పాండురంగ మాహాత్మ్యం

తెనాలి రామకృష్ణకవి ప్రణీతము

డా. దేవగుప్తాపు సూర్యగణపతిరావు

పామర వ్యాఖ్యానము

పాండు రంగ మాహాత్మ్యం

తెనాలి రామకృష్ణకవి ప్రణీతము

డా. దేవగుప్తాపు సూర్యగణపతిరావు

పామర వ్యాఖ్యానము

పాండు రంగ మాహాత్మ్యం

తెనాలి రామకృష్ణకవి ప్రణీతము

పామర వ్యాఖ్యానం డా.డి.యస్. గణపతి రావు

First Edition : November 2018

Dr. D.S. Ganapati Rao
Flat No. 202, Vietla Vantage
Pedawaltair Junction,
Vijaya Nagar Palace Layout
VISAKHAPATNAM - AP - 530 017
Cell : 98491 29917
e-mail : drdsganapatirao@gmail.com

Presented Serially in RASAJNA BHARATI
a literary whats app group

E-book is prepared by
K. Prakash,
Cell : 9652275487
e-mail : kpkonathalaprakash@gmail.com

వెల : అమూల్యము

డా॥ ఆర్వీ కుమార్
రసజ్ఞ భారతి
ఫోన్ : 82476 52189

సారధి తొలిపలుకు

రసజ్ఞ భారతి ఒక ఔత్సాహిక సాహిత్య అధ్యయన వాట్సాప్ వేదిక.ఒక పదిమంది ఆచార్య వర్గం కనుసన్నలలో,మార్గదర్శకత్వంతో ఒక 60 మంది వివిధ వృత్తులలో ఉన్నవాళ్ళం ముఖ్యంగా తెలుగు సాహిత్యం,కొంత సంస్కృత సాహిత్యం, ఒకింత విశ్వసాహిత్య అధ్యయనం చేస్తూ ఉంటాం.వారం వారం ప్రణాళికా బద్ధమైన అధ్యయనం 30 - 50 పద్యాలదాకా ఉంటుంది!ప్రణాళిక అయాక సాయంత్రం ఆటవిడుపు!స్వేచ్ఛా స్వీయ సమర్పణలు సాహిత్య సంబంధమైనవి మాత్రమే ఉంటాయి!ఒక వారం అధ్యయన ప్రణాళిక మచ్చుకు ఇలా ఉంటుంది!

రాబోయేవారం రసజ్ఞ భారతి అధ్యయన ప్రణాళిక

10/9/2018 - 16/9/2018

సోమవారం 10/9/2018

మహాభారతము అరణ్య పర్వము :

ద్వితీయాశ్వాసము

26 - 75

మంగళవారం 11/9/2018

అరణ్య పర్వము

ద్వితీయాశ్వాసము 76 - 127

బుధవారము 12/9/2018

కవి పరిచయం : శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధాని

గురువారము : 13/9/2018

శతక వాఙ్మయము

నృసింహ శతకము.

ధర్మపురి నివాస నరసింహ దురితదూర

41- 60

శుక్రవారము: 14/9/2018

పోతన చరిత్రము. షష్టాశ్వాసము

పద్యాలు : 101 - 125

శనివారం : 15/9/2018

సౌందరనందము వారం మిగులు

పింగళి కాటూరి కవులు

ఆదివారం 16/9/2018

శ్రీ నాథమహాకవి శృంగార నైషధము

ద్వితీయాశ్వాసము

పద్య సంఖ్య 111 - 125

ఈ ప్రణాళికాధ్యయనంలో భాగంగా ప్రతి ఆదివారం ధారావాహికగా శ్రీ తెనాలి రామకృష్ణ కవి విరచిత పాండురంగమాహాత్మ్య అధ్యయనం సహజకవి శ్రీదేవగుప్తాపు సూర్యగణపతిరావు గారి నాయకత్వంలో ఒక సంవత్సరం పాటు జరిగింది. వారు సూత్రధారులుగా జరిగిన ఈ అధ్యయనంలో సింహభాగం

వ్యాఖ్యానం శ్రీ సూర్యగణపతుల వారిదే! నారికేళ పాకంలో ఉన్న ఈ గ్రంథ రాజంలో గ్రంథిగ్రంథులు వచ్చిన చోట్ల రసజ్ఞ భారతి ఆచార్యవర్గం శ్రీ చిర్రావూరి శివరామకృష్ణ శర్మగారు, శ్రీ పొన్నపల్లి శ్రీరామారావు గారు శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వర్లుగారు, శ్రీ చొప్పకట్ల సత్యనారాయణగారు, శ్రీ పేరి రవికుమార్ గారు అర్థాలు వివరించి ఆదుకున్నారు!

ఇప్పుడీ వ్యాఖ్యాన మెందుకూ అంటే పూర్వమున్న వ్యాఖ్యానాలు సమగ్రంగాలేవు!అవీ సులువుగా ఒక సాధారణ సాహిత్య విద్యార్థికి అందుబాటులో లేవు!

దీనినీ సమగ్రమైన వ్యాఖ్యానమనలేము కానీ హాయిగా చదువుకునే వీలు కల్పిస్తూ పక్కన నిఘంటువు, వ్యాకరణ, ఛందో గ్రంథాలు లేకుండా పాండురంగ మాహాత్మ్య ఆత్మను ఆవరణ, విక్షేప దోషాలు లేకుండా ఆవిష్కరిస్తుందనడంలో సందేహంలేదు! సగటు సాహిత్య విద్యార్థికి, వికటకవిగా మాత్రమే పరిచయమున్న శ్రీరామకృష్ణ కవి బహుముఖ పాండితీ విశ్వరూపాన్ని దిఙ్మాత్రంగానైనా ఆవిష్కరిస్తుంది!

విశ్వమంతా వ్యాపించి ఉన్న తెలుగు సాహిత్య అభిమానులకు, శ్రీ రామకృష్ణ కవి అభిమానులకూ సర్వే సర్వత్రా అందుబాటులో ఉంచడం కోసం e-book రూపకంగా అంతర్జాలంలో అందుబాటులో ఉంచుతున్నాం!

అమూల్యమైన పుస్తకం కదా అందుకే వెలకట్టలేదు!

డా॥ ఆర్వీ కుమార్

రసజ్ఞ భారతి

ఆచార్య చిర్రావూరి శివరామకృష్ణ శర్మ

ఫోన్ : 99634 55584

సదుపద

తెనాలి రామకృష్ణకవి ప్రౌఢకావ్య ప్రబంధముల నాపోశన మొనరించిన సత్కవి. మహాభాష్య పరిచయముచే విశిష్ట ప్రయోగముల నొనరించు వైయాకరణుడు. బహువిధ నిశిత పవిత్రభావ సంకలిత రచనా దురంధరుడు.

ఆది కథల కవితా నిబంధనమొనర్పగల కుమారభారతి. అలఘువచో విలాసుడు. చతుర్విధ కవిత్వ కవన ఘనుడు. ఈతని ఆశు చాటువులే కడుంగడు ప్రసిద్ధములు. సద్వైష్ణవ నానార్థ కవన పటిష్టైక విద్వన్మణియై శారద నీరూపమని పలువురి మన్నన బడసిన యశస్వి.

ఈ మహాకవి రచించిన పాండురంగ మహాత్మ్యము తీర్థ క్షేత్ర దేవతా ప్రాధాన్యతలు గల పండరీ క్షేత్ర భక్తుల విచిత్ర చరిత్రలతో నలరారును.

ప్రసిద్ధ నిగమశర్మ కథతోపాటు పలు విధములైన కథారత్నములతో విలసిల్లు యీ మహాకవనమున ప్రతి పద్యమునందూ చమత్కారమో, పదగుంఫనమో, సొగసో విరాజిల్లునని విద్వాంసుల సంభావనము.

ఈ కావ్యమందలి జిగి, బిగి, జాతీయములు, త్వరితగతి, స్వభావాను శీలనము పలు కృతులలో కనబడవు. పాండురంగ మహాత్మ్యమున రచనాశిల్పము శిఖరాగ్రము చేరినది. రామకృష్ణకవి ఇతర రచనల కంటె పాండురంగ మహాత్మ్యము పదగుంఫన ప్రౌఢిమలతో నలరారును.

సంస్కృత పదములతో చక్కని జాతీయత ఉట్టిపడు తెలుగు పదములను

జతకట్టి ఈ కవివరేణ్యుడు ప్రయోగించును. "నిరంకుశాః కవయః" అను నార్యోక్తి కుదాహరణమగు స్వతంత్రకవి యితడు.

ప్రౌఢతర నిర్మాణమునకుదాహరణ మనదగిన పాండురంగమహాత్మ్యమును వ్యాఖ్యానములు లేనిచో వాఙ్మయ తపస్వులకు విప్ప సాధ్యము కాదు.

శ్రీ బులుసు వెంకటరమణయ్య గారి వ్యాఖ్య మార్గదర్శనమే గాని అది సంగ్రహ టీక. దాని సహాయము లేకుండా ఈ కావ్య ప్రవేశము కష్టతరము. కాని దానిచే పాండురంగమహాత్మ్య వైభవమును సమగ్రముగా గ్రహింప వలనుకాదు.

"రసజ్ఞభారతి"లో పాండురంగ మహాత్మ్యాధ్యయనము నారంభించినవారు బహుముఖ ప్రజ్ఞావంతులు, సాహితీ గంగలో నిరంతరమీదులాడు వారు, ప్రముఖ హృదయవైద్యులు డా. ఆర్. వి. కుమార్ మహోదయులు

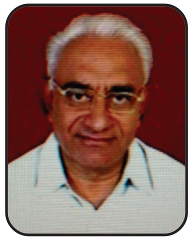
ఆ మహాకావ్యమును తలదాల్చి, ప్రతిపద వ్యాఖ్యతో విశేషాంశములతో రసజ్ఞభారతి సదస్యుల నలరించి, వారి మెప్పును బడసి, ఆంధ్ర సాహిత్యాధ్యేతలకు మహోపకారమొనరించిన వరిష్ఠ సదస్యులు, సుకవులు, ప్రముఖ వైద్యులు డాక్టర్ సూర్యగణపతి రావు మహాశయులు.

తెలుగు ప్రబంధ సాహిత్య పారిజాత సురభిళము నాఘ్రాణించుటకు మను వసు చరిత్రాదులకు గల వ్యాఖ్యల బోలె ఈ పాండురంగ మహాత్మ్య వ్యాఖ్య గూడ సాహితీ విద్యార్థుల జ్ఞానమును పెంపొందజేయుచు పాండురంగ మహాత్మ్యాధ్యయనమును సులభతరము చేసినదనియు, ఆంధ్ర సాహితీప్రియులు రెండుచేతులతో నందుకోదగిన సదుపద యని సంభావింతును.

ఇట్లు
తెలుగు సరస్వతీ సమర్చనలో
చిర్రావూరి శివరామకృష్ణ శర్మ.

ఆచార్య పొన్నపల్లి శ్రీరామారావు

ఫోన్ : 98490 21056

"వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే!"

"కవి" ఈ పదమే ఒక చిత్రము! కవనశక్తి – విమర్శనశక్తి ఈరెండును కలిసినపుడే వ్యక్తి "కవి" కాగలడు. డాక్టర్ శ్రీ దేవగుప్తాపు గణపతి మహాశయులుఅట్టి సత్కవి!

"(పాండురంగవిభుని) పదగుంభనము"–తెలుగు సాహిత్యంలో పరిణతినందిన ఒక సారస్వతలక్షణము.

తెనాలి రామకృష్ణ కవి రచించిన" పాండురంగ మాహాత్మ్యం"–ప్రౌఢ ప్రబంధముగా పండితవర్యులచేపరికీర్తితమైనది. అట్టి ప్రబంధమునువ్యాఖ్యానించుట అంత తేలికకాదు. విపశ్చిద్వరుల విమర్శకుల ప్రశంసల నందుట విశేషవిషయము. అట్టి ప్రఖ్యాతిని సాధించిన డాక్టర్ శ్రీ దేవగుప్తాపుసూర్యగణపతులవారు బహుధాప్రస్తుతి పాత్రులు.

"పాండురంగమాహాత్మ్యము" నకు ఇంతవరకు శ్రీ బులుసు వేంకట రమణయ్య గారు ఒకలఘుటీకను శ్రీ వంతరాం రామకృష్ణరావు గారొక విపులవ్యాఖ్యానమును సంతరించియున్నారు.

వ్యాఖ్యానము – పంచలక్షణ సమన్వితము. విశేషకథనమే వ్యాఖ్యానము. అతిశయవర్ణనా వ్యాఖ్యానమ్ కేవలమర్థతాత్పర్యాదులుచెపితే పాఠకునికి సాయంచేసినట్లే.

"పదచ్ఛేదః–పదార్థోక్తిః

విగ్రహవాక్యయోజనాజి

ఆక్షేపస్య సమాధానమ్

వ్యాఖ్యానం పంచలక్షణమ్"-

అయితే అంతమాత్రమేగాక వ్యాఖ్యాత కవిభావనకి పఠితృ సంభావనకి వారధికావాలి. అదీ డాక్టర్ గారి వ్యాఖ్యానం లోని ప్రధానలక్షణంగా నాకు కనిపించింది. వీరివ్యాఖ్యానంలో విశిష్టభావ ప్రతిపాదనంద్వారా అలరించటం - ఎన్నోతావుల పలుతావుల గుబాళించింది!

ఒక్క ఉదాహరణ చూద్దాం:-

"గిరికానుషక్త బుద్ధి ను
పరిచరునింబోలు నొక్కపన్నగ మొకనా
డురవడి నెచ్చటనుండియొ
మురమర్దను దివ్యభవనమునకేతెంచెన్ 4 - 242

గిరిక = చిట్టెలుక, గిరికాదేవి

ఉపరిచరుడు = పైన చరించువాడు (ఇచట పాము), ఉపరిచరమనువైన వసురాజు.

మురమర్దనుడు = విష్ణువు

ఉరవడి = వేగముగా

ఎక్కడినుండో ఒకనాడు వేగముగా ఒక పాము చిట్టెలుకయందాసక్తితో విష్ణువుయొక్క (మురమర్దనుడు = మురాసురుని ఓడించినవాడు) ఆలయమున ప్రవేశించెను. ఇచట పామును ఉపరిచరుని వలె అన్నాడు. పైన చరించునది అను సామాన్యార్థము చెప్పుకొనవలెను

వసుచరిత్రపై విసురు

ఇది ఖచ్చితముగా వసుచరిత్ర కావ్యమును దృష్టిలోనుంచుకొని వ్రాసిన పద్యమే. చిట్టెలుకను "గిరిక" యనుట, పామును "ఉపరిచరుడు" అనుట

యాదృచ్ఛికము కానేరదు. రామరాజభూషణునికి పెద్దనామాత్యునితో స్పర్ధ కలదనియు, రాయల ఆస్థానమున రామకృష్ణుడు పెద్దనామాత్యుని పక్షము వహించి భట్టుమూర్తిని ఆటపట్టించుచుండువాడనియూ అనేక కథలు ప్రచారములోనున్నవి. వానిని ఈ పద్యము బలపరచు సాక్ష్యమేమో అనిపించక మానదు.

దీనిలోని చమత్కారము

ఇచట చిట్టెలుకను పట్టుకొనుటకు పాము ఆలయమున ప్రవేశించినది. కాని ఆ ఎలుక విట్ఠలుని పాదముల క్రిందికి దూరినది. పామునకు అది కనబడలేదు కాని ఆ పాదములపై గల గేదగిరేకు వాసనను ఆస్వాదించినది. గేదగిరేకు అనగా మొగలిరేకు.

రామరాజభూషణుడు వ్రాసిన వసుచరిత్రములో ఉపరిచరమనువు శుక్తిమతీనదికి అడ్డముగా పడిన కోలాహల పర్వతమును కాలివేలితో తొలగించును. తరువాత శుక్తిమతి కూతురైన గిరికను పెండ్లాడును.

మనకు ఒక సామెత కలదు. "కొండను త్రవ్వి ఎలుకను పట్టుకొన్నట్లు" అని. అనగా సాధించినది శూన్యము అని అర్థము. వసుచరిత్రమును ఈ సామెతతో పోల్చి వెక్కిరించుటయే దీనిలోని అంతరార్థము. ఉపరిచరుడు కావ్యములో కొండను త్రవ్వి (కోలాహలపర్వతమును త్రోసి) ఎలుకను (గిరికాదేవిని) పట్టుకొనెనని ఈ పదములలో శ్లేష / ధ్వని.

ఇచటనో?

ఉపరిచరునకు (పామునకు) ఎలుక (గిరిక) దొరకనేలేదు. మరి ఏమి దొరికినది? మొగలిపూరేకు వాసన దక్కినది.

అనగానేమి?

వసుచరిత్రకారుడు శివపూజానిషిద్ధ ద్రవ్యమైన మొగలిపూవాసన వంటి కావ్యము మాత్రమే నిర్మించగలిగినాడని ధ్వని.

మొగలి విష్ణు పూజకు పనికి వచ్చునుకదా. దానికి ప్రత్యక్ష సాక్ష్యముగ అది విట్ఠలుని పాదములందున్నదిగదా అందురేమో? పూవనునది సర్వదేవతా సమ్మతము గావలె. అది ఒకదైవార్పణకు పనికిరాకున్న సంపూర్ణము కానేరదు. అటులనే వసుచరిత్ర సర్వత్ర అంగీకారయోగ్యము కాదని రామకృష్ణుని తీర్పుగా కనబడుచున్నది.

దీనితో విబేధించు వారునూ ఉందురు. దానికేమి. పద్యమునగల నిబిడీకృతార్థము పరిశీలించుటయే నా కర్తవ్యము. ఈ పద్యము రామకృష్ణునికీ వసుచరిత్రకారునికీ గల స్పర్ధావివాదములకు సంబంధించిన 'కథలలో' ఇంతవరకూ ఎవరూ ఉటంకించక పోవడం నాకు ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించినది!".

వసుచరిత్రకు వచ్చిన మంచి వ్యాఖ్యానములు పాండురంగ మాహాత్మ్యానికి లేకపోవడం మరో కారణం కావచ్చు! పాండురంగ మాహాత్మ్యము గొప్పది, వసుచరిత్రము గొప్పది కాదు అని చెప్పుట నా ఆశయము కాదు. రామకృష్ణుడు కొంటెవాడగుటచే ఆతని పద్యమున ఆంతర్యము నావిష్కరింప ప్రయత్నించితి నంతే.

ప్రబంధయుగములోని ప్రతి కవి హిమవత్పర్వత సదృశుడే. ఎవరికి వారే గొప్పవారు. అందరూ ప్రాతఃస్మరణీయులే. ఊరికే వ్రాసాను. విభేదించే అవకాశం ఇచ్చారు కదాయని నాభావన వ్రాసాను అంతే, ఒక్కొక్క భావుకునకు ఒక్కొక్క విధముగా కవివాక్కు స్ఫురించుననుటలో నాకేమియు అభ్యంతరం లేదు ఇట్టి ఉదాహరణలు వీరి వ్యాఖ్యానమున కోకొల్లలు.

తెలియనిచోట–
ఇచట నాశక్తిఇంతే యని–
పెద్దలు వివరించిన మంచిదని–
అనుట వీరి మర్యాద!

కొన్నిచోట్ల ఫలానా పండితుల్ని అడిగాను. వారి వివరణ ఇది:

అనివ్రాయుటకు నానపడలేదు!

తెనాలి రామకృష్ణకవిప్రౌఢగభీర కావ్యమును తమసహృదయ వ్యాఖ్యానముతో "రసజ్ఞభారతి" -వాట్సాప్ గ్రూప్ లో అందించిన డాక్టర్ శ్రీ సూర్య గణపతి గారిని గూర్చి ఇంకా చెప్పవలసినవనేక విషయములున్నవి. ఇప్పటికే ....

అన్నట్లు-ఇంకొకటిచెప్పితీరవలె

తృష్ణా రహితులు మత్పద
నిష్ణాతులు నిత్యసత్య నిరతులునగు శ్రీ
వైష్ణవుల గాంచి ననుగా
విష్ణుపదవలగ్న! గారవించి గొలువుమీ! 4 - 205

విష్ణుపద + అవలగ్న = ఆకాశము వంటి నడుము కలదానా!

ఓ సన్నని నడుముగల సుశీలా! పేరాస లేనివారు (తృష్ణారహితులు) నా పాదముల యెడ నిష్ఠ కలవారు అగు శ్రీవైష్ణవులను నన్నుగా తలంచి గౌరవముతో కొలుచుకొనుము.

ఈ విష్ణుపదవలగ్న! అను సంబోధనలో ఒక చిన్న తమాషా ఉంది.

నేను పొరపాటున దానిని

విష్ణుపద + అవలగ్న అని సంధిరూపం వ్రాశాను. తరువాత సవరించుకోవాలి అని అనుకున్నాను. మరిచిపోయేను.

నాకు తెలిసిన విషయం. అవలగ్నము = నడుము. విష్ణుపదవలగ్న అన్నపుడు

విష్ణుపద + అవలగ్న అని అకాశమువంటి సన్ననినడుము అని అర్థం వ్రాసేసేను. కానీ విష్ణుపద + అవలగ్న సవర్ణదీర్ఘ సంధియై విష్ణుపదావలగ్న అవ్వాలి. అలా అయితే గణభంగం.

అవలగ్నము అన్నా నడుమే, వలగ్నము అన్నా నడుమే. ఇక్కడ రామకృష్ణుడు విష్ణుపద, వలగ్న పదములను చేర్చి సమాసము చేసేడు. (ఇక్కడ సంధిలేదు). విష్ణుపదమువంటి నడుము... తత్పురుషం.

ఇదో సరదా అన్నమాట. నాలాంటి వాణ్ణి పప్పులో కాలువేయించడమన్నమాట. అవలగ్న పదమనుకొని పొరపాటుపడి రామకృష్ణుడు సవర్ణదీర్ఘసంధి ఎందుకు చెయ్యలేదని ఆలోచించి ఆయన చివరకు విష్ణుపద తో వలగ్నమును కలిపినాడి తెలుసుకొని నాలుక కొరుక్కోవడమన్నమాట.

ఇలాంటి కొంటె పనులు రామకృష్ణుడొకడే చెయ్యగలడు. అవకాశం వస్తే విడిచిపెట్టడు.

అందుచేత ఆ వ్యాఖ్యలో నేను చూపిన సంధి రూపము తప్పు అని గ్రహించవలసినదని మనవి.

"చే నాపోశన మున్పుచు
ధ్యానం బొనరించియతడు తగుననుమతి జం
ద్రానన చే గొని మెసగున్
బ్రాణాహుతి విరహితముగ బర్యుషితంబున్" 4 - 170

చేతిలో ఆపోశనమునకు నీళ్లు పోసుకున్నాడు. ధ్యానం చేసేడు. తరువాత దాతయైన సుశీల అనుమతి తీసుకున్నాడు. భుజించే ముందు చేసే ప్రాణాయస్వాహా అని ఐదుసార్లు కొంచెం కొంచెం మెతుకులు భుజించే కార్యక్రమం చెయ్యకుండానే భుజించడం ప్రారంభించాడు. అది ఆతడి తినడంలోని ఆతురత సూచిస్తుంది.

ఇక్కడ "చంద్రానన" అనుమతి తీసుకున్నాడు. దీనిలో ఏదైన మాంత్రికార్థము ఇమిడియున్నదా? (నా శంకకు ఆలంబనము వివరింతును. తినే ఆహారము అమృతము కావలెనని ఆశంసించి భుజించుట ఆపోశనములో కనబడును. చంద్రునిలో అమృతముండును. చంద్రానన అనుమతి నిచ్చినది

గావున ఆపోశన మంత్రములు అవసరములేదని ఆ వడుగు భాననయా? ఇది నా అంతరంగము. విజ్ఞులు దృష్టి సారింతురు గాక. తప్పైనచో క్షమార్హుడను.

మరికొంత అర్థాపేక్ష కలదనిపించుచున్నది. నాకు తోచినది వ్రాసితిని. దీనిపై గురువర్గము వారి స్పందనలను తెలుపగోరెదను.

ఓహెూ! అథస్సూచిక చూసుకోలేదు.

"జయ విజయ పూర్వవిభవ! వి
జయ జయ కల్పనధురీణ! సమదదనుజరా
డ్జయ! సంరక్షిత భువనా!
జయజయ! సుగుణా!గుణాత్మ! జయశార్ఙ్గధరా! 4 - 91

విజయపూర్వకమగు సంపద కలవాడా! (నీకెచ్చట విజయము కలిగిననూ తోడనే సంపద లభించుననుట)

విజయ కల్పనముచేయుటలో నిపుణుడా!
మదించిన రాక్షసరాజులను జయించినవాడా!
రక్షింపబడిన భువనములు కలవాడా!
చక్కనిగుణములు కలిగినవాడా!
ఓ శార్ఙ్గమును ధరించినవాడా!
నీకు జయము! జయమగుగాక!

ఈ పద్యమున ఒక "చిత్ర" మున్నది. ఈ విషయము ఇప్పటివరకూ ఎవ్వరూ చూపి యుండలేదు. ఆ అదృష్టము నాకు దక్కవలసియున్నది కాబోలును.

ఈ పద్యము "ఖడ్గబంధము" నందు ఇముడును. ఒక కవి బంధకవిత్వము వ్రాసినచో దానిని సూచింపవలెను. లేనిచో గుర్తించుట సాధ్యము కాదు.

నాకు బంధకవిత్వముతో చిరుపరిచయముండుటచే నేనీ విషయము గుర్తించితిని.

ఈ క్రింద పద్యమును బంధమునందిమిడ్చి చిత్రము పొందుపరచుచున్నాను.

ఈ బంధమును గురించి రెండుమాటలు

రామకృష్ణుడు ఈ బంధము పనిగట్టుకుని వ్రాసినాడా? అన్నది ప్రశ్న.

వ్రాసి యుండడనే నా నమ్మకము. కారణములు వివరింతును. దీనికి 2 కారణములు చెప్పవచ్చును.

1. పద్యము శార్గధరా అని ముగించుట. శార్గము విష్ణువుయొక్క విల్లు. నిజమునకు ఆతడు ఖడ్గబంధమే చెయ్యబూనిన పద్యము "నందకధరా" అని ముగించియుండెడివాడు. ఎవరేని నందకధరా అనుపదము కందమున చివర ఇముడజాలదందురేని ఖడ్గధరా అనియో తత్ప్రత్యామ్నాయమో వాడియుండెడి వాడు.

2. కత్తి అంచుల వెంబడి అక్షరముల సంఖ్య సమానముగా ఉండునట్లు చెప్పుట సాధారణము. అప్పుడే బంధమునకు సౌష్ఠవము కలుగును.

కత్తి పై అంచు వెంబడి (నా – డ్జ) 9 అక్షరములు, కత్తి క్రింది అంచు వెంబడి (సు – ధ) 11 అక్షరములూ వచ్చెను. ఇట్టివి బంధకవిత్వారంభకులు చేయు పొరపాట్లు.

ఇట్టి పొరపాటు రామకృష్ణుని వంటి వాడు సేయడు.

అయిననూ చిత్రముగా ఈ పద్యము ఖడ్గబంధమున ఇంచుమించు ఇమిడినది. ఇది యాదృచ్ఛికమే యని నా నమ్మకము.

మిగిలిన స్తుతిపద్యములలో కూడ ఏవేని బంధములు ఉన్నవా? యనునది పరిశీలనార్హము.

బంధ కవిత్వముపై కొంత సుదీర్ఘముగ వ్రాసినందుకు క్షమార్హుడను. దీనికి నన్ను సారథులీ సమూహము నుండి తొలగించకుందురు గాక !!!

ఒక ఉదాహరణ చూపుటకు వెళ్లి మూడు చూపితిని.

అది నా తప్పుకాదు. వారి వ్యాఖ్యానమునందలి యొప్పు!

"ప్రాత పద్యాన్ని క్రొత్తకోణం"లో చూపటమే- డాక్టర్ గారి వ్యాఖ్యానంలోని వైశిష్ట్యం!

"సమానధర్ములహృదయస్పందనం- శిరఃకంపనం- అదీ అసలైన కవిత్వానికి గీటురాయి!"- అన్నారు శ్రీ శ్రీ గారు.

వ్యాఖ్యానానికీ ఈలక్షణం సరియని అనిపించింది నాకు- డాక్టర్ శ్రీ సూర్య గణపతుల వారి పాండురంగ మాహాత్మ్యం వ్యాఖ్యానం చదివాక!

అవునండి!- ఇట్టి వ్యాఖ్యానం పరిశీలనగా పరికించినప్పుడే

"వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే!"- అన్న గీతావాక్యం అవగాహనకి రాగలదు. డాక్టర్ శ్రీ దేవగుప్తాపు సూర్య గణపతి గారు బహుధా ప్రశంసార్హులు.

వారికివే శుభాభినందనలు!

ఆచార్య చొప్పకట్ల సత్యనారాయణ మూర్తి

ఫోన్ : 86393 08923

గణపతిరావుగారూ!

నిగూఢతరమైన పాండురంగమాహాత్మ్యం కవితా రహస్యాలను విందులుచేసిన మీవిశ్లేషణలు పుస్తకంగా రాబోవటం ప్రమోదదాయకం. ప్రస్తుత పరిస్థితులదృష్ట్యా దాన్ని ఆన్లైన్ లో ప్రచురించటం, సముచితం. మంచిపనికి మందియనుమతులేల? మీరనుకున్నది పూర్తిచేయండి.

విజయోస్తు!

ఆచార్య బులుసు వేంకటేశ్వర్లు

"అమృతకలశం"

డా॥ ఆర్వీ కుమార్ గారి సారథ్యంలో "రసజ్ఞభారతి" వేదికలో డా.డి ఎస్ గణపతిరావుగారు పాండురంగ మాహాత్మ్యం కావ్యాన్ని వ్యాఖ్యానించారు. ఈ కావ్యం మన తెలుగు పంచ కావ్యాల్లో ఒకటిగా లెక్కింపబడిన ప్రౌఢ కావ్యమ్.

ఈకావ్యానికి శ్రీ బులుసువెంకట రమణయ్య గారు వ్రాసిన లఘుటీక ఒక్కటియే ఇంతవరకు పాఠకులకు సహాయముగానున్నది. అదియును సమగ్రము కాకయుండుట అందరకు తెలిసినదే.

ఇట్లుండ శ్రీ గణపతిగారివ్యాఖ్య పూర్వ వ్యాఖ్యాతల అభిప్రాయములను మన్నించుచు, కొన్ని సమన్వయములయందు స్వీయ నిశిత పాండిత్య దృష్టి తో అర్థమును స్థాపించుచు, కొన్నితావుల వేదిక సభ్యుల చర్చల లోని నిష్కర్షఅర్థమును గ్రహించుచు, సాగినది మరియు గత వ్యాఖ్యాతల దృష్టికి రాని చమత్కారములు శ్రీ గణపతి గారికి స్ఫురించుట ఒకవింత.

ఆశ్వాసాద్యంతముల పద్యములలోని ధ్వని విశేషములు వీరు వెలికి తీసిరి. తెనాలి కవి వ్రాసిన బంధ కవిత్వమును (ఇంతవరకు అదృష్ట ము) డా. గణపతి గారు వెలికితీసినారు

డా. దేవగుప్తాపు సూర్యగణపతిగారు ఉత్తమకవి. సాహిత్యపు లోతుపాతులు తెలిసినవారు. వారి సారస్వత జ్ఞానము అగాధము. అట్టివారుకనుకనే సాక్షాత్తు "శారద నీరూపము" అనిపించుకొన్న తెనాలి రామకృష్ణుని సరస్వతి వారిని అనుగ్రహించినది.

రసజ్ఞ భారతికి శ్రీ డాక్టర్ గారు ఒక అమూల్యాభరణము. మేము సభ్యులమై వారితో నడచుచున్నందుకు ధన్యులము.

శ్రీ గణపతి రావు గారి పాండురంగ మాహాత్మ్య వ్యాఖ్య పాఠకులకు ఒక అమృత కలశం అని నిస్సంశయముగా చెప్పవచ్చును.

చిట్టివలస. **బులుసు వేంకటేశ్వర్లు**

21-6-2018

ఆచార్య పేరి రవికుమార్

ఫోన్ : 98662 77975

పాండుర వ్యాఖ్య

సాధారణముగా కావ్యములలో మంచి పద్యములు అక్కడక్కడ ఉండును. కథాగమనము కొఱకు చాల పద్యములు ఉండును. మంచి పద్యములు అనగా విశిష్టముగా ఉన్నవి, ప్రసిద్ధమైనవి. కాని, 'పాండురంగ మహాత్మ్యము'లో ప్రతి పద్యము ఉత్కృష్టమైనదే. ప్రతి పద్యములోను ఏదో యొక విశిష్టత ఉండును. ప్రతి పద్యము వ్యాఖ్యాసాపేక్షము. అట్టి కావ్యమును రచించిన వాడు, తెనాలి రామకృష్ణుడు. ఈ కవి పేరు చెప్పగానే చాల హాస్యకథలు గుర్తుకు వచ్చును. ఇతడు కొంత కొంటెదనము కలిగియుండవచ్చునని, ప్రసిద్ధ చాటువుల వలన తెలియును. కాని, ఈ కారణమున, హాస్య వ్యంగ్య అశ్లీల సంభాషణలు కథలు, ఇతని పేరుకు అంటగట్టబడినవి. ఈ విధముగా ఇతని కవితాశక్తి మరుగుపడుట ఒక దౌర్భాగ్యము. 'సురారామ గజము' వంటి రామకృష్ణుని గంభీర కవితావైదగ్ధ్యమును తెలిసికొనవలసిన అవసరము ఎంతయును కలదు. అట్టి ప్రయత్నమును పూర్ణముగా చేసినవారు దేవగుప్తాపు గణపతిరావు గారు. ఇంతవరకు వచ్చిన కొన్ని వ్యాఖ్యా గ్రంథములను పరిశీలనచేసి, అటుపై వారు స్వతంత్రముగ, ప్రతిపద్యమును విశ్లేషణ చేసి కావించిన వివరణ ఇది.

గణపతిరావు గారు స్వయముగ కవి. పద్యకృతులను నిర్మాణము చేసిరి. చిత్రకవిత్వములో విశేష కృషి చేసిరి. వీరిది చాల నిశితమైన దృష్టి. పద్యములో వర్ణనలను పదార్థ సాహాయ్యముతో తెలిసికొని, ఆదృశ్యములను రూపుకట్టించుకొని దర్శించుట వీరి ప్రత్యేకత. కనుక, వర్ణచిత్రణాలను వ్యాఖ్యా ప్రాయముగా వివరించిరి. శబ్దముల విషయమున కూడ, దేనినీ వదలిపెట్టకుండగా, శబ్ద సాధుత్వమును, ప్రయోగవైచిత్రిని ఎక్కడక్కడ విపులముగా చర్చించిరి. అన్వయ

విషయమున మరింత సూక్ష్మపరిశీలన చేసి, ఏ పాదము, ఏ వాక్యము తరువాతి పాదములతో, వాక్యములతో ఎట్లు అన్వయమగుచున్నదో వివరించిరి. ఇట్లు చేయుటకు ప్రతి పద్యమును ముందుగా తన సొంతము చేసికొని, పలుమార్లు భావించి, దర్శించి, పిమ్మట వ్యాఖ్యానము చేసిరి. ఈ విధముగా, ఇంత సాంద్రతలో మొత్తము కావ్యమును దర్శింపచేసిరి. ఇది అనితరసాధ్యమైన కృషి. 'తన కావించిన సృష్టి తక్కొరుల చేతన్‌గాదునాన్' అనునట్లు ఉన్నది.

సెల్‌ఫోనులో వాట్సప్ గ్రూపులో చేసిన ఈ వ్యాఖ్యను మరల ముద్రణ చేయుట మంచిపని. గాలిలో కలసిపోకుండగా, శాశ్వతముగా నిలుపుట ఎల్లరకును ఉపయుక్తమగును.

జ్ఞానమును తెల్లని కాంతిలో ఉపమించుట న్యాయము. కనుక, ఈ వ్యాఖ్య – పాండురము అనగా తెల్లగా తెలుపునది.

స్వస్తి.

(పేరి రవికుమార్)

దేవగుప్తాపు సూర్య గణపతిరావు

పామర పూల దండ

"శ్రీ అలమేల్మంగా సహిత వేంకటేశ్వరునికి నమస్సుమాంజలులు"

చిన్ననాటి నుండీ నాకు తెలుగు పద్య సాహిత్యం మీద మక్కువ. ఈ పద్యముల విషయంలో నాకు రెండు కోరికలున్నవి. మన తెలుగు కావ్యాలను చదివి వాటిలోని సౌందర్యాలను, చమత్కారాలనూ ఆస్వాదించాలన్నది మొదటిది. నేనూ అలా అందంగా పద్యాలు వ్రాయాలన్నది రెండవది. కానీ వృత్తివిద్య ప్రవాహంలోబడి కొట్టుకొనిపోయి కొంచెం వెసులుబాటు చిక్కిన ఈ తరుణంలో తిరిగి చూసుకుంటే భాషవిషయంలో ప్రావీణ్యత లేకపోవడం, శాస్త్రీయంగా భాషాధ్యయనం చేయని లోటు, సంస్కృతం రాకపోవడం లాంటి అంశాలు కావ్యపఠనంలో ప్రతిబంధకాలై కూర్చున్నాయి.

ఏదైనా పద్యకావ్యం తెరిస్తే వ్యాఖ్యానం లేకపోతే అర్థం కాదు. కానీ తెలుగులో ప్రముఖ కావ్యాలకు కూడా వ్యాఖ్యానాలు ప్రస్తుతకాలంలో అందుబాటులో లేవు. మరి వాటిని చదువుకోవడం ఎలా? పెద్దవారిని, పండితులనూ అడిగితే ఫలానా కావ్యానికి ఫలానా వ్యాఖ్యానం ఉందికదా అంటారు. కానీ అవి ముద్రణలో లేవు. ఎక్కడా దొరకవు.

ఇలాంటి దశలో మా మిత్రులు డా. ఆర్. వి. కుమార్ సత్సాహిత్యాధ్యయనం చేయడానికి "రసజ్ఞభారతి" అని ఒక వాట్సాప్ గ్రూపు ఏర్పాటు చేసినారు. దాని వివరములు ఆయన వ్రాసిన సారథి తొలిపలుకులో తెలుసుకొనవచ్చు. మా అదృష్టము వలన ఈ గ్రూపుకు చక్కని ఆచార్యవర్గము లభించినది. మొదటగా

భారతాధ్యయనము తో పాటు 'పాండురంగ మహాత్మ్యము' కావ్యాధ్యయనం మొదలు పెట్టాము. ప్రతి ఆదివారం ఒక ముప్ఫై పద్యాల చొప్పున అధ్యయనం చెయ్యడం మొదలైంది. ఈ అధ్యయనంలో ఎవరికి నచ్చిన పద్యాలకు వారు వివరణ వ్రాసి వాటిలోని అందచందాలు వివరిస్తూ సమర్పణలు చేసేవారము.

ముందుగా ఈ పాండురంగ మహాత్మ్యము గురించి రెండుమాటలు చెబుతాను. ఇది చాలా ప్రౌఢమైన కావ్యము. పద్యాలు ఒకపట్టాన అర్థం కావు. కొన్ని పదాలు నిఘంటువులలో లభించవు. దీనికి శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్య గారు ఒక చక్కని లఘుటీక వ్రాసినారు. అదృష్టం ఏమంటే అది ఇంటర్నెట్ లో లభ్యమౌతోంది. ప్రింటులో అయితే లేదు. శ్రీ వంతారాం రామకృష్ణారావు గారు ఒక విపులమైన వ్యాఖ్యానము వ్రాసినారట. ఇప్పుడది లభ్యము కావడం లేదు. అందుచేత శ్రీ చిర్రావూరి గురువర్యు లనినట్లు – శ్రీబులుసు వారి లఘుటీక మాత్రమే ఈ పాండురంగమహత్మ్యమను కావ్య కీకారణ్యమున ప్రవేశించుటకు కరదీపిక.

ప్రథమాశ్వాసం అధ్యయనం పూర్తి అయ్యేసరికి సింహభాగం పద్యాలు నేనే సమర్పించడం వల్లననుకుంటాను – రెండవ ఆశ్వాసం మధ్యలోకి వచ్చేసరికి సభ్యులందరూ ఈ పద్యాల సమర్పణ బాధ్యత పూర్తిగా నాపైన వదిలిపెట్టేశారు. వారానికి ముప్ఫై పద్యాల గురించి వ్రాయడం కొంచెం కష్టంగానే ఉండేది. పద్యం చదివితే దానిలో అసలు చెప్పిన విషయమేమిటో అర్థం అయ్యేది కాదు. ఒకొక్క పద్యంలో అయితే ఒకటో రెండో పదములు తప్ప కొరుకుడు పడేవి కావు. బులుసు వారి లఘుటీక చదివి పద్యం అర్థం తెలుసుకోవడం – అప్పటికీ అర్థం కాకపోయినా, సందేహాలు వచ్చినా ఆచార్యవర్గంలో అందుబాటులో ఉన్న వారితో చర్చించడం – అప్పుడు దానిగురించి వ్యాఖ్య వ్రాయడం – ఇలా సాగింది దాదాపు ఒక సంవత్సరము పైన.

నాలుగవ ఆశ్వాసంలోనికి వచ్చేసరికి కొంచెం quality of presentation పెంచాలి అనిపించింది. అక్కడ నుండి ఆయా పద్యాలలో ఉన్న అలంకారములపై దృష్టి పెట్టాను. నెట్ లో కావ్యాలంకార సంగ్రహం లఘుటీకతో లభ్యమయినది. పద్యం చదివి అలంకారం గుర్తించే ప్రజ్ఞ నాకు లేదు. బులుసు వారి లఘుటీకలో చివర ఆయా పద్యాలలో గల అలంకారములను సూచించినారు. అప్పుడు కావ్యాలంకార సంగ్రహంలో ఆ అలంకారం లక్షణం చదువుకొని అది పద్యంలో ఏవిధంగా గుర్తించాలో వ్రాయడం మొదలుపెట్టాను. అంటే చిన్నప్పుడు ఆన్సరు చూసి లెక్క చేసేవాళ్ళం చూడండి – అలా అన్నమాట. కావ్యాధ్యయనం పూర్తి అయ్యేసరికి కనీసం ఓ పది అలంకారముల పేర్లైనా నేర్చుకోవాలని ఆశ. కొన్ని సార్లు బులుసు వారు వ్రాసిన అలంకారం లక్షణం కావ్యాలంకారసంగ్రహంలో దొరికేది కాదు. అలాంటప్పుడు మళ్ళీ ఆచార్యవర్గం వారే శరణ్యం.

సరే. ఇలా సాగిన ప్రయాణంలో ఆచార్య వర్గమూ, సహాధ్యాయులూ భుజం తట్టి ప్రోత్సహించడం వల్ల పంచమాస్వాసాంతము వరకూ నెట్టుకొని వచ్చేసేను. అందరూ దీనిని పుస్తకంగా తీసుకువస్తే బావుంటుందన్నారు. నాకూ అది సబబే అనిపించింది. Print చెయ్యనక్కరలేకుండా e-book రూపంలో ఉంచడానికి నిశ్చయించేను. ఈ కావ్యానుశీలనము చేయదలచిన వారికెవరికైనా ఈ వ్యాఖ్య ఉపయోగబడితే అంతకంటే కావలసినదేమున్నది?.

మొదటి ఆశ్వాసంలో కృతిపతి వంశవర్ణనలో పెద్ద సారస్యమున్న పద్యాలు లేవని దాదాపు ఒక ఎనభై / తొంభై పద్యములు అధ్యయనం చెయ్యకుండా వదిలి పెట్టేసేం. అవి కాక మొదటి రెండశ్వాసములలో నేను సమర్పించని పద్యాలు ఉన్నాయి. పుస్తకం క్రింద తేవాలని మరల మొదలుపెట్టి దాదాపు ఒక నూటయాభై పద్యాలకు పైగా వ్యాఖ్యలు వ్రాసేను. ఇంకొక లోటు కూడా ఉండిపోయింది. కావ్యంలోని వచనములు కొన్ని దీర్ఘముగా ఉన్నవాటిని

వదిలివేసినాము. వాటికి కూడా చిరువ్యాఖ్యలు వ్రాసేను. కానీ వచనములకు అర్థాలు, విశేషాలూ చెప్పడంలో న్యాయం జరగలేదు. ఇంకా ఆ లోటు అలాగే ఉండిపోయింది. చదువరులు వచనములకు శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్య గారి లఘుటీక పఠించి ఆనందించవలసినదని మనవి. మొత్తం మీద రసజ్ఞభారతి సమూహంలో ఈ కావ్యాధ్యయనం ముగుసిన తరువాత కూడా ఓ నాలుగైదు నెలలు అదనంగా సమయం వెచ్చించవలసి వచ్చినది.

పాఠకమహాశయులకు మరియొక సారి వినమ్రంగా మనవి చేస్తున్నాను. ఈ వ్యాఖ్యానం చదివినపుడు మీరు ఊహించిన గాఢత దీనిలో మీకు కనిపించక పోవచ్చు. వ్రాసిన దాని భావం మీకు సుబోధకంగా అనిపించక పోవచ్చు. మీరు ఈ క్రింది విషయాలు పరిగణకు తీసుకొనవలసినదని మనవి

1. నేను తెలుగు పండితుడను కాను. భాష శాస్త్రీయంగా చదువుకున్నవాడినీ కాను.

2. నాకు సంస్కృతము రాదు.

3. సాహిత్యాధ్యయనములో సాధారణ జ్ఞానం మాత్రమే కలిగి ఇప్పుడిప్పుడే అడుగులు వేయడం నేర్చుకుంటున్నవాడిని.

4. నాకున్న ఒకే ఒక అర్హత తెలుగు భాషపై అభిమానముండడమే.

ఇంకొక విషయం. ఈ వ్యాఖ్యానము సంపూర్ణమూ, సమగ్రమూ కాదు. నాకు తోచిన, తెలిసిన విషయాలు మాత్రమే వ్రాసినాను. కొన్నికొన్ని చోట్ల తప్పులు కూడా ఉండియుండవచ్చు. అలాంటివి కనబడితే పెద్దమనసుతో మీరే సరిదిద్దుకోండి.

ఎవరికైనా ఈ "పామర వ్యాఖ్యానం" చదివిన తరువాత ఈకావ్యంపై అవగాహన – కాదు కాదు. అవగాహన పెద్దమాట. కొంచెం మక్కువ కలిగితే

నేను ఈ పరీక్షలో పాసుమార్కులు సంపాదించుకున్నట్లే.

ఈ ప్రయాణంలో కృతజ్ఞతలు చెప్పుకోవాలనుకుంటే మొట్టమొదట స్మరించుకొనవలసిన మహానుభావులు శ్రీ బులుసు వేంకట రమణయ్య గారు. వారి లఘుటీక లేకపోతే ఈ కావ్యం మరుగున పడిపోయి యుండెడిది. నాకీ అవకాశం ఇచ్చిన మా సారథి శ్రీ డా. ఆర్. వి కుమార్ గారికీ, అనేక సందేహములు తీర్చిన గురువులు సర్వశ్రీ చిర్రావూరి శివరామకృష్ణ, పొన్నపల్లి శ్రీరామారావు, బులుసు వెంకటేశ్వర్లు, చొప్పకట్ల సత్యనారాయణ మూర్తి, పేరి రవికుమార్ గార్లకు వందనములు. రసజ్ఞభారతి సభ్యులందరికీ ధన్యవాదములు. పుస్తకము చక్కగా డి.టి.పి చేసి ఇచ్చిన శ్రీ కొణతాల ప్రకాష్ గారికి ప్రత్యేక కృతజ్ఞతలు.

ఈ "పామరపూల దండ"ను ఆ విట్ఠలదేవుని పాదముల చెంత భక్తితో సమర్పించి నమస్కరించుచున్నాను.

భవదీయుడు

దేవగుప్తాపు సూర్య గణపతిరావు.

విశాఖపట్టణము

19/09/2018

విషయసూచిక

ప్రథమాశ్వాసము

శా. శ్రీకాంతామణి గన్మొరంగి మది ధాత్రిన్ మంచినన్, తద్రుచి
శ్రీకాదంబిని మీదికుబ్బెననగా శ్రీవత్సమున్ దాల్చి ము
ల్లోకంబుల్ పొదలించు కృష్ణుడు దయాళుండేలు శ్రీవైష్ణవ
స్వీకారార్హు విరూరి పట్టణపతిన్ వేదాద్రి మంత్రీశ్వరున్! 1-1

ఇది తెనాలి రామకృష్ణ కృతమైన పాండురంగ మహాత్మ్యము అవతారికలోని మొదటి పద్యం.

మహాత్మ్యము అనగా గరిమ, ఘనత అని అర్థాలు.

శ్రీకాంతామణిని (లక్ష్మిని) వంచించి (కన్మొరంగి) మదిలో భూదేవిని (ధాత్రిన్) గారవించాడట (మంచినన్) కృష్ణుడు. ఆభూమి యొక్క కాంతి(తత్ + రుచి. రుచి = కాంతి) గొప్పమేఘమువలె (శ్రీ కాదంబిని) స్వామి వక్షము పైకి ఉబ్బినదన్నట్లుగా ఒప్పు శ్రీవత్సము అను పుట్టుమచ్చ దాల్చి ముల్లోకములనూ వృద్ధిజేయు (పొదలించు) కృష్ణుడు శ్రీ వైష్ణవ మత స్వీకారమునకు అర్హుడైన విరూరి వేదాద్రి మంత్రిని (కృతిపతిని) ఏలుకొను గాక!

విష్ణువు వక్షమున శ్రీదేవి యున్నది. ఆమెను ఆయన ప్రత్యక్షముగ గారవించును. భూదేవి కొంత దూరముగ నున్నది. ఆమెను ఆయన అంతరంగమున గారవించును. ఇరువురూ ఆయనకు దేవేరులే.

అంతరంగమున గల భూదేవి యెడల గల ప్రేమ పైకి ఉబికివచ్చినట్టుగా శ్రీవత్సము వక్షమున పైకి ఉబ్బి కనిపించుచున్నది. భూమిని దాని పర్యావరణమునూ విడిగా చూడరాదు. భూమిని బయటనుండి దర్శించువారికి మేఘపటలాంతర్గతమైన భూమి కనిపించును. అందుకే రామకృష్ణుడు భూదేవి కాంతిని శ్రీకాదంబిని గా ఉత్ప్రేక్షించినాడు. కాదంబిని అనగా మేఘమాల. మేఘమాల నల్లనిది. కావున ఉబికివచ్చిన ప్రేమకాంతి నల్లని శ్రీవత్సమను శ్రీవారి పుట్టుమచ్చతో పోల్చినాడు.

అట్టి శ్రీ వత్సాంకితుడైన విష్ణువు విరూరి వేదాద్రి మంత్రిని ఏలుకొను గాక! అతడు విష్ణుమత స్వీకారార్హుడు.

దీనిలో కథను గడుసుగా ధ్వనింపజేసినాడు రామకృష్ణుడు. ఆ వివరము చూచెదము.

పుండరీకుడు విష్ణుభక్తుడు. అతనికి తల్లిదండ్రులు ప్రత్యక్షదైవతములు. వారిని ప్రత్యక్షముగా పూజించును. సేవించును. ఆతనికి కృష్ణుడు ఆరాధ్యదైవతము. కృష్ణుని అంతరంగమున నిలుపుకొనెను. ఆతని తలిదండ్రులు పరలోకగతులైరి. అప్పుడతని అంతరంగమున గల కృష్ణభక్తి పెల్లుబికి తపస్సు జేసెను. పెల్లుబికి వచ్చిన భక్తి ఎదుట కృష్ణరూపమై సాక్షాత్కరించెను. పుండరీకుడు వరమడిగెను. తనపేరిటి క్షేత్రమున భూమిపై వెలువవలసినది అని. ఆతని కోరిక ప్రకారము ఆక్షేత్రమున కృష్ణుడు కొలువుతీరెను.

ఈ విధముగా మొదటి పద్యమున

1. విరూరి వేదాద్రికి ఆశీస్సు

2. విష్ణువుకు నమస్కారము

3. పుండరీకుని కథా వస్తునిర్దేశము

జోడించి రామకృష్ణుడు సంప్రదాయము పాటించినాడు.

లక్ష్మీ స్తుతి:

సీ. అవతారమందె నే యఖిలైక జనయిత్రి
కలశ రత్నాకర గర్భ సీమ
దోబుట్టు వయ్యె నేతులిత కాంచనవర్ణ
వెలది వెన్నెల గాయు వేల్పునకు
బాయకయుండు నే పరమపావన మూర్తి
చక్రిబాహామధ్య సౌధవీధి

నభిషేకమాడు నే యభివర్ణ్యతాచార
దిగ్గజానీతమౌ తేటనీట

తే. నవనిధానంబు లేదేవి జవళి సరకు
లమ్మహాదేవి శ్రీదేవి యాదిలక్ష్మి
సరస శుభదృష్టి రామానుజయ్య సుతుని
నాదరించు విరూరి వేదాద్రి నాథు. 1 - 2

1. అఖిల + ఏక + జనయిత్రి = సర్వజగత్తునకు తల్లి

కలశరత్నాకరము = పాలసముద్రము.

పాలకడలి గర్భమునందు ఎవరు జగన్మాతగా అవతారమందినదో....

2. తులిత కాంచనవర్ణ = బంగారువన్నెకు సరియైన

వెలది వెన్నెల = తెల్లని (స్వచ్ఛమైన) వెన్నెల

బంగారుపసిమి వన్నెగల ఏచిన్నది స్వచ్ఛమైన వెన్నెల కాంతులీను దేవతయైన చంద్రునకు తోబుట్టువైనదో......

3. చక్రి = విష్ణువు.

బాహామధ్యము = బాహువుల మధ్య నున్నది = వక్షఃస్థలము

ఏ పరమ పవిత్ర విష్ణు వక్షఃస్థలమునందు వసించునో.......

4. దిక్ + గజ + ఆనీతము = దిగ్గజములచే తీసుకునిరాబడిన

ఏ సదాచారసంపన్న దిగ్గజములు తెచ్చిన నీటితో అభిషేకమునందునో......

5. నవనిధులు ఏదేవి వద్ద అంగడి సరుకులగునో (జవళి సరుకు)... జవళి శబ్దమునకు ఆభరణముఅని అర్థముకూడ కలదని కొందరు. కాని నిఘంటులో లేదు.

ఆ మహాదేవి, శ్రీదేవి, ఆదిలక్ష్మి .. రామానుజాయ్య గారి సుతుడైన విరూరి

వేదాద్రి నాథుని సరసశుభదృష్టితో చూచుగావుత! అని ఆశీర్వదించుచున్నాడు.

అలం. ఉదాత్తము

ఒక వస్తువును ఐశ్వర్యవంతముగా వర్ణించినచో ఉదాత్తమను అలంకారమగును.

నవనిధానములు : మహాపద్మము, పద్మము, శంఖము, మకరము, కచ్ఛపము, ముకుందము, కుందము, నీలము, వరము.

ఉ. **మాద్రికి మీరు నంచ తెలిమూపు పయిన్ మురువైన జోదుచే**
భద్రమయాత్ముచే భువనపాలనఖేలనుచే సరస్వతీ
ముద్రిత వక్త్రుచేత నలుమోముల వేలుపుచే విరూరి వే
దాద్రిచమూవిభుండు గను నాయువు శ్రీయు నిరంతరాయమున్ 1-3

మాద్రి = మాదిరి

మురువు = సౌందర్యము

చమూవిభుండు = సేనాధిపతి.

వేదాద్రికొరకు బ్రహ్మను ప్రార్థిస్తున్నాడు రా.కృ.

ఒక మూసలో ఇముడనివాడు బ్రహ్మ దేవుడు. అనగా ఒకమాదిరి (మూస) వాడు కాడు.మాద్రికి మీరువాడు.

హంసయొక్క తెల్లని మూపుపైన కూర్చొనే సౌందర్యవంతుడైన వీరుడు(జోదు), శాంతచిత్తుడు, ఆటగా భువనములను పాలించువాడు, నోటి యందు సరస్వతిని దాల్చువాడు, నాల్గు మోములు కలవాడు. అట్టి బ్రహ్మచేత కృతిపతి యైన విరూరి వేదాద్రిమంత్రి నిరంతరాయముగ సంపదలూ (శ్రీయు) ఆయువూ పొందుగాక.

విశేషాలు :

1. సరస్వతీముద్రిత వక్త్రుడు అన్నాడు బ్రహ్మదేవుని. భుజముల పైన శంఖచక్ర

ముద్రలు వేయించుకోవడం వైష్ణవ సంప్రదాయం. ఈ సంప్రదాయం బ్రహ్మదేవునికి వర్తింపజేశాడు రామకృష్ణుడు. వక్త్రము అనగా ముఖము, నోరు అని అర్థములు. బ్రహ్మ ముఖమున సరస్వతి వసించును కదా. దానిని సరస్వతి ముద్ర అన్నాడు. సరస్వతీముద్ర నాట్యశస్త్రమున పట్టు ముద్రలలో ఒకటి.

2. బ్రహ్మదేవుని వలన శ్రీయు, ఆయువును కలగవలెనని ఆశీర్వాదము. వలనన్, కంటెన్, పట్టి, నుండి .. పంచమీ విభక్తి ప్రత్యయములు. పంచమి లోని, వలనకు బదులు తృతీయావిభక్తి ప్రత్యయమైన చేన్ (చేతన్ చేన్ తోడన్ తోన్.... తృతీయ విభక్తి) వాడినారని బులుసు వారు. ఒక విభక్తికి బదులు మరియొక విభక్తి వాడబడుట సామాన్యమే.

శా. **కద్రూజాంగదు తోడబుట్టువు,శరత్కాదంబినీ చంద్రికా**
జిద్రూపాంచిత, పద్మగర్భముఖ రాజీవావళీహంసి,వ
ర్ణ ద్రాక్షా ఫలకీరి, శారద కృపన్ రామానుజామాత్యు వే
దాద్రి స్వామికి నిచ్చు నిచ్చలును విద్యాబుద్ధి వాక్సిద్ధులన్ 1-4

ఈ పద్యంలో సరస్వతీ ప్రార్థన చేయబడుచున్నది.

కద్రూజము = కద్రువ యొక్క సంతతి పాము

అంగదము = కంకణము

శరత్ + కాదంబిని = శరత్కాల మేఘము. ఇది తెల్లనిది.

కద్రూజాంగదుడు శివుడు. అట్టి శివునకు తోడబుట్టువైనదీ

శరత్కాల మేఘమునూ, వెన్నెలనూ తనరూపముతో జయించునదీ (జిత్ రూపాంచిత). శారద రాత్రులలోని తెలి మేఘము కంటెనూ, వెన్నెల కంటెనూ తెల్లనిదని భావన.

బ్రహ్మ (పద్మగర్భుడు) ముఖపద్మములలో విహరించు ఆడహంస (హంసి),

అక్షరములను ద్రాక్షఫలములకు చిలుక (వర్ణ ద్రాక్షాఫల కీరి) వంటిదీ

అయిన సరస్వతీదేవి కృతిపతి యైన రామానుజామాత్య తనయుడు వేదాద్రికి నిత్యమూ విద్య, బుద్ధి, వాక్సిద్ధి ఇచ్చుగావుత యని ఆశంస.

విశేషం

ఈ కావ్యంలో రాబోయే

నిగమశర్మోపాఖ్యానం రెండు (4 & 5) పద్యములలో ధ్వనింపజేసేడు రామకృష్ణుడుపై పద్యములో శారదస్తుతి చేస్తూనే నిగమశర్మ అక్కను, ఆమె స్తితిగతులనూ ధ్వనింపజేస్తున్నాడు. జాగ్రత్తగా పట్టుకుంటేకాని దొరకడు తెనాలికవి. గడుసువాడు. కానీ కొన్ని హింట్స్ ఇస్తాడు పద్యంలో.

పద్యం ఎత్తుగడలో ఈ వస్తునిర్దేశం నిక్షేపించాడు. కద్రూజాంగదు తోడబుట్టువు. ఆహా ఏంమాట ఇది?.

కద్రూజము అంటే పాము. కద్రువ పాములకు తల్లి. ఈపామును అంగదం గాచుట్టుకున్నవాడు శివుడు. అంగదం అంటే కడియం లేదా కేయూరం. నిగమశర్మ బ్రాహ్మణత్వాన్ని మంటగలుపుతాడు కథలో. చోరత్వం, జారత్వం, వర్ణసంకరం ఇలా అనేక దురలవాట్లతో భష్టత్వం వైపు పయనిస్తాడు. ఇవన్నీ పట్టుబట్టి చేస్తాడు. మంచో చెడో ఒక పనికి కట్టుబడినవాణ్ణి ఆ పనిచేయడానికి వాడు కంకణం కట్టుకున్నాడంటాము కదా. వీడు కద్రూజాంగదుడు. అంటే విషకంకణం కట్టుకున్న వాడన్నమాట. కద్రూజాంగదుడు అన్నపదం శివుని తలపిస్తూనే ధ్వనిలో ఒక వినాశకాంక్షతో విషకంకణం కట్టుకున్న నిగమశర్మను సూచిస్తున్నది.

కద్రూజాంగదు తోడబుట్టువు. శివుని సోదరి శారద అన్న అర్థం వాచ్యంగాసిద్ధిస్తే... ఈ తోడబుట్టువు అంటే నిగమశర్మ అక్క అన్నది ధ్వని ద్వారా దృశ్యమానమౌతున్నది. ఆమెకు కావ్యమునందున పేరు లేదు. ఆమె నిగమశర్మ అక్కగానే లోకంలో ప్రసిద్ధి.

నిగమశర్మను తరువాత పద్యంలో చిద్రసవేది అని చిలుకతో పోల్చేడు. (చూ. చిద్రసవేదియౌ కొదమ చిల్కకు.....దీని తరువాత పద్యం). అక్కగారు చిద్రూపాంచిత.

పద్మగర్భముఖ రాజీవావళీ హంసి. వీడు నిగమనామధేయుడైతే అతని అక్క బ్రహ్మ ముఖములను పద్మములయందు (వేదములయందు) విహరించు హంసము.

ద్రాక్షా ఫల కీరి. ద్రాక్షా ఫల స్తబక సదృశ వజ్మాధుర్యము కలిగినది.

ఇలా శారదకు వాడిన విశేషణాల్లో నిగమశర్మ అక్కనూ, కద్రూజాంగదుడు అన్న పదంతో నిగమశర్మనూ అద్భుతంగా రామకృష్ణుడు ధ్వనిని ఉపయోగించి సూచిస్తున్నాడు.

ఉ. ఈ చిగురాకు నీప్రసవ మీపువుదేనియ యెంత యొప్పెడిన్
జూచితిరే యటంచు దనచుట్టు శుకాదులు గొల్వగా కప
ర్దాచిత చంద్ర గాంగజలమైన శివాహ్వయ కల్పశాఖి వే
దాచల మంత్రి కీర్తి కలశాబ్ధిని వెన్నెలమాడ్కి జూచుతన్ 1 - 5

శివస్తుతి చేసి కృతిపతికి శుభకామన చేస్తున్నాడీ పద్యంలో

శివుడు అనే కల్పవృక్షము (శివ లి ఆహ్వయ కల్పశాఖి)ను వర్ణిస్తున్నాడు.

ఆ కల్పవృక్షము చెంత శుకాదులున్నవి (శుకాదులు అన్నపుడు శ్లేష. చిలుకలు అనియూ, శుకమహర్షి మొదలగు వారు అని రెండర్థములు) ఆ శుకాదులు ఆ శివకల్పశాఖిపై కల "కపర్దాచిత చంద్ర గాంగ జలము" ను చూచి... ఈ చిగురాకు (కపర్ది = జడ), ఈ పూవు (చంద్రుడు), ఈ పూదేనియ (గాంగజలము) ...ఇచట క్రమాన్వయము.... ఎంతబాగున్నవో చూచితిరే యనుచూ కొలుచుచున్నారు. అట్టి శివకల్పతరువు వేదాద్రి మంత్రి యొక్క కీర్తి సముద్రమును వెన్నెలవలె చూచుగాక.

చంద్రుడు, కల్పతరువు కడలిలో పుట్టినవి. గంగ కడలిని చేరునది. వెన్నెల

చంద్రకాంతి. అన్నియునూ కడలి సంబంధితములు. చంద్ర కాంతిలో కడలికి వృద్ధి కలుగును. వేదాద్రి కీర్తి కడలితో పోల్చబడెను.

అలం. క్రమము, రూపకము.

ఉ. చిద్రసవేదియౌ కొదమచిల్కకు విష్ణుసహస్ర నామముల్
ముద్రతి మోవిమోవి నిడి మున్కుచు గోరున మేన దువ్వుచున్
భద్ర నిధానమై వెలయు పర్వతకన్య విరూరిమంత్రి వే
దాద్రికి విష్ణుభక్తి మహిమాతిశయం బనయంబు నీవుతన్! 1-6

మంచి పద్యం. దీనిలో పర్వతకన్య ఐన పార్వతి తన చేతిచిల్కకు విష్ణుసహస్రనామములు చెబుతున్నది. ఆ చిలుక సామాన్యమైనది కాదు. అది చిద్రసవేది. అనగా చిదానందసారము తెలిసినది. ఆ చిలుక అంటే ఆవిడకు ఎంత ముద్దో చూడండి. ముద్రతిన్ అంటే సంతోషము, ఆసక్తి కలిగి అని వ్యాఖ్యానం. ముద్ర అంటే సంజ్ఞ. చెబుతున్న విష్ణుసహస్ర నామాలు దేనికి చిహ్నములో చెబుతున్నదని భావించవచ్చును కుంటాను. తప్పైన పెద్దలు దిద్దుదురుగాక.

చాలాముద్దుముద్దుగా గారాబంగా నేర్పుతోంది.మోవి మోవి నిడి మున్కుచున్నది. మునుకుట అనగా కొంచెం రహస్యంగా ఆప్యాయతతో చెప్పడం.పైగా దాని మేనును ప్రేమగా గోరుతో దువ్వుతూ చెబుతోంది. అలా ప్రేమ ఒలకబోసి చెబుతున్న పర్వతకన్య మా విరూరి వేదాద్రి మంత్రికి విష్ణుభక్తి మహిమాతిశయము ఇచ్చుగాక!

వీడి సిగ తరగ! ఇంత చక్కటి పద్యం అమ్మవారి దయలేకపోతే వ్రాయగలడా? ఏమి పదాలు వాడినాడు? మునుకుట, ముద్రతి... ఈ రెండుపదాలు చాలవూ?మనసు ఆర్ద్రమవడానికీ?

దీనిలో ఒక విశేషమున్నది. విష్ణుసహస్రనామం పార్వతి తన చేతి చిలుకకు చెప్పడంలో నిగమశర్మోపాఖ్యానం ధ్వనింపజేస్తున్నాడు.

నిగమశర్మ చిలుక. పార్వతి అతని అక్క. విష్ణుసహస్రనామములు అంటే

వారి పుట్టింటి గొప్పదనమే. విష్ణువు కు పార్వతి చెల్లెలి వరుస గనుక. ఎంతో ముద్దు నిగమశర్మంటే అతని అక్కకు. సరిగ్గా పర్వతకన్య చిలుకకు చెప్పినట్టే నిగమశర్మకు ముద్దుగా, ఆప్యాయంగా, దగ్గర కూర్చుని నీతి బోధిస్తుంది. వాడు చేసిన అపరాధాలు వెయ్యా ఆవిడకు తెలుసు. అవి చెయ్యకూడనివని బోధిస్తుంది. విష్ణుసహస్రనామాలు అన్న విషయంలో ఆ వ్యంగ్యం.... వెయ్యి విధాల బోధించడమనీ కూడా ధ్వనులు. ఇక్కడి చిలక లాగే నిగమశర్మ కూడా చదువులేని సన్నాసి కాదు. సాంగో పాంగముగా తండ్రి వద్ద వేదం చదువుకున్నవాడే. దానినే చిద్రసవేయౌ చిలుక అనడంలో ధ్వనింపజేసినాడు.

విష్వక్సేన స్తుతి :

సీ. సూత్రవతీ దేవి సొబగు పాలిండ్లపై
మలుపచ్చి గంధంపు వలపుతోడ
శిరసులు వంచు నిర్జర కోటి బనిగొను
తపనీయ వేత్ర హస్తంబు తోడ
బనియేమి యని విన్నపము సేయు* చేతనా
ధరములౌ దివ్యాయుధములతోడ
బ్రహ్మాండ కోటుల పారుపత్తెము లెల్ల
గనియున్న నిద్దంపు మనసుతోడ

తే. శార్ఙ్గి రెండవ మూర్తియై జగము లేలు
ముని మనోహారి, శ్రీ సేన మొదలియారి
చేయుపనులెల్ల సఫలముల్ చేయుగాత
మలరి రామానుజయ్య వేదాద్రి పతికి 1 - 7

శ్రీసేన మొదలియారి = దేవసేనకు అధిపతి యైన విష్వక్సేనుడు.

విష్వక్సేనుని స్తుతించడం వైష్ణవ సంప్రదాయం. వైష్ణవులు శైవులు/స్మార్తులు

* సుమనోహరములైన - పాఠాంతరం

చేసే గణపతి పూజకు బదులు విష్వక్సేనుని పూజ చేస్తారు. ఇతడు విష్ణువుకు (శార్ఙ్గి) రెండవరూపమట.

1. సూత్రవతీదేవి విష్వక్సేనుని భార్య. ఆమె సొగసైన పాలిండ్లపై పూసుకొనిన పచ్చిగంధపు వాసన (వలపు) ఆమెను కౌగిలించుకొనుటచే ఆయనకు పట్టినది. ఆ వాసనతో శోభించుచున్నవాడూ....

2. తపనీయము = బంగారము.

దేవతలు అందరూ తలలు వంచి నమస్కరింపగా వారిని అజ్ఞాపించు (పనిగొను) బంగారుబెత్తము చేత గలవాడూ....

3. స్వామీ ఏమి చేయవలయునో (పనియేమి యని) అజ్ఞాపించండి అని విన్నపముచేయుచున్న దివ్యమైన ఆయుధములు కలవాడూ.....

4. పారుపత్తెము = దొరవారికి ఇయ్యవలసిన ధనమును ప్రజలనుండి సేకరించు అధికారము.

ఈ బ్రహ్మాండమున ఎవరికి ఏ అధికారము (బాధ్యత) ఈయబడినదో సర్వమూ తెలిసిన మనసు కలిగినవాడూ....

5. శ్రీహరి అపరావతారమై వెలుగువాడు, మునుల మనసులను గెలిచినవాడూ అయిన విష్వక్సేనుడు సంతోషముగా (అలరి) రామానుజయ్య చేయు పనులను సఫలము చేయుగాక!

తేటగీతిలో నాలుగవ పాదము 'అలరి' తో ప్రారంభము కావలెను. లేనిచో యతి భంగము

శా. మీదం దార ధరాధరంబు గల యా మేరున్నగంజాలి త
త్తాదృక్తుందరుచిన్ దలిర్చు ఖగయూథస్వామి,హేమ ప్రభా
ప్రాదుర్భావ శుభ ప్రభుండు మనుచున్ రామానుజా మాత్యు,శ్రీ
వేదాద్రీశు విరూరి మందిరు,జగద్విఖ్యాత కీర్తీశ్వరున్ 1 - 8

గరుడ స్తుతి:

తార = వెండి

తత్తాదృక్ = సాటిలేని

తుండము = ముక్కు, తొండము

వెండికొండ (తారధరాధరము)ను పైన ధరించిన మేరు పర్వతమును నవ్వజాలిన

సాటిలేని ముక్కు యొక్క మెరుపుతో (తత్తాదృక్ తుండ రుచి) ఒప్పు పక్షిరాజైన (ఖగయూథస్వామి) గరుత్మంతుడు బంగారు కాంతులు విరజిమ్ముచూ రామానుజామాత్యుని తనయుడైన విరూరి వేదాద్రిని , జగత్తులో కీర్తివిఖ్యాతుడైన వానిని పోషించుగాక (మనుచున్)

ఇచట గరుత్మంతుడు మేరువుతోనూ, ఆయన ముక్కు కైలాసపర్వతము (వెండి కొండ) తోనూ పోల్చబడినవి. గరుత్మంతుడు బంగారు వర్ణమువాడు. అతని ముక్కు వెండి రంగులో నుండుట దీనికి ఆధారము. భౌగోళికముగా మేరువుకు కైలాసము పైననుండునని మనవారి నమ్మకము.

అలం. ఉపమ

అనంత స్తుతి:

సీ. ధరణీ భరము దాల్చు తన చేవ యంతయు
భుజ పరిఘంబుల బొంక పఱిచి
మునుమిన్నుగనియైన తన ప్రజ్ఞ యంతయు
మతి విశేషము నందు మస్తరించి
దైత్యారి వశమైన తన చిత్తమంతయు
నియమ గౌరవమున నివ్వటించి

తనువు వెన్నెల గాయు తనమూర్తి యంతయు
గీర్తి వైభవమున గీలు కొలిపి

తే. **శేషుడఖిల ప్రపంచ విశేష శాలి**
నిత్యముక్తుల కాద్యుడై నిలుచు మేటి
చారుచారిత్రు రామానుజయ్య పుత్రు
గరుణ వేదాద్రి మంత్రి శేఖరుని మనుచు.

1. భూభరము వహించు తన బలమంతయూ అడ్డుగడియల వంటి తన భుజములలో జతపరిచి (పొంక పరచి)

2. వేదములకునికి పట్టగు (మును మిన్కు గని) తన ప్రజ్ఞను బుద్ధియందున నిమిడించి (మస్తరించి)

3. విష్ణువు (దైత్యారి) యొక్క వశమైన తన మనసు నియమపాలనములో వ్యాపింపజేసి (నివ్వటించి)

4. వెన్నెల వెలుగులుచిమ్ము తన తనూకాంతి కీర్తి వైభవముగా బిగింపుచేసి (కీలుగొలిపి)

5. అఖిల ప్రపంచములలో వినుతికెక్కిన వాడూ, నిత్య ముక్తులలో ఆద్యుడూ నగు ఆ అనంతుడు రామానుజ పుత్రుడైన వేదాద్రి మంత్రి శేఖరుని పోషించుగాక!

నిత్యముక్తులు: గరుడుడు, విష్వక్సేనుడు, అనంతుడు మొదలగువారు విష్ణుభక్తులు, నిత్యులు, ముక్తులును. 1 – 9

కం. **పుట్టకుబుట్టెడువేళన్**
దట్టపు నునుపచ్చి పుట్టతేనియ చవితో
బుట్టెనన నమృతముట్టెడు
పుట్టనిసువు సత్కవిత్వములు వర్ణింతున్ 1– 10

పుట్టకు పుట్టినవాడు వాల్మీకి. పుట్టతేనె అంటే పుట్టలో పెట్టిన పెర నుండి వచ్చిన తేనె. పుట్టలో నుండి పుట్టిన వాల్మీకికి ఆ పుట్టతేనె అంటుకున్నదట. అందుకే ఆతని పలుకులలో తియ్యదనము పుట్టి అమృతము వలె యున్నవని చమత్కారం. అట్టి 'పుట్టనిసువు' సత్కవిత్వాన్ని వర్ణింతును అంటున్నాడు రామకృష్ణుడు.

పుట్టనిసువు = పుట్ట కున్ శిశువు

కవి స్తుతి - వ్యాస స్తుతి

ఇట్టాడరాని యాగమ
ఘట్టమునకు నడవ యచ్చుకట్టిన మునిరా
ట్పట్టాభిషిక్తు దపముల
పుట్టిన నెలవయిన వ్యాసముని నుతియింతున్ 1 - 11

ఈ పద్యమునకు బులుసువారు ఇలా అర్థం చెప్పారు.

ఇట్టాడరాని = చెప్పుటకు శక్యము కాని; ఆగమ ఘట్టమునకున్ = వేదములు అను రేవునకు; నడవ = (దిగుటకు వీలగు) మార్గము; అచ్చుకట్టిన = ఏర్పరచిన; నెలవు = చోటు.

వీరు ఘట్టము అనగా రేవు, ఒడ్డు అనిఅర్థము (హరిశ్చంద్ర ఘాట్ వలె) తీసుకుని సమన్వయించారు.

నాకు తోచిన రెండు మాటలు వ్రాస్తాను.

1. వ్యాసుడు భారతము వ్రాయుటకు వినాయకుని లేఖకునిగా నియోగించుకున్నాడు. అప్పుడు వినాయకుడు వ్యాసునితో ఆగకుండా చెబితే తాను లేఖకునిగా ఉంటానన్నాడు. దానికి వ్యాసుడు వినాయకునికి తాను చెప్పే వాటిని అర్థసమన్వయం చేసుకుంటూ వ్రాయాలని షరతు చేశాడు. భారత రచన శరవేగంగా సాగుతున్నది. వ్యాసుడు వినాయకుని వేగం తగ్గించడానికి మధ్యమధ్య జటిలమైన శ్లోకాలను చెప్పేవాడట. వాటి

సమన్వయానికి వినాయకుని వేగం కొంచెం తగ్గేదట. దానితో వ్యాసునికి విశ్రాంతి చిక్కేది. ఈ జటిలమైన శ్లోకాలు దాదాపు కొన్ని వేలు ఉంటాయని పెద్దలు చెబుతారు. వీటిని గ్రంథగ్రంథులు అంటారు.

వీటినే "వ్యాసఘట్టాలు" అనికూడా అంటారు. ఇది నేపథ్యం.

కాబట్టి వ్యాసుడు, ఆగమఘట్టమములు అనగానే ఈ వ్యాసఘట్టాలు చటుక్కున స్ఫురిస్తాయి.

ఇది ఇది అనిచెప్పుటకు వీలుకాని పంచమవేదమైన భారతములోని కష్టమైన ఘట్టాలను (ఆగమ ఘట్టములు) నడవడానికి (అంటే ఆయన శైలీ విన్యాసం పరుగుపెట్టేదనీ – ఈ వ్యాసఘట్టములు కొంచెం నెమ్మదిగా నడుచుటకు కల్పింపబడినవని సారస్యం) ఏర్పాటుచేసిన (అచ్చుకట్టిన) మునిరాజైన వ్యాసుని నుతింతును అనే సరసమైన అర్థం చెప్పుకోవచ్చునీ పద్యానికి.

2. ఇంకొక విషయం. చెప్పుటకు శక్యముగాని (ఇట్టాడరాని)వేదముల లోని విషయముల (ఘట్టములు) కీకారణ్యములో నడుచుటకు వీలుకల్పించిన మునిరాజైన వ్యాసుని నుతింతును. వ్యాసుడు వేదవిభాగము జేసి గాసట బీసట చదువులకు స్వస్తి చెప్పినవాడు కాబట్టి ఈ అన్వయమూ బాగానే ఉంటుంది.

3. ఇవి ఇట్టివి అని చెప్పుటకు శక్యము గాని వేదమలందలి ఉదంతములను (ఆగమ ఘట్టములు) వివరించి చెప్పుటకు వానిలో మనలను నడిపించుటకు (నడవ యచ్చుకట్టిన) భారతము అను పంచమవేదమును కల్పించిన వ్యాసమునికి నతులు. ఇలా అన్వయించుకున్నా బాగానేయున్నది.

4. తపముల పుట్టిన నెలవైన వ్యాసముని అంటున్నాడు. దీనిలో విశేషమేమైనా ఉందా?

నెలవు అన్న పదానికి వాసస్థానము, మర్మము (సీక్రెట్) అని అర్థాలు.

వ్యాస శబ్దమునకు విరివిగా వ్రాయుట అని అర్థము.

తపము అనగా తపస్సు, పుణ్యము, కాలము అని అర్థములు.

అపుడు పవిత్రమైన (పుణ్యప్రదమైన) మర్మములను (గ్రంథగ్రంథులు) విరివిగా వ్రాసిన వాడు అని చెప్పుకొనవచ్చునేమో? ఇది కొంత దూరాన్వయమగుచున్నదో?

అసలు విషయం సహృదయైక వేద్యం.

తే. **వ్యాసవాల్మీకి ముఖసూక్తి వైభవముల**
నేర్పు మీఱంగ నిజకావ్య దర్పణముల
సరసమానసముల నేరు పఱుచు కీర్తి
ధవుల, నన్నయభట్టాదికవుల దలతు 1- 12

తెలుగు కవులను ఒకే పదముతో నన్నయభట్టాది కవులు అని చెప్పి కవిస్తుతి ముగిస్తున్నాడు.

వ్యాస వాల్మీకి మొదలగు వారి సూక్తి వైభవమును మిక్కిలి నేర్పుతో తమయొక్క కావ్యములు అను దర్పణములలో ప్రతిఫలింపజేసిన నన్నయాదులకు నమస్కారము అంటున్నాడు రామకృష్ణుడు.

దీనిలో ఒక చమత్కారమున్నది.

వ్యాసుడు వాల్మీకి – వీరి ముఖములు, సూక్తి వైభవములు (ముఖ సూక్తి వైభవములు ద్వంద్వ సమాసముగా గ్రహిస్తే) నన్నయాది కవులు తమ కావ్యములు అను దర్పణములలో ప్రతిఫలింపజేసిరి. అది చూచినవారెవరు? సరస మానసులు. అందుచేత వారికి సరసమానసముల లందు వ్యాస వాల్మీకుల ముఖ సూక్తి వైభవములను ఏర్పరిచినారను కీర్తి దక్కినదట. ఈ "సరస" శబ్దము ఎటునుండి చూచిననూ "సరస" గానే కనబడును. ఈ పదముతో బింబప్రతిబింబ సమానత్వమును నొక్కి చెప్పినాడన్నమాట.

ఉ. చాటుకవిత్వ తత్త్వ రససాగర పారగులయ్యు సత్కవుల్
పాటిగ బట్టి విందు రొకపాటివి కావన కన్య కావ్యముల్
కైటభవైరి యౌవతశిఖామణి శ్రీసతి పేరురంబునన్
మాటియు నీటికెంపు బహుమానమునం బతకంబు సేయదే?! 1-13

ఇక్కడ చాటుకవిత్వం అన్న దాన్ని రామకృష్ణుడు అందమైన కవిత్వం అనే దృష్టిలో వాడాడు. అందమైనకవిత్వం అనే సముద్రం యొక్క అంచు చూసినవారు (పారగులయ్యు) కూడా ఇవీ చదువదగినవేనా?(ఒకపాటివి కావనక) అనకుండా ఇతర కావ్యములను కూడా చదువుతారట.

దీనిని అర్థాంతరన్యాసంతో సమర్థిస్తున్నాడు.

విష్ణుమూర్తి (కైటభవైరి) ఉరముపై సాక్షాత్తు సకలసంపదా స్వరూపమైన లక్ష్మీదేవి ఉన్నది. పైగా ఆమె యౌవతశిఖామణి . అంటే యువతీసమూహములో శ్రేష్ఠురాలు. యౌవనములో ఉన్న సతీమణి ఏమి అడిగితే అది ఇవ్వడానికి ఉద్యుక్తురాలై ఉంటుందనడం అన్నమాట. అయినా సరే ఆయన వక్షమున కౌస్తుభమును కూడా ధరిస్తాడు స్వామి. నిజానికి కౌస్తుభానికీ లక్ష్మికీ ఏమైనా సాపత్యమున్నదా? అది పెద్ద విలువ లేని 'నీటి కెంపు' అంటున్నాడు కవి.

తే. తప్పు గలిగిన చోటనే యొప్పుగలుగు
సరస కవితావశోక్తుల సరణి యందు
గప్పు గలిగిన నీహార కరునియందు
అమృత ధారాప్రవాహంబు లడరు గాదె? 1 - 14

తప్పులున్నచోటే ఒప్పులూ ఉంటాయి. ఇవి సరసమైన కవిత్వం చెప్పేధోరణిలో సామాన్యమే. మచ్చ (కప్పు) కలిగిన చంద్రుని (నీహారకరుడు) లో అమృత ప్రవాహము కూడా వ్యాపించి యున్నది కదా

అలం. దృష్టాంతము.

తే. **కాన దోషాత్ములయిన దుష్కవుల కతన**
గరిమ వహియించు గవిరాజు కావ్యమహిమ
బహుళ పక్షంబు చీకటి బహుళమగుట
జాయ వెన్నెల తరితీపు జేయు కరణి 1 - 15

బహుళమగుటన్ = ఎక్కువయగుటచే

తరితీపు చేయు కరణి = ప్రీతిని కలిగించునట్లు.

చక్కని ఉపమ

వ. **అని నిఖిలభువన ప్రాధాన్యధన్యంబులగు మాన్యదైవతంబుల ప్రభావంబులు కొనియాడి, రూఢి మెరయు కవివృషభుల నభినుతించి, యుదంచితంబగు కవిత్వతత్త్వంబునం గల గరిమంబు బరిశీలించి, వంచకులగు కొంచెపుం గవుల రవళి యదలించి పంచాశత్కోటి విస్తీర్ణంబగు నర్ణవమేఖలావలయంబునం గల పరమవైష్ణవ రత్నంబులకు బ్రయత్నపూర్వకంబుగ నభివాదం బాచరించి వచనము** 1 - 16

వంచకులు = మోసగాళ్ళు

రవళి = ధ్వని, అరపు

అర్ణవమేఖలా వలయము = భూమండలము.

చిన్న విశేషం : కొంచెపుంగవులు అనునపుడు .... పుంగవులు = ఆబోతులు, గవులు = ఆవులు అను అర్థములు కొంచెపుంగవులలో అప్రయత్నముగ సిద్ధించినవి. అందుచే వారిని అరచి (రవళిన్) అదలించినాడని చమత్కారం. అనగా కొంచెపుంగవులు పశులమంద వంటి వారని యీసడింపు.

కం. **వాక్కాంతాశ్రయు, భట్టరు**
చిక్కాచార్యుల,మహాత్ము,శ్రీ గురుమూర్తిన్
నిక్కపు భక్తి భజించెద
నిక్కావ్య కళా కలాపమీడేఱుటకున్ 1- 17

వాక్ + కాంత + ఆశ్రయు = వాకాంతాశ్రయు = సరస్వతి కాశ్రయమగువానిని

భట్టరు చిక్కాచార్యులు అను మహాత్ముని, సద్గురుమూర్తిని ఈ సత్కావ్య గ్రథనము ఈడేరుటకు భజింతును.

కం. రచణింతు నొక్క శ్రీభా
గవత చరిత్రంబు బరమ కల్యాణసము
ద్భవ భవనంబు జతుర్దశ
భువన మహారత్న సూత్రముగ దగు సరణిన్ 1 – 18

పదునాలుగు భువనములు అను రత్నములను గూర్చు సూత్ర పద్ధతిని అనగా సమస్తలోక సారమూ తెలుపు దానిగా ఒక గొప్ప భక్తుని చరిత్రమును (భాగవత చరిత్రంబు) కల్యాణములు ఒనగూడునట్లుగా కావింతును (రచణింతున్).

అని ఇట్లభినవ ప్రబంధ నిర్మాణ కౌతూహలాయ చిత్తుండనయి యేనున్న సమయంబున. 1 – 19.

తాత్పర్యము సుగమము.

సీ. తన కులాచార వర్తన వైష్ణవాచార
పర్యాయముల కొజ్జబంతి గాగ
తన సూనృతముపురాతనసత్యనిధులయు
న్నతికి బునఃప్రతిష్ఠితము గాగ
దన బుద్ధి నీతిశాస్త్ర రహస్యములు తెల్ల
ముగ దెల్పు వ్యాఖ్యాన ముద్ర గాగ
దన వ్రాయు గంటంబు మొనవాడి విశ్వంభ
రా ప్రజలకు బ్రాణ రక్ష గాగ

తే. వెలయు మంగయ గురువ భూవిభునిపెద్ద
సంగ భూపాలపతి వ్రాయస ప్రవృత్తి

జయయుతుండైనరామానుజయ్యసుతుడు
భద్ర గుణసీరి విరురి వేదాద్రి శౌరి! 1 - 20

రామానుజయ్య సుతుడూ కృతిపతీ యైన వేదాద్రి మంత్రికి రెండు విశేషణాలు వేశాడు.

మొదటిది భద్రగుణ సీరి. సీరి అనగా బలరాముడు. రెండవది శౌరి. శౌరి అనగా కృష్ణుడు. బలరాముని, కృష్ణుని వంటివాడు వేదాద్రి అని భావము.

ఈయన మంగభూవిభుని (మంగయగురువ భూవిభుని) కుమారుడైన పెద్దసంగభూపాలుని వద్ద వ్రాయసకారునిగా ఉండేవాడు.

అట్టి విరూరి వేదాద్రి

1. తాను నిర్వహించు కులాచార పద్ధతి ఇతర వైష్ణవులకు ఒజ్జబంతి కాగా...
2. తాను మాట్లాడు సత్యవాక్కులవలన పూర్వపు సత్యసంపదలు పునఃప్రతిష్ఠితము కాగా....
3. తాను చెప్పు నీతిశాస్త్ర రహస్యములు ఆ శాస్త్రమునకు సవ్యాఖానములు కాగా...
4. తన వాడియైన వ్రాతలు (గంటము మొన వాడి) ప్రపంచ ప్రజలను చైతన్యపరచి రక్షణ కల్పింపగా.....

ప్రసిద్ధికెక్కినాడు (వెలయున్).

 మ. **కవులున్ బాఠకులున్ బ్రధానులు నలంకారజ్ఞులున్ బ్రాజ్ఞులున్,**
ధవళాక్షుల్ భజియింప నిండుకొలువై తారేందు తారావళీ
ధవళంబైన సువర్ణకుంభయుత సౌధంబందు నాస్థానమై
వివిధామ్నాయ పురాణ గుంభనకథల్ వించున్ బ్రమోదంబునన్! 1-21

విరూరి వేదాద్రి మంత్రి వైభవము వర్ణితము. ఇతడీ కావ్యమునకు కృతిపతి. ఆతని సభ కవులతో, పాఠకులతో, ప్రధానులతో, అలంకార శాస్త్రజ్ఞులతో,

పండితులతో, అందమైన స్త్రీలతో వీరందరూ బరాబరులు చేయగా నిండుగా ఉన్నది. పైగా భవనము సర్వత్ర ధవళవైభవము కలది. తారా శబ్దమునకు వెండి అను అర్థము కలదు.అందుచే తారేందు తారావళీ అను సమాసమున మొదటి తారకు వెండి, ఇందు అనగా చంద్రుడు, తారావళి అనగా నక్షత్రములు ఇవన్నీ ధవళత్వ సూచకములు. పైన సువర్ణ కుంభమున్నది. సారాంశమేమన సర్వధవళ యగు సరస్వతి పైన హేమమకుటధారిణియై కూర్చున్నయటులుండెనని కవి భావము. అట్టి సౌధంబందు కూర్చుని వేద పురాణ కథలు వింటున్నాడట విరూరి వేదాద్రి మంత్రి.

తెనాలి రామలింగకవి ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము అను గ్రంధము వ్రాసెను. అపుడతడు శైవుడు. తర్వాత వైష్ణవమును స్వీకరించి తెనాలి రామకృష్ణుడైనాడు. ఆ నామముతో పాండురంగ మహాత్మ్యం వ్రాసినాడు. రామలింగడూ, రామకృష్ణుడూ ఒక్కరే అనుటకు అనేక ఉపపత్తులు పరిశోధకులు చూపినారు. వానిలో ఒక అంశము పద్యసామ్యము. దానికి ఈ పద్యం ఒక ఉదాహరణ. ఇట్టి పద్యమే ఉద్భటారాధ్య చరిత్రమున కలదు. దానిని క్రింద చూపుచున్నాను.

మ. కవులున్ బాఠకులున్ బ్రధానులు సుధీగణ్యుల్ పురాణజ్ఞులున్
వివిధార్థుల్ సఖుల్ బురోహితులు నుర్వీనాధులున్ జోస్యులున్
ధవళాక్షుల్ గొలువంగ నిండుకొలువై దైవారు హర్షంబుతో
నవధానంబుననుండి శంకరకథా వ్యాసక్తి భాసిల్లుచున్ ఉద్భటా. 1-23

**కం. నను రామకృష్ణకవి గవి
జన సహకారావళీ వసంతోత్సవ సూ
క్తి నిధి బిలిపించి యర్థా
సనమున గూర్చుండబనిచి చతురత ననియెన్** 1- 22

పైన సభను వర్ణించాడు. అంతమంది ఉద్దండులు (కవులున్ బాఠకులున్....)

ఉన్న సభలో తనను విరూరి వేదాద్రి పిలిపించుకుని అర్థాసనమిచ్చాడట.

అది చాలు రామకృష్ణుని స్థాయి ఏపాటిదో నిరూపించడానికి. ఇది విరూరి వేదాద్రి కవిపోషణాసక్తినీ చక్కగా చిత్రిస్తుంది. కవికి కృతిపతి అర్ధాసనమిచ్చినట్లు చెప్పుకున్న మొదటి (?) కవి రామకృష్ణుడేమో. పెద్దలు తీర్పు చెప్పెదరుగాక.

తన గురించి రెండు విశేషణములు వేసుకున్నాడీ పద్యంలో. తాను కవిజనులను మామిడిపండ్ల తోటకు (కవిజన సహకారావళీ) వసంతోత్సవము వంటివాడట. పైగా సూక్తినిధి కూడా. మనము కావ్యానుశీలనము చేయుచో ఈ రెండు విశేషణములకు నీతని అర్హత్వము పరిశీలింపవలెను.

కవిజనులు మామిడి తోట వంటివారు. మామిడి తోటకు వసంతోత్సవం దేనివలన? కోకిల కూతల వల్లనే! తనసూక్తులు కోకిల కూతల వంటివి. తన సూక్తులకు కవి లోకం ఆనందిస్తుందని భావం.. శ్రీ తె నాల్యగ్రశాఖికా కోకిలము అనిచెప్పుకొన్నాడు .అగ్రశాఖ అంటే ప్రథమశాఖ నియోగులని అర్థాంతరం.

సీ. తగ సంస్కృతము దెనుంగుగ జేయ, దెనుగు సం
స్కృతముగ జేయంగ జతురమతివి
నలుదెఱుంగుల నెన్నగల కావ్య ధారల
ఘనుడ, వాశువు నందు గరము మేటి
నఖిల భూమీపాలకాస్థాన కమలాక
రోదయ తరుణ సూర్యోదయుడవు
శైవవైష్ణవ పురాణావళీ నానార్థ
రచనాపటిష్ఠైక రమ్య మతివి

తే. ఆంధ్రభూమి కుచాగ్రహారాభమైన
శ్రీ తైనాల్యాగ్ర హారనిర్ణేత వగ్ర
శాఖికాకోకిలమవవీవు సరసకవివి
రమ్యగుణకృష్ణ రామయ రామకృష్ణ 1 - 23

కృతిపతి చెబుతున్నట్లుగా రామకృష్ణుడు తన కవితాతత్త్వము వివరిస్తున్నాడు.

1. సంస్కృతమును తెనిగించుట, తెలుగును సంస్కృతీకరించుట .... ఈ తర్జుమా విద్యలో చతురమతి.

2. చతుర్విధ కవిత్వములలో ఘనుడు. అందునా ఆశువులో మేటి

3. భూపాలకాస్థానములు అను కమలములను వికసింపజేయు తరుణతరణి.

4. శైవ వైష్ణవ పురాణకథలు పటిష్ఠముగా చెప్పగలవాడు.

5. ఆంధ్రదేశము మెడలో ధరించిన హారము వంటి తెనాలి అగ్రహారమునకు అధినేత. అగ్ర నియోగి శాఖాకోకిలము.

6. సరస కవి

ఈవిశేషణములతో కృతిపతి సంబోధించి... తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

కం. కౌండిన్యస గోత్రుడ వా
ఖండల గురునిభుడ వఖిలకావ్య రససుధా
మండన కుండలుడవు భూ
మండల వినుతుడవు లక్ష్మమావరతనయా 1 - 24

కృతిపతి పల్కులు కొనసాగుతున్నవి.

కౌండిన్యస గోత్రుడవు. ఇంద్రుని (ఆఖండల) గురువగు బృహస్పతి వంటి వాడవు. అఖిల కావ్యముల రసమను అమృతమే అలంకారమగు కుండలములు కలవాడవు (కావ్యామృతము కర్ణభూషణమనుట) లక్ష్మమాంబకు పుత్రుడవు.

కం. యశము గలిగించు నీ మృదు
విశదోక్తుల బౌండరీకవిభు చరిత చతు
ర్దశ భువన వినుతముగ శుభ
వశమతి నాపేర నుడువు వరతత్త్వనిధీ. 1 - 25

పౌండరీక విభుని చరిత్రమును తనపేర వ్రాయమని కృతిపతి అభ్యర్థన

ఉ. స్కంద పురాణ నీరనిధి కౌస్తుభమై ప్రభవించు దేవకీ
నందను సత్కథోదయము నవ్యకవిత్వకళాకలాపమన్
కుందనమున్ ఘటించి కడు క్రొత్తగు సొమ్మొనరించి, విష్ణు సే
వం దులకించు నప్పరమవైష్ణవకోటి నలంకరింపుమా! 1-26

చాలా అందమైన పద్యం.

యశము గలిగించు మృదువిశదోక్తులతో పుండరీకుడి కథ తనపేర చెప్పమన్నాడు విరూరి వేదాద్రి మంత్రి. ఆ కథ ఎక్కడుందో చెబుతున్నాడు. ఆ సత్కథ స్కాంద పురాణము అనే సముద్రంలో పుట్టిన కౌస్తుభమణి వంటిదిట. స్కాంద పురాణం లోనుంచి పుట్టిన కథలే మన ప్రబంధములు చాలా మటుకు. కాబట్టి అది కథాజలధి. దాంట్లో చాలామణున్నాయి. ఈ కథ మాత్రం మామూలు మణి కాదు. కౌస్తుభమణి వంటిది. ఇప్పుడు దీన్ని ఏమి చేయమంటున్నాడో చూడండి.

ఈ మణిని నీకవిత్వకళా కలాపము అనే బంగారంలో (కుందనమునన్) ఘటించుము. మళ్ళీ వాడేడీ పదబంధం. (చూ. వాక్యాంతాశ్రయు పద్యం 17)

కవిత్వము ఒక కళ. దానికి కలాపము కావలె. కలాపము అను పదమునకు నెమలి పింఛము, అమ్ములపొది, వడ్డాణము, ఆభరణము, సమూహము ఇత్యాదులు అర్థములు. ఇచట ఆభరణము అను అర్థము సముచితమగును. నీ కవిత్వము అను కళాత్మకమైన ఆభరణమున ఈ కథయను కౌస్తుభమణిని పొదుగుము. నీది మామూలు కవిత్వము కాదు. నవ్య కవిత్వము. (ఇది యొక గుణముగా రామకృష్ణుడు చెప్పుకున్నాడు) అందుచేత ఇదివరలో ఎవరూ చూడనట్టి క్రొత్తగు సొమ్ము ఐ తీరుతుందది. విష్ణుసేవలో మగ్నులైయున్న వైష్ణవకోటిని దానితో అలంకరించమని వేదాద్రి ఆశంశ, నిర్దేశమూనూ.

కాబట్టి మనం రామకృష్ణునిది నవ్య కవిత్వధోరణి యని గుర్తెరుగవలెను.

పైగా ఈ ప్రబంధము ఒక నవవిలసితాపూర్వాభరణముగనూ గుర్తింపవలెను.

మ. ఉదయంబస్తనగంబు సేతువు హిమవ్యూహంబునున్ జుట్టిరా
విదితంబైన మహిన్ మహాంధ్ర కవితా విద్యాబలప్రౌఢి నీ
కెదురేరీ! సరసార్థ బోధ ఘటనా హేలా పరిష్కార! శా
రద నీరూపము రామకృష్ణ కవిచంద్రా! సాంద్ర కీర్తీశ్వరా! 1-27

భరత ఖండం అంతా చుట్టి వచ్చినా నీలాంటికవి లేడంటున్నాడు విరూరి వేదాద్రి. ఉదయం అంటే తూర్పు కొండ అనికూడా అర్థం. అస్తనగము అంటే పడమటి కొండ. సేతువు... దక్షిణముననున్న రామసేతు.హిమవ్యూహము ... ఉత్తరమున హిమపర్వతము. ఇవన్నీ చుట్టివచ్చినా అంటే భరతఖండమంతా వెదికినా

కవితావిద్యాబలప్రౌడిలో... కవిత్వం లోనూ విద్యాబలంలోనూ, ప్రౌఢి లోనూ అనీ చెప్పుకోవచ్చు. కవితావిద్యాబలంలోనూ ప్రౌఢిలోనూ అనీ చెప్పుకోవచ్చు.

ఎలా చూసినా నీకెదురేరీ?

సరసార్థములు బోధించునట్టు చెప్పుట, పరిష్కరించుట నీకు హేల అనగా ఆట. అంతటి వాడవు. నీవే సాక్షాత్తు శారదాస్వరూపానివి. సాంద్రమైన కీర్తి గలవాడవు అని వేదాద్రి రామకృష్ణుని సంబోధిస్తున్నాడు.

దక్షిణాన రామసేతువును ఎల్లగా పేర్కొనడం గమనించదగినది. అప్పటికి దానిని ఎల్లగా గుర్తించుట వాడుకలో నున్నట్లున్నది

కవిచంద్రా! సాంద్ర కీర్తీశ్వరా! అనుటలో ఆ సాంద్ర కీర్తి వెన్నెల యనియే కవి మనస్సు. వెన్నెల ఊసెత్తకుండా దాని స్ఫురణ తీసుకురావడంలోని అందం గమనింపదగినది.

అని సంభావించి కనకాంబరాభరణంబులం బ్రసాదించి యా ప్రధాన పంచాననుండు. 1- 28

మ. పలుకుందొయ్యలి మోవికాంతికెనయౌ బాగాలు, నయ్యంతి చె
క్కుల బోలుందెలనాకు, లయ్యువిద పల్కుల్ వంటి కప్రంపు బ

ల్కులతో గూడిన వీడియంబొసగె నాకున్ బద్మనాభార్చనా
కలనా పాలన హస్తకంకణ ఝణత్కారంబు తోరంబుగన్! 1–29

విరూరి వేదాద్రి మంత్రి ఒక శుభసమయంలో తెనాలి రామకృష్ణుని పిలిపించుకుని పాండురంగమహాత్మ్యము తనపేర వెలయించమని తాంబూల మిచ్చుట సందర్భము.

తాంబూలమిచ్చుట ఒక ఒడంబడికగా మనవారి నమ్మకం. కృతి అర్థించి కృతిపతి కృతికర్తకు తాంబూలమివ్వడం ఆచారం. అయితే ఈ తాంబూలం ఆషామాషీ తాంబూలం కాదు. సాక్షాత్తు శారదాదేవి లేచెక్కుల వంటి తెలనాకుట. శారదాదేవి తెల్లని మూర్తి. ఆమె చెక్కులబోలు ఆకులు అంటే లేత తమలపాకులన్న మాట. లేత ఆకులు తెల్లగా ఉంటాయి. ముదురిన కొద్దీ శ్యామ వర్ణంలోనికి మారతాయి.

మా తూర్పుగోదావరి లో ద్రాక్షారం ఆకులు ప్రసిద్ధం. అక్కడ ఆకులు కొనుక్కోవడానికి తోటలకు వెళ్లి కావలసిన మంచి ఆకులు కొనుక్కునే వారట ఊళ్ళో మోతుబరులు. అప్పుడు అక్కడ ఆకులు కోసే కూలీ తీగ పై భాగంలోని లేత ఆకులు కోసి ఇస్తూంటే ఆ తోట యజమాని ఆ కూలీని అదిలించేవాడట. అయ్యగారికెదురుగుండా నిలబడి కోస్తావేమిట్రా? ఒంగుని కొయ్యి! అనేవాడట. అదేదో తనకి ఇచ్చిన గౌరవంగా కొనుక్కోవడానికి వచ్చిన ఆసామీ అనుకుని సంతోషించేవాడుట. అసలు విషయం ఏమిటంటే నిలబడి పైన ఉన్న లేతాకులు కోసెయ్యకు, ఒంగుని కింది ముదరాకులు కోసి వెయ్యి అని సంకేతించడమన్న మాట. ఇంతకీ చెప్పొచ్చే మాట ఏమిటంటే తెల్లని లేత తమలపాకులు ఎక్కువ విలువైనవి. రుచికరమైనవి. వాటిని రామకృష్ణుడు శారదాదేవి చెక్కులతో పోల్చినాడు

దానిలో బాగాలు (వక్కలు) ఆమె మోవికాంతి కెనయైనవి. మళ్ళీ వక్కలు పచ్చివి, వేయించినవి అని రెండురకాలు. దేని రుచి దానిదే. పచ్చివి వక్కలు తెల్లగా లేదా కొంచెం లేత గులాబి రంగులో ఉంటాయి. వాటిని వేయిస్తే నల్లబడతాయి. సరస్వతీదేవి మోవికాంతి కెనయైనవి అంటే పచ్చి వక్కలన్నమాట.

దానిలో శారదాదేవి పలుకులకెనవచ్చు కప్పురపు పలుకులు కలవట. ఎన్ని సుగంధద్రవ్యాలైనా వారి వారి రుచిననుసరించి వేసుకోవడం ఉన్నదే.

శారద చెక్కులవంటి ఆకులు, ఆమె మోవికాంతి కెనయగు బాగాలు,ఆమె పలుకులకెనవచ్చు కర్పూరం పలుకులూ ఉన్న తాంబూలం ఇచ్చినాడు విరూరి వేదాద్రి మంత్రి . అంటే ఆ తాంబూలం శారదాస్వరూపమన్నమాట. దీన్ని ముందు పద్యంతో అనుసంధానించుకోవాలి.

వచ్చిన రామకృష్ణుని ముందు పద్యంలో "ఉదయంబస్తనగంబు..... అని మొదలు పెట్టి ..... శారదనీరూపము రామక ృష్ణ కవిచంద్రా! సాంద్ర కీర్తీశ్వరా!" అని సంబోధిస్తాడు. రామకృష్ణుడు శారదరూపమే కనుక శారదాస్వరూపమైన తాంబూలంఇవ్వడం స్వారస్యం. భగగవంతుడిచ్చిన నీటితో భగవంతుడికి అర్ఘ్యపాద్యములిచ్చినట్టన్నమాట.

అలా ఇస్తున్నప్పుదు ఆయన పద్మనాభార్చనచేసేటప్పుడు ధరించిన కంకణాలు ఘల్లున మోగినవి జయగంటల్లాగా.

ఇట్లు లోకోత్తర గుణోత్తరుండగు నా ప్రధానశేఖరుండు పరమపురుష పరికర చరిత్రంబునకు నధీశ్వరుండగుట తీర్థంబును స్వార్థంబును, జాదులుం దేవర ప్రసాదంబును, బుణ్యంబునుం బురుషార్థంబున నయ్యె నియ్యభ్యుదయంబునకుం గల్యాణాచారంబుగా గృతిపతి వంశావతారం బభివర్ణింపం బూని 1 – 30

సీ. **మిగుల గన్నొదవిన బిగువ యెక్కుడుగాని**
కరుణాకటాక్ష వీక్షణము వాడు
దంష్ట్రా విటంక వర్ధనమ యెక్కుడుగాని
ముద్దుజందురు నేలు మోమువాడు
నరమృగ దేహ విస్ఫురణ మెక్కుడుగాని
బహుకోటి మదన రూపంబువాడు
దైత్యు దండించు నుద్ధతియె యెక్కుడుగాని
శ్రిత జనావళుల రక్షించువాడు

తే. నాగ గరుడాద్రి సింహాసనమున నుండి
యెల్ల జగముల నేలు లక్ష్మీశ్వరుండు
శ్రీ యహోబిల నరసింహ నాయకుండు
శరమరణ గోత్రమంత్రి రక్షణ మొనర్చు. 1 - 31

మొదటి పాదమున మొదలు 'మిగులు కన్ను' అని యుండుననుకొందును. నరసింహస్వామికి ఈ మూడవ (మిగులు) కన్నున్నట్లు తరువాత మరిన్ని సార్లు వచ్చును.

నృసింహ వర్ణనము.

1. మూడవకన్ను (మిగులుకన్ను) ఉండడం వలన కొంచెం బిగువైన వాడనిపించును. కానీ కంటిచూపులో మాత్రము కారుణ్యము తొణికిసలాడు వాడు.
2. పొడవైన దంతములు మోమున కనబడుచుండును కానీ ముఖము ముద్దుచందమామను యేలుకొను వాడు
3. సగము నరరూపము సగము మృగరూపము అనిపించునే కాని కోటి మన్మథుల లావణ్యము కలవాడు
4. హిరణ్యకశిపుని దండించు ఔద్ధత్యము కొంత యెక్కువయే గాని ఆశ్రయించిన వారిని రక్షించువాడు
5. ఇట్టివాడు గరుడాద్రి సింహాసనముపై కొలువుదీరి ఎల్ల జగములను పాలించు శ్రీ అహోబల నరసింహస్వామి శరమరణ గోత్రుడైన విరూరి వేదాద్రిని రక్ష సేయుగాక!

అలం. విశేషోక్తి

విశేషోక్తి అలంకారము : స్ఫుటమైన కారణము కనిపించుచున్ననూ దాని పర్యవసానము కనరాకున్న విశేషోక్తి అలంకారమగును.

మొదటి పాదము పరిశీలించుదము. స్వామికి మూడుకనులుండి మోము బిగువు చూపుచున్నది. ఇది కారణము. ఇది ఉగ్ర స్వరూపమును సూచించును. కాని స్వామి కనులనిండా కరుణ తొణికిసలాడుచున్నది. కారణమునకు పర్యవసానము కనిపించుట లేదు. కనుక ఇది విశేషోక్తి అలంకారమైనది . మిగిలిన పాదములు కూడా యిట్లే అన్వయించుకొన వలసినది.

చం. జఠర వసత్ర్పపంచ సురసత్తమ తుల్యుడ శేష యోగిరా
ణ్మఠ హృదయుండు మౌనిజనమాన్యుడు ధన్యుడు ముక్తికామినీ
కఠిన కుచద్వయీ నిహిత కాంచనమాలిక హేళి కల్పుడా
శఠమఠ ణర్షిశేఖరు బ్రశంశ యొనర్పదగున్ జగంబులన్. 1 – 32

జఠరము = పొట్ట

హేళి = సూర్యుడు

సమస్త ప్రపంచము పొట్టలోగల విష్ణువుతో సమానుడు, యోగుల హృదయములందు నిలిచినవాడు, ముక్తికాంత కుచసీమపై గల బంగారుహారమున మెరయు సూర్యుని వంటివాడు, శఠమఠణ గోత్రుడగు మంత్రి జగములో ప్రశంసాపాత్రుడు. కఠినమైన ఠకార ప్రాస

శా. ఆవిర్భావమునందె దత్కులమునం దవ్యాహతైశ్వర్య ల
క్ష్మీవంతుండు విరూరికర్త సచివశ్రేష్ఠుండు విద్యాహయ
గ్రీవుండన్నయమంత్రి యవ్విభుని సత్కీర్తుల్ విజృంభించు నీ
ద్యావా పృధ్యవకాశ పుంఖిత నిజవ్యాపార పారీణతన్. 1 – 33

ఆ కులములో విరూరి గ్రామాధికారిగా విద్యలలో హయగ్రీవుడనిపించు కొన్న అన్నయమంత్రి జనించెను.

ఇచటినుండి కృతిపతి వంశము వర్ణింపబడినది. కవిత్వము నకు సంబంధించిన అంశములు తక్కువ. అందుచే స్థూల భావము తెలిసికొనుచు ముందునకు సాగుదము.

ఉ. ఆ సచివావతంసము కులాంగన చెల్వగు లక్షమాంబ గౌ
రీసతియో యరుంధతియొ రేవతియో యల యాదిలక్ష్మియో
వాసవురాణియో యనగ వాసియు వన్నెయు గల్గి కీర్తులన్
జేసిన మూర్తిమేలు పతిచిత్తము వచ్చిన సచ్చరిత్రలన్. 1 - 34

ఆ అన్నయమంత్రికి భార్య లక్ష్మమాంబ.

ఉ. అన్నయ లక్షమాంబసుతు లర్థినిధానము తిప్పరాజు, సం
పన్నుడు రంగరాజు, ప్రతిభానిధి గుండమ రాజు బొల్చి రా
సన్నుత భాగ్యవర్ధనుల శౌర్యము ధైర్యము బాహువీర్య
భ్యున్నతి నీతిరీతి జయమొప్పును నేర్పును నెన్నశక్యమే? 1 - 35

ఆ అన్నయ/లక్ష్మమాంబలకు తిప్పరాజు, రంగరాజు, గుండమరాజు అను ముగ్గురు పుత్రులు.

కం. ఆ మువ్వురిలో రంగసు
ధీమణి దీపించె వంశతిలకంబగుచున్
శ్రీమహిత గంగమాంబా
రామారమణీయ రాగరసరంజితుడై 1- 36

ఆ ముగ్గురిలో రంగరాజునకు గంగమాంబ భార్య యయ్యెను.

కం. ఆ రంగరాజు కీర్తులు
శ్రీరంగ నివాస హాస సితకరలక్ష్మిం
జేరంగ దిగుచు; నహితుల
బారంగా నెగచు నతని బాహాసి యనిన్ 1 - 37

ఆ రంగరాజు కీర్తి శ్రీరంగేశుని హాసచంద్రికాలక్ష్మిని చేరబిలుచును. వైరులను ఆతని చేతిలోని కత్తి పారద్రోలును.

సీ. శ్రీమదష్టాక్షరీ సేవైక నిపుణుండు
గీతార్థ సారసంకేత వేది
పరిచిత దివ్య ప్రబంధసంధానుండు
మహిత సౌదర్శన మనువిదుండు
నవ్యవైష్ణవ పురాణ చతుష్ట యజ్ఞుండు
నిజ సమయావన నిపుణ బుద్ధి
సరస రామాయణ సప్తకాండజ్ఞాత
యాళువందారు స్తవాభిశోభి

తే. సలిల నిధిజాల జంఘాల బలవిశాల
ధూళి పాళీ భరాళీక ధూమ భూమ
శంకితాత్మ ప్రతాప వైశ్వానరుండు
గంగమా ప్రాణవిభుడొప్పు రంగరాజు. 1 - 38

రంగరాజు వ్యక్తిత్వ వర్ణన

1. అష్టాక్షరీ మంత్రమును పఠించుటయందు నేర్పరి. భగవద్గీత రహస్యములను ఎరిగినవాడు.

2. వైష్ణవ ద్రావిడ ప్రబంధములకు దివ్యప్రబంధములని వాడుక. వాటిని అధ్యనము చేసినవాడు. గొప్పదైన సుదర్శన మంత్రము తెలిసినవాడు.

3. విష్ణు, వరాహ, వామన, వాయు పురాణములు నాలుగూ తెలిసినవాడు. స్వమతమును రక్షించుకొను ధీరుడు.

4. రామాయణము నందలి సప్తకాండలు నేర్చినవాడు. ఆళ్వారులను స్తుతించువాడు.

5. సముద్రములను (సలిలనిధిజాల) వడిగా దాటునట్టి (జంఘాల) విశాలమైన సేనల(బలవిశాల) వలన రేగిన ధూళియొక్క (ధూళిపాళీ) అతిశయమనెడి అబద్ధపు పొగ ఆధిక్యముచే (అళీక ధూమ భూమ) సందేహించిన

తనప్రతాపము గల అగ్ని (శంకిత ఆత్మ ప్రతాప వైశ్వానరుండు) కలవాడు.

రంగరాజు సేనలు సముద్రాన్ని దాటుతున్నప్పుడు ధూళి రేగినది. ఆదుమ్ము పొగవలె యున్నది. దానినిచూచి అగ్ని తన ప్రతాపమువలన లోకములలో పొగ వ్యాపించెనని భ్రాంతిపడుచున్నాడని భావము.

తే. దశరథేశ్వరు భార్యయై ధన్య మహిమ
మున్ను కౌసల్య శ్రీరాము గన్న కరణి
రంగయామాత్యు భార్యయౌ గంగమాంబ
మతిమరున్మంత్రి శ్రీరామమంత్రి గనియె. 1 – 39

దశరథపత్ని కౌసల్య శ్రీరాముని కనినయట్లు రంగరాజుభార్య గంగమాంబ శ్రీరామమంత్రిని కనినది

కం. ఆ రామరాజు వాహిని
వారాకర మొకటి దాటె వసుమతి మున్నీ
శ్రీరామరాజు వాహిని
వారాన్నిధు లేడు దాటి వర్తిలు నవులన్ 1 – 40

శ్రీరాముని సేన ఒక సముద్రమునే దాటినది. ఈ శ్రీరామమంత్రి సైన్యము ఏడు సముద్రములనూ దాటినది.

సీ. పుడమిపై నడనేర్చి యడుగుబెట్టెడు నాడె
ధర్మంబు నాల్గుపాదముల నిలిపె
జిలిబిలి పలుకులు పలుకనేర్చిన నాడె
సత్య భాషా హరిశ్చంద్రుడయ్యె
వ్రాల మీదటి వ్రాలు వ్రాయనేర్చిన నాడె
కమిచి దిక్కుల జయాంకములు వ్రాసె
ముఖ్య వ్రతస్ఫూర్తి ముంజి గట్టెడునాడె
కవుల బ్రోచుటకు కంకణముగట్టె

తే. **అంబమాంబిక గల్యాణమైన నాడె**
వాసిగల కీర్తిలక్ష్మికి సేస బట్టె
ధైర్య హేమాద్రి ప్రజ్ఞ శాంతనవుమాద్రి
రంగయామాత్య వరుని శ్రీరామ మంత్రి. 1 - 41

శ్రీరామ మంత్రి వైభవము.

1. తాను భూమిపై అడుగులు వేయనేర్చిన నాడే ధర్మమును నాలుగు పాదముల నడిపించెను.
2. చిన్న చిన్న మాటలు చెప్పనేర్చిన నాడే హరిశ్చంద్రునికి సాటియయ్యెను.
3. బియ్యము (ప్రాలు) పై వ్రాతవ్రాయునాడే (అక్షరాభ్యాసమనుట) దిక్కులలో జయాంకములు వ్రాసెను.
4. ఉపనయనము (ముఖ్యవ్రతము) నకు మొలనూలు కట్టిననాడే కవుల రక్షణకు కంకణము కట్టుకొనెను
5. అంబమాంబికను పెండ్లియాడునాడే కీర్తిలక్ష్మికి తలబ్రాలు పోసెను.

ధైర్యమునకు మేరువు (హేమాద్రి)వలెనూ, భీష్ముని (శాంతనవు) వలెనూ ఆ రంగరాజు తనయుడైన శ్రీరామమంత్రి నిలిచెను.

అలం. అనుప్రాసము. ఉపమ. రూపకము. అతిశయోక్తి.

సీ. **సంహతాంహస్ఫూర్తి సింహాసనుండు నృ**
సింహ విక్రముడు నృసింహ శౌరి
త్రయ్యంత వాసనాగ్రహబుద్ధి నొయ్యారి
యొయ్యారి రామానుజయ్య గారు
గంగాతరంగ సారంగ లాంఛనదీప్తి
బొంగు కీర్తికి రాజు రంగరాజు
శరణాగత త్రాణ కరుణాచరణ కేళి
వరదరాజుల బోలు వరదరాజు

తే. **ననగ శ్రీరామవిభునికి నంబమకును**
గలిగి రాచంద్రతారార్క గతి ప్రశస్తి
నలువు రాత్మజు లౌదార్య సలిల నిధులు
భుజగ శాయికి నాలుగు భుజములట్లు 1 - 42

శ్రీరామ మంత్రికి, అంబమకు విష్ణు భుజముల వంటి నలుగురు కుమారులు కలిగినారు.

1. నశింపజేయబడిన పాపముల ప్రకాశమనెడు సింహాసనము కలవాడూ, నృసింహబలుడూ అయిన నృసింహుడు.
2. వేదాంత (త్రయ్యంత) నిపుణుడు అయిన చక్కని (ఒయ్యారి) రామానుజయ్య. ఒయ్యారి అను విశేషణము మగవారికి వాడుట గమనింపదగినది.
3. గంగ, చంద్రుడు (సారంగలాంఛనుడు) వంటి కీర్తిమంతుడు రంగరాజు
4. శరణు జొచ్చినవారిని రక్షించు వరదరాజు

వీరు నలుగురు కుమారులు

తే. **అందు నగ్రజు డఖిల విద్యావినోది**
శ్రీనృసింహాఖ్య సన్మంత్రిసింహ మమిత
లీల లక్ష్మమ్మ తనకు నిల్లాలు గాగ
జెలగె లక్ష్మీనృసింహ విశేషముద్ర. 1 - 43

వారిలో పెద్దవాడు నృసింహుడు లక్ష్మమ్మను పెండ్లియాడెను

కం. **శ్రీనరసింహుని లక్ష్మీ,**
మానవతికి వెంగళాఖ్య మంత్రీశ్వరుడున్
గోనప్పయు ననదగు వి
ద్యానిధు లిరువురును బుత్రులై మని రవనిన్ 1 - 44

వారికి వెంగళయ్య, కోనప్ప అను ఇరువురు కుమారులు.

కం. నయవినయంబుల కైవడి
జయతేజము లట్లు విభవశమములక్రియ న
వ్యయ యశులు వెంగళయ కో
నయ లిరువురు వెలసి రవనినాథార్చితులై 1- 45

తాత్పర్యము సుగమము

కం. ఆ వెంగళ మంత్రీశ్వరు
దేవికి శ్రీయౌబళాఖ్య తిలకవతికి రా
ధావిభు దేవేరియు నల
కావేరియు నీడుజోడు గౌరవ కళలన్ 1 - 46

వెంగళయ్యకు ఔబళాంబ భార్య యయ్యెను

కం. గానకళా తుంబురుడన
గా నయ విద్యావివేక గౌరవ లక్ష్మీ
జాని యనంగా నిద్ధర
గోనప్రభుడొప్పు మంత్రి కులతిలకంబై 1 - 47

కోనప్ప గానకళలో తుంబురుడు. విద్యావివేకి.

తే. ఆ విదేహాధిపతిపుత్రి యాత్మభార్య
గాగ విఖ్యాతి బొందు రాఘవుని కరణి
రాఘవాంబాధినాథుడై శ్లాఘ మీరు
శ్రీనృసింహుని కోనప్ప సిరుల కుప్ప 1 - 48

కోనప్ప రాఘవాంబను వివాహమాడెను

ఉ. సామజ రక్షణుం గొలిచి సన్నుతి కెక్కిన భాగ్యశాలి శ్రీ
రామ చమూపశేఖరుని రంగనమంత్రి ననంతమాంబికా
స్వామి నుతింతు మన్మథభుజానతపుష్ప ధనుర్మధూళి ధా
రామధురోక్తిగుంభనభరస్ఫురణాపరిణాహి చాతురిన్. 1 - 49

తరువాత ఆ వంశంలో పుట్టిన రామమంత్రి తనయుడు రంగనమంత్రి అనంతమాంబికను పెండ్లాడెను.

ఆ రంగనమంత్రిని ఎంతటి మృదూక్తులతో నుతించుచున్నాడో చూడండి

మన్మధుని భుజముపై వంగిన (మన్మథ భుజానత) పూవింటి (పుష్పధను) తేనెధారల (మధూళిధారా) వంటి తీయని మాటల (మధురోక్తి) కూర్పు వలని అతిశయము , ప్రకాశము (గుంఫన భరత్ స్ఫురణా పరిణాహ) కలిగిన చతురతతో వర్ణిస్తాడట. ఏమా రంగన భాగ్యము.

చం. **ఉరుమతి రంగమంత్రి తనయుల్ విలసిల్లిరి ఫుల్లమల్లికా**
హరదరహాసహీరహిమహారపటీరయశోజి దురంధరుల్
వరదయ గల్గువారు గుణవంతులు శాంతులు కాంతిచంద్రముల్
వరదయ మంత్రిపుంగవుడు వాసవ తుల్యుడు రాఘవయ్యయున్. 1–50

ఆ బుద్ధిమంతుడైన రంగమంత్రికి ఇరువురు తనయులు. వారు

వికసించిన మల్లెలవలెనూ (ఫుల్లమల్లికా), శివుని వలెనూ (హర), చిరునవ్వు వలెనూ (దరహాస) రత్నము వలెనూ (హీర), మంచువలెనూ (హిమ), ముత్యాలపేరు వలెనూ (హార), చందనము వలెనూ (పటీర), తెల్లని యశస్సు గలవారు. చక్కని దయ గలవారు. గుణవంతులు. శాంతులు. కాంతివంతులు

వారు పేర్లు వరదయ్య, రాఘవయ్య.

కం. **రంగయ వరదామాత్యు వి**
హంగమవిభుగమనభజనహంసధ్వజు సా
రంగధర హారనిభ వా
గ్గంగాశృంగారితాస్య కమలు నుతింతున్ 1 – 51

రంగయ్య గారి కుమారుడు వరదయ్య. అతడు గొప్ప విష్ణుభక్తుడు (విహంగమ విభు గమన భజన హంసధ్వజుడు). చంద్రుడు (సారంగధర)

ముత్యాలహారము (హార) వంటి స్వచ్ఛమైన వాగ్గంగా ప్రవాహము అలంకరించిన ముఖపద్మము కలవాడు.

సీ. సమకూర్పగానేర్చు సకలవైష్ణవశాస్త్ర
సిద్ధాంత శుద్ధాంత సిద్ధి గరిమ
హవణింపగా నేర్చునఖిలావనీచక్ర
సామ్రాజ్య పూజ్య విశాలలక్ష్మి
వలపింపగానేర్చు వాలారుజూపుల
కోపులు జూపు చకోరదృశల
బాలింపగానేర్చు బాంధవ కవిగాయ
కార్థార్థి నివహంబు ననుదినంబు

తే. దండనాథుని మాత్రుడె దశదిశావ
కాశ సంపూర్ణ విజయప్రకాశ శాలి
రంగయామాత్య వరదయ్య ప్రకట శౌర్య
థారి వాచాధరాధర థారిశయ్య. 1 – 52

ఆ వరదయ్య....

1. వైష్ణవ సిద్ధాంతరహస్య సిద్ధి యొక్క గరిమను సమకూర్చు కొనినాడు
2. సామ్రాజ్య లక్ష్మిని చక్కబరచగానేర్చును
3. వాలుచూపుల చకోరికలను వలపించగా నేర్చును
4. కవులను, గాయకులను, అర్థార్థులను పాలింపనేర్చెను.
5. అతడు దండనాథుడే కాడు. మాటలలో విష్ణువుయొక్క శయ్య (వాచా ధరాధరధారు శయ్య) అనగా ఆదిశేషుని యంతటివాడు.

కం. తిమ్మాంబ యక్కమయు వర
దమ్మయు వరదప్ప భార్యలై వెలసిరి తే

జమ్మున శక్తిత్రయము వి
ధమ్మున సకలోన్నతప్రధా ప్రథితమతిన్. 1 - 53

ఆ వరదయ్యకు ముగ్గురు భార్యలు

వారు తిమ్మాంబ, అక్కమ, వరదమ్మ.

ఉ. **మున్నొక రాఘవుండు తలమోచి భజించు విభీషణాదులన్**
మన్నన బ్రోచె గాచెనను మాటలెగాని గుణ ప్రసన్నతన్
బ్రన్నదనంబు జూపగల రంగయ రాఘవ మంత్రి నిచ్చలున్
వన్నెకు దెచ్చు నిచ్చు నభివాంఛిత వస్తువు లర్థికోటికిన్. 1 - 54

ఇదివరలో శరణన్న విభీషణాదులను ఒక రాఘవుడు కాచినాడని విందుము. ప్రసన్న గుణము కలిగిన రంగమంత్రి కొడుకైన రాఘవుడు అర్థించిన చాలు వారికి అడిగినదిచ్చును.

అలం. వ్యతిరేకము

కం. **తేజమున రాఘవుని యం**
భోజేక్షణ తిమ్మమాంబ పోల్పందగు నా
రాజీవసదన శారద
రాజార్థ కిరీటపూర్ణ రాజనిభాస్యన్ 1 -55

రంగన మంత్రి రెండవకుమారుడైన రాఘవయ్యకు భార్య తిమ్మమాంబ.

కం. **శ్రీరామ మంత్రి వరదసు**
ధీరత్నము కులవధూటి దీపించు యశో
దారమణిరమణ విష్ణు
శ్రీరంజిత కొండమాంబ చిరపుణ్యమునన్ 1 - 56

కం. **ఆ దంపతులకు గలిగిరి**
గాదిలి సత్పుత్రవరులు గనుగొండనయున్

శ్రీదనరు నౌబళయ్యయు
వేదస్మృతి జాయమాన వినయనయగతిన్ 1 - 57

వారికి కనుకొండన, ఔబళయ్య అను ఇరువురు కుమారులు

కం. కనుగొండ యతని ధైర్యము
పెనుగొండగు నితని నెదిరి భీతి బరగు వే
చను గొండల కనగా దగు
కనుగొండయ నాగమాంబికా వల్లభుడై 1 - 58

ఆ కనుకొండన వీరుడు. అతనికి నాగమాంబ భార్య.

ఆ. అతని సోదరుండు మతికళా జంభారి
గురుడు బంధులోక సురభి వెలయు
నౌబళాఖ్య మంత్రి యౌ బళా! యాతని
జయము నయము ననుచు జనులుపొగడ 1 - 59

ఆ కనుకొండన సోదరుడు ఔబళయ్యయు ఔ భళా యనిపించుకున్న వీరుడే.

ఇమ్మనవద్య హృద్య సముదీర్ణగుణాళికి గల్పవృక్షపుం
గొమ్మ నవీనదానగుణగుంభనసంభృతి, పద్మనాభు గ
న్నమ్మ నరామరస్తుతజయస్థితి కౌబళమంత్రి భార్యయౌ
నమ్మమ యమ్మదద్విరదయానకు నేసతు లీడు ధారుణిన్. 1 - 60

ఆ ఔబళయ్య మంత్రికి భార్య అమ్మమ. ఆమె గుణశీలి. దానమునకు కల్పవృక్షము. సాక్షాత్తు విష్ణువు కన్నతల్లి యగు దేవకితో పోల్చదగినది. ఆమెకు సమానమైన సతులు లేరు.

ఏవంవిధాన్వవాయ పయఃపారావారంబునకు దారకాకమనాకృతి యగు కృతిపతి తెరంగెట్టిదనిన 1 - 61

అట్టి వంశమను పాలసముద్రమునకు తారకాపతి యగు చంద్రునివంటి

కృతిపతి (విరూరి వేదాద్రి) ఎట్టివాడనిన.

ఉ. మానుజరాజిత ద్యుతిసమంచిత మోహన మూర్తి వైష్ణవ
జ్ఞాన పరాయణుం, దమృతసాగర రాజ గభీరు, దర్థి సం
తాన సురద్రుమంబితడు దానన నానత శాత్రవుండు, రా
మానుజ మంత్రి వర్థిలు మహామహుడై నిజ వంశకర్తయై 1 - 62

ఈతడు మోహనాకారుడు. కాంతిమంతుడు. వైష్ణవ మతజ్ఞాన పూర్ణుడు. పాలకడలివంటి గంభీరుడు. అర్థులకు సంతానము అను కల్పవృక్షము. వంగి నమస్కరించు శత్రువులు కలవాడు. ఇట్టి రామానుజమంత్రి ఈ వంశకర్తయై విలసిల్లును.

సీ. కతపత్రమిడవచ్చు, గలగాంచునపుడైన
గోరిక పరకాంత గోరడనుచు
ముడియ వైవగవచ్చు, మొన దారసించిన
శూరత్వమున వెన్ను జూపడనుచు
దిబ్బె మెత్తగవచ్చు, నబ్బురంబగు కల్మి
మేరమీరిన రీతి మెలగడనుచు
జేయి సాపగవచ్చు, శివుమీదనేనియు
పూనికతో బల్కి బొంకడనుచు

తే. జలధి వలయిత వసుమతీస్థల వతంస
భాసురాంస సమాశ్రిత ప్రౌఢ కీర్తి
శఠమఠణ గోత్రభవ మంత్రి చక్రవర్తి
యైన రామానుజయ్యకు నై కడంగి. 1- 63

ఈ రామానుజమంత్రి

1. కలలో కూడా పరసతిని కోరుకొనడని ప్రమాణపత్రము (కతపత్రము) వ్రాసి ఇయ్యవచ్చు.

2. శూరత్వమున ఇతడు వెన్నుచూప్పడని పందెము (ముడియ) వేయవచ్చును.

3. ఆశ్చర్యమగు కలిమి కలిగినప్పటికీ ఈతడు హద్దుదాటి ప్రవర్తింపడని దీపమెత్తి చాటవచ్చును (దిబ్బెమెత్తగవచ్చు).

4. ఇతడు ఎట్టి పరిస్థితిలోనూ బొంకడని శివుని పైనైననూ చేయిచాపి ప్రమాణము చెయ్యవచ్చు (దైవముపై ఒట్టు పెట్టవచ్చుననుట).

5. ఈ సముద్రము చుట్టిన భూస్థలముపై వ్యాపించిన ప్రౌఢమైన కీర్తి గల – ఈ శఠమరణ గోత్రమున జనించిన – ఈ రామానుజయ్యపై ఇంత భరోసా ఉంచవచ్చును.

శా. రాధానాథ పదాబ్జ భృంగమగునా రామాను జామాత్యు తే
జో ధారావళి భానుభాను శుషమన్ జూపట్టు, మిత్రాంబుజో
ద్భోధంబున్ బ్రతిపక్ష కైరవ నిరుద్భోధంబు నర్థక్రియా
సాధుత్వంబు వహింప, దుర్దమత మస్సంబాధముల్ బారగన్ 1 – 64

ఆ రామానుజామాత్యుడు పాండురంగని పదమపద్మములకు తుమ్మెద వంటివాడు. (రాధానాథ పద + అబ్జ భృంగము).

తేజము నందు ప్రకాశించు కిరణములు కలిగిన సూర్యుని వంటి (భానుభాను నుపమన్) వాడు. అందుచే ఆతడు

1. మిత్రులను పద్మములను వికసింపజేయును (మిత్రాంబుజోద్భోదము)

2. శత్రువులను కలువలను ముకుళింపజేయును (శత్రు కైరవ నిరుద్భోదంబు)

3. సాధుజనార్థముగా పెను చీకట్లను తరిమివేయును.

కం. కామగవీ సురతరువులు
వేమారును నిచ్చు దగులు విడిబేరముగా
రామానుజయ్య దాన
ప్రామాణిక ముద్ర కొంగుబంగారమగున్. 1 – 65

కామధేనువు (కామగవి) కల్పవృక్షము (సురతరువు) కోరిన వాటిని మాత్రమే ఇచ్చును. విడిబేరముగా అంటేఏమికావాలో విడివిడిగా అడుగవలెననుట. వేమారును ... అనగా వేయి మారులు అడిగినా అవి వేయి మారులూ ఇచ్చును అని చెప్పడం.

కానీ రామానుజయ్య వద్దచేయి ఒకసారి చాచిన చాలును కోరికలు సమస్తమూ తీరునట్లు దానము లభించును. దీనినే కొంగుబంగారము అన్నాడు.

శా. ఆ రామానుజమంత్రి చంద్రుడు వివాహంబయ్యె నెయ్యంబుతో
భారద్వాజ పవిత్ర గోత్రనిధికిన్ బల్పాటి కన్నయ్యకున్
గారామైన కుమారికా తిలకమున్ గౌరీ ధరా శారదా
మారామా ప్రతిమప్రసిద్ధమతి నమ్మాజమ్మ తేజంబునన్. 1 - 66

ఆ రామానుజయ్య భారద్వాజ గోత్రమునకు చెందిన కన్నయ్య గారి గారాల కూతురు అమ్మాజమ్మను పెండ్లాడినాడు.

సీ. తొడవులు పెక్కులు తొడవియుండెనెకాని
సత్యంబు తనకు నిజాన తొడవు
చుట్టాల సురభియై సొబగునందెనె గాని
నెనరైన చుట్టంబు తనకు కీర్తి
కులదైవతం బహోబల నాథుడనె గాని
పతిమూర్తి పరమ దైవతము తనకు
చక్కదనంబులు సహజంబులనె గాని
తన చక్కదనము వర్తనము నంద

తే. యనగ విలసిల్లె నిఖిల విద్యారహస్య
పరమ విజ్ఞాన పాండిత్య భద్ర మూర్తి
విప్ర సురశాఖి రామానుజప్రధాన
మౌళి యర్ధాంగలక్ష్మి యమ్మాజియమ్మ 1 - 67

రామానుజయ్య భార్య అమ్మాజియమ్మ గుణగణాలు.

1. తొడవులు = ఆభరణాలు.

ఆమె పెక్కు ఆభరణములు ధరించును కాని సత్యవచనమే ఆమె అసలైన నగ.

2. బంధువులకు ఆమె కామధేనువు. కాని ఆమెకు కీర్తియే ప్రియమైన చుట్టము.

3. అహోబల నారసింహుని ఆమె కులదైవమనును. కాని ఆమెకు పతియే పరమదైవతము.

4. ఆమె స్వతహాగా చక్కనిచుక్క. కానీ ఆమె చక్కదనము నడవడియందే కనిపించును.

5. ఆమె విద్యల రహస్యములు తెలిసినది. విజ్ఞానము పాండిత్యమూ కలిగినది. బ్రాహ్మణులకు కల్పవృక్షము. ఆమె రామానుజయ్య అర్ధాంగి యగు అమ్మాజియమ్మ.

కం. ఇమ్మహి రామానుజ విభు
నమ్మాజమ్మకు జనించి రబ్జభవముఖా
బ్జమ్ముల పోలిక సుతర
త్నమ్ములు నలువురు నుదారతాజిత శరథుల్ 1 -68

ఆ అమ్మాజమ్మకూ, రామానుజయ్యకూ త్యాగమున సముద్రమును మించిన (ఉదారతా జితశరథుల్) నలుగురు కుమారులు కలిగిరి.

సీ. మద్రేశనిభసమున్నిద్ర శౌర్యోద్రేక
విద్రావితారి వేదాద్రి శౌరి
విష్ణుపద ధ్యాన నిష్ణాత విజ్ఞాన
కృష్ణుండు శ్రీరామ కృష్ణ మంత్రి
శరశరచ్చంద్రికా హరహార హిమహీర
కరకీర్తి వరశయ్య తిరుమలయ్య

పక్ష్మలితత్యాగ లక్ష్మీకరోద్యోగ
లక్ష్మ లక్షితమూర్తి లక్ష్మఘనుడు

తే. ననగ వెలసిరి రామానుజయ్య సుతులు
దశరథ క్షోణిపాల నందన సమృద్ధి
దైవతేశ మదావళ దంతరేఖ
నురగ పర్యంక నిజ చతుర్వ్యూహలక్ష్మి 1 - 69

ఆ రామానుజుని కుమారులు

1. వేదాద్రి – మద్రదేశ రాజైన శల్యునితో సమానమైన వాడు. గొప్ప పరాక్రమ విజృంభణముతో (సమున్నిద్ర శౌర్యోద్రేక) తరిమివేయబడిన శత్రువులు కలవాడు (విద్రావిత + అరి)

2. శ్రీరామకృష్ణుడు – విష్ణుపాదములను ధ్యానించు విజ్ఞానమున కృష్ణపరమాత్మ యంతటివాడు.

3. తిరుమలయ్య – రెల్లు (శర) వెన్నెల (శరచ్చంద్రిక), శివుడు (హర), ముత్యాలదండ (హార), మంచు (హిమ), వజ్రకాంతి కిరణములు (హీర కర) కు సమమగు కీర్తి గలవాడు (వరశయ్య, శయ్య = విధము)

4. లక్ష్మయ్య – ఆనందముగా కనులుమూసి (పక్ష్మలిత) త్యాగలక్ష్మిని సృజించు వ్యాపారచిహ్నముతో కూడినవాడు (ఉద్యోగ లక్ష్మ లక్షితమూర్తి).

5. ఇట్లు రామానుజయ్య కుమారులు విలసిల్లిరి. దశరథ రాజ కుమారులవలె నొప్పిరి. దేవతల ఏనుగైన ఐరావతము యొక్క దంతసిరి వలె నొప్పిరి. శేషసాయి అయిన విష్ణువు యొక్క నాలుగు వ్యూహముల వలె ఒప్పిరి (వాసుదేవ, సంకర్షణ, ప్రద్యుమ్న, అనిరుద్ధ వ్యూహములు నాలుగు)

అలం. మాలోపమ.

ఉ. **ముద్రిత వైరివక్త్రులగు మువ్వురు తమ్ములు బంపుసేయ వే**
దాద్రి విరూరమందిరు డహర్పతితేజుడు రాజిలున్ యశో
భద్రుడు రామభద్రుని ప్రభావనయున్ గురుభక్తియుం బ్రతా
పద్రవిణప్రసిద్ధియును బంధుజనంబు ప్రియంబు సేయగన్. 1 - 70

ఆ వేదాద్రి యొక్క ముగ్గురు తమ్ములు ముద్రితవైరివక్త్రులు. అనగా మూతబడిన శత్రువుల నోళ్ళు కలవారు. శత్రువుల నోళ్ళు మూయించినవారు అని పిండితార్థం.

వీరి యొక్క అండచేత ఆ వేదాద్రి సూర్యతేజము వంటి తేజముతో రాజిల్లును. అతడు మిక్కిలి కీర్తిమంతుడు. రామచంద్రునివంటి ప్రతిభ (ప్రభావన) గురుభక్తి, ప్రతాపము అను ధనము కలవాఅడను ప్రసిద్ది (ప్రతాప ద్రవిణ ప్రసిద్ధి), బంధుప్రీతి కలిగినవాడాయెను.

సీ. **పట్టె వట్రువయును బరిపుష్టి తలకట్టు**
గుడిసున్న కియ్యయు సుడియు ముడియు
నైత్వంబు నేత్వంబు నందంబుమందంబు
గిలకయు బంతులు నిలుపుపొలుపు
నయము నిస్సందేహతయు నొప్పు మురువును
ద్రచ్చివేసినయట్ల తనరుటయును
షడ్వర్గశుద్ధియు జాతియోగ్యతయును
వృద్ధి ప్రియత్వంబు విశద గతియు

తే. **గీలుకొన వ్రాయసంబులు వ్రాయ వ్రాయ**
గొంకు కొసరును జేతప్పు గొనకయుండు
లలిత ముక్తాఫలాకార విలసనమున
మతి మరున్మంత్రి వేదాద్రి మంత్రివరుడు. 1 - 71

చాలా ప్రత్యేకత కలిగిన పద్యమిది. తెలుగు సాహిత్యములో ఇటువంటి

పద్యము మరియొకటి నాకు తెలుసున్నంతలో లేదు.

ఈ పద్యమున కృతిపతియైన విరూరి వేదాద్రి మంత్రి చేతివ్రాతను వర్ణిస్తున్నాడు.

అసలు చేతివ్రాత ఎలా ఉండాలో భంగ్యంతరంగా చెబుతున్నాడు. అంతేకాదు చేతివ్రాత గురించి చెబుతూ వేదాద్రి యొక్క స్వరూపాన్ని కొన్ని శ్లేషలతో కొన్ని ధ్వనులతో సూచిస్తున్నాడు. ఇదీ విషయం. ఇక పద్యంలోనికి ప్రవేశిద్దాం.

మొదట చేతివ్రాత వివరాలు చూద్దాం.

1. పట్టె = నిలువు గీత
2. వట్రువ = గుండ్రముగా ఉండడం. అంటే ఆయన అక్షరాలు గుండ్రముగా వ్రాసేవారన్నమాట.
3. పరిపుష్టి = ఇంపుగావ్రాయడం
4. తలకట్టు = అక్షరాలకు పైన టిక్కులాగా పెట్టే గుర్తు. (✓)
5. గుడి = హల్లులపైని ఇకారం (ి)
6. సున్న = అనుస్వారం (ం)
7. కియ్య = య వత్తు (్య)
8. సుడి = ఋ వత్తు (ృ)
9. ముడి = వత్తులను ముడులు అంటారు. త వత్తును తాముడి అంటారు. అలాగే పాముడి, మాముడి మొదలైనవి.
10. ఐత్వంబు = ఐ (ై)
11. ఏత్వంబు = ఏ (ే)
12. అందము = ఏ అక్షరము ఎలా వ్రాయాలో అలా వ్రాయడం.

13. మందంబు = అక్షరాలకు వలసినంత మందంగా వ్రాయడం.

14. గిలక = ఇది నకారపు పొల్లు లాగా, తెలుగు తొమ్మిది అంకె లాగా ఉంటుంది. (౯)

దీనిని వలపల గిలక అని వ్యవహరించే వారు. మూతిన్ అనివ్రాసి మూర్తి అని చదివేవారట. ఇక్కడ గిలక ర కారాన్ని సూచిస్తూ ... చివరవ్రాయబడి ముందు పలుకబడుతోందన్నమాట.

15. బంతులు = పంక్తులు. వరుసల అమర్పు చక్కగా తిన్నగా ఉండి సమానమైన ఎడములలో వ్రాయడం.

16. నిలుపు = అక్షరాలను ఎలా నిలబడాలో అలా వ్రాయడం. కొందరు పడుకోబెట్టినట్టు వ్రాస్తారు. అది తప్పన్నమాట.

17. పొలుపు = స్థిరముగా వ్రాయడం. ఒక్కో అక్షరం గాలిలోనికి తేలగొట్టకుండా వ్రాయడం.

18. నయము = మృదుత్వం. బండగా రాయకూడదన్నమాట.

19. నిస్సందేహత = సందేహం లేకపోవడం. ఎలా అంటే ప్రశంస లాంటి పదములో శ ఎక్కడ వ్రాయాలో స ఎక్కడ రాయాలో అక్కడే నిస్సందేహంగా వ్రాయగలుగుట.

20. ఒప్పు = అందము

21. మురువు = సుందరత

22. ద్రచ్చినట్లు వ్రాయడం = కొందరు అక్షరాలను చెక్కినట్లు వ్రాస్తారు కదా. అలా కొన్ని అవసరమైన చోట్ల వ్రాయడం.

23. షడ్వర్గశుద్ధి = హల్లులలో క, చ, ట , త, ప వర్గాలు ఐదు. య నుండి మిగిల వర్ణాలు ఆరవ వర్గం. ఏ వర్గాక్షరం యుక్తమో తెలిసి యుండడం.

24. జాతి యోగ్యత = కంఠ్య ఓష్ఠ్యాదుల అంతరములు తెలిసియుండుట.

25. వృద్ధి = దీర్ఘములు పెట్టేటప్పుడు పెట్టవలసినంత పొడవూ పిసినారితనం లేకుండా పెట్టడం. అక్షరాలను చిన్నవిగా కాకుండా సరిపడ ఆకృతితో వ్రాయడం.

25. ప్రియత్వము

26. విశదగతి = అర్థమయ్యేలా వ్రాయడం. విడి విడిగ వ్రాయడం. తెలుగు అక్షరాలను కలిపి గొలుసుకట్టుగా వ్రాయరాదు.

27. కీలుకొను = పదములు కలిపి వ్రాయడం. సంధిస్వరూపాలను విడదీసి వ్రాయడం దోషము.

28. గొంకు = అక్షరం వ్రాసేటపుడు అనుమానం. అక్షరం అర్థం కాకుండా ఏదో గిలికి ముగించడం దోషం.

చేతప్పు కొనక యుండు = చేతి వ్రాతలో తప్పులు చెయకుండా ఉండడం.

మరుత్ + మంత్రి = మరున్మంత్రి = దేవతలమంత్రి బృహస్పతి.

బుద్ధిలో బృహస్పతి అంటారు. అంత బుద్ధిమంతుడైన వేదాద్రిమంత్రి అందమైన ముత్యాలవలె (లలితముక్తాఫలాకార) అక్షరములను వ్రాసేవాడట.

ఇక ఈ పద్యంలో ధ్వనించే రెండవ పార్శ్వము చూద్దాం.

మరీ ముందు చేసిన వివరణ వలె అంకెలు వేసి చూపించనుకానీ స్థూలంగా వివరిస్తాను.దస్తూరీని బట్టి మనస్తత్త్వాన్ని, ఆ మనిషి ఆకారాన్నీ అంచనావేయడానికి ఒకశాస్త్రమే ఉంది. దానిని లెక్సికోగ్రఫీ అని ఆధునికులు అంటారు. ఇది రామకృష్ణునికి తెలుసునని ఈ పద్యం నిరూపిస్తుంది.

విరూరి వేదాద్రి రూపం ఈ పద్యంలో కనబడుతోంది చూడండి.

ఆయన 'పట్టె' నామాలుధరించేవాడు. వైష్ణవులు ధరించే నిలువు నామాలను

పట్టెవర్ధనాలు అంటారు.

గుంద్రంగ (వట్రువ) పుష్టిగా (పరిపుష్టి) గా ఉండేవాడు.

తలకు పాగా కట్టేవాడు (తలకట్టు)

ఆయన చుట్టూ కాంతిపరివేషం (గుడి) ఉండేది. పైగా సపరివారంగా వెళ్ళేవాడు. పరివేషానికి పొడిగింపిది.

గుండు (సున్న) చేయించుకునేవాడు. చిత్రంగా వైష్ణవులు తల ముందుభాగం బోడి చేయించుకుంటారు.

చూడడానికి కల్యాణ ప్రదంగా ఉండేవాడు (కియ్య అను పదమునకు కల్యాణం అని అర్థం కూడా ఉంది)

ఆయన తలవెనుక భాగంలో గల వెంట్రుకలలో శుభప్రదమైన రోమావర్తము కలిగి ఉండేవాడు (సుడి = తలలో సుడి)

పైగా వెనుకనున్న వెంట్రుకలు "ముడి"వేసేవాడు.

చేతిలో పేకబెత్తము పట్టుకునే వాడు ("నై" త్వము. నై అను అక్షరమునకు పేకబెత్తము అని అర్థం). ఈ పదాన్ని "ఐత్వంబు" అనే తీసుకుంటే ఈయనకు మంచి చర్మసౌందర్యము, హస్తసౌందర్యము ఉండేవని అర్థం చెప్పుకోవచ్చు. ఎందుకంటే "ఐ" త్వమునకు చర్మము, హస్తము అను అర్థములున్నవి.

మనిషి అందగాడు (అందము)

మెల్లగా హడావుడి పడకుండా నడిచేవాడు (మందము) లోతైన స్వభావము కలవాడు "మందము" నకు లోతు అనే అర్థమున్నది.

కాలి చీలమండల వెనుకభాగం గీసినట్లుందేదాయనకు (గిలక)

స్థిరంగా విలాసంగా ఉండేవాడు (నిలుపు పొలుపు)

అహార్యము చక్కగా ఉండేది. నీతిమంతుడనేటట్టు కనిపించేవాడు (నయము)

తనువులో "నిస్సందేహత్వం" "ఒప్పు" "మురువు" కలిగి చెక్కిన శిల్పంలా (త్రచ్చివేసినయట్లు) ఉండేవాడు.

"జాతి యోగ్యత" "వృద్ధి" "ప్రియత్వం" "విశద" మౌతూ ఉండేవి.

ఇలా ఒకపక్క దస్తూరీని వర్ణిస్తూ వేదాద్రు రూపావిష్కరణం అద్భుతంగా నిర్వహించాడు రామకృష్ణుడీపద్యంలో.

తే. **మాద్రి మీరు విరూరి వేదాద్రి రాజు**
దాన ధారార్ధమఖిల ప్రధాన నదుల
వెచ్చబెట్టుట దలకియో విబుధతటిని
తరుణ శశి మౌళి జడలలో దాగియుండు! 1 – 72

విరూరి వేదాద్రిగారు దానాలు ఇచ్చేటపుడు దానజలధారల కోసం అన్ని ప్రధాన నదులనూ ఖర్చుపెట్టేసినాడట. అందుచేత గంగ శివజటాజూటమున దాగికొనెనట. ఇట్టి కల్పన ఇదివరకెన్నడూ చదువనిది.

దీనిలో రెండు పదాలు గమనించదగ్గవి. మాద్రి... ఇది మాదిరి అను పదమునకు హ్రస్వరూపము. అంగ్లమున వీడు ఏ మోల్డ్ లోనికీ ఒదగడు అంటాము. అదే అర్థమున ఏ మాదిరికీ లొంగడు అను విధమున మాద్రి మీరు అంటాడు రామకృష్ణుడు.

వెచ్చబెట్టు... ఖర్చు జేయు. వెచ్చబెట్టు అంటే ఇక్కడ వేడిచేయు అని కాదు. దినవెచ్చము అన్నది రోజుఖర్చు అను అర్థమున వాడుదుము. ఇంకొక విషయము దినవెచ్చము వైరి సమాసము.

ఉ. **చేతులు ద్రిప్పుచున్ బ్రభుల చెంతల నూరక దుర్వినీతులై**
యేతుల బోవుచుం దిరుగు నిప్పటి మంత్రులు తంత్రులిందరున్
భూతల కల్పవృక్షము బ్రభూత గుణాఢ్యుని సర్వలోక వి
ఖ్యాతు వినీతు వేదగిరి గాతర చిత్తులు పోలనేర్తురే? 1 – 73

చేతులు కట్టుకొని ప్రభువుల వద్ద నీతిబాహ్యులై విర్రవీగే (యేతులబోవుచున్) వారు మంత్రులు కారు. వారు కేవలము తంత్రులు. వారు భూమిపై కల్పవృక్షము వంటివాడూ, చక్కని గుణములు కలవాడూ లోకవిఖ్యాతి గొన్నవాడూ సన్మార్గుడు (వినీతుడు) అయిన యీ వేదగిరిమంత్రికి ఎన్నటికీ పోలిక కానేరరు.

సీ. కరుణించి చూచెనా కవిగాయకార్థార్థి
నివహ గేహంబుల నెరయు సిరులు
కోపించి చూచెనా కొండతో నెనవచ్చు
ననవచ్చు నతడైన నవని దూరు
మెచ్చి మన్నించెనా మెదుకపాలసుడైన
దొరతనంబున నిల్చి పరిఢవించు
బొందు గావించెనా భువినెట్టి ఖలునకు
నాదట కరుణాప్రసాద మొసగు

మంత్రి మాత్రుండె దుర్మంత్రిమథనకథన
చారు చర్చా చమత్కార చక్రవర్తి
యద్రి నిభుదు విరూరి వేదాద్రిరామ
భద్ర పాదసరోరుహ బంభరంబు. 1 – 74

ఆవేదాద్రి మంత్రి

1. కరుణించి చూచినాడా.. కవి గాయక యాచక సమూహముల యిండ్లలో సిరులు నిండును.

2. కోపముతో చూచెనా...కొండంతటి వాడైననూ పాతాళమున దూరును.

3. మెప్పు కనబరిచినాడా...మందబుద్ధి, మూర్ఖుడు కూడా దొరతనము నందు నిలుచును.

4. స్నేహభావము చూపెనా.... పాపాత్మునకైననూ మనసార (ఆదట) కరుణను పంచియిచ్చును.

5. ఆ వేదాద్రి కేవలము మంత్రి మాత్రమే కాదు చెడ్డమంత్రులను అణచు కథావిన్యాసమును చమత్కారముగా చర్చించగల నేర్పరి.

ఆతడు రామచంద్ర పదాంభోజముల యందు సంచరించే తుమ్మెద (బంభరము).

మ. జలజాక్షాంఘ్రి సరోజ షట్పదము విశ్వామిత్ర గోత్రోద్భవుం
డలఘు ప్రాభవు దర్థిలోక సులభుండై కీర్తి బెంపొందు నా
కల కాళాస్తితనూభవన్ సుగుణ లక్ష్మన్ దిర్మలాంబన్ బ్రభల్
వెలయంగా కులకాంతజేసి వెలసెన్ వేదాద్రి భద్రోన్నతిన్. 1 –75

విష్ణుపదపద్మముల యందు తుమ్మెద (జలజాక్ష....షట్పదము), విశ్వామిత్ర గోత్రభవుడు, అధికమైన ప్రాభవము కలవాడు, యాచక సులభుడు అయి కీర్తి గాంచిన వేదాద్రిమంత్రి కలకాళహస్తి యనునాతని పుత్రిక తిరుమలాంబను పెండ్లియాడెను.

సీ. వృషభేంద్ర గమనుడీ వేదాద్రినాథుండు
గిరిరాజ తనయ యీ తిరుమలాంబ
వేదనిశ్వాసుడీ వేదాద్రినాథుండు
ధృతి శారదాంబ యీ తిరుమలాంబ
విహగేంద్ర గమనుడీ వేదాద్రి నాథుండు
శరధి తనూజ యీ తిరుమలాంబ
విబుధాధి నాథుడీ వేదాద్రి నాథుండు
ధర శచీదేవి యీ తిరుమలాంబ

తే. యనగ యనుకూల దాంపత్య వినుతమహిమ
హరువు దీపించెనౌర! వేదాద్రి విభుడు
హారి యశుడైన కలకాళహస్తి తనయ
తిరుమలాంబయు నిత్య వర్ధిష్ణు లక్ష్మి. 1 – 76

వేదాద్రి వృషభవాహనుడైన శివుడు. తిరుమలాంబ గిరిరాజతనయ యైన పార్వతి

వేదాద్రి వేదములు ఊర్పులుగా గల బ్రహ్మ. తిరుమలాంబ శారదాంబ.

వేదాద్రి విహగరాజైన గరుత్మంతునిపై విహరించు విష్ణువు. తిరుమలాంబ సముద్రునికి కూతురైన లక్ష్మి.

వేదాద్రి ఇంద్రుడు. తిరుమలాంబ శచీదేవి.

ఇంతటి అనుకూలదాంపత్యము వారిది. మనోజ్ఞమైనది (హరువు). వేదాద్రి యశమను హారమునుధరించినవాడు. కలకాళహస్తి కూతురైన తిరుమలాంబ నిత్యవర్ధిష్ణువు.

అలం. రూపకము

సీ. వేదమార్గ ప్రతిష్టాదైవత శ్రేష్ట
దభ్యస్త షడ్దర్శనార్థరాశి
యతిరాజ రచిత బాష్యగ్రంథ నిర్ణేత
యఖిల పురాణేతిహాసకర్త
బంధుర దివ్యప్రబంధాను సంధాత
పంచసంస్కార ప్రపంచ చణుదు
వాధూల మునిచంద్ర వంశవర్ధన మూర్తి
సకల దేశాచార్య నికరగురువు

తే. పట్టపేనుంగు శ్రీరంగ పతికి నణ్ణ
గారి గర్భాంబురాశి నీహారరశ్మి
సరస సాహిత్య సౌహిత్య శయ్య నేటి
యాళువందారు కందాళయప్పగారు 1 - 77

1. వేదమార్గమును నిలుపుటయందు (వేదమార్గప్రతిష్ఠా) బ్రహ్మదేవుడు (ద్దైవతశ్రేష్ఠుడు)

2. అభ్యసించిన షట్ శాస్త్రములు గలవాడు. (సాంఖ్య, యోగ, న్యాయ, వైశేషిక, మీమాంసా, వేదాంతములు షడ్దర్శనములు)

3. శ్రీమద్రామానుజుడు రచించిన శ్రీభాష్యమునకు అర్థము నిర్ణయింపగలవాడు.

4. అన్ని పురాణ ఇతిహాసములు తెలిసినవాడు.

5. గొప్పవగు దివ్యప్రబంధములను అనుసంధానము చేయువాడు.

6. ఐదు సంస్కారముల నొనర్చుట యందు నేర్పరి (తాప, పుండ్ర, నామ, మంత్ర, యాగములు – ఐదు సంస్కారములు)

7. వాధూల ముని సంతతిలోనివాడై వంశవృద్ధి గావించినవాడు.

8. ఆచార్యుల కాచార్యుడు.

9. శ్రీరంగపతికి పట్టపేనుగైనవాడు (శ్రీరంగ పతిని ఊరేగించువాడనుట)

10. అణ్ణాచార్యులవారి పుత్రుడు (అణ్ణగారి గర్భాంబురాశి నీహారరశ్మి)

11. సరసమైన సాహిత్యమునకు చక్కని శయ్య అనగా సాహిత్య సరసజ్ఞుడనుట.

12. ఈ లాటి పరమభక్తుడు (ఆళువందారు) కందాళ అప్పలాచార్యులవారు.

శా. **తత్తాదృగ్విభవప్రభావనిధి గందాళప్ప గారిన్ దయా**
యత్త స్వాంతు నితాంత శాంతియుతు లోకాచార్య వర్యున్ సుధీ
చిత్తాంభోరుహ భాను గొల్చుచు దదాశీర్వాద లబ్ధోన్నతిన్
హత్తెన్ మీరి విరూరిమంత్రిమణి వేదాద్రీశు దుద్యద్రుచిన్. 1 – 78

అట్టి కందాళప్ప గారిని వేదాద్రిమంత్రి కొలిచి వారి ఆశీర్వాదముచే ఉన్నతిని పొందెను.

తత్తాదృక్ = సాటిలేని

వ. **వెండియు నవ్వేదాద్రి మంత్రీశ్వరుండు కవికుల తిలకుండును, రణరంగ ధీరుండును, నంబునిధి గభీరుండును, భట్టరభవాంకుండును, నకలంకుండును నవత్తారు మండలికర గండండును, నుద్దండ భుజా దండుండునై, పరనారీ సహోదరుండయ్యును నితర సముపార్జిత వధూ వల్లభుండును, గోపికా గోవిందుండయ్యు నీశ్వర లక్షణ లక్షితుండును, పొన్నంబల దేవ దివ్యశ్రీపాద పద్మారాధకుండయ్యును బ్రతిష్టాపిత పరమ వైష్ణవ కుటుంబ విశేషుండునైన ఘనుని.**
1- 79

భట్ట భవాంకుడు = భట్టరు చిహ్నము కలవాడు.

నవత్తారు కండలికరగండడు = ఇది బిరుదు

తే. **గురుతు గల రాజు మంగయ గురువరాజు**
పుత్రు పెదసంగ భూపాలు శత్రు జైత్రు
భానుసమతేజు విద్యావధాన భోజు
గొల్చి వేదాద్రి నిత్య లక్ష్ముల దలిర్చు. 1 - 80

గురువరాజు పుత్రుడు, శత్రు జైత్రుడు అగు పెదసంగ భూపాలుని వద్ద మంత్రియై వేదాద్రి నిత్యలక్ష్మీ సంపన్నుడయ్యెను.

మ. **విభవేంద్రుండు విరూరి శాసన మహా విఖ్యాతి రామానుజ**
ప్రభువేదాద్రి లిఖించు వ్రాయసములౌరా! పెద్దసంగావనీ
విభుచిత్తంబు నెరింగి గంటమురవల్ విద్యా వధూనూపుర
ప్రభవప్రౌఢ ఝుళంఝుళారభటి సౌభాగ్యంబు గల్పింపగన్. 1 - 81

వైభవమున యింద్రుడు (విభవేంద్రుండు), విరూరి గ్రామాధికారమున విఖ్యాతి నందిన వాడూ (విరూరి శాసన మహావిఖ్యాతి), రామానుజయ్య యొక్క తనయుడైన వేదాద్రి వ్రాయసగాడై పెద్దసంగభూపాలుని మనసు తెలిసి వ్రాస్తూ ఉంటే....

ఆ ఘంటము చేయు ధ్వనులు సరస్వతి కాలియందెల (విద్యావధూ నూపుర)

నుండి పుట్టిన ఎక్కువైన (ప్రభవ ప్రౌఢ) ఝుళంఝుళ ధ్వనుల సౌభాగ్యము ననుకరించెడివి.

చం. అతని సహోదరుల్ వెలసి రార్య గుణాఢ్యులు రామకృష్ణుడా
యతభుజ శౌర్యుడౌ తిరుమలయ్య విచక్షణ భవ్య సత్కళా
చతురుడు లక్ష్మణయ్యయు రసాతల నూతన కామధేనువుల్
చతురపథావిధాననయసాంద్రులు చంద్రులు కాంతిసంపదన్ 1 - 82

అతని సోదరులు రామకృష్ణుడు, తిరుమలయ్య, లక్ష్మయ్య. వీరు నలుగురూ భూతల కామధేనువులు (వితరణ శీలురనుట) సామదానభేదదండోపాయములను నీతులందు సమర్థులు.

తే. ధర్మ నిర్ణేత వేదాద్రి కూర్మి తమ్ము
డైన శ్రీరామకృష్ణ ప్రధాని వెలసె
లక్ష్మమాంబాధి నాథుడై లక్ష్మి తోడి
యాది నారాయణుని కృప ననుదినంబు. 1 - 83

వేదాద్రి మంత్రి తమ్ముడు శ్రీరామకృష్ణ మంత్రి లక్ష్మమాంబను వివాహమాడెను.

కం. ఇంతిం దిరుమల మంత్రియ
నంతమ గొనియాడ వలయు హరిహయ నగర
ప్రాంతోప వన లతాంతా
నంత మరందస్రవంతి కాంచిత సూక్తిన్ 1 - 84

తిరుమల మంత్రి భార్యయైన అనంతమ్మ మిక్కిలి కొనియాడదగినది

కం. ఆ లక్ష్మణ మంత్రీశ్వరు
లీలావతి వెంగళాంబ లేఖ విభువధూ
పాలిత నానావిధ ల
క్ష్మీ లక్షణ శోభివిభవ కీర్తుల వెలసెన్ 1 - 85

లక్ష్మణ మంత్రి వెంగళాంబను పెండ్లాడెను. ఆమె కీర్తిమంతురాలు.

కం. సోదరులు సతులు సుతులును
వేదోదిత మార్గచర్య వినయము నయమున్
శ్రీదాంపత్యము నెసగగ
వేదాద్రి మహాప్రధాని వెలయుం గృతులన్ 1- 86

సుతులతో సతులతో చక్కని దాంపత్యముతో వేదములు బోధించిన మార్గములో వేదాద్రి పయనించెను.

కం. ఏవంవిధ గుణమణిఖని
కావిర్భవదురుకృపాకటాక్ష జనికి ల
క్ష్మీవల్లభ చరణాంబుజ
సేవాహేవాక శీల శీలనమునికిన్ 1- 87

ఇట్టి గుణములనెడి రత్నముల గనికి....

ఆవిర్భవించుచున్న దయగల చూపులవానికి...

విష్ణు పాదసేవాస్వభావమును పరికించు మునితుల్యునకు....

కం. అంధక రిపు గంధద్రుమ
గంధాంధద్విపవిపక్షగరుడత్రోటీ
బాంధవబంధురకీర్తి సు
గంధిల భువనత్రయునకు ఘనవినయునకున్ 1- 88

శివుడు (అంధకరిపు), చందనవృక్షము (గంధద్రుమ), కటికచీకటి అను మదించిన ఏనుగుకు శత్రువగు సింహమగు చంద్రుడు (గంధాంధ ద్విప విపక్ష), గరుడిని ముక్కు (గరుడత్రోటీ) అను ఈ నాలుగిటి తో సమానమైన గొప్ప కీర్తిపరిమళము వ్యాపించిన మూడు భువనములూ కలవానికి......

శివుడు, చందనము, చంద్రుడు, గరుడుని ముక్కు తెల్లనివి.

కం. చతురుదధి వలయ వలయిత
కుతల భరణ కరణ భుజునకును సుజనునకున్
నుతశౌరికి జితవైరికి
హితకారికి సమదగమన హేలాకరికిన్ 1- 89

చతుః + ఉదధి వలయ వలయిత కుతల

నాలుగు సముద్రములు చుట్టిన భూమిని

భరణ కరణ భుజునకు = భరింపగల భుజములు కలవానికి....

సుజనునకు....

నుతింపబడిన శౌరి కలవానికి (నుతశౌరికి)..

జయింపడిన వైరులు కలవానికి (జితవైరికి)

హితమొనరించువానికి.....

విలాసముగా ఏనుగువలె నడుచువానికి...

కం. వాణీ నఖముఖ ముఖరిత
వీణానిక్వాణపల్లవితనూత్నసుధా
ప్రాణసఖ లేఖినీ కల
రాణున కాచరిత భూసురత్రాణునకున్ 1 - 90

వాణి గోటికొనలచే మీటబడిన (వాణీ నఖముఖ ముఖరిత) వీణాధ్వనిచే చిగిర్చిన (వీణా నిక్వాణ పల్లవిత) లేత అమృతమను పోలిన (నూత్నసుధా ప్రాణసఖ) మధురమైన ఘంటము యొక్కధ్వని కలవానికి (లేఖినీ కలరాణునకు)...వేదాద్రి వ్రాయునపుడు అతని లేఖిని చేయు చప్పుడు వాణి వీణమీటుతో పోల్చబడెను.

బ్రాహ్మణులను రక్షించువానికి....

కం. సంధారఘుపతికి వృష
స్కంధునకైదుంయుగీనకర్ణునకు సమి
న్మాంధాతకు బాంధవ శుభ
సంధాతకు దాతకును వృషభగమనునకున్ 1-91

ప్రతిజ్ఞయందు రామునివంటివానికి (సంధా రఘుపతికిన్)......

ఎద్దు మూపురముల వంటి భుజములు కలవానికి (వృషస్కంధునకు).......

ఈ యుగపు కర్ణునికి (దానమునందు) (ఐదంయుగీన కర్ణునికి)..........

యుద్ధమున మాంధాతవంటివానికి (సమిత్ + మాంధాతకు)

బంధువులకు మేలుగూర్చు వానికి....

దాతకు....

వృషభము వలె ఠీవిగా నడచు వానికి (వృషభ గమనునకున్).......

కం. భీమ క్రోధాంధ విమత
సీమంతవతీ లలామ సీమంత మణి
స్తోమాపాకరణ పటు
శ్యామల కరవాల జయ సహాయభుజునకున్ 1- 92

భయంకరమైన కోపముతో కన్నుగానని (భీమక్రోధాంధ) శత్రువుల యొక్క (విమత) ఇల్లాండ్ర యొక్క (సీమంతవతీ లలామ) పాపటల యందలి మణులగుంపునకు (సీమంత మణిస్తోమ) తొలగించుటలో (అపాకరణ) అనగా శత్రు వీరులను సంహరించుటయందు నల్లని కత్తి (శ్యామకరవాల) వలన జయము లభించిన భుజములు కలవానికి.......

కం. రవిచరణ రుచికి మతిభా
రవికి విమత సచివ గళితరవపదభూషా

రవికి భుజాంతరమణిహో
రవికిని రుచితాకృతికి ధరాభృతకృతికిన్ 1-93

రవికిరణముల వంటి కాంతి కలవానికి......

భారవి యంతటి మతిమంతునికి.....

వైరి మంత్రుల పాదములనుండి జారుచున్న కాలియందెల మ్రోతలు భూషణములుగా కలవానికి.....(వైరి మంత్రుల వ్యూహములు వేదాద్రి మంత్రు వద్ద పారక వారు ఓడిపోయి కాలికి తగిలించుకొనిన గండపెండేరములు తొలగించుకొనుచున్నపుడు వచ్చిన రవములు వేదాద్రికి భూషణములనుట)

వక్షమున విరాజిలు హారములు కలవానికి....

భూభారము వహించువానికి.......

కం. **రామానుజయ్య సుతునకు**
శ్రీమంతున కర్థసార్థజీమూత హయ
స్థేమోన్నతికి విరూరి
శ్రీమద్వేదాద్రిమంత్రి సింహంబునకున్ 1 - 94

రామానుజుని కుమారునకు....

ధనవంతునకు.....

అర్థి జనులకు జీమూతవాహనుని వంటి స్థైర్యము చూపువానికి.... (జీమూతవాహనుడు శంఖచూడుని ప్రాణము కాచుటకు ప్రాణమునిచ్చు స్థైర్యము చూపెనట)

అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధి యగునట్లుగా నా యొనర్పంబూనిన పాండురంగ మాహాత్మ్యంబునకు గథావిధానం బెట్టిదనిన 1 - 95

మ. **తులితోక్షధ్వజసూతుడై వెలయు సూతుం గాంచి మున్ శౌనకా**
దులు క్షేత్రంబును వేల్పు దీర్థము బుధ స్తుత్యప్రభావంబులై,

దళితైనస్తిమిరంబులై, యిహ పరార్థ ప్రాప్తి మూలంబులై,
యిలపై నొక్కెడ గల్గెనేననఘమూర్తీ! తెల్పవే' నావుడున్ 1- 96

శౌనకాదులు శివుని సారథియైన బ్రహ్మదేవునితో సమానుడగు (తులిత + ఉక్షధ్వజ సూతుడు) సూతుని జూచి మున్ను ఇలా అడిగినారు. (ఇక్కడ సూతునితో సూతుని పోల్చుట అందమైన కవిత్వాంశము)

క్షేత్రమూ, వేల్పూ,తీర్థమూ బుధులచేత కీర్తింపబడునవీ, పాపములను చీకట్లను పోద్రోలునవీ (దళిత + ఏనః + తిమిరంబులు), ఇహపర ప్రాప్తులు కలుగజేయునవీ ఈ భూముపైన ఒకేచోట (ఒక్కెడ) ఉన్నావా? తెలుపవలసినది అనిఅడిగారు. అపుడు....

శివుడు వృషభ (ఉక్ష) ధ్వజుడు. త్రిపురాసుర సంహార సమయమున బ్రహ్మ ఆయన రథసారధి.

కం. **ఆ ఋషుల ప్రశ్నమంగీ**
కారంబొనరించి పలుకు గథకుడు శ్రీనా
థారాధన హిత చర్యున్
బారాశర్యుం దలంచి ప్రాంజలియగుచున్. 1 -97

ఆ మునుల ప్రశ్నకు సమాధానమీయుటకు సూతుడు విష్ణువునారాధించు వ్యాసుని తల్చుకొని నమస్కరించెను.

పారాశర్యుడు = పరాశరుని కొడుకు వ్యాసుడు.

ఈ పద్యమున 'ఋ' కారమునకు, 'ర' కారమునకూ ప్రాస గమనించదగినది.

మహాత్ములారా! యీ పురావృత్తంబు త్రిరావృత్తంబుగా నుత్తమశ్లోకుండగు కృష్ణద్వైపాయను వలన మున్నేనెరింగిన యది కలదు. అత్తెరంగఖిలంబును మీ యంతరంగంబులకు వచ్చునట్లుగా విన్నవించెదబీ వినుండని సూతుండిట్లనియె.
1 - 98

పురావృత్తంబు = తొల్లిటి కథ

త్రిరావృత్తంబుగా = ముమ్మార్లు = మూడు సారులు.

శీతాహార్యసుతాళినీ వికచరాజీవంబు విశ్వేశ్వర
జ్యోతిర్లింగ విశుద్ధ రత్నఖని మోక్షోపాయ దుగ్ధాబ్ధి వే
లాతీరావని డుంఠి నామక గజాలానంబు గంగామృత
స్రోతోనిస్సృతి చంద్రగోళ మన మించుం గాశి శ్రీరాశియై! 1 - 99

ఈ పద్యంలో ప్రతిపాదించిన సామాన్యార్థము ముందు చూద్దాం.

ఈ కాశీ క్షేత్రం

హిమవత్పర్వత పుత్రిక యగు పార్వతీదేవి అను (శీత + అహార్యం... శీతాహార్యం. అహార్యము అంటే కొండ. ఆహార్యం అని పొరబడకూడదు. ఆహార్యం అంటే వేషభూషలు. ఇక్కడ సందర్భాన్ని బట్టి అహార్యం అని చెప్పుకోవాలి. శీతాహార్యసుత అంటే పార్వతి)

అళినీ.. ఆడుతుమ్మెదకు

వికచ రాజీవంబు... వికసించిన తామరపువ్వు.

విశ్వేశ్వర జ్యోతిర్లింగ మను స్వచ్ఛమైన (విశుద్ధ) రత్నమునకు నిధియైనది (రత్నఖని)

మోక్ష సాధనమగు పాలసముద్రమునకు (దుగ్ధాబ్ధి) ఒడ్డు (వేలా తీరావని).

డుంఠి అను పేరుగల గజమును కట్టు చోటు (ఆలాన)

గంగ యను అమృతప్రవాహము స్రవించు (గంగామృత స్రోతో నిస్సృతి) చంద్రమండలము (చంద్రగోళము)

సంపదలరాశి (శ్రీరాశి) అయి ఒప్పారును (మించున్)

ప్రాలేయాచల కన్యకా వదన శుంభత్పద్మ సౌరభ్యమున్
గ్రోలంగల్గియు దుష్టిలేక ముని హృత్ప్రోద్దాబ్జ సౌగంధ్య లీ
లాలాలిత్యము గోరు నొక్క సిత రోలంబంబు నైజాకృతిన్
డాలొందించు బరాసులన్ భ్రమరకీట న్యాయ రీతిన్ బురిన్! 1 – 100

ఈ రెండవపద్యమున కూడా కాశీ వర్ణనమే..

ప్రకాశించుచున్న (శుంభత్) మంచుమల కూతురైన (ప్రాలేయాచల కన్యకా) పార్వతి ముఖపద్మము నందలి సౌరభము త్రాగగలిగియుండియూ తృప్తి (తుష్టి) లేక

మునిహృదయపద్మము లందలి (ముని హృత్ప్రోద్దాబ్జ)

లలితమగు సుగంధమును (సౌగంధ్య లీలాలాలిత్యము) కోరుకొను ఒక తెల్లని తుమ్మెద (సిత రోలంబము) అనగా శివుడని అన్వయము.

భ్రమరకీట న్యాయమున తన నిజాకృతిచే వారిని పరాసుల జేసి తన రూపమే వారికి వచ్చునట్లు (డాలొందించు) చేయును.

ఈ రెండు పద్యములనూ కలిపి అధ్యయనము చేయుదము.

మొదటి పద్యమున కాశీ పట్టణమునకు ఐదు విశేషణములు వాడినాడు.

1. మొదటి విశేషణము కొంచెం లోతుగా విచారించవలసియున్నది. కాశీ పట్టణం విరిసిన పద్మము. అమ్మవారు తుమ్మెద. తుమ్మెద పద్మములోని మధువు పానముచేసి ఆనందమున మునుగును. అమ్మవారు స్త్రీ కనుక అళిని (ఆడుతుమ్మెద) అనినాడు.

2. కాశీ మోక్షదాయిని అనికూడ చెప్పినాడు (మోక్షోపాయ దుగ్దాబ్ధి వేలా తీరావని). కాశీలో మోక్షమధువు ఉండుననుమాట. మోక్షమధువు ఆస్వాదించు ఆడుతుమ్మెద అమ్మవారు. ఆ మధువు సేవించి ఆమె బ్రహ్మానందాబ్ధిలో ఓలలాడును అని పిండితార్ధము.

అమ్మవారికి ఎందుకీ పారవశ్యము? రెండవ విశేషణము గమనింపుడు. కాశీ విశ్వేశ్వర జ్యోతిర్లింగ విశేష రత్నఖని గనుక.

రెండవ పద్యమున అయ్యవారిని కూడ తుమ్మెదను చేసినాడు. సిత రోలంబము అనినాడు. అనగా తెల్లని తుమ్మెద. (తెల్లని తుమ్మెద ఉండునా? ఉంటే ఇది ఒకటేనేమో)

ఈ తుమ్మెద అమ్మవారి ముఖపద్మ సౌరభముతో తృప్తి పడలేదట. ముని బృంద హృదయపద్మ సౌరభములను గ్రోలి భ్రమరకీట న్యాయమున పరాసులైన మునులను/భక్తులను తుమ్మెదలుగా మార్చివేస్తున్నదట.

భ్రమరకీటన్యాయము : తుమ్మెద కీటకమును తెచ్చి దాని చుట్టూ రొదచేయుచు తిరుగును. ఆ రొదకు సంభ్రమించిన కీటకము ఆ భ్రమరమునే భావించి భావించి తుదకు తుమ్మెదగా మారిపోవును. దీనిని భ్రమరకీట న్యాయమందురు.

శివుడు తన భక్తులనిన మిక్కిలి ప్రేమ కలవాడై వారికి అంత్య సమయమున తన రూపమునిచ్చి 'సారూప్యముక్తి' ప్రసాదించునని సారాంశము.

ఇపుడు అసలు విశేషమును గమనించెదము.

అమ్మవారిని, అయ్య వారిని తుమ్మెదలుగా ఉత్ప్రేక్షించుటలోని ఆంతర్యమేమిటి? ఇది ఆలోచనీయాంశము. ఒకరిని అట్లు ఉత్ప్రేక్షించినచో కవిత్వమనుకొందుము. ఒక కొత్త ఊహ చేసెననుకొనవచ్చును. కానీ ఇరువురినీ రెండు వరుస పద్యములలో అట్లు చెప్పుటకు హేతువు ఉండియుండవలె. ఇట్టి యూహను ముందు చేసినవారు శ్రీశంకరభగవత్పాదులు.

ఒకసారి దానిని స్మరిద్దాము.

దదానే దీనేభ్యః శ్రియమనిశ మాశాను సదృశీ
మమందం సౌందర్యలహరి ప్రకర మకరందం వికిరతి

తవాస్మిన్ మందారం స్తబక సుభగే యాతు చరణే
నిమజ్జన్మజ్జీవః కరణ చరణై ష్షట్చరణతామ్

(సౌందర్యలహరి – 90)

నీ పాదము నందు ఐదు ఇంద్రియములూ మనస్సు కలిసి ఆరు చరణములు గల ఈ నా జీవుడు షట్పద (తుమ్మెద) భావము పొందుగాక! నీ పాదపద్మ మకరందమునందు స్నానమాడుగాక!

దీనికి నా అనుసరణ పద్యం ఇక్కడ పొందు పరుస్తున్నాను

తే. దీన జనముల ఫలదాన దివ్యపథము
సాధు మకరంద నిష్యంద సారయుతము
నాకు నీ పద మందార నందనమున
ఆధి రహితంపు షట్పదోపాధి నిమ్ము

తుమ్మెదకు షట్పదము అని పర్యాయపదం. ఆరు పాదములు కలది అని అర్థం. మానవునికి పంచేంద్రియములు మనస్సు కలిపి ఆరు పాదములైతే మానవుడు కూడా షట్పదిగా వ్యవహరింపబడతాడు.

కాశీలో అసువులు బాసిన వారికి శంకరుడు చెవిలో ప్రణవం ఉచ్చరించి సారూప్యముక్తి' ఇస్తాడని ప్రతీతి. ఓంకారనాదము తుమ్మెద ఝంకారము వలె ఉంటుంది. అందుకే తుమ్మెద ప్రసక్తి. పైగా భ్రమర కీట న్యాయము ఉన్నది. ఈ రెండూ జోడించి ఆదిశంకరుల కవితా సంప్రదాయానికి పైమెట్టు ఊహ సంధించి శివుడిని సితరోలంబము కావించాడు, రామకృష్ణుడు.

ఇక్కడ ఇంకొక విషయం మనవి చేస్తాను.

పతంజలి యోగశాస్త్రములో ప్రాణాయామము ఒక ముఖ్యమైన అంగము. ప్రాణాయామమును అనేక పద్ధతులలో చేయుదురు. వానిలో 'భ్రామరీ ప్రాణాయామము' ఒకటి. ఇది చేయు విధానం ఇట్లుండును.

రెండు చేతులూ చెరొకవైపూ ఉపయోగించి బొటన వేళ్ళతో చెవులు మూయుదురు. మిగిలిన వేళ్ళు మోమువైపుకు తీసుకు వచ్చి చూపుడువేళ్ళతో కనులు మూసుకొందురు. రెండు మధ్యవేళ్ళనూ ముక్కునకు అటునిటు ఉంచి శ్వాసనియంత్రించుదురు. ఉంగరమువేళ్ళు చిటికెన వేళ్ళూ నోటికి అటునిటు ఉంచుదురు. ముందు గాలి లోపలకు పీల్చి చెవులు, కళ్ళూ, నోరూ మూసి ముక్కును తగినంత నియంత్రించి ' ఓం' కారము మకారముఖ్యముగా ఉచ్చరింతురు. అపుడు సరిగ్గా తుమ్మెద ఝుంకారము లోపల వినబడును. దానిలో మనసు లయము చేయవలెను. కన్ను ముక్కు చెవి నోరు మూయుట ఇంద్రియములను నిరోధించుట. నిరోధించిన తరువాత ఓం కారనాదము భ్రామరీనాదమై మనసును లయింపజేయును.

అదియే మోక్ష స్థితి. ఇది భ్రామరీ నాదమునకూ ఇంద్రియ నిగ్రహమునకూ గల సంబంధము సూచించును. ప్రాణాయామము అనగా ప్రాణము(వాయువు) ను నియంత్రించుట అని.

ఇంద్రియ చిత్తవృత్తులు నిరోధింపజేసి శివుడు రోలంబమై భ్రామరీనాదము వినిపించుట ప్రణవముపదేశించుట. భ్రమరకీటన్యాయముచే జీవిని భ్రమరముచేయుటయే తనరూపమిచ్చి సారూప్యముక్తినొసగుట.

అందుచేతనే శివుని ముమ్మందు సితరోలంబముగా ఉత్ప్రేక్షించుట. చక్కని ఆలోచన. పురాణగాథను కవితామయమొనర్చి తరించినాడు రామకృష్ణుడు.

మరొక ప్రశ్న మిగిలినది. ఇది చెప్పుటకు శివుని రోలంబము చేసిన సరిపోవును కదా! మరి అమ్మవారిని అళినిని ఎందుకుచేసెను?

సమాధానము:

అమ్మవారు తుమ్మెదయై అయ్యవారి చుట్టూ పరిభ్రమించుచూ ఓంకార నాదము చేయుచున్నది. అయ్యవారు భక్తులగు మునుల చుట్టూ పరిభ్రమించుచూ మోక్షమిచ్చుచున్నారు. ఒకరిని మించిన శ్రేష్ఠమైన దైవతములింకొకరు అని

సిద్ధపరచుటకు.

ఈ కావ్యము....ఏ క్షేత్రమున క్షేత్రమూ, దైవతమూ, తీర్థమూ మూడూ ఉత్తమమైన స్థాయి కలిగినవో యని అగస్త్యునకు కలిగిన ప్రశ్న అధారముగా వ్రాయబడినది. అగస్త్యుడు వింధ్య గర్వమునణచుటకు దక్షిణమునకు వచ్చినాడు. అప్పటి వరకు ఆయనకు తెలిసిన అట్టి క్షేత్రము కాశీ మాత్రమే. కాశీ క్షేత్రము పవిత్రమైనది. కాశీ దైవతములు ఒకరొకి మించి మరొకరు మహిమాన్వితులు. కాశీ లోని తీర్థము దివిజగంగ సరేసరి . సాటిలేనిది. ఇదినిరూపించుటకు మొదటి పద్యమున అమ్మవారిని అళిని జేసి, స్వామిని, గంగనూ, డుంఠివినాయకునీ వర్ణించి కాశీ క్షేత్రమును మించినది లేదని చెప్పినాడు. తరువాతి పద్యమున శివుని రోలంబము జేసి ఆ మహాత్మ్యమును పరాకాష్టకు చేర్చినాడు.

కవి నేను రామకృష్ణుడ నని గర్వముగా చెప్పుకొనుటకీతడు సంపూర్ణార్హత కలిగినవాడు అని చెప్పక తప్పదు.

సీ. **ఒకనాడు దీర్ఘోపయోగి గాని శరుండు**
నౌదల ధరియించు నభ్రగంగ
నాప్రొద్దు పొయిరాజనట్టి నిర్వేదయు
భోగించు నైశ్వర్యము లెనిమిదియు
బుష్కరాక్షుల పొంత బోని వర్షవరుండు
దేహార్థమున దాల్చు దీగబోడి
నాయుధ ప్రభగాంచి యలగు భీరువుబూను
వాడి ముమ్మొముల వేడియలుగు

తే. **మలినవర్తనుడును సుధాలలితమూర్తి**
మించి వర్తించు మతిలేని మేదకుండు
మౌని వర్యుల జదివించు మగ్రినీడ
బంచముఖుపీట మేనోసరించెనేని! 1 - 101

పంచముఖుడైన శివుని పట్టణమైన కాశీలో మేను ఓసరించెనేని (మరణించెనేని) ఎవడెవడు ఎలా ప్రకాశిస్తున్నాడో చమత్కరిస్తున్నాడు రామకృష్ణుడు.

కాశీలో మరణించినవానికి మహాదేవుడు చెవిలో ప్రణవముపదేశించి శివసారూప్యం ప్రసాదిస్తున్నాడు. అందుచేత అక్కడ అసువులు బాసిన ప్రతివాడూ శివుడై భాసిస్తున్నాడు.

ఒకరోజు కూడా దేనికీ ఉపయోగబడని కుత్సితుడు తలమీద గంగమ్మ ధరించగలుగుతున్నాడు.

ఒక పొద్దు కూడా ఇంట్లో పొయ్యి రాజుకొనని నిరుపేద అష్టైశ్వర్యములను అనుభవిస్తున్నాడు.

నపుంసకుడై ఆడువారివైపు చూడలేని పేడివాడు శరీరంలో సగం స్త్రీకి ఇవ్వగుగుతున్నాడు. అర్థనారీశ్వరుడై వెలుగొందుతున్నాడు.

అతి పిరికివాడు మూడుమొనల వాడి త్రిశూలం ధరిస్తున్నాడు.

మలినవర్తనుడు చంద్రునిమించిన అమృతమూర్తియై చెలువొందుతున్నాడు.

మతి స్థిమితంలేనివాడు మునులకు మర్రినీడలో కూర్చోబెట్టి పాఠాలు బోధిస్తున్నాడు.

వీరందరికీ ఈఈ విశేషఔన్నత్యాలు సిద్ధించడానికి ఒకేఒక అర్హత...... పంచముఖు వీట మేనోసరించుట.

కం. ఆనంద కాననంబున
నా నందకపాణి కేశవాహ్వయమున బెం
పానం దగు ముక్తిప్రమ
దానందిత హారనీల తరళోపముడై 1 - 102

కాశీకి ఆనందవనం అని నామాంతరం. అక్కడ విష్ణువు (నందకపాణి) కేశవుడు అను నామముతో (కేశవ + ఆహ్వయమున) ముక్తికాంతకు (ముక్తిప్రమద)

ఆనందముకలిగించు హారమునందలి ముఖ్యమైన మణివలె ఒప్పుచుండును

సీ. శ్రీకరోదయ వధూలోకానన ప్రభా
నాటిత బహుచంద్ర నాటకంబు
సమ్మర్ద గళిత భూషారత్న మంజరీ
యోజిత రథ్యాప్రపూజితంబు
కైలాస శైల సంకాశ సౌధనివేశ
కౌముదీ కవచిత గగనతలము
విస్తీర్ణ విపణి విన్యస్త వస్తు వ్రజ
ప్రకటిత రత్న గర్భా జఠరము

తే. విపుల పవమాన తాండవ వేపమాన
లాంఛనధ్వజ పట్టపల్లవ లలామ
మౌళి రచిత కళాకృత్య హేళిమయము
దీపితంబగు శ్రీకాశికా పురంబు! 103

కాశీ పుర వర్ణన కొనసాగుతున్నది.

కాశీ పురమునందు స్త్రీల (వధూలోక) ముఖములు చంద్రబింబములవలె యుండి శుభములొసగజాలును(శ్రీకరోదయములు). ఇట్టి చంద్రాననలు అటునిటు తిరుగుచుండుట వలన చంద్రకళలతోడి నాటకము వలెనున్నది.

పురవీధులు సమ్మర్దముగా ఉన్నవి. అందువలన పురవాసుల మెడలలో దాల్చిన భూషణములనుండి రత్నములు రాలి పడి వీధులకు పూజచేసినట్లుండెనట

కైలాస శిఖరముల వలె ఎత్తైన తెల్లని మేడలు ఆకాశమున నుండుటచే వాని కాంతి వెన్నెలలతో ఆకాశము తెల్లగా ప్రకాశించుచున్నది

విశాలమైన అంగళ్ళలో అమ్ముటకు పరచిన ఆభరణములతో రత్నగర్భ ఇట్లుండునని ఎల్లరకు తెలియుచున్నది

గాలి వలన మేడలపైన గల జెండాల చివరలునర్తించుచూ కొరడాలవలె కదులుచున్నవి. అవి సూర్యుని గుఱ్ఱములను తోలుచున్నట్లున్నవి. అంటే అంత ఎత్తులో ఉన్నవనుట.

అలంకారము: ఉత్ప్రేక్ష

చం. జలజపరాగరాగరస సంగతమౌ పరిఖా జలంబులో
పల ప్రతిబింబితంబులగు బంగరుకోటకు బెట్టినట్టి కొ
మ్మల చెల్వంబునం బురిరమారమణీమణి యొప్పు రావియా
కులమొలనూలు పెట్టెనన గోరి కనుంగొను వారు మెచ్చగన్ 1 -104

కోట చుట్టూ అగడ్త ఉంది. దాని వర్ణన.

ఆ పరిఖా జలములలో పద్మములున్నవి వాని పుప్పొడి జలములో కలిసి (జలజ పరాగ రాగ రసరంజితమౌ పరిఖాజలంబు) పచ్చగామారినవి.

ఆ పచ్చని జలములలో బంగారపు కోట, దాని శృంగములు (కొమ్మలు) ప్రతిబింబించుచున్నవి. ఆ కొమ్మల యొక్క చెలువము వలన చూసే వారికి ఆ పురము అనే స్త్రీ రావియాకుల మొలనూలు పెట్టుకున్నదా అనుకొని మెచ్చుకొనబడుచున్నది.

పైన కొమ్మలు శ్లేషింపబడ్డవి. కొమ్మలకు చెట్టు కొమ్మలనీ, కోట కొమ్మలనీ రెండర్థాలు. ఈ శ్లేషమీద రావియాకుల మొలనూలు కటుకున్నట్లు ఉత్ప్రేక్ష. ఉపమ ఛాయ తెలుస్తున్నది.

దీనిలో ఉదాత్తము అను అలంకారము కూడా కలదు.

ఉదాత్తాలంకారము

ఒక వస్తువును ఐశ్వర్యవంతముగా వర్ణిస్తే ఉదాత్తాలంకారము. ఇచట కోట ప్రతిబింబము వస్తువు. దానిని రావియాకుల మొలనూలు పెట్టుకున్న పురలక్ష్మిగా వర్ణించినాడు.

మొలనూలిని గంటలతో ఆకులతో అలంకరించుట సామాన్యము.

కం. పెరిగిన త్రివిక్రమేశ్వరు
చరణతులాకోటి యతడు సంహృతదేహా
స్ఫురణుండగునపు డూడిన
కరణిం బురికోట యొప్పు కనకమయంబై. 1 - 105

కోట వర్ణన:

త్రివిక్రముడు కాలికి తొడుగుకున్న అందె (చరణ తులాకోటి) ఆయన తనదేహము పరిమాణము/ప్రకాశము తగ్గించుకొని (సంహృతదేహాస్ఫురణుండగు నపుడు) వామనడగునప్పుడు జారిపడినదా యన్నట్లు బంగారుమయమైన కోట యొప్పుచున్నది.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష

ఉత్ప్రేక్షాలంకారము:

ఉపమానము యొక్క గుణక్రియాది సంబంధముచే ఉపమేయము ఉపమానముగా ఊహింపబడుట ఉత్ప్రేక్ష.

పద్యములో కోట ఉపమేయము. అందె ఉపమానము. ఇచట ఉపమానమైన అందె యొక్క బంగారపు మెరుగు అను గుణము ఉపమేయమునందు ఆరోపింపబడి అది అందెయా యన్నట్లు కల్పింపబడినది. అందుచే ఇది ఉత్ప్రేక్షాలంకారము

చం. **పరిఖ నిజాశ్రయాంబు పరిపాటి దలిర్ప బదారువన్నె బం**
గరువుననైన రాజగృహకల్పన కర్ణిక గాగ గంధసిం
ధురములు తేటులై మెరయ దోరపు కొమ్మలు రేకులట్లుగా
ధరయును కొల్నిలో మొలచు తామర పూవన గోటమీటగున్1 - 106.

పరిఖ తన జలముతో ఒప్పుచున్నది.

పదహారు వన్నెల బంగారంతో చేసిన కోటలోని రాజగృహముల కూర్పు

తామరదిద్దు (కర్ణిక) వలెనున్నది. కోటకొమ్మలు ఆ తామరరేకుల వలె నున్నవి. మదించిన ఏనుగులు కోటలో రొదచేస్తున్న తుమ్మెదల వలె యున్నవి. ఇదంతా భూమి యను కొలనిలో (కొల్నిలో అని హ్రస్వీకరించినాడు) మొలిచిన తామరపువ్వు అనే కోట వర్ణన.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

కం. **పురి రాకొమరుల కీర్త్యం**
బరవాహిని భుజగపురికి బలివిడి జని యం
దిరవి కొన నెడము చాలమి
మరలిన తరి బుగ్గలన నమరు సౌధంబుల్ 1- 107

కీర్తి + అంబరవాహిని = కీర్త్యంబరవాహిని = కీర్తి యనెడు ఆకాశగంగ.

భుజగపురి = పాతాళము

ఇరవుకొన = నిలుచుటకు

బుగ్గలు = బుడగలు

అద్భుతమైన ఊహ.

ఆ ఊరి రాజకుమారుల కీర్తి యను ఆకాశగంగ క్రిందికి వేగంగా దిగి ఆ వేగముతో పాతాళమునకు పోయినది. అచట నిలుచుటకు జాగా చాలలేదు. అందుచేత మరల సముద్రములో పైకుబికినది. అలా గంగ వెనుకకు మరలి పైకి వచ్చుచున్నపుడు పుట్టిన బుడగలలా ఉన్నాయట ఆ ఊరిలోని మేడలు!!

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

ఉ. **నాక నదీప్రదీప్త పులినంబుల నిచ్చలు నిల్చి సన్మునుల్**
సైకతలింగ పూజనము సల్పుతరిన్ రవణించు దత్పదా
కాకల కింకిణీరవము ఘంటలు మ్రోగుట ధూపధూమముల్
పైకొలువుల్ సమర్థగతి బర్వెడు గుగ్గులు ధూపధోరణిన్ 1- 108.

కాశీ పట్టణము నానుకొని గంగ ప్రవహించుచున్నదికదా. దానితో ఒక చమత్కారం చేస్తున్నాడు.

సురనది (గంగ) ఒడ్డున మునులు నిలిచి సైకతలింగమును పూజిస్తున్నారు. పూజాంతర్గతంగా గంటలు మ్రోయిస్తున్నారు. అక్కడ పాతిన జెండాలకు కట్టిన మువ్వలు మ్రోయుచున్నవి (కింకిణీరవములు). ధూపములు వేయుచున్నారు. ఈ పూజ తాలూకు ధూమమువలె కాశీపై అలముకున్న ఆవిరి పొగలు కనబడుచున్నవి.

అలం. ఉపమ

చదువులపుట్టినిండ్లు, శమసం పద ఇక్కలు, పుణ్యలక్ష్మికిన్
మొదలిదివాణముల్ సురసమూహమునాకటిపంట లంచితా
భ్యుదయనిసర్గబంధువులుప్రోదతనంబులతాణముల్ పురిన్
పొదలెడుభూసురోత్తములభూరిపవిత్రశరీరవల్లరుల్ 1-109

బ్రాహ్మణుల వర్ణన

ఆ కాశీలోని బ్రాహ్మణోత్తముల మిక్కిలి పవిత్రమైన శరీరములు అను తీగలు (పురిన్ బొదలెడు భూసురోత్తముల భూరి పవిత్ర శరీరవల్లరుల్)

1. చదువులకు పుట్టిళ్ళు – విద్య
2. శమసంపదకు స్థానములు (యిక్కలు) – శాంతి
3. పుణ్యలక్ష్మి కొలువుండు కోటలు – పుణ్యము
4. దేవతల ఆకళ్ళు తీర్చు పంటలు – యజ్ఞ యాగములు చేయుట.
5. అభ్యుదయము నకు సంకేతములు – శ్రేయస్సు
6. ప్రౌఢత్వమునకు ఆలవాలములు – నైపుణ్యము.

ఆ బ్రాహ్మణుల గొప్పదనము వారు చేయు పనుల ద్వారా చెప్పబడినది.

ఉ. పుట్టిన నాటినుండియును పుణ్యులు సత్ఫలమొందునంతకున్
బట్టిన కార్య మీశ్వరుడు బట్టిననీని ధృఢ ప్రతిజ్ఞ లే
పట్టున ధర్మముల్ విడని ప్రాజ్ఞులు తద్ జ్ఞుల పాలివేలుపుం
జెట్టులు పోర నైదుపదిసేయని శూరులు వీటి రాసుతుల్. 1 - 110

క్షత్రియుల వర్ణన:

పుట్టుకతోనే పుణ్యులు. పట్టిన కార్యము ఈశ్వరుడు ప్రతిఘటించినా సఫలముచేయు ధృఢప్రతిజ్ఞ కలవారు. ఎప్పుడూ ధర్మమును విడువని సమర్థులు. విజ్ఞులు అడిగిన దానిని యీయగల కల్పవృక్షములు (వేలుపుంజెట్టులు). యుద్ధములో చేతులుజోడించనివారు (ఐదుపది జేయని వారు) ఆ పట్టణములోని రాజపుత్రులు.

తే. బలయు రత్నాకరములు సంచులుగజేసి
పొదిలి నిధులెల్లగొని సంచిమొదలు చేసి
బేరమాడెడు పాటి యుదారలక్ష్మి
బచ్చు లప్పురినున్నారు పెచ్చు పెరిగి 1 - 111

బలయు = చుట్టుకొనియుండు

రత్నాకరములు = సముద్రములు

పొదిలి = వృద్ధిపొంది

భూమిని చుట్టుకొని యున్న సముద్రములలోని మణులన్ని సమృద్ధిగా ఒకసంచిలో వేసి దానిని మొదటి సంచిగాచేసి సరుకు బేరముచేయగల వైశ్యులు ఆ పురమునందు చాలామంది కలరు.

సముద్రాలలో రత్నములుండుటచే వాటిని రత్నాకరములు అంటారు. సాభిప్రాయ విశేషణము వాడేదు కనుక పరికరాలంకారము.

వాటిని కేవలము మొదటి సంచిగా చేసి బేరమాడతారట. అంటే అలాంటి

సంచులు చాలా వారివద్ద ఉన్నవనుట. పైగా ఇటువంటి వ్యాపారులు (బచ్చులు) పెచ్చుపెరిగి ఉన్నారట.

సంచి: పూర్వం రూపాయకాసులు గుడ్డసంచులలో దాచేవారు. ఒక వెయ్యి రూపాయలు ఒక సంచిగా వ్యవహరించేవారు.

కం. హరమౌళి హీర మచ్యుత
చరణాబ్జ మరందధార జాహ్నవి లోకే
శ్వరి తమ సోదరి యగునట
పురి వెలమల భాగ్యమహిమ బొగడగ వశమే? 1- 112

శివుని తలపై గల మణి (హరమౌళి హీరము),అచ్యుతుని పదపద్మములందలి మకరందధార యైన గంగ (జాహ్నవి) సాక్షాత్తు తమకు సోదరి యగు భాగ్యము గలవారు అచటి శూద్రులు. ఇంతకంటె భాగ్యవంతులుంటారా? అనడం.

శూద్రులు విష్ణుపద సంజాతులు. గంగ కూడ విష్ణు పాదోద్భవ. అందుచే శూద్రులకు గంగ సోదరి యైనది.

ఉ. భూమియు నాకసంబు తమ పొంకమునన్ బిగియించు తత్పురీ
సామజకోటి యున్నతికి సర్వజగంబుల గల్గు నున్నతుల్
భూమము డింది వామనత బూనగ దక్షిణ దిక్కు నేనుగున్
వామనమంచు వాడ దగవా? దగవాడరు గాక భూజనుల్. 1 - 113

కాశీ ఏనుగుల వర్ణన:

కాశీలోని ఏనుగులు మిక్కిలి పెద్దవి. అవి భూమ్యాకాశములను తాకుతూ ఉంటాయి. (భూమియు నాకసంబు తమ పొంకముచే బిగియించు). అటువంటి ఏనుగుల ముందు మిగిలిన ఏనుగులెల్ల పొట్టివే. పాపం ఏదో కొంత పొడవు తగ్గినదని (భూమము డింది) కేవలము దక్షిణదిగ్గజాన్ని మాత్రమే "వామనము" అనిపిలుచుట న్యాయమా? (తగవా?) జనులలా అన్యాయంగా అనడం భావ్యమా?.

ఐరావతం, పుండరీకం,వామనం, కుముదం, అంజనం, పుష్పదంతం, సార్వభౌమం, సుప్రతీకం... ఇవి ఎనిమిదీ దిగ్గజాలు. దీనిలో దక్షిణ దిగ్గజం వామనం. దీని మీది చమత్కారం ఈ పద్యం.

చం. కెరలక క్రమ్మరింప నడుగెంటెనె నిల్చు నొకింత నూకినన్
శరనిధులేడు దాటు మెయిచాచి చివుక్కున నుక్కుమీరి సం
గరమున గాయమైన పతిగాచు జలింపక తత్పురీహరుల్
హరిహయుమావు మున్ డిగిన యంనుధిరేవున వచ్చెనో సుమీ 1- 114

కాశీలోని గుఱ్ఱాల వర్ణన:

అవి సంభ్రమమునకు లోనుకాకుండా (కెరలక) స్థిరముగా నిలబడనూ గలవు. కొంచెం అదిలిస్తే (నూకినన్) శరీరము సాచి మిక్కిలి శౌర్యముతో (ఉక్కుమీరి) సప్తసముద్రాలూ దాటగలవు. యుద్ధములో రౌతుకు (పతికి) గాయమైతే కంగారులేకుండా (చలింపక) రక్షిస్తాయి. అంటే సురక్షిత స్థానానికి చేరుస్తాయి. ఆ యూరి గుఱ్ఱములు ఉచ్చైశ్రవము (హరి హయు మావు = ఇంద్రుని గుఱ్ఱము) పూర్వము దిగివచ్చిన (మున్ డిగిన) పాలసంద్రపు రేవునుండి వచ్చినవా అనునట్లుండును. అనగా అవికూడా ఉచ్చైశ్రవమంతటివి అనడం.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

ఉ. సారథిఛాందసుండుబడిసాగదుచక్రయుగంబుప్రాత పం
చారపుగుఱ్ఱముల్ రథియుశౌర్య మునందరమానిసాత్మ వి
స్తారముఖండఖండములుతాన ట మాసరియంచు తత్పురిన్
తేరులునవ్వు శంకరుని తేరి నికేతన కింకిణీధ్వనిన్ 1-115

కాశీ లోని రథములు.

అందమైన పద్యం.

కాశీలో రథములు ఏకంగా వీశ్వేశ్వరుని రథమును చూసే నవ్వుతాయట - నువ్వు మాకు సాటి రాలేవని. ఏమి ధైర్యం వాటికి?

1. సారథి ఛాందసుండు :

మొదటి నెపం ఇది. శివుడు త్రిపురాసుర సంహారానికి ఒక రథం తయారుచేసుకున్నాడు. ఆ రథనిర్మాణం మీద చేసిన చమత్కారమీ పద్యం. ఆ రథానికి బ్రహ్మదేవుడు సారథి. ఆయన ఛాందసుడట. దీనికి రెండర్థాలు. ఛాదస్తం కలవాడని ఒక అర్థం. ఛందస్సు చదువుకున్నవాడని ఒక అర్థం. (శిక్ష, వ్యాకరణం, ఛందస్సు, జ్యోతిషము, కల్పం – ఈ ఐదూ వేదానికి అంగములు.

2. బడి = క్రమముగా

ఈశ్వరుని రథానికి సూర్యచంద్రులు చక్రములు. ఒకచక్రం పైకి వెడితే (ఉదయిస్తే ఒక చక్రం క్రిందికి పోతుంది అస్తమిస్తుంది). రెండు చక్రాలూ సమానంగా కదలవు. ఇంక రథమెలా సాగుతుంది?

3. ప్రాత పంచారపు గుఱ్ఱముల్

శంకరుని రథానికి వేదాలు గుఱ్ఱములు. అవి పాతవి. ఎలాంటి మార్పు లేనివి. గుఱ్ఱాలు ముసలివి అనడం.

4. రథియు శౌర్యమునందరమానిసి

ఇక యుద్ధానికి బయలుదేరినవాడు పూర్తి పురుషత్వం లేనివాడు. ఈశ్వరుడు అర్థనారీశ్వరుడు కదా. సగమే పౌరుషమని ఎద్దేవా.

5. ఆత్మవిస్తారము ఖండఖండములు.

భూమి స్వరూపమే రథము. ఈ భూమి ఖండములుగా విడిపోయి నీట తేలును. ఖండఖండములు అనగ ముక్కలైపోయినదని చులకన.

6. ఇలాంటి శంకరుని రథము మాకు సాటి రాలేదని ఆ కాశీలోని రథములు వాటి జెండాలోని మువ్వలధ్వని నెపమున నవ్వుతున్నాయట. అంటే కిలకిలా నవ్వి గేలి చేస్తున్నాయనడం.

అలం. వ్యతిరేకము.

వ్యతిరేకాలంకారము :

ఉపమానము కన్న ఉపమేయమే అధికమని చెప్పుట వ్యతిరేకాలంకారము.

ఇచట కాశీరథములు ఉపమేయము. శివుని రథము ఉపమానము. కాశీరథములు (ఉపమేయము) శంకరుని రథము (ఉపమానము) కన్న గొప్పవని ప్రతిపాదింపబడుటచే ఇది వ్యతిరేకాలంకారమైనది.

కం. వేటారు తునియలుగ నరి
పాటన మొనరించు బాహుపాటవ గరిమన్
మేటులగు పోటుమగ ల
వ్వీటన్ విహరింతు రుగ్రవిక్రములగుచున్ 1 – 116

ఒకవేటుకు ఆరు ముక్కలు అగునట్లు (వేటారు తునియలుగ) శత్రువును నరకగల (అరి పాటనమొనరించు) బాహు పరాక్రమము గలిగిన యుద్ధవీరులు (పోటుమగలు) ఆ కాశీపట్టణమున (ఆ + వీటన్) భయముగొల్పు శౌర్యముగలవారు (భయద విక్రములు) విహరించుచుందురు.

పై పద్యములందు వరుసగా గజ తురగ రథ కాల్బలములు అను చతురంగ బలములు వర్ణింప బడినవని గమనింపవలెను.

సీ. మొలకచీకటిజలజలరాల్పగారాదె
నెరులుమించినవీరికురులయందు
కెరలించిఅమృతంబుగిలకొట్టగారాదె
ముద్దుసూపెడివీరిమోవులందు
పచ్చబంగారుకుప్పలుసేయగారాదె
గబ్బిమీరినవీరిగుబ్బలందు
పండువెన్నెలతేటపరిధవింపగరాదె
నగవుకుల్కెడివీరిమొగములందు

తే. ఔర! కరవాడిచూపులయౌఘళంబు
బాపురే! భూరికటితటీభారమహిమ
చాగు! మదమందగమనలక్షణములనగ
నేరుపులమింతురప్పురి వారసతులు 1-117

కాశీ లోని వేశ్యల వర్ణన:

1. అచటి వేశ్యల కురులు ఒంపులు తిరిగినవి (నెరులు మించినవి). అంటే వారిది వంకీలజుట్టు. వాటినుండి మొలక చీకట్లను జలజలా రాల్పవచ్చునట. ఆహా ఏమి అభివ్యక్తి. జుట్టు నుండి అప్పుడే అంకురిస్తున్న చీకట్లను రాల్చుట యేమి? అవి నల్లనివని చెప్పుటకు వాటినుండి చీకటి రాలుతుండనడం రామకృష్ణుని వక్రోక్తి వైభవమునకు గీటురాయి.

2. వారి ముద్దు పెదవులలో ఒకసారి అటునిటు కదిపి (కెరలించి) అమృతము గిలకొట్ట వచ్చునట! వారి అధరములు సుధామధురములనుట.

3. మదించిన / నిక్కిన (గబ్బిమీరిన) వారి చనులందు పచ్చని బంగారు ముద్దలుగా చేయవచ్చునట. వారి చనులు పసిమి వన్నెతో పెనుబంగారు కుప్పల వలె యున్నవనుట.

4. వారి నగుమోములలో పండు వెన్నెలల తేట వెలిగింపవచ్చునట. వారి నవ్వుల కాంతులు వెన్నెలలవలె యుండుననుట.

5. ఔర, బాపురే, చాగు అనునవి ఆశ్చర్యార్థకములు.

వారి మిక్కిలి వాడి (కరవాడి) చూపుల అతిశయము (ఔఘళము) వారి పెద్దవైన పిరుదుల (కటితటీ) గొప్పదనము వారి మందగమనపు అందములూ ఆశ్చర్యజనకములు. ఇటువంటి నేర్పులు గలవారు అచటి వారవనితలు.

విశేషం

ఆ వార వనితల కురులు విప్పగా చీకట్లు జలజల రాలునని, మోవిని

(పంట నొక్కి రేపగా) అమృతము లభించునని, గుబ్బలను నొక్కి బంగారు కుప్పలుగా చేయవచ్చునని, మోమున మోము చేర్చి ఆ తేటను పొందవచ్చుననియు ధ్వనులు.

సీ. **మారుతాహతిరాలు నారికేళ ఫలాళి**
నిడిసి జల్లించు పుండ్రేక్షురసము
చిలకపోటులచేత జిరిగిన సహకార
ఫలముల దొరగెడి పచ్చితేనె
చిక్రోడ దంష్ట్రలు చెక్కు సుగంధి య
నటి పండ్లను గారు నవ్య సుధయు
బాక వేగారంభపరిపాటి దమయంత
పగిలిన పనస గొబ్బండ్ల బేస

మేకమై కాలువలు గట్టి యేకహేల
బరవ నందలి క్రియ్యాట పసిమితేట
బందు నవ్వీట ముక్కారు బసిడిగారు
సరస ధాన్యంబు మంచి రాజనపుజేలు! 118

ఆ ఊరిలో పంటచేలను వర్ణిస్తున్నాడీ పద్యంలో

పంటచేలగట్లపై రకరకాలచెట్లు పెంచుతారు. కొబ్బరి, అరటి, పనస, మామిడి ఇత్యాదులు. ఇక్కడా అంతే. ఆ పంటభూములు మూడు పంటలు పండుతాయట. దానికి కారణం చూపిస్తున్నాడు. ఇంకపద్యంలోకి దిగుదాం.

1 గాలికి (మారుతాహతి) కొబ్బరి కాయలు రాలి పక్కనే ఉన్న చెరుకుతోటపై పడి చెరుకుగడలను చీల్చి వానిలోని చెరుకురసం చిప్పిల్లజేసినవి. పుండ్రేక్షు అంటే చెరుకుగడ.

2. చిలుకలు కొట్టడంచేత మామిడిపళ్ళు (సహకార ఫలములు) చిరిగినవట. పళ్ళు చిరగడం అందమైన అభివ్యక్తి. దానిలోనుంచి పచ్చితేనె.... ఇదో అందమైన పదం. పచ్చితేనె అంటే లేతరసం లేదా పలుచనైన రసం. ఆ

పచ్చితేనె కారుచున్నది.

3. ఉడతలు (చిక్రోడము) పళ్ళతో సుగంధి అరటిపళ్ళను చెక్కినవట. సుగంధిపండు అంటే ఒకజాతి మేలి రకమైన సువాసన వెదజల్లే అరటి. వాటినుంచి రసం కారుచున్నది.

4. పనస పళ్ళు మిగుల ముగ్గి (పాకవేగారంభము) తమంతటతామే విచ్చిపోయి వానిలోనుంచి గుజ్జు (బేసము) కారుచున్నది

చెరుకురసమూ, మామిడి లేత తేనే, అరటి రసమూ, పనస బేసమూ కలిసి ఆ ఊట నేలమీద కారుచున్నది. కోసుకోవడానికి ఎక్కువై వదిలివేసేటంత సమృద్ధిగా అవి ఉన్నవని ధ్వని. ఇంత తీపి రసాలు పారడంవల్ల ఆభూమి మూడుకాలాలలోనూ (ముక్కారు) సరస (మంచి పస గలిగిన.. స రస) ధాన్యం పండుతున్నవట.

అలంకారం. స్వభావోక్తి తో సంకరమైన అతిశయోక్తి.

చాలా అందమైన పద్యం. ఒక మంచి అందమైన పద్యం కనబడిందనుకోండి. కవులకు కాలునిలువదు. అలాంటి పద్యం తామూ రాయాలని అనుకుంటారు. దీనిని మహాకవులు చేస్తే అనుసరణ అంటారు. నాబోటివాడు చేస్తే కాపీ కొట్టేదంటారు. ఇలాంటి అనుసరణలు తెలుగుసాహిత్యంలో కోకొల్లలు.

ఈ క్రింది పద్యం తిరుపతి వెంకటేశ్వరుల పద్యం. ఏలామహాత్మ్యం లోనిది. జాగ్రత్తగా పరిశీలించండి.

సీ. మలయమారుత పోత చలిత శాఖాజాత
పతిత ప్రసవజాల భాసురంబు
చిక్రోడ దంత ప్రచిత నారికేళ క్ష
త క్షర దిక్షు రసోక్షితంబు
శుక ముఖ క్షత రసత్యుత రసాలాలోల
వలయిత గోపాల కలకలంబు

ఫలిత పనస భూజ పాదజాత ఫల ప్ర
సార సౌరభ యుగ్దిశా తటంబు

హల సమాకృష్టతర రసాతల నిపతిత
వికసిత ప్రసవచ్ఛద ప్రకట పుట ని
పత దంత హిమజల పృషద్వితత దళ స
మేత రంభానగ వన మేలా తటంబు!

మళ్ళా దీనికి అర్థం అడక్కండి. ఎవరికి వారే సాయం పట్టండి. ముప్పాతిక ముప్పీసం రామకృష్ణుని పద్యమే.

పద్యమంటే ఒయ్యారాలు పోవాలనీ, అందాలు మూటకట్టాలనీ తపించి పద్యం చెప్పే కవుల్లో తిరుపతి వెంకటకవులు అగ్రగణ్యులు.

చం. తెలతెలవార నొయ్య నరుదెంచి నితాంతర తాంతతాంతలౌ
చెలువల కింపుగా మెలగి చెక్కులగూరిన చూర్ణకుంతలా
వళి సరళంబుగా జడిసి వాడిన సెజ్జల మీది ప్రావిరుల్
దొలుగ బ్రభాత వాయువులు దోచుబురిం బరిచారికాకృతిన్. 1 – 119

ప్రాభాత వాయువుల వర్ణన:

ప్రభాత వాయువులు ఉదయమే వచ్చి (తెలతెలవార వచ్చి) వేకువ వరకూ రతిశ్రమతో అలసిపోయిన (నితాంత రతాంతతాంతలు) స్త్రీలకు చెక్కులపైకి జారిన చెదిరిన వెంట్రుకలను (చూర్ణ కుంతలావళి) మీదికి తోసి (జడియు = తొలగు) పడకల మీది వాడిపోయిన పూలను తొలగించి పరిచారికల వలె వర్తించును.

అలం. ఉపమ

సీ. ఏవంవిధ ఖ్యాతి నెసగు శ్రీ వారాణ
సీ పట్టణంబున సిద్ధతటిని
పొంత సిద్ధాశ్రమంబు ఘటించి యందు లో
పాముద్రయును దాను బ్రభయుదరణి

యునుబోలె బాయనీకనుకూల దాంపత్య
మున బొల్చి మునికోటి తను భజింప
దారక బ్రహ్మవిద్యా రహస్యజ్ఞాత
చుళికితాంభోరాశి కలశసూతి

తే. బ్రహ్మనిభమూర్తి పెక్కు కల్పంబులుండి
విబుధయూధంబు ప్రార్థింప వింధ్యశిఖరి
విక్రమాటోప మడప నవ్వీడు వెడలె
బర విపత్ప్రతికార తత్పరులు ఘనులు. 1 - 120

ఆ విధముగా ఖ్యాతి పొందిన (ఏవంవిధ ఖ్యాతి నెసగు) శ్రీ వారణాసి పట్టణము చెంత ఒక సిద్ధాశ్రమములో తనభార్యయైన లోపాముద్రయునూ తానూ సూర్యకాంతి సూర్యుని వలె (ప్రభయు తరణియు బోలె) అనుకూల దాంపత్యముతో తోటి మునులు తమను సేవిస్తూండగా అగస్త్యమహర్షి జీవనం సాగిస్తున్నాడు.

ఆయన తారక బ్రహ్మ విద్యా అరహస్యం తెలిసినవాడు. సముద్రాన్ని ఆపోశన పట్టిన మహానుభావుడు. కలశసంభవుడు.

ఆయనను దేవతాసమూహము ప్రార్థించగా వింధ్యపర్వతపు గర్వమును అడగించుటకు ఆ పట్టణము వదిలిపెట్టినాడు.

ఇతరుల విపత్తుకు ప్రతీకారం (విపత్తు తొలగించుట యందు అనుట)చేయుటకు ఇష్టపడువారు కదా ఇటువంటి ఘనులు.

వింధ్య పర్వతం గర్వమునణచడానికి అగస్త్య మహర్షి విబుధుల విన్నపముపై దక్షిణానికి బయలుదేరేడు.

ఒక చిన్నపద్యం.... చిత్రమైన ఊహ

అబ్ధితో గూడ మునుగ్రోల నౌర్వవహ్ని
యుదరబిలమున నొకచోట యుండియుండి

జటిలవరునకు గద్రూజకటకకటక
విరహితాప మిషంబున వెడలెనపుడు 1 - 121

అగస్త్యుడు అనగానే 3 విషయాలు గుర్తుకు వస్తాయి.

ఆయన కుంభసంభవుడు

సముద్రం ఆపోశన పట్టినవాడు

వాతాపిని జీర్ణం చేసుకున్నవాడు

దీనిలో రెండవ విషయముపై అల్లిన పద్యమిది.

పూర్వం జలనిధిని తాగేసినపుడు దానితోబాటు బడబాగ్నిని కూడా మింగేసేడీయన. అది పొట్టలో ఒకమూల అణగి ఉంది.

ఆయన కాశీ వదిలివెళ్ళాల్సి రావడం ఆయనకు తాపహేతువైంది. శరీరం ఆ తాపంతో వేడెక్కింది. దానికి హేతువు చెబుతున్నాడు రామకృష్ణుడు. ఉదరంలోని బడబాగ్ని ఆ తాపము అనే మిషతో బయల్వెడలినదట.

ఇక్కడ ఒక చక్కనిసమాసఘటనం చేసేడు. కద్రూజకటకకటకము అంటున్నాడు కాశీని.

కద్రూజము = పాము.

కద్రూజ కటక = పాము కంకణముగా కలవాడు = శివుడు

కద్రూజకటక కటకము = శివుని రాజధాని కాశీ. ఇలాంటి సమాసాలు హేలగా చేస్తాడు.

అలంకారము. హేతూత్ప్రేక్ష.

పుడిసిట బట్టెనే తపసి పొంగు పయోనిధి నిల్వలానుజున్
కడుపున వ్రేల్చెనే తపసి గాఢ తపోనిధి నయ్యగస్త్యునిన్
బొడగని వింధ్యభూధరము పొంకము బింకముదక్కి నేలలో
నడగె బిలాంతరస్థలి భయాహతి జొచ్చు కుళీరమో యనన్ 1- 122

ఏ తపస్వి పొంగులెత్తే సముద్రమును పుడిసిట పట్టెనో, ఏ తపస్వి ఇల్వలుని తమ్ముడైన వాతాపిని (ఇల్వలానుజున్) కడుపులో దహించివేసెనో (వ్రేల్చెనో) అట్టి గొప్ప తపస్వి యైన అగస్త్యమహర్షిని చూచి (పొడగని) ఆ వింధ్యపర్వతము గర్వమూ బిగువూ (పొంకము బింకము దక్కి) విడిచిపెట్టి నేలలోనికి ఒదిగిపోయాడు.

దానికి మంచి ఉపమానం చెబుతున్నాడు. ఆ నేలలోకి పర్వతం ఒదిగిపోవడం భయంతో బిలములోనికి పోయి దాగుకొను ఎండ్రకాయ వలె ఉన్నదట.

ఆ వింధ్యాచలమట్లు వంధ్యనిజ గర్వారంభ మై యుండ న
గ్గోవిందాభు డభంగురోదయ నిధిం గొల్హాపురీ లక్ష్మి ర
క్షో విద్వేషి భుజాంతరాళ పదవీ శుద్ధాంత సైరంధ్రికన్
సేవించెన్నుతియించె నాగమకళా సిద్ధాంత శుద్ధోక్తులన్. 1 – 123

రక్షో విద్వేషి = రాక్షసుల విరోధి

భుజాంతరాళ = వక్షఃస్థలము

శుద్ధాంతము = అంతఃపురము

సైరంధ్రిక = కావలికత్తె

అక్కడ తన గర్వభంగమై వింధ్యాచలము ఒంగిపోయి యున్నది. అపుడు ఆ గోవిందుని దీప్తి వంటి దీప్తి కలిగన (అగ్గోవిందాభు) అగస్త్యుడు గొప్ప అభ్యుదయమునకు నిధియునూ (అభంగురోదయ నిధి); రాక్షస ద్వేషి యన విష్ణువు వక్షఃస్థలమునకు రక్షకురాలునూ అయిన కొల్హాపురి లక్ష్మీదేవిని ఆగమవిధిగా స్తోత్రముచేసెను.

కం. ఆ పరమేశ్వరి తను నా
జ్ఞాపించగ సామిమలకు షణ్ముఖ పదసే
వాపరత జనియె నమ్ముని
లోపాముద్రయును శిష్యులును సేవింపన్ 1 –124

అపుడు ఆ పరమేశ్వరి ఆజ్ఞానుసారం అచటినుండి సామిమలకు కుమారస్వామిని సేవించుటకు లోపాముద్ర తోనూ శిష్యుల తోనూ వెళ్ళెను.

లోపాముద్ర = అగస్త్యుని భార్య

అట్లు చను నవసరంబున 1 - 125

కొనల జుట్టినతీగె పెనచే జమరవాల
పరికరంబుల జుట్టు పట్టిదిగిచి
కమ్మ సంపంగి మొగ్గల నిరుగడ రాయు
జేగురు దిరికెల చెంపబెట్టి
లేడికి నొడియు శిలీముఖశ్రేణిచే
మేలి పూగుత్తుల రాలరువ్వి
కబళనత్వర మాణకరటి తుండములచే
గదలికా తరువుల గాళ్ళదాచి

నెరికురులు, జారునాసలు, నిబ్బరంపు
గుబ్బచన్నుల దొడల పెక్కువయు గలుగు
మ ృగవధా జీవ శుద్ధాంత మీననయన
లర్చనలు జేసి కొలిచి రయ్యాలుమగల! 1- 126

ఈ పద్యానికి బులుసు వెంకటరమణయ్య గారు విలక్షణమైన వ్యాఖ్య జేసినారు. కావలసినవారది చదువుకొనవచ్చు. అది చదివి చదివి నాకుతోచినరీతిని సూటిగా గ్రహింపదగు అర్థము వ్రాయుచున్నాను.

అగస్త్యుడూ, లోపాముద్రా అక్కడ వింధ్యాద్రి దాటి కొల్హాపుర లక్ష్మికి మ్రొక్కి కుమారస్వామి దర్శనార్థము కొంచెం దిగువకు వచ్చారు. అక్కడ భిల్లాంగనలు వారికి పూజచేసేరు. అదీ విషయం.

1. ఆ భిల్లాంగనలు తమ జుట్టు చివళ్ళు తీగలతో చుట్టుకున్నారు. అప్పుడు వారి జడలకు పోటీగా చమరమృగాల తోకలు పోటీ వస్తున్నాయని ఆతీగ

పెనతో ఆతోకలకున్న జుట్టు పట్టితిగిచినారట. వనితల జుట్టుకూ చమరీవాలాలకూ పోలిక ప్రసిద్ధమే. అప్పుడప్పుడు ఆ మృగాల తోకలు తీవియలచే లాగబడడం సామాన్యం. రెంటికీ ముడి పెట్టాడిక్కడ.

2. సంపెగ మొగ్గలు అందంగా ఉండడంకోసం ఎఱ్ఱని మెలిదిరిగిన ఆకులు అటూ ఇటూ పెట్టి ఒక్కొక్క చంపలో వారు తురుముకున్నారు. అదెలా ఉంది? ముక్కుకు పోలిక వస్తావా? అని సంపంగి మొగ్గకు అటూ ఇటూ ఎఱ్ఱని కొరడాలతో కొట్టడానికి పురమాయించినట్టు ఉంది. చెంపబెట్టు ... అంటే లాగి లెంపకాయ కొట్టడం. మరో అర్థం చెంపలో తురుము కోవడం.

3. పువ్వుల గుత్తులను లేళ్ళను కొట్టే బాణాలతో రాలకొట్టినారట. అవి తమ చనుకట్టుతో పోటీకి వస్తున్నవని వైరం. రాల కొట్టు... అంటే పడేలాగా కొట్టడం, రాళ్ళతో కొట్టడం రెండర్థాలు.

4. ఏనుగు తొండాలతో అరటిబోదెలను పడగొట్టిస్తున్నారట. అవి తమ ఊరు సామ్యములగుచున్నవని స్పర్థ. కాళ్ళ దాచి అనుచో తన్నితగిలెయ్యడమని.

ఇట్టి కురులు, నాసలు, చనులు, తొడలు గలుగు భిల్లాంతఃపురాంగనలు అగస్త్యలోపాముద్రలకు పూజసేసిరి.

ఇట్లు ప్రతిదిన ప్రయాణంబుల నమ్మిధునంబు కుంతల దేశ ప్రాంతంబు గదిసిన. 1 - 127

మిథునము = జంట

కదిసిన = సమీపించగా

కం. పంపా తరంగ రింఖణ
ఝంపా సంపాద్యమాన జలకణరేఖా
సంపాత శీతలానిల
సంపద వొదలించె బరమ శైవోత్తంసున్ 1 -128

పంపానదిలోని అలలల యొక్క పొరలికల (రింఖణ) తోడి దూకుళ్ళచేత (ఝుంపా) పుట్టింపబడుచున్న (సంపాద్యమాన) నీటితుంపరల గుంపుల యొక్క (జలకణరేఖా) పాటువలన (సంపాత) చల్లనైన వాయువు యొక్క (శీతల + అనిల) సంపద (కలిమి) ఆ అగస్త్యమహర్షిని సంతోషపెట్టెను (పొదలించెన్)

అందమైన పద్యము. మనుచరిత్రము లోని పెద్దనగారి "ఉల్లలదలకా జలకణ" పద్యఛాయలు గమనింపదగినవి.

సీ. నఖరాగ్రలూనాననస్వేద కోరకం
బర్ధ కషాయదృగంచలంబు
ప్రబలనిశ్వాససౌరభ తర్పిత మదాళి
శోషిత శ్రవణ శిరీషయుతము
దర్శిత మధ్యవృత్త స్రస్త మృదునీవి
యప్రమత్త పయోధరాంబరంబు
సంతప్త శర్కరా సహపదన్యాసంబు
నచలరజో ధూమలాలకంబు

తే. సరణి తరుణ తరుచ్ఛాయ శమితఖేద
మలస మృదులాంగకంబునై యరుగుదెంచు
నన్నిజ పరిగ్రహంబు కూర్మి నాదరించి
పలుకు వింధ్యాద్రి నిర్బంధ బాంధవుండు. 1 - 129

నిరంతర ప్రయాణ బడలికచే అలసిపోయిన లోపాముద్రాదేవిని వర్ణిస్తున్నాడు ఈ పద్యంలో.

1. నఖ.... స్వేదకోరకంబు
   కొనగోటిచే మీటబడిన మొగమునందలి చిరుచెమటలు కలది.

2. అర్ధ కషాయ దృగంచలంబు
   సగము యెర్రబారిన కనుకొలుకులు గలది.

3. ప్రబల ..... అళి

దట్టమైన నిట్టూర్పు గాలులచే తృప్తిపడు తుమ్మెదలు గలది.

4. శోషిత ....యుతము

వడలిపోయిన చెవియందలి శిరీషకుసుమములు కలది

5. దర్శిత...... నీవి. మధ్యవృత్తము = బొడ్డు

బొడ్డున జారి వదులైన పోకముడి గలది.

6. అప్రమత్త పయోధరాంబరంబు

జారిన పమిట చెంగు కలది

7. సంతప్త....న్యాసంబు

వేడెక్కిన గులకరాళ్ళను ఓర్వని పాదములు కలది.

8. అచల ......అలకంబు

మట్టి పట్టిన ముంగురులు కలది

9. సరణి.....ఖేద

బాట యందలిమొక్కల నీడచే శాంతించిన బడలిక కలది.

10. అలసిపోయిన మృదువగు దేహము గలది

అగు తనధర్మపత్నిని (నిజపరిగ్రహము) యగు లోపాముద్రను చూచి అగస్త్యుడు ఇలా అంటున్నాడు. అగస్త్యుని 'వింధ్యాద్రి నిర్బంధ బాంధవుడు' అన్నాడు. వింధ్య పర్వతము యొక్క నిర్బంధమునకు బంధువట

మ. వనితాచూచితెమాల్యవంతము ప్రభావంతంబునానామణీ
జనకోదంచితసానుకాంతముమరుత్సంపూర్ణచంద్రాననా
జనకేళీపదచంద్రకాంతము నభస్సంబాధకృత్కూటవ
ర్ధనదుర్దాంతముసర్వపర్వతకథాప్రాగ్వర్ణితోదంతమున్ 1-130

అగస్త్యుడు లోపాముద్రకు మాల్యవంత పర్వతమును చూపుట:

ఓ వనితా (లోపాముద్రా) మాల్యవంత పర్వతమును చూచితివా?

మంచికాంతి కలిగినది (ప్రభావంతము)

నానా మణీ జనక + ఉదంచిత సానుకాంతము : అనేక మణుల గుంపులు పుట్టిన కొండచరియలు కలది.

మరుత్ + సంపూర్ణ, చంద్ర + ఆననాజన, కేళీపద చంద్రకాంతము : చంద్రుని వంటి ముఖములు గల దేవతాస్త్రీలకు క్రీడాస్థానమైన (కేళీపద) చంద్రకాంతశిలలు కలిగినది.

నభస్ + సంబాధకృత్ + కూట వర్ధన దుర్దాంతము : ఆకాశమును ఒరయుచున్న శిఖరముల పెరుగుదలచే అణపశక్యము కాని దానిని

సర్వ .....ఉదంతమున్ : పర్వతముల కథలు ప్రసంగమునకు వచ్చినపుడు అన్నిటికంటె ముందు వర్ణన కెక్కుదానిని (ప్రాక్ + వర్ణిత + ఉదంతము)

అలం. అనుప్రాసము, ఉదాత్తము.

మాల్యము– పూలదండ

పూలదండ ఆకారముకలది మాల్యవంతము. దీనికే "క్రౌంచపర్వతము"– అనిపేరు.

సీ. **ఇవె యూపవృత శాఖ లివెలూనముఖదర్భ**
సందర్భ వేశంత సైకతంబు
లివెశబ్ద సహమృగయువయుగంబులు వీరె
చలకాక పక్ష మస్తకులు బ్రహ్మ
చారులు నిజహోమ సౌరభేయీ తర్ణ
కముల నీడల నిల్చికాచియున్న
వారు సామోదిత స్వరసంశయము నొంది
చిలుక కోయిలనిదె తెలియనడిగె

తే. భసల కులాస్పృష్ట కుసుమ విసర
మసృణ మకరంద మయమైన మావిమోక
కిసలయచ్ఛవి పునరుక్తి నసలు మసలు
ఋషుల చెంగావివలువందు నిందువదన. 1 - 131

మాల్యవంత ప్రాంతము వర్ణన. అగస్త్యుడు లోపాముద్రకు వివరిస్తున్నాడు.

ఇవి యూపములకై భద్రపరచిన కొమ్మలు (ఇవె యూపవృత శాఖలు) యూపము అనగా యజ్ఞపశువును కట్టు కొయ్య.

దర్భలకొరకు (దర్భసందర్భము) కోయబడిన గడ్డి మొదళ్ళు గలిగిన చెలమలు గల యిసుకదిబ్బలు (లూనముఖ వేశంత సైకతములు).

ఇవి శబ్దమునకు చలింపని (శబ్దసహ) జింకలు. శబ్దములకలవాటు పడినవనుట.

వీరు పిల్లజుట్టు (కాకపక్షము) కదులుచుండగా నడుచు బ్రహ్మచారులు.

హోమధేనువులను వాటి దూడలను (తర్ణకములు) నీడలో నిలబడి కాయువారు వారు

అక్కడ విను - చిలుక సామగానము లో స్వరము సరిపడెనో లేదో కోయిలను అడుగుచున్నది!

తుమ్మెదలు వాలిన పూలసముదాయములు (భసల కిసల కులాస్పృష్ట కుసుమ విసరములు)

చిక్కని(మసృణ) మకరందము కలిగిన గున్నమామిడి

చిగురుటాకుల రెట్టింపగు కాంతిచే (కిసలయ + ఛవి పునరుక్తిన్) ఋషుల చెంగావి వలువలపై ప్రతిఫలించుచున్నవి.

అలం. స్వభావోక్తి.

స్వభావోక్తి అలంకారము.

సహృదయులకు ఆనందము కలుగునట్లు ఉన్నది ఉన్నట్లుగా వర్ణించినచో స్వభావోక్తి యగును. ఇచట మాల్యవంత పరిసర ప్రదేశము సహజసుందరముగా వర్ణించబడెను

నిర్ధూత పాతకములు హ
విర్ధూమలతాగ్ర లాస్య విలసన శిక్షా
ధూర్ధరములు నిజభజనవి
వర్ధిత సుకృతంబులిచటి వాయువులబలా 1 - 132

అగస్త్యుడు కొనసాగిస్తున్నాడు.

అచ్చటి వాయువులు

పాతకములను పోగొట్టును (నిర్ధూత పాతకములు)

హవిస్ + ధూమ = హవిస్సులియ్యగా లేచిన పొగ. ధూర్ధరములు = భారము వహించునవి.

అచట యాగాగ్నిలో హవిస్సులీయగాలేచిన పొగలను లతాగ్రములకు అచటి వాయువులు నాట్యము నేర్పునట. హవిర్ధూమము గాలిలో అల్లలాడుటను నాట్యము అనుట.

తమను సేవించినవారికి పుణ్యము లిచ్చును.

ఓ లలితాంగి! యిందు సుఖముందు మృకండు కణాద గాధి వా
ధూలముఖాతిరిక్త చరితుండు మతంగ మహాతపస్వి ని
ష్కాలగళుండు నిర్వ్యవతిగాత్రుడు నిర్ణిటలేక్షణుండు ని
ర్వ్యాళ విభూషణుండు నగు నంబర కేశుడనంగ బెంపునన్ 1 - 133

ఓ లలితాంగీ (లోపాముద్రా)...

యిచట మృకండుడు, కణాదుడు, గాధి, వాధూలుడు మొదలగు మునులు సుఖముగా నుండుదురు.

ఆపై కంఠమున హాలహలములేని వాడు (నిష్కాలగళుండు), నుదుటకన్ను లేనివాడు (నిర్నిటలేక్షణుండు), యువతిని శరీరమున ధరించనివాడు(నిర్యువతి గాత్రుడు), పాములు అలంకారముగా లేనివాడు (నిర్వ్యాళ విభూషణుండు) అయి వ్యోమకేశుడైన శివుడని (అనగా శివుని యంతటి వాడనుట) అనిపించుకొను మతంగ మహర్షి కూడా ఇచటనేనివసించును.

అలం. వ్యతిరేకము, ఉత్ప్రేక్ష.

వ్యతిరేకాలంకారము :

ఉపమానముకన్న ఉపమేయమధికముగా గమ్యమానమగుట వ్యతిరేకము.

శివుడు ఇచట ఉపమానము. మతంగ మహర్షి ఉపమేయము. అన్ని ఆభరణములున్న శివునికి (ఉపమానమునకు) ఆ యాభరణములు లేని మతంగునకు (ఉపమేయము) సామ్యము చెప్పుట వల్ల ఉపమేయమే అధికమగుట వలన ఇది వ్యతిరేక అలంకారము.

తే. **హోమధూమాసితప్రభ నీమహాత్ము**
నాశ్రమంబొప్పు నీ యద్రియంతికమున
పలుదయై మించు నప్పంటవలతి నెలత
చంటి కడనంటు మృగనాభి చర్య వోలె. 1 - 134

హోమధూమ + అసిత = హోమధూమము వలన్ నలుపై.

ఆ మతంగ మహర్షి ఆశ్రమము హోమధూమము చేత పొగచూరి ఈ కొండలలో కనిపిస్తుంది. దాని చుట్టూ పచ్చని పంటభూములున్నాయి. అది ఎట్లున్నది? పంట లక్ష్మి తన చనుల కడ కస్తూరి లేపనము రాసుకున్నట్లున్నది.

అలం. ఉపమ.

ఉ. భూరితరాభ్ర విభ్రమము, పుష్కర రమ్య కరంబు, దాన ల
క్ష్మీ రుచిరంబు, సత్వగుణ కీర్తితమూర్తియు, వాలి సాల సం
హార విహార కారణమునౌ రఘుకుంజరభర్త మున్ను సం
చారమొనర్చె నీయచల సానుతలంబున నంబుజాననా! 1- 135

ఆ కొండలలో వాలిని వధించు వేళ శ్రీరామచంద్రుడు స్వయముగా తిరిగినాడని అగస్త్యుడు చెప్పుచున్నాడు.

పద్యములో రాముని 'రఘుకుంజరభర్త' అన్నాడు. ఇచట కుంజరశబ్దము శ్రేష్ఠవాచకము. కానీ దానికి ఏనుగు అను అర్థము కలదు కదా. దీనిని ఆలంబనముగా చేసికొని రామునికి ఏనుగుకు సరిపడు పదములతో శ్లేష నిర్వహించినాడు.

పద్యము చుద్దాము.

ముందు రాముని పరముగా అర్థము.

నీలమేఘశ్యామమైనది (భూరి తర + అభ్ర విభ్రమము), తామర వంటి హస్తము కలదీ (పుష్కర రమ్య కరంబు), దానకలిమిచే ప్రకాశించునదీ (దాన లక్ష్మీ రుచిరంబు), సత్వగుణము వలన కీర్తింపబడు మూర్తి కలదియు (సత్వగుణ కీర్తిత మూర్తి), వాలి యను కోతి(?) సంహారము విహారకారణమైనదియూ (వాలిసాల సంహార విహార కారణము) అగు శ్రీరామకుంజర శ్రేష్ఠము మున్ను ఈ కొండలలో సంచరించెను.

వాలి సాల అనుచో వాలియను కోతి అను అర్థము బులుసువారు చెప్పిరి. కాని సాల శబ్దమునకు కోతియను అర్థము లేదు. కనుక వాలిని , సాలములను (రాముడు సప్తసాల భేదనమొనరించెను) సంహరించుటకు నెలవైనదీ అనుఅర్థము సముచితముగా అమరుననుకొందును.

ఇక మామూలు ఏనుగు పరంగా

పెను మేఘము వలె నల్లనైనదీ, పుష్కరము అంటే ఏనుగు తొండము యొక్క చివరిభాగము. అపుడు చక్కని చివరిభాగము (పుష్కరము) కల తొండము (హస్తము) కలిగినదీ, దానజలము సమృద్ధముగా కలదీ, బలము వలన కీర్తింపబడినదీ, కొంచెము వంగి (వాలి) చెట్లను (సాలములు) విరిచి విహరించునదీ అగు రఘువు వంటి గొప్ప ఏనుగుల రాజు ఇచట మున్ను విహరించెను.

అలం. శ్లేష, ఉదాత్తము.

సీ. పద్మినీ పత్రాతపత్రంబు శిథిల ప
త్రాగ్రమై రాయంచ యాశ్రయించె
దాలు స్రవత్ఫేన జాలంబుతో ఘోణి
పంచల రొంపి గలంచి యాడె
దూరోద్గమద్దావ ధూమ మంబుదబుద్ధి
నెమ్మి లోపొద నుండి నిక్కి జూచె
జఠరస్త జలము నాసానాళమున బీల్చి
సామజం బిరుప్రక్క జల్లుకొనియె

తే. సరసిపై నీరు సలసల దెరలె, విపిన
సకల వీథులు నిర్మృగోచ్ఛయములయ్యె
మట్ట మధ్యాహ్నమిది సుధామధురవాణి
యర్హమిచ్చో పదశ్రమ మపనయింప! 1 - 136

మధ్యాహ్నపు ఎండ వేడిమి వర్ణన:

అగస్త్యుల వారు కొనసాగిస్తున్నారు.

1. పద్మిని = తామర కొలను.

పద్మ + అతపత్రము = పద్మము అను గొడుగు.

కొలను లోని వాడిన పత్రములుగలిన (శిధిల పత్రాగ్రమై) తామరపువ్వును

గొడుగుగా రాజహంస ఆశ్రయించెను. యెండకు తాళలేక రాయంచ పద్మము క్రిందకు దూరినదన్నమాట.

2. తాలువు = దవడ

స్రవత్ + ఫేనజలము = కారుచున్న నురుగుతోడి నీరు

ఘోణి = పంది

ఎండ వేడిమికి అడవి పంది దవడల వద్ద నురుగునీరు కార్చుకొనుచు అచటి బురద రొంపిలోనికి దిగి దానిలో పొరలాడినది.

3. దూర + ఉద్గమత్ + దావ ధూమము = దూరముగా మంటనుండి వెలువడుచున్న పొగ

ఘనము = మేఘము

నెమ్మి = నెమలి

దూరముగా మంటనుండి వెలువడు పొగను మేఘమా యను శంకతో (ఘనబుద్ధిన్) నెమలి పొదరింటిలోనుండి నిక్కి చూచెను. మేఘము వర్షసూచకము కదా.

4. కడుపులోని జలమును (జఠరస్థ జలము) ముక్కుగొట్టములలోనికి పీల్చి ఏనుగు (సామజము) అటునిటు దేహముపై చల్లుకొనుచున్నది.

5. సరస్సు పైని జలము సలసల మరుగుచున్నది. వీధులలో మృగసంచారము తగ్గినది. ఇవి మట్టమధ్యాహ్నమును సూచించు చున్నవి.

మనకిక ఇక్కడ ప్రయాణబడలిక తీర్చుకొనుటకు విశ్రమించవలయును.

అలం : స్వభావోక్తి.

ఒక విశేషము గమనింపవలె. ఒక సీసమున అలసిపోయిన లోపాముద్రను వర్ణించినాడు. (1- 129). తరువాత అగస్త్యుడు మాల్యవంత పర్వతమును చూచి

దాని అందమునకు పరవశించి ఆరు పద్యములలో ఆ అందములువివరించినాడు. ప్రకృతి లోని జంతువుల చేష్టలను చూచి మధ్యాహ్నమైనదని గ్రహించినాడు. అపుడు విశ్రాంతి జ్ఞప్తికి వచ్చినది!

అనుచు సభార్యుండై వింధ్యాహార్య సంస్తంభయిత సంభృతానురాగంబున నిగిడి చని. 1 - 137

సభార్యుండు = భార్యతో కూడినవాడు

వింధ్యాహార్యస్థంభయిత = వింధ్య పర్వతమును అరికట్టిన

సంతాపరోగంబున = విచారవ్యధతో.

కం. నటనోద్భటుడైన మహా
నటుని జటాజూట మురలినన్ దొరగుమరు
త్కటనది యిది యనుచు జని
యట గనియెన్ తుంగభద్ర, నఘముఖ ముద్రన్ 1 - 138

నాట్యమొనరించుటయందు మేటి యైన (నటనోద్భటుడు) ఆ మహాదేవుని జటాజూటము వీడగ (ఉరిలినన్) జారిన ఆకాశగంగ ఇదియని ఆ తుంగభద్రను, పాపముల నోటికి తాళమైనదానిని (అఘముఖ ముద్రన్) అగస్త్యుడు చూచెను.

ఏ నదిలోనైననూ గంగమ్మను దర్శించుట, ఏ నదినైననూ గంగగా భావించుట మన ఆచారము.

శా. గంగాసంగమ మిచ్చగించునె మదిన్ కావేరి దేవేరిగా
నంగీకారమొనర్చునే యమునతో నానందమున్ బొందునే?
రంగత్తుంగ తరంగ హస్తముల నా రత్నాకరేంద్రుండు నీ
యంగంబంటి సుఖించెనేని గుణభద్రా!తుంగభద్రానదీ! 1- 139

కం. ఓపున్ భూపరిధింగల
ఆపగ లవి బాహ్యతాప మాపగ; నీవే

యోపుదుగా యంతర్గత
తాపత్రయ మడపనో యుదన్వన్మహిళా! 1-140

ఈరెండు పద్యాలూ ఒకేసారి స్మరింపదగినవి.

మొదటి పద్యం ఈ కావ్యంలోని పద్యాల్లో చాలా తరచుగా ఉటంకించబడే ఫేమస్ పద్యం.

రెండవది దానికి కాంట్రడిక్షన్.

మొదటి పద్యం చూద్దాం. తుంగభద్ర చేరిన అగస్త్యుడి తలపులివి. తుంగభద్ర నేరుగా సముద్రంలో కలవదు. కావేరిలో కలుస్తుంది

అందుచేత తుంగభద్రాలింగన సుఖం సముద్రునికి తెలియదు. ఒకవేళ తెలిసి ఉంటే ఆయనకు గంగాసంగమమే నచ్చేది కాదట. కావేరిని దేవేరిగా అంగీకరించేవాడే కాడట. సాగరునిలో కలియని ఓ గుణభద్రా! భద్రమైనగుణములు కలదానా అనితుంగభద్రకు సంబోధన.

రెండవ పద్యం వెంటనే వ్రాసేడు. దీనిలో ఒక అనన్వయమైన విషయం గమనించలేదు పాపం రామకృష్ణుడు. అంటున్నాడూ....

ఆపగ అంటే నది. మిగిలిన నదులన్నీ బాహ్యతాపాలను తీర్చునట. అంతర్గతమైన తాపత్రయం తీరాలంటే తుంగభద్ర మాత్రమే తీర్చగలదట. అక్కడదాకా బాగుంది.

తుంగభద్రను ఉదన్వన్మహిళా! అని సంబోధించాడు. ఉదన్వంతము అంటే సముద్రం. ఉదన్వన్మహిళ అంటే సముద్రునిభార్యవైన ఓ నదీ అని సంబోధన.

పై పద్యంలో నీస్పర్శ సముద్రునికి తెలియదు అన్నాడు. రెండో పద్యంలో సరిగ్గా విరుద్ధమైన సంబోధన... సముద్రునిభార్యవైన మహిళా అన్నాడు.

సరిగ్గా చూసుకోలేదనే నా భావన. మరీ వరుసలో తరువాతి పద్యంలోనే ఇలా ఎలా అన్నాడో.

పెద్దలెవరైనా దారిచూపిస్తారేమో చూద్దాం దీని సమర్థనకి. ఒక యుక్తి చూపవచ్చుననిపించుచున్నది. అంతర్గత తాపత్రయము అనడంలో నీవు కావేరీ అంతర్గతముగా కడలిలో కలియుదువు అని సూచన అనవచ్చునేమో?

పెద్దనగారు సింహానికి ఫలానా ఫలానా దోషాలు లేకపోతే అది నీకు పోలికకు చెపుదును. ఆ దోషాలుండడం వల్ల నీకు సింహమును పోలికగా చెప్పలేను అని చెబుతూ రాజకంఠీరవా! అన్నాడు రాయల వారిని. దానికి పోలిక చెప్పనని ఈ సంబోధన చేసినాడు. అప్పుడు ఈ రామకృష్ణుడే పెద్దనను తప్పుపట్టి ఎద్దేవా చేసేడు. తానూ అలాగే సరిగ్గా పప్పులో కాలువేసేడు . ఈ విషయం ఇప్పటిదాకా తెలుగు సాహిత్యంలో కనీసం ఎవరూ గుర్తించకపోవడం నాకు చాలా ఆశ్చర్యం కలిగించే విషయాల్లో ఒకటి

చం. అని కొనియాడి యన్నది మహావినయంబున దీర్ఘమాడి బో
రన భవజాడ్యరోగములు గ్రాగ తజుజ్వల కర్బురాబ్జ గం
ధ నిచితమౌ రసౌషధము ద్రావి తటస్థిత పూజ్య పూజనం
బు నడపె గాశికావిరహ భూరివిషాదము సాద మొందగన్! 1- 141

అగస్త్యుడు తుంగభద్ర జేరి ఆ నదిని స్తుతించాడు.

దానిలో స్నానము చేసినాడు. ఆ నదిలో ఉన్న బంగారు (కర్బుర) రంగులో ఉన్న పద్మసుగంధంతో రుచియైన ఆ తుంగభద్ర నీరు ఔషధంలా పుచ్చుకున్నాడు. ఈ ఔషధం ఎందుకంటే ఆయన కాశీ ఎడబాసిన పెను విషాదంతో బాధపడుతున్నాడు. ఆవిషాదం పోగొట్టుకోవడానికి.

ఇవ్విధంబున త్రిభువన పవిత్రీకరణ సమర్థ చరిత్రంబగు నయ్యుదధి కళత్రంబున ససతీ ఛాత్రుండై యంచిత కృత్యంబు లాచరించి, నీవారముష్టింపచహీరంబు తద్వారిపూరంబు వినిర్గమించి మించు బోడియుం దానును పంచాక్షరీగుహాహార్య భంబగు విరూపాక్షు నుక్షధ్వజు దాక్షాయణీ విభు వలక్షమయూఖరేఖా మకుటు భ్రుకుటి మాత్ర విద్రావిత త్రిపురనిశాటు హేమకూట

నివాసు వాసుకి వలయు వలయు తెరంగులం బ్రస్తుతించి, సమస్త కలుష నిరసన లలితమూర్తియై చని చని ముందట సమంద మణి కందళ సందోహ దంతురంబయి మహీ మందగమన కేళీ కందుకంబునుం బోలె నుత్తాలంబగు స్వామి శైలంబు నధిరోహణంబు జేసి యక్కుధరంబు నందు. 1-142

నీవారముష్టింపచుడు = పిడికెడు నెవ్వరి ధాన్యమును మాత్రము వండితినువాడు.

పంచాక్షరీ గుహ + హర్యక్షము = పంచాక్షరీ మంత్రము అను గుహలో నుండు సింహము = శివుడు.

వలక్ష మయూఖ రేఖా మకుటుడు = తెల్లని కిరణములు గలుగు చంద్రరేఖను ధరించువాడు = శివుడు.

మహీమందగమన = భూదేవి

ఉత్తాలము = ఉన్నతము.

కం. **షణ్ముఖు, శిఖి సంతప్త హి**
రణ్మయనిభ వర్ణు, కేకిరాడ్ధ్వజు గొలిచెన్
షణ్మాతురు దపసి తురా
షాణ్ముఖ సుఖదప్రభావు సతియుందానున్ 1 -143

దుష్కరప్రాసం.. ష్మ

అగస్త్యుడు స్వామిమల చేరుకొన్నాడు. అక్కడ షణ్ముఖుని లోపాముద్రా సహితుడై కొలిచాడు.

శిఖిసంతప్త = అగ్నిలో పుటముబెట్టిన

హిరణ్మయ నిభ వర్ణు = బంగారు రంగుగలవాని

కేకిరాట్ ధ్వజు = నెమ్మి టెక్కెము వాని

తురాషాన్ముఖుడు = ఇంద్రుడు

ఈ పద్యమున 'ణ్మ' దుష్కర ప్రాస గమనించండి.

కం. కొలిచి నుతించెన్ గ్రౌంచా
చల విదళన నిపుణ బాహుసారుగుమారున్
గలసీసుతుండు పలుకుల
మొలకలు పుష్పోపహారముల చెలువొసగన్ 1 -144

క్రౌంచపర్వతమును భేదించుటయందు సమర్థమైన బాహుబలము కలవాడైన కుమారస్వామిని అగస్త్యుడు (కలశసుతుడు) మృదువైన మాటలు అనే పూవుల కానుకగా (పుష్ప + ఉపహార) అందము చిందగా......

సీ. కావుకావనుట రక్కసులమూకలనె కాని
ననిచె నీయెడ సింహనాద నివృతి
పొత్తులు తొలివేలుపుల గంటులచె కాని
హత్తె నీమేన వజ్రాంగి జోడు
వసవల్పు దైత్యుల ప్రయ్యుగుండెనె కాని
నినుగప్పె వీరచందనపు దావి
యంగులీ చర్వణం బసురిలందునె కాని
గెలుపు నిందము మోవి నిలిచె నీకు

తే. నీవు తలమావి నీడని నిసువు వయసు
నాడె జేజేల దళవాయి నాయకరవు
బట్టమున నిల్చి తారకు గిట్టి ప్రౌఢ
తర రణక్రీడ యొనరించు తరి మహాత్మ! 1 - 145

కుమారుడు చిన్ననాటనే దేవసేనానియై అసురులతో పోరాడినాడు. అతడు వయసున చిన్నవాడైననూ హుందాగా ప్రవర్తించెనట. కానీ అతని శత్రువులైన రాక్షసులే చిన్నపిల్లల చేష్టలు చేసినారట. ఈ విషయము చమత్కారముగా

చెప్పబడినదీ పద్యంలో

పద్యము చూద్దాం.

1. కావుకావనుట = కావుము కావుము అని వేడుకొనుట. మరియొక అర్థము చిన్నిపిల్లల ఏడుపునకు ధ్వన్యనుకరణము.

రక్కసి మూకలు చిన్నపిల్లలలా 'కావ్ కావ్' అని యేడ్చిరి. (కావమని మొరపెట్టుకొనిరి అని వేరర్థము). నీవు చిన్నవాడవైననూ సింహనాదము చేసినావు.

2. పొత్తులు = చిన్నపిల్లలకు వేయు మెత్తని గుడ్డలు = పొత్తిళ్ళు.

తొలివేలుపులు = రాక్షసులు.

రాక్షసులు గాయములకు (గంటులు) మెత్తను గుడ్డలతో (పొత్తులు) కట్లు కట్టుకొనిరి. చిన్న పిల్లల వలె పొత్తిళ్ళు ఉపయోగించుకున్నారు. నీవు చిన్నవాడవైనను వజ్రమయకచము (వజ్రాంగి జోడు) ధరించినావు.

3. వసవల్పు = చీలుట, దెబ్బతగులుట. దీనిని చెక్కుమీటితే (అంత సున్నితమైన పనికే) వసపల్చు చిన్నవాడు (దానికే శిశువునకు దెబ్బతగులునను అర్థములో వాడుదురు.

రాక్షసుల హృదయములు వ్రయ్యలైనవి కాని చిన్నవాడివైన నీవు వీరగంధము వ్రాసుకొంటివి. చిన్నవాడు వీరగంధము ధరించడం. పెద్దవాళ్ళు (అసురులు) వసపల్చడమూ.... అనడం.

4. అంగులీ చర్వణము = వేలుచీకుట లేదా కొరుకుట. ఏదైన పొరపాటు జరిగినపుడు వేలుకొరుకుట సామాన్యము. చిన్నతనమున వేళ్ళు నోటకరచి చీకుట ఒక అలవాటు.

రాక్షసులు నీతో యుద్ధముచేసిన పొరపాటుకు గుర్తుగా వేళ్ళు కొరకుకొనిరి. దానినే చిన్నపిల్లలై వేళ్ళు చీకుకొనిరి అని శ్లేషిస్తునాడు. మరి నీవో

నోటజయశంఖము ఊదినావు.

5. తలమావి: శిశువు గర్భమున నున్నపుడు పోషణము చేయు భాగమును మావి అందురు.

నీవు ఇంకా తలపైని మావి వీడని శిశుప్రాయము లోనే దేవతల (జేజేలు) సేనాధిపతిగా పట్టముగట్టుకొని (దళవాయి నాయకరపు బట్టమున్)తారకునకు యెదురు నిలిచి యుద్ధము (ప్రౌఢతర రణ క్రీడ) చేయునపుడు జరిగినవీ వింతలు ఓ మహాత్మ అని అగస్త్యుడు స్తుతించెను

దీనిలో రెండు విషయములు గుర్తింపవలెను.

1. కుమారుడు పసివాడననూ వీరుడై సంగరము చేసెను. రాక్షసులు వయసున చిన్నవారైననూ పసిచేష్ఠితములు చేసిరి.

2. చిన్ని కుమారుడు సేనధిపతి యైనాడు కదా. అందుకే దేవతలను "జేజేలు" అని చిన్ని పిల్లల భాషలో చెప్పినాడు. అటులనే రణము ప్రౌఢతరమైనదైననూ క్రీడగా చెప్పబడినది. క్రీడ యన చిన్నపిల్లల ఆట కదా. ఇచట పరికరాలంకారమున్నదని గ్రహింపవలెను.

అలం. వ్యతిరేకము, పరికరము, పరిసంఖ్య

పరిసంఖ్యాలంకారము

ఒక వస్తువు ఒకచోట నిషేధింపబడి ఒకచోట నియమింపబడడం పరిసంఖ్య అలంకారమగును.

పద్యములో మొదటి పాదము చూద్దాం సింహనాదం చేయగల ప్రౌడత లేదా పెద్దతనం బాలుడైన కుమారునిలో నియమింపబడినది. అట్టి ప్రౌఢత లేదా పెద్దతనం వయసున పెద్దవారైన రాక్షసులలో లేదనీ అందుచే వారు కావుకావుమని చంటిపిల్లలవలె ఏడ్చుచున్నారని వారి యెడల నిషేధ భావముతో చెప్పబడుటచే ఇది పరిసంఖ్య అలంకారమగుచున్నది.

(పరిసంఖ్య అలంకారము లక్షణము శ్రీ చిర్రాగురువు గారు చెప్పినారు. వారికి ధన్యవాదములు)

ఆ. అహిత గోత్ర హృద్వ్యధారోపకృతి నీదు
శక్తి కుగ్ర బాహు శక్తికి తగు
ఘన వివృద్ధి బేర్చి గర్వించుటలు నీదు
శిఖికి సత్ప్రతాప శిఖికి నమరు 1- 146

గోత్ర శబ్దము శ్లేషించబడినది. గోత్రము అనగా వంశము, పర్వతము అని అర్థములు శత్రు వంశమునకు హృదయవ్యధ కలిగించుట నీ బాహుశక్తికీ, శత్రువైన క్రౌంచ పర్వతముయొక్క హృదయ భేదనము చేయుట నీ శక్తియను ఆయుధము నకూ తగును.

ఘన వివృద్ధి అనుచోట మరల శ్లేష – అధికమగు విజృంభణ, మేఘముల యొక్క సమృద్ధి అను అర్థములు. శిఖి యనగా నెమలి, అగ్ని అని రెండర్థములు. మేఘముల సమృద్ధి వలననే శిఖి (నెమలి వాహనము) నిక్కును. ఘనమైన విజృంభణము వలన నీ యొక్క ప్రకాపాగ్ని ప్రజ్వరిల్లును.

అలం : శ్లేష, తుల్య యోగిత

తుల్యయోగిత అలంకారము :

కేవలము ప్రకృతములకు, అపకృతములకు తుల్యభావము చెప్పినచో అది తుల్య యోగిత అలంకారమగును. ఇచట శక్తి, బాహుశక్తి ప్రకృతములు శత్రుగోత్రముల హృదయవ్యధ కలిగించు గుణము పై రెంటికీ తుల్యభావము అయినది. అట్లే శిఖి, ప్రతాపశిఖి ప్రకృతములు. వాటికి 'ఘన' వివృద్ధి చేత గర్వించుట తుల్యభావముగా అమరినది.

అని యమ్మునికుల చక్రవర్తి, వెండియుం గార్తికేయుండాశ్రితార్తి హరుండనియు, శరవణభవుండు పరమ పురుషార్థ ప్రదనుండనియును, మహాసేనుండు దీనజన మందారుండనియును, శశ్వద్బాలుండు కృపావిశాలుండని

యును, షడాననుండు కీడు వలనంబాచి ప్రోచుటకు బ్రోడయనియు, నీలదంష్ట్రుండు జయశ్రీ లాభంబునకు మూలంబనియును, గాంగేయుడు ముంగిటి పెన్నిధానంబనియును, కుక్కుటధ్వజుండు మ్రొక్కుటకుం దగిన వేల్పనియు బ్రహ్మగర్భుండు నిర్భరబ్రహ్మ విద్యోపదేశికుండనియును, విశాఖుండు కుశాగ్రబుద్ధి యనియును, సుబ్రహ్మణ్యుండ దభ్ర గుణరత్న ఖని యనియును, శిఖివాహనుండు సాధుసఖుండనియును, పార్వతీ నందనుండు సచ్చిదానంద కదంబంబనియును, బాహులేయుండు మోహమహీధర వ్యూహ మేఘ వాహనుండనియును, తారకారాతి యకారణసుకృతి యనియును,శక్తిధరుండజు భుక్తి ముక్తి కరుండనియును, స్వామి యోగక్షేమ భూమి యనియును, స్కందుండు జగత్సంహావన పరిస్పందుండనియు, గ్రౌంచ దారణుండు పంచవదు పరావతారుం డనియును, కుమారుం డమరచమూ సముద్ధరణ నిర్వికారుండనియును, షాణ్మాతరుండు తురషాణ్ముఖ సుఖప్రదుండనియు, బ్రమద రస నిమగ్నమనస్కుండై యగ్నిభవుం బ్రణుతించి యసాదంబగు తదీయ ప్రసాదంబు వడసి, కతిపయదినంబులుచిత గతిం గడపి, తద్విరచితమహాస్కాంధగ్రంథ సందర్భంబును బూర్వభాగంబు విని తదాశయావబోధ సుధాధునీ వినిమజ్జనంబునం గాశీవియోగ క్లేశంబు గీచివైచి యందలి యుత్తరభాగంబున. 1- 147

ఈ వచనము నందు అగస్త్యుడు కుమారస్వామిని స్తుతించినాడు. ఈ స్తుతిలో కుమారస్వాకి ... కార్తికేయుడు, శరవణభవుడు ఇత్యాదులెన్నో పర్యాయపదములు వాడి నుతించినాడు. అష్టోత్తరశతనామావళులు, సహస్రనామావళులు మనకు సుపరిచితములేకదా. అట్టి ప్రయత్నమే ఇది అని గుర్తింపవలెను

సీ. మిన్నేటి పాటియు, బెన్న యున్నతియు, వి
పాశ వాసియు, చంద్రభాగ చేగ
యును, శరావతి భూతియును, వేత్రవతి చరి
త్రము, బాహుద యుదారతయును, గృష్ణ
వేణి యగణ్యాభివృద్ధియు, గావేరి

తీవియు, గపిల లీలావిభవము
వంజీర మంజువార్వైభవంబును, భవ
నాశిని క్లేశ నిర్నామ కృతియు,

తే. దుంగభద్ర ప్రసంగముత్తుంగభద్ర
రాజి రాజిల్లు గౌతమి యోజ మరియు
వార్తకెక్కిన తీర్థ ప్రవర్తనములు
స్వామి వినిపించె వింధ్య సంస్తంభయుతకు! 1 - 148

పాటి = ప్రమాణము

చేగ = సత్తా, శ్రేష్టత

భూతి = సంపద

ఓజ = విధము

తాత్పర్యము సుగమము. ఇన్ని నదుల సంగతులు కుమారస్వామి అగస్త్యునికి తెయజెప్పాడు.

కం. ఆ కుంభజుతో మరియుం
గేకిధ్వజుడనియె 'మౌనికేసరి! వినుమిం
కేకథ వినియెదు? సకలము
నీకెరిగించితినెకాధునీ చరితంబుల్ 1- 149

కుంభజుడు = అగస్త్యుడు

కేకిధ్వజుడు = నెమలి జెండాపై కలవాడు = కుమారస్వామి

తాత్పర్యము సుగమము.

ఈగంగాదిక తీర్థము
లీగంగానీవు తమ సమిద్ధాంబువులన్

దోఁగెడువారల గనగన
గ్రాగెడు నంగారసింధు కల్లోలములన్ పాం.మ. 1- 150

ఈ గంగా తీర్థములు తమ పవిత్రజలములలో (సమిద్ధాంబువులన్) దోగెడు వారలను కనకన మరుగు నరకమున గల నిప్పుటేరులలో (అంగార సింధు కల్లోలినులలో) మునుగనీయవు (ఈగంగానీవు)

అలంకారము యమకము.

కం. వివిధ క్షేత్ర చరిత్రలు
వివిధ సుపర్వానుభావ విలసనములు దీ
ర్థ విశేష శ్రవణము తరి
జెవికిం చవియొసగవే విశిష్ఠవిచారా! 1 - 151

పుణ్య క్షేత్ర చరిత్రలు, దేవతల ప్రభావములు, తీర్థ విశేషాలు వినడానికి వీనులవిందు చేస్తాయి కదా ఓశ్రేష్ఠమైన భావములు కలవాడా!

అనుడు నగస్త్యుడిట్లనియె హైమవతీ సుతు తోడ దోడి స
న్మను లలరంగ నో యనఘమూర్తి! సమస్తము గ్రిందు జేసి మిం
చిన బలువేల్పు దీర్థమును క్షేత్రము నొక్కెడ గూడియుండెనే
ని నిరుపమాదృతిం దెలిపి నీవు మముం గరుణింపగాదగున్! 1-152

అప్పుడు అగస్త్యుడు అసలు ప్రశ్న వేసేడు. ఒకేచోట వేలుపు, తీర్థము, క్షేత్రము మూడూ ప్రాశస్త్యము వహించు దైవాస్థానము ఉన్నదా? తెలిపి కరుణించవలసినది.

కం. అని పలుకు కలశభవ ముఖ
మునిజనముల ప్రశ్న వాక్యములువినిపురభి
త్తనయుడు తత్రివిధము నొ
క్క నెలం గుమికూడియునికి గనజాలమికిన్ 1 -153

ఇలా అగస్త్యాదులు వేసిన ప్రశ్న విని కుమారస్వామి (పురభిత్ + తనయుడు) ఈ తీర్థ క్షేత్ర దైవతములు శ్రేష్ఠములై ఒకచోట నుండు ప్రదేశము కనజాలక

పై పద్యముతో అన్వయము.

ముహూర్తమాత్ర విచారడోలారూఢ నిజస్వాంతుండై యా యాశ్రమ విశ్రాంతులం గూర్చి యిట్లనియె 1 - 154

క్షణకాలము ఆలోచనలలో యుయ్యాలలూగి... అనగా నిలకడలేని మనస్సు గలవాడై.

కం. ఏతత్త్రితయము నొకచో
భూతలమున మేళవించి పొగడొందుటమ
చ్చేతోగతి దోపదు సము
పేతాకృతి ముకురకుక్షి నిభమును పోలెన్ 1 - 155

ఈ మూడూ కలిసి పేరుపొందినవి నాకు మనసున తోచుట లేదు. మూత కలిగిన అద్దములో ఏనుగంత జంతువు కూడా కనబడదు కదా (సముపేతా......బోలెన్)

అద్దమునకు మూత లేనపుడు చిన్నవస్తువు కూడ దానిలో ప్రతిఫలించును. దానికి మూత పెట్టినచో ఎంత పెద్దవస్తువైనా (ఏనుగైనా) కనిపించనట్లు.

తే. చిత్తమాశ్చర్య రసమున జొత్తిలంగ
జేయునీప్రశ్న మక్షికౌక్షేయుచేత
నిందుధరుచేత హరుచేత నెరుగవలయు
రండు పోదము మునులార! రజతగిరికి. 1 - 156

అక్షికౌక్షేయుడు = అదనపు కన్నుగల శివుడు

ఇందుధరుడు = చంద్రుని ధరించిన శివుడు

రజత గిరి = కైలాసగిరి

కం. **పొడమిన సందేహంబుల**
జడిసినమందేహులం బ్రసన్నుల జేయన్
మృడునకు బనిగావున మన
మడిగిన యర్థంబునతడ యాదేశించున్ 1- 157

జడిసిన మందేహులు = చలించిన దేహము గలవారు

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. **అని కృతనిశ్చయమతి న**
మ్మునులం గొని రజతశైలమున కేగదలం
చిన గుహు బొగడెడు క్రియ బో
రన మ్రోసె బ్రయాణ భేరి ప్రసభారభటిన్ 1- 158

బోరనన్ = వేగముగా

ప్రసభ + ఆరభటి = వేగముగా

ఆ సమయంబునన్ ధృత నిజాయుధు లాదృత భూషణుల్ మహో
ల్లాస లసన్ముఖుల్ వివిధ లాంఛన లక్షితు లాసురాన్వయ
త్రాసకరుల్ విమానగులు దైవతవీరులు తారకారి పె
న్మోసల మ్రోల నిల్చిరొక ముప్పది కోటులు మూడుకోటులున్ 1- 159

అపుడు తమతమ ఆయుధములను ధరించినవారు (ధృతనిజాయుధుల్), ఆభరణములను ధరించినవారు(ఆదృత భూషణుల్), వికసించన ముఖములు కలవారు (మహో + ఉల్లాస, లసత్ + ముఖులు), వివిధ చిహ్నములు ధరించినవారు (వివిధ లాంఛన లక్షితుల్), రాక్షసులను భయపెట్టగలవారు (అసురాన్వయ త్రాసకరుల్), విమానములపై యున్నవారు (విమానగుల్)

సుమారు ముప్పదిమూడు కోట్లమంది ఆ కుమారస్వామి పొంత నిల్చిరి.

మ. పనిత ప్రక్రియ నల్దెరంగులెసగన్ బ్రస్థాన నైపథ్య శో
భనముం గైకొని బ్రహ్మగర్భుడు వహత్పల్యాణ కల్యాణమై
ఘన గర్జన్ సకిలించు వావురము నెక్కం బోవుచో బర్వె సం
జనితాశాకరికర్ణసంజ్వరభరాంచత్కంచుకీ ధ్వానముల్ 1 - 160

పనితప్రక్రియ = పొగడబడిన విధానము

ప్రస్థాన నైపథ్య శోభనము = ప్రయాణమునకు తగిన సరంజామా (అస్త్రాభరణములు వగైరా)

బ్రహ్మగర్భుడు = కుమారస్వామి

పల్యాణము = గుర్రపు జీను.

సంజనిత + ఆశాలి కరికర్ణ , సంజ్వర భర + అంచత్, కంచుకీధ్వానముల్ = పుట్టిన – దిగ్గజముల కర్ణభేదనము చేయజాలు సైనికుల అరుపులు.

చూట్టూ ఉన్నవారు పొగడుచుండగా ఆ కుమారస్వామి ప్రయాణ సామాగ్రి తీసుకుని నెమలి గుర్రపు జీను చేతబట్టినాడు. అపుడు ఆ గర్జించుచున్న గుర్రమును (వావురము = వారువము) ఎక్కబోతున్నపుడు దిగ్గజాల చెవులు దిమ్మెత్తునట్లుగా సైనికుల (కంచుకీ) అరుపులు మిన్నుముట్టినవి.

సీ. ఆటకు మెచ్చి బలారి యీగొను మరు
త్ఫల మిదియన బర్హ భారమమర
హరుగుత్తుకన గాక శిరసున బోల దా
ల్చిన జటాచ్ఛట లీల శిఖ వెలుంగ
క్షితి శిరోభూషా విశేష నిర్మితికి బా
ల్పడు పడి యచ్చుల ట్లడుగులు దగ
ధాతృవాహన భుక్తి దానభ్యసింప బి
సము మ్రింగు భంగి దష్ట ఫణి గ్రాల

గంఠ గంభీర నినదంబు ఖచరయువతి
గాన విద్యకు షడ్జ సంధాన మొసగ
నెసగు తెలికన్ను గోనల యెక్కిరింత
నెక్కె బలుకొండ దూటు వోనేయు మేటి! పాం.మ. 1-161

నెమలి వాహనం బయలుదేరింది.

దాని ఆటకు మెచ్చి దేవేంద్రుడు ఇచ్చిన ఇంద్రధనస్సులా (మరుత్ఫలము) దాని పింఛము శోభిస్తోంది.

హరుని నీలకంఠంతోనే కాక శిరస్సుతోకూడా పోలికకు వచ్చే రీతిగా దాని శిఖ జడలగుంపులా ఉంది.

అది అడుగులు వేస్తే భూమి మీద అచ్చులు పడి- అవి భూమి శిరోభూషణాలు తయారుచేయించుకోవడానికి ఏర్పరచిన నమూనాలలాగా ఒప్పారుతున్నాయి.

అది నోట కరుచుకున్న పాము తామరతూడు మేతలాగా కన్పడుతున్నది.

దాని కేక (నెమలి కూతను కేక అంటారు) దేవతాస్త్రీలు పాడే పాటలో ఒదిగే షడ్జస్వరంలా ఉంది.

అల్లాంటి తెల్లని కన్నుల యెక్కిరింతను (వాహనం) క్రౌంచ పర్వతాన్ని (బలుకొండ) రంధ్రాలు పడేటట్టు కొట్టిన (తూటు వోనేయు) మేటి విలుకాడు అనగా కుమారస్వామి ఎక్కేడు.

ఎక్కిరింత = వాహనం. కాలుని ఎక్కిరింత అంటాడు శ్రీనాథుడు దున్నపోతును.

వెక్కిరింత = అపహాస్యము

కం. అది సజ్జస్యందనమై
మదకరియై తత్తదుచిత మార్గంబుల నే

ర్పొదవ నొకకొంత చని పా
రద నిభ శుభమూర్తి నశ్వరత్నంబగుడున్ 1 -162

సజ్జత్ + స్యందనము

ఆనెమలి సిద్ధముచేయబడిన రథమువలె నున్నది. మదపుటేనుగు వలె, రథమువలె ఆయా రీతులకు తగినట్లు మెల్లగా నడిచినది. తరువాత పాదరసమువంటి (పారదనిభ) తెల్లని శుభరూపముతో తెల్లని గుఱ్ఱము వలె తోచినది.

కం. శితికంఠసుతుడు ఖచర
స్థితుడై యాయిచ్ఛరూపు తురికీ నా
స్కందిత ధౌరిత ప్లుత రే
చిత వల్గిత గతులదరటు చేసిననదియున్

మురళి గొనియు రవణమునన్
బరువడి గోమూత్రికాది భంజళుల గడున్
గెరలి చతుర్విధ ధావిత
పరిపాటీ పాటవమున బతి మెప్పించెన్! 1-163, 164

శితికంఠ సుతుడు = శివపుత్రుడు.

యిచ్ఛరూపు తురికీ = కోరిన రూపము ధరించగల వాహనం.

ఆస్కందితము, ధౌరితకము, ప్లుతము, రేచితము, వల్గితము. ఇవన్నీ గుఱ్ఱపునడకల లోని భేదములు. అశ్వ శాస్త్రము తెలిసిన వారు ఆ గిట్టల చప్పుడును బట్టి అశ్వము ఏనడక నడుస్తున్నదీ తెలుసుకొనగలరు. మరియూ ఈ విచిత్రగతులలో అశ్వమును నడుపగలరు.

మురళి, రవణము, పరువడి, భంజళి. ఇవి గుఱ్ఱపు దౌడునకు సంబంధించిన సాంకేతిక పదజాలం.

మొదటి పద్యంలో గుఱ్ఱపు నడక, రెండవ పద్యమున గుఱ్ఱపు పరుగు(దౌడు)

పద్ధతులు తెలుపబడినవి. ఆయా పద్ధతులలో నెమ్మిగుర్రాన్ని పరిగెత్తించాడు షణ్ముఖుడు.

గోమూత్రిక భంజళి = పాము వలె వేగముగ వంకరగా పరిగెత్తే విధానం.

సీ. బహు పాపతలచుట్టు లలవరించినవారు
లేతచందురుల దాలిచినవారు
పునుక తమ్మంటుల బొలుచు వీనులవారు
నొసలి మిక్కిలి చూపులెసగువారు
బూదువారగ మేన బూది పూసినవారు
త్రిముఖాస్త్రములు కేల ద్రిప్పువారు
పులితోలు హొంబొట్టు పుట్టముల్ గలవారు
కొమ్ముతేజులనెక్కి గునియువారు

తే. ఘోర తప ముల హరు దక్కగొన్నవారు
కరటి దైతేయ కుంభముక్తా లలామ
హారి భుజమధ్యముల వారుదారయశులు
ప్రమథవీరులు గొలిచిరా బాహులేయు. 1-165

కుమారస్వామి మునులతో కూడి కైలాసానికి బయలుదేరాడు. కూడా ప్రమథవీరులు బయలుదేరారు. ఆ ప్రమథులను వర్ణిస్తున్నాడు. వీరందరూ శివ భక్తులు. శివస్వరూపంలో వారికి ఏది ప్రీతి అయితే ఆస్వరూపం దాల్చువారు.

పాములను తలకు చుట్టుకున్న వారు (బలు పాప తలచుట్టులు), లేతనెలవంకలు దాల్చినవారూ, పుర్రెలను కుండలాలుగా (తమ్మంటులు) దాల్చినవారూ, నుదుట కన్ను కలవారూ బూడిదలా ఒళ్ళంతా భస్మధారణ చేసినవారూ, త్రిశూలధారులూ, పులితోలు కట్టినవారూ, ఎద్దునెక్కినవారూ (కొమ్ముతేజు = కొమ్ములున్న వాహనం)

తపస్సు చేసి శివునిమెప్పించినవారూ, గజాసుర కుంభంలోని

ముత్యాలసరాలు వక్షఃస్థలముపై వేసుకున్నవారు వీరంతా ఆ బాహులేయుని (పెక్కుమంది తల్లులు కలిగినవాడు = కుమారుడు) సేవిస్తూ బయలుదేరారు.

ఈ పద్యంలో రామకృష్ణుని సమాసఘటనా వైచిత్రి దర్శింపదగినది. పునుకతమ్మంటులు, పాపతలచుట్టులు మొదలైన తెలుగు సమాసాలూ, త్రిముఖాస్త్రములు, కరటిదైతేయ కుంభముక్తాలలామ హారి భుజమధ్యములు ఇలా అందం ఒలకబోసే పోకడలున్నాయి దీనిలో.

శా. క్షోణీ రేణుకృతంబు లంజన రజో గుచ్ఛాసితంబుల్ తమ
శ్రేణుల్ దూషితపూష భూషణగతిన్ జృంభించియున్ దూలె న
క్షీణో త్తంభిత శక్తిభృద్భట శిరస్సీమా కిరీటస్ఫుర
న్మాణిక్యాతప పల్లవస్తబక సామాగ్రీ హృతాగ్రంబులై 1 -166

పాండురంగవిభుని పదగుంభనమ్మునకు (గుంభనము = కూర్పు) ఈ పద్యం ఉదాహరణగా చెప్పుకోవచ్చు.

పదాలను విడగొడుతూ చూద్దాం.

క్షోణీ రేణు కృతంబులు = నేల నుంచి లేచిన దుమ్ముచే ఏర్పడినవి

అంజన రజస్ + గుచ్ఛ అసితంబులు = కాటుక పొడి కుప్పల వలె నల్లనైనవి

తమస్ + శ్రేణులు = చీకట్ల సమూహములు

దూషిత పూష భూషణ గతిన్ = సూర్యుని తిరస్కరించి ధరించినట్లున్న

జృంభించియున్ తూలె = విజృంభించి వ్యాపించినను

అక్షీణ + ఉత్తంభిత = విశేషముగా పై పైకి వ్యాపించిన

శక్తి = కుమారస్వామి యొక్క

భృత్ + భట + శిరస్ + సీమా + కిరీట = భటుల తలకట్టు ధరించిన

కిరీటములయందు

స్ఫురత్ = ప్రకాసించుచున్న

మాణిక్య + ఆతప + పల్లవ + స్తబక + సామాగ్రీ = కెంపుల చిరువెలుగుల సముదాయముతో

హృతాగ్రంబులు + ఐ = పోగొట్టబడిన కొదలు గలవై

తూలెన్ = చెదిరిపోయినవి.

ఇంతకీ విషయమేమిటంటే

సేనల రాపిడి వలన నేలనుంచి నల్లని దుమ్ము లేచి లోకములో చీకట్లు కమ్మినవి.

స్వామి భటుల కిరీటములలోని మాణిక్యములకాంతి ఆ చీకట్లను చెదరగొట్టినవి.

కం. స్మరశశితటిద జపవమా
నరవిసుధా సలిలము నిజనక్ష్మారిష్టా
సుర మృత్యుజ్వలనజలగు
సురవేశ్యలు గొలిచిరపుడు సుబ్రహ్మణ్యున్. 1 - 167

వరుసగా మన్మథుడు (స్మర), చంద్రుడు (శశి), మెరుపు (తటిత్), బ్రహ్మ (అజ), వాయువు (పవమాన), సూర్యుడు (రవి), అమృతము(సుధ), నీరు (సలిలము), మహర్షులు (మునిజన), భూమి (క్ష్మా), అరిష్ట, దేవతలు (సుర), మృత్యువు, అగ్ని (జ్వలన) అనువారి వల్ల పుట్టిన వారు పదునాలుగు తెగల అప్సరసలు సుబ్రహ్మణ్యుని కొలిచిరి.

కం. దైవతభట భుజ శిఖర
వ్యావల్గన్నవ కృపాణ వల్లిక లమరెన్
దైవపథ వారినిధి సలి
లావిష్కృత విషమషీ మహోర్చులు పోలెన్ 1 -168

దైవతభట = దేవభటులయొక్క

భుజ శిఖర = భుజాగ్రములయందు

వ్యావల్గత్ = చలించుచున్న

నవ కృపాణ = పదునైన కత్తుల

వల్లికలు = తీగలవంటి మొనలు

దైవతపథ = ఆకాశము లోని

వారినిధి సలిల = సంద్రపు నీటినుండి

ఆవిష్కృత = వెలువడిన

విష మషీ = నల్లని విషము యొక్క

మహార్చులు వోలెన్ = పెను జ్వాలలవలె

అలరెన్ = ఒప్పినవి.

కం. **నయన త్రిభాగ వృతహా**
స యుతంబుగ సాధ్యసతులు చల్లినలాజల్
నయనాయుధ తనయాయుధ
చయ లతికావళుల కుసుమ సమత వహించెన్ 1-169

దేవతా వనితలు నవ్వుతూ పేలాలు (లాజలు) కుమారస్వామి వచ్చినదారిలో జల్లినారు. అవి ఆతని ఆయుధములయందున్న లతలవంటి బొమ్మలకు పూచిన పువ్వుల వలె ఉన్నవి.

దీనిలో ఆదేవవనితల నవ్వు వారికనుకొలుకులలో ఆవరించిందంటాడు. దానికి నయనత్రిభాగవృత హాసము అని అందమైన సమాసంకూర్చినాడు. కన్నును 3 భాగములు చెస్తే దానిలో మూడవభాగం అంటే ఆఖరుభాగం అనగా కనుకొలుకు.

రెండవ విశేషం నయనాయుధ తనయాయుధ చయము ... అట.

నయనాయుధుడు = శివుడు, అతని తనయుడు = కుమారస్వామి. అతని ఆయుధచయము = కుమారుని ఆయుధములు.

ఇలా అందమైన పదబంధాలు హేలగా సృష్టించడం రామకృష్ణునికి వెన్నతో పెట్టిన విద్య.

తే. **వివిధ దివిషద్వధూ ముక్త దివిజవిటపి**
కుసుమకేసర లసదంసకూటు డగుచు
వేల్పు బడవాలు కడువాలు విరియబడిన
కందమున బొల్చు దుర్గ కంకాళమనగ 1 – 170

దివిషత్ + వధూ = దేవతాస్త్రీలు

దివిజ విటపి = కల్పవృక్షము

అంసకూటము = మూపురములు

బడవాలు = సేనాని

కంఖాణము = గుర్రము.

దేవతాస్త్రీలు కుమారునిపై కల్పవృక్షముల పూవుల కేసరములు జల్లిరి. వాటితో ఆ కుమారుడు అలంకరింపబడిన మూపురముల వంటి భుజములతో ప్రకాశించెను. ఆవేల్పు సేనాని అపుడు వికాసము వహించు మూపురముతో (కడువాలు విరియబడిన కందమున బొల్చు) దుర్గ వాహనమైన సింహమో యనునట్లు ఒప్పెను.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

తే. **విబుధ మధురాధరా భుజావీజ్యమాన**
విమల చామర బహుసహస్రములు వొలిచె
స్వామి యిరుగడ బుష్పవర్షముల దలకి
సుర విమానమరాళముల్ తెరలెననగ! 1– 171

విబుధ మధురాధరలు అనగా దేవతాస్త్రీలు. వారు భుజములపై చామరములు (వీవనలు) ధరించి పూలు జల్లినారు. ఆ వర్షములో స్వామి విమానమరాళముల్ (అందమైన సమాసం. విమానములనెడు హంసలు) తొలగిపోయినవి. హంసలు వర్షమును సహించలేవని నానుడి . వర్షము పడగానే అవి మానససరోవరము జేరును. ఇక్కడకూడా ఈ పుష్పవర్షము పడగానే అవి మానససరోవరము జేరినవని ధ్వని. మానససరోవరమునకు అలతి దూరములోనే కైలాసపర్వతముండును.

తే. సామిమల నుండి రాజతాచలము దాక
సేతువెత్తిన గతి మహాసేనుసేన
రోదసీరంధ్ర నీరంధ్ర రూపమగుచు
నడచె గిరిసింధువన సృష్టి పుడమి ననగ. 1 – 172

స్కంధగిరి నుండి కైలాసగిరి వరకు ఒక వంతెన నిర్మించారా అనునట్లు ఆ దేవసేన నడిచినది. భూమ్యాకాశముల నడుమ ఎడము లేనివిధముగా (రోదసీరంధ్ర నీరంధ్ర రూపము) కొండలు సముద్రములు వనములు మొదల్గునవి భూమిలో అణగిపోగా ఆసేన నడచినది.

అలం. ఉపమ

ఉ. పుట్టిన మోములై శిఖరముల్ వెలుగొంద నితంబమండలిన్
గట్టిన కృత్తియై నిబిడ కాననరేఖ దలిర్ప, లోన జూ
పట్టిన విశ్వమై వెలుగు ప్రాణికులంబలరన్ గిరీశు ద
ప్పట్టికి గానిపించినప్రభం గలధౌతనగంబు తోచినన్ 1– 173

కొంచెం దూరంలో కైలాసపర్వతం కనబడుతోంది. అదే కుమారస్వామి యిల్లు. ఇల్లు కనబడగానే ఆయనకు తన తండ్రి కనిపించినట్టు అనుభూతి చెందుతున్నాడు.

ఆగిరి శిఖరాలు శివుని ముఖములవలె ఉన్నవి. ఆక్కడి అడవి ఆయన

కట్టుకున్న తోలుబట్టలాగా ఉన్నది. ఆశిఖరముపై తిరుగుతున్న ప్రాణులు ఆయన కుక్షిలోని ప్రాణిలోకమువలె భాసించుచున్నవి. ఇలా కైలాసనగమే శివస్వరూపమై కుమారునకు గోచరించినది.

అలంకారం : ఉపమ ఉత్ప్రేక్ష

కం. జైవాతృక బింబము నిజ
జీవాతువు గాంచి ప్రాప్తజీవము లగుచున్
జీవంజీవము లలరెడు
భావంబున బాహులేయు బలములు పొదలెన్ 1 - 174

చంద్రబింబము (జైవాతృక బింబము) అను ఔషధము (జీవాతువు)ను చూచి జీవము నిలుపుకొనిన (ప్రాప్తజీవము లగుచున్) చాతకముల (జీవంజీవములు) వలె కైలాసశిఖరము గాంచి బాహులేయుని సేనలు సంతోషించెను.

జైవాతృకబింబము అను పదము పై పద్యమున రామకృష్ణుడు సార్ధకముగా ప్రయోగించెను. జైవాతృక శబ్దమునకు ఓషధులు, వైద్యుడు, చంద్రుడు అని అర్థములున్నవి.

తే. పద్మరాగ మణీమయ పాదలబ్ధి
స్ఫురిత గైరికశిఖర చంచూ సమృద్ధి
గంధవతి యను నొక్క పంకజము నడుమ
మించు నక్కొండ కొదమరాయంచ బోలి! 1 - 175

ఆ కైలాసగిరి రాజహంస వలె యున్నదట.

గంధవతి (భూమి) ఒక పద్మము వలె ఉన్నది.

కైలాసగిరి దానిలో ఒక హంస వలె యున్నది.

ఆపర్వత సానువులలోని పద్మరాగమణులు ఆ హంసపాదములైనవి (పద్మరాగమణులు ఎర్రనైనవి)

ఆ పర్వత శిఖరములలో గైరికశిఖర ధాతువులు ఆ హంస ముక్కె ఎర్రగా భాసించుచున్నవి.

అద్భుతమైన పద్యము. హంస స్వరూపము సమగ్రముగ ఆవిష్కృతము గావించినాడు. అవయవవర్ణనమున రూపకము. హంసను పోల్చుటలో ఉపమ.

**తే.	నీలగళవాహ రింఖా ఖనిత్ర నిహతి**
నింగి కెగసిన వెండిరానేల దుమ్ము
ప్రాంతవర్ధిష్ణు సప్తర్షి పరివృఢులకు
నొసగు నిర్యత్న భసిత విలసిత మచట		1 – 176

శివుని వాహనములు గిట్టలతో వెండిరాతినేలను(!) తవ్వితే లేచిన ధూళి ఆ పైన ఉన్న సప్తర్షిమండలము పై వరకు వ్యాపించి ఆ ఋషులకు ప్రయత్నము అక్కరలేకుండా భస్మధారణమునకై సమర్పించిన భస్మమువలె యుండునట.

ఖగోళ విషయం. మనకు ఉత్తరాన కైలాస పర్వతమున్నది. దానిపై ఉత్తరధృవము పైన ధృవ నక్షత్రమున్నది. ధ్రువుని చుట్టూ ప్రతిరోజూ పరిభ్రమించు సప్తర్షి మండలము ఉత్తరముననే ఉన్నది. దానినాధారముగా చేసిన కల్పనమిది.

ఇట్లు నిజబల నిఖిల నిరీక్షణ నిస్తంద్ర చంద్రికాధీనంబగు నగ్గట్టురేని వైమానికసేనాని మానధనుండగు నధికుండు నిజ పురుషకారంబునుం బోలె నధిరోహించి.		1 – 177

గట్టురేడు = పర్వతములకు రాజు

వైమానిక సేనాని = కుమారస్వామి

**కం.	వాహనము డిగి గగనచర**
వాహిని తత్కుధరసవిధవనవిహరణ కాం
క్షాహూతహృదయ నటయట
యోహెూ నిలుమనుచు నిలిపి యుల్లం బలరన్		1 – 178

గగనచర వాహిని = దేవసేన

తత్కుధర సవిధ వన కాంక్షాహూత హృదయ = ఆ కొండపై వనవిహారమి చేయవలెనను కాంక్ష కలదానిని.

ఉ. ఆ రవి వాలఖిల్యయుతుడై విధుగర్భము దూరెనోయనన్
తారక వైరి సంయమి కదంబయుతంబుగ నేగుదెంచి ము
క్తారుచిరంధ్రమైన వసుధారధు గేహము జొచ్చునప్డు మా
రారియు నిష్కుటాంతర విహార ముమాన్వితుడై యొనర్పగన్ 1 – 179

సూర్యుడు వాలఖిల్య ఋషులతో చంద్ర గర్భమున దూరినట్లు (ఇదేదో పూర్వగాధ. నాకు తెలియలేదు. తెలిసిన వారు వివరించవలసినది) కుమారుడు ఋషులతో ముత్యాలకాంతితోకూడిన శివుని యింట్లోకి (కైలాసగిరి) ప్రవేశించాడు. అప్పుడు శివుడు ఇంటినంటియున్న పూదోటలో పార్వతితో విహరించడానికి ఉద్యుక్తుడౌతున్నాడు.

తారక వైరి = కుమారస్వామి

సంయమి కదంబము = ఋషుల సమూహము

వసుధారధుడు = శివుడు

మారారి = శివుడు

తే. మందిరోద్యాన ఖేలనానంద విభవ
మవధరించెడు తారావిటార్ధమౌళి
జివురు గుత్తుల విరుల బూజించుటకునొ
ఆరు ఋతువులు సన్నిధియయ్యె నచట. 1–180

తాత్పర్యము సుగమము.

శివుణ్ణి తారావిటార్ధమౌళి యనుట వింత ప్రయోగము. ఇట్టివి రామకృష్ణుడే చేయగలడు.

మహాదేవుడు తన దేవేరితో ఇంటి తోటలో విహారనికి వెళ్ళాడు. ఆయనే కాలస్వరూపుడు. ఇంక కొదవేమి? ఆరు ఋతువులూ ఒక్కసారి తోటలో దర్శనమిచ్చినవి.

ఇక్కడ ఒక అద్భుతమైన పద్యం చెప్పాడు రామకృష్ణుడు. ఇది అతడు మాత్రమే చెప్పగలడు. పూర్వ వ్యాఖ్యానం లేకపోతే ఈ పద్యం అంతుపట్టదు. దానిని సరళంగా దర్శిద్దాము.

తుమ్మెద పాట్లతో 6 ఋతువులూ చెప్పాడు దీనిలో

అన్ని ఋతువులూ వచ్చిపడి తుమ్మెద లను తికమక పెట్టినవి.

మరువంపు వలపు బల్మరు క్రోలి క్రోలి కన్
మ్రాన్చి ఊరకమేను మరచుకొన్ని
అరవిచ్చు తెలిమొల్ల విరులమూతులుసాచి
పొదిగూడి రెక్కల పొదవు కొన్ని
గురువింద పూదేనె పెరలకై తమలోన
బొత్తువోవక సారె పోరు కొన్ని
పక్వంబులగుదాక బాటించి మల్లి కా
కలికా నికాయంబు కాచు కొన్ని

భోగి వశమైన గేదంగి పూవునకును
వగచు మది కొన్ని, బంధు జీవక లతాంత
గుచ్ఛములలోన నొకకొన్ని కొలువుసేయు
దేటులఖిలర్తు మయవనీ వాటి గమిచి! 1- 181

1. వసంతము.

మరువం పరిమళాలను తాగి కొన్ని తుమ్మెదలు కన్నులరమోడ్చి మేను మరచి పోయినవి. మరువం వసంతంలో వస్తుంది.

2. శిశిరము.

తెల్లని మొల్లవిరులను (మల్లెపూలు) గుమిగూడి కొన్ని తుమ్మెదలు రెక్కలతో వాటిని దగ్గరగా పొదవుకుంటున్నవి.

3. హేమంతము.

గురువింద పూవుల తేనెపెరల కోసం కొన్ని తుమ్మెదలు వంతులు కుదరక గొడవపడుతున్నాయి.

4. గ్రీష్మము.

కొన్ని తుమ్మెదలు మల్లెమొగ్గల చుట్టూ చేరి కాపలా కాస్తున్నాయి. అవి వికసిస్తే వచ్చే తేనె కొరకన్నమాట.

5. వర్షర్తువు.

పాము వశమైన మొగలి పువ్వు కొరకు కొన్ని తుమ్మెదలు విచారిస్తున్నాయి. పాములు మొగలిపూవాసనకు ఆ పొదలలో చేరుతాయని ప్రసిద్ధి.

6. శరత్తు.

మంకెన పువ్వు గుత్తులలో కొన్ని తుమ్మెదలు కొలువున్నాయి.

ఇలా 6 ఋతువుల వైభవాన్ని తుమ్మెదలకు ముడివెట్టి అందమైన అద్భుతమైన పద్యసృష్టి చేశాడు రామకృష్ణుడు.

తే. పూవుదేనియ దడిసిన మావి చిగురు
మీద నంటి చరించు తుమ్మెద తలిర్చు
సమయ మగుటయు నసినెయ్యి సమరి మరుడు
త్రుప్పువోదోము నీలంపు దునుక యనగ 1 - 182

చాలా అందమైన భావన

మావి చిగురుమీద పూదేనె చిందినది. తుమ్మెదకు తేనె అనిన మక్కువ

కదా. ఆ చిగురాకు మీద తేనెకోసం తారాడుతున్నది. దీనిని ఎంత అందంగా ఉత్ప్రేక్షిస్తున్నాడో చూడండి. వసంతం వచ్చింది (సమయమగుటయు) అనగా తనకు పనికలుగు సమయమాసన్న మైనదని మన్మథుడు తనఅయుధమైన కత్తి మీద నెయ్యిరాసి (నెయ్యి సమరి) దాని తుప్పు పోగొట్టుటకు తోముచున్న నల్లని రాతి ముక్కయో అన్నట్లు ఆ తుమ్మెద ఉన్నది.

చిగురాకు బాకు, పూదేనె నెయ్యి, తారాడు తుమ్మెద నల్లరాయి. కత్తులను సానరాయితో తుప్పు వదిలించి పదును చేయుట సామాన్యము.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష

తే. **గంధవిరహిత మనుబుద్ధి గనక తేటి**
మూతి విచ్చిన మోదుగు మొగ్గ దగిలి
సౌరభాకాంక్ష జొచ్చి చెన్నారె గీర
తుండవశమైన నేరేడు పండువోలె 1 -183

తుమ్మెద మూఢత్వం మీద ఒక చక్కని విసురు విసురుతున్నాడు రామకృష్ణుడు.

తుమ్మెదకు ఎప్పుడూ తేనె/వాసన రంధే.

ఒక మోదుగమొగ్గ మూతివిచ్చినది. అనగా పూర్తిగా విరియలేదు. విరియుటకు తయారగుచున్నది. అది ఇంకా మొగ్గగానే యుండుట వలన దానికి ఇంకా సహజ గంధమమరలేదు (గంధవిరహితము). దానిని అర్థంచేసుకునేపాటి జ్ఞానము లేని తుమ్మెద (బుద్ధి గనక తేటి) వాసన కోసం దానిలోనికి చొరబడుచున్నది. ఆ దృశ్యమెట్లున్నది?

చిలుక ముక్కుకు నేరేడు పండువలె నున్నది.

మోదుగ మొగ్గ ఎర్రనిది (చిలుక ముక్కు వలె). తుమ్మెద నల్లనిది (నేరేడు పండు వలె)

చక్కని ఉపమ.

కం. ఖరకరకర హతి సలసల
దెరలెడు మల్లీ మరంద దీర్ఘిక చుట్టున్
దిరుగు నళి యనుభవమునకు
జొరదతి లోభాంధ బుద్ధి సొమ్మరయు క్రియన్ 1 - 184

ఖరకరుడు = సూర్యుడు. ఖరకర కర = సూర్యకిరణములు.

దీర్ఘిక = దిగుడుబావి.

సూర్యుని యొక్క వేడికిరణముల తాకిడికి మల్లెపూదేనె కల దిగుడుబావి (మల్లీ మరంద దీర్ఘిక) చుట్టూ తుమ్మెద తిరుగుచున్నది. కానీ ఆ తేనెను చూచుచున్నదే కాని త్రాగుటలేదు. త్రాగినచో మూతి కాలునని భయము.

ఆదృశ్యము.....

లోభివాడు తనసంపదను చూచుకొనునే గాని అనుభవించలేడు అనునట్లున్నది.

(లోభాంధ బుద్ధి సొమ్మరయు క్రియన్)

అలం. ఉపమ

కం. నలుబది తొమ్మిది రూపం
బులు గొనియుం బుష్పగంధములు మోవగ లే
కలిసియు తెమ్మెరలానుం
బలుమరు యువ జనముమేని పలుచని చెమటల్. 1 -185

తెమ్మెరలు పూలగంధమును మోసుకొని వచ్చును. ఆ తెమ్మెరలు నలభైతొమ్మిది రూపములలో నుండునట (ఆవహము, ప్రవహము, సంవహము, ఉద్వహము, వివహము, పరివహము, పరావహము అని వాయువులు తొమ్మిది విధములు. అవి ప్రళయకాలమున ఒక్కొక్కటి ఏడేసి విధములు)

ఇన్ని విరివైన తెమ్మెరలు మోసుకొని వచ్చు పుష్పగంధముల బరువునకు

అలసిపోయినాయట. అలసటకు వాటికి దాహము వేసినది. అందుకే జనులపై ప్రసరించునపుడు వారి చెమటనీటిని త్రాగి దప్పిక తీర్చుకొనుచున్నవట!!!

చం. విమల మయూఖరేఖయు నవీన తరోత్పల పత్రమున్ బ్రవా
ళమణియు నొక్కతీవ యబలా ప్రతి దాల్చె నటన్న వించువి
భ్రమశిథిలాంగి యయ్యు గుచభార నితంబ కపోలగోపన
క్రమకలనాకులాత్మయయి కన్నుల నీశు నదల్చె గౌరియున్ 1 – 186

విమల మయూఖరేఖ = చంద్రవంక, అర్థచంద్రము అను పేరుగల నఖక్షతము.

నవీనతర ఉత్పల పత్రము = క్రొత్త నల్లకలువరేకు, కుముద పత్రమను నఖక్షతము.

ప్రవాళమణి = పగడము. ఒక దంతక్షత విశేషము.

శివమహాదేవుడు పార్వతితో అంటున్నాడు. ఒక చంద్రవంక, ఒక కుముదపత్రము, ఒక ప్రవాళము ఓ పార్వతీ! ఒక తీవ ధరించినట్లుగా కనిపించుచున్నది. దానిలోని వ్యంగ్యమునకు, ఉద్దేశించిన అంతరార్థమునకూ ఆమె కంగారుపడినది.

ఆయన వైపు చురుకుగా చూచినది. తన కుచ, నితంబ, కపోలములను కప్పుకొను ప్రయత్నము చేసినది.

అలం. ప్రస్తుతాంకురము

తే. ప్రావృషేణ్యపయోధర పటలిచేత
గాడ్పు నీహారకరరేఖ గప్పుకరణి
ధరణిధర కార్ముకుడు శైలతనయపొదివె
బచ్చడంబున బొల్చు పూబచ్చడమున 1 –187

వర్షాకాలపు మేఘములు (ప్రావృషేణ్య పయోధరపటలి) చంద్రవంకను

కప్పునట్లు (నీహారకరరేఖ కప్పు కరణి) కొండవిలుకాడైన శివుడు (ధరణిధర కార్ముకుడు) శైలతనయను పచ్చ + డంబు = పచ్చనికాంతి గల) పూపచ్చడంబున (పూల పచ్చడముతో) కప్పెను.

చం. పొదుపు పరాగఘృష్టి మొగమున్, శ్రమవారి మేను, భానుదీ
ప్తిదవుల వెచ్చు జన్గవయు దేజము దాల్చెన కాని యొప్పుగుం
దదు నగపుత్రికప్డు, భసితంబున వర్షము చేత నగ్నిపై
గదురుట నద్దమున్ లతయు కాంచన కుంభములున్ బెడంకునే! 1-188

ఈ పద్యమున పార్వతీదేవి మోము అద్దముతోనూ, శరీరము లతతోనూ, స్తనములను బంగరుకుండలతోనూ పోల్చి ఆ పై చమత్కారము ఘటించుచున్నాడు.

ఆ వనవిహారమున ఆమె మోముపైబూడిద వంటి పుప్పొడి పడినది (పొదుపు....మొగమున్).

స్వేదజలము శరీరమున వ్యాపించినది (శ్రమ వారిని మేను)

వేడియైన సూర్యకాంతి ఆమె కుచములపై బడినది (భాను దీప్తి దవు అ హెచ్చు చన్గడలు)

అయినా పార్వతీదేవి తేజము హెచ్చినదే కాని తగ్గలేదు. కారణములు వరుసగా చెబుతున్నాడు.

అద్దమును బూడిదతో తోమిన అది తళుకెక్కును

వర్షమున మేను తడిసిన పరిశుభ్రమై రాణించును.

కాంచనకుంభములను అగ్నిపైనుంచిన అవి మెరుగుపెట్టబడి ప్రకాశించును.

అలం. రూపకము ,క్రమము.

మ. బొమలెక్కించిన విల్లువంచు, నునుజూపుల్ చంచలాచంచల
క్రమరేఖన్ నిగిడింప శాత విశిఖౌఘంబుల్ మెయిన్నించు నె

య్యమునన్ బల్కగ నల్కమీరి చటులజ్యా ఘోషమున్ జేయున
య్యుమ ప్రాపొంది రతీశ్వరుండు హరు బిట్టోడింప నుట్టాడుచున్1–189

అపుడు పార్వతీదేవి అండచూచుకొని (ఉమ ప్రాపు పొంది) మన్మథుడు శివుని శీఘ్రముగా ఓడించుటకు (బిట్టు + ఓడింప) సంభ్రమింపదొడగెను (ఉట్టాడుచున్)

ఆమె తన కనుబొమలను పైకెత్తగా (బొమలెక్కించిన) మరుడు విల్లు వంచును.

ఆమె లేతచూపులను (నునుజూపుల్) మెరుపుమెరిసినట్లు వ్యాపింపజేసిన (చంచలాచంచల క్రమరేఖన్ నిగిడింప) వాడి బాణములను శివుని దేహముపై పడునట్లు చేయును.

ఆమె సరసపు పలుకులు (నెయ్యములం బల్కగ) పలుకగా కోపంతో తనవింటి నారీఘోషము చేయును.

అలం. వ్యంగ్యోపమ.

చం. **చిగురులు దేరజేసి విరిచిక్కని చక్కని పూవుగుత్తులన్**
బిగువు చనుంగవం బొదివి వ్రేలెడు చిల్కల జోపి తేనియన్
బొగపిన పల్కులం బొగడి భూతపతిన్ బతి మెచ్చజేసె న
య్యగజ తదుద్యమార్హ వినయానునయా భినయానుకూలతన్ 1 – 190

అపుడు పార్వతీదేవి చిగుళ్ళను కోసితెచ్చినది (తేరదీసి = కలుగజేసి)

చిక్కగా పూచిన పూలగుత్తులను తన బిగువైన చనుగవకు పొదివినది.

అచట అంటిపెట్టుకుని యున్న (వ్రేలు) చిలుకను తరిమినది (జోపి)

తేనెలో పొగిచిన పలుకులతో భూతనాథుడైన భర్తకు ఆ పార్వతి ఆయన ప్రయత్నమునకు (కోరికకు) దగిన వినయము, అనునయము, అభినయము అనుకూలించునట్లు ప్రవర్తించి సంతోషము కలిగించినది.

ఈరీతి ప్రమద విపిన వి
హారం బొనరించి హిమనగాత్మజయుం గం
జారి రవి శిఖి నయనుడుప
చారంబులు సమద యువతి జన మొనరింపన్ 1 - 191

హిమనగాత్మజ = పార్వతీదేవి

కంజారి రవి శిఖి నయనుడు = చంద్ర సూర్య అగ్ని నేత్రములు గల శివుడు.

ఉ. **నాకవిభూపలోత్కరకనచ్ఛిఖరావృతమైన యొక్క ప**
ద్మాకర తీరకేళి కనకాద్రి సుఖస్థితి నుండు నంత బుం
జీకృత తారహారముగ శేషవిభూషణు నంఘ్రికిన్ నమో
వాకమొనర్చి యిట్లను శివాకలకంఠి సమంజసోక్తులన్! పాం.మ. 1-192

నాకవిభు + ఉపల + ఉత్కర + కనత్ + శిఖ ర + ఆవృతమైన = ఇంద్రనీల మణులతో ప్రకాశించు శిఖరములతో కూడుకున్న

పద్మాకర + తీర + కేళి + కనకాద్రి = కొలను తీరములోని బంగారు క్రీడాపర్వతము పైన

శివునికి (శేషవిభూషణు) పార్వతీదేవి (శివాకలకంఠి) పాదములంటి నమస్కరించి ఇట్లనెను. ఆమె నమస్కరించుటకు వంగినపుడు ఆమె హారములన్నియూ ముత్యములపోగువలె అయినవి (పుంజీకృత తారహారముగ)

సీ. **విజ్ఞానమయ! మహాప్రాజ్ఞ! యో సర్వజ్ఞ!**
ప్రార్థింతు నిన్నొక యర్థమేను
నిర్వాణ ఫలదమై నీకున్కి పట్టైన
క్షేత్రంబు దేవతా సింధు ముఖ్య
తీర్థంబుల జయించు తీర్థంబు నత్యుత్క
టప్రభావంబుల దీప్రమైన

దైవతంబును గూడి దర్శన స్నాన పూ
జనముల గలుషభంజన మొనర్ప

తే. జాలు నిమ్మాడు నొకచోట మేళవించి
యుండునో కాక వేర్పడి యుండునొక్కొ
దీని చందంబు సకలంబు దేట పడగ
హృదయ గమ్యంబు జేసి నన్నేలుమనుడు 1 - 193

పార్వతీదేవి మహాదేవుని అడుగుతున్నది. దేవత, క్షేత్రము, తీర్థము ఉత్కృష్టమై యుండి దర్శన, పూజన, స్నాన మాత్రమున కలుషభంజన మొనర్చు ప్రదేశము ఒకడున్నదా? నాకు హృదయమునకు ఎరుకపడజెప్పుము.

ఇదే సందేహం అగస్త్యుడు కుమారస్వామిని అడిగాడు. దానికోసమే మునులను తోడు తీసుకుని మహాదేవుని దర్శించడానికి తీసుకవచ్చేడు కుమారస్వామి.

అల్లాంటిది శైవక్షేత్రమే ఐ ఉంటుందని అమ్మవారి భావన. అందుకే నీకున్కి పట్టైన క్షేత్రము అంటున్నది.

మ. లవలీపల్లవ పాండురంబులగు గల్లక్షోణులం జంద్రికా
లవలీలం దరహాసమింపెసగ గేలన్ వైళ మగ్గోల బే
లవలీలం గొనిదెచ్చి యంక గదళాలంకారమున్ జేసి బా
లవిధూత్తంసుడు పల్కు మాధవ కథ శ్లాఘాసుఖాసక్తుడై! 1-194

లవలీపల్లవము = వెన్నెల తీగ యొక్క చిగురు అని వ్యాఖ్యానకారుడు. లవలి యనగా తీగ అని మాత్రమే అర్థం.

సరే. చిగరుటాకువంటి తెల్లనైన చెక్కిళ్ళు (గల్లము అంటే చెక్కిలి. క్షోణి అంటే ప్రదేశము).

ఆ చెక్కిళ్ళకు వెన్నెల లేశం వంటి (లేతవెన్నెల అన్నమాట... చంద్రికా లేశము) దరహాసం మరింత ఇంపొసగగా

గోల = ముగ్ధ. ఆపార్వతి యనే ముద్దరాలిని తన అంక కదళిపై అలంకారముగా కూర్చుండబెట్టుకుని

బాల / విధు/ ఉత్తంసుడు.. బాలచంద్రుని దాల్చువాడు = శివుడు

మాధవ కధను శ్లాఘించుటయదు ప్రీతి కలవాడై

పై పద్యముతో అన్వయము.

కం. కించిద్వలగ్న! మిక్కిలి
మంచిది నీ ప్రశ్నమిది సమర్మముగా వి
న్పించెద నను నాలోనన
కంచుకులరుదెంచి ఘటిత కరకిసలయులై

కం. దేవ! యగస్త్యాదిక ముని
సేవితుడై వచ్చినాడు సేనాని భవ
త్సేవార్థి యగుచు నతడిట
రావచ్చునొ యనుడు రాగరసభరితమతిన్ 1 - 195,196

కించిద్వలగ్న = సన్నమైన నడుము గలది

పార్వతీదేవిని కించిద్వలగ్నా! అని సంబోధించాడు మహాదేవుడు. చాలామంచి ప్రశ్నవేశావు. అని సమాధానం చెప్పడానికి ఉద్యుక్తుడైనంతలో కంచుకులు (భటులు) వచ్చేరు.

వచ్చి నమస్కరించి మునిసహితుడై వచ్చిన కుమారస్వామి రాకను తెలియజేసి ఇచటికి రావచ్చునొ? అని అనుమతికోరినారు.

దేవీ సహితుండై యద్దేవదేవుండు తదాగమనం బనుమతించుటయు వల్లెయని సౌవిదల్లనికరంబు నిజకరంబుల బుత్తడి బెత్తంబు లంబురుహచుంబిత త్రుణ తరణి కిరణంబులం బురణింప మరల పరచి శరవణప్రభువునకు భవానీపతి యనుగ్రహించుట తెలియ విన్నవించుటయు నతండు 1 - 197

సౌవదల్ల నికరంబు = కంచుకుల గుంపు.

నిజ కరంబుల.......పురణింప

ఆ కంచుకుల హస్తములు పద్మముల వలెను, బంగారుబెత్తములు సూర్యకిరణముల వలెను ఉన్నవనుట.

సీ. వీడియంబెడలించి విధురత్న కనకాలు
కాంచితాంబువు పుక్కిలించి యుమిసి
ఉదిరి బంగరుద్రాత హెుంబొట్టు వలెవాటు
సడలించి వెసకటిస్థలిని జుట్టి
యనుయాయి ప ృథుకహస్తాంతరన్యస్తోప
దోచితార్థము తానె యుద్వహించి
యంగుళీసంజ్ఞ సంయముల బ్రత్యేకంబు
మునుమున్నులోనికి జననొనర్చి

తే. ద్వారపార్శ్వస్థవేదికావలుల జరత
రక్షివర్ణంబు టంక్రియారభటి వరల
వలయమకుటాదికంబుక నిలిచి మ్రొక్క
నగవు చూపుల జూచుచు నగరు జొచ్చి! 1 - 198

శరవణప్రభువునకు భవానీపతి అనుమతి లభించింది.

మంచిపద్యం.

1. వెంటనే కుమారస్వామి నములుతున్న తాంబూలం ఉమ్మివేశాడు (వీడియంబెడలించి)

విధు = చంద్రుడు. విధురత్న = చంద్రకాంతమణులు. అవి తాపి ఉన్న బంగారు చెంబు (కనక + ఆలువు. ఆలువు = సన్నమూతి ఉన్న చెంబు) లోని నీరు పుక్కిలించి ఉమ్మివేశాడు. పెద్దల దగ్గరకు వెళ్ళే మర్యాద పాటించాడు.

2. ఉదిరి బంగారము = మేలిమి బంగారం. హొంబట్టు = బంగారు పట్టు. వల్లెవాటుగా వేసుకున్న మేలిమిబంగారు జరీపట్టు వస్త్రం కటికి బిగించాడు. పెద్దల వద్దకు పోతున్నపుడు కండువా వేసుకునే రాజసం ఉండకూడదు. ఇది యొక మర్యాద

3. ఉపద = కానుక. యనుయాయి = సేవకుడు. ఉద్వహించు = ధరించు.

అప్పటివరకూ సేవకుడు పట్టుకుని వస్తున్న కానుక (పెద్దలకీయదలచినది) తాను తీసుకున్నాడు. పెద్దలకిచ్చే కానుక స్వయంగా తీసుకుపోవడం ఒక మర్యాద.

4. అంగుళి సంజ్ఞ అంటే చేతివేలి సంజ్ఞచే తనతో వచ్చిన మునులను ముందు లోనికి పంపించాడు. పెద్దలకు ముందు దారి చూపడం ఒక మర్యాద.

5. ద్వారం పక్కన ముసలికాపలావారు చేతులెత్తి కిరీటాలకానించి చప్పుడయ్యేలాగా మొక్కేరు. (వలయమకుటాదికంబుగ) వారిని నగవు చూపులతో ఆదరించాడు. వృద్ధ నౌకర్లను పట్టించుకోవడం ఒక మర్యాద.

ఇలా మర్యాదలన్నీ పాటిస్తూ కుమారుడు నగరిలోనికి ప్రవేశించాడు.

ఉ. వచ్చి పయోజపత్రముల వ్రాలెడు తుమ్మెద దొమ్మి మూకలన్
దచ్చెన జేయుచున్ బితృపదంబుల గూకటులంట దర్శనం
బిచ్చుట మున్నుగాగ నుతియించుచు మ్రొక్కుడు గేలుసాచి వే
గ్రుచ్చి కవుంగిలించి వలిగుబ్బలి పట్టియు వాకదాల్పుడున్! 1 - 199

పితృ పాదాలకు కుమారుడు మ్రొక్కినాడు. తన కూకటి జుట్టు శివుని పాదములకు సోకునట్లు మ్రొక్కినాడు. కూకటి యనగా చిన్నిపిల్లలకు నెత్తి మధ్య గల పిల్లజుట్టు. అది ఎట్లున్నది? తామరరేకుల పై దొమ్మిగా వాలు తుమ్మెదల దండును తచ్చెనజేయునట్లున్నది అనగా ఎగతాళి చేయునట్లున్నది. అనగా శివుని పాదములు తామరరేకులు. కుమారుని కూకటి జుట్టు తుమ్మెదదండును నిరాకరించగలుగు అందము గలిగినది

అట్లు మొక్కిన కుమారుని తల్లి (వలిగుబ్బలి పట్టి = మంచుకొండ కూతురు = పార్వతీదేవి) తండ్రి (వాకదాలుపు = ఏరు తాల్చినవాడు) గుచ్చి కౌగిలించినారు.

కం. **నిటలాక్షు వలన నప్పుడు**
ఘటసంభవ ముఖ్యమునులు గనిరెంతయు ము
చ్చట బిలిచి పీట యిడి యు
త్కటకృపతో నొసగు పరమ గౌరవమంతన్! 1 - 201

ఘటసంభవ = అగస్త్యుడు

ఉత్కటము = గొప్ప

తాత్పర్యము సుగమము.

సీ. **అలవోక కనకాద్రి సెలయుచో విరిగిన**
హరివరాహము దంష్ట్ర నవతరించె
నెద్ది మున్నపరంజి ఇసుకరానేలల
జరియించు గంధర్వ పరివృఢునకు
చిత్రాశ్వునకునెద్ది చేకూరె నెద్ది త
చ్ఛుద్ధాంత కామినీ సురత ఖేద
మపనయింపగజాలె దప వాసరంబుల
నంచయై గురుదంచలానిలముల

తే. **నెద్ది ప్రాపించె నాఖేచరేంద్రు గెలుపు**
గొన్న తారకునకు వాని గుహుడు దునిమి
తెచ్చె తానెద్ది యమ్ముత్యమిచ్చె నచల
సుతకు శితికంధరునకు నిచ్చుటయు నలరి 1 - 202

ఒక ముత్యము కుమారస్వామి తీసుకవచ్చి పార్వతీపరమేశ్వరులకు కానుకగా ఇచ్చాడు. ఆ ముత్యము గొప్పదనము వర్ణిస్తున్నాడు.

1. అవలీలగా వరహావతారమున శ్రీహరి మేరుపర్వతమును ఎగజిమ్మినపుడు (సెలయుచో) ఆ వరాహదంష్ట్ర నుండి పుట్టినది.

2. బంగరు ఇసుకనేలలో చరించుచున్న గంధర్వరాజు చిత్రాశ్వునకు దొరికినది.

3. హంసరూపము ధరించి చిత్రాశ్వుని అంతఃపుర కామినులకు (శుద్ధాంతకామినీ) తన రెక్కలతో విసిరి (గరుత్ + అంచల + అనిలములు) సురతాయాసమును పోగొట్టినది.

4. తరువాత చిత్రాశ్వుని గెలుచుకొన్న తారకునకు దక్కినది.

5. తారకుని దునిమి కుమారస్వామి తెచ్చెను.

దానిని గుహుడు తలిదండ్రులకు కానుకగా నిచ్చెను.

చం. హరుడు శిరంబునన్ జెవి కరాంబురుహంబున వాల్ల జంద్రికాం
కుర పరభాగమై యురగకుండలమై స్ఫటికాక్ష సూత్రమై
గిరిజ కచాళి గర్ణమున గేల వహింప బ్రసూన మాలికా
కరిరదపత్ర విభ్రమ శుకంబులునై మణి యుల్లసిల్లుచున్! 1- 203

హరుడు ఆ ముత్యం తీసుకుని శిరమున, చెవిపైన, చేతిలోనూ ఉంచుకోగా అది వరుసగా వెన్నెల మొగ్గ లాగా, నాగకుండలములాగా, స్ఫటిక అక్షమాల లాగా కనిపించింది.

పార్వతి తలలోనూ చెవిపైనా చేతిలోనూ ఉంచుకోగా వరుసగా పూలదండలాగా, చెవికమ్మ లాగా, చిలుక లాగా కనిపించి అందగించింది.

వెండియు నక్కొండరాచూలియు, ఖండపరశుండునుం డెందమ్ముల నెద్ది యభిలషించి రయ్యె రూపంబు లాపరమరత్నంబు ధరియించి తదాదరణ చరితార్థంబయ్యెనంత 1 - 204

కొండరాచూలి = కొండరాజు కూతురు పార్వతి

ఖండపరశువు = శివుడు

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. **మత్స్వామీప్యమునకు నీ**
సత్సంయమివరులు నీవు జనుదెంచుటకో
వత్సా! ఎయ్యది కతమని
వాత్సల్యముగదుర పంచవదనుదుపలుకన్ 1 - 205

పంచవదనుడు = శివుడు

తాత్పర్యము సుగమము.

తనతండ్రి బలుకు గ్రౌంచనిషూదనుడు చంద్ర
పరిషన్నిరుద్ధ నీరరుహ ముకుళ
భాతి మోడుపుగేలు ఫాలాగ్రవీథికి
విలసిల్లి యలర యో వృషభ గమన
నాపేర స్కాందంబు నాదగు నొకపురా
ణము నీదు కరుణ కలిమి రచించి
యిమ్మునీంద్రుల కెల్ల నెరిగింప నందు వీ
రలు సురక్షేత్ర తీర్థముల కథలు

చాల వినివిని సర్వాతిశాయియైన
దేవుడేనియు నటువంటి తీర్థమేని
నట్టి సుక్షేత్రమేని భోగాపవర్గ
దాయి కలదేని యెరిగింపు తడయ కనిన. 1 - 206

క్రౌంచ నిషూదనుడు = కుమారస్వామి

చంద్రులచేత వికసించకుండా నిరోధింపబడిన తామర మొగ్గ విధమున చేతులు ముకుళించి ఫాలమునకు చేర్చి నమస్కరించి కుమారస్వామి చెబుతున్నాడు.

ఇక్కడొక విశేషమున్నది. ఆతని అరమోద్పు చేతులు తామరమొగ్గ వలె

యున్నది. ఆచేతుల గోళ్ళు చందమామల వలె యున్నవి. చంద్రుని రాకతో తామరపూలు ముడుచుకొని పోవును.

ఓ మహేశ్వరా (వృషభగమనా) నేను వ్రాసిన స్కాంద పురాణమును ఈ మునులందరికీ వినిపించితిని. అది విని వీరు అన్నింటికీ మించిన దైవతము (సర్వాతిశాయి యైన దేవుడు), గొప్ప క్షేత్రము, తీర్థము ఒకచోట ఉన్నచో తెలుపుమని వేడగా.

సర్వోత్కృష్టంబులగు తీర్థ క్షేత్ర దైవతంబుల మహాప్రభావంబు మదీయభావ దర్పణంబునం బ్రతిఫలింపమిం జేసి. 1 - 207

భావ దర్పణము = మనసను అద్దము

కం. నీవలనన కడముట్టిన
దైవత మహిమయును క్షేత్రతత్త్వము తీర్థ
శ్రీవిభవము శ్రుతిమార్గ సు
ధా విష్కృతిగాగ వినుటకై ముదమొదవన్. 1 - 208

నీవలనన కడముట్టిన = నీవలననే సిద్ధించిన

శ్రుతి సుధావిష్కృతి = చెవులలో అమృతము పోయు విధమున = కర్ణపేయముగా

ఉ. ఈ కలశోద్భవప్రముఖు లేనును వచ్చితి మీహితార్థ ల
క్ష్మీకర! దీని మాకునెరిగింపు మనంబున నున్న సంశయో
త్సేకము మానిపింపు కృపదేలెడు చూపుల జూడుమన్న దా
రాకమనార్థమౌళి మధురంబు ప్రియంబును గాగ నిట్లనున్! 1 - 209

నేను ఈ కలశసంభవుడైన అగస్త్యుడు ఇతర ప్రముఖులు ఈక్షేత్ర విషయము అడుగుటకు వచ్చితిమి. మా మనముల నున్న సందియముకృపతో మాన్పవలసినది అనగా శివుడు మధురముగానూ ప్రియముగానూ ఇట్లనెను.

ఈహితార్థ లక్ష్మీకర .... ఈహితము అనగా కోరిక. అర్థము = భాగ్యము. లక్ష్మీకర = శుభములొసగువాడు. (కోరిన కోర్కెలు తీర్చువాడు)

తారాకమనార్థ మౌళి... కమనుడు = మన్మధుడు. తారాకమనుడు = తారలకు మన్మధుడు చంద్రుడు. తారాకమనార్థమౌళి అనగా చంద్రరేఖను ధరించినవాడు. శివుడు.

మ. మము నీయర్థమ వేడుచున్నయది యుష్మన్మాత యోపుత్ర ! యీ
యుమకున్నీకు నెరుంగ జెప్పెద వినుం డూహించి యేతచ్చరి
త్రము సర్వంబు కరోదరస్ఫటిక రత్నశ్రీ ప్రకాశింప గో
ప్యము సేయందగు దీని విన్న పిదపన్ బ్రాణంబుగా దాచుచున్! 1-210

నన్ను ఇదే విషయం మీ అమ్మా అడిగింది. మీ ఇద్దరికీ ఈ విషయం చెబుతాను. కరోదరస్ఫటికశ్రీ ప్రకాశింప అన్నాడు.అరచేతిలో మణి మెరసినట్లు అంటే అంత తేటతెల్లంగా అని ఒక అర్థం. ఇంతకు ముందు కుమారస్వామి ఒక మణి ఇచ్చాడు కదా. అది అరచేతిలో ప్రకాసిస్తూ ఉండగా అని ఒక అర్థం. ఎలా అయినా చెప్పుకోవచ్చు. కానీ ఇది విన్న తరువాత దీనిని గోప్యముగా ప్రాణసమానంగా దాచుకోవాలి అని చెప్పాడు మహాదేవుడు.

కానీ ఈ ఋషులకు, దేవుళ్ళకూ ఎంతకరుణో చూడండి. అది మనందరమూ సవిస్తరంగా వినబోతున్నాము. చదవబోతున్నాము.

తే. శఠమతికి నాస్తికునకు బాషండునకును
గర్మము గురించి యాచించు గర్వితునకు
నీపరమగోప్యమో పుత్ర! యో పురంధ్రి!
తప్పి దారియు నెరిగింప దగవు గాదు! 1 - 211

మూర్ఖుడు (శఠమతి)

వేదప్రామాణ్యము నంగీకరించనివాడు (నాస్తికుడు)

వేదవిరుద్ధ ఆచారములు కలవాడు (పాషండుడు)

పొరబాటునైనా వీరికి తెలుపరాదని భగవంతుని కట్టడి.

కం. అని నిజతనూభవునకును
తన మగువకు తీర్థ దైవత క్షేత్రము లొ
క్కనెలవునన భువనత్రయ
వినుతి గొనుట తెలుపగడగి విధుమౌళి మదిన్ 1 -212

భువనత్రయిన్ = ముల్లోకములను

విధుమౌళి = చంద్రమౌళి = చంద్రుడు.

సీ. వెడదకన్నుల వాని, వెయినామముల వాని
వ్రేతల వలపించు వెరపు వాని
జిప్ప కూకటివాని, జిన్నినవ్వులవాని
జెరవిన మంచి పించియమువాని
బులుగు తత్తడివాని, బొడవుల తుదవాని
బొక్కిట వెలిదమ్మిపూవు వాని
మినుకుటూర్పులవాని మిసిమిమేతలవాని
మెరగు చామనచాయ మేనివాని

తే. దిస్సమొల వాని, బసి గాన ద్రిప్పువాని
మురళి గలవాని, మువ్వంక మురువు వాని
విట్ఠలాధీశు దలచి తద్విపుల మహిమ
నొడువు బ్రామర్రి క్రీనీడ విడిదిప్రోడ. 1 - 213

మహాదేవుడైన శివుడు చిన్నికృష్ణుని ధ్యానిస్తున్న పద్యమిది. చాలా అందమైన పద్యం. కంఠస్థం చేయదగ్గది.

1. పెద్ద కళ్ళు కలిగిన వానిని, వెయ్యి నామములు కలవానిని, గోపికలను వలపించు నేర్పు కలవానిని

2. నడినెత్తిమీద కొంచెం వెంట్రుకలు కలవానిని (చిప్పకూకటి వాని), చిన్ని నవ్వుల వాని, నెమలిపించము తలలో తురిమినవాని (చెరవుట = పువ్వులు అలంకరించుకోవడాన్ని చెరవుట అంటారు.)

3. పక్షి (పులుగు) వాహనముగా (తత్తడి) గలవాని, త్రివిక్రముని (పొడవుల తుదవాని = ఇతని పొడుగే తుది పొడుగట), బొడ్డులో (పొక్కిట) తెల్లతామరపువ్వు గలవాని

4. మినుకులు అంటే వేదములు. మినుకులు ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములుగా కలిగిన వాని (వేదములు విష్ణువు ఊర్పులనుట), మిసిమి అంటే వెన్న. వెన్నతినువానిని, కొంచెం మెరిసే చామనచాయ మేనుగలిగినవాని

5. దిస్సమొల వాని = దిగంబరుని

6. పసి = గోగణము. గోవులను అడవిలో మేపువాని

7. మురళీ వాయించేవానిని

8. ముప్వంక మురువు వాని .. మురళీ వాయించే కృష్ణుడు మూడువంపులు గలిగి నుంచుంటాడు. నడుము వద్ద ఒక వంపు, భుజములవద్ద ఒక వంపు, తల /మెడ ఒకవంపు. దీనిని ముప్వంక మురువు అని అంటారు.

9. విఠలుడైన పాండురంగని తలచుకొని

ప్రామ్రి క్రీనీడ విడిది ప్రోడ ..

అద్భుతమైన పదబంధం. పాతమ్రిచెట్టు క్రింది నీడ విడిదిగా కూర్చునే నిపుణుడు ఎంత అందంగా అన్నాడో ఈ మాట.

ప్రౌఢ (ప్రకృతి) – ప్రోడ (వికృతి)

అలాంటి ప్రోడ

నొడువు = చెప్పెను.

శా. సారాచార విచార! చారణ వధూ సంస్తూయమాన ప్రథా
ధారోదార విహార! హారసుషమాధస్యస్ఫుర త్కీర్తిక
ర్పూరాలంకృత దిక్క! దిక్కరి కరాభోగ స్ఫురద్బాహుశా
ఖారారజ్యదశేషభూభరణదక్షా! దక్ష జిద్వైభవా! 1 - 214

ఆచారముల సారము తెలిసినవాడా (సారా ... విచార)

గంధర్వ స్త్రీలు గానము చేయు ఔదార్య విభవము కలవాడా (చారణ....విహార)

కర్పూరమువలె తెల్లనయిన కీర్తి ఆవరించిన దిక్కులు కలవాడా (హార.....దిక్క)

దిగ్గజముల తొండములవంటి భుజములతో భూభారము వహింప జాలువాడా (దిక్క.... దక్షా)

శివుని వంటి వైభవము కలవాడా (దక్ష..వైభవా)

అలం. ముక్తపదగ్రస్తము. ఉపమ. అనుప్రాసము.

కం. నారాయణ పదసేవా
పారాయణ! బంధులోక పాలనదీక్షా
ప్రారంభ కల్పభూరుహా!
భారత రామాయణాది పరమార్థజ్ఞా! 1 - 215

బంధులోక పాలనదీక్షా ప్రారంభ కల్పభూరుహా! = బంధువులను పాలించు దీక్షయొక్క ప్రారంభమునకు కల్పవృక్షము వంటివాడా!

మాలిని:సకల సుజనవర్యా! శాంభవాహార్య ధైర్యా!
సుకవి వినుతకీర్తీ! శుద్ధతత్త్వ ప్రవర్తీ!
ముకురనిభ కపోలా! ముగ్ధ లక్ష్మీవిశాలా!
కకుబధిప సమానా! గౌరవశ్రీ నిధానా! 1 - 216

ఇది మాలిని వృత్తం.

సుజనులలో శ్రేష్ఠుడా!

శివుని గిరియగు కైలాసగిరి వలె చలింపని ధైర్యము కలవాడా (శాంభవ + అహార్య.. అహార్యము = కొండ)

సుకవులు నుతించు కీర్తి కలవాడా!

పరిశుద్ధమైన స్వభావముతో ప్రవర్తించు వాడా!

అద్దముల (ముకుర) వంటి చెక్కిళ్ళవాడా!

మనోజ్ఞమగు సంపద కలవాడా!

దిక్పతులతో సమానుడా! (కకుప్ = దిక్కు. కకుప్ + అధిప = కకుబధిప)

గౌరవమను సంపద కలవాడా!

మాలిని లక్షణములు :

నాలుగు పాదములు.

ప్రతి పాదమునకు న న మ య య గణములు.

ప్రాస నియమమున్నది.

యతి స్థానము - 9

ఇది శ్రీమద్పరమపధనాథ నిరవధిక కృపా పరిపాక పరిచిత సరసకవితా సనాథ రామకృష్ణ కవినాథ ప్రణీతంబైన పాండురంగ మహాత్మ్యం బను పరమభాగవత చరిత్రము నందు బ్రథమాశ్వాసము. 1 - 217

ఇది శ్రీ దేవగుప్తాపు కూటంరాజు, సూర్యవిజయలక్ష్మి పుణ్యదంపతుల కనిష్ఠ పుత్రునిగా కాట్రావులపల్లిలో జన్మించిన సూర్యగణపతిరావుచే శ్రీ బులుసు వేంకట రమణయ్యగారి లఘుటీక ననుసరించి పాండురంగ మహాత్మ్యము కావ్యమునకు సంతరింపబడిన పామర వ్యాఖ్యానమున ప్రథమాశ్వాసము.

ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీదయిత చరణసేవా
ప్రాదుర్భవదఖిలవిభవ భాసుర! సరసా
హ్లాదక! వితరణ విద్యా
వేదీ! రామానుజేంద్రు వేదాద్రీశా! పాం.మ. 2 -1

తన కృతిపతియైన విరూరి వేదాద్రిమంత్రిని సంబోధిస్తూ ఆచారం ప్రకారం వ్రాసిన ఆశ్వాశాది పద్యం.

శ్రీదయిత = విష్ణువు. విష్ణుపదసేవ వలన లభించిన సమస్త ఐశ్వర్యములతో (సకల విభవ) వెలుగొందువాడా!.

రసికులకు ఆహ్లాదము కలిగించువాడా!

రామానుజమంత్రి తనయుడవైన వేదాద్రీశ్వరా! విను అని కొనసాగిస్తున్నాడు

దీనిలో మొదటి సమాసం కథకు అనుసంధానమౌతుంది. దీనిలో శ్రీపాండురంగని పదసేవాచణుడైన పుండరీకుడు అను ముని కథ చెప్పబడునని ధ్వని.

వ. ఆకర్ణింపు మాగోకర్ణమండలుండు సమకూరంబుగా గొండరాబూలిం గనుంగొని **2-2**

సీ. శైలజ! విను, విను షట్కంఠ! కరవీర
కుశపల్లవంబుల గొమరుమిగులు
ఘర్మవీరానది కలిసెనెచ్చట నట్టి
భైమి దక్షిణతీర భాగమునకు
యోజనంబున సమస్తోన్నతంబగు తీర్థ
మును క్షేత్రమును చాలబొగడువడియె

బౌండరీకములన భాసిలునచట న
ద్దేవతోత్తముడు లక్ష్మీ విభుండు

తే. **భక్తరక్షణ దాక్షిణ్య సక్తబుద్ధి**
యఖిలనిగమౌఘ గిరిగుహా హరిపృధుకము
పాండురంగడు సాకృతి బ్రహ్మ లీల
నిలిచియున్నాడు భువనవర్ణిత విభూతి! 2–3

శివదేవుడు కథ మొదలుపెడుతున్నాడు.

ఓ శైలజా! ఓ షణ్ముఖా! వినండి.

షణ్ముఖుడు అని కుమారస్వామి ని అనడం వాడుక. కానీ షణ్ముఖా అనదు రామకృష్ణుడు. ఎవరూ వాడని సమాసం వాడతాడు. ఇది అతనికి చాలాయిష్టం. షట్కంఠా! అన్నాడు. అర్థం మార్పు లేకపోవచ్చు. కానీ పదములపోహళింపు కొత్తగా ఉంటుంది. ఇది రామకృష్ణుని కవితా ముద్ర. ఇవి గమనిస్తే మనకు భాష అభివృద్ధి చెందుతుంది.

సన్నని చిగుళ్ళతో ఉండే గన్నేరులతో (కరవీర కుశపల్లవంబులు) అందగించే (గొమరుమిగులు) ఘర్మవీరానది భైమీనదిలో ఎక్కడ కలుస్తుందో దాని దక్షిణతీరంలో ఒక యోజనం (8 మైళ్ళు) దూరంలో ఒక తీర్థమూ, ఒకక్షేత్రమూ చాలాప్రసిద్ధికెక్కినవి (పొగడుపడియె) ఉన్నవి.

అవి సమస్తోన్నతములు అనగా అన్నిటిలోనూ గొప్పవి. వాటికి పౌండరీకములు అని పేరు. తీర్థము పేరూ పౌండరీకమే, క్షేత్రము పేరూ పౌండరీకమే.

అచ్చటి దైవతము విష్ణుమూర్తి (లక్ష్మీవిభుడు). ఆయన నామం పాండురంగడు. ఆయనకు రెండు విశేషణాలు వాడేదు.

1. అఖిల నిగమౌఘ గిరిగుహా హరిపృధుకము (సకలవేదముల సమూహము

అనే పర్వతగుహలలో విహరించు సింహశాబకము (హరిపృథుకము. చిన్నికృష్ణుడు కదా అందుచేత పృథుకము = పిల్ల, బిడ్డ)

2. సాకృతి బ్రహ్మలీల నిలిచియున్న భువనవర్ణిత విభూతి. (జగత్తులోని వారందరూ వర్ణించే పెన్నిధివంటి సాకారుడైనిలిచిన బ్రహ్మపదార్థము.)

వచనము

ఆదికల్పంబునందలి పదునెనిమిదవ ద్వాపరంబు కడకందువ శతానందాది బృందారక సందోహ శిరశ్శేఖరశిఖర మణిగణ మయూఖ చ్ఛటాటోపారోప మహనీయ చరణ నఖరశిఖరుండగు పుండరీకాక్షుండు పాండురంగాహ్వయమునం బుండరీకుండను నొక్క భూసురపుండరీకునకు బ్రత్యక్షంబై భక్త పక్షపాతంబున దత్క్షేత్రతీర్థంబులకు బౌండరీకంబులను నామకల్పనంబాచరించి యా చతుర్భుజుండు నేడు అచ్చోటనయున్నవాడు. అవ్వెన్నుని చరిత్రంబు మీకు శ్రోత్రరసాయనంబు జేసెద వినుండు. ఇది మీ యిద్దరి ప్రశ్నంబులకు నుత్తరంబయ్యెడు నని మృదుండు మునిసన్నిధానంబున గుమారుండు వినుకొన గిరికుమారిం గటాక్షించి ద్రాక్షారస సపక్షంబగు నక్షరవిక్షేపంబులొలయ నిట్లనియె.

2- 4

తాత్పర్యము సుగమము.

పుండరీకుడు అను భూసురపుండరీకుడు....

భూసురపుండరీకుడు అనునప్పుడు పుండరీక శబ్దము శ్రేష్ఠ వాచకముగా వాడబడినది.

ద్రాక్షారస సపక్షంబగు అక్షరవిక్షేపములు.... ద్రాక్షరసమునకు బంధువులైన అక్షరముల విరజిమ్మట... అందమైన పదబంధము. పదములకు బదులు అక్షరవిక్షేపములు అన్నాడు. అక్షరముల సమూహము పదము కావున.

ఆ పదములు ద్రాక్షరసము వంటి తీపి గలవి యనుట.

చం. అలికులవేణి ! విన్ము రచితాఖిల పుణ్యుడశేషగణ్యు ద
త్యలఘు వివేకపాకఖని యార్యజన స్తవనీయ చర్యు దు
జ్జ్వలగుణరత్న రత్ననిధి సత్య దయార్జవ శాంతి దాంతి మాం
సలగతి పుండరీకుడను సన్మునిపొల్పు నొకండు పెంపునన్ 2 – 5

అతి + అలఘు ... అత్యలఘు = అల్పము గాని.

వివేక పాకఖని = తెలివి కి నిధి

ఉజ్జ్వల గుణ రత్న రత్ననిధి = ప్రకాశవంతమగు గుణములకు సముద్రము వంటివాడు.

దీనిలో పుండరీకుని సగుణములు వర్ణితములు.

సీ. చలిచీమనైనను చాద్రొక్క శంకించు
బలుకడెన్నడు మృషాభాషణములు
కలుషవర్తనులున్న పొలముపొంతజనండు
కలిమికుబ్బడు లేమి కలగడాత్మ
దలయెత్తిజూడ డెవ్వలన బరస్త్రీల
ధైర్యంబు విడదెట్టి దర్దరుటల
నొరుల సంపదకునై యుపతపింపడు
లోన నిందింపడెంతటి నీచునైన

తే. మిన్నకయ చూడ డాకలిగొన్న కడుపు
సర్వభూత దయోదయోత్సవమొనర్చు
నిగమ ఘంటాపథైకాధ్వ నీనబుద్ధి
బ్రహ్మవిద్యానవద్యుండు బ్రాహ్మణుండు! 2 –6

పద్యం శులభశైలీ సంపన్నము. కొన్ని పదాలూ పదబంధాలూ అర్థం చేసుకుందాం.

చా(ద్రొక్కు = చావదొక్కు. చలిచీమనైనా చావదొక్కకుండా జా(గ్రత్తగా నడుస్తాడు

మృషాభాషణములు = మాయమాటలు

పొలము = స్థానము

దర్దురుటలు = కష్టములు

ఉపతపింపడు = అసూయపడడు.

భూతదయోదయోత్సవము = భూతదయ + ఉదయ + ఉత్సవము = భూతదయ జన్మ ఉత్సవము.

(సర్వభూతములయందూ దయతో ఉంటాడు అనడానికి కవిత్వీకరణము)

నిగమఘంటాపథైకాధ్వనీనబుద్ధి

నిగమఘంటాపథ + ఏక + అధ్వనీనబుద్ధి

నిగమములు = వేదములు

ఘంటాపథము = రాజమార్గము

అధ్వనీనుడు = (ప్రయాణీకుడు

ఇతడు వేదరాజమార్గమందుననే నడుచుటకు ఇష్టపడేవాడు అని అర్థం.

(బ్రహ్మవిద్యానవద్యుండు... అనవద్యుడు అనగా కలుషరహితుడు అని. ఈ (బ్రాహ్మణుడు శుద్ధమైన (బ్రహ్మవిద్యా విదుడు అని చెప్పడం.

ఇవన్నీ ఆ పుండరీకుని సుగుణాలు.

చం. హరిహయ దేశికాభుడగు అమ్మహి దైవతమౌళి యందు బం
గరువునకున్ మృగీమదసుగంధము సంధిలుభాతి నంబుజో
దర చరణారవింద సతత స్మృతిలోలుప యైన బుద్ధికిన్
బరిణతి గాంచె సంపదలపై మరియుం జనియించు సంపదల్! 2 -7

హరిహయ దేశికాభుడు = ఇంద్రుని గురువైన బృహస్పతియంతటివాడు

అతనికి బంగారానికి కస్తూరీపరిమళమబ్బినట్లు నిరంతర హరిపద ధ్యానమగ్నమైన మనస్సునకు పరిణితి (సంపూర్ణత్వము) సిద్ధించినది.

ఒకసంపద ఉంటే ఇంకొక సంపదకూడా కూడి రావడం లోకసామాన్యమే కదా!

అలం. అర్థాంతరన్యాసము.

సీ. **మొదల కామక్రోధములు బరాబరిజేసి**
సత్యవాఙ్నియమంబు సంఘటించి
సాత్త్విక స్వల్పభోజనలబ్ధి గ్రొవ్వాగి
యష్టాంగకాసక్తి హవణుపరచి
తరచి ముప్పదిరెండు తత్త్వంబులూహించి
మది సత్త్వసంపద మస్తరించి
తెలిసి ముద్రాసనంబుల మేన పనిగొని
పాపపూరుషు పటాపంచుజేసి

తే. **యతడు మూలాలవాల గహ్వరకరండ**
కుండలీస్థాన గోకర్ణకుల కలాప
తత్త్వదర్శన వర్ణాది దైవతదళ
నిర్ణయంబెంత యంతయు నిజముగాంచి 2 - 8

బరాబరిజేసి.. హెచ్చరించి. రాజులు వస్తూంటే దౌవారికులు బరాబరులు చేస్తారు. అంటే రాజుగారు వస్తున్నారు సావధానులై ఉండండి అని. ఆ క్రియను ఇక్కడ విచిత్రంగా వాడినాడు.

క్రొవ్వాగి = క్రొవ్వును అడ్డగించి. భోజన నియమములు పాటించి (సాత్త్వికము, అల్పము ఐన భోజనము స్వీకరించి) లావెక్కకుండా చూసుకుని

హవణు పరచి = సమకూర్చి. అష్టాంగయోగము నందు ఆసక్తి సమకూర్చి

ముప్పదిరెండు తత్త్వంబులూహించి (ప్రకృతి, మహత్తు, అహంకారము, 11 ఇంద్రియములు, పంచభూతములు, పంచవిషయములు, జీవుడు, పరమాత్మ, షట్చక్రములు అనునవి 32 తత్త్వంబులు అని బులుసువారి వ్యాఖ్య).

మస్తరించి = స్వాధీనపరచుకొని

గీతంలో కుండలినీవిద్య వివరాలు ఉన్నాయి. మరీ సాంకేతికాంశాలు వాటి జోలికి పోవడం లేదు. వివరములు కావలిసినవారు పెద్దల ద్వారా గ్రహించగలరు.

ఈతడు ఆధ్యాత్మిక యోగవిద్యలలో నిపుణుడని మాత్రం గ్రహిస్తే వాలు.

చం. మను హఠ రాజయోగముల మర్మమెరింగి తదర్థ సిద్ధి నె
మ్మనము దలిర్ప హృజ్జలజమాసర సౌరభ షట్పదంబు న
ర్జునరథ భూషణంబు వెలిజూడని నిద్దపు నిట్టచూపునన్
మునుకొని చొక్కు లోన నిజమూర్ధ గళత్సుధ సేద దీర్పగన్! 2 - 9

ఆ పుండరీకుడు మంత్ర, రాజ, హఠ యోగముల లోని మర్మములు తెలిసినవాడు. ఆ మంత్ర సిద్ధివలన అర్జునరథభూషణము (కృష్ణుడు అనడానికి అర్జునరథభూషణము అన్నాడు రామకృష్ణుడు) ఆ పుండరీకుని హృదయము అను పద్మమును (హృజ్జలజము) నావరించిన సౌరభమును అస్వాదించు తుమ్మెద (షట్పదము) అయిపోయినాడు.

కృష్ణభగవానుడు సకలవ్యాపారములూ విడిచి అర్జునరథ సారథ్యము చేసినట్లుగా పుండరీకునిని హృదయపద్మమును పాయలేని తుమ్మెదవలె అధివసించెనని భావము. దానిని సూచించుటకు కృష్ణుని అర్జునరథభూషణము అను విశేషణము వాడినాడు.

పైగా ఆ పద్మమునకూర్చుని .... వెలిజూడని నిద్దపు నిట్టచూపునన్...

అనగా ఇంక బయట ఏమి ఉన్నదో పట్టించుకొనకుండా ఆ పుండరీకుని మాత్రమే చూచుచు చొక్కుచున్నాడట.

ఆ పుండరీకుని కుండలినీయోగసిద్ధి వలన సహస్రారమునుండి జాలు వారి హృదయపద్మము పై స్రవించుచున్న అమృతధార వలన సేద తీరుచున్నాడట.

శతపత్రాక్షము శిక్య సఖ్య భృతి చంచన్మౌళి సన్నాహ ము
న్నత నాసాముకుళంబు పూర్ణతర చంద్రస్నిగ్ధ ముగ్ధాననం
బతసీ సూనసవర్ణవర్ణ మతిసౌమ్యం బబ్జనాభంబు శ్రీ
శ్రితవక్షంబు మహామహం బొకడు పర్వెం దన్మనఃపేటికన్! 2-10

విచిత్రమైన పద్యమిది. పుండరీకుని మనసులో శ్రీకృష్ణుడు కనిపించాడు అనిచెప్పాలి. కానీ కృష్ణుడు అనడు. ఎంత అందంగా చెబుతున్నాడో చూడండి.

ఆ పుండరీకుని మనఃపేటిలో ఒక మహాతేజస్సు అలముకున్నది. ఆ తేజోరూపము....

1. శతపత్రాక్షము : పద్మము వంటి కన్నులు కలది.

2. శిక్య సఖ్య భృతి చంచన్మౌళి సన్నాహము

   శిక్యము అనగా చిక్కము, ఉట్టి అని అర్థాలు. దాని తలకు చుట్టుకొన్న చిక్కము ఉన్నది. అది కదులుతున్న దాని తలకు కవచము వలె భాసించుచున్నది. (సన్నాహము అనగా ప్రయత్నము, కవచము)

3. ఉన్నత నాసాముకుళంబు : పొడవైన మొగ్గవంటి ముక్కు కలిగియున్నది

4. పూర్ణతర చంద్ర స్నిగ్ధ ముగ్ధాననంబు : పున్నమి చందమామవంటి అందమైన ముఖము కలిగినది.

5. అతసీ సూనసవర్ణ వర్ణము : అవిశ పువ్వు రంగు (నలుపు) రంగుగా గలిగినది.

6. అతి సౌమ్యంబు : సాత్త్విక స్వభావము కలిగినది.

7. అబ్జనాభంబు : బొడ్డులో తామరపువ్వు కలిగినది.

ఇదీ ఆ స్వరూపం. వెరసి కృష్ణ/విష్ణు రూపం.

అలంకారము : ఉదాత్తము

సీ. సనకసనందనాది నిఖిలాంతర్వాణి
హృల్లీలభావంబు సల్లబెట్టి
విశ్వంభరాభోగ వివిధమూర్త్యంతర
స్ఫురితానుభావంబు బుజలువైచి
శింశుమారాకృతి స్వీకృతి వైకుంఠ
షట్కవిహారంబు జారవిడిచి
క్షీరోదమధ్యస్థలీ రత్ననగగుహా
గర్భనివాసంబు కచ్చువదిలి

తే. పుండరీకేక్షణుండు శిఖండిబర్హ
మండిత శిఖండకుడు నతాఖండలుండు
పుండరీకుని మానసాంభోజవీధి
మిండ తుమ్మెదయై యుండు నిండుకొలువు 2 - 11

పుండరీకుని మనస్సులో కొలువు ఉండడానికి ఆ విష్ణుమూర్తి ఏవేవి వదులుకున్నాడో చమత్కారంగా చెబుతున్నాడు ఈ పద్యంలో.

ఆ పుండరీకేక్షణుండు.. సాభిప్రాయమైన విశేషణం. పద్మనేత్రుడు అని భావం. పుండరీకుని మాత్రమే చూచువాడు అని ధ్వని.

శిఖండి (నెమలి) బర్హ (పురి) మండిత (విరాజిల్లు) శిఖండకుడు.. నెమలిపింఛము శిగలో దాల్చినవాడు, నతాఖండలుడు = ఇంద్ర వందితుడు

1. సనకసనందనాది భక్తుల హృదయములలో వాసము చేయవలెనను భావము వదులుకున్నాడు (సల్లబెట్టి = సడల బెట్టి = సడలించుకుని)

2. లోకోద్ధరణకు వివిధ అవతారములెత్తవలెనను స్ఫురణకు బుజలువైచినాడు. బుజ = నిండుసున్న, శూన్యము. బుజలువైచి = సున్నాచుట్టి.

3. శింశుమారము = మొసలి. ఈ పదమును జలచరము అని అర్థములో వాడినాడు. జలచరావతారముల దాల్చి ఆరు వైకుంఠముల విహారము చేయు కోర్కి జారవిడిచినాడు (జ్ఞాన శక్తి బల ఐశ్వర్య వీర్య తేజో రూపములైన 6 వైకుంఠములున్నవని పూర్వ వ్యాఖ్యానము.

4. క్షీర సముద్రమధ్యమున రత్న గిరిగుహా వాసము చేయలెనను కోరిక వదిలి (కచ్చు = కోరిక)

ఇవన్నీ ఆ మహావిష్ణువు ఎందుకు వదులుకున్నడో తెలుసా?

పుండరీకుని మనస్సు అను పద్మములో మిండతుమ్మెద(!)గా నిండు కొలువుండుటకు.

ఉ. **అన్వయమున్ బ్రవృద్ధమగు నంబుజనాభ పదారవింద భ**
క్తి న్వహికెక్కుచున్ వసుమతీసుర వంశ వతంస మెల్లవా
రు న్వినుతింప బెంపెసగు బ్రోదియొనర్చుచు తల్లి దండ్రి నే
దు న్విహితానురూపతను దోహద భోజన పూజనాదులన్! 2 - 12

విష్ణుపదభజనచే (అంబుజనాభ పదారవింద భక్తి) రోజురోజుకూ (అన్వహమున్) ప్రసిద్ధుడై అందరి మన్ననలూ పొందుచూ (ఎల్లవారున్ వినుతింప) తల్లిదండ్రులను వివిధ విధములైన భోజనపూజనాదులతో ఆతడు సంరక్షించును. (ఏదున్ = పోషించును).

ఈ పద్యంలో ఒక చమత్కారము ఉన్నది. నాలుగు పాదములలోని ప్రాసాక్షరములూ సంధిజరుగగా ఏర్పడిన స్వరూపములే. పాదాంతమును, తర్వాతి పాదాదితో సంధికూర్చవచ్చును. మొదటి ప్రాసాక్షరమే సంధికార్యాంతర్గతముగా సాధించి అదే నియమము మిగిలినపాదములందునూ ఘటించినాడు

1వ పాదం. అను + అహము = అన్వహము

2వ పాదం. భక్తిన్ + వహి = భక్తిన్వహి

3వ పాదం. వారున్ + వినుతింప

4వ పాదం. ఏదున్ + వివిధ = ఏదున్వివిధ

కం. హరి భక్తియు గురుభక్తియు
నురు రక్తియు పుటముగాగ యోగీంద్ర శిఖా
భరణము ముక్తామయతా
స్ఫురణము భువన ప్రశస్తముగ జిగి మీరెన్. 2 - 13

ఆ పుండరీకునకు హరిభక్తి, గురుభక్తి, ప్రేమ (ఉరు రక్తి) వృద్ధి పొందినవి (పుటముగాగ) ఆ యోగి శ్రేష్ఠుడు (శిఖాభరణము ఇచట శ్రేష్ఠవాచకము) లోకములందు మిక్కిలి ప్రకాశించెను (ప్రశస్తముగ జిగిమీరెన్)

విశేషం :

ఇచట శ్లేష గమనింపదగినది. పుటముగాగ అనగా వృద్ధికాగా అని అర్థం. బంగారమును పుటము పెడతారు అనగా అగ్నితో తప్తం చేస్తారు. అపుడది ఆభరణాలుగా చేయడానికి వీలవుతుంది. అలాగే ఇచట భక్తి పుటము కాగా యోగేంద్ర శిఖాభరణము తయారైందని శ్లేష.

ముక్తామయతాస్ఫురణము అనుచో కూడా శ్లేషకలదు. ముత్యములచే అలంకరింపబడుట అనియూ, ఏ విధములైన బాధలూ లేకుండా (ముక్త + ఆమయత; ఆమయత = రోగము) అని మరియొక అర్థము.

సీ. మును మీనగుట బట్ట మునులువైచినబత్తి
వలవోలె చిక్కమౌదల దలిర్ప
వెలితిగా జవిగొన్న వెన్నముద్దయు బోలె
శంఖంబు వామహస్తమున దనర

జగదండవహ కాలచక్ర భ్రమణ హేతు
దండమై నిజధేను దండమమర
సంచిబట్టిన పద్మజాతాండముల లీల
వలకేల గ్రచ్చకాయలు ఘటిల్ల

కలయ బూచిన కల్పవృక్షంబు చాయ
సరస వనపుష్పమాలికా భర సమగ్ర
విగ్రహము తోడ విలసిల్లు విప్రునెదుట
మంద ప్రోయాంధ్ర కూరిమి మ్రానిపండు! 2 - 14

చక్కని పాండురంగ రూప వర్ణన

రంగడు తలపై చిక్కము ధరించినాడు. అది ఇదివరకు మీనావతారము ఎత్తినప్పుడు అతనిని భక్తితో పట్టుకొనుటకు మునులు పన్నిన వలవోలె యున్నది.

రంగడు ఎడమచేతిలో శంఖము పట్టుకున్నాడు. అది సగము తిన్న వెలితితోకూడిన వెన్నముద్ద వలె నున్నది.

అతని వద్ద ఆవులను గాచుటకై ఒక దండమున్నది. అది బ్రహ్మాండమున కాలచక్రమును త్రిప్పుటకు పట్టిన ఇరుసుకర్ర వలె యున్నది.

కుడిచేతిలో ఆటకు గ్రచ్చకాయలున్నవి. అవి సంచిలోనుండి తీసిన బ్రహ్మాండముల వలె నున్నది.

ఆయన వనమాలలు పుష్పమాలికలు ధరించినాడు. ఆ విగ్రహము కలయబూచిన కల్పవృక్షము వలెనున్నది.

ఆకృష్ణభగవానునికి మరి యొక విశేషణము వేసినాడు. వెనుక ఒక పద్యమున శివుని "ప్రామఱ్ఱి క్రీనీడ విడిది ప్రోడ" (1-213)అన్నాడు రామకృష్ణుడు. అదే మాదిరి విశేషణము కృష్ణునికి కూడా గూర్చినాడు.

కృష్ణుని "మంద ప్రోయాంధ్ర కూరిమి మ్రానిపండు" అంటున్నాడు.

చక్కని సంబోధన. దీనిలోని అందం చూద్దాం.

మంద అనగా ఆవులమంద, గొల్ల పల్లె, వ్రజము అని అర్థములున్నవి. ఇక్కడ మందకు గొల్లపల్లె అని అర్థము.

ప్రోయాలు ... ప్రోలు + ఆలు = ప్రోయాలు

(ఆలు + లు = ఆండ్రు) ప్రోయాలు + లు = ప్రోయాండ్రు. గొల్లపలెలోని స్త్రీలు అని అర్థం.

వారికి కూరిమి మ్రానిపండు అనగా వారి ప్రేమఫలము.

ఈ గొల్లెతల ప్రేమఫలము పుండరీకుని ఎదుట విలసిల్లినది

నియమాంతంబున సత్యా
ప్రియరూపము తోడ గూడ బెనచినయంత
ర్నయనము సడలిచి పితృ పా
దయుగార్చాధీనబుద్ధి తహతహ వెరుగన్ 2 – 15

సమాధి ముగిసిన పిదప (నియమాంతమునన్) కృష్ణునితోకూడిన (సత్యాప్రియరూపము తోడ) లోపలిచూపు (అంతర్నయనము) సడలించి తండ్రిపాదముల సేవించగోరును.

సమాధిలో ఉంటే కృష్ణుని ధ్యానము, సమాధిలోనుంచి బయటపడితే పితృపద సేవ అతని నిత్యకృత్యములన్నమాట.

ఉ. పావన దృగ్విలాసములు బాహ్యగతిం బచరించి చంద్రికా
శ్రీవిభవంబులం బలుచసేయు ముఖ ప్రభలుల్లసిల్లగా
మైవదిలించి పూర్వమగు మట్టును గాడ్పును సాగనిచ్చి పై
గావలియిడ్డ శక్తుల సగౌరవదృష్టి బరిగ్రహించుచున్! 2 – 16

పుండరీకుడు సమాధిలో విరలుడిసీ, తద్బాహ్యములో తల్లిదండ్రులనూ కొలిచేవాడు.

సమాధి నుండి బయటకు వచ్చేటప్పుడు పుండరీకుని స్థితిని వర్ణిస్తున్నాడు ఈ పద్యంలో

పవిత్రమైన చూపులను బాహ్యప్రపంచంలోకి ప్రసరింపజేసేడట. అనగా కనువిప్పి చూచాడు. (పావన.......పచరించి)

వెన్నెల సొగసును పలుచన చేసే ముఖకాంతిని ఒకసారి వంటినుంచి విదిలించాడట. యోగము వల్ల ముఖకాంతి పెరిగిందనీ దానిలోనుంచి బయటికి వచ్చేసరికి అది మామూలుస్థితికి వచ్చిందనీ చెప్పడమన్నమాట. (చంద్రికా..... వదిలించి)

పూర్వము బంధించియుంచిన ఊపిరిని (గాడ్పును) సాగనిచ్చినాడట. ఊపిరి లోపలికి రాకుండా కొన్నిశక్తులను బయట కాపలాపెట్టినాడట. వాటిని తిరిగి లోపలకు తీసుకున్నాడు ఊపిరితో పాటు.

సీ. తనువుతో జరియించు ధర్మదేవతబోలె
మెలపున వనవాటి గలియదిరిగి
గణన మీరిన శార్ఙ్గిగుణములు హృదయసం
పుటి నించు క్రియ విరుల్ బుట్టిబెట్టి
తనకు పవిత్ర వర్ధనమె కృత్యంబను
కరణి నూతన కుశోత్కరము గూర్చి
యపవర్గ ఫలసిద్ధి హదనైన జేపట్టు
కైవడి బహుఫలోత్కరము లొడిసి

తే. యోగయాగంబు సలుపుచో నూర్మి పశువి
శసన మొనరించుటకు యూపసమితిదెచ్చు
భాతి సమిధల గొని మహాప్రాజ్ఞుడతడు
వచ్చు లేబగటికి నిజావాసమునకు! 2 - 17

తెల్లవారుకట్ట అనడానికి రామకృష్ణుడు లేబగలు అన్నాడు అందంగా

(లేత + పగలు)

తెల్లవారుఝామున పుండరీకుడు పూజాసామాగ్రి సంచయనంచేస్తున్నాడు.

1. అడవిలో అతడు శరీరంధరించిన ధర్మదేవతలాగా తిరుగుతున్నాడు.

మెలపున = మెలకువతో

2. లెక్కకు మిక్కిలియైన విష్ణుగుణములు హృదయపేటికలో నించుకుంటున్నట్టు పువ్వులు బుట్టలో వేసినాడు

హృదయ సంపుటి = హృదయమను పెట్టె

3. తాను పవిత్రముగావర్ధిల్లవలె ననునట్లు దర్భలను కోసినాడు. దర్భలను పవిత్రములు అనడం కద్దు.

4. మోక్షఫలములను అదనుకు చేబట్టుచున్నట్లు అనేక ఫలములను కోసినాడు. అపవర్గము = మోక్షము.

5. యాగం చేసేటప్పుడు ఊర్ములు అను పశువులను బలియిచ్చుటకు యూపస్థంబములను తెచ్చునట్లు సమిధలు తీసుకుని వస్తున్నాడు.

(స్థూల శరీరము ననుసరించు జరామరణములూ, సూక్ష్మ శరీరము నంటియున్న క్షుత్పిపాసలూ, కారణ శరీరముననుసరించిన శోకమోహములూ అను ఆరు ఊర్ములు... ఇది బులుసు వారి వ్యాఖ్య. ఈ ఊర్ములను పుండరీకుడు బలియిస్తున్నాడనుట)

కం. విహితమతిం బరిచారిక
సహస్రమయిపితృయుగంబుసంభావించున్
గృహమేధి వతంసము నిజ
మహిళామణి అప్రతీపమతి దోడ్పడగన్! 2 –18

తలితండ్రులను సేవించడానికి తాను ఒక్కడే వెయ్యిమంది పరిచారికల పెట్టుగా వ్యవహరిస్తున్నాడు పుండరీకుడు. తన భార్యకూడ అతనికి తోడ్పడుతున్నది.

గృహమేధి = గృహస్తు

వతంసము = శ్రేష్ఠవాచకము

అప్రతీపము = ఎదురుతిరగక

సీ. ఆపాదమస్తంబు నంటునూనియగాచి
స్వయముగా నుద్వర్తనమ్మొనర్చు
జలకమార్చు నఖంపచస్వచ్ఛ జలముల
తడియొత్తు కడు మెదుగుడుల బొదవి
లఘుధౌత వసన పల్లవములు గట్టించు
శిరసార్చు మృదులీల సురటి విసరి
చేయూత నొసగి వేంచేయించు లోనికి
ద్వారావతి గలంతి దానె యొసగు

తే. దెలుపు సంధ్యాసమాధి విధి ప్రయుక్తి
నగ్ని వ్రేల్పించు విష్ణు సహస్రనామ
పాఠమొనరించు తరి తోడుపడు గురునకు
గవలువోకుండ బుత్రుడో కలువకంటి! 2 - 19

పుండరీకుడు తలిదండ్రులను సేవించుట.

1. అంటునూనె స్వయంగా కాచి ఆపాదమస్తకమూ నలుగు పెడతాడు.

ఉద్వర్తనము = నలుగు

2. గోరువెచ్చని నీటితో స్నానము చేయిస్తాడు. మెత్తటి బట్టతో తుడుస్తాడు.

నఖంపచము = గోరువెచ్చని

మెదుగులు = మెత్తని గుడ్డలు

3. తేలికైన తెల్లని బట్టలు ధరింపజేయును. విసనకర్రతో విసిరి తల ఆరజేయును.

4. చెయ్యిపట్టుకుని లోపలికి తీసుకొని వచ్చును. గుమ్మంవద్ద చెంబుతో నీళ్ళు ఇస్తాడు (కాళ్ళు కడుగుకొనుటకు)

గలంతి = బిందె, చెంబు

5. సంధ్యా విధులు నిర్వహింపజేస్తాడు. అగ్ని వ్రేల్పిస్తాడు. విష్ణుసహస్రనామానికి సంత చెపుతాడు.

క్రమం తప్పకుండా (కవలు బోకుండ)

ఓ పార్వతీ (కలువకంటీ) ఇవన్నీ పుండరీకుడు చేస్తాడు అని మహాదేవుడు చెబుతున్నాడు.

ఈ సేవలు వరుసగా ఉద్వర్తనం, మార్జనం, వస్త్రధారణం, వీవనం, వేంచేపు, పాదప్రక్షాళనం..... ఇవన్నీ భగవంతునికి చేసే నిత్య షోడశోపచారాలలోనివి. పుండరీకుడు తల్లిదండ్రులను భగవత్సమానంగా చూసుకుంటున్నాడని ధ్వని.

తే. చూపు చాలమి వివిధ రూపోపకరణ
వితతి దడవాడు జనకునానతి శిరమున
దాల్చి నిద్దంపు బుద్ధి దద్దారకుండు
చక్రహస్తార్చనమున కుపక్రమించు 2 - 20

తండ్రి చూపు కనబడక ఉపకరణాల కొరకు తడుముకుంటూంటే తాను తండ్రి ఆజ్ఞ మేరకు విష్ణుపూజ ప్రారంభిస్తాడు.

చక్రహస్త + అర్చన = విష్ణు పూజ

దారకుడు = కొడుకు.

సీ. అభిషేకమొనరించు నాకాశవాహినీ
జననకారణ పాద జలరుహునకు
వైచు దోమాలియ వైజయంతీకాంతి
వలయిత వక్షః కవాటునకును

గౌశేయమర్పించు గాంచనమయపటీ
పల్లవారుణ కటిబంధురునకు
జందనంబలదు నీళేందిరా కుచకుంభ
సంగి కుంకుమపంకిలాంగునకును

తే. రత్నహారంబు సాతు నిర్యత్న సిద్ధ
కౌస్తుభోదర్చిరభిరామ కంధరునకు
ధూపకల్పన మున్నుగా దీపమిచ్చు
తెరవ యాతడు త్రైలోక్యదీపకునకు 2 - 21

ఓ పార్వతీ! (తెరవ) అని సంభోధిస్తూ మహాదేవుడు పుండరీకుని దేవతార్చనా విధానం వివరిస్తున్నాడు.

1. పాదముల గంగ పుట్టిన వాని పాదములను జలముతో నభిషేకించును
2. వైజయంతీమాలతో ప్రకాశించు వక్షముగలవానికి వనమాలను వేసి అలంకరించును.
3. బంగారు పట్టుపుట్టపు కాంతులీను కటివానికి పట్టువస్త్రము కట్టును
4. లక్ష్మీ ఇళాదేవుల కుచకుంకుమలంటి భాసించు తనువు వానికి చందనము సమర్పించును
5. అప్రయత్నపూర్వకముగా లభించిన కౌస్తుభహారునకు రత్నహారంబు సమర్పించును

6ముల్లోకములకూ దీపమైనవానికి ధూపమూ దీపమూ సమర్పించును.

షోడశకళానిధికి షోడశోపచారములు అను అన్నమయ్య కీర్తనవంటి పద్యం ఇది. అన్నీ కలవానికి ఎవ్వరేని కొత్తగా ఏమివ్వగరు? వాడిచ్చినవి వానికి సమర్పించి కృతజ్ఞత తెలుపుటయే ఎవరైన చేయగల విధి.

కం. నిడుద చిగురనటియాకున
నిడివివిధాన్నములు భూసురేశ్వరుడొసగున్
బడిఘంట మొరయజేయును
జడనిధి తల్పునకు బూర్ణసంకల్పునకున్ 2 - 22

పొడవైన లేత అరటియాకులో అన్నీవడ్డించి విష్ణువుకు (జడనిధి తల్పుడు = సముద్రము తల్పముగా గలవాడు) గంట మ్రోయించి నైవేద్యం సమర్పిస్తాడు పుండరీకుడు.

కం. భూమిసురసూతి సాల
గ్రామశిలావారి కంబుగర్భస్థము ది
వ్యామోద శ్రీతులసీ
కోమలదళ సురభిళంబు గురునకునొసగున్ 2- 23

భూమిసుర సూతి (బ్రాహ్మణకుమారుడు) సాలగ్రామముల నభిషేకించిన లక్ష్మీతులసీ పరిమళ భరితమైన జలములను శంఖమునందు పోసి (కంబు = శంఖము, కంబుగర్భస్తము = శంఖములోనివి) తండ్రికి తీర్థమిచ్చును.

మ. తిరువారాధన మిట్లొనర్చి ధరణీదేవాన్వయ శ్రేష్ఠుడా
హరికర్పించుట బావనంబులగు శాల్యాన్నంబులు న్నేతులున్
వరుగుల్ చారులు పప్పులప్పడములున్ దాలింపులున్ బూపముల్
పరమాన్నంబులు బెట్టునెట్టన భుజింపన్ తల్లికిన్ దండ్రికిన్! 2 - 24

తాత్పర్యము సుగమము.

ధరణీదేవ + అన్వయము = బ్రాహ్మణవంశము

శాల్యాన్నంబులు = మేలైన బియ్యముతో వండిన అన్నము

పూపములు = పిండివంట (అపూపము = అప్పము)

వచనము:

ఇట్లశీతివృద్ధులు శిథిలబుద్ధులు నగు జనయిత్రీ జనయితలన్ గనిమని నడచుచు, అడుగులకు మడుగులొడ్డుచు, నడుగునెడ బులిజున్నెనియున్ దెచ్చియిచ్చుచు, నిచ్చక్రొత్త యగు మచ్చికన్ గచ్చు వదలక గోముమెరసి యోమనంగాయలంగా నోముచు, గాలోచితములగు నోములు నోమించుచు నద్ధరామరనందనుండు జగదద్భినందితుండై యుండి వెండియు 2 –25

అశీతివృద్ధులు : అశీతి = 80. ఎనుబదేండ్ల వృద్ధులు.

ఒక విచిత్రమైన ప్రయోగం చేసేడు ఈ వచనంలో...

ఓమనగాయలంగా నోముచు అన్నాడు.

ఇదివరకు ఇళ్ళలో ఓమనగుంటలు అని ఆట ఆడేవారు. మనతరం వారికి చాలామందికి అది పరిచితమే. ఒక పీటమీద రెండువరుసల గుంటలు ఉంటాయి. వరుసకు 7 చొప్పున. మధ్యలో ఉన్న రెండు గుంటలకూ కాశీలు అని వ్యవహారం. ఒక్కొక్క గుంటలో 13 చింతపిక్కలు వేసి ఆట మొదలుపెడతారు. ఆ పిక్కలను ఓమనగుంటకాయలు అంటారు. ఆటలో ఓమనగుంటకాయలను చేతులమీద నడుపుతారు. క్రిందపెట్టరు. దానిని ఉపమానంగా పట్టుకవచ్చాడు. తలిదండ్రులను కాలుకిందపెట్టనీయకుండా చేతులమీదే ఓమనగుంట కాయలలా నడిపి కాచినాడట. అద్భుతమైన ఉపమానం.

పిల్లలను చేతుల్లోనే పెంచారు అనికూడా ఒక నానుడి ఉంది. ఇల్లాంటిదే పైదీను!

కం. పరలోకావాస సుఖా
దర పరతన్ జనిన తల్లిదండ్రులకొసగెన్
గురు భక్తి నిగుడు కొడు కతి
కరుణామతి గంగనస్థి, గయ పిండంబున్ 2– 26

తలిదండ్రులు పరలోకానికి వెళ్ళిపోయారు. పుండరీకుడు భక్తితో కాశీ గంగలో అస్థినిమజ్జనమూ, గయాపిండ ప్రదానమూ చేసినాడు.

అస్థి = ఎముక. అస్థిపంజరము

అస్తి = ఉండుట

కం. ప్రేయసి వలన ప్రబోధవి
ధేయమతుల సుతుల గాంచితీర్చె బితౄణం
బాయయ్య తదీయంబగు
ప్రాయపు బ్రొద్దంత కొంత పడమట దిరిగెన్ 2 -27

కాలం గడిచింది. భార్య యందు విధేయులైన పుత్రులు పుట్టారతనికి. అతనికి ప్రాయపుపొద్దు పడమటికి వాలిందట. అహో ఎంత అందమైనమాట. తరుణ వయస్సు నందు చివరి అంకము, వార్ధక్యపు మొదటి చరణమునకు సంధికాలము అని ఊహింపదగును

పితౄణము ... పితృ + ఋణము = సవర్ణదీర్ఘసంధి.

కం. భాషావిభునిభు డమ్మని
యీషణదూషణ మొనర్చి యిలుమరచి మదిన్
శేషఫణి శయను గను నభి
లాషోన్నతి జేయు తప మిలాధరతనయా! 2 - 28

ఓ మిలాధరతనయా! (ఇలాధరము = పర్వతము. పర్వతపుత్రీ అని సంబోధన)

సాధారణంగా పార్వతీదేవిని ధరణీధరసుత అనడమే పరిపాటి. ధరణీధరానికి బదులు ఇలాధరము అన్నాడు రామకృష్ణుడు. ఇలా కొత్త సమాసాలు సృష్టించడం ఇతనికి సరదా.

భాషావిభునిభుడు = బ్రహ్మసమానుడు

ఈషణదూషణ = దారేషణ, పుత్రేషణ, ధనేషణ అనేవి తాపత్రయముగా చెప్పబడతాయి. వీటిని విడిచిపెట్టినాడని భావము.

శేషఫణిశయను గను అభిలాషతో తపము చేయుచున్నాడు.

సీ. మిసిమింతుడును గాక వసియించు గుత్తుక
బంటినీరను బుండువంటి చలిని
మోముదమ్మికి దేటి మొత్తమై పొగపర్వ
వ్రేలు గ్రిందలగాగ వృక్షశాఖ
వేరువెల్లకి కాయగూర పండని కోర
కుదరాగ్ని గాడ్పుచే నుజ్జగించు
నేచి యీచెవిగాడు పాచెవి బోవంగ
నుబ్బి లింగమువోలె నుండునెండ

తే. నంతరాయాంధకారమ్ము లలమికొనిన
నడచు నిజధైర్య సూర్యోదయమ్ము చేత
దానవారిని గురిచేసి తనకు బోదు
నాకుబోదని నమ్మి సుశ్లోకుడగుచు! 2 - 29

పుండరీకుని తపస్సు :

అలసిపోకుండా (మిసిమింతుడును గాక) పీకలోతు నీటిలో నిలబడి తపిస్తాడు. ఇక్కడ కుత్తుకబంటి "నీరను" అన్నాడు రామకృష్ణుడు. నీటను అంటే ... బంటి, నీటను, వంటి అని టకార పునరావృత్తి వచ్చేది. "నీటను" అనకుండా "నీరను" అన్నాడు. గోటితో అనే అర్థంలో గోటను , గోరను అని కూడా వాడవచ్చు. అలాంటివే నీటను, నీరను అనే రూపాలు.

చెట్టుకొమ్మకు తలక్రిందులుగా వేలాడుతూ తపిస్తాడు. అప్పుడు అతని ముఖపద్మముపై మూగు తుమ్మెదలు పొగవలె ఉంటాయట.

వేర్లు వెల్లకులు కాయలు కూరలు పళ్ళు ... ఇలాంటివేమీ తినకుండా

జఠరాగ్నిని గాలితో (గాడ్పుచే) అణచుతున్నాడు (ఉజ్జగించు)

యీచెవి గాడ్పు ఆచెవికి కొడితే చలించకుండా ఉబ్బులింగడిలా ఉండిపోతాడట

అంతరాయములనే అంధకారం ఆవరిస్తే ధైర్యము అనే సూర్యోదయంతో అణచివేస్తాడట.

దానవారిని (దానవ + అరి = దానవారి) అనగా విష్ణువును నమ్మి తపస్సుచేతున్నాడు. అదీ ఎలా? తనకూ పోదు, నాకూ పోదు అన్నట్టుగా. అంటే నాకు తపస్సూ తప్పదు. అతనికి వరమియ్యకా తప్పదు అన్నట్టు. ఇది ఒక సామెత.

ఉ. ఓ గజరాజగామిని! మహోగ్రపు నోములు నోచుచున్న య
య్యోగివరేణ్యు నేమమున నుల్లము వెన్నవలెం గరంగె హృ
ద్రాగ సమగ్ర గోపవనితాజనతా పరిరంభ సంభ్రమో
ద్యోగ కళాప్రవర్తికి జతుర్ముఖ వంచిత ధూర్త కీర్తికిన్! 2- 30

ఓ పార్వతీ! (గజరాజగామినీ)

ఇలా మహా ఉగ్రమైన నోములు నోస్తూన్న ఆ యోగి యొక్క నియమాలకు విష్ణువు మనస్సు వెన్నలాకరిగిపోయింది.

విష్ణువుకు రెండు విశేషణాలు వాడాడు.

1. హృత్ + రాగ, సమగ్ర, గోపవనితా,జనతా, పరిరంభ, సంభ్రమ, ఉద్యోగ, కళా, ప్రవర్తికి.....స్థూలంగా గోపికలను కౌగలించుకొనుటలో నిపుణుడైన వాడు అని (పరిరంభము = కౌగిలింత)

2. చతుర్ముఖ వంచిత ధూర్తకీర్తి.. బ్రహ్మచే వంచింపబడిన ధూర్తమైన కీర్తి కలిగినవాడు. వంచించబడడము కూడా కీర్తియేనట. లింగోద్భవకాలమున విష్ణువు వరాహరూపమున లింగము మొదలు చూచుటకూ, బ్రహ్మ హంసయై లింగము తుది జూచుటకూ వెడలినారు. విష్ణువు లింగముయొక్క మూలము

తెలియలేదనినాడు. బ్రహ్మ వంచనజేసి లింగము యొక్క తుదిని చూచితిననినాడు. చివరకు బ్రహ్మ తప్పని తేలినది. బ్రహ్మచే వంచింపబడుటయే ధూర్తకీర్తి యైనది విష్ణువుకు. ఇది నాకు తోచిన అన్వయము.

బులుసు వారి అన్వయము....

ఇచట "వంచిత చతుర్ముఖ" యనుటకు మారుగా "చతుర్ముఖ వంచిత" అను సమాసము – ఆహితాగ్ని వంటిది. వత్సాహరణ సమయమున బ్రహ్మను కృష్ణుడు వంచించుట ప్రసిద్ధము....

నా అన్వయమే తప్పు కావచ్చు. తోచినది తోచినట్టు విన్నవించితిని.

పై పద్యమున పుండరీకుని తపస్సును "నోములు నోచుట" గా వర్ణించాడు రామకృష్ణుడు. ఆడవారు చేయునవి నోములు. మగవారు చేయునది తపస్సు, అనుష్ఠానము అందురని చదివినట్లు గుర్తు.

**సీ.	యతి మనోగృహదీపికాంకుర మగులీల**
గోవర్ధనాచల గుహ మెలగుచు
గిరికూట తట రటత్కేకి రాజము రీతి
రాధ చన్గవమీద వ్రాలి నగుచు
జిత్రాభ్రములనేలు సుత్రాము కైవడి
బలువన్నె యాలమందల మెలవుచు
కమలకానన మధ్య కలహంస విభుభాతి
గూర్మి నెచ్చెలి పిండు గొని చెలగుచు

**తే.	జంద్రబింబమునకు మృదుస్వనము గరపు**
రచన సంజ్ఞార్థ శంఖమూదుచు నొనర్పు
నాటలన్నియు జాలించి యరిగె దపసి
పర్ణశాలకు దేవకీ తర్ణకంబు! 2 – 31

ఇక్కడ పుండరీకుడు తపస్సుచేస్తుంటే అక్కడ కృష్ణమూర్తి ......

1. గోవర్ధనగుహాంతరముల నిలచినట్లు మౌని హృదయాంతరముల యందు దీపకళిక వలె మెలగుచున్నాడు.

2. పర్వత సానువుల యందు ఆడు నెమలివలె రాధ చనుగవపై ఆడుకొనుచున్నాడు.

3. రంగురంగుల మేఘములను పాలించు ఇంద్రునివలె (సుత్రాముడు = ఇంద్రుడు) పలు రంగుల గోవుల మందలను మేపుచున్నాడు.

4. కమల సమూహముల మధ్య విహరించు హంసరాజము వలె స్నేహితులతో కలిసి విహరించుచున్నాడు.

5. చంద్రబింబము వలె తెల్లగా ఉన్న శంఖమును ఊదుచూ రమ్య మైన మృదుధ్వని చేయుచున్నాడు. అది చంద్రబింబమునకు మృదుస్వనము నేర్పుచున్నట్లున్నది.

(దీనికి బులుసు వారు ఇట్లు వ్యాఖ్యానించినారు... ఇచట కృష్ణుని ముఖము చంద్రబింబము వలెనున్నదనియూ, అతడు శంఖమును పూరింపగా చంద్రబింబమునకు మధుర ధ్వని యబ్బినట్లున్నదనుయూ పోలిక) పై పాదమున కృష్ణుని ముఖమునకూ చంద్రబింబమునకూ పోలిక చెప్పబడెనా? లేక శంఖమునకూ చంద్రబింబమునకూ పోలిక చెప్పబడెనా? యను నా అనుమానమును పెద్దలు నివృత్తిచేయుదురు గాక!

ఇట్లు మునిమానసములలోనూ, రాధ కుచపర్వతములపైనా, ఆలమందలమధ్యా, స్నేహితులతోనూ, శంఖపూరణము నందూ కేళీ విలాసుడై యున్న దేవకి యొక్క బిడ్డడు (దేవకీతర్ణకంబు) ఈ ఆటలు చాలించి పుండరీకుని పర్ణశాలకు అరుగుదెంచెను.

చం. లలిత శిరీషపుష్ప మృదులంబులు నీ చరణంబులక్కటా
యిల యిది రూక్ష మిట్టులలయించుట గాదని ప్రార్థనామృదూ

క్తులు సెలగంగ వెన్ బొదివి తొల్చదువుల్ తగు విన్నపంబులం
బలుమరు జేయు చందమున బంగరు టందియ లుగ్గడించగన్! 2 - 32

కృష్ణుడు పుండరీకుని అనుగ్రహించడానికి ఆ ఆశ్రమ పరిసరాలకు నడిచివచ్చేస్తున్నాడు.

ఓ స్వామీ! మీ పాదములు దిరిసెనపువ్వులంత మృదువైనవి (శిరీషపుష్ప మృదులంబులు). ఈ నేలా కఠినమైనది (రూక్షము). ఇలా ఆపాదములను కష్టపెట్టుట తగదు (ఇట్టు లలయించుట గాదని) అని వెంటబడి (వెన్ బొదివి) వేదాలు (తొలి చదువులు) పదే పదే విన్నపములు చేస్తున్నట్టుగా స్వామి కాలి బంగారు అందెలు ఘల్లు ఘల్లు మంటున్నాయట. (ఘొల్లు ఘొల్లు మని బాధ వ్యక్తపరిచినట్టు)

అందమైన పద్యం. మధురమైన భావన.

కం. **మెత్తగ నూరిన చుట్టుం**
గత్తిన్ మధుకైటభోరు కంఠము లలనా
దొత్తిన హత్తిన చెన్నుం
దిత్తుల క్రియ దొడల యద్ద దిత్తులు వ్రేలన్ 2 - 33

పుండరీకునికి సాక్షాత్కరించిన కృష్ణభగవానుని దాదాపు పది పదకొండుకందాల్లో అద్భుతంగా వర్ణించాడు రామకృష్ణుడు.

పూర్వం మధుకైటభులు అను రాక్షసుల కంఠములను (మధుకైటభ ఉరుకంఠముల) చుట్టుకత్తి (చక్రము) మెత్తగానూరి ఖండింపగా (ఒత్తిన) అంటుకున్న (హత్తిన) తిత్తులవలె (సంచీలవలె) తొడలపై తిత్తులువ్రేలాడుతున్నవి కృష్ణభగవానునికి.

మేకలు మొదలైన జంతువులను వధించి వాటి చర్మముతో సంచులు చేయుదురు. వాటిని పశులకాపరులు మొదలగువారు మొలలో దోపుకుందురు. వీనిలో డబ్బులు, గోళీలు, గచ్చకాయలు మొదలైన ఆటవస్తువులు దాచుకొందురు. అవి మొలలో దోపుకొనుటచే తొడలపైన వ్రేలాడును. మధుకైటభులను వధించి

ఇట్లే చర్మపు తిత్తులుగా జేసి మొలలోకట్టుకొన్నట్లున్నవని ఆ మొలతిత్తులను రామక ృష్ణుడు వర్ణించాడు.

కం. మయావృతుడగు నాత్మని
సోయగమున దెగడి తీగసోగలు ముచ్చు
ట్టైయునికి సంగరహితం
బయ్యెన్; గాకున్న జఘనమభిరామమగున్ 2 -34

నాకు అర్థమయినంత వరకు భావము వివరిస్తాను.

పుండరీకునికి సాక్షాత్కరించినది చిన్నికృష్ణుడు. చిన్నిపిల్లవాడు. ఒంటిమీద బట్టలు లేవు. దిగంబరుడు. ఆయన మొల చుట్టూ ఒక లత (తీగ) మూడు చుట్లు చుట్టుకున్నాడు. ఇదీ దృశ్యం. ఇలాంటి బాలకృష్ణుడి రూపం మనకు బొమ్మలలో అక్కడక్కడా కనిపిస్తుంది.

ఇట్టి రూపానికి వ్యాఖ్యానం చేస్తున్నాడీ పద్యంలో రామక ృష్ణుడు.

అసలు పరమాత్మ అంటే ఏమిటి? ఆత్మస్వరూపం. బ్రహ్మపదార్థం. ఈ ఆత్మస్వరూపమును ఆవరించి మాయ ఉంటుంది. ఆ మాయ వల్ల ఒక రూపము, పరిసరములూ, ప్రకృతి అనేకం ఉన్నట్టుగా కనిపించి జీవునికి మోహం కలిగిస్తాయి. ఆత్మ మాయావృతమైతే అన్ని సోయగాలూ కనబడతాయి. అయితే ఇక్కడ దర్శనమిచ్చిన పరమాత్మ మాయావృతుడైన ఆత్ముని సోయగమును తెగడినాడు. అనగా మాయారహితుడై కేవల బ్రహ్మపదార్థముగా దర్శనమిచ్చినాడు. తనచుట్టూ మాయను చుట్టుకోలేదు. సంగరహితుడైనాడు. కేవలము ఒక తీగను మూడు చుట్లుగా మొలకు చుట్టుకున్నాడు. మాయావృతుడు గాని ఆయన శైశవ దిస మొల రూపమే ఇంత సౌందర్యవంతమై వున్నది. ఇక ఆయన ఆ మాయనుకూడా చుట్టుకొని వస్తే ఎల్లా ఉండే వాడో అంటున్నాడు.

దీనిలో నాల్గవ పాదమున ప్రాస విచార్యము.

శ్రీ చిర్రావూరి మాస్టారి వివరణ.

మాయచే ఆవరింపబడినజీవాత్మ అందాన్ని తిరస్కరించి మూడుచుట్ల మొలత్రాటి ఉనికితో (వస్త్ర) సంగరహితమయింది జఘనం. ఆత్రాడుఅధికమైన అందం చూడడానికి అడ్డంఅవుతోంది. ఆ అడ్డులేకపోతే అంతటా అందంగా ఉండేది. జీవునకు అవిద్య బంధం. ఈశ్వరునకు. మాయబంధంకాదు. కాని మాయారహిత సచ్చిదానందం ఇంకా ఆస్వాద్యం.

కం. ఇట నభ మిట భూవలయం
బిట బలిసద్మంబు నుండు నిరవులని యనన్
బటువులగు వళుల చెలువున
బుటపుటనై యున్న చిన్ని బొజ్జ కదలగన్ 2 - 35

ఆ చిన్నికృష్ణుని నడుము/పొట్టమీది వళులను (అందమైన ముడతలను) వర్ణిస్తున్నాడు. చిన్ని బొజ్జలో మూడులోకాలూ దాచుకొన్న వాడు ఆయన. ఆ వళు లను చూడగానే పొట్ట మూడు అరలు గా విభజింపబడి ... ఇదిగో ఇక్కడ నభము (ఊర్ధ్వలోకములు), ఇక్కడ భూలోకము, ఇక్కడ బలిసద్మంబు (పాతాళమూ మొదలైన అధోలోకాలు) ఉన్నాయని తెలుసుకోవడానికి వీలౌతున్నదట.

చం. తులసికి బచ్చరాకుదురు, తోయదవాహన రత్నవేది య
క్కలిమిమెరుంగు బోడికిని, కౌస్తుభ ఘర్మ గభస్తికిన్ నభ
స్తలము ననంగ బొల్చి, నిరతంబు కృపావిభవంబు నింటి బో
ర్తలుపు దలంపుజేయుచు నురంబు కరంబు పరిస్ఫురింపగన్ 2 - 36

ఆ కృష్ణస్వామి వక్షము

తులసికి పచ్చలుతాపిన రాతికుదురు. తులసికోట. వనమాలలతో ఒప్పెడునది అని చెప్పడం.

లక్ష్మీదేవికి (కలిమి మెరుంగుబోడికి) ఇంద్రనీల మణివేదిక (తోయదవాహన = ఇంద్రుడు. తోయదవాహనరత్నము = ఇంద్రనీలము. వేది = గట్టు)

కౌస్తుభము అను సూర్యునకు (గర్మగభస్తి = సూర్యుడు) నీలాకాశము.

పైమూడు ఉపమానాలూ నీలము లేదా నలుపైనవి. స్వామి వక్షము నల్లనిదనుట.

అట్టి వక్షము మనలను గాచు ఇంటి ముఖ్య ద్వారము వలె ఉన్నది అంటున్నాడు.

బోర్తలుపు అన్నాడు వీధి తలుపు అండానికి.

బోర = ఉరము అను అర్థము కూడా ఉంది. బోరతలుపు = ముఖ్య ద్వారము.

కం.　కలుష ఖగవధ విధానా
కలిత ఘుటికలనగ గచ్చకాయలు వలచే
నెలకొను నల జిలిబిలి వ
న్నెల వన్నెలసంచి నిండి యింపలరారన్　2 -37

పాపములు అను పిట్టలను చంపుటకు చేకొనిన గుళ్ళ వలె (కలుష ఖగవధ వధ విధాన ఆకలిత ఘుటికలు. ఖగము = పక్షి, ఆకలిత = కూర్పబడిన)

కుడిచేతిలో పట్టుకొను గచ్చకాయలు

తొడపై వేలాడు వన్నెవన్నెల సంచిలో నిండుగా కనబడుతున్నవి.

కం.　లలిత నిజవామ కరతల
కలిత కనత్కంబుకాంతి కలకల నవ్వన్
కలువలచెలి గిలిగింతల
నలువగు రాలన్ బిసాళి నలువగురాలన్!　2 - 38

అందమైన తన ఎడమచేతిలో పట్టుకొనిన (లలిత నిజ వామకర కలిత. వామ = ఎడమ)

ప్రకాశించు శంఖము యొక్క కాంతి (కనత్ + కంబు కాంతి. కంబు = శంఖము)

కలకల నవ్వుచున్నదట. శంఖము కాంతి నవ్వుట! ఎవరిని చూచి నవ్వుచున్నది?

1. చంద్రకాంత శిలలను చూచి నవ్వుచున్నది. అంటే పరిహసించడమన్నమాట.

(కలువలచెలి = చంద్రుడు, పెట్టు గిలిగింతలకు, నలువు + అగు = నలువగు = అందమైన, రాలన్ = రాళ్ళను)

2. తళతళలాడు బ్రహ్మవాహనములైన హంసలను చూచి పరిహసిస్తున్నది.

(పిసాళి = తళతళలాడు, నలువ = బ్రహ్మ, గురాలన్ = గుర్రములను. బ్రహ్మ గారి గుర్రాలు హంసలు.

బాలకృష్ణుని శంఖ కాంతి చంద్రకాంత శిలలనూ, హంసలనూ తన కాంతికి సరిపోలరని నవ్వి తిరస్కరించుచున్నది.

అలం : ఉత్ప్రేక్ష, యమకము.

కం. నిజధైర్యౌదార్యములను
గజములకుం బొడము నిడుద కరముల బోలెన్
భుజములు పోషిత భక్త
వ్రజములు కరవిజిత పుష్కరజములు పొదలన్ ! 2 - 39

స్వామి భుజములు ధైర్యము, ఔదార్యము అను రెండు ఏనుగుల తొండములనునట్లు ధృడముగా ఒప్పుచున్నవి.

అవి భక్తబృందమును పోషించునట్టివి. తామరలనుజయించు అరచేతులు గలవి (కరవిజిత పుష్కరజములు... ఏనుగు తొండములు తామరలను ఇట్టే గెలువగలవనుట)

కం. వదనైక స్తంభ కనక
సదనము సిరి కొరకొనర్చు స్రష్ట నిలుపు న
మ్మొదలింటి శంఖశంకువొ
యిది యనగా గంబుకంఠ మింపు వహించెన్ 2 - 40

స్వామి మెడను వర్ణిస్తున్నాడీ పద్యంలో

స్వామి వదనము అను ఒంటిస్తంభపు బంగారుమేడ (వదనైక .. వదనము + ఏక, స్తంభ కనక వదనము) కట్టాలనుకున్నాడు సృష్టికర్త (స్రష్ట).

మరిదానికి శంకుస్థాపన చెయ్యాలి కదా. శంకుస్థాపన అంటే చిన్నవెదురుపుల్ల కానీ ఒక మేకు కానీ ముందు భూమిలో పాతుతారు. అది గుర్తు అన్నమాట కట్టుబడి మొదలుపెట్టినట్టు. అదిగో అలా పాతిన మేకులాగా ఉందిట స్వామి వారి శంఖంలాంటి మెడ.

ఈ స్తంభంపై స్వామి వారి వదనసదనమును నిర్మించినాడన్నమాట.

కం. **బింకపు వ్రేతల వాతెర**
మంకెన పూదేనెతేట మానక పైపై
నింకగ నింకగ బల్మరు
బంకించుటబోలె మోవి బచ్చెన హెచ్చెన్! 2 - 41

స్వామి వారి పెదవులరంగు (మోవి బచ్చెన) అంతఎర్రగ ఎలా ఉన్నదో దానికి కారణం చెబుతున్నాడు రామకృష్ణుడు.

గొల్లెతల (వ్రేతల) పెదవులు మంకెనపూవులంత ఎర్రగా ఉన్నాయిట. ఆమంకెన పువ్వులలోని తేర్చిన తేనెను (తేనతేట) తనపెదవులపై స్వామివారు ఆరారా ఇంకగ, ఇంకగ పూతపూసినారట (పంకించగ). అందుచేత ఆయన పెదవులు అంత ఎర్రగా ఉన్నాయంటున్నాడు.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

కం. **తళుకు మొగము నెలపదకము**
నెలవున నిడు తీరుగాగ నిలిపిన యాఖం
డలనీల కళిక క్రియ ని
ట్టలమై స్ఫుట నాసికా పుటము దీపింపన్! 2 - 42

స్వామి వారి ముక్కు సొగసు.

ఆయనమోము చంద్రుడు అనే పదకము వలె ఉన్నది (నెల పదకము). పదకంలో మణులు పొదుగుతారుకదా అందం కోసం. ఒక ఇంద్రనీలమణి తెచ్చి దాన్ని ఒక మొగ్గరూపంలో చెక్కారు (ఆఖండల = ఇంద్ర, నీలము అంటే ఇంద్రనీలము. కళిక అంటే మొగ్గ) ఈ మొగ్గలాంటి ఇంద్రనీలమణిని ఆ పదకంలో పొదిగారు. అదిగో అలాగ నిడుపాటి (నిట్టలమై) ఇంద్రనీలపు మొగ్గలాగా స్వామి నాసిక ఆ ముఖమునందు వెలుగుచున్నది (దీపింపన్)

తే. **తళుకు చెక్కుల మకరకుండల కలాప**
మరకతద్యుతి రింఛోళి హరిణలక్ష్మ
మండలంబుల లాంఛన మంజిమములు
గానుపించు విధంబున గలయ(బాక 2 - 43

స్వామి చెక్కుల అందం.

స్వామి మకరకుండలాలు ధరించినాడు. వాటిపై మరకతములు (పచ్చలు) ఉన్నవి. అవి యూగునపుడు వాటి కాంతులు చెక్కుటద్దములపైకి పాకుచున్నవి. అపుడు స్వామి చెక్కులు వింతగా చంద్రమండలములవలె యొప్పుచున్నవి.

(హరిణ లక్ష్మ లాంఛనమంజిమములు = లేడి వంటి మచ్చ యను చిహ్నములు గలుగు అందములు)

చం. **తరళ మసారసారనిభ తారకముల్, సితపద్మ పత్రబం**
ధురములు రాధికా హృదయ తోయజకోరక బోధనక్రియా
తరుణ తరార్క రుగ్విలసితస్ఫుట రక్తిమ సక్తకోణ భా
స్వరములు సూక్ష్మపక్ష్మములు వాలిక కన్నులు చెన్నుమీరగన్ 2 -44

స్వామి వారి కళ్ళు

ఇంద్రనీలమణుల కాంతి కెనయగు నల్లని కనుపాపలు కలిగినవి

మసారము = ఇంద్రనీలమణి

నిభ = వంటి

తారకములు = కనుపాపలు

తెల్లని తామరరేకుల వలె ఒప్పు అవి

సితపద్మ పత్ర = తెల్లతామర రేకు

రాధ హృదయమనెడు తామరమొగ్గను వికసింపజేయు లేయెండ ప్రకాశము వంటి యెర్రని కాంతితో కూడి ప్రకాశించు కనుకొలుకులు కలవి. అద్భుతమైన భావన.

తోయజ కోరకము = తామరమొగ్గ

బోధనక్రియ = వికసింపజేయు

తరుణతర + అర్క + రుక్ + విలసిత = లేత భాస్కరకిరణ కాంతిచే వికసించు

సక్తకోణ = కోణముతో కూడిన

స్వామి కడకంటిచూపు లేయెండకు రాధ హృదయపద్మము వికసించునని పిండితార్థము.

సున్నితమైన రెప్పవెంట్రుకలు కలిగినవి. (సూక్ష్మ పక్ష్మములు)

వాలుకళ్ళు చాల అందమైనవి. (వాలిక కన్నులు చెన్నుమీరగన్)

తే. **అలక తిమిరంబు తను గప్పునను భయమున**
ముఖ సుధాసూతి నునువెల్గు ములికి గూర్చి
సనదరించిన సింగిణిచాయ నొసలి
వంకచూపున దగె గరివంకబొమలు 2 –45

స్వామి అలకలు, కము బొమ్మలు

సుధాసూతి = చంద్రుడు

అలకలు = ముంగురులు

సింగిణి = విల్లు

స్వామి ముఖచంద్రునికి భయము వేసింది! ఎందుకు? ముంగురులు అనే చీకటి తనను ఆక్రమిస్తుందేమోనని! ముఖముపై ముంగురులు పడుతున్నాయన్న మాట.

ఎవరైనా ఆక్రమిద్దామని చూస్తే ఏంచెయ్యాలి? యుద్ధం చేసి ఆపాలి.

అదే చేస్తోంది ముఖం. తనకాంతిని (వెన్నెల ను) బాణం చేసి నల్లని కనుబొమలనే వింటికి సంధించి ఆ అలకలనే తిమిరాన్ని నిరోధిస్తోందట.

అలకతిమిరము, ముఖసుధాసూతి... రూపకాలు.

కం. బలభిదుపలాద్రిమౌళిన్
బలపలగా బొదువు ముదిరపటలము పగిదిన్
లలితోత్తమాంగతలమున
జిలుగుం దెలికొత్త చలిది చిక్కము దనరన్ 2 - 46

ఇంద్రనీలమణులకొండ మీద

(బలభిత్ + ఉపల + అద్రి ; బలభిత్ అనగా ఇంద్రుడు. ఉపలము అనగా రాయి. రెండూ కలిస్తే ఇంద్రనీలమణి అన్నమాట)

ముదిరపటలము = మేఘముల గుంపు

పలపలగా = పలుచగా

ఉత్తమాంగము = శిరస్సు

స్వామి శిరస్సు పై చలిది చిక్కము ఇంద్రనీలమణుల కొండపై పలుచగా పరచుకొనిన మేఘముల వలె యున్నది.

అలం. ఉపమ.

శా. **దిగ్వాసుం డురుపింఛలాంఛిత శిఖోదీర్ణుండు వర్షాపయో**
ముగ్వర్ణుండు నవాంబుజాహితలతా ముక్తాంగదుండున్ సుధా
రుగ్విస్మేరముఖుండనంగ శతజిద్రూపాధికుం డగ్రభూ
వాగ్వర్గోద్వహభూమి శ్రీ విభుడు శ్రీవత్సాంక వక్షుండునై 2 - 47

దిగ్వాసుండు = దిగంబరుడు

ఉరు - పింఛ- లాంఛన- శిఖ - ఉదీర్ణుండు

తలపై పెద్ద పింఛము చిహ్నముగా గలవాడు

వర్షా - పయోముక్ - వర్ణుండు

వానాకాలపు మేఘము వలె నల్లని రంగువాడు

నవ - అంబుజ - అహిత- లతా - ముక్త - అంగదుడు

అంబుజ అహితుడు = చంద్రుడు

లేత నెలవంక వంటి ముత్యాల భుజకీర్తి కలవాడు

సుధారుగ్విస్మేర ముఖుండు

చంద్రుని వలె వికాసము కల ముఖము గలవాడు.

అనంగ- శత - జిత్ - రూప - అధికుండు

వందల మన్మథులను మించిన చక్కదనము కలవాడు

అగ్ర - భూవాక్ - వర్గ - ఉద్వహ- భూమి

వేదములు పుట్టిన చోటు

శ్రీ - విభుడు లక్ష్మీపతి

శ్రీవత్స - అంక - వక్షుండు

వక్షమున శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చు కలవాడు

ఐ .... పైపద్యముతో అన్వయము.

కం. **నొదువుల పడతుక మగనికి**
బొదచూపని తనకు రూపు పొడ గనిపించెన్
జడనిధి శయనునుడు కొంగున
ముడిచిన మణిగాదె భక్తముఖ్యులకెల్లన్ 2- 48

నొదువు = మాట, నొదువుల పడతుక = సరస్వతి. ఆమె భర్త బ్రహ్మ.

బ్రహ్మ కు కూడా పొడగట్టని తనరూపము పుండరీకునకు కనిపించినది.

జడనిధి శయనుడు = సముద్రమున పవ్వళించువాడు విష్ణువు. ఆ విష్ణువు భక్తులకు కొంగున గట్టిన మణికదా. అనగా భక్తసులభుడు కదా.

కం. **నిగనిగని విదళ కదలీ**
యుగళిన్నగి జిగిదొలంకు నూరుల గని చొ
క్కు గదురజేయు జగత్పతి
దగిలి కనుంగొనుచు మునిమదావళమెలమిన్ 2-49

నిగనిగలలో ఆకులులేని జంట అరటి బోదెలను (విదళ కదలీ యుగళి) నవ్వి తిరస్కరించు జగత్పతి తొడల గనుగొని మునిశ్రేష్ఠుడు ఆనందించును

మదావళము అనగా మదించిన ఏనుగు. ముని మదావళము అనుచోట మదావళమును శ్రేష్ఠవాచకముగా వాడినాడు.

తే. **విపుల వీక్షణ శక్తిచే వెండి కుండ**
లీంద్ర తలిమాంగరుచి సుధ యెత్తి గ్రోలి
సంతత వ్రత కల్పనాజాయమాన
దుస్తర క్లేశమంతయు దొలగద్రోచి. 2 - 50

ప్రత్యక్షమైన దేవుని కన్నార్పకుండా చూస్తున్నాడు పుండరీకుడు (విపుల

వీక్షణ శక్తిచే)

తెల్లని (వెండి) ఆదిశేషుడను(కుండలీంద్రు) పరుపు పై (తలిమ) నున్న స్వామి శరీరకాంతి (అంగరుచి) అనే అమృతాన్ని చక్కగా త్రాగి తపస్సుచేయుటచే కలిగిన విశేషమైన కష్టమును నెట్టివేసినాడు.

అందమైన అభివ్యక్తి.

ఉ. ఆవు నదల్చు పచ్చవెదురంఘ్రి యుగాంతర వీధి నూది య
గ్రావని తేజరిల్లు కటిహస్త సమన్వితు కౌస్తుభాంకు నిం
దీవిభు నింద్రనీల నిభదేహు గనుంగొని హర్షవర్ష ధా
రావిల మానసుండగుచు నమ్ముని కృత్య విమూఢ బుద్ధియై 2 -51

ఆవును అదిల్చే ఆకుపచ్చ (పచ్చికర్ర) వెదురుబద్ద కాళ్ళమధ్యలో ఇరికించుకుని,

ముందు (అగ్రావని = ఎదుటిభాగము) కటిహస్తము తోనూ, కౌస్తుభమణితోనూ ఒప్పే నీలమణికాంతిచే వెలుగు ఇందిరారమణుని చూచి హర్షవర్షధారలు క్రమ్ముకొనగా ముని చేష్టలుడిగి చూస్తున్నాడు (కృత్య విమూఢ బుద్ధియై)

చం. విలిఖితమో శిలాకృతియొ విస్మృతి రూపు వహించెనో
జలన విదూరుడయ్యు దొలుసావి పయోధరధార దోగు న
య్యిల దలయెత్తు క్రొత్తపులు నేపున వే పులకల్ తనూలతన్
మొలవగనున్న నవ్వి యదుముఖ్యుడుతాపస ముఖ్యునిట్లనున్ 2 - 52

వ్రాయబడినదో (విలిఖితమో) అనగా చిత్తరువో అనడం.

రాతివిగ్రహమో? మూర్తీభవించిన మరుపో? అన్నట్టుగా కదలకుండా ఉండిపోయాడు పుండరీకుడు. పైగా

తొలకరి (తొలుసావి) వర్షధారలలో (పయోధరధార) తడిసిన (దోగి)

భూమిపై మొలుచు లేతగడ్డి (క్రొత్తపులు) వలె తన శరీరముపై పులకలు మొలకలెత్తినవి.

అట్టి వానిని చూసి నవ్వి యదురాజు మునిరాజుకిట్లనెను.

ఉ. నిచ్చలు నిచ్చలో బొదలు నీ పితృభక్తికి జ్ఞాన శక్తికిన్
మెచ్చితి నిచ్చితిం గరము నీయెడ నీయెడ యేల? వేడుకొ
మ్మిచ్చెద జెచ్చెరన్ వలయు నీప్సితముల్ శతమేని దీననే
పొచ్చెము నొచ్చెముం జొరద భూసురకేసరి నమ్ము నావుడున్! 2 – 53

నిత్యమూ నీమనస్సులో కలుగు నీ పితృ భక్తికి, నీ జ్ఞాన శక్తికి మెచ్చినాను.

నిచ్చలు = నిత్యమూ, ఎల్లపుడూ

ఇచ్చలో = మనసున... నిచ్చలునిచ్చలో.

నీకు చేయినందించుచున్నాను.

నీ యెడల ఇక జాలము (ఆలస్యము) లేదు. నీయెడ = నీయెడల, పట్టున

ఈ యెడ = ఈ జాలము. ... యమకము

వేడుకొనుము. వెంటనే నీ కోరికలు ఒక వందయైనను ఇచ్చెదను

దీనిలో లోపము (పొచ్చెము) కానీ అనుమానము (ఒచ్చెము) కానీ లేవు

ఓ బ్రాహ్మణుడా (కేసరి శ్రేష్టవాచకము) నమ్ముము అనిన..

పైపద్యముతో అన్వయము.

శా. భస్మోద్ధూలన పాండురాంగము రమాప్రాణేశు పాదద్వయిన్
విస్మేరాంబుజగామి హంసమిది నాచే వ్రాల్చుచున్ లేచి 'దే
వాస్మాకం శరణం త్వమేవ; గతిరన్యో నాస్తి; దుర్వాసనా
పస్మారం హర' యంచు బల్కి మరియున్ భక్తుండు భక్తి స్పృహన్! 2–54

భస్మము పూసికొనిన తెల్లని శరీరముకలిగిన పుండరీకుడు హంసవలె

యున్నాడు. ఈ హంసము వికసించిన విష్ణుపదారవిందముల కడకు పరువునపోయి చేతులు వంచి ఇట్లు ప్రార్థించెను.

దేవా! మాకు నీవే దిక్కు.ఇతరమేమియు లేదు.నా దుర్విషయాసక్తిని తొలగించుము. అని ఆ భక్తుడు మహా భక్తితో మ్రొక్కెను.

ఇంకా ఇలా అంటున్నాడు......

సీ. పొదలు నీ పొక్కిటి పువ్వుకాన్పున కదా
పెనుమాయ పిల్లల బెట్టుటెల్ల
బొడము నీమొదలి యూర్పుల నేర్పులన గదా
చదువు సంధ్యలు గల్గి జగము మనుట
కెరలు నీ యడుగుదామరల తేనియకదా
పాపంపు పెనురొంపి పలుచనగుట
పొసగు నీ తెలిచూపు పస గదా యిది రాత్రి
యిది పగలను పేర నెరుగబడుట

తే. భవన ఘటనకు మొదలి కంబమును బోలె
భువనమునకెల్ల నీ వాదిభూతుడగుట
నిట్ట నిలుచున్కిచే గాదె నెట్టుకొనియె
గెంటుగంటును లేక లక్ష్మీ కళత్ర! 2 - 55

చాలా చక్కని పద్యం. తేట తేట తెలుగు పదాలు పాలలో ముంచి వెన్నెలలో ఆరబెట్టి పలుచని తేనెతేట జల్లి మీగడ మెదిపి సమాసాలుచేసినాడా అన్నంత తీపి. దానికి తన వక్రోక్తి వైభవం జోడించి రుచిగా వ్రాసినాడు. ఇలాంటి కమ్మకమ్మని కవిత కేవలం పదకవితాపితామహుడైన అన్నమయ్య మాత్రమే చెప్పగలడు.

స్వామిని పుండరీకుడు స్తుతిస్తున్నాడు.

1. పొదలు = వర్ధిల్లు, పొక్కిలి = బొడ్డు

స్వామివారి పొక్కిలిపువ్వు విరిసి పురుడుపోసుకున్నది. దానికి పెనుమాయ పుట్టి పిల్లలుపెట్టి వృద్ధినొందినది. స్వామి పొక్కిటపుట్టిన పువ్వులో బ్రహ్మ పుట్టినాడు. ఆతడు ఈ మాయామేయ జగత్తు సృష్టించినాడు.

2. పొడము = పుట్టు, ఊర్పులు = ఊపిరులు.

స్వామీ నీవు తీయుచున్న ఊపిరి యొక్క నిపుణత వలన కదా ఈ జగత్తుకు చదువుసంధ్యలు ఒంటబట్టి మనగలిగినది?! ఆయన ఊర్పులే వేదములు. అవి ఆ ఊపిరిలో వెలువడినవి. అవియే ఈ సర్వజగతికీ తొలి చదువులు. వాటి వలననే జగతి మనుగడ సాగించుచున్నది.

నీటగు నూర్పుల నిఖిల వేదములు

చాటువ నూరెడి సముద్రమితడు

... అన్నమయ్య

3. కెరలు = అతిశయించు, రొంపి = బురద

స్వామీ! అతిశయించు నీ అడుగు తామరల తేనియవలన కదా జగతిలో పాపములు అను చిక్కనైన బురద కొంచెం పలుచన అగుచున్నది! ఆయన పాదపద్మములలో తేనె వంటి గంగ పుట్టి భూమిపై ప్రవహించి పాపములను తొలగించుచున్నది. ఈ భూమిపై పాప పంకము ఎంత దట్టమైనదంటే గంగ దానిని పలుచన చేయగలుగుతున్నదే కాని పూర్తిగా కడుగలేక పోవు చున్నది. ఈ పాప పంకిలము ఆ మాత్రమైననూ పలుచనగుట ఆయన దయ వలననే.

4. పొసగు = ఒప్పు , తెలిచూపు = తేటయైన చూపు.

స్వామీ మీ తేటయైన చూపు వల్ల గదా మాకు ఇది పగలు, ఇది రాత్రి యను ఎల్లలు ఏర్పడుచున్నవి ఏర్పడుచున్నవి!. స్వామి నేత్రములు సూర్యచంద్రులు. అందుచే వారి చూపు వలననే మనకు పగలు రాత్రి

ఏర్పడుచున్నవి. ఇది వింతైనమాట. ఆయన తేరి చూస్తే మనకు పగలు, రాత్రి అని తెలియును. మనచూపులతో మనము తెలిసికొనలేము.

సొలసి చూచినను సూర్యచంద్రులకు
లలి వెదజల్లెడి లక్షణుడు .... అన్నమయ్య.

5. ఈ భువనములను భవనములను ఘటించుటకు నీవు ఆదిభూతమువై నిట్టనిలువుగా స్తంభమువలె చలింపక నిలుచుటచేకదా ఈసృష్టి గెంటుగుంటు లేక (స్థిరముగా) నిలబడియున్నది! ఈతడే సృష్టికి మూలమనడమన్నమాట.

నిలిచిన నిలువున నిఖిల దేవతల

కలిగించు సురల గనివో ఇతడు

..... అన్నమయ్య

చం. ముదమున సోమకాసురుడు ముచ్చిలి యచ్చలమార గొన్న ప్రా
చదువులు తెచ్చి తజ్జఠర సాంద్రతరాంత్రము లంట నంటు బల్
గదురు దొలంగ గీర్తియను గంగ దొలంచి విధాతృ విస్ఫుర
ద్వదన సరోజ గంధ లలితమ్ములు చేసితిగా జగన్నిధీ! 2 – 56

మత్స్యావతార వర్ణన:

చలము = పట్టుదల, పూనిక

ప్రాజదువులు = వేదములు

జఠరము = కడుపు, పొట్ట

గదురు = దుర్గంధము, చెడుకంపు

సోమకాసురుడు చాలా పట్టుదలగా వేదములు దొంగిలించి (ముచ్చిలి) తీసుకొనిపోయిన (కొన్న), వానిని తిరిగి తీసుకవచ్చేడు. అలా తిరిగి

తెచ్చినవేదములకు ఒక దోషము కలిగిందట. సోమకుని చంపినప్పుడు ఆ వేదాలకు వాడి పొట్టచీల్చినపుడు వాని పొట్ట లోపలి పేగులు, మాంసమూ (తత్ - జఠర- సాంద్రతర - అంత్రములు- అంట)అంటుకుని వాటి దుర్గంధము వేదములకు పట్టినది. ఆ చెడ్డకంపు (బల్ - గదురు) తన కీర్తి యను గంగతో కడిగివేసినాడట విష్ణువు. కడగడం కూడా కాదు. తొలిచి వేసినాడట. చెంబులో కొంచెం నీళ్ళు వేసి ఒక్కసారి గిలకరించి పై పైన కడిగితే దాన్ని తొలచడము అంటారు. వేదాలను తన కీర్తిగంగలో తొలిచి (తొలంచి) బ్రహ్మ గారి (విధాతృ) వికసించిన ముఖపద్మములలో ఉంచి వాటికి మరల మంచి సుగంధము కలుగునట్లు చేసినాడట.

వేదముల పూర్వ ప్రాభవము సిద్ధింపజేసినాడు అనడం చమత్కారంగా చెప్పినాడు రామకృష్ణకవి

ఉ. కోపన శాప నవ్యశిఖి గోల్మసగం గసుగంది ప్రమంది త
త్తాపము నాపలేక తిమిధామజలభ్రమి గూలి తూలు జం
భాపహ రాజ్యలక్ష్మి వెరవారగ దెల్పవె యీతకాయ రూ
పై పృథుకర్పరంబమర నాశ్రిత రక్షణ దక్షిణేక్షణా! 2 - 57

కూర్మావతార వర్ణన :

కోపన = కోపించినవాడు

కోల్మసగు = విజృంభించు

తిమిధామము = సముద్రము

జలభ్రమి = సుడిగుండము

కర్పరము = డిప్ప

ముందు రెండు విషయాలు స్మరించి పద్యంలోకి వెడదాం.

1. అంబరీషుడు విష్ణుభక్తుడు. అతడు ఏకాదశి వ్రతం చేశాడు. ద్వాదశినాడు పారణ చేయాలి. దుర్వాసుడు ఆరోజు అతనికి అతిథిగా వచ్చేడు. స్నానార్థమై

వెళ్ళిన దుర్వాసుడు పారణ సమయం మించిపోతున్నా రాలేదు. అందుకు వ్రతనియమభంగం కాకుండా అంబరీషుడు మంచి తీర్థం తీసుకున్నాడు. అది విని అతిథిని అవమానించినావు కనుక నానాయోనులలోనూ పుట్టమని అంబరీషునికి దుర్వాసుడు శాపం ఇచ్చాడు. విష్ణువు తనభక్తుని రక్షించడానికి ఆ శాపం తనకు వర్తింపజేయమని దుర్వాసుని కోరి దాని ఫలితంగా అనేక జంతువుల, మానవుల అవతారాలెత్తేడు.

2. కూర్మావతారం నిజానికి అమృతోత్పాదమకోసం మంథరగిరిని తేల్చడానికి ఎత్తేడు.

పై రెండు విషయాలనూ జోడించి ఒక అద్భుతమైన ఉత్ప్రేక్షతో ఈ కూర్మావతార వర్ణన చేశాడు రామకృష్ణుడు.

అమృతం కోసం పాలజలధిని దేవతలూ దానవులూ తరిచినారు. మంథరగిరి కవ్వం దానిని తేల్చడానికి కూర్మం అయ్యాడు విష్ణువు. ఇదంతా ఎందుకు? దేవతలకు అమృతం ఇచ్చి ఇంద్రునికి రాజ్యం ఇవ్వడానికి. దీనిని ఈక్రింది విధంగా ఉత్ప్రేక్షిస్తున్నాడు.

ఇంద్రుని రాజ్యరమ సముద్రంలో పడిపోయినదట (రాజ్యము కోల్పోయినాడనుట). జంభాపహుడు అంటే జంభాసురినికి శత్రువు = ఇంద్రుడు. (జంభాపహ రాజ్యలక్ష్మి తిమిధామ జలభ్రమి గూలి తూలుచున్నది)

కోపించిన వాని (దుర్వాసుని) శాపాగ్ని విజృంభించి (కోపన శాప నవ్యశిఖి కోల్మసగన్) విష్ణువు తాపమునకు లోనై (కసుగంది), సోలి (మ్రంది) ఒక పెద్ద గట్టి డిప్ప (పృధు కర్పరము) దాల్చి ఆ ఇంద్రుని రాజ్యరమను ఈతకాయరూపై పైకి తేల్చినాడు. శాపవశమున జంతు జన్మమెత్తినాడనుట.

యీతకాయ అంటే పెద్ద ఆనపకాయను ముదరనిచ్చి ఎండబెట్టి దానిలోని ఎండిన గుంజూ, విత్తనాలూ ముచికదగ్గర రంధ్రంచేసి తీసివేస్తారు. లోపలికి గాలి చొరకుండా ఆ రంధ్రాన్ని మూసివేస్తారు. దీనిని ఈతకాయ అంటారు. ఈత

రాని వారు ఈ ఈతకాయను పొట్టకు కట్టుకుని నీటిపై బోర్లాపడుకుని తేలగలుగుతారు. ఈ రకంగా ఈతకాయరూపై పైన ఇంకొక కర్పరము పెట్టుకుని విష్ణువు ఇంద్రరాజ్య లక్ష్మిని ఆ సుడిగుండమునుండి పైకి తేల్చినాడని సారాంశం.

ఇట్లు కూర్మరూపమెత్తిన ఆశ్రిత దక్షిణేక్షణుని (ఆశ్రయించినవారిని దయతో చూచువానిని) స్తుతించుచున్నాను అని అంటున్నాడు పుండరీకుడు.

ఇప్పుడు పద్యం మరోసారి చదవండి.

పై పద్యమున బులుసువారు కోల్మసగు అను పదమునకు 'వెన్నుకాలునట్లుగా' అర్థము వ్రాసినారు. కానీ నిఘంటువులో ఆ అర్థము ఇయ్యలేదు.

ఉ. ఆ పెనువెల్లి ద్రెళ్ళు మకరాకరమేఖల నీవు దేర్చి య
ష్టాపద టంక విభ్రమ విడంబినియౌ నిజదంష్ట్ర గూర్చు త
ద్రూపము దీపితంబగు సరోరుహలోచన! సప్తజిహ్వ జి
హ్వ్యాపరిభాగ ధూమవలయోపమమై విజయోపలబ్ధులన్! 2 - 58

వరహావతార వర్ణన :

పెనువెల్లి = పెద్ద సముద్రము

మకరాకరము = సముద్రము ; మకరాకరమేఖల = సముద్రము వడ్డాణముగా కలిగినది ... భూమి

అష్టాపదము = బంగారము

టంక = కత్తి ఒర, పిడి

విడంబిని = అనుకరించునది, తిరస్కరించునది.

సప్తజిహ్వ = అగ్ని

ఆ పెనుసముద్రమున భూమి (మకరాకరమేఖల) పడిపోయినది (త్రెళ్ళినది). దానిని నీవు ఉద్ధరించి బంగారు పిడి/ఒర గలిగిన కత్తిని పోలు / తిరస్కరించు నీ

కోర (నిజ దంష్ట్ర) పై కూర్చినావు.

ఓ పద్మలోచనుడా! అది యెట్లున్నదనిన అగ్ని (సప్తజిహ్వ) యొక్క నాలుక పై (జిహ్వోపరిభాగ) ఏర్పడు చుట్టచుట్టుకొన్న పొగ రింగు (ధూమవలయము) వలె అమరి నీ విజయచిహ్నముగా భాసించుచున్నది.

చం. **అలఘు జగద్విషద్ద్విపఘటాంకుశ శాతనఖాంకురాగ్ర లాం**
గలముల మున్ను నీవసురఘస్మర! వైరి భుజాంతరాళ జాం
గల మహి జాలుపట్టి పయి గ్రమ్మెడు నెత్తురు నీరు వెట్టి యం
దలుకవె కీర్తిపూర్తికలమాంకుర మింద్రరమా ఫలార్థమై! 2- 59

నృసింహావతార వర్ణన :

జగత్ + విష + ద్విప + ఘట = లోక శత్రువు లగు రాక్షసులు అను ఏనుగుల గుంపు

లాంగలము = నాగలి

జాంగల మహి = మెట్టభూమి, కండ పట్టిన చోటు.

దీనిలో నృసింహుని రైతుగా ఉత్ప్రేక్షిస్తున్నాడు రామకృష్ణుడు.

నృసింహస్వామి గోళ్ళకు రెండు విశేషణాలు వాడినాడు

అలఘు నఖాంకురాగ్రములు అనగా పొడవైన గోటి చివళ్ళు. అవి ఎట్లున్నవి?

జగద్విషద్విప + ఘట + అంకుశములు. ఇది మొదటి విశేషణము. లోక శత్రువులైన రాక్షసులు అనే ఏనుగు గుంపును శాశించు అంకుశములవలె యున్నవి.

2. శాత లాంగలములు అనగా పదునైన నాగళ్ళు. ఈ రెండవ విశేషణంతో పద్యం కొనసాగుతున్నది.

ఈ నాగళ్ళతో ఓ అసుర నాశకా! (అసుర ఘస్మర) నీవు

శత్రువు వక్షము (భుజాంతరాళ) అను మెట్టభూమిని లేదా కండపట్టిన ప్రదేశమును (జాంగల మహిన్) ఆ నాగళ్ళతో గీతలు పడునట్లు దున్ని (జాలుపట్టి) పై చిమ్మెడు రక్తము అను నీరు పారగా జేసి

కీర్తి అను వరిమొలకలను (కీర్తికలమాంకూరము) అందు అలుకవె? అనగా నాటితివి కదా. దేని కొరకు?

ఇంద్ర రమాఫలార్థమై... ఇంద్రుని రాజ్యలక్ష్మి అను ఫలము పొందుటకు.

అద్భుతమైన ఉత్ప్రేక్ష.

కం. దండిత బలివై జగములు
నిండ బెరుగుచున్న వేళ నీయడుగున భూ
మండల మతి సూక్ష్మాకృతి
గొండికమచ్చయును బోలె గొమరొందు హరీ! 1 - 60

వామనావతార వర్ణన :

బుల్లి అవతారానికి బుల్లి పద్యంవ్రాయడం ఔచిత్యం.

కొండిక = చిన్న, అల్పము

బలిని దండించు సమయమున నీవు జగములు నిండగా పెరిగినపుడు ఈ విశాల పృథ్వీమండలము నీ పాదముక్రింద చిన్న మచ్చవలె ఒప్పినది.

ఉ. మాతృ కఠోర కంఠబిల మార్గగళద్రుధిరా రుణాననం
బై తళుకొత్తు దోఃపరశు హంసికి మేత యొసంగవే రిపు
క్ష్మాతలనాథ మేచకకచా కుచహార మృణాళ నాళ సం
ఘాతము నూతనైనమద కర్దమ వర్ధన సంప్రభూతమున్! 2 - 61

పరశురామావతారం :

ఈ వర్ణన తెనాలి రామకృష్ణుడు తప్ప మరొకరు చెయ్యగలరా? అని ప్రశ్నవేసుకుంటే ఒక కృష్ణరాయలవారు తప్ప మిగిలినవారు చెయ్యలేరని నా

స్వీయాభిప్రాయం.

రౌద్రరసం, నారికేళపాకం, దుష్కరసమాసఘటనం మేళవించబడ్డాయి.

పరశురాముని చేతిలోని పరశువును ఆడ హంసతో పోలిక చెబుతున్నాడు. దేనికి దేనికి ముడి పెడుతున్నాడో చూడండి. పైగా లలితమైన ఆడహంసతో పోల్చి రౌద్రరసం భీభత్సం పోషిస్తున్నాడు.

దోః పరశు హంసి = చేతిలోని గండ్రగొడ్డలి యను ఆడహంస.

ఈ ఆడు హంస ఏమిచేసినది? పరశురాముని తల్లి అయిన రేణుకాదేవి కంఠము ఖండించినది. అపుడు ఆమె నెత్తురు పరశువునకు అంటినది. అపుడు ఈ దోఃపరశుహంసి ముక్కు ఎఱ్రబడినది. హంసముక్కు ఎఱ్రగా ఉంటుందని చాలామంది అభిప్రాయం

ఈ క్రింది సమాసంలో ఈ సంగతి ఎలా చెప్పాడో చూడండి.

మాతృ (తల్లియొక్క)– కఠోర (భయంకరమైన.. తెగినకంఠము భయంకరము) – కంఠబిలమార్గ గళత్ (కంఠ బిల మార్గము నుండి స్రవించుచున్న) – రుధిర (రక్తముచే) – అరుణ (ఎఱ్ఱనైన) – ఆననంబై (ముఖము/ ముక్కుతో) – తళుకొత్తు (తళతళలాడు) దోఃపరశు హంసి.

ఈ పరశు హంసికి రెండు సదుపాయాలు కల్పించాడు భార్గవరాముడు.

1. మేత పెట్టాడు. ఏమిటో ఆ మేత?

చంపబడ్డ రాజుల నల్లకురులున్న రాణుల యొక్క కుచములపై యున్న హారములు అను తామరతూళ్ళ సమూహము. ఇప్పుడు రామకృష్ణుని సమాసంలో భయద సౌందర్యం చూడండి.

రిపు క్ష్మాతలనాధ (శత్రు రాజుల) – మేచకకచా (నల్లని కురులుగల ... భార్యలు అనడం) – కుచహార (స్తనములపై గల హారములు అనెడు) – మృణాలనాళ (తామరతూండ్లు) – సంఘాతము (గుంపును) – మేత

యొసంగవే నల్లని కురులు అనడం వల్ల వారు యౌవనవతులని వారికంఠహారములు లేత తామరతూండ్లని ధ్వని.

రాజులు చనిపోగా వారి రాణులు హారములు ధరించుట మానివేయుటచే వానిని పరశు హంసికి మేతగా భార్గవుడు వేసినాడని ఉత్ప్రేక్ష.

2. రెండవ సదుపాయము

హంసలు, పద్మాలూ ఇవి నీళ్ళలో ఉంటాయి. అవి బురదనీళ్ళైనా పరవాలేదు. ఈ పరశుహంసికి వర్ధిల్లడానికి ఒకరకమైన సువాసనా భరితమైన బురదను ఏర్పాటు చేసినాడు భార్గవుడు. ఏమి పంకమది? మృగమదపంకము.

నూతన (క్రొత్త) – ఏణమదము (ఏణము అనగా మృగము, సాధారణంగా లేడి అని అర్థములో వాడతాం. ఉదా: ఏణాంకుడు = లేడివంటి మచ్చ గలిగినవాడు = చంద్రుడు. కానీ ఇక్కడ మృగము అనుఅర్థములో వాడేడు. ఏణమదము అనగా మృగమదము.) – కర్దమము (బురద, పంకము)

దీనికి ఆధారమేమి? చనిపోయిన రాజుల దేవేరులు మృగమదము పూసుకొనుట మానుటచే అది విరివిగా లభించి దాని పంకములో ఈ దోఃపరశు హంసి విహరించుటకు వీలైనదని భావము.

ఉ. దారుణ బాణపాత మదధారలు గారగ గ్రాలు దోర్ధను
ర్వారణ రాజు గొల్పి దశవక్త్ర ముఖాంబుజ వాటి గూల్చి బృం
దారక హృత్సరోజములు దాననజేసి వికాస మాసరా
కారతనొంద జేసిన ప్రగల్భత నీక తగున్ దగున్ హరీ! 2 –62

రామావతార వర్ణన:

దారుణ = క్రూరమైన

మదధారలు : ఏనుగు స్రవించు జలము

దోః – ధనుస్ – వారణరాజు = బాహువు నందలి విల్లు అను గజరాజు

మాసర = మచ్చు, రీతి

ప్రగల్భత = నేర్పు.

రామావతారం వర్ణించడానికి రామకృష్ణుడు కొత్తవ్యూహం ఎంచుకున్నాడు రామకృష్ణుడు. రాముని చేతిలోని ధనుస్సును గజరాజుగా భావించాడు. రాముడు ఆ గజరాజును ఉసిగొలిపినాడట (దోర్ధనుర్వారణరాజును గొల్పి). అప్పుడు ఆ గజరాజు ఉత్సాహంతో మదజలధారలు అనే దారుణ బాణవర్షము (దారుణ బాణపాత మదధారలు) కురిపించినదట.

ఆ వర్షమునకు రావణుని పదిముఖములు అను పద్మముల వనము కూల్చబడినది. అపుడు దేవతలమానస పద్మములు (బృందారక హృత్సరోజములు) వికసించినవి. ఇట్లు చేయ గల నేర్పు నీకే చెల్లుతుంది ప్రభూ అని పుండరీకుడు రామావతారమును స్తుతించినాడు.

ఏనుగు ఉత్సాహమున మదజలము వర్షించుట, గజరాజులు తామరలను పెరికివేయుట సహజవిషయములు. దీనిలో ఈ వర్ణనను అల్లినాడు. తగున్ తగున్ అని ఒకటికి రెండుసార్లు మెచ్చుకున్నాడు.

అలం. రూపకము.

మ. వికటోత్తంభిత సీరభోగ పటలీ విస్ఫూర్తి మస్ఫూర్తి కం
చుక నిర్మోక భయానకంబు వికృతాశు క్ష్వేళ మగ్నిచ్ఛటా
వికిర క్రూర నిరీక్షణంబు నగు నీ వేషంబు శేషానుకా
రి కళన్ గ్రాలదె క్రోలదే సమద వైరి ప్రాణవాతూలముల్! 2 – 63

బలరామావతారము :

వికట = వంకరగా, చక్కగా

ఉత్తంభిత = నిలబెట్టిన

సీర = నాగలి

భోగపటలి = పడగలగుంపు

క్ష్వేళ = విషము, సింహము యొక్క అరుపు.

నిర్మోక = ఆచ్ఛాదనము విడుచు

వాతూలము = వాయువు.

బలరాముడు విష్ణువు అవతారమని కొందరూ, ఆదిశేషుని అవతారమని కొందరూ భావిస్తారు. ఇక్కడ రామకృష్ణుడు విష్ణువు అవతారాలలో చేర్చి ఆయన రూపము ఆదిశేషుడుగా భావిస్తున్నాడు.

బలరాముడు భుజం మీద నాగలి కొంచెం వాలుగా నిలబెట్టేడు. ఆ నాగలి (సీరము) పడగలు విప్పిన పాములా ఉంది (భోగపటలీ = పడగల సమూహముతో, విస్ఫూర్తిమత్ + మూర్తి = ప్రకాశించు ఆకారము).

అది పైగా కుబుసము విడిచిన భయంకరమైన సర్పాకృతిగా కనిపిస్తున్నది (కంచుక నిర్మోక భయానకంబు).

బలరాముని పక్షమున పై ఆచ్ఛాదన విడుచుటచే భయంకరముగా నున్నవాడు అని అన్వయము.

వికృతమై త్వరితముగా పనిచేయు విషము కలది (వికృతాశు క్ష్వేళము) అని పాము పక్షము. వికటమైన సింహనాదము చేయువాడని బలరాముని పక్షము.

అగ్ని కీలలు వెదజల్లు క్రూరమైన చూపులుకలిగినది (ఇది పామునకూ, బలరామునికీ వర్తించును)

ఇలా నీవేషము శేషుని అనుకరించుచు (శేషానుకారి కళన్) ప్రకాశింపదా? (గ్రాలదె?). మదించిన శత్రువులైన ప్రాణవాయువులను త్రాగివేయదా? (క్రోలదె సమద వైరి ప్రాణవాతూలముల్?)

పాములు వాయుభక్షకములు. దీనిపై అల్లినాడు చమత్కారం. ప్రాణాంతకరూపము శేషునికీ బలరామునికీ వర్తించునట్లు వర్ణించినాడు.

పదములకు శేషుని పరముగానూ, బలరాముని పరము గానూ అర్థములు వచ్చుటచే శ్లేష. శేషానుకారి యనుచో ఉపమ, ఆపై రూపకము కూడా కలదు.

చం. ప్రతిదిన కేశలుంచనపు రాయిడి నెట్టన బట్టకట్టి పై
బుతపుత మంచునున్న కురుబోడతలన్ ధరియింప నోడియున్
సతమగు సొమ్ముగాన విడజాలవుగా శిఖిపింఛవల్లి సౌ
గతమతధుర్య! దాని గతి కట్టుము పుట్టము మిన్నకేటికిన్?! 2 - 64

బుద్ధావతారము వర్ణన.

స్వామిని భక్తుడు దశావతారములుగా భావిస్తూ దశరూపములనూ స్తుతిస్తున్నాడు. ఇక్కడ రామకృష్ణుడు తన సహజధోరణియైన హాస్యం చూపించాడు. భక్తుడు పరమాత్మపై సకలాధికారములూ కలిగి ఉంటాడు. నింద, స్తుతి, నిందాస్తుతి అన్నీ చేయగలుగుతాడు. మేలమాడగలుగుతాడు.

ఈ భక్తునికి విష్ణువు బోడితలతో బుద్ధుడివలె కనిపించాడు. కానీ చిన్నపొరపాటు చేశాడు. తనకు ఎల్లపుడూ ఆభరణమైన (సతమగు సొమ్ము) ఇది బుద్ధరూపమని మరిచిపోయి శిఖిపింఛము ఆ బోడితలమీద ధరించి వచ్చినాడు. దాన్ని చూసి భక్తుడు ఎద్దేవా చేస్తున్నాడు.

స్వామీ ప్రతిరోజూ జుట్టు గొరిగించుకునే పెద్ద కష్టం నీది (ప్రతిదిన కేశలుంఛనపు రాయిడి).

అలా చెయ్యడంవల్ల తల బట్టకట్టి కురుబోడతలయైనది. (కురుచ యైన బోడతల). పైగా పుతపుత. అంటే ప్రతిరోజూ గుండు చేయించుకోవడం వల్ల తలదిమ్మెక్కిపోయింది.

అందుచేత మరిచిపోయావు స్వామీ ఇది బుద్ధావతారం అనీ తలకు నెమలిపింఛం కట్టకూడదని. కట్టుకుని వచ్చావు.

ఓ సౌగతమతధుర్య! అని సంబోధన. అంటే తెలుగులో ఓ శుద్ధబుద్ధావతారమా అని (ఏమీ తెలియని మొద్దులను ఇలా సంబోధిస్తాము కదా)

అసలు ఎద్దేవా చూడండి. వేసింది సన్యాసి వేషము. క్రింద మొలకు చిన్న కౌపీనం చుట్టావు. ఆ పైన తలకు అనవసరంగా చుట్టుకున్న పింఛం ఈ కటి పుట్టానికి మారుగా చూట్టుకుంటే సరిపోయేది. పైగా కలిసి వచ్చేదికదా అని హాస్యం చేశాడు.

ఇంకో చమత్కారం చెప్పారు వ్యాఖ్యానకారులు. తలబట్ట కట్టుటచే మొలబట్ట అక్కరలేదని శ్లేషయట.

చం. కలి హిమవేళ శోభనపు కమ్మవిరుల్ సకలంబు డుల్చి భూ
వలయ వనంబు గప్పికొని వర్తిలు జాడ్యపుటీద పర్వగా
నలరులకారు లీల భవదాగమనం బట గల్గ రోష పా
టలమగు నీ కనుంగడల డాలు నగున్ చిగురాకునాకృతిన్! 2 – 65

కలికి అవతార వర్ణన.

జాడ్యపుటీద = జాడ్యము + ఈద = మందత్వము అనెడు ఈదరగాలి.

అలరులకారు = వసంతము

కనుంగడ = కనుకొలుకు

డాలు = కాంతి

కలి కాలాన్ని హేమంతం అంటున్నాడు. ఈ కలికాలము అనే హిమవేళ చక్కని శోభలుగలిగిన పువ్వులను రాల్చివేసినది (శోభనపు కమ్మ విరుల్ సకలంబుడుల్చి).

ఈ భూవలయము అను అడవిని జడత అను ఈదరగాలి ఆవరించి (కప్పికొని) వ్యాపించినది (పర్వగా).

జాడ్యపుతీద … చాలా విచిత్రమైన సమాసం చేసినాడు. ఇది రామకృష్ణుడే చేయగలడు. జాడ్యము అనునది జడతనుండి పుట్టినది. జడత అనగా కదలికలేనితనం. ఈద అనగా ఈదరగాలి. ఇది చలనము కలిగినది. జడతను, చలనమును కలిపి అబేధవ్యవసాయమైన రూపకంచేసినాడు.

జాడ్యపుటీద అనగా బహుశా చాలా నెమ్మదిగా వీచే ఈదరగాలి అనిచెప్పుకోవచ్చు. లేదా జడతను కలుగజేయు ఈదరగాలి. ఇది కొంచెం బావుందేమో.

నీ ఆగమనము వసంతకాలమువలె అచట ఒప్పారును (అటగల్ల). నీకనుకొలుకుల లోని కోపమువలన కలిగిన ఎర్రని జీర (రోష పాటల, నీ కనుంగడల డాలు) చిగురాకులను పరిహసిస్తూ అట్టి భావమునకు కలిగిస్తున్నది.

కలికాలము జడతను కలుగజేయు హిమవేళ. కలికి రాక వసంతము. మరల నూతన సృష్టికి స్వాగతము చెప్పు హేలగా రామకృష్ణుడు భావిస్తున్నాడు.

సీ. నీటిలో చివుకక నిలిచి క్రుమ్మరు పూన్కి
కఠిన కర్పరము చుక్కాను బిగువు
దంష్ట్ర నెత్తిన మహీతలపు గాడుపు చీర
యురు దారుకలనయందుదయమగుట
పరులకు తనకట్ల బలిమి చూపు విధంబు
పులిమిన నెత్రు గుగ్గిలపు నూనె
ద్వీపాంతరమునకు దెగువమై జనుపెంపు
చేముట్టు నాగంటి జీనితగులు

తే. సౌగతాగమ మాలిమి శాస్త్ర సరణి
వల్లువల్లన చిత్ర థావనము గల్గ
నిన్ను దరిచేసి భవవార్థి నిస్తరించి
దరి దరియకున్న గలదె మోదము మురారి! 2 – 66

ఈ పద్యము తెలుగు సాహిత్యమున అపూర్వసృష్టి. దశావతారముల పేర్ల నన్నింటినీ ఒక చిన్నకందమున ఇమిడ్చినవారున్నారు. దశావతారములనూ, కవి నామములనూ, అవధానసభాధ్యక్షుల నామమునూ కూడా ఒక చిన్న కందములో పొదిగిన తిరుపతి వెంకట కవుల ప్రతిభనూ ఇదివరకు మనము చూచినాము.

కానీ దశావతారములను ఒక వస్తువునందు నిక్షేపించి చెప్పిన అపూర్వ సృష్టి ఇది. ఈ సంసారము ఒక సాగరము. దానిని తరించుటకు ఒక సాధనము పడవ. దశావతారములను ఒక పడవగా నూహించి దాని ద్వారా సంసార సాగరమును తరించుట దీనియందు నిక్షేపించినాడు రామకృష్ణుడు.

1. నీటిలో చివుకక నిలిచి క్రుమ్మరు పూన్కి

పడవ నీటిలో చివుకదు. పైగా నీటిలో తిరుగుతుంది

మత్స్యవతారము : చేపకూ పడవ లక్షణములున్నవి.

2. కఠిన కర్పరపు చుక్కాను బిగువు

చుక్కాని అనునది పడవకు దిశానిర్దేశము చేయు సాధనము. ఇది పడవచిప్పకు అమర్చుదురు. ఇట్టి గట్టి చిప్ప (కర్పరము) కలిగి యుండుటయే కూర్మావతార అంశ పడవలో కలదు.

3. దంష్ట్రనెత్తిన మహీతలపు గాడుపుచీర

పడవకు అటునిటు మొనదేలిన నిర్మాణము కలిగియుండును. ఒక మొనపై గాలికి ఎగురు తెరచాప (గాడుపు చీర = గాలికి ఎగురు గుడ్డ) కట్టుదురు. దీనికి వరహావతారంతో పోలిక చెపుతున్నాడు. పడవ మొనదేలిన భాగము వరాహము యొక్క కోర. దానిపై కట్టిన తెరచాప ఆ కోర ఎత్తిన భూమండలము (మహీతలము)

4. యురుదారు కలయనందుదయ మగుట

ఉరు = పెద్ద, దారుకలు = కొయ్యలు. చాలా అద్భుతమైన మాట. ఇది

ఇంకొకరు అనలేని మాట. ఈ పడవను కొయ్యతో చేశారు. దానినే.. ఈ పడవ కొయ్యలోనుండి పుట్టినది అన్నాడు. దారువులోనుంచి పుట్టినది కనుక నృసింహస్వరూపం.

5. పరులకు తన కట్లబలిమి చూపు విధంబు

పడవలో చెక్కకూ చెక్కకూ మధ్య బలమైన కట్లు ఉంటాయి. అవి ఎలా ఉన్నయంటే పరులకు తన కట్ల బలిమి చూపుతున్నట్టుందిట. అనగా తాను ఒరుని కట్టదలుచుకుంటే ఎంతదృఢంగా కట్టగలదో నిరూపించడం. దీనిలో.... బలిమిలో బలి వాచ్యం అయినాడు. బలిమిగా కట్టు హెచ్చరిక ద్వారా వామనావతారం సూచితమైనది.

విశ్వనాథ వారు పడవకు మూడుకట్లున్నవి (?). అవి వామనుని కొలతలు అన్నారు. కాని మూడు అను ప్రసక్తి పద్యమున లేదు.

6. పులిమిన నెత్రు గుగ్గిలపునూనె

నేర్పైన వర్ణన. పడవ లోనికి నీరు చొరకుండా పడవ చెక్కలకు గుగ్గిలపునూనెలో ఎరుపు రంగు కలిపి పూయబడినది. దానితో చెక్క గొడ్డలినీ, ఎరుపుపూత దానికి అంటిన నెత్తురునూ సూచిస్తూ పరశురామావతారస్ఫూర్తి కలిగిస్తున్నది.

7. ద్వీపాంతరమునకు దెగువమై జనుపెంపు

పడవ ద్వీపాంతరము పోవును. అదియే ద్వీపాంతరము చనిన రామావతార సూచన

8. చేముట్టు నాగంటి జీనుతగులు.

జీను అనగా లంగరు. (జీను నకు గుఱ్ఱముపై కూర్చొనుటకు వేసికొను సాధనము అని కూడా అర్థము కలదు). లంగరు అను పనిముట్టు నాగలి వలె తగుల్చుట పడవకు సామాన్యము. నాగలి వంటి లంగరుద్వారా

బలరామావతారము ప్రసక్తి.

9. సౌగతాగమ మాలిమి శాస్త్రసరణి.

ఇదికూడా రామకృష్ణుడే అనగలిగిన మాట. సుగత అగమ మాలిమి అనగా చక్కగా పడవ నడుచుటకు ఉపయోగపడు శాస్త్రము. ఇది పడవ పరముగా. సుగతుడు అనగా బుద్ధుడు . బౌద్ధమతశాస్త్రము బుద్ధుని పరముగా సూచన.

10. వల్గువల్గన చిత్రధావనము గల్గు

పడవ అలలకెదురుగా వేగముగా పరువెత్తునపుడు దుముకుచూ పోవునట్లు కనబడును. దీనినే గుర్రపు పరుగు (వల్గనము) తో పోల్చినాడు. కల్కి భగవానుడు గుర్రముపై వచ్చునని కదా మన నమ్మకము. ఈ గుర్రపు దౌడుచే కలికి సూచింపబడినాడు.

ఈ విధముగా ఓ మురారీ, నిన్ను వాహికగా గొని ఈ భవజలధి తరించకున్నచో మాకు మోదమెట్లు ఒనగూడును? అని పుండరీకుడు తనదశావతార స్తుతి పూర్తి జేసినాడు.

చం. లలిత కళావతీ మృదు పలాశ పరీత సుధామరంద పి
చ్ఛిల సుషమా ప్రబోధగుణ జృంభిత పూర్ణ శుధాంశు బింబపు
ష్కల శితపుష్కరాయతన! షట్చరణేంద్ర నవేంద్రనీల క
జ్జల జలజాప్తజాల నిజద్యుతి వంచక కాంతికంచుకా! 2 - 67

సూర్యమండలంలో నారాయణుడుంటాడని ప్రతీతి. కానీ ఈ పద్యంలో విట్టలుడు చంద్రమండలంలో ఉన్నట్టు వర్ణిస్తున్నాడు రామకృష్ణుడు. ముందు చంద్రుని పద్మముచేసినాడు. స్వామిని దానిలో కూర్చోపెట్టాడు. అద్భుతమైన పదాలు. చిత్తగించండి.

పలాశము = ఆకు, రేకు

పిచ్ఛిలము = పేరిన (నెయ్యి), గడ్డ (పెరుగు)

ప్రబోధము = మేలుకొను, వికసించు

పుష్కరము = పద్మము

షట్చరణము = తుమ్మెద

జలజాప్తజ = సూర్యుని కూతురు. యమున

పద్యంలోకి వద్దాం.

సుధాంశుబింబ (చంద్రుడు) సిత పుష్కరాయతన! అని సంబుద్ధి. చందమామ యను తెల్లని పద్మము నందు వసించువాడా!

ఈ పద్మము ఎటువంటిదో ఒకసుధీర్ఘ సమాసం ముందు వేసేడు.

చక్కని కళల సమూహము అనెడి (లలితకళావతీ) మెత్తనిదళములచే (మృదు పలాశ) కూడిన (పరీత) చిక్కని అమృతమను మకరందముతో (సుధామరంద పిచ్ఛిల) కాంతియను పరిమళముతో వికసించిన (సుషమా ప్రబోధ గుణ జృంభిత) చంద్రుడు అను పద్మము.

దీనిలో గుణములు మరియొకసారి స్మరించదగును. చంద్రకళలు తామర పూరేకులట. అమృతమే పూదేనియట. కాంతియే వికాసమట.

ఇట్టి పద్మమున వసించు స్వామి ఒక తుమ్మెద యొక్క (షట్చరణేంద్ర), ఒక ఇంద్రనీలముయొక్క (నవేంద్రనీల), ఒక కాటుక యొక్క (కజ్జల), ఒక యమునాజలము యొక్క (జలజాప్తజా జల) కాంతులను తనకాంతిచే పరాజితులను చేస్తున్నాడు (నిజద్యుతి వంచక). ఆయన కాంతియనే కవచము ధరించినాడు (కాంతి కంచుకా)

చాలా అందమైన పద్యం.

కం. **ఉత్పత్తి స్థితి విలయా**
ర్థోత్పాదక, విట్ఠలాహ్వయోన్నత, సత్రా
జిత్పుత్రికా సతృష్ణ దృ
గుత్పిబ సుఖదాపఘన పయోధరశాలీ! 2 – 68

పుండరీకుని స్తుతి కొనసాగుతున్నది

సృష్టి స్థితి నాశనము లను కలిగించు వాడా (ఉత్పత్తి స్థితి విలయ + అర్థ + ఉత్పాదకా)

విట్టలుడు అను పేర ప్రసిద్ధి చెందినవాడా

సత్రాజిత్ + పుత్రికా, సతృష్ణ, దృక్ + ఉత్పిబ, సుఖద + అపఘన, పయోధర శాలీ

సత్రాజిత్తు కూతురైన సత్యభామ యొక్క తృష్ణతో కూడిన కన్నులను చాతకములకు (ఉత్పిబములు = చాతకపక్షులు) సుఖము కలిగించు నీలమేఘము వంటి శరీరముకలిగిన వాడా.

గ్రుగ్విణి:అండజాధీశ వాహా! జగద్గేహా! దో
ర్దండ చండారి నిర్దారి తారీ! నతా
ఖండలా! గండ రింఖన్మణీ కుండలా!
పుండరీకేక్షణా! ప్రోవు నన్ సుక్షణా! 2 -69

అండజాధీశుడు = గరుడుడు

నిర్దారిత = చీల్చబడిన

ఆఖండలుడు = ఇంద్రుడు

గరుడ వాహనా!

జగత్తే గృహమైనవాడా!

బాహుదండములతో (దోర్దండ) చీల్చబడిన బలమమైనశత్రువులను కలిగినవాడా!

ఇంద్రునిచే వందనములు గొనువాడా!

చెక్కిళ్ళపై ప్రకాశించు మణికుండలములు కలిగినవాడా!

పద్మములవంటి కన్నులు గలవాడా!

నన్ను ఆదరమున బ్రోవుము.

స్రగ్విణి లక్షణములు

1. నాలుగు పాదములు

2. పాఠమునకు నాలుగు రగణములు

3. యతిస్థానము - 7

4. ప్రాస నియమము కలదు

చం. **అళికులభాగ కుంతలము, లద్దపు ముద్దుమొగంబు, జేరలన్**
గొలువగ వచ్చు కన్నులు, జిగుర్నగుమోవి, మెరుంగు జెక్కులున్
వలమరి యఱ్ఱు, లేమొసలి వాగడ పోగులు, లోతు పొక్కిటన్
మొలచిన తెల్లదమ్మి బలుమూపులు నీల వినీల దేహమున్! 2- 70

తుమ్మెదల కాంతి పొందిన ముంగురులు,

అద్దం లాంటి ముద్దుమోము,

చేరెడేసి కన్నులూ,

నగవుతో కూడిన చిగురు వంటి పెదవీ,

తళుకు చెక్కులూ,

దక్షిణావర్త శంఖము వంటి మెడా,

మొసలి పిల్లలవంటి చెవిపోగులూ,

లోతైన బొడ్డులో మొలచిన తెల్లని తామరపువ్వూ,

పెను భుజములూ,

ఇంద్రనీలము వంటి నల్లని దేహమూ

దీని తరువాత పద్యముతో ఆ పై అన్వయము.

వాగడ పోగులు: వాగడుపు అనగా ఎత్తైన పొట్ట. దీనినాధారంగా వాగడ అనగా మధ్య భాగము కొంచెము ఉబ్బుగల పోగులు అని అర్థము చెప్పుకొనవలెను.

అబ్జు = మెడ

చం. కలిగిన వాని, బ్రాబలుకు కమ్మని యూర్పులవాని నెందు నే
వెలుగును గాని, పెన్వెలుగు వెంబడినిం జనువాని నంతటన్
వెలసిన వాని, నిన్ గనని వెంబర బుట్టువు రాతిపుట్టువుం
బలె గతిగానలేదు యతి మానసహంసక! కంసహింసకా! 2 - 71

పై పద్యములో కుంతలముల నుండి వినీలదేహకాంతి వరకూ వర్ణించాడు. తృప్తి కలుగలేదు. తిరుపతి వెంకటకవుల్లా "సాక్షులున్నారు పద్యంబు చాలదింక" అనలేదు. తరువాత పద్యంలో కలవాని అని వాక్యం కొనసాగిస్తున్నాడు.

వేదములే (ప్రాబలుకులు) కమ్మని ఊర్పులుగా కలవాని,

ఎక్కడైనా కాంతి స్వరూపముగా ఉండేవాని,

ఆయన ఎక్కడికి వెళ్ళినా ఒక పెన్వెలుగు ఆయనను వెంబడించేవానిని,

అన్నింటా నిండి యుండు వానిని

అట్టి నిన్ను కలకాలమూ దుష్టవర్తనుడు (వెంబరపుట్టువు) బండరాయి వలె నిన్ను చూడలేదు స్వామీ!

ఓ ఋషుల మానససరోవరములందు విహరించు హంసా! (యతిమానస హంసిక)

కంసుని హింసలపాలుచేసినవాడా! (కంసహింసకా)

ఉ. ఛత్రిత శేష! నాయెడ ప్రసన్నుడవయ్యెదవే గృతోగ్ర శ
త్రుత్రపమైన యీ లలితరూపముతో నిటన్ వసింపు మే

క్షేత్రము నెట్టితీర్థమును జెందని యున్నతి బొందుగాక యీ
క్షేత్రము తీర్థమున్ గడు ప్రసిద్ధి మదాహ్వయ లబ్ధి బొందుచున్!2 - 72

శేషుడు గొడుగుగా కలవాడా ! (ఛత్రిత శేష)

నా యెడల ప్రసన్నతతో

కృత + ఉగ్ర, శత్రు త్రపమైన యీ లలితరూపముతో .. ఉగ్రుడు అనగా శివుడు

ఉగ్రుని శత్రువు = మన్మధుడు

అట్టివానిని (త్రప = సిగ్గు)సిగ్గుపడునట్లు చేయు... మన్మధుడు కూడా సిగ్గిల్లు యిట్టి లలితమైనరూపముతో

ఇక్కడ నివసించుము.

ఏక్షేత్రమూ, ఏ తీర్థమూ, చెందని యున్నతి చెంనట్లునూ, నాపేరు (మదాహ్వయము) ప్రసిద్ధి చెందునట్లుగానూ ఇక్కడ వేంచేయుము అని కోరుకున్నాడు పుండరీకుడు.

పద్యం వ్రాయడం అలవాటున్నవారికి......

ఈపద్యం ఎక్కడనుంచి ప్రారంభించాడో గ్రహించండి.

* ఏ క్షేత్రము నెట్టి తీర్థమును.. అని ప్రారంభించి చివరివరకూ వ్రాసేడు.

* తరువాత ఛత్రితశేష... అని మొదటి పాదం ప్రాస చెల్లించాడు.

* రెండవ పాదం ప్రాసకోసం హేలగా

కృతోగ్ర శత్రుత్రపమైన .. అని పద్యం పూరించాడు.

తే. క్షేత్ర కులరాజమైన యీక్షేత్రమునకు
తీర్థ కులరాజమైన యీ తీర్థమునకు

నిఖిల సురనాథ ! కర్తృత్వ నియతి బొదలి
యీ విట వసించుటయు వరంబిచ్చుటనుడు 2 – 73

క్షేత్రములలోనూ, తీర్థములలోనూ ఉత్తమమైన ఇచ్చోట నీవు కర్తగా వెలసి వసించవలసినది అని వరం అడిగాడు పుండరీకుడు. అప్పుడు

సీ. అనుకంప పెనుమోపుగను సొంపునకువింత
చెలువంబు మొలిపింప చిగురుమోవి
పవడంపుగొన దంత పంక్తిప్రభలు పుష్పి
తముగాగ హరి పల్కు ధరణిదివిజ
నివహవరేణ్యు నో నిఖిల ధర్మ ధురీణ
యగునట్లు భవదాహ్వయము వహించు
నిత్తీర్థమున వసియించెద నడుచక్కి
నీకు చేతఃప్రీతి నెలకొనంగ

భీమ ఘర్మాంబుసంభూత భైమి నీదు
క్షేత్రమును దీర్థమును నిజోత్కృష్ట సలిల
వేణి సంప్లావితములు గావింపగలదు
నాకు నెంతయు నిష్ట మెలర్ప గడగి! 2 – 74

ప్రత్యక్షమైన దేవదేవుడు పుండరీకుడితో అంటున్నాడు.

పెద్ద పెద్ద మోపులకట్టిన దయ ఆయన కన్నులలో సొంపులు కురుస్తున్నది. పగడము వంటి మోవి చివర దంతరుచి పూలు విరుస్తుండగా హరి అంటున్నాడు.

ఓ బ్రాహ్మణముఖ్యుడా (ధరణిదివిజ నివహవరేణ్యు వరేణ్యా), అన్ని ధర్మములూ తెలిసినవాడా (ఓ నిఖిల ధర్మ ధురీణా)

నీవడిగినట్లే యగుగాక (యగునట్లు)

నీ పేరుపై వెలయు ఈక్షేత్రమున నీకు ప్రీతి చేకూర్చగా వసించెదను.

శంకరుని స్వేదమునుండి (భీమ ఘర్మాంబు సంభూత) పుట్టిన భైమి ఈ క్షేత్రాన్నీ తీర్థాన్నీ తన ఉత్కృష్టమగు జలధారలతో నాకు ప్రీతి కల్గునట్లు సార్ద్రమొనరించుగాక.

వచనము:

ప్రకట గుప్తాకారంబునం బశ్చిమాభిముఖుండనై సర్వోత్తమత్వంబు నిర్వహింపుచు నేనిచ్చట ముచ్చటం దవిలి వర్తించెద. సకల క్షేత్ర తీర్థోత్తమంబులగు నీ క్షేత్రతీర్థంబులుం పౌండరీకంబులై పాండురంగాహ్వాయుండనగు నాకు ఎక్కాలంబును శ్వేతద్వీప సుధాసాగరంబులకంటె బ్రియంబులై నిత్యనివాసంబులై యత్యంత విభవంబుల నభిరామంబులయ్యెడు. నీకోరినయట్ల నిచ్చితినని యచ్చుతుర్భుజుండు పుండరీకుని జేకొనియె. 2 – 75

తాత్పర్యము సుగమము.

శీతాహార్య కుమారి! విన్మిటులు లక్ష్మీజాని వాచంయమి
వ్రాతశ్రేష్ఠునకున్ వరంబొసగి సాంద్రప్రీతి నచ్చోన మ
ధ్యేతీర్థంబున నున్నవాడిపుదు భుక్తిన్ ముక్తినీజాలు వి
ఖ్యాతిం దాల్చి విచిత్ర రత్నచయ రమ్యస్వర్ణ హర్మ్యంబునన్ 2 – 76

శీత + అహార్య = శీతాహార్య = మంచుకొండ.

(అహార్యము = కొండ, ఆహార్యము = వేషము)

వాచంయమి వ్రాత శ్రేష్ఠుడు = మునిశ్రేష్ఠుడు

ఓనగరాజకుమారీ ! ఆ విష్ణువు మునిశ్రేష్ఠుడైన పుండరీకునకు వరమిచ్చి ఇప్పుడా తీర్థ మధ్యమున (మధ్యేతీర్థంబున) నున్నాడు. విచిత్రమైన రత్నఖచితమైన బంగారు మేడలో నుండి భక్తులకు భుక్తి, ముక్తి ప్రసాదించుచున్నాడు.

చం. నలువ మొగంబులెట్లు సృ ప్రథమాహమునం దలిర్చు న
న్నలువున సిద్ధ సాధ్య నర నాగ మరుద్వర యోగి మండలీ

కలకల గుంభితంబులయి కాంచన చారువులైన నాల్గు వా
కిళుల వెలుంగు నున్నత నికేతన రాజమునం బ్రసన్నుడై! 2 – 77

ఎలా ఐతే సృష్టి మొదటిరోజుల్లో (సృజన ప్రథమాహమునం) బ్రహ్మ గారి నాలుగు మోములూ విరాజిల్లేవో... విరించి మోములు వేదధ్వనులతో రాజిల్లెడివి అనుట.

అలాగే ఆ భవనమునకు కలిగిన నాలుగు అందమైన బంగారు వాకిళ్ళూ (కాంచన చారువులైన నాల్గు వాకిళులు) ఎప్పుడూ సిద్ధులూ సాధ్యులూ నరులూ నాగులూ దేవతలూ యోగులూ మొదలగు వారి కలకల ధ్వనితో విరాజిల్లును.

తే. పుండరీకుండు క్షేత్రపాలుండు తొలిచి
యుండ నవ్యక్తముఖ్య సంయుక్తుడగుచు
బాండు రంగండు భక్త కల్పద్రులీల
ఇష్టఫలసిద్ధి దోరహత్తించు నింతి 2 –78

క్షేత్రపాలుడూ, పుండరీకుడూ కొలుచుచుండ అవ్యక్తముగా నున్న కొందరు ముఖ్యులతో కూడి పాండురంగడు కల్పవృక్షము వలె కోరికలు సిద్ధింపజేయును.

ద్రు = వృక్షము. ద్రుమము అన్నా వృక్షమే.

తోరహత్తు = ఈ పదము ఒక మల్లబంధ విశేషము. సంపూర్ణముగా మల్లయోధులు ఒకరినొకరు పెనవేసికొని పెనగుటను సూచించును. దానిని ఇక్కడ వాడేదు. ఇష్టఫలమును సంపూర్ణముగా ఇస్తాడని చెప్పడమన్నమాట.

కం. ఆ కంబు కలితకరు బుధ
కోకంబుల పాలి హేళి గొలుతురబల! ము
ల్లోకంబులవారలు బరి
పాకంబుల మాత సుకృత పరికరమొప్పన్ 2 – 79

కంబు = శంఖము

హేళి = సూర్యుడు

ఆ శంఖధరుని, విద్వాంసులకు (బుధకోకంబుల పాలి) సూర్యుడగువానిని (హేళి) ముల్లోకంబులవారూ తమతమ పూర్వసుకృతముల పుణ్యములవలన కొలుచుకొందురు.

వచనము :

అర్థయోజన విస్తారంబును, దదర్థాయామ సంయుతంబునై కంబుకంథరునకు నాకు ప్రియంబై, సకల సనందాది చింతితార్థప్రదంబై, సర్వోత్తమంబై యమ్మహాక్షేత్రరాజంబు పుష్కరంబునకంటె త్రిగుణంబును, కేదారంబునకంటె షడ్గుణంబును, వారణాశి కంటె దశగుణంబును, శ్రీశైలంబునకంటె ననంతంబును నై పుండరీకునిపేరం బౌండరీకంబన మహీమండలమణికుండలమగుచు నుండు నప్పురమధామంబు నే నధిష్టించి.

2 – 80

ఇంకా ఈశ్వరుడు పార్వతికి ఇలా చెబుతున్నాడు

యోజనము = 4 క్రోశములు

ఆ క్షేత్రము రెండు క్రోశుల పొడవు

ఒక క్రోశి వెడల్పు

ఆయామము = ఒక కొలత. నిజానికి నిలువు కొలత. ఇక్కడ దానిని వెడల్పుగా వాడేడు రామకృష్ణుడు.

సాపేక్షంగా ఈక్షేత్రము పుష్కరక్షేత్రమునకు మూడురెట్లు, కేదారానికి ఆరురెట్లు, కాశీకి పదిరెట్లు, శ్రీశైలానికి అనేకరెట్లూ ఉంటుందని పరమ శివుని ఉవాచ. ఇది మాహాత్మ్యమందా? విస్తీర్ణమందా? వాచ్యముచేయలేదు. కాశీ పంచక్రోశి గా ప్రసిద్ధి చెందినది కదా.

ఉ. ఆ యదుభర్త నా హలధరానుజు నా నవనీతచోరు నే
బాయని భక్తితో గొలుతు బ్రత్యహముమున్ గృహదైవతంబుగా
నో యరవిందకోరక సహోదర చారు పయోధరాఢ్య! ని
శ్శ్రేయస కాంక్ష దక్కొరులు చేరి భజింతు రనంగ నేటికిన్! 2 - 81

అరవిందము = పద్మము

కోరకము = మొగ్గ

యదుభర్త = కృష్ణుడు

హలధరానుజుడు = బలరాముని తమ్ముడైన కృష్ణుడు

పరమేశ్వరుడు పౌండరీక క్షేత్ర మహాత్త్యముననే చెప్పడం కొనసాగిస్తున్నాడు.

ఓ పార్వతీ! ఈ సంబోధనకు ఒక దీర్ఘసమాసం వేసేడు. తామరమొగ్గలవంటి అందమైన కుచసంపదగలదానా! కొంచెం ముదురుపాకం కలిగిన సంబుద్ధి!

నేను (శివుడు) పాయనిభక్తితో ప్రతిరోజూ ఆ యదురాజును, బలరాముని తమ్ముడైన కృష్ణుని, ఆ వెన్నదొంగను ఇలువేలుపుగా నిశ్శ్రేయసమునకై (మోక్షముకొరకు) కొలుస్తాను.

ఇక వేరే వారందరూ కూడా కొలుస్తారని వేరే చెప్పనక్కరలేదు కదా? లేదా ఇలా కూడా అన్వయించవచ్చు. నేను ఆయదు రాజును, బలరాముని తమ్ముడైన కృష్ణుని, ఆవెన్న దొంగను గృహదేవతగా కొలుస్తాను. ఇక మిగిలిన వారంతా నిశ్శ్రేయసమునకు (మోక్షముకొరకు) కొలుస్తారని వేరే చెప్పనక్కరలేదు కదా. శివుడే మోక్షము కొరకు మురారిని కొలుచుట కొందరికి రుచింపక పోవచ్చును.

కం. ఇతర క్షేత్రస్థిత దై
వత పూజలగలుగుఫలమవశ్యముకలుగున్
శతదశక గుణితమై యూ
ర్జితమతి దత్ క్షేత్ర పూజ జేయు నరునకున్! 2 - 82

శతదశగుణితమై = వేయి రెట్లై

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. **నరు దరువదివేలేడు లి**
తర దైవత దర్శనమున దాగను ఫలమున్
బొరయు నలవోకవలె శాం
కరి! యా క్షేత్రోత్తమంబు కనుగొన్నంతన్! 2 - 83

తాత్పర్యము సుగమము

కం. **సకల క్షేతావాసము**
నకంటె నందునికి యొప్పు మృగడిం
భకనయన ! యేకదిన వా
సకృతి కృతికి దొరకుగాన సాయుజ్యంబున్! 2 - 84

మృగడింభక నయన = జింకపిల్ల కన్నులవంటి కన్నులు కల ఓ పార్వతీ!

ఏకదినవాసకృతికి = ఒక దినము నివసించు వానికి

అందునికి = ఆ క్షేత్రమున నివసించుట

సీ. **దొరుకు జన్మమునకు బరమభైషద్యమౌ**
మాతృ శుశ్రూషా సమాధి యొకటి
చిలువాయనపువేల్పుగొలము గొల్వక వాసు
దేవు నారాధించు తెలివి యొకటి
దుర్వాసనల బెట్టు దొసగులు విడదన్ని
యధ్యాత్మ వాసన నలరు టొకటి
ఉర్వి జీవులకెల్ల నుదయించి యుదయించి
తుది మర్త్యుడై పుట్టు పదవి యొకటి

తే. కాలమున వచ్చు నర్థుల కాంక్ష యెరిగి
తృప్తినొందింప గలుగంగ తిరుగు టొకటి
దుర్లభంబెట్టు లట్లతి దుర్లభంబు
మగువ! తక్షేత్ర వాసంబు మానవులకు! 2 - 85

పరమేశ్వరుడు పార్వతికి దుర్లభమైనవి ఏమేమిటో ఒకటికటీ చెబుతున్నాడు.

1. భైషద్యము = ఔషధము

పునర్జన్మ లేకుండా చేయగల తల్లిసేవ యొనర్చు బుద్ధిపుట్టుట కష్టము. (ఈజన్మలో అది సాధించుటకు ఔషధము తల్లిసేవ)

2. చిలువాయనము = చిల్లర

చిల్లరదేవతాతతులను (చిలువాయనపువేల్పు కొలము) కొలువక విష్ణుదేవుని పూజించు బుద్ధి పుట్టుట అసాధ్యము.

3. విషయ సుఖములను గూర్చిన విచారము విడిచి పరతత్వమును విచారించుట దుర్లభము.

4. ఎన్నో జన్మములెత్తియెత్తి మనుజునిగా పుట్టుటయూ దుర్లభము.

5. వేళకు వచ్చిన అతిథిని సేవించి వాని కోర్కెలు దీర్చుట దుర్లభము.

6. అట్టి పైవాటి కంటె పాండురంగక్షేత్ర వాసము అతి దుర్లభము. ఎంతో అదృష్టమున్న గాని అది లభింపదు.

చం. వినవె యజస్రమున్ గుతపవేళ క్షుధార్తుల కోటి గూర్చి నే
త నెసరుపెట్టి వండు కలధౌతపు కూడు పసిండి పప్పు భో
జనమిడి యొండుచో బడయజాలెదు పుణ్యమగణ్యమై ఘటి
ల్లు నెలత! పౌండరీక మహిమలో మెదుకొక్కటి పెట్టువానికిన్! 2 - 86

ఓ నెలత! పార్వతీ. విను

ఎల్లపుడూ (అజస్రమున్) పొద్దు రెండు ఝాములు తిరిగిన అపరాహ్ణ వేళ (కుతపవేళ) నేతితో ఎసరు పెట్టి (నేత నెసరుపెట్టి) తెల్లని అన్నము (కలధౌతపు కూడు) బంగారురంగు పప్పుతో అతిథులకు (క్షుదార్తకోటి) వండి వడ్డించి పెడితే ఎంతపుణ్యము వస్తుందో...... అంతటి పుణ్యము పౌండరీక క్షేత్రములో ఒక మెతుకు పెట్టే వానికే దక్కుతుంది.

అంత ఉత్కృష్టమైనదీ క్షేత్రము.

మ. నియతిం బాతిక ఎత్తు కాంచనము కానీ వెండి కానీ జగ
త్త్రయ పూజ్యంబగు పాండురంగ వసతిన్ దానంబు గావించు పు
ణ్యయుతుం దుండు నఖండలీల కలధౌతాహార్య వర్యాత్మక
ప్రియ గేహంబులలో భవాంతరమునన్ బృధ్వీధరేంద్రాత్మజా! 2 - 87

పరమేశ్వరుడు పౌండరీక క్షేత్ర మహాత్య వివరణం కొనసాగిస్తున్నాడు.

ఓ పృధ్వీధరేంద్రాత్మజా! (పృధ్వీధరము = కొండ, ఆత్మజ = కూతురు)

నియమంతో (నియతిం) ఈ పాండురంగ క్షేత్రంలో ఒక పావలా ఎత్తు (పాతిక ఎత్తు) బంగారము కానీ, వెండి కానీ దానము చేసిన పుణ్యాత్ముడు గొప్పవిలాసంతో (అఖండలీలన్) మరుజన్మలో (భవాంతరమునన్) వెండికొండపై అనగా కైలాసములో (కలధౌత = తెల్లని, అహార్యము = కొండ) శ్రేష్ఠమైన (వర్య) సొంతయిండ్లలో (ఆత్మ ప్రియ గేహంబులలో) నివసించగలుగును.

శా. ప్రావారాజినరాజి గంబళతతిన్ బట్టాంబరాళిన్ దయా
ప్లావస్నిగ్ధమతిన్ జలిన్ గృపణ విప్రశ్రేణిపై గప్పుబో
నేవాడైనను బౌండరీకమహి వాడిందు ప్రభాకందళ
శ్రీవిభ్రాజి యశంబులం బొద ధాత్రిన్ దిజ్ఞభస్సీమలన్ 2 -88

ప్రావారము = ఉత్తరీయము

అజినము = చర్మము, తోలు. ఇక్కడ రామకృష్ణుడు గుడ్డ/బట్ట అను అర్థములో వాడినాడు.

బట్టాంబరాళి = పట్టు వస్త్రములు

కృపణము = దరిద్రత /నీచత

ఎవ్వడైనా (ఏవాడైనను) ఉత్తరీయములు, కంబళ్ళు, పట్టుబట్టలు లాంటివి ఈ పౌండరీక క్షేత్రములోని చలిలో బాధపడుచున్న పేదబ్రాహ్మణులపై (కృపణ విప్రశ్రేణి) కప్పినాడా వానికి ఎంత పుణ్యము వస్తుందంటే అట్టివాడు భూ మ్యాకాశ దిగ్భాగములలో (ధాత్రీ దిక్నభస్సీమలన్) వెన్నెల వెలుగు వంటి యశస్సుతో వర్ధిల్లును.

ఉ. వృత్రవిరోధి ముఖ్యులగు వేల్పులు బుట్టదలంతురో లతా
గాత్రి! త్రివిష్టపస్థితి సుఖంబులు గానని కర్మభూమిపై
బత్ర రథాధినాథురథు బాండవ వత్సలు బౌండరీక సు
క్షేత్రపతిన్ భజించి తమ చెన్నటి పుట్టువు నీగుకోరికన్! 2 - 89

వృత్ర విరోధి = వృత్రాసురుని శత్రువు ఇంద్రుడు

త్రివిష్టపము = స్వర్గము

పత్రము = రెక్క, పత్ర రథము = రెక్కల రథము = పక్షి., పత్రరథ అధినాథుడు = పక్షిరాజు గరుత్మంతుడు, పత్రరథధినాథు రథు = గరుత్మంతుడు రథము గా గలవాడు = విష్ణువు!!! ఇలాంటి సమాసాలు రామకృష్ణుడే చేయగలడు.!

చెన్నటి = చెనటి = చెడ్డ

ఓ లతాగాత్రి = తీగవంటి శరీరముకలిగిన ఓ పార్వతీ!

ఇంద్రుడు మొదలైన వేల్పులు (వృత్రవిరోధి ముఖ్యులు) స్వర్గసుఖములు సుఖములు కావని ఈ కర్మభూమియగు విష్ణుక్షేత్రములో ఆ పాండవ వత్సలుని భజించి తమ చెడ్డ (వ్యర్థమగు) పుట్టుక త్యజింప కోరుకొందురు. ఈ క్షేత్రము స్వర్గము కన్న మిన్నయనుట.

సీ. పితరులుబ్బుదురుహృద్గతులనాత్మకులోద్భ
వుండెవ్వడేనియు బౌండరీక
మనకునేగకయున్నెయని, యందునొసగుహ
వ్యము గవ్యము నమేయమై ఫలించు
నవదరించగలేరు సాత్వికంబగు భావ
మేనొక్కడును దక్క నివల నవల
భక్తులెవ్వరు రజః ప్రకృతి దాల్తురె కాని
పౌండరీకేశు శాంబరికతమున

తే. దలప మానసమున గల్గు కలుష మడగు
బొగడ మాటలనగు దోషములు తొలంగు
గనుగొనగ జేతబుట్టు నఘంబు లుడుగు
నమ్మహా క్షేత్రమునకు నెయ్యది సమంబు? 2 - 90

పితృదేవతలు మనస్సులలో తమ పుత్రులు పౌండరీకక్షేత్రమునకు వెళ్ళకపోతారా అని ఎదురుచూచుచుందురట.

ఏలననగా అచట ఇచ్చు హవ్యము (దేవతలకు సమర్పించు ఆహారము) , కవ్యము (పితృదేవతలకిచ్చు ఆహారము) విశేషమైన ఫలితములనిచ్చునని.

అక్కడ ఆక్షేత్రమున భక్తులకు సాత్వికగుణములు తప్ప (సాత్వికంబగు భావమే నొక్కడు తక్క) రాజస తమో గుణములు కలుగనే కలుగవు.

పౌండరీకేశుని మాయవల్ల (శాంబరితనమున) అచటి భక్తులకు

మనసులోని చెడు తలపులు అణగిపోవును

మాటలలోని దోషములు నశించును. చేసిన (చేతబుట్టు = కాయము ద్వారా చేసిన) పాపములు తొలగిపోవును. మనోవాక్కాయ శుద్ధి లభించును.

ఆ మహాక్షేత్రమునకు వేరు సాటి లేదు.

కం. కురచలై గుమురులై గొనబులై లేబాప
    కొమ్మజుట్టిన జడల్ గుమురుకొనగ
మెరుపులై మిట్టలై మిక్కిలి బటువులై
    గ్రాలు కన్నుల చెన్ను గబ్బుదేర
చిక్కనై చెలువమై చిన్నారియై యొప్పు
    మోము దంష్ట్రాటంకముల దలిర్ప
నీలమై నిబిడమై నిద్దమై నింగి క్రిం
    దుగ నున్న బలుమేని పొగరుమెరయ

తే. పత్రిపతి కేతనుని పురఃక్షేత్రమూది
యున్న శ్రీక్షేత్రపాలకు యోగిలోక
రమణు ముప్పది రెండక్షరముల మంత్ర
రాజము జపించి కొల్వ దొరకు శుభములు!

క్షేత్రపాలకుని వర్ణన

మహాదేవుడు క్షేత్రమును ఇంకా వివరముగా వర్ణించి పార్వతీదేవికి చెబుతున్నాడు.

ఇక్కడ క్షేత్రపాలకుడు కాలభైరవుడు.

1. అతని జడలు పొట్టిగా గుబురుగా సొగసుగా చిన్నపాము పిల్లల లాగా దట్టముగా పరచుకొన్నవి.

2. కాంతివంతములై, కొంచెం ఉబికినవై, చాలా గుండ్రములై ప్రకాశించు కన్నులు గర్వమున పొంగియున్నవి.

3 చిక్కనై, అందముగా పసితనమొలుకుచున్న మోమున దంతములు వెండిరంగులో మెరయుచున్నవి.

4. నల్లనై, దట్టమై, నునుపై, ఇంచుమించు నింగిరంగుకు కొంచెం తక్కువగా దృఢమైన శరీరము మెరయుచున్నది.

5. ఇట్టి ఆకృతితో గరుడధ్వజుని (పత్రికేతనుని) క్షేత్రమును అనుకొని వెలసిన క్షేత్రపాలకుడగు కాలభైరవుని యోగులలో శ్రేష్ఠుని (యోగిలోక రమణు) 32 అక్షరముల మంత్రముతో జపము చేసినవారికి సకల శుభములూ లభించును.

మంత్రములు వేదికలపై చర్చింపరాదు. బహిరంగముగా ఉచ్చరింపరాదు. గురుముఖతః ఉపదేశము పొంది జపింపవలయును. ఈ సంప్రదాయమును రామక ృష్ణుడు చక్కగా పాటించి ఈ "మంత్రమును" ముప్పదిరెండక్షరముల మంత్రము అని మాత్రము సంకేతించి విడిచినాడు. ఆ మంత్రవిషయములు తెలియగోరు వారు అవి తెలిసిన శ్రేష్ఠులైన గురువులనాశ్రయింతురుగాక

ఉ. చేరి చతుశ్శ్రుతుల్ చిలుకచే జదివించుచు నక్షమాలికా
ధారిణియై తను ప్రభలు దట్టపు వెన్నెల పంట పండగా
దూరపు వాకిటన్ వెలయు తోయజగర్భుని రాణి వాణి నీ
హార మయూఖ జిన్ముఖ దశాక్షరమంత్రమయిం గనందగున్! 2 - 92

ద్వార దేవతల ప్రశంస

తూర్పు ద్వారమున సరస్వతీదేవి వెలసి యున్నది (తూరుపు వాకిటన్ వెలయు తోయజగర్భుని రాణి)

ఆమె చిలుకచే నాలుగు వేదములు చదివించుచున్నది. చేత అక్షమాల ధరించినది. ఆమె శరీరపుకాంతులు (తనుప్రభలు) వెన్నెలలను పండించుచున్నవి. ఆమె ముఖము చంద్రుని (నీహారమయూఖుడు = చల్లని కిరణములు గలవాడు = చంద్రుడు) జయించుచున్నది (జిత్ + ముఖ = జిన్ముఖ) . ఆమె దశాక్షర మంత్ర మయి. (ఇది సరస్వతీ మంత్రము). తూర్పుద్వారమున ఈమెను దర్శింపవలెను.

ఉ. శ్రీ రమణీ మనోహరుని చేత బ్రతిష్ఠితుడౌట దక్షిణ
ద్వారమునందు లింగతనువైభవ మొప్పు షడక్షరీ విధుల్

గోరి భజించువారలకు గొంగుధనంబయి వేణుముద్రతో
నారదుడున్నవాడు రదనచ్ఛద భర్త్సిత విద్రుమద్రుమా! 2 - 93

దక్షిణ ద్వారదేవత

ఓ పెదవి రంగుచే పగడపు చెట్టును తిరస్కరించు దానా! ఓ పార్వతీ

(రదనము = దంతము. రదనచ్ఛదము = దంతములను కప్పునది పెదవి. పై పెదవికి ఓష్టము, క్రింది పెదవికి అధరము అనివ్యవహారం.

భర్త్సిత = అదిలింపబడిన

విద్రుమము = పగడము. విద్రుమద్రుమము = పగడపుచెట్టు.

పెదవి ఎర్రగా ఉండి పగడముతో పోల్చబడును. అమ్మవారి పెదవి తనరంగుతో పగడమును, కాదుకాదు, పగడపుచెట్టునే అదలించివేయును.

అక్కడ దక్షిణద్వారముకడ సాక్షాత్తు విష్ణువుచే (శ్రీరమణీ మనోరమణుచే) నారదుడు ప్రతిష్టింపబడినాడు. అతడు విగ్రహరూపమున (లింగతను వైభవము) వేణువు పట్టుకుని షడక్షరీ మంత్రమును (ఆరు అక్షరముల మంత్రము) జపించు భక్తుల కొంగు బంగారమై నిలిచియున్నాడు.

ఉ. శౌరి భజించుచున్ భుజగసద్మమునన్ విహరించు తన్మనో
హారిణు లైదుకోటులు మహామహిమాన్విత లర్థి దక్షిణ
ద్వారమహిన్ విహారతతి వర్తిలి యవ్విభు జేరి యెన్నడో
యారతులిచ్చినారట! తదాయత ధూపము నేడు బర్వెడున్! 2 - 94

దక్షిణద్వార దేవతలు.

ఒకసారి యెన్నడో నాగలోక వాసినులు (భుజగసద్మమునన్ విహరించు తన్మనోహారిణులు) ఒక ఐదుకోట్లమంది విహారార్థమై వచ్చి దక్షిణద్వారముకడ హారతులిచ్చినారట. ఇప్పటికీ ఆ హారతుల తాలూకు పొగ (ధూమము) అక్కడ వ్యాపించి యున్నది.

కం. చేడియ! ఆద్వారమె యదు
చూడామణి క్రీడలాడుచోటమ్మహితా
క్రీడనకస్థలి హరిగూ
డాడు జుమీ యమరవల్లభావళి నేడున్! 2 - 95

ఓ చేడియా (పార్వతీ)

ఆ దక్షిణద్వారమే యదుశ్రేష్ఠుడు (యదు చూడామణి) క్రీడలాడు చోటు. ఆ మహా క్రీడాస్థలిలో (అమ్మహితాక్రీడనకస్థలి) నేటికీ దేవతాంగనలు (అమరవల్లభావళి) హరితో కూడి ఆడుచుందురు (నర్తించుదురు).

ఉ. సేచన ముఖ్య కర్మ ముల చేతకు నూతనమైన యచ్చుటన్
శ్రీచరణంబులున్నయవి సింగము వెన్నున నంటి వానికిన్
వే చని మొక్కి పూజనము నేమముతో రచియించెనేని శీ
తాచల పుత్రి! పూరుషుడిహంబు పరంబు గరంబునన్ గొనున్! 2 - 96

దక్షిణద్వార ప్రాంతం గురించి చెబుతున్నాడు మహాదేవుడు.

శీతాచలపుత్రీ! ఓ పార్వతీ,

అక్కడకు వచ్చిన వారు సేచనకర్మ చెయ్యడం వల్ల శుభ్రంగా ఉంటుంది. నిష్టగా చేసే కర్మల్లో సేచనం, ప్రోక్షణం లాంటివి చేస్తారు. సేచనం అంటే నీరు చల్లడం. అక్కడ ఆ దిక్కులో ఒక సింహం మీద ముద్రితమై శ్రీవారి పాదాలు (శ్రీచరణాలు) ఉన్నాయి. వాటికి నియమముతో (నేమముతో) మొక్కి పూజచేసిన వారికి ఇహమూ పరమూ దక్కుతాయి.

చం. మరలగ బట్టగట్టగ, సమస్త మరుత్కరి దన్ను గూర్చియె
చ్చురిక ధరింపబోలునన, శాతముఖాంకుశ పాశముల్ విక
స్వరరుచి దాల్చి పశ్చిమపు వాకిట హీంకృతి మంత్రరూప భా
స్వర భువనాధినాయక లసద్రస నాయిక యొప్పునెప్పుడున్! 2 - 97

పశ్చిమద్వార దేవత

సమస్త మరుత్కరి = సర్వదేవతలలోనూ శ్రేష్టుడు. (ఇక్కడ కరి అనునది శ్రేష్ఠవాచకము.) పాండురంగడు.

శాతముఖాంకుశపాశముల్ = వాడిమొన గలిగిన అంకుశము, పాశము.

లసద్రస నాయిక = ప్రకాశించు శృంగారనాయికా! (ఇది పార్వతికి సంబుద్ధి) ఓ పార్వతీ!

ఇక్కడ పాండురంగడు పశ్చిమాభిముఖుడై వెలసినాడు. ఆదిక్కున ద్వారపాలనకు అధిదేవత భువనాధినాయక అనగా భువనేశ్వరీదేవి. ఆమె హ్రీంకార మంత్ర స్వరూపము (హ్రీంకారమంత్ర. రూపభాస్వర)

ఆమె చాలా అప్రమత్తముగా హెచ్చరికతో స్ఫుటమైన కాంతితో (వికస్వరరుచిన్) వాడియైన అంకుశమూ, పాశమూ పట్టుకుని పశ్చిమద్వారమున ఎల్లపుడూ నిలిచి ఉంటుంది.

ఇక్కడ బులుసు వారి లఘుటీక ఇట్లున్నది.ఆమె అంత అప్రమత్తముగా ఎందుకున్నది? దానికి వారిట్లు వ్రాసినారు.

మరలగ బట్టన్ = తిరిగి పట్టుకొనుటకు; కట్టగన్ = (తన్ను) కట్టుటకును, సమస్తమరుత్కరిన్ = ప్రధానదేవతయైన, తన్నుగూర్చి = పాండురంగనిగూర్చి..... పాండురంగని దుండగములనుండి మరలించుటకు బెదరించినట్లు అచట భువనేశ్వరీ దేవి యున్నది భావము.

ద్వారపాలకుడు బయటి నుండి లోనికి దుష్టులను రానీయకుండా కాపలా కాస్తాడు కానీ, లోని దైవతమును (యజమానుని) నిరోధించుటకు కానీ, వాని దుండగములనుండి ఇతరులను కాపాడుటకు కానీ ఉండరుకదా. పై వ్యాఖ్య నాకు విడ్డూరముగా అనిపించినది. అందుచే దానిని ఈక్రిందివిధముగా సమన్వయము చేయుచున్నాను.

(బయటి నుండి వచ్చు దుష్టశక్తులను)

మరలగ = వెనుదిరుగునట్లుగా, పట్టన్ = పట్టుకొనుటకూ, కట్టగాన్ = కట్టివేయుటకూ, సమస్తమరుత్కరి = ప్రధానదేవతయైన పాండురంగనికి , దన్నుగూర్చి = దన్నుగాయుండుటకై, హెచ్చరికతో, ధరింపబోలుననన్ = జాగరూకతతో సిద్ధముగా యుండును.

బయటి దుష్టశక్తులను లోనికిరానీయకుండా ఆమె అప్రమత్తయై యుండుననుట. ఇక్కడ బయటి శక్తులను అని వాచ్యముగా పద్యమున పేర్కొనబడకపోయిననూ ఈమె ద్వారపాలిక కావున అధ్యాహారముగా చెప్పుకొనవలెనని నా భావన. పెద్దలు విచారించి మార్గదర్శనము చేయుదురుగాక.

ఉ. హార పదాధిరూఢ మహిషాసుర కీకసవర్గ దుర్గ, నా
గారి మహౌపవాహ్య, సదశాక్షర మంత విశేష, యుత్తర
ద్వారమునందు నుండు నిరతంబును దా ఫల పూప పాయసా
హారములం దనుందెలచు నయ్యల దొడ్డికి వేల్పుగిడ్డియై! 2 - 98

ఉత్తర ద్వార దేవత

ఈ క్షేత్రమున ఉత్తరద్వారము వద్ద దుర్గాదేవి కొలువైనది. ఈ దుర్గను వర్ణించుటకు నాలుగు సమాసములు వేసినాడు రామకృష్ణుడు. దానిలో మొదటి సమాసము ఆతడు మాత్రమే వేయగలడనిపించును.

1. ఆ దుర్గ హారపదాధిరూఢమహిషాసుర కీకసవర్గ. కీకసము అనగా ఎముక. కీకసవర్గము = ఎముకల సమూహము. ఈ ఎముకలు మహిషాసురునివి. ఈ ఎముకలు ఆమె హారపదమునందు పాదుకొల్పినది. వెరసి మహిషాసురుని ఎముకలను హారముగా ధరించినది.

2. ఆమె సింహము (నాగము = ఏనుగు. నాగారి = సింహము) వాహనముగా కలిగినది (మహా, ఉపవాహ్య = రాజు ఎక్కు ఏనుగు. అంబారీ ఏనుగు) ముందు నాగారితో ఉపవాహ్యమును కలిపి సమాసముచేయు

విశృంఖలత్వము ఈతనికే చెల్లును.

3. 10 అక్షరముల మంత్రవిశేషముగా ఒప్పునది (ఇది దుర్గామంత్రము)

4. ఫలములతోనూ, పిండివంటలతోనూ, పాయసము మొదలగు ఆహారములతోనూ (ఫలపూపపాయసాహారములం) తనను తృప్తిపరచు (తెలచు) వారి పశులకొట్టమునకు (అయ్యల దొడ్డికి) కామధేనువు.

కం. ఇవి నాలుగు ద్వారంబులు
ధవళేక్షణ! ద్వారదేవతలు నల్వురు వీ
రవధానబుద్ధి నేత
త్సవిశేషార్చన మొనర్చ సంపదలొదవున్! 2 - 99.

ఓ పార్వతీ (ధవళేక్షణా)

ఇవి నాలుగు ద్వారములు. ద్వారదేవతలు (తూర్పు = సరస్వతి, దక్షిణము = నారదుడు, పశ్చిమము = భువనేశ్వరి, ఉత్తరము = దుర్గ). వీరిని ఏకాగ్రతతో (అవధానబుద్ధిన్) పూజించిన సంపదలు కలుగును.

తే. సమర సన్నద్ధ రక్షో నిశాతహేతి
పాత జాత క్షత వ్రాత భూతి దనరు
పరమపద నాథు నెమ్మేన బరగు వర్ణ
రాజి యఖిలంబు శ్రీమంత్రరాజ మబల! 2 - 100

యుద్ధమునకు సిద్ధపడిన (సమరసన్నాహ) రాక్షసుల వాడిఆయుధములచేత కలిగిన గాయముల (రక్షో నిశాత హేతిపాత జాత క్షతవ్రాతము) ఆ పాండురంగని (పరమపధనాధ) శరీరమున (నెమ్మేన) ప్రకాశించు సమస్త (అఖిలంబు) వర్ణరాజి శ్రీమంత్రరాజముగా శోభిల్లును.

అనాగానేమి? అసురుల ప్రహారములు స్వామికి తగులవు. పైగా అవి ఆయన మేనుపై విచిత్రముగా అక్షరములై శోభిల్లును. అదియే శ్రీమంత్రము.

ఆమంత్రము జపించినచో మనను ఆసురీశక్తులు ఏమియూ చేయజాలవు అని భావం.

మ. అహరారంభమునందు రక్తుడయి మధ్యాహ్నంబునన్ శుభ్రుడై
గ్రహరాడస్తమయంబునం దశితుడై గాయత్రియుం బోలి య
య్యహిపర్యంకుడు మూడుమూర్తులకు నిమ్మై యొప్ప బూజింతు ర
న్వహముం గోమలి! మూడు మంత్రముల నిత్యానంద కాంక్షన్ మునుల్!
2 -101

గ్రహరాజైన సూర్యుడు ప్రాతఃకాలము నందు (అహరారంభము నందు) ఎర్రగానూ (రక్తుడై), మధ్యాహ్నసమయమున తెల్లగానూ (శుభ్రుడై), సాయంసమయమున కాంతి తగ్గినవాడుగానూ (అసితుడై) గాయత్రిదేవివలె (గాయత్రి, సరస్వతి, సావిత్రి అను మూడు రూపములలో మూడుసంధ్యలలో ఒప్పు గాయత్రి దేవివలె) ఆ విష్ణువు (అహిపర్యంకుడు) కూడా మూడుమూర్తుల ఏకరూపమని (సత్వ రజో తమో గుణముల సమ్మేళనమనుట) భావించి మునులు నిత్యానంద కాంక్షతో మూడు పొద్దులా మూడు మంత్రములతో స్తోత్రము చేయుదురు.

మూర్తి త్రితయ మయత్వ
స్ఫూర్తిన్ వర్తించు చిహ్నములు మంత్రము శ్రీ
భర్త కృప నేనెరుంగుదు
కార్తికరాకా శుధాంశు కమనీయముఖీ! 2 - 102

ఓ శరత్కాల పూర్ణచంద్రునివంటి ముఖము కలిగిన పార్వతీ (కార్తికరాకా శుధాంశు కమనీయముఖీ)

ముప్విధములైన మూర్తిమత్వము వర్తించు ఆ లక్షణములూ (చిహ్నములు), మంత్రములు శ్రీమహావిష్ణువు కృప వలన నాకు తెలియును.

మ. గద సారించి త్రిదంష్ట్రనాముడగు రక్షః పాలుడొక్కండు బి
ట్టదురుల్ వార మురారి యెద్మబరి వ్రేయన్ దాన నద్దిక్కు నొ

చ్చె దళింపబడియెన్ దదుగ్రహతి గాసిన్ క్షుల్ల కాశిక్యమున్
మ ృదుసంర్భము తోడ నవ్వుచును దున్మెన్ వానినద్దేముడున్! 2 -103

త్రిదంష్ట్రుని వృత్తాంతము:

ఒకసారి త్రిదంష్ట్రుడు అను రాక్షసరాజు (రక్షఃపాలుడు) గదతో రంగనాధుని (మురారి) ఎడమవైపున (ఎడ్మబరి) కొట్టగా ఆ దెబ్బకు ఆ ప్రక్క నొచ్చినది. ఆపెను వేటునకు (దదుగ్రహతి గాసిన్) చిన్న చిక్కపు సంచి (క్షుల్లకాసిక్యము) చిరిగినది (దళించబడియెన్). అపుడు ఆ విష్ణువు నవ్వుచు చాలా సులభముగా (మృదుసంరంభము తోడ) వానిని చంపెను.

సీ. ధాత్రీధరాత్మజ! క్షేత్రాత్మ యనగ దీ
ర్థాత్మ యనంగ మూర్త్యాత్మ యనగ
ద్రివిధమూర్తులు దాల్చి దీపించునతడుమూ
న్నెలవుల యెడ బూజనీయుడగుట
గంబళ కౌశేయ కలధౌత కాంచన
గంధసింధుర తురగమ శతాంగ
కర్ణికా గ్రైవేయ కటక కన్యా గంధ
కాశ్మీర కస్తూరికా గవాజ్య

తే. ధాన్య వాసాది బహుపదార్థంబు లచట
బేదలకు వేదవిదులకు బ్రీతినొసగ
క్షేత్ర మయమూర్తి యగు దేవకీ సుతునకు
బాండురంగాధిపతి కతి ప్రమదమొదవు 2 - 104

త్రివిధమూర్తులు

ఓధాత్రీధరాత్మజా! (ధాత్రీధరము = కొండ) ఓ పార్వతీ!

ఇక్కడ పాండురంగడు క్షేత్రాత్మ, మూర్త్యాత్మ, తీర్థాత్మ యని మూడుమూర్తులుగా నున్నాడు. ఆతడు ఈ మూడు నెలవులో పూజనీయుడు

మూడు + నెలవులు = మూన్నెలవులు (డువర్ణలోపం)

ఇచ్చట కంబళ్ళు, పట్టువస్త్రములు (కౌశేయములు), వెండి (కలధౌతము), బంగారము (కాంచనము), మదపుటేనుగులు (గంధసింధురములు), గుర్రములు (తురంగమ), రథములు (శతాంగములు), చెవిపోగులు (కర్ణికా), హారములు (గ్రైవేయములు), కడియములు (కటక), కన్యకలు (కన్యా), చందనము (గంధ), కుంకుమపువ్వు (కాశ్మీరము), కస్తూరి (కస్తూరికా), ఆవు నెయ్యి (గవాజ్యము), ధాన్య(ధాన్య), గృహములు (వాస) మొదలగు పదార్థములు పేదలకు, బ్రాహ్మణులకు ప్రీతితో దానము జేసినచో ఇచటి క్షేత్రమయమూర్తి యగు పాండురంగాధిపతికి మిక్కిలి సంతోషము కలుగును.

ఉ. చేడియ! తీర్థమూర్తికడ జేయదగున్ మనుజుండు సేచనా
క్రీడనముల్ మహీదివిజకేసరులన్ బరమాన్న శర్కరా
షాడబ గోఘృతేక్షురస శాకములన్ ఫలపానకాదులన్
వీడెములన్ బ్రమోదపదవీమదలిప్స జెలంగ జేయుచున్ 2-105

తీర్థమూర్తి వద్ద చేయదగిన విశేషములు.

చేడియా! ఓ పార్వతీ!

తీర్థమూర్తి దగ్గర మానవులు స్నానవిదులు నిర్వర్తించవలెను (సేచనక్రీడనముల్ సేయదగున్). మరియు

బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులకు (మహీదివిజకేసరులన్) పరమాన్నమూ, చక్కెర, పులుసులు (షాడబములు), ఆవు నెయ్యి (గోఘృతము), చెరుకురసము (ఇక్షురసము), కూరలు, ఫలములు, పానకములు, తాంబూలము (వీడెము) వారికి సంతోషము కలుగునట్లు సమర్పించవలెను.

సంతోషము కలిగించుట అని చెప్పుటకు చక్కని సమాసము వాడినాడు.

ప్రమోదపదవీ (సంతోషస్థితి వలన కలిగిన) మదలిప్స (వాంఛాపూర్తి యను మదము) కలిగించవలెనట!

కం. ప్రణుతమతి నర్ఘ్యపూజా
ర్పణమున దత్తీర్థమూర్తి భజియించు సుధీ
మణులకు నభిముఖ మతి బ
ర్హిణ బర్హాకల్పుడొసగు నిహముం బరమున్! 2 - 106

ఉత్తమ బుద్ధితో (ప్రణుతమతిన్) ఆ తీర్థ స్వరూపుడగు విష్ణునికి తగిన పూజనర్పించి (అర్ఘ్యపూజార్పణమున) సేవించు (భజియించు) బుద్ధిమంతులకు (సుధీమణులకున్) నెమలి పింఛము ఆభరణము గా గలిగిన కృష్ణుడు (బర్హిణ బర్హాకల్పుడు) అనుకూలమతియై ఇహపర సౌఖ్యములనొసగును.

వ. అని మూర్త్యర్చనా విధాన కథనోన్ముఖుండై పంచముఖుండు శిఖరినందనతో నిట్లనియె 2 - 107

తాత్పర్యము సుగమము.

సీ. మంత్ర పూతముగాగ మజ్జనంబొనరించి
ప్రస్నని శుభ్రాంబరములు గట్టి
ఘనసార మిశ్రిత గంధసారమలంది
పరిమళంబుడివోని విరులు ముడిచి
సిగరలతోడ గోక్షీరపూరము తోడ
బహువిధంబగు ఫలప్రతతి తోడ
పిండి వంటల తోడ గండ చక్కెరతోడ
నేతుల తోడ తేనియలతోడ

తే. దధులతో గూడ తగు నివేద్యముల జూపి
వనధి వనధాము బీతాంబరుని రమా కు
చ రజన విలిప్త శిఖిబర్హ ధరు మఖాంశ
భోక్త బూజింపదగు జైత్రమున శుభాంగి! 2 - 108

ఓ శుభాంగీ, పార్వతీ! (ఈ పద్యమున వసంతకాల పూజ

వివరించబడుచున్నది)

1. సమంత్రకముగా స్నానము చేయించి, మనోజ్ఞమైన (ప్రన్నని) తెల్లని వస్త్రములు కట్టి.

2. కర్పూరము (ఘనసారము) కలిపిన గంధమలది, పరిమళముగల విరులు ముడిచి

3. పొగిచిన మజ్జిగ (సిగర), ఆవుపాలు, పళ్ళు

4. పిండివంటలు, చక్కెర, తేనె

5. పెరుగులు తో కూడిన నైవేద్యము సమర్పించి, ఆ సముద్రవాసికి (వనధివన ధాము) పీతాంబరునికి, రమాదేవి కుచములపై గల గంధరజము పూతగా గలవానికి, శిఖి పింఛ ధరునికి, యజ్ఞ భోక్తకు (మఖాంశభోక్త) చైత్రమున పూజలు చేయదగును.

సీ. **గంగ కాటుక కొండ గప్పు నొప్పిదము ద**
క్రొత్త నావుల పాల నోలలార్చి
బలితంపు నురువు జొంపము ధార్త రాష్ట్రంబు
జుట్టిన క్రియ తెల్ల పట్టు గట్టి
ముదురు వెన్నెల యొప్పు మున్నీటి గమిచి ప
ట్టిన లీల గ్రాలజందనము బూసి
వడగండ్ల పొదువు శాద్వల మహి బొల్చు పొ
ల్పుగ మల్లెపువ్వుల బూజ చేసి

తే. **మందువేసవి వాసవి మనుపు కాపు**
విబుధ తతి పాలి వీదర వెల్ల ప్రాకు
భక్త సులభుని దెలచి పూర్వోక్త భూరి
భక్ష్య భోజ్యాదులర్పింప భద్ర మొదవు. 2 - 109

మూర్తి పూజా విధానము వివరణ కొనసాగిస్తున్నాడు పరమశివుడు. వేసంగిపూజ

1. గంగా జలముతో అంజనాద్రిని (కాటుక కొండన్) కప్పినట్లుగా తెల్లని ఆవుపాలతో కృష్ణునినికి అభిషేకము జేసి – ఇచట కృష్ణుడు అంజనాద్రి వలె నల్లన గోక్షీరము గంగవలె తెల్లన.

2. నల్లని కాళ్ళు, ముక్కు గల హంస (ధార్తరాష్ట్రము) ను పెద్దనురుగు మొత్తముతో (బలితంపు నురువు జొంపుము) చుట్టినట్లుగా స్వామికి తెల్లపట్టుబట్ట కట్టి ఇచట ధార్తరాష్ట్రము కృష్ణునితోనూ, నురువు పట్టుబట్టతోనూ పోల్చబడెను.

3. సముద్రముని ముదురు వెన్నెల వ్యాపించి పట్టుకొనినయట్లు స్వామికి చందనము పూసి – ఇచట స్వామికి నల్లని సముద్రమూ, వెన్నెలకు తెల్లని చందనమూ పోలిక చెప్పబడినది.

4. పచ్చిక బయలుపై (శాద్వల మహి) వడగంట్లు పడినట్లు స్వామికి మల్లెపూవులతో పూజచేసి – ఇచట పచ్చికబయలు కృష్ణునితోనూ, తెల్లని మల్లెలు వడగండ్లతోనూ పోల్చబడినవి. ఈ పూజ మందు వేసవిన్ = వేసంగిలో

5. వాసవి మనుపు కాపు = అర్జునుని రక్షించువాడు బుధుల ముంగిటి కల్పవృక్షమూ (విబుధ తతి వీడర వెల్లమ్రాను) అయిన ఆ భక్తసులభుని పైన (వెనుక పద్యమున) చెప్పిన నై వేద్యములతో పూజించిన వారికి భద్రమగును.

అలంకారము : ఉపమ.

సీ. **వృష్టిగా శుద్ధాంబు వేని మజ్జనమార్చి**
శిఖరిమేఘముగ మంజిటిఘటించి
కరకు పాతంబుగ విరిగొజ్జెగల బూన్చి
క్షమ పంకిలతగ కుంకుమము బూసి

మఘవ గోపములుగా మణిహారమర్పించి
పలుమెరుంగులుగ దీపమ్ములెత్తి
గర్జితంబులుగ శంఖ క్వాణములు జూపి
పచ్చికగా ధూమ పటలి బెనిచి

తే. **యుత్పిబంబులు భుక్తిగా నుష్ణతైల**
పక్వ గుడమిశ్ర పిష్ట సూప పరమాన్న
రాసులొసగంగ దగు గారురాక హరికి
అట్టి ఋతు ధర్మములు చూపునందమొంద 2 - 110

ఈ పద్యములో స్వామిని వర్షాకాలములో పూజించు విధానము వివరిస్తూ ఆ పూజనే వర్షాకాలముగా సంభావిస్తున్నాడు.

1. శుద్ధ జలముతో వర్షము కురిసినట్లు స్వామిని అభిషేకించవలెను. తలపైన మేఘమువలె నీలవస్త్రము (మంజిటి) చుట్టవలెను.

2. గొజ్జగిపూవులను (గొజ్జగి పూవులనిన గులాబి పూవులని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు ఏదో వ్యాసంలో వ్రాసిన గుర్తు) వడగండ్లవలె (కరకాపాతముగా) చల్లవలెను. వర్షమున బురదగా మారిన నేలవలె కుంకుమము స్వామికి లేపనము చేయవలెను.

3. వర్షాకాలమున ఇంద్రగోపములు (మఘవగోపములు) అనే ఎర్రని పురుగులు వస్తాయి ముట్టుకుంటే నున్నగా పట్టువలె ఉంటాయవి. స్వామికి ఆ మఘవ గోపముల వంటి మణులహారము అర్పింపవలెను. మెరుపులు మెరసినట్లు దీపహారతులు యీయవలెను.

4. శంఖనాదములే గర్జనముగా వినిపింపవలెను (గర్జనము = ఉరుములు) అర్పించిన ధూమమే పచ్చిక బయలు వలెనుండనట.

5. కాచిన నూనెలో (ఉష్ణతైల) బెల్లము వేసి వండిన పిండివంటలు, పరమాన్నములు మొదలగునవి చాతక పక్షులకు పెట్టిన ఆహారము

(ఉత్పిబంబుల భుక్తినా) అర్పింపవలెను. ఇట్లు విష్ణువుకు వర్షాకాలము చేసిన సేవ కన్నులపండువుగా ప్రకృతిలోని వర్షహేలను తలపించవలెను.

అలం రూపకము.

సీ. మహినాలపాడి ముమ్మరముగా బ్రభవింప
నవ నవోజ్జ్వల దధి స్నానవిధియు
శుభ్రాభ్ర పటలంబు లభ్రంబుపై బర్వ
లఘు ధౌత విమల చేలముల కప్పు
సిత కుశేశయ కాశ సిత కరద్యుతి హెచ్చ
దొరికిన యుచితంపు విరులపూజ
శాలిపాక స్ఫూర్తి గ్రాల గోరోచనా
సమ్మిశ్ర చర్చిక్య సంఘటనము

తే. ప్రజ భుజాభోజనములు క్రొంబంట వంట
కములు గావింప గోధూమ ఖండ ఖండ
శర్కరాఢ్య సుపక్వ భోజ్యములు నెరపి
విష్ణు బూజింపదగు శరద్వేళయందు! 2 - 111

1. ఆలపాడి = ఆవులయొక్క పాడి. ఆవు (ఏకవచనం) ఆలు (బహువచనం)

ముమ్మురము = సమృద్ధి.

దధి = పెరుగు

శరత్తులో మూర్తిని అర్చించేవిధానం చెబుతున్నాడు. ఆవుల పాడి సమృద్ధిగా ఉంటుంది కాబట్టి పెరుగుతో అభిషేకము చేయాలి.

2. శుభ్ర + అభ్రము = తెల్లని మేఘము

అభ్రము = ఆకాశము

శరత్తులో ఆకాశంలో తెల్లని మేఘాలు తారాడుతాయి. స్వామికి

అభిషేకానంతరము తేలికైన వస్త్రాలు ధరింపజేయాలి.

3. కుశేశయము = తామరపువ్వు.

సితకరుడు = చంద్రుడు

కాశ = రెల్లు.

చంద్రుని వెన్నెల, తెల్ల కలువలు, రెల్లుగడ్డి ఎక్కువగా ఉండి శరత్తు కాంతులీనుచుండును. అపుడు కాలానుగుణముగా దొరికిన పూలతో స్వామిని పూజింపవలెను.

4. వరిపంట ప్రకాశించునటుల (శాలిపాక స్ఫూర్తి) గోరోచనము స్వామికి అలది మైపూత పూయవలెను.

5. భుజాభోజనములు = పంక్తి భోజనములు

క్రొత్త పంటలతో వంటలు వండి; గోధుమనూక కండచక్కెరలలో పిండివంటలు చేసి పంక్తి భోజనములు ఏర్పాటు చేసి విష్ణుపూజనము ఆశరద్వేళలలో చేయదగును.

సీ. **పాథోధి విహృతి సంభవ తనూజాద్యంబు**
సంతప్త గోఘృత స్నపన రచన
దులసి దండయగాని కలుగని తక్కువ
మరువక కుంద కుట్మల సమృద్ధి
కఠిన కచ్చుర పీత కౌశేయ నిర్బంధ
మభిరామ చిత్రాంబరార్పణమున
ముదురు వెన్నెలజేయు నుదర పోషణవృత్తి
నవ్య దివ్యాన్న పాన ప్రశస్తి

తే. **నుజ్జగింపించి డెందాన కుబ్బొనర్చి**
నిశల గుంకుమ మగులు మైనిండ నలది

గేహమున ధూపధూమ మెక్కించి కుధర
ధరుని హేమంతమున గొల్వ దొరుకు ముక్తి! 2 - 112

శరత్తు గడిచినది. హేమంతము వచ్చినది. హేమంతమందు అర్చన విధానము.

1. విహృతి = విహరించుట

   తనూజాడ్యము = శరీరమునందలి మందత్వము

   శరదృతువులో స్వామి పాథోధిలో వెన్నెలలో పవళించి, విహరించి యుండుట వలన ఆయన శరీరమున ఒక రకమైన మందత్వము పొందినదట. అందుచే హేమంతమున గోరువెచ్చని నెయ్యి ఆయన తనువుకు రాసి స్నానము చేయించవలెనట! (స్నపన రచన = స్నాన విధి)

2. హేమంతమున పూలు పెద్దగా పూయవు. అవి కలుగని (దొరకని) తక్కువ (లోటు) ఉంటుంది. అందుచే దొరికే మరువము, మల్లెలు దండగుచ్చి అవే సమృద్ధిగా సమర్పించాలట.

3. కఠిన కచ్చరము = ముతుకయై మురికి పట్టినది.

   చిత్రాంబరము = రంగు రంగుల వలువ

   శరత్తులో స్వామివారికి వెన్నెలలో విహరింపవలెనను రంధియే. ఆయన ఆ తొందరలో పంచ మార్చుకొనకుండటచే అవి ముదుకుబారి మురికిపట్టెయున్నవట. వాటిని మార్చి స్వామికి రంగురంగుల అంబరములను అర్పించాలట.

4. అంతకు ముందు శరత్తులో విశేషంగా అమృతము మాత్రము తాగి తృప్తి చెందిన స్వామికి కొత్త కొత్త అన్న పానీయములు అర్పించి ఆ అమృత పానాసక్తి మానిపించాలట (ఉజ్జగింపించి)

5. మనసుకు ఆనందం కలిగించేవిధంగా రాత్రులు అగరుగంధము స్వామికి

తనువు నిండా పూసి దేవాలయమున (గేహమున) ధూపం ఎక్కువగా వేసి ఆ గోవర్ధనగిరిధారిని (కుధరధరుని) పూజించిన వారికి ముక్తి లభించును.

కం. శిశిరాగమ వాసరముల
యశోద గారాబు పట్టి నర్చింపదగున్
శశిముఖి! తత్కాలోచిత
కుశకుసమ పటాంగ రాగ కూర్పాసాదిన్ 2 - 113

శిశిర ఋతువులో ఆ యశోద గారాలపట్టిని ఆకాలంలో దొరికే కుశలు, పూలు, వస్త్రములు, గంధములు, చొక్కాలు మొదలగు వానిలో అర్చింపవలెను.

కం. ఋతువుల నారిట నీక్రియ
బ్రతిదినము భజింప పరమనాథుడు వాం
ఛిత శతము లొసగి భక్త
వ్రతముల మన్నించు భక్త పరతంత్రుండై 2 - 114

తాత్పర్యము సుగమము.

తే. మురవిభంజను శ్రీక్షేత్ర మూర్తి, తీర్థ
మూర్తి, మూర్తులకడ నేమమున నొనర్చు
నర్చ విభాగ విశేషంబులాను పూర్వి
వినుము వినిపింతు బరమాణు మధ్య విభవ! 2 - 115

మురవిభజంనుడు = మురాసురుని సంహరించిన విఠలుడు.

ఇచట పార్వతికి వాడిన సంబోధన అపూర్వమైనది. నడుమును సాధారణముగా ఆకాశములో కవులు పోల్చుట కలదు. కానీ రామకృష్ణుడు పరమాణువుతో పోల్చినాడు 'పరమాణు విభవ మధ్య" అని నాడు.

ఆను పూర్వి = క్రమముగా

తే. పరమ పదనాథు దిరిగిరా నిరువదేను
చేతుల ప్రమాణమున గల్గు భూతలంబు
ముక్తి కరియైన శ్రీక్షేత్ర మూర్తి యందు
నర్చ భాగమ్ము సుమ్ము చంద్రార్ధనిటల! 2 - 116

అర్థ చంద్రుని వంటి నుదురు కలదానా! పార్వతీ! ఆ విష్ణువును ప్రదక్షిణము చేసివచ్చుటకయిన ఇరువదియైదు మూరల ప్రదేశము కూడ అర్చింపదగినది అది మోక్షకారి.

కం. సకలోత్కృష్టోన్నతి బా
యక నెయ్యది కీర్తివడయు నత్తీర్థము పొ
ల్తుక! యర్చాభాగంబై
యకుటిలమతి తీర్థమూర్తి యందు వెలుంగున్ 2 - 117

ఓ పొలతుకా! పార్వతీ! తీర్థములన్నిట యందు గొప్పదైన (సకలోత్కృష్టోన్నతి) దని కీర్తిగనిన ఆ తీర్థము కూడా అర్చాభాగమే. అనగా అర్పింపదగినది.

ఏనేల మూర్తియంద
ర్చానియమవిభాగమున బ్రశస్తంబగు నా
స్థానము నర్చింపక యె
వ్వానికి తాజేయు పూజ వమ్మగు జుమ్మీ! 2 - 118

ఆ పాండరంగని నివాసస్థలమైన భూమిని (క్షేత్రమును) అర్చింపని వాని పూజ నిరర్థకమగును.

ద. కావున క్షేత్రమూర్తి, తీర్థమూర్తి, మూర్తి మూర్తుల యందలి
యర్చావిభాగంబు లెరిగి యర్చించు ననుచితాచరణంబులకు
విముఖుండగు పుణ్యనిధికి సుముఖుడై పాండరంగం దఖండానందం
బాపాదించునని యప్పరమేశ్వరుండు పార్వతితో వెండియు నిట్లనియె 2-119

తాత్పర్యము సుగమము.

మ. హరి పశ్చాద్దిశ నూరు విండుల ప్రమాణాసక్తి కల్మిన్ శుభో
త్కర సద్మంబగు పద్మతీర్థమను తీర్థం బొప్పు నచ్చోన సు
స్థిరతన్ శంఖము పద్మసన్నిధులు నర్తించున్ దపోదీపితుల్
నరనారాయణులున్నవారచట బాలా పిప్పలాకారులై! 2 - 120

పాండురంగనికి పడమటి దిక్కున (హరి పశ్చాద్దిశ) నూరు విండ్లలోతు కలిగి (విల్లు, ధనువు అనునది ఒక కొలత. 4 మూరలు ఒక ధనువు) శుభముల నొసగు పద్మతీర్థమున్నది. దానియందు శంఖము, పద్మము అను నిధులున్నవి. (నవనిధులు : మహా పద్మము, మకరము, కచ్ఛపము, ముకుందము, కుందము, నీలము, వరము, శంఖము, పద్మము). ఇంకొక విశేషమేమనగా ఆపద్మతీర్థ సమీపమున నరనారాయణులు రావిచెట్లరూపమున (పిప్పలాకారులై) యున్నారు.

సీ. సమధిక జ్ఞాన విభ్రమముతో గూడంగ
హరిమేన నవతారమైన వారు
మదముమోపని నిండుమనసుతో గూడంగ
బ్రహ్మ చర్యము చిక్కబట్టువారు
పర పురుషార్థ సంపదతోడ గూడంగ
ధనురాది శస్త్రముల్ దాల్చువారు
దుష్టనిగ్రహ విధాధులతోడ గూడంగ
బుధరక్ష తిన్నగా బూనువారు

తే. మహిత గాంభీర్య ధైర్య సామగ్రితోడ
గూడ సౌందర్యరమగూడి యాడువారు
ఘస్రపతిబింబనిభులు సహస్ర కవచ
కవచ నిర్భేధనులు వారు ధవళ నయన! 2 - 121

నరనారాయణుల వర్ణన:

ఆ నరనారాయణులను మునీశ్వరులు

1. అధికమైన జ్ఞాన విలాసముతో కూడి వారు హరి శరీరము నుండి అవతరించినారు.

2. మదము జేరని నిండుమనసుతో కూడి వారు బ్రహ్మచర్యము నెరపువారు.

3. మోక్ష (పరపురుషార్థము) సంపదతో కూడి ధనుస్సు ఆదిగా గల శస్త్రములను దాల్చువారు.

4. దుష్టశిక్షణ బాధ్యతగా గొని బుధులను రక్షించువారు

5. ధైర్య గాంభీర్యములకు నెలవులై మంచితనపు కలిమిని చూపువారు

6. సూర్యబింబ (ఘుస్రపతిబింబ) సమానమైన తేజస్సు గలిగి కర్ణుని కవచము భేదించినవారు.

కం. **ఏ పట్టున జూపట్టుదు**
రా పట్టున మూడుకోటు లమరాంగన ల
ష్టాపద పాత్ర నిహిత మణి
దీపకళిక లగుచు శ్రీపతి భజించుటకై 2 - 122

అచట నెచట చూచిననూ బంగారుపాత్రలలో (అష్టాపదపాత్ర) మణి దీపములుంచి శ్రీపతిని భజించు కొరకు తిరుగు ముక్కోటి అమరాంగనలు కనిపించెదరు.

ఉ. **దోశ్శమితాది శౌరి తనతొడ్విన కుండలముల్ నిజక్షమాం**
తశ్శిలలోన దాప ప్రమదా! యొక తీర్థము కుండలాఖ్యమై
దుశ్శకునాది సంజనిత దోషశతంబు హతంబు సేయు నం
భశ్శుచితన్ బ్రసిద్ధమగు బన్నగశాయికి నీశు దిక్కునన్! 2 -123

ప్రమదా! ఓ పార్వతీ!

(ప్రమద = మిక్కిలి యౌవనమదము గలిగిన స్త్రీ)

దోశ్శమితారి = భుజబలముచే జయించబడిన శత్రువులు కలవాడు.

ఈశు దిక్కు = ఈశాన్యము

క్షమాంతశ్శిల = క్షమ అనగా భూమి. దానియందలి శిల.

కుండల తీర్థము

పాండురంగడు (దోశ్శమితారి) తాను ధరించిన కుండలములు తీసి ఒక శిల పై పెట్టినాడు. దానినుంచి కుండలతీర్థము అను జలధార పుట్టినది. ఆ తీర్థము దుశ్శకునదోషములను హరించును. ఆ రంగనికది ఈశాన్యదిక్కున ప్రవహించును.

కం. వర సింహమధ్య! యచ్చో
నరసింహుడు కుంజరాశనత దాల్చుట య
చ్చెరు వద్దేవుడు నిజమం
త్ర రాజ పూజైకతా నతాయుతు బ్రోచున్! 2 –124

శ్రేష్ఠమైన సింహమువంటి నడుముగల ఓ పార్వతీ! (వర సింహమధ్య) ఆ కుండల తీర్థమునందు నరసింహుడు "కుంజరాశనత' దాల్చినాడు. ఇది ఆశ్చర్యకరము.

కుంజరాశనత = ఏనుగును ఆహారము గా గొనుట యనునది సామాన్యార్థము. సింహము ఏనుగును ఆహారము గా గొనును. దీనియందు ఆశ్చర్యములేదు.

ఇచట "కుంజరాశనత" కు రావిచెట్టు రూపము దాల్చినాడు అని బులుసువారు తమలఘుటీకలో అర్థము వ్రాసినారు. నిఘంటువు ప్రకారము ఈ అర్థము సిద్ధించుటలేదు. ఈ యర్థమెట్లు సిద్ధించునో పెద్దలు వివరించవలెను.

ఏమైననేమి అచటి కుండల తీర్థము సమీపమున రావిచెట్టు రూపమున నరసింహుడు వెలిసి తనమంత్రమును వినయముగా జపించువారిని బ్రోచుచుండును.

(నిజమంత్ర, పూజ + ఏకతా = పూజైకతా...వృద్ధిసంధి, నత + అయుతుడు = నతాయుతుడు .. సవర్ణదీర్ఘసంధి)

ఓ రాజవదన! యచటన
నీరాజన మబ్జనాభునికి నీనున్నా
రేరాళము హరివల్లభ
లా రామల గొల్వవలయునయకాములకున్ 2 - 125

అయకాములు = అయ శబ్దము శ్రేష్ఠ వాచకము కనుక (రామయ లో అయ శ్రేష్ఠ వాచకము) అయకాములు అను అర్థము చెప్పినచో శ్రేష్ఠతను కోరువారు అని చెప్పవలెను. లేదా నయకాములు గా ఆశబ్దము గ్రహించి (నయము = అందము) సౌందర్యము కోరువారు అని కూడా అర్థము చెప్పుకొనవచ్చును.

ఓ చంద్రవదనా! (రాజవదన) పార్వతీ!

ఆ కుండల తీర్థము వద్ద హరిప్రియలు (హరివల్లభలు) పాండురంగనికి (అబ్జనాభునికి) లెక్కకుమిక్కిలిగా (ఏరాళముగా) హారతులు (నీరాజనములు) ఇచ్చుటకు సిద్ధముగానున్నారు. వారిని శుభములు కాంక్షించువారు కొలువవలెను.

అంశేందూద్వహదేవి! హ్రీంకృతి ధృవంబై యున్న యచ్చోటికిన్
త్రింశచ్చాప మితోర్వి నుత్తరమునం దీపించు తీర్థంబు మున్
భ్రంశంబొందక వెన్క తత్సలిలధారన్ గూడె పుష్పావళీ
సంశుద్ధాంబువు లాయెడన్ దగు జపస్నానార్ఘ్యదానక్రియల్! 2 - 26

అంశ + ఇందు = చంద్రకళ, ఉత్ + వహ = పైన ధరించు, అంశేందూద్వహుడు = శివుడు

త్రింశత్ + చాప = ముప్పది ధనువులు (ధనువు = నాలుగు మూరలు), మిత + ఉర్వి = పరిమితమైన భూమి. 30 ధనువులు కొలత గల భూమి.

చంద్రకళను ధరించిన శివునకు భార్యవైన ఓ పార్వతీ! ఆశ్చర్యకరమైన

ప్రయోగము. తనకు తానే మహాదేవుడు ఇట్లు సంబోధించుట! లోకమునందు తనభార్యను తానే ఫలానా వారి భార్యా! అని పిలుచుట వాడుకలో కలదా? పరిశీలింపవలసిన అంశము.

ఆ కుండలతీర్థమునకు ఉత్తరముగా 30 ధనువుల దూరమున స్థిరముగా (భ్రంశంబొందక) ఒక తీర్థము దీపించును. ఆ నీరు పూలతో కూడి శుద్ధముగా నుండును. అచ్చట జప స్నాన దానాదికములు సలుపవలెను.

సీ. భరమానుతరి దోడుపడ వచ్చుగతి గేలి
తో కరమూలజ ద్యుతులు సాగ
నెలకులంబుల చల్వ నేర్చు నవార్కాంశు
లన గపోలముల దీపాంశులంట
గొడిబుట్టు కాళిమాంకురపు మేఘములకు
మెరుగులై చూపు క్రొమ్మించులలర
స్నేహంబు పాత్ర నిక్షిప్తమౌటకు నుబ్బు
పగిది పాలిండ్లు నిబ్బరము నిక్క

తే. హరికి నలువంకలను దగ నగ్రవీధి
నిలిచి శతకోటి సంఖ్యల నియమపరత
నారతులొసంగు దివ్య కన్యకలు ధన్య
మతులు క్రీడింతు రయ్యుత్తమస్థలమున! 2 - 127

పాండురంగనికి నాల్గువైపులునూ (హరికి నల్వంకలును) ఎదుటనూ (అగ్రవీధిన్) నియమముతో దివ్యకన్యలు హారతులిస్తూ నర్తించుచుందురు. ఈ కన్యకలను వర్ణిస్తున్నాడు పై సీసపద్యంలో.....

1. భరము = బరువు, అనుతరి = మోయునపుడు,

హారతి పళ్ళెముల బరువు మోయు చేతులకు సహాయముచేయుచున్నట్లు చేతులపైకి వారి బాహుమూలకాంతులు పరచుకొనుచున్నవి.

2. నెల కులంబులు = చంద్రకళలు, నవ + అర్క + అంశు = లేత సూర్య కిరణములు, దీప + అంశు = దీపముల కిరణములు

తెలవారునపుడు తొలి (లేత) సూర్యకిరణములు అప్పటికి ఇంకా అస్తమించని చంద్రుని పైకి ప్రసరించి అతని చల్లదనమును నేర్చుకొనుచున్నట్లు ఆ కన్యకలు పట్టుకొన్న హారతి దీపముల కాంతులు వారి మోముచంద్రులపై బరచుకొని చల్లదనమును అనుభవించుచున్నవి. మధురమైన ఊహ.

3. కొడిబుట్టు = దీపపు చివరిభాగమున పుట్టు, కాళిమ = నల్లని, క్రొమ్మించు = క్రొత్త + మించు, మించు = మెరుపు.

హారతి వత్తుల చివర కమ్ము పొగ నల్లమేఘములవలెనున్నవి. ఆ కన్యకల చూపులు వానిలో మెరుపులవలె నొప్పుచున్నవి.

4. స్నేహము = చెలిమి, నూనె

కన్యకలు హారతి పళ్ళెములు పట్టుకొనిరి. దానిలోని ప్రమిదలలో నూనెనిండుగానున్నది. ఎదురుగా గల పాత్రలలో నిండియున్న స్నేహము(చెలిమి) ను తలచుకొని వారి కుచములు ఉబ్బుచున్నవి. స్నేహితులు ఎదురుపడినపుడు మనసుఉబ్బినటులు.

ముక్తకేశిని వృత్తాంతము

గోపిక యోర్తు తొల్లి హరిగూర్చి తపం బొనరింప దాని ని
ష్ఠాపరతన్ మదిం గరగి శార్ఙ్గియు దోచిన చూచి వేడ్కతో
నా పసిగాపు పూపవయసాకె త్రిలోక విమోహనక్రియా
రోప నిరూపణంబగు సరోరుహలోచను రూపు జూచుచున్ 2 – 128

శార్ఙ్గి = శార్ఙ్గము అను విల్లుగల విష్ణువు

పసిగాపు = పశువుల కాపరి

పూపవయసు = లేత వయసు

ఆకె = ఆమె. ఆకె, ఆపె ఇట్టివి మాండలీకములు

త్రిలోక విమోహన క్రియ = ముల్లోకములనూ మోహింపజేయు విధానము.

మున్నొక గోపిక హరిని గూర్చి తపము చేసినది. హరి దాని నిష్ఠాపరతకు మెచ్చి ఆ లేతవయసు పశుల కాపరికి మూడులోకములనూ మోహింపజేయునను మాటకు నిరూపణమో యనునట్లు ఆమెకు మోహనాకారుడై కనిపించెను (తోచెను). అపుడామె ఆ పద్మాక్షుని (సరోరుహలోచను) చూచుచు....

పై పద్యముతో అన్వయము.

ఈ పద్యమున ఆమెకు విశ్వమోహనుడు 'తోచిన' అన్నాడు రామకృష్ణుడు. అనగా బాహిరముగా ప్రత్యక్షమయ్యెను అను అర్థము పొసగును. లేదా అంతరముగా ఆమె అంతర్చక్షువుకు దర్శనము కలుగినదనీ భావింపవచ్చును. ఈ చిన్నిపదము ఇట్టి రెండన్వయములకూ తావిచ్చుచున్నది.

తే. వైషమేషవ విషమేషు శోషణమున
వేష మొకరీతిగా నిర్నిమేషనయన
లగుచు నెరగొంట గదలని పొగరుమీను
దోయి జూపట్టు సుప్తసింధువును బోలె 2 - 129

వైషమేషవుడు = విషమమైన(బేసిసంఖ్య) బాణములు (ఇషువులు) కలవాడు – మన్మథుడు.

విషమ + ఇషు = విషమేషు = బేసిబాణములు లేక ఘోరమైన బాణములు

శోషణము = పీల్చివేయుట, మన్మథుని బాణములలో ఒకటి శోషణము.

మన్మథుని బాణములు ఐదు. అవి అరవిందము, అశోకము, చూతము, నవమల్లిక, నీలోత్పలము. వాని స్వభావములను బట్టి వానినే సమ్మోహనము, ఉన్మాదము, శోషణము, తాపనము, స్తంభవము అని వింగడింతురు.

శుప్తసింధువు = స్తంభించిన సముద్రము/నది

ఇది ఒక అద్భుతమైన పద్యము. విశేషములు చూద్దాం. ఆ గొల్లెత తనకు కనిపించిన మోహనరూపుడైన రంగని చూచుచున్నది.

ఆమెను మన్మధుని (వైషమేషవ) కరకు బాణములు(విషమేషువులు) లోగొన్నవి (శోషణమున). ఈ మూడు పదముల (విషమైషవ,విషమేషు,శోషణము) లోనూ మన్మధబాణములు అను అర్థము సిద్ధించును. (పై అర్థములు చూడండి). ఆమె పరిస్థితి నొక్కి చెప్పుటకు రామకృష్ణుడు చేసిన గమ్మత్తిది.

అట్లు తగులగనే ఆమెవేషమొకరీతిగా ఐనది. అనగా అది చెప్పలేని భావమనుట. ఇది ఉన్మాదము అనవచ్చును.

ఆ మోహన రూపము కాంచి ఆమె రెప్పవాల్చుట మరచి నిర్నిమేష యైనది. ఇది సమ్మోహనము.

ఆరూపము ఆమె కనులకు ఎర వలె అనిపించినది (ఎరగొంట). అపుడు ఆమె కనులు పొగరెక్కిన చేపలజంటవలె చలించుట మానినవి. ఇది స్తంభనము.

ఆమె కదలలేని సముద్రమైనది (సుప్తసింధువు)

ఇది తాపనశోషణ సమ్మోళనము. (తపింపజేయుటవలన శుష్కించి చలనముడుగుట)

ఈ చిన్న పద్యమున ఆమె మన్మధావస్థలన్నియు వర్ణించినాడు రామకృష్ణుడు.

తే. **క్లేశ పాశంబుతో కూడ గేశపాశ**
మురల, బర్హవతంసుండు కరుణనిచ్చు
నీవి ఎరుగక, యొక్కింత నీవిజార
దచ్చరణములు మదినంట, మచ్చెకంటి 2 - 130

ఆ గోపిక సుప్తసింధువు వోలె స్తంభించిపోయినది. ఆమెకు సకల క్లేశములు, పాశములు తెగినట్లయ్యెను. కేశపాశము విడివడినది. ఆమెకు ఆ బర్హవతంసుడు (నెమలిపింఛధరుడు) కరుణతో ఇచ్చిన కానుక (ఈవి) గ్రహింపలేనిదయ్యెను.

ఒకింత నీవి (చీరముడి) జారినది. ఆమచ్చకంటి కి ఆ రంగని చరణములు మదిలోనాటినవి.

దీనికి కొంత వ్యాఖ్యానం అవసరము. దీనియందు వేదాంతార్థములిమిడి యున్నవి. ఈ దేవి వృత్తాంతమును ముక్తకేశిని వృత్తాంతమందురు. క్లేశపాశములు కేశపాశములు ఉరలినవి అన్నాడు రా.కృ. ఉరలుట అనగా విడివడి రాలిపడుట అని అర్థము.

1. ఈ ఉదంతమునందు గోపిక జీవుడు. రంగడు పరమాత్మ. ఈ జీవుడు అనేక జన్మలెత్తినాడు. వీడు కడు వృద్ధు. ఏదో పూర్వజన్మల పుణ్యపరిపాకము మానవ జన్మనెత్తించినది. హరి భక్తి నిచ్చినది. తలలో ఆలోచనలలో అరిషడ్వర్గ విజృంభణము జీవునికి సహజముగా నేర్పరుపబడినది. వానినెవ్వడు జయించునో వాని ఆలోచనలలో ముడులు విడి పరమాత్మ ను గురించి ఆలోచనలు నిలుచును. ఆలోచనలనుండి విముక్తుడై ధ్యానమగ్నుడైనవాడు ముక్తికి అర్హుడగును. అట్టి పరిపాకమొసగువాడు పరమాత్మయే. తలలోని ఆలోచనలకు కేశములు ప్రతీకలు.అవికూడ నిరంతరము తలనుండి వెలువడి వృద్ధిపొందును. వానిని జీవుడు తనకుతాను ముడులువేయును. ఈ కేశపాశము తనంత తాను వీడుట ఇహలోకపు టాలోచనా విముక్తిని సూచించును. ఇదియే ముక్తకేశిని వృత్తాంతము. ఈ కేశపాశ విముక్తి పరమాత్మయే అనుగ్రహించినాడు. అందుకే ఆమెకు ఎదుట/లోన తోచినాడు.

2. **బర్హావతంసుడు :**

ఈ సంబోధన ఇచట రంగనికి కవి జాగ్రత్తగా వాడిన శబ్దము. నెమలి ఈకను రంగడు ధరించును. నెమలి పురివిప్పును. రంగడు ఈ జగత్తును కల్పించును. నెమలి పురి వలె జగత్తు జీవుని మోహమున ముంచెత్తును. నెమలి పురి ఉపసంహరించుటయే రంగడు జగత్తును మరుగుపరచి అది

మిథ్య యని నిరూపించుట. ఆయన పురివిప్పి ఆడగలడు. పురిముడిచి ఆట కట్టేయనూ గలడు. అందుచే ముక్తి అతడు మాత్రమే ప్రసాదించగలడను దానికి ప్రతీకగా ఆయన నెమలిపింఛము ధరించును. ఈ విషయము శ్రీరామారావు మాస్టారు ఇదివరకొకసారి చెప్పియున్నారు.

3. నీవి జారుట :

ఇది కొంత అశ్లీలముగా కనిపించును. దీనిని విచారణ చేయుదము. జీవుడు పరమాత్మనుండి విడివడినాడు. వీనికి తాను పరమాత్మ స్వరూపమునను జ్ఞానము నశించినది. 'నేను' లేదా 'అహము" అను కంచెను తనచుట్టూ బిగించుకున్నాడు. దీనినుండి వీడు వెలువడినకానీ వీని నిజస్వరూపము వీడు గ్రహింపజాలడు. ఈ నేను అను ఆచ్ఛాదనయే జీవుడు ధరించు కోక. ఇది విడుచుట కొంచెము విషయము కాదు. జీవించియుండగా దీనిని భగవదనుగ్రహము వలన మాత్రమే జీవుడు విడువ గలడు. అదియే 'యొక్కింత నీవి జార' అంటున్నాడు రా.కృ. దైవానుగ్రహము లేనివారు మరణించిన పిదప దహనక్రియ జరుగునపుడు పైబట్ట తీసివేసి మోక్షము కలిగినట్లుగా భావించుట కద్దు.

కేశపాశములు విడివడవలెనన్ననూ, నీవి జారవలెనన్ననూ జీవుడు లోచూపును భగవానుని పాదసరోజములపై సంధించవలెను. ఆ అవస్థ ముందుపద్యమున కదలని గండుమీలై ఆమె కనులు పొగరుతో అనిమేషములైనట్లు వర్ణించుట. బర్హవతంసుని చరణములు మదినంట మచ్చెకంటి అనుచూ ఈ విషయమును సూక్ష్మముగ రా.కృ. సూచించినాడు.

నేను ఈ పద్యమునకు వ్యాఖ్య జోడించగలుగుటకు శ్రీ మల్లాప్రగడ శ్రీమన్నారాయణమూర్తి గారు సౌందర్యలహరిలోని 13వ శ్లోకమునకు (నరం వర్షీయాంసం) చేసిన అద్భుతమైన వివరణ ఆధారము. వారి వ్యాఖ్యానము యూట్యూబ్ లో లభ్యమగుచున్నది. విని తరించగలరు.

సీ. ఊరకుండిన జూచి యొక్కింత నగి కృష్ణు
డిదియేమి నీవన్న నిందువదన
కుంచితావయవ భంగురవృత్తి దత్పాద
బిసరుహంబులు కేల బిగియబట్టి
మచ్చిత్తహరములో మధు వైరి! నీ పాద
వనరుహంబులు వీని వదలజాల
వీని లావణ్యమీవే? భూషణముగ నా
కస్మత్కరార్ధితంబగుట నడుగు

తే. గవ యిది సలాంఛనంబగుగాత యనుడు
నట్లయగు గాక సర్వంబు నతివ ! నీవ
నంబరయు ముక్తకేశియు నఖిలభూష
ణాంచితాంగియునై యుండుమనియె శౌరి! 2 -131

నిశ్చేష్టితయై చూచుచున్న గోపికను చూచి రంగడు ఒకింత నవ్వి ఇదిఏమి? ఇట్లుండిపోయితివేమి? అని అడిగాడు.

ఆమె సర్వావయవములూ ముడిచి (కుంచితావయవ భంగురవృత్తి) రంగని పాద పద్మములు చేతులతో బిగియపట్టినది. ఆస్థితి నుండి మరల జారిపోవుటకు ఆమె ఇష్టపడుటలేదని యనుట.

ఆమె ఓ మధు వైరీ! నీ పాద పద్మములు నా మనసు హరించినవి. వీనిని వదలలేను. నేబట్టుట వలన నీపాదములు నాచేతుల ముద్రలతో సలాంఛనములైనవి. ఇవి అట్లే నిలుచునట్లు చేయుము స్వామీ అని ప్రార్థించినది.

అపుడు రంగడు నట్లయగుగాక అని అనుగ్రహించి నీవు దిగంబరరూపమున (అనంబరవు) కురులు విరబోసుకుని (ముక్తకేశివి) సకలాభరణభూషితవు (అఖిల భూషణాంచితాంగివై) ఉండుము అని శౌరి అనుజ్ఞ ఇచ్చెను.

ఈ అనంబర, ముక్తకేశి పదములను పై పద్యమున వివరించితిని.

సకలభూషణాంగి అనుట ఆమె పరమాత్మలో లీనమగుటచే ఆయన భూషణములన్నీ ఆమెవే యనుట.

ఆ. **అదియు నట్ల యగుచు నభిరామమూర్తియై**
తన పసిండి జడలు తలగ్రోచి
యానతార్థమూర్తియై క్షేత్రమునకు నీ
శాన్యమున వసించు చంద్రవదన! 2 -132

అప్పుడామె జడలువిదిలించి "ముక్తకేశిని" యై, మనోహరమైనరూపముతో (అభిరామమూర్తియై), ఆనతార్థముఖియై అనగా మోమువంచుకుని, (అంతర్ముఖి యై తనను తాను పరమాత్మరూపముగా తెలుసుకొనుట) ఆక్షేత్రమున ఈశాన్యదిక్కున వెలసినది. ఈశాన్యమున దేవుడు ఉండుట వాస్తు. ఆమె దైవస్వరూపమును పొందినదని ధ్వని.

భైమీ తీర్థము

సీ. **జడధి చల్లిన గందవొడి నేత్రములబడ్డ**
గతి దామరల పరాగంబు గ్రమ్మ
దదితర క్షేత్రముల్ తమయందు నిలుమన్న
యొడ్డించుటలు బోలె యూర్ములెసగ
బంక దంభమున బాపముల మ్రింగిన నీటి
పెద్ద నవ్వుల లీల ఫేనమమర
బెరవాహినుల మీద పెరిగిన మత్సరా
వేశంబులన గ్రాహ వికృతులమర

తే. **భానుభూమైక జనిభూమి భైమి నడచి**
యమ్మహాక్షేత్రమట దాసి యధికభీతి
జొరగ గిరిరుద్ధగతి యైన కరణి ఘూర్ణ
నంబు నొందుదు శ్రీ జగన్నాథుడెరిగి! 2 - 134

జడధి = సముద్రము.

ఒడ్డించుట = దాటించుట

ఊర్ములు = కెరటములు

ఫేనము = నురుగు

గ్రాహము = మొసలి, జలచరము

భానుభూమి = ఈశ్వరుని భూమి కైలాసము

భైమీ తీర్థ వర్ణనము :

1. భైమీ నది పారి వస్తున్నది. దానిలోని తామరల పరాగములు దానిని మెచ్చి సముద్రుడు చల్లిన గందవొడి వలె ఉన్నది.

2. ఇతర క్షేత్రములు తమముంగిట నిలుమని ప్రార్థించిననూ ఆగక దాటివచ్చుచున్నట్లు దాని అలల వేగమున్నది.

3. పాపములను మింగినట్టు దానిలోని పంకమూ, ఆగర్వాతిశయమున అదినవ్వుచున్నట్లు దాని నురుగూ ఒప్పుచున్నవి.

4. ఇతర వాహినులపై దానికి కలిగిన ఈర్ష్య వలె దానిలో మొసళ్ళు మొదలగు జలచరములున్నవి.

5. కైలాసమునుండి నడచి (ఈ తీర్థము శివుని ఘర్మజలము నుండి పుట్టినదని ముందు కథలో చెప్పినాడు) భూమిపైకి వచ్చి ఆ పాండురంగక్షేత్రము సమీపించి దానిలో ప్రవేశింపక కొండచే అడ్డుకొనబడినదాని వలె (గిరిరుద్ధగతి) ఘూర్ణిల్లుచుండుటను తెలుసుకొనిన ఆ పాండురంగడు......

   పై పద్యముతో అన్వయము.

ఉ. ఏటి గురించి పల్కు – వినుమేటికి నీభయమో శుభాంగి! యె
ప్పాట భవత్సమానమగు పాటి సరిన్నికరంబు లేదు వాః

పాటవమొప్ప మత్పదముపై బ్రవహింపు మదాజ్ఞనన్న న
చ్చోట సపాటమై కడలిజోటియు గొల్చె నిజప్రవాహమున్! 2 - 135

సరిత్ + నికరంబు = సరిన్నికరంబు = నీటి సమూహము (నది)

వారి + పాటవము = వాఃపాటవము = నీటి ఉధృతి.

కడలిజోటి = సముద్రునిభార్య (నది)

ఆభైమితో జగన్నాధుడు ఇలా అన్నాడు. నీకు సాటి నది ఎచటనూ లేదు. నా ఆజ్ఞచే కదిలి వచ్చి నాపాదముల సన్నిధానమున ప్రవహింపుము. అది విని ఆ నది తనప్రవాహముతో రంగని పాదములు కొలిచెను.

తే. **క్షేత్రమున భైమి నిల్చి పొల్చిన ప్రదేశ**
మున జనాభీష్టదము నాద్యమునుజతుర్ము
ఖాది సేవ్యంబు నగు నృసింహాఖ్య తీర్థ
మమరు త్రింశద్ధనుఃప్రమాణమున మెరసి! 2 - 136

ఆ క్షేత్రమున భైమి శ్రీహరి ఆజ్ఞకై నిలిచిన ప్రదేశమున ప్రధానమైనదియూ (ఆద్యమును) జనాభీష్టప్రదమైనదియూ, బ్రహ్మాదులచే సేవింపబడునదియూ అగు శ్రీనృసింహక్షేత్రము ముప్పది ధనువులలోతు గలదియై (త్రింశత్ + ధను + ప్రమాణము) వెలసెను.

నృసింహస్వామి

సీ. **ఉక్కుగంబము వ్రచ్చి యుదయించెనేదేవు**
దరణి నుద్భవమందు అగ్ని కరణి
వాలారు గోరు పెన్ గాలాముచేసె నే
జేజే హిరణ్యాసు శిశుకమునకు
భక్తివృద్ధుడు గాగ బాటించె నేవేల్పు
ప్రహ్లాదు గడు పాలపండ్లనాడ

నిజసింహతకు దగ సుజన హృద్గుహలందు
గ్రీడించె నే త్రిలోకీ నియంత

తే. యానృహర్యక్ష వర్యుండు యక్షపక్షి
ఖచర గంధర్వ కిన్నర గ్రామణీ శి
రోమణి నిఘృష్ట చరణ సరోజుడందు
నుండు ముప్పదిరెండు బాహువులుగలిగి 2 - 137

చాలా అందమైన అభివ్యక్తి.

1. ఏ దేవుడు అరణిలో అగ్ని వలె ఉక్కుస్తంభము విరిగి అవతరించెనో....

చాలా అందమైన సరియైన ఉపమానము. చెక్కలను త్రచ్చిన అగ్నిపుట్టును. దీనిని యజ్ఞములలో వాడుదురు. ఇచట స్తంభము /గద ఒరిపిడికి స్తంభమున అగ్ని వలె నిప్పురవ్వలదేవుడుదయించినాడు. నేను ఈ ఉపమానమును సాహిత్యమున మొదటిసారి చూచినాను. పులకితుడనైనాను.

2. వాడి గోళ్ళను ఏ దేవుడు (జేజే) హిరణ్యాసుని బిడ్డకు గాలాముగా వేసినాడో....

చూచుటకు సామాన్యముగానున్నది. దీనియందు కొన్నిఅందములున్నవి. వివరింతును.

హిరణ్యాక్షుడు అను పేరు హిరణ్యాసుడు అని మార్చినాడు దీనిలో. ఈ పాదమున ఉత్తరార్థము చిన్నపిల్లలభాషలో వ్రాసినాడు రా.కృ.

దేవుడు అనుటకు జేజే అనినాడు. ఇది చిన్నపిల్లల భాష.

హిరణ్యాక్షుడు అని చిన్నపిల్లలకు పలుకుట కష్టము. అందుచే సంయుక్తాక్షరము తీసివేసి క్ష ను స చేసినాడు.

శిశువు అనుటకు శిశుకము అనినాడు. శిశువు కన్న చిన్నవాడని స్ఫురించుటకు. (ప్లే, ప్లేలెట్ మాదిరి). ఇది ఒక కవిత్వక్రీడ.

తరువాత చూడండి. ఈ దేవుడు ప్రహ్లాదునకు గాలంవేసినాడట. గాలము సూదిగా ఉండి చేపను పట్టును. వాలారు (వాడి)గోరు సూదిగా ఉండి గాలమునకు చక్కని ఉపమానము.

ప్రహ్లాదునకు బదులు శిశుకము అనినాడు. ఈ పదమునకు చిన్ని శిశువు అనియూ, చేపపిల్ల అనియూ అర్థములు గలవు. వాచ్యముగా ప్రహ్లాదుడేకాక చేప అను అర్థము అద్భుతముగా సాధించినాడు. అంతియేనా? కాదు. ప్రహ్లాదుని తండ్రిని హిరణ్యాసు డనినాడు. అనిన నేమైనది? హిరణ్య + ఆసు = హిరణ్యాసు. ఆసు శబ్దమునకు గాలము అను అర్థమున్నది. అనగా ఈ శిశుకమునకు తండ్రి బంగారు గాలము వేసెను. స్వామి గోరు గాలమువేసెను. తండ్రి కూడా అనేకవిధముల తన వైపు త్రిప్పుకొనుటకు ప్రయత్నించెనుకదా. కానీ స్వామి గాలమునకు తండ్రీ, శిశుకమూ కూడా చిక్కినవి. ఇన్ని అర్థములు సాధించిన శ్రీ తెనాలి రామకృష్ణ కవికి వందనములు.

3. ప్రహ్లాదుని ఏదేవుడు పాలపండ్లనాడే భక్తిలో వృద్ధుగా జేసినాడో......

చిన్ని పిల్లలకు పాలపండ్లు వచ్చును. అవి ఊడి మామూలు దంతములు వచ్చును. పాలపండ్లనాడే అనుట చాల చక్కని ప్రయోగము.

4. ఏదేవుడు ముల్లోకములకూ నియంతయై సుజనుల హృదయకుహరములలో నివసించెనో...

5. ఆ నృహర్యక్ష వర్యుండు. ఈ సమాసము ఈతడే చేయగలడు. ఇట్టి ఊహించరాని పదబంధములను సునాయాసముగా సాధించు వీనికి భాష ఋణపడి యున్నది..

ముప్పదిరెండు బాహువులు కలిగి యక్షులు, పక్షులు, ఖచరులు, కిన్నరులు మొదలగు వారిలోని శ్రేష్ఠుల శిరస్సులలోని మణులచే నీరాజనములు గొను పాదసరోజములు గలిగినవాడు.

ఈ నృహర్యక్షుడు నృసింహ క్షేత్రమున వెలసినాడు.

అగస్త్య తీర్థము

శా. **ఆ కుంభప్రభవుం డొకానొక తపం బత్యుగ్రతం జేసి ము**
న్నో కుంభస్తని! యా జలాంతరమునం దున్పంగ నే దివ్యలిం
గాకారంబున నిల్తు నట్టిదె అగస్త్యాఖ్యాక తీర్థంబు త
ద్వ్యాకోచాకృతి సప్త సప్తి కరాయామావృతిం జెన్నగున్! 2 - 138

ఓ కుంభస్తనీ (పార్వతీ)... కుంభసంభవుడైన అగస్త్యుడు ఒకప్పుడు ఉగ్రతపమీ నృసింహతీర్థము కడ చేసి ఆ జలములలో నన్ను ప్రతిష్ఠించినాడు. అక్కడ నేను దివ్యలింగ రూపమున నిల్చితిని. ఆప్రదేశము అగస్త్య తీర్థమను పేర ప్రసిద్ధి చెందినది. దాని విస్తీర్ణము డబ్బై ఏడు మూరల విరివి కలది

సప్త సప్తిక = 77, కర + ఆయామ = కరాయామ = మూరల కొలత, ఆవృతి = వ్యాపనము, విస్థీర్ణము.

ఒక విషయము. తీర్థము, క్షేత్రము, దైవతము మూడూ గొప్పతనము కలిగిన పుణ్య క్షేత్రము ఏదైన కలదా? అను అగస్త్యుని ప్రశ్నయే మహాదేవునిచే ఇంత కథ చెప్పించినది. దీని మహాత్యము తెలియకనే ఇచట అగస్త్యుడు ఇచట తపమాచరించినాడన్నమాట. ఆతని పేర నొక తీర్థము కూడా ఇచ్చుట నున్నది.

గాణాపత్య తీర్థము

మ. **నవనీత ప్రియు గొల్చి విఘ్నపతి తన్మంత్రాంగతన్ దాల్చి యే**
యవధింబోని గణాధిపత్య పదవిం బ్రాపించి యద్దాని చెం
త వసింపంగ తదాహ్వయంబునన గాణాపత్య మౌనట్టి తీ
ర్థ వతంసంబు నగస్త్యతీర్థమున కాద్యంబంద్రు విద్యాధికుల్! 2 - 139

విఘ్నేశుడు రంగని (నవనీతప్రియు) సేవించి శ్రీకృష్ణమంత్రమందలి రహస్యము (మంత్రాంగము) గ్రహించి గాణాపత్య పదవి చేబట్టెను. అప్పుడాతడు

ఆ అగస్త్య తీర్థము వద్ద నివసించెను. అతని పేరుపై ఆ అగస్త్య తీర్థము పై నున్న భాగమును (ఆద్యం) గాణాపత్య తీర్థముగా విద్వాంసులు పేర్కొంటారు.

సంకర్షణ తీర్థము

సీ. నగపుత్రి! యట్టి గాణాపత్య తీర్థంబు
నకు బూర్వమై మజ్జనంబొనర్చు
వారికి, మరి వారివారికి నపవర్గ
వర్గంబు నీజాలు వారి గలిగి
అచట సంకర్షణాహ్వాయ తీర్థరాజంబు
వెలయు, నచ్చో మున్ను హలధరుండు
తీర్థయాత్ర యొనర్చు త్రిమ్మటమై వచ్చి
యవగాహవేళ బ్రత్యక్షమైన

తే. పాండురంగాధిపతి కృప బడసి తద్వ
రాప్తి నిజనామ మత్తీర్థ మధిగమింప
జేసి కార్తార్థ్యమును బొందె శ్రీసఖుండు
నంద నంతర్హితుండయ్యె నద్భుతముగ 2 - 140.

ఓ నగపుత్రి అయిన పార్వతీ! ఆ గాణాపత్య తీర్థమునకు ముందు సంకర్షుణుని పేర సంకర్షణ తీర్థము వెలసినది. దానిలోని నీరు దానిలో స్నానము చేసినవారికీ, వారి వారికీ కూడ ముక్తి చేకూర్చగలుగును!. వెనుకటికి హలధరుడైన బలరాముడు తీర్థయాత్రకై శ్రమకోర్చి వచ్చి ఇక్కడ స్నానముచేయు నపుడు ఆయనకు పాండురంగడు ప్రత్యక్షమయ్యెను. రంగడు ఈ స్థానము బలరామునిపేర నిలచునని వరమిచ్చి అంతర్ధానమయ్యెను. అప్పటినుండి ఈ చోటునకు సంకర్షణతీర్థమని పేరు కలిగినది.

శా. ఆ సంకర్షణతీర్థరాజమున కాద్యంబై నమద్వేద ని
శ్శ్వాసంబై తనదైర్ఘ్యమంతయును పంచాశద్ధనుర్మేయమై

భాసిల్లన్ నిజ వారి మజ్జదఖిల ప్రాణీప్సిత త్యాగదీ
క్షాసన్నద్ధమనం ప్రసిద్ధి వదయున్ జాబాలి తీర్థంబిలన్! 2 - 141

జాబాలి తీర్థము

వేదనిశ్వాసుడు = బ్రహ్మ

పంచాశత్ = యాభై

ధనుస్ + అమేయము = ధనురమేయము = ధనుస్సుల కొలత కలిగినది.

ఆ సంకర్షణ తీర్థము పైన బ్రహ్మ గారు కూడా నమస్కరించునదియు, యాభై విండ్ల పరిమాణము కలిగినదియు, తన నీటిలో మునుగు వారికి అన్ని కోర్కెలూ (అఖిల + ప్రాణ + ఈప్సిత) తీరు దీక్ష గొనినదని ప్రసిద్ధి వహించినదియూ నగు జాబాలి తీర్థము కలదు.

కం. ఆ తీర్థము నంతరమున
వృత్తస్తని! బ్రహ్మతీర్థ విభు నభినుతిసం
పత్తి విలసిల్లు శతదో
ర్వృత్తాకృతి క్రొత్త దాని వృత్తంబెల్లన్! 2 - 142

బ్రహ్మతీర్థ విభువు = తీర్థరాజమైన బ్రహ్మ తీర్థము.

శత + దోః + వృత్త + ఆకృతి = నూరు మూరల చుట్టు కలిగిన

బ్రహ్మ తీర్థము

ఆ జాబాలి తీర్థమునకు చేరువలో నూరు మూరల చుట్టు కలిగిన బ్రహ్మతీర్థమను తీర్థరాజము కలదు. దాని చరిత్ర (దాని వృత్తంబెల్లన్) విచిత్రమైనది (క్రొత్త).

కం. అందు వసియించు యదుకుల
నందన సేవా విధాన నందన్మతియై

కుంద విశద రదన! శతా
నందుడు వాణీవధూ సనాథుండగుచున్! 2 - 143

శతానందుడు = బ్రహ్మ, వాణీవధూ సనాథుడు = సరస్వతీ సహితుడై

మల్లెల వంటి చక్కని పలు వరుస కలిగినదానా! (కుంద విశద రదన) ఓ పార్వతీ! ఆ బ్రహ్మతీర్థము నందు యదుకులనందనుడైన కృష్ణుని సేవచే సంతోషించుచు సరస్వతీ సహితుడై బ్రహ్మ వసించును.

తే. బ్రహ్మతీర్థంబునకు దండపాణి యాశ
కులశిఖరి పుత్రి! దీపించు కలశతీర్థ
మేనుబారల నిడువున దీను మిగిలి
యదియ అమృతా మహాదేవి కాస్పదంబు! 2 - 144

కులశిఖరిపుత్రి (కులశిఖరమైన హిమనగమునకు కూతురైన) ఓ పార్వతీ!

బ్రహ్మ తీర్థమునకు దక్షిణముగా (దండపాణి = యముడు, ఆశ = దిక్కు, యముని దిక్కు దక్షిణము) ఐదు బారల పొడుగు గలిగి (ఏను = ఐదు) అందమైన (దీను = అందము) కలశతీర్థమున్నది. దానిలో అమృతామహాదేవి నివసించును.

అమృతామహాదేవి ఎవరో?

తే. బ్రహ్మతీర్థంబు కలశతీర్థంబు బొగడ
నేరరెవ్వారు చంద్రికా గౌరమయ్యు
దత్పయోధార ముక్తినిధానమునకు
అంజనచ్ఛాయయై తోచుటద్భుతంబు 2- 145

చంద్రిక = వెన్నెల, గౌరము = తెలుపు, అంజనచ్ఛాయ = కాటుకరంగు నలుపు.

ఈ బ్రహ్మతీర్థమును, కలశ తీర్థమునూ ఎవ్వరికీ పొగడశక్యము కాదు. వీనిలోని నీరు తేటతెలుపై యుండును. కానీ ముక్తి యను నిధిని చూచుటకు

కాటుకవలె నమరి యుండుట అద్భుతమైన విషయము.

కొంచెం వివరిస్తాను. గుప్త నిధులను గుర్తించుటకు మన పూర్వీకులు అంజనము(కాటుక) వేసెడివారు. ఆముదపు దీపము వెలిగించి ఆదీపపుకొననుండి వచ్చు మసి కాగితముపై పట్టుటను అంజనము వేయుట అందురు. ఈకాటుకను మంత్రించి ఒక వ్యక్తికి పెట్టుదురు. ఆ వ్యక్తికి ఆ గుప్త నిధులు ఎచటనున్నవో గోచరించును. దీని ద్వారా చోరీకి గురియైన వస్తువులూ, చోరుని ఆకారమూ కూడా గుర్తించెదరు. ఇప్పుడు పద్యములోనికి వచ్చుదము.

ఈ తీర్థములలోని నీరు తెల్లగా ఉండును. కానీ వీనిలో స్నానమాచరించిన వారికి ముక్తి యను నిధి కనిపించును. అనగా ముక్తి లభించును. ముక్తి యను నిధిని చూపుచున్నవి కావున ఇవి అంజన సమానములై నల్లనయనవలసి వచ్చుచున్నది. ఇది అద్భుతముగదా అంటున్నాడు రామకృష్ణుడు.

అలంకారము : విరోధాభాసము.

ఉ. **తామరసాక్షి యందునకు దక్షిణ దిక్కున సప్తదోర్మితా**
యామ మయాతయామ గుణమై యెసగున్ బితృతీర్థ మచ్చటన్
దామొనరించు దానములు దానములుం గయసేయు సత్క్రియా
స్తోమములై పితృప్రియము జొన్ప సుఖింపుదులెల్లవారలున్ 2 -146

తామరసము = పద్మము

సప్త + దోః + మిత + ఆయామ = ఏడు బారలకు సరిపడు కొలత

అయాతయామము = క్రొత్త

పితృ తీర్థము

ఓ పద్మాక్షీ! (పార్వతీ) ఆ కలశతీర్థమునకు దక్షిణదిక్కున ఏడుబారల నిడివి కలిగి కొత్తదనములు తళుకొత్తు పితృతీర్థము కలదు. ఆచ్చట చేయు దానములూ, దానములతో సేయు సత్క్రియలూ (పితృపూజాదికములనుట)

పితృదేవతలను తనియించును .

ఈ పద్యమున రెండు విషయములు గమనించదగినవి. అయాతయామము = కొత్త. ఇట్టి పదములు రామకృష్ణుడు ఎచటినుండి తెచ్చునో అని ఆశ్చర్యము కలిగించును.

కైసేయు = చేయు, అలంకరించు. దీనిని గయసేయు అని వాడినాడు. అచటచేయు దానములూ వగైరా చెప్పుచూ. పితృకార్యములకు గయ ప్రధాన క్షేత్రము. దానిని ధ్వనింపజేయు ఉద్దేశ్యము ఉన్నదని తలుపవచ్చును.

ఉ. **దానికి దక్షిణాశ వసుధాధర నందన! యొప్పు బ్రహ్మ వి**
ద్యానిధి సేవితంబు నవహస్తమితంబగు చక్ర తీర్థ మ
చ్చో నలవోకయుంబలె విశుద్ధ జలంబుల గ్రుంకి మాధవ
ధ్యానముసేయు మౌనులకు నబ్రములే నపవర్గ దుర్గముల్ 2 - 147

వసుధాధరము = పర్వతము

నవ హస్త మితము = 9 మూరల కొలత

అబ్రము = వింత

చక్రతీర్థము

ఆ పితృతీర్థమునకు దక్షిణమున ఓ పర్వతపుత్రీ! తొమ్మిది మూరల కొలత గల చక్రతీర్థము కలదు. బ్రహ్మవిద్యావేత్తలు దానిని సేవింతురు. దానిలో స్నానము చేసి విష్ణుధ్యానము చేసినవారికి మోక్షదుర్గము చేరుట వింతయే? కాదనుట.

కం. **చక్రస్తని! తజ్జలముల**
జక్రాలంకృత శిలానిచయ ముదయించున్
శక్ర ముఖాఖిల మఖభు
క్చక్రము కొనియాడుదత్ప్రశస్త గుణంబుల్ 2 - 148

చక్రస్తనీ! ఓ పార్వతీ!

ఆ చక్రతీర్థ జలములలో చక్రముద్రలున్న శిలలు పుట్టును. ఇంద్రుడు మొదలగు దేవతలు ఆ చక్రతీర్థపు గొప్ప గుణములను కొనియాడుదురు.

రెండు విశేషాలు :

చక్ర ముద్రలు గల శిలలు.... వీటిని సుదర్శన సాలగ్రామాలు అంటారు. అసలు ఈ సాలగ్రామశిలలు గండకీ నదిలో దొరుకుతాయిట. వీటిపై విష్ణుముద్రలు ఉంటాయి. వీటిలో చాలా రకాలు ఉంటాయిట. వేణుగోపాల, ఉగ్రనరసింహ, లక్ష్మీనరసింహ, త్రివిక్రమ, రామ,సుదర్శన ఇత్యాది ముద్రలు వీటిపై ఉంటాయి. వీటిని వైష్ణవులు పూజిస్తారు.

2. క్రకార ప్రాసకోసం శక్రముఖాఖిల మఖభుక్చక్రము అని సమాసము వేశాడు.

శక్ర = ఇంద్రుడు, శక్రముఖ + అఖిల = ఇంద్రుడు మొదలుగా గల, మఖము = యజ్ఞము, మఖభుక్ = హవ్యములను భుజించు, చక్రము = సమూహము.

అనగా ఇంద్రాది హవ్యభోజనులు (దేవతలు). ఇలా సమాసాలు చేయడం అభ్యాసం చేయాలి పద్యాలు వ్రాసేవారు.

శా. **ఆ తీర్థంబునకున్ కృతాంతదిశ నాద్యంబార్తివైద్యంబు ల**
క్ష్మీ తీర్థంబన నొక్క తీర్థము ప్రకాశించున్ రమాదేవి వీ
తాతంకస్థితి నచ్చటం దపము సేయన్ నేర్చికా తొల్లి యా
దైతేయారి భుజాంతరాళ మణి సౌధం బెక్కె బెన్మక్కువన్ 2 - 149

కృతాంత దిశ = యముని దిక్కు = దక్షిణము

వీత + ఆతంకము = తీరిన సందేహము

ఆ చక్రతీర్థమునకు దక్షిణ దిశలో దాని పిదప మనోరోగములకు మందైనది (ఆర్తి వైద్యంబు) అయిన లక్ష్మీతీర్థము కలదు. అచ్చటనే రమాదేవి సందేహరహితయై

(వీతాతంకస్థితి) తపస్సుచేసిన కారణముననే (నేర్చి కాన్) ఆ దైత్య శత్రువైన విష్ణువు వక్షమందు మణిసౌధమున వసించుచున్నది.

సీ. ధూతాఘమైన లక్ష్మీతీర్థ మునకు ద
క్షిణమున గౌమోదకియును బద్మ
మును శంఖమును చక్రమును నిజనామచి
హ్నములుగావెలయు తీర్థములుబొలుచు
మెలత! యానాల్గు లక్ష్మీతీర్థమునుగూడి
శక్తిపంచక నామ సంప్రయుక్తి
దళుకొత్తు వీని విస్తారంబు షష్టి హ
స్త ప్రమాణంబున జాలియుండు

ఆ. బరమ పావనంబు పాతల నిర్మూల
నైక కర్మకంబు లోకనుతము
తత్ప్రభావ మసుర దమనున కీ యేను
ప్రాణ ధనములగుచు బ్రణుతి వడయు 2 – 150

శక్తి పంచకములు

పాపములను పోగొట్టు (ధూతాఘమైన) ఆ లక్ష్మీతీర్థమునకు దక్షిణముగా కౌమోదకి,శంఖ,చక్ర, పద్మ తీర్థములు కలవు. ఈ నాలుగూ లక్ష్మీతీర్థముతో కలిపి శక్తిపంచకములు అనబడును. వీటి విస్తారంబు అరువదిమూరలు. ఈశక్తిపంచకములు పాపహరములు, పావనంబులు. అందుచే ఈ ఐదు పాండురంగనికి ప్రాణధనములుగా చెప్పబడును.

షష్టి = 60, షష్ఠి = 6

ఏను = 5.

ఉ. ఆ మధువైరి దివ్యతనువై సకలోన్నత మూర్తియై దశ
వ్యామ విశాలమై పరమమై భువనత్రిత యాభిగమ్యమై

యీ మును విన్న తీర్థముల కెక్కువ చూపుచుబౌండరీక మ
క్షామగుణాభిరామ మనగా వినగా గనగా దగుందగున్ 2 - 151

పౌండరీక తీర్థము

ఆ పాండురంగని తనూస్వరూపమై, అన్నిటనూ ఉత్తమమై, ఇంతకు ముందు నీవు విన్న తీర్థములకు ఎక్కుడై, ఉత్తమ గుణాన్వితమై, పదిబారల వైశాల్యము కలిగి (దశవ్యామ విశాలమై), మూడు భువనములకూ గమ్యమై ఆ పౌండరీక తీర్థము చెప్పదగి, వినదగి, కనదగి యున్నది.

ఒక విశేషము: ఉత్పల చంపకమాలలు భగణ, జగణ, సగణ పునరావృత్తులతో నడుప వచ్చును. ఈ పద్యము ఆఖరు పాదము సగణ పునరావృత్తితో నడిపినాడు. అనగా, వినగా గనగా ... మూడు వరుస సగణములు.

బాగా కీర్తినొందిన శతకమకుటము.... బసవా బసవా బసవా సనాతనా! అనునది. ఇచ్చట మూడు వరుస సగణములు వచ్చునట్లు చేసినాడు.

సీ. నిడువాలు కనుచూపు నిగిడినచోనెల్ల
బీరెండ రేయెండ బెండ్లియాడ
నిశ్శ్వాస పవనంబు నెలకొన్నచో నెల్ల
బ్రామిన్కు నెత్తావు లాముకవియ
బొక్కిటి తమ్మిపుప్పొడి యొల్కుచో నెల్ల
బ్రహ్మాంకురమ్ములు పాదుకొనగ
నడుగు లేజిగురాకులంటినచో నెల్ల
వివిధ తీర్థశ్రేణి వెల్లివొడువ

తే. బర్హ మణిబంధ మావెల్బు పచ్చవెదురు
గ్రచ్చకాయల తిత్తియు గంబుశక్తి
గలిగి విహరించు బౌండరీకమ్ము నందు
నందు లేబట్టి ప్రాలేయనగము పట్టి! 2 - 152

అద్భుతమైన పద్యం.

బీరెండ = తీక్ష్ణమైన యెండ

రేయెండ = వెన్నెల

ప్రామిన్కులు = వేదములు

ఆము = ఎక్కువ

బ్రహ్మ + అంకురము = బ్రహ్మ యనెడు మొలకలు.

పట్టి = బిడ్డ

ఓ మంచుకొండ కూతురగు (ప్రాలేయనగము పట్టి) పార్వతీ

ఆ నందుని యొక్క శిశువు (నందు లేబట్టి. లేత + పట్టి) పౌండరీక క్షేత్రమున విహరించును. అని ముందుపాదములలో ఆతడెట్లు విహరించునో మనోహరముగా వర్ణించుచున్నాడు రా.కృ.

1. ఆతడు ఒక పొడవగు వాలుచూపు నిగిడించినాడా – పగటియెండా, వెన్నెలా జమిలిగా ప్రసరిస్తాయి. ఎంత చక్కనిమాట ఆయన నేత్రములు సూర్యచంద్రులు కదా. అందుచే రెండు కనులు ఒకమాటు చూస్తే చాలు ఎండా వెన్నెలా పెండ్లాడినట్లు కలిసిపోవునట. పైగా వెన్నెలకాంతిని రేయెండ అన్నాడు. ఇది ఒక నూతనపద సృష్టి.

2. ఆ స్వామి ఒకసారి ఊపిరి వదిలినాడా – వేదసౌరభము మితిమీరి వ్యాపించును. ఆయననిట్టూర్పు పవనమే వేదము.

3. ఆ స్వామి పొక్కిటిలోని (బొడ్డులోని) పుప్పొడి కొంచెం ఒలికినదా – ఆచోటులందు బ్రహ్మలు మొలకలెత్తుదురు. ఎంత అందమైన అభివ్యక్తి. ఇదీ రా.కృ. వక్రోక్తివైభవము.

4. ఆ స్వామి అడుగు చిగురాకు నేలనంటినదా – ఆ చోటులందు వివిధ

తీర్థములు పుట్టును. ఆ స్వామి అడుగులందు గంగపుట్టినదికదా అందుచేతననుట.

ఇట్టి విశేషములతోనొప్పు ఆ స్వామి – పింఛము (బర్హ), మణిహారము (మణిబంధ), ఆవులతోలు (ఆవెల్పు) లేతవెదురు బద్దా, గ్రచ్చకాయల తిత్తీ, శంఖము అను ఆయుధమూ (గంబుశక్తి) ధరించి ఆ పౌండరీకమునందు ఆ నందుని పసిబిడ్డ (నందు లేబట్టి) విహరించును.

ఈ పద్యము 'సొలసి జూచినను సూర్య చంద్రులకు లలివెద జల్లెడి లక్షణుడు' అను అన్నమాచార్య కీర్తనను గుర్తు తెచ్చుచున్నది కదా!

వ. **అఖిల తీర్థరాజంబగు నమ్మహాతీర్థంబునకు జముదిక్కు నధికృతావిముక్తంబగు ముక్తకేశి తీర్థం బఖిలార్థప్రదంబై యుండు. మున్నట్లు వెన్నునివలను దీర్ఘాధిపత్యంబును ముక్తిదాయిత్వంబునుం గాంచిన యమ్ముక్తకేశియు నచ్చోట నచ్చువెన్నెల దొచ్చెంబుజేసి యెసగునిసుక తిన్నలపై నున్నయది. యట్లగుటంజేసి** 2 – 153

వచనము.

జముదిక్కు = యముని దిక్కు దక్షిణము

ధిక్కృతావిముక్తంబు = (గొప్పదనమున) అవిముక్త క్షేత్రమును తిరస్కరించునది.

అచ్చువెన్నెలు = పండువెన్నెలు

తొచ్చెంబుచేయు = తిరస్కరించు.

ఈ అర్థములతో తాత్పర్యము సుగమము.

కం. **పులినోపరితలగత నా**
తలోదరిని శిథిలవసన ధమ్మిల్ల మహో
జ్జ్వలభూషణ భూషిత ని
శ్చల పదవీప్రద భజింపజను గుహజననీ! 2 – 154

ఓ గుహజననీ!(గుహునకు తల్లివైన పార్వతీ)

ఆ సన్నని నడుముగల (తలోదరిని), విడివడిన కేశములు, నీవియు కలదానిని (శిధిలవసన ధమ్మిల్ల), ప్రకాశించు భూషణములు ధరించినదానిని, మోక్షపదవిని (నిశ్చలపదవీ ప్రద) ఇచ్చుదానిని భజింపదగును.

శా. భక్తుండెవ్వడు ముక్తకైశిక బయఃపానంబు గావించి ని
ర్ముక్తక్లేశకు ముక్తకేశికి గరంబుల్ మోడ్చి సత్యామన
స్సక్తుం గన్గొను, వాడు గన్నయదిపో, జన్మంబు మైదాల్చియుం
ముక్తుండాతడు భావి కాల జననంబుల్ వానికిం బూజ్యముల్! 2-155

ముక్తకేశి తీర్థము

ఇంతకు ముందు ముక్తకేశి గురించి విస్తారముగా చర్చించినాను. ఆ ముక్తకేశి పేర ఈ తీర్థము వెలసినది. ఈ తీర్థములో భక్తుడెవడైనా నీరు సేవించి, ఆక్లేశములు తొలగించు (నిర్ముక్తక్లేశకు) ముక్తకేశికి చేతులు జోడించి నమస్కరించి, ఆపైనాతడు శ్రీకృష్ణుని (సత్యామనస్సక్తున్) దర్శించినచో ఆతడు కన్నదే జన్మము. అతడు శరీరముతో ఉన్నవాడైననూ ముక్తుడైనట్లే. వానికి పై జన్మములు ఇక ఉండవు (పూజ్యము = సున్న). జన్మరాహిత్యమునొందగలడు.

చం. హరి మును సంగమాహ్వయ మహాసురు నాసురవృత్తి ద్రోచి వే
రురవడి దానిపై నడుగులూద దదంకము లెట్టిచోట గో
చరమగు చూడ్కికా స్థలము సన్నిధి పెన్నిధి వాని పేరిటం
బరగెడు తీర్థమొప్పు కలభాషిణి! యాషణశోషణస్థితిన్ 2 - 156

సంగమ తీర్థము

హరి మున్నొకపుడు సంగమాసురుడు అను పేరుగల రాక్షసుని బలముగా పడదోసి (ఆసురవృత్తి ద్రోచి), మిక్కిలి వేగముగా (పేరురవడిన్) అడుగులతో త్రొక్కి చంపెను. ఆ పాదముద్రలు (తదంకములు) చూపులకు కనుపట్టు ఆస్థలము పవిత్రమైనది. అది సంగమతీర్థముగా ప్రసిద్ధి చెందినది. ఓకలభాషిణీ! (ఓ పార్వతీ)

ఆ తీర్థము ఈషణత్రయమును శోషింపజేయును.

ఈషణ(కోరిక) త్రయము : దారేషణ, పుత్రేషణ, ధనేషణ అని మూడువిధములు.

శోషణము = శుష్కింపజేయు.

కం. ప్లావిత భూతలయగు పు
ష్పావతి యను నేరు కలియు బావనమైయో
దేవీ! సంగమ తీర్థం
బావిర్భూతాఖిలాద్భుతార్థత వెలయున్ 2 - 157

పుష్పావతి యను ఒక విస్తారమైన (ప్లావితభూతల) యేరు ఆ సంగమతీర్థములో కలియును. సమస్త అద్భుతములు పుట్టించు విధముగా ఆచోటు ప్రకాశించును.

సీ. ఆ తీర్థమునకు నాద్యము సోమతీర్థంబు
సోమలోకానన శుభకరంబు
దానికి దేవతీర్థము పూర్వమైయుండు
దేవతాభోగోపదేష్టమగుచు
నందున కటమున్న యవతరించిన సూర్య
తీర్థంబు సౌర సిద్ధి ప్రదంబు
తత్తీర్థమునకు బ్రాక్తనము సరస్వతీ
తీర్థంబు వాఙ్మయోద్దీపకంబు

తే. వీన నాల్గింట నాడిన వీని మహిమ
బ్రస్తుతించిన వీని వైభవము గొన్న
బ్రాజ్య సాయుజ్య సామ్రాజ్య పూజ్య భూరి
భోగములు పంచజనులకు బొదలు గొల్ల! 2 - 158

సోమ, దేవ, సూర్య, సరస్వతీ తీర్థములు

ఆద్యము = మొదటిది, తరువాతిది

ఉపదేష్ట = బోధించువాడు

1. ఆ సంగమతీర్థము తరువాత సోమతీర్థము కలదు. అది చంద్రలోకమునందు సుఖనివాసము కలుగజేయగలదు.

2. దాని పైన దేవతీర్థమున్నది. అది దేవభోగములను కలుగజేయును.

3. దానికి ముందు సూర్యతీర్థము కలదు. అది సూర్యలోక నివాస సిద్ధినొసగును

4. ఆ తీర్థమునకు పైన సరస్వతీ తీర్థమున్నది. అది వాక్సిద్ధి కలుగజేయును.

5. వీని నాల్గింట స్నానమాడిననూ, వీనిని ప్రస్తుతించిననూ, వీని వైభవము తలచిననూ కొల్లలుగా భగవద్సాయుజ్య రాజ్యభోగములు ఎల్లరకు కలుగజేయును.

స్రగ్ధర :

పూర్వద్వాస్థన్ సితాంగిన్ భువనవినుత నంభోరుహబ్రహ్మాణురాణిన్
బర్వేందుస్పర్ధవక్త్రన్ భగవతి నఖిల ప్రాణీ ధీమూర్తి వాణిన్
దూర్వాశ్రీపత్ర మల్లీ తులసిదళ శమీ ధూపాదీపా సాక్షతౌఘా
గుర్వాజ్య క్షీరధారల్ గొని కొలిచినచో గోరు కోర్కుల్ ఫలించున్ 2-159

మహాదేవుడు పార్వతీదేవికి ఒక్కబిగిని పాండురంగ క్షేత్రమును దాని చుట్టూ గల తీర్థములనూ కన్నులకుకట్టినట్టు వర్ణించి చెప్పి త్రిప్పి త్రిప్పి రంగని ఆలయ తూర్పుద్వారముకడకు తీసుకవచ్చి అచ్చట తూర్పుద్వారముకడ వేంచేసిన సరస్వతీ దేవి కడకు మరలి తెచ్చినాడు.

మరల సరస్వతి ని వర్ణించుచున్నాడు.

కథ ముక్తాయింపుకు వచ్చుచున్నదని తెల్పుటకు నూతనవృత్తము నెంచుకున్నాడు. హరి కథ చెప్పువారు కథ విని విని జోగుచున్న భక్తులను తిరిగి జాగృతపరుచుటకు ఒక కొత్త తాళమున నేదేని కీర్తనపాడుట మనమెరిగినదేకదా.

ఇదియునూ అట్లే.

సమస్త ప్రాణులలోనూ బుద్ధిరూపమున నున్న మూర్తియైన సరస్వతిని (అఖిల ప్రాణీ ధీమూర్తి వాణిన్)

తూర్పు ద్వారముకడ కలదానిని (పూర్వ = తూర్పు, ద్వాస్థ = ద్వారపాలకుడు)

లోకములు కొనియాడుదానిని (భువనవినుత)

పద్మమునందు పుట్టిన చిన్నవానికి రాణియైనదియు (అంభోరుహ భ్రూణ రాణిన్) చక్కని నూతన సమాసము.

పున్నమి జాబిల్లిని స్పర్ధించు మోముకలదానిని (పర్వేందు స్పర్ధవక్త్రన్) మరియొక రా.కృ మార్కు సమాసము.

అయిన ఆభగవతి సరస్వతిని (వాణిన్)

దర్భలు (దూర్వా), శ్రీపత్రములు (?), మల్లెలు, తులసిదళములు, జమ్మి(శమీ) పత్రములు, ధూప దీప అక్షతా అగురులూ, నేయి (ఆజ్య) పాల (క్షీర) ధారలతో కొలిచినచో కోరిన కోర్కెలు ఫలించును.

స్రక్ + ధర = స్రగ్ధర. అనగా పూలమాల అని కానీ పూలకొమ్మ అని కానీ అర్థం చెప్పుకోవచ్చు. సరస్వతిని పూజించు పూలూ, పత్రములూ, తదితర పూజాద్రవ్యములూ గుదిగుచ్చి చెప్పి స్రగ్ధర నామము సార్థకమొనరించినాడు రా.కృ.

స్రగ్ధర లక్షణములు

4 పాదములు. ప్రతి పాదమున "మ ర భ న య య య" గణములు. యతి 8,15 అక్షరములు. ప్రాసనియమమున్నది.

పృథ్వి :

తరణ్యయుత జిత్వరప్రభా ధగధగాయితా శాంతరుం
దరణ్య మృగభూమి కావ్యథిత దానవస్వాంతుం డా

హిరణ్యకశిపుద్రుహుం డెపుడు నుండు నచ్చో నమ
చ్ఛరణ్య పదపద్ముడై చలదళాకృతి స్వీకృతిన్ 2 -160

తరుణ + అయుత = తరుణ్యయుత

అయుత = పదివేలు. తరుణ్యయుత = పదివేల సూర్యులు

జిత్ = జయింపబడిన

ఆశాంతరుడు = ఆశ + అంతరుడు. దిక్కులమధ్యభాము కలవాడు.

అరణ్యమృగ = సింహము (సందర్భమును బట్టి)

భూమికా = మారువేషము

వ్యథిత = బాధింపబడిన

చలదళము = చెట్టు.

పదివేల సూర్యులను మించు కాంతిచే దిక్కులమధ్యభాగము వెలుగువాడు,

సింహాకృతిచే బాధింపబడిన దానవుడు కలిగినవాడూ (సింహాకృతి చే దానవుని బాధించినవాడనుట)

హిరణ్యకశిపుని శత్రువు (ద్రుహుడు) అయిన నరసింహస్వామి (రావి) చెట్టు రూపము ధరించి నమస్కరించువారికి రక్షణనొసగు పాదపద్మములు గలవాడై అచటనెప్పుడూ నిలిచి యుండును.

అక్కడి నరసింహక్షేత్ర మహిమను శివుడు పునరుద్ఘాటిస్తున్నాడు.

పృథ్వి లక్షణములు:

4 పాదములు. ప్రతి పాదమున''జ స జ స య లగ'' అను గణములుండును.

యతి 11వ అక్షరము. ప్రాస నియమము కలదు

కం. నీవడిగిన జెప్పితి నో
దేవి! చతుర్ముఖులకు దెలియగరాదీ
దైవత తీర్థ క్షేత్ర మ
హావిర్భావములు చింతితార్థప్రదముల్! 2 - 161

తాత్పర్యము సుగమము.

ఉ. ఈ చరితంబు విన్న బఠియించిన వ్రాసిన పుత్రపౌత్ర ల
క్ష్మీచతురాంగనాదిక విశేషము లిమ్మెయి గాంచి మీదటన్
జూచు నరుండు ప్రాముసులు చూడని చక్కని యొక్క నిక్కమో
మేచక మేఘ సంపదుపమేయ శిరోజ! సరోజదృక్కృపన్! 2- 162

మహాదేవుడు ఫలశృతి చెబుతున్నాడు.

నల్లని మేఘముల యొక్క సంపదకు ఉపమేయముగా గల శిరోజములు కలదానా! (మేచక మేఘసంపదుపమేయ శిరోజ) చాలా చక్కని సమాసము .

ఓ పార్వతీ! ఈ కథ విన్నా, చదివినా, వ్రాసినా... పుత్ర, పౌత్ర, ధన, చతురాంగనలు ఈ జన్మమునకు పొంది పైజన్మమున పూర్వపు మునులెవ్వరు చూడని గొప్ప స్థానము ఆ రంగని కృపవలన పొందుదురు.

కం. అని శివుడు కుధరకన్యకు
వినిపించిన యట్టి సరణి వినిపించె మహా
మునులకు ననుపమిత తపో
ధనులకు కథకుండు తత్త్రివిధమేళనమున్ 2 - 163

అని శివుడు పార్వతికి (కుధరకన్యకు) చెప్పిన కథ తపోధనులైన మునులకు కథకుడైన సూతుడు ఆతీర్థ, దైవత, క్షేత్ర సమ్మేళనమును (తత్త్రివిధమేళనమున్) వినిపించెను.

కం. వినిపించిన విని శౌనక
మునిప్రముఖ నిఖిలమును లమోఘా నందం

బును మనముల దాల్చిరి నెల
కొను నిజతనుఫలకపులక కుల కలనమునన్ 2 - 164

అట్లు సూతుడు వినిపించిన, శౌనకాది ప్రముఖ ముని బృందము మనస్సున అమోఘానందమునందిరి. వారి తనువులు పులకలనూని గగుర్పొడిచినవి.

కం. ఆ శౌనకుండు మరియు బి
లేశయ తలిమోపధాన లీలాలోల
స్వాతిశయుడు పరమపద బ
ద్ధాశుడునై రోమహర్షణాత్మజు బలికన్! 2 - 165

బిలేశయము = బిలమున జీవించునది పాము

తలిమము = పరుపు

ఉపధానము = తలగడ

అప్పుడు ఆ శౌనకుడు పామును పరుపూ తలగడ చేసికొని పవ్వళించు విష్ణులీల యందు మనసుగలిగినవాడై (బిలేశయ తలిమోపధాన లీలాలోల స్వాశయుడై) మరియు మోక్షాసక్తి గలవాడై (పరమబద్ధాశుడునై) రోమహర్షణ మహర్షి కొడుకైన సూతునితో నిట్లు పలికెను.

చం. దమనిధి! విట్ఠలేశ్వరుడు దైవతరత్నము, భైమి తీర్థర
త్నము, నల పౌండరీకవసుధాతలమన్నది క్షేత్ర రత్నమీ
త్రిమణులు సూక్తిసూత్రవితతిం గుది గ్రుచ్చితి మచ్ఛ్రవో విధే
య మగుచు నున్కి అక్షవలయాకృతి నీకృతి యొప్పునెప్పుడున్! 2–166

సంబోధన గమనించండి. ఓ దమనిధి! (శమదమములలో దమము)... ఒక కొత్త సంబోధన. ఓ మునివర్యా లా కాకుండా. ఇలాంటి కొత్తపదబంధాలు రా.కృ మార్కు.

విఠలుడు ఉత్తమ దైవతము. భైమి ఉత్తమ తీర్థము. పౌడరీకము ఉత్తమ

క్షేత్రము. ఈ మూడు మణులనూ చాలా అందమైన మాటలతో ఒకసూత్రంలాగా గుదిగుచ్చి మా చెవులలో మార్మ్రోగేలాగా చెప్పినావు.

నీవు చెప్పినది అక్షవలయాకృతిగా ఒప్పుచున్నవి అన్నాడు శౌనకుడు. అనగా జపముచేసిన మంత్రమువలె పట్టుబడినది అనుట.

కం. చతుర భవదుక్తి ముకుర
ప్రతిఫలదఖిలేశ గుణపరంపర కలుషో
జితమగు నంతర్దృష్టిన్
సతతము వీక్షింపదనివి సనదు మహాత్మా! 2 - 167

నీనేర్పుగల మాట యను అద్దమున (యుక్తి ముకురము) ప్రతిఫలించు సర్వేశ్వరుని గుణసంపద పాపరహితమైన (కలుషోజితమగు) లోచూపుతో ఎంతసేపు చూసిననూ తనివి తీరుటలేదు.

అలంకారము: మాటలకు అద్దమునకూ అబేధము చెప్పుటచే రూపకము.

మ. హరియాద్యుం డఖిలాండనాయకుడు నందాపత్యమేలయ్యె? ద
చ్చరితంబెయ్యది? రాధ ఎవ్వతె? తదిచ్ఛావృత్తి యేరీతి ? శం
కరుదేహంబున భైమి యెట్లొదవె? శ్రీకాంతాంగజాతాక్షరో
త్కరమే మంత్రరహస్య? మింతయును వక్కాణింపు మాకింపుగన్!2–168

అపత్యము = సంతానము

శౌనకుడు శ్రీసూతులవారిని మరల కొన్నిప్రశ్నలడుగుతున్నాడు.

1. ఆద్యుడు, అఖిలాండనాయకుడు అయిన హరి నందునకు సంతానమెలా ఐనాడు? ఆ చరిత్ర ఏమిటి?
2. రాధ ఎవరు? ఆమె కోరిక ఏమిటి?
3. శంకరుని దేహమున భైమి ఎలా పుట్టింది?

4. విష్ణుశరీరమున పుట్టిన అక్షరసమూహము విషయమేమిటి?

ఈ విషయములు మాకు ఆనంద మొదవునట్లు విశదీకరించవలసినది.

నావుడు సూతుడిట్లనియె నారదమౌనికి మున్ను మేచక
గ్రీవుడు పుండరీకుని చరిత్రను దెల్పె దదర్థ వైభవం
బే వినిపింతు మీరు వినుడిందరు సందియ మెల్ల డిందు ల
క్ష్మీ విభుదివ్యలీల లరచేత గనందగు దీన దీ నుగన్ 2 - 169

అలా అడిగిన శౌనకాదులకు సూతుడు ఇలాచెబుతున్నాడు. సరే ఇదివరకు పుండరీకుని చరిత్రము నీలకంఠుడు (మేచక గ్రీవుడు) నారదమౌనికి చెప్పినాడు. దానిని వినిపిస్తాను వినండి. అప్పుడు ఆ లక్ష్మీకాంతుని దివ్య లీలలు మీకు చక్కగా (దీనుగా) అర్థమౌతాయి.

ఇప్పటి వరకూ జరిగిన కథ శంకరుడు పార్వతికి చెప్పినాడు. మరల ఆ పుండరీక చరిత్రమే మహాదేవుడు నారదునికి కూడా చెప్పినాడట. ఆ కథ సూతులవారు మొదలుపెడుతున్నారు.

కం. **అని సూతుడు వెండియున**
ర్జున సూతు విహారములు నిరూఢోక్తుల వి
న్నను వొప్ప జెప్ప దొణగెన్
మును వేదవ్యాసు వదనమున వినియునికిన్ 2 - 170

అర్జున సూతుడు = అర్జునుని సారధి = కృష్ణుడు

తాత్పర్యము సుగమము.

చం. **ధనపతి మిత్రుడట్లు ప్రమదాప్రమదార్థము గా నుపన్యసిం**
చిన వచనామృతంబు శ్రుతిసీమలగా డిగి బోధభూజ సే
చన మొనరించుటన్ సఫల సంభ్రమములై సమయూర రాజవా
హనముగ మౌను లబ్ధిజలమాను ఘనంబుల లీలనేగగన్! 2 - 171

ప్రమద = స్త్రీ

ప్రమద = సంతోషము, మోదము

సూతుడు కొనసాగిస్తున్నాడు.

కుబేరమిత్రుడైన (ధనపతి మిత్రుడు) పరమశివుడు పార్వతికి (ప్రమద) సంతోషము కలుగునట్లు (ప్రమదార్థము) ఉపన్యాసించగా ఆ వచనామృతము అక్కడ ఆమెతోపాటు వింటున్న మునులకు కర్ణమార్గములలోనికి దిగి జ్ఞానమను వృక్షమును (బోధభూజము) తడుపుటచేత (సేచనమొనరించగా) వారికి కలిగిన ఫలసంభ్రమముచే కుమారస్వామితో సహా (సమయూర రాజవాహనముగ) వెడలిపోతున్నారు. ఆ వెడలు వారు ఎలా ఉన్నారు? సముద్రము నీరు త్రాగిన మేఘములవలె ఉన్నారు. చాలా మంచివిషములు విన్న తృప్తితో ఉన్నారనుట.

అలం : రూపకము, ఉపమ

సీ. జాలపాదము నంఘ్రి గీలితంబగు సితా
బ్జము భాతి కుంచె హస్తమున గ్రాల
బిరుదంబు బొగడు శ్రీశ్వరు శంఖమనజాలి
తన్నామ ముఖరతం ధర దనర్ప
రజతాద్రికూట గర్జత్కాళికాకృతి
బృహదంసమున నిడ్డ మహతిపలుక
నిగిడి సుషమ్న ఈనిన పిల్ల వెలుగుల
వడువున నెరసంజ జడలు నిక్క

తే. దెగిన చుక్క ధరణికి నేతెంచు కరణి
దరణి చిత్రభతో మేఘ సరణి డిగ్గి
నందనీట శతానంద నందనుండు
మజ్జనంబాడి బాలేందు మౌళి బాడి! 2 –172

1. జాలపాదము = హంస

కుంచె = ధోవతి అంచులను కలిపి చేసిన కుచ్చు. (చామరము అని బులుసువారు ?)

హంస యొక్క పాదమున లగ్నమైయున్న తెల్లని పద్మమువలె చేతిలో పట్టుకున్న పంచెకుచ్చులు అమరియున్న వాడూ

2. శ్రీశ్వరుడు శ్రీ + ఈశ్వరుడు = విష్ణువు

ముఖరితము = ప్రతిధ్వనించు

కంధర = మెడ.

విష్ణునామస్మరణ ధ్వనించుచున్న పాంచజన్యమో యను నట్లున్న మెడ కలిగినవాడూ. మెడను శంఖముతో పోల్చుట సామాన్యము. కానీ అది విష్ణునామము ధ్వనించుచున్నదనుట అద్భుతము.

3. బృహదంసము = పెద్ద మూపు, భుజము

రజతాద్రికూట = వెండికొండ చరియలు

కాళిక = మేఘము

రజతాద్రి చరియలపై నున్న నల్లమబ్బు ఉరుమువలె తనభుజముపై నున్న మహతి యను వీణ మ్రోయువాడునూ. నారదుని భుజము రజతాద్రి చరియ. దానిపై నల్లనిమేఘము మహతి. దాని ధ్వని ఉరుము.

4. సుషుమ్న = నుదుటి మధ్యలో నుండు నాడి. దానికి ఒక వైపు ఇళ, మరియొకవైపు పింగళ అనునాడులుండును.

తిన్నగా సాగు సుషమ్నానాడి యీని పెట్టిన పిల్లలవలె యొప్పుచున్న చక్కని ఎఱ్ఱని జడలుగలవాడునూ. (చాల చమత్కారమైన మాట. సుషుమ్నానాడి లో కాంతిప్రవహించునట. అది ఈని పిల్లలు పెట్టినది. అందుచే అతని

జడలు కాంతివంతములై సంజకాంతులతో ఉన్నవట.)

5. ఆకాశంలోనుంచి తెగిన చుక్కవలె భూమిపైకి వచ్చుచున్నవాడూ. మరియొక మంచి ఉపమ. తెగిన చుక్క చూచుచుండగా నింగినుండి నేలకు రాలును.

6. సూర్యకాంతిని జయించు కాంతితో మేఘాలదారి నుండి దిగి

కనందానది (?) జలములో (నందనీట) స్నానముజేసి నారదుడు (శతానంద = బ్రహ్మ, నందనుడు = పుత్రుడు) బాలేందుమౌళి యగు శివుని కొనియాడెను.

చం. తటపుట బిల్వభూరుహ వితాన లతా నవ పుష్ప నిష్పత
జ్ఝటిల మధూళి ధూళి భవ సౌరభమౌర! భ్రమింపజొచ్చె ని
చ్చట వనదేవతోద్ధత కుచద్వితయ శ్రిత యక్ష కర్దమ
చ్ఛటల దటాలునన్ వెడలు సారపు దావులతోడ లాగుచున్ 2 - 173

తటపుట = గట్టువెంబడి

బిల్వభూరుహము = మారేడు వృక్షము

మధూళి = పూదేనె

ఉద్ధత = గర్వించు

శ్రిత = ఆశ్రయించిన

యక్షకర్దమము = కర్పూరము అగరు కస్తూరి తక్కోలములు కలిపి నూరిన అంగరాగము - బులుసు వారి వ్యాఖ్య

ఔరా ! ఈ ఒడ్డు వెంబడి గల మారేడు వృక్షములపై అల్లుకొన్న తీవియల పుష్పములనుండి స్రవించుచున్న (నిష్పతత్) పూదేనియల తుంపురుల సౌరభములు – ఈ వనదేవత కుచద్వయముపై రాసుకున్న యక్షకర్దమపు వాసన వలె ఈదారులలో వ్యాపించినవి. ఇది నారదుని ఊహ.

అలంకారము ఉపమ.

తే. **ఉచిత నేపథ్యయుతలయ్యు నురగసతులు**
నిఘ్న నిజమౌళి మణిఘృణి నిఘ్న లబ్ధి
నభిక సంకేతములకు రేలరగి యరిగి
తిరుగుమొగమైన చిక్కుల తెరవులివిర! 2 - 174

ముందు పద్యంలో నది ఒడ్డు గురించి వర్ణనచేశాడు రా.కృ. అక్కడి దారులను ఈ పద్యంలో వర్ణిస్తున్నాడు. ఆ దారులు ఇరుకుగా ఉన్నాయి. చిన్నవి. అలా అంటాడా? అనడు. మహాకవి కదా.

ఉరగ సతులు = నాగయువతులు.

నిఘ్నము = స్వాధీనము

నాగయువతులు బాగా అలంకరించుకొని (నేపథ్యయుతలై) ప్రియులను కలుసుకోవడానికి (అభికసంకేతములు = కాముక సంకేతములు) వెళ్ళి తమ తలల పై గల మణికాంతుల వల్ల విఘ్నము పొంది (కాముక కాముకీ సమాగమము చీకటిమాటున సాగు వ్యవహారము. దానికి వారి మణికాంతులే ఆటంకమైనవని భావము) ఆ రాత్రులలో అరిగి తిరుగుమోమైన వారి చిక్కులతెరవులట ఈ దారులు.

నాగకన్యలు విహరించుమార్గము (పాము పాకు మార్గము అడవిలో ఇరుకుసందుల వలె యుండును. పైగా అవి సంకేతస్థలమునకు వెళ్ళివచ్చు మార్గము మరింతగూఢమైనవనుట. దీనిని బట్టి ఆ కైలాస సానువులలోని చిక్కుదారులెంత దుర్గమమైనవో ఊహించవలయుననుట.

ఉ. **వ్యాళ కరాళ కుంభములు గ్రుచ్చుట బోలె బచ్చి ము**
త్యాలు నఖాగ్రధారలకు నాభరణా చరణం బొనర్ప నీ
శైలగుహా గృహస్థలుల జల్పెడు నిద్దురలౌర! గట్టురా
చూలి వయాళి వావురము సూడుకుబట్టు మహోగ్రసింగముల్! 2-175

వ్యాళ = క్రూరమైన, సర్పము

వయాళి = వాహ్యాళి, విహారము

వావురము = గుఱ్ఱము, వాహనము.

అచటి గుహలలో సింహములు నిదురించుచున్నవి.

క్రూరమైన దుష్టగజ కుంభములను గ్రుచ్చి చీల్చినవి కాబోలు (గ్రుచ్చుట ప్రచ్చుట బోలె) ఆ కుంభములలోని పచ్చి ముత్యాలు (ఏనుగు కుంభములలో ముత్యములుండునని ప్రతీతి. అవి మెరుగులు దిద్దనివగుటచే వాటిని పచ్చి ముత్యాలంటున్నాడు రా.కృ.) ఆ సింహముల గోళ్ళలో చిక్కుకుని వాటి నఖాగ్రములకు ఆభరణములై ఒప్పుచున్నవి. అవి నిద్దురపోతున్నాయి. నయమే. అవి పార్వతీదేవి (గట్టురాచూలి) విహారించుగుఱ్ఱమును (సింహమును) సూడుకుబట్టగలవు. అనగా పంతగించి నిరోధించగలవు.ఇది నారదుని మనోగతము.

చక్కని పద్యము.

సీ. **కాబోలునివి గణగ్రామణి కల్పితా**
నల్ప విహార గేహాంగణములు
కాబోలునివి చరత్ఖచర చారు స్తనీ
సమ్మర్ద గళిత భూషాస్రజములు
కాబోలునివి దక్షకన్యాంఘ్రి విన్యాస
ధన్యాసకృత్కేళి మాన్య గుహలు
కాబోలునివి మోదకప్రియ ప్రబల దం
త వ్రాత నిర్భిన్న ధాతుఖనులు

తే. **తెలియగాబోలు నివి వహ్ని తిలక చల క**
పర్ద నిర్దోష సురసరి ద్బహుళ లహరి
గహన కుసుమాయమాన శీకర నిహిత
శీతల క్ష్మాతలోత్థ ద్రుపోతకములు. 2 - 176

నారదుడు ఆ ఇరుకు దారులు గడిచి అచ్చటి విశేషాలు చూస్తూ ఇలా అనుకుంటున్నాడు.

1. ఇవి ప్రమథగణ శ్రేష్ఠులు (గణగ్రామణి) విహరించు ఇండ్ల ముంగిళ్ళు (గేహాంగణములు) కాబోలు.

2. ఇవి ఆకాశమున విహరించు (చరత్ + ఖచర) గంధర్వస్త్రీల అందమైన కుచోపరి భూషణముల నుండి జారిన హారములు కాబోలు.

3. ఇవి పార్వతీదేవి అడుగులిడి (దక్షకన్యాంఘ్రి విన్యాస) పలుమారు ఆడుకొనుటచే ధన్యత వహించు నట్టి గుహలు (ధన్యాసకృత్కేళీ మాన్యగుహలు) కాబోలు.

4. ఇవి ఉండ్రములను ఇష్టపడు విఘ్నేశుని బలమైన దంతములు (మోదకప్రియ ప్రబల దంతవ్రాత) తవ్విన ధాతువుల గనులు (ధాతుఖనులు) కాబోలు.

5. ఇవి అగ్ని తిలకముగాగల శివుని చలించిన జటాజూటమునుండి (వహ్నితిలక చలత్ కపర్ద) దోషరహితములైన (నిర్దోష) అమరనదీ ప్రవాహంబున (సురసరిత్ బహుళ లహరి) అడవిలో పూలుగా చేయబడిన (గహన కుసుమాయమాన) తుంపరలు పడుటచే చల్లబడిన (శీకర నిహత శీతల) భూమియందు (క్ష్మాతల) పుట్టిన (ఉత్థ) పిల్ల మొక్కలు (ద్రుపోతకములు) కాబోలు.

శివుని జటలలోనుండు గంగతుంపురులు నేలపై బడినవి. ఆ తేమలో చిన్ని చిన్ని పూలమొక్కలు పెరిగినవి. ఇదీ సంగతి.

నారదునికి ఎదురుగా అపుడు రజతాద్రి కనిపించినది.

తే. **రాజతాహార్య గోరాజ రాజమునకు**
చంద్రశేఖర వరకకుచ్చారువునకు
నీ మహాసింధు వుపకంఠసీమ నిగిడి
డాలు దీపించె నిదె గంగడోలు బోలె! 2 - 177

రాజత + అహార్యము = వెండికొండ

గోవు + రాజు = వృషభము

కకుత్ + చారువు = కకుచ్చారువు (చారువు = అందమైన, కకుత్ = మూపురము)

ఉపకంఠము = పొలిమేర

డాలు = కాంతి

చక్కని పద్యము.

ఆ రజతాద్రి ఒక పెద్ద వృషభము వలె ఉన్నది. (రాజతాహార్య గోరాజరాజము = వెండికొండ అను వృషభరాజము. రూపకము)

దానికి శివుడు (చంద్రశేఖరుడు)చక్కని మూపురము (కకుచ్చారువు, రూపకము)

ఈ మహాసింధువు... ఏ మహాసింధువు? ముందు పద్యమున చెప్పిన గంగానది ఆ పర్వతము పొలిమేరలో అనగా అంచువెంబడి పారుతున్నది. అది ఆ వృషభరాజమునకు గంగడోలువలె కాంతులు చిందుచున్నది. గంగడోలు అనగా ఆవులకు, ఎద్దులకు మెడ క్రింద మెత్తని కండ వలె వ్రేలాడు భాగము.

ఆ పర్వతోపకంఠమున అనునప్పుడు ఉపకంఠము అనగా సమీపమున, పొలిమేరలో అని అర్థము వచ్చుచున్నది. అదే వృషభమునకు ఉపకంఠము అనగా కంఠము క్రిందిభాగమున అని స్పష్టముగ ధ్వనించుచున్నది.

ప్రవహించు గంగ గంగడోలు వలె ఉన్నదనుట ఉపమ. కానీ గంగడోలు పదములోనే గంగ ఇముడుట సౌందర్యము.

ఉ. **ఈ పృథివీధరంబున నిభేంద్రతటోత్కట దానధారలై**
ద్వీపవతీతరంగ తట విస్ఫుట శైవల కందళంబులై

తాపస బాలికా శ్రవణ దత్తయవాంకుర భూషణంబులై
రేపు దమంబుసేయు శబరీ కబరీ నిబిరీస నీలముల్ 2 - 178

పృధివీధరము = కొండ

ఇభము = ఏనుగు. ఇభేంద్రము = గజరాజు

ఉత్కటము = అధికమైన, మదజలము

ద్వీపవతి = నది

శైవలము = నాచు

యవాంకురము = యవలు ఒకరకమైన ధాన్యము. దాని మొలకలు

చాలా అందమైన పద్యం.

ఆ రజతాద్రి మీద శబరాంగనలున్నారు. వారికి దట్టమైన (నిబిరీసము) నల్లని (నీలిమ) కొప్పులు (కబరీభరములు) ఉన్నవి. సరే ఆ కొప్పులు ఏమి చేస్తున్నవి?

అక్కడి కొండ మీది గజరాజుల మిక్కుటమైన దానధారలుగానూ, అచటి గంగానదిలోని ప్రస్ఫుటముగా కనిపించుచున్న నాచుగుంపులలోనూ మునిబాలికలు చెవులలో పెట్టుకునే యవలమొలకలతో (తృణము) చేసిన కర్ణాభరణములలోనూ ఆ శబరాంగనల కబరీబంధములలోని నిబిరీసమైన నీలిమ చేరుచున్నది.

ఏనుగు మదజలమూ, నదిలోని నాచూ, యవాంకురాభరణములూ సహజముగా నల్లనివి. ఈ శబరకాంతల కొప్పునలుపు వాటికిచేరి మరీనల్లబడి పవలును (రేపు) చీకటిగా (తమంబు సేయు) మార్చివేస్తున్నది.

అలంకారం : ఉల్లేఖము.

దీనిలో రా.కృ ఎంచుకున్న పదాలలో కూడ ఒక చమత్కారమున్నది.

1. ఆ నలుపు గజమదధారలై (ధార = ఏరు) పారుతున్నది.

2. శైవల కందళంబులై ఒప్పుచున్నది. కందళము అను పదమునకు కొత్తమొలక అని అర్థము. కం + దళము అని విడదీసినచో నీటిలో (కం = నీరు) ఒక భాగము అని అర్థము (దళము = భాగము, ఆకు)

3. యవాంకురములకు భూషణమగుచున్నది.

అంకురమునకు నీరు అని అర్థము కలదు.

ఆ శబరకాంతలు తమ కబరిలోని నలుపును నీటిబొట్టు నుండి ఏటివరకూ ఇచ్చి నలుపుచేయగలవన్నమాట. అవి ఎంతనలుపుగా ఉన్నవో ఊహించుకొనుడు అంటున్నాడు రామకృష్ణుడు.

కం. ఇటులనుచు ద్రోచి చని ముం
దట ముని గనుగొనియె వేల్పుదళములు గొలువన్
ఘటవటుక ప్రముఖ మహా
జటిలులతో వచ్చు నా భుజగభుగ్వాహున్ 2 - 179

ఇలా ముందుకు సాగి (త్రోచి) నారదుడు అగస్త్యుడు మొదలైన మునులతో కలిసి దేవతా సేన కొలువగా వస్తున్న కుమారస్వామిని చూసేడు.

ఘటవటుకుడు = అగస్త్యుడు కుండలో పుట్టినాడు. అందుచే కుంభసంభవుడు అంటారాయనను. రామకృష్ణుడు వానికి సరదాసమాసం చేసి ఘటవటుకుడు అన్నాడు. ఘట = కుండ. వటుకుడు = బ్రహ్మచారి. అగస్త్యుడు బ్రహ్మచారి ఏమిటి? ఆయన సతీసమేతంగా వస్తున్నాడు కూడానూ. ఇక్కడ బ్రహ్మచారి అంటే బ్రహ్మమునందు చరించువాడు అని కొంచెం దూరాన్వయం చేసుకోవాలి. ఇలాంటివి రామకృష్ణునికి సరదాలు.

జటిలులు = జటిలుడు + లు (సన్యాసులు)

భుజగభుగ్వాహుడు = భుజగభుక్ + వాహుడు. నెమలివాహనుడు కుమారుడు.

మ. కని యేకారణమేగుదెంచిరొకొ యీకాసూధరుండీమునుల్
కన చిత్రంబగు గంటి గంటి స్వకృత స్కాందోక్తియం దావహి
ల్లిన సందేహము దండ్రిచే తెలియ హాళిన్ వీరి దోకొంచు గ్రౌం
చ నగోద్భేదియు వచ్చె నిట్లగుటకున్ శంకింప నింకేటికిన్ 2 -180

ఆ వసన్తాన్న కుమారస్వామిని, మునులను జూచి నారదుడు అనుకుంటున్నాడు. ఏ కారణము వలన ఈ కుమారస్వామీ (కాసూధరుండు = కాసు అను ఆయుధము ధరించువాడు. కుమారుని ఆయుధము పేరు కాసు అట), ఈమునులూ వచ్చినారోకదా.

ఆలోచించి (కంటి) తెలిసింది (కంటి). మొదటి 'కంటి' కి దివ్యదృష్టితో చూచుట, రెండవ 'కంటి' కి తెలిసినది అని అర్థములు.

తాను రచించిన స్కాందపురాణమున కలిగిన సందేహమును తండ్రిచే తెలుసుకొనగోరి ఈ కుమారుడు (క్రౌంచనగ బేధనము జేసినవాడు = క్రౌంచ నగోద్భేధి = కుమారస్వామి) ఈమునులతో ఆసక్తి (హాళిన్) తో వచ్చినాడు.

కం. శరవణ యుతులగు నీ
పరమమునులు శ్రోతలగుట! యపారప్రజ్ఞా
కరుడు నిశాకర శిశు శే
ఖరుడు హరుడు వక్తయట! యగమ్యము కలదే?! 2 - 181

నిశాకర శిశు శేఖరుడు = చంద్రుడు అన్న చిన్నవాడిని ధరించినవాడు హరుడు.

తాత్పర్యము సుగమము.

తే. అతి రహస్యంబు శుద్ధంబు నాజవంజ
వార్తిహరణంబు నగు నెద్ది యడిగెనొక్కొ
కొడుకు? సర్వజ్ఞు విజ్ఞానకుశలు ధర్మ
మర్మ నిర్ణయవ్మాయ మహితు దండ్రి! 2 - 182

ఆజవంజవము = సంసారము

సర్వజ్ఞుడు, విజ్ఞానకుశలుడు, ధర్మమర్మజ్ఞుడు అయిన తండ్రిని ఏ రహస్యము, శుద్ధమూ, సంసారతారణమూ అయిన విషమును ఈ తనయుడడిగినాడో కదా.

మ. మును పుట్టెం బ్రకృతిం దమంబును రజంబున్ సత్త్వమున్నాగ నం
దు నిలింపారులు తామసాత్మకులు మర్త్యుల్ రాజసుల్ సాత్త్వికుల్
దనుజద్వేషణు లందు బూజ్యులు నితాంత ఖ్యాతి నా నిర్జరుల్
ఘనుడందింద్రుడు డతీంద్రు డీశు దమరుల్ గారెవ్వరుం దత్సముల్
2 - 183

ఇంకా నారదుడు ఇలా తలపోయుచున్నాడు.

మున్ను తామసగుణము ప్రధానముగా గల రాక్షసులు(నిలింపారులు = దేవతలకు శత్రువులు); రాజస గుణాత్మకులగు మానవులు (మర్త్యుల్); సాత్త్విక గుణ గరిష్ఠులు అయిన దేవతలు (దనుజద్వేషులు) అను మూడు విధములైనవారు పుట్టిరి.

దేవతలలో ఘనుడు ఇంద్రుడు. అతనిని మించినవాడు శివుడు. వీరికి మిగిలిన దేవతలు సాటిరారు.

ఉ. దక్కిన విష్ణుభక్తియు దృఢంపు విరక్తియు గల్గు నమ్మరు
ద్భుక్కటకున్ భజించు మతి పుట్టక కంపల బడ్డ కాకినై
యక్కట! మోసపోయితికదా! పెను ద్రిమ్మట నెంతవారికిన్
దక్కునె? ముఖ్య సౌఖ్యము విశిష్ఠ జనంబుల సఖ్య మందమిన్ 2-184

నాకు విష్ణు భక్తి, దృఢమైన సంసార విరక్తియు కలిగినది.కానీ కంపలలో బడ్డ కాకివలె తిరుగుగుణము కలవాడినై మోసపోయితిని. ఆ పరమశివుని (మరుద్భుక్కటకు = మరుత్ + భుక్ అనగా గాలిని భుజించునది పాము. పాము కటకము అనగా కంకణముగా గలవాడు శివుడు) భజించు మనస్సు కలుగలేదు. తిరిగి తిరిగి అలసిపోయితిని. అసలు విజ్ఞులైనవారి సహవాసములేక ప్రధానమైన

సౌఖ్యము అలవడదుకదా.

స్రగ్ధర:

ఐనం గానిమ్ము నన్నీ యతిగురుడు విడం దాప్తభృత్యుండుగా స
న్మానాధీనుండుగా వైష్ణవ సుఖదుడుగా మత్కృపాపాత్రభూతుం
డౌ నంచుం బ్రోచి గోప్యంబగునది తెలుపున్ బ్రార్థితుండై మురారి
ధ్యానానూనాశయుల్ తుల్యదృశుల దమ శిష్యాళి భావింతురెందున్2-185

సరే కానిమ్ము. నన్ను ఈ యతులకు గురుస్వరూపమైన ఈశ్వరుడు విడిచిపుచ్చుడు. ఆంతరంగిక సేవకునిగా (ఆప్తభృత్యుండుగా), సన్మానార్హునిగా, విష్ణుభక్తులకు సుఖమొనరించువానిగా వీడు నాకు కృపాపాత్రుడగునని యెంచి నన్ను బ్రోచును. రహస్య విద్య బోధించును. విష్ణుధ్యానమానసులూ, సమదృష్టి కలవారూ (తుల్యదృశులు) తమ శిష్యులను ఆదరింతురు.

విశేష వృత్తము వాడినాడు. కధలో మలుపు వచ్చుననుటకు సూచన.

స్రగ్ధర లక్షణములు

4 పాదములు. ప్రతి పాదమున “మ ర భ న య య య” గణములు. యతి 8,15 అక్షరములు. ప్రాసనియమమున్నది.

కం. కావున శరణము వేడెద
నా వైష్ణవ సార్వభౌము నడిగెద నాకున్
గావలసిన యర్థములా
దేవుండును తెలుపు తేటతెల్లము గాగన్ 2 - 186

పోయి ఆ వైష్ణవసార్వభౌముడైన శివుని శరణు వేడి నా సందేహములు తీర్చుకొందును. ఆ దేవుడు నాకు అన్నియునూ తేటపరచును.

అని నిశ్చలతర నిశ్చయ
మున నారదుదరిగె సురసమూహావాసం

బునకుం గైలాసమునకు
ననుబింబిత శాంభవాట్టహాసంబునకున్ 2 - 187

అట్టహాసము = పెద్ద నవ్వు, హడవిడిగానుండు, ఆర్భాటముగానుండు

అని మనమున స్థిరముగా నిశ్చయించుకుని నారదుడు దేవతలకు ఆవాసమై ఆర్భాటముతో నొప్పు కైలాసమునకు పోయెను.

సీ. నగధన్వి వాహనంబగు గోవృషము రంకె
లన బొల్చు ఘంటా మహాక్వణములు
హరశిరశ్శశిరేఖ యపరావతారంబు
లన బొల్చు సేవాగతాబ్జముఖులు
కాద్రవేయాకల్పకంఠమూలచ్ఛాయ
లన బొల్చు నగరుధూపాయతంబు
లీశాన భూషణాహి స్ఫుటా మణికాంతు
లన బొల్చు రత్నదీపాంకురములు

తే. ఖండపరశు తనుప్రభాఖండ దుగ్ధ
జలధి జలశీకరము లన బొలుచువేల్పు
టేలికలు జల్లు పూవుదోయిళ్ళు గలుగు
నగము మునిముఖ్యునకు దృగానందమొసగె 2 - 188

1. మేరువు విల్లుగాగలిగిన (నగధన్వి) శివుని వాహనమైన వృషభపు రంకెల వలె నొప్పు ఘంటానాదములు

2. హరుని శిరమునందుగల శశిరేఖకు అపరావతారములుగా కనుపట్టు సేవికలు

3. పాములచే నొప్పు (కాద్రవేయ + ఆకల్ప, కాద్రవేయ = కద్రువసంతానమైన పాములు) శివుని కంఠముయొక్క ఛాయ యనగా నొప్పు నల్లని అగరుధూపములు

4. ఈశానుని భూషణములైన సర్పముల పడగలపై (స్ఫుట = పడగ) మణుల కాంతులనగ నొప్పు మణి దీపములు

5. శివుని (ఖండపరశు) దేహప్రభ యను పాలకడలి తుంపరలననొప్పు దేవతలర్పించు పుష్పాంజలులు

గలిగిన ఆ రజతాద్రి నారదునికి నయనానందకరమైనది. (దృగానందమొసగె)

సీ. ఆకొండ నెత్తాన హైమసాలావళీ
వేల్లితంబగు బలువీడు గాంచె
నావీటి నడుచక్కి నభిరామ శుభవిభా
ధగధగాయితమొక్క నగరుకాంచె
నామహాప్రాసాద మల్లనల్లన డాసి
వాకిట నొక కపివదను గాంచె
నాకపి లపనుచే ననుమతుండై చొచ్చి
చని యొక్క ముత్యాల చవిక గాంచె

తే. నందు విధుకాంత వేదికాభ్యంతరమున
ద్వీపిచర్మోపరిస్థల దీపితార్క
కోటినిభమైన యొక నిరాఘాట నిరఘ
నిరుపమప్రభ గాంచె నిర్నిమిషదృష్టి 2 - 189

చాలా అందమైన పద్యం. కైలాసమున శివమహాదేవుడుండు చోటు అంచలంచెలుగా ఎట్లు చేరవలెనో ఇందు వర్ణితమైనది.

పోతనగారి "అల వైకుంఠ పురంబులో......' అను పద్య ఛాయలు దీనిలో కనిపించును.

1. ఆకొండపై సమతలప్రదేశమున (నెత్తాన) బంగారు ప్రాకారములతో చుట్టుకొన్న (హైమసాలవేల్లితము) ఒక మహా పట్టణము చూచెను.

2. ఆ పట్టణము మధ్యలో (నడుచక్కి) అందముగా ధగధగలాడుచున్న ఒక రాజగృహము (నగరు) ను చూచెను.

3. ఆ సౌధమును సమీపించి దాని వాకిటిలో గజాననుని (కపి = ఏనుగు కపివదనుడు = గణేశుడు) చూచెను.

4. ఆ గజాననుని (కపి = ఏనుగు, లపను = మోము గలవాడు) అనుమతితో లోనికి పోయి ఒక ముత్యాల మండపము (చవిక) చూచెను.

5. అందు చంద్రకాంత శిలావేదిక మధ్యలో (విధు = చంద్రుడు, విధుకాంత శిల = చంద్రకాంతశిల)

6. పులి చర్మముపై (ద్వీపి = పులి, ద్వీపి చర్మము = పులితోలు) కోటిసూర్య సమానమైన (అర్కకోటి నిభ) మేరలేనిది (నిరాఘాట), దోషము లేనిది (నిరఘ), సాటిలేనిది (నిరుపమ) యగు ఒక పెద్ద వెలుగును రెప్పవేయక (నిర్నిమిష) నారదుడు చూచెను.

ఉ. కాంచి విరించినందనుడు కన్నులు బిమ్మిటి నొంద డింది యొ
క్కించుక కొంకుదేరి కనియెన్ దదుదగ్ర మహోగ్రదీప్తిలో
బంచముఖున్ శిఖీక్షణ విభాసి లలాటుమరుజ్ఝరీధరున్
సంచిత సత్కృపారస వశంవదు నాదికపిన్ వృషాకపిన్ 2 - 190

బ్రహ్మకుమారుడైన నారదుడు (విరించి నందనుడు) ఆ పెనుకాంతికి కనులు సంకోచము నొంది ఒకింత తేరుకుని ఆ భయంకరమైన ఉగ్రతేజస్సులో ఐదు ముఖములు గలవానిని, నిప్పు కన్ను లలాటమున గలవానిని, దేవనదిని (మరుత్ = దేవసంబంధమైన, ఝరి = నది, మరుజ్ఝరి) ధరించినవానిని, కూడబెట్టిన పుణ్యమునకు దయతో వశమగువానిని (సంచిత సత్కృపారస వశంవదు), మూల చైతన్యమైన వానిని (ఆది కపిన్) శంకరుని (వృషాకపిన్) కాంచెను.

చం. విడువని వైరవృత్తి దరిచేరి రతీశుడు చేతికత్తి నె
క్కుడు రభసంబునన్ శిరసు గ్రుద్దిన నయ్యలుగెల్లబోయి లో

నడగ బహిఃస్థతత్ త్సరుపదార్పిత సూకరదంష్ట్ర కైవడిన్
జడముడి జంద్రరేఖ వెదజల్లగ జల్లని చిన్నివెన్నెలల్ 2 -191

మన్మథునికి శివునితో వైరం తెలిసినదేకదా. బాణాలు వేసి విఫలుడైన మరుడు ఈ మాటు చేతికత్తితో శివునిపై దాడి చేసినాడట. ఎకాయెకి శివుని శిరసుపై చేతికత్తి బలంగా గ్రుద్దినాడు. కత్తి శిరసులోనికి దిగబడినది. పందికోర వంటి దాని పిడి శివుని శిరసుపై నాటుకుని కనబడుతున్నది. ఇదంతారామకృష్ణుడు శివుని తలపైన వెన్నెలలు కాస్తున్న చంద్రుని ఉత్ప్రేక్షించడానికి అల్లిన కథ. ఆ కత్తిపిడి వలె చంద్రవంక శివుని నెత్తిపై ఉన్నది అంటున్నాడు.

అలంకారం ఉత్ప్రేక్ష.

ఉ. **కుంకుమ పంకశోణయగు కొండలమండల నాథుపట్టి వా**
మాంకము దాకొనన్ ఘణఘణారవభూరి కపాలమాలికా
లంక ృతు లోంకృతుల్ నొదుపులా గడరన్ దట విద్రుమద్రుమ
క్రేంకృతికారి సారస పరీతసుధానిధి రీతి గ్రాలుచున్ 2 -192

అద్భుతమైన ఉపమ ఉత్ప్రేక్షల సంకరం.

ఒడుపు = పూనిక

అడరు = కలుగు, జనించు, విజృంభించు

విద్రుమద్రుమము = పగడపు చెట్టు

సారసము = చాతకపక్షి, పద్మము.

కుంకుమ పంకమునలదికొని ఎర్రని రూపుగల కొండకూతురైన పార్వతి శివుని ఎడమతొడపై కూర్చున్నది. పరమేశ్వరుని మెడలో వేసుకున్న పునుకలమాల కదిలి ఒకదానికొకటి తగిలి ఘణఘణ శబ్దము చేయుచున్నవి. ఈ దృశ్యము ఎట్లున్నది?

తెల్లని శివుడు పాలసముద్రము (సుధానిధి) వలెనున్నాడు.

ఆయనవామాంకస్థిత శైలజ కుంకమపంకశోణ యగుటచే ఆ పాలసముద్రపు టొడ్డున గల పగడపుచెట్టు (విద్రుమద్రుమము) వలెనున్నది.

ధ్వనించుచున్న పునుకలపేరు ఆ చెట్టుపై నిలిచి ఓంకారక్రేంకారములు చేయు బెగ్గురు (చాతక) పక్షుల వలెనున్నవి

చం. ఉమ పసుపాడి మోముతడి యొత్తిన హత్తిన తన్ని శాంకదృ
క్కమలదళాంజనాంక కలకంబుగ నింబగుచేల గేలి వి
భ్రమగతి గప్పినాడనగ బచ్చునినల్లని చారలన్ మనో
రమ నగు ద్వీపిరాడజినరత్నము యత్నము మీర దాల్చుచున్ 2 –193

మరొక అందమైన ఉత్ప్రేక్ష.

పసుపాడుట = పసుపు రాసుకుని స్నానము చేయుట

నిశా + అంకము = నిశాంకము. నిశా = పసుపు, రాత్రి

పార్వతీ దేవి పసుపాడింది. పసుపు రాసుకుని స్నానము చేసిందనడమన్న మాట. తడియొత్తుకున్నది. ఇంకా ఆ పసుపు ఛాయలు మేనిపై యున్నవి. ఆ పసుపు చాయగల కన్నులకు కాటుక (అంజనము) అలదుకున్నది. ఆ పసుపు నలుపు కలసిన ఆమె కమలదళములవంటి కన్నుల శోభ పరమశివునికి చాల ఇంపుగొలిపినది. ఆ పసుపు నలుపుల మిశ్రమమునకు దీటుగా పసుపు నలుపు చారలు గలిగిన పులితోలు (ద్వీపి = పులి, ద్వీపిరాట్ + అజినము = పులి రాజు యొక్క చర్మము) ఇచట రత్నము శ్రేష్ఠవాచకముగా వాడినాడు. శ్రేష్ఠమగు పులి చర్మము అని అర్థం గ్రహించవలె. ఆ పసుపు నలుపు చారల పులితోలును ప్రయత్నముతో దేహము చుట్టూ కప్పి కట్టుకొనినాడు.

పరమేశ్వరుడు పులితోలు కట్టుటకు హేతువు చెప్పుటవలన హేతూత్ప్రేక్ష అను అలంకారము.

అందమైన భావము.

ఉ. దండ నమస్క్రియాభిరతి దండములై బలజిన్ముఖామరుల్
తండు సువర్ణదండముఖ తాడన భిన్న కిరీటులయ్యు బెన్
జండితనంబునన్ మిగుల సందడిజేయుచు జొచ్చిరా గృపన్
బండిన నిండుచూపు పయి బర్వగ వారల గారవించుచున్ 2 - 194

తండము = గుంపు

బలజిన్ముఖామరులు = బలజిత్ + ముఖ + అమరులు = ఇంద్రుడు మొదలైన దేవతలు

తండు = నందీశ్వరుడు, దట్టమైన

చండితనము = మోటదనము

ఇంద్రుడు మొదలగు దేవతలు (బలజిన్ముఖామరులు) గుంపులు గుంపులుగా (తండములై) దండప్రణామములు చేయు కోరికతో శివుని సమీపిస్తున్నారు. ఆ రద్దీని నియంత్రించడానికి నందీశుడు (తండు) బంగారు దండముతో (సువర్ణ దండముఖ) కొడుతున్నాడు. (లాఠీ ఛార్జ్ అన్నమాట). అలా దెబ్బలు తిని కిరీటాలు విరిగిపోయి (భిన్నకిరీటులయ్యు) కూడా మోటతనంతో (చండితనంబునన్) వాళ్ళు సందడిచేసి తోసుకుని శివుని సమీపిస్తున్నారు. చెంతకు వచ్చిన వారిని పండిన నిండుచూపుతో స్వామివారు వారిని గారవిస్తున్నారు.

అలం : స్వభావోక్తి

తే. చరణ పీఠోపకంఠ నిషణ్ణ వృషభ
రాజ కకుదర్పితాంఘ్రి సరోజుడగుచు
నిండు కొలువున్న దేవతామండలేశు
నీశు దగ్గరి మొక్కి యోగీశ్వరుండు 2 - 195

ఉపకంఠము = పొంత, పొలిమేర

నిషణ్ణ = కూర్చున్న/పరున్న

కకుత్ = మూపురము

చరణ పీఠము పొంత పాదపద్మములాశ్రయించి తనమూపురమునుంచి కూచున్న నందీశ్వరుడు కలవాడై, దేవతాశ్రేష్టులతో కొలువున్న పరమేశ్వరుని సమీపించి నారదుడు మ్రొక్కెను.

కం. కనదధర కాంతిపల్లవ
మును దశనద్యుతి లతాంతమునుగా వాక్పూ
జనమొనరించె బురారికి
దనికి సనక మౌనికులవతంసుడు వేడ్కన్! 2 - 196

కనత్ + అధరకాంతి = కనదధరకాంతి = ప్రకాశించు పెదవులకాంతి

దశనద్యుతి = దంతకాంతి

మునికులాలంకారుడైన (మౌనికులవతంసుడు) నారదుడు తనివితీరక (చూచుటచే తనివితీరక అనుట) వేడుకతో పురారియైన శివునికి పూజచేసెను.

ఈ పూజ చాలా చమత్కారమైనది.

నారదుని పెదవుల మెరుపులు అనుచిగుళ్ళు గల ఒకతీగకు ఆతని దంతకాంతి అను పూలు పూచినవి. ఆపూలతో వాక్పూజనము చేసినాడట మునివర్యుడు. రామకృష్ణుడు మాత్రమే ఇట్టి పూజ వర్ణించగలడు. స్తుతిని అందముగా పూజతో కవిత్వీకరించినాడు.

దంతరుచికీ పుష్పమునకూ, అధరకాంతికీ పల్లవమునకూ, వాక్సమర్పణకూ పూజకూ అబేధవ్యవసాయమగుటచే అలంకారము రూపకము.

తే. కాళరాత్రీశుడగు నీకు గడిది తమము
పుండరీకాభుడగు నీకు భూరి రజము
సత్కృపాంబోధియగు నీకు సత్వభృతియు
ననుగుణంబులు మూర్తిత్రయైక నిలయ! 2 - 197

దుర్గాదేవి భర్తవగు (కాళరాత్రీశుడగు) నీకు అధికమగు తమోగుణము. (కాళరాత్రికి దుర్గ అని అర్థము చెప్పినారు బులుసువారు. దూర్గా సహస్ర నామములలో అమ్మ వారికి కాళరాత్రి నామము ఉండియుండునని ఊహించుచున్నాను) రాత్రి పక్షమున చీకటి.

తామరపూవు (పుండరీకము) వంటివాడవగుటచే నీకు ఎక్కుడగు రజోగుణము. పూవు పక్షమున పుప్పొడి

దయాసముద్రుడవగుటచే నీకు సత్వగుణము. సముద్రపక్షమున జలచరములు (భృతి పదమునకు జలచరములని అర్థము చెప్పుట నాకు అందలేదు. పెద్దలు వివరింపవలెను.

కలిగియుండుట నీకు యుక్తము (అనుగుణంబు).

పెద్దలు భావము మరింత ప్రస్ఫుటీకరింతురుగాక.

ఉ. వేదవివాదగోష్ఠిబడి వృద్ధుల బుద్ధుల గొల్వవచ్చు శ్రీ
గాదిలి యై మెలంగ గలకాలము గ్రాలగ వచ్చు నిచ్చనుం
బ్రోదిడు నవ్యభవ్య సుఖముల్ మఖ మాల్యము లందవచ్చు గా
కే దొరకేటికిం దొరకు నీవు విషాగ్నుల నాజ్ఞ బెట్టుటల్? 2 - 198

వేదాలగోష్టులు, వేదాలకు సంబంధించిన వాదములలో కాలము పుచ్చుచు పెద్దలను మనసులో స్మరింపవచ్చు. ఇది బ్రహ్మను గురించినమాట. బ్రహ్మ వేద గోష్టులలో సుఖముగా కాలం వెళ్ళబుచ్చుతున్నాడని అనడం.

సంపద స్వరూపమైన లక్ష్మి ప్రేమతో దగ్గరనుండగా కలకాలమూ ప్రకాశించవచ్చు. విష్ణువు సంపదలతో చక్కగా కాలం గడుపుతున్నాడనడం.

కోరికలు వృద్ధినొందగా నూతన సుఖలాలసులై యజ్ఞమాల్యముగా హవిస్సులు గొనుచూ కాలక్షేపము చేయవచ్చు. ఇది ఇంద్రుని స్వభావములను తెలుపు మాట.

కానీ స్వామీ మీకు వలె కాలకూట విషజ్వాలలు రేగకుండా అదుపాజ్ఞలలో పెట్టగలుగుట మిగిలినవారి వల్ల అవుతుందా? కాదు. అని నారదుడు మహాదేవుని స్తుతించాడు.

కం. అని పలుకు సిద్ధసంయమి
గనుగొని కృపమీర నీలకంఠుడు రా ర
మ్మని కూర్చుండుటకుం దగ
ననుజ్ఞ గావించె హాససార్ధాధరుడై 2 -199

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. కలహాశనముని చెన్నగు
నలికేక్షణు సవిధవసుధ నాసీనుండై
వలిమల పురోధరిత్రిన్
మొలచిన ప్రత్యంత కుధరమునకు తరంబై 2 - 200

నారదుడు (కలహము భోజనముగా కలవాడు – కలహ లిఅశనుడు)

అలిక + ఈక్షణుడు = అలికేక్షణుడు. నుదుట కన్ను గలవాడు. శివుడు

నారదుడు ఆశివునికి సమీపస్థలమందు కూర్చున్నాడు (సవిధవసుధ నాసీనుండై)

అ మంచుకొండకు ముందు ప్రదేశమున (వలిమల పురోధరిత్రిన్) దగ్గరి చిన్నకొండకు (ప్రత్యంత కుధరమునకు) సమానమై (తరంబై) ప్రకాసించెను (జెన్నగున్).

పరమేశ్వరుడు దగ్గర కూర్చోబెట్టుకోగానే నారదుడు పొంగిపోయాడన్నమాట. అందుకే రా.కృ. అతన్ని ఒక చిన్నమంచుకొండతో పోల్చినాడు.

చం. హరుకృప నిట్లు కన్గొని తదానన దత్త నిరీక్షణాబ్జుడై
సురముని పల్కునో పురనిషూదన! నీయనుజీవి నేను మీ

దరయక మోసపోతిని గుహాన్వితులై మునులర్థివేద సు
స్థిరమతి మీరు తత్త్వమును దెల్పెడుచో నిట నుండగల్గమిన్ 2 - 201

అట్లు హరుని దయను పొంది తనచూపు పద్మములను (!) పరమశివునిమోముపై నిలిపి ఇట్లు పలికెను. ఓ పురహరా! నేను మీ సేవకుడను (నీ యనుజీవిన్). నేను ముందుచూపు లేక (మీదరయక) మోసపోతిని. కుమారస్వామియు మునులూ కూడివచ్చి మిమ్ము కోరివేడగా మీరు వారికి తత్త్వమును తెలిపినప్పుడు నేనిచ్చట లేకపోయితిని.

తే. **దండితానంగ! నీదండనుండి యుండి**
ఇపుడు నే జన్నయంతలో ఋషులు వచ్చి
యెది ప్రార్థించిరో మీరలేవిధమున
నుత్తరంబిచ్చిరో వారి యుక్తులకును 2 - 202

అనంగుని దండించిన ఓ స్వామీ! అప్పటిదాకా మీవద్దనే యుండి అలా వెళ్ళి వచ్చినానో లేదో ఈలోపుననే మునులు వచ్చి మిమ్ములను ఏమిఅడిగనారో, వారికి మీరేమి సమాధానము చెప్పినారో కదా.

ఆ. **సాధుజనుల తోడి సంసర్గ మురివిన**
హాని భయము క్లేశ మావహిల్లు
నెంతవారికైన నిది నిక్కమనుమాట
నన్ను మోచి వచ్చె నాగహార! 2 -201

ఓ నాగహార! ఎంతవారికైనా సాధుజనులతో కూడిక విడిచినచో (ఉరివిన) హాని, భయము, కష్టములూ కలుగును. ఈమాట నన్ను తర్కాణగా చూచియే (నన్ను మోచి) పుట్టియుండును.

కం. **కాలీచవడ చరింపుదు**
నీ లోకమునందు నెల్ల నీహితబోధ
శ్రీలాభ బుద్ధినెవ్వరు
బోలరు తత్త్వంబు దెలుపుపొలుపున నిన్నున్ 2 - 204

కాళ్ళలోని శక్తి పోవునట్లు తిరిగితిని. ఈ లోకమునందు నీ వలె హితబోధ చేయువారు లేరు.

కాలు ఈచవడ చరిచెదు = కాళ్ళరిగేలా తిరిగితిని అను దానికి సమానము

కావున క్రౌంచభేధియు నగస్త్యుడు దక్కు మునుల్ త్రిలోక ర
క్షావశ బుద్ధి నిన్నడిగి కాంచిన అర్థము లానతిచ్చి నన్
బ్రోవగబాడి యట్లగుట బోష్యులు శిష్యులు నైనవారలన్
దేవరవంటివారలత దీర్చి కృపారసదృష్టి దేల్పరే? 2 - 205

కాబట్టి స్వామీ! కుమారస్వామి (క్రౌంచబేధి) అగస్త్యుడు, మిగిలిన మునులు అడిగి నీవద్ద తెలుసుకున్న విషయములు నాకునూ తెలిపి నన్ను బ్రోవుము. శిష్యులను పోషించు నీవంటి వారు కృపతో వారి శ్రమను తొలగించెదరు గదా అని నారదుడు పరమశివుని వేడుకున్నాడు.

కం. అని పలికి యూరకుండిన
మునిముఖ్యుని వినయవాక్యములకలరి మనం
బున గృష్ణ నిలిపి పురమ
ర్దను డిట్లను దత్కథా కథనలాలసుడై 2 - 206

పురమర్దనుడు = శివుడు

తాత్పర్యము సుగమము.

చం. విను మునినాథ! నన్ ఋషులు వేడిన యర్థమబోధతీర్థ మ
త్యనఘ మనంతపుణ్య ఫలదాననిదాన మమశ్వరంబు వి
శ్వనుతము దీనిపెంపు గనజాలరు తక్కినవారలెవ్వరున్
దనుజరిపు ప్రసాద జనిత ప్రతిభానిధి నేన దక్కగన్! 2 - 207

ఓ మునినాథ! నన్ను ఋషులు వేడిన విషయము -

ఎరుక లేని మహోత్యము కలది (అబోధతీర్థము)

మిక్కిలి పుణ్యప్రదము (అత్యనఘము)

సాటిలేని పుణ్య ఫలమునిచ్చుటకు మూలకారణము (అనంత పుణ్య ఫలదాననిదాన నిదానము)

నాశనములేనిది (అనశ్వరము)

లోకముచే కొనియాడబడినది (విశ్వనుతము)

విష్ణుదయ వలన కలిగిన ప్రతిభకు నిధియైన వాడిని (దనుజరిపు......నిధి) గనుక నాకుదక్క ఇది ఇతరులకు తెలియదు.

సీ. తరిత్రాడు సీద్రంపు బొరలంటి గాలిచే
జడియు చందమున నంచలు భ్రమింప
సురలు బంతులుసాగి సుధమిథఃస్పృహ ద్రాగు
తీంద్ర దేటులు పూవుదేనె లాన
నా మహావిషమాను నాముర్తులన జంబు
ఫలములం దెల్ల జిల్కలు భుజింప
నాశ్రితాభ్రము లభ్రమతిని గూకలువెట్టు
క్రియ మయూరంబులు కెరలిపలుక

తే. నబ్ధి మథియింప నొక్కట నవతరిల్లు
నాటి సిరివొల్చు చాడ్పున నవనవర్తు
లక్ష్మి దిలకింప మదికి నుల్లసనమొసగు
మందిరమ్మున మున్నేను నుమయుగూడి 2 - 208

1. తరిత్రాడు = కవ్వపుత్రాడు

సీద్రము = పాము

జడియు = చలించు

క్షీరసాగరమథన సమయమున తరిత్రాడైన వాసుకి కుబుసమునందలి

పొరలు గాలికి చలించు రీతిని హంసలు ఎగురుచుండగా

ఇందు శరత్తు ధ్వనితము

2. దేవతలు బంతులుగా కూర్చుని ఆసక్తితో తేనె త్రాగునట్లు తుమ్మెదలు పూదేనియ త్రాగుచుండగా

ఇందు వసంతము ధ్వనితము

3. కాలకూటవిషము భుజించు శివావతారములట్లు నేరేడుపండ్లను చిలుకలు తినిచుండగా

4. ఆకాశమునాశ్రయించిన (ఆశ్రితాభ్రములు) మేఘములు ఇతరమేఘములను ఉరుములు అను కేకలు వేసి పిలుచునట్లు నెమళ్ళు విజృంభించి కేకలు వెట్టుచుండగా 3,4 పాదమలులలో వర్షర్తువు ధ్వనితము.

పాలసముద్రము తరువగా అవతరించిననాటి లక్ష్మి వలె ఉద్భవించిన క్రొంగ్రొత్త ఋతుశోభను (నవనవర్తులక్ష్మి) చూచుచు నేనూ పార్వతీ ఒకరోజు మందిరమున కూర్చునియుండగా

తరువాతి పద్యముతో అన్వయమ

ఉ. **లాలిత లీల నైందవ శిలాస్థలి నాస్థలి గూర్ప గ్రాలుచో**
నా లలితాంగి జూచి వినుమద్రిజ! నామది గూలముద్రుజం
బై లలి నిల్చె నీదగు విహారము తోరము గాగ, వేడు మి
వ్వేళ వరంబులిత్తు నిదె వేళమ నావిని దేవి యిట్లనున్! 2 - 209

ఐందవ శిలాస్థలి = చంద్రకాకాంత శిలావేదిక

(ఇందు = చంద్రుడు. ఐందవ = చంద్రునికి సంబంధించిన)

ఆస్థ = ఆదరము

ఇగుర్ప = చిగుర్ప

అద్రిజ = అద్రి కూతురు = పార్వతి.

కూలముద్రుజము = గట్టులనొరసికొను

ఓ అద్రిజా(పార్వతీ), విలాసలీలతో ఈ చంద్రశిలావేదిపై నాపక్కకూర్చున్న లలితాంగివైన నినుజూచి ప్రేమాదరములు నామదిలో గట్టులొరసికొని ప్రవహించుచున్నవి. నీతోడి విహారము నాకెంతో ముచ్చటగా ఉన్నది. నీకు కావలసిన వరము కోరుకొనుము. వెంటనే (వైళమ) ఇత్తును. అనిన పరమేశ్వరునకు పార్వతీదేవి ఇట్లనియెను.

ఉ. **సేవక కల్పభూరుహము, శిష్ట సుధాంబుధి, భక్త రోహణ**
గ్రావము, దేవముఖ్యుడనగా దగు వేల్ప! యనల్ప రక్తి నీ
సేవకురాలి కిట్లు దయచేసిన యావర మిప్పుడొల్ల నే
గావలె నన్ననాడొసగగా దగు నాదగు విన్నపంబునన్ 2 - 210

సేవించువారి పాలి కల్పవృక్షము (సేవక కల్పభూరుహము), శిష్టుల పాలి పాలసముద్రము (శిష్ట సుధాంబుధి), భక్తుల పాలి రోహణ (రత్న) పర్వతము, దేవతలలో ముఖ్యుడు అనుటకు సరిపడు ఓ స్వామీ! ఈ సేవకురాలికి మీరు దయచేసిన వరము ఇప్పుడు వద్దు. నేనడిగినప్పుడియ్యవలసినది అని పార్వతి వేడుకొన్నది.

కం. **అని పలికి కొంతకాలము**
జన నేడుపవన విహార సమయమునందున్
మును నాకడ నున్న వరమ
కొనివేడె కుమారజనని గురుతత్త్వనిధీ! 2 - 211

తాత్పర్యము సుగమము.

సీ. **కాశి గుహాటవి గయ కురుక్షేత్రంబు**
సైంధవంబును నైమిశంబు పుష్క

రంబును దండకారణ్యంబు చంపకా
రణ్యంబు గాంచనారణ్యకంబు
కేదారమను మహాక్షేత్రంబు గంగ య
మున సరస్వతి గూడి మొనసి మెలగు
నెలవును మొదలుగా గలక్షేత్రములు వేన
వేలుర్వి బొగడొందు వీనిలోన

తే. గాపురముసేయ కొన్నింట గలుగుమేలు
మహిమ గొన్నింట జేకురు మై దొరంగ
నిట్టి క్షేత్రంబులకు నెక్కుడెద్ది యెద్ది
మును పరంబిచ్చు నేక్షేత్రమునికి నీకు? 2 - 212

పార్వతీ దేవి అనేక క్షేత్రముల పేర్లు చెప్పి పరమశివుని అడుగుచున్నది.

నీకు ఎక్కుడెద్ది?

ఏ క్షేత్రము ఉనికి నీకు?

ఎద్ది మును పరము నిచ్చు?

సీ. నీరజగర్భుండు నీవు నింద్రుండు భా
స్కరుడు చంద్రుడు బృహస్పతియు దక్ష
ముఖ్య ప్రజేశ సమూహంబు మన్వాది
చక్రవర్తులు మునుల్ సాధ్య సిద్ధ
మనుజ మహెూరగ దనుజసరీసృప
పశు కీట మృగపక్షి పరికరంబు
స్థావర జంగమాత్మకమగు భౌతికం
బెవ్వనిచే బుట్టు నెవ్వని కృప

తే. నిలుచు నెవ్వని కినుకచే విలయమొందు
నమ్మహాశక్తి సంపన్ను డమ్మహాత్ము

దమ్మహానందు డెచ్చోట నధివసించు
నెట్టివాడమ్మహావిష్ణు డిందుమకుట! 2 - 213

బ్రహ్మ, నీవు, ఇంద్రుడు, సూర్యచంద్రులు, బృహస్పతి, దక్షప్రజాపతి మొదలగు ముఖ్యులు, మనువు, చక్రవర్తులు, మునులు, సాధ్య సిద్ధ మనుజ ఉరగ దనుజ సరీసృప పశు కీటక మృగపక్షి సమూహములు, ఈ భౌతిక జగత్తు ఎవ్వనిచే జనించును?

ఎవని కృపవలన నిలుచును?
ఎవని కినుక వలను లయమగును?
ఆ మహాశక్తి,ఆ మహాత్ముడు, ఆ మహానందమూర్తి ఎచ్చట నుండును?
ఆ మహావిష్ణువు ఎట్టివాడు?
ఇవన్నీ హైమవతి పరమేశ్వరునడిగిన ప్రశ్నలు.

కం. గంగాది తీర్థమహిమ మ
హిం గాదను తీర్థమెద్ది? ఇమ్మూడు మిథః
సంగతి నెచ్చో నుండు న
నంగాహిత! దీనినెరిగి యానతి నీవే? 2 - 214

అనంగ + అహిత = అనంగుని ద్వేషించు వాడా!

గంగాది తీర్థమహిమలను మించిన తీర్థమేది?

పై రెండు పద్యములలో క్షేత్రము గురించి దైవతము గురించి ప్రశ్నించినది. ఆరెండిటితో ఈ పద్యమున తీర్థము గురించి కలిపి ఈ మూడింట సర్వశ్రేష్టమైన క్షేత్ర దైవత తీర్థములు ఎచ్చటనుండును? ఆనతీయవలసినది అని హైమవతి అడిగినది.

మ. అని దాక్షాయని వేడ నుత్తరము నెయ్యం బొప్ప నీనున్నయం
త నగస్త్యాదులు గొల్వవచ్చు శిఖిమీదం బొల్చి సేనాని బీ యే

ననుపన్ స్కందపురాణ మామునులకున్ వ్యాఖ్యాతమున్ జేయ మున్
జని వారల్ శ్రుతతీర్థులై యదియ గాంక్షన్ వేడ దా గానమిన్ 2-215

దాక్షాయణి = పార్వతి

నేను పార్వతికి ఆమె అడిగిన ప్రశ్నకు బదులు చెప్పుటకు సిద్ధమగుచుండగా, నెమలివాహనుడైన కుమారస్వామి అగస్త్యాది మునులతో కలిసి వచ్చినాడు. తాను వ్రాసిన స్కాందపురాణము వినిపించునెడ మునులు అతనిని తీర్థ దైవత క్షేత్రములు మూడునూ ప్రాధాన్యతవహించు పుణ్యస్థలమేది యని అడిగిరి. దానికి సమాధానము తెలియక మునులను వెంటనిడుకొని సమాధానము నన్నడిగి తెలుసుకొనుటకై వచ్చెను.

తే. **వచ్చి శ్రీక్షేత్ర తీర్థ దైవత చరిత్ర**
మన్ముఖంబున మౌని సమన్వితముగ
నెరిగి వారలు దా నిప్పుడిట్టె యరిగె
నంత నీవేగుదెంచితి వజతనూజ 2 - 216

తాత్పర్యము సుగమము.

ఉ. **నావిని శంకరుం బలుకు నారదుడో మదనారి! భూరికా**
ర్యావహ బుద్ధివోలె భువనాళిని హోళి జరింతు భ్రాంతియున్
కావిరి వావిరిం దవిలి కాళుల దోవతి యయ్యె క్షేత్రమున్
దేవుడు తీర్థమొక్కయెడ దీవ్రతరప్రభ నిల్చుటేగనన్ 2 - 217

మదనుని శత్రువగు శంకరా! నేను పెద్ద కార్యములను చక్కబెట్టు బుద్ధిమంతుని వలె (భూరి కార్యావహబుద్ధి వోలె) ఈ జగ్గత్తునందు (భువనాళి) ఆసక్తితో (హోళి) విహరించుచుందును. భ్రాంతి యను చీకటి (కావిరి) అధికముగా (వావిరిన్) దగులుకొన్నది. అది కాళ్ళకడ్డుపడు ధోవతి వలె (కాళుల దోవతియయ్యె) యైనది. అనగా అనవసరపు తిరుగుడైనదనుట.

ఇంత తిరిగితిని గానీ క్షేత్రము, దైవము, తీర్థము మిక్కిలి ప్రాభవముతో

ఒకేచోట తటస్తించుట నేను చూడలేదు. అన్నాడు నారదుడు

తే. **క్షేత్రదైవతతీర్థ చారిత్రమెపుదు**
గరళకంధర ! యొకచోట గలసి యునికి
యానతి యొసంగి నన్ను గృతార్థుజేయు
మనుదు గలహాశి బలుకు నమ్మనసిజారి! 2 - 218

కలహ + అశి = కలహభోజనుదు = నారదుదు

మనసిజ + అరి = మనసిజుని శత్రువు = పరమశివుదు

తాత్పర్యము సుగమము.

చం. **తన మది వల్చు భామినికి దక్కిన నిక్కపు మోహివోలె నే**
మనుజుదు బుద్ధినిల్పు మురమర్దన దివ్యకథానుభూతిపై
ననిశము మత్ప్రియుండతడ యట్లయగున్ వినిపింతు నీకు నే
గని విని యున్న గోప్యము నగమ్యము నైన యదఃప్రపంచమున్ 2-219

తన మనసుకు నచ్చిన స్త్రీకి నిజమైన ప్రేమికుని వలె శ్రీకృష్ణుని (మురమర్దన) దివ్యకథాలాలసుడై ఎవడాతనిపై మనసు నిల్పునో ఆతడే (ఆతదు + అ = ఆతడ. ఇచట అ నిశ్చయార్థకము) నాకు అత్యంత ప్రియతముదు. నీవు అట్టి వాడవగుటచే నారదా! నీకు నేవిని కని యున్న రహస్యము మరియు తెలియలేనిది యైన ఈ వృత్తాంతము నీకు చెప్పెదను.

ఉ. **ఈ సముదగ్ర తత్త్వపద మేనొకరుండ నెరుంగుదున్, సరో**
జానను డొక్కరుండెరుగు, నబ్ధితనూజ యొకర్తెరుంగు, న
వ్యాసవుడొక్కరుం డెరుగు, వాఙ్మనుభోగిపతార్ క్ష్యులాత్మ బ్రా
గ్వాసనమై నెరుంగుదురు గాని తదన్యు లెరుంగరెవ్వరున్ 2 - 220

సముదగ్ర = ఉన్నతమైన

ఈ ఉన్నత తత్త్వమును నేను (పరమ శివుదు), విష్ణువు (సరోజాననుదు),

లక్ష్మి (అబ్ధి తనూజ), ఇంద్రుడు (వాసవుడు), సరస్వతి (వాక్), మనువు (మను), ఆదిశేషుడు (భోగిప), గరుత్మంతుడు (తార్ క్ష్యుడు) ఎరుగుదుము. ప్రాగ్వాసనమై = పూర్వజన్మవాసనవలన. ఇతరులెవ్వరూ దీనినెరుగరు.

తే. **దాప దగువాని మిక్కిలి దాపగలిగి**
క్షేత్రముల కెల్ల బరమమై కీర్తి బడయు
నిమ్మహాక్షేత్ర రాజంబు నెరుగజాలు
ప్రాజ్ఞుడగు వాడు ములుగడు పాప జలధి. 2 - 221

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. **పుడమికి వితస్తి మాత్రపు**
బొడవున నాక్షేత్రరాజము విరాజిల్లున్
నడుమన జ్యోతిర్యానము
వడువున దేజోమయాభివర్తిత మూర్తిన్ 2 - 222

ప్రకాశించు రూపముతో (తేజోమయాభి వర్తితమూర్తిన్) భూమికి పండ్రెండు అంగుళముల (వితస్తి) ఎత్తున ఆ క్షేత్రము విమానము (జ్యోతిర్యానము) వలె (వడుపున) విరాజిల్లును.

కం. **ఆ క్షేత్రమునకు సురస**
ద్మ క్షితి పాతాళముల సమంబై బుధలో
క క్షేమంకర మగునది
యే క్షేత్రము గాకయుండు నిద్ధవిభూతిన్ 2 - 223

ప్రకాశించు ఐశ్వర్యమున గానీ (ఇద్ధవిభూతిన్), బుధులకు మేలుకూర్చుటయందు కానీ (బుధలోక క్షేమంకర మగునది)

ఆ క్షేత్రమునకు సాటియైనది స్వర్గ (సురసద్మ), భూ (క్షితి) పాతాళములలో లేదు.

కం. ఏవంవిధ బహుమహిమై
కావాసంబైన యమ్మహాక్షేత్రమునం
దే వసియింపుదు విను వసు
దేవ సుతార్చా విధేయ ధీయోగమునన్ 2 - 224

ఇట్టి (ఏవంవిధ) పలు మహిమలకు ఆలవాలమైన ఆక్షేత్రమునందు నేను కృష్ణుని పూజించు (వసుదేవసుతార్చా) తదేకబుద్ధితో (విధేయధీయోగమునన్) నివసింతును (వసింతున్)

సీ. సహ్యపాదోద్భూత సరిదన్వయమునకు
నేను ధాతయును లక్ష్మీశ్వరుండు
నభిమానులము గాన నందుగృష్ణుడు కృష్ణ
బ్రహ్మ గౌతమి నేను భైమిగాంచి
యధివసింతుము దండకాటవి మొదలు పం
ప తుదగా గల క్షేత్ర పటలమెల్ల
నజునకు హరికి నాకాయత్తమై హత్తు
భైమి విష్ణుక్షేత్ర భూమి బరచి

తే. వైష్ణవి యనంగదగు నందువలన నాదు
క్షేత్రమున నిల్చి శైవినా ధాత్రి వెలయు
దామరస సంభవ క్షేత్ర తలమునందు
బ్రాహ్మియై యొప్పు నిప్పాట బ్రహ్మపుత్ర! 2 - 225

ఓ నారదా! (బ్రహ్మపుత్రా) అని పరమేశ్వరుడు కొనసాగిస్తున్నాడు.

సహ్యపర్వతములలో పుట్టిన నదీసమూహము (సరిత్ + అన్వయము = సరిదన్వయమునకు) నాకు, బ్రహ్మకు, విష్ణువుకు మిక్కిలి ప్రీతి. దండకారణ్యము మొదలు పంప వరకూ గల ప్రదేశమున గల క్షేత్రములునూ మాకు ప్రీతికరమైనవే. ఈ ప్రదేశమున కృష్ణ విష్ణువుకూ, గౌతమి బ్రహ్మకూ, భైమి నాకూ నివాసస్థానములు.

భైమియే ఇచట విష్ణుక్షేత్రమున వైష్ణవి యనీ, శైవక్షేత్రమున శైవియనీ, బ్రహ్మక్షేత్రమున బ్రాహ్మి యనీ పిలువబడును

తే. పుణ్య గుణగణ్య పాతకారణ్య హేతి
బహుళ పుణ్య ద్విజవ్రజ పిహితకూల
దీపికాకృతి బుధలోక దీపకళిక
యఖిల లోక విపచ్ఛాంతి యాస్రవంతి. 2 - 226

భైమీ నది వర్ణన

పుణ్యగుణములకు ఆలవాలము. పాపములను అరణ్యమునను ఖండించు ఆయుధము (పాతక + అరణ్య, హేతి). పుణ్యులైన బ్రాహ్మణ, పక్షి సమూహములు వ్యాపించిన ఒడ్డులు కలది (పిహితకూల). ప్రకాశించు ఆకృతికలది. పండితుల తెలివికి దీపజ్వాల (బుధలోక దీపకళిక). ఆ భైమీస్రవంతి జనులపాపములను పోగొట్టునది (అఖిలలోక విపచ్ఛాంతి. విపత్ + శాంతి)

తే. నడచి భగవంతు క్షేత్రంబు నడుమ జొచ్చి
విరజయను సింధువెచ్చోట విడిసియుండు
నృహరి ప్రత్యక్షమై యుండు నెట్టిచోట
నట్టి చోటను వైష్ణవి యనగ బరగు. 2 - 227

విడిసియుండు = ఎచట ప్రవహించునో

నృహరి = నృసింహస్వామి.

తాత్పర్యము సుగమము.

తే. కృష్ణవేణి ప్రకాశించు నెంతమేర
నంతమేర మదీయమై యతిశయిల్లు
భైమి యటమున్న జలజసంభవుని యదియ
కాన మూర్తి త్రితయ మయాకారమయ్యె 2 - 228

పై రెండు మూడు పద్యములలో సారాంశము ఇది

విష్ణువు (రంగడు) వెలసినచోట తీర్థమును

వైష్ణవి/ కృష్ణ యనియు

తాను (పరమేశుడు) వెలసినచోట తీర్థమును భైమి / శైవి యనియునూ

బ్రహ్మ వెలసినచోట తీర్థమును గౌతమి/ బ్రాహ్మి యనియునూ అందురు.

అందుచే ఆతీర్థము త్రిమూర్త్యాకార.

ఈ విషయమే పలుమార్లు పలువిధములుగా మార్చి మార్చి చెప్పి రా.కృ. కొంత విసుగుదల జనింప చేసినాడనిపించును.

సీ. చలిదిచిక్కపు జిల్గుసాలు ముల్మానుపై
నొయ్యారముగ బింఛ మొయ్య జెరివి
భాస్కరాంశులు దూరి పారు వ్రేల్వీనుల
వెలలేని మకర కుండలము లునిచి
మోచేతివంపుగా ముడిచి పట్టినకేల
వరదాభయంబు లావటము జేసి
పొరలేని యరటుల నిరసించు మృదులోరు
యమళమధ్యమున గోయష్టి నిలిపి

తే. నిగమనూపురములు మ్రోయ నిరుకుళముగ
సిగ్గు వాసిన కటి ప్రకాశింప నురము
కెంపులేయెండ గ్రక్క చెక్కిళ్ళ నగవు
మొలవ నత్తీర్థమున నిల్చి పొల్చు చక్రి 2 - 229

అందమైన పద్యము. చిన్నికృష్ణుని వర్ణన

1. జిలుగు సాలు = సన్నని పట్టు వస్త్రములు

ముల్మాసు = ? (? ఉర్దూ)

స్వామి తలపైన సన్నని మేలిపట్టుతో నేసిన చిక్కము కలదు. దానిలో పింఛమును ఒయ్యారముగా తురిమినాడు.

2. అంశులు = కిరణములు

వ్రేలు + వీనులు = వ్రేలాడు చెవులు

సూర్యకిరణములు స్వామి వ్రేలాడు చెవిరంధ్రములలోనుంచి దూరిపారునట. అనగా కొంచెము పెద్ద రంధ్రములనుట. వానిలో వెలకట్టలేని మకరకుండలాలు ధరించినాడు.

3. ఆవటము = పొందిక

మోచేతి వంపుగా చేతులు వంచిన స్వామి వరదాభయముద్రలను చేతులలో పొందుపరచినాడు.

4. ఊరు యమళము = జంట తొడలు

గోయష్టి = ఆవులను తోలు కర్ర

పొర తీసిన అరటిబోదెలను నిరసించగల నునుపైన తొడల మధ్యలో ఆవులను తోలు కర్ర నిలబెట్టినాడు.

పొర తీసిన అను విశేషణము తొడల నునుపు దనమును ఎక్కువజేసి చెప్పడమన్నమాట.

5. ఇరుకుళము = అడ్డులేకుండా

నూపురము = కాలి యందె.

స్వామి కాలికి గల వేదములను (నిగమ) అందెలు అదుపులేకుండా మ్రోగుతున్నవి.

6. సిగ్గు వదిలేసిన కటి ప్రదేశము అనగా చిన్నికృష్ణుని అచ్ఛాదన లేని మొల భాగము ప్రకాశించుచున్నది.

7. ఉరముకెంపు = కౌస్తుభమణి

ఉరముకెంపు లేయెండ (లేత + ఎండ) కక్కుచున్నది.

8. చెక్కిళ్ళపై నవ్వు మొలిచినది.

ఇట్టి రూపముతో ఆ తీర్థములో చక్రి వెలసియున్నాడు.

మళ్ళీ మళ్ళీ చదువుకొన్నా తనివితీరని వర్ణన

తే. తీర్థ హారంబునకు వాసుదేవు మూర్తి
నీల తరళాకృతి స్ఫూర్తి నెలవుకొనగ
నత్తొడవునకు సంగమాఖ్యాక తీర్థ
తలము దళుకొత్తు హత్తిన కొలికివోలె 2 - 230

మంచి ఉపమాలంకారం.

ఒక రత్నహారమునకు మూడు రకముల పూసలుండును. అది ఏపూసలతో చేశారో ఆ హారమును ఆ పేరుతో పిలుస్తారు. ఉదా. ముత్యాల హారం అంటే ముత్యాలు ఉపయోగించి గుచ్చినారన్నమాట. రెండవ పూస ఆ హారమునందు పతకములో పొదుగుదురు. దీనిని మేరువు అంటారు. మూడవరకం పూసలు సరిగ్గా పదకానికి ఆపోజిట్ గా గుచ్చుతారు. వీటిని కొలికిపూస / కొలికి పూసలు అంటారు. కొలికి అంటే కొక్కి. హారాన్ని ఒక కొక్కీకి తగిలించి వ్రేలాడదీస్తారు. అక్కడగుచ్చే పూస కొలికిపూస.

ఇప్పుడు పద్యంలోకి వద్దాం. ఈ పాండురంగక్షేత్రము ఒక అమూల్య హారము. దానికి మేరుపూస పాండురంగడు అనే మేటి నీలము (నవరత్నాలలో నీలము ఒకటి). సంగమతీర్థము ఆ హారమునకు కొలికిపూస.

చం. ఖరనఖరాగ్ర నిర్దళిత కర్బురరాజ భుజాంతరుండు శ్రీ
నరహరి యుండు సంగమమునం జలమాడి నృసింహునంఘ్రి పం
కరుహ యుగంబు గాంచి తన కల్గిన మాత్రము దానమిచ్చు నే
నరుడొకపూట వాడును గనంగల డాదిమ విష్ణుధిష్ణ్యమున్! 2 - 231

ఖర = వాడియైన

నఖర = గోళ్ళు

నిర్దళిత = ఛేదింపబడిన

కర్బురము = బంగారము

వాడిగోళ్ళతో ఛేదింపబడిన హిరణ్యకశిపుని వక్షము గలవాడు (కర్బురరాజభుజాంతరుండు)

హిరణ్యకశిపుడు అనుటకు మన కవులు కనక కశిపుడు అనడం ఉంది. దీనికి రామకృష్ణుడు కొత్త సమాసం చేసేడు చూడండి. కర్బురరాజు అన్నాడు. కర్బురము అంటే బంగారం. కర్బురరాజు అంటే బంగార్రాజు. కనక కశిపునికి పర్యాయపదంగా బంగార్రాజు అంటాడీయన. ఇలా అనే మరొక కవి ఉన్నాడా?

అలాంటి శ్రీ నరసింహస్వామి వెలసిన ఆ తీర్థములో స్నానమాడి, ఆ దేవుని పాదపద్మములు దర్శించి తనకు కలిగినదేదైనా సరే ఒకపూట అక్కడ దానం చేసిన నరుడు ఆదిమ విష్ణు (మూలపురుషుని, విరాట్పురుషుని) స్థానము (వైకుంఠము) చూడగలుగును. అనగా వానికి వైకుంఠప్రాప్తి కలుగును.

కం. **కలుష వన ప్లోష దవా**
నల కీలావలయమైన నరహరి క్షేత్ర
స్థల పుణ్య మహిమలెన్నిన
గలుగు గురుక్షేత్ర ముఖ్య గమనఫలంబుల్! 2 - 232

కలుష వనము = పాపమనెడు అడవి

ప్లోష = కాల్చునట్టి

నరసింహక్షేత్రము (నరహరి క్షేత్రము) పాపములను అడవిని దహించివేయు దావానల జ్వాల. దాని మహాత్మ్యము నెన్నినచో కురుక్షేత్రాది ప్రధాన క్షేత్రదర్శన తుల్యమగు పుణ్యము లభించును.

తే. అపునరావృత్తి శాశ్వత విపుల సౌఖ్య
సిద్ధి ప్రహ్లాదునికి దయజేసినట్టి
యా నృహర్యక్ష విభు క్షేత్ర మధిగమించు
జనుడు పాపంబువలనమోచనము గాంచు. 2 - 233

నృహర్యక్ష = నృసింహుడు

అధిగమించు = ప్రవేశించు, ధరించు

ఇది పద్యం అనుకోకుండా మామూలు వాక్యాల్లా చదివి చూడండి. వచనము లాగా ఉంటుంది. పురాణం చెప్పే అలవాటు ఉన్నవారు వచనాన్ని పద్యంలాగా ఒక ఒడుపుతో చదువుతారు. అలా చదవడానికి సరిగా సరిపోయే విధంగా ఈ ఫలశృతి చెప్పే పద్యం వ్రాసినాడు రామకృష్ణకవి. ఇలాంటివి ఈ కవికి సరదా.

ఇలాంటి తేటగీతులు కొందరు ఆధునిక కవులూ వ్రాసేరు. "ఆమె కన్నులలో అనంతాంబరంపు నీలినీడలు కలవు" .. ఇది వచనం లాంటి తేటగీతి.

మామూలుగా పాపములనుండి మోచనము అంటాం. రామకృష్ణుడు పాపంబు వలన మోచనము అని పంచమీ విభక్తి వాడినాడు.

ఆ క్షేత్రస్థలి క్రోశపంచక మితంబై యుండు దత్రత్యులన్
వీక్షించుం దివినుండి వేల్పుగమి దిగ్వేదండ శుండాకృతా
ర క్షుద్రేతర దోశ్చతుష్టయులగా, రాజీవరాజీవ స
చ్చక్షూ రమ్యులగా హిరణ్మయ పటీ సక్తోరులంగా మహిన్ 2 - 234

ఆక్షేత్రస్థలి ఐదు క్రోశుల పరిమితమైనది. దానిలోనిజనులను (తత్రత్యులన్) దివినుండి వేల్పులు చూచుచుందురు. వారికి ఆ క్షేత్రము నందలివారు ఎట్లు కనబడుచున్నారో మూడు విశేషణములతోచెప్పుచున్నాడు

దిగ్వేదండము : దిగ్గజము

శుండా : తొండము

కృతార : చేయబడిన

క్షుద్రేతర : శ్రేష్ఠమైన (చెడ్డది కానిది : శ్రేష్ఠము)

దోః + చతుష్టయలగా : నాలుగు భుజములు గలవారిగా

దిగ్గజముల తొండముల వంటిశ్రేష్ఠమైన నాలుగు భుజములు గలవారిగా కనబడుతున్నారు

2. రాజీవ : పద్మము

రాజీవ : చేప

సత్ + చక్షూ రమ్యులగా : చక్కని కన్నులు గలవారిగా

పద్మములవంటి, మీనములవంటీ చక్కని కన్నులు గలిగిన వారిగా కనబడుతున్నారు

3. హిరణ్మయ : బంగారు

పటీ : వస్త్రము

సక్త : కలిగిన

ఊరులంగా : తొడలుకలిగినవారుగా

కటికి బంగారు చేలములుకట్టినవారుగా కనబడుతున్నారు.

నాలుగు భుజములు, పద్మాక్షములు, మీనాక్షములు, బంగారు కటిచేలములు... ఇవి విష్ణులక్షణములు. దివినుండి చూచు దేవతలకు ఆ క్షేత్రమున వసించువారు విష్ణుస్వరూపులుగా కనబడుతున్నారన్నమాట. ఇదీ ఆ క్షేత్ర మహాత్మ్యము.

ఉ. వంచన యింతలేక బహువారములెంతయు గ్రూర చిత్తుడై
పంచజనుండు పంచవిధ పాతకముల్ మును చేసెనేనియున్

బంచత శ్రీనృసింహు కుడిభాగమునం గను పుణ్యమొక్కడున్
గాంచిన జాలు విష్ణుపదగామియగున్ గులకోటి తోడుతన్ 2 - 235

పంచజనుడు = మనుష్యుడు

పంచపాతకములు = బ్రహ్మహత్య, సురాపానము, స్వర్ణస్తేయము, గురుతల్ప గమనము, పైవాటిని చేసినవారి సహవాసము అను ఐదు.

సంకోచము లేకుండా పంచపాతకములు చేసిన వాడుకూడా ఈ క్షేత్రమునగల శ్రీనృసింహుని కుడిభాగమున గల ప్రదేశమున మరణించిన (పంచతన్ గను) ఆతడు తన కులకోటితో వైకుంఠమునకు పోవును.

ఉ. **దేవుని వామభాగమున దేహము నూడ్చిన సార్వభౌముడౌ**
దేవుని వెన్క మేల్కొనని త్రేనుపు గైకొన నాకవాసియౌ
దేవుని మ్రోల దక్షిణపు దిక్కున నీల్గినయేని ముక్తుడౌ
గావున మానవుండెపుడు గాపురమాయెడ జేయగావలెన్ 2 - 236

దేహము నూడ్చుట, ఈల్గుట = మరణించుట.

ఇంకొక విచిత్రమైన మాటకూడా అన్నాడు మరణించుట అను అర్థము వచ్చుటకు రామకృష్ణుడు. "మేల్కొనని త్రేనుపు గైకొనుట" అన్నాడు. అంటే వాయువు (ప్రాణము) నోటివెంట విడిచిపెట్టడమన్నమాట.

ఈ క్షేత్రంలో నరసింహుని పరిసరములలో మరణించినవానికి ముక్తి లభించును.

దేవును కుడిపక్క మరణిస్తే వైకుంఠము (దీని ముందుపద్యం)

దేవుని ఎడమ పక్క కనుమూస్తే సార్వభౌమత్వం

దక్షిణ దిక్కున నీల్గిన ముక్తి.

కం. **యతిపతి! యేతత్ క్షేత్రో**
ర్జిత చరితం బ్రకటనంబు సేయగదగు న

య్యితిహాస మొకటి గలదది
శ్రుతిపేయంబు వినుమనుచు రుద్రుడు పల్కెన్ 2 - 237

ఓ నారదా (యతిపతి)! ఈ క్షేత్రము గొప్పదనము (క్షేత్ర + ఊర్జితము) తెలుపు ఒక ఇతిహాసమున్నది. అది వీనులవిందుగా ఉంటుంది. చెబుతాను విను అని పరమేశ్వరుడు పలికెను.

శా. **అంభోరాశి గభీర ! భీరహిత చితాభోగ! భోగావళీ**
సంభారామర రాజ! రాజకృత పుజాయోగ్య! యోగ్యర్థిమి
త్రాంభోజా హిమధామ ! ధామహిత నిత్యావాస లక్ష్మీ సము
జ్జృంభాలంకృత వక్త్ర! వక్త్రభిముఖ శ్రీమద్గుణప్రాభవా! 2 - 238

అంభోరాశి గభీర

సముద్రము వంటి గాంభీర్యము గలవాడా

భీ రహిత చిత్త + ఆభోగ

భీ = భయము. ఆభోగము = సంపూర్ణత

భయములేని చిత్తముతో సంపూర్ణుడైనవాడా

భోగ + ఆవళి, సంభార + అమరరాజ

అనేక భోగ సంభారముగల్గిన దేవేంద్రుని వంటి వాడా

యోగి + అర్థి, మిత్ర + అంభోజ + అహిమధామ

అహిమధాముడు = హిమధాముడు కానివాడు = చంద్రుడు కానివాడు = సూర్యుడు (నిషేధార్థంలో చెప్పడం)

యోగులు, అర్థులు, మిత్రులు అను పద్మములకు సూర్యుడా

ధామహిత, నిత్య + ఆవాస, లక్ష్మీ, సముజ్జృంభ + అలంకృత, వక్త్ర

ఇల్లు హితమగుటచే లక్ష్మి నివాసముండి ఆమె జృంభణము (అతిశయము)

ను గళాలంకృతిగా గైకొనినవాడా

వక్తృ + అభిముఖ (వక్త్రభిముఖ) శ్రీమద్ + గుణ ప్రాభవా

నీ సద్గుణములను ఎదురుగాగల వందిమాగధులచే పొగడబడువాడా

అని తెనాలి రామకృష్ణకవి విరూరి వేదాద్రి మంత్రిని (కృతిపతి) సంబోధించి ఆశ్వాసాంతము అగుచున్నదని హెచ్చరిక చేస్తున్నాడు.

పై పద్యమున చక్కని ముక్తపదగ్రస్తమను అలంకారము గమనింపదగ్గది.

కం. శఠ మఠన వంశవర్ధన!
కఠిన కుఠారాగ్ర దళిత గర్విత విద్వి
డ్జఠరమునితుల్య! వితరణ
పఠన కళాభ్యాస విభవ పారీణమతీ! 2 - 239

శఠమఠ గోత్రము గలిగిన వంశమును వర్ధిల్లజేయువాడా

కఠిన, కుఠార + అగ్ర, దళిత, గర్విత, విద్విట్ + జఠర, మునితుల్య

విద్విట్ = శత్రువు

కఠినమైన గొడ్డలి మొనచే చీల్చబడిన గర్వితులైన శత్రువుల యొక్క పొట్టలు గల పరశురామమునికి సమానుడా! శత్రువులను చంపినవాడా

దానకళను చదివి (పఠన) అభ్యాసము చేయు వైభవములో ఆరితేరినవాడా!

రెండవ మారు కృతిపతి విరూరి వేదాద్రికి హెచ్చరికలుచేస్తున్నాడు రామకృష్ణుడు.

మాలిని

కవిశుక సహకారా! కల్పవృక్షావతారా!
సవినయ నిజమూర్తీ! సర్వ దిగ్గాహి కీర్తీ!

భువన హిత చరిత్రా! పుణ్య దాక్షిణ్య మిత్రా!
నవరసిక వతంసా! నవ్య సూక్తి ప్రశంసా!

సర్వ దిక్ + ఆహి కీర్తీ = ఎల్ల దిక్కులనూ గ్రహించిన కీర్తి గలవాడా! ఆహి = కుదువబెట్టు.

మిగిలిన సంబుద్ధులు సులభగ్రాహ్యములు

కృతిపతి హెచ్చరిక ముమ్మారు అయినది.

మాలిని లక్షణములు

పాదమునకు న న మ య య గణములు

యతి 9 వ అక్షరము

గద్యము

ఇది శ్రీపరమపద సనాథ నిరవధిక కృపాపరిపాక పరిచిత సరసకవితా సనాథ రామకృష్ణకవినాథ ప్రణీతంబైన పాండురంగ మాహాత్మ్యంబను పరమభాగవత చరిత్రంబునందు ద్వితీయాశ్వాశము.

ఇది శ్రీ దేవగుప్తాపు కూటంరాజు, సూర్యవిజయలక్ష్మి పుణ్యదంపతుల కనిష్ఠ పుత్రునిగా కాట్రావులపల్లిలో జన్మించిన సూర్యగణపతిరావుచే శ్రీ బులుసు వేంకట రమణయ్యగారి లఘుటీక ననుసరించి పాండురంగ మహాత్మ్యము కావ్యమునకు సంతరింపబడిన పామర వ్యాఖ్యానమున ద్వితీయాశ్వాసము.

తృతీయాశ్వాసము

కం. శ్రీరమ్య చరణ తల లా
క్షారస రాగాభిరమ్య శంకావహదృ
గ్ధార! సమారాధిత రఘు
వీరా! రామానుజయ్య వేదాద్రీశా! 3 – 1

శ్రీ = లక్ష్మి.

లాక్షారసము = లత్తుక

రాగము = ఎరుపుదనము

లక్ష్మీ దేవి రమ్యములగు పాదములలందలి లత్తుక యొక్క ఎరుపు యొక్క చక్కదనము అను శంకను పొందు కన్నులలోని ఎర్ర జీరలు కలవాడా!

పూజింపబడిన శ్రీరాముడు కలవాడా!

ఓ విరూరి రామానుజుని కొడుకువవైన వేదాద్రి ప్రభూ!

మొదటి సమాసము గమనింపదగ్గది. వేదాద్రి కంటిలోని ఎర్ర జీరలు శుభంకరమైన శ్రీపాదలత్తుక రాగమువలె తోచుచున్నదట. కథలో నిగమశర్మ స్ఫురద్రూపము అట్టిదే. నామధేయము నట్టిదే. పైకి స్ఫురద్రూపి. లోన దుర్వర్తన దుర్వ్యవహారము గల మానసము. పేరుకు నిగమశర్మ. వేదము (నిగమము) ఏమాత్రమూ ఒంటబట్టనితత్త్వము. నేతిబీరవంటి పేరు.

వ. ఆ కర్ణింపుము. మాయార్ణవ తూణీరుండు వీణామునిం గనుగీని యిట్లనియె 3 – 2

ఉ. ప్రాసగు విత్తువంటి నెరపారు కులంబున బుట్టి, వేదముల్
బోసినగాదె, శాస్త్రములు పుట్టిన యిల్లు, కళా కలాపముల్
డాసిన రచ్చ యంచు నఖిలంబుదనుం గొనియాడనొప్పు ను
ద్భాసితభాసిత ద్యుతి సభాపతినా నొక డాహితాగ్నియై 3 – 3

ప్రాసగు విత్తు అన్నది చాలా గమ్మత్తైన ప్రయోగం. "ప్రా" అనగా ప్రాత అని అర్థం. ఈ "సగు" అన్నది ఒక ధాన్య విశేషం (సగ్గు, సగ్గుబియ్యం) పాతసగ్గుధాన్యం వంటి విత్తనముగల అని దీనికి పిండితార్థం. పాతధాన్యము మాత్రమే విత్తనాలకు వాడతారు.

నెఱపారు కులంబునపుట్టి....

నెఱ అనునది రమ్యవాచకము. పాఱు శబ్దమునకు బ్రాహ్మణుడని అర్థం.

రాజనపు వరి విత్తును బోలిన చక్కని బ్రాహ్మణ కులమునబుట్టినవాడు.

ఈతనిని అందరూ (అఖిలంబు) కొనియాడుతూ ఉంటారట.

ఏమని?

వీనిఇల్లు వేదములు పోసిన గాదె

గాదెలో ధాన్యము నిలువయుంచుదురు. ఎప్పుడు కావలిస్తేఅప్పుడు తీసుకుందుకు. అలాగే వీనియింట వేదములు నిలువఉండును. కావలసినపుడు వానిని వినియోగించుచుండును.

వీని యిల్లు శాస్త్రములకు పుట్టిల్లు

వీని యిల్లు కళలకుకాణాచి. అవిడాసిన రచ్చ అంటున్నాడు. రచ్చ అనగా స్టేజ్.

అల్లాంటియింట గొప్ప (ప్రాసగు విత్తువంటి) వంశమున ఎల్లరూ కొనియాడుచుండగా

ఒక బ్రాహ్మణుడు నాయకునివలె (సభాపతినాన్) వెలుగొందుచుండును (ఉద్భాసిత భాసితద్యుతి). ఇచట వెలుగును పునరుక్తముచేసినాడు. అనగా ద్విగుణీకృతమైన వెలుగనడమన్నమాట.

వచనము

అతండు కళింగదేశాభరణంబగు పీఠికాపురంబధిష్టించి సకల మహీ సుపర్వ శ్రేష్టుండై వెలయునంత. 3 – 4

సకల మహీసుపర్వ శ్రేష్టుండై = సకల బ్రాహ్మణులందుశ్రేష్టుడు. (మహీసుపర్వులు = భూదేవతలు)

తే. ఆ మహీసురలేమకు నతుల నిష్ఠ
నింగివేల్పుల నేలకు, నేల వేల్పు
కొలము నింగికి దెచ్చుచు గొలువ బుత్రు
డొక్కడుదయించె దత్కృపాభ్యుదయ మహిమ! 3 – 5

నింగివేల్పులు = దేవతలు

నేలవేల్పులు = బ్రాహ్మణులు

ఆ బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుని భార్య నింగివేల్పులను నేలకు, నేలవేల్పులను నింగికి తేగలిగినంత గొప్పగా వారిని (వేల్పులను) కొలిచినది. వారికృపా విశేషము వలన ఆమెకు ఒక పుత్రుడు ఉదయించెను.

అలం. అతిశయోక్తి.

ఆమె నింగివేల్పును పూజించిన సంతోషించి ఆ వేల్పు నేలపైకి వచ్చి ఆమెకుప్రత్యక్షమవ్వవలసినదే

ఆమె భూసురుని సేవించినచో ఆతనికి దేవత్వము సిద్ధింపవలసినదే. అట్టి నిష్ఠ ఆమెదని చెప్పడమన్నమాట.

మ. వనితామానస సూనసాయకుడు, జీవత్తాతపాదుండు, భూ
జన సన్మాన్య విశుద్ధ వర్తనుడు, ఉదంచ త్యాగశీలుండు చం
ద్రుని పెన్నుద్ది సమగ్రకాంతి మహిమన్ నూనూగు మీసాల లే
గొనబుంప్రాయపు కూన యతడు తోఁచుండు వాచాలతన్ 3 –6

నిగమ శర్మను పరిచయం చేస్తున్నాడీ పద్యంలో

ఇతడు.... యువతుల మనసులను దోచుటలో మన్మథుడు (సూన సాయకుడు = పూల బాణుడు)

జీవించియున్న తండ్రి కలవాడు (జీవత్ + తాతపాదుడు. తాత = తండ్రి. పాదుడు అనునది శ్రేష్ఠ వాచకము)

ప్రజల (భూజన) గౌరవింపబడుశుద్ధ వర్తనము కలవాడు.

గొప్ప త్యాగశీలుడు (ఉదంచత్ + త్యాగశీలుండు)

పూర్ణ తేజస్సులో (సమగ్రకాంతి మహిమన్) చంద్రునికి సాటి (చంద్రుని పెను + ఉద్ది)

యౌవనతేజస్సు కలిగిన చిన్నవాడు (గొనబుంబ్రాయపు తేజుకూన. గొనబు = మనోజ్ఞము. కూన = పసిపిల్ల)

అధికప్రసంగమున (వాచాలతన్) దిట్ట (ఉత్కోచుడు)

ఈ పద్యంలో నిగమశర్మ చిన్నతనం లక్షణాలు చెప్పాడు. బయోడాటా చూస్తే మంచి మార్కులు వచ్చినట్లే యున్నది. ఇంకా నూనూగు మీసాల గొనబుప్రాయము వాడేకదా. ఇకపై తొండ ముదిరి ఊసరవిల్లిగా పరిణమించును.

వ. **అజ్జగతీ సుపర్వసంభవునకుం బితృదత్తంబగు నిగమశర్మాభిదానంబు ప్రసిద్ధంబైయుండు వెండియు** 3 - 7

జగతి = భూమి, సుపర్వుడు = దేవత,

జగతీసుపర్వుడు = భూదేవుడు (బ్రాహ్మణుడు)

జగతీసుపర్వ సంభవుడు = బ్రాహ్మణపుత్రుడు.

అభిదానము = పేరు

పితృదత్తము = తండ్రి పెట్టిన

తే. ఆతడనూచాన సంతతి నవతరిలియు
సగల నిగమశిఖా రహస్యములు గనియు
మనసు దార్తీయ పురుషార్థమునకె తార్చె
దైవఘటనా వశంబున నోవశీంద్ర! 3 - 8

అనూచానము = శిష్ట పరంపర

ఓ వశీంద్ర! (ఓ ఇంద్రియ నిగ్రహము కలిగిన నారదా) అని పరమేశ్వరుడు కొనసాగిస్తున్నాడు.

ఆ నిగమశర్మ శిష్టపరంపరాగతముగా వచ్చు వంశాచారము కలిగినవాడు. సకల వేదాంత (వేదశిఖ = వేదములకు చివర = వేదాంత) రహస్యములు తెలిసినవాడు. అయిననూ దైవ వశమున (దైవ ఘటనావశంబున) వాడు మనసును మూడవ (తార్తీయ) పురుషార్థమునకు తార్చినాడు.

ధర్మార్థకామమోక్షములు నాలుగు పురుషార్థములు. మూడవ పురుషార్థము కామము.

పై నారదుని పరమేశుడుసంబోధించిన విధము చూడదగినది. ఇంద్రియ నిగ్రహము కలవానికి విశృంఖలేంద్రియుడైన నిగమశర్మ కథ చెప్పబూనుతున్నాడు పరమేశ్వరుడు.

చం. తలగడు గంగమర్దనము ధౌతపటా వరణంబు సంస్కృతో
జ్జ్వల కలమాన్నభోజనము చందనచర్చ ప్రసూన దామకం
బులు కపురంపు వీడ్యమును భూషణ పంక్తులు గల్గి నిచ్చలున్
పులుగడుగంగబడ్డ నునుముత్యము బోలుచు వాలుచుం బురిన్ 3 - 9

నిగమశర్మ విలాసములు

ఆ పురవీధులలో వాలుతాడు వాడు. ఈ వాలడం కొంచెం చెడు అర్థంలోనే వాడడం కద్దు. ఈ పదం రామకృష్ణుని నాటికే ప్రాచుర్యంపొందిందన్నమాట.

ఎలా వాలుతాడు?

అభ్యంగనస్నానం చేస్తాడు (తలగడుగు)

ఒళ్ళు పట్టించుకుంటాడు (అంగ మర్దనం. ఈనాటి భాషలో మసాజ్)

చక్కగా వండివార్చిన (సంస్కృత = చక్కగాచేయబడిన) మిలమిలలాడు వరి అన్నం (కలమాన్నం) భుజిస్తాడు.

చందనం అలదుకుంటాడు (చందన చర్చ. చర్చ = పూత)

కర్పూర తాంబూలం వేసుకుంటాడు (కపురంపు వీడ్యము. వీడ్యము = తాంబూలము)

భూషణములు ధరిస్తాడు.

ఎప్పుడూ పులు గడిగిన ముత్యంలా మెరిసిపోతూ పురవీధులలో వాలుతాడు. (వాలుం బురిన్)

సీ. **కలదు లేదను వాదమునకోర్చి మీనుమీ**
సమువంటి యొంటిజందెము మెరవగ
బహు సంకుమదపంక పాణింధమంబైన
తాళిగోణపు జుంగు నేలజీర
గడలేని వీడ్యంపు గప్పు జందురు గావి
మోవి పల్లెత్తుల ముసుగుదన్న
సానతాకులు గల్గు సూనాస్త్రు శంఖంబు
గతి నఖ రేఖాంకగళము దనర

తే. **సఖులు పరిహాసకులు వెంటజనగ యువతి**
భుక్తనిర్ముక్త పరిధాన యుక్తుడగుచు
నగర ఘంటాపథంబున నగుచు తిరుగు
నొరపు గల తీవి జాతిమాత్రోప జీవి! 3- 10

కొద్దికాలం క్రితం వరకూ బ్రాహ్మణబాలకులు జంధ్యాలు విధిగా ధరించేవారు. ఇప్పటికాలంలో ఇది కొంచెంప్రశ్నార్థకంగా మారింది. అది అలా ఉంచుదాం. నిగమశర్మ పెండ్లి అయిన వాడు. గృహస్థాశ్రమంలో ఉన్నవాడు. అలాంటివాడు ఆ కాలంలో జంధ్యం తప్పకధరించి ఉండాలి కదా. కానీ అతని వాలకంచూస్తే అందరికీ వీడు జందెం ధరించినాడా? లేదా? అని అనుమానం కలిగేదన్నమాట. జందెము ఉన్నదా లేదా అన్న వాదుఏర్పడేది. ఆ వాదానికి ఓర్చి ఒకజందెం పోగు వాడి భుజం మీద మీనుమీసంలా మెరిసేదట. గృహస్తు ఐదు పోగుల జందెము, బ్రహ్మచారి మూడు పోగుల జందెము ధరించాలని శాస్త్రము. నిగమశర్మ భుజంమీద ఒంటి జందెము మెరిసిందంటున్నాడు. అంటే ఏదో శాస్త్రానికి ఒక జందెమేదో ఉందనిపించుకోవడానికి వేసుకున్నదని భావం. అందుకే దానిని మీనుమీసంతో పోల్చినాడు రామకృష్ణుడు. మీనుమీసం అంటే చేపకున్న మీసం అని చేపకు మీసం ఉంటే ఏమిటి? లేకపోతేఏమిటి? "రొయ్యకు లేవా బారెడు?" మీసాలు అనలేదూ కవిచౌడప్ప. చేపమీసాలు వ్యర్థమైనవి అని కదా లోకంలో వాడుక. వీడి జందెంలో ఎటువంటి పవిత్రతాలేకపోవడంవల్ల మీనుమీసంతో చక్కటిపోలిక పట్టుకొచ్చాడు రామకృష్ణుడు.

పాణింధమము = చీకటి

తాళిగోణము = పక్కబట్టయొక్క చెంగు.

జవ్వాది(సంకుమదము) ఇది ఒక సుగంధద్రవ్యము. ఈ సంకుమదం అంటుకుని మసిబారిన పక్కపంచె చెంగు నేలమీద జీరాడేది నిగమశర్మ నడుస్తూంటే.

3. ఎల్లప్పుడూ (కడలేని) వేసుకునే తాంబూలము (వీడ్యము) వలన నల్లని (కప్పు) చందురు కావిరంగూ (కొంచెం ఎరుపు నలుపుల మిశ్రమ వర్ణం అనడం) పెదవులకు అబ్బినవి. పైగా వేశ్యల దంతక్షతములు కూడా పెదవులపై యున్నవి. అది ఎట్లున్నది? వాని పెదవుల ముదురు కావిరంగు దంతక్షతముల ముసుగు ధరించినట్లున్నది. ఇట్టి విడ్డూరములు

రామకృష్ణుడుమాత్రమే దర్శించగలడు.

4. మరియొక ఉత్ప్రేక్ష. వాని మెడ మదనుని శంఖము (సూనాస్త్రు శంఖంబు) వలె ఉన్నది. సరే. దానిపై కూడ నఖక్షతములున్నవి. అవిఎట్లున్నవి? ఆ శంఖమును మెరియించుటకు సాన పట్టగా ఆ సానతాకులు కొంచెం కనిపిస్తునాయా అన్నట్లున్నది.

5. కొంతమంది స్నేహితులు పక్కన నడుస్తున్నారు. కొంతమంది వెటకారం చేసేవాళ్ళూ (పరిహాసకులు) వెంట వస్తున్నారు.

6. యువతులను భోగించుటవలన మలినమైన కట్టు వస్త్రము తో (యువతి భుక్త నిర్ముక్త పరిధానుడు) నగర నడివీధిలో సిగ్గువిడిచి నవ్వుతూ (నగర ఘంటాపథమున నగుచు) మెరుపుతో ఠీవిగా (ఒరపు గల ఠీవి) తిరుగుతున్నాడు నిగమశర్మ.

7. వాడు జాతిమాత్రోప జీవి. అంటే చెప్పుకోవడానికి మాత్రం బ్రాహ్మణుడు.

తే. **భార్య పాలిండ్లు రిక్త కుంభములు, రోయి**
వెలది చనుదోయి నిండుకుండలు, కులంబు
తరుణి ఫాలంబు చవితి చందురుడు, వేశ్య
నుదురు వానికి బ్రతిపదిందుండు నయ్యె! 3 - 11

దీనిలో నిగమశర్మ నైజం చెబుతున్నాడు.

వీనికి భార్య పాలిండ్లు ఖాళీకుండలవలెనూ (రిక్తకుంభములు), వేశ్య (రోయివెలది) చనుగవ నిండుకుండలవలెనూ కనిపించును.

కులకాంత (కులంబు తరుణి) నుదురు చవితిచంద్రుడట. అనగా చూడరానిదని భావము.

వేశ్య నుదురు పాడ్యమినాటి చంద్రుడట. ఇచ్చట కొన్ని విషయములు ముచ్చటింపవలసియున్నది.

1. ప్రతిపదిందుడు. ప్రతిపత్ + ఇందుడు. ప్రతిపత్ అనగా పాడ్యమి. ఇది శుక్లపాడ్యమి అనుకొనవలెను. అనగా అమవాశ్య వెళ్ళిన మరునాడు. అప్పుడు ఆ చంద్రరేఖ సన్నగా కనీకనిపించక యుండును. అంత నాజూకైనది కనుక వానికి ఆ వేశ్య నుదురు చూచుటకుఆసక్తి కలుగుచున్నదన్నమాట.

దీనికి శ్రీపేరి రవికుమార్ గారు మరింత హృదయంగమమైన విశేషము చెప్పినారు. విన్నవించెదను

శుక్లపాడ్యమి నాటి చంద్రరేఖ బహు సన్ననిది. దీనిని నెలపొడుపు అందురు. ఇది ఆ రోజున ఆకాశమున చాలా ఆలస్యముగా అర్ధరాత్రివేళనో తదుపరియో సామాన్యముగా కనుపట్టును. చంద్రునికి ఒక నూలుపోగు సమర్పించవలెనని అందుమే. ఆ నూలుపోగు ఈ పాడ్యమి చంద్రునికే సమర్పించవలెననునది ఆచారము. ఇప్పుడేమైనది. వీడు ఆ వేశ్యయొక్క ప్రతిపదిందుని వంటి నుదురు చూచుటకు అర్ధరాత్రి అపరాత్రి అనక వేచియుండుననియూ, చంద్రునికొక నూలుపోగు అన్నట్లు తన విలువైన వస్తువులను, భూషణములనూ వారకాంత కర్పించుననియూ సారస్యమేర్పడుచున్నది.

2. ఇంకొక విషయము. వేశ్య నుదురువానికి ప్రతిపదిందుడు అనుచోట శ్రీబులుసు వారు తమ లఘుటీకలో పరిశీలించి చూడవలసినది అనిఅర్థము చెప్పినారు. అనగా ప్రతిపదార్థము చూచునట్లన్నమాట.

అట్లు అర్థము చెప్పుటకు దీనిని

ప్రతిపద + ఇందు అని విడదీయవలె. అపుడు అది ప్రతిపదేందు అగునేకాని ప్రతిపదిందు కాదు. కనుక వారు చెప్పిన అర్థము పొసగుట లేదనిపించుచున్నది. లేదా ఆ అర్థము సాధించుటకేదేని మార్గమున్నచో పెద్దలు విశదీకరింపగలరు.

సీ. ఉహ్వని హెూమాగ్నియూద నొల్లడుగాని
విరహజ్వరార్తితో వెచ్చనూర్చు
సంధ్యకు బ్రార్థనాంజలి ఘటింపదుగాని
యెరగు నీర్ష్యా కషాయితల కర్థి
లాగమవాదంబు లౌగాదనడుగాని
విటవాదములు దీర్చు వేగిలేచి
కంబు భృత్పాదకోదంబు గ్రోలడు కాని
యౌవతాధర శీధువాని చొక్కు

తే. బుణ్య చిహ్నంబు లపఘనంబున ఘటింప
సిగ్గుపడు గాని కరనఖ శిఖర లసిత
జాత నూత్నక్షతాంకముల్ సమ్మతించు
నారజము మీరి యా దుర్విహారహారి 3 - 12

నిగమశర్మ అలవాట్లు

1. హెూమంలో అగ్నిని ఉహ్వని ఎప్పుడూ ఊదడానికి ఇష్టపడదు కానీ వేశ్యా విరహాగ్ని లో జ్వరపీడితుడై వెచ్చటి నీడుపాటి శ్వాసలు విడుస్తాడు.

"ఉహ్వని" ... ధ్వన్యనుకరణం. ఇలాంటి ధ్వన్యనుకరణంతో చాలా పేరుకెక్కిన మరొక పద్యం రామకృష్ణునిదే అద్భుతమైన పద్యం ఉంది. తృవ్వట బాబా తలపై అనేది. ఈ తృవ్వ అన్న పదంతోనే ఘంటం ఎత్తకుండా వ్రాస్తానన్న పండితుడిని ఖంగుతినిపించాడు రామకృష్ణుడు. అలాంటీ పద్యం మరోటి తెలుగు సాహిత్యంలో లేదు. రాదు.

2. సంధ్యా వందనం చెయ్యడు. కానీ ఈర్ష్యతో కూడిన ఎరుపెక్కిన కన్నులు కలిగిన వేశ్యాస్త్రీకి (ఈర్ష్య ఎందుకు? అంటే పరవేశ్య వద్దకు వీడు వెళ్ళినాడని) మాత్రం దణ్ణం పెడతాడు. (కషాయిత = ఎర్రబడినది) ఈ ఉపమానం చూడండి ఎంతచక్కగా అమరిందో. సంధ్య ఎర్రనిది. ఈర్ష్యాకషాయిత

లోచనములూ ఎరుపే. ఈ ఎరుపు రుచించదు. ఆ ఎరుపు నమస్కరింపదగినది. (ఎరగు = నమస్కరించు)

3. వేదములపై చర్చ రుచించదు. కాని మెలకువ వచ్చినదిమొదలు గతరాత్రి విటీవిటుల, లేదా విటులమధ్య వాదములు విని తీర్పులు చెబుతాడు. (వేగి = మెలకువగని) లేదా ఇలాకూడా అనికోవచ్చు. వేగి.... తెల్లవార్లూ మేలుకొని విటుల తగవులను తీరుస్తాడు.

4. కంబు భృత్ అనగా శంఖమును ధరించినవాడు విష్ణువు. కంబుభృత్ + పాదోదకము అనగా విష్ణుపాదోదకమును త్రాగడు. ఇలా కూడా అనుకోవచ్చు. కంబుభృత్ అనగా శంఖము తనలోధరించిన అని. అంటే శంఖములో పోసిన తీర్థము త్రాగడు. ఇలా రెండువిధాల అన్వయం కుదురుతుంది.

కానీ ఏమి త్రాగడానికి ఇష్టపడతాడు? యువతుల యొక్క (యౌవత) పెదవులలోని (అధర) తేనె లేదా ఆసవము త్రాగి ఆనందిస్తాడు.

5. పుణ్య చిహ్నములు (విభూతి మొదలగునవి) శరీరముపైదాల్చడానికి సిగ్గు పడతాడు. (అపఘనము = శరీరము. వ్యు.. కలిసి పనిచేయు అవయవములు విడివిడిగా కలది)

కానీ యువతుల చేతిగోళ్ళు (కరనఖ శిఖర) చేయు నఖక్షతములు దుర్విలాసంతో (ఆరజము మీర) ఆ దుష్టవర్తనగలిగిన నిగమశర్మ శరీరమున దాల్చుటకు సమ్మతిస్తాడు.

దుర్విహార హారి = చెడునడత గల.

తే. నిగమశర్మాభిదానంబు నేతిబీర
కాయయును బోలె నయదార్థ గాథదాల్చ
వైదికాచార దూర ప్రవర్తనముల
వీట విహరించుచుండు నవ్వీటి ప్రోగు 3 – 13

అభిదానము = పేరు

ఇతడి పేరు నిగమశర్మ. పేరులో వేదములున్నవి. కానీ అది నేతిబీర వంటిదైనది. (నేతిబీరలో నెయ్యి లేనట్లు వీనిలో నిగమములులేవు) అందుకే దీనిని 'అయదార్థగాథ' అన్నాడురామకృష్ణుడు. ఎట్టి యదార్థమూ లేనిది.

ఈతడు వైదికాచారములకు దూరముగా ప్రవర్తించు ఆ యూర (వీట) కల్లల ప్రోవై (వీటిప్రోవు) తిరుగుచుండును.

కం. **వెడవెడ దుర్వ్యవహారపు**
నడవడి గడిదేరి గురుజనము శిక్షింపన్
గడుసువడి విప్రతనయుడు
సడికోరిచి వంకపోరక చాటున్ మానెన్ 3 - 14

అంతకంతకూ ఈతని దుర్వ్యవహారము ఇనుమడించినది (గడిదేరినది). అప్పుడు పెద్దలు మందలించారు. దానితో వాడు ఇంకా తెగించి (గడుసువడి) వారిమందలింపులను గడ్డిపరక (వంకపోరక) వలె తీసిపారేసినాడు.

తే. **తాత ముత్తాత తండ్రుల తరతరంబు**
చీమవలె కూడబెట్టి యూర్జితము సేయు
విత్తముడివోయె దత్కరాయత్తమగుచు
నురగ దష్టనిమేని నెత్తురును వోలె 3 - 15

పాపం తాతముత్తాతలుకష్టపడి చీమల్లా కూడపెట్టిన ఆస్తి. ఆ ధనము నిగమశర్మ చేతిలో బడి స్వాహా ఐపోయినది. పాముకరిచిన వాని మేనిలోని రక్తము కారిపోయినట్లు ధనము హరించుకు పోయినది. కొన్ని పాములు కరిస్తే వాటి విషంలో యాంటీ కొయాగులెంట్స్ ఉండి రక్తం గడ్డకట్టదు. పాము కరిచిన గాయంనుండి నిరాఘాటంగా రక్తస్రావమౌతుంది. దాన్ని పట్టుకొచ్చాడు ఉపమానంగా.

సీ. దినవెచ్చమునకునై తనమేనగల సొమ్ము
కొదుకక బచ్చింట కుదువవైచు
నీదు గీచినరీతి నించుకించుక చేరి
గిలుబాడు దల్లిపైగల పసిండి
తండ్రికి నిద్ద పత్రములు దొంగిలిపోయి
పోయినంతకు నిచ్చిపోరయు కొంత
మిండవడ్డికి నోర్చి మృత్యురూపములైన
సాహులచే ఋణగ్రాహి యగును

తే. గుడ్డవృత్తులు, వృత్తులు గొలుచు గుత్త
చేలు గ్రామాంశములు గాదినేల లెల్ల
జనవరుల కమ్మజూపు నిచ్ఛావిహార
వర్తి వాడేమి కానున్నవాడొ మీద 3 - 16

నిగమశర్మ దుష్కృత్యములు

1. దినవెచ్చము = రోజువారి ఖర్చు. ఇది వైరిసమాసము. దినము సంస్కృతము. వెచ్చము తెలుగు. అయిననూ శ్రీనాథుడు కూడా దీనిని వాడియున్నాడు. "దినవెచ్చమేరాజు దీర్పగలడు?" అనిశ్రీనాథుడు.

కొదుకక = సంకోచింపక.

రోజువారి చిల్లర ఖర్చులకై తన మేనిపై కల ఆభరణాలు ఎట్టి సంకోచమూ లేకుండా కోమట్ల యింట (బచ్చు = కోమటి) తాకట్టు పెడతాడు.

2. ఈదుగీచు = ఈత చెట్టును కల్లుకొరకు గీచుట (గంటు పెట్టుట)

కొంచెం కొంచెం దగ్గరచేరి తల్లి వంటిమీది బంగారం ఈతచెట్టు కల్లుగీత గీసినట్లు అపహరిస్తాడు. ఎంత చక్కటి ఉపమానం తెచ్చాడో చూడండి. కల్లుగీత గీస్తే ఆ ఈతచెట్టు నుండి చుక్క చుక్క కల్లు కారుతుంది. దానికింద కట్టిన మట్టిముంతలో పడుతుంది. నిగమశర్మ తల్లి బంగారం కొంచెం

కొంచెం ఆమెకు అనుమానం రాకుండా తెలిసీ తెలియకుండా కాజేసేవాడన్నమాట.

3. తండ్రికి ఎవరో తనఖా పెట్టిన పత్రాలు దొంగతనంగా పట్టుకుపోయి ఎంత సొమ్ము వస్తే అంత పుచ్చుకునేవాడు (పొరయు)

4. మిండవడ్డీ = దొంగవడ్డీ, చక్రవడ్డీ.

సాహు = వ్యాపారము, వ్యాపారి (సాహుకారు)

చక్రవడ్డీకి డబ్బు ఇచ్చే మృత్యువుకు ప్రతిరూపాలైన (దయా దాక్షిణ్యములులేని) సాహుకారుల వద్ద ఋణంతీసుకునేవాడు (ఋణ గ్రాహి అయ్యేవాడు)

5. వృత్తులు = ఈనాంభూములు.

గుడ్డవృత్తులు (పూర్వం ఫలానా వారికి ఇంత భూమి ఈనాం గా ఇవ్వబడినదని గుడ్డలపై లిఖించి వాటినిచుట్టి ఇచ్చుచుండెడి వారు. ఇట్టి లేఖలు మన పాత సినిమాలలో చూసేవారం. బహుశా గుడ్డవృత్తులు అనిఅట్టి వాటిని అందురని నాఊహ), ఈనాంభూములు(వృత్తులు), ఇతరుల వద్దనుండి వ్యవసాయము చేయుటకు తీసుకున్న భూములూ (గుత్తచేలు), గ్రామం మొత్తముగా ఇచ్చిన మాన్యములూ (గ్రామాంశములు), నేలలో వేసే పురులు (గాదినేలలు) స్వేచ్ఛగా (ఇచ్ఛావిహారవృత్తి) చనువు గల వారివద్ద అనగా తెలిసినవారివద్ద (చనవరుల కడన్) అమ్మకానికి పెట్టేవాడు.

కం. అతడు కళింగోద్భవుడగు
కతముననో వ్రేలజూప గసుగందక యో
గ్యత స్వీకారమునకు
నితరుండై యుండె మునికులేశ్వర! వింటే 3 - 17

ఆ నిగమశర్మ తాను కళింగదేశములో పుట్టినందు వలన కాబోలు (కళింగోద్భవుడైన కతముననో) తనను అందరూ వేలుపెట్టి చూపిస్తోంటే (వేలుజూప)

కొంచెమైనా జంకకుండా యోగ్యుల మర్యాదకు (యోగ్యతమ స్వీకారమునకు) బాహ్యుడై (ఇతరుండై) యుండెను.

ఇది పైకి కనబడే సామాన్యార్థము. దీనిలో కళింగదేశంలో పుట్టిన వారికి సిగ్గు ఉండదని ధ్వనిస్తోంది కదా.

చమత్కారము.

కళింగము = పుచ్చతీగ.

కళింగోద్భవము = పుచ్చకాయ

మన పల్లెల్లో ఒకనమ్మకముంది. పాదుకు ఉన్న కాయను వేలితో చూపిస్తే కుళ్ళిపోతుందని. ఒక్క పుచ్చకాయ మాత్రము అలా చెడిపోదని ఆ నమ్మకం. పైగా పుచ్చకాయ శిష్టులు తినరు. కనుక అది యోగ్యతమ స్వీకారమునకు పనికిరాదు. అంటే నిగమశర్మ పుచ్చకాయలాంటివాడు. యోగ్యుల పక్క ఉండదగినవాడు కాడు. వాణ్ణి వేలెత్తి చూపినా వాడికేం తేడారాదు. ఇదీ దీనిలో చమత్కారం.

ఇది బులుసు వారి లఘుటీకలో ఇచ్చినది

కొసమెరుపు. నిఘంటువులో కళింగమునకు పుచ్చకాయ అను అర్థము ఈయలేదు. (ఆంధ్రభారతి నెట్ నిఘంటుసముదాయము ఉర్వారుకము (దోస) అని అర్థము ఉన్నది. ఈ ఉదంతము దోసకు కూడా వర్తించునేమో).

తే. **పొందు బట్టుల నప్పులు పొడిచి పొడిచి**
దొరతనంబున చుట్టాల తిరిసి తిరిసి
నలగి శిశ్నోదర పరాయణత్వమునకు
బారమెరుగక తిరుగు నబ్రాహ్మణుండు 3 - 18

ఎక్కడ అప్పుదొరికితే అక్కడ అప్పు పొడుస్తాడు. ఆహా! ఎంత చక్కటి వ్యవహారము. అప్పు చేస్తాడుఅనరు. లోకంలో అప్పు పొడవడంఅని వ్యవహరిస్తారు.

ఆ మాటకు కొంత నెగెటివ్ అర్థం ఉంది. అప్పు తీసుకుని తిరిగి ఇవ్వనివాడు అప్పు పుట్టిస్తే దానికి “వీడు మళ్ళీ ఇంకోఅప్పు పొడిచాళ్ళా ఉంది” అని వాడుతారు. దానికి ఒక పోసిటివ్ అర్థమూ ఉంది. అప్పు పుట్టించడంలో వానికి చాకచక్యం ఉన్నట్టుగా కూడా ఆ మాటకు ధ్వని వస్తుంది. చాలాచక్కని పదం వాడేడు రామకృష్ణుడు.

చుట్టాల వద్ద బిచ్చమెత్తి యెత్తి (తిరిసి = తిరిపమెత్తి) , బాధపడి (నలగి), కూడుకోసం, కూటమికోసం (శిశ్నోదర పరాయణత్వం) హద్దులు మరచి వాడు ప్రవర్తింపసాగెను.

చం. తనచెలులిండ్లయం దదవ ద్రావుడు త్రావుచు నింటికెన్నడున్
జనక దురోదరార్జితము చౌర్యహృతం బనృతోపపన్నమున్
జెనటి పిసాళి వెచ్చముల జేర్చుచు దొల్లిటి వైభవంబు లె
ల్ల నడగ నవ్వెడంగు కదు లాఘువవృత్తికి జొచ్చి నిచ్చలున్ 3 –19

తన స్నేహితుల ఇండ్లలో చెడ్డ (అదవ) తాగుడు తాగుచూ ఇంటికి పోకుండా గడుపుచున్నాడు. వాని ఆర్జన చూడుడు.

1. దురోదరము = జూదము. జూదమున సంపాదించినది
2. దొంగతనముచే సంపాదించినది (చౌర్యహృతము)
3. అబద్ధాలాడి సంపాదించినది (అనృత + ఉపపన్నము)

ఇలాగ సంపాదించిన సొమ్ము చెడునడతలకే (చెనటి పిసాళి వెచ్చములు) ఖర్చుచేస్తాడు. తన పూర్వపువైభవము విడిచిపుచ్చి చులకనదనపు (లాఘువవృత్తి) పనులకు పూనుకుంటున్నాడు.

మొదట కాముకత్వము (తార్తీయ పురుషార్థ లోలత) తరువాత అది ఎన్ని పెడత్రోవల నడిపినదో చూడండి. చోరత్వము, అనృతత్వము, లాఘువత్వము, దురోదరాదరము, చెనటి వెచ్చము.... ఒకటననేల అనేక విధముల భ్రష్టత్వము సిద్ధించినది.

కం. మితి గడిచిన ఋణదాతలు
వెతబెట్టగ నూరు చొరక వెలివెలి దిరుగున్
దాతి గూడు లేక యాకట
గుతిలపడు నతండు గువ్వకుత్తుకతోడన్ 3 - 20

ఇచ్చిన గడువు దాటిపోయి అప్పులిచ్చినవాళ్ళు వేధించసాగారు. వీడు ఊరిలోకి రాకుండా ఎక్కడెక్కడో వారికి అందకూండా ఊరివెలుపల తిరగసాగాడు. సమయానికి (తతిన్) తిండిలేక బాధపడసాగాడు (కుతికిలబడు). గొంతు గువ్వకుత్తుకై పోయిందట. పావురాలు అదొకరకమైన గుర్రుగుర్రు శబ్దాలుచేస్తాయే అట్లాగన్నమాట. అంటే మాట హీనస్వరమైపోయిందని భావము.

ఈ పద్యం వ్యసనాల తరువాతి దశ తప్పించుకు తిరిగేతనం అంటే న్యూనతావస్థ సూచిస్తున్నది

కం. వలువకు గూటికినై నీ
చుల వేడం బోడచొరవ జొచ్చు నతడు పూ
వులు ముడిచిన యంగళ్ళనె
కలకల వీడెల్ల నవ్వ గట్టెలు మోసెన్ 3 - 21

ఇక తరువాత చూడండి. కట్టు గుడ్డలకూ, కూటికీ అడుక్కోవడానికి పాలుపడ్డాడు. ఇక ఏమీ చేయడానికి దారిలేనప్పుడు చేసే మొండి చొరవ (బోడ చొరవ) అన్నమాట. ఒకప్పుడు పువ్వులు కొన్న దుకాణాలదగ్గర కట్టెలు మోసే పరిస్థితి అంటున్నాడు దీన్ని రామకృష్ణుడు. "పూలమ్మినచోట కట్టెలమ్ముకోవడం" అన్న సామెతను ఇలా ప్రయోగించాడు.

ఇది న్యూనత తరువాతి దశ పతనంలో. ఇది దైన్యం.

తే. పదను దివిసిన కస్తూరి, ప్రాచి యలరు
పాయబారిన కూడు, నీర్వట్టు మడుగు

గళితమణి యగు సొమ్మునై కానబడియె
దుర్విదగ్ధుడు గౌరవదూరుడగుచు 3 - 22

ఈ మర్యాదపోగొట్టుకున్న (గౌరవదూరుడు) మూర్ఖుడైన (దుర్విదగ్ధుడు) నిగమశర్మ ఎలా ఉన్నాడో ఐదు విశేషణాలు ఉపయోగించి చెప్పబడినది

1. ఎండిన కస్తూరి (పదను దివిసిన కస్తూరి)
2. వాడిన పువ్వు (ప్రాచి అలరు)
3. పాసిపోయిన కూడు (పాయబారిన కూడు)
4. నీరు లేని (వట్టిపోయిన) మడుగు
5. రవ్వలు జారిపోయిన నగ (గళితమణి యగు సొమ్ము)

ఎన్ని ఉపమానాలు చెప్పినాడో చిన్నపద్యంలో. అంటే వాడు ఎంత శోభావిహీనంగాతయారయ్యాడో ఆలోచించండి.

కం. ఆలో నొకనాడా దు
శ్శీలరతుని యక్క యోర్తు శిక్షించెదనీ
బాలిశునని తన మగనిన్
బాలుర గొనివచ్చె మాతృ భవనంబునకున్ 3 -23

ఆలోపల ఒకనాడు ఈ దుశ్శీలుడైన నిగమశర్మను దారిలోపెడతానని (శిక్షింపదలచి) వాని అక్కాగారొకతె మగనితో పిల్లలతో కూడి పుట్టింటికి వచ్చినది.

మాతృభవనము = పుట్టిల్లు (తెలుగు పలుకుబడియే చెవికింపుగా నున్నది)

వ. ఇట్లు పంచషయోజనమాత్ర దూరంబగు తనయూరినుండి వచ్చి పితృభవనంబు చొచ్చి యచ్చటం గొన్ని ప్రొద్దులు గడపి, కొడుకు చెడునడవడికి నడలుకడలింబడి సుడివడియెడు తల్లిదండ్రులఁ దీండ్రగల వచనరచనా చమత్కారంబుల నుదారముదారోపణకరణోపచారంబులఁ గొంతకొంత వంతకుం

దొలంగించుచు, మందిరముకుందారాధనాతిథి సంతర్పణంబులు నేర్పునం బచరింపించుచు జనయిత్రీదర్శితంబగు మూలవిత్తంబు నష్టావశిష్టం బగునది గుప్తంబునేయుచుంబశుశిశుదాసదాసీజనంబులఁ దనవారింగా మెలఁగించి నలంకువలకుం దొలంగించుచుఁ బుస్తకభాండాగారంబు నిజభర్తృహస్తాంతరంబున నాశుశుక్షణి శిథిలబంధనయాచక ప్రముఖోపద్రవంబులవలనం బాఁచి ప్రోచుచు, విగళిత సన్నాహం బగు గేహంబు యథాపూర్వనిర్వహణమనోహరంబుగా ననుసంధించి చదువు, సంధ్య సాగించి నడపించుచు నిజానుజు దుర్వ్యసనంబువలన గాసింబొందని రాజానుగ్రహలబ్ధంబులగు నేకభోగ గ్రామంబు లాత్మాధీనంబులుగా నొనరించుచుఁ దప్పిదారి మడిమట్ర చేమచెట్లున్న పట్టరసి తనపట్టులంగాఁపు వెట్టుచు, గుట్టీక నలంగియు నత్తమామలచిత్తంబు వచ్చునట్లు భక్తిశక్తులు మెఱసి పాటులంబడు మఱందలి సౌందర్యంబు ననివార్యజృంభణంబగు యౌవనారంభంబును, నవచంద్రికావైభవంబును, వనకేళీపలాశదోహదంబు నగుటకు వగచి వగచి, తెగచి కడుపు చుమ్మలు చుట్టం గన్నీరుట్టిపడం బొట్టుపొర లగు చుండునంతం జుక్క తెగిపడిన నడుపున నెక్కడనుండియో యాకస్మికంబుగ నింటికిఁ జలిదివంటకంబుఁ గుడుపం జనుదెంచి తన్నుఁగాంచి డెందంబునం గొంచి యుం బోరాక చేరి నమస్కరించి తలవంచికొనియున్న తమ్మునిం గని కదిసి కొదమనెలవంకల వంకలొత్తుచు నెత్తురులు చిలుకుచుం గుక విపదబంధంబునుంబోలెన సకల ప్రవృత్తంబులయి మదోన్మత్తమ త్తకాశినీదత్తంబులగు నఖాంకంబుల కతనఁగర్కశంబుగ నతనిశరీరంబుఁ గౌఁగిలింప నగ్గలించి శంకించి యాసీమంతిని యొక్కింత ఋజుస్వాంతయై యాదుర్విదగ్ధవిదగ్ధాలాపంబు లొలయ సీమంతపుం బెఁడ్లికొడుకవు గమ్మని హేతుగర్భితంబుగా నాశీర్వదించి యతండు తమకంబు గమకంబునం బోవ నుఁకించిన వానిసోఁకోర్వమి యొఱింగి తరంగితవినయ సౌహార్ద మార్దపమధురంబులగు మాటలతేఁటలం బందిరి వెట్టి యిందు బింబంబునుంబోని నిజనందనుం జిఱుతవాని మేనల్లుని నిందమని చంక కిచ్చి యెచ్చటి కేఁగెదవు మీబావబంతి నారగింతువుగాక శాకపాకంబులు నిమిషంబులోనం గావింతునని

నిలిపి వెనుక దెస నెడగలసియున్న తత్కళత్రంబునకు నేత్రపంజ్జ యొసంగుటయును.
3-24

ఐదారు యోజనముల దూరంలో ఉన్న తన ఊరినుండి వచ్చినది. (ఒక యోజనము = 8 మైళ్ళు) కొన్నిరోజులున్నది. కొడుకు చెడునడత వలన విచార సముద్రంలో (అడలుకడలిన్) పడి విలపించుచున్న తలిదండ్రుల దీనత్వమును తగిన ఉపచారములచేత తొలగించినది. దేవుని మందిరంలో విష్ణుసమారాధన కొనసాగేలా చూచింది.

చూడండి. ముందు తలిదండ్రుల (ప్రత్యక్షదైవతములు కనుక) విచారం తగ్గించే పనులు చేసింది. తరువాత దైవకార్యం చక్కబెట్టింది. ఈమె విజ్ఞురాలనుటకు ఇవి తార్కాణలు.

తల్లి వద్దనున్న హరించుకుపోగా మిగిలిన (నష్టావశిష్టం) విత్తము దాచిపెట్టింది.

పశువులు, శిశువులు, దాసదాసీ జనములను తనతరపున ప్రవర్తించేవిధంగా చాకచక్యంగా ప్రవర్తించింది. వారి కష్టాలు తొలగించింది.

భర్తతో కలిసి అగ్ని వలన, చిరిగిపోవుటవలన, యాచకులు అడిగి పట్టుకుపోవుటవలన పుస్తకాలు పోకుండా జాగ్రత్త చేసింది.

ఆశుశుక్షణి = వెంటనే హింసించునది = అగ్ని

ఇంటిని ముందు ఒక కొలిక్కి తెచ్చింది. ఆమె ప్రాధమ్యం మళ్ళీ నొక్కి చెబుతున్నాడు రామకృష్ణుడు. “చదువు సంధ్య సాగించి నడిపించుచు” అన్నాడు. ఈ విషయాలు అవలోకిస్తే ఈమె బుద్ధిమంతురాలు, ఉచితజ్ఞురాలు అని తేలుతుంది.

దీని తరువాత ఆర్థికవ్యవహారాలు చక్కబెట్టింది.

తమ్మునివ్యసనాలకు హరించుకుపోని రాజులచే ఇవ్వబడిన భోగగ్రామాలు చేతిలోకి తీసుకుంది. మడి మట్ర ఇంకా ఏమైన ఉన్నాయా అని ఆరా తీసి

(గుట్టుమట్టరసి) తన మనుషులను కాపలాపెట్టింది.

ఈ విషయాలు ఈమె కార్యదక్షతకు అద్దం పడుతున్నాయి.

పాపం ఏమీ బయటపడకుండా (గుట్టీక) తన అత్తమామలను సేవించే మరదలు అప్పుడే యౌవనములోనికి ప్రవేశించడం, ఆమె సౌందర్యం చూసి ఇదంతా అడవిగాచిన వెన్నెల అవుతోదని చాలా బాధ పడింది.

ఈలోగా తమ్ముడు (నిగమశర్మ) తెగిపడినచుక్కలా ఎక్కడినుండో అకస్మాత్తుగా చల్దన్నం తిండానికి వచ్చినాడు. అక్కను చూశాడు. సందేహించాడు. వెళ్ళిపోదామనుకున్నా పోవడానికి కుదరక (పోరాక) దగ్గరకు వచ్చి నమస్కరించి తల వంచుకుని నిలబడ్డాడు.

అతనిని అక్కగారు చూచింది. ఒంటినిండా నఖక్షతాలు నెత్తురు చిమ్ముతున్నాయి. అవి కుకవి ప్రయోగించిన పదబంధములవలె అసకలప్రవృత్తంబులవలె ఉన్నవట. అంటేఏమిటి? కుకవి ప్రయుక్తమైన పదబంధములు పూర్ణములు కావు. అంతటా ప్రచారము పొందవు. ఇవీ కుకవి కవిత్వానికీ నఖక్షతాలకీపోలికలు. నఖక్షతాలు సాధుజనసమ్మతములు కావని పూర్ణత్వము పొందక వంకరటింకరలుగా ఉన్నవనీ భావము.

వానిని దగ్గరకు తీసుకోవడానికి ప్రయత్నించింది. శంకించింది. (తీసుకొనవలెనా లేదా యని శంక)

అప్పుడు మనసు కుదుటపరచుకుంది. (ఋజుస్వాంతయై) ఆ కపటిని నేర్పుగా సీమంతపు పెళ్ళికొడుకువుకమ్మని హేతుగర్భితంగా ఆశీర్వదించింది.

వాడు తప్పుకుని పోబోయాడు. వాడు పారిపోకుండా ఏవో తీపిమాటలు చెప్పి తానెత్తుకున్న చందమామలాంటి తన కొడుకుని వాడికి ఎత్తుకొమ్మని చంకకిచ్చింది. ఎక్కడికీ వెళ్ళకు. మీ బావ పక్కనకూర్చుని భోజనం చేద్దువుగాని. వంట చిటికలో చేస్తాను అని వెనకాల నిలిచియున్న వాని భార్యకు కనుసైగ చేసింది.

ఇదంతా చూసి నిగమశర్మ అక్క యొక్క దక్షత ఎవరికి వారుఅంచనా వేసుకోవచ్చు. అందుకే ఈ పాత్రకు అంతప్రాచుర్యం కలిగింది.

కం. ఆ పైదలి ప్రాణేశ్వరు
శ్రీపాద ద్వయము గడిగె శీతల వారిన్
వ్యాపృత నిజనిశ్వాసజ
తాపంబున గొంత కొంత తప్తము గాగన్ 3 - 25

పైదలి = స్త్రీ

ఆమె తన పతి పాదములు కడిగినది. వ్యాపించిన (వ్యాపృత) తన వేడి నిట్టూర్పుల తాపముచే ఆమె కొంత కొంత (ప్రతి నిట్టూర్పుకూ కొంత అని) తప్తమగుచూ (వేడెక్కుచూ) కడిగినది.

కం. వినువేల్పునకును మెచ్చొల
యని బలువిందునకు బోలె నఖిలాన్నంబుల్
కనుగీటి నంతలోననె
యనుజునకు తదగ్రజాత యమరించి తగన్ 3 - 26

ఓ నారదా వినుము (విను). దేవతలకు కూడా మెచ్చుటకు దొరకని రీతిని అనగా దేవతలకు కూడాదుర్లభమైనంత పెద్ద విందువలె కనుసైగచేసినంతలో తమ్ముడికోసం అక్కగారు తయారుచేయించింది.

మెచ్చు + ఒలయని = మెచ్చొలయని = మెచ్చుకొనుటకు వీలుకాని

అనుజుడు = తమ్ముడు. తరువాత పుట్టునవాడు.

అగ్రజాత = ముందుపుట్టినది = అక్క

చం. తల గడిగించి ధౌత పరిధానము గట్టగనిచ్చి లెస్సగా
నలకల యందు గల్గు తడియారిచి క్రొవ్విరులావటించి మై
మలయజ చర్చజేసి గృహమాధవదత్త మనోజ్ఞ భోజనం
బు లొసగె తల్లిదండ్రి నిజపుత్రులు భర్తయు దో భుజింపగన్ 3 - 27

అభ్యంగనం చేయించింది తమ్ముడికి. (తల గడిగించి).

తెల్లటి మడుగుధోవతి కట్టుకోవడానికి ఇచ్చింది (ధౌత పరిధానము కట్టగ నిచ్చి)

వాని తలవెంట్రుకలలోని తడి ఆరబెట్టింది.

తాజా పూలు (క్రొవ్విరులు) తలలో ధరింపజేసింది. (ఆవటించి)

శరీరానికి (మై) చందనమలదినది

అప్పుడు తమ ఇలువేలుపైన మాధవస్వామి ప్రసాదంగా భోజనము పెట్టింది.

తల్లి తండ్రి తనపిల్లలు తనభర్త కూడా పంక్తిలో కూడా భుజించగా తమ్మునికివడ్డించింది.

ఈ పద్యం లో ఆమెకు ఇంటిపనులలో ఆమెకు గల నిష్ఠ , నేర్పు, తమ్మును యెడల ప్రీతి, పెద్దల యెడల గౌరవము, దైవభక్తి (నివేదనం చేసి ప్రసాదంగా వడ్డించడం), గృహాచారాలు పాటించు అలవాటు ఇలా ప్రతి విషయమూ వ్యక్తమయ్యేలా అద్భుతంగా ఆమె శీలమును ఆవిష్కరిస్తున్నాడు రామకృష్ణుడు. ఇక పై పద్యములందుననూ నేనువాచ్యముచేయుట మరచిననూ ఆదృష్టితో మీరు అన్వయించుకొన వలసినదని మనవి.

ఉ. ఇష్టములైన వంటకము లిట్లుభుజించి యతండువార్చి సం
తుష్ట మనస్కుడై తనదు తొయ్యలి వీడ్యము చుట్టి యీ మహా
శిష్టుడు వోలె దిన్నెపయి చిర్నగవొప్పగ గూరుచున్నచో
బుష్టి సమస్తముం గదిపి పుచ్చి తదగ్రజ పూర్ణచిత్తయై 3 - 28

నిగమశర్మ సుష్టుగా భోజనముచేసినాడు. భోజనానంతర ఆచమనము (వార్చి) చేశాడు. మనసులో తృప్తుడైనాడు. భార్య తాంబూలం చుట్టి ఇస్తే వేసుకున్నాడు. మహా శిష్టుని వలె చిరునవ్వుతో అక్కడ ఉన్న అరుగుమీద కూర్చున్నాడు. అప్పుడు అక్కగారు ఉత్సాహంతో అన్నీ చక్కబెట్టి (పుష్టిన్ సమస్తము గదిపి పుచ్చి) నిండు

మనస్సుతో......

తరువాతి పద్యంతో అన్వయము.

కం. ఇంతలు నంతలు నగు తన
సంతానము చంటవెంట సందడి జేయన్
బ్రాంతమున నిలిచి తమ్ముని
కుంతలబంధంబు విడిచి కుశలాశయయై 3 - 29.

ఇంత, ఇంత పిల్లలు (అరచెయ్యి క్రిందికి పెట్టి కొలత చూపిస్తూ చెప్పేమాట ఇది. ఇది మనందరికీ పరిచితమే)అంటే చంటి పిల్లలు పాలకోసం సందడిచేస్తోంటే (చంట వెంట = చనుల వెంట)వారి అవసరం తీర్చి తమ్ముని సమీపమున నిలిచి (ప్రాంతమున నిలిచి)

వాడి జుట్టుముడి విప్పి (కుంతలబంధంబు విడిచి) మంచిమనసు కలదై.....

తరువాతి పద్యంతో అన్వయము.

తే. ఎలయు సీత్కారములములతోడ నీళ్ళు గ్రుక్కి
యంటునంట్లును పరికించి యంట్లు బొడిచి
గోరుముక్కుల దిగద్రువ్వి తూరుపెత్తి
నెరుల గలగిన పేలనన్నింటి దిగిచి 3 - 30

స్వభావోక్తికి ప్రబలోదాహరణమీ పద్యము

జుట్టు ఈర్పుడు దువ్వెనతో దువ్వుతున్నది. ఈర్పించుకొనుచున్న వాడు "ఇస్ ఇస్" మని సీత్కారములు చేయుచున్నాడు. ఆమె వచ్చిన ఈళ్ళు (పిల్లపేలు)కుక్కినది.

అప్పటి పురుషులు పెద్దజుట్టు పెంచుకొనెడివారు. అందుచే ఈ పేలబాధ తప్పెడునది కాదన్నమాట. మన రామకృష్ణునినికీ ఇది అనుభవము లోనిదేకద. అందుకే ఈర్చునప్పటి సీత్కారములను సైతమింత చక్కగా వర్ణించినాడు.

అంటుకుని పోయిన జుట్టు పాయలను పరికించి (అంటునంటుల పరికించి) వాటిల్లో అంటుకునిపోయిన పేలు (అంటుపేలు) పొడిచి

కొనగోళ్ళతో (గోరుముక్కులన్) క్రిందికి దువ్వి (దిగదువ్వి) పాయను పైకెత్తి పట్టుకుని (తూరుపెత్తి) దులిపి

వెంద్రుకలలోని పేలన్నింటినీ తీసివేసెను.

కం. మెడమన్ను నలిచి యలకలు
ముడిగొని నిజపాణిపద్మములు గరగరగా
గడిగికొని తనకు మరదలు
విడె మొసగుచు బసిమిపసిడి వీవన వీవన్ 3 - 31

జుట్టు ముడి వేసుకొనినది. మెడ వద్ద ఒకసారి నలుచుకొన్నది. తన పద్మములబోలు చేతుల శుభ్రముగా (గరగరగా) కడుగుకొనినది. తనకుమరదలు బంగారు విసనకర్రతో విసురుతూ తాంబూలం ఇస్తే వేసుకొన్నది.

ఒకప్పటి బ్రాహ్మణ గృహములలో జరుగుచుండిన సామాన్య వ్యవహారములివి. రామకృష్ణుడు చాల సహజముగా వీనిని తీర్చినాడు.

ఒక విషయము గమనింపదగ్గది

నిగమశర్మతో అతని అక్కగారు ఇప్పటి వరకూ ఒకమాటైననూ మాట్లాడలేదు.

ఏమి చేసినది?

ఆతడు కోల్పోయినవెల్లనూ ఆతనికి తిరిగి జ్ఞాపకము చేసినది. అన్నియునూ కనుసైగల ద్వారా నడిపించినది.

మొదట ఒకటి రెండు తేటమాటలాడినది. అవి ఆతనికి సంబంధించినవో కావో కూడ మనకు తెలియదు. వంట చేయింతును అందరితో భుజింతువు అని వానికి చెప్పినది. వానిని మందలించవలెనను తలంపు బలముగా నున్ననూ చాల సంయమనము పాటించినది.

1. మేనల్లుని వానికి ఎత్తుకొనుటకిచ్చినది. మేనమామలకు ఎప్పుడైనా చిన్ని మేనళ్ళునిన అమితమైన ప్రేమ. ఇది మొదటి ప్రహారము.

2. మరదలిని వాని ముందునకు పంపి కాళ్ళు కడిగించినది.

3. భోజనము తయారుచేయించినది

4. భోజనం వడ్డించినది.

5. మరదలిచే వీడ్యమిప్పించినది.

6. వాని కేశములను సంస్కరించినది.

7. తాను తిని వీడియము తీసుకున్నది.

8. మరదలు తనకు వీవన వేయు నెపమున ఆమెను అచటనేనిలిపినది.

ఇదంతయూ వ్యూహాత్మకముగా రామకృష్ణుడు ఆమెను తీర్చి దిద్దిన విధానము. ఆమె పాత్ర నిర్వహించుటలో మానసిక స్థితులను నిరూపించుటలో రామకృష్ణుడు ఈ సన్నివేశమును జాగరూకతతో అత్యంత సహజముగా చిత్రించినాడు.

తే. **చేటికానీత పీఠికాశీన యగుచు**
పద్మకర్ణిక గొలువున్న పద్మవోలె
గుడివలన నింతయోరగా గొమరు మెరసి
బిడ్డ చనుద్రావ నిట్లను బిసరుహాక్షి. 3- 32

దాసి తెచ్చియిచ్చిన (చేటికానీత) పీటపై కూర్చున్నది. ఆమె అప్పుడు పద్మకర్ణికలో కూర్చున్న లక్ష్మీదేవివలె నున్నది. ఒకవైపు చంటి బిడ్డడు పాలుత్రాగుచున్నాడు. అందుచే కుడివైపు పార్శ్వము కొంత ఓరగా బెట్టినది. అపుడు మాట్లాడడం మొదలుపెట్టినది.

శా. **ప్రారంభించిన వేదపాఠములకుం బ్రత్యూహ మౌనంచునో**
యేరా తమ్ముడ! నన్నుజూడ జనుదే వెన్నాళ్ళనోయుండి చ

క్షూరాజీవ యుగంబు వాచె నిను గన్గోకున్కి మీ బావ యున్
నీరాకల్ మదిగోరు జంద్రు పొడుపున్ నీరాకరంబుంబలెన్! 3 - 33

మొదటి సారి తమ్ముడితో సూటిగా మాట్లాడుతోంది నిగమశర్మ అక్కగారు

ఏమిరా తమ్ముడూ!

ప్రారంభించిన వేదపాఠానికి ఆటంకం కలుగుతుందనే కదా (ప్రత్యూహమౌనంచు) నన్ను చూడ్డానికి రాలేదు. నా నేత్రపద్మాలు (చక్షుః + రాజీవ = చక్షూరాజీవ) నిన్ను చూడడానికి కాయలు కాసేయిరా. మీ బావ గారు కూడా చంద్రుని రాక కోసం వేచిన సముద్రంలా (నీరాకరంబుంబలెన్) నీ కోసం చూస్తున్నారురా.

దీన్ని రెండురకాలుగా అర్థం చేసుకోవచ్చు.

1. వాణ్ణి మందలించాలనీ శిక్షించాలనీ వచ్చింది ఆమె పుట్టింటికి. మాట్లాడడం మొదలు పెట్టినప్పుడు సహజమైన ఆపేక్ష తన్నుకు వచ్చేనా ఉండాలి. లేదా

2. మొదట్లోనే తిట్టడమెందుకులే. అని నర్మగర్భంగా వెటకారంగా ఈ మాటలు అనినదనైనా అనుకోవచ్చు.

శా. **శ్రీలాలిత్యము నిత్యశుద్ధియు గుణోత్సేకంబు నుం గల్గి యు**
ద్వేలస్ఫూర్తి దలిర్చు తండ్రియును నబ్ధిం జంద్రుడై తోచినన్
బోలుంగాక భవాదృశుండితరుడై పుణ్యంబులం బాసినన్
సాలగ్రామ ఖనిం జనించునె కదా జాత్యల్ప పాషాణముల్ 3 - 34

సంపదలూ భాగ్యాలూ (శ్రీలాలిత్యము), నిక్కమైన శుచి (శుచి బాహ్య శుచి, అంతశ్శుచి అని రెండు విధములు) మంచి గుణములు కలిగినవాడు మన తండ్రి. ఆయన వాటిల్లో ఎంత సమృద్ధి గడించాడంటే ఆ మూడుగుణాల సమృద్ధీ కెరటాలలా ఒడ్డులనొరసుకునే సముద్రంలాటి వాడు ఆయన. అలాంటి సముద్రానికి

నీవు చంద్రుని వంటివాడవైతే చాలా బావుండేది. కానీ అట్లుకాక పుణ్యహీనుడవైనావు. తదితరుడవైనావు.... అంటే తండ్రికి యున్న మూడు గుణములూ లేనివాడవైనావు.

భాగ్యహీనుడవు, శౌచహీనుడవు, గుణహీనుడవు అయినావనడమన్నమాట.

ఇది సాలగ్రామశిలలకు అల్పజాతి రాళ్ళు పుట్టినట్లున్నది.

సాలగ్రామశిలలు పూజార్హములై వర్ధిల్లును.

అల్పజాతి రాళ్ళు పదఘట్టనల పాలగును.

అలం. నిదర్శనము, అర్థాంతరన్యాసము.

కం. **ఏనమ్ముడు గడవగ ద**
త్సూనులు కసుగందు లగ్రజుండవు నీవి
ట్లైన తరి నెంత దుఃఖమొ
యీనీ ప్రాపాశుపడెడి నీగురువులకున్ 3 – 35

నే నమ్ముడుపోయితిని. నేను ఇతరుల సొత్తైతినని భావము.

మిగిలిన పిల్లలు పసివాళ్ళు. వాళ్ళలో పెద్దవాడివైన నువ్విలా ఐపోతే నీవండగా ఉంటావని ఆశపడే నాతల్లిదండ్రులకు ఎంత దుఃఖమో కదా.

సీ. **పరమేష్ఠి నుండి నీతరము దాక విశుద్ధ**
తరమైన వంశంబు దలపవైతి
తరి దక్కియున్న యీతలిదండ్రులం జాల
పరచవై సంతోషపరచ వైతి
నగ్ని సాక్షిగ పెండ్లియాడిన యిల్లాలి
నిల్లాలితాకార నొల్లవైతి
ధర్మశాస్త్రార్థ విత్తముల విత్తములచే
నలరించి విఖ్యాతి నందవైతి

తే. శీల మఖిలంబు నిది పిల్లిశీల మగుచు
జదువు లివియెల్ల చిల్కల చదువు లనుచు
దోడి వారలు నవ్వ నాతోడి యేల
బేలవైతివి ? ఈగుణంబేల నీకు? 3 - 36

1. పరమేష్ఠి = బ్రహ్మ

బ్రహ్మ మొదలుకొని నీ పురుషాంతరము వరకూ ఎంతశుద్ధమైనదో నీ వంశము. అది పట్టలేదు నీకు. నీకు శుచి సూన్యమైపోయినదనడం. ఇది వంశానికి ఆతడు చేసిన ద్రోహం.

2. తరి = సమయము, కాలము

కాలానికి వశమైయున్న నీతల్లిదండ్రుల సంతోషపెట్టలేని అల్పుడవైనావు (పరచవు = అల్పుడవు. తృణము, గడ్డిపోచ). ఇది అతడు ప్రత్యక్షదైవములన తల్లిదండ్రుల పట్ల చేసిన అపచారము.

3. ఇల్లాలితాకారన్ = ఇట్టి మనోజ్ఞమైన రూపము గలదానిని

అగ్ని సాక్షిగా పెండ్లి యాడిని మనోజ్ఞరూప యైన నీ యిల్లాలిని ఒల్లకునావు. ఇది అతడు తన అర్థాంగికి చేసిన అపచారము.

4. ధర్మశాస్త్రముల అర్థము వివరించు పండితులను సత్కరించి ధనమునిచ్చి (విత్తములచే) ఖ్యాతి బొందవు. ఇది ఆతడు తన గృహాచారమునకు చేసిన అపచారము.

5. నీ శీలము పిల్లిశీలము (కపటమైన నడవడి).

నీ చదువు చిలుకచదువు (అర్థజ్ఞానముగ్రహించని చదువు)

నిను జూచితోటివారలు నవ్వుచున్నారు.

ఇలంటి గుణములేమిటిరా. ఎందుకిలా మూర్ఖుడవయ్యావు ? (బేలవేల?)

తన బాధ బోధ కలగలిపి మాట్లాడినది.

అలం. యమకము.

వచనము.

అని తదీయ దురాచరణ స్మరణ సంతప్త స్వాంతయై యక్కంఠీరవమధ్య యమర్షోత్కంఠ కలకంఠకుల కంఠపాక లీలావహంబగు నెలుంగు చెలంగం గలంగి కుంఠితప్రబోధుండగు నాశుంఠుం గెరలి పలికియు నలుక మగిడించి యుదంచిత ప్రయోజన ఘటనా పారవశ్యంబున సామరస్యంబు మీర నిట్లనియె 3 – 37

వాని చెడునడతలను తలచి సంతాపమునందిన మనస్సు కలదై (తదీయ ......స్వాంతయై)

ఆ సింహమధ్య (అక్కంఠీరవమధ్య)

కోపము వలన గట్టిగా అరచుటచే కోకిలల కాకలీధ్వనిని మించిన కంఠస్వరము కలతబడి (అమర్షో...... గలంగి)

వ్యర్థమైన ఉపదేశముగల (కుంఠిత ప్రబోధుండగు) ఆ మూఢుని కోపించి పలికి, కోపమును శాంతింపజేసికొని మేలైన ప్రయోజనము కొరకై సానుకూల్యముగా

తరువాతి పద్యముతో సమన్వయము.

చం. వడబడ బారుచున్ వడకు బట్టిన తల్లిని దండ్రి నేలలో
వెడలని తమ్ముగుఱ్ఱల నవీనకులాంగన నోరులేని యీ
తొడుకుల బంటుబైద విడద్రోవక ప్రోవగ నెందునీక పా
ల్పడినది కర్ణునొదలనె భారత సంహిత నిల్చుచాద్పునన్ 3 –38

మిక్కిలి శ్రమపొందుచున్న తలిదండ్రులు (పడబడ బారు = శ్రమనొందు)

భూమిమీద అడుగు పెట్టి తిరుగని పసివాండ్రైన తమ్ముళ్ళు

కొత్తగా కాపురమునకు వచ్చిన భార్య

ఆవులు (తొడుకులు), సేవకులు (బంటు), పసులు కాచు కుర్రాడు (పైద)

వీరంతా నిన్ను విడవలేక, పోలేక, వేరుదారి లేక నీపాలబడ్డారు.

ఇది కర్ణుని తలమీదే భారతము నిలబడ్డ దన్న సామెతవలె ఉన్నది.

అలం. ఉపమ.

ఉ. **నాదు సహోదరుండు సుజనస్తవనీయ ప్రసక్తి బ్ర**
హ్మాదుల మెచ్చ డేనతని యజ్ఞమునం గడు పూజ్యురాలనై
వేది నలంకరింతునని వేవురి ముందర నాడుకొందు నీ
వేదియు లేక సర్వగుణహీనుడవౌట యెరుంగ తమ్ముడా! 3 - 39

నా తమ్ముడు సజ్జనులచే కొనియాడబడెడు నీతివిధానందు బ్రహ్మాదులను కూడా లెక్కజేయడు (బ్రహ్మాదుల కంటె ఎక్కుడనుట. ఆలోచిస్తే దీనిలో వ్యతిరేకార్థము కూడ గోచరించును)

నేను వాడు చేసేయజ్ఞంలో చాలా పూజ్యురాలిగాపూజలందుకుంటానని పదిమందిలో చెప్పుకుంటూ ఉంటాను.

నీవు ఏమీ లేకుండా ఇలా గుణహీనుడవైపోయావని మాత్రం తెలుసుకోలేక పోయానురా తమ్ముడూ ! అన్నది.

పైరెండు పద్యాల్లో నిగమశర్మను కొంత ఉబ్బవేయడం చేస్తున్నది. దాని వల్లనైనా వాడిలో పరివర్తన వస్తుందని ఆమె ఆశ పాపం!

శా. **వీరావేశము దాల్చి సర్వధనముల్ వెచ్చింతుగాకేమి ము**
క్కారుంబండు నఖండసేతువృతముల్ కాశ్మీర ఖండంపు గే
దారంబుల్ తెగనమ్మగాజనునె నిర్దారుండవే వెన్క నె
వ్వారుంలేరె సహోదరాదులు? కులధ్వంసంబు నీకర్హమే? 3 - 40

ఆస్తులు రెండు రకాలు. స్థిరాస్తులు (భూములూ, భవనాలూ మొ.వి), చరాస్థులు (డబ్బూ, నగలూ మొ.వి)

చరాస్థులు హరించుకు పోయినా స్థిరాస్థులు ఉంటే వాటిద్వారా మళ్ళీ నిలదొక్కుకోవచ్చని మనవారి నమ్మకం.

పాపం అక్కగారు అదే అడుగుతోంది తమ్ముణ్ణి.

పోనీ ఏదో ఆవేశంలో డబ్బంతా వెచ్చించేసేవు అనుకుందాం.

మూడు పంటలు పండే, నీటి కాలువలు నిత్యం పారే (అఖండసేతు వృతముల్) కాశ్మీరదేశపు బంగారంలాంటి పంటభూములు ఎలా అమ్మెయ్యగలిగావురా?

పోనీ నీకెవరూ వెనకాల ఆధారపడ్డవాళ్ళు లేరనుకుంటున్నావా? నువ్వేమైనా భార్య లేనివాడవా? (నిర్దారుండవే... దార = భార్య) మిగిలిన చిన్న తమ్ముళ్ళున్నారుకదా.

ఇలా కులధ్వంసము చెయ్యొచ్చా?

ఇవి అచ్చమైన పదహారణాల తెలుగు మందలింపులు.

ఉ. కామవికార మాత్మ నవగాఢత దాల్చిన యేని నిర్భర
శ్రీ మెరయంగ రూప గుణశీల కులోన్నతి గల్గు విప్రక
న్యామణులన్ సహస్రమైనన్ వరియించి రమింపరాదె యే
మీ మునులే గృహస్థులు? రమించుట యెగ్గె కులాంగనాతతిన్? 3 – 41

నీకంత గాఢమైన కోర్కెలే మనసులో ఉంటే దర్జాగా (నిర్భరశ్రీ మెరయగ) రూపవతులు, గుణవతులు, శీలవతులు,కులవతులు అయిన బ్రాహ్మణకన్యలను నీకు కావలసినంత మందిని (సహస్రమయినన్) పెళ్ళాడలేక పోయావ్?

గృహస్తులేమీ మునులు కాదుగదా ముక్కు మూసుకు కూర్చోవడానికి. కులాంగనల పొందు చెడ్డది కాదు గదా.

చివరికి ఆమె బహుభార్యత్వాన్ని కూడా సమర్థించింది. ఆ రోజులలోఅది తప్పుకూడా కాదేమో?!

శా. లోలత్వంబున మత్తకాశినుల కిల్లుం బొల్లునుం జెల్లగా
నేలా? వెచ్చముసేయ నెవ్వలన మన్నీ లాఢ్యులుం జాలరే?
కోలాభో జనియించు వేదనిను వీడ్కో లాభమో తండ్రి! దు
శ్శీలాగారము వారయౌవతము నిస్సీ! మేటి పాటించునే? 3 - 42

మత్తకాశిని = మదముచే ప్రకాశించు స్త్రీ

మన్నీలు = మన్నీడు + లు (మన్నీడు = రాజు..ఏ.వ., మన్నీలు = రాజులు)

ఆఢ్యుడు = సంపన్నుడు.

నీ చాపల్యము వలన భోగపుస్త్రీలకు ఇల్లూ (స్థిరాస్తులూ), పొల్లూ (చరాస్తులూ) ఎందుకు నాశనం కావాలి? (చెల్లనేలా?)

ఇలా ఖర్చు చెయ్యడానికి రాజులూ/ జమీందారులూ, సంపన్నులూ మాత్రం సరిపోతారా? వారికి కూడా సాధ్యం కాదు అని చెప్పడమన్నమాట.

దీనివలన లాభమేమి (కోలాభో) అని నిన్నడగడం కన్నా నిన్ను వదులుకోవడమే ఇంకా లాభం కదా (వీడ్కో లాభము) అని హెచ్చరిస్తున్నది. నిన్ను వదిలించుకుంటే మిగిలినవారైనా లాభపడతారు.

ఓ తండ్రీ! మళ్ళా ప్రేమ. చెడునడతలకు నిలయమైన దానినీ (దుశ్శీలాగారము) వారవనితలగుంపును (వారయౌవతము) ఉత్తముడెవడైనా (మేటి) పాటించునే? లెక్కపెట్టడు కదా.

నీ నడత మారక పోతే నిన్ను వదులుకుంటామని భయపెట్టినదీ పద్యంలో.

సీ. నర్మగర్భోక్తులు నక్కటక్కులు వింత
నయగారములు బహునాటకములు

పిలుపిచ్చ విద్యలు పీక వన్నియలును
బెలుచ దనంబులు ప్రేలడములు
వక్రభావంబులు వలకారిబాగులు
వలసి యొల్లములును వట్టిపసలు
కేరడంబులు సాళగింపులు కిల్బిషా
క్రీడనంబులు నడకించు వగలు

తే. **బాస పోసనములు విడంబములు భ్రమలు**
లేని మచ్చిక లివి యాదియైన వివిధ
దుర్గుణంబుల ప్రోవులు ద్రోహమతులు
వారకాంతల దడవిన వచ్చు కీడు 3 - 43

వారకాంతల స్వభావాలు వాడికి విడమరిచి మరీ చెబుతోంది. వారి "గుణగణాలు"

నర్మగర్భ + ఉక్తులు = నర్మగర్భోక్తులు.. అర్థాంతరముల్తో కూడిన చమత్కారపు మాటలు

నక్కటక్కులు = అతివినయములు

వింత నయగారములు = వింతలైన కపటపు మెత్తదనములు

బహు నాటకములు = వివిధ నటనలు

పిలుపిచ్చ విద్యలు = నీచపు పనులు

పీక వన్నియలు = పైపై మెరుగులు

పెలుచదనంబులు = కఠినత్వములు, మొరటుదనములు

ప్రేలడములు = ప్రేలాపనలు

వక్రభావంబులు = వంకర తలపులు

వలకారి బాగులు = వలపించు నేర్పులు

వలసి యొల్లములు = కపటపుటాపేక్షలు

వట్టి పసలు = లేని బలములు

కేరడములు = పరిహాసాలు

సాళగింపులు = కలగలుపుదనములు

కిల్బిషాక్రీడనములు = తప్పుడు ఆటలు

అడకించు వగలు = వంచించుఒయ్యారములు

బాసపోసనములు = పొందికైన మాటలు

విడంబములు = మోసములు

భ్రమలు = భ్రాంతులు

లేని మచ్చికలు = కపటపు ప్రేమలు

ఇలాంటి స్వభావాలు కలిగిన వారస్త్రీల తాకిననూ కీడు కలుగుతుంది.

చం. విడుమిక నైననిట్టి యవివేకము, మామక బుద్ధి పద్ధతిన్
నడువుము నీకు గావలసెనా హరి కౌస్తుభమైన దెచ్చెదన్
గడుసరి యచ్చకూళ పలుగాకుల వీడుము చేయి మీదుగా
నడచిన పూర్ణకాముడవు నాయనుజన్ముడ విట్లు సేయుదే! 3 - 44

తాత్పర్యము సుగమము

తే. ఆక్క యీరీతి నయము ప్రియంబు గలుగ
నానతిచ్చిన సద్బుద్ధి యాదరించె
జాల దినముల నుండియు మైలబడిన
బడుగు గావున వా దన్నపాన కాంక్ష 3 - 45

నయము ప్రియము ఘటించి అక్క చేసిన బోధకు కొంచెం బుద్ధి తెచ్చుకుని ఆదరణ చూపినాడు. మారినట్టుగా కనిపించాడు. చాలా రోజులుగా సరియైన తిండితిప్పలు లేవుకదా. అప్పటికి అది రుచించింది. అన్నపానాదుల కోసం కొంచెం మారినట్టుగా పైకి కనిపించినాడు.

సీ. రాజాలయమునకు రాకపోకలు సేయు
మాసిన చదువులు మరల జదువు
నిన్నాళ్ళ నెచ్చెలులెదురైన తలవంచు
కులవధూరత్నంబు గుస్తరించు
నాచార్యజనము బ్రత్యహము సంభావించు
నర్చావళికి నుపహారమిచ్చు
నర్చించు గుతపవేళాగతాతిథి కోటి
బసినేదు దర్శించు బైరుపచ్చ

తే. తండ్రి యుద్గమనీయంబు తానె యుదుకు
నత్తికాభర్తతో నవ్వు నల్పసరణి
గ్రామ్య కార్యంబు దీర్చునంగడికి వచ్చి
తేనె పూసిన కత్తి ధాత్రీసురుండు 3 - 46

1. దివాణానికి (రాజాలయము) రాకపోకలు మొదలుపెట్టాడు. వదిలిపెట్టిన చదువు (మాసిన చదువు) మరల చదవడం ప్రారంభించాడు.

2. స్నేహితులు ఎదురైతే తలవంచి అభివాదం చేస్తాడు. భార్యను (కులవధువు = కులకాంత) ఊరడిస్తాడు

3. గురువులను (ప్రత్యహము = ప్రతి + అహము) అనుదినము గౌరవిస్తాడు. అర్చన వేళ నైవేద్యమిస్తాడు.

4. అపరాహ్ణ సమయంలో (కుతపవేళ) వచ్చిన అతిథులను ఆదరిస్తాడు. పశువులను (పసిన్) కాపాడతాడు (ఏదున్). పైరు పచ్చ (పంటపొలాలు)

చూసుకుంటాడు.

5. తండ్రి విడిచిన ధోవతి (ఉద్గమనీయము) తానే ఉతుకుతాడు. అక్కగారి భర్తతో కొంచెం హాస్యం చేస్తాడు.

గ్రామకార్యం తీరుస్తాడు (తీర్పులు చెప్పడం లాంటివి).

ఈక్రియా పదాలన్నీ "ఇంచు" తో ముగించి వాడు ఇంచుమించు మారినాడని యితరులకు తోచే విధంగా పద్యం నడిపించిన రామకృష్ణుడు అసలు నిజం ఆఖరుపాదంలో బయటపెడుతున్నాడు.

ఆ బ్రాహ్మణుడు తేనెపూసినకత్తి యట. పైన పటారమే కాని లోన కుశ్చితత్వం మారలేదన్నమాట.

వ. **అతండొక్కనాడు** 3 - 47

సీ. **గోమేధికోపలాంకుర మానితంబులు**
పుష్యరాగచ్ఛటా పుంఖితములు
వైఢూర్య సంధాన వర్ణనీయంబులు
హరినీల కీలనాభ్యంచితములు
కురువింద సందర్భ గురుతరంబులు చతు
ర్విధ వజ్ర దళసమావేల్లితములు
మహనీయతర హరిన్మణి పరీతంబులు
నకలుష స్థూలమౌక్తిక యుతములు

పద్మరాగ పరీరంభ భాస్వరములు
దంతవిద్రుమ కృతసముద్గకభృతములు
మాతృభూషలు నత్తికామండనములు
నిజయువతి దాల్చు సొమ్ములన్నియు హరించి 3 -48

ఈ తేనె పూసిన కత్తి వంటి నిగమశర్మ ఒకానొకరాత్రివేళ ఇంట్లో ఉన్న

సొమ్ములు అన్నీ దొంగిలించినాడు. వాడు దొంగిలించిన ఆభరణాల వివరాలు పంచనామాలో వ్రాసినట్లు వివరంగా వ్రాస్తున్నాడు కవి.

1. గోమేధిక + ఉపల + అంకుర మానితంబులు

   గోమేధికములు అనే రాళ్ళ యొక్క పొదులు (ఉపల = రాయి, అంకురము = మొలక)

2. పుష్యరాగముల యొక్కఎడతెగని వరుస గల హారము. (ఛట = వరుస, పుంఖితము = పుంఖానుపుంఖముగా చేయబడినది. ఇది బాణము వెంట బాణము వేయునప్పుడు వాడు పదము. పుంఖము అనగా బాణము చివర గల ఈక. ఇది బాణగమనమునకు తోడ్పడును)

3. వైఢూర్యములు గూర్పబడిన చక్కని హారము (వర్ణనీయము = వర్ణించదగునది)

4. ఇంద్రనీలములు కీలించిన ఒప్పిదమైనవి (హరినీలము = ఇంద్రనీలము)

5. కెంపులు కూర్చిన పెద్దపెద్ద ఆభరణాలు

   (కురువిందము = కెంపు, సందర్భము = కూర్పు)

6. నాలుగ రకాల వజ్రాలు పొదగబడిన దళములు గల ఆభరణములు

7. హరిత్ + మణి గొప్ప పచ్చలు పొదగబడినవి

8. మచ్చలేని ముత్యాలతో చేయబడినవి. (ముత్యాల లోని దోషమునకు పులు అని వ్యవహారం. అందుకే పులుగడిగిన ముత్యము అంటారు)

9. పద్మరాగములను కూర్చుటచే ప్రకాశించునవి. (పరీరంభము = కౌగిలి)

10. విద్రుమము = పగడము

    దంతములతోనూ పగడాలతోనూ చేసిన భరిణలందుంచబడినవి. (చిన్న చిన్న ఆభరణములు)

సముద్గకము = భరిణ

భృతము = నింపబడినది

11. తల్లి పెట్టుకునే ఆభరణములు

12. అక్క నగలు (అత్తికా భూషణములు)

13. భార్య దాల్చు ఆభరణములు

ఒకే ఒక దెబ్బతో ఊడ్చి చక్కబెట్టేశాడు నిగమశర్మ. అందుకే ఒక్క ముక్కలో "హరించె" అన్నాడు రామకృష్ణుడు.

కం. ఒకనాటి రాత్రి పదు పదు
కకు జెప్పక ఇల్లువెడలి గాఢతరతమో
నికరము తన తగు తోడుగ
నొకరుడు బేరడవి త్రోవ నూడనిబాడెన్ 3 -49

పదు = పదుకొను, శయనించు

పదుక = పరుపు, మంచము

ఊడనిబాడు = పారిపోవు

అన్ని ఆభరణములూ మూటకట్టి ఒకనాటిరాత్రి వాడు శయనించు పదుకకు కూడా చెప్పకుండా (!!) అనగా ఎవ్వరికీ చెప్పకుండా/ తెలియకుండా యిల్లు వదిలి చిమ్మచీకటులు (గాఢ తమోనికరము) తనకు తగిన తోడుకాగా ఒక్కడే పెద్ద అడవి (పేరడవి= పేరు + అడవి) దారిపట్టి పారిపోయెను.

గాఢ తమోనికరము అనుచోట శ్లేష గమనింపదగినది. చిమ్మచీకటి అని ఒక అర్థము. చీకటులు దొంగలకు మిత్రములు. పారిపోవునపుడు వారు ఎవరికీ కనిపించరు.

తమోగుణ సముదాయము అని రెండవ అర్థము. ఈ తమోగుణ

విజృంభణము వలన పారిపోవువానికి ఎవ్వరూ కనిపించరు!.

పడకకు కూడా చెప్పకుండా .. చక్కని ప్రయోగము. సాధారణముగా మూడో కంటికి తెలియకుండా అని వాడుట కద్దు.

సీ. శోకించు వృద్ధభూసురు డాత్మపితృదత్త
దర్భముద్రికకు చిత్తంబు గలగి
నత్తగారిచ్చిన హరిసుదర్శనపు బే
రునకు ముత్తైదువ వనటబొందు
గ్రొత్తగా జేయించుకొన్న ముక్కరకునై
యడలు దుర్వారయై యాడుబిడ్డ
జామాత వెతబొందు వ్యామోహియై నవ
గ్రహ కర్ణవేష్టన భ్రంశమునకు

తే. నెంత దుర్బుద్ధి యెంత దుర్భ్రాంతియహహ
సర్వ ధనములు నద్దురాచారశీలు
దూచముట్టుగ నిలుదోచి యురికి చనుట
యెరుగరో గాక యవ్వేళ యెరుక గలదె! 3 – 50

సొమ్ములు పోయినవని తెలుసుకొని ఇల్లు శోకసముద్రమయినది.

వృద్ధ బ్రాహ్మణుడు (నిగముని తండ్రి) తన తండ్రి ఇచ్చిన దర్భముద్రిక పోయినదే అని కలతచెంది శోకించినాడు.

అత్తగారిచ్చిన హరిసుదర్శన హారం పోయిందని పెద్దముత్తైదువ (నిగముని తల్లి) వనటించినది.

క్రొత్తగా చేయించుకున్న ముక్కర కోసం ఆడుబిడ్డ వారించలేని (దుర్వారయై) అడలినది.

అల్లుడు తన నవగ్రహ కుండలాలు పోయినవని వ్యామోహంతో బాధపడినాడు.

వాడిది ఎంత దుర్బుద్ధియో? తెలుసుకొనలేకపోయాము. మనదెంత చెడ్డభ్రాంతియో? అదియు తెలుసుకొనలేకపోతిమి.

మొత్తం కొంచెం కూడా మిగల్చకుండా (ఊచముట్టుగ) యిల్లంతా దోచి ఉడాయించినాడే?!

యెరుగరాదు కదా ! అసలు పోగాలము దాపురించిన (యవ్వేళ = ఆ + వేళ. ఇచట త్రికసంధి వాడుట ఒత్తి చెప్పుటలోని ధ్వన్యనుకరణము. ఇది ఒక కవిత్వమునకు సంబంధించిన అందము) ఆ వేళ ఎరుక ఎలాఉంటుంది? (ఎరుక గలదె?) ఉండదు అని నిర్ధారణ.

ఆఖరు పాదమున ఇంకొక అందము గలదు. "యెరుగరో గాక" అనుదానిని "యెరుగ + రోగాక" అని విడదీసినచో ఈ క్రింది అర్థము ఏర్పడును.

రో = కుదువ అని అర్థము. ఎరుగ = నిజము తెలుసుకొన్నచో, ఇది రోగాక అనగా మనము వీనికి కుదువబెట్టినారము గదా. వీనికి మనము ఋణపడి యున్నాము కదా అని అర్థము చెప్పవచ్చును.

మరియొక విషయము చెప్పవలసియున్నది.

పూర్వము నేను విన్న ప్రసంగములలోనూ, మాకు క్లాసులో నిగమ శర్మోపాఖ్యానము పాఠము చెప్పిన మాస్టర్లూ పై శోకవిషయములు చెప్పునప్పుడు .... ముఖ్యముగా నిగమశర్మ అక్క విషయముననిట్లు చెప్పినారు. మొత్తము ఆస్తిపాస్తులన్నియూ పోగా ఈ "అక్కగారు" ముక్కరకై ఏడ్చినదట. ఎంత వెర్రిది? తలయే పోవునపుడు ముక్కునకున్న ముక్కరకై ఏడ్చెడు అవివేకి ఈమె అని వ్యాఖ్యానించిరి. ఇప్పటికీ ఆ అభిప్రాయమే బలముగా నున్నది.

అసలు విషయము.

నిజమే మొత్తము ధనము ఊచముట్టుగ పోయినది.

1. వృద్ధుడు దర్భఉంగరమునకూ

2. ముత్తైదువ వశపరంపరాగతమగు సుదర్శనహారమునకూ

3. ఆడుబిడ్డ ముక్కెరకూ

4. అల్లుడు నవగ్రహ కుండలములకూ శోకించిరి. అని వాచ్యము చేసినాడు.

ఇవి అన్నియూ ధర్మము పాటించుటకు ఉపకరణములు. పరంపరాగతముగా తరువాతి తరములకు ఆ ధర్మములను బదలాయించు సాధనములు

దర్భ ఉంగరము .. ధర్మకార్యములలో ధరించునది.

అత్తగారిచ్చిన సుదర్శనహారము విష్ణుదేవార్చనా విధానమునకు ప్రతీక. అది వంశపారంపర్యముగా తిరిగి తన కోడలికి ఆమె అందజేయవలసిన అసలైన వారసత్వము.

ఆడుబిడ్డ ముక్కెర సౌభాగ్య చిహ్నము. మంగళసూత్రధారణా సమయమున వధువు నిశ్వాసము మంగళసూత్రమునకు సోకకుండా దాని పవిత్రతను కాపాడు సాధనము.

అల్లుడు నవగ్రహకుండలములకు శోకించెను. అవి పవిత్రచిహ్నములు గనుక.

పోయిన సంపద యంతయూ శోకకారణమే యైననూ పైన పేర్కొనిన కారణముల వలన వారు ధర్మభ్రష్టత్వమునకై ఎక్కువ వగచిరనుది సారాంశము.

ఉ. మోవదరంబు గాని ధనమున్ బెను మోపుగ వాడమర్చి యే
త్రోవయు గాని పేరడవి దూరి హుటాహుటి నొక్కరుండు లో
జావున కంగవించి పెలుచం జనుచుండగ నొక్కనాటి సం
ధ్యావసరంబునం దొక పురాంతిక ఘోర వనాంతరంబునన్ 3 - 51

మోయడానికి సాధ్యంకానంత బరువైన మూట కట్టినాడు. దానిని మోసుకుంటూ దారీ తెన్నూ కనబడని పెద్ద అడవిలో ఒంటరిగా వేగంగా మొండి ధైర్యంతో పోతున్నాడు. ఒకనాటి సంధ్యా సమయంలో ఒక పట్టణాన్ని

సమీపిస్తూండగా ఆ ఘోరాటవిలో

తరువాతి పద్యంతో అన్వయము.

మ. **కరుణాదూరులు చోరులంధతమసాకారుల్ పదార్థాహృతి**
త్వరితాంతఃకరణుల్ దురాసదులు విశ్వ ద్రోహులుద్బాహులై
తెరువొక్కుమ్మడి గ్రమ్మి రొమ్మగల సందీప్తా శుగ శ్రేణి నే
సిరి ధాత్రీసురసూను గార్ముక రవశ్లిష్టాసులై యీసునన్ 3 - 52

నిర్దయులైన చోరులు, కారుచీకటివలె నల్లనైనవారు (అంధతమసాకారులు), వస్తువులను అపహరించుటలో చురుకైన మనస్సు కలవారు (పదార్థాహృతి త్వరితాంతఃకరణుల్), ప్రపంచమునకు ద్రోహము జేయువారు, (ఉత్ + బ్బాహులై) ఎత్తిన చేతులుగలవారై దారి (తెరవు) ఒక్కుమ్మడి గ్రమ్మినారు. వారు రొమ్ముబ్రద్దలగునట్లు (రొ మ్మగల) ప్రకాశించు బాణ సమూహములు ఆ బ్రాహ్మణునిపై ధనుష్టంకారములు (కార్ముక రవములు) దిక్కులు పిక్కటిల్లేలా (ఆశ్లిష్ట + ఆశులై. ఆశ = దిక్కు) క్రోధంతో (యీసునన్) కొట్టిరి (ఏసిరి).

కం. **కాయంబున పెదపెదపలు**
గాయంబులు సేసె గాని కదువాడిమిమై
నాయమ్ము లమ్మహీసురు
నాయమ్ములు దాకవయ్యె నాయుర్మహిమన్ 3 - 53

ఆ యమ్ములు = ఆ బాణములు

ఆయమ్ములు = ఆయువు పట్లు

ఆయుః + మహిమ = ఆయువు యొక్క మహిమ

ఆ బాణాలు వాని దేహమున పెద్దపెద్ద గాయాలు చేసినవి. కానీ అవి ఆయువుపట్లను తాకకక పోవుటచేతనూ, వానికి ఇంకా ఆయువు ఉండుటచేతనూ వాడు బ్రతుకగలిగెను.

అలం. యమకము.

కం. ఒక నెత్తురు బొట్టున కూ
రక యసురులు వేవురొడియు క్రమమున దొంగల్
బకనిభులా పతితుని దో
చికొని రయంబడర జనిరి చెట్టుకొకరుడై 3 - 54

ఒక నెత్తురు బొట్టు పట్టుకోవడానికి ఒక వెయ్యి మంది రాక్షసులు వచ్చినారా అన్నట్లు బకాసురుడు వంటి వాళ్ళు వేగంగా వచ్చారు. ఆ పాపినిదోచుకున్నారు. అంత వేగం గానూ చెట్టుకొక్కడన్నట్టు చెల్లాచుదురుగా వెళ్ళిపోయారు.

దొంగల మెరుపు దాడి వాడూహించునంతలో జరిగిపోయింది.

కం. కాపు కొడుకొక్కరుండా
కాపురుషుం దెచ్చె నింటికడ కనుకంపా
టొపోద్దీపితబుద్ధి ద
దాపద్వినివారణ క్రియాభిముఖుండై 3 - 54

ఒక కాపుకొడుకు(శూద్రుడు) ఆ దెబ్బతగిలిన నీచుని(కాపురుషున్)

అనుకంప + ఆటోప + ఉద్దీపిత బుద్ధిన్

మిక్కిలి దయామయమైన బుద్ధితో

తత్ + ఆపత్ + వినివారణ క్రియ + అభిముఖుడై

ఆ ఆపదనుండి వానిని రక్షింపనాసక్తుడై

వాని ఇంటికితీసుక వచ్చేడు.

సీ. పితృ పరిత్యాగ వర్ధిత కిల్బిషము వోవ
నొత్తు కైవడి వ్రేళ్ళ నెత్తురొత్తి
కూర్కు ప్రాణముల మేల్కొలుపు చాడ్పున గంట్ల
శాకినీ కాండంబుననణపి చూచి

సమయంబుగాదని శమనుదూతల ద్రోయు
జాడ మైనాటు నస్త్రములు పెరికి
పతయాళువగు బొంది పడకుండుటకు
గంద్రపురులిచ్చు గతిజాల పొత్తులునిచి

తే. వట్టికూడును వేణ్ణీళ్ళు పెట్టి యొత్ర
గలుగు వీద్యంబు లిప్పించి వలతియైన
వెజ్జు నెచరించి యరయించె విప్రసుతుని
గంట వత్తిడుకొని సైరికప్రభుండు 3 - 56

ఆ కాపువాడు నిగమశర్మకు చేస్తున్న సేవలు

1. కిల్బిషము = పాపము.

తండ్రిని వదిలిపెట్టి వచ్చుట వలన వృద్ధి పొందిన పాపమును తుడిచినట్లుగా ఆ కాపు నిగమశర్మ వ్రేళ్ళ గాయములపై నున్న రక్తమును తుడిచెను.

2. కూర్కు = నిద్ర

శాకిని = పెరుగుతోటకూర

కునుకు చున్న ప్రాణములను (వ్యాన సమాన అపాన ప్రాణ ఉదానములు ... ఇవి పంచప్రాణములు) మేల్కొలుపునట్లు గాయములయందు పెరుగుతోటకూర కాడలతో నొక్కిపట్టెను.

3. శమనుడు = యముడు

ఇంకా సమయము కాలేదు అని యమదూతలను త్రోసివేసినట్లుగా శరీరమందు నాటిన అస్త్రములను పెరికివైచెను.

4. పతయాళువు = పడుటకు సిద్ధమైనది

బొంది = శరీరము

గంధ్ర = తీవ్రమైన

పడిపోవుటకు సిద్ధమైన శరీరమును పడనీయకుండా గట్టిగా పురిపెట్టి కట్టినట్లు చాలా గుడ్డలతో కట్లు కట్టెను.

5. వట్టి కూడు = చప్పిడి కూడు

ఒగ్ర = కారము

వెజ్జు = వైద్యుడు. వైద్యుడు (ప్ర)– వెజ్జు (వి)

ఎచరించి = హెచ్చరించి

చప్పిడి భోజనం పెట్టేడు. ఘాటైన మందులు ఆకులలో చుట్టి ఔషధాలు ఇప్పించాడు. నిపుణుడైన వైద్యునికి హెచ్చరికతో చూపించాడు. కళ్ళలో వత్తులు వేసుకుని నిగమశర్మను కాపాడేడు.

నాలుగు పాదములలోనూ సమానముగా నాల్గు ఉపచారములు చెప్పుటవలన సమతా గుణము

నాలుగు పాదములలోనూ ఉపమాలంకారము. ఉపమావాచకములు కైవడి, చాడ్పు, జాడ, గతి వరుసగా వాడుటచే అర్థి బేధము ఈ పద్యమున కలవు.

కం. నిరనిలసంచారస్థల
మరయిక సుస్నేహపూర మాయుఃస్థితి యా
యిరుదెరగు బలిమి దుర్దశ
బొరయక దీపమ్ము పగిది భూసురుడెసగెన్ 3–57

నిర్ + అనిల సంచారస్థలము. గాలి తగులని ప్రదేశము (ఐసొలేషన్)

అరయిక = భద్రముగాజూచుట (నర్సింగ్ కేర్)

సుస్నేహ పూరము (ఎమోషనల్ కేర్)

ఆయుఃస్థితి = ఆయుర్దాయవృద్ధి

పైనాల్గిటిలో మొదటి మూడు పురుషప్రయత్నము వలనా, నాలుగవది దైవానుగ్రహము వలనా సిద్ధించినవి. ఇట్లు ఈ రెండువిధముల (పురుషప్రయత్నమూ, దైవబలము) బలము వలన ఆతడు దుర్దశను పొందని దీపమువలె ప్రకాశించెను.

దీపముతో పోలిక చెప్పినాడు (అలం. ఉపమ) కావున సుస్నేహపూరము అనుచోట చెలిమి యనియూ నిండుగా తైలము ఉండుట యనియూ శ్లేషార్థము.

ఉ. తాన ప్రసంగముల్ దిగిచి తత్పరణిన్ దన పెంపు పెద్దగా
బూని వచించు నక్కపట పూరుషు నిక్కమ నమ్మె నెమ్మదిన్
జానపదాగ్రగామి తనజాతియు నాతియు గూడి దేవునిం
గా నిజదేశికోత్తమునిగా బరమాప్తునిగా దలంచుచున్ 3 – 58

నిగమశర్మ కోలుకున్నాడు. నెమ్మదిగా మాట్లాడదొడగాడు. మాటల్లో తనకు తానే తన గురించి పెద్దగా చెప్పుకోవడం మొదలుపెట్టాడు. ఈ కపట స్వభావిని ఆ కాపు నిజంగానే గొప్పవాడని మదిలో నమ్మినాడు. ఆ కాపు ఊరిపెద్ద (జానపదాగ్రగామి) అవ్వడం వల్ల అతని భార్యతో సహా ఊరివారందరూ నమ్మారు. వారందరికీ నిగమశర్మ ఒక దేవుడు, ఒక సద్గురువు (దేశికోత్తముడు), ఒక ఆప్తుడూ ఐపోయాడు.

కం. తల లోపల నాలుక, పూ
సలలో దారంబు, పాల జల్లిన నీరుం
బలె వెలి యెరుగక మనసులు
గలసి యబేధమున గాపుకడ నతడుండెన్ 3 – 59

ఆ కాపుకూ, శర్మగారికీ మనసులు కలిసి తలలో నాలుకలా, పూసలదండలో దారంలా, పాలలో నీళ్ళలా ఇద్దరికీ అబేధం అన్నంతగ స్నేహం కలిసింది.

అలం. ఉపమ

కం. కలదా శూద్రవసతి శశి
కలదా యనజాలు నొక వికారపు గోడల్
చలదాలోల కటాక్షాం
చల దామ నిబద్ధ తరుణ జనఖంజనియై 3 - 60

ఆ శూద్రుని ఇంటిలో అచట చంద్రుడే ఉన్నాడా? అన్నట్టుండే ఒక కోడలుంది. అంటే సొగసరి అని భావం.

ఆమె చంచలమైన కంటిచూపులు అను (ఉరి) త్రాళ్ళతో (చలత్ + ఆలోల కటాక్ష + అంచల దామ) కట్టబడిన యువకులనెడి కాటుకపిట్టలు కలది (తరుణ జనఖంజని)

ఆమె చంచలమైన చూపులు ఉరిత్రాళ్ళు

యువకులు వాటికి కట్టబడ్డ కాటుకపిట్టలు

అలం. రూపకము

ఇది ఆవిడ వికార స్వభావం.

ఇంటను నడ్డమాక యొకయింతయులేక చరించువాని జే
నంటిన గందు కెందళుకు లంగమునంగల వాని మిక్కిలిం
గంటికి నించువాని దెలికన్నులవాని బిసాళి బాపనిం
బంటది గోరు జారు కుచపంజరకీరముగా రచింపగన్ 3 - 61

అడ్డము + ఆక (అడ్డము = ఎదురు, ఆక = ఆటంకము)

కెంపు + తళుకు = కెందళుకు. ఎర్రని కాంతి

ఆ కాపు ఇంట్లో అడ్డము ఆటంకమూ లేకుండా తిరిగే వాడిని, ముట్టుకుంటే కందిపోయే నాజూకైన శరీరం కలవాడినీ, కంటికి నదరుగా కనబడేవాడినీ, తెల్లని కన్నులు గలవాడినీ, ఆ కపట బ్రాహ్మణుని (పిసాళి బాపనిన్) ఆ కాపుకోడలు తన కుచపంజరమునందు చిలుకగా బంధింప (రచింప) కోరుకున్నది.

పంటది అన్నాడు ఆమెను రా.కృ. పంటకు సంబంధించినది అని అర్థము.

బంటది అని తీసుకుంటే ధూర్తురాలు అని అర్థము సాధింపబడునేమో. బంటు అను పదమునకు నీచత్వారోపణము చేసి.

సీ. పలువికారంబుల కలగల్పు చూపుల
రాకపోకల బయల్ ప్రాకజేయు
దమకంబు గమకంబు దత్తరంబును హత్తి
మనసు సాగిన పజ్జ జొనుపు కోర్కి
కుదురు పాలిండ్లపై గొంగు జారగ గొప్పు
వీడ నురక నవ్వు వెఱ్ఱినవ్వు
నేరాలిపట్టి బిట్టెత్తి చెక్కిలినొవ్వ
గరచి వాడేడ్చిన గౌగిలించు

తే. దండసకి మెడ బుంజాల దండబెట్టు
దిట్టు మెట్టెలు బిగువంచు దెగి కళాదు
వనిత చిన్నారి పొన్నారి వయసువాని
విప్ర నందను గన్నంత వెకిలి యగుచు 3- 62

1. ఆమె పలు వికారములు కలగలిసిన చూపులను పోయివచ్చునట్లు బయటకు ప్రసరింపజేయును. ఆతనికై చూచుననుట

2. మోహము యొక్క ఆధిక్యము (తమకంపు గమకము), తొందరపాటు (తత్తరము) పొంది (హత్తి) తన మనసు పోయిన దారులందు కోరికను పరచును.

3. పయ్యెద జారగా కొప్పు వీడగా వెఱ్ఱినవ్వు నవ్వును

4. ఏరాలు = ఎరవు + ఆలు = తోటికోడలు

పట్టి = సంతానము - కొడుకు/ కూతురు

తోటికోడలి కొడుకును పైకెత్తి వాని చెక్కిలి నొచ్చునట్లు కొరికి వాడు ఏడ్చుచో కౌగిలించును

5. దండసకి = చెలికత్తె

ప్రక్కనయున్న చెలికత్తె మెడలో తన మెడలోని హారము (పుంజాల దండ) వేయును.

6. కాలి మట్టెలు (మెట్టెలు) బిగువైనవని తిట్టుకొనును.

7. ఆ కంసాలి (కళాదు) వనిత తెగువతో (తెగి) ఆ చిన్ని బ్రాహ్మణ పుత్రుని చూచినంతనే పైవిధముగా వెకిలి చేష్టలు చేయును.

కం. దుర్లలితా తనువిలసన
నిర్లజ్జ స్వాంత కాంత నేరుపు మెరయన్
చెర్లాటమాడు మోహము
లేర్లయి వర్తిల్ల నమ్మహీసురు తోడన్ 3- 63

చెర్లాటము = పరిహాసముతో కూడిన యాట

సిగ్గులేని మనసుతో ఒకరకమైన నేర్పుతో, మొరటు ఒయ్యారములతో, మోహము యేరులయి పారగా ఆ బ్రాహ్మణునితో చెర్లాటము లాడసాగినది.

తే. దృష్టిపాతంబు నొడివి మై తెరలబెట్టు
ఫాల పట్టిక గనుపట్ట బాల చేల
నిరియ దలకట్టి యొకమూల నొరుగు నేల
గ్రుడ్ల నీరుట్టబరిచిన కొంగుమీద 3 - 63

దిష్టి తగిలినదని జ్వరము వచ్చినట్లు నుదుట కనబడునట్లుగా గుడ్డ కట్టుకొని ఒక మూల కొంగు పరుచుకొని కన్నీరు కారునట్టు పడుకొనును. (అటెన్ షన్ సీకింగ్)

ఉ. తేలెడు కన్నుదోయి వడదేరెడు ముద్దు మొగంబు సారె గై
వ్రాలెడు గొప్పుకొప్పు వసివాడెడు నన్నువ కౌను కాకలం
దూలెడు లేతమేను నయి తొట్రిన నమ్మగనాలి నాలిబా
గా లఘు వర్తనుండరసి యంగజబాధితగా దలంచుచున్ 3 - 65

తేలిపోవు కన్నులు, బడలిక పడు ముద్దుమోము, జారిపోవు పెద్ద కొప్పు (కొప్పు కొప్పు అనినాడు. మొదటి కొప్పును శ్రేష్ఠ వాచకముగ చెప్పుకొనవలెను), మిక్కిలి కృశించిన సన్నని నడుము, తాపముచే తూలెడు లేతశరీరము కలిగి తొట్రుపాటు పడు ఆ మగడు జీవించియున్న పడతి (మగనాలి) కుశ్చితపు పనులు (నాలి)

ఆ లఘువర్తనుడు బాగా చూసి ఆమెను “మన్మధ బాధిత” గా గుర్తించాడు.

మగనాలి నాలి.... అన్నచోట యమకము కలదు.

ఇచట మూడు విషయములు ముచ్చటింపవలసినవి కలవు.

1. ఆమె చేయు పని అనైతికము. ఆమె చైదములు వర్ణించి ఆమెను చివర మగనాలి యనినాడు. మగడు జీవించి యున్నది ఆమె. ఆమె చేయుచున్నది స్వామిద్రోహము. అది చేయరానిదని ధ్వనించుటకు మగనాలి యనినాడు. ఇది రామకృష్ణుని శైలిలో ఒకభాగముగా గుర్తించనగును. ఇట్లనుటకు ఇతడు నిగమశర్మను పరిచయము చేయుచువ్రాసిన పద్యమే ఉదాహరణము. అది వనితామానస సూనసాయకుడు అనునది (3 –6). దానిలో పాత్రను ప్రవేశపెట్టుచు “జీవత్తాతపాదుండు” అనినాడు. ఆపద్యమున వాడు ముందుముందు తండ్రిని మోసముజేసి ఆస్తిపాస్తులు కరిగించివేయును. తలిదండ్రులను మోసము చేయుట హీనమైన పని. అందుకే నిగమశర్మను జీవించియున్న తండ్రిగలవాడు అనినాడు. అట్లు కానిచో ఆ మాటకు ఆ పద్యమున వాడ పని లేదు. ఆ సమాసము మిగిలిన విశేషణములతో సంవదించుటలేదు. అట్లే ఇచటనూ ఆమె భర్తనుమోసము చేయుట

ద్రోహముగా భావించి ఆ అభిప్రాయము ధ్వనింపజేయుటకు మగనాలిఅని వాడెను.

2. ఆమె వికారములు చూపినది. వానిని బాగా లఘువర్తనుండరసి అనినాడు. వానికిట్టివి కొత్తలుగావు. చూచుటతోడనే గ్రహించినాడు. "లఘువర్తనుడు" ... సాభిప్రాయముగా వాడినమాట. దిగజారిన నడవడి కలవాడు.

3. అమ్మగనాలి నాలి. యమకము అద్భుతముగ ప్రయోగించినాడు. ఆమె వర్తనమున రెండు అర్థములున్నవనియూ, వాని యందు రెండవ అర్థము గ్రహించాలసినదనియూ ఈ యమకమున ధ్వని. నాలి యనగా కుశ్చితముతో కూడిన పని అని అర్థము. శబ్దాలంకారములు కేవలము తమశబ్దావృత్తిచే మాత్రమే కొంత అందము చిందించుట కద్దు. కాని మహాకవుల చేతిలో అది కేవల ధ్వని (శబ్దము) వలన పుట్టించు అందమునకు మించి అతీతమైన "ధ్వని" (ధ్వన్యర్థము) ని వెలార్చును. ఇది అర్థాలంకారముగా వాడిన శబ్దాలంకారము. ఇదియొక చమత్కారము.

4. ఇంకొక విషయము. అమ్మగనాలి, జీవత్తాతపాదుడు అనుచోట్ల మగని లోని మొదటి అక్షరమూ, తాతపాదుని లోని మొదటి అక్షరమూ ద్విత్వములై నొక్కి వక్కాణించబడుట యాదృచ్ఛికము కానేరదు. అదియూ కవిత్వ కళయందలి భాగమే యనవొప్పును.

కం. ఎవ్వనికి వలచెనొకొ యీ
జవ్వని యని రవ్వమీరు సరసోక్తులు లే
నవ్వులు ముడిచిన పువ్వుల
రువ్వులు తనయందె సమధిరూఢము లగుటన్ 3 – 66

ఈ వెకిలి సంకేతములన్నియూ నిగమశర్మ పరికించి మన్మథావస్థగా తెలుసుకున్నాడు. ఇక మిగిలినది ఒకే ప్రశ్న. ఇవి యన్నియునూ ఎవరిని వలచి చేయుచున్న చేష్టలు? ఆమె సరసోక్తులూ, నవ్వుల పువ్వుల రువ్వులూ అన్నీ తనకొరకే

అని పరిశీలించి రూఢి చేసుకున్నాడు.

మ. బళిరా! తేరకు తేర దక్కెనిటు లీ బంగారు కుండంచు జం
కలు దాటించుచు గెంపుమోవి దొడుకంగా గుబ్బపాలిండ్లు బి
ట్టమలంగా ముఖగంధపారణము సేయంగా గటిసీమ ను
త్పల పత్రాళి ఘటింపగా దివురు మిత్రద్రోహి మోహాంధతన్ 3- 67

నిగమశర్మ ఆశ్చర్యానందము పొందాడు (బళిరా). తేరగా ఇట్లీ బంగారుకుండ దక్కినది కదా అని చంకలు గుద్దుకున్నాడు (తాటించుచు). ఇక మోహాంధత ఆవరించినది. ఆమె ఎర్రని మోవిని ఒడిసి పట్టుటకూ (తొడుకంగా) ఆమె కుచములను గాడముగ (బిట్టు) కౌగిలించుటకూ (అలమంగా), ఆమె ముఖగంధమును ఆఘ్రాణించుటకూ, ఆమె నితంబసీమ యందు ఉత్పలములను పేరిటి నఖక్షతము లొనర్చుటకూ ఉబలాటపడసాగెను (తివురున్).

సీ. తలపుండ్లు గడిగించి తను బ్రతికించెగా
అడవి జోరాహతుండైన దెచ్చి
కన్నబిడ్డల కన్న గారవంబున జన
విచ్చెగా నిచ్చలు నింటిలోన
గ్రాస వాసఃక్లేశ కశ్మలత్వమడంచి
యనురక్తి బెనిచెగా యనుదినంబు
గురువుగా వేల్పుగా గూర్చుచుట్టంబుగా
భావించి గొలిచెగా భక్తియుక్తి

తే. ఎవ్వడా రెడ్డి యింటికి నెగ్గు చాల
జేయు గుడినుండి గుడిరాళ్ళు దీయు కరణి
గపట నటనా నటుడు తాటి గట్టు బోయ
కాయజామేయ సాయకాఘాత భీతి. 3 - 68

1. చోరాహతుడు = దొంగలచే కొట్టబడినవాడు

ఆడవిలో దొంగలు కొట్టి పడేస్తే ఇంటికి తీసుకువచ్చి పుండ్లు కూడా కడిగించి బ్రతికించినాడు

2. నిత్యమూ (నిచ్చలు) తన కన్నబిడ్డలకన్న ఇంటిలో ఎక్కువ చనవిచ్చి చూచుకొనెను

3. గూడు కూడు సంపాదించు కష్టము లేకుండా ప్రతిరోజూ తనను పోషించుచున్నాడు.

4. ఒక గురువుగా, దేవతగా, దగ్గరి చుట్టంగా భావించికొలుచుచున్నాడు.

5. అట్టి రెడ్డికి ద్రోహంచేసే బుద్ధితో తనను రక్షించిన దేవుడి గుడి రాళ్ళుపెకిలించునట్లు ఆ కపట బ్రాహ్మణుడు (త్రాటిగట్టు బోయ. తాటిగట్టు = జందెము ధరించు , బోయ = వేటగాడు. అనగ కపట బ్రాహ్మణుడనుట.) ఎగ్గు చేయదలచెను. ఇదంతా దేనికి చేయుచున్నాడు?

మన్మథుని (కాయజ) ఎదురులేని (అమేయ) శరముల (సాయక) యొక్క భీతి వలన!

చం. కరగిన డెందముల్ విసుపు గానని కోర్కులు పారవశ్యమున్
బొరసిన నిట్టచూపులు గుముర్కొను ముత్పులకాంకరావళుల్
చిరిగిన సిగ్గులున్ గలిగి చీకటివేకటి రేల జాల వ్రా
లిరి తలిరాకు బోడియు నళీక విశిష్టుడు దుష్టచేష్టలన్ 3 – 69

మెత్తబడిన మనసులు, విసుగు లేని కోరికలు, పరవశత, పొందిన (పొరసిన) చలనములేని చూపులు (నిట్ట చూపులు), దట్టమైన (గుమురుకొను) ఆనందజనితమైన పులకరింతలు, అడ్డుతొలగిన (చిరిగిన!!!) సిగ్గులు గలిగి చీకటి నిండిన రాత్రులలో ఆ చిగురుబోడియు, కపటయోగ్యుడు (అళీక విశిష్టుడు) చెడు నడతలతో (దుష్టచేష్టలన్) చాల దిగజారిరి (వ్రాలిరి).

కం. మతి బాపమనక ప్రాణ
త్యుతికరమగు తెగువకతడు చొరబడె నరకే

సతి కో దోషో మరణే
సతికిం భయమన్న చదువు చదువం బోలున్ 3 -70

ఆతడు మనసులో పాపమని యెంచలేదు. ప్రాణములకు తెగించాడు. నరకమునకు సిద్ధపడినవానికి చావంటే భయమేమున్నది? అని చిననాట చదువుకున్నాడులా ఉన్నది.

ఉ. **అద్దమ రేయిదాక పొలమారసి మార శిలీముఖాహతిన్**
నిద్దుర గాచియున్న మగనిన్ జిగినీల పిసాళి జంత య
మ్ముద్దియ సేవసేయ దొంక ముచ్చట యాడదు మూగవోలె నే
సుద్దియు లేక కన్మొగిచి చూచు మనోగతి దోచు చెల్వునిన్ 3 - 71

అర్థరాత్రి వరకూ నిద్దురపోకుండా పొలము పనులు చూసుకుని అపుడు కోరికతో దరి చేరిన మగని ఆ మాయలాడి యగు (పిసాళి) ధూర్తురాలు (జంత) ఆతనిని పట్టించుకొనదు. సేవ చేయదు. మూగదానివలె ముచ్చటలాడదు. కన్నులు మూసుకుని (నిద్ర నటించుచు) అంతర్నేత్రమున మనసులో కనిపించు నిగమశర్మను చూచును.

సీ. **పొన్నాకుపై తేనె సన్న చెంద్రికమోవి**
మాధుర్యమనక వేమారు బొగడి
యామని బుగబుగ లంగచంపక దామ
గంధంబనక పెక్కు గతులనెన్ని
పడనున్న పండ్ల సంపదపెంపు పాలిండ్ల
బీరంబనక సారె సారె దలచి
తెలియ నభ్రచ్ఛాయ వలమాన కచభర
ప్రకటనంబనక పలుమారు మెచ్చి

తే. **దినదినంబును గసిగాటు చెనకు వలన**
దప్పి తీరని తమకంబు దెప్పరంబు

బాప సమకట్టి జారుడక్కాపు సతిని
నెత్తుకుని పోవ నిందిందు నెదరు వేచె 3 - 72

1. చెంద్రిక = ఎర్రని రంగు

సన్నని ఎర్రని పెదవితేనియలు పొన్నాకు పై తేనెబొట్ల వలె అశాశ్వతమైనది అనకుండా దానిని పలుసార్లు పొగడెడివాడు.

2 శరీరమనెడు సంపగిపూదండ వాసన (అంగచంపకదామ గంధము – రూపకము) వట్టి వసంతకాలపు బుగబుగ అనక దానిని పెక్కు గతుల పొగడుతాడు.

3. పాలిండ్ల బిగువు (బీరము) రాలిపోవు పండ్ల సంపదతో సమానమనక వాటిని మాటిమాటికి తలచుకొనును.

4. చుట్టుకొనిన సిగ సింగారము (వలమాన కచభర ప్రకటనము) మేఘముల కాంతివలె కొలదికాలమే యుండునదని అనక పలుమార్లు దానిని మెచ్చుకొనును.

5. ప్రతిరోజూ కసిరేపు స్పర్శ వలన (కసిగాటు చెనకు) తీరని అధికమైన దాహము తొలగింపజేయుటకు (బాపన్) సిద్ధపడి (సమకట్టి) ఆ జారుడు ఆ కాపు పడుచును ఎక్కడికేని ఎత్తుకొనిపోవుటకు అదను కొరకు వేచియుండెను (నెదరు వేచె)

అలంకారం. .. ఉపమ, రూపకము

దీనిలో ఒక విషయం ముచ్చటిస్తాను. మొదటి పాదమున సన్నని మోవిని పొన్నాకుతోనూ, దాని తేనియ ఆ సన్నని ఆకుపై పడిన పొన్నపూమకరందముతోనూ పోల్చినాడు.

1. పొన్న ఆకు సన్ననిది. పొన్నపూవున పుట్టు తేనియ అల్పము. అది పొన్న ఆకుపై పడిననూ అది సన్నముగా నుండుటచే ఇట్టే జారిపోవును. ఎక్కువ

సేపు నిలువదు. అద్భుతమైన ఉపమానము.

2. ఈతడీ ఉపమానము వాడుటకు ఈతడు నన్నెచోడుని ఈ క్రింది పద్యము చూచినాడేమో ననిపించును.

పొన్నలు పూచె బొన్నలొగిపూవక ముందున బూచె గోగు లా
పొన్నలు గొండగోగులును బూవక ముందర బూచె బూరువుల్
పొన్నలు కొండగోగులను బూరువులున్నొగి బూవకుండగా
మున్న వనంబునం గలయ మోదుగు లొప్పుగ బూచెనామనిన్ 4 - 91

ఈ పద్యములోని సౌందర్యము వేరొకసారి చూపెదను. ఒకవిషయము గమనింపదగినది. వసంతములో అన్నిటికన్న ఆఖరున పూసెదు పొన్నలతో పద్యము ప్రారంభించి అన్నిటికన్న ముందు పూయు మోదుగుతో ముగించినాడు. ఇది రామకృష్ణునికి నచ్చినదేమో. ఇట్టి చమత్కారములు నచ్చునిదెవరికి.

పొన్న పూవుకు ఇంకొక ప్రత్యేకత కలదన్నమాట. అది వసంతమున ఆఖరున పూచి చాల తక్కువకాలము పుష్పించే తరువులలో ఒకటన్నమాట. ఇది పొన్నాకుపై తేనెబొట్టు అనునప్పుడు దాని అశాశ్వతత్వమును మరింతగా తెలియజెప్పుటకు పనికివచ్చునను ఉద్దేశ్యమున పొన్నాకును, పొన్నపూదేనియనూ ప్రస్తావించెనేమో యని నా యూహ. ఇది యూహమాత్రమే.

కం. ఆతరి నన్నగరీపతి
జాతర సాటించె బశువిసర మనితరసా
ధ్యాతత వాతామయ ని
ర్ఘాతాహతి దూల గాలిగంగలకెల్లన్ 3- 73

ఆ నగరికి రాజు పశువులకు సోకుచున్న ఇతరమార్గములలో నయముచేయలేని (అనితర సాధ్య) దొడ్డదైన గాలిసోకుడు రోగము (వాతామయ నిర్ఘాతాహతి) నశింపజేయుటకై (తూల) గాలి నావహించిన క్షుద్రదేవతలకై (గాలి గంగలు) (వానిని తృప్తిపరచుటకై) జాతర చాటించెను.

సీ. గోర్వెచ్చ చమురంటుకొనిరి మస్తకముల
జలకమాడిరి నిశామిళితవారి
గట్టిరి చిరుతచౌకముల క్రొంబుట్టముల్
కాటుక దీర్చిరి కన్నుగవల
దిద్దిరి సింధూరతిలకమ్ము బటువుగా
నిక్కి గొప్పుల విరుల్ గ్రుక్కిరర్థి
నింబ ప్రసూన మాల్యంబులు వైచిరి
చిట్టిబొట్టు ధరించి రిట్టునట్టు

తే. తరుణ ధావన ధగధగద్దశన మణుల
హత్తుకొలిపిరి లేతవీద్యముల డాలు
పర్వదినముల బామర ప్రమద లుదిత
నియమ సంభావనారంభ నిభృతబుద్ధి 3 - 74

1. చమురు = నూనె

గోరువెచ్చని నూనె తలలకు పెట్టుకున్నారు. నిశా = పసుపు.

పసుపు నీళ్ళతో స్నానము చేశారు.

2. చిరుత చౌకములు = చిన్న గళ్ళు

చిన్న చిన్న గళ్ళ తేలికైన చీరలు కట్టుకున్నారు. కళ్ళకు కాటుక పెట్టుకున్నారు.

3. బటువుగా = గుండ్రంగా, అర్థి = ప్రీతితో

సిందూరం బొట్టు గుండ్రంగా దిద్దుకున్నారు. కొప్పులలో పువ్వులు ప్రీతిగా ముడుచుకున్నారు.

4. నింబ ప్రవాళ మాలికలు = వేప చిగుళ్ళతో చేసిన దండలు

చిట్టిబొట్టు = చిన్న మంగళసూత్రము బిళ్ళలు

వేప చిగురు దండలు వేసుకున్నారు. వ్యస్తముగా (ఇట్టునట్టు) చిన్న తాళిబొట్లు

వేసుకున్నారు.

5. ధగధగత్ + అశనమణులు (ధగధగ మెరయు దంతములు

చక్కగ తోముకున్న ధగధగలాడు పళ్ళకు లేత తాంబూలపు కాంతి హత్తించిరి.(!)

ఆచారం ప్రకారం నడుకునే ఆ పామరస్త్రీలు ఆ పర్వదినమునకు సింగారించుకుని బయలుదేరారు.

కం. ఎడ్డెతనపు గయిసేతల
రడ్డులు నడచిరి పురస్సరద్భార్యముగా
గుడ్డంబుచక్కి గట్టం
బడ్డ మహాశక్తి దివ్య భవనంబునకున్ 3 – 75

మోటుదనపు అలంకారాలతో (ఎడ్డెపు గయిసేతల) ముందునడచుచున్న భార్యలు గలవారై (పురస్సరత్ + భార్యముగా) అనగా ముందు భార్యలు, వెనుక మగవారూ ఊరి పొలిమేరలలో (గుడ్డంపు చక్కి) కట్టబడిన ఆ గ్రామదేవత గుడికి రెడ్లు (రడ్డులు) నడచిరి.

అమ్మహోత్సవ మజప్రధానమగుట విబుధసభయుంబోలియు మహాసురోద్ధారకంబును; తమోవికృతి విధేయంబగుట విధుబింబంబును బోలియు దారావియోగ ముదితంబును; బహుళ ధ్వనిపరీతంబగుట సత్కవిత్వంబునుం బోలియు నసాధువర్ణ సంబాధబంధురంబు నయ్యె నయ్యెడ 3 – 76.

ఆ జాతర గురించి చమత్కారమైనవచనం వ్రాసినాడు రా.కృ. చూద్దాం.

1. అజ .....సురోద్ధారకంబును

అజ = బ్రహ్మ, మేక

అజ శబ్దాన్ని శ్లేషించినాడు. బ్రహ్మ ప్రధానము గా ఉండుటచే ఆ జాతర విబుధసభ వలె యున్నది. అయితే మేకల ప్రాధాన్యత కలిగి యున్నదని

(మేకలను జాతరలో బలి ఇచ్చుట సామాన్యము) పామర పరమైన అర్థము.

అది మహా సురోద్ధారకంబు అన్నాడు. మహాసుర + ఉద్ధారకము.... అనగా దేవతాప్రాధాన్యత గలదని శిష్టార్థము. సుర అనగా కల్లు అను అర్థముకలదు కదా. అనగా కల్లు ప్రాధాన్యత కలిగినదని పామరార్థము

2. తమో....... బింబంబునుం బోలియు

తమో వికృతి విధేయము అను దానిలో శ్లేష కలదు.

వికృతి యనగా మార్పు. చీకటి మారుటకు విధేయమగుటచే అనగా (వెన్నెల) వెలుగుగా మారుటకు సిద్ధపడుటచే చంద్రబింబముతో పోలినదట. (విధుబింబమునుం బోలియు)

తమోగుణ వికృతి అధికముగా యుండుననునది పామర జాతర పరమైన అన్వయము.

తారావియోగ ముదితము అనుదానిలో రెండర్థములు సిద్ధించును.

తార + అవియోగ ముదితము... తారలతో వియోగములేక పోవుటచే సంతసించు చంద్రబింబమని శ్లిష్టార్థము.

తార అనగా కనుగ్రుడ్డు. తారా వియోగ ముదితము అనగా కనుగుడ్లు ఆపక్కది ఆపక్కకూ ఈ పక్కది ఈ పక్కకూ తాగినమత్తులో తేలవేయునంతటి సురాపానము వల్ల కలిగిన సంతోషముకలదని పామర జాతరతో సమన్వయము.

3. బహుళ ....బంధురంబు

బహుళ ధ్వని పరీతమునందు శ్లేష కలదు.

ఎల్లయెడల ధ్వన్యర్థ విశేషము కలిగి యుండుటచే సత్కవిత్వముతో పోలిక.

యెల్లెడ విపరీతమైన ధ్వని వ్యాపించుట అనునది జాతర పరముగా

అన్వయము.

అసాధువర్ణ సంబాధ బంధురము... అనునపుడు రెండర్థములు వచ్చును.

మొదటిది...తప్పుడు అక్షరములను బాధించుటచే అందమైన భావము కలదని శిష్టమైన అర్థము. నీచకులముల ఒరిపిడి చేతఒప్పిదమైనదని పామర జాతర సంబంధమైన అన్వయము.

చివర చెప్పిన మూడు విషయములూ మరియొకసారి పరిశీలింపవలయును

1. మహాసురోద్ధారకము.... మహ + అసుర + ఉద్ధారకము అని విడగొట్టినచో ఆ జాతరలో గొప్ప అసుర లక్షణము ఉద్దరింపబడునని మరియొక అర్థము.

2. (దా) తారా వియోగ ముదితంబు... తారల యొక్క వియోగము వలన సంతోషము అనుపొసగని అర్థము వచ్చును. పైగా సరళాదేశము వలన "దారా వియోగము" అను యొకమాటఏర్పడును . దీనికి భార్యా వియోగము అని అర్థము.

3. అసాధు వర్ణ సంబాధబంధురము ... అనునప్పుడు అసాధువైన వర్ణము చేరుటచే అందమైనది అను పొసగని అర్థము వచ్చుచున్నది.

ఈ మూడు విషయములు ఏమి సూచించుచున్నవి?

1. అసుర గుణము విజృంభించును.

2. దారా వియోగము .. కాపువానికి

3. వర్ణసంకరము జరుగును

ఈ మూడూ నిగమశర్మ కాపువనితను లేవదీసుకుని పోవుటచేజరుగు పరిణామములు.

ఇంత చిన్ని వచనములో ఇన్ని సంగతులు ఇమిడ్చిన రామకృష్ణుని ప్రతిభకు జోహారులు.

ఈ విషయమున బులుసు వారి లఘుటీక పఠించదగ్గది

సీ. అంబోధరము క్రింద నసియాడు నైరావ
తియు బోలె సిడి వ్రేలె దెరవ యోర్తు
చెందమ్మి కొలన రంజిల్లు నంచయు బోలె
నిప్పుటేట నటించె నెలతయోర్తు
తొలుసంజ యెండ వర్తిలు జక్కవయు బోలె
నీగె బందిరి గుండ మింతి యోర్తు
జలనీలిపై నిక్కు కలువమొగ్గయు బోలె
ననటాకు నర్తించె నతివ యోర్తు

తే. కాంత యొక్కర్తు మూపున గండలిచ్చె
మారుగాలిచ్చె నొక సుధా మధురవాణి
లలన యొక్కర్తు నోరి తాళంబు లిచ్చె
శక్తి జాతర దమ భుక్తి శక్తు లెసగ 3 – 77

ఈ పద్యంలో జాతర విశేషాలు వర్ణనకెక్కుతున్నాయి. ఇలాంటి పద్యాలకు ఒజ్జబంతి శ్రీనాధుని క్రీడాభిరామం పద్యాలు.

1. అంబోధరము = మబ్బు, ఐరావతి = మెరుపు, సిడివ్రేలు = సిడి మానుయందు వ్రేలాడుట.

ఒక పడుచు సిరిమాను చివర వ్రేలాడింది జాతరలో. ఈ సిరిమానుత్సవము ఏటా విజయనగరములో వైభవముగా జరుగుతుంది. ఉత్తర కోస్తావారికి ఇది పరిచయమైనదే. ఒక నిటారుగా ఉండే పెద్ద చెట్టు కొట్టి దాని మాను చివర ఒక ఉయ్యాల కట్టి దానిలో పూజారి ఊరేగుతాడు. అలా ఒక పడుచు ఆ సిరిమాను చివర వ్రేలాడినదట. ఆమె ఎలా ఉన్నది? అంటే మబ్బు క్రింద వ్రేలాడే మెరుపు వలె యున్నది.

2. చెందమ్మి = ఎర్రకలువ

ఎఱ్ఱ కలువలున్న చెరువులో రంజిల్లు తెల్లని హంస వలె ఒక అతివ జాతరలో నిప్పుల ప్రవాహముపై నర్తించినది/ నడచినది.

3. ఈగెన్ = ప్రవేశించెను

ప్రొద్దుట లేయెండలో ఆడు చక్రవాకపక్షివలె ఒక పడతి పందిటిలో పరచిన నిప్పుగుండమును తొక్కి నడచినది.

4. ఒక స్త్రీ పెద్ద అరటియాకుపై నర్తించినది. ఆకు చిరగకుండా సుతారముగా నర్తించుట ఒక కళ. ఆమె యేటి నాచుపై (జలనీలిపై) నిక్కిన కలువ మొగ్గవలె ఒప్పినది.

5. ఒక కాంత తన భుజముమీది కండలను మొక్కుబడికై కోసి యిచ్చెను. ఈ పద్యము "వర్ణన రత్నాకరము" న వ్యాఖ్యానించుచూ శ్రీ బేతవోలు రామబ్రహ్మముగారు కండలు ఇచ్చుట కండకోసి ఇచ్చుట కాదేమో అని సందేహము వెలిబుచ్చి మూపున మోసి తెచ్చిన కలకండ మొక్కుగా సమర్పించెనని చెప్పినారు. కాని కండకు కలకండ అర్థము సిద్ధించదని వారేఅంటూ ఎవరికైనా ఏదైనా తోస్తే చెప్పమన్నారు. నేను "గండలిచ్చె" బదులు " గంతలిచ్చె" అని సూచించినాను. కొన్ని కోవెలలో శివాలయమున నందికి ఇన్ని మూపుపై పరుచు రంగుదుప్పట్లు సమర్పింతుమని మొక్కుకొనుటలు ఉండును. ఆ దుప్పట్లను గంతలందురు. కాంత యొక్కర్తు "మూపున గంత లిచ్చె" అనగా నంది మూపునకు గంతలు సమర్పించునని అర్థము. అపుడు మూపు నందిదన్నమాట. లేదా ఆస్త్రీ తన మూపుపై గంతలు మోసి తెచ్చి సమర్పించినది అనీ అర్థము చెప్పుకొనవచ్చు.

మూపుపై కుండనీరు తెచ్చి సమర్పించుటయూ కలదు కాని కుండలిచ్చె యనునప్పుడు యతి కుదరదు.

6. మధురమైన కంఠము గల అతివ మారుగాలిచ్చినదట. మారుగాలు అనగా వెండిపాదముల వంటివి చేయించి దేవతకు మొక్కు చెల్లించుట. అలా

ఒక అతివ మారుకాళ్లు దేవతకు సమర్పించింది.

7. మరియొక భామ "నోరి తాళము" విచ్చెనట. పూర్వం అడ్డబాసలని ఒక ఆభరణ విశేషం ఉండేది. ముక్కుకు ధరిస్తే అది నోటిమీదికి (పై పెదవి) వ్రేలాడుతూ బాసకు (నోటి మాటకు) తాళం వేసినట్టు ఉండడం వలన రామకృష్ణుడు అడ్డబాసను నోటి తాళముల అన్నాడు.

ఈ మారుగాళ్ళు, అడ్డబాసలు శ్రీబులుసు వెంకటేశ్వర్లుగారు చెప్పగా విని వ్రాసినాను.

ఇలా శక్తి జాతరలో అందరూ తమతమ శక్త్యానుసారముగా భక్త్యానుసారముగా పాలుపంచుకుంటున్నారు.

కం. బత్తులు నునువాకత్తుల
మొత్తిరి పశుసమజముండములు చండములౌ
నెత్తురు ధారలు దారవి
పత్తిమిర నవారుణ ప్రభలు ప్రబలంగాన్ 3 – 78

భక్తులు (బత్తులు) పశువుల గుంపుల తలలను మిక్కిలి వాడిగల కత్తులతో (నునువాకత్తుల) మోదిరి. అచట చండములైన నెత్తురు ధారలు పారినవి . అవి విపత్తు అను చీకట్లను నివారించు కొత్తవగు ఎర్రని కాంతులు ఆ ప్రదేశమున కమ్ముకొనునట్లున్నవట.

అలం. రూపకము

కం. పెలుచ గలుచొక్కు చెలువల తలకునెక్క
దోన దిక్కుల తల కెక్కదొడగె దమము
దేవి గుడిలోన నొక్కొక్క దివియ దోప
దోన నొక్కొక్క చుక్కయు దోచెమింట. 3– 79

పెలుచన్ = అధికముగా,

కలుచొక్కు = కల్లుమత్తు

కల్లు త్రాగిన స్త్రీల తలలకు నెమ్మదిగా మత్తెక్కదొడగినది. అక్కడ దిక్కుల తలలకు నెమ్మదిగా చీకటి ఎక్కసాగినది. దేవి గుడిలో ఒక్కొక్క దివ్వె వెలుగ సాగినది. ఆకాశమున ఒక్కొక్క నక్షత్రముకనబడసాగినది.

అందమైన చిన్నపద్యం.

చీకటి మత్తూ అలముకొన్నవి. అట్లే నిగమశర్మకూ, కాపువనితకూ లోదివ్వెలు వెలిగినవి.

కం. కాపు కోడలు కంచంత కాపురంబు
బాల వంటి కులంబు గాద్పరచి యురికె
మగని నటువెట్టి రెండవ మగని వెంట
నువిదలకు బుద్ధి పెడతల నుండుగాదె 3 - 81

ఆ కాపు కోడలు కంచియంత కాపురము (కంచి పట్టణమంత పెద్ద కాపురమని), పాలలాంటి స్వచ్ఛమైన కులము వదిలి తన పెనిమిటిని పక్కనబెట్టి మారుమగనితో పారిపోయినది (ఉరికెన్). స్త్రీలకు బుద్ధి తలక్రిందులుగా యుండును కదా. (ఇది రామకృష్ణుని అభిప్రాయమని మనవి!)

అలం. అర్థాంతరన్యాసము

ఉ. ఆకు మరుంగు పిందె యటు లంతిపురంబున బోలె యున్నరా
కా కుముదప్రియాస్య భయగాఢతర త్వర నేగు గాని లో
నాకలి దప్పియున్ రవికరార్తియు నెన్నదు మన్మథాస్త్ర కీ
లాకుల తప్త చిత్తలకు లక్ష్యమె తక్కిన నొప్పులెవ్వియున్? 3 - 82

ఆకు మరుగున పిందెవలె పెద్దల సంరక్షణలో అంతఃపురవాసిని వలె యున్న పున్నమ చందమామ వంటి ముఖముకలిగిన (రాకా కుముదప్రియాస్య) తమవారు వెదకి పట్టుకుందురేమో యను భయముచే మిక్కిలి వేగముగా

భయమువలనివేగిరపాటుచే (భయ గాఢ తరత్వర) పోవును. కాని మనసులో (లోన్) ఎండ బాధను లెక్కచేయదు. మన్మథుని బాణముల కీలలచే తప్తమగు చిత్తము గలవారికి తక్కిన నొప్పులు/ ఒప్పులు లక్ష్యములు కావుకదా. లక్ష్యమె? అనిప్రశ్న. కావుఅని జవాబు.

కుముద ప్రియాస్య అను సమాసములో కుముదము లోని శ్లేష గమనింపదగినది. కుముదమునకు కలువ అనియు కు + ముదము అనగా దోషపూరితమైన సంతోషమనియు అర్థములు.

సీ. కఠిన కంఠీరవాక్షత నఖక్షత జర
త్కరి శిరశ్శుక్తి శార్కరిల తలము
లాచాంత జంతు కంఠాసృగుగ్ర వ్యాఘ్ర
ముఖగుహా భాంకార ముఖరితంబు
లశ్వద్విషద్విషాణాగ్ర నిగ్రహ వహ
ప్రస్తర ప్రసవ సౌరభ మయంబు
లజ్ఞాత రవికర వ్యాపార భూరుహ
చ్ఛాయానపాయాతి శైత్యఖనులు

తే. గహన గంటాపథంబులు గడచి నడచి
యొక్క పక్కణ మీక్షించి యూరడిల్లి
యనర వర్ణశ్నుషయు బ్రాహ్మణాధముండు
బోయకులమున గలసిరి పొలుపు దక్కి 3 - 83

నిగమశర్మ, కాపుకోడలు చేసిన అడవి ప్రయాణము

వీరిద్దరూ కలిసి పారిపోయినారు. వారు గహన ఘంటాపథములు దాటినారట. ఘంటాపథము అనగా రాజమార్గము. అడవులలో ఘంటాపథములు కవిత్వముననే కనుపట్టునని సరిపెట్టుకొనవలెను. అవి యెట్లున్నవో మొదటి నాలుగు పాదములలోనూ వర్ణిస్తున్నాడు.

1. కంఠీరవము = సింహము, శుక్తి = ఆల్చిప్ప, శార్కరిలము = రాళ్ళచేకప్పబడిన

కఠిన కంఠీరవ + అక్షత నఖక్షత, జరత్ + కరి, శిరః + శుక్తి,శార్కరిల తలము

భయంకరమైన సింహపు మొక్కవోని (అక్షత) గోళ్ళతో కొట్టబడిన పెద్ద ఏనుగుల కుంభస్థలముల లోని (శుక్తి యనగా ఆల్చిప్ప. ఏనుగుకుంభము లందు ముత్యములుండును గాని ఆల్చిప్పలుండవు. అందుచే శుక్తి పదమునకు ఎముక అను అర్థము చెప్పుకొనవలెను. లేదా ఆల్చిప్పలనే చెప్పుకొని అతిశయోక్తి యని వదిలిపెట్టవలెను) ఆ ఏనుగుల కుంభస్థలములందలి ఆల్చిప్పలు పరచుకొని గుచ్చుకొను రాళ్ళ బాటవలెనున్న మార్గములను దాటినారు. (లణక్షావృత్తిచే శుక్తి యనగా ముత్యములని చెప్పుకొనవచ్చునని శ్రీ చిర్రాపూరి గురువుగారు)

2. ఆచాంత = పీల్చబడిన, ఆచమింపబడిన

ఆసృక్ = రక్తము

ముఖరితము = ప్రతిధ్వనించు

ఆచాంత జంతుకంఠ + ఆసృక్ + ఉగ్ర వ్యాఘ్ర

ముఖగుహా భాంకార ముఖరితములు

పీల్చబడిన జంతువుల కంఠ రక్తములు గల ఘోరమైన పెద్దపులుల ముఖములనెడు గుహలయందు బొబ్బరింతలచేత ప్రతిధ్వనించు అటవీ మార్గములను దాటినారు.

3. అశ్వద్విషత్తు = దున్నపోతు, విషాణము = కొమ్ము, ప్రస్తర = రాయి

దున్నపోతులు (అశ్వద్విషత్) కొమ్ములమొనలతో (విషాణాగ్ర) పొడవబడిన (నిగ్రహ = నిగ్రహింపబడిన) రాతిపూల (ప్రస్తరప్రసవ) సౌరభములు గల

మార్గములు దాటినారు. దున్నలు వాడి కొమ్ములతో కొండలను తొలువగా ఏర్పడిన గుంటలు పూలవలెనున్నవనుట.

4. రవికిరణముల వ్యాపారము అజ్ఞాతమైనవి అనగా కనబడుటలేదని భావము. అనగా చెట్లు (భూరుహములు) బాగా అలముకొని యుండుటచే రవి కిరణములు చొరబారక (అజ్ఞాతములై)నీడలు ఏర్పడినవి. అవి అనపాయములై (అపాయములేనివై) చల్లదనమును కలిగించుచున్నవి. అట్టి నీడలతో కూడిన మార్గములను దాటినారు.

5. ఒక బోయపల్లె (పట్టణము .... ఆ పరిస్థితులలో చిన్న పల్లెయైననూ పట్టణమై కన్పట్టును) కనిపించగా ఊరడిల్లినారు.

ఆ కాపు (అపరవర్ణ = శూద్రజాతి) కోడలు (శుష్న = కోడలు), ఆ అధముడైన బ్రాహ్మణుడూ శోభావిహీనులై (పొలుపు దక్కి) బోయకులము వారిలో కలిసిపోయిరి.

అలం. రూపకము

నాలుగు పాదములలో నాలుగు విధములైన మార్గములను వర్ణించుటతో సమత యనుగుణము ఈ పద్యమునకలదు.

దీర్ఘమైన సంస్కృత సమాసములు వాడబడినవి. దీనిని ఓజో గుణము అందురు.

అర్థమును జాగ్రత్తగా పదవిచ్ఛేదనము చేసి గ్రహంచవలసి వచ్చుచున్నది. దీనిని నారికేళ పాకము అందురు.

తే. **ఎన్ని జన్మంబులేనియు జన్న పిదప**
గాని ప్రాపించరాని ధరానిలింప
జాతి గడెలోన నప్పాపజాతి తొరగి
కల్లు పెల్లాను, వేటాడు, గరచు నెరచి 3 - 84

ఎన్నో జన్మల పుణ్యం చేసుకుంటే కాని రాని బ్రాహ్మణజాతి (ధరానిలింప

జాతి) లో పుట్టిన ఆపాపి (అప్పాపజాతి) యైన నిగమశర్మ ఒక గడియలో అది విడిచిపెట్టెను (తొరగి). కల్లు ఎక్కువగా తాగును (పెల్లు + ఆను) మాంసమును (ఎరచిన్) తినును (కరచున్).

కం. **స్వఘ్రాణానిల సౌరభ**
మాఘ్రాణింపగ మదాకులాఖేటగతిన్
వ్యాఘ్రాదిక భయదాటవి
శీఘ్రగతిన్ మెలగును సతి చెలువుడు దానున్ 3 - 85

ఆఖేటము = వేట.

తన యూర్పుగాలి పరిమళమును అనుభవించుచూ (ఆఘ్రాణింపగ) మత్తెక్కి వేట తమకముచే ఆ కాపుపడుచు తన చెలికానితోకూడి పెద్దపులులు సంచరించు భయంకరాటవిలో వేగముగా సంచరించును.

ఘ్ర..... దుష్కరప్రాసము. దీనిచే వారు చేయుదుష్కర కార్యములు సూచింపబడును. ఇది పద్య శిల్పము.

గతి మధ్య స్తన కుంతలస్తబక వీక్షా గర్వదుర్వార యీ
సతిచే మానమె యూనమయ్యె నిక నిస్సారంపు ప్రాణంబు దా
ల్చు తగుల్ గాదని రోసి యా వృషలి వాలుందూపు గ్రొమ్మంట కా
కాహుతియౌ బర్హి మృగేంద్ర కుంభి చమరీ యూథంబు నేణంబులున్
3 - 86

ఆ కాపుకాంత వేట నైపుణ్యము వర్ణిస్తున్నాడీ పద్యంలో

ఆమె గతి (నడక), మధ్య (నడుము), స్తన (పాలిండ్లు), కుంతలస్తబకములు (కేశములు), వీక్షా (చూపులు) ఇవన్నీ ఈమెయందు చక్కదనములు పాదుకొల్పినవి. అందుచే ఈమెకు దుర్వారమైన గర్వము. ఆయా అంశములకు వరుసగా నెమలి (నడకకు), మృగేంద్రమైన సింహము (నడుమునకు) కుంభి యనగా ఏనుగు (స్తనకుంభములకు), చమరీమృగము (కేశములకు... చమరీ వాలముఆమె

కేశములకు), లేడి (కన్నులకు) ఓడిపోయినవి. అందుచే వాటికి మానహాని కలిగినదట (మానము యూనమయ్యె). ఇక ఈ ఓడిన నిస్సారపు బ్రతుకు బతుకరాదనుకొన్నవట (ప్రాణంబు దాల్చు తగుల్ కాదని రోసి). ఆశూద్రస్త్రీ (వృషలి) బాణముల యొక్క అగ్నిజ్వాలలకు తమకుతామే ఆహుతి ఐపోవుచున్నవ్వట.

అలం. ఉపమ, క్రమాలంకారముల సంసృష్టి.

సీ. జళుకులువార లెస్సగ దంచి వెదురు బి
య్యమును బువ్వులవలె నకతిలోవి
వార్చి డించిన క్రొత్తవంటకం బతిమాత్ర
ధౌత శరావపాత్రమున జాల
వడ్డించి పలువన్నె వన్యామిషంబులు
చుట్టువారల నుంచి చొక్కటముగ
గాచిన గురునెయ్యి చేచాచజాలినం
తయు గ్రుమ్మరించి తత్తక్రపూర

తే. మొక యలాబుశలాటు ఖండోదరమున
బూన్చి యటు డించి తానునుబొత్తుగలిసి
సామిదష్టాన్న కబళముల్ సామికొసగు
నగుచు జవులెచ్చరించుచు జిగురుబోడి 3 - 87

జళుకు = మెరుపు , లోవి = కుండ , శరావము = మూకుడు, అమిషము = మాంసము, తక్రము = మజ్జిగ

అలాబుశలాటు = సొరకాయ

సామిదష్టాన్నకబళము = సగము కొరికిన అన్నపు ముద్ద

నిగమశర్మ బోజనము

వెదురుబియ్యం చక్కగా మెరిసేలా దంచి ఆ కాపుకాంత చక్కగా పువ్వుల్లాగ

చిన్నకుండలో వండివారుస్తుంది. దానిని బాగా తెల్లగా తోమిన మూకుడులో వడ్డిస్తుంది. రంగరంగుల వన్యప్రాణుల మాంసాలు చుట్టూ పేరుస్తుంది. మాంసము వండినప్పుడు వచ్చిన నెయ్యి చేతినిండుగా కుమ్మరిస్తుంది. ఆయాజంతువుల నుండి వచ్చిన మజ్జిగ ఒక సొరకాయచిప్పలో (కలాబుశలాటు ఖండోదరము) లో పోసి పక్కన పెడుతుంది. అన్నం మాంసం కలిపి ముద్దలుచేసి కొంచెం తాను కొరుక్కుని మిగిలిన ముద్దలు నిగమశర్మకందిస్తుంది. నవ్వుతూ రుచులు ఎచ్చరిస్తుంది. అంటే ఎంతబావుందో చూడు. దానికంటే ఇది ఘాటుగా ఉందిచూడు అని రుచులు తెలియజెయ్యడం అన్నమాట.

శా. కాపుం గెంజిగురాకుబోడి పరలోకంబంత ప్రాపింపుడున్
వ్యాపాదంబున నాత డొందుగడ రూపాజీవరాజాననం
దాపించచ్ఛదగుచ్ఛసచ్ఛవి మదాంధన్ బంధురశ్రోణి వీ
ణా పాణింధమపాణి నొక్క ప్లవ కన్యం గూడి క్రీడింపగన్ 3 -88

కెంపు + చిగురు + ఆకు = ఎర్రని చిగురాకు

రూపాజీవ = వేశ్య

అంతలో ఆ కాపుకాంత (కాపుంకెంజిగురాకుబోడి) మరణించినది. నిగమశర్మ వేరొకచోట (ఒందుకడన్) ఒక చంద్రునివంటి మోముగల వేశ్యను, చీకటిచెట్టు ఆకులతో సమానమైన కాంతి కలదానిని (నల్లనిదానినిఅనడమన్నమాట)

తాపించ = చీకటిచెట్టు, చద = అంచు, గుచ్ఛము = సమూహము, సచ్ఛవి = మంచికాంతి.

మదము కలిగునదానిని, చక్కని పిరుదులు కలిగినదానిని (బంధురశ్రోణి), వీణ వాయించుదానిని (వీణాపాణింధమపాణి) ఒక మాలపడుచును (ప్లవకన్యన్) చేరదీసెను.

వచనము.

ఆపవిత్రంబగు పుత్రలాభంబు దత్కళత్రంబు నందు సంభవించె నిట్లా నష్టపూర్వద్విజన్ముండు కష్టమార్గంబున నెలసి నెలఁతయుం దానును బాలుమామృణాళనాళ వేశలంబగు ఫణాధరపరివృఢ ఫణాఫలకతలిమంబున నంటసిలంబదు నెడనెడం బెక్కు పాతకంబు లుపార్జించుచు వర్తించి వర్తించి యొక్క వాండొక్క రుండును గుర్కురకుమారయుగళంబుఁ, గుపితశరభనిభం బగుదాని గళగళాయమాన గళనిగళనియమితంబుగఁ గేలం గీలించి యొంటిపాటున వేఁటపైఁగల తివుట నూటాడుచు సమీపాటవీమధ్యంబుఁ జొచ్చి యాస్ఫోటించి పిక్క సెదరక దిక్కులు పరిభ్రమించి యదభ్రమదలిభ్రమ భూయిష్ఠంబులగు మృగంబులం దెగఁజూచి యేచి కన్నిచ్చుకు వచ్చు పెక్కు నంజుడులు దేవడించక కావడించి ప్రొద్దస్తమించునంతకు నిజనిశాంతంబునకుఁ బఱతెంచునప్పుడు 3 –89

ఆ ప్లవకన్యయందు అతనికి అపవిత్రమగు పుత్రలాభము కలిగెను.

ఆ భ్రష్టుడైన బ్రాహ్మణుడు, భార్యయు దేనికీ లెక్కజేయక పాముపడగపై పవ్వళించు చందమున చరించుచు, మరికొన్ని పాపములను మూటకట్టుకొనుచు వర్తింపసాగిరి.

ఒకనాడు వాడు ఒంటరిగా రెండువేటకుక్కలను (కుర్కురకుమార యుగళంబు), కోపించిన శరభమృగములకీడైన వానిని (కుపితశరభ నిభంబు) గలగల శబ్దించు మెడలోనిగొలుసులనుచేతబట్టి వేటకు పోయెను. సమీప అటవీమధ్యంబున భుజములు చరచి (ఆస్ఫోటించి) పిక్కబలము తగ్గకుండా అన్ని దిక్కులూ తిరిగి ఎక్కువ మదభ్రాంతిగల (అదభ్రమదలిభ్ర భూయిష్టంబులగు) మృగములను వేటాడి, కంటికి నచ్చిన (కన్నిచ్చుకు వచ్చు) పెక్కు నంజుడు మాంసములను తక్కువగాకుండా (చేనడించక) తీసి కావడిలో వేసి (కావడించి) పొద్దుగూకు వేళకు తన యింటికి వచ్చెను. అప్పుడు......

కుపిత శమన చక్షుక్రూర దుర్వారకీలా

స్థపుటితమగు వహ్నిన్ దగ్ధివాకీర్తియిల్ మ్ర

గ్గి పడియె మధుపానక్షీబ జాయా తనూజా
త పరిజనయుతంబై దైవదుర్భావదృష్టిన్ 3 - 90

ఇది మాలిని వృత్తం.

కథ మలుపు తిరుగుతున్నదను సూచనగా విశేష వృత్తము వాడుట రామకృష్ణకవికి అలవాటు.

ముందు భావము.

దివాకీర్తి = మంగలి, మాలవాడు.

క్షీబము = మత్తు, మైకము

దైవము వక్రముగా చూచుటచే (దైవదుర్భావదృష్టిన్) ఆ"మాలవాని" యిల్లు కాలిపోయినది. ఆ జ్వాలలు కోపించిన యముని క్రూరమైన దృక్కులవలె (కుపిత శమన చక్షుః క్రూరదుర్వారకీలలు) వారింపరానివై యుండెను. ఆ జ్వాలలో భార్య (జాయ) పుత్రుడు/లు (తనూజాత) తక్కిన పరివారము మ్రగ్గి మరణించిరి.

మాలిని : ప్రతి పాదమున న న మ య య అనుగణములు. ప్రాస కలదు. యతి 9వ అక్షరము.

ఇప్పటి వరకూ నిగమశర్మను కపటబ్రాహ్మణుడు, నష్టపూర్వ ద్విజుడు, పాపజాతి.... ఇట్టి విశేషణములను వాడిన రామకృష్ణుడు మొదటిసారి నిగమశర్మను" "దివాకీర్తి" యని సంబోధించెను. ఇతని చెడు వర్తనములు పరిపూర్ణస్థితి జేరినవని సంకేతము కాబోలు.

చం. తనగృహ మిట్లపత్య పశుదార ధనాదుల తోడ మ్రగ్గగా
గని వెరగంది కంది కనుగ్రంతల ముంతల బోసినట్లు బో
రన గడుబాష్పపూరములు గ్రమ్మగనేడ్చుచు మూర్ఛవోయి య
ల్లన దెలిసెన్ వినిందిత కులవ్యవహర్త మనో బలంబునన్ 3 - 91

అపత్యము = సంతానము

దార = భార్య

తన గృహమిట్లు భార్య, కుమారులు, పశుసంపద, ధనము మొదలగు అన్నింటితోడ కాలిపోగా నిగమునకు దుఃఖము తన్నుకొని వచ్చింది. కన్ను కంతలనుండి ముంతలతో పోసినట్లు భోరున ఏడ్చాడు. మూర్ఛపోయాడు. తమాయించుకుని (మనోబలంబునన్) స్పృహలోనికి వచ్చేడు. వాడికి ఒకేవిశేషణం వాడినాడు రా.కృ. "వినిందితకుల వ్యవహర్త" .... వీశేషముగా నిందింపబడు కుల వ్యవహారము కలిగినవాడు.

విశేషములు :

కనుగ్రంతల ముంతలు పోసినట్లు – మంచి నానుడి

మొదటి సమాసము గమనింపదగ్గది.... అపత్యపశుదారధనాదులు అన్నాడు. దారశబ్దమునకు ముందు పశు శబ్దము జేర్చినాడు. పశుదార అనగా పశువు వంటి దార అని. అందుచేతనే వీడు వినిందితకుల వ్యవహర్త.

అపత్యమునకు ముందు పశుశబ్దములేదు. పితృసామ్య వ్యవస్థలో సంతానము పురుషుని కులమునకు చెందును.

వీడికి ఎట్టి కట్టుబాట్లు లేవు. కాని మొండిధైర్యమున్నది. దానితోనే వీడు నెట్టుకొని వచ్చినాడీ జీవితము. అందరూ పోయినా తమాయించుకొనుటకా మొండి ధైర్యమే (మనోబలంబునన్) ఆధారము.

వీడు కంటతడి పెట్టిన మొదటి సన్నివేశము ఇదే.

కం. ఇల చతికిలబడి పలుమరు
తల దోర్చుచు వికృతమగు వదనమున లాలా
జలములు తీగెలు సాగగ
పలుకునతడు నాలి గురిచి పరిచితరక్తిన్ 3 – 92

నిగమశర్మ దుంఖము :

నేలమీద చతికిలబడిపోయాడు. పలుమార్లు ప్రయత్నించియూ తల వ్రేలాడవేశాడు. ముఖము వికృతమైపోయింది. నోటినుండి లాలాజలం తీగలు కట్టినట్టు కారసాగింది.

ప్రేమతో భార్య గురించిఇలా అనుకుంటున్నాడు.

తరువాతి పద్యంతో అన్వయము.

ఉ. ఎల్లరు నెల్లచో ధనములిచ్చి మృగాక్షుల గొంద్రుగాని యో
పల్లవపాణి! యే పరమపావన వంశము నిచ్చి కొంటి నీ
నల్లని రూపు నిక్కమని నమ్మి ధ్రువంబది గాక నేడు వి
ద్యుల్లతికాధికాభినయ దూర్వహమౌట యెరుంగ నింతయున్ 3 - 93

నిగమశర్మ విలాపము

ఈ ప్రపంచంలో అందరూ డబ్బుతో స్త్రీలను కొనుక్కుంటారు. నేను మాత్రం నా పరమపావనమైన వంశము వెలగా పెట్టి నిన్ను కొనుక్కున్నాను. ఎందుకో తెలుసా? నీ నల్లని రూపం నిజమని నమ్మి అంత వెల చెల్లించాను. కానీ అది

విద్యుత్ + లతిక + అధిక + అభినయ ధూర్వహము

విద్యుల్లత అంటే మెరుపు. అది కనీసం కొంతసేపు కనిపిస్తుంది ఆకాశంలో. కానీ ఈమె రూపము అంతకన్నా వేగమైన నటనాకౌశలము చూపినదట. అనగా మెరుపు కన్న కూడా ఎక్కువ వేగముగా కనుమరుగైనదట.

విశేషాలు :

అత్యంత ప్రీతి పాత్రమైనదేదైనా కోల్పోతే గతం అంతా తవ్వుకుని విలపించడం మానవ నైజం. భార్య కనుల ఎదుట నిప్పులకాహుతి ఐనది. ఇప్పుడు వీనికి గతమంతా గుర్తు వచ్చినది. మొదటిగా వాడికి వాని పరమ పావన మైన వంశము గుర్తు వచ్చినది.

ఎవరైనా ఆడవాళ్ళను డబ్బులతో కొనుక్కుంటారట. ఇదే చాలా హీనమైన

మాట. తరువాత చూడండి. వీడు మాత్రం ఆ నల్లని రూపం శాశ్వతమని నమ్మి పరమపావన వంశము పణంగా పెట్టి కొన్నాడట. కానీ ఆమె మెరుపు వలె మాయమైనది.

కొసమెరుపు. పోయిన దాని నల్లనిరూపముతో వీని పరమపావన వంశము పోయినదని గుర్తించాడు. దాని వెల దీని వెల కంటె ఎక్కుడని జ్ఞానోదయమైనది. ఇది చదువరులానందించ దగిన విషయము

ఉ. సన్నపు సిబ్బెముల్ గలుగు చన్నుల బయ్యెద కొంగు వాలగా
గిన్నెర వీణ మోపి శ్రుతి గీల్కొన సారెలు చక్కనొత్తి యు
ద్యన్నఖర ప్రఘాణముల దంత్రులు మీటుచు నాలపించు నీ
తిన్నని యెల్గు నా చెవుల దేనియలొల్కు చవుల్ దలంచెదన్

సిబ్బెము = కొంచెంగా మారిన శరీరభాగపు పొడ.

యెల్గు = గొంతు

ప్రఘాణము = తలవాకుఇటి మీది గది. ఇది మిగిలిన వాక్యముతో సంవదించుటలేదు. వేరే పాఠమేమైన కలదా?

ఈ పద్యంలో వాని విలాపమున నిజాయితీ కలదు. చిన్నగా రంగుమారి అందమును సంతరించుకొనిన నీ చనులపై పయ్యెద కొంగును కొంతసడలించి ఆనించుకొనిన వీణను నీవు మోయుచూ చక్కగా శ్రుతిజేసి చక్కగా దానిని పలికిస్తూ నీవుగొంతెత్తి పాడిన పాట నా చెవులలో తేనియలవలె రేకెత్తించిన చవులను మరువలేను సుమా.

ఉ. ఈ కడజాతినాతి కిహిహీ! మహిదేవుడు చిక్కెనంచు నన్
రాకకు బోకకున్ జనపరంపర కెంపగు చూడ్కి జూచి యం
బూకృత మాచరించుటకు బుద్ధి దలంక గలంక ముక్త చం
ద్రాకృతి బొల్చు నీ ముఖమునం దమృతస్థితి గాంచి మించుటన్ 3-95

అంబూకృతము = ఉమ్మివేయుట

నేను దారమ్మట వచ్చేటపుడూ వెళ్ళేటపుడూ ఈ కడజాతి దానికి బ్రాహ్మణుడు దొరికిపోయాడని ప్రజలంతా నాకేసి కోపంగా (కెంపగుచూపు చూసి) చూసేవారు. కొంతమంది ఉమ్మెయ్యడానికి సిద్ధపడేవారు. అయినా నేను మనసులో కొంచెం కూడ చలించలేదు. ఎందుకో తెలుసా? మచ్చలేని నీ పున్నమ చందమామ లాంటి (కలంక ముక్త చంద్రాకృతి) ముఖములో గల అమృతాన్ని చూసుకునే సుమా.

ఉ. **పుత్త్రులు లేరె యెవ్వరికి భూమి మదన్వయ వర్ధకుల్ భవ**
త్పుత్త్రుల వంటివారు మును పుట్టరుగాక తదాస్య కాంతి త
ద్గాత్ర వివృద్ధి తత్భుజయుగస్ఫురణంబు తదుక్తి లక్ష్మి త
న్నేత్ర సరోజపత్ర రమణీయత చూపర జొక్కజేయవే?! 3- 96

నిగమశర్మ పుత్రశోకము

పుత్రులు లేరె యెవ్వరికి?... అంటే పుత్రులు ఎందరికో ఉన్నారు. కానీ

నా వంశోద్ధారకులు నీ పుత్రులవంటివారు మాత్రం ఎవ్వరికీ లేరు. ఇంతకు ముందు అసలు ఇలాంటి వాళ్ళు పుట్టలేదు.

ఏమి ముఖ వర్చస్సు? (ఆస్యకాంతి)

ఏమి పుష్టి గలిగిన శరీరాలు? (గాత్ర వివృద్ధి)

ఏమి భుజముల విజృంభణములు? (భుజయుగ స్ఫురణంబు)

ఏమి మాటల సొంపు? (ఉక్తి లక్ష్మి)

ఏమి ఆపద్మనేత్రముల సొంపు? (నేత్రసరోజ పత్ర రమణీయత)

చూచే వాళ్ళను పరవశులను చేసేవి కదా....

అన్నీ తలుచుకొని విలపిస్తున్నాడు.

అలం. స్వభావోక్తి. చక్కని కరుణరస పోషణ. కదళీ పాకం.

కం. **అని తన యాలిని దనయా**
లిని గని మరికాని కుడువలే గూడు జలం
బును ద్రావలే ననుచు నన
శనమున నతడేగ జొచ్చె జనరహితమహిన్ 3 - 97

అని ఇట్లు విచారించి తన భార్యను (తన యాలిని) తన పుత్రులను (తనయాలిని) తిరిగి చూచిన గానీ అన్నపానాదులు ముట్టలేనని భోజనము వర్జించి (అనశనమున) ఆతడు జనరహితమైన అడవులలో పోసాగెను.

తన యాలిని / తనయాలిని అనుచోట యమకము.

కం. **కాగల పుణ్యుడు దుఃఖపు**
వ్రేగు సహించుటనె బోలె విషమాటవిలో
దూగుచు దూలుచు నీరము
లీగుచు దలవాంచి యురక యేగుచు నుండెన్. 3 - 98

ముందుముందు పుణ్యాత్ముడు కాబోవువాడు (కాగల పుణ్యుడు) దుఃఖము యొక్క బరువును (దుఃఖపు వ్రేగును) సహించియుండు రీతిని ఆ ప్రమాదకరమైన అడవిలో నిగమశర్మ పడుతూ పొదలలో (ఈరము) దూరుచు (ఈగుచు) తలవంచుకొని ఏమీ పట్టించుకొనకుండా పోవుచుండెను.

తే. **నీచమగు మేను పారంగవైచు కరణి**
బడి సరోరుహనేత్రు నపార కరుణ
నధమ లోకంబు విడిచియయ్యమరపథము
జూచుటకు బోలె దనుతాన లేచునతడు. 3 - 99

తిండిలేక నీరసించి పడిలేస్తూ నడుస్తున్న వాడి అవస్థను ఎంతబాగా ఉత్ప్రేక్షిస్తున్నాడో చూడండి రామకృష్ణుడు.

వాడు పడిపోతే నీచమగు మేను పారవేసి నట్లున్నదట. వాడు తిరిగి లేస్తే భగవంతుని కరుణ వలన ఈ అధమలోకము విడిచి వైకుంఠ ధామము చూచుటకు

లేచినట్లున్నదట.

వచనము.

ఇట్లనుద్దిష్ట ప్రయోజనుండై బహు యోజనంబులు నిర్భోజనుండు , నిరంబు భజనుండునై యాకుజనుండు పెక్కుదినంబు లాక్రాంత మహా గహన విహరణుండై యెచ్చోట నిశాటపతి వక్షః కవాట పుట విఘటన చటుల ఘట నఖరముఖ రత్నాభరణాయమాన త్రిభువనభరణుండగు నృసింహుం డుపసంహృత వైకుంఠనగర నివాసుండై విజయం చేసియుండు నప్పుణ్యప్రదేశంబుం బ్రవేశించి. 3 - 100

ఎట్టి ప్రయోజనమూ ఉద్దేశించనివాడై (అనుద్దిష్ట ప్రయోజనుండు) తిండి తినని వాడై, నీరు త్రాగని వాడై (నిరంబు భజనుండు) మహాటవులందు తిరుగుచు

ఏ క్షేత్రమునందు (ఎచ్చోటన్) రాక్షసరాజైన (నిశాటపతి) హిరణ్య కశిపుని యొక్క వక్షఃకవాటమును భేదించుట యందు (విఘటన) శక్తి గలిగిన (పటు) అందముగా పెంచిన (చటులఘట) కొనగోళ్ళే (నఖరముఖ) రత్నాభరణములుగా గలిగి ముల్లోకములనూ రక్షించు వాడై వైకుంఠము వీడి (ఉపసంహృత వైకుంఠ నగర నివాసుడై) వేంచేసి యుండిన ఆ నృసింహ క్షేత్రమును....

తరువాతి పద్యంతో అన్వయము..

తిరిగి తిరిగి నిగమశర్మ నృసింహ క్షేత్రము చేరినాడు.

ఉ. **చేరువ చేరువై కడు పచేళిమమై తనుడాయు పూర్వసం**
స్కార తపః ఫలంబున భజద్వృజనావళి నాశ కృన్నృకం
ఠీరవదేవ నిత్యసదనీకృత సంగమతీర్థ రాజ వా
ర్ధారల నాడి తత్పరమథామ పతిన్ బలుమారు జూచుచున్ 3- 101

నృసింహ క్షేత్రము చేరిన తరువాత వానికి పూర్వ సంస్కార ఫలము ఏదో చేరువకాజొచ్చినది. అది చేరువై చేరువై పక్వమై (పచేళిమమై)నది.

భజత్ + వృజనావళి నాశకృత్ + నృకంఠీరవ దేవ

భజించిన వారి పాపములు (వృజినములు) నాశనము చేయు నృసింహస్వామి నిత్యనివాసము గా చేకొనిన (నిత్యసదనీకృత) ఆ సంగమ తీర్థ ధారలలో స్నానము చేసి ఆ వైకుంఠనాధుని (తత్ పరమధామ పతిన్) పలుమారులు చూచుచూ ఆ నిగమశర్మ.....

తరువాతి పద్యముతో సమన్వయము

సీ. ఒకయింత రెప్పవేయక చూచు బెరవారి
దల కొట్టుకొని దుఃఖజలధి మునుగు
బిలము తెరవుమంచు బృథివిలోఁజొరబారు
సమధిక స్థంభోద్భవము గమించు
దిరియువాడును బోలె దెసలకు జెయిసాచు
దొరగున బ్రాంబుధి దొప్పదోగు
హా! పోయితే యనియరచు భార్యగురించి
బహువిధైరాసక్తి భ్రాంతి బొందు

తే. జేరగారాని దర్శనస్థితి వహించు
బాడబ స్ఫూర్తి లోగొన్న పగిది నుండు
దానవారాతి కాబూని తదవతార
దశకమును మున్నెదాల్చెనా ధరణిసురుడు 3 -102

నృసింహ క్షేత్రమున సంగమతీర్థంలో స్నానం చేసిన నిగమశర్మ ఒకానొక ఉన్మత్తస్థితి లోనికి వెళ్ళిపోయాడు. ఆతడేవో చేష్టలు కొన్ని తెలిసి, కొన్ని తెలియక చేస్తున్నాడు.

ఈ నేపథ్యంలో రామకృష్ణుడు ఈ అద్భుతమైన పద్యం వ్రాసినాడు. దీనిలో వాని ఉన్మత్తతలో దశావతారములు కన్పట్టునట్లు చిత్రించినాడు

1. అవతలి వారిని కొంచెం కూడా రెప్ప వెయ్యకుండా చూస్తాడు.

రెప్పలు లేనిది మత్స్యము. అది అనిమేష. అందుచే దీనితో మత్స్యావతారం

సూచింపబడింది.

2. తల కొట్టుకుని దుఃఖసముద్రములో ములిగిపోతాడు.

జలధిలో ములుగుట వలన కూర్మావతారము సూచించబడినది.

3. బిలము తెరువుము అనునట్లు భూమిలో గుంటలలోనికి చొరబడతాడు.

భూమి బొరియలలో దూరునది వరాహము. దీనిలో వరహావతారము ఆరోపించబడినది.

4. సమధిక స్తంభోద్భవము గమించు. అనగా అధికమైన స్తంభము అనుగుణము (స్తంభించుట = బిర్రబిగుసుకుపోవుట) వీనిలో పుట్టినది (ఉద్భవించు). అప్పుడప్పుడు బిర్రబిగుసుకుపోతాడు.

స్తంభోద్భవము అనగా స్తంభము నుండిఉద్భవించుట అనుటచే నృసింహావతారము ధ్వనించుచున్నది.

5. తిరియుట = బిచ్చమెత్తుట. బిచ్చగాని వలె దెసలకు చెయ్యిచాస్తాడు. తిరిపమెత్తుటకు చెయ్యి సాచినవాడు వామనుడు. ఈ చేష్ట వామనావతార సూచకము.

6. దొరగు నస్రాంబుధి దొప్పదోగు

అస్రాంబుధి కి రెండర్థములు 1. అశ్రువుల సముద్రము 2. అసృక్ అనగా రక్తము. అస్రాంబుధి అనగా రక్త సముద్రము.

విచారమున కన్నీటి సముద్రములో మునిగిపోతాడు.

రక్తసముద్రము అను శ్లేషచే పరశురామావతారము సూచితము. రక్త జలధిలో ఓలలాడినవాడు పరశురాముడు

7. హా! వెళ్ళిపోయావా అని భార్యగురించి బాధ పడతాడు. ఇదిరామావతారము.

8. బహువిధైరాసక్తి భ్రాంతిపొందు.

బహువిధైరాసక్తి అనునపుడు రెండర్థములు.

బహువిధ + ఎర + ఆసక్తి. ఎర = ఆహారము.

బహువిధము లైన అహారముల యందు ఆసక్తితో భ్రాంతి పొందుతాడు. చాలా కాలం తిండి తినక యున్నాడు కదా. ఎదుట చాలా రకాల ఆహారములున్నవని భ్రాంతి పొందుతాడు. ఇదిసామాన్యార్థము.

బహువిధ + ఐర + ఆసక్తి. ఐర = ఇర = కల్లు

ఇరా భావము ఐర. (బహువిధ + ఇర అని బులుసు వారన్నారు కానీ అపుడు బహువిధేరాసక్తి అని గుణసంధి రావాలి)

బహు విధములైన కల్లులు త్రావుటవలన భ్రాంతి కలుగువాడు. దీనితో బలరామావతారము సూచితము.

9. చేరగారాని దర్శనస్థితి వహించు.

దరిచేరుటకు వీలుగాని ఆకృతి వహించును. ఇది అతని వేషము గురించి.

దర్శనము (శాస్త్రములు)లు ఆస్తిక దర్శనములు, నాస్తిక దర్శనములు అని రెండు విధములు. చేరగారాని దర్శనము అనగా నాస్తిక శాస్త్రము. దానిని వహించినవాడు బుద్ధుడు. దీనిచే బుద్ధావతారము సూచితమైనది.

10. బాడబస్ఫూర్తి లోగొన్న యటులనుండు.

సముద్రము నందు యుండు అగ్ని బడబాగ్ని. అట్టి అగ్నిని లోపల దాల్చిన విధముగా ఉన్నాడు. ఇచట సర్వమూ కోలుపోయితినన్న శోకాగ్ని లోపల దాచుక్కున్న వానివలె యుద్విగ్నుడై యున్నవాడు అని నిగమశర్మ పరమున.

బడబ అనగా ఆడ గుఱ్ఱము. గుఱ్ఱమునకు సంబంధించిన స్ఫూర్తి వహించువాడు కల్కి. దీనితో కల్కి అవతారము స్ఫురించును.

11. ఇతడు దానవారాతి (విష్ణువు) అగుటకు ముందే ఆతని దశవతారములూ

దాల్చినాడు. విష్ణువు అగుట ఏమి? ఆ సంగమ తీర్థమున స్నానముజేసి మరణించిన వారికి విష్ణుసారూప్యము కలుగునని ఇదివరకటి కథలో చదివితిమి కదా. ఆతని ఉన్మత్తతలో దశావతారములు కలవని నిరూపించి ఆతడు విష్ణువుకాబోవుచున్నాడని వాచ్యము చేసినాడు.

ఇక్కడ ఒక విచిత్రమైన విషయం చెబుతాను.

వైద్య శాస్త్రములో ఒక ఎర్నెస్ట్ హేకెల్ అనే మహానుభావుడు ఒక నియమము గురించి చెప్పాడు. దీనిని "హేకెల్స్ లా" అని వ్యవహరిస్తారు. ఈ నియమం ఏమి చెబుతుందంటే ఒక జీవి పిండస్థ దశలో వృద్ధి పొందేటపుడు తన వర్గానికి సంబంధించిన ముందు జీవుల స్వరూపాలను తల్లి గర్భములోప్రదర్శించి అంతిమంగా తన రూపాన్ని పొందుతుంది అని చెబుతుంది. దీనిని కొంచెం వివరిస్తాను.

మనిషి ఆకారం సృష్టిలో తయారవడం చాలా ఆసక్తికరంగా ఉంటుంది. పై "లా" ప్రకారం మనిషి ఆకారం ఒక చిన్న కణము నుంచి ప్రారంభమై ముందు చేపలాగా, తాబేలు లాగా అలాఅలా వేర్వేరు ఆకృతులు ప్రదర్శిస్తూ ఆ పిండము మానవాకృతి సంతరించుకుంటుంది. అంటే తాను సృష్టిలో తన పూర్వీకుల నుండి ఎలా అభివృద్ధి చెందిందోఒకసారి గుర్తు తెచ్చుకుంటుందన్నమాట.

దీనినే హేకెల్ మహాశయుడు "ఆటోజెనీ రీకాపిట్యులేట్స్ ఫైలోజెనీ" అని సూత్రీకరించాడు. ఇది ఎంబ్రియాలజీ అనే శాస్త్రనియమాలలో ఒకటి. (ఎంబ్రియాలజీ = పిండము నకు సంబంధించిన శాస్త్రము)

ఇక పద్యంలోకి వద్దాం. నిగమశర్మ ఒకసారి తన తల్లి గర్భంలో దశావతార ప్రదర్శన చేసి భూమి మీద పడ్డాడు. ఇప్పుడు మళ్ళీ చనిపోబోయేటపుడు మళ్ళీ దశావతారాలు ప్రదర్శించాడు. ఏమిటి అర్థం?

నిగమశర్మ సరిగ్గా చనిపోయేముందు ఆ నృకంఠీరవస్వామి దయ వలన "పునర్జన్మ" ఎత్తినాడు అని అర్థము. ఆ పునర్జన్మలో భాగముగా ఆతడు తిరిగి

దశావతార ప్రదర్శన గావించినాడు. అద్భుతముగా లేదూ?

కొసమెరుపు :

ఎర్నెస్ట్ హేకెల్ ప్రతిపాదించిన "ఆటోజెనీ రీకాపిట్యులేట్స్ ఫైలోజెనీ" అను ఈ నియమము దాదాపు కొన్ని తరములు నిలబడినది. ఈ "రసజ్ఞ భారతి" సమూహములో ఉన్న డాక్టర్లందరూ ఇది అప్పజెప్పినవారే. కానీ ఈ నియమము తరువాతి కాలమున నిజము కాదని నిరూపింపబడినది. పేరులో "ఎర్నెస్ట్" గల ఈ వైద్య శాస్త్రజ్ఞుడు తాను కొన్ని కల్లలను ఉపపత్తులుగా చూపినాడను అభియోగము నెదుర్కొనినాడు. ఆ కథ మనకప్రస్తుతము.

నేను రేడియాలజిస్టు నగుటచే నాకు స్కానింగు ద్వారా గర్భస్థ శిశువు ప్రారంభదశ నుండి చరమదశ వరకూ చెందు అభివృద్ధి నేరుగా చూచు అవకాశము కలిగినది. నిజముగా జీవుడు అభివృద్ధి చెందు దశలలో దశావతారప్రదర్శనా సదృశ దృశ్యావళి ఎన్నోసార్లు వీక్షించి పులకించు అవకాశము నాకు దక్కినది.

నా "శ్రీ వేంకటేశ్వర శతకము" లో ఒక పద్యము

మీనయి యీదితిన్, నిలిచి మేను బిగించితి
ముక్కు బెంచితిన్
పేనిన ప్రేవులన్ మెడను వేసితి, మేనును
వృద్ధి జేసితిన్,
పూని ప్రవాసమందితి, తపోనిధి నై, మొల
త్రాడు కట్టితిన్,
నేను కలిన్ జనించితిని, నే దశమూర్తిని
వేంకటేశ్వరా!

ఆ పిండస్థ దశాదర్శనమును పద్యరూపమున స్వామికి విన్నవించితిని.

కం. **ఉడుగని పస్తుల జెవులను**
గడియలు పడ మేను వడక గాలము గడవం

బడమి బుడమివేలుపు వడి
చెడి పుడమింబడియె విగతజీవుడు నయ్యెన్ 3 - 103

ఎడతెగని (ఉడుగని) ఉపవాసములచే చెవులు గడియలు పడ్డాయి. అనగా వినిపించడం మానివేసింది. ఆ బ్రాహ్మణుడు (పుడమివేలుపు) భూమి మీద పడి మరణించెను.

ఒక విషయము గమనించవలెను. నిగమశర్మను ఇతఃపూర్వము రామకృష్ణుడు దివాకీర్తి (చండాలుడు) అని సంబోధించెను. వాడు దశావతార ప్రదర్శనానంతరము పునర్జన్మ పొందెనని సూచించుటకు ఈ పద్యమున వానిని పుడమివేల్పుగా పునరంగీకరించినాడు.

ఈ విధమైన యయ్యధము హీనపు మేనపు డెక్కె గాకఘూ
కావలి దావకీలలగు నల్కలు ముంగల మొల్కలెత్త దం
తావళ జాలనీలమగు దండధరానుచరాగ్రణీ బలం
బావల ద్రోవలాచి వెస యాతనపుందను వాగి రేగగన్ 3 - 104

ఈ విధంగా వాని అధమమైన, హీనమైన శరీరము పతనము కాగా దానిపై కాకులు గుడ్లగూబలు మొదలైనవి వాలసాగినవి. ఇంతలో అగ్నికీలలవంటి జడలుదాల్చి నల్లని ఏనుగులగుంపు వలె (దంతావళజాల నీలమగు) యమభటశ్రేష్ఠులు (దండధర + అనుచర + అగ్రణీ బలంబు) దారులు బంధించి (దారులాచి) వెంటనే ఆ యాతనశరీరమును నిలిపి (ఆగి) విజృంభించిరి (రేగగన్)

మానవ శరీరము మరణించి నేలరాలును. అందుచే దీనిని “మరణావధి శరీరము” అందురు. తరువాత జీవుడు “యాతనశరీరము” పొందును. దీనితో ఆతడు పరలోక యాత్ర చేసి నరకమున యాతనలనుభవించును.

సీ. లలనా జనోష్ఠ లాలాజలావిలముగ
గోరె మద్యము పేరికులము నెల్ల

వావి వర్తనల తావావంత దలపక
కన్నిచ్చ పడరేచె కామవికృతి
జనులు ప్రువ్వగ దిట్ట సడికోర్చి యార్జించె
పశ్యతోహర వృత్తి బసిడిప్రోగు
కన్నపెట్టియు ద్రోవగాచి కొట్టియు జంపె
లెక్కకు మిగులు భూలేఖ వరుల

మరియు నీరీతి గ్రూరుల మైత్రి వడసె
నితర పాతకములు జేసె నెన్నియేని
వీని బొదువుడు కట్టుడు వ్రేయుడనుచు
జముని దూతలు బాధింప జడిసి యతడు. 3 - 105

వచ్చిన యమభటులు నిగమశర్మకు స్థూల అభియోగపత్రం చదివి వినిపిస్తున్నారు. అది వినిపించి అరెస్ట్ చెయ్యడానికి రంగం సిద్ధమౌతోంది.

1. స్త్రీజనము యొక్క లాలాజలముతో కూడిన రకరకాల మద్యములు వీడు కోరి సేవించెను. మద్యపుపేరి కులములు అనునపుడు కులము శబ్దమునకు సమూహములు అని అర్థము. వెరైటీ ఆఫ్ వైన్స్ అనడమన్నమాట.

2. తావు = రీతి, స్థానము.

   వావి వరుసలు ఆవంతకూడా పాటించక తన కంటికి నచ్చినట్టు (కన్నిచ్చవడ) కామవికారములు తీర్చుకొనెను.

3. ప్రజలు పురుగులు పట్టి పోనూ (ప్రువ్వగ తిట్ట) అని తిట్టినా సరే దొంగతనాలు చేసి (పశ్యతోహరవృత్తి) బంగారం సంపాదించాడు.

4. కన్నాలు వేసి (కన్న వెట్టియు), తోవలు కాచి కొట్టి లెక్కలేనంత మందిని (లెక్కకు మిగులు.. అనగా ఎంత లెక్కించినా ఇంకా మిగిలిపోతుందనడం) బ్రాహ్మణులను హత్యచేసెను.

5. క్రూరులతో స్నేహము చేశాడు.

6. ఇంకా యెన్నో చిల్లర పాతకములు ఉన్నాయి. (మైనర్ అఫెన్సెస్ లిస్టు చదవడం లేదన్నమాట)

కాబట్టి వీడిని కట్టండి కొట్టండి అని యమదూతలు బాధింపగా వాడు హడలిపోయాడు.

ఒకవిషయము గమనింపదగ్గది. మనకు వీడు చేసిన నేరములు తెలియవు. ఉదాహరణకు ఐటమ్ 4. బ్రహ్మహత్యాపాతకములు, కన్నంవేసి, దారికాచి దొపిడీలు మనకు తెలియవు. ఎవరి కన్నుగప్పినా చిత్రగుప్తుని కన్ను కప్పలేరనడానికి ఉదాహరణగా రామకృష్ణుడు ఇట్టివి యమభటుల ఛార్జ్ షీటులో చేర్చినట్టు వ్రాసేడు.

కం. ఆక్రోశం బొనరించె ది
శాక్రామన్నాదముగ విశంకటగతి నూ
త్న క్రమమగునా మొరవిని
సక్రోధాక్రమణ నిపుణ సంభ్రమ మదరన్ 3 –106

నిగమశర్మ భయముతో దిశలు ఆక్రమించునట్టు (దిశా + ఆక్రామత్ + నాదము) అక్రోశ నాదము చేయగా ఆ వింతరీతినున్న (మరణించిన యాతన శరీరము చేసిన మొర ఇది. – అదీవింత) ఆ మొర విని కోపముతో ఆక్రమించవలెనను త్వరతో కూడిన నిపుణతతో (సక్రోధ + ఆక్రమణ నిపుణ సంభ్రమము) అతిశయించగా (అదరన్)

తరువాతి పద్యముతో సమన్వయము.

అమరద్రోహి విరోధి మున్నచట రక్షార్థంబుగా నిడ్డ చ
క్రము విక్రాంతి వహించి భాస్కర సహస్ర క్రూరమై వచ్చి య
య్యమదూతావళీ హోవళిం దెరల విప్రాధీన బంధ ప్రతా
నము ఖండించె నఖండితార శిఖ సన్నాహంబు దిగ్గ్రాహిగాన్ 3 – 107

అమరద్రోహులు = రాక్షసులు. అమరద్రోహి విరోధి = రాక్షసులవిరోధి = విష్ణువు.

హేవళి = ఉత్పాతము.

ఆ నృసింహ క్షేత్రమున రక్షణగా మున్నుంచబడిన చక్రాయుధము విక్రమించి వెయ్యిసూర్యుల కాంతితో భయంకరముగా వచ్చి ఆ యమదూతల వలన కలిగిన ఉత్పాతము చెదరగొట్టి ఆ విప్రుని బంధనములను మొక్కవోని వాడిమితో (అఖండిత + ఆర శిఖ) దిక్కులలో తనప్రయత్నము వెల్లడి యగునట్లు ఖండించెను.

కం. సేకులును కాందిశీకులు
నైకాలానుగులు గనుక నపుడరుదెంచెన్
శ్రీకాముక పారిషదా
నీకములు సుదర్శనాసి నీరజములతోన్ 3- 108

సీకులు = చెదిరిపోయిన వారు

కాందిశీకులు = భయపడినవారు

కాల + అనుగులు = యమభటులు

శ్రీకాముకుడు = విష్ణువు

పారిషదులు = పరిషత్తులోనివారు

అపుడు యమభటులు భయపడి చెదిరిపోయారు. వెనువెంట విష్ణుభటులు చక్రములు (సుదర్శన) కత్తులు (అసి) పద్మములూ (నీరజములు) ధరించి వచ్చిరి.

అరుదెంచి జమపురికి జను
తెరవున మరలించి తెల్లదీవి తెరవునన్
హరిభృత్యులు నడిపించిరి
గరుడాంచిత యానమున నిగమశర్మాఖ్యున్ 3- 109

విష్ణుదూతలు వచ్చి యమపురి దారి నుండి (జముపురి తెరవు మరలించి)

మరలించి శ్వేతద్వీపము (తెల్లదీవి) దారిలోనికి నిగమశర్మను మళ్ళించి గరుడవాహనముపై కూర్చుండబెట్టి గొనిపోయిరి.

సీ. ఉత్తాల ఫణిభుగ్గరుత్తాలవృంతాని
లాశాంత ఘర్మాంబువయ్యె మేను
ప్రత్యగ్ర ముక్తాతపత్రీభవచ్ఛేష
వారితాతపమయ్యె జారు మౌళి
సూత్రవతీశదోర్వేత్ర దత్తావకా
శామరంబయ్యె గటాక్షవిహృతి
భృగు భరద్వాజ ప్రభృతి కృత స్వస్తివా
గ్భర ముఖరములయ్యె బార్శ్వతలము

తే. లరుణ కిరణ సహస్రాభ మభ్రగంబు
నగు విమానంబుపైనెక్కి నిగమశర్మ
తీంద్ర పుండ్రేక్షుకోదండు తండ్రి బోలి
పరమధామంబునకు బోవుపథమునందు. 3 -110

చాలా అందమైన గంభీరమైన పద్యము

నిగమశర్మ విష్ణుసారూప్యము పొంది శ్వేతద్వీపము వైపు గరుడవాహనుడై పయనించుచున్నాడు. దానిని అద్భుతముగా వర్ణిస్తున్నాడు రామకృష్ణుడీ పద్యంలో.

1. ఉత్తాల = ఉన్నతమైన

ఫణిభుక్ + గరుత్ + తాలవృంత + అనిల + ఆశాంత ఘర్మాంబువు

ఉన్నతమైన గరుత్మంతుని రెక్కలనెడు (గరుత్ = రెక్క) వింజామరలచే (తాలవృంత) వీయబడిన గాలిచే బాగుగా (ఆశాంత) శమించిన చెమటనీరు గలది అయినది నిగమశర్మ మేను.

నిగమశర్మ మేనిపై పట్టిన చెమట గరుత్మంతుని పెద్ద రెక్కలు వీచు గాలిచే ఆరినది అని అర్థము.

2. ప్రతి + అగ్ర = ప్రత్యగ్ర = క్రొత్త

ముక్త + ఆతపత్రీ = ముక్తాతపత్రీ = ముత్యములగొడుగు

భవత్ + శేష = భవచ్ఛేష = అగుచున్న ఆదిశేషుని

వారిత + ఆతపము = వారితాతపము = నివారింపబడిన ఎండ

నిగమ శర్మ శిరస్సుపై ఎండపడకుండా ఆదిశేషుడు స్వయంగా పడగ పట్టి ముత్యాల గొడుగైనాడు

3. సూత్రవతి + ఈశ = సూత్రవతీశ = సూత్రవతి భర్తయైన విష్వక్సేనుడు

దోః + వేత్ర = దోర్వేత్ర = చేతి బెత్తము

దత్త + అవకాశ + అమరము = ఈయబడిన ఎడముగల దేవతాసమూహము

కటాక్ష విహృతి = కంటిచూపుల విహారము

విష్వక్సేనుడు చేతిబెత్తముతో దేవతలను అదిలించి నిగమశర్మ చూపులకు దారి కనబడునట్లు చేయుచున్నాడని భావం.

4. పార్శ్వతలములు = ప్రక్కభాగములు

భృగువు భరద్వాజుడు మొదలైన (ప్రభృతి) ఋషులు చేయుచున్న స్వస్తి వచనముల (కృత స్వస్తి వాక్) ప్రతిధ్వనులతో (ముఖరములయ్యె) నిండిపోయినవి.

5. వేయి సూర్యులకాంతికి సమానముఅ వెలుగు (అరుణకిరణ సహస్రాభము) విమానముపై నెక్కి నిగమశర్మ తీవ్రమైన తేజస్సుతో (తీంద్రన్) మన్మథునియొక్క (పుండ్రేక్షు కోదండు) తండ్రిని పోలి ఆ వైకుంఠమునకు పోవు దారియందు.

విష్ణువు అందగాడు. మన్మథునితండ్రి అను విశేషణము ఆ అందమును

ద్విగుణితము చేయుచున్నది. పైగా తీంద్ర శబ్దము అదనముగా వాడినాడు. ఆతేజోవంతమైన అందము అనంతమైనదని ధ్వని.

విశేషాలు

పరుషాక్షరములతోనూ, దీర్ఘసమాసముల తోనూ కూడిన రచన కనుక ఇది గౌడీరీతి అని చెప్పవచ్చు.

అత్యుద్ధతార్థ సందర్భము కలిగియున్నది కావున ఇది ఆరభటీవృత్తి కలిగిన పద్యము.

భావము క్లిష్టమై విలంబితముగా బోధపడుటచే ఇది నారికేళ పాకము న నున్నది.

అత్యుజ్జ్వలబంధత్వమూ (కాంతి గుణము) సమాసభరితోజ్జ్వలమూ (ఓజోగుణము) కలిగియున్నది. నాలుగు పాదములయందు నాలుగు విషయములు సమానముగా ప్రస్థావించబడుటచే సమతాగుణము ఈ పద్యమునందున్నవి.

సీ. అజానుదీర్ఘంబులై హరిన్మణిమయ
స్తంభంబులకు కులస్వాములగుచు
దివ్యగంధముల నుద్రేకించి విద్యుదం
కుర రేఖలకు జోడుకోడె లగుచు
దలచుట్టు దిరిగిరా గలిగి పాండుర పద్మ
పత్రంబులకు బ్రాణ బంధులగుచు
సకలంబు వెలిగింప జాలి బాలార్క బిం
బములకు ననుబింబ పంక్తులగుచు

తే. నాల్గు చేతులు కాంచన నలిన మాలి
కలు వెడదకన్ను లాస్య ప్రభలు చెలంగ
గుముదు డనుపేర బరమేశు గొలిచి నిలిచి
యున్నవాడాతడిప్పుడు నో మునీంద్ర! 3 – 111

మంచి శిల్పము గల పద్యము.

సీసమున నాల్గు పాదములలోని ఉపమానములు తేటగీతిలోని మొదటి రెండు పాదములలోని ఉపమేయములతో క్రమముగా అన్వయము చేసుకొనవలెను.

నిగమశర్మ విష్ణుసారూప్యము (విష్ణువు వంటి రూపము) పొందినాడు. అతడు కుముదుడు అను పేరితో ఆ విష్ణువును సేవిస్తూ ఆమహా విష్ణువు చెంత నిలిచి యున్నాడు.

ఆ కుముదుని (నిగమశర్మ) స్వరూపం వర్ణిస్తున్నాడు.

1. వాని నాల్గుచేతులు

మోకాళ్ళవరకూ వ్రేలుచూ (ఆజాను దీర్ఘంబులై) పచ్చలు తాపిన స్తంభములకు (హరిమణులు = పచ్చలు) మాతృకలవలె (కులముస్వాములు) యున్నవి.

2. వాని కాంచన నలిన మాలికలు (బంగారు కమలముల దండలు)

దివ్యమైన సువాసనలు వెదజల్లుచు మొలక మెరుపుల కాంతులకు సమానముగ నున్నవి.

3. వాని వెడల్పాటికన్నులు

తలను చుట్టిరాగలిగి (అంతపెద్దవనుట) తెల్లని పద్మ పత్రములకు దగ్గరి చుట్టములవలె (ప్రాణబంధులు) ఉన్నవి.

4. వాని ఆస్యప్రభలు (ముఖకాంతులు)

ప్రపంచమునంతయు (సకలంబు) వెలుతురుతో నింపగలుగు బాలసూర్యబింబమునకు ప్రతిబింబముల వలె యున్నవి.

విశేషములు:

సీసము నాలుగు పాదములలో నాలుగు ఉపమానములు తేటగీతి మొదటి రెండు పాదములలో నాలుగు ఉపమేయములకు క్రమముగా పోల్చబడినవి

అలంకారము : ఉపమ మరియు క్రమాలంకారముల సంసృష్టి.

గుణములు : సమత - నాల్గు సీసపాదములలో నాలుగు గుణములు సమానముగా చెప్పబడినవి

పాకము : కొంచెము చిన్న/ పెద్దసమాసములున్నవి. చిరు వివరణ తరువాత సుబోధకమగు చున్నవి కనుక కదళీపాకము.

తే. **పుండరీకుండు శంఖకర్ణుండు వామ**
నుండు కుముదాక్షుదును విజయుండు జయుడు
సర్వనేత్రుండు నను పార్శ్వచరులతోడ
హరికి గుముదుండు మాననీయతవహించు 3- 112

ఈ కుముదుడు (నిగమశర్మ) ఇంకా ఇటువంటి పుణ్యాత్ములు (పుండరీకుడు, శంఖకర్ణుడు, వామనుడు, కుముదాక్షుడు, విజయుడు, జయుడు, సర్వనేత్రుడు) తో కలిసి హరివద్ద గౌరవము పొందుదురు.

కం. **అమృతమయమూర్తి బుధహిత**
విమలవిభోద్భాసి మసృణవిలసన శుభల
క్ష్మ మహిత వక్షుడు విధు డట
కుముదానంద ప్రదాన కుశలుడు కాడే? 3 -113

రామకృష్ణుని సరదాలు - శ్లేష

నిగమశర్మకు కుముదుడు అను నామమేర్పడినది కదా. కుముదశబ్దమునకు కలువ అని అర్థము. దానితో విష్ణువును చంద్రునితోనూ, నిగమశర్మను కలువపువ్వు తోనూ శ్లేషిస్తున్నాడీ పద్యంలో.

విష్ణుపరమైన అర్థము :

అమృతము వంటి రూపము కలవాడూ, విద్వాంసులకు మేలు గూర్చు నిర్మలమగు విశేషకాంతితో ప్రకాశించువాడూ (విమల విభోద్భాసి), మెరుగులు

దేరు ప్రకాశము గల్గి శుభకరమగు శ్రీవత్సాంకము రొమ్ముపై కలవాడూ (మసృణ విలసన శుభలక్ష్మ మహిత వక్షుడు), అగు దేవుడట ! (విధుడట). ఈ కుమదునకు (నిగమశర్మకు) ఆనందమును ప్రసాదించు నేర్పరి కదా.

చంద్రుని పక్షమున అర్థము:

అమృతము దేహమునందు కలిగినవాడు (అమృతమయమూర్తి), బుధునకు మేలుగూర్చు నిర్మలమైన కాంతి కలవాడు (బుధమహిత విమలవిభోద్భాసి) బుధుడు చంద్రునికి కొడుకు.

దట్టముగానుండి ప్రకాకాశించు చక్కని మచ్చతోకూడిన దేహము కలవాడు (మస ృణ విలసన శుభలక్ష్మ వక్షుడు) చంద్రుడు (విధుడు) కలువలకు ఆనందము ప్రసాదించు నేర్పరి కదా. (కుముదానంద ప్రదానకుశలుడు కాడే)

అలంకారము. శబ్దములకు రెండర్థములతో వ్రాసిన ద్వ్యర్థి పద్యము కనుక శ్లేషాలంకారము.

శా. **ఏవంభూత మహాప్రభావనిధి లోకేశుం జితక్లేశు మం**
దావిర్భూత హసైకమాత్ర దళితోద్యద్దైత్య గర్వాంధ కా
రావేశున్ నరకేసరిన్ గొలిచి నిత్యప్రీతి నున్నారు వా
గ్దేవీవల్లభ ముఖ్యనిర్జరులు తత్ క్షేత్రాధికారంబునన్ 3 -114

ఇట్టి గొప్ప ప్రభావములకు ఉనికిపట్టగు వానిని, క్లేశములనుజయించిన వానిని (జితక్లేశున్) చిరునవ్వు చేతనే (మందావిర్భూత హసైకమాత్ర) ఛేదింపబడిన (దళిత) గర్వించిన రాక్షసుల అహంకారావేశము కలవాడునూ (ఉద్యత్ + దైత్య గర్వ + అంధకార + ఆవేశున్) ఆ నృసింహదేవుని, లోకేశ్వరుని బ్రహ్మాది దేవతలు (వాగ్దేవీవల్లభ ముఖ్య నిర్జరులు) కొలిచి నిత్యప్రీతి చెంది యున్నారు.

నృసింహ క్షేత్ర మహత్యం చెప్పబడినది.

కం. **ఆ నెలవుల నర్థ నిశల**
వీనులకుం దోచునేచి విధినందన! పై

మానిక నాయక కృత ఘం
టానాదము నృహరి బిగువు నగవుం బోలెన్ 3 -115

ఆ క్షేత్రములో అర్థరాత్రులందు అతిశయించి (ఏచి) నరసింహస్వామి అట్టహాసము వలె ఇంద్రునిచే చేయబడిన ఘంటానాదము వీనులకు వినబడుచుండును.

కం. **ఆక్షేత్రంబున నృహరికి**
దక్షిణ దిశ నేవసింతు దత్పరమతి నీ
యక్షులతో నీప్రమథా
ధ్యక్షులతో నీ నగేశ్వరాత్మజతోడన్ 3 - 116

నృసింహ క్షేత్రము

ఈ నరసింహక్షేత్రమున దక్షిణ దిశగా నేను యక్షులు, ప్రమధగణాధ్యక్షులు, నగజాత పార్వతి మొదలగు వారితో కూడి ఆసక్తితో వసింతును.

కం. **మాతృ వధము, పితృ వధమును,**
భాతృ వధము, గురువధంబు బ్రకటించియు నో
ధాతృసుత! ఈల్గి సురపుర
నేతృత దెలివొందు నెట్టి నీచుడు నచటన్ 3 -117

ఓ నారదా! (ధాతృ సుతా!) మాతృవధ, పితృ వధ, భాతృవధ, గురువధ ఇట్టి పాపముల చేయుటయే కాదు, చేసితినని ప్రకటించిన నీచుడైననూ ఈ క్షేత్రమున మరణించినచో ఇంద్రపదవి (సురపుర నేతృత) పొందజాలును.

అందుచేతనే నిగమశర్మ సురపురికరగెను.

కావున నరులకు దక్షే
త్రావాస మొనర్ప నైహికాముష్మికముల్
చేవలతులనుచు దక్కొను
నావుడు నా మృడుగురించి నారదు డనియెన్ 3 - 118.

అందుచేత మానవులకు ఆ క్షేత్రవాసము చేసినచో ఇహలోక పరలోక సుఖములు (ఐహిక + ఆముష్మికముల్) చేజిక్కి (చే వలతు లగుచు) పూనుకొనును (తక్కొను)

అప్పుడు నారదుడు శివుని తో ఇట్లనెను.

ఇచట శివునితో యని చతుర్ధి వాడక శివుని గురించి అని పంచమి వాడినాడు. ఇది యొక అందము.

కం. దేవ! భవత్కృప నరమృగ
దేవ మహాక్షేత్ర మహిమ దెలిసితి నస్మ
ద్భావము ప్రమోద మేదుర
భావము గైకొనియె జనియె భ్రమమున్ దమమున్ 3 -119

నరమృగదేవ = నరసింహదేవుడు

ప్రమోద మేదురము = సంతోషము చే గొప్పదగు.

కం. దైవము క్షేత్రము తీర్థము
నా వాచంయములు గుహుడు నడిగిన మీరల్
భావించి తెలుపు తత్త్వము
నావీనుల జొనుపు మనుపు నను పురవైరీ 3- 120

దైవము, తీర్థము, క్షేత్రము లను గురించి ఆ మునులూ(వాచంయములు) కుమారస్వామీ (గుహుడు) అడిగినదానికి మీరు మనసులో భావించి ఇంకా ఏమి చెప్పినారో అది నా చెవులలో పడవేసి నన్ను కృతార్థుని చెయ్యి మహాదేవా! అని నారదుడు అడిగెను.

తే. అనుడు నుడురాజమకుటుడిట్లను నృసింహ
తీర్థమునకు భిదేళిమ దిక్కునందు
సిద్ధ మానవ వినుత ప్రసిద్ధి వెలయు
నాద్యమై ఘర్మవీరా మహాస్రవంతి 3 - 121

నారదుడు చేసిన అభ్యర్థనకు ఉడురాజమకుటుడైన శివుడు ఇలా చెప్పినాడు

ఈ నృసింహక్షేత్రమునకు ఎదురుగా (భిదేళిమదిక్కు) సిద్ధులు, మానవులు కొనియాడబడు ప్రసిద్ధితో ఘర్మవీరా నది ప్రకాశించుచుండును.

తే. **తీర్థ సార్థావతంస మత్తీర్థ మభిమ**
తార్థద శ్రీల చంద్రభాగాఖ్య నందు
నందు తపమాచరించి మున్నింద్రు డొందె
నమరతతి లోన నింద్రభోగాతిశయము 3 -122

ఈ ఘర్మవీర అను తీర్థరాజము (అవతంసము - శ్రేష్ఠవాచకము) కోరిన కోరికలనొసగుచు (అభిమతార్థ శ్రీలన్) చంద్రభాగ అనుపేరును (చంద్రభాగాఖ్యన్) పొందును (అందున్).

ఆ చంద్రభాగలో (అందున్) తపముజేసి మున్ను ఇంద్రుడు విరివియైన (రుంద్ర) భోగములను పొందెను.

ఇచట అందున్ (పొందును) అందున్ (అందులో) అని రెండర్థములు వచ్చునట్లు వెంటవెంట ప్రయోగింపబడెను.

అలం. ఛేకానుప్రాసము.

ఉ. **తైర్థికు లర్థి గొల్వదగు దానికి యోజనమాత్ర భూస్థలిన్**
తీర్థపదాస్పదం బఖిలదివ్య మతివ్యవహార యోగ్య మి
ష్టార్థ సమర్థనక్షమమునై తమమున్ విరియించు బాతకా
నర్థము పౌండరీక మనునర్థము దూషిత రోషపోషణా! 3 -123

ఆ తీర్థమునకు వచ్చినవారు (తైర్థికులు) ప్రీతితో (అర్థిన్) గొలువగలుగు దానికి (ఆ చంద్రభాగకు) ఒక యోజనము దూరమున నున్న భూమియందు అన్నింటికన్న శ్రేష్ఠమూ (అఖిలదివ్యము) మిక్కిలి ఉపయోగకరమూ (అతి వ్యవహారకరము) కోరిన కోరికలను సమర్థముగా తీర్చగలిగినదియూ (ఇష్టార్థ

సమర్థన క్షముమునై) అజ్ఞానమును పోగొట్టునదీ (తమమున్ విరియించు) పాపములను పోగొట్టునదీ (పాతక + అనర్థము = పాతకానర్థము) పౌండరీకము అను పేరుగల వస్తువు (అర్థము) ఉన్నది.

దూషిత రోషపోషణా! అని నారదుని శివుడు సంబోధించినాడు. దీనికి రెండు విధముల అర్థము చెప్పవచ్చును.

1. దూషిత రోషము = శాంతము (దూషింపబడిన రోషముకలది) అట్టి శాంతమును పోషించువాడా అని ఒక అర్థము.

2. దూషితమైన (దూషిత) రోషమును (కోపమును) పోషించువాడా! అనగా కోపము కలిగినవారిని ఎగదోయువాడా! అనుట.

శా. నక్షత్రంబులకున్ క్షపాధిపతికిన్ నాకున్ త్రియామా చరా
ధ్యక్షద్వేషికి భానుపుత్రికి మరుత్కల్లోలినీ వేణికిన్
బక్షిశ్రేణికి బక్షివల్లభునకున్ భాసిల్లు వాసిన్ సమ
స్త క్షేత్రంబులలో ననూనమగు నేతత్ క్షేత్ర మీక్షింపగన్ 3 - 124

ఆ పౌండరీక క్షేత్రము నారదా నాకూ (నాకున్) చంద్రునకూ నక్షత్రములకూ, చంద్రునికీ (క్షప + అధిపతికిన్ = క్షపాధిపతికిన్ = రాత్రికి రాజైన చంద్రునికీ) విష్ణువుకూ; త్రియామాచర = రాత్రి యందు చరించు రాక్షసులు. వారి రాజును (అధ్యక్ష) ద్వేషించువాడు = విష్ణువు.

యమునకూ

(బానుపుత్రి = సూర్యుని కూతురు = యమున)

గంగకూ

(మరుత్ + కల్లోలినీవేణి = దేవతల నది = గంగ)

గరుడునికీ (పక్షి వల్లభునకున్)

సమస్త క్షేత్రములలోనూ ఈ వెలితిలేని (అనూనమగు) క్షేత్రము చూడగా (ఈక్షింపగన్) ఆధిక్యతతో (వాసిన్) వెలుగొందును (భాసిల్లున్)

కం. ఇదమిత్థమ్మని యేనును
మది మితిసేయంగనేర మౌనీశ్వర! త
ద్విదిత ప్రభావ మోపిన
విధమున వినిపింతు నీకు వినుదృఢబుద్ధిన్ 3 -125

నేనుకూడా ఓ మునీశ్వరా (మౌనీశ్వర – నారదా!) దానియొక్క ప్రభావము (తద్విదిత ప్రభావము) ఇట్టిదని చెప్పజాలను. నాకు వశమైనంతవరకు (ఓపిన విధమున) నీకు వినిపిస్తాను. దృఢమైన బుద్ధితో విను. అన్నాడు మహాదేవుడు.

తే. జముని చెలియలు నిర్ఝరశైవలినియు
బెరసి మెరసిన నడుచక్కి బేరు గ్రుచ్చి
ఋషులు తెల్పిన తీర్థములెల్ల బౌండ
రీక షోడశ కళ బోలలేక జడియు. 126

జముని చెలియలు = యముని చెల్లెలు = యమునానది.

నిర్ఝర శైవలిని = దేవతల నది = గంగానది.

గంగా యమునలు కూడి (బెరసి) ప్రకాశించిన (మెరసిన) నడిమి భాగములో (నడుచక్కిన్) ఋషులు పేర్కొన్న క్షేత్రములను ఒక దండగా గుచ్చినచో ఆ దండ కాంతిలో పౌండరీకక్షేత్రము యొక్క పదహారవ వంతుకు (16వ కళకు) సరితూగదు.

సీ. పాతకవ్రాత భూజాత జాతానలం
బాశ్రితా భీష్ట పాకావసరము
విషధిరాట్పర్యంక విహరణస్థానంబు
నిఖిల పుణ్యక్షేత్ర ముఖముకురము
నమదస్మదాది నానా మరున్నాథంబు
వర్ణితాఖిల పుణ్య వైజననము

దైత్యభిన్నగర యాత్రాపరస్థానంబు
వాఙ్మానసామేయ వైభవంబు

ఆ. వంకు వామదేవ వాల్మీకి వరతంతు
గర్గ గాధిపుత్ర గౌతమాత్రి
జహ్ను జామదగ్ని జాబాలిజైమిని
ప్రియకరంబు పౌండరీకమనఘ! 3 - 127

ఈ పౌండరీకక్షేత్రము చాలాగొప్పది. దానిని మహాదేవుడు వర్ణిస్తున్నాడు.

1. పాతకవ్రాతము = పాపముల సమూహము

భూజాత = చెట్టు.

పాక + అవసరము = పంట కాలము

ఆ పౌండరీకము. పాపములనెడు చెట్లనుండి పుట్టిన అగ్ని. చెట్టు కొమ్మలు రాసుకుని అడవుల్లో నిప్పు పుడుతుంది. వేటి కొమ్మల్లోనిప్పు పుట్టిందో ఆ వృక్షాలు దహించుకుపోతాయి. అలాగ పాపాలనే వృక్షాలకు ఈ క్షేత్రము అగ్నివంటిది. వాటిని దహించివేస్తుంది.

ఆశ్రితుల కోరికలకు పంటకాలము. అవి ఇచట ఫలిస్తాయన్నమాట.

2. విషధి = సముద్రము. విషదిరాట్ + పర్యంకుడు = సముద్రము తల్పముగా గలిగినవాడు విష్ణువు.

ముకురము = అద్దము.

శ్రీ మహావిష్ణువుకు ఇది విహారస్థానము.

అన్ని పుణ్యక్షేత్రముల ముఖములకు ఇది అద్దము. ఈ అద్దంలోఅన్ని పుణ్యక్షేత్రములూ కనబడతాయి. దీనిని దర్శించిన అన్ని పుణ్యక్షేత్రములనూ దర్శించినట్టే ననడం.

3. నాతో సహా అందరు దేవతలూ నమస్కరించునదీ క్షేత్రము. (అస్మదాది నానా మరుత్ + నాథంబు. మరుత్ = దేవతలు)

వర్ణించబడిన అన్ని పుణ్యములనూ పుట్టించగల చోటు. (వర్ణిత అఖిల పుణ్య వై జననము).

4. దైత్యభిత్ + నగరము = దైత్యభిన్నగరము = వైకుంఠము.

వైకుంఠము జేరుటకు దారిలోని మజిలీ (యాత్ర + అపర స్థానము) ఈ పౌండరీకము.

వాక్కు నకు, మనస్సునకూ గోచరముకాని (అగోచర) వైభవము కలిగినది.

వంకు మహాముని మొదలు అనేక మునులకు ప్రీతికరము ఈ పౌండరీకము.

అలంకారము. ఉపమేయ ఉపమానములకు అభేదము చెప్పుటచే రూపకము.

పాంచాలి రీతి: చిన్నవీ కాక పెద్దవీకాని సమాసములకలయిక.

కదలీ పాకము: కొంచెము ప్రయత్నముతో అర్థము సుబోధకమగుచున్నది.

మహాస్రగ్ధర : కననీ గొౖడాలు బిడ్డన్ గగన కుసుమమున్ గల్గనీ రాయి మాటల్
వినసీ ముక్తుండు వెండిన్ విపుల బొడమనీ వింటివా పాండురంగా
వని బౌనఃపున్య జన్యవ్యవహృతి గ నేవంక దుష్పంకశంకల్
వనరాశిం జొచ్చు నేర్తై వడి సెడి యడగున్ వారిజభ్రూణసూతీ! 3– 128

ఇది మహాస్రగ్ధర ఛందస్సు.

విశేష వృత్తము వాడుట కథలో మలుపు/ మార్పు వచ్చినప్పుడు వాడుట రామకృష్ణుని పంథాగా మనము గుర్తించాము. మరియొక కొత్త కథ రూపు దిద్దుకొనబోవుచుండుటకిది నాంది.

పౌనఃపున్యము = తిరిగి తిరిగి జరుగుట

జన్మవ్యవహృతి = జన్మలెత్తుట

వారిజభ్రూణసూతి = చిత్రమైన సమాసఘటనము. వారిజము = పద్మము.

వారిజభ్రూణుడు = పద్మమునకు పుట్టిన శిశువు = బ్రహ్మ, వానికి కొడుకు = నారదుడు.

గొడ్రాలు బిడ్డలు కనడం, గగనకుసుమము కనిపించడం, రాయి మాట వినడం ఓ నారదా విచిత్రములగునేమో కానీ ఈ క్షేత్రమున తిరిగి జన్మించినవారికి మాత్రం పాప పంకము ఏమాత్రమూ అంటదు. అవి యేర్లు వేగం చెడి ఎలా సముద్రంలో కలిసి మాయమౌతాయో ఆవిధంగా కనబడకుండా పోతాయి సుమా.

విశేషం:

ఈ క్షేత్రములో ఎన్నో పాపాలు చేసి మరణించిన వానికి విష్ణుసారూప్య ముక్తి లభిస్తుంది. అది నిగమశర్మ కథలో నిరూపింపబడింది.

మరి అనేకపాపాలు పూర్వజన్మయందు చేసి ఈ జన్మమున ఈక్షేత్రమున జన్మించినచో వాడెట్టి ఫలితము పొందునో చెబుతున్నాడు. వాడికి ఆపూర్వజన్మ పాపాలనుండి విముక్తి లభిస్తుందని సారాశం.

మహాస్రగ్ధర నియమములు.

4 పాదములు

ప్రతి పాదమనకు స త త న స ర ర గ అను గణములు

ప్రాస నియమము కలదు

9 , 16 అక్షరములు యతిస్థానములు

తే. **క్షితి గురుక్షేత్రముఖ మహాక్షేత్రతలము**
నందుజేయ ననశ్వరం బగుచు నిగుడు
దురితతతి గిట్టి నిజశక్తి దునుము గాన
మేటి ఆ క్షేత్ర మొక పరిపాటి కాదు 3 - 129

ప్రపంచంలో కురుక్షేత్రము మొదలైన మహా క్షేత్రములలో చేయుపాపములు నశింపవు (అనశ్వరంబగు = శాశ్వతమగు. నశ్వరము = నశించు)

కానీ ఈ క్షేత్రమో – పాపములని తనశక్తిచే తాకి (కిట్టి) నశింపజేయును. కనుక ఇది అసాధారణమైన (ఒక పరిపాటి కాదు) క్షేత్రము.

కం. దాన స్నాన నిధన వారి
పానాదుల నెట్టి యెట్టి ఫలములు పెరచో
నౌనవి సకలము జేకురు
మానవులకు నందు నిముషమాత్రము నందున్ 3 – 130

ఇతర క్షేత్రములలో (పెరచోట) దానము, స్నానము, మరణము, నీటిసేవనము వలన చేకూరు సకల ఫలము ఈ క్షేత్రమున మానవులకు ఒక నిముషములో చేకూరును.

అనగా ఈ క్షేత్రము క్షిప్రప్రసాది అనుట.

శా. భర్మస్తేయము బ్రహ్మహత్యయు సురాపానం బగమ్యారహః
కర్మంబున్ గృహదాహ ధేనువ వాక్పారుష్యముల్ మున్నుగా
దుర్మార్గుల్ పచరించు దుష్కృతతతుల్ దూలున్ మృగేంద్రధ్వనిన్
మార్మోముల్ వడు లేటిమూకలన దన్నామంబు వాకృచ్చినన్ 3 – 131

ఈ క్షేత్రనామము చెబితే చాలు (తన్నామంబు వాకృచ్చినన్) సింహనాదము విని వెనుదిరిగి పారిపోవు (మార్మోముల్ వడు) లేడి గుంపులవలె దుర్మార్గులు చేయు బంగారము దొంగిలించుట (భర్మస్తేయము), బ్రహ్మహత్య, సురాపానము, పోరాని చోటులకు పోవుట, గృహములకు నిప్పుపెట్టుట, గోహత్య, పరుషముగా మాట్లాడుట మొదలగు పాపములు చెదిరిపోవును. (తూలున్)

ఇది క్షేత్రనామ స్మరణ ఫలితము.

సీ. ఉరసిజాధృత వీణ సరసిజానను రాణి
పూర్వకోటిగ మహాద్భుత చరిత్ర
గజవైరివాహ దుర్గాదేవి పశ్చిమ
కోటిగ లస్తకక్రోడసీమ
భువన నాయకిగాగ బొగడొంది యోజనా
ర్థము విస్తృతియు దదర్థంబు నిడువు
గలిగిన తక్షేత్ర కార్ముకంబు ధరించి
జగదేక ధన్వి శ్రీ శార్ఙపాణి

తీర్థశరములు దొడివి యుదీర్ణ కలుష
విషమ లక్ష్య పరంపరల్ విరుగనేయు
గాన నదియ శరణ్యమై వీనుమిగులు
ఐహికాముష్మికా కాంక్షులగు జనులకు. 3 -132

ఈ పౌండరీక క్షేత్రాన్ని ఒక పెద్దధనువు గానూ పాండురంగని ధన్విగానూ తీర్థములను శరములుగానూ, పాపములను విషమలక్ష్యములు గానూ ఉత్ప్రేక్షిస్తున్నాడు ఈపద్యంలో.

1. ఆశ్చర్యకరమైన చరిత్రకలదీ క్షేత్రము. స్తనముల కానించుకుని వీణ వాయించు సరస్వతీదేవి ఈ వింటికి తూర్పువైపు కొన (పూర్వకోటి)

2. సింహవాహన (గజవైరివాహ) యైన దుర్గాదేవి ఈ వింటికి పశ్చిమదిక్కున గల కొన.

3. భువన నాయకి విల్లుపట్టుకొను నడిమి స్థానము (లస్తక క్రోడ సీమ) యోజనార్థము (నాలుగుమైళ్ళు) పొడవు, దానిలో సగము (రెండుమైళ్ళు) నిడువు కలిగిన ఆ క్షేత్రమను వింటిని జగదేక వీరుడగు శ్రీశార్ఙపాణి తీర్థములు అను బాణములు సంధించి మిక్కిలి అసాధ్యములగు పాపములు అను లక్ష్యములపై అవి నశించునట్లు వేస్తాడు.

4. కాబట్టి ఇహలోక , పరలోక సుఖకాంక్ష కలుగు జనులకు (ఐహికాముష్మికా కాంక్షులగు జనులకు) ఈ క్షేత్రమే శరణ్యము (అదియ శరణ్యము) అని వినుతి కెక్కినది (వీనుమిగులు).

అలంకారము : రూపకము.

తే. ఆత్మనామ వసచ్చతురక్షరముల
యందు పురుషార్థములు నాల్గు ననగి పెనగి
తలలు ముదిరిన దురిత దంతావళముల
బౌండరీకంబు హరిలీల జెండివైచు 133

పౌండరీకం.... అను తనలోని నాలుగు అద్భుతమైన అక్షరములలో నాలుగు పురుషార్థములూ (ధర్మార్థకామమోక్షములు) కలిసిమెలిసి యుండును.

పెద్దపెద్ద తలలుగల (తలలు ముదిరిన) పాపములు అను ఏనుగులను ఈ పౌండరీకము సింహమువలె (హరిలీల) చీల్చి చెండాడును.

క్షేత్ర దైవతమైన హరిని ఇంకాదర్శింపకయే ఆ క్షేత్రమున అడుగు పెట్టగనే పాపములు పటాపంచలగునని భావము.

శా. ఆ క్షేత్రంబున నుండు నట్టనడుమన్ యక్షాక్ష కేళీరతుం
అక్షోభ్యం డజరుం డనాదినిధనుం దక్షామరక్షామయుం
డీక్షామాత్రకృతాఖిలుండు నవశక్తీశుండు కృష్ణుండు ప్ర
త్యక్షంబై యనుదున్ మరున్ముని యుమాప్రాణేశుతో నిట్లనున్ 3 -134

మహాదేవుడు అక్కడి దైవతమైన కృష్ణుని గురించి చెబుతున్నాడు నారదుడితో...

ఆ క్షేత్రమునందు నడిమిభాగములో

కుబేరాక్షము (యక్షాక్ష) అను ఆట ఆడుటయందు ఆసక్తుడు. అక్షకేళి యనగా పాచికల ఆట.

కలచుటకు సాధ్యపడని వాడు (అక్షోభ్యుడు)

ముదిమి లేనివాడు (అజరుండు. జర = ముసలితనము)

పుట్టువు చావు లేనివాడు (అనాది నిధనుండు)

క్షామము (కరవు) లేని రక్షణ స్వరూపుడు (అక్షామ రక్షామయుండు)

చూపుచేతనే సర్వము సృష్టింపజాలువాడు (ఈక్షామాత్ర కృత + అఖిలుండు)

తొమ్మిది శక్తులకు ప్రభువు (నవశక్తీశుండు. ఇచ్ఛా జ్ఞాన క్రియా ప్రభుత్వ ఉత్సాహ మంత్ర సత్వ రజ తమస్ అని శక్తులు తొమ్మిది)

కృష్ణుడు ప్రత్యక్షమై ఉంటాడు. అప్పుడు నారదుడు (మరుత్ + ముని = దేవతల ముని) ఉమాప్రాణేశుడైన శివునితో ఇట్లనియెను.

తరువాతి పద్యంతో అన్వయము.

కం. **అద్భుత మయ్యెడు నిఖిల జ**
గద్భరితుడు యోగిహృదయ గమ్యుండచ్చో
నుద్భవమందుట కీ కథ
సద్భద్రా! నొడువు సుప్రసన్నత ననుడున్ 3 - 135

నారదుడు మహాదేవునితో....

ఇది చాలా అద్భుతంగా ఉన్నది. అన్నిజగములూ తనలోగల యోగుల హృదయములలో నివసించు ఆ కృష్ణభగవానుడు ఇచ్చట వెలసినాడా? ఓ సకల శుభంకరా (సత్ + భద్రా = సద్భద్రా) నాకు ఆ కథ చెప్పవా? అని అడిగేడు.

ఉ. **ఆ పురవైరి పల్కు గలహాశి గుశేశయపౌత్ర! విన్ము మున్**
ద్వాపర ముజ్జగిల్లు తరి దాంతుడు శాంతుడు హృద్విపక్ష శి
క్షా పటుశక్తి విష్ణుపద సంభృత భక్తియునై జనించె ని
ష్పాపుడు పుండరీకుడను బ్రాహ్మణు డొక్కరు దక్కజంబుగన్ 3 - 136

ఆ పురవైరి యైన శివదేవుడు కలహభోజనుడైన (కలహాశి) నారదునితో ఇలా చెబుతున్నాడు.

ఓ కుశేశయపౌత్రా! (చమత్కారమైన సంబోధన. కుశేశయము = పద్మము. ఓ పద్మము యొక్క మనుమడా! అన్నాడు. పద్మంలో పుట్టినవాడు బ్రహ్మ. బ్రహ్మ కొడుకు నారదుడు) విను.

మున్ను ద్వాపరయుగాంతమున (ఉజ్జగిలు తరిన్) మనోనిగ్రహము కలవాడు (దాంతుడు), శాంతస్వభావుడు, మదిలోని శత్రువులగు అరిషడ్వర్గములైన కామ క్రోధ లోభ మోహ మద మాత్సర్యములను అదుపుచేయగల శక్తిమంతుడు (హృత్ + విపక్ష శిక్షా పటుశక్తి) ను, విష్ణు పదములయందు సంపూర్ణభక్తి కలిగినవాడునూ, పాపాహితుడునూ అగు పుండరీకుడను బ్రాహ్మణు డొక్కడు ఆశ్చర్యంబుగా (అక్కజంబుగన్)

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

సీ. పాతకంబుల పంచబంగాళముగ జేయు
గనుగొన్న మాత్ర మోక్షంబు నొసగు
మున్మున్గు పుష్కరంబునకు నల్మున్గు పం
పకు నిది యనదగు బ్రకట మహిమ
బిందుసరః ప్రతిబింబమై పర్వి స్వ
ర్గద్వారమునకంటె గరము మేటి
యగు చంద్రభాగా మహా పుష్కరిణి తటం
బున జూత ఖర్జూర పనస జంబు

తే. కాంచనయుతంబు నృత్యచ్ఛిఖండి కూజ
దిష్ట పరిపుష్ట గాయదళీంద్ర జుష్ట
మలసకల్హారపవనసర్మాగ్ర దళము
నైన ఆశ్రమ మమరించి యందు నతడు 3 -137

ఆ పుండరీకుని ఆశ్రమము నిక్కడ వర్ణిస్తున్నాడు రామకృష్ణుడు.

పంచబంగాళము = చెల్లచెదురు, కకావికలు

మున్మణ్ఞు = మూడురెట్లు

నల్మణ్ఞు = నాలుగురెట్లు

1. పాపములను చెల్లాచెదురు చేయునదీ, చూసినంతనే మోక్షము నిచ్చునదీ
2. పుష్కరక్షేత్రమునకు మూడురెట్లు, పంపకు నాలుగురెట్లు మహిమ కలిగినదీ
3. బిందు సరస్సుకు సరిపోలునదీ, స్వర్గద్వారము కంటే గొప్పదీ
4. అగు చంద్రభాగా పుష్కరణి ఒడ్డున మామిడి (చూత) ఖర్జూర పనస నేరేడు (జంబు)
5. సంపంగి (కాంచనము... బంగారమునకుగల అన్ని పర్యాయపదములూ సంపంగికి చెల్లును) మొదలైనవాటితో కూడినదీ

నాట్యము చేయు నెమళ్ళు కలదీ (నృత్య + శిఖండి = నృచ్ఛిఖండి)

కూయుచున్న కోకిలలు కలదీ (కూజత్ + ఇష్ట పరపుష్ట. పరపుష్టము = కోకిల)

గానముచేయుచున్న తుమ్మెదలు గలదీ (గాయత్ + అళి + ఇంద్ర జుష్టము. ఇచట ఇంద్ర శబ్దము శ్రేష్టవాచకము. జుష్టము = సేవింపబడినది)

మెల్లని సౌగంధికముల మీది గాలిచే వంగిన పై ఆకులుగలదీ (అలసత్ కల్హార పవన నమ్ర + అగ్రదళము. కల్హారము అనగా మిక్కిలి పరిమళముగల కలువజాతి పువ్వు. దీనిని సౌగంధిక పుష్పము అందురు)

అగు ఆశ్రమము నిర్మించి దానియందుఆ పుండరీకుడు

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

సీ. నిండు మనంబున నుండు నారాయణుం
డెరిగించెనో నీట వరలునునికి
నొసలి లోపలిచక్కి నెసగు చంద్రుడు దిద్దె
నో మింట వ్రేలెడు దీమసంబు
మూలాలవాలస్థలీ లేలిహానంబు
గొలిపెనో పవనంబు గ్రోలు నేర్పు
కమలంబు లిరుమూడు కరపెనో సూర్యావ
లోకనంబున కాత్మ లోగని ధృతి

తే. యనగ దత్తత్క్రియలయందు నలతలేక
భూరి కైవల్య సామ్రాజ్య భోగకాంక్ష
బాధ నిష్టానురక్తి దపం బొనర్చు
గుదిసి ముల్లోకములును గగ్గోలు పడగ. 3 -138

అందమైన అభ్యక్తి పుండరీకుని తపస్సు

ఆ పుండరీకుడు దృఢమైన నియమ నిష్ఠలతో (బాధనిష్ఠానురక్తిన్) తపస్సు చేస్తున్నాడు. దాని ప్రభావంతో మూడు లోకాలూ కలతచెందేటంత తీవ్రంగా ఉందా తపస్సు.

ఆ తపస్సు లోపలి రహస్యాలు పై సీసం నాలుగు పాదాల్లో వివరిస్తునాడు.

1. నీటిలో నిలబడి తపస్సు చేస్తున్నాడు. అతని మనస్సంతా నిండియున్న నారాయణుడు నీటిలో ఎలాఉండాలో చెప్పినట్టున్నాడు. నారాయణుడు సముద్రంలో నిరంతరం శయనిస్తాడు కదా. కనుకనే ఆతడు చెప్పబట్టి ఆ పుండరీకుడు అలా నీటిలో నిలబడి తపస్సు చెయ్యగలుగుతున్నాడన్న మాట.

2. మనస్సనే ఆకాశంలో (దహరాకాశం) ఉన్న నారాయణుని పట్టుకుని వ్రేలాడుతున్నాడు. ఎల్లపుడూ ఆకాశంలో విహరించే శక్తి ఇతనికి ఎలావచ్చింది? అతని నుదుటిలోపల వైపు (నొసలిలోపలచక్కి) చంద్రుడు

ఉన్నాడట. అంటే అతని నుదురు చంద్రునిలా ఉన్నదనడం. అదుగో ఆచంద్రుడు మింట వ్రేలాడే నేర్పు పుండరీకునిలో తీర్చిదిద్దినాడట (చంద్రుడు దిద్దెనో)

3. కేవలం గాలి భోజనంచేసి తపస్సు చేస్తున్నాడు. అతనిమూలాధారం లో ఉన్న కుండలి (ముడుచుకుని పడుకున్న కుండలిని పాములా ఉంటుందని ప్రతీతి. దానిని మూలాధారశక్తి గా భావిస్తారు) గాలి మేయడం అతనికి నేర్పినదికాబోలు. పాములు గాలి మేసి జీవిస్తాయని ప్రతీతి. అందుకే పాములను గాలిమేపరులు అంటారు.

4. సూర్యుని మీద దృష్టి నిలిపి లోపల ఏమాత్రం జంకకుండా (ఆత్మ లోగని ధృతి) తపస్సు చెయ్యగలుగుతున్నాడతడు. ఇంత దృఢత్వం అతనికి ఇరుమూడు (2 + 3 = 6) చక్రములు నేర్పినవి కాబోలు నంటున్నాడు. మానవుని వెన్నులో క్రిందినుండి పైకి వరుసగా మూలాధార, స్వాధిష్టాన, మణిపూరక, అనాహత, విశుద్ధ, ఆజ్ఞ చక్రాలుంటాయని కుండలినీవిద్య తెలుపుతుంది. వీటికి షట్చక్రాలని వ్యవహారం. వీటిలో కాంతిమంతమైన పద్మములు ఉంటాయట. అంత కాంతిని భరించగలగడం ఈ చక్రాలు అతనికి నేర్పినవేమో అంటున్నాడు.

దీనివలన ఏమి తెలియుచున్నది? పుండరీకుడు మనసునిండా నారాయణుని నింపుకున్నాడనీ, ఆతనిని దహరాకాశంలో ధ్యానిస్తున్నాడనీ, ఆతనికి కుండలినీ రహస్యములు తెలుసుననీ మనకు వక్రోక్తి ద్వారా రామకృష్ణుడు కవితాత్మకంగా తెలియజేస్తున్నాడు.

అలంకారం. ఉత్ప్రేక్ష

వైదర్భి + పాంచాలీ రీతుల సంసృష్టి

తే. భక్తి సంయుక్తి యను పోతపాల నొయ్య
జట్టకట్టుచు మునిశాఖి నిట్టచూప

నిజ మనోమార్గ సంవసన్నీల వర్ణ
కైతవంబున లోజేగ గలయనూరె 3 - 139

భక్తి కలిపిన (భక్తిసంయుక్తి) పాలుపోసినాడు పుండరీకుడు. దానితో తనలోని ముని యనెడు వృక్షము (మునిశాఖి) నిటారుగా పెరిగినది (నిట్ట చూప).

తన మనస్సు అను మార్గమున (మనః + మార్గ = మనోమార్గ) నివసించుచున్న విష్ణుదేవుడు (సంవసత్ + నీలవర్ణ = సంవసన్నీలవర్ణ) అను మిషచే (కైతవము = మిధ్య) లోపల సారము (చేగ) ఊరినది.

తన మసులో భక్తి పాలతో మునిశాఖి పెంచినాడు. దానికి విష్ణువు సారమై చేవనందించినాడు. మునిశాఖి చేవబట్టి దృఢమైనదని భావము.

తే. **పుండరీకాఖ్యు డగుటనో పుండరీక**
నేత్ర భృంగము తనలోన నెలవు కొనగ
క్షితి సురేంద్రుడు తపమిట్లు చేయుచున్న
కాలముననేగె ధర విష్ణు గనుగొనంగ 3 -140

ఈ తపస్సు చేస్తున్న ముని పేరు పుండరీకుడు (పుండరీకము = తెల్ల తామర). దానిలో విష్ణువు అను తుమ్మెద కొలువైనది (పుండరీకనేత్ర భృంగము). ఇంత నిష్ఠతో ఆ బ్రాహ్మణుడు (క్షితి సురేంద్రుడు) తపము చేస్తూ ఉండగా భూదేవి (ధర) విష్ణుమూర్తిని చూచుటకై వెళ్ళినది.

తే. **డెందమున బుట్టు నలత ముకుందు వలన**
దీర్ప నూహించి చను మహీదేవి కొసగె
గలశపాథో నిధానంబు కన్నుగవల
తెలివి లలితంపు నమృతవర్తియును బోలె 3 - 141

తన శరీరమున పుట్టిన శ్రమ/అలసత (అలత) లేదా రుగ్మత (నలత) విష్ణువుకు చెప్పి తొలగించుకొను ఆ భూదేవి కనులకు పాలసముద్రము (కలశపాథోనిధానము) తన అమృతమయమైన తెలివిడిని ఇచ్చెను.

పాలసముద్రము ఆమె కన్నులకు తెల్లదనము సమకూర్చెను అనునది వింతమాట. భూదేవి కనులలో ఆ తెల్లని పాలకాంతి ప్రతిఫలించుటను ఆమె కనులకు అమృతత్త్వము నొసగుటగా ఉత్ప్రేక్షింపబడినది.

సీ. నీరజోదర యోగనిద్రా వరణసీమ
చతురంబు సితసామజ ప్రభునకు
బానలుబ్ధాబ్ధ ప్రపాకల్పనము సూతి
కా నికేతనము పుష్కరసదనకు
గామధుక్సంధాననీ మధ్యదేశంబు
రసవతి దేవతా విసరమునకు
గోత్రభిల్లోక చకోర దృగ్గోత్రంబు
మందురాస్థాన మమర్త్యహరికి

గాయమానంబు బలి గృహాంగణ వసుధకు
సకల వాహినులకు జనాంతికపదంబు
సారలోహారరము భూద్ర వైరి బద్ధ
బుద్ధి జొరబొంచి యున్న దంభోళికబ్ధి 3 - 142

ఈ పద్యం మొదలుకొని వచ్చే ఒక ఎనిమిది పద్యాలలో పాలకడలి అద్భుతమైన వర్ణన ఉంది. దాని తరువాత ఒక సుదీర్ఘమైన వచనములో కూడా పాల కడలిని వర్ణించాడు రామకృష్ణుడు.

1. నీరజ + ఉదరుడు = నీరజోదరుడు. పద్మము ఉదరమందు గలిగిన విష్ణువు.

   సిత సామజము = తెల్ల ఏనుగు = ఐరావతము

   ఈ పాలకడలి నీరజనాభుని యోగనిద్ర ఆవరించిన చోటు. తెల్ల ఏనుగుకు గజశాల (చతురము = గజశాల). ఐరావతముపాలకడలిలో పుట్టినది

2. పానలుబ్ధ + అబ్ధ = పానలుబ్దాబ్ధ = త్రాగుటయందు ఆశకలిగిన

మేఘములకు

ప్రప = చలివేంద్రము

పుష్కరము = పద్మము

సూతికా నికేతనము = ప్రసూతి భవనము

నీరు త్రాగుటకు ఆశ పడు దప్పిగొన్న మేఘములకు ఇది చలివేంద్రము. మేఘములు కడలి నీటిని ఆవిరి రూపమున గ్రహించును. ఇది పద్మము ఇల్లైన (పుష్కరసదన) లక్ష్మికి పురిటిల్లు. లక్ష్మీదేవి పాలసంద్రములో ప్రభవించినది.

3. కామధుక్ + సందానని = కామధుక్సందానని = కామధేనువుకు సందానని యనగా గోశాల

రసవతి = వంటిల్లు

కామధేనువు నివసించు గోశాల మధ్యభాగము. కామధేనువు పాలకడలిలో పుట్టినది కనుక. దేవతా సమూహానికి ఇది వంటయిల్లు. పాలకడలిలో అమృతము కలదు. అది దేవతలకు ఆహారము. ఆవిధముగా పాలకడలి దేవతల వంటిల్లు.

4. గోత్రభిత్ + లోకము = గోత్రభిల్లోకము = కొండలను జయించిన ఇంద్రుని లోకము = దేవలోకము. గోత్రభిల్లోక చకోరలు = దేవతాస్త్రీలు.

దృక్ + గోత్రంబు = దృగ్గోత్రంబు = చూపులకు పుట్టినచోటు (గోత్రము = వంశము)

మందురము = అశ్వమును కట్టు చోటు

అమర్త్య హరి = దేవతల గుర్రము = ఉచ్చైశ్రవము.

దేవతాస్త్రీలకు కన్నులకు కనిపించు స్వీయవంశము (జన్మస్థానమనడం).

ఉచ్చైశ్శ్రవమును కట్టివేసేచోటు. దేవతాశ్వము కూడా యిచటనే పుట్టినది.

5. కాయమానము = పందిరి

అంతికపదము = అంతఃపురము

లోహ + అరరము = లోహారరము = ఇనుప తలుపు.

భూధ్రవైరి = పర్వతములకు శత్రువు = ఇంద్రుడు

దంభోళి = వజ్రాయుధము

బలి గృహాంగణభూమికి ఈ పాలకడలి పందిరి. ఈ పందిరి కింద పాతాళమున్నదనుట.

సకల నదులకు ఇది అంతఃపురము. నదులన్నీ సముద్రుని భార్యలు కనుక.

ఇంద్రుడు బుద్ధిని లగ్నముజేసి (బద్ధబుద్ధి) వేసిన వజ్రాయుధము నకు చొరరాని మంచి లోహముతో చేసిన తలుపు. ఈ పాలకడలిలో మైనాకుడు తన రెక్కలు కాపాడుకోవడానికి దాగినాడు. వాని వద్దకు వజ్రాయుధము పోకుండా పాలకడలి కాపాడినది కదా.

అద్భుతమైన ఉత్ప్రేక్షలు

అమిత పిశాచభర్త త్రిపురాంతకు డొందిన రాజశేఖర
త్వము బెనుగొల్లడచ్యుతుడు దాలుచ శ్రీపతి భావమున్ మరు
త్కమనులుకూటిపేదలటుగాక సదా అమృతాన్నభోజులౌ
క్రమము సుధాబ్ధి పుణ్యమున గల్గిన వంచు నుతించు లోకముల్ 3-143

ఈ పాలకడలి సామాన్యమైనదికాదు సుమా.

1. పిశాచాలకు ప్రభువైన శివుడు త్రిపురాలను జయించి త్రిపురాంతకుడు అనిపించుకున్నాడు. కానీ రాజు అనిగానీ రాజశేఖరుడని గానీఅనిపించుకోలేక పోయినాడు. ఈ పాలకడలి దయవలన

చందమామను తలపైన ధరించిన పిదపనే ఆయనకు రాజశేఖరుడని పేరు వచ్చినది.

2. ఈ అచ్యుతుడు ఒక పెద్దగొల్లవాడు (పెనుగొల్ల). ఆయనకు తన కూతురు లక్ష్మీదేవిని ఈ పాలకడలియే యిచ్చినది. అప్పటినుండి ఆయనకు శ్రీపతి అను భావము వచ్చినది.

3. మరుత్కమనులు అంటే దేవతలు. వాళ్ళు కూటిపేదలు కాకుండా ఈ పాలసముద్రము దయ వల్ల ఎప్పుడూ అమృతాన్నం తినడానికి నోచుకున్నారు

ఇలా నేననడంలేదు. అన్ని లోకాల్లోనూ చెప్పుకుంటున్నారు.(నుతించు లోకముల్).

ఈ పాలకడలి కీర్తి కైలాసము (శివలోకం), వైకుంఠం (విష్ణులోకం), స్వర్గలోకం లో వ్యాపించిందికదా.

ఇంతకూ చంద్రుడు, లక్ష్మి, అమృతం పాలకడలిలో పుట్టినవి కనుక అవి ఆయా దేవతలకు చేరి వారికి మనుగడ చేకూర్చినట్లు ఉత్ప్రేక్షలు పండించాడు రామకృష్ణుడు.

ఉ. ధేను గజాశ్వరత్నసుదతీప్రముఖాఖిల వస్తుకోటి వై
మానికభర్త మున్గొనియు మచ్చరమార బయోధి లోతు గై
కోనెసగొల్పెనో బలుమొగుళ్ళ విపుష్ట కరీషపిండరే
ఖానిభవృత్తి నత్తెరగుగాకట నీరవి త్రావనేటికిన్? 3 -144

వైమానికభర్త = విమానములపై తిరుగు దేవతలకు ప్రభువు = ఇంద్రుడు.

ఇంద్రుడు పాలకడలిలోనుంచి వచ్చిన కామధేనువు (ధేను), ఐరావతము (గజ) ఉచ్చైఃశ్రవము (అశ్వ), అప్సరసలు (సుదతీ) మొదలైన అఖిల వస్తుకోటినీ ఇదివరకు తీసుకున్నాడు.

దానితో తృప్తి జనించలేదు. అధికారం వచ్చిందిగదా. దీనిలో ఇంకా ఏమేమి

ఉన్నాయి? దీనిలోతెంత? అని తెలుసుకోదలిచాడు.

దానికి ఒక పథకం పన్నేడు. ఆయన మేఘములకు అధిపతి కనుక మాంచి విపరీతంగా ఎండిన పిడకల్లాంటి మేఘాలను (విప్లుష్ట కరీషపిండరేఖా నిభమైన) వాటిల్లో మళ్ళీ పెద్దమేఘాలను (బలుమొగుళ్ళు) పట్టుదలగా (మచ్చరమార) ఆ కడలి మీదకు వదిలాడు. ఎండగట్టిన పిడకల్లా ఉన్నాయేమో (ఎంతచక్కని ఉపమానం?) బాగా నీరు పీల్చేస్తున్నాయవి. ఇదంతా కట్టుకథ అనుకుంటున్నారేమో? మీరే చూసి తేల్చుకోండి. అవి ఎంత ఆబగా నీరు తాగేస్తున్నాయో? (అత్తెరగు గాకట నీరవి త్రాగనేటికిన్)

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

శా. అంతర్మగ్న దిగంత దంతినికట నిర్యద్దానధారా ఝరా
క్రాంతంబుల్ నిజవేగభగ్న వపురుగ్ర గ్రాహముల్ మేఘఘో
షాంతేవాసి విశంకటధ్వనులు నాగావాస గాహుల్ పయ
స్సంతానమ్ములు గ్రాలు బాలకడలిన్ జాగ్రత్ప్రచారంబులై 3 - 145

పాలకడలి వర్ణన కొనసాగుతున్నది.

1. లోపల మునిగియున్న (అంతర్మగ్న) దిగ్గజములయొక్క (దిగంతదంతి) గండస్థలములనుండి (కట) కారుచున్న మదజల ధారల (నిర్యత్ + దానధారా) కాలువలుగా కలిగినది (ఝరాక్రాంతము)

   ఈ పాలకడలి ఎంతపెద్దదంటే అది నాలుగు దిక్కులనూ క్రమ్ముకొని దిగ్గజములను ముంచివేసినది. వాని గండస్థలములనుండి కారుచున్న మదజలధారలు సెలయేళ్ళవలే దానిలో కలియుచున్నవి.

2. ఆ సముద్రపు టలలవేగమునకు తట్టుకొనలేక వానియందు ఈదే ఉగ్రమైన తిమింగలముల దేహములు ఛిద్రమైపోతున్నవి. (నిజవేగ భగ్న, వపుః = శరీరము. వపుః + ఉగ్రగ్రాహముల్. గ్రాహము = తిమింగలము.

3. అంతేవాసి = శిష్యుడు

మేఘగర్జనల (ఉరుముల) శిష్యప్రాయములైన (ఘోష + అంతేవాసి) గొప్ప హోరుధ్వనులు కలవి

4. నాగ + ఆవాసము = నాగావాసము = నాగుల లోకము (పాతాళము)

పాతాళలోకము వరకూ వ్యాపించినవి.

అయిన నీటి గుంపులు (పయస్సంతానముల్) అనగా నీటి అలలు ఆ పాలకడలిలో మిక్కిలి వ్యాప్తిగలవై (జాగ్రత్ప్రచారంబులై) ప్రకాశించును (క్రాలున్).

ఆ పాలకడలి అలలు దిక్కులను ముంచెత్తినవి. మిక్కిలి వేగము కలవి. పెద్ద ధ్వనులు చేయునవి. పాతాళము వరకు వ్యాపించినవి.

ఇంత పెద్ద సముద్రాన్ని సరళాదేశం తీసుకవచ్చి "బాలకడలి" అనడం కొసమెరుపు. ఒక అందం.

మాణిక్యంబులు మున్నుగా నిగుడు భ్రామ్యద్భంగసత్వంబు ల
క్షీణశ్రీ గెరలన్ జలద్విపకరచ్ఛిన్న ప్రవాళ ద్రుమ
శ్రేణీ గర్వము డిగ్గి యౌర్వదవసంశీర్ణంబుల కానన
క్షోణుల్ వోలె దలిర్చు నిచ్చలు సుధాకూపార పారస్థలుల్ 3 - 146.

ఈ పద్యంలో పాలకడలి ఒడ్డులు వర్ణిస్తున్నాడు.

నిత్యమూ ఆ పాలసముద్రం (సుధా కూపారము) యొక్క తటములు (పారస్థలుల్)

ఆ అలలలో తిరుగుచున్న జలచరములతో నిండియుండును (భ్రామ్యద్భంగసత్వంబులు).

ఆ దృశ్యం ఎలా ఉన్నదో చక్కని ఉత్ప్రేక్ష జోడిస్తున్నాడు.

ఎక్కుడైన శోభతో చెలరేగు (అక్షీణశ్రీ కెరలన్) నీటి యేనుగుల తొండములతో

త్రెంపబడిన (జల ద్విప కర చ్ఛిన్న) పగడపు చెట్ల గర్వము నశించి (ప్రవాళ ద్రుమ శ్రేణీ గర్వము డిగ్గి) ఆపైన అవి బడబాగ్ని (ఔర్వదవ) అంటుకొని మండుచున్న అటవీస్థలుల వలె (కాననక్షోణులవోలె) ప్రకాశించును (తలిర్చున్).

అడవి అంటుకుంటే దానిలో జీవాలు దిక్కుతోచక తిరుగుతాయి. ఏదో ఒక నిప్పులేని దిశకు పరుగులు పెడతాయి.

ఇక్కడ పాలకడలి అడవి. దానిలో బడబాగ్ని కార్చిచ్చు. పగడపు చెట్లు జీవజాలం. వాటినుండి నీటియేనుగులచే త్రుంచబడిన పగడములు నిప్పురవ్వలూ, మంటలూ. ఈ పగడాలు కడలిలో తేలి మంటల్లాగా పగడపు చెట్ల కాండాలు తీరానికి కొట్టుకొచ్చి దిక్కుతోచని జీవాలాగా ఉన్నాయంటున్నాడు.

ఈ కవులది ఏమి ఊహాబలం? ఎంతటి భావనాపటిమ? ఏమి భాషాపాటవం? ఎంతటి అభివ్యక్తి? నేడు నాలుగు పంక్తులు వ్రాసి నన్నయ్యకు అన్నయ్యలాగా మాటాడే వాళ్ళని చూసి ఏమనాలో తెలియదు.

దీనిలో నాకు "భ్రామ్యద్భంగ సత్వంబు" అను పదబంధము కొరుకుడు పడలేదు. పెద్దలను వివరించమని మనవి. దానిని లఘుటీకలో ఇచ్చినట్లే ఎత్తి వ్రాసితినంతే.

కం. తరుణ ప్రవాళ శోణో
దరతలమై శంఖచక్రధరమై వరపు
ష్కరపుష్కలమై హరికర
సరసీరుహ మనగ కలశజలనిధి చెలగున్ 3 - 147

ఈ పద్యములో శ్లేష ద్వారా రెండర్థాలు

పాలసముద్రమూ, హరి చేయీ శ్లేషింపబడుచున్నవి.

హరికరము పరముగ అర్థము.

లేత పగడముల (తరుణ ప్రవాళ) వలె ఎర్రనైన అరచేయి కలది

(శోణోదరతలము)

శంఖ చక్రములు ధరించినది

శ్రేష్ఠమగు తామరలవలె చక్కనిదై (వర పుష్కర పుష్కలమై)

హరియొక్క కరపద్మము అనజాలి (హరి కర సరసీరుహమనగ)

పాలసముద్రము శోభిల్లును.

పాలకడలి పక్షమున అర్థము

లేత పగడముల వలన ఎర్రని లోపలి ప్రదేశము కలది

శంఖములు, సుడిగుండములు కలది.

ఉత్తమ జలములతో నిండినది (పుష్కరము = జలము, పద్మము)

తటములందు (కర) బంగారురంగు (హరి) నులుగులతోకూడినది.

అయి పాలకడలి ప్రకాశించుచున్నది.

తే. **నూత్న వీచుల సముపోఢ రత్న పుష్ప**
నికర నిబిరీసమగు నీరు నించి తెచ్చి
అబ్ధి వేలాసమాభ్యాగతాతురాచ
లార్థులకు నర్థి బాదార్ఘ్య మాచరించు 3 – 148.

ఈ పాలసముద్రము (అబ్ధి) సరికొత్త అలలతో (నూత్నవీచుల) తనవద్దగల (సముపోఢ) రత్నముల పుష్పముల సమూహముతో నిండిన నీటితో (రత్నపుష్ప నికర నిబిరీసమగు నీరు) తన అలల వద్దకు శ్రమతో (ఆతురతన్) వచ్చిన కొండలను అతిథులకు పాదములు కడుగుకొనునట్లు అర్పించును.

అలం. రూపకము.

తే. **వార్థి నావర్త గర్త ప్రవర్తులగుచు**
నుదర రత్నాంశువులు గ్రమ్మ త్రిదశులమర

తరులు నరుకంగ తన్మూలతలములమృత
సేకమున వెండి చిగురించు చిగురులనగ 3 -149

ఆ పాలకడలిలో సుడిగుండములు గుంటలవలె నేర్పడినవి (ఆవర్తము = సుడిగుండము. గర్త = లోతగు ప్రదేశము) వానిలో కడలి ఉదరమందు గల రత్నముల యొక్క కాంతులు గిర్రున తిరుగుచున్నవి (ఉదర రత్నాంశువులు ప్రవర్తులగుచు క్రమ్మి)

ఈ దృశ్యమెట్లున్నది?

దేవతలు (త్రిదశులు) కల్పవృక్షములు (అమరతరులు) కొట్టివేయగా వాటినరుకబడిన మొదళ్ళపై (తన్మూలముల) పాలకడలిలో గల అమృతము చల్లబడుటచే మరల చిగురు పట్టిన చిగురులవలె ఎర్రగా మెరయుచున్నవి.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష

వచనము

ఇట్లగణితగుణాభిరామంబగు నమ్మీనధామంబు సంగ్రామాభీరుండగు శూరుండునుంబోలెఁ బెనువాలుగంటలం గనువట్టి కుశలభటవిముక్తంబగు విశిఖంబునుంబోలె నెల్లకందువలనుమీఱి, పాటలస్ఫురితంబగు జరఠవిలోచనంబునుంబోలె నీరుపాపలం బొదువుట కలిగి, వేదవడిన పుడమి వేలుపుంబోలె బలియింటి వాకిట నడంగి, వీరభద్రగదావిదారితంబగు పూషార్కువదనగహ్వరంబునుంబోలెఁ బలువరస బిగిదెరల నొరలి, మతంగకుల కన్యక యుంబోలె బలుకందగు నిలుకడ దాల్చి, విభావరీవిరామ సమయంబునుంబోలె వెల్ల దీవియల మించుటకు గుఱియై, మఱియు నొక్కొక్క చోటఁ గుముదోదరవిశదంబులు, నొక్కొక్క యెడ నీలోత్పలమాలికామేచకంబులు, నొక్కొక్కకడ శుకచంచూపుట పాటకంబులు, నొక్కొక్క చక్కి శుక్తిశబలోదరంబులు, నరుణోపలపట్టంబులం బొట్ట వెంచుచు నిట్టలంబుగ మిట్టించు వేలానిలసముద్ధూత నూతనశీకరనికరం బులవలన నలినభవాండంబునకుఁ గర్పూరకరండభావంబు

నుత్పాదించుచు సుత్తాలకాలస్కంధపలాశకులాసీతద్యుతికూలంకషంబులగు బాలశైవాలవల్లీమ తల్లికల నల్లిబిల్లికొను నుల్లోల ప్రవాళశాఖాశిఖలవలన నుదవాసక్లేశంబున నుద్దుకుడిచి వెలుపటికిం బుట మెగయుచు, సుద్దామధూమ ధోరణీవ్యాజంబునం దలలు వీడ నీడాడం బొడసూపు నిబిడబడబానల కీలాకలాపంబుల శంక వంకురితంబు నేయుచు, సలిలకరటి చటులతరరదనశిఖర విఘట్టితగర్భగిరిగైరిక సంక్రమణారుణంబులగు మృదుసముదితతరంగకిశోరంబుల చేతఁ బిహితావకాశంబై, లక్ష్మీనారాయణ శరీరారూఢవిస్మృమరఘుస్పృణర జోరంజితంబును, దదీయవిలుంఠనావిర్భూత పీడాపీడనంబు నగు తలిమంబు విలసనంబు వశీకరించుచు, సాత్త్వికుక్రియ విధువిజృంభణముదితంబుఁ బంటకారుపగిదింబ్రసన్న శరంబును, సత్యలోకంబు నాకృతిం గమల భూయిష్టంబును, విలాసీనీకరంబుకరణి వివిధమణికిరణ పుంజరంజితోర్మికంబును, బరబ్రహ్మంబు విధంబున నహార్యపదంబునై యొదవు నాఱవకడలి పుడమి ముద్దియకుఁదద్దయుఁ బ్రియంబు పుట్టించె నిత్తెఱంగున. 3 - 150

దీనిలో పాలకడలి అందములు అనేక విషయములతో హృదయంగమముగా శ్లేషింపబడినవి మీనధామము = సముద్రము; అరవకడలి = పాలసముద్రము - లవణేక్షు సురానర్పిద్దధిక్షీర జలార్ణవములు. వీనిలో ఆరదది పాలసముద్రము.

ఉ. ఎన్నగ నింతరత్నచయ మింత గభీరత యింత దానసం
పన్నత యింతశుద్ధి యని బ్రహ్మయ నోరుమెదల్పలేని య
త్యున్నతి గన్న పెన్గడలి నుత్థితమై వెలిదీవి చెన్నగున్
వెన్నెలయేటిలోన బ్రభవించిన కప్రపు కొండకైవడిన్ 3 -151

ఆ పాలకడలిని చూచి బ్రహ్మయే ఎంతటి రత్నముల సంపద, ఎంత గంభీరత, ఎంత దాన గుణము, ఎంతటి శుద్ధి అని నోరు మెదలక ఆశ్చర్యపోతాడట.

ఆ పాలకడలిలో శ్వేతద్వీపం ఒప్పారుతూ ఉంది. ఎలా? వెన్నెల సెలయేటిలో కర్పూరపు కొండ వలె.

అలం. ఉపమ

శా. ధూతాతంక మపేత పంకము బుధస్తుత్యంబు నిత్యంబు వి
ఖ్యాతం బాతపశీతవాతసహసాంద్రానంద యోగీంద్ర సం
కేతం బాతతభూతి భూతిలక లక్ష్మీకారి తోరంబునై
శ్వేతద్వీపము దీపితంబగు జగత్సేవ్యైక భవ్యోన్నతిన్ 3 - 152

శ్వేతద్వీప వర్ణన

ఎగురగొట్ట బడిన ఆతంకము (భయము) కలది (ధూతాతంకము)

తొలగించబడిన (పాప) పంకము కలది (అపేత పంకము)

శ్రేష్ఠులచే స్తుతించబడినది

శాశ్వతమైనది (నిత్యంబు)

ఎక్కువ చలిగాలిని సహింపజేసి ఆనందమయులగు మునీంద్రులను చేరదీసిన చోటు (ఆతత శీతవాత సహసాంద్రానంద యోగీంద్ర సంకేతము)

విస్తారమైన సంపద కలది (ఆతతభూతి)

భూదేవికి తిలకమను లక్ష్మిని దిద్దునది (భూ తిలక లక్ష్మీకారి)

గొప్పది (తోరంబు) జగత్తునకు సేవింపదగు మిక్కిలి ఔన్నత్యము కలిగినదియై

శ్వేతద్వీపము వెలుగుచున్నది (దీపితంబగు)

ఆ. వణుకు గుబ్బలికిని వైదూర్య శృంగంబు
మొలిచినట్లు మిన్ను మోచియున్న
తెల్లదీవియందు దీపించు వైకుంఠ
పురము కనక వప్ర పరివృతంబు 3 - 153

వణుకు గుబ్బలి = హిమాలయపర్వతము

వప్రము = కోట

హిమాలయమునకు ఒక వైఢూర్యములు పొదిగిన శృంగము (శిఖరము) మొలిచినట్టుగా ఆకాశమునంటిన తెల్లదీవిలో బంగారుకోటలతో వైకుంఠపురము వెలుగుచున్నది.

అలం. ఉపమ.

ఉ. **సార సువర్ణ నీరమయ సాలవిశాలము నీలవర్ణ సం**
చార చమత్క్రియా చరణశాలియునై పురి చెన్నగున్ మహా
మేరువు కౌగిటం బొలుపుమీరి మహోత్కట కూట సంచర
ద్వారణరాజమై సొబగు దాల్చిన రోహణశైలమో యనన్ 3 -154

సాలము = చెట్టు, ప్రాకారము

నీలవర్ణుడు = విష్ణువు

ఆ వైకుంఠపురము (పురి)

1. బంగారురంగు నీటిపూత కలిగిన విశాలమైన ప్రాకారము కలిగియున్నది (సాలవిశాలము).
2. విష్ణువు సంచరించు చమత్కారముకలిగియున్నది. ఆ పురములో విష్ణువు సంచరించునని భావము (నీలవర్ణ సంచార చమత్క్రియ)
3. మేరుపర్వతపు కౌగిటగల రోహణపర్వత సానువులలో వారణరాజము సంచరించునట్లు ఒప్పుచున్నది.

ఇచట విష్ణువు ఏనుగుతోనూ, రోహణశైలము వైకుంఠపురముతోనూ, పురప్రాకారము మేరువుతోనూ పోల్చబడినవి.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష

సీ. **త్రైవిక్రమాంఘ్రి మున్ దవిలి వీడిన పద్మ**
జాండ ఖండములీల నలరు గోట

పలుమారు కమఠాధిపతి పూని డించు మం
దరముల భాతి సౌధములు వెలయ
నిజ విహారార్థంబు నృహరియై హరిచేయు
వస్తులో యన గేళివనము లెసగు
శాంబరీ మత్స్య సంచారోచితాపర
శరధుల క్రియబద్మ సరసు లమరు

నఖిల భువనాంతరాళ పురాధిదేవ
తా వితానంబు తత్సేవకై చరించు
సరణి చూపట్టుదురు శరత్సమయ పూర్ణ
రాజవదనలు వైకుంఠ రాజధాని. 3 - 155

వైకుంఠపుర వర్ణన

1. పూర్వము త్రివిక్రముని పాదము బ్రహ్మాండమును తాకినప్పుడు విడివడిన ఆ బ్రహ్మాండము తునుక వలె కోట ఒప్పారుతున్నది. (పద్మజ + అండము = పద్మజాండము. పద్మజుడు అనిన బ్రహ్మ)

2. అనేక యుగాంతరములందు (పలుమారు) ఆది కూర్మము ప్రయత్నించి దించి యుంచిన మందరగిరుల వలె అచటి సౌధములున్నవి. పాలసముద్రమును తరచవలెనన్న పెద్ద పర్వతము కావలెనుకదా. అంత పెద్ద భవనము లనుట.

3. నృసింహస్వామి అవతారమెత్తినపుడు ఆ విష్ణువు తాను విహరించుటకు ఏర్పరుచుకొనిన ప్రదేశముల వలె అచటి ఉద్యానవనములున్నవి.

4. శాంబరీ మత్స్యము = మాయా మత్స్యము.

   సంచార + ఉచిత + అపర శరధులు = సంచరించుటకు సరిపడు అపరసముద్రములు.

మాయామత్స్యావతారుడైన హరి ఈదులాడుటకు సరిపడు అపర సముద్రములవలే అచటి సరస్సులు ఒప్పుచున్నవి. హరి మత్స్యావతారుడైన తరి ఆతని పొడవు కొన్ని యోజనములు.

5. అచట సకల భువనములలోని అధిదేవతలు గుంపులుగా హరిసేవకై తిరుగుచున్నట్టుగా అందు తిరుగు శరచ్చంద్రవదనలగు దేవతాస్త్రీలు కనుపట్టుదురు.

సీ. జలధి వీచీవాత్య జలి దాకెగా యని
యక్కున యందంద యలమి యలమి
ప్రామ్రి యాకొత్తి రాయిడి చెందెగా
యని సన్నపొత్తుల యునిచి యునిచి
వాపోయి వాపోయి వసివాడి యాకట
బెగడెగా యని యుగ్గు పెట్టి పెట్టి
పెనుచీకటులు గ్రమ్మ పెన్ బైట వసియించి
వెరచెగా యని పుల్ల విరిచి విరిచి

తే. మంచి లక్షణముల పుట్టుమచ్చవాడు
నేత్రములు విప్పనట్టి ఈ నెత్రుగందు
వరద నేతెంచె నెవ్వారి వాడొ యనుచు
విలయ హరి దెచ్చి పెనుతు రవ్వీటిసతులు 3 - 156

సున్నితమైన అభివ్యక్తి గల పద్యం

ఆ వైకుంఠములోని స్త్రీలు ప్రతిసారీ ప్రళయాంతమున మున్నీటిలో దొరికిన చిన్నిపాపడైన శ్రీహరిని ఎలా చూసుకుంటారో ఈపద్యంలో చాలా అందంగా చెబుతున్నాడు రామకృష్ణుడు.

అయ్యో ఎవరి పిల్లవాడో అమ్మా! ఈ వరద నీటిలో కొట్టుకుని వచ్చాడు. ఇంకా కళ్ళైనా తెరవలేదీ నెత్తురుకందు.

అప్పుడే పుట్టిన వాడిని నెత్తురు కందు అనడం తెలుగు జాతీయం.

ఈ పుట్టుమచ్చ చూడండి. ఎంత శుభలక్షణమో?!

అయ్యయ్యో! కడలి తరగలమీద చల్లనిగాలి తగిలింది అని అక్కున అదుము కొందురు.

ఆ పాత మఱ్ఱియాకు మీద పడుకుని ఒత్తుకొని పోయినదని సన్నని మెత్తని వస్త్రములపై (పొత్తిళ్ళు) పరుండబెట్టెదరు.

ఏడిచి ఏడిచి (వాపోయి వాపోయి) పసిగుడ్డుకు ఎంత ఆకలి వేస్తోందో యని ఉగ్గు పట్టుదురు.

ఆ కటికి చీకటిలో ఆ ఆరుబయట ఒక్కడే యుండి యుండి ఎంత భయపడిపోయాడో అని దిష్టి తీయుదురు (పుల్ల విరిచి విరిచి)

ఇలా ఎంతో జాగ్రత్తగా ఆ పసికందునుఆ పురమునందలి వనితలు (విలయహరిని) పెంచుదురు.

వారు చేసే ఉపచారము ప్రతిదానికీ క్రియను రెండేసి మారులు ఉపయోగించి (అలమి అలమి, ఉనిచి యునిచి – ఇత్యాదులు) వారు చేయు పనియందు శ్రద్ధ, జాగరూకత రూపుకట్టించాడు. అందమైన పద్యము.

అలం. స్వభావోక్తి, ఉదాత్తము.

వైదర్భీ రీతి.

ద్రాక్షాపాకము.

అలతి అలతి పదములు ఉపయోగించుటచే మాధుర్యగుణము.

వచనం

మఱియు నప్పురంబు పలుదెరలు తిరిగివచ్చుట నాఖేటస్థలంబును, నర్తన ప్రదేశంబునుంబోలె; లెస్స వారింగలిగి గజగ్రహణసంవిధానంబును,

సుజనునింబోలె; బెక్కుపట్టులఁ గనుపట్టి కురువిందమందిరంబును, కశ్యపమునీశ్వరునింబోలె; హరికి గిరిగుహయును; మాధవునకు నుపవనవిశేషంబును; జక్రికి శ్రీఖండతరుకోట రంబునై యుడరం బుడమినిడువాలుగంటి తడవు మెచ్చుచుం జొచ్చి వియచ్చర సంబాధబంధురంబు నిసర్గశృంగారతరంగితంబు నగు రాజమార్గంబునం జని చనిముందట నేత్రసన్నిహిత జగత్త్రయంబునుంబోలె బహువిధజనాకీర్ణంబై యుదీర్ణవైభవంబున వర్ణింపఁదగి బృందారకద్విరదంబుచందంబున వలభిదారూఢోపరిభాగంబును; జాంగలక్షేత్రంబువైచిత్రి యవనికామహితంబును; నాటకసంధానంబుకై వడి శుద్ధమిశ్రవిష్కంభసంభృతంబును; దధీచిశరీరంబుకరణి సురభిగోముఖావిద్ధంబునై యొప్పు గూఢపాత్తల్పుదివ్యభవనంబు దటిసి విరసజనహృదయంబులం దగులువడని బ్రహ్మవిద్యయుంబోలె నజిహ్మప్రకారంబున సప్తకక్ష్యాంతరంబు లతిక్రమించి ముందుట. 3 - 157

ఈ వచనంలో కొన్ని చమత్కారాలున్నాయి. కొన్ని చోట్ల శ్లేష, కొన్నిచోట్ల విరోధము వాడి ఈ వచనంలో ప్రతి వాక్యమున రెండేసి విషయాలు జోడించాడు. ఇది యొక ఆట వంటిది.

భూదేవి వైకుంఠమున అడుగిడుచున్నది. ఆమే చూసినట్లు ఆ వైకుంఠ వర్ణన కొనసాగిస్తున్నాడు.

1. పలుదెరలు తిరిగివచ్చుట నాఖేటస్థలంబును, నర్తన ప్రదేశంబును బోలె

   దీనిలో శ్లేష ఉన్నది. తెరలు = అడ్డములు, తెరలు (కర్టెన్స్). పెక్కు అడ్డదారులు తిరిగి వచ్చుటచేత వేటాడు చోటు. పెక్కు తెరలు కట్టియున్నవి వానిని దాటి వచ్చుట వలన నృత్యప్రదేశము వలెనూ ఉన్నది

2. లెస్సవారింగలిగి గజగ్రహణ సంవిధానంబును, సుజనునిం బోలె

   లెస్సవారి = మంచివారు . మంచివారు కల పట్టణము. అందుచే సుజనుల తో పోలిక

లెస్సవారి = మంచినీరు. పెద్దగోతులు తవ్వి వాటిని నీటితో నింపి ఏనుగులను పట్టుకొనుప్రదేశము వలెనూ ఉన్నది.

3. పెక్కుపట్టుల కనుపట్టి కురువిందమందిరంబునూ, కశ్యప మునీశ్వరునిం బోలె పెక్కు పట్టులు అనగా అనేక నివాసస్థానంబులు గలిగిన పట్టణము కురువిందమందిరము అనగా అద్దాల మేడ. దాని పరముగా పెక్కు చోట్ల కనబడి అని అన్వయము.

కశ్యప మునీశ్వరుని పక్షమున: పెక్కుపట్టులు అనగా పెక్కుబంధుత్వములు కలిగి అని యర్థము. ప్రపంచమున జీవులన్నిటికీ కశ్యపుడే మూలపురుషుడు. కనుక ఆతడు ప్రతివారికీ బంధువే అని.

ఇకపై చెప్పు మూడు పోలికలూ విరోధమూలకములు.

4. హరికి గిరిగుహయునూ; మాధవునకు నుపవనవిశేషంబునూ; చక్రికి శ్రీఖండతరు కోటరంబునై అదరన్

హరికి కొండగుహయైనదియూ... ఇది విరోధము. ఇచట హరి శబ్దమునకు సింహము అని అర్థము చెప్పి ఆ విరోధము తొలగించుకొనవలెను.

మాధవునకు (లక్ష్మి భర్తకు) ఉద్యానమైనదియూ (ఉపవనము). ఇది విరోధము. మాధవ శబ్దమునకు వసంతుడు అని అర్థము చెప్పి విరోధము తొలగింపవలెను.

చక్రికి (చక్రాయుధుడైన విష్ణువునకు) చందన వృక్షము (శ్రీఖండతరువు) యొక్క తొఱ్ఱ (కోటరము) యునూ. ఇచట కూడ విరోధము. చక్రికి పాము అని అర్థము చెప్పి తొలగింపవలెను.

ఇకపై కొంత సాధారణ వచనము

1. పెద్ద వాలుకళ్ళు గల భూదేవి (పుడమి నిడువాలుకంటి) తడవు మెచ్చుచుం జొచ్చి వియచ్చర సంభాద బంధురంబు నిసర్గ శృంగార తరంగితంబునగు

రాజమార్గమునం జనిజని

దేవతలతో నిండిపోయినదియూ, స్వభావసిద్ధమగు అలంకారములతో ఇంపుగొల్పునదియూ అయిన రాచబాటలో ముందుకు పోయి

2. ముందట నేత్రసన్నిహిత జగత్రయంబునుం బోలె బహువిధ జనాకీర్ణంబై యుదీర్ణవైభవంబున వర్ణింపందగి....

కన్నులముందు ప్రత్యక్షమైన ముల్లోకములందలి జనులూ కలిగి (ముల్లోకములనుండీజనము వచ్చిరనుట) గొప్ప ఐశ్వర్యముతో వర్ణింపదగి యున్నది.

ఇకపై వచ్చు నాలుగు పోలికలూ శ్లేష మూలకములు

1. బృందారక ద్విరదంబు చందంబున వలభిదారూఢోపరిభాగంబునూ

బృందారక ద్విరదము = దేవతల ఏనుగు ఐరావతము.

ఐరావతము వలె (వలభిత్ + ఆరూఢ + ఉపరిభాగంబు) ఇంద్రునిచే అధిష్టింపబడిన ఉపరి భాగంబు కలది. వబయోరభేదః అని సూత్రము. అందుచే వలభిత్ = బలభిత్ అగును.

విష్ణుభవనము (వలభి + దారు + ఊఢ + ఉపరిభాగంబు) మద్ది (దారు) దూలములచే కప్పబడిన పైకప్పు (వలభి) కలిగినది.

2. జాంగల క్షేత్రంబు వైచిత్రిన్ యవనికా మహితంబును

మెట్టపొలము వలె (జాంగలక్షేత్రము)

యవ + నికామ + హితంబు ... యవలు అను ధాన్యములతో మిక్కిలి హితమైనది

విష్ణుభవనము యవనికా + మహితంబు .... అనగా తెరలతో ఒప్పుచున్నది.

3. నాటకసంధానంబు కైవడి శుద్ధమిశ్ర విష్కంభ సంభృతంబును

నాటక రచనము వలె శుద్ధవిష్కంబమూ, మిశ్ర విష్కంబమూ అను వానితో కూడినది.

భవన పక్షమున శుద్ధముగానూ (ప్రత్యేకముగ), మిశ్రముగానూ (వేరొకదానితో కలిసియూ) స్తంభములు కలిగినది.

4. దధీచి శరీరంబు కరణి సురభిగోముఖా విద్ధంబై యొప్పు

దధీచి మహర్షి దేహము వలె మనోహరమగు కామధేనుముఖంబులచే చూడబడినదై

భవనపక్షమున మంచి వాసన గల ద్రవ్యములచే అలంకరింపబడి యొప్పును.

గూఢపాత్తల్పు దివ్యభవనంబు దరిసి విరసజన హృదయంబులం దగులు పడని బ్రహ్మవిద్యయుం బోలె నజిహ్మ ప్రకారంబున సప్తకక్ష్యాంతరములతిక్రమించి

గూఢపాత్తు = గూఢమైన పాదములచే నడచునది = పాము. గూఢపాత్ + తల్పుడు = గూఢపాత్తల్పుడు = పాము తపముగా గల విష్ణువు.

ఆ భూదేవి ఆ శేషశయనుని భవనంబు చేరి

ఆసక్తిలేని జనముల హృదయాలలో తగులుబడని బ్రహమవిద్య వలెనూ

వంకరలేని రీతిని (అజిహ్మ ప్రకారము) అనగా తిన్నగా నడిచి ఏడు కక్ష్యలను దాటి

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

సీ. నవసుధా పరిఖాంబు నివహమబ్బెడుచోట
మెరుగు బుత్తడి కోట మించు చోట
నిగిడి యీగులకెంపు నెలకట్టు గలచోట
గల్వకావిరి కారు గ్రమ్ముచోట

నలరు ముమ్మొనల కట్టావులూరెడి చోట
గెలకుల కొలకులు దొలకు చోట
గంధర్వ గాంధర్వ గంధమింపగు చోట
గరుడ కేతనములు గ్రాలు చోట

తే. పరమయోగి వరేణ్యు నిర్భర సమాధి
సౌఖ్య సంపద నిరపాయ సంప్రదాయ
సిద్ధి దిలకించుచోట నశేష భవన
వివిధ ధర్మంబు లావిర్భవించు చోట 3 - 158

వైకుంఠ పురవర్ణన కొనసాగుచున్నది

1. పరిఖ = అగడ్త

వైకుంఠ నగరంచుట్టూ రక్షణగా అగడ్తలున్నాయి. వాటిలో నీరు నింపలేదు. వానిని అమృతంతో నింపినారు. ఆ అమృతము ఆ పరిఖలలోనుండి పైకుబుకుచున్నది. తళతళలాడు బంగారుకోట గోడలు విజృంభించి నిలిచి యున్నవి.

2. ఈగుల కెంపు = చింతామణి

చింతామణులతో కట్టుపనిచేసిన గోడలు కనబడుచున్నవి. కలువ పూల నల్లని కాంతులు (అవి నల్లకలువలన్నమాట. కావిరి = నలుపు) దట్టముగా వ్యాపించుచున్నది.

3. అలరు = పువ్వు.

కట్టావులు = పొగలు

గెలకులు = ప్రక్కలు

కొలకులు = చెరువులు

అచట పూల దళముల వెంబడి వాసనలు పొగలవలెవ్యాపించినవి.

ఇరుప్రక్కల చెరువులు నీటితో దొలుకుచున్నవి.

4. గాంధర్వము = గానము

అచట గంధర్వుల సంగీతసౌరభములు అలముకొన్నవి. భవనములపై గరుడకేతనములు ఎగురుచున్నవి.

5. అయ్యది పరమయోగీశ్వరులు యోగ సమాధిలో అపాయరహిత సౌఖ్యము సిద్ధించు స్థలమై యున్నది. అది వివిధ ధర్మములు పుట్టు స్థలమై యొప్పుచున్నది.

అలం. ఉదాత్తము.

కం. బహుయోజన విస్తీర్ణము
బహునారీ జనయుతంబు బహువిధ మహిమా
వహము నగు నొక్కకేళీ
గృహమున నానందకోరకిత మానసుడై 3 - 159

ఆనంద....మానసుడు = ఆనందము మొగ్గతొడిగిన మనసు గలవాడు (ఇచట విష్ణువు) అర్థము సులభగ్రాహ్యము.

మ. కలదోఃకంకణ ఝుంకృతంబుల మరుత్కన్యల్ సుధాబిందు పి
చ్ఛిల నీహార మయూఖబింబ సదృశ స్విన్నాననశ్రేణి వ
ర్తిల నొయ్యనొయ్యన నూప నూగు ఫణిభృత్ ప్రేంఖోళికన్ లచ్చి ని
ట్టలపుం జన్గవ వోలు మున్నొరగు మున్ దాచేసి యుల్లాసియై 3 - 160

విష్ణు వర్ణన ప్రారంభమగుచున్నది

దోః + కంకణము = దోఃకంకణము = చేతిమురుగు

పిచ్ఛిలము = పేరుకొన్న

నీహారమయూఖ బింబము = శీతకిరణములు గలుగు బింబము = చంద్ర బింబము.

స్విన్నము = తడి గల, స్వేదముతో కూడిన

ఫణభృత్ = పడగలు కలది = పాము

ప్రేంఖ = డోల

మున్నొరగు = ముందు ఉంచుకొను దిండు.

ఆ విష్ణుమూర్తిని దేవతాస్త్రీలు ఉయ్యాల ఊపుతున్నారు. దీనిని వర్ణిస్తునాడు ఈ పద్యంలో.

దేవతాస్త్రీలు చేతి కంకణములు గలగల లాడగా (దోఃకంకణ ఝుంకృతుల) మెల్లమెల్లగా (ఒయ్యనొయ్యన) అమృతబిందువుల వలె స్వేదబిందువులు పేరుకొన్న చంద్రబింబము వంటి ముఖముల వరుస (సుధా శ్రేణి) ప్రవర్తిల్లగా ఆదిశేషుడను ఊయలనూపుచుండగా లక్ష్మీదేవియొక్క ఉన్నతమైన (నిట్టలపు) చనుదోయి వంటి దిండును ముందుభాగమున దగ్గరగానుంచుకొని (మున్ డాసి) ఆనందించువాడై

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

అలం. స్వభావోక్తి, ఉపమ.

కం. దీపించు వాని ద్రిభువన
దీపకుడగువాని జంద్ర దినకరమయ వీ
క్షాపాత దళిత నిజభ
క్తాపద్ధ్వాంత ప్రవాహు దనదగువానిన్ 3- 161

తాను ప్రకాశించు వానిని, ముల్లోకములనూ ప్రకాశింపజేయు వానిని, సూర్యచంద్ర మయమైన దృక్కులతో (వీక్షాపాత) తన భక్తుల ఆపదలు అను చీకటుల (భక్త + ఆపత్ + ధ్వాంత) ప్రవాహములను ఛేదించువాడునూ

తరువాత పద్యముతో అన్వయము.

తే. నగవు నురువులు మణిపూర నలినహంసి
కుండల గ్రాహములు నేత్ర కుముదరుచియు

గలుగు తనుకాంతికాళింది గన్న తరుణ
తరణియును బోని యురమురత్నంబువాని 3 - 162

ఈ పద్యమున విష్ణువు యొక్క తనుకాంతి కాళిందీ నదితోనూ కౌస్తుభమణిని లేతసూర్యునితోనూ పోలుస్తున్నాడు.

స్వామి నగవులే నురుగులు

ధరించిన మణులే పద్మములు, హంసలు

చెవి లోలకులు మొసళ్ళు (మకరకుండలములు కనుక)

నే(త్రములు కాంతులు వెదజల్లు కలువలు

ఆయన తనువే యమునానది.

ఆ యమునను కన్న లేతసూర్యుడే స్వామి ధరించిన కౌస్తుభము.

కాళిందిలో ప్రతిఫలించు సూర్యుడు అను దృశ్యము విష్ణుస్వరూపముగా రూపుదిద్దుకున్నది.

దీనిలో ఇంకొక ధ్వనిపట్టుకువచ్చాడు. కుండలిని లో మణిపూరకచక్రము పద్మమనీ, దానిలో క్రీడించు హంస విష్ణువనీ ధ్వనింపజేస్తున్నాడు మధ్యలో.

తే. పుండరీక తపోజాత భువన పీడ
విన్నపముజేయు నజు నంసవీథి గేలు
సాచి హేమాద్రి కంధరాసక్త మేఘ
మాలికంబగు గగనంబు బోలువాని 3 - 163

పుండరీకుని తపస్సుచేత జనించిన ప్రపంచమునకు బాధ కలుగుచున్న విషయము బ్రహ్మ (అజుడు) విన్నవిస్తున్నాడు. ఆ బ్రహ్మగారి భుజముపై (అంసవీథి) తన చేయి వేసి విష్ణువు వినుచున్నాడు.

ఆ దృశ్యము ఎట్లున్నది?

మేరు పర్వత (హేమాద్రి) సానువులపై ఆసక్తిగా వాల్చిన మేఘమాలికలు గల నీలాకాశము వలె యున్నది.

బ్రహ్మ - మేరువు

బ్రహ్మ భుజము - మేరుపర్వత కందరము

స్వామి వారి బాహువు - మేఘమాలిక

స్వామి వారు - నీలాకాశము

అందమైన ఉపమ

తే. లలిత లక్ష్మీ నఖాంకూర లాలనమున
గ్రమ కల్హారదళ గంధ గౌరవమున
నతుల నైపథ్య రత్న చంద్రాతపమున
నొప్పు మీరిన నునుసేస కొప్పువాని 3 - 164

నఖాంకూరము = కొనగోరు

కల్హారము = సౌగంధిక పుష్పము

సుకుమారియైన లక్ష్మీదేవి తన చక్కని కొనగోళ్ళతో దువ్వుట చేతనూ

మనోజ్ఞమగు సౌగంధిక పుష్ప పరిమళమువల్లనూ (లక్ష్మీ దేవి కొనగోళ్ళదువ్వి విష్ణువు కురులలో సౌగంధిక పుష్పములను తురిమినదన్నమాట.

అలంకరింపబడిన తులలేని మణుల కాంతులను వెన్నెలచేతనూ

ఒప్పగుచున్న కొండెసిగ కలిగిన వానిని

తే. ఊరు యుగళంబు మీద చెల్వారు నడిమి
తానవంబు నెపంబున దనుజ సదన
నిర్మిత స్తంభసంభవ నిజపురాణ
పురుష హరిలీల దెలిపెడు పొలుపుగాని 3 -165

స్వామి వారి తొడల పై భాగంబున ప్రకాశిస్తున్న నడుము (నడిమి) సన్నమయి యుండుట (తానవంబు) అనే మిషతో (నెపంబున) దనుజుడైన హిరణ్యకశిపునిచే నిర్మితమైన భవనపు స్తంభమున పుట్టిన పురాణములోని హరిలీల తెలుపబడుచున్న విలాసము గలిగిన వానిని

నడుము సన్నముగా నుండుట సింహము యొక్క లక్షణము. అందుచే స్వామి సన్ననినడుము నృసింహావతార ఘట్టమును జ్ఞప్తికి తెస్తున్నది అని భావము.

అలం : అపహ్నుతి

తే. అభినవాయాతి తనపుత్రు నజుని గాంచి
సంతసంబున నాభివేశంత జలజ
ముబ్బి వెలిగ్రాయు పుప్పొడి యొరపు నెరపు
హాళది పుట్టంబు కటిసీమ నలదువాని 3 - 166

అభినవ + ఆయాతున్ = అభినవాయాతున్ = అప్పుడే వచ్చిన

హాళది పుట్టము = పసుపు పచ్చని వస్త్రము

అప్పుడే వచ్చిన తన కుమారుడైన బ్రహ్మను జూచి విష్ణువు నాభికమలము ఉబ్బితబ్బిబ్బైనదట. (బ్రహ్మ కమలమునకు పుట్టినాడు - కమలజుడు)

అప్పుడు ఆ నాభికమలపు పుప్పొడి ఎగసి చింది విష్ణువు కట్టుకొన్న పుట్టము పసుపుపచ్చగా మారి శోభించినది.

విష్ణువు దాల్చిన పసుపు పంచెకు ఆ రంగు దీనివలన వచ్చినదని ఉత్ప్రేక్ష.

తే. అడుగు నడుగున బొడము చిహ్నంపుమీల
మేనిచిప్పలు వోలె నానా నిలింప
కనక కోటీర హీరాగ్ర ఘర్షణమున
మెరుగు వచ్చిన నఖపంక్తి మించువాని 3 - 167

స్వామివారి అడుగులలో మత్స్య చిహ్నములున్నవట. అనగా స్వామి

పాదములు మీలవలె ఉన్నవనుట కాబోలు.

ఈ పాదములకు సకల దేవతల యొక్క (నానా నిలింప) బంగారు కిరీటములలో (కనక కోటీర) పొదగబడిన వజ్రములురాసుకొంటున్నవి. అనగా దేవతలందరూ తమ కిరీటములు స్వామి పాదములకి సోకునట్లు నమస్కరించుచున్నారు. వజ్రములు రాయుట పదును పెట్టుటకు ఉపయోగింతురు. అందుచే స్వామి పాదాగ్రములు పదును పెట్టబడి వాడి నఖములతో ప్రకాశించుచున్నవట

అట్టి పాదములు గలవానిని

తే. **ఆద్యు ప్రణవస్వరూపు వేదాంతవేద్యు**
మోక్ష విద్యోపదేష్ట నిర్ముక్త జనను
విష్ణు ప్రభవిష్ణు నిత్యవర్ధిష్ణు గాంచి
మ్రొక్కె నారీ జనోచితముగా ధరిత్రి 3 – 168

ఇంతకు ముందు ఆరు పద్యములు “వాని” అని సమాప్తిజేసినాడు . ఈ పద్యమున నాతనిని వాచ్యముజేసి ఆ పద్యములకు ముక్తాయింపునిచ్చుచున్నాడు.

ఆదిపురుషుడైనవానిని (ఆద్యు)

ఓంకారరూపుని (ప్రణవస్వరూపు)

ఉపనిషత్తులచే నెరుగదగువానిని (వేదాంతవేద్యు)

మోక్షవిద్య బోధించువానిని (మోక్షవిద్యోపదేష్టు)

జన్మరహితుని (నిర్ముక్త జనను)

ప్రభుత కలుగువానిని (ప్రభవిష్ణున్)

ఎల్లపుడు వృద్ధిపొందువానిని (నిత్యవర్ధిష్ణు)

విష్ణువును గాంచి భూదేవి మ్రొక్కినది.

అలం. పరికరము

కం. మ్రొక్కి వినిపించె తనమది
నెక్కొను నొగులెల్ల నేలనెలతుక కన్నీ
రొక్కొక్క బొట్టు మెరుగుం
జెక్కుల డిగజార గోర జిమ్ముచు హరికిన్ 3 -169

నేల నెలతుక = భూదేవి

నెక్కొను = పాదుకొనియున్న

నెగులు = దుఃఖము

వేదనతో కనుల నీరు కారుస్తూ, ఆ కారుచున్న కన్నీటిని కొనగోర మీటుకొనుచు తన మదిలో నాటుకొని యున్న దుఃఖమును శ్రీహరికి భూదేవి విన్నవించుకొన్నది.

కం. బలువ్రేగు నొప్పి నిమ్మై
నిల పలికిన పలుకు కతన హృదయము గలగెన్
నలినోదరునకు విలయా
నల యాతాయాత చలిత నీరధి వోలెన్ 3 - 170

వ్రేగు = అధికము

ఇమ్ము + ఐ = ఇమ్మై = యుక్తమై, స్పష్టమై

అధికమగు బాధతో భూదేవి పలికిన పలుకులు మాధవుని హృదయమును ప్రళయకాల వీచికలు సముద్రమునుకల్లోలపరచినట్లు కల్లోలపరచెను.

ఇవ్విధంబున నమ్మధుమథనుండు వసుంధర మీదం గల కనికరంబునం దరంగితంబగుఅంతరంగమ్ము తదభిరక్షణంబున కభిముఖంబు గావించి యటమున్న యకాండ ప్రళయంబగు పుండరీక తపోదహనంబు దురవగాహంబును, ద్రిభువన దాహదోహళంబు నగునని విన్నపంబుజేసి డాసియున్న విరించిం

కించిత్ప్రహసితాననుండై కనుంగొనుచు 3- 171

మధుమథనుడు = మధు అను రాక్షసుని చంపిన విష్ణువు

భావము సులభగ్రాహ్యము.

సీ. శాంబరీకచ్ఛపేశ్వర కంఠ సందీప్త
తా పింఛవల్లీ మతల్లి యనగ
బవన పారణపతి స్ఫాటిక స్తంబ జం
భ ద్విషణ్మణి సాలభంజి యనగ
సవన వరాహ దంష్ట్రా ఖనిత్రప్రోత
కనకాష ఘనకాల ఖండమనగ
కకుబంత కరివర స్కంధసింధుద్వీప
సాంసారికాసిత హంసి యనగ

భూరి భూభృచ్ఛికోద్యన్మయూరి యనగ
నృగు భగీరథ భరతాది నృప భుజాగ్ర
ఘటిత కాలాగరు స్థానకంబనంగ
దగు వసుంధర గృపబల్కు దైత్యభేని 3 -172

శాంబరి = మాయ

తాపింఛవల్లి = తమాలలత

మాయాకచ్ఛపేశ్వరుని కంఠమునందు ప్రకాశించు తమాలలత యొక్క రెమ్మ

2. పవన పారణ పతి = గాలి తినురాజు = అనంతుడు, వాసుకి

జంభత్ + విషత్ + మణి = ఇంద్రనీలమణి

అనంతుడు అను స్ఫటిక స్తంభముపై చెక్కబడిన ఇంద్రనీలములు తాపిన బొమ్మ

3. కనకాక్ష = హిరణ్యాక్ష

కాలఖండము = కారిజము, కాలేయము

యజ్ఞవరాహస్వామి కోరలు పెల్లగించిన హిరణ్యాక్షుని కారిజము

4. కకుబంతము = దిక్కు

దిగ్గజము యొక్క భుజస్కందము అను దీవి పై కాపురమున్న నల్లని ఆడుహంస (అసిత హంసి)

5. భూరి = పెద్ద

భూభృత్ = పర్వతము

భూభృత్ + శిఖ + ఉద్యత్ + మయూరి

పెద్ద కొండపై ఆడుచున్న ఆడు నెమలి

నృగుడు, భగీరథుడు, భరతుడు మొదలగు చక్రవర్తుల భుజములకు పూయబడిన నల్లని కస్తూరి పూత

పై ఆరు – నల్లని విశేషణములు భూమికి అన్వయమవుచున్నవి. ఇన్ని నల్లని వస్తువులతో సామ్యము నకు తగు వసుంధరతో విష్ణువు కృపతో ఇట్లనినాడు.

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

శా. **ఓ యంభోరుహపత్రనేత్ర! మదినీ యుద్వేగమున్ మాను దై**
తేయ ప్రాయనృపాన్వవాయముల మర్దింతున్ భవత్భారమున్
బాయంద్రోయుదు జేయుదున్ సుఖులుగా మద్భక్తి యుక్తాత్ములన్
మాయామానుష మూర్తినై బొడమి నానా విక్రమ క్రీడలన్! 3 – 173

తామర రేకులవంటి కన్నులు గల ఓ భూదేవీ! మదిలో నీ చింత మానుము. రాక్షససమానమగు రాజవంశములను సంహరింతును. నీ భారమును పోగొట్టెదను.

మాయతోకూడిన మనుష్యునిగా బుట్టి నా పరాక్రమక్రీడలు చూపింతును. అని విష్ణువు భూదేవికి అభయమిచ్చెను.

సీ. క్రూరాసిధారా విదారిత ద్విపకుంభ
కూట ముక్తాముక్తిగోస్తనముల
పటుగదాపాత నిర్భగ్న సైంధవ శిర
స్రవదస్రకుంకుమ స్థానకముల
శరలూన రథకేతు సౌవర్ణ కింకిణీ
కుసుమగుచ్ఛచ్ఛటా గుంభనముల
ముసల మర్దితపదాతి సహస్రభూషా న
వీన రజఃపటీ వేల్లనముల

తే. విజయ లక్ష్మికి నైపథ్య విభవమొసగి
చటుల రోష కషాయితాశయ విరోధి
యూథ మథనక్రియాహేతు యుద్ధకేళి
దేలి నీకిత్తు నానంద మే లతాంగి! 3 - 174

1. క్రూర / అసిధారా/ విదారిత/ ద్విప / కుంభ / కూట / ముక్తా/ శుక్తి/ గోస్తనములు

గోస్తనము = నలుబది పేటలు కలిగిన హారము.

వాడి కత్తులచే చీల్చబడిన ఏనుగుల కుంభస్థల శిఖరముల నుండి వెలువడిన ముత్యపుచిప్పలలోని ముత్యములచే చేయబడిన నలుబది పేటల హారములు

2. పటు/ గదాపాత/ నిర్భగ్న/ సైంధవ/ శిరస్ / స్రవత్/అస్ర/ కుంకుమ/ స్తాసకములు

సైంధవము = గుర్రము

అస్రము = రక్తము

స్రాసకము = పూత (?)

బలమైన గదాఘాతములచే బ్రద్దలు చేయబడ్డ గుఱ్ఱముల శిరస్సుల నుండి స్రవించు రక్తకుంకుమల లేపనములు

3. శర/ లూన/ రథకేతు సౌవర్ణ కింకిణీ కుసుమగుచ్ఛ చ్ఛటా గుంభనములు

లూన = కోయబడిన

సౌవర్ణ కింకిణీ కుసుమగుచ్ఛము = బంగారు గంటలను పూల గుంపు.

శరములచే ఖండింపబడిన జెండాలకు కట్టిన బంగారు గంటలను పూలను కూర్చి చేయబడిన పూలగుచ్ఛముల గుంపు

4. ముసలము = రోకలి (ఒక ఆయుధము)

వేల్లనము = మేలిముసుగు, పాగా

ముసలములతో మర్దింపబడిన భటులు (పదాతి) దాల్చిన భూషణములయొక్క రజను (పొడి)చే చేయబడిన మేలిముసుగులు

పైన చెప్పిన ముక్తాహారములు , కుంకుమలేపనములు, కుసుమ గుచ్ఛములు, పటవేల్లనములు.... ఇవన్నీ తన విజయలక్ష్మికి అలంకారములుగా ఇస్తాడట విష్ణువు.

ఇంకా చెబుతున్నాడు.

కోపంతో వీరవిహారము చేసి రిపు వీరులను మర్దించు యుద్ధకేళిలో తేలి ఆవిజయానందము నీకు సంతోషముకలిగించునట్లు నేను ఇత్తును.

ఇదీ విష్ణువు భూదేవికిచ్చిన వరము, భరోసా.

వచనం

వ. మత్కృతంబులు, మదీయరచితంబులు నగు నగణితాహవ క్రీడనంబుల సక్రోధ విరోధివధం బొనరించి తదీయకంఠనాళక రాళరుధిరధారాసారంబుల నీకుందాపోపశమనం బాపాదించెదం బాపకారి నిరసనంబు నాకు నవశ్యకృత్యం

బగుట యెఱుంగవే! యుత్తకంబగు భవద్భారంబు తొలఁగించుటయ కాదు సముత్పాదిత త్రిభువనోపప్లవంబగు పుండరీకతపోదహనవిహారంబు వారించు తలంపు నున్నయది యిన్నలువ యిప్పుడిట మున్న తన్నిమిత్తంబని పనివిన్నవాడ, యెన్నిక దినంబుల నిన్నియు శుభోదర్కంబు లయ్యెడు నని పుడమిపడతియడ లుడిపి సగౌరవంబుగా వీడుకొలిపి యప్పరమపురుషుం డంతర్ధానంబు నొందె; శతానందుండును సానందంబుగ యథాస్థానంబునకుం జనియెనిట్లు 3-175

భావము సులభ గ్రాహ్యము.

భూదేవికి భారం తగ్గిస్తానని భరోసా ఇచ్చాడు. అజునకు పుండరీకుని తపస్సు వల్ల ఉత్పన్నమైన అలజడి నిరోధిస్తానని మాట యిచ్చాడు. భూదేవిని సాగనంపాడు. విష్ణువు, ఆవెంట బ్రహ్మ అంతర్ధానమైనారు.

ఆ.వె. పుండరీక తపము భూదేవి భారంబు
ఫలమునందజేయ తొలగద్రోయ
గోరి మర్త్యుడయ్యె శౌరి పరార్థమై
పురుషవరులు వికృతి బొరయుటొప్పు 3 - 176

పుండరీకుని తపమునకు ఫలము నియ్యగానూ, భూదేవి భారము తొలగించుటకూ విష్ణువు మనుజరూపము దాల్చినాడు. ఇతరుల మంచికొరకై సజ్జనులు మార్పు వహించుట ఒప్పగును కదా.

అలం. మొదటి రెండు పాదములందు క్రమాలంకారము.

అర్థాంతరన్యాసము.

సీ. వసుమతీ భార నిర్వాపణోద్యుక్తుండు
వర్ధిత యాదవాన్వయ పయోధి
దేవకీ వసుదేవ శేవధి నందమం
దిర రసాలావాస పరభృతంబు

పూతనా ప్రాణ సంఘాత వాతూలాహి
శకటాంగ విఘటన చటులబుద్ధి
సమద తృణావర్త సంవర్త సమవర్తి
పాతితార్జున పాదప ద్వయుండు

తే. వత్సహృత్సాయకం బభివ్యధిత బకుడు
మర్దితాఘుండు కాళియమానభేది
నిష్ఠురానల పారణనైష్ఠికుండు
కృష్ణుడాశ్రితలోక వర్ధిష్ణు డలరు. 3 - 177

స్వామి పాండురంగడై దిసమొలతో చిన్నపాపని అవతారమై భూమిపైకి వేంచేసినాడు. దీనితో పుండరీకునికి తపఃఫలము అందినది. కృష్ణుడై దానవసంహారము చేసినాడు. దీనితో భూభారము తీరినది.

ఈ పద్యంలో కృష్ణలీలలు వర్ణితములు. అనేక దానవులను సంహరించిన కథలు దీనిలో చెబుతున్నాడు.

1. నిర్వాపణము : దీనికి ఇచ్చుట, తొలగించుట అను పరస్పర విరుద్ధార్థములు కలవు

భూభారమును తగ్గించుటకు ఉద్యుక్తుడైనవాడు, యాదవ వంశమను సముద్రమును వృద్ధి పొందించువాడు

ఇచట భూభారము "తగ్గించుట" యాదవాన్వయము "వృద్ధిపొందించుట" అను రెండు పరస్పర విరుద్ధ భావములూ తెల్పుటకు సాభిప్రాయమగా "నిర్వాపణ" పదము వాడినాడు కనుక పరికరాలంకారము.

2. శేవధి = నిధి

దేవకీ వసుదేవుల పాలి నిధి, నందమందిరము అను మామిడిచెట్టు (రసాలము) పై నివసించు కోకిల (పరభృతము). చాలా చక్కని

ఉపమానము. దేవకీవసుదేవుల బిడ్డ అని పూర్వార్థమున చెప్పి నందమందిరమున పెరిగిన కోకిల అనుట సాభిప్రాయ విశేషణము. ఒకచోట పుట్టి మరియొకచోట పెరుగుటను ఈ పరభృత పదము సూచించును. సాభిప్రాయవిశేషణము వాడుట పరికరాలంకారము.

3. పూతన యొక్క ప్రాణవాయువులకు పాముఁవంటి వాడు. పాము వాయువులను మేయును కనుక సాభిప్రాయ విశేషణము.

శకటాసురుడు అను రాక్షసుని అంగములను విరుచుటయందు ఆసక్తి కలవాడు. బండి... విరుచుట - సాభిప్రాయ విశేషణము.

4. తృణాసురుడు అను సుడిగుండమునకు ప్రళయ కాలుడు. ఇచట ఆవర్తము అనగా తిరుగుగుణము కలది. సమవర్తి పదమునకు యముడు అను అర్థముతో పాటు సమముగ (చలనము లేక) వర్తించుట అని అర్థము. చలించుదానిని చలనములేకుండ ఉండునదే నిరోధింపగలదని సాభిప్రాయ విశేషణము వాడబడినది.

పడగొట్టబడిన రెండు అర్జునవృక్షములు కలవాడు

5. వత్సాసురుని హృదయమునకు బాణమైనవాడు. (హృదయమును బాణమే భేదింపగలదనుట)

బకాసురుని బాధించి చంపినవాడు

పాపములను మర్దించువాడు. కాళియుని అభిమానము భేదించినవాడు. (పాపములను మర్దించువాడే పామును మర్దించగలుగుననుట)

క్రూరమైన దావానలమును భక్షించగలవాడు

తననాశ్రయించిన వారిని వర్ధిల్లజేయువాడు అయి శ్రీకృష్ణుడు ప్రకాశించెను.

సాభిప్రాయవిశేషణముల ప్రయోగము కలదు గనుక పరికరాలంకారము.

సీ. కనుగట్టి గాంగేయగర్భు డాగురుమూత
లాడించె వత్సాపహరణ వేళ
నాల మందల బ్రోవ శైలమెత్తెడి పూన్కి
గేలిమై కందుక క్రీడ సల్పె
బాటించె కంబాలయాట రాసక్రీడ
నాభీర భీరు మధ్యాంకపాళి
వెలయించె యక్షాక్ష విహరణం బలకాధి
రాజ కింకర శిరోరత్న రాజి

తే. దన్నుబిళ్ళాడె నంగుష్ఠ దళిత సర్ప
తను సుదర్శన నామ విద్యాధరేంద్ర
కఠిన జఠరచ్ఛలమున నగ్రజుడు దాను
నందసూనుండు బృందావనంబు నందు 3- 178

ఈ పద్యంలో శ్రీకృష్ణలీలలు వర్ణితమౌతున్నవి.

1. గాంగేయ = బంగారము

మాయజేసి బ్రహ్మతో (గాంగేయగర్భుడు) గోవత్సముల నపహరించిన సందర్భమున దాగుడుమూతలాడించినాడు. బ్రహ్మ ఒకప్పుడు శ్రీకృష్ణుని పరీక్షింపనెంచి మందలోని గోవత్సములనన్నింటిని మాయముచేసెను. అప్పుడు కృష్ణుడు మాయతో తానే గోవులుగాను, వత్సములుగానూ మారి బ్రహ్మను ఆశ్చర్య పరచెను. ఆ ఉదంతము ఇచట చెప్పబడినది.

2. ఆలమందలను కాచునపుడు ఒకకేలిపై గోవర్ధనగిరిని కందుకక్రీడగా (బంతియాట) ఎత్తినాడు.

3. ఆభీరభీరుమధ్యాంకపాళి = గొల్లపడుచుల కౌగిలి

గొల్ల పడుచులను రాసక్రీడ జరిపి కౌగిలించుటను "స్తంభాల ఆట" గా వర్ణిస్తున్నాడు. ఒకస్తంభమును విడిచి ఒక స్తంభమును ఆటలోపట్టుకొన్నట్టు

గొల్లపడుచులను పట్టుకొన్నాడనుట.

4. అలకాధిపతి కుబేరుని సేవకుని శిరస్సునందలి రత్నములచే కుబేరాక్షము అను ఆట ఆడినాడు.

5. తాను, తన అగ్రజుడగు బలరాముడు బృందావనములో కాలి బొటనవేలితో కఠినమైన పాముదేహమును కలిగిన సుదర్శనుని చిమ్మివైచి "తన్నుబిళ్ళ" అను ఆటను ప్రదర్శించెను.

ఈ పద్యమున చెప్పబడిన దాగిలిమూత, బంతియాట, స్తంభాలాట, సొగటాలయాట, తన్నుబిళ్ళాట అనునవి చిన్నపిల్లలు ఆడుకొనునవి. కృష్ణలీలలను శైశవక్రీడావిశేషములుగా చమత్కారముగా చెప్పినాడు రామకృష్ణుడు.

శ్రీరాధాదేవీ చరిత్రము : వచనము

ఇవ్విధంబున నమ్మధుకైటభవైరి మాయామానుషవిగ్రహంబు నంగీకరించియు నమానుషంబులగు విగ్రహ విశేషంబులం బ్రవర్తించుచుండెనంత నటమున్న యవ్వెన్నునకు మనఃప్రీణనంబు గావింపం దలంచి విరించి నిఖిలభువనమోహిని యగునొక్కశక్తిం బుట్టించుటయు నమ్మత్తకాశిని తదాదేశంబున నందు మఱంది యగు శతగోపుండను గోపాలునకు గూరిమిపుత్రియై పెరుగుచెండె నంత దంతాక్షుళమరాళశిఖావళగమనంబుల గమకంబు దమకుం దొడ వగుచు నిగుడు నడవడులం బెడంగారి బంగారంపు మెట్టకెందమ్ములకు నెత్తురంబొత్తు చుట్టంబులనం జూపట్టు చిగురుటడుగులును; దారలగారవంబును, ముత్తియంబుల క్రొందళుకును, జంద్రమండలంబు నఖండలావణ్యంబును నేపగించు చరణనఖరముకురంబులును, మకరధ్వజశరధిశాలి గర్భగోపుచ్ఛకాహళా సందర్భంబులసౌభాగ్యంబు నావరించు చిఱుతొడలును, వందతనంబులు సలపందనంబులు నిద్దంపుదనంబులు తద్దయుం గలిగి కరిక రాకారంబులై కంచనిభంబులై కనకకదళీమృదులంబులునైన పెందొడలును; కరటిశిరఃఖఠినంబును రథాంగరమాధురంధరంబును బులినఘనంబునగు జఘనంబును,

నావర్తవర్తులంబును, నితాంతపున్నాగలతాంత కాంతంబును నతిగంభీసంబునగు నాభిఘోవరంబును; నసితబిలేశయ జాలకంబునకు నేలికయై, చలిచీమచాలునకుం బోలికయై, శైవాలవల్లికిం దల్లియై చెలువారు నూఁగారును, నాగడపలం గడచివైచి వీచీరేఖలం బోఁద్రోచి కుసుమనారాచుకేళాకూళిం గల జాళువాసోపానంబులఁ బ్రతిఘటించు త్రివళి విభాగంబును; గమలకోరకకనకలశకరికుంభ ప్రముఖుంబులగు నుపమాద్రవ్యంబులక్రొవ్వడంచి పంచాదించి పిక్కిటిలి పెరిగి నిక్కి కక్కసించి కవజక్కవలంబెక్కువలంబెట్టుచుం జూపట్టి దోర్మూలకూలం కషంబులగు కుచలికుచంబులును; బ్లక్షవల్లవవల్లభంబును జపేట పుటపరిస్ఫుటంబును నగు వేదిమధ్యనిభమధ్యంబును; ఫణిఫణాఫలక భాసురంబులును దాంబూలీదళ తరుణంబులును నైనిగనిగనిపసిండి తగడుందెగడు కరమూలంబులును, గందర్పకశలచెన్నునం బూపుటెత్తుల యెత్తున సోగతీగలబాగున బుజగలిగిన బుజంబులును; గలువఱేకుల చెలువున జోకమీఱు వాలారు కొనగోరులును; బవడంపు జివురులపగిదింగలరక్తాంగుళి ప్రవాళంబులునుం గలిగి నెత్తు రుట్టివడు కరతలంబులును; గంబు బిబ్బోకాపహంబును గ్రముకఫల కమనీయంబును గోమలాంశుమత్ఫలాముకుళవెూహానంబు నగు కంధరాభోగంబును; సమ్మిశ్రవటఫలద్వయశోఖాద్వైతనిబిడంబగు చిబుకంబును; జక్కెఱల ధిక్కరించి తేనెలంబోనాడి చెఱకురసంబుల నకసించుచు మధురిమ నమర నధరబంధుజీవ ప్రసూనంబును; మొల్లల నుల్లసంబాడి యాణిముత్తియంబుల నుత్తరించి సుధాబిందువులంబలువరుసల సరసంబులాడు పలువరుసయు; సంధ్యారాగరంజితంబగు కళారాజరేఖపొత్తు వడయు నుత్తరోష్ఠపుటంబును; బరిస్ఫుటశ్రీనసాశికా సుగంధనిశ్శ్వాసధారాధోరణీనిశిత మార్గంబునుంబోని యయ్యూర్ధ్వోష్ఠబింబ ఫలంబుమీఁది నిమ్నభావంబును; సూనసాయకుదోనివిల్లును బల్లవకరవాలు లాంగలాయుధంబును సామివికసిత చంపకకోరకంబును నువ్వుబువ్వును నవ్వుచు నివ్వటిల్లు నుల్లక్షితవాసికాశిఖరంబును; సితమయూఖి రేఖా సఖంబగు నొసలును; నింబకిసలయంబుల కపనయం బొందించు ముక్కును; నరంటి మొక్క మొదలి యాకు ఱెక్కలనెక్కసక్కెంబునేయుచుం గాయజు

సింగిణులవంగడంబగు నెలవంక కన్ను బొమలకొమరును; జకోరంబుల ప్రకారంబును జేరలతీరును సారసంబుల దారసంబును మీలమేలును మెఱపులయొఱపును మరుతూపులకోపును నుత్పలంబులయొప్పును గైరవంబుల గౌరవంబును నేణనేత్రంబులవైచిత్రియు విసూత్రితంబులు గావించి మించి శ్రవణపుటకూపపతయాళువులగు విలోల విలోచనంబులను; దర్పణంబుల దర్పంబును సరోజంబుల యోజయు సుధాకలశంబులవిలసనంబును నంబురుహబింబంబు మదంబునుం జోషించియు నశేషకళా కలాపపాణింధ మస్వరభాస్వరంబగు వదనవలయంబును; శ్రీకారంబులజోకయుఁ దొమ్మిదింటి లెక్కలయొమ్మికయు మోదుగువిరులసీరులును బోసరించి వాసివడయు శ్రుతిశష్కులికలును; నిష్కలంకంబులై నిబిడంబులై నిద్దంబులై నీరంధ్రంబులై నీలంపుగుంపులసొంపు లామతించు మంచి నెఱికురులునుం గలిగి పలరాజు నెత్తపలక తమకునం గనుపట్టు వీఁపున నేపారి యాపారిజాతామోద మేదుర విలాసంబుల భాసిల్లు వెండియు. 3-179

రాధాదేవి వయోవిలాసము ఈ వచనము నందు వివరింపబడినది. సర్వాంగసుందరమైన వచనమిది. అలంకార ఖచితముగ నిర్మించబడిన ఈ వచనము చదివి ఆనందింపదగినది.

ఆ.వె. వివిధ యువతికోటి వేమరు సృజియించి
యవ్వధూటి జేయ నజుడు తలచి
కేలుదోయి గడుగ వ్రేళుల తుదనంటు
జలకణంబులేమొ సతి నఖాళి 3 - 180

బ్రహ్మగారు వివిధ రకములైన యువతులను అనేక మందిని (యువతికోటి) సృష్టించి అప్పుడు ఇక రాధాదేవిని సృజించవలెనని ముందు చేతులు కడుక్కొన్నాడట. అపుడు ఆయన చేతివ్రేళ్ళకంటిన జలకణములేమో ఈ రాధకు కొనగోళ్ళుగా అమరినవి.

విశేషం

యువతి కోటిని సృజించిన బ్రహ్మకు కొంచెం సుందరాంగులను సృష్టించడంలో అనుభవం వచ్చిందన్నమాట. కనుక రాధాదేవిని సృజించడానికి పూనినాడు.

ఆ యువతికోటిని సృజించిన చేతులను కడుకొన్నాడు. ఆ మట్టి వదిలించుకుని మరల కొత్తగా సృజన ప్రారంభించడానికి. ఆ కడుక్కున్నప్పటి చేతి కంటిన జలకణములు రాధ గోళ్ళైనవి. అనగా ఆ యువతికోటి లావణ్యము ఆమె గోళ్ళకు సరి యనుట.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

తే. అంబుజానన పెందొడ లరటులగుట
వాన గలిగిన లావణ్య సూనభరము
వలని పైరేకు లొక రెండు వ్రాలి బోర
గిల బడినరీతి మీగాళు లలరు సతికి! 3 - 181

ఆ పద్మము వంటి కన్నులుగల రాధ తొడలు అరటి బోదెలవలె యున్నవి. వానికి పుట్టిన (వాన గలిగిన) పూవు పైని గల రెండురేకులు బోర్లా పడినట్లుగా ఆమె మీగాళ్ళున్నవి. మీగాళ్ళనగా పాదములకు మోకాళ్ళకు నడిమి భాగము.

సారాంశము ఆమె తొడలు అరటి బోదెల వలెనూ, ఆమె మీగాళ్ళు బోర్లించిన అరటిపూరేకుల వలెనూ కలవనుట.

వాన గలిగిన .. అనుదానికి వాన కురియగా అని అర్థము చెప్పిననూ బాగానే ఉంటుంది. వాన కురిసిన అరటులకు పూలు పూసినవను భావము సిద్ధించును.

అలం. : ఉపమ / రూపకము

కం. మదిరాక్షి జంఘ లంగజు
గదబగు నూహింప గావు కాహళులైన

న్నదుకు పడక గీపెట్టక
పదను దివిసి రాగిదేరి పలుకకయున్నే?! 3 -182

మదము లొలుకు కన్నులుగల రాధ (మదిరాక్షి) పిక్కలు ఊహింపగా గదలు అనిపిసున్నవి (గదలగు). బాకాలుకాజాలవు (కాహళులు కావు).

పిక్కలకు పోలికగా బాకాలు, గదలూ ప్రసిద్ధముగా చెబుతారు. ఆలోచించి కవి గదలే అని తేల్చినాడు. కారణం చెబుతున్నాడు.

ఒకవేళ అవి కాహళులు అయితే అతుకు పడలేదు, గీపెట్టలేదు, పాకానికి వచ్చిన పిదప రాగిదేరలేదు (ఎరుపెక్కలేదు). ఈ మూడు గుణాలూ కాహళులకు ఉంటాయి. ఇవిలేవు కాబట్టి అవి కాహళులు కావు గదలే అని నిష్కర్ష.

అలం. రూపకము, వ్యతిరేకము.

తే. కరి కరంబులు త్వగ్దోష కల్మషంబు
నపనయింపగ సతియూరులై పొడమియు
బుష్కరంబుల తగులంబు బూనె జరణ
దంభమున బూర్వవాసన తలగుటెట్లు?! 3 - 183

ఏనుగు తొండములు (కరి కరంబులు) తమకు గల నలుపుదనము, కాఠిన్యము అను దోషములను తొలగించుకొన దలచి రాధ తొడలుగా పుట్టినవి.

అయితే ఈ తొండాలకు ఒక బలహీనత ఉంది. ఎక్కడైనా పద్మాలు కనబడితే వెంటనే వాటిని తొండపు చివరలతో గ్రహిస్తాయి.

ఆపూర్వ జన్మ వాసన పోలేదు కాబోలు. వాటి చివర పాదములు అను పద్మములను పూనినవి అంటున్నాడు.

సారాంశం... ఆమె తొడలు కరితోడములవలెనూ, పాదములు పద్మముల వలెనూ ఉన్నాయనడం.

అలం. విషమము. అర్థాంతరన్యాసము.

తే. బిసరుహానన కటిసీమ పృథివి యగుట
నిక్క మటుగాకయున్న బై నెలవుకొనునె?
కాంచియును మధ్య మాయయు గ్రమనాభి
లక్ష్మియును ద్వారవతియు సలక్షణముగ! 3 - 184.

ఆ పద్మము వంటి మోము గల రాధ (బిసరుహానన) యొక్క కటిభాగము పృథివి (భూమి). కటిచక్రమును భూచక్రముతో పోల్చుట ప్రసిద్ధము.

అందుచేతనే

పైన కాంచీ పట్టణమూ (కటి పక్షమున కాంచి = మొలనూలు)

మధ్యలో మాయాపట్టణమూ(హరిద్వార్)

చక్కని పొక్కిలియను నడిమిభాగపు శోభయునూ, మరియు ద్వారవతి (ద్వారక) అను పట్టణమూ స్థిరమై యున్నవి.

అలం. రూపకము, కావ్యలింగము.

తే. సకియ నాభియమున నుండి జవ్వనంపు
బాలకృష్ణుండు వెడలింప బయలువడిన
కాళియ ఫణీంద్రుడేమొ రోమాళి మధ్య
విష్ణుపదమున కణగిన విధము కలిగె! 3- 185

రాధ యొక్క నాభి యమునానది.

ఆమె యౌవనమే బాలకృష్ణుడు. యౌవనము అను బాలకృష్ణుడు ఆమె నాభి యమున నుండి కాళియసర్పము అను రోమావళిని బయటపడునట్లు చేసెను. ఆమె మధ్యము (నడుము) విష్ణుపదము. అందుచే ఆ బయటపడవేయబడిన రోమావళి యను కాళియుడు వంగి అణగి విష్ణుపదమునకు నతులు చేయుచున్నట్లుగా యున్నది.

సారాంశము.... రాధకు యౌవనము వచ్చుటవలన నాభి నుండి నడుము

వైపునకు రోమావళి పొడచూపి అవి నడుము వైపునకు వంగి నల్లగా పామువలె యున్నదనుట.

విష్ణుపదము అనగా ఆకాశము. ఆకాశము శూన్యము (గగనం గగనాకారం శూన్యం) కనుక లేని నడుమునకు సమానం.

అలం. రూపకము, ఉత్ప్రేక్ష.

ఉ. మానవతీలలామ తను మధ్యమమన్ గజవైరికుల్కి త
ద్యానమరున్మదావళము యౌవనపుం బొదరిల్లు దూర బై
గానగవచ్చు కుంభములు కావుకదా కుచకుంభయుగ్మకం?
బౌ; నటులైన వల్లభ నఖాంకురరేఖలు గల్గు మీదటన్ 3 - 186

రాధ కుచములు ఏనుగు కుంభములవలె యున్నవి. అని చెప్పుటకు ఒక ఊహ చేయుచున్నాడు.

ఆ మానవతులలో శ్రేష్టమైన రాధ యొక్క నడుము అను సింహమునకు (తనుమధ్యమన్ గజవైరి) కి ఆమెనడకయను ఏనుగు భయపడినదట.

ఇక్కడ రెండు విషయాలు చెప్పుకోవాలి. నడుమును సింహమధ్యముతో కాక సింహముతో రూపకము చేసినాడు. అలాగే ఆమె నడకను గజ గమనముతో కాక ఏనుగుతో రూపకము చేసినాడు.

సింహమును చూచి గజము భయ పడుట సహజము. అందుచే సింహము అని అనకుండా గజవైరి అని సాభిప్రాయ విశేషణము వాడినాడు కనుక ఇచట పరికరాలంకారమున్నది.

తత్ + యాన + మరుత్ + మద + ఆవళము = ఆ నడక యను దేవతా మత్తేభము (ఐరావతము).

అలా భయపడిన నడక యను ఏనుగు ఆమె యౌవనము అను పొదరింటిలోనికి దూరినదట. అప్పుడు జాగా సరిపోక పైకి ఉబ్బి కనిపించుచున్న

ఏనుగు కుంభస్థలములు కావుకదా ఆమె కుచకుంభములు? అని ప్రశ్నవేసుకున్నాడు.

జవాబు "ఔ" ననియే.

ఓహెూ అటులైన ఆమె ప్రియుని నఖములు అను అంకుశముల పీడవలన రేఖలు (నఖక్షతములు) వానిపై ఏర్పడునని తీర్మానము చేసి పద్యము ముగించినాడు.

అలం. రూపకము, ఉత్ప్రేక్ష, పరికరమ

తే. వరలు లావణ్యవారిధి వలన నిగుడు
వీచి లతికలు కాబోలు వెలది కేలు
విపుల కంకణ మంగుళి విద్రుమంబు
మత్స్యరేఖాంకితము నగు మహిమ కలిమి 3 - 187

రాధాదేవి ఒక లావణ్య సముద్రము (లావణ్య వారిధి)

వారిధి 'లో' అని షష్ఠీ విభక్తికి బదులుగా వారిధి ' వలన' అని పంచమి వాడినాడిక్కడ.

ఆ సముద్రములో ఆమె చేతులు వ్యాపించు తరంగములు కాబోలు . ఎందుచేత

1. అవి కంకణయుతములు. యువతి పరముగా చేతి మురుగులు. తరగల పరంగా జలకణ యుతములు (కం = జలము, కణము = చిన్ని కొలత)

2. అవి అంగుళి విద్రుమములు. యువతి పరముగ పగడముల వంటి వేళ్ళు కలిగినవి. తరగల పరముగ అంగుళపు పరిమాణము గల పగడములు కలిగినది. (పెద్ద పెద్ద పగడములు అనుట.) బులుసు వారు దీనిని విస్మరించిరి.

3. మహిమ లోనూ కలిమి లోనూ అవి మత్స్య రేఖలు కలిగినవి. యువతి పరముగ మత్స్యరేఖలు సాముద్రిక సంబంధమైన శుభలక్షణములు. తరగల పరముగా చేపలు కలిగినది.

అలం. హేతూత్ప్రేక్ష. లావణ్య వారిధి యనుచో రూపకము. బులుసు వారు ఉపమ కూడ కలదనిరి.

తే. ముదిత కరమూలముల యొప్పు ముచ్చిలించి
ఈక యుండిన నొక్కొ నాళీకభవుడు
ఫణిగణంబుల దద్భోగ పద్మరాగ
యోగమున రాలు మోపించుచున్నవాడు! 3 - 188

రాధ యొక్క బాహుమూలముల అందమును పాములు దొంగిలించినవట. పోనీ తీసుకుంటే తీసుకున్నాయి మరల వెనక్కి ఆమెకు ఇవ్వడంలేదుట (ఈకయుండిన). ఏమిటి దీని అర్థం? ఆమె బాహుమూలముల ఆకారం పాముపడగల ఆకారం వలె ఉన్నదనడం .

అపుడు బ్రహ్మగారు (నాళీకభవుడు = పద్మమున పుట్టినవాడు) ఆ పాములను శిక్షించాడు. వాటి పడగలపై పద్మరాగ మణులు పెట్టినాడట! చిత్రం. ఇది శిక్ష ఎలాగ అయింది?

పద్మరాగములు అంటే రాళ్ళు. ఎవరి వస్తువులైనా దొంగిలిస్తే నేరస్తుడి నెత్తిపై రాళ్ళు పెట్టి మోయించడం శిక్షగా విధించడం లోకంలో ఉన్నదే కదా!

అలం. ఉత్ప్రేక్ష. లోకోక్తి

లోక ప్రవాదాన్ని అనుసరించి ఒక నానుడో, సామెతో చెబితే అది లోకోక్తి అలంకారమంటారు.

తే. సోమబింబాస్య దశన వాసోమతల్లి
యొప్పు చంద్రిక నెరిడాలు గుప్పళించి
జిలుగు పలుచని వాసో విశేషములకు
జెన్నొసగు గాదె ఎటువంటి వన్నె కలిమి 3 - 190

తే. అలరు దేనియ నానిచి మొలక గట్టి
శర్కరా బీజములు సుధాశాదభూమి
భావజుడు విత్త మొలిచిన పైరు నెరపె
రదవిలాసంబు పూబోడి పెదవి పదవి 3 -191

చక్కెర అను తియ్యని విత్తనములు (శర్కరా బీజములు) పూదేనె (అలరుదేనె) లో నానబెట్టి (నానిచి) అమృతమును పారించి పదును చేసిన (సుధాశాదము) భూమియందు మరుడు విత్తినాడట. అపుడు ఆమె పలువరుస చక్కనిపంటగా అమరినదట. ఆమెయొక్క (పూబోడి) పెదవి అను మార్గము(పదవి) కూడ ఏర్పడినదట.

విశేషం. విత్తనములు, నానబెట్టిన ద్రావకము, పెట్టిన నీరూ అన్నీ మధురమైనవే. అందుకే అచట పండిన పైరు “పళ్ళు” (పలువరుస) పళ్ళు పండుట అను పదములతో ఆడిన సాహితీ క్రీడ ఇది.

కానీ పూబోడి పెదవి పదవి. అనునది పదవికి ఉద్యోగమని అర్థం చెబితే మిగిలిన భావముతో అతుకుట లేదు. కనుక పదవి = మార్గము అను అర్థము చెప్పుకొన్నచో ఆ మార్గముద్వారా పోయునచో ఆ పంటను చూడగలమను అర్థము వచ్చును. వేరే రకముగా ఏదేని సారస్యము గలుగు అర్థము తోచినచో ఎవ్వరైన చెప్పుదురు గాక!

తే. దాడిమీ బీజరాజి కెందళుకు, మొల్ల
మొగ్గల పిసాళమును, ముత్తెములసుపాణి
తమ్మి పూవింట గొలువున్న నెమ్మి వడయు
దంతురాలక సుస్నిగ్ధ దంత పంక్తి. 3 - 192

దంతుర + అలక = దంతురాలక = నొక్కులజుట్టు

దాడిమీ బీజము = దానిమ్మ గింజ

పిసాళము = వికాసం, ప్రకాశం

సుపాణి = స్వచ్ఛత

ఆ నొక్కులజుత్తు గల రాధ యొక్క చక్కని పలువరుస – వరుసగా దానిమ్మ గింజల ఎర్రని మెరుపునూ, మొల్ల మొగ్గల ప్రకాశమునూ (మొల్లలు కూడా ఎర్రనివే), ముత్యములలోని స్వచ్ఛతనూ, తమ్మి పూవులోని కింజల్కముల (తమ్మిపూవు + ఇంట కొలువున్న నెమ్మి) శోభా పొందును.

అలం. ప్రౌఢోక్తి

క్షీర కంఠమ్ములని బ్రహ్మ వారువముల
గెంటసంబాడు నడగల్గు కిసలయోష్ఠి
సుస్వరము లెక్కగనునోటు? సూడ నిత్య
పల్లవగ్రాహి పాండిత్య పరభృతముల 3 – 193

బ్రహ్మ యొక్క గుర్రములు (వారువములు) హంసలు. సాధారణముగా అతివల నడకలను హంసనడకలతో పోల్చుదురు. కానీ రాధ ఆ హంసలను "క్షీరకంఠములు" అని గెంటసంబాడుతుందట (గెంటసము = పరిహాసము, పరుషముగ మాట్లాడుట)

క్షీరకంఠములు అంటే తెల్లనికంఠములు అని ఒక అర్థం. ఇంకా పాలుతాగు పసిపాపలు అని రెండవ అర్థం. రాధ తననడకలకు వాటి సామ్యం లేదనీ అవి ఇంకా సరిగా నడవలేని పాలుతాగే పసికూనలనితీసి పారేస్తున్నదన్నమాట.

నిత్యమూ చిగుళ్ళు తిని (నిత్య పల్లవగ్రాహి) పాటలో పాండిత్యం చూపు కోయిలల యొక్క స్వరమును లెక్కచేస్తుందా? (లెక్కగనునోటు?) చేయదు అని భావము.

ఇది చాలా చమత్కారమైన మాట. చూద్దాం.

1. ఈ కోయిలలు పల్లవములు తింటాయి. పల్లవములు అనగా చిగుళ్ళు. అంటే చిన్నపిల్లలకు అరగదని లేత వస్తువులు పెడతారు. ఇవి లేత

చిగుళ్ళు తింటున్నాయి కనుక నా స్వరానికి ఈ చిన్నపిల్లల యొక్క అపక్వ స్వరము పోలిక కాదని రాధ తప్పక తిరస్కరించును.

2. చిగుళ్ళు రుచి చూసి కోకిలలు కూయును. అవి శబ్దశాస్త్రమున ఏదో సూపర్ ఫీషియల్ గా నేర్చుకుని గానం మొదలు పెట్టెస్తాయన్నమాట. ఇదంతా చిగురు పాండిత్యము (పల్లవగ్రాహి పాండిత్యము). వీటిది శాస్త్రపు లోతులరసి వెలువడు స్వరముకాదు. ఇది రాధ కోకిలలను లెక్కచేయదనుటకు రెండవ కారణము.

3. పైగా ఈ కోయిలలు పరభృతములు. అనగా పరాయి పంచన సాధన చేసి వెలువరించే స్వరాలు కలవి. సొంత యింట్లో సాధన చెస్తే కొంతసౌఖ్యమైన సాధనయై స్వరాలు పట్టుపడతాయి. పరులపంచన చేసే సాధనలో స్వరాలు పట్టుపడవు. ఇది మరో కారణము రాధ ఖచ్చితంగా వాటిని గణించదు అనడానికి.

4. ఈ కోకిలలు పల్లవగ్రాహులు. పల్లవ శబ్దమునకు విటుడు అను అర్థమున్నది. విటులను గ్రహించుదాని గానము శిష్ట గ్రాహ్యము కాదు.

5. కోకిలలు పల్లవగ్రాహులు. పల్లవ శబ్దము సంగీతమున (పల్లవి) వెనుక చరణముల యందలి అర్థము ననుసరించి పాట మొదట చెప్పెడు వాక్యము. అనగా తరువాత వచ్చు చరణమునకుసరిపడ పల్లవి యుండును. ఒక అర్థాన్ని కడుపులో పెట్టుకుని దానికి సరిపడ చెప్పే మాటలే గాని కోకిలలవి నిజమైన మాటలు కావని రాధ వాటిని లెక్కచేయదు. మతలబు మాటలను తిరస్కరించవలసినదే కదా.

ఇన్ని అర్థములను చిన్న పద్యమున ఇమిడ్చిన రామకృష్ణుడు శారదాస్వరూపుడే కదా!

కం. వదనారవింద దళమున
మృదుగతి జను మందహాస మిష చంద్రికల

మృదదంతావళ గమనకు
సుదధిశయన దృక్చకోరయుగ హర్షదముల్ 3 -194.

ఆమె వదనము అను పద్మముయొక్క రేకులపై ఆమె చిరునవ్వు చంద్రికలు మృదువుగా నడిచి వ్యాపించుచున్నవి. అవి ఆమె మదించిన ఏనుగు నడకలవలెనే నెమ్మనెమ్మదిగా మృదుగమనము చేయుచున్నవి.

ఆ హాస చంద్రికలు సుధాజలధి యందు శయించిన విష్ణువు యొక్క చూపులను చకోరములకు హర్షము కలిగించుచున్నవి.

అలం. ఉపమ. రూపకము. అపహ్నుతి.

తే. యువ మనో జాంగల క్షేత్రమొత్తరించి
గరుసు వడ దున్ను మదన లాంగలికు హలము
కామినీ మణి ముక్కటు గాకయున్న
నాసికా భరణపు గర్రు నాటనోటు. 3- 195

సుదతుల ముక్కు నాగేటిచాలుతో పోల్చడం సాధారణమే.దానికి రామకృష్ణుడి కల్పనా, సమర్థనా మాత్రం అనన్యసామాన్యం.

ఆ కామినీమణి (రాధ) యొక్క ముక్కు యువకుల మనస్సులను మెట్టభూములను (జాంగలక్షేత్రము) ఆక్రమించి (ఒత్తరించి) అనుకూలమై మెత్తబడునట్లు (గరుసువడ) దున్నగల మదనుడు అని సేద్యగాని నాగలి.

అలా కాకపోయి నట్లైతే (అటుగాక యున్న) ఆ నత్తు అనే కర్రు నాటుతుందా యేమి?

ఆమెముక్కు నాగలియగుటను ముక్కుకు పెట్టుకున్న నత్తును నాగలి చివరనుండు ఇనుప కర్రుతో పోల్చి సమర్థించినాడు.

ఇట్లు ఒక విషయమును వేరొకవిషముతో సమర్థించుట కావ్యలింగము అను అలంకారమగును.

దానితో బాటు హలమునకూ ముక్కుకూ అభేదము చెప్పుటచే రూపకాలంకారము

కం. బిసరుహ రజమున బైకం
దుసిమిన ధగధగ వెలుంగు నుడురాజు క్రియన్
కిసలయపాణి ముఖాంబుజ
మసమాయుధు సౌధకుంభమై జృంభించున్

బిసరుహ రజము = తామరపుప్పొడి

ఉసుముట = తోముట, తుడుచుట

ఆ లేతచివుళ్ళవంటి చేతులు గల రాధ ముఖపద్మము – తామర పుప్పొడితో పైనున్న మచ్చను (పై కందు) తుడువగా (ఉసిమిన) ధగధగ వెలుగు చంద్రబింబము వలె (ఉడురాజు క్రియన్) మన్మథుని యొక్క భవనము పై నుంచిన కుంభమై ప్రకాశించును.

అలం. ఉపమ

కం. ఆవృత్తోన్మీలిత రా
జీవములకు మరుపతాక జీవంబులకున్
జీవంజీవంబుల కా
జీవంబులు చెలువ కన్నుసిరుల మెరుంగుల్ 3 – 197

ఉన్మీలనము = వికాసము

జీవంజీవము = చకోరము

ఆ రాధ కంటి మెరుపుల సిరులు (కన్ను సిరుల మెరుంగుల్)

వర్తులమై వికసించిన తామరలకూ

మరుని పతాకముపై కల జీవములకూ .... అనగా మరుడు మీనకేతుడు కనుక చేపలకూ

చాతకపక్షులకు బ్రతుకుతెరువగునవి (ఆజీవంబులు) అనగా ఆశ్రయింపదగినవి.

సారాంశము: రాధ కనులు రాజీవములకు కొంత కాంతినిచ్చి జీవము నొసగును. రాజీవము అను పదమున జీవము అను మూడక్షరములు రాధ ఇచ్చినవే. లేకున్నచో అది కేవలము 'రా' మాత్రమే. అనగా రేఫ మాత్రమే. రేఫ అనగా అధమమము అని అర్థము. రాధ "జీవము" నీయకున్న ఆ పద్మములు అధమమైనవని భావము.

2. మరుపతాకజీవంబులు. వీనికి రాధ జీవంబులు ఈయకున్న ఏమగును? ఆ పదమున "జీవంబులు" తీసివేయగా మరుపతాకములు అగును. అనిన కేవలము అవి చిహ్నాములుగా (బొమ్మలుగా) మిగిలిపోవును.

3. జీవంజీవములకు రాధ జీవము నియ్యకపోయిన అవి ఏప్రత్యేకతాలేని జీవము లగును.

ఇది ఈ పద్యమందలి సారస్యము.

అలం. ఉపమ(?) (బులుసువారు) రూపకమగునా?

తే. వాసుదేవ నానాశక్తి వైభవంబు
రుక్మిణీ సత్యభామల రూపురేఖ
యిదియె వహియించునని నల్వ యిడిన పదునొ
కొంటి లెక్కన గనుబొమ్మ లువిదకమరు 3 – 198

అంకెలతో చమత్కారము

వాసుదేవుడి శక్తివైభవములూ, రుక్మిణి సత్యభామల రూపురేఖలూ ఈ రాధాదేవి వహించునని బ్రహ్మగారు లెక్కవేసుకుని – అది పదకొండు అనుకున్నాడా అన్నట్లు ఆమె కనుబొమ్మలమరినవి.

చమత్కారం

వాసుదేవుని నానా శక్తులు అనగా తొమ్మిది శక్తులు 1. ఇచ్ఛాశక్తి 2. క్రియాశక్తి 3. ఉత్సాహశక్తి 4. ప్రభుత్వశక్తి 5. మంత్రశక్తి 6. సత్వశక్తి 7. రజశ్శక్తి 8. తమశ్శక్తి 9. జ్ఞానశక్తి.

వీటికి 1. రుక్మిణి రూపు 2. సత్యభామరూపు కలిపి 9 + 2 = 11 అని బ్రహ్మగారు లెక్కపెట్టుకున్నట్లు ఆమె కనుబొమలున్నవి అంటున్నాడు.

ఈ పదకొండు తెలుగు పదకొండు ... 11 = ౧౧

ఈ తెలుగు పదకొండు రెండు కనుబొమ్మలన్నమాట.

ఇదీ ఈ పద్యంలో చమత్కారం.

చం. పడతి ముఖాంశు నిష్కములు భాసుర వర్ణ లలాటపత్రకం
బిడి ఋణలీల గైకొనియె నిందుడు నద్దము సాక్షిగాగ నె
న్నడొ; జలజాత మప్పు జతనంబుగ దీర్పని బల్మినొక్కి పే
రడుసున నీట నెండ నిల నాగిన దూగిన నోర్చుచుండుటల్ 3 – 199

జలజాతము = పద్మము

ముఖ + అంశు = ముఖాంశు = మోము కాంతులు

ఎన్నడో పద్మము రాధ ముఖకాంతులు అను నాణెములు (నిష్కములు) అప్పు తీసుకున్నదట.

సాక్షులు అద్దము, చంద్రుడు. (ఆమె ముఖము స్థాయికి చెందిన పెద్దమనుషులు అన్నమాట. ఎందుకంటే వీటికీ ముఖానికీ సామ్యం చెబుతాం కనుక)

మెరిసి పోయే రంగు లలాట పత్రం వ్రాసి ఇచ్చినదట. ఇది ఋణ దస్తావేజు. అదిగో అప్పుడు పద్మం రాసిచ్చిన పత్రాన్నే రాధ తన నుదురుగా చేసుకున్నదన్నమాట.

ప్రయత్నించినా తీర్చలేకపోవడము అనేనేరం వల్లనేమో బురదలో (అడుసున)

నీటిలో (నీట) ఎండలో (ఎండన్) ధూళిలో (ఇలన్) ఉంచినా ముంచినా (ఆగిన దూగిన) ఓర్చుకుని పడుంటోంది కదా ఈ పద్మం.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష

చక్కని చమత్కారము

తే. సితకరశ్రీ బయోరుహశ్రీని జేయు
గాంత మొగమని శ్రుతిపుటకైతవమున
నలువ వ్రాసిన శ్రీకారముల యుగంబు
వర్ణనాతీతరుచి మించు కర్ణయుగము. 3- 200

రాధ ముఖము చంద్రుని యొక్కశోభను (సితకర శ్రీ), పద్మము యొక్కశోభను (పయోరుహశ్రీ) కలిగియుండునని (చేయు) బ్రహ్మ అటు ఇటు వ్రాసిన శ్రీకార యుగళము వలె ఆమె చెవులు వర్ణించలేని వైభవముతో నున్నవి.

సీ. ముఖమంబురుహమని ముమ్మరంబుగ నప్ప
ళించు తేనియదిండి లెంకలనగ
నానన చంద్రుని యంకకర్దమ మొక
కడ కోసరించిన పొడ యనంగ
నధర సుధాపూరితాస్య హేమకలశి
మూసిన నీలంపు మూకుదనగ
వదన పద్మనిధిపై వ్రాలిన యువమనో
మోహాంధకార సమూహ మనగ

ఆ.వె. గరకు దనము జాల తరచుదనంబును
నెరుల సిరులు గలిగి విరులపేరి
కీర్తి బుగులుకొనగ కిసలయాధర గొప్ప
కొప్పు కప్పు మీరి యొప్పుటొప్పు 3 - 201

రాధాదేవి కొప్పును వర్ణిస్తున్నాడు రామకృష్ణుడు.

1. రాధ ముఖము పద్మమని దట్టముగా (ముమ్మరముగ) మూగునట్టి తుమ్మెద (తేనియతిండి) బంట్లు (లెంకలు) అన్నట్టు ఉన్నది. జుట్టును తుమ్మెదలతో పోలిక చెప్పుట ప్రసిద్ధమే. తుమ్మెదలను తేనియతిండ్లు అన్నాడు చమత్కారంగా.

2. ఆమె ముఖచంద్రునిలోని మచ్చ యను నల్లను బురదను (కర్దమమును) ఒకవైపుకు త్రోసివేసినట్టుగా ఉన్నది. ముఖము చంద్రుడు. జుట్టు ప్రక్కకు నెట్టివేసిన మచ్చ.

3. ఆమె ముఖము అధరామృతముతో నింపిన బంగారు కలశమువలె నున్నది. ఆమె కొప్పు ఆ కలశముపై బోర్లించిన నల్లని మూకుడు వలె నున్నది.

4. ఆమె ముఖపద్మము అను నిధిపై (పద్మము నవనిధులలో ఒకటి) వ్రాలిన యువకులయొక్క మోహము అనే అంధకారము వలె కొప్పు కనబడుచున్నది.

5. దానికి కొంచెం కరకుదనము, కొంచెం తరచుదనము (గాఢత) కురులకు సంబంధించిన సిరి ఉన్నాయి. దానిలో పువ్వుల దండ (విరులపేరు) అను కీర్తి వ్యాపించినది. ఆ చివురుపెదవుల వన్నెలాడి కొప్పు అందముగా అతిశయించుట తగియున్నది.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష

కం. వలరాజు కేలివాలుం
బలకయు వలె నలరు వేణి పాణింధమమై
లలితాంగి వెన్ను పట్టియ
తళతళమను కుందనంపుదగడున్ దెగడున్ 3- 202

వలరాజు = మన్మధుడు

వాలు = కత్తి

పలక = డాలు

పాణింధమము = చీకటి

దగడు = రేకు

ఆమె జడ మరియు తలకట్టు మన్మధుని చేతిలోని కత్తి, డాలు వలెనున్నవి. వానికి గల వెన్నుపట్టీ (ఆభరణము కాబోలు) యొక్క తళతళలతో ఆ డాలు బంగారురేకును తిరస్కరించును. అనగా బంగారు రేకును మించి యున్నదనుట.

అలం. ఉపమ

శా. ఈధారన్ భువనైక మోహ కళా హేలా విలాసంబులన్
రాధా కన్యక ధన్యకాంతి దనరారన్ దద్వశాశారతిన్
గోధుగ్బాలక దివ్యమూర్తియగు శ్రీ గోవిందుడంభోజినీ
మాధుర్యంబున కగ్గలించు నలి సామ్రాడాకృతిన్ గైకొనున్ 3 - 203

తత్ + వశ + ఆశారతిన్ = తద్వశాశారతిన్ = ఆమె యెడ గల కోరిక యందాసక్తితో

అంభోజిని = పద్మ మకరందము

నలిన సమ్రాట్ + ఆకృతి = నలిన సమ్రాడాకృతి = తుమ్మెదరాజు

ఈ విధముగా లోకములను మోహింపజేయు సౌందర్యము తో రాధాదేవి ప్రకాశింపగా గొల్లపిల్లవాని రూపముతో (గోధుక్బాలక దివ్యమూర్తి) ఆమెయందలి ఆసక్తితో కృష్ణుడు అవతరించెను. ఆ రాధాదేవి యను పద్మములోని మధువు గ్రోలుటకు ఆ గోవిందుడు తుమ్మెదరాజయ్యెను.

కం. ఆ రాధా మాధవులకు
కోరిక లన్యోన్య హృదయకోటరముల నం
కూరితము లయ్యె దినముఖ
వారిజగర్భముల నుబ్బు వాసనలక్రియన్ 3 - 203

ఆ రాధకు మాధవునకూ హృదయములను కోటరములందు (కోటరము = చెట్టు తొఱ్ఱ) ఒకరి పట్ల ఒకరికి సూర్యునికి, పద్మమునకూ హృదయములందు దయించు రాగము వలె కోరికలుదయించెను.

అలం. ఉపమ

శా. చాణక్య ప్రతిభావ భావ! సుషమా సర్వస్వ పుష్పాస్త్ర! శ్రీ
వాణీ నిత్య నివాస నేత్రముఖ! సేవా సావధానాఖిల
క్షోణీనాథ! చమూపనందన! భుజా కోదండ లంకారి! య
క్షీణోదర్క జితార్క! సూనృతలతా శృంగార చైత్రాగమా! 3 - 205

రామకృష్ణుడు మూడవ అశ్వాసము పూర్తి ఐనదని కృతిపతి విరూరి వేదాద్రి మంత్రిని హెచ్చరించుచున్నాడు.

చాణక్యునితో సమమగు స్వభావము కలవాడా

పరిపూర్ణ శోభ కలుగు మన్మథుడా

లక్ష్మి (శ్రీ) నేత్రములయందూ, వాణి ముఖమునందూ గలవాడా

సేవింప సావధానులైన సమస్త భూపాలురూ కలవాడా

సేనాధ్యక్షుని కుమారుడా

భుజబలమున శ్రీరాముని యంతటి వాడా

తక్కువకాని రేపటి సూర్యుని జయించినవాడా

సత్యమను అందమగు లతకు వసంతుడా

ఓ విరూరి వేదాద్రీశా

కం. సకలాస్థాన సరోవర
నికర మరాళాయమాన! నిజకీర్తి నిభా
ముకుర ప్రతిఫలిత దయా
సుకృత వితరణ ప్రతాప శుభముఖ్యగుణా! 3 -206

సమస్త ఆస్థానములను సరోవరమునకు హంసయైన వాడా

స్వకీయ కాంతి యను అద్దము నందు ప్రతిఫలించు దయ, సుకృతము, దానము, ప్రతాపము ప్రధానముగా గల శుభగుణములు కలవాడా!

ఓ వేదాద్రి మహాశయా!

మాలిని:వితరణ రణ దక్షా! వేద పద్యాస పక్షా!
చతురమతి విశేషా! సార సంగీత పోషా!
క్రతుభుగధిపభోగా! కార్యదత్తానురాగా!
ప్రతిభయభుజగర్వా! భక్తికాభ్యాసపర్వా! 3 - 207

త్యాగమునకూ యుద్ధమునకూ సమర్థుడైనవాడా!

వేదమార్గమునకు మిత్రుడైనవాడా!

చతురమతి గలవాడా! సంగీత పోషకుడా!

క్రతుభుక్ + అధిప భోగా = ఇంద్రుని వంటి భోగము కలవాడా!

చేయు పనియందు అభిలాష కలవాడా!

శత్రుభయంకరమగు భుజబలము గలవాడా!

నీ భక్తులకు శివునివంటివాడా

మాలిని లక్షణములు రెండవ ఆశ్వాసము చివరనిచ్చితిని.

గద్యము.

ఇది శ్రీమత్పరమపద సనాథ నిరవధిక కృపా పరిపాక విరచిత సరస కవితా సనాథ రామకృష్ణ కవినాథ ప్రణీతంబైన పాండురంగ మహాత్మ్యంబునందు దృతీయాశ్వాసము.

ఇది శ్రీ దేవగుప్తాపు కూటంరాజు, సూర్యవిజయలక్ష్మి పుణ్యదంపతుల కనిష్ఠ పుత్రునిగా కాట్రావులపల్లిలో జన్మించిన సూర్యగణపతిరావుచే శ్రీ బులుసు వేంకట రమణయ్యగారి లఘుటీక ననుసరించి పాండురంగ మహాత్మ్యము కావ్యమునకు సంతరింపబడిన పామర వ్యాఖ్యానమున తృతీయాశ్వాసము.

చతుర్థాశ్వాసము

కం. శ్రీద్యుతి సువర్ణరేఖా
విద్యోతిత సదన నికష! విద్వదనీక
ప్రద్యోతను సుత! గుణశత
వేద్యా! రామానుజేంద్రు వేదాద్రీశా! 4 - 1

శ్రీ ..... నికష

నికషము = ఒరగంటురాయి.

సంపద యొక్క కాంతి (శ్రీద్యుతి) అను బంగారు గీటుచే (సువర్ణరేఖా) ప్రకాశించు సౌధమను గీటురాయి కలవాడా! ఒరగంటురాయి నల్లగా కఠినంగా ఉంటుంది. దానిపై బంగారం గీటు గీసి బంగారం నాణ్యత అంచనా వేస్తారు. ఇచట భవనము గీటురాయి. కృతిపతి వేదాద్రి యొక్క సంపద బంగారము. అనగా ఆయన భవనము సంపదలతో ప్రకాశిస్తున్నదనడం.

విద్వత్ + అనీక = విద్వదనీక. విద్వాంసులు అను సేన (సమూహము) కు సూర్యపుత్రుడగు కర్ణుడా ! (ప్రద్యోతనుసుత)

విద్వాంసులకు (కర్ణుని వలె) దానములొసగువాడా!

శతాధికమైన గుణములు గలవాడా! ఓ రామానుజుని తనూజుడవైన వేదాద్రీశా! అని కృతిపతిని శ్లాఘాపూర్వకముగా హెచ్చరించి రామకృష్ణుడు నాలుగవ ఆశ్వాసారంభము చేయుచున్నాడు.

ఇక ఈ పద్యమునందు భావి కథాసూచనము చూచెదము గాక!.

ఈ ఆశ్వాసములో సుశీల కథ వచ్చును. ఆమె పతివ్రత. ఆమె భర్త కఠినాత్ముడు. ఆమెను ఆతడు చాలా బాధలు పెట్టును. వానిని ఆమె సహించి పాండురంగనికి ప్రీతిపాత్రురాలగును. పై పద్యమున ఒరగంటురాయి సుశీల భర్త. కఠినత్వము అతని లక్షణము. దానిపై గీసి సుశీల అను బంగారము

పరీక్షింపబడును. ఆమె ఆ పరీక్షలో పదహారువన్నెల మేలిమివలె వన్నెకెక్కును.

ఆమెకు పూర్వజన్మమున పాపములుచేసి కొంత పుణ్యలేశమున ఒక కాకము, హంస, చిలుక, పాము, తేనెటీగ, ఆవు అనుజంతువులు ఈ జన్మమున సుశీల పుత్రులై తరింతురు. విద్వదనీక ప్రద్యోతను సుత! అను సమాసమున సూర్యసుతుడు అను మాటచే ఈ కుమారుల జన్మము సూచితము. సూర్యుడు పాపములు, అజ్ఞానము అను తిమిరములను నిరోధించి జ్ఞానస్వరూపము నొసగును. అట్లే పూర్వ నీచజన్మములు నిరోధింపబడి ఈ జన్మమున ద్విజులగు అర్హత వీరందరూ పొందుటయే "ప్రద్యోతనుసుత" అనునది సూచించును.

వచనము 4 - 2

ఆకర్ణింపుమా నిలింపనదీ కిరీటుండు హాటకగర్భసంభవునితో నిట్లనియె-నట్లు దినదిన ప్రవర్ధమానంబగు ననురాగంబు చిగురుకొమ్మయుం చేగయై గొనసాగు చునికిం దనికి రాధ మాధవుం దనకు నధినాధునిగా గోరి గోవర్ధనాచల సమీప వర్తి యగు ఋణవిమోచన తీర్థంబునం దపంబు సేయం దొడంగి

నిలింప నది = సురనది = గంగ. నిలింపనదీ కిరీటుడు = శివుడు.

హాటక గర్భుడు = బ్రహ్మ. హాటకగర్భసంభవుడు = నారదుడు.

రాధ కృష్ణుని భర్తగా పొందుటకై తపస్సు చేయుచున్నది.

సీ. **నలల క్రొందొడిమ యొత్తిన గంటగిలు మస్త**
కం బెట్టులోర్చెనో కరకు జడలు
కస్తూరి తిలకంబు గాలివారిన నేర్చు
నొసలెట్లు ననిచెనో భసితమునకు
వజ్రాలనూలు నోర్వని కటీతటి యెట్లు
తాళెనో పటుదర్భదామ కాంచి
జిలుగు దువ్వలువింత బెళికిన గరుదాల్చు
తనువెట్టు లోర్చెనో ధాతువస్త్ర

భరణమున కంచు జనము లచ్చెరువునొంద
గొమ్మ గావించె దపమట్టి క్రూర నిష్ఠ
గడలి కంపించు క్రియ జగం బడలి వణక
దత్సమయజాత హేమంత తరుణవాత్య 4 - 3

1. ననలు = పూవులు

క్రొత్త + తొడిమ = క్రొందొడిమ.

లేత మొగ్గలు ఒత్తుకొనిన నొచ్చుకొను ఆ రాధ తల ఆమోటు జడలను ఎట్లోర్చుకొనెనో?

2. కస్తూరి బొట్టు పొడిబారినచో (గాలివారిన) తలనొచ్చు (ఏర్చు) నుదురు ఎట్లు భస్మమలదుకొనుటకు ఇష్టపడెనో?

3. వజ్రాల మొలత్రాడు భరింపజాలని నడుము మోటయౌ దర్భలతో చేసినత్రాటిని ఎట్లోర్చుకొనెనో?

4. సన్నని చీర ఒరసికొన్నచూ గగుర్పాటొందు మేను కావి బట్ట ఎట్లు కట్టనేర్చెనో?

5. అని చూచువారు ఆశ్చర్యపడునట్లు కఠినమైన నిష్ఠతో జగము వణకెడు మరియు కడలి కంపించెడునట్టి ఆ హేమంతకాలపు చలిలో రాధ తపస్సు చేసెను.

అలం. విషమము

శా. **తత్తాదృఙ్మద జృంభమాణ తరుణీ తారుణ్య సంపద్దశా**
ప్రోత్తుంగస్తన నిస్తులోష్మకవచంబుల్ పూనగా నోచుటన్
జిత్తానందము గల్గు భోగులకు నిస్త్రింశోగ్ర సంపాతమై
యుత్తాలంబగు సీతుకందువ కరం బుద్వేగ మొందింపగన్ 4 - 4

తత్తాదృక్ = సాటిలేనిది

తారుణ్య సంపత్ + దశ = యౌవన సంపద గల దశ

ప్ర = ఉత్తుంగ = ప్రోత్తుంగ + మిక్కిలి ఎత్తైన

నిస్తల = గుండ్రని

ఉష్మ కవచము = వేడి పుట్టించు బట్ట

నిస్త్రింశము = కనికరము లేనిది = కత్తి

సాటిలేని మదముతో విజృంభించు తరుణుల యౌవనదశలోని మిక్కిలి ఎత్తైన స్తనములు గుండ్రని వేడిపుట్టించు రవికలను శీతాకాలము నందు ధరించుట భోగులకు కత్తివేటు వలె ఉద్వేగము కలిగించెను.

విశేషాలు :

అంతకు పూర్వము చలిలేనందున స్త్రీలు కంచుకములు ధరింపకపోవుటచే యువతుల స్తనములను కౌగలించుకొను ఆనందము భోగపురుషులకు (భోగులు) కలిగెడిది. సీతువు రాకతో యువతులు చలికి కంచుకములు ధరించుట వారికి కత్తి వ్రేటైనది.

భోగులు అనగా పాములు అని మరియొక అర్థము. కంచుకము అనగాకుబుసము. పాముల పరముగా కూడ కలిసిమెలిసి యుండుటకు కుబుసములు ఆటంకమగుచున్నవని శ్లేష.

అలం. శ్లేష

తే. **చంద్ర బింబాస్య కుచశైల జన్మభూమి**
గానరారూపు వోలె నక్కడిది చలికి
నించుకంతయు గంపింప దివము కొనుచు
ముజ్జగంబులు పచరింప మూటిలెక్క 4 – 5

రాధ తపస్సు కొనసాగుతున్నది చలిలో.

ఆమె కుచశైలముల యొక్క జన్మభూమి అగుటచేత......

అనగా ఆమె కుచములకు శైలములకు పోలిక. శైలములు పుట్టిన భూమికి ఆమెకూ పోలిక. అనగా ఆమె అచల. కనుక చలించక తపస్సు జేయుచున్నది.

దీనిని వాచ్యంగా చెబుతున్నాడు తరువాత. ఆమె రారూపు వోలె ..... ఆమె రాతి రూపు వోలె.... ఆమె రాతిబొమ్మ వలె ఆ విశేషమైన చలికి (కడిది చలికి) ఇంచుకంతకూడా చలించదు.

ఇవము అనగా చలి / మంచు. ఇవముగొనుచు మూడు జగములు మూటి లెక్క పచరిస్తున్నవి. మూడు జగములూ మూడంకె వేస్తున్నవన్నమాట.

మూడంకె వెయ్యడమంటే "3" అంకె వలె ముడుచుకుని పడుకున్నవని అర్థం. మూడు జగములు కనుక మూడంకె వేస్తున్నాయని మరొక అర్థం.

తే. **పారదంబున దోచిన పసిడి తీగ**
పగిది రాజిల్లె రాధ చంపక సవర్ణ
వర్ణమగు మేను కుముద ధవళ తుషార
పటల కంచుక వేల్లన ఘటన కలిమి 4 -6

పారదము = పాదరసము

పసిడి తీగ = బంగారుతీగ

చంపక సవర్ణ వర్ణము = సంపెగ వర్ణము వంటి వర్ణము. దీనికి బంగారు రంగు అనిఅర్థము. ఒక విషయము గుర్తు పెట్టుకోవాలిక్కడ. బంగారము అనడానికి పర్యాయ పదములు (పసిడి, హాటకము, సువర్ణము ఇలాంటివన్నీ) అన్నిటికీ చంపకము అని అర్థం.

కుముద ధవళ పటల కంచుకము = తెల్ల కలువ వంటి వస్త్రము, కంచుకము.

రాధ తెల్లని కలువపువ్వు రంగు చీర, రవిక ధరించినది. ఆమె తనువు

బంగారురంగు (చంపక సవర్ణవర్ణమగు మేను). అందుచేత తెల్లని పాదరసము నందు తోచిన బంగారు తీగ వలె యున్నది.

అలం. ఉపమ

తే. **నవ్య కాలాగురూద్వర్తనముల సతుల**
చన్నుగొండల నూష్మాగ్ని సంభవించె
మతి సమగ్రులు ధూమానుమాన కలన
నగ్ని సాధింతు రచలంబు లందు నెపుడు 4 -7

ఉద్వర్తనము = పూత, నలుగు

ఊష్మాగ్ని = వేడిమియను అగ్ని

స్త్రీలు కొత్త కస్తూరి (కాలాగురు) వక్షమున పూసుకొన్నారు. వారి చనులను కొండలలో వేడిమి యను అగ్ని సంభవించినది. దీనిని సమర్థించడానికి ఒక దృష్టాంతము చెబుతున్నాడు.

తర్కశాస్త్ర పరిభాషలో 'ప్రమాణము' 'అనుమాన ప్రమాణము' ఇత్యాది పారిభాషిక పదజాలము వాడుదురు. అగ్నిని ప్రత్యక్షముగా చూపినచో దానిని అంగీకరించుచూ దానిని తార్కికులు "ప్రత్యక్ష ప్రమాణము" గా అంగీకరింతురు. కొండలలో పొగ కనబడినచో – నిప్పులేనిదే పొగ రాదు కనుక పొగ అను "అనుమాన ప్రమాణము" చే అగ్ని ఆ కొండలలో కలదని అంగీకరింతురు. ఇలా సాగుతుంది తార్కికుల వాదన.

ఇప్పుడు పద్యంలోకి వద్దాం. పండితులు (మతిసమగ్రులు) పొగ అను అనుమానప్రమాణముచే (ధూమానుమాన కలన) కొండలలో నిప్పు కలదని సాధించినట్లు యువతుల వక్షమున పూసుకొనిన కొత్తకస్తూరి వలన వారి చన్నుకొండలయందు వేడిమి యను అగ్ని (ఊష్మాగ్ని) కలదని చెప్పవచ్చునట.

ఇచట చనులను కొండలతోనూ, కస్తూరిని పొగతోనూ పోల్చి

అనుమానప్రమాణము వలన 'తార్కికముగా' వానియందు వేడిమి కలదని నిరూపించబడినది.

అలం. రూపకము, కావ్యలింగము

తే. సురులు కళలెల్ల గ్రోలిన సోము తనువు
కప్పురము క్రుమ్మరించిన కనక క్రోవి
పువ్వుదేనుయ చనిన యంభోరుహంబు
అనగ మంచింకి బ్రహ్మాండమగిలె చలికి 4 – 8

క్రోవి = నాళము, పాత్ర

చలికాలపు వర్ణన కొనసాగుతున్నది. చలికి వస్తువులు పొడిబారిపోతాయి – మన చర్మం పొడిబారి పోయి పగిలిపోతుంది కదా. ఇక్కడ చలికి బ్రహ్మాండంలో మంచు ఇంకి (మంచింకి) పగిలినదట (అగిలె = పగిలెను) దీనికి మూడు ఉపమానాలు చెబుతున్నాడు పై మూడు పాదాలలో

1. దేవతలు కళల మిషతో చంద్రుని లోని అమృతమును పీల్చివేసిన చంద్ర బింబమువలె
2. కర్పూరము క్రుమ్మరించివేసిన గిన్నె వలె
3. పూదేనె కోల్పోయిన పద్మము వలె

పొడిబారినది :

అలం. ఉపమ

కం. అగరుం గుంకుమ పువ్వును
దిగరుం జేలలును సీతు ద్రోయంగలవే?
పొగలేని ముర్మురంబులు
మగువల పాలిండ్లు భోగమహనీయంబుల్ 4 – 9

అగరు = కస్తూరి

తొగరు = ఎరుపు

ముర్మురము = కుంపటి

ఈ కస్తూరులు, కట్టుకునే ఎఱ్ఱ బట్టలూ (చేలలు = బట్టలు) చలిని (సీతును) త్రోసివేయ గలవా? త్రోయలేవని సమాధానము. మరి సాధనమేమి వనితల పాలిండ్లు పొగలేని కుంపట్లట. చలిలో వెచ్చదనము అను భోగమునను భవించుటకు అవియే శ్రేష్ఠమైనవని సమాధానము చెప్పినాడు. దీనికి తర్కశాస్త్ర ప్రమాణముల జోలికి పోలేదు.

ఈ ముర్మురములు శ్రీనాథుని దగ్గరనుంచి దిగుమతి అయింది. "ముదిత పాలిండ్లు పొగలేని ముర్మురములు" అని క్రీడాభిరామంలో శ్రీనాథుని ప్రయోగం. తేటగీతి నుంచి కందంలోకి మార్చేడు రామకృష్ణుడు.

కం. పైగురియు మంచు తువ్వర
వానలచే దడిసి కమలవన లక్ష్మి హరి
ధ్యాన నిమీలిత లోచన
యౌ నల రాధావధూటి కనుగలమయ్యెన్ 4 - 11

తువ్వర = తుప్పర

చిన్న తుప్పరవాన కురియుచున్నది. ఆ వాన తుప్పర వలన కమలములశోభ తగ్గి పోయినది. వానచినుకులకు కమలములు చివికి వాడినట్లగును. అపుడా కమలములు తపస్సు చేయుచున్నపుడు మూసుకొనిన రాధాదేవి కనులతో సమానమయ్యెను.

అలం. ఉపమ.

తే. కాలుగాలును గేలునుగేలు మోవి
మోవియును దార్చి భోగి సమూహ మమరె
నూహ సేయంగ భోగి సమూహమునకు
బొసగ మసకంపు బెనకువ లెసగు గాదె 4 - 11

యువతీ యువకుల గుంపు (భోగి సమూహము)నకు కాలుకు కాలు, కేలుకు కేలు, మోవికి మోవి దగ్గరగా చేర్చి (తార్చి) సంభోగపు పెనుగులాటలు కలుగునుకదా. భోగి సమూహము నకు పాముల గుంపు అని అర్థము కూడ ఈ విధముగానే చెప్పుకొనవచ్చును.

అలం. అనుప్రాసము, శ్లేష

కం. శ్యామల కాలాగురు నవ
ధూమ మెదకు సుఖమొనర్ప దోరపుకన్నుల్
వే మొగుచు కరణి సౌధ
స్తోమ మమరె గప్పబడిన సోరణగండ్లన్ 4 - 12

సోరణగండ్లు = గవాక్షములు, కిటికీలు

శ్యామల కాలాగురు = నల్ల కస్తూరి

చలికాలంలో నల్లకస్తూరి ధూమం వేసుకుంటే కలిగే వెచ్చదనమూ, పరిమళమూ హృదయానికి సుఖం కలిగిస్తే విశాలమైన (తోరపు) నేత్రాలు సుఖపారవశ్యములో మూసుకొని పోతాయి కదా. అలాగ భవనములలో ఆ కాలాగురుధూపము వేసి కిటికీలు మూసెస్తారు ... ఆధూపపు పరిమళమూ ఆ వెచ్చదనమూ గదిలో నిలబడి ఉండడానికి.

అది ఎలా ఉన్నదో చెబుతున్నాడు. ఆ నల్ల కస్తూరి ధూపము వేయగా భవనములు పారవశ్యమున కన్నులు మూసినట్లు గవాక్షములు (సోరణగండ్లు) మూసుకున్నవట. ఎంత అందమైన ఊహ.

భవనమునకూ దానిలో నివసించువానికీ; కన్నులకూ సోరణగండ్లకూ పోలిక. సోరణగండ్లు అను పదములో “కండ్లు” వాచ్యమై ఉండడం కొసమెరుపు. (గవాక్షములలో నేత్రసమానమైన అక్ష శబ్దము కలదు. దీనితో కూడా పై భావము పలికించవచ్చు)

కం. అంత వసంతము జితహే
మంతము దీపించె మత్త మధుకర కలభా
క్రాంత మురుపుష్ప రసవే
శంతము సకల ద్రుమముల బిసాళము చెలగన్ 4 - 13

జితహేమంతము = హేమంతమునుగెలిచి వచ్చినది (వసంతము)

మధుకరకలభములు = తుమ్మెదపిల్లలు, కొదమ తుమ్మెదలు

ద్రుమములు = వృక్షములు. ద్రు (ఏ.వ) ద్రుమములు (బ. వ)

కాలం గడుస్తున్నది. హేమంతమును ఓడించి వసంతము ప్రవేశించినది. ఆ వసంతము మత్తిల్లినకొదమతుమ్మెదల తోనూ, పెద్ద పూవుల రసములతోనూ నిండి (ఉరు పుష్ప రసవేశంతము) అన్ని వృక్షములకూ వికాసము (పిసాళము) అతిశయింపగా (చెలగన్) ప్రకాశించెను (దీపించెన్).

ఉ. కెంజిగురాకు డాలు దులకించిన ధాతు పటంబు చాయ జే
యం జదుకెక్కు పుప్పొడుల నంటిన తేటులు భూతిభృజ్జటా
పుంజము బోలగా విపిన భూములలోమధులక్ష్మి పొల్చె నీ
లాంజన వర్ణు గోరి తపమట్లొనరించు మృగాక్షి కైవడిన్ 4 -14

కెంపు + చిగురు + ఆకు = కెంజిగురాకు = ఎర్రని చిగురాకు

డాలు = కాంతి

ధాతుపటము చాయ = కావిబట్ట రంగు

చదుకెక్కు = రాలిన

భూతి భృత్ + జటాపుంజము = బూడిద దాల్చిన జడల గుంపు.

మధులక్ష్మి (వసంతశోభ) ను వర్ణిస్తున్నాడు. వనమంతా లేతచిగుళ్ళు వేసినది. ఆ చిగుళ్ళ లేత ఎరుపురంగు ప్రకాశవంతమైన ఎర్రని (కావి) బట్టవలె ఒప్పినది.

రాలిన పుప్పొడులు అంటుకొన్న తుమ్మెదలు భస్మము నలదుకొన్న జడలవలె యున్నవి. ఈ దృశ్యము ఆ మధులక్ష్మి కావిచీర కట్టుకొని భస్మమునలదుకొన్న జడలు దాల్చి ఆ నీలవర్ణుని కొరకు తపము చేయుచున్న రాధాదేవి వలెనున్నది.

అలం. ఉపమ

కం. ఆవిర్భవించె నీల
గ్రీవాలిక కీలికేల కేవలసఖమై
పూవులకారుడి వోవం
గా వేసవి హోసవిపుల ఖరకర మగుచున్ 4 – 15

పూవులకారు = వసంతము.

నీలగ్రీవ + అలిక = శివునినుదురు

కీలికేలు = అగ్నిజ్వాలలు.

ఖరకరుడు = సూర్యుడు

వసంతము గతించగా (ఉడివోవంగా) శివుని నుదుటగల అగ్నిజ్వాలలకు మిత్రసమానమై, ఆనందముతో అతిశయించిన సూర్యుడు కలదై వేసవి ఆవిర్భవించెను.

వ. **అప్పు డప్పుటుగభస్తి హస్తియుంబోలెఁ బద్మినీ ప్రమోదావహకర ప్రచారుండై, దవదహనంబు కురుమహీవిభుండునుంబోలె స్వగోత్రనిర్భేదననిపుణంబై, మల్లి యల పెల్లు కన్నడ కవితావితానంబుమంబోలె షట్పదవృత్తవిలాసభాసురంబై, సరసులు సకసులుంబోలె వనితావిహారమహనీయంబులై రహి వహించె, అంచలంచలఁ జంచలాచవలంబులును, విపులంబులు నగు పడమటిపవనంబులు పొరుగుల యుపవనంబులం బెరుగు కరువలివారువంబులకు గమనాధ్యయనగురువులుంబోలె వడి మెఱసీ సుడిసి, యసిత యగు వసుధఁగాఁడి, నెఱియలువాఱినం దదుదకవిస్ఫురి తాంత్రలతామతల్లికల పెల్లనం బాతాళవ్యాళంబులు గానవచ్చె. పెచ్చు పెరుగు**

ఖరకరకరనిపాతంబుల నాతప్తంబులగు నెలవులం దొరఁగి పరుఁగు వెలఁది వెన్నెలల నీక్వట్టు వెన్నెలపిట్టలు పొట్టలు నిండ నాస్వాదించె రక్కెసజవ్వనులు మద్యంపుమచ్చికల నిచ్చలుఁ గ్రీడింప నా వ్రీడావతుల యతులనాభీవివరంబుల నింకినవియుంబోలె నదులయుదకంబు లింకె. విచికిలమాలికాలంకృత మౌళిభాగులును, నారంజితధాతుపట పరభాగులు నగు భోగులబాగున గ్రుడ్డు మోచు నెఱచీమలచాలు చెమ్మయిమ్ములం గ్రుమ్మరందొడంగె వ్యావహారికసత్యంబు ప్రకటించు ప్రపంచంబుచేత వంచితులగు నెఱుకలేని కఱటులకరణి హరిణంబులు మరీచికావీచి కాపానవివశంబులై దిశలఁ బరిభ్రమించె. ముంచుకొను సంపెఁగల సౌరభంబునకుం దాళని రోలంబులలీల వియోగిలోకంబులు విషయవిముఖంబు లయ్యె. ఇసుక మెదువునెలవులం బన్నిన పసుపుటాఁకుంజప్పరంబుల లోనం గుప్పళించిన కప్పురంబుతోడి కురువేరుపరిమళం బులును, జాజివిరులవలపును, వట్టివేళ్ల వాసనలుంగల ప్రాపాపాలికా వఘనవర్జితంబులగు కలశోదకంబులు గ్రోలి నేదదేటి తెరువరులు తాలవృంతానిలంబుల బలుపు కొలిపి మున్ను పరిక్షీణంబులగు ప్రాణ పవనంబులం బోనరింపంజేసిరి; తత్కాలంబున. 4 –16

ఈ వచనము సులభగ్రాహ్యముగనే యున్నది. సభ్యులు చదువుకొని ఆనందించవలసినదని మనవి. దీనిలో ఒక విషయము ముచ్చటింతును.

రక్కెస జవ్వనులు నిచ్చలు గ్రీడింపనా వ్రీడావతుల యతుల నాభీవివరంబుల నింకినవియుంబోలె నదుల యుదకంబులింకె.

విచికిల మాలాలంకృత మౌళిభాగులును, నారంజిత ధాతుపట పరభాగులు నగు భోగుల బాగున గ్రుడ్డుమోచు నెరచీమల చాలు చెమ్మ యిమ్ములంగ్రమ్మరం దొడంగె

ఈ రెండు వాక్యములకూ శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులవారు చక్కని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు. ఈ పై వివరణ వారిభావములు నా మాటలలో

రాక్షసకన్యలు జలక్రీడలాడగా వారి నాభి వివరములలో ఇంకినట్లు నీరంతా

వేసవిలో ఇంకిపోయినది. వేసవిలో నీరు ఇంకుట సామాన్యము. వేసవిలో యువతీ యువకులు జలక్రీడలాడుటయూ సామాన్యమే కదా.

ఇక రెండవ భాగము రామకృష్ణుడు సరాసరి ఆముక్తమాల్యదలోని రాయల వారి ఒక పద్యమును వచనములోనికి తీసుకుని వచ్చినాడు. ముందు రాయలవారి పద్యము.

తోట బగలుండి మల్లెలు తురిమి కావు
లమర మాపైన నిక్షుయంత్రముల కొయ్య
జేరు ప్రజవొల్చె భావి వృష్టికిని గ్రుడ్డు
తో మధురిమేచ్ఛ డిగు నెర్ర చీమలనగ. 2 - 70

ఇది రాయలవారి భావుకతకు మచ్చుతునక. తోటలో పగలంతా పనిచేసి సాయంత్రం తలలలో మల్లెలు తురుముకుని, కావి బట్టలు కట్టుకుని (కావులమర) చెరకురసం తీసేయంత్రాల వద్దకు ప్రజలు మెల్లగా చేరుతున్నారట (ఒయ్యజేరు). ఇది ఎర్రచీమలు తలపై తెల్లని గ్రుడ్లు మోసుకొంటూ రాబోయే వర్షాకాలం కోసం బారులుగట్టినట్లున్నది అంటారు రాయలవారు.

వేసవి కాలంలో చెరకు రసం చల్లగా తాగడం అందరూ చేసేదే. ఆ కాలంలో ఎర్రని బట్టలు (కావిబట్టలు) అంటే మోజన్నమాట. పైగా మగవారు కూడా సాయంత్రాలు స్నానంచేసి విలాసంగా మల్లెదండలు తలలపైధరించేవారన్న మాట. వేసవి పూర్తవుతోంటే ఎర్ర చీమలుబారులు గా గ్రుడ్లు మోసుకునిపోవడం జరిగేదే. కవి ఎంతసూక్ష్మ పరిశీలకుడో చూడండి. ఎర్రని బట్టలు కట్టుకున్న జనం ఎర్రచీమలలా ఉన్నారట. తలలో ముడిచిన మల్లెలు తెల్లని గుడ్లలా ఉ న్నాయట. అవి వర్షపు జల్లును ఆహ్వానిస్తున్నాయి. వీరు తియ్యని చెరకు నీటిని కోరుతున్నారు. ఎంత అందమైన ఉపమ

ఆ పద్యాన్ని ధైర్యంగా రామకృష్ణుడు ఇక్కడ వచనంగా వాడుకున్నాడు. ఎంతగానో నచ్చిపోయి ఉండబట్టలేకపోయినాడన్నమాట. రామకృష్ణుడు మాత్రం

సామాన్యుడా? దానికి కొంచెం కూడా మెరుగుపెట్టలేక పోతే రాయలవారి వద్ద ఓడిపోయినట్టే కదా! అందుచేత ఈతడు చేసిన చమత్కారము చూద్దాం.

రామకృష్ణుడు కాపులను భోగులుగా చేసి కావిబట్టలు కట్టించినాడు. వీరు కూడా తలలో మల్లెలు ముడిచినారు. వీరు విచికిల మాలికాలంకృత మౌళిభాగులు. రాయలవారు మౌళి యని ఏర్పరచి చెప్పలేదు కాని మల్లెలుదురిమి అనినారు. ఇప్పటి వరకూ ఇరువురూ సమఉజ్జీలే.

భోగులు ఆరంజిత ధాతుపటల పరభాగులు అన్నాడు రామకృష్ణుడు. ఈ పరభాగ శబ్దమెందుకు వచ్చినది? ఎఱ్ఱచీమలకు నడుమన కొంతనలుపుండును. భోగులు – ఎదలు బాహువులు వీనిపైననే చందనాగురులను పూసుకొందురు. తక్కిన గాత్రమునకు పూత యుండదు. అప్పుడు (కావి) ధాతులిప్తమైన శరీరమునకును తక్కినదానికిని వర్ణభేదము స్పష్టముగ గోచరించుచుండునన్నమాట. చీమల యాకారమున నలుపు ఎరుపు వ్యక్తముగా కనబడునట్లు. దీనికే "పరభాగత" యని పేరు. ఈ యుపమానమును బొందించుటలో ఆతని చాకచక్యమెంతేని కలదు.

కాని యింతటితో అతడాగలేదు. మహాభోగులైన పురుషులను ఎఱ్ఱచీమలతో బోల్చుట కూడ – గంభీరమైన హాస్యము. ఈ పని రామకృష్ణు డొక్కడే చేయగలడు. వ్రీడావతులు జలకేళుల సవరించుటల వెనువెంటనే – ఎఱ్ఱచీమల నూహించుటయూ రామకృష్ణునికే దెలియును.

కం. ఆ పద్మిని దినకరకర
తాపమునకు నోర్చి ఘోర తపమొనరించెన్
శ్రీపతి యడుగుల గొడుగుల
ప్రాపొదవిన వారి తాపభరమేలంటున్? 4 – 17

పద్మిని = తామరతీగ, పద్మినీజాతి స్త్రీ యగు రాధ. ఇచట శ్లేష.

దినకరుడగు సూర్యుని కరముల తాకిడికి తాపముదయించినది పద్మినికి.

అయిననూ శ్రీహరి పాదములను గొడుగులనాశ్రయించిన వారికి ఈ తాపభరము ఏమిచేయును?

అలం. శ్లేష

తే. ఇట్టు లత్యుగ్రమగు గ్రీష్మ మేనరేగి
కాల వశమున తనుదాన దీలు వడియె
పెచ్చు పెరుగెట్టిదియు హెచ్చి పేరుటెల్ల
స్రగ్గుటకె యని లోకోక్తి చాటుగాదె? 4 - 18

అతి + ఉగ్రము = అత్యుగ్రము

ఏనరేగు = చెలరేగు

స్రగ్గు = తగ్గుట.

తాత్పర్యము సుగమము.

పెరుగుట విరుగుట కొరకే అనులోకోక్తి దీనిలో వాడినాడు.

వేసవి చెలరేగుట నిమ్మదించుట సామాన్యము. దీనిని పెరుగుట విరుగుటకొరకే అను లోకోక్తితో సమర్ధించినాడు. సామాన్యమును విశేషముతో కానీ, విశేషమును సామాన్యముతో కానీ సమర్ధించిన అది అర్థాంతరన్యాసాలంకారము అవుతుంది. ఒక లోకోక్తి అర్థవంతముగా వాడితే అది లోకోక్తి అలంకారమవుతుంది. ఈ పద్యమున అర్థాంతరన్యాస, లోకోక్తి అలంకారముల సంకరము కలదు.

కం. దీపముడుగ జీకటియును
గోప ముడుగ శాంతగుణము గోల్కొను క్రియ నా
టోపోద్భవమగు వేసవి
కైపు సడిల దోచె గారు కాలము దళమై 4- 19

ఆటోపోద్భటము = మిక్కిలి ఆర్భాటము కలిగిన

దీపము ఆరిపోయిన చీకటియూ, కోపము నశింపగా శాంతమూ వర్ధిల్లునట్లు (కోల్కొను క్రియ) మిక్కిలి ఆర్భాటము గల వేసవి మత్తు దిగగానే వర్షకాలము (కారు కాలము) దట్టమై (దళమై) తోచెను.

కం. ఆకాశ తత్త్వ తనుడగు
కాకోలగ్రీవు కంఠకాలిమ యనగా
గోకిల నీలము జలధర
పాకము పర్యాయవృద్ధి ప్రబలదొడంగెన్ 4 –20

ఆకాశతత్త్వము దేహముగాకలవాడగు శివుని (కాకోలకంఠు) గొంతుయొక్క నలుపు (కంఠకాలిమ) వలె కోకిల వలె నల్లనైన పిల్లమేఘములు వృద్ధిచెందసాగెను.

వర్షమేఘములకూ శితికంఠకాలిమకూ పోలిక.

అలం. ఉపమ

సీ. ధళుధళుక్కున నింగి దాటించె బలుమారు
నీరాళ్ళగొంది గన్నియ మెరుంగు
పౌలస్త్యపవన సంపాతజాతఃప్రీతి
నివిరిన మ్రాకుల కెలమి వచ్చె
ప్రథమోదబిందు సంభారంబు మందునూ
నియ యయ్యె బగిలిన నేలమేని
కురుము మంతురసానియును బోలె గనుపించె
దోరంపు మణుల విదూరభూమి

తే. గెరలి సకిలించె షణ్ముఖ మరువమావు
పరిమళము జూచె గరి శుష్కపల్వలంబు
గడిమి చిగురించె గ్రాజవంగడము ననిచె
నఖిల హితమైన మేఘోదయంబు నందు 4 – 21

వర్షకాలపు వర్ణన

1. తాటించు = కొట్టు, తాకించు

నీరాళ్ళ గొంది = ఈశాన్యదిక్కు

ఈశాన్య దిశయందు ఆకాశమున పలుమార్లు తళుకు తళుక్కని తొలి మెరుపులు (కన్నె మెరుంగు) మెరిసినవి.

2. పౌలస్త్య పవనము = పౌలస్త్య దిక్కు అనగా కుబేరునిదిక్కు – ఉత్తరము. ఆ దిశనుండి వచ్చు గాలి. దీనిని కొండగాలి అందుము. దక్షిణ దిశ నుండి వీయు గాలిని పైరగాలి అందురు.

కొండగాలి వీచి ప్రీతితో ఎండిన మానులను ప్రీతితో నిమురగా అవి చిగురించినవి.

3. ప్రథమోద బిందు సంభారము = తొలకరి చినుకులు

పగుళ్ళు గలిగిన నేల శరీరమునకు తొలకరి చినుకులు మందుగా వ్రాసిన నూనె వలె ఉపశాంతికలిగించెను.

4. పెద్ద మణులు గల విదూర పర్వతముపై ఉరుము మంత్రసానివలె కనిపించినది. (బులుసు వారి టీకలో ఇట్లున్నది).

ఈ పాదమునకు సుకరమైన అన్వయము తెలియలేదు. పెద్దలు దీనిపై దృష్టి పెట్టుదురు గాక.

5. కుమారస్వామి యొక్క మూగ గుఱ్ఱము (మరువమావు) సకిలించెను. "మూగ" గుఱ్ఱము నెమలి సకిలించుట యేట్లో? యేమిటో? బహుశా వేసంగియందు నోరు పెగలని నెమలి వానకారు మేఘమును చూచి కేక పెట్టినదని అన్వయించుకొనవలెను. ఇట్టి మూగ గుఱ్ఱములచే రామకృష్ణుడు మాత్రమే కేక పెట్టించగలడు! (విషమాలంకారము)

ఎండిన బురదగుంటను (శుష్క పల్వలము) ఏనుగు వాసన చూడసాగెను.వాన వచ్చునప్పటి మట్టి వాసనను పట్టి వర్షపు రాకను అది

తెలుసుకొనెను.

కడిమి చెట్టు చిగిరించెను. గ్రాజ జాతి చెట్లు (?) పూచెను (ననిచె)

నన = పువ్వు, ననుచు = పూచు.

ఇవన్నీ మేఘములు క్రమ్మగానే ప్రకృతిలో కలిగిన మార్పులు.

అలం. స్వభావోక్తి

తే. **కారుచిచ్చను భృగురాము కారణమున**
బెటిలి నిర్వంశమైన భూభృత్కులంబు
క్షేత్రముల వంశవృద్ధి రాజిల్లె మరియు
జలదరోదయ విప్రప్రసాద లబ్ధి 4 -22

పరశురాముడు అను దావాగ్ని కారణముగా కాలిపోయి (పెటిలి) ......

ఇక్కడనుండి శ్లేష

భూభృత్కులము = పర్వతముల సమూహము నిర్వంశమైనవి. అనగా వెదుళ్ళు (వంశము = వెదురు) నశించినవి. మరల ఆ క్షేత్రములు వర్షాకాలము అను బ్రాహ్మణుల దయచే వంశవృద్ధి (వెదుళ్ళు మొలిచి) రాజిల్లినవి.

భూభృత్కులము అనగా రాజవంశములు. అవి పరశురాముని వలన నశించినవి. మరల బ్రాహ్మణులను మేఘములు వర్షించుట వలన మరల ఆ క్షేత్రములు (రాజుల యొక్క భార్యలగు రాణులు) మరల వంశవృద్ధి పొందినవి.

అలం. రూపకము, శ్లేష.

తే. **ప్రబలు వడగండ్లు నింద్రగోపములు జంబు**
ఫలములును బొల్చె బచ్చిక పట్టులందు
వనధి నీరాన దొరలు నమ్మణులనెల్ల
నంబుదంబులు వెలిగ్రాసె నరుగకనగ 4 -23

ఇంద్రగోపములు = ఒకరకమైన ఎర్రని పురుగులు.

మేఘములు (అంబుదములు) సముద్రములోని నీరు త్రాగగా (వనధి నీరు ఆనన్) సంద్రములోని మణులు కూడా ఆనీటితో పాటు మేఘముల పొట్టల లోనికి పోయినవి. అవి అరుగక వాటిని బయటకు కక్కివేసినవా (వెలిగాసె నరుగక + అనగ) అన్నట్లుగా పచ్చికబయళ్ళలో ఇంద్రగోపములు, నేరేడు పళ్ళు (జంబు ఫలములు) ఒప్పినవి.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

తే. **మోవి చెలువంబు గేదంగి పూవురేకు**
సోయగము నూపుకన్నుల సొబగు చికుర
బర్హిబర్హ ప్రభయు జూపి ప్రతిఘటించె
అంబుధరకాల సౌభాగ్య మంబుజాక్షి. 4 -24

అంబుధరకాల సౌభాగ్యము = వర్షకాలపు శోభ

వర్షాకాలపు శోభ మోవియను వృక్షపు అందముతోనూ, మొగిలిపూరేకు (గేదంగి పూవురేకు) సోయగముతోనూ, చంచలమైన (నెమలి) కన్నుల సొగసు (ఊపుకన్నుల సొబగు)తోనూ, నెమలి పింఛము (బర్హిబర్హ) అను కేశకాంతి తోనూ ఆ రాధాదేవిని (అంబుజాక్షిన్) ప్రతిఘటించెను.

కానీ ఈ అన్వయము ప్రకృతి కర్తృకముగా యున్నది. కానీ అది కవి హృదయము కానేరదని నా తలంపు. రాధాదేవిని కర్త జేసి ఆమె అందము ప్రకృతిని అధఃకరించుచున్నదనియే చెప్పుట సామాన్యము. కాని తద్వ్యతిరిక్తముగా చెప్పుట అతని ఆశయము కాదనిపించును. ఇట్లాలోచించినచో రాధాదేవిని కర్తగా అన్వయించుటకు అన్వయక్లేశమున్నదనిపించుచున్నది. దీనిపై కూడ పెద్దల స్పందనకై ఎదురుచూచుదును.

ఆ అంబుజాక్షి యగురాధాదేవి

తన పెదవి చెలువముతో మోవియను వృక్షము యొక్క చెలువమునూ (లేదా)

1. మోవి చెలువముతో మొగిలిరేకు సోయగమునూ

2. చంచలమైన కన్నుల (ఊపు కన్నుల) సొగసుతో మరియు కేశములతో - నెమలి పింఛమునూ

వర్షాకాల సౌభాగ్యమును ప్రతిఘటించెను.

ఇట్లు అన్వయించిన యెడల.... మోవికి మొగలిరేకుకూ పోలిక కుదురుటలేదనిపించుచున్నది. లేక మోవిని శ్లేషతో మోవి యను వృక్షమును ప్రతిఘటించెను అని చెప్పినచో

గేదగిరేకు సోయగమును చంచలమైన కనులతో ప్రతిఘటించినదనవలెను. అదియూ అంత సారస్యము లేదు.

నా ఆలోచనలు మీతో పంచుకొంటిని. అన్వయ క్లేశము తొలగించుటకు పెద్దల సహాయము కోరుచుంటిని.

కం. సలిలంపు వృద్ధజలధర
ములు పూనిన యూతకోల మొత్తముల క్రియన్
దొలు వానకాళు లెసగెన్
గలహంస కులంబులెల్ల గలకంబడగన్ 4- 25

అందమైన యూహ

ముసలి (!) మేఘములు నడుచుటకు పట్టుకున్న ఊత కర్రలవలె వానకాళ్ళు (వర్షపుధారలు) ఉన్నాయట. ఆ కర్రలను చూచు కలహంసలు భయపడెను.

అలం. ఉపమ.

శా. అద్రిగ్రావము లుర్వి రాల బలిఘోషా డంబరంబుల్ వియో
గి ద్రోహంబొనరింప వారినిధి కెంగేలంటగా వాహినుల్
భద్రేభ ప్రతిమానమూర్తి యగుచున్ బాథోధరశ్రేణి కుం
భద్రోణంబులు గ్రుమ్మరించె విమలాంభః పూర ధారావళిన్ 4 - 26

పాథోధరశ్రేణి = మేఘముల గుంపు (కర్తృవాచకము)

భద్ర + ఇభము = భద్రేభము –భద్రజాతి ఏనుగు

అద్రిగ్రావము = కొండరాయి

వర్షమును వర్ణిస్తున్నాడీ పద్యంలో.

మేఘములు భద్రజాతి గొప్ప ఏనుగులవలె కుంభములతో ద్రోణములుగా నిర్మలజలములను ధారలుగా కొండరాళ్ళు భూమిమీద పడునట్లుగా, బలమైన గర్జనలతో (బలిఘోష + ఆడంబరము) వియోగిజనములు కలతపడునట్లు, నదులు సముద్రుని హస్తమునంటునట్లు క్రుమ్మరించెను.

దీనిలో కుంభములతో క్రుమ్మరించుటను కుంభవృష్టి యనీ కుండపోత యనీ అనడం వాడుకలోనిదే. ద్రోణము అనునది వర్షము కొలుచుటకు ఒక పరిమితి. ఒక దిక్కు (దుక్కు) వాన, రెండు దిక్కుల వాన అని లెక్కించినట్లు ఇన్ని ద్రోణముల (తూముల) వాన యనికూడ లెక్కించుట కలదు.

కం. పాపట తెరవున డిగి నా
సాపుట ముక్తాఫల ప్రచారంబై రా
థా పృథు వక్షోరుహముల
పైపై ప్రథమోదబిందు పటలము నిగిడెన్ 4 - 27

తొలకరి చినుకులు రాధ సీమంత మార్గమున దిగి ఆమె ముక్కుపుడక ముత్యములవలె విలాసము చూపి, ఆమె పెద్ద వక్షోజములెక్కి నిలచెను. పర్వతారోహకులు గర్వముగా నిలిచినట్లు అనడం అన్నమాట.

అలం. స్వభావోక్తి, ఉపమ

పెరిగి సూచీముఖా భేద్యంబులగు నంధ
కార ధారాచ్ఛటల్ గారుకొనిన
గర్ణజ్వరాపాదకంబులై దంభోళి
గంభీర రవములు గడలుకొనిన
ముజ్జగంబుల ముచ్చమునిగింపగాజాలు
నీద గాడుపులు బిట్టెదురుకొనిన
దుర్దమ కర్దమ స్తోమసంఛన్న భూ
ముల సోనవానలు ముంచుకొనిన

జెదర కరిగాల కన్ను వచ్చిన విధాన
నాధ సంకేతములకేగు నడికి రేలు
కాయ సంభవ బాధాసహాయమగుచు
స్వైరిణీ కోటి నిర్భయ స్వైరధాటి 4 - 28

ఈ పద్యమున స్వైరిణీసమూహము యొక్క తెగువ వర్ణిస్తున్నాడు. పై పద్యములన్నీ రాధాదేవి తపముతో పాటు ఎడనెడ ఋతు ప్రకృతి తదితర విషయములను సమగ్రంగా రూపు కట్టిస్తున్నాడు రామకృష్ణుడు.

1. సూచీముఖము = సూదిమొన

సూదిమొనకు కూడా అభేద్యమైన (సూదిమొన మోపుటకు కూడా సందులేని చీకటి తెరల గుంపులు వ్యాపించినా సరే

2. దంభోళి = వజ్రాయుధము

కర్ణజ్వర + ఆపాదకము = చెవులకు బాధ కలిగించునవి

వజ్రాయుధ రవములవంటి ఉరుములు చెవులకుబాధ కలిగించుచున్ననూ సరే

3. ముచ్చ మునిగించు = మునగదీసు కొనునట్లు చేయు

ఈద గాడుపు = ఈదరగాలులు

మూడు జగములనూ మునగదీసుకొనునట్లు చేయు చలిగాలులు వేగముగా వీచినా సరే

4. ముసురు వానలు (సోనవానలు) ఎడతెగని బురద (దుర్దమ కర్దమము) భూమియందంతటా నింపివేసినాసరే

5. చెదరకుండా అరికాలిలో వీరికి కన్నున్నదా అన్నట్లు (దారి తప్పిపోకుండా) సరియైన దారిలో మన్మథబాధయే సహాయముగా స్వైరిణులు (కులటలు) అర్ధరాత్రమున విటులు నిర్దేశించిన సంకేతస్థలములకు పోవుచుండిరి.

అలం. విశేషోక్తి, లోకోక్తి

కం. త్రిదశ గురుప్రతిమానులు
నిది పగలిది రాత్రియనుచు నేరుపరుపలే
రు దళిత హరినీలమణి
చ్ఛదనీలము మొగులు సూర్యచంద్రుల గ్రింగన్ 4 - 29

కోయబడిన హరినీలమణి (దళిత హరినీల) వంటి కాంతి కలిగిన మేఘము సూర్య చంద్రులను కప్పివేయగా బుద్ధిలో బృహస్పతులంటటి వారు కూడా (త్రిదశగురు ప్రతిమానులు) ఇది పగలో ఇది రాత్రో గుర్తుపట్టలేకపోవుచున్నారు.

కం. తరణి లయానంతరమున
గర మమరు దిగంతములను ఖద్యోతంబుల్
మరలగ దైజస సృష్టికి
బరమాణు చయంబు గూడబడు చందమునన్ 4 -30

తరణి = సూర్యుడు

ఖద్యోతములు = మిణుగురులు

సూర్యాస్తమయమై చీకటి వ్యాపించినది. అపుడు మిణుగురు పురుగులు సంచరింపదొడగినవి. అవి ఎట్లున్నవి?

తిరిగి తేజస్సు సృష్టించుటకు వెలుగు పరమాణువులను దిక్కులలో దగ్గరకు చేర్చుచున్నట్టు (కూడబెడుతున్నట్లు) కనిపించును.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష

సీ. **ఇంద్రచాపంబు గాదిది మౌళితలమున**
సవరించు బర్హి పింఛంబుగాని
భిదుర గోషంబు గాదిది పాంచజన్య సం
జాత గంభీర ఘోషంబు గాని
యాశ్రయించిన బలాకావళి గాదిది
హారి ముక్తాహార యష్టిగాని
యిది కోలమెరుగుగా దుదిరిబంగారంపు
బసిమి గ్రమ్మెడు పచ్చపట్టుగాని

తే. **వృష్టి కాదిది కరుణాంబు వృష్టిగాని**
నీలమేఘంబు గాదిది నీలవర్ణు
డౌర! నాప్రోల బ్రత్యక్షమయ్యె ననుచు
హర్ష పులకిత తనువయ్యె నవ్వధూటి! 4 –31

రాధాదేవి తపస్సు చేయుచున్నది. ఆమె కృష్ణుని రూపు మనసునందెల్ల నిండించుకున్నది. ఆమెకు ఏది చూచిననూ కృష్ణమయమైనది. ఆమెకు ప్రకృతి నిండుగా కృష్ణుడే కనబడుచున్నాడు. ఆ అవస్థ వర్ణిస్తున్నాడీ పద్యంలో

1. ఇది ఇంద్రచాపము కాదు. కృష్ణుడు తలపై ధరించు నెమలిపింఛము

2. భిదురము = వజ్రాయుధము, పిడుగు

ఇది పిడుగు చప్పుడు కాదు. కృష్ణునిచేతి పాంచజన్య శంఖముయొక్క గంభీర రవము.

3. బలాక + ఆవళి – కొంగలగుంపు

యష్టి = హారముల పేట.

ముక్తాహారము = ముత్యాలదండ.

ఇది (ఆకాశమును) ఆశ్రయించిన కొంగలబారులు కావు. కృష్ణుడు ధరించిన ముత్యాలహారములోని పేటలు.

4. కోల = బాణము, వంపుగల్గిన

ఇది వంపులమెరుపు కాదు. స్వామి ధరించిన పచ్చని వస్త్రపు మేలిమి బంగారపు కాంతి.

5. ఇది వర్షము కాదు. స్వామి వారి కరుణాంబు వృష్టి.

ఇది నీలమేఘము కాదు. ఔరా! ఇది సాక్షాత్తు నీలివర్ణుడైన కృష్ణుడే నా యెదుట ప్రత్యక్షమయ్యెనని ఆ రాధాదేవి సంతోషముతో తనువెల్ల పులకించి పోయినది.

అలం. అపహ్నుతి.

అపహ్నవము లక్షణము

ఉపమ చెప్పి ఉపమేయము కాదిది ఉపమానమే అని చెప్పినచో అది అపహ్నవాలంకారమగును. దీనియందు

ప్రాగారోపము, అపహ్నవారోపము, ఛలాది అను విధములు కలవు.

ఇక పద్యమునందు ఈ అలంకారమును గుర్తించుదము.

ఇంద్రచాపంబు గాదిది మౌళితలమున సవరించు బర్హిపింఛంబు గాని....

దీనిలో ఇంద్రచాపము ఉపమేయము. బర్హిపింఛము ఉపమానము. ఇచట ఇది ఉపమేయము (ఇంద్రచాపము) కాదని, ఉపమానమే (పింఛము) అని చెప్పుటచే అపహ్నవాలంకారము. ఇట్లే మిగిలిన పాదములన్నీ అన్వయించుకొనవలెను.

ఇది ఇంద్రచాపము కాదు అని మొదట అపహ్నవము చెప్పి తరువాత బర్హిపింఛమును అరోపమును చెప్పెను. కావున ఇది "అపహ్నవారోపము" అవుతుంది.

మిగిలిన పాదములన్నింట ఇట్లే చెప్పబడినది.

ఇట్లనవరత ధ్యానధారా ప్రవాహ మగ్న హృదయ యగు నా గగనావలగ్నకు నిఖిల జగద్వలయంబును విష్ణుమయంబై తోచె నంత భక్తవత్సలుండగు శ్రీవత్స వక్షుండు 4 -32

అనవరతము = ఎల్లపుడూ

గగన + అవలగ్న = గగనావలగ్న - దీనికి రెండర్థములు. ఆకాశము వంటి నడుము గల రాధాదేవి. ఎల్లప్పుడూ ఆకాశము వంక చూపు నిలిపిన రాధాదేవి.

తాత్పర్యము సుగమము.

సీ. **అరచంద్రులోని చిహ్నాంశకంబును బోలె**
నుదుట కస్తురిబొట్టు పదను కొనగ
గగనంబు నందలి ఖరమరీచియు బోలె
నురమున కౌస్తుభం బొరపు మీర
సురభూజ శాఖల జుట్టు తేటులుబోలె
గేల బచ్చుల కడియాలు మెరయ
గొదమ సంపెగ మొగ్గతుద బొన్నవిరి వోలె
ముక్కున ముంగర ముత్తెమమర

తే. **నీలగిరి గప్పు వెన్నెల నిగ్గు బోలె**
నవకమగు మేన హరిచందనంబు వొదువ
వివిధ మణిభూషణ ప్రభల్ వెలయ ఫలిత
కల్పతరు లీల రాధ యగ్రమున నిలిచి. 4- 33

రాధకు శ్రీకృష్ణసాక్షాత్కారము

1. చంద్రవంకలోని చిన్నమచ్చవలె స్వామి నుదుట చిన్న కస్తురిబొట్టు చెమ్మగిల్లగా....

స్వామి నుదురు అరచంద్రుడు. దానిలో మచ్చ కస్తూరిబొట్టు. చంద్రునిలోని అమృతము వలన మచ్చ (బొట్టు) చెమ్మగిల్లినది.

2. ఖరమరీచిక = సూర్యుని కాంతి.

ఒరపు = కాంతి.

ఆకాశము నందు సూర్యుని కాంతివలె స్వామి వక్షమున కౌస్తుభమణి కాంతి పరచుకొనగా.....

స్వామి వక్షము నీలాకాశము. కౌస్తుభము సూర్యుడు.

3. సురభూజము = కల్పతరువు.

కల్పవృక్షపు శాఖలచుట్టూ మూగిన తుమ్మెదల వలె స్వామి చేతులకు పచ్చలు పొదిగిన కంకణాలు ఒప్పగా.......

స్వామి చేతులు కల్పభూజములు. పచ్చల కడియాలు తుమ్మెదలు.

4. లేత సంపగిమొగ్గ చివర పొన్నపువ్వులా స్వామి ముక్కు చివర ముక్కుపుడక యొక్క ముత్యము అమరగా......

స్వామి ముక్కు లేతసంపగి మొగ్గ. దానిముంగర ముత్యము పొన్నపువ్వు.

5. నల్లని కొండపై ఆక్రమించు వెన్నెల కాంతి వలె స్వామి వారి మృదువైన (నవకమగు) శరీరముపై పచ్చనిగంధపు (హరిచందనము) పూత వెలుగగా.....

స్వామి మేను నీలగిరి. హరిచందనము దానిపై పరచుకొన్న వెన్నెల వెలుగు.

6. వివిధ మణిభూషణములు ధరించి ఫలములతో కూడిన కల్పతరువు వలె.....

స్వామి కల్పతరువు. మణిభూషలు ఫలములు

యిట్లు రాధ సమీపమున (అగ్రమున) స్వామి నిలిచినాడు.

అలం. సంపూర్ణ ఉపమకు ఈ పద్యం ప్రబలోదాహరణము. ప్రతి పాదమున ఉపమానము, ఉపమేయము, ఉపమావాచకము, సమానధర్మము కూర్చబడినవి.

సీస పాదములందు, ఎత్తుగీతిలోనూ ఒక్కొక్క పాదమున ఒక్కొక్క విషయము సమగ్రముగ చెప్పబడుచుండుటవలన సమతాగుణము కలదు.

సులభముగా అర్థము స్ఫురించు విధానము వలన ద్రాక్షాపాకము ఇందు కలిగి మాధుర్యగుణము కూడ సంతరించుకొన్నది.

ఉ. **శ్రీదనరన్ గృపారసము చిల్క దపోనల జాయమాన హృ**
ద్ఖేదము మానిపించి తనకేలను గేల్దెమలించి నిర్భరా
హ్లాద మెలర్ప నయ్యువతి నర్ధశరీరము నట్లు ప్రోచె న
య్యాదవ రాజవంశమణి యద్రిజనేలిన శూలిపోలికన్ 4 - 34

శ్రీ = శోభ

తపః + అనలము = తపోనలము

శోభావహమైన ప్రకాశముతో కృపారసము చిలుకుచూ కృష్ణుడు దర్శనమిచ్చాడు. తనచేతితో రాధచేతిని స్పృశించి కదిలించాడు (కేలు + తెమలించి). ఆమె తపస్సుచేయుట వలన హృదయమున పొందిన ఆయాసము (హృత్ఖేదము) మానిపించాడు.

శివమహాదేవుడు పార్వతీదేవిని ఏలుకొన్నట్లుగా ఆమెకు అర్థశరీరము ఇచ్చినాడా అనునట్లు ప్రోచినాడు. అనగా దగ్గరజేర్చి ఆమెను ఆదరించెననుట.

రామకృష్ణుడు పూర్వాశ్రమమున శైవునిగా యుండి పిదప వైష్ణవుడైనాడనుప్రతీతి గలదు. తొలుత రామలింగని పేరుతో ఉద్భటారాధ్య చరిత్రవ్రాసి, రామకృష్ణుడై పాండురంగ మహాత్మ్యము వ్రాసినాడందురు. పూర్వపు

శైవ వాసన వల్ల శివునిపోలిక ఇచట తెచ్చినాడు. క్రిందటివారము రాధ తపస్సు హిమకన్య తపస్సును పోలియున్నదని సారధులు శ్రీకుమార్ గారు అనియుండిరి కదా.

కం. రాధాసంగమ ముదితుని
మాధవుగని యోటుపడిన మాడ్కి దెరలెశం
పాధరము తనదు వర్ణము
బాధిత మగునేని వెలకబారు ఘనుండున్ 4- 35

రాధను చేరుటచే సంతోషించిన మాధవుని చూచి మేఘము (శంపాధరము = మెరుపును ధరించునది = మేఘము) ఓడినదై (ఓటుపడి) కలతచెందెను (తెరలెన్).

దీనిని సమర్థిస్తూ ఒక మాట చెబుతున్నాడిక్కడ. తన రంగు కనుక బాధింపబడినచో ఎంతటి ఘనుడైననూ వెలవెలబారును కదా (వెలుకబారు)

ఇక్కడ 'వర్ణము' అను పదమునకు రెండర్థాలు. రంగు అని ఒక అర్థం. తన రంగు వెలిసిపోతే ఎంతటి గొప్ప వస్తువైనా (ఘనుడైన) వెలవెలబారుతాడు. ఇచట ఘనుడైన అనునపుడు శ్లేష. ఘనుడు = గొప్పవాడు. ఘనుడు = మేఘుడు.

వర్ణము అనగా 'కులము ' అని రెండవ అర్థం. కులము వలనబాధితుడైతే వాడు వెలివేయబడతాడు (వెలుకబారు).

అలంకారములు

మేఘమునకూ మాధవునకూ పోలిక వలన ఉపమాలంకారము.

వర్ణము (రంగు, కులము), ఘనుడు (గొప్పవాడు, మేఘము) వెలకబారు (వెలవెల బోవు, వెలివేయబడు) ఇలా పదములకు రెండేసి అర్థములతో రెండు భావములు సాధించబడుట వలన శ్లేష

రాధాసంగమ ముదితుడు = రాధను కూడిన కృష్ణుడు అగు మాధవునికి పోలికగా శంపాధరము = మెరుపును కూడిన మేఘము అను సాభిప్రాయ

విశేషణము వాడుటచే పరికరము

కం. **నీలాంజన వర్ణుడు రాధా**
లీలావతి బెనంగి తనరెడు కరణిన్
గాలము శరత్సమాగమ
హేలా సౌభాగ్యమహిమ నేపు వహించెన్ 4- 36

నీలాంజనవర్ణుడు = కాటుకవంటి నల్లని రంగువాడు = కృష్ణుడు.

కాలము = సమయము, నల్లనిది.

నల్లని కృష్ణుడు తెల్లని రాధను కూడి అతిశయించినట్లుగా కాలము వెన్నెలసమయము (శరత్తు అను ఋతువు) ను కూడి ప్రకాశించెను.

అలం. ఉపమ.

సీ. **కలక నీరెంతయు గతకల్మషము జేసె**
గతకా ఫలమురీతి కలశసూతి
పాపటదీర్చె భూభాగంబునాశ్యాన
శాదంబు శకటౌఘ చక్రధార
శిఖి తాండవము కళాశిగజేసి సడలించె
గరకుటీకల పేరి గాసెబిగువు
లుడిగిన జడివాన లుదయించె వెండియు
గరిఘటా మదవృత్తి కైతవమున

తే. **రెల్లు శోభిల్లె మంకెనలుల్లసిల్లె**
కాలకంధర వాహమ్ము గజ్జురేగె
ముదిత శతగోప కన్యకా వదనతులిత
లలిత రుచి బొల్చె రాకా కళాధరుండు. 4- 37

శరదృతు వర్ణన

1. వర్షాకాలంలో వర్షాలు కురిసి జలములు బురదలైపోతాయి. శరత్తు వస్తే వర్షాలు ఆగిపోయి నీరు బురదతేరి నిర్మలంగా తయారవుతాయి. ఇది ప్రకృతిలో జరిగే పరిణామం.

శరత్కాలంలో ఉదయాన్ని తూర్పు దిక్కున సూర్యోదయానికి పూర్వం ఒక కాంతిమంతమైన నక్షత్రం కనిపిస్తుంది. ఇది అగస్త్యతార. ఈ చుక్క పొడిచే సమయానికి బురదనీరు కలకతేరి నిర్మలంగా అవ్వడం మన పూర్వీకులు అనుభవపూర్వకంగా తెలుసుకున్నారు. అందుచేత ఈ అగస్త్య నక్షత్రాన్ని 'ఇండిప కాయ చుక్క' అని పల్లెటూర్లలో ముద్దుగాపిలుచుకుంటారు. ఇండిపకాయ బిందెలో అరగదీస్తే నీటి బురద విరిగి నీరు తేటగా అవుతుంది. దాన్ని పద్యంలోకి తెచ్చాడు రామకృష్ణుడు.

కలకనీటిలోని కల్మషము తీసివైచి ఇండిపకాయవలె (కతకా ఫలము వోలె) అగస్త్యుడు కనిపించాడు. (కలశ సూతి = కుంభసంభవుడైన అగస్త్యుడు)

2. వర్షాకాలంలో పల్లెల్లో బురదగా ఉండి బాటలు ఉండవు. శరత్తు రాగానే బురదల్యు ఇంకి బళ్ళబాటలు ఏర్పడతాయి. అదేవిషయం చెబుతున్నాడు. భూమాత యొక్క ముఖముపై బురద ఎండిపోగా (ఆశ్యానశాదము = ముఖమున ఎండిన బురద) శకటముల చక్రముల అంచులు (శకటౌఘ చక్రధార) పాపట తీర్చినవి.

3. వర్షాకాలమున ఈకల పంచ నడుమునబిగించి ఆడనెమళ్ళు నాట్యము చేసినవి. శరత్తులో ఆకాశమున మేఘములుండవు. నిర్మలాకాశం కనబడుతుంది. అందుచేత కొంచెం ఈకల పంచె నెమళ్ళు సడలించుకుని విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నవట. ఎంత చమత్కారమైన మాట. ఇక్కడ ఇంకొక విశేషము ఉంది.

కళాసి అను పదమునకు విసుగు అని ఒక అర్థము. నెమలి తాండవము కళాసిగజేసి అనుచో ..... విసుగుపుట్టు నట్లు జేసి అని అర్థము వచ్చును.

కళాసి ... ఉర్దూ పదము. దాసీజననమునకు ఉపయోగించు మాట. శిఖి తాండవము కళాసిగ జేసి అనునపుడు ... ప్రకృతికి దాసి గా లోబడి నర్తించి అని ఒక అర్థము వచ్చును.

కాళాసి అనగా తాండవము చివర ప్రదర్శించు అంశము అని సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువున కలదని బులుసువారు వ్రాసిరి. తాండవమున చివరిగా కళాసి ప్రక్రియను ప్రదర్శించి శిఖి సమూహము శరత్తున విశ్రాంతి తీసుకొనుచున్నవన్నమాట.

కరకుటీకల కాసె అనడంలో మరొక ఔచిత్యం ఉంది. ఒక పనిచెయ్యడానికి ఉద్యమించాలనే అర్థంలో "నడుము బిగించండి" అనడం కద్దు. ఏదైనా కష్టపడి పనిచెయ్యాలంటే పంచెకట్టు వదులైపోకుండా కాసె బిగించేవారు పూర్వీలులు. ఇక్కడ ఒక వర్షఋతువంతా నాట్యము చెయ్యాలి కనుక పింఛము అను కాసె బిగించడం చక్కగా అమిరింది నెమళ్ళవిషయంలో.

4. శరత్తులో మరియొక విశేషం ఉంది. వర్షాలు పడవని చెబుతారు కానీ శరత్తులో అకస్మాత్తుగా చెప్పాపెట్టకుండా మేఘాలు లేకుండ ఒక్కొక్కసారి జల్లులు పడడం కద్దు. దీనిని కూడా వదలకుండా పట్టుకున్నాడు రామకృష్ణుడీ పద్యంలో.

పోయేయి అనుకున్న వానలు ఏనుగుగుంపుల మదజలం రూపంలో (కైతవము = మిష, మాయ) కురుస్తున్నాయి. ఔచిత్యం చూడండి. ఏనుగులకూ మేఘాలకూ పోలిక ప్రసిద్ధం.

6. రెల్లు గడ్డి శోభించింది. మంకెన పూలు పూసినవి. ఎద్దులు (కాలకంధరుని వాహనములు - శివుని వాహనములు) మదమెక్కినవి (గజ్జురేగె).

శతగోపుని కూతురగు రాధ యొక్క ముద్దులమోము యొక్క కాంతివంటి కాంతితో పున్నమచంద్రుడు ప్రకాశించాడు.

ఇదీ కవిత్వమంటే. వర్ణన చేసేటపుడు కథతో జోడించడం మహాకవుల

లక్షణం. చివరలో పద్యాన్ని కథలోనికి (రాధ తపస్సిద్ధి) లోనికి లాగుకుని వచ్చేడు రామకృష్ణుడు చాకచక్యంగా.

చాలా అందమైన పద్యం

అలంకారము : ఉపమ , స్వభావోక్తి.

కం. చనుమొలకలు గల కన్యా
జనముల బురుడించె బద్మసరసీ రేఖల్
ననవిలుతు మిట్టకోలలు
వనరుహ ముకుళములు గానవచ్చుట కతనన్. 4 – 38

మిట్టకోలలు = కొంచెము గుండ్రముగా మొద్దుగా నుండు బాణములు.

మన్మథుని మిట్టకోలలు అగు తామర మొగ్గలు పద్మసరస్సులలో లీలగా కనవచ్చెను. అందుచే ఆ సరసీరేఖలు కన్యాజనముల మొలకచన్నులను పోలియుండెను (పురుడించెన్)

అలం. ఉపమ.

కం. అల రాధికాధరాధర
దళమున యదుభర్త నినుచు దంతక్షత రే
ఖలువోలె గ్రొత్త మంకెన
యలరులపై దేటులమరె నాసమయమునన్ 4 – 39

రాధిక + అధర + అధరదళము = రాధ యొక్క క్రింది పెదవి అను చిగురాకు.

అక్కడ శరత్తులో లేతమంకెన పూలపై తుమ్మెదలు వాలినవి. అవి ఎట్లున్నవి? రాధయొక్క క్రిందిపెదవి అని చిగురాకుపై కృష్ణుడు (యదుభర్త) చేసిన దంతక్షతరేఖల వలె నున్నవి.

అలం. ఉపమ

తే. పాంచజన్యంబు రాధికా చంచలాక్షి
కంధరకు నోడి యెచటనో క్రాగిపోవ
తద్గతధ్వని తద్భర్త దాయ యనియొ
చేరె వృషభంపు కంఠ కుటీరవాటి! 4 - 40

రాధిక యొక్క మెడకు (కంధరకు) సాటి రాలేక పాంచజన్యము అను కృష్ణుని శంఖము ఓడిపోయినది. (స్త్రీల కంఠమును శంఖముతో పోల్చుట సామాన్యము)

అది ఎచటికో పోయి అవమానం పాలైనది.

మరి దాని ధ్వనియో? అది పోయి కృష్ణునికి శత్రువని కాబోలు (దాయ యనియొ) వృషభము యొక్క కంఠము అను కుటీరమును చేరినది. (ఎద్దు రంకె శంఖధ్వని వలె గంభీరమై యుండును కదా)

కృష్ణునకు ధేనుకాసురుడు శత్రువు. అందుచే శంఖారావము శత్రువును చేరెనట. శత్రువు యొక్క శత్రువు మిత్రుడగునందురు కదా. శంఖమును రాధ మెడకదా ఓడించెను? అయినాసరే రాధకు కృష్ణుడు మిత్రుడు. అందుచేత పాంచజన్య ధ్వని వృషభమును చేరెనని సరిపెట్టుకొనవలెను.

తే. పుండరీకుని రక్షింప భూమిభార
మణప నవనీతలంబున నవతరిలిన
యల్లుని గురించి వచ్చు దుగ్ధాబ్ధి యనగ
జంద్రికా పాండు జలధరచ్ఛాయ వొదలె! 4 - 41

పుండరీకుడు అను భక్తుని రక్షించడానికి విష్ణువు భూమి మీద అవతరించాడు. విష్ణువు మామగారైన పాలసంద్రము (దుగ్ధాబ్ధి) తన అల్లుడిని చూడడానికి వచ్చిందా అన్నట్లు శరత్కాల మేఘముల యొక్క తెల్లని కాంతి ఒప్పినది. వైకుంఠము ఊర్ధ్వలోకము అచటి నుండి క్రిందికి వచ్చు పాలసంద్రమువలె తెల్లని వెన్నెల/ మేఘకాంతి కలదనుట ఔచితీసహము.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

సీ. కలుగకుండిన నేమి కడిమి పువ్వులతావి
ననిచిన మరువమెంతటికి నోప?
దొదవకుండిన నేమి మదకేకి నటనంబు
చాలదె యంచల సంభ్రమంబు?
మెరవకుండిననేమి మెరుగుల పొలప మే
తన్మాత్రములె శాలిధళధళములు?
సుడియకుండిననేమి సోనవానల పెల్లు
గజదాన వృష్టికి గడమ కలదె?

కారుకాలాన గలిగిన గౌరవంబు
చౌకయై తోచె శరదృతు సౌష్ఠవమున
నురిలి తొల్లిటి యధికారి యోసరిలిన
వెనుక యధికారి యవికావె విభవకళలు?! 4 - 42

శరదృతు వర్ణన కొనసాగుతున్నది

వర్షఋతువులో ఉండే అందాలు పోయినవి. వాటి స్థానే శరదృతువులో కొన్ని కొత్త అంశాలు చోటుచేసుకున్నాయి. ఆ విషయం చమత్కారమైన కవితావాక్యాలతో ఆవిష్కరిస్తున్నాడు రామకృష్ణుడీ పద్యంలో.

1. వర్ష ఋతువులో కడిమి పువ్వులు పూచేవి. ఇపుడు శరత్తులో కడిమిపువ్వుల వాసన రావడంలేదు. సరే కడిమిపూల వాసన లేకపోతేనేమి? చిగిరించిన (ననిచిన) మరువము వాసనలున్నాయి కదా. (ఎంతటికి సరిపోదు... ఎంతటికినోపదు? ఎంతటికైనా సరిపోతుందనడం)

2. మదించిన నెమలి నాట్యము (మదకేకి నటనంబు) ఇప్పుడు లేకపోతే ఏమి? హంసల సంభ్రమము చాలదా?

3. మెరుపులు మెరవకపోతేయేం? శాలిధాన్యపు (మేలిరకం ధాన్యం) తళతళలు

తక్కువా యేం?

4. చక్కని చిరుజల్లులు పడకపోతే మాత్రమేమి తక్కువ? ఏనుగులుమదజలమును వర్షిస్తున్నవికదా?

5. వర్షాకాలమునకు గల గొప్పదనము సరిగ్గా ఆలోచిస్తే శరత్తులో ఇంకా చౌకగా లభిస్తున్నది. అంటే వర్షాకాలంలో దొరికేవన్నీ ఈ శరత్తులోనూ వానికన్న శ్రేష్ఠమైనవి ఇంకొంచెం చౌకగానే దొరుకుతున్నాయి. అనగా శరత్తు తనధర్మములు చూపుతూ వర్షాకాల ధర్మములనూ చూపజాలుచున్నది.

ఒక అధికారి తాను ఉద్యోగమునుండి తప్పుకున్నాడనుకోండి. వాని అధికారములన్నీ ఆ తరువాత వచ్చే అధికారికి దఖలుపడతాయి కదా. ఆ వైభవాలన్నీ తరువాత వచ్చేవాడికి దక్కినట్టే వర్షాకాల విభవముశరత్తుకు దక్కినది.

అలం. విభావన. అర్థాంతరన్యాసము.

ఉ. పాడియు బంటయుం గలిగి పంకవిహీన మనోహరాంబువుల్
వేడినచోటనెల్ల ప్రభవింపగ భానుడు శీతభానుడున్
గాడిన మేఘకాళిమ వికారము దూరము సేయనెంతయున్
నాడెము జూపె శారదదినంబులు నిర్మల మౌక్తికాకృతిన్ 4- 43

శరత్తులో పాడి పంటలు చక్కగా ఉన్నాయి. కావలసినచోట నెల్లా నిర్మలమైన జలములు (పంకవిహీన మనోహరాంబువుల్) దొరుకుతున్నాయి. సూర్యుడూ, చంద్రుడూ (శీతభానుడు) మేఘాలలో నాటుకొన్న (గాడిన) నలుపును తొలగిస్తున్నారు. నిర్మలమైన వెన్నెలదినాలు గొప్పదనము చూపుతున్నాయి (నాడెము జూపె)

సీ. రక్ష గట్టిరి మహీరమణులశ్వములకు
భూరి నీరాజన పూర్వకముగ
ఫలక గ్రహణము జౌపదముల గరిమంబు

బరగె బాలకులకు గురువులిండ్ల
దుమికి చిచ్చరతోరణములు దూరినవారు
దూరరైరి కృతాంతు తోరణముల
భుజియించె బ్రజ భుజాభోజనంబులు సిగ
బంటిగా దొలు క్రొత్తవంటకములు

తే. నఖిల దిగ్జయ కాంక్ష పుష్పాయుధుండు
వెలి గుడారంబులో వచ్చి విడిది జేసె
మురళి మ్రోయించె ద్రిభువన మోహనముగ
రాధ కింపుగ నాదినారాయణుండు ! 4 - 44

శరదృతు వర్ణన కొనసాగుతున్నది

1. మహీరమణులు = రాజులు

పెద్ద పెద్ద హారతులిచ్చి అశ్వములకు రాజులు రక్షలు కట్టిరి. శరదృతువులో దసరాకు వాహనపూజలు ఆనవాయితీ. పూర్వం రాజులు శరదృతువులో దండయాత్రలకు బయలుదేరేవారు. ఈ రెండు సందర్భాలను ఇక్కడ ప్రస్తావించాడు.

2. గురుకులాలలో చిన్నపిల్లలకు అక్షరాభ్యాసాలు చేశారు. దీనినే పలకలు పట్టించడం (ఫలక గ్రహణం) అన్నాడు. ఇంకా గురుకులాలలో దసరా పద్యాలు చదివించి వీధులలో గిలకలతో ఊరేగి అయ్యవార్లు దసరా మామూళ్ళు వసూలుచేసుకోవడం రివాజు. దానినే “చౌపదముల గరిమంబు” (పద్యాలు అని కాబోలు) అన్నాడిక్కడ. అక్షరాభ్యాసాలు, దసరా గిలకల పండుగలూ గురుకులములలో జరిగినవి.

3. శరదృతువులో కార్తికపౌర్ణిమకు జ్వాలాతోరణాలు (చిచ్చర తోరణములు) కడతారు. వీటి క్రింద నుంచి దూరినవారికి యమలోకపు ద్వారము క్రిందనుడి పోవు అగత్యము కలగదని ప్రతీతి. (కృతాంతుడు = యముడు)

4. కార్తిక ఆదివారాలు వనభోజనాలకు ప్రతీతి. అక్కడి వారు పీకలవరకూ (సిగబంటిగా) క్రొత్తవంటకములు భుజించినారట.

5. మన్మథుడు అన్ని దిక్కులూ జయించాలనే కాంక్షతో తెల్లగుడారములో విడిది చేసినాడట. వెలిగుడారము అనుదానికి మరియొక అర్థమున్నది. బయట (ఊరి పొలిమేరలలో వేసిన) గుడారము. అనగా రాధ పొంతనే మదనుడు పొంచియున్నాడనుట.

6. అపుడు మూడూలోకాలనూ మోహింపజేసే విధముగా కృష్ణుడు మురళీగానము జేసెను.

ఇట్లు నిజ జలమజ్జజ్జంతుజాలములకు ఋణత్రయ మోచనహేతువగు ఆ ఋణవిమోచన తీర్థంబునం దపంబు జేసి రాధ కృతార్థయయ్యె. అయ్యాదవ కిశోరుండును గృశోదరీసహాయుండై మాయాశబలితుండగు జీవపురుషుని వరుసన వివిధ భోగపరాయణుండై ప్రవర్తించుచుండె. నయ్యెడ పుండరీకుని ప్రకారంబాకర్ణింపుము.

వచనం. 4 - 45

తనజలములలో నిమజ్జనమాడిన జంతుజాలములకు మూడు ఋణముల నుండి రక్షించునట్టి ఆ ఋణవిమోచన తీర్థమున తపస్సుచేసి రాధ కృతార్థురాలైనది. ఆ కృష్ణుడు ఆమెతో కలిసి మాయలోబడిన జీవాత్మవలె భోగములనుభవంచుచూ కాలము గడుపుతున్నాడు. ఇక పుండరీకుని కథ చెబుతాను విను ... అని శివమహాదేవుడు నారదునకు చెప్పుచున్నాడు.

ఋణత్రయము = దేవఋణము, ఋషిరుణము, పితౄణము.

కం. ఉపమింపగరాని తప
స్తపమున గడువాడి మీరు ధరణీ సుమన
స్తపనుడు కమల వికాసం
బెపుడును నుడివోని తావి నింపువహింపన్ 4 - 46

తపః + తపనమున = తపస్తపనమున = తపస్సు అను వేసవి యందు.

ధరణీ సుమనః + తపనుడు = ధరణీసుమనస్తపనుడు = బ్రాహ్మణుడు అను సూర్యుడు.

చెప్పలేనంతటి (ఉపమింపరాని) ఉగ్రతపమను వేసవిలో ఆబ్రాహణుడు సూర్యునివలె ఒప్పుతున్నాడు. సూర్యుని రాక వలన కమలములు వికసిస్తాయి. ఈ తపమాచరించే పుండరీకుడే సూర్యుడైనాడుకదా. అచట కమలములు వికసించి సువాసనలు చిందుచున్నవి అని ఒక అర్థం. ఆ పుండరీకుడు సూర్యుడు కనుక అతని మనస్సు అను కమలము విష్ణుభక్తి యను సువాసనలు వెదజల్లుచున్నదని శ్లేష.

కం. అద్య శివాధిష్ఠితమై
యుద్యజ్జ్యోతిర్విలాస యుతమై స్వశిరః
పద్యోద్భవమై కడు నన
వద్యమునౌ దశశతార వనజము నందున్ 4 - 47

ఆద్య శివ = పరమాత్ముడు

పరమాత్ముడు అధివశించినదై, వెలుగుచున్న జ్యోతి యొక్క విలాసము కలదై, తన శిరస్సులో పుట్టిన దోషరహితమైన (అనవద్యము)సహస్రార పద్మమునందు.... తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

చం. జొటజొట ధారగా వడియుచుం గడలెత్తు సుధారసంబు గ్రుం
గుటగుట నప్పటప్పటికి గ్రోలుచు నాలుగు రెండుమూలలన్
గుటిలత దాల్చు భోగిని గగుర్పొడవించుచు దక్షిణశ్రవ
స్తట విసరత్పయోద నినదంబున జొక్కుచు మబ్బు గ్రక్కుచున్ 4 - 48

పుండరీకుడు తన సహస్రార పద్మము నుండి జొటజొట స్రవించుచున్న అమృత రసంబు గుటగుటా త్రాగుచూ, ఎనిమిది దిక్కుల వంగిన (నాలుగురెండు మూలల కుటిలత) కుండలి గగుర్పాటు కలిగించగా, కుడిచెవి లో వినిపించు

మేఘధ్వనులకు ఆనందిచుచు, చైతన్యము తప్పుచు (మబ్బు గ్రక్కుచున్)........ తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

ఈ పద్యములో కుండలినీ విద్యకు సంబంధించిన అనుభవములు వర్ణించబడెను.

ఉ. విచ్చిన కమ్మదమ్ములకు విందులువెట్ట వెడంద కన్నులున్
బచ్చని పట్టు పేరురము బ్రాకిన మచ్చయు బీలి నెట్టెమున్
బచ్చిక చాయయుం జిరుత ప్రాయము గల్గు వెలుంగు నిచ్చలో
రచ్చ యొనర్ప నందలి పరాకునదేలుచు వేడ్క నేలుచున్ 4-49

పుండరీకుడు అంతర్నేత్రముతో దర్శించి రమించుచున్న శ్రీహరి రూపము ఈ పద్యమునందు వర్ణితము.

ఆ స్వామి విశాలనేత్రములు (వెడందకన్నులు) విప్పారిన పద్మములకు (విచ్చిన కమ్మదమ్ములకు) ఆనందము కలిగించజాలును. అట్టి కన్నులతోనూ

పచ్చని పట్టుపంచెతోనూ (పచ్చని పట్టు)

విశాల వక్షమున వ్యాపించిన శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చతోనూ (పేరురము బ్రాకినమచ్చ)

శ్యామవర్ణముతో (పచ్చిక చాయయుం)

పికిలిపిట్ట ఈకగల తలపాగాతో (పీలి నెట్టెమున్)

శైశవ కాంతితో (చిరుతప్రాయము వెలుంగు)

మదిలో కొలువున్న (ఇచ్చులో రచ్చ యొనర్ప)

అందలి ఆసక్తితో ఆనందమున తేలిపోవుచుండెను.

అలం. పర్యాయోక్తము

చం. గురుజన భక్తియుం గపటగోపకుమార పదాబ్జభక్తియున్
దరులుగ బాపభూరుహ వితానము లీనముగా చెలంగు భా
స్వరతర యోగసింధువున సౌఖ్యము నొందుచు జిద్బిసాంకురా
హరణ మొనర్చి భూమిసురహంసము చాల బ్రశంస నొందగన్ 4- 50

పుండరీకుని తపము..సంపూర్ణ రూపకము

ఈ పద్యంలో పుండరీకుని తపస్సు చక్కని రూపకాలంకారంతో ఒక నదిగా వర్ణించబడినది.

ఆ నదికి రెండు ఒడ్డులున్నాయి (దరులు). అవి గురుజన భక్తి ఒకటి. మరొకటి కపట గోపకుమారుని పాదాబ్జములయందు భక్తి.

దానియందు పాపములు అను చెట్లసమూహము (పాపభూరుహ వితానము) మునిగిపోయినది (లీనముగా)

అది యోగము అను వెలుగొందు నది (యోగసింధువు)

ఆ పుండరీకుడు ఆ నదిలో విహరించు హంసము (భూమిసుర = బ్రాహ్మణ, హంసము)

ఆ హంస జ్ఞానము అను తామరతూండ్లు తిని (చిత్ + బిస + అంకుర హరణము ఒనర్చి)

సౌఖ్యము పొందుచూ ప్రశంసాపాత్రమైనది.

అందమైన సంపూర్ణ రూపకాలంకారము

సీ. తనమొగంబులు ప్రాతమినుకుమానికముల
గములుద్భవిల్లెడు గనులుగాగ
దన కమండలువారి దనుజారి పాదార్ఘ్య
మల వరించుట కూటచెలమ గాగ
దనమది నెద్ది దోచిన నది యొక్కొక్క

రూపాంతరంబున బ్రోది బడయ
దనకట్టు జినరత్నము సృష్టి దీక్షకై
కట్టినయది వోలె గప్పుదేర

తే. వీచు వీవన చేబూని వెనుక దనకు
చిరుత చనుదోయి యొరగుగా జేసి పలుకు
జెలువ కొలువంగ దొలుకారు కలకపులుగు
మావురావుత్తు నిలిచె బ్రాహ్మణునిమ్రోల 4 - 51

తపస్సు చేస్తూన్న పుండరీకునికి బ్రహ్మ సాక్షాత్కారం.

1. తన ముఖములు వేదముల (ప్రాతమినికులు) సమూహములు పుట్టే గనుల వలె ఉన్నవి.

2. తన కమండలములోని నీరు విష్ణువు (దనుజారి) పాదములకు అర్ఘ్యమొసగుటకు (అలవరించు = కూర్చు) ఊట చెలమ వలె నున్నది.

3. తన మనస్సులో ఏది తోస్తే అది వేరు వేరు రూపము (ఒక్కొక్క రూపాంతరంబున) పొందుచున్నది. అతడు తలచినది సృష్టింపజాలుననుట.

4. తాను కట్టుకొన్న చర్మము సృష్టి చేయుటకు తాను దాల్చిన దీక్షావస్త్రము నలుపెక్కి (కప్పుదేర) యున్నది. దీక్షా వస్త్రము కదా. చాలరోజుల నుండి ధరించియునాడు. అందుచే మాసి నలుపెక్కినదనుట.

5. తన చిరుచనుదోయిని ఆయనకు ఆనుకొను దిండువలె జేసి (ఒరగుగా జేసి) వీవన వేయుచు వెనుక సరస్వతీదేవి నిలుచున్నది. (పలుకు చెలువ = సరస్వతి)

6. వర్షాకాలమున కలత చెందు (తొలుకారు కలక పులుగు) పక్షియగుహంస వాహనుడు (పులుగుమావు రావుత్తు) అనగా బ్రహ్మ ఆ బ్రాహ్మణుని ఎదుట నిలిచినాడు.

అలం. ఉదాత్తము, పర్యాయోక్తము

చం. నిలిచి నిలింపలోక తటినీ తట నీరజ హేమనీరజో
జ్జ్వల బిసనాళ ఖాదనము వంకన పొంకము మీరు క్రొవ్వునన్
గళము గదల్పలేని తురగంబు దటాలున డిగ్గి నమ్రతా
కలిత శరీరునిం దిగిచి కౌగిట జేరిచె బుండరీకునిన్ 4 –52

నిలింప లోక తటిని = సురలోకఝరి = గంగ

నీరజ = నీటబుట్టిన

హేమనీరజ = బంగారు పద్మము

ఆ బ్రాహ్మణుని మ్రోల నిలిచి

గంగాజలములందు పుట్టిన బంగారు తామరల తూండ్లు తినుటచే (బిసనాళ ఖాదనముచే) బాగా అతిశయించి (పొంకము మీర) క్రొవ్వెక్కిన మెడ అటునిటు తిప్పలేని హంసవాహనము దిగి వినయముతో కూడి వంగిన శరీరము కలవానిని (నమ్రతా కలిత శరీరుని) పుండరీకుని బ్రహ్మ కౌగిలించికొనెను.

ఉ. చేరిచి సేమమే? సితకుశేశయ లోచన గోచరాత్మ! నీ
వారికి నీకు నన్న విని వారిరుహాసను బల్కు నమ్మహో
దారు డమేయ భద్ర సముదాయనిదానము నీవు వచ్చుటన్
సారసగర్భ! యింక గొనసాగు జుమీ కుశలంబు మాదెసన్! 4 – 53

అట్లు బ్రహ్మ పుండరీకుని కౌగిట జేర్చి – తెల్లని తామరల వంటి కన్నులు గల విష్ణువును మనసులో చూడగలుగు ఓ పుండరీకా!

(సిత = తెల్లని, కుశేశయము = పద్మము, లోచనుడు = కనులు కలవాడు)

నీకూ నీ వారికీ క్షేమమా? అని అడిగినాడు.

దానికి ఆ ఉదారుడైన పుండరీకుని సమాధానము. ...

సాటిలేని శుభములకు నెలవైన నీవు (అమేయ భద్ర సముదాయ నిదానము నీవు) వచ్చుటచే ఓ బ్రహ్మదేవా! ఇక మాకు క్షేమములు కొనసాగును సుమా అన్నాడు.

కం. అని పరమాసనమిడి తా
ననిమిషు లర్చించినట్ల యర్చించె జగ
జ్జననస్థితి లయకారణ
జని నజునిన్ సుజనమతిరజనిరజనీశున్ 4- 54

జగత్తు జనించుటకు కారణమైనవాడూ, స్థితి కారణుడూ, లయకారణుడూ, సుజనుల మనస్సను రాత్రికి చంద్రునివంటివాడూ (సుజన మతి రజని రజనీశున్) అయిన బ్రహ్మకు పుండరీకుడు గొప్ప ఆసనమునర్పించి దేవతలు అర్చించు రీతిని అర్చించెను.

కం. అర్చించి నిలిచి చేతులు
గూర్చి పురఃస్థలికి జూచి గోవింద పదా
బ్జార్చరసపాక విధుడ
నర్చిత తదితరుడు క్షితిసురాగ్రణి పల్కున్ 4 - 55

పురఃస్థలి = ముందుభాగము

అనర్చిత తదితరుడు = అర్చించని ఇతరులు కలవాడు = ఇతరులను అర్చించని వాడు అనడమన్నమాట.

చేతులు జోడించి ముందుకు చూచి శ్రీవిష్ణు పదారవింద పూజయను పాకమునకు చంద్రుడైనవాడు, ఇతరులను సేవించనివాడు అగు ఆ బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడిట్లనెను.

సీ. విజ్ఞానవంద్యు డీవిశ్వనిర్మాత యా
త్మారాము డీత్రిలోకాధికారి
భ్రూమధ్య జనితరుద్రుం డీమహీపతి

యజ్ఞాతచర్యుడీ ప్రాజ్ఞతముడు
సర్వావయవజ ప్రజావ్రజుం డీవేల్పు
ముఖ్యాత్ము డీత్రయీమూలభూతి
దక్షాదిక ప్రజోద్భవహేతు వీయయ్య
కర్మైక సాక్షి యీ నిర్మలుండు

తే. శాశ్వతుండీత దద్భుతైశ్వర్యుడితడు
శాంతుడీతడు వాఙ్మనఃకాంతుడితడు
ననగ వెలుగొందు నీవు నాకతిథివైతి
వేను తొలిమేన జెసినదెట్టి నోమొ! 4- 56

పుండరీకుడు బ్రహ్మను కీర్తిస్తున్నాడు.

ఇతడు జ్ఞానసంపన్నతచే నమస్కరింపదగినవాడు

ఈ విశ్వమును నిర్మించినవాడు

అన్ని ఆత్మలలోని దైవము

ఈ త్రిలోకములకు అధిపతి

కనుబొమల మధ్య పుట్టిన శివుడుగలవాడు

ఈ గొప్ప బుద్ధిమంతుడు

అజ్ఞాతమైన చేతలు కలవాడు

ప్రాజ్ఞులలో శ్రేష్ఠుడు

తన సర్వావయములనుండి పుట్టిన ప్రజా సమూహము కలవాడు

ఈ దేవత

ప్రధానమైనవాడు

ఈ వేదములకు మూలమైనవాడు

దక్షుడు మొదలగు ప్రజాపతుల పుట్టుటకు కారణమైనవాడు

ఈ తండ్రి

మన కర్మలకు ముఖ్యసాక్షి

ఈ నిర్మలుడు

ఈ శాశ్వతుడు

ఈ అద్భుతమైన ఐశ్వర్యవంతుడు

ఈ శాంతుడు

ఈ సరస్వతీనాథుడు

ఇతడే సుమా అనిచెప్పుటకు వీలుగా వెలుగొందు నీవు (సాక్షాత్తు బ్రహ్మవు) నాకు అతిథి వైతివి. నేను పూర్వజన్మమున ఏమి నోము నోచితినో కదా.

మ. **అరుణావిష్కృతి భాస్కరోదయము బద్మామోద మంభోరుహా**
కరమున్ వేలుపువిల్ ప్రవర్షణము నోంకారంబు మంత్రాక్షర
స్ఫురణంబున్ బ్రకటింపగా మొదల నుద్ఘాతంబు లైనట్టు శ్రీ
శ్వరు దేతెంచుటకున్ ద్వదాగమమహా! సంసూచకంబయ్యెడిన్ 4 -57

చాలా చక్కని పద్యము

దీనిలో కొన్ని కార్యకారణ సంబంధాలను చెబుతున్నాడు.

1. ఆకాశంలో ముందు ఎర్రనిరంగు అలుముకొనడం (అరుణావిష్కృతి) సూర్యోదయమును సూచిస్తుంది. ఇక్కడ అరుణావిష్కృతి అనుదానికి బులుసువారు అనూరుని పొడుపు అనినారు.

2. తామరల పరిమళము (పద్మామోదము) అచట తామరకొలను కలదని సూచించును. (అంభోరుహాకరము = పద్మములు ఉండు చోటు = తామరకొలను)

3. ఇంద్రధనుసు (వేలుపువిల్లు) ఎక్కువ వర్షమును సూచించును.

4. ఓంకారము మంత్రమును సూచించును.

అట్లు ఓ బ్రహ్మ నీరాక (త్వదాగమనము) అహా! ఆ లక్ష్మీపతి రానున్నాడని సూచించుచున్నది కదా అన్నాడు పుండరీకుడు బ్రహ్మతో.

అలం. మాలోపమ (?)

ఉ. త్వాదృశులందు నందకము దాలుచువేల్పు వసించు నట్టు ల
ర్చాదుల నూదుయుండడని యాడుదు రట్లగుటన్ సమస్త వ
స్తూదయ హేతుభూతి వెలుగొందెడు మీరిట కిట్లు వచ్చుటన్
శ్రీదయితాగమంబు కడు జేరువయౌనని నిశ్చయించితిన్ 4 -58

పుండరీకుడు తన వాక్చాతుర్యం ప్రదర్శిస్తున్నాడు. తాను తపమాచరించినది విష్ణువు కొరకు. మరి బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమవడం ఏమిటి? తన కోరిక ఆ దేవదేవుడిక్కడ పూజలందుకుంటూ శాశ్వతనివాసుడై ఉండాలని. మరి ఈ బ్రహ్మగారికి గుడి, పూజ లేవాయె. ఇవన్నీ దృష్టిలో పెట్టుకుని ఇలాఅంటున్నాడు.

నీ వంటి దేవతలందరిలో నందక ఖడ్గం పట్టుకునే ఆ విష్ణువు దక్క మిగిలినవారు అర్చనా విశేషాదులు తీసుకుంటూ ఒకచోట స్థిరంగా ఉండరు (ఊది యుండరు) అని చెబుతారు కదా. అందుచేత ఈ సృష్టి లోని సమస్త వస్తుసముదాయములనూ సృజించు సౌభాగ్యము కలిగిన మీరు ఇలా నాదగ్గరకు రావడం వల్ల ఇక శ్రీవల్లభుడైన విష్ణువు యొక్క రాక ఎంతో దూరములో లేదని నాకు నిశ్చయమగుచున్నది. ఎంత విచిత్రం. వచ్చిన బ్రహ్మదేవుని ఏమీ కోరకుండా నేను విష్ణువు రాకకు ఎదురుచూస్తున్నాను అంటున్నాడు పుండరీకుడు.

కం. నావిని నగుమోమున న
ద్దేవ జ్యేష్ఠుండు వాసుదేవప్రియు సం
భావించి సజల జలధర
రావనిభ గభీర కంధరాధ్వని బలుకున్ 4 -59

ఆ పుండరీకుని మాటలు విని ఆ దేవతలకు పెద్దయైన బ్రహ్మ నవ్వుతూ ఆ విష్ణుభక్తుని గౌరవించి మేఘగంభీరమైన కంఠస్వరముతో ఇలా అన్నాడు. (జలధర రావనిభ = మేఘముల యొక్క ధ్వని వంటి)

అలం. ఉపమ. బ్రహ్మవాడిన వాసుదేవప్రియు అను విశేషణము సాభిప్రాయమగుటచే పరికరాలంకారము.

చం. ఒసగెద వేడు నీకు వరమో పరమవ్రత! యెద్దియేనియున్
మసలక యన్న నన్నయసమన్వితు డిట్లను నట్టిదేనియున్
బిసరుహ గర్భ! దుర్భవవిభేదను పై దలపుం దదీయ సం
గసుఖ మఖండధర్మ పరికర్మము గూర్మి నొసంగు నాకొగిన్ 4 -60

తాను స్వయముగా ప్రత్యక్షమైన బ్రహ్మను ఏ సత్యలోక వాసమో, ముక్తో ఇమ్మని పుండరీకుడు అడగలేదు. అయినా బ్రహ్మదేవుడు ఇలా అన్నాడు.

ఓ గొప్ప నియమము కలవాడా! (పరమవ్రత) పుండరీకా! ఆలస్యము చేయక (మసలక) ఏదైనా వరము కోరుకోమన్నాడు.

దానికి పుండరీకుడు చెడు పుట్టుకలను (దుర్భవ) నశింపజేయు భక్తియూ (విభేదనపై తలపుం) ఆతనిజేరుకొను సుఖమూ (తదీయ సంగ సుఖమూ) ప్రీతితో నాకు దయచేయవలసినది అని కోరుకున్నాడు.

చం. అనవుడు నట్లయిచ్చి కమలాసనుడా శమశాలి బల్కు నో
మునివర! నీవుసేయు తపమున్ జపమున్ బెరరేప నెల్లి నే
టన భవదగ్రవీధికి గడారపటుండిటు వచ్చు మున్నె యా
యన నినునేలినాడు చరితార్థుడవీవు చతుర్థసంపదన్! 4 - 61

పుండరీకుడు పై విధముగా అనగానే (విష్ణు దర్శన భాగ్యము కోరగానే) సరే అని (అట్లయిచ్చి) ఆ బ్రహ్మదేవుడు ఆ శాంతుడైన మునితో

(నిన్ను) ప్రోత్సహింపగా (పెరరేపన్) ఆకపిల వర్ణపు వస్త్రము దాల్చు విష్ణువు

(కడార పటుండు) రేపో (ఎల్లి) నేడో (నేటన) నీ ఎదుటికి వస్తాడు. ఇప్పటికే ఆయన నిన్నేలినాడు (తాను రావడమే దానికి నిదర్శనము). నీవు మోక్షమను సంపదను (చతుర్థ సంపద) పొంది చరితార్థుడవగుదువు.

కం. నీ యీ క్షేత్రమునో ముని
నాయక! దేవర్షి నరగణ ప్రార్థిత ని
శ్శ్రేయసవదాన్యమగునని
పోయె బయోజాతసూతి, పోయిననతడున్ 4 - 62

ఓ మునినాయకా! నీవు తపమొనరించున ఈ క్షేత్రము దేవతలకు, నరులకు, ఋషులకు కోరబడిన శుభముల నొసగి మోక్షము ప్రసాదించునని చెప్పి ఆ బ్రహ్మదేవుడు వెళ్ళిపోయాడు. అప్పుడు పుండరీకుడు.......

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

ధాత దలంచి మ్రొక్కి యవదాతసరోజ
దళాక్షు గాంచు లో
బ్రాతి పెనంచి యన్నలువపల్కులు
సత్యములొక్కొ వాకథా
ప్రోత ముకుందు డెందు ననుబోటికి
దక్కునె? దక్కకేమి? భ
క్తాతుర తాపహారి దనుజారియనా
వినమే బుధోక్తులన్ 4- 63

ఓపుండరీకా నీకు నేట రేపట విష్ణు సాక్షాత్కారమగునని చెప్పి బ్రహ్మదేవుడు వెళ్ళిపోయాడు.

ఆ ధాతను తలచుకొని మ్రొక్కినాడు.

తెల్లని (అవదాత = తెలుపు) పద్మముల వంటి కన్నులు గల ఆ విష్ణువును చూడవలెనను ఉబలాటము లోపల అధికమైనది. ఆ బ్రహ్మగారి మాటలు

సత్యములేనా?

వాక్కులచేత కథలచేత కొనియాడబడు (వాక్కథా ప్రోత) యగు ముకుందుడు నాబోటి వానికి దక్కుతాడా? ఏమి ఎందుకు దక్కడు? భక్తుల యొక్కయు, ఆపన్నులయొక్కయూ బాధలు తొలగించువాడు ఆ హరి యొక్కడే (దనుజారియ.... య నిశ్చయార్థకము) అనగా (నాన్) పెద్దలు చెప్పగా విందుము కదా.

తపస్సు చేసుకుంటున్న పుండరీకుడికి బ్రహ్మదేవుడు ప్రత్యక్షమై నీకు విష్ణుదర్శనము అవుతుందని చెప్పడంతో ఉద్విగ్నత కలిగింది. ఆ బ్రహ్మ రాకపోతే తన మానాన తాను తపస్సు కొనసాగించి యుండెడి వాడు. ఇప్పుడు ఆయన రాకతో మనసు నిలవడం లేదు పుండరీకునికి. ఈ మానస స్థితి చక్కగా చూపించాడు పద్యంలో రామకృష్ణుడు.

అవచూడ బర్హిబర్హమున నొండొంటి సి
క్కము లంటి చల్దిచిక్కము దలిర్ప
బంటకార్వెలిదమ్మి దంట గెంటసమాడు
వెడద కన్నుల కాంతి వెల్లి వొడువ
మెరుగు జెక్కులమీద మిట్టించి మొసలి వా
గడ మద్దికాయల కళుకు లమర
వక్షఃస్థలమున శ్రీవత్స కౌస్తుభ వైజ
యంతు లిందిర తోడ వంతు వడయ

నిమ్న నాభియు, త్రివళి వల్గిత జఠరము
కర కలిత చిత్రభస్త్ర శంఖములు నమర
మన్మనస్సీమ నేప్రొద్దు మలయుచున్న
ధూర్త బాలుడు నాప్రోల దోచునొక్కొ? 4- 64

పుండరీకుని మనసు సంశయాత్మక మగుచున్నది.

1. అవచూడము = సిగ

బర్హి బర్హము = నెమలి పింఛము

కొప్పులో పెట్టిన నెమలి పింఛమున ఒకదాని యల్లిక నింకొకటి అమరినవా అన్నట్లు చలిది చిక్కము ఒప్పగా

2. పంటకారు = శరత్కాలము

వెలిదమ్మి = తెల్లతామర

దంట = జంట

శరత్కాలపు తెల్లతామరల జంటను వెక్కిరించగల విశాలమైన కన్నులయొక్క కాంతి వ్యాపించగా...

3. మిట్టించి = పైకెగిరి

వాగడ = బలిసిన పొట్ట

మద్దికాయలు = కుండలములు.

మెరుసే చెక్కిళ్ళపైకెగురు మకరకుండలముల తళతళలు అమరగా

4. ఉరమున శ్రీవత్సమూ, కౌస్తుభమణీ, వైజయంతిమాలా లక్ష్మీదేవితో వంతులకు రాగా

5. లోతైన బొడ్డూ (నిమ్న నాభియు), పొట్టమీద మూడు చక్కని మడతలూ, చేతులలో రంగుల సంచీ (చిత్ర భస్త్రిక) శంఖమూ అమరియుండగా

నామనసులో ఎల్లవేళలా తిరుగాడు ఆ ధూర్త గోపాల బాలుడు నా ఎదుట కనబడతాడా?

అలం. స్వభావోక్తి. ఉదాత్తము.

స్వభావోక్తి : సహృదయ హృదయంగమమై ఉన్నది యున్నట్లు వర్ణించుటను స్వభావోక్తి అలంకారమందురు.

కం. అని యీగతి మీమాంసా
వని మానసమృగము ద్రిప్పు వైష్ణవ రత్నం
బునకు నిజ దక్షిణేక్షణ
వనదచ్ఛద మదరె శుహనివహ పిశునంబై 4- 65

ఈ విధముగా మానసమృగమును సందేహము అను అడవియందు త్రిప్పుచున్న ఆ వైష్ణవోత్తమునకు తామరరేకు వంటి కుడికన్ను (వనదచ్ఛద దక్షిణ + ఈక్షణము) శుభసూచకముగా అదిరినది.

తే. నాడు మరునాడు నవ్విప్రనందనుడు
ధాత మాటల చందంబు దానవారి
తనకడకు వచ్చు రాములు దలచితలచి
ముచ్చటల యేటితరగల మునిగి మునిగి 4 - 65

ఆరోజు ఆ మరునాడు ఆ బ్రాహ్మణకుమారుడు (ఆ + విప్రనందనుడు) బ్రహ్మదేవుని మాట ప్రకారం ఆ విష్ణువు తన వద్దకు రావడం రాకపోవడం (వచ్చునా రాడా అనడం) గురించే ఆలోచించినాడు. ఆ తలచుకొన్న ముచ్చటలు అను ఏటిలో మునిగితేలాడు.

ఇచట "రాములు" అను పదము రామి (రాకపోవుట) అను రూపమునకు బహువచనము. రామి (రాకపోవుట) – ఏవ

రాములు (రాకపోవుటలు) – బ.వ

మూడవనాడు యధాకాల ప్రబుద్ధుండై పూర్వాశ్రిత సిద్ధాశ్రమంబున బద్ధపద్మాసీనుండై

వచనము 4 - 67

నీకు ఈనాడో రేపో విష్ణుసాక్షాత్కారం అవుతుందని బ్రహ్మ చెప్పిన మాటకు పుండరీకుడు ఆనాడు, మరునాడూ తపస్సు మానేసి బ్రహ్మగారి మాటలూ, విష్ణువు

వస్తాడోరాడో అనే ఆలోచనలతో గడిపి వేశాడు.

మూడవరోజు తేరుకుని యుక్తకాలంలో లేచి పద్మాసనం వేసుకుని కూర్చుని .... ధ్యానం కొనసాగించినాడు.

ఇచటి నుండి వ్రాసిన పద్యములు కుండలినీ విద్యకు సంబంధించినవి. ఈ విషయములు గహనమైనవి. షట్చక్రవిచారమున మానవుని వెన్నుపూస వెంబడి గలశక్తిస్థానములను చక్రస్థానములని వ్యవహరింతురు. అచట పంచభూతములలో ఒక తత్త్వము, దానికి ఒక అధిష్టానదేవత, దానికి సంబంధించిన బీజాక్షరములు, కుండలిని అచటికి చేర్చినపుడు కలుగు క్రియానుభూతి ఇత్యాదులు ఈ విద్యను గూర్చి లోతుగా చర్చించు గ్రంథములను చదివి కానీ, గురుముఖతః గానీ నేర్వదగిన అంశములు. వీటిని వివరించు సామర్థ్యము నాకు లేదు. నేను కేవలము శబ్దార్థములను మాత్రము వివరించి ముందుక సాగుదును.

వీనియందు ఏదేని విషయమున పాఠకులు విశేష సమాచారమాశింతురేని వారు పెద్దల ద్వారా ముఖతః గ్రహింతురు గాక!

కం. కరివదన దేవతామిళ
తరుణాభ చతుర్దళాఢ్య వాదిమ సాంతా
క్షరయుతమగు నాథారాం
బురుహంబున గలుగు వలపు బుగులు కొనంగన్ 4 - 68

కుండలినీ విద్యలో మొదటి చక్రము మూలాధార చక్రము. దానికి అధిదేవత విఘ్నేశ్వరుడు (కరివదన దేవత). అచట నాలుగురేకులు గల (చతుర్దళాఢ్య) ఎర్రని కాంతిగల (అరుణాభ) పద్మము (అంబురుహము) ఉండును. అచట 'వ' మొదలు 'స' అక్షరములు (వ శ ష స) ఉండును.

వ + ఆదిమ, స + అంత + అక్షరయుతము

అట్టి మూలాధారచక్రమున కలుగు పరిమళము (వలపు) నిండగా (బుగులుకొనగా)

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

కం. **పూన దటిత్ప్రభ షడ్దళ**
మై నలువ వసింప బాది లాంతాక్షర సం
ధాన స్ఫుటమగు స్వాధి
ష్టానాబ్జము నందు వెడల తత్సౌరభముల్ 4- 69

తరువాతి చక్రము స్వాధిష్టాన చక్రము

అచట ఆరురేకుల పద్మ౦ఉండును (షడ్దళము)

కాంతి మెరుపువలె యుండును

అధిదేవత బ్రహ్మ (నలువ వసింప)

బ మొదలు ల వరకు గల అక్షరములకిది స్థానము (బ + ఆది, ల + అంత + అక్షరము)

స్వాధిష్టానము నందలి పరిమళములు బయటకు వ్యాపించెను.

కం. **డాద్యము ఫాంతిమమును నీ**
ల ద్యుతియు బురాణపురుష లాలితము సుధీ
వేద్యము నగు దశపత్ర స
ముద్యన్మణిపూరకమున మొలవగ తావుల్ 4 - 70

తరువాతిది మణిపూర చక్రము

డ నుండి ఫ వరకు గల అక్షరనిలయము

నీలి కాంతి యుతము

విష్ణువు అధిదేవత (పురాణపురుష లాలితము)

పదిరేకుల పద్మము (దశ పత్రము)

అతనిధ్యానమున ఈ చక్రమున పరిమళముదయించెను.

కం. శైవము ద్వాదశదళ రే
ఖావళిత కరంబు క్రమకనకచ్ఛాయా
శ్రీవహము నౌ ననాహత
మేవేళం జెడని గంధ మిగురొత్తింపన్ 4 -71

తరువాతి చక్రము అనాహత చక్రము.

పన్నెండు రేకుల పద్మము (ద్వాదశ దళ)

బంగారు చాయ

అధిష్టానదేవత శివుడు (శైవము)

అతని సాధనలో అనాహతంబున పరిమళము వ్యాపించెను.

కం. పదియారు రేకులందును
బదియారు సొరంబులుండ బరమజ్యోతి
ష్పదమై సురముని వశతన్
బొదలు విశుద్ధమున బొంకముగ పరిమళముల్ 4- 72

తరువాతి చక్రము విశుద్ధచక్రము

ఇచట 16 స్వరములు అనగా అచ్చులు

(అ - అం) శోభిల్లును

16 రేకుల పద్మము

నారదుడు (సురముని) అధిదేవత

గొప్ప వెలుగునకు స్థానము

కం. దళయుగమున హం క్షంబులు
పొలుపొంద జిదంశమగుచు భూరిమణి విభా

వలిదగు నాజ్ఞా పురమున
గల వాసన లేసరేగి కడలుకొనంగన్ 4 – 73

తరువాతి చక్రము ఆజ్ఞాచక్రము

ఇచటి పద్మము యొక్క రెండురేకులపై హం, క్షం అక్షరములు యుండును(?)

ఇచట మనస్సు అను తత్త్వముండును (చిదంశ)

ఇచట పెద్దకాంతి శోభిల్లును.

అతని ధ్యానమహిమచే ఈ చక్రమునందు పరిమళము చెలరేగినది.

ఉ. **ఇంతకు నూర్ధ్వమై శిరసు నిక్క నథోముఖ మూర్తి బొల్చి య**
త్యంత వికాసశాలి యయి యాద్యశివాశ్రయ మై సహస్ర ప
త్రాంతర చిత్సుధారస మహోర్ఘుర దుర్దిన మాచరించు న
ద్దొంతరపువ్వనం గలుగు తోరపుగంపులు పెంపు మీరగన్ 4 – 74

శిరసునిక్క = శిరోభాగమున

ఆద్యశివ = మూలపురుషుడైన పరమాత్మ

చిత్సుధారస మహోర్ఘురము = జ్ఞానామృత ప్రవాహము

ఆ + దొంతర పువ్వు = సహస్రార పద్మము.

ఈ పై చెప్పిన ఆరు కమలములకు మీదుగా శిరోభాగమున సహస్రారపద్మము ఉండును. అందు పరమాత్మ అంతర్ముఖుడై వసించును. అందుండి చిదానందామృతము వెల్లువయై పారుచుండును. నిరంతరాయముగ వర్షము పడు దినమును దుర్దినమందురు. ఈ జ్ఞానామృతధార నిరంతరాయముగ సాధకుని తడుపును గాన అది దుర్దినసమానము. ఈ సహస్రారకమల పరిమళము అచట పెల్లుబికినవి.

చం. కనదరుణ ప్రభావిభవగర్వ మఖర్వముగా నొనర్చుచున్
దనువు తళుక్కనన్ మెరవ దత్సరసీరుహ పంక్తి పేరి ని
చ్చెన వడి నెక్కి నిక్కి నిజజిహ్వక జాచి లలాట మధ్యసం
జనిత సుధామయూఖసుధ సర్పపురంధ్రిక క్రోలి సోలగన్ 4 - 75

కనత్ + అరుణ ప్రభావ విభవ గర్వము = ప్రకాశించు ఎర్రనికాంతి సంపద యొక్క అతిశయము

అఖర్వము = తక్కువ కానిది (ఎక్కువైనది)

సర్ప పురంధ్రిక = ఉత్తమజాతి నాగుబాము అనగా కుండలినీ శక్తి.

పెల్లుబికిన ఎర్రనికాంతిసంపద అతిశయించెను. ఆ కుండలిని పైన పేర్కొన్న కమలముల నిచ్చెనను ఎక్కి సహస్రారము చేరినది. తన నాలుక సాచి ఆ కుండలిని అచట చంద్రుని నుండిపుట్టిన సుధను త్రాగి పరవశించినది.

కం. హృన్మణి సూత్రాకృతి యగు
చిన్మూర్తి బురాణపురుష శేషావాసుం
గన్మొగిచి లోనిచూపున
సన్మాన్యుడతండు చూచు సమయము నందున్ 4 -76

తన హృదయము అను మణియందు సూత్రాకృతి గలవానిని (?) జ్ఞానస్వరూపుని (చిన్మూర్తి) మూలపురుషుడైన శేషశయనుని కన్నులు మూసుకొని ధ్యానమునందు అంతర్నేత్రముతో ఆ సన్మానపాత్రుడైన పుండరీకుడు చూచు చుండగా.....

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

దండకము కడిది యసురుధేనుకున్ ధేనుకుత్కీల దంభోళి సం స్తంభిదో స్తంభ సంభూతశౌర్యాగ్ని చేగాచి గోలోకముం గాచి గోవర్ధనక్షోణి భృత్కందరక్షోణి గ్రీడించు విన్నాణి - పెన్నాటకంబైన క్రాల్లన్నులం గల్లువెందళ్కుల్ నల్గడం జిల్కు

నెమ్మోముజాబిల్లి శోభిల్ల, సుత్ఫుల్ల గల్లద్వయిన్ హత్తిమత్తిల్లి వర్తించుచున్ మాకరాకారరేఖాభిరామంబులౌ కుండలంబుల్ సమగ్రప్రభామండలంబుల్ చలింపన్, నిలింపాశుగాసాకృతిన్ మాసరంబైన మాయూర పింఛంబుతో నైక్యముం బొందు చిక్కంబుచే గొప్పయై కొప్పు గన్పట్టు, గన్పట్టంగారాని వేడ్కన్ మహాఫాలకపట్టంబుపై నెట్టుకో నిగమకమలగంధముల్ సంధిలం జేయు నాసాపుటి ప్రస్ఫుటస్ఫూర్తి వర్తింప దృప్యద్ధనుస్సంపదల్ పెంపుమీఱంగ, రంగద్రుచిన్ శాక్వరస్కంధబంధుత్వగంధంబు రూపించు మూఁపుల్ పురాయింప, నింపారు రేఖత్రయీమైత్రి నేత్రప్రియం బిచ్చుచున్ గఁబు పాకంబుపాకంబునన్ బంధురంబై వలత్కంధరం బొప్పఁ, గప్పెక్కు నీలం పుఁగంబంబులంబోలు బల్గేలు లీలావిభూషావళింజాల భాసిల్ల, సుల్లోక సౌందర్య ధుర్యస్థితిన్ విస్తృతంబౌ నురస్సీమ జీమూతమై హారవర్షోపలశ్రేణి రాణించు మించుం బురాణింపఁగాఁజేయు నచ్చోన యుచ్చాన భానుచ్ఛవిం దుచ్ఛముంజేసి కంజాతవాసాంఘ్రికంజాతలా క్షాంకశం కావహంబైన పంకేజరాగం బిగుర్పంగ, శ్రీచరణయుగళహాటకంబై కనద్ఘాటకోద్యత్తులాకోటు లూటాడుచున్ జాటు వాచాటతన్ జాటి ముప్పేటగాఁ జుట్టినన్ దీఁగచుట్టుల్ గటిన్ సంఘటిల్లన్, దటిల్లేఖ లేఖర్షభుం జేరి రంజిల్లునా నుల్లలత్కాంతిగోయష్టి యుత్కృష్టమై హెచ్చుగా నిచ్చకున్ వచ్చుచున్ గ్రచ్చుకాయల్ కరాధిష్ఠితాజాండషండంబు లోనాఁ గడున్ జిత్రభస్త్రంబున నిల్పినం బొల్పుగాఁ గల్పక స్వచ్ఛగుచ్ఛంబు సత్యార్థమై నిత్యముం గ్రొత్తగాఁ బూనియున్నాఁడనన్ భవ్యశంఖంబు సవ్యాగ్ర హస్తంబునం దిమ్ముగా దివ్యభూషావిశేషార్భటుల్ గ్రమ్మ, లేదెమ్మెరల్ గ్రమ్మంగా నమ్రదిక్పాలక ప్రస్తుతుల్ స్వస్థలం బంటఁగా, నంటఁగా రాక రాకా సుధాభాను భానూజ్జ్వలజ్జ్వాల కీలాకుల ప్రౌఢరీఢా కృదారూఢ గాఢత్విడౌఘంబు మోఘంబుగా మేఘవీథిం ధరాధోజగద్ధోరణిన్ దోరణల్ గట్ట, యాదవ రమణుండు నాభిసంజాతకంజాతజాతుం డఖండా ఘ్రింపీఠిభవద్విశ్వవిశ్వంభరా భాగుఁ డాభోగవద్భోగి భోగాసనుం డాసవామోదమాధుర్యధుర్యాసు స్త్రీ కపోలద్వయీ పత్ర రేఖాపకార క్రియా క్రూరచక్రాంకుఁ డోంకారసర్వస్వనిర్వాహకుం దుర్విచే దుర్వహాంగప్రభాగుర్విచే

నోషధుల్ గన్న పృథ్వాఖ్యపృథ్వీశ ముఖ్యుండు పుండ్రేంక్షుకోదండలక్షాభుః డంచద్దరస్మేరసారుం డుదారుండు దారోత్తమల్ నీలయున్ బాలయున్ లక్ష్మియున్ పక్ష్మలాక్షీ శిరోరత్నమున్ భూమియన్ భామయున్ బ్రేమఁ గామించి వెన్నాడఁగా మించి పంచాబ్దు డయ్యుం గడుం బ్రోడలౌ బోడలుం జూడఁగా లేని వెన్నిక్క నిక్కంబ యావిష్కృంతిం జూపి దీపించి యుండన్.

చక్కని కృష్ణదండకము పఠింపదగ్గది.

దండకం. 4 - 77

కం. కనుదెరచి తనదులోనం
గను తేజము మ్రోల గాంచి కమలాసను డా
డినయట్ల నిక్కమయ్యెనె
విన గన నిది క్రొత్తయనుచు వెసనుత్థితుడై 4 - 78

ఇప్పటి వరకూ అంతర్ముఖుడై ధ్యానమున కుండలినిని జాగృతముజేసి దానిని మూలాధారమునుండి సహస్రారము జేర్చి అఖండమూ, అద్వైతమూ అగు బ్రహ్మానందమనుభవించి కనులు తెరచు సరికి పూర్వము బ్రహ్మదేవుడు చెప్పినట్లు ఇతఃపూర్వము లోతేజమై అనుభవములోనికి వచ్చిన పరమాత్మ కనుల యెదుట సాకారుడై కన్పించినాడు.

ఆతడు వెంటనే లేచినాడు.

సీ. చామర ధ్వజ శంఖ చాప ప్రముఖ చిహ్న
లలిత పదార్పణాలంకృత మహి
దళితోపరిత్వగుజ్జ్వలదంశుమత్ఫలా
స్తంభాభిరామోరు దండ యుగళు
వరదాన ముద్రాబ్జ భరణ భూషిత కటి
న్యస్త కుంచిత సమున్నత భుజాద్యు
సింహావలగ్న లక్ష్మీపరీహాసి తో

యజగర్భ గర్భవృత్తావలగ్ను

తే. జలద సంకాశు నిర్వ్రీడ జఘనదేశు
గోటి కందర్ప లావణ్య గుణ శరణ్యు
విష్ణు నిజభక్త వర్ధిష్ణు గృష్ణు గాంచి
పరచె సాక్రోశు డగుచునా బ్రాహ్మణుండు 4 - 79

1. చామరము ధ్వజము శంఖము చాపము మొదలగు చిహ్నములు దాల్చి నడయాడగా తన మృదుపదముల ముద్రలచే అలంకరింపబడిన భూభాగము కలవాడునూ

2. దళిత = తొలగింపబడిన

ఉపరి త్వక్ = మీది తోలు కలదగు

అంశుమత్ + ఫలాస్తంభ = అరటికంబముల వలె

అభిరామ = మనోహరమైన

పైపొర తీసిన అరటిబోదెల వంటి మనోహరమైన ఊరుదండములు కలవాడూ

3. వరద ముద్ర, దానముద్ర, పద్మము మొదలగు ఆభరణములు ధరించి కొంచెము వంచిన ఉన్నతమైన భుజములు కలవాడూ

4. అవలగ్నము = నడుము

సింహము యొక్క నడుమును (సింహావలగ్న) నవ్వు లక్ష్మీదేవియు, బ్రహ్మ పుట్టుకకు (తోయజగర్భ గర్భ) కారణమైన గుండ్రని నడుము గలవాడూ (వృత్తావలగ్ను)

5. జలదము = మేఘము

నిర్ + వ్రీడ = సిగ్గులేని

మేఘము వలె ప్రకాశించువాడూ

సిగ్గు విడిచిన జఘనములు కలవాడూ (దిసమొల వాడనుట)

కోటి మన్మధుల లావణ్యము కలిగినవాడూ

నిజమైన విష్ణుభక్తులను వర్ధిల్లజేయువాడూ

అయిన విష్ణువు కడకు ఆ బ్రాహ్మణుడు అరచుచు (సాక్రోశుడగుచు) పరువెత్తెను (పరచెన్)

అలం. ఉదాత్తము

పరచిన దేవకీ సుతుడు ఫక్కున నవ్విన గ్రమ్మరిల్లి మై
దరచుగ రోమహర్షణ ముదంచిత భక్తి భరాలసత్వ మే
ర్పరచుచు గేల్మొగిడ్చి పలుపల్కుల సన్నవెన్నెలన్
బరపుచు బ్రస్తుతించె మునిబంధ విభంజను భక్తరంజనున్ 4 - 80

పుండరీకుడు అలా ఆ హరివద్దకు పరుగెత్తగా (పరచిన) కృష్ణుడు ఫక్కున నవ్వెను. దానితో తెలివితెచ్చుకుని (క్రమ్మరిల్లి) శరీరముపై పులకలు అంకురింప (మై రోమహర్షణము) భక్తితో కూడిన కలతపాటుతో చేతులు జోడించి పలుకుల తళుకులనెడి లేతవెన్నెల లొలుకగా ఆ హరిని మునుల బంధములను ఛేదించు వానిని, భక్తులను సంతోషపరచువానిని పుండరీకుడు స్తుతి జేసెను.

మాలిని.విధి శివ సనకాదుల్ వేదముల్ గూడినిన్నో
మధుమధన యితండిమ్మాడ్కి వాడంచు నెన్నన్
విధురు లయినచోటన్ నేర్చునే గాఢమోహాం
బుధి వడి బడుచున్నాబోటి నీవాటమెన్నన్ 4 - 81

ఓ మధుమధనా (మధు అను రాక్షసుని సంహరించినవాడా) ఈ రీతి నుండువాడు (ఇమ్మాడ్కి వాడు) అని సనకాదులూ, వేదములూ కూడిననూ చెప్పగా నిష్ప్రయోజకులైనచో (విధురులైనచోటన్) నావంటి మోహసముద్రమునబడి

కొట్టుకొను వానిచే నేమగును?

అలం. అర్థాపత్తి.

అర్థాపత్తి అలంకారము

ఒక అంశమును చెప్పునపుడు వేరు చెప్పవలసిన పనిలేదు (కిముత న్యాయము) అను అర్థము సిద్ధించినచో అది అర్థాపత్తి అలంకారము అగును.

ఫలాన ఫలాన వారే నిను వర్ణించలేరు ఏప్రత్యేకతా లేని నేను వర్ణించలేననుట వేరు చెప్పవలెనా? అని పుండరీకుడు అనుచున్నాడు.

తరల. హరిహయోపల భూదరాకృతి నందమొందినయట్టి నీ
యురుభృగు స్తుతిపాత్రమున్ కటకోజ్వలంబు నఖౌఘర
త్నరుచి మిత్రమునైన పాదమునం జనించిన గంగ ని
త్యరతి బూని తలంతు దాప నిదాఘవృత్తి నివృత్తికిన్ 4 -82

హరిహయుడు = ఇంద్రుడు. హరిహయ + ఉపల భూధరము = ఇంద్రనీల మణిపర్వతము.

ఇంద్రనీల మణిపర్వతాకారముతో అందమైన నీ ఆకారము

తరువాతి విశేషణములందు శ్లేష కలదు

1. ఉరు భృగు స్తుతి పాత్రము. ...

పెద్ద కొండచరియలతో పొగడదగి యున్నది

(గొప్పవాడగు భృగుమహర్షిచే కొనియాడబడినది)

2. కటకోజ్వలంబు ......

కొండ మీది చదరపునేలచే ప్రకాశించునది

(కడియముచే ప్రకాశించునది)

3. నఖౌఘ రత్నరుచి మిత్రము.......

గోళ్ళ వంటి రత్నముల పొందిక కలది

(గోళ్ళనెడు రత్నముల పొందిక కలది)

అగు నీ పాదమునందు జనించిన గంగను నిత్యమూ పూనికతో ఈ తాపము అను వేసవిని పోగొట్టుకొనుటకు తలచెదను.

వేసవితాపము అణగుటకు పర్వతములపై వర్షించి క్రిందికి పారు గంగ అవసరము. అందుచే స్వామిని కొండగానూ ఆతని పాదోద్భవ గంగను సరిత్తుగానూ ఊహించుట సమంజసము.

అలం. శ్లేష, రూపకము.

తరలము :

ప్రతిపాదమున న భ ర స జ జ గ అను గణములుండును. 12వ అక్షరము యతిస్థానము.

దీని పాదమున మొదటి రెండు లఘువులను గురువుగా మార్చినచో మత్తకోకిల వృత్తమగును.

భుజంగప్రయాతము :

స్ఫురన్నాభిగర్తప్రభూతాంబుజాతో
దరక్షోణిలో వేల్పుతాతన్ విధాతన్
నిరాతంక సర్గైక నిర్ణేత గంటన్
హరీ! తాతకున్ దాతవై యుంట నొప్పున్ 4 -83

నాభిగర్తము = బొడ్డు అను గొయ్యి

వేల్పుతాత = దేవతలకు తాత = బ్రహ్మ

సర్గము = అధ్యాయము, సృష్టి

ప్రకాశించు (స్ఫురత్) నీ బొడ్డు అను గోతియందు పుట్టిన (ప్రభూత) తామరపూవు గర్భమందు (అంబుజాత + ఉదర క్షోణి) దేవతలకు తాతగారైన నిరతమూ సృష్టి నిర్వహించు బ్రహ్మదేవుని కనుటచే (కంటన్) నీవు తండ్రికి తండ్రి వైనావు (తాతకు తాతవై)

అలం. కావ్యలింగము

కావ్యలింగాలంకారము

కార్య సాధనమునకు కారణమైన హేతువు పదరూపమున కానీ వాక్యరూపమునగానీ ప్రయోగించినచో కావ్యలింగమగును

ఇచట తాతకు తాతవైతివి అనునది కార్యము. దానికి కారణముగా సృష్టికర్త బ్రహ్మ ఆతని బొడ్డుతామరలో పుట్టుట కారణముగా చెప్పబడినది.

భుజంగప్రయాతము

ప్రతి పాదమున నాలుగు యగణములు. 8వ అక్షరము యతి.

స్రగ్విణి.నీతిమై వైన్యభూనేతవై రత్న సం
ఘాత దివ్యౌషధి గ్రామముల్ భూత హృ
త్ప్రీతి గన్పట్టవే స్ఫీత హర్షోత్కటన్
భూతధాత్రీగవిన్ బూతనాఘాతనా! 4- 84

వేనరాజు యొక్క పుత్రుడగు పృధుచక్రవర్తివై (వైన్య భూనేతవై) రత్నముల సమూహములు, ఔషధీ సమూహములు (రత్న సంఘాతదివ్యౌషధి గ్రామముల్) ప్రాణుల మనస్సులకు సంతోషము కలుగునట్లుగా (భూతహృత్ప్రీతిన్) అధిక సంతోషమున మదించినదానిని (స్ఫీత హర్షోత్కటన్) భూమియను ఆవును కనబడునట్లు చేయలేదా? (కన్పట్టవే?) ఓ పూతన యను రాక్షసిని చంపినవాడా (పూతనా ఘాతనా)

పూర్వము పృధుచక్రవర్తి భూమిని ఆవుగానూ హిమపర్వతమును దూడగానూ

మేరువును పాలుపిదుకు గొల్లవానిగానూ జేసి రత్నములనూ ఓషధులనూ పిదికించెనని పూర్వగాధ. ఆ రాజు వేనుని కొడుకు.

స్రగ్విణి :

ప్రతి పాదమున 4 రగణములు. యతి 7వ అక్షరము

ఆగమ సముద్ధరణ రాగరస లంపట!
సుధా గమ నియామక! రసాగరిమ కారీ!
భోగపదవీ నిహిత భాగవత! భూగగన
భాగ పరిపూర్ణ పరభాగ వపురగ్రా!
త్యాగ గుణధుర్య! మునియాగ పరిరక్షక!
హలాగత సమిద్విజయ! సౌగతమతార్వో
ద్యోగ! కలికాల కలుషాగ కులిశాంక!
కొనసాగినకృపన్ మనుపు యోగిహిత మమ్మున్! 4- 85

ఇది లయగ్రాహి వృత్తము

ఈ పద్యమున దశావతారములు చెప్పబడినవి.

1. ఆగమ ....లంపట

వేదములను రక్షించుట లోని ప్రేమయను రసమున (రసము = నీరు) తగిలి యున్నవాడా ! .... మత్స్యావతారము.

2. సుధాగమ నియామక.

అమృత ప్రాప్తిని నియమించువాడా .... కూర్మావతారము.

3. రసాగరిమకారీ

భూమికి గొప్పతనము కలిగించువాడా...... వరహావతారసూచన.

4. భోగ......భాగవత

భాగవతుని (ప్రహ్లాదుని) భోగపదవి యందు నియమించినవాడా.......... నృసింహావతార సూచన.

5. భూగగన.......వపురగ్రా

భూ గగనములందు నిండిన మహోత్కృష్టములైన పాదములు (వపురగ్రములు) కలవాడా.......... త్రివిక్రమావతారము.

6. త్యాగగుణధుర్య

గొప్ప దానగుణమునకు పేరుబడ్డవాడా..... పరశురామావతారము. పరశురాముడు రాజులను చంపి సంపాదించిన భూమిని కశ్యపునకు దానముచేసెనట.

7. ముని యాగ పరిరక్షక

విశ్వామిత్రుని యాగమును రక్షించినవాడా.. రామావతారము.

8. హలాగత సమిద్విజయ

నాగలితో యుద్ధమున విజయము పొందినవాడా....... బలరామావతారము.

9. సౌగత......ఉద్యోగ

బౌద్ధమతము స్థాపించు ప్రయత్నము గలవాడా....... బుద్ధావతారము

10. కలికాల .... కులిశాంక

కలికాలమున పాపములనెడు పర్వతములకు వజ్రాయుధమైనవాడా....... కల్క్యవతారము.

అలం. రూపకము.

లయగ్రాహి :

26 అక్షరములకంటే ఎక్కువ అక్షరములు ఒక పాదమునగల వృత్తములను ఉద్ధురమాలా వృత్తములు అందురు. వానిలో లయగ్రాహి మొదటిది.

ప్రతి పాదమున భ జ స న భ జ స న భ య అను గణములుండును

(10 గణములు. 10×3 = 30 అక్షరములు.)

ఇందు యతి నియమము లేదు. 2, 10, 18, 26 సాధనములలో ప్రాసము గూర్పవలెను.

మ. రవిధామంబులు సిద్ధమంత్రములు చంద్రజ్యోత్స్నికల్ సన్మణి
ప్రవరశ్రేణుల్ భవ్యభేషజతతుల్ పాథోధరంబుల్ సుధీ
భవ నిస్తారక! నేమమిచ్చి జగమున్ బాలించు మర్యాద నీ
యవతారంబు లశేష లోకహిత చర్యాధుర్య సంచారముల్ 4 - 86

ఓ భవమును తరింపజేయువాడా! (భవనిస్తారక) నీ అవతారంబులు లోకహితము అను కార్యసిద్ధిప్రదములు (అశేష లోకహిత చర్యా ధుర్య సంచారముల్).

సూర్యతేజస్సులూ, సిద్ధినిచ్చు మంత్రములూ, చంద్రుని వెన్నెలలూ, చింతామణి సమూహములూ, గొప్ప ఔషధములూ, నీటిని ధరించు మేఘములూ ఇట్టి వన్నియూ నియమముగా ఇచ్చి అవి జగత్పాలన చేయును.

అలం. రూపకము.

ఉ. అంజన పుంజ నవ్యతరమై తగు నీ తిరుమేని కప్పు క
ల్మిం జులుకంగ జేకురుజుమీ కమలేక్షణ! సూక్ష్మ ద ృక్కులౌ
కంజభవాది వ ృద్ధులకు గాఢతరాక్షర లక్ష్మి యెందు గా
నం జనుగాదె కప్పుకతనన్ ముసు దోపని యక్షరస్థితుల్ 4 -87

నీయొక్క దివ్యశరీరము (నీ తిరుమేనికప్పు) కాటుక కుప్పవలె మనోజ్ఞమై (అంజనపుంజ నవ్యతరమై) యొప్పును.

ఓ కమలనయనా! దానివలన బ్రహ్మదేవుడూ మొదలైన వృద్ధుల యొక్క సూక్ష్మదృష్టికి గాఢతరమైన నాశనములేని (అక్షర) మోక్ష లక్ష్మి దృగ్గోచరమగును.

దానికి కారణం చెబుతున్నాడు. నల్లనికాటుక (కప్పు కతనన్) వల్లనే కదా కనబడని (తోపని) అక్షరములు కనబడతాయి!

చమత్కారం

దీనిని అర్థం చేసుకోవడానికి ఒక విషయం తెలుసుకోవాలి. పూర్వం రాజులు శాసనాలు రాళ్ళమీద చెక్కించేవారు. ఆ అక్షరాలు మామూలుగా చూస్తే కొంతకాలానికి స్పష్టంగా కనబడవు. అపుడు ఆ రాతిమీద మసి (అంజనం) రాస్తారు. ఆ అంజనం పూసిన రాతిమీద ఒక కాగితం అద్ది తీసేస్తారు. అప్పుడు కాగితం మీద నల్లని బాక్ గ్రౌండ్ పై తెల్లని అక్షరాలుకనిపిస్తాయి. దానిని చదవడానికి ఉపయోగిస్తారు. ఇదీ శాశనాలు చదివే పద్ధతి. దీనిమీద పెద్దనగారు ఒక మంచి చమత్కారమైన పద్యం వ్రాసేరు మనుచరిత్రలో. అది ఎప్పుడైనా మనవి చేస్తాను.

ఇప్పుడు పద్యం చూద్దాం.

బ్రహ్మగారు మొదలనవాళ్ళు ముసలివాళ్ళై పోయారు (కంజభవాది వృద్ధులకు). వారికి అసలే చూపు ఆనడంలేదు. అందుచేత మోక్షమొసగు అక్షరములుకనబడుటలేదు. నీవు (విష్ణువు) కాటుకకుప్పవలె యున్నావు. నీవల్ల వారు గాఢతరమైన అక్షర లక్ష్మిని చూడగలుగుతున్నారు (శాశనాలలో కనబడని అక్షరములు చదివినట్లు) అని చమత్కారం.

దీనికి బులుసు వారిట్లు వ్రాసినారు. తాళ పత్రములపై వ్రాయబడిన అక్షరముములు పోలిక తెలియకపోగా దానిపై నల్లనిరంగు పూయుదురు అపుడు అక్షరములు స్పష్టముగా కనబడును. ఈ వ్యాఖ్యలో ఒక స్వారస్యమున్నది. స్వామి కాటుక గుట్టవలె నుండుటచే ఆయన వక్షమునగల అక్షరమైన లక్ష్మి బ్రహ్మాదులకు తాళపత్రముపై అక్షరము వలె సులభముగా కనిపించినది అని అన్వయించవచ్చు.

అలం. దృష్టాంతము, అర్థాంతరన్యాసము.

కం. కమిచి యణురేణు తృణ కా
ష్ఠములం బరిపూర్ణవృత్తి సమకూరిన నీ
యమిత మహోమహిమాబ్ధికి
కమలభవ ప్రముఖులెన్నగా బుద్బుదముల్ 4 - 88

ఓ స్వామీ,

గ్రహించగా (కమిచి) అణువులు, రేణువులు తృణములు, కాష్ఠములు పరిపూర్ణముగా సకూర్చగలుగు నీవు మహా మహిమగల సముద్రమవు.

అనగా అణువు నుండి కాష్ఠములవంటి అనేక పదార్థములను సృష్టింపగల అంతులేని ప్రజ్ఞ గలవాడవు. అందుకే సముద్రముతో పోల్చినాడు.

ఇక బ్రహ్మ మొదలగు ప్రముఖులు నీలోని నీటిబుడగల వంటివారు (బుద్బుదముల్) సముద్రమునకూ, దాని లోని నీటిబుడగకూ గలవ్యత్యాసము గమనింపదగ్గది. అందుచేతనే కాబోలు బ్రహ్మదేవుడు త్రుత ప్రత్యక్షమైనప్పటికీ ఈ పుండరీకుడేమియు కోరక మిన్నకున్నాడు. ఆయన వరమిచ్చెదను కోరుకో అంటే విష్ణుసాక్షాత్కారము కావలెనన్నాడు!

పృథ్వి:

జగత్పతి!భవత్పదాబ్జయుగ భక్తిసంయుక్తిలో
గగుర్పొడువ నన్యధా గతియెరుంగ కెవ్వాడునీ
యగణ్యగుణకీర్తనం బధిగమించుటన్ మించునే
నగాధ భవసాగరంబతడు దాటు నొక్కెత్తునన్

ఓ జగత్ప్రభూ! నీ పాదస్మరణ మనసులో నన్యములను యెంచక నెవడు చేయునో అట్టి అగణ్యగుణకీర్తనము చేయువాడు ఈ అగాధమైన భవసాగరమును

ఒక్క అంగలో (ఒక్కెత్తునన్) దాటగలడు.

పృథ్వి లక్షణములు

ప్రతి పాదమున "జ స జ స య లగ" అను గణములుండును. యతి 12వ అక్షరము.

కం. భవదంఘ్రి దూరునకు బు
ణ్యవసతి సులభంబె? వెరతునన్య భవంబుల్
సవరింప యుష్మదర్చా
ప్రవణమతింజేయు నను పరమధామపతీ! 4 - 90

ఓ వైకుంఠాధిపతీ (పరమధామపతీ)

నీ పాదములనెడబాసిన వానికి పుణ్యములు చేయుట సులభమా? సులభము కాదు అని చెప్పుట.

స్వామీ నేను వేరుజన్మములెత్తుటకు భయపడుచున్నాను. అందుచే నీపాదములను అర్చించు బుద్ధినీయుము.

"నీ పాదకమల సేవ" కావాలంటున్నాడు.

కం. జయ విజయ పూర్వవిభవ! వి
జయ జయ కల్పనధురీణ! సమదదనుజరా
డ్జయ! సంరక్షిత భువనా!
జయజయ! సుగుణా!గుణాత్మ! జయ శార్ఙ్గధరా! 4 -91

విజయపూర్వకమగు సంపద కలవాడా! (నీకెచ్చట విజయము కలిగిననూ తోడనే సంపద లభించుననుట)

విజయ కల్పనముచేయుటలో నిపుణుడా!

మదించిన రాక్షసరాజులను జయించినవాడా!

రక్షింపబడిన భువనములు కలవాడా!

చక్కనిగుణములు కలిగినవాడా!

ఓ శార్ఙ్గమును ధరించినవాడా!

నీకు జయము! జయమగుగాక!

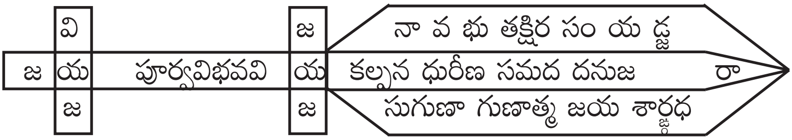
పద్యములందు బంధకవిత్వము కలదని కవి చెప్పనిచో కనిపెట్టుట కష్టము. కానీ ఈ బంధకవిత్వము నన్నెచోడకవిరాజూ, ముక్కు తిమ్మనా మొదలైన వారు ప్రబంధములలో వాడిరి. వీనిని వారు సూచించినారో, పటములలు రచించియుంచినారో తెలియదు. లేదా చురుకైన బుద్ధి గల వ్యాఖ్యాతలే కనిపెట్టి పటములు వేసినారో?

సాధారణముగా ఒక కవి బంధకివిత్వము వ్రాసినచో సూచించవలయును. లేనిచో దానిని గుర్తించుటకష్టము. నాకు బంధకవిత్వము వ్రాయుటయందు అనుభవము ఉండుటచే ఈ పద్యమున ఖడ్గబంధచ్ఛాయ కలదని గ్రహించగలిగితిని.

తిమ్మన నారదుడు కృష్ణస్తుతి చేయునప్పుడు బంధకవిత్వము వ్రాసెను. ఇచట పుండరీకుని కృష్ణస్తుతియందు ఖడ్గబంధము గుర్తించుటకు వీలైనది. ఈ దృష్టితో పరిశీలించిన వేరే ఏవైన బంధములు బయల్పడునేమో అధ్యయనము చేయవలె. కానీ ఇంతవరకూ తెనాలి రామకృష్ణుని పాండురంగ మహాత్మ్యమున బంధకవిత్వము కలదని ఎవ్వరూ చెప్పలేదు. (శ్రీ వంతారాం రామకృష్ణరావు గారి వ్యాఖ్యానము నేను చూడలేదు. చూచి వారు చెప్పిరో చెప్పలేదో ధృవీకరించవలసి యున్నది.

గణపవరపు వెంకటకవి బంధకవిత్వము విరివిగావ్రాసిన "ప్రబంధరాజ వెంకటేశ్వర విజయవిలాసమున ఆతడు ఫలాన ఫలాన బంధములీ పద్యమునకలవని చెప్పినప్పటికీ ఆయా బంధముల చిత్రపటరచనము ఈనాటికి కూడా జరుగలేదు. ఆ కొరత తొందరలో తీరనున్నది. రాయలసీమవాసులు శ్రీవైద్యం వెంకటాచార్యుల వారు శ్రమించి గణపవరపువారి ప్రబంధమున చిత్రకవిత్వవిశేషములు పటములతో

సహా ప్రచురించుటకు సిద్ధమగుచున్నారు. వారీ విషయము నాకు ప్రసంగవశమున తెలియజేసిరి.

ఖడ్గ బంధము

ఈ బంధమును గురించి రెండుమాటలు

రామకృష్ణుడు ఈ బంధము పనిగట్టుకుని వ్రాసినాడా? అన్నది ప్రశ్న.

వ్రాసి యుండడనే నా నమ్మకము. కారణములు వివరింతును. దీనికి 2 కారణములు చెప్పవచ్చును.

1. పద్యము శార్ఙ్గధరా అని ముగించుట. శార్ఙ్గము విష్ణువుయొక్క విల్లు. నిజమునకు ఆతడు ఖడ్గబంధమే చెయ్యబూనిన పద్యము "నందకధరా" అని ముగించియుండెడివాడు. ఎవరేని నందకధరా అనుపదము కందమున చివర ఇముడజాలదందురేని ఖడ్గధరా అనియో తత్ప్రత్యామ్నాయమో వాడియుండెడి వాడు.

2. కత్తి అంచుల వెంబడి అక్షరముల సంఖ్య సమానముగా ఉండునట్లు చెప్పుట సాధారణము. అప్పుడే బంధమునకు సౌష్ఠవము కలుగును.

కత్తి పై అంచు వెంబడి (నా – డ్జ) 9 అక్షరములు, కత్తి క్రింది అంచు వెంబడి (సు – ధ) 11 అక్షరములూ వచ్చెను. ఇట్టివి బంధకవిత్వారంభకులు చేయు పొరపాట్లు.

3. కత్తి పిడివద్ద అక్షరముల అమర్పు సరిగాలేదు.

ఇట్టి పొరపాటు రామకృష్ణుని వంటి వాడు సేయడు.

అయిననూ చిత్రముగా ఈ పద్యము ఖడ్గబంధమున ఇంచుమించు

ఇమిడినది. ఇది యాదృచ్ఛకమే యని నా నమ్మకము.

సీ. **నడతు నీ క్షేత్రంబునకు, జెయిసాచి య**
ర్చింతు నిన్నమ్మిన సేవకులను
మ్రొక్కుదు నీ పాదములకు జిహ్వావీధి
నీ నామములు వక్కణింతునెపుడు
నర్పింతు నీసేవకై సర్వదేహంబు
జింతింతు నీలీల జిత్తసరణి
దనివోక నీ చక్కదనము సంవీక్షింతు
నీ యవదానంబు నెమ్మి విందు

తే. **బ్రహ్మరుద్రాదులకు గానబడని నీవు**
నేడు నాముౖల నిలిచితి నీలవర్ణ!
వర్ణనాతీత! మత్ప్రాగ్భవ ప్రవ ృత్త
పుణ్యపరిపాకమేరికి బొగడదరమె? 4 – 92

మత్ + ప్రాక్ + భవ = మత్ప్రాగ్భవ = నా ముందు జన్మముల

తాత్పర్యము సుగమము.

ముకుందమాల స్తోత్రఛాయలు ఈ పద్యమున గనుపట్టుచున్నవి.

శా. **నిత్యస్ఫూర్తి సనాథులైరి విధికంఠేకాలముఖ్యుల్ కృత**
క్షిత్యానందా! యనాదిమూర్తివగు నీచే దత్సనాథత్వ సం
పత్త్యావిష్కృతి నాకునుం గలుగు దత్ప్రాయుండనే కాన నే
మృత్యుక్రూరభయంబు బాసితిని జుమ్మీ! నీ దయాసంపదన్ 4 – 93

కృత క్షితి + ఆనంద = కృత క్షిత్యానంద = భూమికి ఆనందము కలిగించినవాడా

ఓ విష్ణూ, అనాదిమూర్తివగు నిన్ను ధ్యానించుటచే బ్రహ్మ (విధి) ఈశ్వరుడూ

(కంఠేకాలుడు) మొదలగు దేవతలు నిత్యమూ "సనాథులై" నారు. అట్లే అట్టి సనాథసంపత్తి నేనును అట్టివాడనే కనుక నాకునూ ఆవిష్కృతమౌను గాక! ఇక నీ దయచేత క్రూరమైన మృత్యుభయము పోయినది స్వామీ.. అని పుండరీకుడు స్తుతించెను.

అనాదిగా విష్ణువొక్కడే యుండెననియు. మిగిలిన దేవతలు అతనిని శరణుజొచ్చుటచేతనే వారికి ఒక నాథుడు కలిగి సనాథులైనారనియూ, అంతకు ముందందరూ అనాథలేయనియూ తాత్పర్యము.

మ. అని లోకత్రయ మోహనుండగు రమాప్రాణేశు నెమ్మోమునన్
దనచూడ్కుల్ నిగుడంగ భూమిసురరత్నం బూరకున్నంత నే
మునుగా ధాతృ సమన్వితాఖిల మరున్ముఖ్యుల్ దగన్ మ్రొక్కి మో
దునకేలింపుగ నమ్మునీశ్వరు గుణంబుల్ సారె గీర్తించినన్ 4 – 94

అనిపలికి ఆత్రైలోక్యమోహనుడగు విష్ణువు యొక్క అందమైన మోముపై తనచూపులు నిలిపి ఆ బ్రాహ్మణుడు (పుండరీకుడు) మౌనము వహించెను.

అపుడు నేను (నేమునుగా = నేనాదిగా.. ఇచట నేను అనగా చెప్పుచున్న ఈశ్వరుడు) బ్రహ్మదేవుడు మొదలగు దేవతలందరూ ఆ విష్ణువుకు మ్రొక్కి ఆ మునీశ్వరుడగు పుండరీకుని గుణగణములు కీర్తించితిమి.

కం. విని ముగ్ధ హాసరుచిరా
ననుడై తనచుట్టు నున్న నానామరరా
జనికాయముతో బలుకున్
దనుజారి మహీసురాస్య దత్తేక్షణుడై 4– 95

పుండరీకుని స్తుతి విన్నాడు. ఇపుడు విష్ణువు మాట్లాడుతున్నాడు.

మోముపై చిరునవ్వుతో చుట్టూ ఉన్న నానా దేవతా సమూహముతో అంటున్నాడు. చూపులు పుండరీకునిపై నిలిపాడు.

సీ. దాంతుండు సత్య సంథాదురంధరుడు మ
ద్భక్తుండు పితృజితోద్యముడు నైన
యిద్ధరామరసూతి కీప్సితం బొసగనే
వచ్చుచో మీరెల్లవారు నితని
కర్మిలీ సాహాయ్యమాచరించుటకునై
యేతెంచి నారు నాకెవ్వరేని
హితులు వారల పనులెల్ల మీయవి కాన
బరతాప తప్తులు బరము దేక

తే. ముదితు లస్మత్ప్రశంశాభిముఖులునైన
వారు నాభక్తులగువారు వారియందు
బ్రీతి కలవారి నేనుద్ధరింతు గీడు
వలన వారలకంటె నవశ్యమగుట. 4 – 96

ఇంద్రియ నిగ్రహము కలవాడు (దాంతుడు), సత్యవాది, నా భక్తుడు, పితృ సేవాపరాయణుడు అయిన ఈ పుండరీకునికి నేను కోర్కెదీర్పగా వచ్చిన ఈసమయమున ఇతనికి ఆప్తతతోసహాయము చేయుటకై మీరందరూ (దేవతల నుద్దేశించి) వచ్చినారు. నా కాప్తులైన వారి కార్యములను దీర్చుట మీపని. ఇతరుల సంతోషము తమసంతోషమైనవారిని (పర ముదేక ముదితులు), నా ప్రశంసల కోరినవారిని, నాభక్తులను అందరినీ నేనుద్ధరింతును.

కం. సద్భక్త సేవచేతన్
మద్భావము తుష్టిగన్న మాఢ్కి దరుశిలా
ద్యుద్భూత ప్రతిమార్చల
ముద్భరితము గాదు నిక్కముగ దలపోయన్ 4 – 97

నా సద్భక్తులకు ఎవరైనా చేసిన సహాయము వలన ఎక్కువ తృప్తి కలుగును. అట్టి తృప్తి నా తరు శిలాప్రతిమలకు చేసిన సేవ వలన కలుగు సంతోషముకన్న ఎక్కువ అనిపించును.

నా భక్తులకు సేవ చేసిన నాకు చేసిన సేవకన్న నాకు ఎక్కువ తృప్తి కలుగజేయును.

మ. వలనా యేటికి నాశ్రయించి మనగా వానీరమున్ నీరమున్?
దలవెఱ్ఱే పచరింప నేటికి సమిద్దానంబు ద్దానంబు? న
చ్ఛలమా యేటికి నెత్తిగొట్టుకొనగా సన్యాసమున్ న్యాసమున్?
గలి దేజాలు మదీయభక్తి రుచి భక్తశ్రేణి కాశ్రాంతమున్? 4- 98

నీరుతాగి, ప్రబ్బలితీగ తిని (ఆకులలములు తిని యనుట) తపస్సుపేర జీవించడం ఎందుకు? వృధా..

సమిధలు సమర్పించడాలూ (హోమములు చేయడం), దానాలివ్వడాలూ ఇలాంటి వెర్రులెందుకు? వృధా.....

సన్యసించడాలూ, అంగన్యాసాలు చెయ్యడాలూ లాంటి పట్టుదలలెందుకు? (అచ్ఛలము = పట్టుదల). వృధా....

పైనచెప్పినవన్నీ అక్కరలేదు ఈ కలికాలంలో నన్ను భక్తితోసేవించిన చాలు ... అన్నీ నేను చూసుకుంటాననడం.

కలిలో నామస్మరణ యేశ్రేయోమార్గమని నొక్కి చెప్పాడు పరమాత్ముడు.

తే. సర్వధర్మ విహీన ప్రచారుడైన
యాత్మ మద్భక్తి కలదేని యతడ చూవె
నాకు నర్యంత హితుడు సుశ్లోకరతుడు
నిఖిల ధర్మ ప్రవర్తన నిశ్చితుండు 4 - 99

ధర్మవిహీనుడైననూ నాపై భక్తి కలిగినవాడు నాకు అత్యంత హితమైనవాడు.

ఆ.వె. అస్మదంక ధారి యగు భక్తవరు మేను
నాకు గూర్చినట్లు నాకు లార
వదలకే వసించు వైకుంఠ నగరంబు
నందు గొలుప దంతరంగమందు! 4 - 100

అస్మదంకములు = నాయొక్క చిహ్నాములు. భుజములపై శంఖచక్ర ముద్రలు, తిరునామము మొగలగునవి విష్ణుచిహ్నాములు.

నాకు లార! = స్వర్గవాసులైన దేవతలారా!

విష్ణుచిహ్నాములు ధరించిన నా భక్తునియొక్క మేనియందు ఓ దేవతలారా! నాకు అతి ప్రీతి. దానిలో నేను వదలక వసింతును. (నా భక్తుని హృదయమున ఉందుననుట) అట్టిభక్తుని యంతరంగమున వసించుట వైకుంఠ వాసము కన్న ఆనందమిచ్చును (కూర్చును).

నా యందు భక్తుడుండున్
బాయక యేనధివసింతు భక్తునియందున్
మా యిరువురకుం గలుగున్
గాయప్రాణానుకూల్య కౌశల్యంబుల్ 4 - 101

కాయ..... కౌశల్యము = దేహమునకూ ప్రాణమునకూ కల బాంధవ్యము

తాత్పర్యము సుగమము.

ఆ.వె. మహిత పుణ్యులైన మద్భక్త వరులకు
గానివాడు నాకు గానివాడు
భాగవతుల నన్ను భావించి యొకటిగా
గన్న వాడు నన్ను గన్న వాడు 4 -102

తాత్పర్యము సుగమము.

అలం. లాటానుప్రాసము.

కాని వాడు, కానివాడు

కన్నవాడు, కన్నవాడు

శబ్దములు సమానము. తాత్పర్యమున భేదము కలిగి అవే పదములు ప్రయోగింపబడిన లాటానుప్రాసము.

కం. **మీయెడ మద్భక్తి గుణో**
చ్ఛ్రాయము గనుగొంటినేను సత్యంబు బహూ
పాయంబుల మద్భక్తుని
కై యిటకేతెంచుటన్ వియచ్చరులారా! 4 - 103

మత్ + భక్తి = మద్భక్తి (నాయెడల భక్తి)

గుణ + ఉత్ + శ్ర్రాయము = గుణోచ్ఛ్రాయము = గుణాధిక్యము.

ఓ దేవతలారా (వియచ్చరులారా) మీరు నా భక్తుని కొరకు ఇచటకేతెంచుట వలన మీకు నాయందుగల భక్తిగుణాధిక్యము నాకు తెలియవచ్చినది.

సురకర్మంది హిరణ్యదైత్యసుతు వ్యాసున్ శౌనకున్ శ్రీపరా
శరు రుక్మాంగదు నంబరీషు సరమాజానిన్ వశిష్ఠున్ బురం
దరపుత్రున్ శుకు దాల్భ్యు భీష్ము వెరగందంజేయు మద్భక్తిత
త్పరు డీపుణ్యుడు పుండరీకు డితనిన్ బాలింతు మేలీవులన్ 4 - 104

సురకర్మంది = సురముని = నారదుడు

హిరణ్య దైత్య సుతుడు = ప్రహ్లాదుడు

సరమాజాని = విభీషణుడు

పురందర పుత్రుడు = అర్జునుడు

మేలి + ఈవులు = మేలీవులు. మేలైన వరములు.

తాత్పర్యము సుగమము.

ప్రహ్లాద నారద పరాశర పుండరీక
వ్యాసాంబరీష శుక శౌనక భీష్మ దాల్భ్యాన్
రుక్మాంగదార్జున వసిష్ఠ విభీషణాదీన్
పుణ్యానిమాన్ పరమ భాగవతాన్ స్మరామి

అను శ్లోకము ఈ పద్యమునకాధారమైనదని బులుసు వారి వ్యాఖ్య.

ఆ.వె. వినుడు మీకునేని గనరాని ఈప్సితం
బీ తపస్వివరుని కిత్తు నేడ
దెద్ది వేడె భక్తు దద్దియ యొసగంగ
గట్టి నాడ గేల గంకణంబు 4 -105

ఈప్సితము : కోరిక

కేల కంకణము కట్టుట : తెలుగు జీతీయము. దీక్ష దాల్చుట అని అర్థము.

కం. అని దేవకీ కుమారుడు
ముని వదనము జూచి పలుకు మోదాంబుద గ
ర్జనమున బ్రసాద సాగర
జనితధ్వని యనగ నిగుడు సరసారభటిన్ 4 - 106

ఆ మునిపై చూపు నిలిపి విష్ణువు అనుగ్రహము అను సాగరమున జనించిన సంతోషము అను మేఘము ఉరిమినట్లు చక్కని వాక్పద్ధతితో భాషించెను.

95 వ పద్యమున మహీసురాస్య దత్తేక్షణుడై అని ప్రారంభించిన విష్ణూపన్యాసము ఈ పద్యము వరకూ కొనసాగినది. దీనిలో మరల ముని వదనము జూచి పలుకు అని చెప్పుటచే ఆ స్వామి దేవతలనుద్దేశించి చెప్పిన పలుకులు ముగియుచున్నవని సూచించుట. ఇది పద్యగత శిల్పము.

ఉ. నీ పితృభక్తి నీ తపము నీ వనిశంబునొనర్చు నర్చ యు
ద్దీపిత హర్షుజేసె జగతీసురనందన! నన్ను, నీకు నా
రూపము భక్తిమత్సదనరోహణశైలము చాల దక్క గాం
క్షాపరిపూర్తిగా వరమొసంగెద వేడు యధారుచి ప్రధన్ 4 - 107

ప్రత్యక్షమైన విష్ణువు ఇపుడు పుండరీకునితో భాషించుచున్నాడు.

నీ పితృభక్తి, నీ తపస్సు, నీవు ఎప్పుడూ చేయు నీ పూజ నాకు ఎక్కువ

సంతోషము కలుగజేసినవి. ఓ పుండరీకా! నీకు (భక్తిమత్ + సదన రోహణశైలము) భక్తి గలవారి యిండ్లలోని రత్నములు పొదిగన కొండవంటి నారూపము చూచి కోరికలు నెరవేరునట్లు నీవడిగిన వరమునిచ్చెదను. కోరుకొనుము అన్నాడు.

కం. భాగ్యమనై యిహపర పరి
భోగ్యార్థమనై యగణ్య పుణ్యమనై వై
రాగ్య జ్ఞానోన్నతులగు
యోగ్యతముల పాలి వాలియుండుదు జుమ్మీ 4 – 108

వైరాగ్యముచేతనూ పుణ్యముచేతనూ ఉన్నతులూ యోగ్యులూ అగువారి పాలిట నేను భాగ్యమునగుదును. భోగ్యార్థము నగుదును. గణింపరాని పుణ్యమునగుదును.

విశేషించి నీయెడన్ బ్రసన్నుండనై యున్నవాడ. అభీష్టసృష్టి ఘనాఘనంబగు మదీయ ఘృణాగుణంబునకు భాజనంబవైతివి.. జగజ్జాలంబున వస్తుజాలంబు నీకు దుర్లభంబు లేదని బలుకు యదువల్లభు వలనం బ్రబోధితుండై 4 – 109

అభీష్ట – ఘనంబగు

కోరికలను వర్షాకాలపు మేఘము

మదీయ – గుణంబు

నాయొక్క దయాగుణమునకు

పాత్రుడవైనావు (భాజనంబవైతి)

అలం. రూపకము

సీ. పుండరీకుడు పల్కు బుద్బుదాభములైన
సిరులు నిను గామింప జేరి కల్ప
విటపి గుల్మాషముల్ వేడు వెఱ్ఱి గలాడె?

నిఖిల దుర్లభుడవు నీవు నన్ను
గరుణింతు వరమిత్తు గాతు నీడేరుతు
ననియున్కి భయమేది? యద్భుతార్థ
మర్థింతు నిపుడున్నయట్ల యస్మన్నామ
చిహ్నితై తన్మహాక్షేత్ర తీర్థ

తే. మధ్య తలమున నిలువు నామనవి జేసి
సకల జనులకు మోక్షరాజ్యము నొసగుచు
నిదియ నా కోర్కి జాదేకహితము నిదియ
దీని మీరిన సిరియొల్ల దేవదేవ! 4- 110

ఆ పరమాత్మతో పుండరీకుడు ఇలా అంటున్నాడు

పుండరీకుని కోరిక

నీటిబుడగల వంటి సిరులను కోరను (సిరులనున్ గామింప అని ఉండాలేమో?)

కల్పవృక్షమును చేరి గుగ్గిళ్ళు (గుల్మాషముల్) కోరుకొను వెర్రియుండునా?

నీవు నన్ను కరుణింతును, వరమిత్తును, కాచెదను, ఈడేర్తును అనుచుండగా నాకు భయమేమి స్వామీ! నీ అభయము నీడలొ నుండుటకన్న ఏమి కావలయును? అనడమన్నమాట.

అర్థము వద్దు అన్నాడు (సిరులనున్ గామింప) కనుక అద్భుతార్థము కోరుకుంటాను.

ఇపుడు నీవున్నయట్లే (ఇపుడెట్లు దర్శనమిచ్చితివో అలాగే) నా పేర చిహ్నితమగు ఈ మహాక్షేత్ర మధ్యమున నిలిచియుండుము. నా మనవి ఆలకించి సకలజనులకు మోక్షము నొసగుచు ఇచట వేంచేయవలసినది. ఇది నా కోరిక. ఇది జగత్తునకు హితమైనది కూడా.

ఇంతకు మించి నాకేమీ వద్దు (దీని మీరిన సిరియొల్ల)

అద్భుతమైన కోరిక కోరినాడీ పుండరీకుడు.

తనతో పాటు సర్వులకు హితము కోరుట మహాత్ములు మాత్రమేచేయగల పని.

వ. **అని వెండియు నతండు చాపలాతిశయంబునఁ జర్వితచర్వణంబుగా సర్వసుపర్వ దుష్ప్రాపంబగు నీ రూపంబు కృపాపరతంత్రం బగుచు నాకు నగపడుటకు భూతవ్రాతంబులు ప్రభూతాద్భుతరసమసృణమానసంబు లగుచు నున్నయవి; భవదీయంబగు నకారణసుకృతిత్వంబునకు నియంతయుం గలండె? యుత్తరం గంబగు సంసారతరంగమాలి మునుంగుచు; బొనుంగుపడి యనంగీకృతవిజ్ఞాన జ్ఞాన విలాసులై దోసంబులంజేసిన కరువులనందగు నలసులకు వెల సులభంబు నధిక ఫలంబునగు యుష్మద్దర్శనంబు భవభయకర్శనంబు నుపసర్గజలదవర్గస్పర్శనంబు నపవర్గదర్శన నిదర్శనంబు నగుఁగాక! ఏతత్ క్షేత్రంబు నీయాజ్ఞనశేషక్షేత్ర విశేషోత్తంసం బగుంగాక! ఈ తీర్థంబు నస్మన్నామాంకిత సమర్థనంబున నుత్తమం బగుంగాతమని.** 4-111

మరల చపలత్వముచే కోరినదానినే మరొక్కసారి విన్నవిస్తున్నాడు పుండరీకుడు.

దేవతలకు కూడా దుర్లభమగు (సుపర్వ దుష్ప్రాపంబగు) నీ రూపము ఎంతోదయతో నా కనబడుట ఈ సమస్త భూతరాసులూ ఆశ్చర్యాద్భుతములకు లోనగుచున్నవి. నీ యొక్క అకారణమైన మేలుచేయు తత్వమును నియమించగలవాడెవడు?

విజృంభించు (ఉత్తరంగంబగు) సంసార తరంగముల మునుగుచు తేజస్సుచెడి (బొనుగుబడి) నిను తెలియు విజ్ఞానము లేక దోషాత్ములై పోతపోసిన (కరవులు) పాపసమూహులైన అల్పులకు తక్కువ వెలలో ఎక్కువ ఫలితము నియ్యగల నీ దర్శనము

సంసార భయమును పోగొట్టునదియు

ఉపద్రవమేఘములకు గాలివంటిదియు

మోక్ష దర్శనమునకు తార్కాణమైనదియు అగుఆక!

ఈ క్షేత్రము నీయాజ్ఞచే అనేకక్షేత్రములలో ఉత్తమమైనదగుగాక!

ఈ క్షేత్రము నాపేర చిహ్నితమగుగాక!

ఉ. ఆనత మౌళిపై యిటుల బ్రార్థన సేయు మునీంద్రు శాంబరీ
మానుష వేషధారి దయమాన మనఃస్థితి బిగ్గ నవ్వుచున్
వీనులదాకు గన్గడల వేమరు చూచుచు బల్కు చిల్కు పూ
దేనియ సోనవెల్లువల దెప్పల దేలెడు మేలి పల్కులన్ 4 - 112

అలా తల వంచుకుని ప్రార్థన చేయుచున్న పుండరీక మునీంద్రుని ఆ మాయామానుష వేషధారి దయతో కూడిన మనస్సుతో, బిగ్గరగా నవ్వుతూ, చెవుల వరకూ వ్యాపించిన కన్నులతో మరిమరీ చూస్తూ, పూదేనె ప్రవాహములో ఓలలాడెడి మేలిమాటలతో ఇట్లనెను.

సీ. అతి దుర్లభంబు వేడితి దుర్లభుడనైన
యేనీకు దక్కుట మౌనివర్య
తత్ప్రియార్థముగ నీ స్థలమున బరివార
యుక్తుండనై నిల్చి యున్న నన్ను
సేవించు వారెల్ల జిరపుణ్యవంతులు
నిహపర సుఖలాభ హృష్టమతులు
కలికాల కల్మష గరళ కూటాటోప
కాకోల కంఠులు గళితభవులు

తే. నయ్యెదరు సర్వదివ్యోత్తమాస్మదాజ్ఞ
బూని ఈ క్షేత్రమును దీర్థమును సమస్త

భువన వర్ణిత విఖ్యాతి బొదలుగాత
మెల్ల పుణ్యస్థలములకు నెక్కుడగుచు 4 - 113

తాత్పర్యము సుగమము.

కలికాలములోని పాపములను కాలకూట విషమునకు శివులగుదురు (కలికాలు కంఠులు)

జన్మరహితు లగుదురు (గళితభవులు)

పుండరీకుడడిగిన వరము విఠలుడు యధాతథముగా నొసగినాడు.

కం. **త్వన్నామ చిహ్నితంబగు**
యిన్నేలయె తెల్లదీవి యేనుండటకున్
మన్నించి భక్త వాంఛా
భ్యున్నతులొసగుటయె నాకు యుక్త వ్రతమున్ 4 -114

నీ నామము చిహ్నముగా (పౌండరీకమై) వెలసిన ఈ నేలయే ఇక నాకు శ్వేతద్వీపము (తెల్లదీవి). భక్తుని వాంఛను మన్నించి వారికి అభ్యున్నతి కలుగజేయుటయే నాకు వ్రతము.

సీ. **వినుధాతృసుత! యప్పుడనిమిషులసురారి**
కృపకు నచ్చెరువంది కేలు మొగిచి
పరమేశ! యోభక్త పరతంత్ర! భావాను
వర్తి! పరబ్రహ్మ! వరద! నిన్ను
నరచేతి మణిజేసి యవని వారలకెల్ల
అపవర్గ మొసగునీ యయ్య నెట్లు
వోలు విశ్రాణన సాలంబు యాచక
కాంక్షిత మాత్రాప్తి కారణంబు
నీకె తగు నీతనికె తగు నిఖిలగమ్య
పూజ వడయంగ పూజించి పొగడువడయ

నని మురద్వేషి బుండరీకుని బొగడుచు
జనిరి సమ్మర్దముగ నిజస్థానములకు 4 - 115

ఓ నారదా (విధాతృసుత) వినుము అని పరమశివుడు చెప్పడం కొనసాగిస్తున్నాడు.

అప్పుడు దేవతలు (అనిమిషులు) ఆ విష్ణువు దయకు ఆశ్చర్యపోయి చేతులు మోడ్చి నమస్కరించి ఇలా అన్నారు.

ఓ పరమేశ్వరా! ఓ భక్తవత్సలా! ఓ భావమునందు మెదలువాడా! ఓ పరబ్రహ్మా! ఓ వరదా! నిన్ను తనచేతి చింతామణిగా చేసుకొని ఈ భూమిమీది వారందరికీ ఈ పుండరీకుడు మోక్షము ఇస్తున్నాడికనుండి. అడిగినవానికి అన్నీ ప్రసాదించడంలో నీకు కల్పవృక్షము (విశ్రాణ సాలము) ఎలా సాటి రాగలదు?

అట్టి వితరణ నీకే తగును. ఈ పుండరీకునికే తగును. పూజ చెయ్యడమైనా, పూజించి పొగడబడడమైనా మీకే తెలుసు. అని ఆ విష్ణువునూ , పుండరీకునీ పొగడుచూ ఆ వచ్చిన వారందరూ సమ్మర్దముగా వారి వారు నెలవులకు వెళ్ళిపోయారు.

ఆ.వె. పొగడిరఖిల మునులు జగములానందించె
నాట పాట చూపిరమర రమణు
లా దినంబు సుదినమయ్యు దుర్దినమయ్యె
విబుధతరు లతాంత వృష్టి గురియ. 4 - 116

మునులందరూ భగవంతునీ, భక్తునీ పొగడినారు. జగములానందించినవి. దేవతాకాంతలు నాట్యాలు చేసినారు. కల్పవృక్షాలు (విబుధతరులు) పుష్పవర్షములు కురిపించినవి.

ఆ దినము సుదినమయ్యునూ దుర్దినమైనది. ఇదేమిమాట?

ఏరోజు ముసురు పట్టి సూర్యభగవానుడు కనబడడో ఆ దినమును

దుర్దినమని వ్యవహరిస్తారు. ఇక్కడ కల్పవృక్షములు పూలవాన కురిపించినవి కదా. ఆ పూలవానయే వర్షమై సూర్యుని కనబడకుండా చేసివేయడం వల్ల అది దుర్దినమైనదని చమత్కారం.

అలం. విరోధాభాసము

పైకి విరోధము కనబడు చున్ననూ పరమార్థమున విరోధము లేనిచో అది విరోధాభాసాలంకారమగును.

ఇందు మరల జాతి, గుణ, ద్రవ్య, క్రియా విరోధములచే ఇంచుమించు పది రకముల భేదములు చెప్పబడినవి. ఇందు వర్షము సూర్యుని మరగుపరచు గుణము నకు సంబంధించి విరోధము కల్పించబడుటచే ఇది "గుణవిరోధాభాసము" అగును.

సీ. శిఖిపింఛధారియై చేదోయి కటినిల్పి
హరితీర్థమున పశ్చిమాభిముఖుడు
క్షేత్రంబునందు బ్రాగ్దిగభిముఖుండునై
రెండు మూర్తులు దాల్చుచుండు నతని
పదపీఠమై యొప్పు ఫణిభర్త; రమ గొల్చు
హ్రీయన శ్రీయన రెండుగడల
జామర హస్తలై ఛందోమయాకృతి
ఖగలోకనాథు డగ్రమున వెలయు

దక్షిణంబున సనక ప్రధాన మునులు
దాను బొగడుచు సేవించు దమ్మిచూలి
యేను రుద్రులు సేవింతు మెడమవలన
వెనుకనుందుదు రింద్రాది విబుధవరులు 4 - 117

1. నెమలి పింఛము ధరించి, రెండుచేతులు కటిపై యుంచుకుని హరితీర్థమున శ్రీహరి పశ్చిమాభిముఖుడై యుంటాడు.

2. పౌండరీక క్షేత్రములో తూర్పువైపు ముఖముతో ఉంటాడు. ఇలా ఆ హరి రెండు మూర్తులు ధరించి వెలసినాడు.

3. ఆ హరికి పదపీఠమై ఆదిశేషుడు ఉన్నాడు. లక్ష్మీదేవి రెండువైపులా శ్రీ, హ్రీ స్వరూపాల్లో చామరములు పట్టికొలుస్తున్నది.

4. స్వామివారి ముందు (అగ్రమున) వేదస్వరూపుడై (ఛందోమయాకృతి) గరుత్మంతుడు ఉన్నాడు.

5. దక్షిణమున సనకాది మునులూ, బ్రహ్మదేవుడూ సేవించుచుందురు.

నేను (శివుడు) మిగిలిన రుద్రగణములు ఎడమ వైపుననుందుము. ఇంద్రాది దేవతలు వెనుక నిలిచియుందురు.

వ. **వత్సా! శ్రీవత్సలాంఛనుభక్తవత్సలత్వంబు నీవు నెఱింగినయదియకదా! వినుమత్తెఱంగున మెఱుంగు టొల్లియ గొల్లదొర కరకలితచిత్ర భస్త్రజలజ శుక్తియు, విరచిత వినత ముక్తియుఁ, గుటిలకోమలవినీలకుంతల నికరుండును, నపరిమితకరుణా కరుండును, గటితటఘటితదోః స్తంభయుగళుండును, జటులనిశాటగళనిగళుండును, మకరకుండలమంతక పోలఫలకుండును, యదుకులతిలకుండును, క్షుల్లకాశిక్య సఖ్యాభిరామ మృదులోరుద్వయుండును, నద్వయుండును, బుండరీకప్రభృతి మునిజన సేవ్యమానుండును, ననూనుండును, నఖండజ్ఞానానందైకవిగ్రహుండును, విగళితజగన్నిగ్రహుండునునై; పంచాబ్దంబును, బంచశరసహస్రాతిశాయి విలసనసరసంబును, నిచ్ఛాదిగంబరంబును నైన ప్రాయంబును, నవరత్న సానుప్రాయంబును, బాహ్యాభ్యంతరికద్వా రాష్ట్రకవిసృష్టంబు, నదభ్రంబు, సభ్రం కషంబును నగు మహాప్రాసాదంబునందు వాసవవైశ్రవణ వరుణ వైవస్వత ప్రముఖమఖభుగల ఘుకిరీటమణిగణ ఘృణిమంజరీపింజరీ కృతంబగు శేషపీఠంబు నధిష్టించి, చరణద్వయాంతరాళో పలాలితగో యష్టిలతామతల్లియై భువనత్రి తయకామితకల్ప వల్లియునైన తన యాకృతి**

యవికృతభావంబునం బ్రభవింపం దత్క్షేత్రతీర్థమధ్యంబుల సంగీకృతాధ్యాసీనుండై వాసుదేవాదివ్యూహంబులు, జ్ఞానక్రియాదిశక్తులు, వసురుద్రాదిత్యాదిమరుద్విశేషంబులు, నశేషనిగమంబులు, నఖిలసిద్ధాంతంబులు, సమస్తతీర్థసార్థంబులు, సకలమంత్రరహస్యంబులు, సర్వగాంధర్వసర్వస్వంబులు, విశ్వ విశ్వాధికైశ్వర్యంబులు, సనశ్వరసంపదలం బొదలి సేవింపఁ బెంపు మెఱసియుండెనని వెండియుఁ గుండలికుండలుం డిట్లనియె. 4 - 118

ఘృణిమంజరీ పింజరీకృతంబు = కాంతి సమూహముచే

ఎరుపు కలిసిన పసుపువన్నెగా జేయబడినది

గోయష్టి = ఆవులను తోలు కఱ్ఱ

కం. నారద ధృత హేమరసా
సారచ్ఛురితంబు విష్ణుసదనం బదివే
దీ రచితారాత్రిక తతి
భూరమణీ మణికిరీటముం బురుడించున్ 4 -119

ఓ నారదా! పారుచున్న బంగారురసముచేపూయబడిన (బంగారము పూత కలిగినదనుట) ఈ విష్ణు దేవాలయము ఇసుకతిన్నెలపై కూర్చిన హారతులచే (వేదీ రచితారాత్రిక తతి) భూదేవి ధరించిన మణి కిరీటము వలె ఒప్పును.

కం. అల తీర్థ స్థలి క్షేత్ర
స్థలి లీలావిగ్రహ ద్వితయ యుతుడై భా
సిలు పౌండరీక వల్లభు
దలచిన కనుగొన్న గరగతము లిహపరముల్ 4 - 120

రెండు రూపములతో వెలసిన = లీలావిగ్రహ ద్వితయ యుతుడై వెలసిన

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. వినబడదు చెవుల కన్నుల
గనబడ దత్యుగ్ర నారక వ్యధ చేతన్
బొనుగు పడి జడియు వైష్ణవు
దనవధి దురిత ప్రవర్తి యయ్యు కుమారా 4 - 121

పాపములను హద్దుమీరి చేసినవాడైనా (అనవధి దురిత ప్రవర్తి అయ్యు) నరకలోకపు బాధల వలన (అత్యుగ్ర నారక వ్యధ చేత) తేజోవిహీనుడైన (బొనుగుపడి) వైష్ణవుడు ఒక్కడూ అచట కనరాడు.

(అచటి వారికి నరకలోక ప్రాప్తి లేదనుట)

చం. ఇరుగడలం ద్విరూపమున గృష్ణుడు దైత్య నిరాకరిష్ణుడ
ప్పరుసున నుండ నన్నడిమిభాగము నందు వసింతురెవ్వా రా
నరులు మనుష్యరూప భరణంబున గ్రీడ యొనర్చు యక్ష కి
న్నర గరుడోరగ ద్యుచరనాథులుగా గొని మ్రొక్కగా దగున్ 4 - 122

అప్పరుసున = ఆ రీతిని

రెండు రూపములతో ఆరీతిని ఆ రాక్షసులను తిరస్కరించు (దైత్య నిరాకరిష్ణుడు) క ృష్ణుడు ఉన్నాడు. ఆ రెండురూపముల మధ్య స్థలములో మనుష్యరూపములో తిరుగువారెవరైనా వారిని యక్ష కిన్నర గరుడ ఉరగ జాతులకు చెందిన దేవతలుగా (ద్యుచరనాథులు = ఆకాశవిహారులైన దేవతలు) మ్రొక్కవలెను.

అచట దేవత్వము లేనివారు సంచరింపలేరనడమన్నమాట.

ఉ. ఎయ్యది దివ్యసేవ్యతర మెయ్యది మౌని మనోభిగమ్యమౌ
నెయ్యది నీవు నేను భజియింపగ నింపగు నెల్లనాడు నా
దయ్యపు వెల్గు సుమ్ము సతతస్థితి వెల్గెడు పుండరీక వా
గ్ధయ్యల బ్రజ్వరిల్లుచు జగత్త్రయ దుష్కృత దాహ దక్షమై 4 - 123

అక్కడ నిత్యమూ వెలుగుతూ ఉండే ఒక దివ్యజ్యోతి (దయ్యపు వెల్గు)

గురించి చెబుతున్నాడిక్కడ.

ఆ జ్యోతి దివ్యులకు కూడ సేవింపదగ్గది. మునుల మనస్సులచే పొందదగినది (మౌని మనోభిగమ్యము) ఎల్లరకు భజింపదగినది. అది మూడు జగత్తుల లోని పాపములను దహించగలుగునది (జగత్త్రయ దుష్కృత దాహదక్షము) అది నారదా! పుండరీకుని మాటలనెడు హెూమసాధక ఋక్కులచే ప్రజ్వరిల్లునది.

అలం. రూపకము.

మ. అలసంబుల్ మునిరాట్ప్రణీతములు ప్రాయశ్చిత్తముల్ పాతకం
బుల నిర్జింపగ విష్ణుభక్తియు తగుంబో దానికింబోన బా
ముల పల్గాటులు చీరలందుడిచినం బోనేర్చునే మాంత్రికా
కలితాహిప్రతి వీర మంత్రపద రేఖా శ్లాఘ చేతంబలెన్ 4 - 124

పాపములను పోగొట్టుటకు (పాతకంబుల నిర్జింపగ) మునిరాజులు చెప్పినట్టి ప్రాయశ్చిత్తములు మాంద్యము పొందినవి (అలసంబుల్). పాప విముక్తికి విష్ణుభక్తియే తగును.

పాము పళ్ళతో చేసిన గాటులు మంత్రగాని విషముశమింపజేయు మంత్రోచ్ఛారణ చేత పోవును గాని, కేవలము గుడ్డలతో తుడిచినచో పోవు గదా!

అలం. అర్థాంతరన్యాసము, దృష్టాంతము

సీ. జగదధిష్ఠానంబు సచ్చిదానందాత్మ
కము నందనందనాత్మకము క్షేత్ర
తీర్థస్థితము పృథగ్దీపితంబు నృసింహ
రామమత్స్యాది విగ్రహములెట్టి
యవి యనదగి యుండు నట్టిద యగుదాని
హైతుకు లఘుతమః ప్రోతమతులు
గాంచి యర్చలయం దొకటిగాగ దలచి వి
కత్థనం బొనరించి గరుసులేక

తే. రౌరవంబుల డింది పారంబులేక
వనరుదురు గాని విజ్ఞానవంతులైన
వారు శిలగాగ దలచరెవ్వారు దృష్టి
గోచర బ్రహ్మమని చూచి కొలిచి యునికి 4 - 125

నందనందనుని యొక్క తత్త్వము ఆనందాత్మకమైన సత్ చిత్ స్వరూపమై ఈ జగత్తునందంతటా నిండియున్నది. ఆ తత్త్వమే ఈ పౌండరీక క్షేత్రమున వెలసినది. ఈ పుండరీక రూపమూ, అచటి నృసింహ రామ మత్స్యాది విగ్రహరూపములు విడివిడిగా కనిపించునట్లు ఈ సత్ చిదాత్మకమైన తత్త్వము అల్పమతులకూ, హేతువాదులకూ రెండుగాతోచి భ్రమకల్పించును. వారు జీవత్వభ్రాంతితో రౌరవాది నరకముల పాలగుదురు. కాని విజ్ఞానవంతులైనవారు ఈ రూపమును కేవలము శిలగా భావించక దాని తత్త్వము అంతటా నిండినదని తెలుసుకొని తరింతురు.

శా. ఆ వాణీరమణుండు ప్రార్థనముసేయన్ దేవకీ దేవియం
దావిర్భావమునొంది యేరికి నలభ్యంబైన తేవన్ జగ
జ్జీవాతు స్థితినుండు నిండుదొర విస్మేరాననున్ నిత్య సం
సేవం దెల్చు జితేంద్రియుండు తమముం జించుం గనుందత్త్వమున్
4 - 126

ఆ బ్రహ్మ (వాణీరమణుండు) ప్రార్థింపగా దేవకీదేవికి తనయుడై పుట్టిన ఆ కృష్ణుడు ఎవరికీ అందనివాడై, జగత్తునకు జీవనోషధియై (జీవాతువు) యుండును. అట్టి నగుమోము వాని (విస్మేరాననున్) సదా సేవించగలుగు జితేంద్రియుడు అజ్ఞానమును ఛేదించును. మరియు తత్త్వమును తెలుసుకొనును.

తే. భక్తి గద్గదరీతి వాగ్భరము లొలయ
నటనమున గూడి గోపికానాథు మ్రోల
నిలిచి కీర్తించు పుణ్యుండు నళినబంధు
దళన మొనరించి తత్త్వపదమున కరుగు 4- 127

భక్తితో వేడునపుడు గొంతు గద్గదికమై భక్తి భావములు హావభావములందు ప్రతిఫలించగా (లేదా భక్తితో నాట్యము చేయుచు) ఆ విట్ఠలదేవుని సన్నిధిలో నిలిచి కీర్తించు పుణ్యుడు సూర్యమండల భేదనము జేసికొని బ్రహ్మపదము పొందును.

ఉత్తమలోకములకు పోవు వారు సూర్యమండలము దాటుకొని పోవుదురని ప్రతీతి.

కం. హరి సోపహారు లక్ష్మీ
శ్వరు నెవ్వరు చూతురట్టివారలు సకలా
మరపూజ్యులు వారందున
బొరసిన పుణ్యములగణ్యములు గుణజలధీ! 4 - 128

స + ఉపహారు = సోపహారు = కానుకతో గూడినవాడు

ఓ సద్గుణసముద్రా! నారదా! ఆ విట్ఠలనాథునికి కానుక సమర్పించి దర్శించిన వారు దేవతలందరికీ పూజ్యులగుదురు. వారు పొందెడి పుణ్యము గణింపశక్యము కానిది.

కం. ఇతిహాస పురాణ కథా
శ్రుతిస్మృతులు నందగోపసుతు కట్టెదురన్
సతతము పఠియించు మహా
మతి పరమపదంబునందు మతిమన్ముఖ్యా 4 - 129

ఓ బుద్ధిమంతులందు శ్రేష్ఠుడవైనవాడా! (ఓ మతిమన్ముఖ్యా! నారదా) ఇతిహాసములు, పురాణములు, శ్రుతులు, స్మృతులు ఆ విట్ఠలుని సన్నిధిలో ఎల్లపుడు పఠించు బుద్ధిమంతుడు వైకుంఠము జేరుకొనును.

కం. తీర్థముననాడి బ్రహ్మా
భ్యర్థిత లీలావతారు భక్తాధారున్
బార్థసఖు గొల్వగల మో
క్షార్థులకున్ గలవు సచ్చిదానందంబుల్ 4 - 130

బ్రహ్మాభ్యర్థిత = బ్రహ్మచే కొలువబడిన

అచటి తీర్థమున స్నానము జేసి (ఆడి) బ్రహ్మచే సేవించబడిన ఆ లీలావతారుని, భక్తులకాధారమైన వానిని, అర్జునునికి స్నేహితుడైనవానిని మోక్షార్థులై కొలుచువారికి అచట శాశ్వతసుఖసంతోషములు (సచ్చిదానందములు) కలుగును.

సీ. భ్రూణహుండును, సురాపుడు, బ్రహ్మ ఘాతియు
గురుతల్పగుడు, స్తేయి, గోవధోప
జీవి,పితృద్రోహి, శిశుహంత, పరదార
రతుడు, నిందకుడు, సర్వస్వభోక్త
సత్పరిత్యక్తుండు, సర్వాభిమర్శి, హై
తుకుడు, సర్వాపలాపకు,డశుచియు
నిజధర్మ విద్వేషి, నీచుండు, పాషండ
షండ, ప్రవణుడు, స్వేచ్ఛావిహారి

తే. కృతమెరుంగని వాడు, సూనృతము లేని
వాడు, నమ్మిన జెడజూచువాడు మొదలు
పాపకారులకేనియు బౌండరీక
తీర్థమూర్తి యుగమిచ్చు దివ్యపదము 4 - 131

తాత్పర్యము సుగమము.

భ్రూణహుడు = కడుపులో పిండమును చంపినవాడు

సురాపుడు = త్రాగుబోతు

స్తేయి = బంగారము దొంగిలించినవాడు

సత్పరిత్యక్తుడు = సజ్జనులచే విడువబడినవాడు

హైతికుడు = హేతువాది

సర్వాపలాపకుడు = సర్వము దాచుకొను వాడు

చం. **అలతి పిసాళినవ్వు మధురాధర బింబ ఫలంబు తమ్మిరే**
కుల నగు సోగకన్నులు ప్రకుంచిత కుంతల చారు ఫాలమున్
బలుచని చెక్కులం గలయబర్విన కుండల రత్నకాంతులున్
గల శిఖిపింఛలాంఛను మొగంబు గనందగు ధూపవేళలన్ 4 - 132

చిన్న కొంటెనవ్వూ, దొడపండు వంటి మధురమైన పెదవీ, తామరపూరేకుల నవ్వు పొడవాటి కళ్ళూ, వంకీల జుట్టు పైన పడుతున్న నుదురూ, పలుచని చెక్కిళ్ళపై పరచుకున్న కుండలాల కాంతులూ నెమలిపింఛమూ కలిగిన ఆ చిన్నికృష్ణుని మోమును ధూపము నర్పించు సమయమున చూచి తీరవలెను.

కం. **క్షణము క్షణార్థంబై త్రీ**
క్షణలలితంబగు పయోధిశయను వదన మీ
క్షణమొనరించు కృతికి నా
క్షణమున గలవఖిల సుకృత జాత ఫలంబుల్ 4 - 133

త్రి + ఈక్షణ = త్రీక్షణ = మూడు కన్నులు

ఒక క్షణకాలమో క్షణార్థమో ఆ మూడు కన్నులు గల లలితమైన విఠ్ఠలనాథుని మోమును చూడగలిగినవానికి ఆ క్షణముననే అన్ని సుకృతఫలములూ లభించును.

ఈ పద్యము వలన ఇచట విఠ్ఠలునకు మూడు కన్నులున్నవని తెలియుచున్నది.

కొయ్య విఠ్ఠలయ్య

సీ. **మువ్వంక మురువుతో మురళి యొక్కొక వేళ**
మ్రోయించు భువనైక మోహనముగ
గ్రీడించు నొకవేళ దోడి బాలురగూడి
యక్షీణగతి కుబేరాక్షకేళి

సవరించు నొకవేళ జలవిహారము చాల
ప్రేమ భీమరథీ గభీరవారి
గొలువుండు నొకవేళ నలిన సంభవ పుండ
రీకాస్మదాదులు ప్రీతి గొలువ

తే. నురగ రిపువాహనమున నొక్కొక్కవేళ
వేడ్క వేంచేసి మెరయు దిర్వీథులందు
నెన్ని కల్పంబులరిగిన నేన యేండ్ల
వెలయు ప్రాయంబు గల కొయ్య విట్ఠలయ్య 4 - 134

పుండరీకుని అనుగ్రహించడానికి వచ్చిన విఠలుడు కార్యసంపూర్తి చేసి మరల తనలీలలు మొదలుపెట్టినాడు.

1. మూడు వంకలు గలిగి నిలుచుని ఒక్కొక్కసారి లోకాలు అన్నీ తన్మయమయ్యేటట్టు మురళీ వాయిస్తాడు. మురళీ వాయిస్తూన్న మోహనాకారుని ఒక్కసారి మనస్సులో నిలుపుకోండి. మెడ వద్ద, భుజముల వద్ద ,నడుము వద్ద ఒంపులు కలిగి వ్యత్యస్తపాదుడై నిలబడతాడు. దానినే ముప్వంకగా నిలబడడం అంటారు

   "ముప్వంక నిలిచే నీ మురిపమేలయ్య" అంటాడు అన్నమయ్య.

2. తోటి గొల్లపిల్లవాళ్ళతో తనకుఇష్టమైన కుబేరాక్షము అనే ఆట ఆడతాడు. ఇది పాచికలతో (అక్షములు = పాచికలు) ఆడే ఆట. పచ్చీసు లాంటిది.

   అక్షము అంటే ఇంద్రియము అని వేరొక అర్థం. స్వామి మన ఇంద్రియాలతో వాటిని విసిరి అల్లరిచేసి ఆడించే ఆట అని దీనిలో అంతరార్థము.

3. భీమనది యొక్క లోతైన నీటిపై ప్రేమతో జలవిహారము చేస్తాడు.

4. ఒక్కొక్కసారి బ్రహ్మదేవుడు (నలినసంభవుడు) పుండరీకుడు, నేను (అనగా ఇచట ఈవృత్తాంతము చెప్పుచున్న శివమహాదేవుడు) ప్రీతితో కొలుస్తూ

ఉండగా కొలువుతీరుతాడు.

5. ఉరగరిపుడు = పాములకు శత్రువైన గరుడుడు.

గరుడ వాహనముపై వేడుకతో తిరువీధులలో ఒక్కొక్కసారి మెరుస్తాడు.

ఏన యేండ్లు = ఐదేండ్లు

ఎన్ని కల్పములైనా అలా ఐదేండ్లప్రాయముతోనే వెలసిఉంటాడు ఈ ఎవ్వరికీ లొంగని (కొయ్య) విట్ఠలయ్య.

(ఎవరికీ లొంగనివాడిని కొరకరాని కొయ్య అనడం తెలుగు జాతీయం)

అద్భుతమైన కంఠస్తము చేయదగిన పద్యము.

శా. శ్రీరంగమ్మున ద్వారకన్ గయ గురుక్షేత్రంబున న్నైమిశా
ఖ్యారణ్యాంజనశైల పుష్కర మహేంద్రా నంతశయ్యా హరి
ద్వార శ్రీపురుషోత్తమంబుల నయోధ్యన్ శేతు గంగాబ్ధి సం
గారూఢస్థలి బౌండరీకమున దైత్యారాతి యుండుం గడున్

శ్రీరంగం, ద్వారక, గయ, కురుక్షేత్రం, నైమిశారణ్యం, అంజనశైలం, పుష్కరక్షేత్రం, మహేంద్రపురం, అనంతశయనం, అయోధ్య, సేతుపురి, గంగాసాగర సంగమతీర్థం, పౌండరీకక్షేత్రం .... ఈ క్షేత్రాలలో హరి నివసిస్తాడు.

కం. హరి యుత్తర భాగంబున
బురుషుడు దా బాపమైన బుణ్యంబైనన్
సురకాని యంత జేసిన
బరిణతమై మేరు కుధర బారము చూపున్ 4 - 136

ఆ శ్రీహరికి ఉత్తరభాగమున మానవుడు ఒక చిన్నకానీ (సురకాని) ఎత్తు పాపమైనా పుణ్యమైనా చేస్తే అది మేరుపర్వతమంత ఫలితమిచ్చును. పాపం పెరుగుతుందనికాదు . పాపపరిహారం అవుతుందని ఇదివరకటి ఆశ్వాసములలో చెప్పినాడు.

సీ. సమ్మార్జనమున ధ్వాంక్షము నుపలేపనం
బున మరాళము రంగమున విచిత్ర
శుకము, దీపాంకురప్రకటనంబున బాము
పదపద్మ తీర్థానుభవము కతన
సరఘయు, నూధస్యపరిసేషనంబున
ధేనువు మోక్షంబు తెరవు గనియె
గాన నేతత్పరికల్పనంబున బొందు
రంగాధినాథు జేరంగవలయు

తే. ననిన నారదుడిట్లను నభవ! జ్ఞాన
విరహితంబులు జడములు, వీని కెట్లు
మనుజకృత్యంబు చేకూరె? మధువిరోధి
యెట్లు వరమిచ్చె నని వేడ నీశు డనియె 4 - 137

ఇంకా పరమేశ్వరుడు ఆ క్షేత్రమహాత్మ్యము ఇలాచెబుతున్నాడు నారదునికి

నారదా ఇక్కడ

తడుచుట (సమ్మార్జనము) వలన కాకి (ధ్వాంక్షము),

అలుకుట (ఉపలేపనము) వలన హంస (మరాళము),

ముగ్గు (రంగము) వలన రంగుల చిలక (విచిత్ర శుకము),

చిన్నదీపము వెలిగించుటచే (దీపాంకుర ప్రకటనంబున) పాము

పాదముల వలన జలమును తాకుటవలన (పదపద్మతీర్థానుభవము) తేనెటీగయు

పాలచే అభిషేకమువలన (ఊధస్య పరిషేచనంబు) ఆవు

మోక్షము పొందినవి. ఆవిధానములో పాండురంగని చేరదగును అని శివుడు చెప్పాడు.

దానికి నారదుడు ఓ అభవా! జ్ఞానము లేనివి , జడత్వము గలవీ అయిన ఈ జంతువులకు ఆ విట్ఠలుడు వరమెలా ఇచ్చాడో సెలవీయమని అడిగినాడు.

ఇక ఈ ఆశ్వాసంలో వరుసగా వీటి కధలు చెప్పబడినవి.

ఉ. మూర్తిమదిక్షుకార్ముకసముజ్జ్వల కీర్తియు బోని చంద్రికా
స్ఫూర్తి వెలుంగజేయుచు నభోవన కేసరి చంద్రుడుబ్బగా
గార్తిక పూర్ణిమన్ యదుశిఖామణి మున్నొకనాడు చూళికా
నర్తిత పింఛగుచ్ఛలసనంబున భీమరథీ తటంబునన్! 4 – 138

మూర్తిమత్ + ఇక్షు కార్ముక = మూర్తిమదిక్షు కార్ముక = రూపముదాల్చిన మన్మధుడు.

రూపు దాల్చిన మన్మధుని కీర్తి వంటి వెన్నలను వెలిగిస్తూ చంద్రుడు కార్తికపూర్ణిమనాడు ఆకాశమను అడవికి రాజగు సింహము వలె ఉబ్బుచున్నపుడు ఆ శ్రీకృష్ణమూర్తి భీమరథీ నదీ తటమున నెమలి పింఛ గుచ్ఛమును విలాసముగాధరించి వర్తులాకారముగా నృత్యమొనరింప దొడగెను.

మ. సురలీలావతులున్ నరాంగనలు చక్షుశ్శ్రోత్రకన్యల్ స్మర
జ్వర పీడాశయులై తనుంగొలువ రాసక్రీడ బెన్ ప్రోడయై
కరనీలోర్మిక లంగులీ చలన రింఖత్కాంతులై క్రాలగా
మురళీ నాద వినోద కేళి దవిలెన్ మోదం బసాదంబుగన్ 4 – 139

చక్షుశ్శ్రోత్రములు = చెవులే కనులుగా గలవి సర్పములు

దేవతాంగనలు, మనుజ కాంతలు, నాగకన్యకలు మదనజ్వరముచే పీడింప బడిన వారై తనను కొలుచుచుండగా తాను గొప్ప నేర్పరియై (పెన్ ప్రోడయై) వ్రేళ్ళకు గల ఉంగరముల యొక్క కాంతులు కదులుచున్న వేలి కొసలపై ప్రతిఫలించుచుండగా మిక్కిలి సంతోషముతో మురళీవాదనము చేయుచుండెను.

కం. ఆ నాదము తద్వన జగ
తీ నివసన్మౌని హోమధేను వొకటి సాం

ద్రానంద మొదవ విని తన
మేను మరచి కురిసె నపరిమితదుగ్ధంబుల్ 4 - 140

ఆ మురళీ నాదమును ఆ అడవియందలి ఒక ముని హోమధేనువు అధికమైన సంతోషముతో విని మేనుమరచి అపరిమితముగా పాలు స్రవించినది.

ఉ. **కానన గంధవాహ వశగంబగుటన్ వెస నొండు తత్పయః**
ఫేన కణంబువచ్చి మురభేదను మౌళి నలంకరించె శ్రీ
జానియు బాటమాని నిజసౌధమునందు సుఖించుచుండె నా
ధేనువు లెస్సగా ముదిసి దేహమునూడ్చి భవాంతరంబునన్ 4 - 141

గంధవాహము = వాయువు

ఆ గోవు పరవశయై స్రవించిన పాలనురుగులో ఒక ఫేనకణము ఆ అడవిగాలిలో తేలివచ్చి కృష్ణుని తలను అలంకరించినది.

ఆ లక్ష్మీపతి (శ్రీజాని) నాదవినోదమునాపి తన భవనమునకు చని సుఖముగానుండెను. ఇట నా హోమధేనువు కాలవశమున ముదుసలియై దేహమును విడిచి తరువాతి జన్మమున...

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

కం. **హరిమౌళి పతిత నిజదు**
గ్ధ రసోత్కర ఫేనకణకృత పరమ సుకృత
స్ఫురణంబున నొక వైష్ణవ
వరునకు దనుజాతయగుచు వసుధం బుట్టెన్ 4 - 142

సుశీల కథ ప్రారంభము

హరిశిరసుపై తనయొక్క (నిజ) పాలనురుగు లోని నురుగు బిందువు పడిన పుణ్యము వలన ఆ గోవు మరుజన్మలో ఒక వైష్ణవ శ్రేష్ఠునకు కూతురై (తనుజాత) పుట్టినది.

వ. **సుశీలాభిధాన యగు నబ్బాల గుణగణ భాస్వర యై యథోచిత కాలంబున.**
4 - 143

ఉ. **తాళి విభుండు గట్టిన మొదల్ పతిదేవత యా సుశీల పెన్**
గోలతనంబునన్ మగడు కొట్టిన దిట్టిన రట్టు బెట్టినన్
దాళి దినంబు తచ్చరణ తామరసంబులు గొల్చు నేలయున్
బోలునె ఈపెకంచు గృతబుద్ధులు వృద్ధులు బ్రస్తుతించగన్ 4 - 144

భర్త తాళి కట్టినది మొదలు అతనినే దేవత యని సుశీల యెంచినది. (పతి దేవత)

అమాయకత్వముతో (గోలతనంబున) అతడు కొట్టినా తిట్టినా అల్లరిపెట్టినా (రట్టు పెట్టినన్) ఓర్చుకుని (తాళి) ప్రతిదినము అతని పాదపద్మములు కొలిచెడిది.

ఈమెకు సహనము నందు భూమి యైనను సాటివచ్చునా? (నేలయున్ బోలునె ఈపె కంచు) అని ఆమెను ఎంతోకాలముగా తెలిసిన వృద్ధులు బుద్ధిమంతులూ ఆమెను మెచ్చుకొనెడివారు.

తాళి విభుండు కట్టిన / తాళి యనుచో యమకము కలదు.

సీ. **రూపహీనుడు మహాక్రోధను దతిలోభి**
బద్ధమత్సరు దన్యబుద్ధి మాయి
చంచలస్వాంతుండు సకలబంధు విరోధి
బహు శపథోక్తి లంపటుడు శఠుడు
సంతతావిశ్వాస సస్యప్రరోహుండు
గర్వ పర్వత మస్తక స్థితుండు
కలహాశనుడు కుతర్కక్రియా కుశలుండు
సంతతోన్మాదోత్తమాంగకుండు

తే. **నగున యేనియు నటువంటి మగనితోడ**
గాపురముసేయు సతి దొడ్డగరిత యగుచు

గసిడికోతకు నోర్చి లో విసివికొనక
ధాత దూరక తండ్రి సేతకు వగవక 4 - 145

సుశీల భర్త అవగుణములు

అనాకారి (రూపహీనుడు)

ముక్కోపి (మహా క్రోధనుడు)

అతి పిసినారి (మహా లోభి)

అసూయాపరుడు (బద్ధ మత్సరుడు)

పెడబుద్ధి (అన్యబుద్ధి)

మోసగాడు (మాయి)

చపలచిత్తుడు (చంచలస్వాంతుండు)

బంధువులతో విరోధము గలవాడు (సకల బంధు విరోధి)

ప్రతి విషయమున శపథములు ఒట్లు పెట్టువాడు (బహుశపథోక్తి లంపటుడు)

మూర్ఖుడు (శఠుడు)

అపనమ్మకమను పంట పండించువాడు (సంతతావిశ్వాస సస్యప్రరోహుండు)

గర్వమను పర్వతశిఖరముపై కూర్చొను వాడు (గర్వపర్వత మస్తక స్థితుండు)

ఎల్లపుడు పిచ్చి తలకెక్కినవాడు (సంతతోన్మాదోత్తమాంగకుండు)

ఇన్ని దుర్గుణములున్ననూ భర్తతో సహనముతో కాపురముచేయుచు, అతని రాపాడు లక్షణమునకోర్చుకొనుచు (కసిడి కోత = రాపాడుట)

తనకిట్లు వ్రాసిన బ్రహ్మదేవుని దూషింపక

తన కిట్టివానిని కట్టపెట్టినందులకు తండ్రిచేతకు బాధపడక

పై పద్యముతో అన్వయము.

శా. ఆ తీవ్రాంశుని వేడికోర్చి మను ఛాయాదేవి యుంబోలె స
త్పాతివ్రత్యగుణాభిరామ యగునా భామా లలామంబు సం
ప్రీతింజేయు నసహ్య దర్శనములం బిర్వీకులంబెట్టు దు
ర్జాతున్ వీతదయున్ బ్రియు దదుచితాచారంబుల న్నిచ్చలున్4 - 146

ఆ తీవ్రమైన కిరణములు గల సూర్యుని యొక్క వేడిమికోర్చుకొను ఛాయాదేవివోలె పాతివ్రత్యగుణముతో వెలుగొందు స్త్రీరత్నమగు సుశీల ఓర్వగారానివి దర్శించుచు, బాధించు (పిర్వీకులం బెట్టు) ఆ దురాత్ముడు, దయలేనివాడు (వీతదయున్) అగు తన భర్తకు అనుకూలమగు పనులు చేయుచు ప్రీతుని జేయును.

ఉ. కొన్ని గొణింగి కొన్గినిసి కొన్ని తుటారము లాడి మానరా
కెన్నిక నిన్నినాళ్ళకివి యిన్నని కూటికి బిచ్చపాటి కొ
మ్మన్న మహాప్రసాదమని హర్షరసోల్లస దాననాబ్జయై
యన్నలినాక్షి భర్తయిడినన్నియ గైకొను ముక్కధాన్యముల్ 4 - 147

సంసారం గడపడానికి ఆమె భర్త కొంచెం గొణుక్కుంటూ, కోపిస్తూ, నిష్ఠూరాలాడుతూ (తుటారములాడి) మానడానికి వలనుపడక (మానరాక) ఇన్నాళ్ళకి ఇన్ని అని లెక్కగా బిచ్చం ఇచ్చినట్లు ముక్కధాన్యం (ముక్కి పోయిన సారము చెడిన ధాన్యము) ఇస్తాడు.

వాటినే సుశీల సంతోషంతో నవ్వుతూ గ్రహిస్తుంది.

ఇది సహనానికి పరాకాష్ట (పరకాష్ట) అనిపిస్తుంది.

సీ. చతుర సమ్మార్జనాచరణంబు దొలునాటి
ప్రాచివన్నియ త్రోపు వడుటగాగ

గోమయ గోముఖశ్రీ ముంగిట ఘటించు
టలు సుఖమజ్జన కలనగాగ
గమనీయ పూర్ణకుంభముల పూజా క్లుప్తి
కుచలికుచాకల్ప రచనగాగ
నన్నసంపాదనార్వాగ్ని బుట్టిన ధూమ
పటలి సంస్కార ధూపంబుగాగ

తే. **విఘటిత కవాటకద్వార విశదనయన**
యర్చితాధర గేహళికాధరోష్ఠ
భాండ గోపన యవనికాంబర పరీత
యింతి గృహలక్ష్మి యత్యంత కాంతిదనరు 4 - 148

అద్భుతమైన ఉత్ప్రేక్ష

ఈ పద్యంలో సుశీల తనగృహములో చేయు ప్రతిపని ఆమె తన గృహమున కొలువున్న లక్ష్మీదేవికి (గృహలక్ష్మి) చేయుచుచున్న పూజయగుచున్నట్లుగా రామకృష్ణుడు చాకచక్యంగా వర్ణిస్తున్నాడు.

1. సమ్మార్జనము = తుడుచుట (కసవూడ్చుట)

ప్రాచివన్నియ = నిర్మాల్యము

చక్కగా గృహము ముంగిలి ఊడ్చడమే నిర్మాల్యమును (క్రిందటి దినమున పూజచేయబడిన పుష్పాదికములు) తొలగించుట యగుచున్నది.

2. గోమయము = ఆవుపేడ

గోముఖము = అలుకుట

ఆవుపేడతో ముంగిలినలుకుటయే సుఖము కలిగించు నట్లు స్నానమాడించుట. (శుచిగా యుంచుట స్నానమునకు సమానమనుట)

3. పూర్ణ కుంభములుంచి పూజించుటయే (కలశపూజ) లక్ష్మీదేవి వక్షమున

వేయు నిమ్మకాయల దండ నమర్చినట్లు.

4. అన్నము వండునప్పుడు వచ్చు పొగయే దేవికి ధూపమర్పించుట కాగా

5. పూజగదికి రెక్కలతోడి ద్వారము స్పష్టముగ పూజాసమయమున అమరిన కన్నులు కాగా

గడపకు పెట్టిన బొట్టు అధరోష్టమునకు చేసిన అర్చన కాగా

మడికొరకు కుండలకడ్డముగా కట్టిన చీర గోపనకై కట్టిన పూజా యవనిక కాగా

ఆ సుశీల యొక్క గృహలక్ష్మి అత్యంత కాంతివంతమై యొప్పెను.

మూడవ పాదమున క్లుప్తి అను పదము కలదు. కు క్రింద ౡ వ్రాయవలెను. దానికి ఏర్పాటు, విధానము అని అర్థములు.

సీ. ప్రస్తుతంబని పదార్థములు రాజుల వేడి
కొనితెచ్చి యమ్మించుకోమటిండ్ల
మూసి ముల్లడచి గుమ్ములుగొల్చు పైమెత్తు
లూద్వడు పస్తైన నుండుగాని
ఎట్టి చుట్టంబేని ఇంటికేతేర రెం
డవ సూతకము దెల్పి యవలికనుపు
మును ప్రతిశ్రుతము చేసినపైడి రాకున్న
ముచ్చిచ్చునను వ్రేగు వచ్చుదనుక

తే. వనరు 'శాకాయ లవణాయ వా' యటంచు
బెనగు 'ధూళిః పరిగృహాదపి' యను నాస
ముంచి 'యీగకు గాటు, పామునకు బలియు
నొసగ' దని భర్తకై పొక్కు నువిదమదిని 4 -149

సుశీల మగని దుష్కృత్యములు

1. అవసరమని రాజులను వేడి తెప్పించిన పదార్థములను కోమటివారింట్లలో అమ్మించి డబ్బు చేసికొనును.

2. గుమ్ములు = పాతరలు

పాతరలలో ధాన్యము పోసి దాచి మూసి మేకులుకొట్టి (ముల్లడచి) పైన మెత్తించును. పస్తులైనా ఉంటాడు కాని ఆమెత్తులు తీసి ధాన్యముపయోగించడు. (మెత్తులూడ్వడు)

3. రెండవ సూతకము = ఎవరేని ఇంటివారు మరణించుటచే వచ్చు మైల. ఇంటిలో కొత్తగా ఎవరైన పుట్టినచో దానిని పురిటి సూతకము (మొదటిసూతకము) అందురు.

ఇంటికి ఎలాంటి చుట్టము వచ్చిననూ తమ యింట రెండవసూతకము రావద్దని తరిమివేయును.

4. ముందు ఎవడైనా డబ్బో/ బంగారమో ఇచ్చెదన్నచో అది వచ్చు వరకూ అగ్నికార్యములు కూడా ఆపివేసి ఎదురుచూచును.

ముచ్చిచ్చు = ఆహవనీయము, గార్హపత్యము, దక్షిణాగ్ని అను మూడగ్నులు

5. ఎవరైన ఏదైన ఇచ్చిన అది శాకమునకు కాని లవణమునకు కాని తనకు చాలదని గొణుకుకొనును (శాకాయ లవణాయ వా)

ఇతరుల ఇళ్ళనుండి దుమ్మైనా తీసుకురావలయునని (ధూళిః పరిగృహాదపి) అని ఆశపడును.

ఈగకు గాటు, పాముకు బలి అసంభవకృత్యములను గూర్చిన లోకోక్తి. ఇంత పిసినారియైన భర్తను గని సుశీల మనసులో బాధ పడును.

ఇవ్విధంబున నవ్విధుబింబ వదన వివిధ కుటిలాచార చతురుండగు జీవితేశ్వరు నీశ్వరుంగా దలంచుచు దదుపాసనంబు తనకు నిహపర సిద్ధి

సంసూచకంబుగ నిండు డెందమ్మునం గోచరింపజేయుచు గీర్తిత చరిత్రంబుననం బ్రవర్తిల్లు నంత 4 - 150

వచనము :

విధుబింబ వదన = చంద్రబింబము వంటి ముఖము గలిగిన సుశీల

కుటిలాచార చతురుడు = వంచనతో కూడిన ఆచారములు పాటించు నేర్పరి.

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. అట నొకనాడా భూసుర
కుటుంబినీ సదనమునకుగుహనావటువున్
బటువై మైజిగి దెగడుం
బుటువగునొక వడుగు వచ్చె భుక్తాపేక్షన్ 4 - 151

అంతట ఆ బ్రాహ్మణస్త్రీ యైన సుశీల యింటికి (భూసుర కుటుంబినీ సదనమునకు)

కపటబ్రహ్మచారి యైన వామనుని (కుహనావటువున్) తన మిక్కుటమైన (పటువై) మేనికాంతిచే ఓడించగలుగు (మైజిగిన్ తెగడు) పుట్టువు గల (పుటువగు) ఒక చిన్న వడుగు భోజనము చేయు కోరికతో (భుక్తాపేక్షన్) వచ్చెను.

వ. **వచ్చిన నమ్మచ్చెకంటి గెంటనినెయ్యంబు లియ్యంబగు నంతఃకరణంబున నడలు గడలుకొన గ్రామాంతరాసక్తుండగు ప్రాణనాథుండు తనుం బిలిచినయట్లయిన లోనింటి బోనమాని తొంగి చూచుతటిం బొడకట్టి, బొట్టునకు మేదావి మేదునలవాటునం గందిన యంగుళీద్వితయంబు దేఁటి గుట్టినం బృథగ్స్వర్ణమూర్తులగు సువర్తికలు గల జలరుహం బనఁ బ్రశస్తంబగు హస్తంబెత్తి స్వస్త్యస్తుతే యని యాశీర్వదించుటయుఁ గృతనమస్కారయై యా సారసామోద మృదులస్వనంబున నిట్లనియె** 4 - 152

అలా ఆ వడుగు వచ్చిన ఆ సుశీల స్నేహాంతరంగయై, మనస్సులో భయము పొడసూపగా (అడలు గడలుకొన) గ్రామాంతరము వెళ్ళిన మగడు పిలిచినట్లు భ్రాంతిపొంది ఇంటిలోనికి బోక తొంగిచూచినపుడు కనబడినాడు.

ఇక్కడ రామకృష్ణుని సునిశిత పరిశీలనాగుణము చూడదగినది.

వటువులు అగ్నికార్యం చేసేటపుడు బొటనవేలు చూపుడువేలూ ఉపయోగించి భస్మంతీసుకి బొట్టుగాధరిస్తారు. అలా తీసుకునేటపుడు నిప్పు కణికలను ఆ వేళ్ళతో జరిపి భస్మం తీసుకుంటారు. మేదావి అంటే ఉపాసించిన నిప్పుమసి. దానిని మేదే (మెదుపు = కదుపు) అలవాటు వల్ల కొంచెంకందిన ఆరెండువేళ్ళు మసిబారి రంగు మారినవి.

ఆ వటువు సుశీలకు స్వస్తి చెప్పి ఆశీర్వదించడానికి చెయ్యి ఎత్తాడు. ఆచెయ్యి పద్మంలా ఉన్నది. దాని రెండురేకులు మాత్రం కొంచెంవేరే రంగులో (పృథక్ వర్ణ మూర్తులగు సంవర్తికలు) ఉన్నవట. ఏమి అందమైన ఊహ.

ఇచట దేటి గుట్టినం అన్న పదము కొంత సంవదించుట లేదేమో ననిపించినది. విజ్ఞులు వివరింతురు గాక.

ఎందుండి రాక? యిందేతేర గతమేమి?
గ్రాసార్థి భావంబు గానవచ్చె
నగునన్న యట్లేని మొగసాల నుండు డా
యన యూరలేదు యామార్థమునకె
కావింతు నన్నసంస్కారంబు మీరార
గింతురు గాని వేగిరమె యనుడు
మాణవకుడు పల్కు మగువ నేనెన్నాళ్ళ
నుండియు కుడువ కూడొదవ కునికి

వేడి యగుదాక నోరువ, మాదు గలిగె
బులిసినది గల్గె నన్నంబు పోకయంత

యొసగి క్షుత్తార్పు వెస జల్ది మెసవనైన
పాప ముడిపించు కొందు దపంబు కలిమి 4 - 153

ఆ వడుగును చూచి సుశీల స్వామీ ఎక్కడనుండి వచ్చుచున్నారు? ఇచటికి నేతెంచుటకు కారణమేమి? (కతమేమి)

భోజనాపేక్షతో వచ్చినట్లు కనబడుచున్నది. అట్లైనచో ముందు చావడియందు ఉండుడు. మా ఇంటాయన యూరిలో లేరు. ఒక గంటన్నర సమయములోనే (యామార్థము. యామము = 3 గంటల సమయము) భోజనము వండిపెట్టెదను. మీరు వెంటనే భుజించవచ్చును అన్నది.

దానికి ఆ బ్రహ్మచారి ఎన్నాళ్ళనుండియో నాకు తినుటకు తిండి దొరకలేదు. వేడియన్నము తయారగు వరకు ఆగలేను. మాడినదైనా సరే (లేదా అడుగంటినదైనా సరే), పులిసినదైనా సరే కొంచెం చల్దియన్నము ఉన్నచో పెట్టి నా ఆకలి చల్లార్చుము.

చల్దియన్నము తినినదోషము జపముచేసి పోగొట్టు కొందును (చల్ది మెసవన్ ఐన పాపము ఉడిపించుకొందు తపంబు బలిమి) అన్నాడు.

తే. **అనుడు నెలనాగ యిట్లను ననఘ! నీకు**
జలిది యేనెట్లు లిడనేర్తు? క్షణము లోన
వంట గావింతు భుజియించి వలయు నెడకు
నేగు' నా విని సతి బల్కు రాగవడుగు 4 - 154

రాగ వడుగు = ధూర్త బ్రహ్మచారి.

అయ్యా! నీకు చలిదిఅన్నము ఎలా పెట్టను? క్షణములో వంట చేసెస్తాను. అది తిని నీయిష్టం వచ్చిన చోటుకు వెడుదువు గాని అన్నది. దానికి ఆ మాయాబ్రహ్మచారి ఆమెకు ఇలా అంటున్నాడు.

తే. **త్రోవ గమియించు చోటనో పూవుబోడి!**
యపర వర్ణ సమాచారమైన జెడదు

బ్రాహ్మ్య మీతడవేటికి? బ్రాణరక్ష
నెరపు మొకయింత మెదుకిన్ని నీళ్ళునొసగి 4 - 155

ప్రయాణంలో ఉన్నపుడు (దారి గమియించు చోట) శూద్రుని వంటి ఆచారము వహించిననూ (ఆపరవర్ణ సమాచారమైన) బ్రాహ్మణత్వము చెడదు. ఇక ఆలస్యము చేయకు. ఒకింత అన్నమూ ఒకిన్ని నీళ్ళూ ఇచ్చి ప్రాణరక్ష చేయుము.

తే. వాఙ్మనఃకాయకర్మ ప్రవర్తనముల
సంభవించిన పాపంబు సంహరించి
యతిథి గృహమేధి కిచ్చు శాశ్వత సుఖములు
వినవె "యభ్యాగతఃస్స్వయం విష్ణు"వనగ 4 - 156

గృహమేధికి మనో వాక్కాయ కర్మల ద్వారా సంభవించిన పాపమును అతిధి తొలగించి శాశ్వత సౌఖ్యములిచ్చును. అందుకే "అభ్యాగతః స్వయం విష్ణుః" అని నానుడి వచ్చినది. అది నీవు వింటివి కదా.

కాబట్టి చలిది పెట్టిననూ నీకు దోషమురాదు. అంటున్నాడు స్వామి.

చిత్రమైన మాట. దీనిలో లోకోక్తితో సమర్ధనము చెప్పినా ఇక్కడ ఇవన్నీ నిజములు. స్వయముగా వచ్చిన అతిథి విష్ణువు. ఆయన ఆమెకు శాశ్వత సుఖములిచ్చుటకే యేతెంచెను.

తే. అతివ! తీర్థాదరత్వర నరుగుదెంచి
త్రోవ నాకటివేళకు దొరకకునికి
కాంతు నీయాన యేగూటి కలలె జఠర
వహ్ని నొక యేనకా దెట్టివాడు నెరియు 4 - 157

తీర్థములను దర్శించు తొందరలో త్రోవలో ఆకటివేళకు అన్నము దొరకకపోయినచో ఆకలిమంటకు నేననేమి? ఎవ్వడైననూ తపించుని (ఎరియు)

కాంతు నీయాన నేగూటి కలలె... అననేమో ఎంత ఆలోచించిననూ

తెలియలేదు. చివరికి ఈ మందబుద్ధిలో మెరిసినది.

నీ మీద ఒట్టు (నీయాన) నేను ఎప్పుడూ కూడుకు (ఆహారమునకు) సంబంధించిన కలలే (యేన్ కూటి కలలె) కాంచుచుంటిని. పాపం ఎంత ఆకలో కదా.

వ. నాతోడం గూడియాడు వడుగులు బడుగులయ్యును, వడి చెడక కడక మెరసి, యేము సంకల్పించి మున్నేతేర సమకట్టిన పౌండరీకంబునకు బాండురంగ సేవాసావధానులై చనిరి. నేనుకూటిబీద తోడు తప్పిన తెరంగున నిచ్చటం దడసితి వెండియు వినుము. 4 –158

కూటిబీద = కూటికి బీద చక్కనిసమాసము.

తడసితి... తడయు = ఆలస్యము జేయు.

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. తరుణి! క్షుధాతురాణాం
న రుచి ర్నచ కాల మనుచు నరులాడుటలో
నరసి వివేకింపందగు
తెరువరులకు బాయసంబు తిరిసినగలదే? 4 – 159

క్షుధాతురాణాం న రుచి ర్న కాలః.. అకలిబాధితులకు రుచి అవసరములేదు. వేళయు నుండదు. అనిన నానుడి అర్థమును వివేచింపుము. బాటసారులకు బిచ్చమెత్తగా పాయసము కావలెననిన అదెట్లు లభించును?

కూటికి బిచ్చమెత్తువాడు ఏది దొరికిన దానితో తృప్తి పడవలెనని భావము.

ఆ.వె. ఎంత భాండశుద్ధి! ఎటువంటి గృహశుద్ధి!
యెట్టి చిత్తశుద్ధి! యిచట జలిది
కూడు దక్కు నెడ బురోడాశమునకు నో
యమ్మ! సాటి వచ్చు నదియుగాక. 4 – 160

ఇంకొక మాట చెబుతున్నాడు. అమ్మా! నీయింట భాండశుద్ధి (శుచియైన పాత్రలలో వండుట), గృహశుద్ధి (అంటుసొంటులు పాటించుట), చిత్తశుద్ధి (మనో నైర్మల్యము) కలవు. ఇట్టి నీయింటి చలిదికూడు పురోడాశమునకు సమానము అన్నాడు. పురోడాశము అనగా యజ్ఞము నందలి ప్రసాదము.

పరమాత్మ చెప్పినమాట ప్రకారము చిత్త, గృహ, భాండశుద్ధి కల యింటివారి భోజనము భగవత్ప్రసాదమగుననుటకు సందియములేదు.

కం. **అనుచిత శతములొనర్చియు**
దనువులు రక్షించుకొనరె? దమశమ తేజో
ధనులగు గాధిసుతాదులు
తన ప్రాణమునిలుపు కన్న ధర్మము కలదే? 4- 161

దమము = ఇంద్రియ నిగ్రహము

శమము = మనో నిగ్రహము

శమదమాదులు, తేజస్సు సంపదలుగా గల విశ్వామిత్రాదులు (గాధి సుతుడు = విశ్వామిత్రుడు) శరీర రక్షణార్థము అనేక (శతములు) అనుచితములకు పాల్పడుట నీకు తెలిసినదే కదా. విశ్వామిత్ర మహర్షి ఆకలికి తట్టుకొనలేక కుక్కమాంసము తినినాడను పురాణ గాధ కలదు.

అలం. లోకోక్తి.

తే. **తొలుత నే వేడినప్పుడు - చలిది నీకు**
ననఘ! నేనెట్టు లిడుదాననంటి, గాన
యశన శేషస్థితికి సందియంబు వలదు
చాలొ చాలదొ యను వృధాశంక వలదు 4 - 162

భగవంతుడు ఒక భరోసామాట చెపుతున్నాడు. ముందు నేను చలిదన్నము ఉన్నా సరేపెట్టమని అడిగినపుడు అయ్యా! నీకు చలిది ఎలా పెట్టేది? అన్నావుకదా.

ఎంగిలి (అశన శేషము = తినగా మిగిలినది) అని కానీ చాలుతుందో /చాలదో అని కానీ శంకించ వద్దు అని నచ్చచెప్పాడామెకు.

సతి! యాత్మస్తుతి యతి
గర్వితమని నా పెంపు దెలుప;నేనొకడ మనో
గతి దృప్తిగనిన భువన
త్రితయమ్మును బరమతృప్తి దిలకించుజుమీ 4 - 163

అమ్మా! ఆత్మస్తుతి అని నా గొప్పతనం చెప్పలేదు కానీ నేనొక్కడనూ కడుపునిండా తృప్తిగా భుజిస్తే మూడులోకాలు తృప్తి చెందుతాయి సుమా.

ఏమి నర్మగర్భమైన మాట. తాను భగవంతుడనని చెప్పక చెప్పుచున్నాడు కపట వటువు.

వ. **అని అంత నిలువక** 4 - 164

కం. **పెట్టక పోనని యాకట**
దొట్టిగిలంబడుచు బడుచు దురదుర జనివే
నట్టింట గూరుచుండిన
నెట్టు ననంజాలక మృగేక్షణ భీతిన్ 4 - 165

నీవు పెట్టనిదే పోను అనుచు ఇప్పటివరకూ ఇంటి మొగసాలలో మాట్లాడుతున్న మాయావటుడు త్వరత్వరగా (దురదుర) తత్తరపాటుతో (తొట్టిగిలబడుచు) నట్టింట్లోకి పోయి తిష్ఠ వేశాడు. పాపం ఆ లేడికళ్ళ సుశీల ఎటు చెప్పడానికీ భయపడినది.

విశేషాలు :

1. శ్లేష : పెట్టక పోనని... అనుపదములలో శ్లేష రమ్యము. నీవు అన్నము పెట్టకపోయినచో నేను వెడలిపోను అని సామాన్యార్థము. నేను నీకు పెట్టకుండా పోను అని రెండవ అర్థము. నేను నీకు మోక్షభిక్ష పెట్టుటకై

వచ్చితిని. అది పెట్టకుండా వెళ్ళిపోను అనడం.

2. లాటానుప్రాస : తొట్టిగిల బడుచు బడుచు అనినపుడు పడుచు అను శబ్దము పునరావృత్తి యైనది. మొదటి పడుచు తడబడుచు అను అర్థము. రెండవ పడుచు అనునది పడిలేచు లో పడుచు. ఇట్లు అర్థ బేధము కలిగి పదములు పునరావృత్తి యగుట లాటానుప్రాసము.

3. మృగేక్షణ – లేడి కన్నులవంటి కన్నులు కలది. భీతి కంగారు ఆ విశేషణమున ధ్వనించును. ఇది సాభిప్రాయ విశేషణము. అందుచే ఇది పరికరాలంకార మగును.

4. దురదుర .. అనుప్రాసము.

సీ. పరిహరించుట కీడు తెరువరి పసిబిడ్డ
నర్థి నాకటిచేత నలయు వాని
బర్యుషితమును నర్పణ జేయజాల బా
పము రాదె యపచారపరత మెలగ
మినుకొక్కటిచ్చి పొమ్మనిన బోవునొ పోవ
దధ్వ ప్రయాస విహ్వాలుడితండు
చాలునో చాలదో చలిదియు మధ్భక్ష్య
పాథేయ శేష మల్పంబె యగుట

తే. జాలకుండిన నగు జెట్ట బాలుడితడు
కొసరి గొంతెమ కోరికల్ గోరెనేని
యిడక పోబోల దిడబోల దీరు దివియ
బేనురాకున్నె? తైర్థికుల్ పెళుసు లంద్రు 4 – 166

పెట్టక పోను అని నట్టింట్లోకి వచ్చి కూర్చున్న మాయావటుని గురించి సుశీల ఆలోచనలిలా సాగినై

1. వీనిని వెళ్ళిపొమ్మనుట తప్పు (పరిహరించుట కీడు). బాటసారి. పసివాడు.

పైగా ఆకలి అని వచ్చినవాడు.

2. చలిది అన్నము (పర్యుషితము) ఎలా పెట్టను? పాపము రాదూ? అలాంటి అపచారం చేయకూడదు.

3. పోనీ కొంచెం డబ్బిచ్చి (మినుకు = బంగారు నాణెము) పొమ్మంటేనో? పోవునో పోడో? పాపం ప్రయాణ బడలికతో అలిసిపోయినవాడు.

4. పోనీ చలిది పెడదామంటే చాలునో చాలదో? నా భర్తకు దారిలో తినడానికి ఇచ్చినది (పాథేయము) పోను మిగిలినది కొంచెమే

5. చాలకపోతే కీడు (చాలకుండిన చెట్ట). వీడు చిన్నకుర్రాడు. పెట్టాకా ఏమైనా గొంతెమ్మ కోరికలు కోరితే? ఇయ్యకుండా ఉండలేం. అలా అని ఇయ్యలేం.

ఈరు తీసేకా పేలు రాకుండా ఉంటాయా? ఇది లోకోక్తి. ఒక పని చేస్తే దానికి పర్యవసానం కలుగుతుందనడం.

అసలే ఇలా తీర్థాటనం చేసే వారు కొంచెం పెళుసుగా ఉంటారని అంటారు.

తే. వంట యగుదాక యుండడీ వడుగు బండి
మీద బోవుచు నున్నాడు, మేటి ధాటి
నైన దయ్యేదు గాకేమి? యప్పటికిని
మీదుగడ కట్టనేలంచు మించుబోడి? 4 – 167

ఇంకా సుశీల ఇలా తలపోస్తోంది.

వంట అయ్యేదాకా ఇతదుండడు. బండిమీద పోవుచున్నాడు... ఇది తెలుగు జాతీయం. ప్రయాణం తోదరలో ఉన్నాడు. కొంచెం నిలకడగాఉండలేడనడం. దీనికి ఈనాడు మనం "చెప్పుల్లో కాళ్ళెట్టు కుని వచ్చాడు" అనడం ఉంది.

ఈ తొందరలో (మేటి ధాటి = మిక్కిలి వేగము) ఏం అవుతుందో అదే అవుతుంది కదా. అప్పటికాపైన ఏమవుతుందో అని ఆలోచించడం ఎందుకు?

(మీదు గడకట్టనేల?) అని ఆ సుశీల...

పైపద్యంతో అన్వయము.

ఇక్కడ మించిబోడి అన్నది సాభిప్రాయ విశేషణము. మించుబోడి అంటే మెరుపు వంటి స్త్రీ అని అర్థం. పై 166, 167 పద్యాల్లో చెప్పిన ఆలోచనలు ఆమె మెరుపువేగంతో చేసిందని ధ్వని. అందుచేత ఇది పరికరాలంకారమన్నమాట.

శా. **రారయ్యా! యని శుద్ధిమచ్చరణు గోత్రాదేవతా పుత్రు వి**
స్మేరాగ్నిప్రభు గూరుచుండనిడి మ్రోల్చేపట్టు గావించి నీ
రారం బండిన ప్రాతరాజనపు దివ్యాన్నంబు నొక్కింత వా
ర్ధారాధౌతము గుండ యూడ్చి యిడియెన్ రంభాపలాశంబునన్ 4-168

శుద్ధిమత్ + చరణుడు = కాళ్ళు కడుగుకొన్నవాడు

గోత్రాదేవతాపుత్రు = బ్రాహ్మణ కుమారుడు

విస్మేర + అగ్నిప్రభుడు = అగ్నివలె వెల్గుచున్నవాడు

రండయ్యా! అని కాళ్ళుకడుగుకొన్న ఆ బ్రాహ్మణ కుమారుని, అగ్ని తేజస్సు కలిగినవానిని కూర్చుండబెట్టినది. అతని ముందు ప్రదేశమును (మ్రోల్) చేతితో ఊడ్చి శుభ్రముచేసినది (చేపట్టు కావించి). నీటితో కడిగన (వార్ధారా ధౌతము) అరటిఆకు (రంభాపలాశము) వేసి గుడ్డతో తుడిచినది (గుండ యూడ్చి). అది నీరారం పండినయాకు. అనగా నీటి సమృద్ధిచే పండిన అరటి ఆకు. దానిలో ప్రాతబియ్యముతో వండిన దివ్యాన్నము ఒకింత వడ్డించినది.

తే. **ఒసగి సవ్యంజనంబు దధ్యోదనంబు**
నారగింపుడు క్షమియింపుడనుచు బలికి
ముదిత ముదితాత్మ భావసంపదయు బోని
సమయ పరిపూర్ణమగు గిండి నిలిపి చనిన 4 -169

ఆరగించండి. క్షమించండి (తగినంత పరిమాణములో సమర్పింప

జాలనందుకు) అని పచ్చళ్ళతోకూడినది (సవ్యంజనంబు) అగు పెరుగన్నము (దధి + ఓదనము = దధ్యోదనము) పెట్టినదా ముదిత.

ముదిత = సంతోషించినది. భర్త ఇంట ఉన్నచో పెట్టుటకు వీలు లేదు. కాబట్టి ఆ చిన్నపాటి వితరణయైననూ ఆమెకు ప్రీతి గూర్చినది. కనుక "ముదిత" అనునది సాభిప్రాయ విశేషణము. కనుక పరికరము.

ఆత్మలోని సంతోషమను సంపద నిండుగాగలిగిన యట్టులున్న నీటితో నిండిన చిన్నమూతి గల చెంబు (గిండి) అతని పక్కన పెట్టినది. ఆ చెంబు వలెనే ఆమె కూడ సంతోషముతో నిండియుండినవనుట.

అలం. ఉపమ, పరికరము.

కం. చే నాపోశన మున్పుచు
ధ్యానం బొనరించియతడు తగుననుమతి జం
ద్రానన చే గొని మెసగున్
బ్రాణాహుతి విరహితముగ బర్యుషితంబున్ 4 - 170

చేతిలో ఆపోశనమునకు నీళ్లు పోసుకున్నాడు. ధ్యానం చేసేడు. తరువాత దాతయైన సుశీల అనుమతి తీసుకున్నాడు. భుజించే ముందు చేసే ప్రాణాయస్వాహా అని ఐదుసార్లు కొంచెం కొంచెం మెతికులు భుజించే కార్యక్రమం చెయ్యకుండానే భుజించడం ప్రారంభించాడు. అది ఆతడి తినడంలోని ఆతురత సూచిస్తుంది.

ఇక్కడ "చంద్రానన" అనుమతి తీసుకున్నాడు. దీనిలో ఏదైన మాంత్రికార్థము ఇమిడియున్నదా? నా శంకకు ఆలంబనము వివరింతును. తినే ఆహారము అమృతము కావలెనని ఆశంసించి భుజించుట ఆపోశనములో కనబడును. చంద్రునిలో అమృతముండును. చంద్రానన అనుమతి నిచ్చినది గావున ఆపోశన మంత్రములు అవసరములేదని ఆ వడుగు భాననయా? ఇది నా అంతరంగము. విజ్ఞులు దృష్టి సారింతురు గాక. తప్పైనచో క్షమార్హుడను.

క్రింద ఫుట్ నోట్‌లో "విరచితముగ" అను పాఠాంతరము కలదని ఇచ్చిరి. ఇది కొసమెరుపు.

తే. తిరిగి జూచినయంత నా ద్రిమ్మరీడు
సిక్థ మొక్కటి యేనియు జిక్కనీక
మ్రింగి మీదులు జూచుచు మృదులఫణితి
బిలిచి యిట్లను శరదిందు బింబముఖిని 4 - 171

ద్రిమ్మరీడు = దేశద్రిమ్మరి. స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తించువాడు

సిక్థము = మెదుకు

చిక్కనీక = మిగలనీక

ఆమె తిరిగి చూచు సరికి ఆ స్వేచ్ఛావర్తనుడు ఒక్క మెదుకైనా మిగలకుండా తినివేసాడు. ఆ శరదిందుముఖిని మృదువుగా పిలిచి ఇలా అన్నాడు.

ఇక కృష్ణయ్య అల్లరి మొదలు.

తే. చూడు మీసారి భాండమో శోభనాంగి
భిస్సటం బొండె దారి తప్పినది యొండె
కలుగు, లేకుండ దూడ్చి తెమ్ము లఘుజఠర
జాతవేదంబు హెచ్చెనీ స్వల్ప భుక్తి 4 - 172

భిస్సటము = మాడు (కుండకంటుకున్నది)

ఓ చక్కని శరీరము కలదానా (శోభనాంగీ) ఒక్కసారి మళ్ళీ కుండచూడు. కొంచెం కుండకంటుకున్న మాడు కానీ (భిస్సటంబొండె) చేతికి చిక్కక తప్పిపోయిన మెదుకులు కానీ (దారితప్పినది యొండె) ఉండకపోవు (కలుగు). వాటిని ఊడ్చి పట్టుకునిరా! కొంచెం లోపడ పడేసరికి ఆకలిచిచ్చు (జాతవేదం) పెరిగినది అన్నాడు.

చం. అనుటయు సంభ్రమంబడర నంగన తొల్తటి నాటి యామినిం
దనకని వండి డించుకుని నాధుడు పల్లియ కేగు నెంజలిం

దనికి భుజింపకున్కి భరితంబయి యట్టుక నట్టుకట్టి యొ
ప్పు నభినవౌదనం బొసగె బూని తదాజ్ఞనె శ్రావమూకుటన్ 4 - 173

ఆ వటువు అలా అడుగగా సుశీల కంగారుపడి అంతకుముందురోజు తనకోసమని వండి వార్చుకుని పెనిమిటి పల్లెకేగుచున్నాడను విచారముచేత (ఎంజలిన్) సంతాపించి (తనికి) తినకుండా ఉంచివేసిన మూకుడులో నిండుగా ఉన్న అట్టకట్టిన పొడి అన్నము తెచ్చి పెట్టినది.

తే. **ఒసగి యెడపేర్పులో గాగుచున్న యాల**
పాలు వడ్డించుటయు మౌనిపాల! ఏళ
మవలి వారల చేతికి నందియిచ్చు
వడుపున భుజించె వడు విపుర్వంటకంబు 4 - 174

ఎడపేర్పు = దాలి

ఓ మౌనిపాలా! నారదా విను... అని శివదేవుడు కొనసాగిస్తున్నాడు.

ఆమె ఆ సుశీల పక్కన దాలిలో కాగుతున్న కొంచెం పాలు ఆ అన్నంలో వడ్డించింది. అంతే! వేగంగా (వేళమ) ముద్దలుగట్టి గబగబా పక్కవాడు ముద్దలు కట్టిచేతిలో పెడితే ఎంతతొందరగా తింటామో అలా ఆ పొడిఅన్నం పాలతో కలుపుకుని తినేశాడు. (అవలివారలు చేతికి యందియిచ్చు వడుపున)

స్వామికి ఆ పాలంటే అంత ప్రీతి ఎలా అబ్బినదో కదా!

కం. **భుజియించి మరియు దెమ్మని**
గజిబిజి సేయుటయు సతియు గలుగక వికస
న్నిజ వదన యగుచు హస్తాం
బుజములు మొగిడించి పల్కు భూసుర సూతిన్ 4 - 175

భుజించి ఇంకా పట్టుకురమ్మన్నాడు స్వామి. అలా తొందరపెట్టినా ఆమె కలవరపడకుండా నవ్వుతూ చేతులు జోడించి ఆ బ్రాహ్మణకుమారునికి ఇలా అన్నది. పై పద్యముతో అన్వయము.

శా. అన్నం బొండికలేదు చల్దియది; విన్మధ్వశ్రమారూఢ! తె
మ్మన్నం దెచ్చెద సాధుగుప్తములు నవ్యంబుల్ కజాయంబులిం
దెన్నేనున్నవి క్రొత్తయట్టికలు, గాదే లేచి వార్వుండు; వే
గన్నిర్మించెద గూడు గూర మరియుం గైకోలు మేల్బుక్తికిన్ 4 - 176

అధ్వశ్రమారూఢా = దారినడకతో బడలినవాడా

ఓ అలసినబాటసారీ! ఇక చలిది అన్నము లేదు. దాచిన (సాధుగుప్తములు) తాజా (నవ్యంబుల్) పిండివంటలు (కజాయంబులు) ఉన్నవి. అవితెమ్మంటే తెస్తాను. లేదా (కాదే) చేయికడుగుకొని ఆచమనము చేయవలసినది. వేగంగా వంట వండి కూర అన్నమూ చేయమంటే చేస్తాను అన్నది.

వేగ న్నిర్మించెద కూడు గూర.... వండడానికి నిర్మించడం అన్నాడు రామకృష్ణుడు. ఏ క్రియనైనా ఆసందర్భానికి వాడుకోవచ్చనే దానికిది మచ్చుతునక. ఈవాక్పటిమ అందరికీ అబ్బదు.

ఉ. నావిని నాతి బల్కు కుహనావటు వో వనితామతల్లి! యో
పావనశీల! తైల పరిపక్వము లెన్నియు దెమ్ము; గాదనన్
లేవడియైన భుక్తిగొని లేన దిగంబడ దాక లింతయున్
ధావన మాచరించు కతనన్ దడవున్ నిలబోలదిచ్చటన్ 4 - 177

ఆమె చెప్పిన మాటలు విని మాయవటువు ఇలా అంటున్నాడు.

ఓ ఉత్తమురాలా (వనితామతల్లి... మతల్లి అనునది శ్రేష్ట వాచకము), పావనమైన శీలవతీ! పిండివంటలు (తైలపరిపక్వములు) పెడతానంటే కాదనను. ఆకలి కొంచెమైనా ఈ కొంచెం తినడం వల్ల (లేవడి యైన భుక్తి) తగ్గలేదు (దిగంబడదు). పైగా త్వరగా వెళ్ళిపోవాలి (ధావన మాచరించుకతన) కనుక ఇక ఇక్కడ ఎక్కువసేపు ఉండడానికి కుదరదు.

మహా స్రగ్ధర :

> **అనినన్ వడ్డింప జొచ్చెన్ హరిణనయన నిండారు డెందంబుతో వే**
> **గన భావిప్రాణనాథాగ్రహ సహనమతితో కమ్మనై కారమై నే**
> **తన వండంబొల్చి చేతండడవిన దుమురై తారుటల్ లేక సద్యో**
> **జనితంబుల్ వోలె జాలం జవులొదవు సమత్స్యండికా పూపపంక్తుల్**

4 - 178

హరిణనయన అయిన సుశీల .... ఈ విశేషణము సాభిప్రాయము. పతి ఈ తినుబండారములు లెక్కచూచుకొనును. అసలే పరమ పిసినారి. పిల్లికి బిచ్చముపెట్టడాయె. వచ్చి ఇది గమనించినచో ఎన్ని ఇక్కట్లు పెట్టునో? అందుకే కన్నులలో భయము కల హరిణనయన అనుట.

నిండుమనస్సుతో, రేపు తాను అనుభవింపవలసిన పతి ఆగ్రహమునకు మానసికముగా ఒడంబడి ఆ వడుగునకు వడ్డింపసాగెను. కొంచెము ఘాటైనవి (కారమై), చేతికి అంటుకొనకుండ పొడియైనవీ (తుమురై), కమ్మనైనవీ, చెడిపోనివీ (తారుటల్ లేక), చక్కగా వండబడినవీ అయున కండచక్కెర పాకమున తయారైన అప్పములను వడుగునకు పెట్టినది.

మత్స్యండిక + అపూప పంక్తుల్ (మత్స్యండిక = కండచక్కెర, అపూపములు = అప్పములు)

విశేష వృత్తము వాడినాడు. ఇక కథలో మలుపు రానున్నదని సంకేతము.

మహాస్రగ్ధర లక్షణములు:

పాదమునకు సతత నసర రగ అను గణములు.

యతి- 9, 16 అక్షరములు

ఆ తినుబండారములు...

వ. **ఇట్లు ఋణగ్రహణప్రవణపురుషోపదీకృతంబులు, ప్రాణవల్లభసమ్యగభిరక్షితంబులు, తదుపహితగణదావహంబులు, నచ్ఛిద్రముద్రాముద్రితంబులునై సజ్జనవితరణంబులగతి మహితభాజననిహితంబులు, ననురక్తవధూహృదయంబులపగిది నతిస్నేహపిచ్ఛిలంబులు, నుపవనంబులయుపమ సురభిష్ఠంబులునైన షిష్టవికారంబులు నిర్వికారుండై భూసురకుమారుండు నిరవశేషంబుగా నాహారించియు, వెండియు నవనతాననం బగు మిథ్యాలజ్జాభినయంబునం దన బహుభోక్తృత్వంబు నపశ్లోక కలుషితంబగునని విశంకమానమానసుండు నుంబోలెఁగానందగు నాపొట్టి నెట్టికసీలదిట్టపడుచు కడుపునిండమి యెఱింగి తరంగితాద్భుతాంత రంగయై యా కురంగనయన యిట్లని వితర్కించు.** 4-179

ఋణగ్రహణ ప్రణన పురుషోపదీకృతంబులు అనగా ఋణము తీసుకొనుటలో నేర్పుగల పురుషులచే బహమానముగా నీయబడినవి. అడిగినపుడు అప్పిస్తాడని ఈ బ్రహ్మణుని మంచిచేసుకుందుకు కొందరు తినిబండారములు ఈతనికి బహూకరించే వారన్నమాట.

తదుపహిత గణనావహంబులు ... అసలే పిసినారి కదా ఈ పిండివంటలు కూడా అతడు లెక్కపెట్టి పెట్టుకునేవాడన్నమాట.

అచ్ఛిద్ర... హితంబులు . ఈవాక్యమున శ్లేష గమనింపదగినది. ఛిద్రములు లేని విధముగా ముద్రలు వేయబడినవి. ఆ పిసినారి ఆడబ్బాలను సీల్ వేసెడి వాడన్నమాట. ఆ సీల్ పై లక్క వంటి ముద్రవేసెడి వాడన్నమాట.

అట్లయ్యు అవి సజ్జన వితరణలవలె గొప్ప పాత్రలలో ఉంచబడినట్లున్నవి. గొప్ప దానశీలురు పిండివంటలు తయారు చేపించి వాటిని జాగ్రత్తగా పాకెట్లు కట్టి దానము చేయుటకు సిద్ధపరిచినట్లున్నవనుట.

ఇలాంటివన్నీ మిగలకుండా తినేసేడు కొంటె కృష్ణుడు. తన తిండిపోతుతనము (బహు భోక్త ృత్త్వము) దిష్టికి గురియగునని (అప శ్లోక కలుషితంబగునని) శంక పొంది మిథ్యాలజ్జ అభినయించినాడట బాలకృష్ణుడు!!

ఈ వచనము నందు ఆఖరున ఆ పొట్టి నెట్టికశీల దిట్టపడుచు.. అని యున్నది. ఈ నెట్టికశీల పదమునకు రెండు అర్థము ఇచ్చియున్నారు

1. శబ్దరత్నాకరము : సదాచారసంపన్నమగు స్వభావము కలవాడు.
2. బులుసు వారు అడ్డిగసీల అని అర్థము నిచ్చినారు. అడ్డిగ అనునది ఆడువారు ధరించు ఒక రకపు గొలుసు. ఈ కంఠాభరణమున గల సీల చిన్నదిగాయుండును. ఇది పరిమాణ వాచకముగా ఆ పొట్టి వడుగుకు వాడబడినది.

ఈ పదము నచ్చిపోయి విశ్వనాథవారు దీనిని ఒకపద్యమున వాడినారు.

కం. ఇసుమంత గాని లేడీ
పసిబాలుడు కడుకగూటి ప్రాయమువా డి
ట్లెసరి బహుభక్ష్యరాసులు
మెసగెడి విసువడు ప్రతుష్టి మేకొనడు గదే 4 - 180

ఈ బాలుడు చూస్తే ఇసుకరేణువంత కూడా లేడు (ఇసుమంత గాని లేడు).

వీడిది కుడికంత అన్నం తినే వయసు (కుడిక కూటి ప్రాయము).

తిండి చూస్తే అన్నన్ని పదార్థములు తింటున్నాడు (బహుభక్ష్య రాశులు మెసవెడి).

విసుగులేకుండా తింటున్నాడు (విసువడు).

తృప్తి పడటం లేదు (ప్రతుష్టి మేకొనడు).

సుశీలకు చాలా విడ్డూరంగా అనిపించినది.

ఉ. మాయపు బిడ్డ య్యీ నిసువు మానిసి పుట్టువు కాదు; దేవతా
నాయకుడో చతుర్ముఖుడొ నా భవబంధము లూడ్చనున్న నా

రాయణమూర్తియో యెరుగరాదొక యించుకయున్; బుభుక్షమై
జేయి దొరంగ దప్పములు చెల్లె సమస్తము నంచు నివ్వెరన్ 4 - 181

సుశీలకు నెమ్మదిగా అసలు విషయం సందేహం రూపంలో రూపుదిద్దు కుంటోంది.

ఈ చిన్నపిల్లవాడు మాయారూపి. మానవ పుట్టుక కాదు. దేవేంద్రుడో, బ్రహ్మదేవుడో, నా సంసారబంధనము త్రెంచుటకు ఏతెంచిన నారాయణమూర్తియో తెలియడంలేదు. కొంచెం కూడా ఆకలి తగ్గిందనడు అప్పములు మొత్తం తినేసేడు అని వెరగుచెందింది.

చం. తలచు మనంబులోన వసుధాధిప యాజక ధర్మపత్ని ని
ర్మల కనకావదాతము గరాళతరాలఘు కీలమాలికో
జ్జ్వలము జగత్క్రియాచరణసాక్షి ముదక్షి మదంగ భాగితా
తిలకిత విభ్రమంబగు సుదీర్ఘ మహత్త్వము దివ్యతత్త్వమున్ 4 - 182

ఆ రాజులచే యాగములు చేయించు బ్రాహ్మణుని ధర్మపత్ని సుశీల మనసులో తలచుచున్నది. ఎవరిని?

1. నిర్మల కనక + అవదాతము = పరిశుద్ధమైన బంగారము వలె స్వచ్ఛమైన వానిని

2. కరాళ తర + అలఘు కీలామాలిక + ఉజ్జ్వలము = భయంకరమైన గొప్ప జ్వాలలతో వెలుగువానిని

3. జగత్ + క్రియ + ఆచరణ సాక్షి = లోకుల కర్మలకు సాక్షీభూతుని

4. ముత్ + అంహ భాగితా తిలకిత విభ్రమంబు = సంతోషముతో కూడిన కన్నుల విలాసము గల వానిని

5. ఉదీర్ణ మహత్వమున్ = గొప్ప అద్భుతమైన శక్తి

అగు దివ్యతత్త్వమును

మనసులో ప్రార్థించినది.

విశేషణములను బట్టి ఆ తత్త్వము అగ్నిదేవుడని తెలియును.

అలం. పరికరము

కం. సతి యాగతి 'శ్రియమిచ్ఛే
ద్ధుతాశనా' త్తనుట యెరిగి హుతవహు నఖిలే
ప్సిత వితరణ గుణశీలా
చతురుం బ్రార్థింప తత్ప్రసాదము కలిమిన్ 4 - 183

శ్రియమిచ్ఛేత్ హుతాశనాత్... అగ్ని వలన సంపదలను కోరవలెను

అఖిలేప్సితవితరణ గుణ లీలాచతురుడు = సమస్త కోరికలు ఈడేర్చు నిపుణుడు

తాత్పర్యము సుగమము

ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేత్, శ్రియమిచ్ఛేత్ హుతాశనాత్... అనునది పెద్దల వచనము

సీ. ఒకకొన్ని వడియంబు లొకకొన్ని వరుగులు
నొకకొన్ని తెరగుల యొలుపుపప్పు
లొకకొన్ని ద్రబ్బెడ లొకకొన్ని తాలింపు
లొకకొన్ని విధముల యొఱ్ఱచేరు
లొకకొన్ని కలగల్పు లొకకొన్ని బజ్జులు
నొకకొన్ని రీతుల యూర్చువగలు
నొకకొన్ని సిగరలు నొకకొన్ని యంబళ్ళు
నొకకొన్ని వహుల పూపోత్కరములు

తే. వివిధ ఫలకందమూలంబు లవియుగొన్ని
యూరుబిండులు నొకకొన్ని యొక్కకొన్ని

యూరుగాయలు బచ్చళ్ళు నొక్కకొన్ని
పెరుగు పాల్ తేనె నేతులు పెచ్చు పెరుగ 4 - 184

వరుగులు = వేపుళ్ళు

ఒలుపు పప్పులు = ఒలిచి శుభ్రపరచిన పప్పు

ద్రబ్బెడలు = కేక్ వంటివి

ఒ్రచేరులు = కారము గల ద్రవ్యములు

బజ్జులు = పలుచని పచ్చళ్ళు (చట్నీలు)

ఊర్పువగలు = పిండి మిరియములవంటివి

సిగరలు = పొగిచిన మజ్జిగలు (మెంతి మజ్జిగ లాంటివి)

పూపోత్కరములు = అప్పములు.

ఊరుబిండులు = పప్పు పచ్చళ్ళు

ఇవన్నీ అగ్ని హెూత్రుని దయవలన సమకూడినవి.

చం. **అమితములై మహానసమునం దపు డుద్భవమొందుచున్న య**
న్నములు సుపక్వగంధముల నందములై యటు వోవుచోట న
య్యమరతరు ప్రసూనతతు లంగనపై గురియంగ బుట్టు గం
ధములిటు డిగ్గుచోట దగు దద్ద్వితయా రచితోపగూహముల్ 4 -185

మహానసము = వంటయిల్లు

లెక్కలేనన్ని కమ్మని వంటకములు వంటింట్లో సృష్టింపబడుచున్నవి. వాటియొక్క కమ్మని వాసనలు పైకెగయుచున్నవి (యటు వోవు).

ఈ లోగా పైనుండి కల్పవృక్షము యొక్క పువ్వులు ఆ సుశీలపై కురియుచున్నవి. ఇక్కడ రామకృష్ణుడు ఒక అందమైన మాట అంటున్నాడు.

పైకి పాకుచున్న కమ్మని వంటకముల వాసనలు, క్రిందికి జారుచున్న కల్పతరు పుష్పములు మధ్యదారిలో కలుసుకొని ఒకరినొకరు ఆలింగనము చేసుకొనుచున్నవట (తద్వితయా రచితోపగూహముల్... ఉపగూహము = కౌగిలి)

శా. **ఆ లీలావతి నిత్య సత్య శమ ధైర్యౌదార్య సంశుద్ధులన్**
జాలన్ మెచ్చి వటుత్వమున్ దొరగి సాక్షాత్కారమున్ బొందె ను
ద్వేలాలోల కృపాజపా ప్రసవ కాంతిభ్రాంతి కృల్లోచనా
బ్జాళిందాశ్రిత రాధికాసురత రాగాంకూరు డా శౌరియున్ 4 - 186

ధైర్య + ఔదార్య = ధైర్యౌదార్య = ధైర్యము, త్యాగము

ఉద్వేల + ఆలోల = ఉద్వేలాలోల = మిక్కిలి చంచలములైన

కృపా జపాప్రసవ భ్రాంతికృత్ + లోచన = దయ యను దాసానిపూవుకాంతి యను భ్రమను కలిగించి కన్నులయొక్క

ఆ సుశీల నిత్యములైన శాంతి సత్యము ధైర్యము త్యాగము పరిశుద్ధి యను గుణములను మెచ్చుకొని వటువు వేషము మరల్చి ఆమెకు కృష్ణుడు సాక్షాత్కరించెను.

ఆయన కన్నులు మిక్కిలి చంచలములై యున్నవి (ఉద్వేలాలోలములు)

వాని కాంతి జపాకుసుమ కాంతియా అను భ్రాంతి కలిగించుచున్నవి (ఎరుపుగానున్నవనుట)

ఆయన తామరకన్నుల ముంగిట (అబ్జ + అళింద + ఆశ్రిత) రాధికపై కోరికలను మొగ్గలుఆశ్రయించుకున్నవి (రాధికా సురత రాగాంకూరములు)

ఈ విధముగా శౌరి ఆమెకు సాక్షాత్కరించెను.

ఆయన కన్నులు

1. చంచలములై , 2. దయారసము నొల్కుచు 3. జపాపుష్పములవలె నెర్రనై 4. రాధికతోడి కేళియందు ఆసక్తిమొలకలెత్తుచు ఉన్నవని భావము.

సీ. నీలంబు భక్తానుకూలంబు హరిదంత
చేలంబు నవనీత చోర మాది
మూలంబు కరుణా విశాలంబు ధృతజగ
జ్జాలంబు శ్రీలతా వాల మమర
మౌలంబు భవవనోత్కీలంబు తల్పిత
వ్యాళంబు శిక్యావచూళ మమిత
లీలంబు హృతమరుత్సాలంబు శశిసఖ
ఫాలంబు వరదానశీల మఖిల

కాల జంఘాల మశనకృత్ క్ష్వేళ మరిక
రాళ మాపత్పయోద వాతూలము నగు
యదుకుల సరో మరాళంబు నతివ గాంచి
నతియు నుతియు నొనర్ప నన్నగధరుండు 4 - 187

సుశీల స్తుతి

ఆ సుశీల యెదుట కనిపించిన

నల్లనిది (నీలంబు)

భక్తుల కనుకూలమైనది (భక్తానుకూలంబు)

దిగంబరమైనది (హరి దంత చేలంబు + హరిత్ + అంత = హరిదంత = దిగంతము. దిక్కుల యొక్క అంతము బట్టగా కలవాడు = దిగంబరుడు)

వెన్నను దొంగిలించునది (నవనీత చోరంబు)

అన్నిటికీ మూలమైనది (ఆదిమూలంబు)

విస్తృతమైన కరుణకలది (కరుణా విశాలంబు)

జగత్తును ధరించునది (ధృత జగజ్జాలంబు)

లక్ష్మియను లతకు పాదైనది (శ్రీలతావాలంబు)

దేవతలకు మూలభూతమైనది (అమర మౌలంబు)

సంసారమునకు అగ్నియైనది (భవ నవోత్కీలంబు)

పాము పడకగా గలది (తల్పిత వ్యాళంబు)

తలకు చిక్కము కలది (శిక్యావచూళంబు)

ఎక్కువ విలాసములు కలది (అమిత లీలంబు)

దొంగిలింపబడిన కల్పవృక్షము కలది (హృత మరుత్సాలంబు) పారిజాతాపహరణ గాథ.

చంద్రునివంటి నుదురు కలది (శశిసమ ఫాలంబు)

వరములిచ్చు గుణము కలది (వర దానశీలంబు)

ఎల్ల కాలములలోనూ పరిగిడునది (అఖిల కాల ఝంగాలము)

విషము ఆహారముగా చేసుకొనినది (అశనక ృత్ క్ష్వేళంబు) పూతన పాలు త్రావుట.

శత్రువులకు భయంకరమైనది (అరి కరాళము)

ఆపదలను మేఘములకు పెనుగాలి యైనది (ఆపత్ పయోద వాతూలము)

అగు

ఆ యదుకులమను సరోవరములో విహరించు హంస (యదుకుల సరోమరాళంబు) ను జూచి

స్తుతులు చేయగా ఆ నగధరుడగు గోపాలుడు......

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

ఉ. ఆ సతి బల్కు నీహృదయ మారయగోరియె యిట్లొనర్చితిన్
గాసి కుశేశయాననలు గల్గిరయేనియ గల్గనిమ్ము నీ

చేసిన భాగ్యమేసతియు జేయదు నీయెదుటన్ మునీశ్వరా
భ్యాస దురాసదం బగు మదాకృతి యీగతి నుల్లసిల్లుటన్ 4 - 188

విట్ఠలుడు ఆ సుశీలతో అంటున్నాడు (ఆ సతిన్ పల్కు). నీ హృదయం తెలుసుకో గోరి ఇట్లు కష్టపెట్టితిని (యిట్లొనర్చితిన్ గాసి) అబ్జముఖులు ఎందరేని యుండవచ్చు. కానీ నువ్వు చేసుకున్న భాగ్యము ఎవరికినీ లేదు. మునీశ్వరులకు కూడ దుర్లభమగు (మునీశ్వర + అభ్యాస దురాసదంబు) నా దర్శనము ఇట్లు నీకు దక్కినది.

కం. **సుచరిత్ర! నేడు నీచే**
తి చలిది భుజింప జాల తృప్తి యొదవెడిం
బచరణగా దిమ్ముల ముని
రుచియింపదు శబరివిందు ద్రోవది విందున్ 4 - 190

ఓ మంచి నడవడి కలదానా (సుశీలా!)

నిజము చెప్పుచుంటిని వినుము. (పచరణకాదు = ఇచ్చకపుమాట కాదు). నీ చేతి చలిది విందు తిని చాల తృప్తినొందితిని. ఇంతకుముందు శబరి విందు గానీ, ద్రౌపది విందు గానీ ఇంత తృప్తిని యియ్యలేదు.

అతిమానుష మసిధారా
వ్రతమగు మనువంట నిప్పువంటిదిది యనన్
బతిదేవతవై మను నీ
గతి భావారూఢమయ్యెగా జగములకున్ 4 -190

మానవాతీతము (అతిమానుషము) కత్తి అంచు పై నడచువ్రతము (అసిధారావ్రతము) వంటిదగు నీ మనుగడ (మనువు) అంటుటకు (అంటన్), అనుటకు (అనన్) నిప్పువంటిది. పతి దేవతగా (పతిదేవతవై) జీవించు నీ పద్ధతి జగములకు ప్రసిద్ధమయ్యెను.

చం. **తను శతకోటులెత్తి బహుధర్మ వినిర్మితి పేరు గాంచినన్**
నను గనలేని లేతలకు నాతి! యభోగ్యమ భాగ్య మీవు ప్రా
గ్జననమునందొనర్చితి వొకానొక యర్చన నన్ను గూర్చి; దా
నన సమకూరె జుమ్ము సుజన వ్రజనందిత చర్య నీదెసన్ 4- 191

వందలు కోట్లు జన్మములెత్తి అనేక ధర్మకార్యములు చేసి పేరుగాంచిననూ నను కనలేని అజ్ఞులకు (లేతలకు) దక్కని నాదర్శనము నీకు దక్కినది. ఇదివరకటి జన్మమున నీవు చేసుకొన్న ఒకానొక పుణ్యకార్యము వలన సజ్జన నుతమగు నా దర్శనము నీకు చేకూరినది.

తే. **అతివ! తొల్లింటి పుట్టువునందు నొక్క**
మౌని వేలుమిజన్నెవై మన్ననాడు
నా మధుర వేణుగానంబున మదిగరగి
తొరగ జేసితి సుస్నిగ్ధ దుగ్ధరసము 4 - 192

వేలిమి జన్నె = హోమధేనువు.

ఓ సుశీలా! వెనకటి జన్మమున నీవు ఒక మునివద్ద హోమధేనువువై యుంటివి. నా మధురమైన వేణుగానమును విని మది ద్రవించి చిక్కని పాలు (సుస్నిగ్ధ దుగ్ధరసము) స్రవించినావు.

కం. **ఆ పాలనురువు పవన**
వ్యాపారముచేత దెరలి వచ్చి నిలిచె లీ
లా పింఛచ్ఛవిభర్త్సిత
తాపింఛ మదీయ మౌళితటి గుచలికుచా! 4- 193

కుచలికుచా = నిమ్మపండ్లవంటి స్తనములు గల ఓ సుశీలా! (ఎంత లక్షణావృత్తిచేత ఓ వనితా! అను అర్థము గ్రహించవలసియున్ననూ ఇట్టి సంబుద్ధులు మన కావ్యములందు పూర్వకవులు కొల్లలుగా విచక్షణారహితముగ వాడినారనిపించక మానదు)

లీలా = విలాసార్థము

పింఛ చ్ఛవి = పింఛము యొక్క కాంతి

భర్త్సిత = తిరస్కరింపబడిన

తాపింఛ = చీకటిమ్రాకు

మౌళి = తల

ఆ పాలనురుగు గాలివీచుటచే ఎగిరివచ్చి చీకటిమ్రాకును తిరస్కరించు నా నల్లని తలపై గల కాంతులీను పింఛముపై నిలిచినది.

కం. దాన బయస్సంతానపు
దానంబున నన్ను దడపు దానవయితి చం
ద్రానన! తత్ఫలమున గా
దా నీకును దక్కితిన్ ముదము మది బొదలన్ 4 - 194

పయస్సంతానపు దానము = గుమ్మపాల దానము.

ఆ గుమ్మపాలదానము వలన నన్ను అభిషేకించినదానవైతివి (తడపుదాన వైతి)

ఓ చంద్రాననా! దాని ఫలితముగా సంతోషముగ నీకు దక్కితిని.

ఆ.వె. ఒక్క దకృతసత్క్రియుండను విప్రుండు
గలడు ఘోరకలుష కఠినబుద్ధి
వసుధ యెల్ల దిరుగు వసుధానువను పేరి
పట్టణమున నుండు బుట్టువడుగు 4 -195

అకృత సత్క్రియుండు – ఏమిసమాసమిది. చేయని మంచిపనులు కలవాడు! మంచి పనులు చేయని వాడు.

పూర్వము వసుధానువు అను పట్టణమున మంచి పనులు చేయనివాడూ,

ఘోరమైన పాపాత్ముడూ, కఠినమైన బుద్ధి గలవాడూ అయిన ఒక ఘోటకబ్రహ్మచారి (పుట్టువడుగు) యగు బ్రాహ్మణుడు ఉండేవాడు.

సీ. **ధనవంతుడయ్యు నుద్వాహంబుదొరగిమూ**
తులు నాకు బెర వితంతువుల దగిలి
కులవంతుడయ్యు బెద్దలబాసి విహరించు
బాషండ షండానుబంధి యగుచు
మతిమంతుడయ్యు నామ్నాయముల్ చెవిబెట్ట
దశ్లీల లేఖనవ్యసన మెసగి
స్థితిమంతుడయ్యు లక్ష్మికిగాక త్రిమ్మరు
బలుగూడు మరగి యాఢ్యులభజించి

తే. **తలచు బ్రహ్మస్వదేవస్వములకు నెగ్గు**
గుప్ప చిచ్చిడి పేలాలు కొరుక దివురు
గ్రహణ కాలంబులందు మున్గడు జలముల
సెబ్ర చెంచడ మాబ్రాహ్మణ బ్రువుండు 4 - 196

1 ఉద్వాహము = వివాహము

ధనవంతుడే కాని వివాహము చేసికొనక పర వితంతువుల పొందు నాశించును.

2. కులవంతుడే కాని వేదబాహ్యులైన నాస్తికులతో సంచరించును.

3. మతిమంతుడే కాని వేదములకు చెవియొగ్గడు. అశ్లీలభాషణములయందు ఆసక్తుడగును.

4. స్థితిమంతుడే కాని భాగ్యముననుభవింపడు. నిషిద్ధభోజనాసక్తుడగును. దానికై తత్సంపన్నుల భజించును.

5. బ్రాహ్మణ ద్రవ్యమునకు, దేవద్రవ్యములకూ కీడు తలపెట్టును.

ధాన్యపు కుప్పకు నిప్పుపెట్టి పేలాలు తినుటకు ప్రయత్నించును. (ఇది లోకోక్తి)

సూర్య చంద్ర గ్రహణ కాలములయందు పట్టు విడుపు స్నానము లాచరింపడు.

సెబ్ర చెంచడము = చెడ్డ డేగ. దురాత్ముడు.

అతడు దురాత్ముడు. నీచుడునగు బ్రాహ్మణుడు (బ్రాహ్మణ బ్రువుడు)

వ. **వాడొక్కకందువ నొక్క వెలయాలికిం జిక్కి మహీమండలకుండలంబగు పౌండరీకంబునం గొండొకకాలం బుండి యొక్క పెనుబండువునఁ గన్నులపండువగు మదీయనైవేద్య ప్రకల్పనంబు ధూపోత్సవానంతరంబున నెడముగాచి చూచి, తన వలయుతెఱంగునం జని బహువిధంబగు కాలంబు మని ముదిసి, తనువు విడిచి యత్యుత్తమంబగు ధరామరవంశంబునంబుట్టి పుట్టిననాఁట నుండియుం జదువు చదువు నన చదురుండై, నిండు ప్రాయంబున నిన్నుం జెట్టవట్టించి యిట్లున్న వాఁడు వినుము.** 4 – 197

వాడొక వెలయాలిని చేకొనెను. కొంత కాలము పౌండరీక క్షేత్రమున నివశించెను. అపుడు ఒకనాడు ధూపోత్సవమైన తరువాత నాకు పెట్టు నైవేద్యవిధానమును ఒక పర్వదినమున వీక్షించెను. తదనంతరము పెక్కు కాలము జీవించి ముదుసలియై తనువు చాలించి మరు జన్మమున సద్బ్రాహ్మణ వంశమున జనించెను. పుట్టినది మొదలు చదువులో మాత్రము చతురుడాయెను. నిండు ప్రాయమున నిన్ను పెండ్లాడెను. పెండ్లియాడి ఇట్లున్నవాడు. ఇక వినుము.

తే. **తరుణి మద్భుక్త దర్శనోత్సవ సుకృతము**
పాపవహ్నికి సలిలమై భద్రమొసగె
గాక లేకున్ననితడు ప్రాక్షని నొనర్చు
కల్మషములకు నిష్కృతి కలదె యెందు? 4 –198

ఓ సుశీలా! నా నైవేద్య దర్శనము వలన నీతనికి లభించిన పుణ్యము

ఈతని పాపాగ్ని పాలి నీరమై భద్రము చేకూర్చెను. లేకున్న ఇతని పూర్వజన్మ దుష్కృతములకు ప్రాయశ్చిత్తము లేదు కదా.

అవ్విధంబుగ సోపహారంబగు మదీయ రూపంబు నాకస్మికంబ గనుంగొని భస్మసాత్కృతదుష్కృతనీరసయవసరాశియై భూసురకేసరి కిశోరంబై వాసి వడసియు నతడు కట్టిడి యగుటకు కారణంబు వినుము. 4 - 199

ఆ విధముగా నైవేద్యవేళ నా రూపము ఆకస్మికముగా జూచి బూడిదచేయబడిన పాపములను ఎండుగడ్డి మేటయి (భస్మసాత్కృత దుష్కృత నీరస యవస రాశియై), ఒక బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠునికి కుమారుడై ప్రసిద్ధి పొందిన ఇతడు క్రూరుడగుటకు (కట్టిడి యగుటకు) కారణము చెప్పెదను వినుము.

కం. నీ భావశుద్ధి యారయ
శోభన చారిత్ర! యేనసువ్వె యతనికిన్
లోభక్రోధముల మనః
క్షోభము గావించి బాలిశుండనిపింతున్ 4 -200

ఓ పరిశుద్ధమైన నడవడిక గలదానా! (శోభన చారిత్ర) నీయొక్క మనశ్శుద్ధిని తెలుసుకొనుటకై నేనే అతనికి లోభమూ క్రోధమూ కల్పించి మనస్సును చలింపజేసి క్రూరుడు (బాలిశుడు) అనిపించునట్లు చేసితిని.

కం. పతి గొట్టిన బతి తిట్టిన
బతి నిర్దయుడగుచు నెట్టి పాటు పరచినన్
మతి యన్యథాత్వమందరు
పతిదేవత లతివ నీకు ప్రతియగువారల్ 4 - 201

పతి కొట్టినా తిట్టినా ఎట్టి కష్టములను పెట్టినా మనసులో వేరుభావమును పొందరు. వారే పతివ్రతలు. ఓ సుశీలా వారే నీవంటివారు.

తే. నిష్ఠురత్వంబు తొలగించి నేటనుండి
నీకు ననుకూలుడయ్యెడు నీ విభుండు

మత్పదద్వయ భక్తి సమగ్రులైన
సుతుల నేవుర గాంచెదూర్జిత విభూతి 4 - 202

నీ పతి కాఠిన్యము తొలగించుకుని నేటి నుండి నీకనుకూలుడగును. నా పాదములయందు భక్తిగలిగిన వారైన ఐదుగురు (ఏవురు) పుత్రులను, స్థిరమైన సంపదలను పొదుదువు గాక! అని విట్ఠలుడు ఆమెను ఆశీర్వదించెను.

ఆ.వె. వెండిబైడి త్రవ్వి తండముగా మేలు
కూడు బాడి నింట గొలది మీర
నోములెల్ల నోచి నూరేండ్లు బ్రదికి నీ
భర్త తోడ పరమ పదము గనుము. 4- 203

తాత్పర్యము సుగమము.

ఒక విషయము గమనింపదగినది. సుశీల పై ప్రీతితో విట్ఠలుడు ఆమె భర్తకు కూడా పరమపద ప్రాప్తి అనుగ్రహించినాడు.

ఉ. మన్నన జేసినాడు మురమర్దనుడంచు నహంకరింప కో
కిన్నరకంఠి! యట్లయిన గీడొదవున్; విను తొంటికన్న న
స్మన్నిహితాంతరంగవయి సత్యసమార్జన శుద్ధి లక్ష్మికిన్
వన్నియ బెట్టుమీ మహిత వర్తన కీర్తులు నిర్వహించుచున్ 4 - 204

ఓ కిన్నర వంటి కంఠము గల సుశీలా! మురారి అయిన విట్ఠలుడు మన్నన జేసెనని గర్వింపకుము. అలా చేస్తేకీడు కలుగును. వినుము. ఇంతకుముందు కంటె నాయంతరంగమునెరిగినదావై సత్య పాలన, శుద్ధిగానుండుటలపై శ్రద్ధ వహింపుము. సద్వర్తనమున కీర్తిని పొందుము.

కం. తృష్ణా రహితులు మత్పద
నిష్ణాతులు నిత్యసత్య నిరతులునగు శ్రీ
వైష్ణవుల గాంచి ననుగా
విష్ణుపదవలగ్న! గారవించి గొలువుమీ! 4 - 205

విష్ణుపద + అవలగ్న = ఆకాశము వంటి నడుము కలదానా!

ఓ సన్నని నడుముగల సుశీలా! పేరాస లేనివారు (తృష్ణారహితులు) నా పాదముల యెడ నిష్ఠ కలవారు అగు శ్రీవైష్ణవులను నన్నుగా తలంచి గౌరవముతో కొలుచుకొనుము.

ఈ విష్ణుపదవలగ్న! అను సంబోధనలో ఒక చిన్న తమాషా ఉంది.

నేను పొరపాటున దానిని విష్ణుపద+అవలగ్న అని సంధిరూపం వ్రాశాను. తరువాత సవరించుకోవాలి అని అనుకున్నాను. మరిచిపోయేను.

నాకు తెలిసిన విషయం అవలగ్నము = నడుము. విష్ణుపదవలగ్న అన్నపుడు విష్ణుపద+అవలగ్న అని ఆకాశమువంటి సన్ననినడుము అని అర్థం వ్రాసేను. కానీ విష్ణుపద+అవలగ్న సవర్ణదీర్ఘ సంధియై విష్ణుపదావలగ్న అవ్వాలి. అలా అయితే గుణభంగం.

అవలగ్నము అన్నానడుమే, వలగ్నము అన్నా నడుమే. ఇక్కడ రామకృష్ణుడు విష్ణుపద, వలగ్న పదములను చేర్చి సమాసముచేసేడు. (ఇక్కడ సంధిలేదు) విష్ణుపదమువంటి నడుము.. తత్పురుషం.

ఇదో సరదా అన్నమాట. నాలాంటి వాణ్ణి పప్పులో కాలువేయించడమన్నమాట. అవలగ్న పదమనుకొని పొరపాటుపడి రామకృష్ణుడు సవర్ణదీర్ఘసంధి ఎందుకు చెయ్యలేదని ఆలోచించి ఆయన చివరకు విష్ణుపద తో వలగ్నమును కలిపినాడి తెలుసుకొని నాలుక కొరుక్కోవడమన్నమాట.

ఇలాంటి కొంటె పనులు రామకృష్ణుడొకడే చెయ్యగలడు. అవకాశం వస్తే విడిచిపెట్టడు.

అందుచేత ఆ వ్యాఖ్యలో నేను చూపిన సంధి రూపము తప్పు అని గ్రహించవలసినదని మనవి.

శా. అని వరమిచ్చి మహీసుర
వనితన్ మన్నించి భక్తవత్సలుడరిగెం
దన నెలవునకు సుధారస
మున కుముదిని దేర్చియరగు పూర్ణేందుడనన్ 4 -206

కుముదిని = కలువతీగ

తేర్చి = తేలించి

అమృతమున కలువతీగను తేలించి వెళ్ళిన పూర్ణచంద్రుని వలె ఆ సుశీలకు వరమిచ్చి మన్నన నిచ్చి ఆ భక్తులను బ్రోచు విట్ఠలుడు తన స్థానమునకు వెడలిపోయెను.

ఆ.వె. అట సుశీల మగడు నరుదెంచి యొకకొన్ని
దివసములకు దొరల దిరియు నాస
గోసి తన కులంబు వాసియు వన్నెయు
దలచుకొనుచు దెలివి మొలకలెత్త. 4 - 207

ఆ తరువాత కొన్ని రోజులకు సుశీల మగడు ఇంటికి వచ్చేడు. కొన్నాళ్ళకు ప్రభువులను (దొరలన్) యాచించు (తిరియు) ఆశను విడిచి (కోసి = ఛేదించి) తన వంశము యొక్క కీర్తిని తలచుకొని తెలివి అంకురింపగా...

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

తే. అతని తమ సొమ్ముజేసి మున్నాగియున్న
మోహముఖులైన జ్ఞాతుల మూలద్రోచి
సంహృతాసురులైన నిర్జరుల కరణి
మది వివేకాదివర్గ మభ్యుదయమందె 4 - 208

అతనిని తమకు అధీనము చేసుకొని (అతని తమ సొమ్ముజేసి) మునుపు ఆక్రమించుకొనియున్న మోహము మొదలైన (మోహముఖులైన) జ్ఞాతులను ఆతడు

మూలకు త్రోసివైచెను.

తనకు అంతశ్శత్రువులైన మోహము మొదలగు అరిషడ్వర్గములను ఆతడు జయించినాడనడమన్నమాట.

రాక్షసులను జయించిన దేవతలవలె తన మదిలో వివేకము మొదలగు సద్గుణములు ఉదయించెను.

కం. కోపంబునాగి మిక్కిలి
పాపమునకు లోగి బుద్ధి పశ్చాత్తాపా
టోప శిఖ గ్రాగి కరుణా
ద్వీపవతీ లహరి దోగి విప్రుడు మరియున్ 4 - 209

సుశీల మగనిలో సద్గుణములు వికసింప సాగినవి. ఆ విప్రుడు క్రమముగా

కోపమును అణచుకొన గలిగెను (ఆగి)

పాపములు జేయుటకై వెనుదీయ గలిగెను (లోగి)

పశ్చాతాపము అను ఆర్భాటము కల అగ్నిలో పరితప్తమయ్యెను (ఆటోప శిఖి గ్రాగి)

దయయను నదిలో మునిగెను (కరుణా ద్వీపవతీ లహరుల దోగి)

ఇట్లు ఆ బ్రాహ్మణుడు సగుణ గుణగ్రాహి యయ్యెను.

అలం. అనుప్రాసము.

సీ. కాలీచవడ నిండ్లకడకేగి వనరుచుం
దెడివాడు వైరాగ్య నిష్ఠుడయ్యె
గయ్యాల క్రచ్చయై కాలుద్రవ్వుచు సదా
మండువాడతి శాంతి మహితుడయ్యె
గసరి యెంగిలిచేత గాకి వ్రేయనివాడు

సతతాన్న దాన ప్రశస్తుదయ్యె
బ్రహ్మ కల్పముదాక బ్రతుకాస గడకట్టు
వాడస్థిరముగ విశ్వము దలంచె

తే. బాటిగా గొన కల పద్మభవునినైన
నీరసము సేయువాడు వినీతుడయ్యె
నొరుల లచ్చికి ముచ్చిరి యుడుకువాడు
సర్వ సముడయ్యె విష్ణు ప్రసాద మహిమ. 4 - 210

కాళ్ళు అరుగిపోవునట్లు పరుల యిండ్లకేగి దేబిరించెడువాడు వైరాగ్య నియమమున ఆసక్తి గలవాడయ్యెను.

కయ్యాలకు కాలు త్రవ్వుచు ఎల్లపుడూ కోపించియుండువాడు శాంతగుణము నలవరచుకొనెను.

ఎంగిలి చేత్తో కూడా కాకి నదలింపనివాడు ఎల్లపుడూ అన్నదానము చేయుటయందు పేరు తెచ్చుకొనెను.

తాను బ్రహ్మకల్పాంతమూ బ్రతుకగలనని ఆశించువాడు ఈ విశ్వమునే అస్థిరమైనదను తలచు వాడయ్యెను.

బ్రహ్మదేవునైననూ లెక్కపెట్టనివాడు (పాటిగా కొనక అల పద్మనాభునైన), చులకనగా చూచువాడు (నీరసము సేయువాడు) వినమ్రుడయ్యెను.

పరుల ధనమున కాశ పడెడువాడు సర్వసమత్వము నా విష్ణుప్రసాద మహిమ వలన అలవరచుకొనెను.

ఉ. పాళము మీరు పెద్దపెద పాళములై బలితంపు గాగులన్
మూలుగుచున్న ప్రాబసిడి ముంచి ధనార్థులకిచ్చు విష్ణుదే
వాలయ సుప్రతిష్ఠలకునై యొసగున్ సతి కేల నించు నా
నా లఘుకర్మనిర్మితికి నగ్రకులేంద్రు దనుగ్రహంబునన్ 4 - 211

పాళము మీరి = హద్దుమీరి

పెద్దపెద పాళములై = పెద్ద పెద్ద కడ్డీలవంటి

బలితంపు గాగులు = పెద్ద బానలు

పెద్ద పెద్ద బానలలో పొడవైన కడ్డీలరూపమున నున్న బంగారమును ముంచితీసి అర్థులకు దానము చేయును. విష్ణుదేవాలయ ప్రతిష్ఠలకూ, వానికి సంబంధించిన చిన్నచిన్న పనులకూ (నానా లఘుకర్మనిర్మితికి) ధనమునిచ్చును. భార్యచేతికి అట్టి పనులకై ధనము అప్పగించును.

కం. ఆ యాలుమగలు విష్ణువ
రాయణువై పెక్కుగతుల వ్రతములు తరితో
జేయుచు నుండగ నట ని
శ్శ్రేయస పదమైన పౌండరీకక్షోణిన్ 4 - 212

ఇలా ఆ ఆలుమగలు విష్ణుభక్తి పరాయణులై అనేక విధములైన వ్రతములు సమయానుసారముగ (తరితో) చేయుచున్నారు.

అచట ఆ పౌండరీక క్షేత్రమున....

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

యమరాడ్దూత శిఖావతంసము చిరప్రాణంబు దూరప్రియా
గమశంసిస్ఫుటకాకలీకలన మేక ప్రక్రియాపాత వీ
క్షము శీతర్తు బలీయ మొక్క బలిభుగ్రాజంబు రాజిల్లు శ్రీ
రమణాగార పురోధరోత్థ చలపత్రస్థూల శాఖాశిఖన్ 4 - 213

యమరాట్ + దూత = యమరాజు యొక్క దూత

శిఖ + అవతంసము = సిగలోని పూవు. అవతంసము అంటేనే సిగపూవు. ఇక్కాడ అవతంస శబ్దముశ్రేష్ఠవాచకముగా గ్రహింపవలెను.

దూర ప్రియ + ఆగమశంసి = దూరమున నున్న ప్రియమగువారి రాకను తెలుపునది.

యమదూతలలో శ్రేష్ఠమైనది. కాకిని చూచుట అశుభమనుట.

చాలాకాలము జీవించునది (చిరప్రాణంబు)

దూరమునగల ప్రియమైనవారు వచ్చుటను సూచించు స్ఫుటమైన ధ్వనికలది. (దూర .....కలనము). కాకి అరచినచో చుట్టాలు వస్తారని నానుడి.

ఒంటికంటి చూపు కలది (ఏక.....వీక్షణము)

శీతర్తు బలీయము - (?)

ఒక కాకిరాజము (బలిభుక్కు + రాజము = బలిభుగ్రాజము. బలి మెతుకులు తినునది = బలిభుక్.

శ్రీ విష్ణువు యొక్క ఆలయమునకు (రమణాగారము) ముందు భూమిపై మొలిచిన (పురోధర + ఉత్థ) రావిచెట్టు (చలపత్రము = రావి) యొక్క కొమ్మ చిగురున ప్రకాశించెను (రాజిల్లున్)

అలం. పరికరము.

శా. **తాతల్తండ్రులు మామలల్లురును ముత్తాతల్ సహోయుల్ సహ**
శ్రోతల్ భ్రాతలు సేవకుల్ హితులు మిత్రుల్ పుత్రులోలిం దివా
భీతాభీతములై తనుం గొలువగా బెన్మూకలై వాయస
వ్రాతశ్రేష్ఠము గ్రాలు రేలు పగలున్ బ్రాంతాగమాంతంబులన్ 4 -214

వాయసరాజు వైభోగం

దివాభీతము = గుడ్లగూబ. దివాభీత + అభీతములై = గుడ్లగూబలకు భయపడనివై

ప్రాంత + అగమ + అంతమ్ములన్ = ఆ ప్రాంతమందలి చెట్ల

చివరిభాగములలో

ఆ వాయసరాజు (కాకి) తాతలు, తండ్రులు, మామలు, అల్లురు, ముత్తాతలు, మిత్రులు, పుత్రులు క్రమముగ (ఓలిన్) గుడ్లగూబలకు భయపడనివారై కొలుస్తూండగా వాని పరివారము పెనుమూకలై రేబవళ్ళు ఆ ప్రాంతమునందలి చెట్ల చివరలలో ప్రకాశించును (క్రాలున్)

చం. అది యొకనాడు విట్ఠలగృహాంగణ భూ బలిపీఠ వర్తులౌ
మెదుకులు మేయ గన్నిడి యమేయగతిన్ బరవన్ దదాయత
చ్ఛదభవభూరిమారుత వశంబున నయ్యెడ ధూళిబోవ న
భ్యుదితములయ్యె దాన గుడి యూడ్చిన గల్గు నగణ్యపుణ్యముల్ 4-215

ఆ కాకి ఒకనాడు విట్ఠలాలయ ప్రాంగణమిలోని బలిపీఠముపైన గల మెదుకులు తినుటకై చూచి శీఘ్రగమనమున (అమేయగతి) ఎగురగా దాని వెడల్పైన రెక్కల (ఆయత చ్ఛదములు) నుండి జనించిన గాలి వలన (భవ భూరి మారుత వశంబున) అక్కడ దుమ్ము లేకుండా పోయెను. దాని వలన ఆ కాకికి గుడి యూడ్చిన కలుగు లెక్కలేనంత పుణ్యము కలిగినది

ఇట్లతర్కికోపపన్నంబగు పన్నగశయనసదన సమ్మార్జన సముదితసుకృత పరిపాకంబున గాకంబు నతిలోకంబయ్యె వినుము. 4 - 216

అతర్కిత + ఉపపన్నంబు = అనుకొనకుండ జరిగినది

సమ్మార్జనము = ఊడ్చుట

అతిలోకము = లోకోత్తరమైనది

కం. కలహంస మొకటి యదుకుల
కులహంసము గుడి చరించు కుసుమాయుధ కీ
ర్తి లతాగుచ్ఛము కైవడి
జలరుహసంభవ మరాళ సంకాశగతిన్ 4 - 217

ఒక కలహంస ఆ యదుకుల ఉత్తముడగు విట్ఠలుని దేవాలయమున (యదుకుల హంసము గుడి) తిరుగాడుచున్నది. అది కుసుమాయుధుడైన మన్మధుని కీర్తి లతకు పూసిన పుష్పగుచ్ఛము వలెనూ బ్రహ్మదేవుని వాహనమగు హంసము వలెనూ యున్నది

అలం. ఉపమ

ఇట్లు వర్తించి వర్తించి 4- 218

మ. **కుతుకంబింకక కుంకుమద్రవ మిళద్గోరోచనాపంక ని**
ర్మితపత్రాంక కలంకితాంబుధి కుమారీహారి వక్షోరుహ
ద్వితయాస్ఫాలన లాలనోచిత పయో విస్ఫారి కాసార సం
తతి నా నీడభవంబు క్రీడసలుపున్ దద్దివ్య భావంబునన్ 4 - 219

కుతుకము = ఉత్సాహము

అంబుధి కుమారి = లక్ష్మి

గోరోచనము = ఆవు పిత్తాశయ స్రావము.

ఆ దివ్యధామమున సరోవరములు కలవు. ఆ సరోవరములందు లక్ష్మీదేవి జలక్రీడలాడును. ఆ క్రీడాసమయమున లక్ష్మీదేవి వక్షోజద్వయమునకు ఆ సరోవరములందలి నీరు ఒరుసుకొని (వక్షోరుహ స్ఫాలనోచిత పయో విస్ఫారి కాసార సంతతి) ఆమె వక్షముపై కుంకుమతోనూ, గోరోచనము పంకము తోనూ ముద్రితమైన మకరికాపత్రములు కరిగి ఆనీట కలియును. అట్టి పవిత్రజలములందు ఆ హంస (నీడభవము = గూటిలో పుట్టినది = పక్షి) క్రీడలాడును.

స్త్రీలు వక్షమున కుంకుమ, గోచనము, కస్తూరి మొదలగు సుగంధ ద్రవ్యములతో మకరికలు (మొసలి వంటి బొమ్మలు) వేసుకొనుట వెనుకటి ఆచారము. ఈ నాటి టాటూల వలె!

సీ. మొన రెండు గాగ వ్రెవ్విన విద్రుమద్రు కం
దము నేలు ముక్కున దడవి తడవి
మొగివిచ్చు పసిడి గేదగిరేకు గమిమించు
విశదచ్ఛదంబుల విద్రిచి విద్రిచి
నగుమొగంబుల దాసనపు గ్రొవ్విరులనవ్వు
చిగురాకు నడుగుల జిమ్మి చిమ్మి
నిద్దంపు పండువెన్నెలగుత్తి కడకొత్తి
మలయు మైముంపుల గడచి కడచి

శార్ఙ్గి సౌధ ప్రమాణ కాసార సార
సారసామోద మేదుర వారిదేలి
వచ్చి యాయంచ గుడిలోన జొచ్చెనొక్క
నాడు పవలింటి బీరెండ వేడి దలకి 4 -220

1. విద్రుమము = పగడము, ద్రు = చెట్టు

విద్రుమద్రుకందము = పగడపుచెట్టుదుంప

ఆహంస ముక్కు రెండుగా చీల్చిన పగడపు చెట్టు దుంపను ఏలగలదు. అనగా ఆ హంసముక్కు పగడపుదుంపను మించిన ఎర్రదనము కలిగిగినదనుట. అట్టి ఎర్రని ముక్కుచే కాసారము లోని నీటిని తడవి తడవి.

2. పసిడి గేదగిరేకు = బంగారు వన్నెగల మొగలిరేకు.

విశదచ్ఛదములు = విస్తారమైన రెక్కలు

తన విస్తారమైన బంగారు వన్నెగల మొగలిరేకులవంటి రెక్కలను ఆ సరోవరపు నీటిలో విదిల్చి విదిల్చి

3. దాసనపు క్రొవ్విరులు = తాజా దాసాని పువ్వులు. దీనినే జపాకుసుమము అందురు. ఇవి ఎర్రగా ఉండును.

అపుడే పూసిన నగుమొగములతో వెలుగు దాసాని పువ్వులను ఈ హంస చిగురాకులవంటి అడుగులు (పాదములు) నవ్వుతవి. హంసపాదములు ఎఱ్ఱగా ఉంటాయి. అవి అపుడే వికసించిన జపాకుసుమములను వెక్కిరిస్తాయి. అలా వెక్కిరింపు నవ్వు నవ్వి ఆ హంసపాదములు వానిని చిమ్మి చిమ్మి. అనగా నవ్వి వానిని పాదములతో తొలగదోసెననుట.

4. నిద్దంపు చక్కనైన

కడకొత్తి = చివరకు నెట్టి / నిరసించి

ఆ హంస శరీరము తెల్లగా ఉన్నది. ఆహంస తన శరీరకాంతిచే పండువెన్నెల గుత్తినిపక్కకు నెట్టి వేయుచున్నది. లేత వెన్నెలపై కాదు దాని ప్రతాపము. బాగా విరగకాసిన పండువెన్నెలనే నెట్టివేయగల దేహకాంతి దానిది యనుట. అట్టి శరీరముతో ఆ సరోవరములోని నేటిని కలచి కలచి

5. శార్ఙ్గి = శార్ఙ్గము అను విల్లు కలవాడు = విష్ణువు.

కాసార సారము = కొలను లోని నీరు

సారస + ఆమోదము = పద్మముల వాసన

మేదురము = చక్కనిది

బీరెండ = తీవ్రమగు యెండ.

ఆ విఠ్ఠలాలయ సరోవరమునందు పద్మముల పరిమళముతో మిళితమైన నీటి యందు పై విధముగా తేలియాడిన హంసము పగటిపూట తీవ్రమైన యెండకు తాళలేక గుడిలోనికి నీడకై చొచ్చినది.

అలం. ఉపమ. స్వభావోక్తి.

నాలుగు సీసపాదములలోనూ హంస చేష్టితములు స్వభావసిద్ధముగా వర్ణించుట సమతాగుణము.

సీసము నాలుగు పాదముల చివర క్రియలను ఆమ్రేడితముగా వాడుట వలన హంస చేష్టలు పలుమార్లు చేయబడినవని ధ్వని. చక్కని రచనాశిల్పము.

కం. అది తనదేహం బచ్చట
విదిలింపం బక్ష సలిల విప్రుషములచే
జొదు కొదవించుచు గాడ్పులు
పొదవెట్టు రజోవికారములు దూరముగన్ 4 - 221

విప్రుషములు = తుంపరలు

వేడికి తాళలేక గుడిలోనికి పోయిన హంసము తన తడి శరీరమును ఒకసారి విదిల్చినది. దాని రెక్కలనుండి గాలులతోగూడిన నీటితుంపరలు చలి (చొదుకు) పుట్టించుచు దుమ్మును (రజోవికారమును) దూరముగా నేట్టివేయుచూ చిమ్మబడినవి.

తే. సలిలఖగమున కేతదావరణమునన
గలిగె నాకస్మికంబుగ గంబుపాణి
గర్భగేహోపలేప సంస్కారసార
సుకృత పరిపాక నిరపాయశోభనంబు 4 - 222

సలిలఖగము = నీటి పక్షి = హంస

కంబుపాణి = శంఖము చేతియందు ధరించువాడు = విష్ణువు.

గేహ + ఉపలేపము = ఇల్లు అలుకుట

ఆ హంసమునకు రెక్కలాడించి నీటితుంపరలు వెదజల్లుటచే విట్ఠలాలయ గర్భాలయమును (కంబుపాణి గర్భగేహము) అలికిన ఫలము ఆ సుకృతమున లభించినది

రామకృష్ణుని సరదాలు: విష్ణువును చక్రపాణి యనుటయే లోకమున ప్రసిద్ధము. అందుచే కంబుపాణి యను కొత్త సమాసము కూర్చి పద్యమున

వినియోగించినాడు.

కం. శుకమొకటి చంచుజిత కిం
శుకమై హరిహయశరస సురుచిరవపురం
శుకమై కుసుమాకర కిం
శుక మానందమున నందసుతు గుడి బెరుగున్ 4- 223

కింశుకము = మోదుగ

అంశుకము = మృదుకాంతి, సన్ననివస్త్రము

ఒక చిలుక ఆ గుడిలో పెరుగుతున్నది. అది ఎట్లున్నది?

ముక్కుచే జయింపబడిన మోదుగమొగ్గవలె నున్నది (ముక్కు ఎర్రగా మోదుగును జయించుచున్నదనుట)

ఇంద్రధనువు (హరిహయశరాసము) యొక్క సుందరమైనరూపపు మృదుకాంతులతో నున్నది.

వసంత ఋతువునకు మోదుగవలెనున్నది. (కుసుమాకర కింశుకము). అనగా వసంతమునకు ప్రధానపుష్పమైన మోదుగ వలె అచటప్రధానమై యున్నదనుట.

అలం. వృత్త్యానుప్రాసము.

ఈ పద్యమున త్రిప్రాసమున్నది. (మొదటి మూడు హల్లులు సమానమైనవి)

చం. అలమి త్రిలోకముల్ గెలుచు నత్తరి తేరు వహించు తోడి చి
ల్కలు దగదొట్టి ముందరికి లాగకయుండిన దాన తద్ధురం
బెలమి వహింప మెచ్చి మరుడిచ్చు మణీమయ మాలికత్రయిన్
గళమున దాల్చు జిత్రశుకనాథుడు రేఖల పేర నిచ్చలున్ 4 - 224

ఆ చిలుక మెడమీది రంగురంగుల రేఖలను వర్ణిస్తున్నాడీపద్యంలో

ముల్లోకాలూ ఆక్రమించి గెలుచుకోవడానికి రథం సిద్ధం చేసుకున్నాడు మరుడు. వాని రథానికి గుఱ్ఱాలు చిలుకలు కదా. ఆరథం తోలుతున్నాడు. తనతోడి చిలుకలు దప్పిపోయి (దగదొట్టి) రథం లాగలేకపోతున్నాయి. దానితో దాని భారమంతా తానొక్కతే వహించి రథమును లాగింది ఈ చిలుక. దానికి మెచ్చి మరుడు ఇచ్చిన మణిపూసల దండా అనునట్లు ఆ చిలుక మెడలో రంగు చారలు అందముగా అమరినవి.

అలం. అపహ్నుతి.

అపహ్నుతి అలంకారం

ఉపమానోపమేయములందు .. ఇది ఉపమేయము కాదు ఉపమానమే అని చెప్పిన అపహ్నుతి అలంకారమగును.

ఇచట చిలుక మెడపైని గీతలు ఉపమేయము. మరుడు కానుకగానిచ్చిన మణిహారములు ఉపమానము. కానీ చిలుక మరుడు కానుకలిచ్చిన మణిహారములను రంగుగీతలపేర ధరించుచున్నది అన్నాడు. అవి చిలుక మెడపైని రంగుగీతలు (ఉపమేయము) కావు. మరుడిచ్చిన హారములనే (ఉపమానము) ఆ పేర చిలుక ధరించినది. కాబట్టి ఇది అపహ్నోలంకారము.

దీనిలో మరల మూడు విధములున్నవి

1. ప్రాగారోపము

2. అపహ్నుతారోపము

3. ఛలాది

ఆకృతి, ఛల, మిష, కైతవాది పదప్రయోగములున్నచో అది ఛలాది యగును. ఇచట ఛలాది శబ్దములలోని "పేర" యుండుట వలన అపహ్నావాలంకారము.. ఛలాది యగును.

కం. కీరమది యొక్క హరి పరి
చారిక చేరిక వసించు జదివింపగ మే
పారసి యొసగ భవనమా
ర్జారాదుల వలన దన్ను సంరక్షింపన్ 4 - 225

ఆ చిలుకను ఒక హరిసేవకురాలు చేరికజేసి మేపు నిచ్చి సంరక్షించి చదివించినది. మరియు నచటి పిల్లులనుండి (మార్జారాదులు) దానిని రక్షించి సాకినది.

కం. దేవాలయమున గొన్ని ని
జావాసమునందు గొన్ని యహములు దగబై
చే వదలక పాటించుచు
బూవుంబలె బువ్వుబోడి పులుగుం బ్రోచున్ 4- 226

దేవాలయములో కొన్నినాళ్ళూ, తన గ ృహమందున కొన్నినాళ్ళూ ఆ చిలుకను ఆ విష్ణుపరిచారిక వదలక పూవు వలె కాపాడెను.

పసుపార్చుం దడియొత్తు నెండసెక గంపంబాగి మైదువ్వుచున్
వసయున్ వెన్నయు మేపుదా నొసగున్ వల్లించు శ్రీరామనా
మ సుధామాధురి సాధురీతి కుచకుంభ స్థాయిగా జేయుచున్
బిసపుష్ప ప్రియవాసరాగమములన్ బింబోష్ఠి రాజిల్కకున్ 4 - 227

ఆ హరిపరిచారిక (బింబోష్ఠి) రాచిలుకకు పసుపురాసి స్నానముచేయించును (పసుపార్చున్). తడిఒత్తుతుంది. ఎండలోనికి కొని పోయి దాని చలివణుకు పోగొడుతుంది (కంపం బాగి). వస, వెన్న పెడుతుంది. ఇంకా కావలిన మేపునిస్తుంది. తన వక్షముపై నుంచుకుని (కుచకుంభస్థాయిగా జేయుచున్) రామ శబ్దంలోని మాధుర్యం బోధిస్తుంది. అనగా రామచిలుకకు “రామ” “రామ” అని రామశబ్దం అనడం నేర్పిస్తుందన్నమాట.

వసంతాగమనవేళ (బిసపుష్ప వాసర + ఆగమ దినములు) ఇవన్నీ ఆమె

చిలుకకు చెబుతున్నది.

తే. **కనక మణిపంజరంబుల నునిచి యునిచి**
చక్కెరయు నుక్కెరయు సారె గ్రుక్కి క్రుక్కి
యొరపు బలుకులు పలుమారు గరపి కరపి
కలికి చిలుకల కొలికి రాచిలుక బెనుచు 4 - 228

చిలుకల కొలికి = చిలుకల వంటి కనుకొలుకులు గల స్త్రీ

కలికి = మనోజ్ఞురాలగు స్త్రీ

ఆ హరిదాసి (కలికి, చిలుకల కొలికి) ఆ రాచిలుకను బంగారు పంజరములో పెట్టి పెంచును. పంచదారయు, బెల్లపు భక్ష్యములు (ఉక్కెర) పలుమార్లు పెట్టును. మంచి పలుకులు (యొరపు బలుకులు) నేర్పును.

అలం. అనుప్రాసము

కలహంసోపమయాన జక్రకుచ ప్రేంఖత్ఖంజరీటాక్షి గో
కిల సారస్వర బర్హిబర్హ చికురన్ గీరప్రియాలాప దొ
య్యలి జాలన్ మరిగెన్ శుకంబది గరీయఃప్రేమ గావించుచున్
బులుగుం బొందుననంది పొందినగతిం బొత్తొత్తులన్ హత్తుచున్4-229

ఆ హరి పరిచారిక

1. కలహంస వంటి నడక కలది
2. చక్రవాకముల వంటి గుండ్రని కుచములు కలది
3. ప్రేంఖత్ + కంజరీట + అక్షి = తిరుగుచున్న కాటుకపిట్టలవంటి (నల్లని) కన్నులు కలది.
4. కోకిల వంటి స్వరము కలది
5. నెమలి పింఛము వంటి చక్కని జుట్టు కలది

6. చిలుక వంటి మాటలు కలది

అయిన ఆ స్త్రీ ఆ రాచిలుకను అపరిమితముగా ప్రేమించినది. అందిపొందినట్లు... అనగా కలసిమెలసి యుండుట. పొత్తిళ్ళలో హత్తుట .... అనగా చిన్నపిల్లవలె లాలించుట.

ఆ హరి పరిచారికకు ఆరు విశేషణములు వాడినాడు. అన్నియునూ పక్షిజాతి సంబంధములే. అందుచే ఆమె ఆ రాచిలుకను అంత ఇష్టపడెనని సారస్యము.

అలం. పరికరము.

సాభిప్రాయ విశేషణములు వాడుట పరికరాలంకారము అగును.

తే. ఆ శుకద్విజరాజున కంత కొంత
కాల మరుగంగ నొకనాడు కలిగె బంధ
మోక్ష; మాకస్మికం బనిర్ముక్తి కలిమి
యా శుకద్విజరాజున కద్భుతంబె! 4 -230

శుక శబ్దముపై శ్లేషిస్తున్నాడు ఈ పద్యంలో

శుకద్విజరాజు = ఆ రాచిలుక. శుకము అంటే పక్షి. అన్నిపక్షులూ ద్విజములే. మొదట గుడ్డుగా పుట్టి పొదగబడి పక్షిగా పుట్టును. ఇట్లు రెండు జన్మములున్నవి కనుక పక్షులు ద్విజములు.

కొంతకాలమునకు ఆ రాచిలుకకు పంజరము నుండి బంధ విముక్తి కలిగినది.

ఆకస్మికముగా మోక్షసంపద (నిర్ముక్తి కలిమి) శుకద్విజరాజునకు కలుగుటలో ఆశ్చర్యము లేదు కదా. ఇచట శుకుడు (ఋషినామము) అను ద్విజరాజు (బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుడు) అని అర్థభేదము కలుగుచున్నది.

సీ. జనియించె నొక్కొ పచ్చనిమొల్కయనుబుద్ధి
గ్రుచ్చిన పచ్చల కొమరువలన

సమకూరెనొక్కొ దాడిమఫలోద్భవ బీజ
మతి పద్మరాగ సామగ్రి వలన
బొడగట్టెనొక్కొ జంబుఫలంబు లనుమనో
భ్రమ మింద్రనీల విభ్రమము వలన
దోతెంచెనొక్కొ మధూక పుష్పములను
నాస హుర్మ్యంజి ముత్యముల వలన

తే. దాసి యటువెట్టి పసుపాడ దలగి చనుడు
బరణి మూకుట నెలకొన్న బన్నసరము
గరచికొనిపోయె జిల్క ప్రగల్భ విటుడు
బాలికా మానసముగొను పగిది నపుడు. 4 - 231

ఆ హారం చిలుక కొనిపోవడానికి కారణాలు ఈ పద్యంలో చెబుతున్నాడు

1. ఆ హారమందు పనిపట్టి గ్రుచ్చిన (బుద్ధి గ్రుచ్చిన) పచ్చలు ఉన్నై. వాటి అందమును పచ్చని మొలకలుగా భావించినది కాబోలు

2. దాడిమ ఫలం = దానిమ్మ పండు. ఆ హారములో పద్మరాగములున్నవి. వానిని దానిమ్మ గింజలని (ఎర్రగా ఉండుటవలన) భ్రమించెను కాబోలు.

3. ఆ హారమునందు గల ఇంద్రనీలమణులు చిలుకకు నల్లని నేరేడు పండ్లవలె (జంబుఫలంబులను) పొడగట్టినవేమో

4. ఆ హారమునందు గల మధూకపుష్పములు (ఇప్పపువ్వులు) హుర్మ్యంజి ముత్యములను కొనినదేమో. కానీ ఇప్పపూలు తేనెరంగులో ఉంటాయి. ముత్యాలు తెల్లగా ఉంటాయి. ఈ ఉపమానము అంతగా అదుకలేదనిపించినది.

5. ఆ హరిదాసి ఆభరణములు అచటపెట్టి పసుపురాసుకుని స్నానముచేయడానికి వెళ్ళగా భరణి మూత తెరిచియుండుటచేత ఆ ముత్యాలసరము (బన్నసరము) చిలుక ముక్కున కరచుకొని

ఎగిరిపోయినది.

ఆ దృశ్యము ఎట్లున్నది? మరియొక ఉత్ప్రేక్ష జోడిస్తున్నాడు. ఒక నేర్పరియైన సరసుడు (ప్రగల్భ విటుడు) యువతి యొక్క మనస్సును దొంగిలి పట్టుకొనిపోవునట్లు ఆ హారమును చిలుక ఎగరవేసుకొని పోయెను.

అలం. ఉపమ, ఉత్ప్రేక్ష.

కం. బారాది సొమ్ములుండగ
హారమునే కొనుచు జనియె నండజము ప్రియం
బారగ ఫలకాముకులగు
వారలు గుణసత్ప్రసక్తి వదల విడుతురే 4 - 232

బారాది సొమ్ములు = లెక్కలేనన్ని నగలు

అండజము = గుడ్డునుండి పుట్టినది = పక్షి

అన్ని నగలున్నాయి. కానీ ఆ చిలుక హారమునుమాత్రమే హరించుటేల? చక్కని అర్థాంతరన్యాసముతో సమర్థిస్తున్నాడు. ఫలమును ఆశించువారు (ఫలకాముకులు) గుణముల యొక్క ప్రసిద్ధిని విడువరు కదా.

ఫలకాముకులు అనునపుడు శ్లేష వలన పళ్ళను ఆశించు చిలుక అను రెండవ అర్థముదయించును.

గుణ సత్ప్రశస్తి అనునపుడు శ్లేషవలన గుణము అనగా దారము అని అర్థము వచ్చును. ఆ దారముతోకూడిన ప్రసిద్ధిని విడువదని చిలుక పరమున అర్థము.

అలం. శ్లేష, అర్థాంతరన్యాసము.

కం. ఆ ధవళకిరణ ముఖికి న
సాధు శుకాచరణ మపుడసహ్యంబయ్యెన్

గోధుక్కృతిసతికి మనో
బాధకమగు కృష్ణధూర్త బాల్యముబోలెన్ 4 - 233

ధవళ కిరణముఖి = చంద్రముఖి

ఆ చంద్రముఖియైన హరిదాసికి ఆ చిలుకచేసిన ఆ చెడుపని (అసాధు ఆచరణము) చాల ఓర్వరానిదయ్యెను (అసహ్యంబయ్యెన్ = సహ్యము కానిదయ్యెను). అది గోపికాస్త్రీకి (గోధుక్కృతిసతికి) మనసుని బాధించునదైన ధూర్తగోపాలుని బాల్యము వలె నున్నది.

కృష్ణుడు గోపికల పాలు, వెన్న, ఆఖరుకు చీరలు దోచి వారిని మనఃక్లేశము పాలుచేసెడి వాడు. అట్లే ఈ చిలుక ఆమెకత్యంత ప్రియమైన హారమును దొంగిలించి ఈమెకు వ్యధ కలిగించినది.

అలం. ఉపమ.

మ. కటి చేలార్ధముజుట్టి, చిక్కినది వేగంజుట్టి పాలిండ్ల మీ
దట సంధించుచు నార్ద్రదేహలత మాద్యద్వర్ష ధారావల
త్తటిదాకారము జూప దోపికొనుచున్ ధమ్మిల్ల బంధమ్ము ముం
గిటికిన్ సుస్తని వచ్చె గోస్తనహరత్కీర గ్రహవ్యగ్రయై 4 -234

ఆ హరిదాసి స్నానము చేయుచున్నది. ఇంతలో చిలుక హారము ఎగరవేసుకుని పోయినది. అప్పటి ఆమె అవస్త వర్ణిస్తున్నాడీ పద్యంలో

గోస్తన = నలుబది పూసల సరము, ఆవు పొదుగు.

ఆమె వేగంగా కటి చుట్టూ సగం చీర చుట్టుకొన్నది. మిగిలిన వస్త్రమును పమిటగా ధరించినది. తుడుచుకొనకపోవుటవల్ల ఆమె ఆర్ద్రదేహము వర్షధారలచే చుట్టబడిన మెరుపువలె నున్నది. జుట్టు చుట్టి కొప్పుగా దోపుకున్నది. అపుడు చిలుక వెనుక ముంగిట్లోనికి వచ్చినది. హారమును హరించిన కీరమును పట్టుకొను వ్యగ్రత ఆమెలో కనబట్టుచున్నది.

అలం. స్వభావోక్తి, ఉపమ

తే. వర్షధారావశేషాన్వవాయయుక్తి
వాయు వశమున దెరలు ముువ్వన్నెవిల్లు
వేడ్క వెన్నాడు శశివోలె వెలది చాప
లమున సరమాహరించు కీరము దవులుచు 4 -235

అన్వవాయము = కులము, గుంపు.

వర్షము ధారలుగా కురవగా మిగిలిన నీటితుంపరలగుంపు (వర్షధార + అవశేష + అన్వవాయము) గాలిచే ఎగురగొట్టబడగా ఏర్పడిన హరివిల్లు (ముువ్వన్నెవిల్లు) ను వెంట పరువెత్తు చంద్రునివలె భ్రమచే హారమునెత్తుకొని పోవుచున్న చిలుక వెనుక ఆమె వెంబడించినది.

హరిదాసికి చంద్రునికి పోలిక. హరివింటికి చిలుకకూ పోలిక.

అలం. ఉపమ.

రాత్రి పూట హరివిల్లు రాదు. ఏసాయం సమయముననో వర్షము కురియగా చంద్రుడు కూడ హరివిల్లుతో ఆకాశమున కనబడుట కవకాశమున్నది కదా.

మ. గుహమాతృస్ఫటికాక్షసూత్రము సితేక్షుచ్ఛేదగుచ్ఛచ్ఛటా
స్పృహ గైకొన్నశుకంబొ యేనురుతరిస్జీరాడు పూవాగెతో
బహిరుడ్డీనత నొడ్డినిల్చు రతిరాట్పుట్టాశ్వమో నాగ న
మ్మహిళా విభ్రమకీరమొప్పు ముఖసీమాగామి ముక్తాళియై 4 - 236

గుహమాతృ = కుమారస్వామి తల్లి (పార్వతి) యొక్క

స్ఫటిక + అక్షసూత్రము = స్ఫటిక అక్షమాల

పూవాగె = పూల జీను. (వాగె అనగా గుర్రపు జీను అర్థము కలదు)

బహిర్ + ఉడ్డీనత = బయట పైకెగురు

రతిరాట్ + పట్ట + అశ్వము = మన్మధుని యొక్క పట్టపుగుర్రము.

మహిళా విభ్రమకీరము = హరిదాసి యొక్క పెంపుడుచిలుక

ఆ చిలుక తెల్లని హారము ముక్కున పట్టుకొని ఎగురుచున్నది. అది పార్వతీదేవి చేతిలోని తెల్లని స్ఫటికమాలను తెల్లని చెరుకుగెడయొక్క ముక్కలనుకొని ఎగరవేసుకొని పోతోన్న మన్మధుని పట్టపు గుర్రమువలె యున్నది. మన్మధుని యొక్క వాహనము చిలుక. దానికి మన్మధాశ్వము అని సామాన్యవ్యవహారం. అది ఎంత వేగముగా ఎత్తులో ఎగురుతున్నదంటే బహిర్ప్రదేశములో ఎగరుటలో (ఉడ్డీనతన్) పందెంవేసి (ఒడ్డి) ఎగురుతున్న మన్మధాశ్వములా ఉందట. సరే దానిముక్కున కరుచుకున్న హారం ఆ అశ్వమునకు కట్టిన పూల జీనులా ఉన్నది. పూవాగె అనుపదమునకు పూలగుత్తి అని బులుసువారి వ్యాఖ్య. పట్టాశ్వముతో చిలుకకు పోలిక తెచ్చాడు కాబట్టి 'వాగె' కు జీను అను అర్ధము హృదయంగమముగా ఉండెననిపించినది.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

వ. ఈ చందంబునఁ గందర్పస్యందనంబు వివిందితుండన మందమంద ప్రచారంబును, మల్లిమ్లుచుండన దుర్గమప్రవేశనిపుణంబు, నవివేకి యన శిథిలీకృతస్వపక్షంబును, దనుజ గృహీతజనకజ యువ రామానుపకణ సముచితంబునునై యున్మత్తుపోలికంజంచు చుంబి లలంతికావ్యాజంబున లాలంగ్రక్కుచు, బుష్పవద్బింబంబు విధంబున శరీర ప్రభాదంభంబున సంబోధరంబులచేతం గప్పబడుచు, యోగిబాగున విచ్ఛిన్న చరణశృంఖలాచ్ఛల నంబునఁ బాశచ్ఛేదంబుసేయుచు; బరవధూపయోధ రంబుపగిదిఁబట్టరాక, నీతివిదుహృదయంబుగతి దూరదర్శనయోగ్యంబై, కరువలి మురువునం బొడమి యడంగుచు, బరబ్రహ్మంబు చాడ్పున నగోచరం బయ్యును దదీయమాయా విలసితంబునె సకలంబను నిజప్రతిభాసంబున యాథార్థ్యభూమిక నభినయించుచు, శశాంకశిలాసౌధవిటంకంబులను నుంకువగొన్నతటి శరన్నీరద వశంవదంబగు సునాశీర శరాసనశకలంబన మెలంగుచు, నంతరిక్షమహాప్లక్షంబునకు

నక్షామచచంచూపుట ప్రవాళఖండ ప్రభాపిండనంబునం దొరలి సఫలవిటప లక్ష్మినావహించుచు, భ్రమాదవిగళితంబగు నగవిరోధికొలువు వీవన యచ్చరల పచ్చలకడియంబువడువున నిరాలంబనస్థలంబునం బలుమఱు చక్రచంక్రమణ చమత్కారంబు సూపుచు, సమీపారామశ్యామలపలాశపటలగర్భంబునందు ముకుంద నిగ్రహంబునందు భక్తి సమగ్రుండగు పురుషశ్రేష్ఠుండనుంబోలె నేర్పుఱుపరాక డిందుచు, నందంద జాతిపులుంగులు మనుజగంధధురంధరం బగుటకు జగడంబు దిగిచినం గినిసి విస్మృమరతనూరుహదంతుర కపోలాంతరంబును, విఘూర్ణనవికృతవీక్షణంబునై క్షణంబు మణివలయవలయి తంబగు రతియువతిముంజేతిరీతిం జెలువదరు మెడ నిగిడించి మగుడఁబడి కాకుప్రకారవికారస్వరంబుగ వాని నిరాకరించుచుఁ బఱచు నప్పఱచుఁజిలుక కలిగినయదివోలె నయ్యన్ను వెన్నాడం బెన్నాటకంబై బోటికత్తియ లుత్తుంగకుచోత్సంగసంగతకురంగలాంఛనకళావలోకనంబున ముసిముసినగవు లెగయ గోరువంక కానవచ్చెంగాని కీరంబు దూరం బయ్యెఁగదే యని గర్భోక్తివైదర్భింగూడి యాడుచు, బాడుచుఁ బంజరంబును, జిలుకచాలుతెరయును చేరికచేసి యెలయింప నలయించుచు, నడిఱెక్క గ్రిక్కిఱించుచు నొక్కయెడం గాలువొడిచి ముక్కున నక్కంఠహారతరళంబు నొక్కుచు జిక్కెం జిక్కెనిక్కడ నిక్కడ నక్క యక్క యని చేటికానికరంబు పొలసిన పులుఁగెఱింగి మెఱుంగు మెఱసి తొలంగిన తెఱుగన డాయ వచ్చినట్లన మాయంబగు మాయలేఁటిపాటిఁ బోవంబోవదూరంబగుచు నుండునెండ మావులమాడ్కి దివియ వచ్చుట నటించి మువ్వలోనిరాయిసోయగంబున నొక్కింతవడి పట్టువడుట పచరించి, ప్రచురర యంబున ఖదరపుర ప్రాసాదంబులు మోసం బాపున నెగసి తిరిగి వెఱతెరువునం బఱతెంచి పాండురంగాయతనంబు మధ్యరంగంబు చొచ్చి యచ్చట నిచ్చం దనయిచ్చనుండు దండియంబుపై వ్రాల నిచ్చట. 4 - 237

ఈ వచనమున చిలుక హారమును కరచుకొని పోవడం అనేక ఉపమానములతో హృదయంగమంగా వర్ణింపబడినది.

సీ. మదఘూర్ణదురుసంకుమదమలీమస కుచ
ద్విపమహోద్ధతి గౌనుదీగ నులియ
ఘనసారపుండ్రక గ్లౌబింబనికట ఘ
ర్మ హిమాప్తి మోముదామర చలింప
నాసికా నూత్నగంధఫలి యూరుపుదావి
అధదంత పదమత్తాళి విరియ
గింకిణీక్వణన శంకితగర్జిత ప్రస్త
కాంచి చంచలగతి యంచ జడియ

బంధ నిర్ముక్త శుకసక్తభావ యగుచు
నల పరాశరసుతుచంద మధిగమించు
మించు ననబోడి చందంపు మేలు కనిన
వాడు తలపోయు కలలోని వార్తయయ్యె 4- 238

చాలా చక్కని పద్యము

1. కుచద్విపములు = కుచములు అను ఏనుగులు.

కౌను = నడుము

ఉలియు = చలించు, శబ్దించు

సంకుమదము (కస్తూరి) యను పంకము పూసుకొని (సంకుమద మలీమస) మదించి ఘూర్ణిల్లు ఏనుగుల వంటి ఆ హరిదాసి కుచముల యొక్క ఉధృతి (మహోద్ధతి) వలన ఆమె యొక్క నడుము అను తీగ చలింపగా.......

ఇచట కుచములు ఏనుగులు, నడుము తీగ. ఆ రెంటికీ విరోధము సామాన్యము. ఆ ఏనుగులు ఈ తీవెను వణికింపజేయుచున్నవి. ఉలియ అను పదమునకు చలించు, ధ్వనించు అనురెండర్థములున్నవి. ఇచట రెండవ అర్థమూ అతుకుతుంది. ఏనుగుల ఉద్ధతికి తట్టుకొనలేక కౌనుతీగ

మొరపెట్టుకొనుచున్నది (ధ్వనించు) అన్నది రెండవ అర్థం. రెండూ బావున్నాయి.

2. ఘనసారము = కర్పూరం

గ్లౌబింబము = చంద్రబింబము

ఘర్మ హిమము = చెమటయను మంచు

ఆమె మోము తామరవలె యున్నది. ఆమె దాల్చిన కస్తూరిబొట్టు చంద్రునిపై మచ్చవలె యున్నది. దానిపై ముఖమునపట్టిన చెమట మంచువలె కప్పి బొట్టు చెదిరినది. ఆ మంచునకు ఆమె మోము తామర చలించి పోయినది.

ఇచట కూడ మోమునకు రెండు పోలికలు చెప్పాడు. చంద్రుడు, తామర. ఈరెంటికీ వైరుధ్యము కదా. బొట్టు మంచుచే కప్పబడి చెదరుట ఆమె చిలుకను తరుము గ్లానివలన సంభవించుచున్నది. చెమెట హిమముతో పోల్చబడుటచే హిమమనందు తామరలు సొంపుచెడును గాన మోముతామర హిమపాతమున చలించుచున్నదని సారస్యము.

3. గంధఫలి = సంపెగ

అధరము = క్రిందిపెదవి

మత్త + అళి = మదించిన తుమ్మెద.

ఆమె యొక్క ముక్కు అప్పుడే విరిసిన సంపెగ (నవ గంధఫలి) లేదా అపుడే పుట్టిన సంపగి మొగ్గ అనికూడా అనుకోవచ్చు. అందుచే దానినుండి ఊపిరి అను వాసన వెడలుచున్నది (ఊరుపుతావి). ఆమె క్రిందిపెదవిపై దంతము వలననేర్పడిన నొక్కు (దంతక్షతము .... దంతపదము) అను మదించిన తుమ్మెద చెదిరిపోవుచున్నది.

సంపెగకూ తుమ్మెదకూ విరోధము. అందుచేత గంధఫలి వాసన పడక

దంతక్షతమను తుమ్మెద తొలగిపోవుట.

4. కాంచి = మొలనూలు

స్రస్త = జారుచున్న

కింకిణీ క్వణనము = చిరుమువ్వల సవ్వడి

గతి యంచ = నడక యను హంస

ఆమె జారుచున్న మొలనూలి చిరుమువ్వలసవ్వడులు ఉరుములు (మేఘగర్జనములు) వలె నుండుటవలన ఆమె హంసనడక జడిసి తడబడుచున్నది.

ఉరుములకు హంసలు భయపడి వర్షాకాలమున మానససరోవరమునకు పారిపోవుట సామాన్యము. దానినిక్కడ పరస్పరవైరుధ్యము కొరకు చక్కగా వాడుకొన్నాడు.

5. ఆ హరిదాసి బంధములను విడిపించుకొనిన శుకము నందు (సంసారబంధ విముక్తుడైన శుకమహర్షి యందు అని మరియొక అర్థము) ఆసక్తి కలిగిన భావముతో (సక్తభావ యగుచు) లీనమైనది.

అందుచేత ఆమె శుకమహర్షి (పరాశరసుతుడు) చందమును అధిగమించినది. అనగా ఆమె శుకభావమును పొందినది అని చెప్పవచ్చు. శుకభావమును దాటినది అని చెప్పవచ్చు. అందుచేత ఆమె శుకుడైపోయినది.

ఆఖరు పాదము బహువిచిత్రమైనది. "మేలు కనినవాడు తలపోయు కలలోని వార్తయయ్యె" . ఏమిటిది?

ప్రతివానికీ మూడుఅవస్థలుండును. జాగ్రదవస్థ, సుప్తావస్థ, స్వప్నావస్థ. ఈ మూడిటి యందు మెలకువగలాడు యోగి (శుకుడు). ఈమె కూడ శుకభావయైనది కనుక ఈమెకు తనయొక్క యునికి మేలుకొన్న వాని తలపులలోని స్వప్నావస్థ వలె యున్నదట. అనగానేమి? ఒక మేలుకొన్నవాడు మెలుకువలో ఉండి తను నిద్రపోయినపుడు వచ్చిన కలలోని అంశమును ఆలోచిస్తున్నాడనుకోండి.

అపుడు వాడు మూడవస్థలోనూ ఉన్నట్లే కదా. అదే యోగి మూడవస్థలలోనూ మెలుకువగా ఉన్న అనుభూతి.

ఏతావాతా ఆమె పరస్పర విరుద్ధభావముల నుండి (మొదటి నాలుగు పాదములలోని పరస్పర విరుద్ధాంశముల నుండి) విడివడి జాగృత్ సుషుప్త స్వప్నావస్థాంతర్గతమగు చైతన్యమైన అద్వైతచైతన్యమున లీనమైనదని భావము. అదియే ముక్తి.

జీవుని యందునుండి చిలుక ఎగిరిపోవుటయే ముక్తి. ఆ ఎగిరి పోవుచున్న చిలుక మూడవస్థలకు అతీతభావనలో లీనమగుటయే అద్వైతానుభవము.

అలం.రూపకము, ఉపమ, ఉత్ప్రేక్ష, శ్లేషల యొక్క సంశ్లేష.

తే. **కక్కసపు వంకగోరుల ద్రొక్కి త్రొక్కి**
కరకు ముక్కున నందందు గరచి కరచి
పూస యొకటియు బోగున బొందనీక
చెరిపె ముత్యాలపేరు విచ్చికపు బులుగు 4 - 239

కక్కసపు వంకగోరులు = కర్కశమైన వంపుతిరిగన గోళ్ళు

విచ్చికపు = చెడ్డదైన

కర్కశమైన వంకగోళ్ళతో ఆ చిలుక ఆహారమును తొక్కి తొక్కి వదిలిపెట్టింది. వాడియైన ముక్కుతో ఆ హారమును అక్కడక్కడ కరచి కరచి వదిలింది. పోగుకు పొందకుండా పూసలను చెల్లాచెదురు చేసింది. ఆ ధూర్తయైన చిలుక ఆ హారమును చెరపివైసినది.

విశేషం

హారమును చెరపివేసింది అనడంలోనే ఉంది కవిత్వం. చెరపు అనిన చెడగొట్టు అని అర్థం. మనం బంగారంవస్తువుల విషయంలో ఈ చెరపు, చెడగొట్టు అను పదములు పాడుచేయు అను అర్థములో వాడము. దాని రూపము మార్చు

అను అర్థంలో వాడతాం. హారం చెరిపించి గాజులు చేయించుకున్నాం అంటాం కదా. అలాగే ఈ చిలుక హారం చెరిపివేసింది. అది చెరిపిన హారంలోని పూసలు ఆ విఠ్ఠలుని ముంగిట ముగ్గువలె ఏర్పడనున్నవి. ఆ చిలుక తనకు దక్కిన హారము చెరపించి, చెడగొట్టి దైవకైంకర్యమగు ముత్యాల ముగ్గు వేయించినదని సారస్యము.

కం. బహువిధ రచనోజ్జ్వలమగు
మహిళామణి మణిసరంబు మణులన్నియు న
య్యహిశయను సదనశరధికి
నహీన రత్నాకరత్వమనుసంధించెన్ 4 -240

అనేక విధముల కూర్చిన అ హరిదాసి మణిహారములోని మణులన్నియు ఆ విఠ్ఠలుని ఆలయాంగణములో చెల్లాచెదురై పడినవి. అవి ఆ విఠ్ఠలదేవుని ప్రాంగణము నకు రత్నాకరశోభలు చేకూర్చినవి.

రత్నములు చిందినంతమేల రత్నాకరము. రత్నాకరమనగా సముద్రము. ఆలయాంగణము రత్నములతో కూడిన సముద్రము వలె భాసించినది. విఠ్ఠలుడు శరధివాసుడైనాడు.

కం. శుకమునకొదవె నయత్న
ప్రకటిత మణిరంగవల్లి పరికల్పనకో
రకిత సుకృతానుకృతి దా
నికి మెచ్చెన్ బౌండరీక నిలయుండాత్మన్ 4 - 241

మణిరంగవల్లి = ముత్యాల ముగ్గు

దానితో ఆ చిలుకకు విఠ్ఠలుని ముంగిట ముత్యాలముగ్గు వేసిన సుకృతము యొక్క ఫలితము దక్కినది. చిలుక యొక్క ఆ చేష్ఠితమునకు ఆ పౌండరీకనిలయుడైన విఠ్ఠలుడు మనసునందు మెచ్చుకొనెను.

గిరికానుషక్త బుద్ధి ను
పరిచరునింబోలు నొక్కపన్నగ మొకనా

దురవడి నెచ్చటనుండియొ

మురమర్దను దివ్యభవనమునకేతెంచెన్ 4 - 242

గిరిక = చిట్టెలుక, గిరికాదేవి

ఉపరిచరుడు = పైన చరించువాడు (ఇచట పాము), ఉపరిచరమనువైన వసురాజు.

మురమర్దనుడు = విష్ణువు

ఉరవడి = వేగముగా

ఎక్కడినుండో ఒకనాడు వేగముగా ఒక పాము చిట్టెలుకయందాసక్తితో విష్ణువుయొక్క (మురమర్దనుడు = మురాసురుని ఓడించినవాడు) ఆలయమున ప్రవేశించెను. ఇచట పామును ఉపరిచరుని వలె అన్నాడు. పైన చరించునది అను సామాన్యార్థము చెప్పుకొనవలెను

వసుచరిత్రపై విసురు

ఇది ఖచ్చితముగా వసుచరిత్ర కావ్యమును దృష్టిలోనుంచుకొని వ్రాసిన పద్యమే. చిట్టెలుకను "గిరిక" యనుట, పామును "ఉపరిచరుడు" అనుట యాదృచ్ఛికము కానేరదు. రామరాజభూషణునికి పెద్దనామాత్యునితో స్పర్థ కలదనియు, రాయల ఆస్థానమున రామకృష్ణుడు పెద్దనామాత్యుని పక్షము వహించి భట్టుమూర్తిని ఆటపట్టించుచుండువాడనియూ అనేక కథలు ప్రచారములోనున్నవి. వానిని ఈ పద్యము బలపరచు సాక్ష్యమేమో అనిపించక మానదు.

దీనిలోని చమత్కారము

ఇచట చిట్టెలుకను పట్టుకొనుటకు పాము ఆలయమున ప్రవేశించినది. కాని ఆ ఎలుక విట్ఠలుని పాదముల క్రిందికి దూరినది. పామునకు అది కనబడలేదు కాని ఆ పాదములపై గల గేదగిరేకు వాసనను ఆస్వాదించినది. గేదగిరేకు అనగా మొగలిరేకు.

రామరాజభూషణుడు వ్రాసిన వసుచరిత్రములో ఉపరిచరమనువు శుక్తిమతీనదికి అడ్డముగా పడిన కోలాహల పర్వతమును కాలివేలితో తొలగించును. తరువాత శుక్తిమతి కూతురైన గిరికను పెండ్లాడును.

మనకు ఒక సామెత కలదు. “కొండను త్రవ్వి ఎలుకను పట్టుకొన్నట్లు” అని. అనగా సాధించినది శూన్యము అని అర్థము. వసుచరిత్రమును ఈ సామెతతో పోల్చి వెక్కిరించుటయే దీనిలోని అంతరార్థము. ఉపరిచరుడు కావ్యములో కొండను త్రవ్వి (కోలాహలపర్వతమును త్రోసి) ఎలుకను (గిరికాదేవిని) పట్టుకొనెనని ఈ పదములలో శ్లేష / ధ్వని.

ఇచటనో?

ఉపరిచరునకు (పామునకు) ఎలుక (గిరిక) దొరకనేలేదు. మరి ఏమి దొరికినది? మొగలిపూరేకు వాసన దక్కినది.

అనగానేమి?

వసుచరిత్రకారుడు శివపూజానిషిద్ధ ద్రవ్యమైన మొగలిపూవాసన వంటి కావ్యము మాత్రమే నిర్మించగలిగినాడని ధ్వని.

మొగలి విష్ణు పూజకు పనికి వచ్చునుకదా. దానికి ప్రత్యక్ష సాక్ష్యముగ అది విఠ్ఠలుని పాదములందున్నదిగదా అందురేమో?

పూవనునది సర్వదేవతా సమ్మతము గావలె. అది ఒకదైవార్పణకు పనికిరాకున్న సంపూర్ణము కానేరదు. అటులనే వసుచరిత్ర సర్వత్ర అంగీకారయోగ్యము కాదని రామకృష్ణుని తీర్పుగా కనబడుచున్నది.

దీనితో విబేధించు వారునూ ఉందురు. దానికేమి. పద్యమునగల నిబిడీకృతార్థము పరిశీలించుటయే నా కర్తవ్యము.

ఆ సమయంబున 4- 243

కం. **యమదండ చండమగు భుజ**
గమునకు వెరచరచి యాఖుకన్యక కమలా
రమణాంఘ్రి జేరె గురుభీ
తమతికి నాముక్తమాల్యదకునెనయగుచున్ 4 - 244

ఆఖు కన్యక = ఎలుకపిల్ల

ఆ పాము యమునిచేతి దండమువలె యున్నది. దానికి భయపడి (వెరచరచి) ఆ ఎలుకపిల్ల విట్ఠలుని (కమలారమణుని) పాదములు చేరెను.

దానికి ఉపమానంగా "ఆముక్తమాల్యద"ను అనుసంధానిస్తున్నాడు రామకృష్ణుడు. ఆ ఎలుక గురుభీత అన్నాడు. గురుభీత అనగా అధికమైన భయము అని ఒక అర్థము. దీనిలో గురు శబ్దము పరిమాణార్థకము.

గురుభీతమతి అనగా తండ్రివలనభయము అని. గోదాదేవి తండ్రి ఆమెను మానవునకిచ్చి వివాహము చేయునేమో అని ఆమె భయము. ఆమెకు విష్ణుపత్ని యగుటయే అభీష్టము.

రెండవ ఉపమానము ఆముక్తమాల్యద. గోదాదేవి తానుధరించి విడిచిన పూలమాల విష్ణువు కర్పించెను. అది విష్ణువుధరించి ఆదరించెను. ఈ ఎలుక అట్టి ఆముక్తమాల్యద వలె విష్ణుపదాంకితమైనది.

అలం. ఉపమ.

కం. **హరిపద పీఠస్థితి గల**
సరియను జిట్టెలుక డాగె సంవర్తహతిన్
దెరలి మృకండూద్భవు డా
తురతం దజ్జఠరపేటి దూరిన భాతిన్ 4 - 245

సరియ = సందు, పగులు

సంవర్త హతి = యముని దెబ్బ

మృకండూద్భవుడు = మార్కండేయుడు

ఆ హరియొక్క పీఠపు సందులో ఆ చిట్టెలుక దూరినది. యముని దెబ్బకు భయపడి ఎగిరి మార్కండేయుడు ఆతురతతో విష్ణుగర్భమున దూరినవిధముగా అది ఒప్పినది. మార్కండేయుడు చిరంజీవియై ప్రళయకాలమున తక్కిన జీవులతో నశింపక విష్ణుగర్భమున దూరి సుఖముగా జీవించెనట.

అలం. ఉపమ

ఆ.వె. వీడి పడినగాజు వెదుకంగ వెదుకంగ
పద్మరాగమొదవు పగిది నహికి
దొరికె నెలుక దూరి తొలగినతరి రమా
కమన చరణ కైతవప్రసవము 4 - 246

ఒక వెలలేని రాయివంటి గాజుముక్కను పారవేసుకొని దానిని వెదకువానికి పద్మరాగమణి దొరికినట్లు ఆ పాముకు ఎలుక హరిపీఠమున దూరి తప్పించుకొని పోగా హరిపదములందు గల మొగలి పూవు లభించినది.

కైతక ప్రసవము = మొగలి పూవు.

రమాకమనుడు = లక్ష్మీకాముకుడు = హరి

చం. శరణ సరోరుహప్రసవ శైవలినీ నివసత్బిసాంకురా
హరిణమనీష జేరిన బిసాశనశాబమొ నాగ బొల్చు సా
గరచయ పూజనాచరణ కైతక కోరకమున్ భజించె మ
త్కరవర కంకణంబు మిహికాఘృణి రాహువు గప్పునొప్పునన్ 4 - 247

శైవలిని = నది

బిసాంకురము = తామరతూడు

బిసాశన శాబము = తామరతూండ్లు ఆహారముగా గల చిరుజీవి = హంసపిల్ల

ఆ హరి పాదపద్మము లను ప్రవాహమునందు (చరణ సరోరుహ ప్రసవ శైవలిని) తామరతూండ్లను హరించు ఆశతో (మనీషన్) చేరిన చిన్న హంసమువలె ఆ గేదగిరేకు ఒప్పెను.

ఆగేదంగి మొగ్గను (మొగలి మొగ్గ) శివదేవుని చేతికంకణమగు (మత్కర వరకంకణంబు) పాము మంచుకిరణములందు గల చంద్రుని (మిహికాఘృణిన్) రాహువు కప్పినట్లు కప్పినది.

అలం. రూపక, ఉపమ, ఉత్ప్రేక్షలు

తే. **మధుర మదిరారసామోద మైత్రి నలరు**
పొలతి నెమ్మోము వలపాను భోగివోలె
హరి పదాబ్జ మధూళిమయంబు గ్రోలె
జాతి గేదంగి తావి భుజంగభర్త 248

మదిరారసము = మద్యము

ఆమోదము = సువాసన

వలపు = వాసన

భోగి = విలాసపురుషుడు, పాము

మధూళి = పుప్పొడి, మకరందము

గేదంగి = మొగలి

మధురమైన మదిరారస వాసనతో కూడిన ప్రియురాలి మోము పరిమళము ననుభవించు విలాసపురుషునివలె ఆ భుజంగశ్రేష్ఠము హరిపాదాబ్జముల లోని గేదగితావి యను మకరందము గ్రోలెను.

అలం. ఉపమ

కం. అలరు నల రుచిరమత్కుం
దలము పయిన్ నిలిపె నవ్యనఖరపదములై
యలరు నిజకంటకక్షత
విలసనముల విటునిమేన వేశ్యయుబోలెన్ 4 - 249

అలరు = పూవు (మొగలి)

రుచిమత్ + కుండలము = వెలుగొందు సర్పము (కుండలి అనగా పాము)

నఖరపదములు = గోటి నొక్కులు

ఆ మొగలి పువ్వు కూడా తనయొక్క ముళ్ళ యొక్క విలాసముచే ఆపాము శరీరముపై - వేశ్య విటుని శరీరముపై నఖక్షతము లొనరించునట్లు- కంటక క్షతము లొనరించెను.

అలం. ఉపమ

సీ. సరసిజాకల్యాణ సమయార్ద్ర జతులక్ష్మి
గలిగించు బదనఖాగ్రమున దవిలి
దళుకొత్తు మిన్నేటి తెలినీటి తెమలున
ముదురు చెందొవచాలు మొలవబెట్ట
సీమంతసీమాంత సిందూరరుచిజేయు
మ్రొక్కిలేవని నతశ్రుతిసతులకు
బీఠరూపంబున బెట్టివెట్టిన శేషు
ఫణరత్నఘృణులకు బ్రాకువెట్టు

తే. గైటభాంతక పూజనా కైతక ప్ర
సవ నవామోద పారణా సౌఖ్యముదిత
భుజగరాజస్ఫుటాభోగ భూరిమణి స
మాజ రాజత్ప్రభాపుంజ మంజిమములు 4- 250

ముందుగా ఎత్తుగీతి

కైటభాంతకుడు = కైటభుని చంపినవాడు = కృష్ణుడు

కైతక ప్రసవము = మొగలి పువ్వు

పారణ = భుజించుట

స్ఫుట + ఆభోగ = విశాలమైన పడగ

మంజిమములు = మనోజ్ఞతలు

కైటభుని జయించిన ఆ విట్ఠలదేవుని పూజలోని మొగలిపువ్వుయొక్క నవ పరిమళములను భుజించిన సౌఖ్యముచేత సంతసించిన (సౌఖ్య ముదిత) పాముయొక్క విశాలమైన పడగలపై గల గొప్పవైన మణి సమూహముల (భూరి మణిసమాజ) ప్రకాశ ప్రభాపుంజముల మనోజ్ఞతలు

ఈ పాముపడగలపై నున్న మణికాంతులను సీసపాదములతో సమన్వయించుకోవాలి.

1. సరసిజ = లక్ష్మీదేవి

జతువు = లక్క, పారాణి

పద నఖాగ్రము = కాలి గోళ్ళ చివరలు

ఆ మణికాంతుల విలాసములు లక్ష్మీకల్యాణ సమయమునందు పెట్టుకొనిన పారాణివంటి అందమును నఖాగ్రములకు కలిగించి

2. తళుకొత్తు = మెరయు

చెందొవ చాలు = ఎఱ్ఱ కలువల సమూహము

హరి పాదములయందు గంగ పుట్టినది కదా. ఆ గంగాప్రవాహము స్వచ్ఛమైన తెల్లని నీటి ధార. ఈ పాముపడగల మీది మణులకాంతి ఆ హరి పాదముల పైబడుటచే ఆ గంగాప్రవాహము ఎఱ్ఱగామారి

ఎఱ్ఱకలువలు ఆ ప్రవాహమున మొలిచినట్లుగా చేయబడినవి.

3. సీమంతము = పాపట

సీమాంతము = చివరిభాగము.

నతుశ్రుతిసతులు = వంగి నమస్కరించుచున్న వేదములను వనితలు.

ఆ హరిపాదములకు వేదములు అను వనితలు వంగి ఇక లేవకుండా నమస్కరించుచుండిరి. ఈ పాము పడగల మణికాంతులు ఆ వంగి నమస్కరించు వేదములు అను కాంతల పాపటల చివరల నెఱ్ఱబరచి వారి పాపటలకు సింధూరధారణ రుచి కల్పించుచున్నవి.

4. పెట్టివెట్టు = చుట్టుకొను

ఘృణి = కాంతి

ప్రాకు వెట్టు = వ్యాపించు, తిరస్కరించు.

ఆ హరి పాదములవద్ద శేషుడు చుట్టచుట్టుకొని ఆసనరూపమున నున్నాడు. ఆయన పడగలపై గల రత్నకాంతులపైకి ఈ పాము పడగలపైగల మణికాంతిలు వ్యాపించుచున్నవి. లేదా శేషుని పడగలపై గల మణికాంతులను తిరస్కరించుచున్నవి అన్నా బాగానే ఉంటుంది.

అలం. ఉపమ, రూపకముల సంసృష్టి

కం. వ్యాపించి తిమిరహరమై
దీపించు నిజోత్తమాంగ దివ్యమణిరుచిన్
దీపావళి హరికిచ్చును
నాపుణ్య ఫలానుభవము నయ్యహి గనియెన్ 4 – 251

తిమిరహరము = చీకట్లను పోగొట్టునది

ఉత్తమాంగము = శిరస్సు

దీపావళి = దీపముల వరుస

అహి = పాము

ఆ పాముపడగలపైని కాంతులు విష్ణుపాదములపై వ్యాపించి చీకట్లను తరిమికొట్టెను. తన తలపై కాంతులను ఆ ఫణిరాజు హరికి దీపార్చనగా ఇచ్చిన పుణ్యాలాభమును పొందినది.

కం. ఆతరి నొక కందువ న
వ్వాతాశన శయనుకేళివన వసుమతినుం
దేతెంచెను సరఘా సం
ఘాతము తమ పెరకు కదు విఘాతం బగుటన్ 4 – 252

కందువ = మూల

వాతాశనశయనుడు = పాముపడకవాడు

కేళివన వసుమతి = ఉద్యానవన భూమి

సరఘా సంఘము = తేనెటీగల గుంపు.

అప్పుడు ఆ విట్ఠలుని ఉద్యాననవనము నుండి తమ పట్టునకు విఘాతమేర్పడుటచే ఒక తేనెటీగల దండు గుడివైపునకు వచ్చెను.

కం. కాయద్యుతి జిడ్డుకొనగ
నాయీగల మొత్తమాశ్రితాఖిల దిశమై
యాయెడ దైల తటాక
న్యాయంబొనరించె జలధరాధ్వంబునకున్ 4 – 253

కాయద్యుతి = శరీరకాంతి

జిడ్డుకొనగ = మెరుగు దేరగా

జలధర + అధ్వము = మేఘమార్గము = ఆకాశము.

ఆ తేనెటీగల దండు వాటి శరీరకాంతి అతిశయించగా దిక్కులన్నిటా వ్యాపించి (ఆశ్రితఅఖిలదిశముఖ) అకాశమునకు తైలకటాహన్యాయమొనర్చెను. కటాహము అనగా పెద్దబాన వంటిది. దానినీటిలో ఒక తైలము చుక్క వేసినామనుకోండి. అది ఆనీటిపై తెట్టువలె వ్యాపించును కదా. దీనిని తైల కటాహన్యాయము అందురు. ఆకాశమంతా అవి వ్యాపించినవనుట.

ఆ మండోద్భవ బీజషండరుచి సయ్యాటించుచున్ మక్షికా
స్తోమం బాతతపక్షగుచ్ఛమగుచున్ దోతేరగా శ్మశ్రులం
బై మిన్నొప్ప దదంగసంగతి మధువ్యామోహమున్ జేయు దో
ర్తో మర్త్యాళికి దద్విహారకలిత ద్రుస్కంధ వీరుచ్ఛిఖల్ 4 - 254

మండ = ఆముదపు చెట్టు, ఉసిరి చెట్టు

షండము = సమూహము

శ్మశ్రులము = దట్టమైన (బులుసు వారు)

సయ్యాటించు = తిరస్కరించు

ఆ తేటిగుంపు ఆముదపు విత్తనముల సమూహపు కాంతిని తిరస్కరించుచు, విశాలమైన రెక్కలు కలిగి రాగా ఆకాశమును దట్టముగా నిండిపోయెను. (లేదా ఆకాశమునకు గడ్డము, మీసములు మొలిచినట్లు ఒప్పెను). అక్కడి వారికి అవి వదిలి వచ్చిన చెట్ల మొదళ్ళ నుండి చిగురుల వరకు తేనెగ్రహించు కోరిక కలుగజేసెను. ఆచెట్ల మొదళ్ళనుండి చిగుళ్ళ వరకూ తేనెపట్లున్నవనియూ, తేనెటీగలు వెడలిపోవుటచే వానిలోని తేనెను గ్రహించుటకు జనులు ఉత్సాహపడిరనియూ భావము.

కం. **ఆ మధుమక్షికలట చని**
దామోదర మందిరాగ్రతలగత నిర్మా
ల్యామోద మేదుర మధు
ప్రేమా కులబుద్ధిమై జరింపగనంతన్ 4 - 255

ఆ తేనెటీగలు ఆ గుడిలోని విట్ఠలదేవుని గుడి ముందు ఉన్న నిర్మాల్యములోని కమ్మని తేనియను గ్రహించదలచి అచట చరించుచుండెను.

కం. అందునొక సరఘ గ్రోలె ము
కుంద పదార్ఘ్యాంబు బిందుగుంభితసుమనో
మంద మకరంద శీకర
ముం, దీర్థము స్వార్థమును సమున్నతి నొలయన్ 4 -256

సరఘ = తేనెటీగ

పాదార్ఘ్యాంబుబిందు = పాదోదకములోని నీటిబిందువులు

సుమనః + అమంద = పూవులోని ఎక్కువైన

మరందశీకరము = తేనెబిందువులు.

వాటిలో ఒక తేనెటీగ ఆనిర్మాల్యములోని ఒక పుష్పములో స్వామివారి పాదోదకముతో కలిసిన తేనెబిందువులను గ్రోలినది. దానితో దానికి తీర్థస్వార్థ సమున్నతి కలిగినది.

తీర్థము అనగా స్వామి పాదోదకము త్రాగిన ఫలితము దక్కినది. దానితో పాటు దాని క్షుత్పిపాస (స్వార్థము) తీరిన ప్రయోజనమూ కలిగినది.

కం. కలిగె మధుమక్షికమునకు
దలపనితల పస్మదాదిధార్యము గంగా
జలవలమానము యదుకుల
తిలకాంఘ్రి సరోజదివ్య తీర్థము గ్రోలన్ 4- 257

అనుకోకుండా (తలవనితలపునన్) తేనెటీగకు మావంటివారు (తలపై) ధరింపదగినదీ గంగాజలమగునదీ ఐన యాదవకుల శ్రేష్ఠుని పాదోదకము త్రాగగలిగినది.

అస్మదాదిధార్యము... అనుమాట సార్థకమైనది. ఈ కధచెప్పుచున్న శివుడు

విష్ణుపాదోదకము మా బోటివారు (శిరసున) ధరింపవలసినది అనుట సార్థకమైన మాట. ఇందు పరికరాలంకారము కలదు.

ఆ.వె. దాన సంభవించె దేనియయీగకు
సోమపాన రతుల సుకృతఫలము
భాగ్యమొదవెనేని బ్రాపించి దనుదాన
పుణ్యలక్ష్మి నిధియు వోలె బురుషు. 4 - 258

అట్టి పాదోదకపానము వలన ఆ తేనెటీగకు సోమపాన ఫలితము దక్కినది. యజ్ఞము చేసినవారు యజ్ఞాంతమునచేయు పుణ్యజల పానమును సోమపాన మందురు. సుకృత భాగ్యమున్న యెడల పుణ్యలక్ష్మి తనంత తాను పెన్నిధివలె లభించుట వింతకాదు.

అలం. అర్థాంతరన్యాసము

సీ. జనియించె నేసాధ్వి జాతిస్మరత్వ సం
పదకల్మి నిజకులాభరణ మగుచు
వర్తించె నే పతివ్రత తాటిమీదటి
తపమైన తనువున దాల్మి మిగిలి
నెలకొల్పె నే యపాంసుల మానసమునందు
పరమ వైష్ణవ ధర్మపాటవంబు
మెప్పించె నే సతియప్పౌండరీక తీ
ర్థ విభు నిష్టాన్న విశ్రాణనమున

తే. నా సుశీలకు నక్కాక హంస చిత్ర
శుక భుజంగమ సరఘులు సురథ సులభ
సుముఖ సువ్రత సుకృతి నామములు వరుస
దాల్చి జనియించె శుక్తిముత్యాలు వోలె 4- 259

ఏ యోగ్యురాలు పూర్వజన్మజ్ఞానసంపదతో (జాతిస్మరత్వసంపదకల్మి)

జనించెనో ఏ పతివ్రత తాళప్రమాణమగు ఉన్నతతపము(తాటిమీదటి తపము) జేసిన శరీరముతో ఏ యుత్తమురాలు (అపాంసుల) మనసులో పరమ వైష్ణవ ధర్మాచరణముతో యేసతి ఆ పౌండరీక తీర్థమూర్తికి ఇష్టాన్నము నిచ్చి మెప్పించెనో

ఆసుశీలకు ఆ కాకి, హంస, శుకము, పాము, తేనెటీగలు ..... వరుసగా సురథ సులభ సుముఖ సువ్రత సుకృతి యను నామధేయములతో ముత్యపుచిప్పలో ముత్యములవలె కుమారులై జనించిరి.

ఉ. కేసరి శాబశోభి గుహకీర్తియు భానుమదంశు విస్ఫుర
ద్వాసర లక్ష్మివైభవము వారిధిలగ్న సమగ్ర వేల యు
ల్లాసము దాల్చి యొప్పె మహిళాతిలకంబు పతి ప్రసాద వి
న్యాసము చేత జేకురిన నందనులేవురు నందమందగన్ 4 - 260

ఆ మహిళలలోని ఉత్తమురాలగు సుశీల (మహిళా తిలకంబు) పతి అనుగ్రహము వలన కలిగిన ఐదుగురు కుమారులతో (నందను లేవురు)

1. సింహము పిల్లల శోభ వలన కీర్తిగనిన గుహ వలెనూ ... పిల్లలు సింహపు పిల్లలూ ఆమె గుహ అనుట (కేసరిశాబ శోభి గుహ కీర్తి)

2. భానుమత్ + అంశు + విస్ఫురత్ + వాసర లక్ష్మి వైభవము..... సూర్యుని కిరణములచే ప్రకాశించు పగటి శోభ వైభవము వలెనూ...... కుమారులు సూర్యకిరణములతోనూ సుశీల పగటితోనూ పోల్చబడిరి.

3. సముద్రముతో కూడిన భూమియొక్క సంతోషము వలెనూ ..... కుమారులు సముద్రమూ, ఆమె భూమియొక్క సంతోషమూ అనుట.

ఇట్లు సుశీల ఒప్పినది.

అలం. రూపకోపమలు

కం. గోమున బెరుగుచు ముయ్యా
దై మెలుగుచు గర్భవైష్ణవాగ్రేసరులౌ

నాముద్దు కుమరులంగని
కామిని దీపించె దొండ కాచిన భంగిన్ 4 - 261

ముద్దుగా పెరుగుతూ (గోమున పెరుగుచు)

ముయ్యాడు అనగా మూడవ యీడు... బాల్యకౌమారయౌవనవార్ధకములలో మూడవదయిన యౌవనము. యౌవనవంతులై మెలగుచు,

పుట్టుకతోనే వైష్ణవ ఆచారములందు అగ్రగణ్యులై ఆకుమారులతో

ఆ సుశీల కాచిన దొండపాదువలె శోభిల్లెను.

కం. **భూలేఖకులుల కేయే**
కాలంబున నెట్టియెట్టి కర్మమొనర్పం
బోలుం దత్తత్ కృత్యము
లోలిం బితృకృతములయి గుణోన్నతి బెనుపన్ 4 - 262

భూలేఖకులులకు = బ్రాహ్మణ కులమున బుట్టినవారికి

బ్రాహ్మణకులములో పుట్టినవారికి ఏవయసునకే సంస్కారములు చేయవలెనో యవి తండ్రిచే చేయబడి వారు గుణోన్నతులైరి.

శా. **శాణోత్తేజితరత్నలక్ష్మి గురుశిక్షావత్కిశోరా కృతిన్**
రేణుక్షాళనశాలిమూర్తి కలభశ్రీ దోహదోద్య న్నవ
క్షోణీజప్రభ ముక్తకంచుక ఫణిస్ఫూర్తిన్ సుధీ బాంధవ
శ్రేణీ ప్రీణనకారణోజ్వలకళోత్సేకాఢ్యులై రేవురున్ 2 - 263

శాణ + ఉత్తేజిత = సానపట్టిన

గురుశిక్షావత్ + కిశోర + ఆకృతి = గురువుచే విద్య నందించబడిన బాలుర రీతి

రేణు = మట్టి

కలభము = పిల్ల ఏనుగు

కంచుకము = కుబుసము, చొక్కాయి

ఉత్సేకము = అతిశయము.

ఆ సుశీల ఐదుగురు కుమారులూ (ఏవురున్).......

1. సానబట్టిన రత్నముల తేజము వలెనూ
2. గురువులచే విద్యగరపబడిన బాలుర రీతినీ
3. దుమ్ము కడగబడుటచే స్వచ్ఛమైన దేహములు గల గున్నయేనుగుల వలెనూ
4. కుబుసము విడిచిన పాములవలెనూ
5. బంధుశ్రేణిని తృప్తిపరచగల గొప్ప కళల అతిశయము వలెనూ

అయినారు.

ఐదుగురు కొడుకులు గనుక ఐదు ఉపమానములు చెప్పినాడు అనుకొనవచ్చు. ఇవి విడివిడిగా కాక అందరకూ వర్తించును.

అలం. మాలోపమ.

మాలోపమ :

ఆచార్య శ్రీ చిర్రావూరివారి నుండి ఈ మాలోపమ లక్షణముల వివరములు తెలిసికొనినాను. దీని గురించి కావ్యాలంకార సంగ్రహములో వివరణ లేదు. వారు దండి కావ్యాదర్శమునుండి దీని లక్షణము దయతో వివరించినారు.

వారు చెప్పిన ఉదాహరణము ఇట్లు సాగినది. ప్రకాశముతో వెలుగు సూర్యుని వలెనూ, సూర్యకాంతిచే రంజిలు వాసరము వలెనూ, వాసరముచే రహించు ఆకాశమువలెనూ పరాక్రమముతో రాజు వెలింగెను. పరాక్రమముతోఉన్న రాజునకు పైన మూడు ఉమమలు చెప్పబడ్డాయి. వాటిలో మరలా మొదటి ఉపమ లోని సూర్యుడు రెండవ ఉపమలోనికీ, రెండవ ఉపమలోని వాసరము మూడవ

ఉపమలోనికీ.... ఇట్లు రమ్యముగా పొదగబడి ఒక పుష్పమాలిక వలె ఒప్పుచున్నవి. కనుక ఇది మాలోపమ.

ఇక ప్రస్తుత పద్య విచారము. దీనిలో వరుసగా 5 ఉపమలు చెప్పబడినవి అవి కుమారులతో ఉపమించబడినవంతే. వానిమధ్య దండిమహాకవి ఇచ్చిన ఉదాహరణము వలె పరస్పరానుసంధానము లేదు. దీనిని

దీనిని దండి అయినచో బహూపమ అలంకారమనెడివాడట.

మాలోపమ వంటి అలంకారము అని దీనిని చెప్పుకొనవచ్చు.

చం. ఒకడు నిరూఢకృష్ణరుచి యొక్కడు నిర్మలమానసప్రియుం
డొకడు ప్రయత్నయోగ్యఫలు డొక్కడ నాధృత బంధకంచుకుం
డొకడు రసానుకూల మతియుక్తుడునై విలసిల్లిరింతి పు
త్రకు లిఅనెట్టి వారలకు దప్పునె తొల్లిటి జన్మవాసనల్? 2 - 264

సుశీల కొడుకుల గుణాలు వారి పూర్వజన్మానుసారముగా ఉన్నవని చమత్కరిస్తున్నాడీ పద్యంలో.

1. ఒకడు గాఢమైన నల్లని కాంతి గలవాడు (నిరూఢ కృష్ణ రుచి) .... కాకి. నల్లని కృష్ణుని యందాసక్తి కలవాడని అర్థాంతరము.

2. ఒకడు నిర్మలమైన మానసమును ప్రేమించువాడు (నిర్మల మానస ప్రియుడు) .... హంస. మానససరోవరమును ప్రేమించునది హంస. నిర్మలాత్ముడు ఈ కుమారుడు అనునవి అర్థాంతరములు.

3. ఒకడు ప్రయత్నమునకు తగిన ఫలము కలవాడు (ప్రయత్న యోగ్యఫలుడు) ..... చిలుక. ప్రయత్నించి ఫలము (పండు) పొందునది చిలుక. ప్రయత్నించి ఫలితముపొందు గుణముకలవాడితడు.

4. ఒకడు ఆదరింపబడని సంసారబంధమనెడి కవచము కలవాడు. (అనాదృత బంధకంచుకుడు) .... పాము. ఇష్టములేని కుబుసము అనుపొర కలది

పాము. ఇతడు సంసారబంధ రహితుడు.

5. ఒకడు రసము ననుభవించదగు బుద్ధితో కూడినవాడు. అనగా బ్రహ్మస్వరూపమగు రసాసక్తుడు. (రసోవై సహః. అని సూత్రము). లితేనెటీగ. తేనె యను రసమునందు ఆసక్తి కలది తేనెటీగ.

ఇట్లు ఆ సుశీల పుత్రులు విలసిల్లినారు. ఎంతటి వారికైననూ పూర్వజన్మ వాసనలు అంత తొందరగా వదలవు కదా.

అలం. అర్థాంతరన్యాసము. శ్లేష, సమాసోక్తి.

సమాసోక్తి అలంకారము

ప్రకృతము వర్ణితమగువస్తువు యొక్క విశేషణముల సామ్యము వలన అప్రకృతార్థము తలపునకు వచ్చినచో అది సమాసోక్తి అనుబడును.

ఈ జన్మమునకు సంబంధించిన కుమారులకు తగిన విశేషణములు ఈ పద్యమున అప్రకృతమగు వారి పూర్వజనమములను తలపించుచుండుటచే ఇది సమాసోక్తి ఐనది.

కం. అత్తొలుకొల మలరులు సర
మెత్తిన క్రియ బాలుపొంగునెన వికసితమౌ
నెత్తమ్మి కొలని చెలువున
దత్తత్సౌభాగ్యముల నుదాత్తంబయ్యెన్ 4 - 266

ఆ + తొలుకొలము = ఆ బ్రాహ్మణవంశము

ఆ బ్రాహ్మణవంశము పూలు మాలగా గ్రుచ్చినట్లూ (అలరులు సరమెత్తిన క్రియ)

పాలపొంగు వలెనూ (పాలు పొంగు నెన)

వికసించు కమలాకరము విధముననూ (నెత్తమ్మి కొలని చెలువున) ఆయా సౌభాగ్యముల వలన గౌరవము పొందినది.

అలం. వారి సౌభాగ్యములకు ముందు వరుసగా మూడు ఉపమానములు కూర్చబడినవి గనుక బహూపమ లేక మాలోపమ

ఉ. లౌకిక వైదికాచరణ లాలసులై హరిభక్తి నుత్తమ
శ్లోకులు వీరనందగిరి; సూనృత లక్ష్మికి బట్టుకొమ్మలై
యేకడ సర్వభూతదయయే తమసొమ్ముగ దీనమానస
వ్యాకులతాపనోదన ధనాఢ్యులనన్ విలసిల్లిరేవురున్ 2 –265

ఈ ఐదుగురు కుమారులూ లోకసంబంధమైన కర్మలనూ,వేదకర్మలనూ చేయుటయందాసక్తి కలిగినవారైరి.

హరిభక్తిలో గొప్ప కీర్తిగల్గిన వారైరి.

సత్యవ్రతులైరి (సూనృతలక్ష్మికి పట్టుకొమ్మలై)

దీనుల మానసములందలి వ్యథను పోగొట్టు ధనవంతులు వీరని ప్రకాశించిరి.

తే. అఖిల కల్యాణ గుణశీల యా సుశీల
పెట్టె జేమీదుగా నెల్ల చుట్టములకు
భర్తతో కూడ ముత్తాటిపండు దినియె
నెత్తె మునిమన్మగుర్రల నెందరేని. 4 – 267

తాత్పర్యము సుగమము.

విశేషం

మూడు + తాటిపండ్లు = ముత్తాటిపండ్లు.

మూడుతాటి పండ్లు తిన్నదట సుశీల. దీనికి మూడు తరముల తాటిపండ్లు అని అర్థము. ఒక తాటిపండు తిని దాని టెంక పాతిపెట్టగా ఆవృక్షము మొలిచి ఫలించును. దాని పండు తిని టెంక పాతగా వచ్చిన మూడవతరము తాటి పండు కూడా తినడమన్నమాట. ఇట్లు చేయుటకు కావసినంత ఆయుర్దాయము

ఆమెకు కలిగినదని భావము.

మునిమన్మ కుఱ్ఱలు : మునిమనుమల పిల్లలను ఎత్తుకొన్నదట. అనగా నాలుగు తరములవారిని చూచుకొను అదృష్టము ఆమెను వరించినది.

ఉ. ఆ నలినాయతాక్షి ప్రసవాపగమంబున బండబారుచున్
బ్రాణవిభూపలాలనము ప్రాకుడు గొయ్యగ నిల్చి మన్మ సం
తాన మొనర్చు బ్రోది జరదైన్యము నాగ నతీత వర్ష ను
ద్యాన లతౌషధి ప్రవహదంబు సమీప నిరూఢి బోలదే. 4 - 268

ఆ తామరలవంటి కన్నులు గల సుశీల (నళినాయతాక్షి) కానుపులు ఉడిగిపోవుటచే (ప్రసవ + అపగమము) ముదుసలి యైనది. దీనికే లత పరముగా పుష్పములు రాలిపోయి ఎండిపోయినది (పండబారినది).

భర్త యొక్క బుజ్జగింపులే (ఉపలాలనములు) ఆ తీగ ప్రాకుటకు పాతిన కొయ్యవలె ఆధారముగా నిలిచినవి.

మనుమలు, మునిమనుమలు (మన్మసంతానము) సంరక్షింపగా (ఒనర్చు బ్రోది) ముసలితనము దైన్యము పోగొట్టినవి (ఆగన్)

వర్షాభావము కలిగిన (అతీతవర్ష – దీనికి ఇక ఎన్నో వర్షములు బ్రతుకబోని అని సుశీల పక్షమునా, వర్షకాలము గతించిన అని లత పక్షమున అర్థములు) ఉద్యానవనమున నీటిచెలమ చెంత నిలిచిన పండుతీగవలె సుశీల పోలినది.

అలం. శిష్ట రూపకము., ఉపమ.

కం. సకలాగమజ్ఞ యగు వి
ప్రకులాంగన యొక్కనాడు పలుకు నిజ కుమా
రకుల గని మును మదాలస
శుకతుల్యుల గూర్మియాత్మజుల బల్కు క్రియన్ 4- 269

సమస్త ధర్మములూ తెలిసిన ఆ బ్రాహ్మణ యిల్లాలు సుశీల తన కుమారులతో

పూర్వము మదాలస శుకునితో సములగు తనకుమారులతో పలికినయట్లు ఇట్లనెను.

మదాలస కువలయాశ్వుని భార్య. ఆమెకు విక్రాంత సుబాహు శత్రుమర్దన అలర్కులు అను వారలు కుమారులు. వారికి ఆమె బ్రహ్మజ్ఞానము బోధించినది. ఆ కథతో పోలిక.

మ. అనుభూతాఖిల భోగ బోషిత సమస్తార్యం గృతానేకకాం
చన ముఖ్యోచిత దాన దృష్టిగత యుష్మత్క్షేమ జీవత్పతిన్
జనతామాన్య నశీతి వృద్ధనను నీ సంసార దుర్వార బం
ధన నిర్బంధమునందు బాపుటకు యత్నంబింక జేయందగున్ 4- 270

అన్ని భోగములు అనుభవించిన దానను (అనుభూత + అఖిలలి భోగన్)

పోషింపబడిన ఉత్తములు కలదానను (పోషిత సమస్త + ఆర్యన్)

చేయబడిన స్వర్ణాది మహాదనములు కలదానిని (కృత + అనేక కాంచన ముఖ్య + ఉచిత దానన్)

కన్నుల బడిన మీ క్షేమములు కలదానను (దృష్టిగత యుష్మత్ + క్షేమన్)

జీవించియున్న భర్తకలదానను (జీవత్పతిన్)

జనులచే గౌరవింపబడినదానను (జనతా మాన్యన్)

ఎనబది యేండ్ల ముసలిదానను (అశీతి వృద్ధన్)

ఈ సంసారబంధమునుండి విడివడవలెనను కోరిక కలుగుచున్నది.

కం. సభవజ్జనకంబుగ జని
ప్రభవజ్జగదండ షండ పరిపూర్ణ తనున్
శుభదాయి బౌండరీక
ప్రభునారాధించి గాంతు పరమపదంబున్ 4 - 271

మీ తండ్రిగారితో కూడి (స + భవత్ + జనకంబుగ) పుట్టుచున్న

బ్రహ్మాండగోళ సమూహముతోడి నిండుదేహము గలవానిని (ప్రభవత్ + జగత్ + అండ షండ పరిపూర్ణ తనున్) శుభముల నొసగువానిని ఆ పాండురంగని ఆరాధించి మోక్షము నొందెదను.

కం. ఒకబుద్ధి వినుం డొండా
దక సకలాగమ మతంబు దక్క దెలిసి మీ
కకుటిలమతి నెరిగింతు జ
నకసనక శుకాదులెరిగిన తెరవు దెలియున్ 4- 272

ఎదురు పలుకకుండా (ఒండాడక) ఒక మంచిమాట వినండి (మంచి బుద్ధి వినుండు). సర్వవేద సారమునూ అవగాహనచేసుకొని స్పష్టమగునట్లు (అకుటిల రీతిన్) జనకుడు సనకుడు శుకుడు మొదలగు యోగులు ఎరిగిన మార్గమును మీకు బోధపడునట్లు చెప్పెదను.

సీ. అమితభోగాయతనము దేహమను సర్ప
యుగ్ర కృత్యములేల యడగియుండు?
ధాతుమయంబు గాత్రమను ధాత్రీ ధరం
బదియేల రాగంబు నవలద్రోయు?
నిచిత నానాగుణ ప్రచురమీ తనువను
పటమేల చిరుగక పదిలమొందు?
నూర్మి పరంపరాయుత మంగమనువార్థి
యెడ జీవనభ్రాంతి యేల యుడుగు?

ఆ.వె. నార్జవంబు చాల దతికఠినాశయ
మెపుడు మైల విడువ దెందు జివుకు
బటికి డొక్క దీని బాటింపరెప్పాట
లక్ష యేనియును ముముక్షు జనులు. 4 - 273

ఈ శరీరము అస్థిరమైనదని సుశీల ఈ పద్యములో పిల్లలకు చెప్పుచున్నది.

చక్కని పద్యము

1. ఈ దేహము అను సర్పము......

మితి లేని భోగములను కోరుకొనును/ కూడియుండును. ఉగ్రకృత్యములను విడువలేదు. ఇది దేహము పరముగా.

పెద్ద పడగలు కలిగియుండును (అమిత భోగాయతనము) క్రూరత్వమును విడువదు. ఇది పాము పరముగా.

2. శరీరము (గాత్రము) అను పర్వతము (ధాత్రీధరము).............

పంచభూతములను పంచధాతువులతో నిర్మించబడినది (ధాతుమయము) అందుచేత అది అనురాగమును విడువదు (ఏల రాగంబు నవల ద్రోయు?- త్రోయదు) ఇది శరీర పరముగా

గైరికాది ఖనిజములతో నిర్మితమైనది పర్వతము. అందుచేఅది ఎరుపు (జేగురురంగు) రంగు... దీనిని రాగము అందురు.... ఈ రాగమును ఇది అవలద్రోయదు. ఇది పర్వతముపరముగా.

3. తనువు అను వస్త్రము (పటము)......

అనేక గుణముల సంగమము అందుచే ఇది చెడిపోవునే గాని పదిలము కాదు. ఇది శరీర పరముగా

అనేక దారములతో (గుణములు) తయారైనది. కనుక ఇది చిరిగిపోవునే కాని పదిలము కాదు. ఇది వస్త్రము పరముగా.

4. ఈ శరీరము (అంగము) అను సముద్రము (వార్థి)..........

జరామరణములు, క్షుత్పిపాస శోకమోహములను షడూర్ములతో నిండినది శరీరము. ఇది జీవనము అను భ్రాంతి వదలదు. ఇది శరీరము పరముగా.

అలలతో కూడినది సముద్రము. ఇది నీరు (జీవనము) అను భ్రాంతి

మయము. దానిని వీడదు. ఇది సముద్రము పరముగా

5. ఋజుత్వము లేనిది (ఆర్జవము చాలదు) ఇది దేహసర్పమునకుఅన్వయము (సీసం మొదటిపాదము)

అతి కఠినమైన ఆశయము కలది (కఠినాశయము). ఇది సీసంరెండవ పాదములోని శరీరమను పర్వతమునకు విశేషణము.

ఎప్పుడూ మైల విడువదు. ఇది శరీరమను వస్త్రము. (3 వ పాదం)

ఎప్పుడూ చివికిపోవును. ఇది శరీరమను వార్ధి యొక్క గుణము. (4 వ పాదం)

అందుచేత ఈ శరీరము సున్నపు అస్థిపంజరము (పటికి డొక్క) దీనిని లక్షలున్ననూ మోక్షముకోరుకొనువారు (ముముక్షు జనులు) ఎక్కడా (ఎప్పాట) లెక్కజేయరు (పాటింపరు).

అలం. శ్లిష్ట రూపకము., క్రమాలంకారము.

ఉ. మాయయు జీవుడుంబెరసి మైత్రి యొకానొకడాచరించుచున్
బాయక యాడుపాటు మగపాటు వడన్ వివిధత్వమొంది ప
ల్చాయల పాంచభౌతికపు బైరుదయించి తలిర్ప మ్రోడుగా
మేయు జరామయవ్యసనమృత్యు నియుక్త కడంగరీయముల్ 4 - 274

చిక్కని వేదాంతం

మాయ, జీవుడు ఈరెండూ జతకడతాయి. విడిచియుండలేనంతగా (బాయక) పాట్లు పడతాయి. ఆ పాట్లేమిటో తెలుసా? మాయ ఆడుపాటు పడుతుంది. జీవుడుమగపాటు పడతాడు!. అపుడు ఆ కూడికలోనుండి అవి అనేకత్వము అనగా సంతానము (వివిధత్వము) అను పంచభూతాత్మక సమ్మేళనమైన పైరువలె పెరుగుతారు. ఆఖరుకు ఏమౌతుందో తెలుసా? ముసలితనము (జర) రోగములు (ఆమయ) వ్యసనము అను మరణదేవత చేత పంపబడిన ఎద్దులు

(కడంగరీయములు) ఈ పైరును మేసెస్తాయి.

ఇంతే జీవితమంటే

శా. **అంతర్వాణి కుశేశయద్యుమణి బద్మాక్షున్ మదిన్నిల్పి దు**
ర్దాంతానంత భవాంధకూప తరణ ప్రౌఢిన్ దృఢస్థేమ బా
టింతుర్ పెద్దలు తద్దనమ్మి; నుయి దాటే వానికిన్ చింతయా
కంతైనన్ గడమేనియుం గడమ గాదా యంచు నూహించుచున్4-275

కుశేశయము = పద్మము

ద్యుమణి = సూర్యుడు

స్థేమ = పట్టుదల

దుర్దాంత + అనంత = భయంకరమూ, అంతములేనిదీ

శ్రేష్ఠులు (పెద్దలు) దృఢముగానమ్మి తమహృదయవాణి అను పద్మమునకు సూర్యుడైన ఆ మహావిష్ణువును పట్టుదలతో సేవించి ఈ భయంకరమూ, అనంతమూ అయిన సంసారము అను అంధకారమయమైన కూపమును (భవ + అంధ కూప) తరించెదరు.

ఈనుయ్యి దాటే వానికి చింతాకంత ఎడము మిగిలిపోయినా అది ఎడమేకదా అని ఊహించుచూ సంపూర్ణముగా దానిని దాటుటకు ప్రయత్నింతురు.

అలం. లోకోక్తి

కం. **తల ముచ్చుట్టులు దిరిగిన**
దలపోయగ నోరిలోని దయ కడి యన్న
ట్లిల నే తెరగుల దిరిగిన
గలుగదు గతి విష్ణుసేవ గావింపకయున్ 4 -276

అన్నపుముద్ద (కడి) తలచుట్టూ మూడుసార్లు చుట్టి వచ్చిననూ (తలముచ్చుట్టులు తిరిగిన) నోటిలోనే కదా పడవలసినది (చక్కని సామెత)

వేరొక చోట పడుటకు వీలులేదుకదా! అలాగ భూమి మీద ఎలా తిరిగినా చివరకు విష్ణుసేవయే గతి.

మ. పురుషశ్రేష్ఠులు కొందరాత్మ చరితంబుల్ జ్ఞానవైరాగ్య భా
స్వరముల్ గా విహరించుచుం గురుకృపా సంపన్నులై సాధనాం
తరమంత్రాంతర దైవతాంతరములన్ దర్కించి క్షీరోదక
స్ఫురణం బొప్ప ముకుందలీనతనులై పొందర్పునర్జన్మముల్ 4 - 277

కొంతమంది ఉత్తమ పురుషులు తమప్రవర్తనలు (ఆత్మ చరితంబుల్) జ్ఞాన వైరాగ్యములచే ప్రకాశించునట్లు గురుకృపవలన నడచుకొందురు.

వారు వేర్వేరు సాధనలను, వేర్వేరు మంత్రములను, వేర్వేరు దైవములను విచార విమర్శల ద్వారా గ్రహించెదరు. వారు ఆనిజము తెలిసి క్షీరనీరములు కలిసినట్లు ముకుందునిలో ఐక్యమైపోవుదురు. వారిక పునర్జన్మ పొందరు.

సీ. విషయాంకురము గిల్లివేయనివారికి
నినుప కచ్చడమునకెంత దవ్వు?
తెగ గొని గసటు గడుగని వారికిని ద్రి
షవణంబునకు నెన్ని చాళ్ళపట్టు?
చింతలన్నియు మ్రోడు చేయనివారికి
బోడయౌదలలకు నేడకేడ?
యేను తత్త్వంబులు నెరుగనివారికి
నెరుకకు నేయూరికేది తెరువు?

ఆ.వె. తమమొగంబుజూడు తముజూడు మేనుంగు
మీదనున్నవాని మేర మీరి
సున్నమడుగ జూచుచున్నారు హరిభక్తి
గమ్యధామ కాంక్ష గర్మపరులు. 4 - 278

మోక్షము నొందుటకు హరిభక్తి ముఖ్యము. ఇది తెలియని అవివేకులు

వట్టి కర్మాచరణము పై దృష్టి పెట్టెదరు. అదివ ృథా.

1. విషయవాంఛలను మొగ్గలోనే గిల్లివేయ వలెను. అట్లు చేయని వారికి ఇనుపకచ్చడములకూ ఎంత దూరము? అనగా ఎంతగట్టిగా గోచీ బిగించుకున్నవానికైనా విషయవాంఛలనుఅ అధిగమించనిచో ఆ ప్రయత్నము వృధా అనడమన్నమాట.

2. తెగించి బురద కడుగుకొనని వానికి ముప్పూటలా స్నానముచేయడం (త్రిషవణంబులు) ఎన్ని వరుసల దూరం? (ఎన్ని చాళ్ళ పట్టు?) చాలా దూరమనడం.

3. ఆశలను చిగురింపనీయకుండా మ్రోడు చేయని వానికి బోడిగుండుకు ఎక్కడికెక్కడ (ఏడకేద?) పొంతనలేనిదనడం.

4. ఐదు తత్వములు (వాయురాకాశభూజలతేజములు) తెలుసుకొనని వానికి జ్ఞానమునకు ఎలాసరిపడుతుంది? ఏవూరు ఏదారి? దారిదొరకదనడం.

తమ మొహాలు చూడు, తమని చూడు. ఇది చక్కని తెలుగు పలుకుబడి. ఎవడికి వాడు వాడి స్థాయి తెలుసుకోవాలనడం.

ఏనుగు మీదనున్నవాడిని అంతరం విడిచి సున్నమడిగినట్లు. ఇదియొక చక్కని నానుడి. మనము తారతమ్యాలు తెలుసుకొని ప్రవర్తించాలనడం.

అంకురములను గిల్లడం

కసటు కడగడం

చింతలను మ్రోడుచెయ్యడం

ఇలా ఇవన్నీ తెలుగునానుళ్ళు

అలం. లోకోక్తి

సీ. పరదార పరధనాహరణ వైముఖ్యంబు
వశవర్తి గావించువారు దక్క

బరగుణ పరమాణు పర్వతీకరణంబు
వ్రతముగా బాటించు వారు దక్క
బరుడైన కొడుకైన మరియాద చెడ సమ
త్వమున శిక్షయొనర్చు వారుదక్క
బరమ సంపదల నాపద్వేళ సత్యంబు
వదలక భాషించు వారుదక్క

తే. దూరమగు కోర్కిగోరనివారుదక్క
క్రూర కర్మంబులుడివోవు వారుదక్క
బూరుషార్థ పరత గ్రాలు వారుదక్క
దక్కువారెల్ల భవవహ్ని దక్కువారు. 4 - 279

1. పరస్త్రీల యందు, పరధనముల యందు విముఖులై తమను తాము వశములో ఉంచుకునేవారు తక్క

2. పరులలోని ప్రమాణువంత మంచిగుణమున్ననూ పర్వతమంతగా చెప్పు వ్రతము కలవారు తక్క

3. పరుడైనా, తమ పుత్రుడైన ధర్మము తప్పి ప్రవర్తించిరేని సమానముగా శిక్షించు విచక్షణ గలవారు తక్క

4. ధనము కలిగియున్నపుడూ, ఆపద వేళలోనూ వదలకుండా సత్యము పలుకువారు తక్క

5. అందని కోరికలకు ఆశించని వారు తక్క

క్రూరమైన పనులు చేయనివారు తక్క

మోక్షమందు ఆసక్తితో మెలుగు వారు తక్క

మిగిలినవారు (దక్కువారు) ఈ సంసారమను అగ్నిలో పడుదురు (దక్కువారు)

అలం. వృత్త్యానుప్రాసము, లాటానుప్రాసము.

లాటానుప్రాసము

దక్కువారెల్ల భవవప్పి దక్కువారు

ఇచట దక్కువారు అనుపదము రెండుసార్లు ప్రయోగింపబడినది. కానీ అర్థభేదమున్నది..మొదటి సారి దక్కువారు అనగా ....తక్కినవారు. రెండవ సారి దక్కువారు అనగా లోబడువారు అను అర్థము వచ్చుచున్నది.

కం. పలు వేల్పుల బడి నడవక
యిలవేలుపుగా భజించుడీ మీరలు వి
ట్ఠలు శిక్యగదధిరసగం
ధిలకేశుం బౌండరీకతీర్థాధీశున్ 4 - 280

పలు వేల్పులను కొలుచుటకు ఇష్టపడక మీరు పండరీనాధుని ఇలువేలుపుగా చేసికొనుడు.

ఉట్టెయందున్న (శిక్యగ) పెరుగుచే సువాసనగలుగు (దధిరస గంధిల) కేశములు గలిగిన (కేశున్) ఆ దేవుని భజింపుడు.

ఉ. మస్తకిరీటహాటకసమంచితకుంభయుతంబు పీవరో
రస్తటరత్నదీప్తిరుచిరంబు రమా సమ సాలభంజికా
సక్తములైన శార్ఙ్గి తనుసౌధము నెక్కి సుఖించు బుద్ధికిన్
నిస్తుల భక్తిగౌరవము నిచ్చెనయై చననిచ్చు మీదికిన్ 4 - 281

తలపై గల కిరీటము అను బంగారు కలశముతో కూడినది (మస్తకిరీట హాటక సమంచిత కుంభయుతంబు)

బలమైన రొమ్ముప్రదేశమున కొస్తుభమణిచేత అందమైనది. (పీవర + ఉరస్ + తట + రత్నదీప్తి రుచిరంబు)

లక్ష్మీదేవి యనుచక్కని జంత్రపుబొమ్మ (సాలభంజిక) చే శ్లాఘ్యమైనది.

అయిన విష్ణువు అను సౌధమును (శార్ఙ్గి తను సౌధము)ఎక్కి సుఖించు బుద్ధిమంతులకు తులలేని భక్తి నిచ్చెన వలె వెళ్ళనిచ్చును.

భక్తియే మోక్షసాధనము అని చెప్పబడినది.

విష్ణువుకూ సౌధమునకూ అబేధము చెప్పుటచే రూపకాలంకారము.

కం. మీరును గృహస్త ధర్మము
మేరకు దలమీరి చనక మిత్రామాత్యో
దారహిత దారదారక
వారకములతోడ దీర్థవాస పరులరై 4 - 282

తలమీరి చనక = అతిక్రమించక

తీర్థవాస పరులరై = తీర్థములందు నివసింప గోరువారై

మీరు గృహస్థ ధర్మముయొక్క హద్దుదాటవలదు. స్నేహితుల (మిత్ర) మంత్రుల (అమాత్య) గొప్పబంధువుల (ఉదారహిత) భార్యల (దార) సంతాన సమూహములతో (దారకవారములతో) తీర్థము లందు వసించుటకు కోరిక కలవారై

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

కం. కోమల తులసీ పల్లవ
దామాంచిత వత్స లక్ష్మధాము బయోద
శ్యాము బదద్వయ నత సూ
త్రాముని మన పౌండరీకధాము గొలువుడీ 4 - 283

మృదువగు తులసీదళ మాలతో నొప్పువాడు

వక్షమున శ్రీవత్సముకలవాడు

నీలమేఘ శ్యాముడూ

పాదద్వయమునకు మ్రొక్కు దేవేంద్రుడు కలవాడూ

అయిన మన పౌండరీకవాసుని కొలవండి.

అనుచుండ నర్కనిభమగు
ననిమిషయానంబు దెచ్చి హరి పార్శ్వ చరుల్
కొనిచనిరి సభర్తృకముగ
ఘనశీల సుశీల విష్ణుగాధాలోలన్ 4 - 284

అని సుశీల చెప్పుచుండగా విష్ణుదూతలు (హరిపార్శ్వచరులు) సూర్యసన్నిభమై ప్రకాశించు విమానము (అనిమిషయానము) తెచ్చి ఆ ఉత్తమస్వభావము కలదియును, విష్ణుగాథల యందాసక్తి గలదియు నగు ఆ సుశీలనూ ఆమె భర్తనూ యెక్కించుకుని విష్ణుపదమునకు కొనిపోయిరి.

అలం. వృత్యనుప్రాసము.

తే. ఆవు నవనీసురుండు వాయసము నంచ
రాజకీరంబు పాము సరఘయు నిట్లు
ముక్తి కేగిన కథ విను భక్తతతికి
పర్వతాగ్ర శిలాబ్జ సంభవము భవము! 4 - 285

ఈ రీతిని ఆవు, బ్రాహ్మణుడు, కాకి, చిలుక, పాము, తేనెటీగ ముక్తిపొందిన కథను విన్న భక్తులకు అసంభవమనునది లేదు.

కథలో కొసమెరుపుగా ఒక చమత్కారమైన మాట అంటున్నాడు రామకృష్ణుడు. పర్వతము చిట్టచివర రాయిపై తామరమొలుచుట కూడా సంభవమే అని ముగించినాడు. అత్యంత అసంభవమనుకొనునవి కూడా ఈ భక్తులకు సంభవమౌతాయి అని పిండితార్థము.

అని వెండియు నిందుధరుండు శతానందనందనునితో నిట్లనియె
4 - 286

ఇందుధరుడు = చంద్రునిధరించిన శివుడు

శతానంద నందనుడు = బ్రహ్మ కుమారుడు నారదుడు.

సీ. నీలమో కాలాభ్ర జాలమో బాలశై
వాలమో యీ సిద్ధవరుని కాంతి
కెంపులో పవడంపు గుంపులో యీరెండ
సొంపులో యీమేటి జోగి జడలు
హారమో హారి నీహారమో భూరి క
ర్పూరమో యీ యాది పురుష నగవు
మెరుపులో వజ్రంపు టొరపులో శశిరేఖ
తరపులో యీవటోత్తముని కోర

తే. లనగ శార్ఙ్గికి నాదిక్కు నందు నిలిచి
ప్రేత భూత నిశాచర పీడలడచి
క్షేత్ర రక్షణ దక్షుడై క్షేత్రపాలు
డుండు విభునాజ్ఞ తలమోచి యో మునీంద్ర 4 -287

క్షేత్రపాలుడు - కాలభైరవుడు

ఓ మునీంద్రా! నారదా!

విష్ణువునకు నాయొక్కదిక్కున (ఇచట కథ చెప్పుచున్న ఈశ్వరుని దిక్కున) అనగా ఈశాన్యమున ప్రేతభూత రాక్షసుల యొక్క భయము పోగొట్టుచు క్షేత్రమును రక్షించు నిపుణుడైన కాలభైరవుడు విష్ణువు యొక్క ఆజ్ఞ తలదాల్చి నిలిచియున్నాడు.

1. ఈ సిద్ధుడైన కాలభైరవుని దేహము యొక్క నల్లని కాంతి - ఇంద్రనీలమో, నల్లనిమేఘముల యొక్క గుంపో (కాల + అభ్ర జాలమో) లేతనాచో (బాల శైవాలమో) అనునట్లుండును.

2. ఈ గొప్ప యోగిపుంగవుని జడలరంగు ఎర్రనయై - కెంపులో, పగడముల సమూహమో, అరుణకాంతి సొంపులో అనిపించును.

3. ఈ ఆదిపురుషుని యొక్క నవ్వు - దండయో, చక్కని మంచో (హారి నీహారమో) కర్పూరపు కుప్పయో (భూరి కర్పూరమో) అనునట్లు ఒప్పును.

4. ఈ బ్రహ్మచారి యొక్క దంతములు (యీ వటూత్తముని కోరలు) మెరపులో, వజ్రములకాంతులో (వజ్రంపుటొరపులో) ముదురు చంద్రవంకలో (శశిరేఖ తరుపులో) అన్నట్లు మెరియును.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష

కం. శిక్యావచూడు నాజ్ఞా
వాక్యార్థము సేయు భోగివలయు ప్రభావా
ధిక్యంబు మీరి యేరికి
శక్యమె తత్ క్షేత్రమున బ్రచారమొనర్పన్ 4 - 288

శిక్యము = చిక్కము

అవచూడము = ఆభరణము

భోగివలయుడు = పాములు కంకణముగా కలవాడు (ఇచట కాలభైరవుడు)

చిక్కము తలపై ఆభరణముగా ధరించు విష్ణువు యొక్క ఆజ్ఞను పరిపాలించు (వాక్యార్థము జేయు) ఆ కాలభైరవుని ప్రాభవమును అతిక్రమించి సంచరించుట (ప్రచారమొనర్చుట) ఆ క్షేత్రమున ఎవ్వరికినీ (శక్యమె?) శక్యము కాదు.

చం. చెడుగుల విష్ణుభక్తి నిరసించు దురాత్ముల మోక్షలక్ష్మి చే
పడుటకు గాని హీనుల బ్రభావతిరస్కృత లోకపాలు డా
బుడిబుడి తాల్పుడందు నొక పూటయి నుండగ నీక త్రోచి పో
నడచు గలంచు డెందముల నారటపెట్టు మహోగ్రమూర్తియై 4 - 289

ఆ కాలభరవుని వైశిష్ట్యం వర్ణిస్తున్నాడు ఈ పద్యంలో

చెడ్డవారినీ (చెడుగుల), విష్ణుభక్తిని నిరసించే దుర్మార్గులనూ, మోక్షలక్ష్మి చేపట్టుటకు వీలుపడని నీచులనూ ఆ బాలచంద్రుని ధరించిన భైరవుడు (బుడి

బుడితాల్పు) ఆ క్షేత్రములో ఒక్కపూటకూడా ఉండనీయక తరుముతాడు (త్రోచి పోనడచున్). మహోగ్ర స్వరూపంతో భయపెట్టి మనసులను కలచివేస్తాడు.

ఉ. పువ్వును బూతపుట్టమును భూషయు దివ్యములై చెలంగ లే
జవ్వను లర్థిగొల్వ నొక చక్కని ఖేచరు డొక్కనాడు ము
న్నవ్వనమాలి హాటక మయావసథోపరివీథి ద్రిమ్మరున్
గ్రొవ్వెసగన్ విమానరుచి కోకనదప్రియరోచి నెచ్చగన్ 4 - 290

కోకనదము = ఎఱ్ర కలువ

కోకనద ప్రియరోచి = ఎఱ్రకలువల ప్రియుడైన చంద్రకాంతి, వెన్నెల.

పూలు పెట్టుకొని, గంధము మొదలగు వానిని పూసుకొని, చక్కని వస్త్రములు కట్టుకొని, భూషణములు దాల్చి దివ్యులైన లేజవరాండ్రు ప్రీతితో కొలువగా (అర్థి గొల్వ) ఒక అందగాడైన గంధర్వుడు (ఖేచరుడు = ఆకాశమున సంచరించువాడు) ఆ వనమాలియొక్క బంగారు శిఖరములపై మార్గమున గర్వము అతిశయింపగా (క్రొవ్వెసగన్) వెన్నెలకాంతిని తిరస్కరించు విమానములో విహరింప దొడగెను.

ఏధిత యౌవనోత్థమతి నెద్దియు మీదెరుగంగలేక వి
ద్యాధరు డాతడాత్మరుచి నాకసమున్ గగనప్రసూన రా
జీ ధరణాభిరామముగ జేయుచు ద్రిమ్మరి క్షేత్రపాలుడు
త్క్రోధ రసోగ్రమూర్తియయి కోయని యార్చె నభంబు జూచుచున్
4 - 291

ఏధిత = వృద్ధి పొందిన

యౌవన + ఉత్థమతి = యౌవనమదముచే

వృద్ధిపొందిన యౌవన మదముచేత ముందుజరుగబోవు దానిని గ్రహించలేక (మీదెరుగంగలేక) తన శరీరకాంతిచే (ఆత్మరుచిన్) ఆకాశమును పూలుధరించి శోభిలునట్లు జేయుచూ తిరుగుతున్నాడు. అపుడు క్షేత్రపాలుడు మిక్కిలి

క్రోధరసముతో ఉగ్రమూర్తియై (ఉత్ + క్రోధరస + ఉగ్రమూర్తి) ఆకాశము కేసి చూచి "కో" యని కేకపెట్టెను.

సీ. కనువిచ్చి చూచుటగాక దిగ్గన లేచె
నమిత సమాధిస్థిత మునికులము
గ్రుడ్డుల బొదవు మక్కువలు దక్కుటగాక
బొదలాడె చెట్లపై బులుగు మూక
పులుమేయు దమకంబు దొలగుటగాక వి
హ్వలబుద్ధియై దాటె హరిణకులము
ప్రజ కేల గర్ణరంధ్రములు మూయుటగాక
పవిశంక నరనుతి ప్రవణమయ్యె

తే. బద్మనాభ గృహోపరి భాగ సంచ
రిష్ణు ఖేచర దర్శనోద్రిక్త హృదయ
కాలభైరవ భైరవోద్వేల కంఠ
కుహర నిష్యూత రోష నిర్ఘోష విహృతి 4 - 292

కాలభైరవుని కేక

ఆ పద్మనాభుని గుడిపైభాగమునందు విహరించుచున్న గంధర్వుని (పద్మనాభ గృహ + ఉపరిభాగ సంచరిష్ణు) చూచి ఉద్రిక్తహృదయుడైన కాలభైరవుని భయంకరమైన (భైరవ) అతిశయించిన (ఉద్వేల) గుహవంటి కంఠమునుండి వెలువడిన (కంఠ కుహర నిష్యూత) కోపముతోకూడిన ధ్వని యొక్క కంపనములు (రోష నిర్ఘోష విహృతి) వలన

1. తపస్సు చేసుకొనుచున్న మునులు కనువిచ్చి చూచుటయే కాదు దిగ్గున లేచి నిలబడినారు. సమాధి స్థితి వహించిన వారికే ఇది తెలివి తెప్పించి భయపెట్టినదని భావము.

2. గూండ్లలో గ్రుడ్లు పొదవు మక్కువను వీడి పక్షులు చెట్లపై ఎగురసాగెను.

3. పచ్చిక (పులు) మేయు ఆనందము విడిచి భయముతో లేళ్ళు పరువులెత్తినవి.

పై రెండు పాదములలో పశుపక్ష్యాదుల భయము వర్ణింపబడినది. ఇవి రాబోవు ప్రాకృతిక విపత్తులను ముందుగా గ్రహించగలుగును.

4. ప్రజలు చేతులతో చెవులు మూసుకొనుటయే కాదు. పిడుగు పడినదను భయముతో (పవి శంకన్) అర్జునిని స్తుతించుట (నరనుతి) మొదలుపెట్టిరి. పిడుగుపాటును ఆపుటకు తద్భయనివారణమునకూ అర్జున నామములు జపించుట సంప్రదాయము.

(అర్జున నామములు : ఆర్జున ఫల్గున పార్థ కిరీటి శ్వేతవాహన భీభత్స విజయ కృష్ణ సవ్యసాచి ధనంజయ అను పది)

ఉ. మానని కోపమిట్లు మది మల్లడి గొల్పగ మింటికిన్ మహా
శ్యేనము పోలె బిట్టెగసి యెక్కుడు నుక్కువ నుగ్రవిగ్రహుం
డై నెరితగ్గ నగ్గగనయాయి విమానము ద్రొక్కి భగ్నముం
గా నొనరింపుడున్ త్రిదశగాయక నాయకు డుర్వి గూలినన్ 4 – 293

శ్యేనము = డేగ

గగనయాయి = ఆకాశమునందు చరించువాడు.

త్రిదశ గాయకనాయకుడు = గంధర్వుడు. త్రిదశులనగా దేవతలు. వారియందు గానవిద్యా దురంధరులు గంధర్వులు.

వదలని కోపముతో మనసు కల్లోలము కాగా పెద్ద డేగవలె పైకెగిరి పెద్దగా కోపముతో కూడిన తనువుకలవాడై ఆ గగనచరుని విమానము త్రొక్కి విరుగకొట్టెను. అంతనా గంధర్వుడు నేల కూలెను.

ఉ. కోలు మసంగి మ్రోగి బలుగోరలు దీటుచు గ్రుడ్లు దిప్పుచున్
క్ష్వేళ లొనర్చుచున్ మొగము జేవురు ముద్ద విధంబునన్ మహా

భీలము గాగ వ్యాళవిభు బెన్బులుగీడ్చిన మాడ్కి నీడ్చె న
బ్బాలిశు గాలభైరవుడు పైకుబుసంబొక పోరువెత్తగన్ 4 - 294

కోలు మసంగి = మిక్కిలి విజృంభించి

వ్యాళవిభుడు = సర్పరాజు

పెన్బులుగు = పెద్దపక్షి = గరుత్మంతుడు.

కుబుసము = చర్మము.

మిక్కిలి విజృంభించి పెద్దగా అరచాడు (మ్రోగి) కాలభరవుడు.

కోరలు కొరికాడు. గ్రుడ్లు భయంకరంగా తిప్పాడు. సింహనాదాలు (క్ష్వేళలు) చేసాడు. ముఖం జేవురించింది. మహా భయంకరంగా గరుత్మంతుడు సర్పరాజును ఈడ్చినట్లు గంధర్వుని ఈడ్చాడు. అలా ఈడ్చుడంలో ఆ మూర్ఖగంధర్వుని (బాలిశుడు) చర్మము ఒక పొర లేచినట్లైనది. (ఒక పోరువెత్తగన్)

కం. ఈ వడుపున బులి దొడికిన
యావుపసిగ నుసురువోక కాసన్నుండౌ
నా విద్యాధరు భైరవ
దైవాకృతు గాంచి వాసుదేవుడు పల్కున్ 4 - 295

ఈ వడుపున = ఈ రీతిని

పులిదొడికిన ఆవుపసి = పులి పట్టుకున్న ఆవుదూడ.

అలా పులి ఒడిసి పట్టిన ఆవుదూడవలె ప్రాణములు కొల్పోవుటకు సిద్ధముగానున్న (ఉసురు పోక కాసన్నుండౌ) భైరవదేవునిచే జిక్కిన విద్యాధరుని చూచి ఆ విట్ఠలుడు ఇట్లనెను.

శా. నాగాకల్ప! యొహెూ! పురే! నిలు విమాన భ్రష్టుడై నేలపై
నీ గంధర్వుడు కూలి దర్పముడివోయెన్ జంపగారాదు గా

ఘాగః కర్మరుడేనియున్ జడుపువాడైయుండ నర్థిన్ మహా
భాగుల్ చంపమి నీవెరుంగుదువు కోపంబాపు నీపట్టునన్ 4 - 296

నాగాకల్ప = నాగాభరణములు కలిగినవాడా!

ఒహెూ పురే! = అరెరే అయ్యయ్యో అన్నట్లు

విష్ణువు గట్టిగా ఓ నాగులు ఆభరణముగా కలిగినవాడా! కాలభైరవా! అయ్యయ్యో. ఆగు (నిలు) విమానము నుండి జారి గంధర్వుడు గర్వము పోయి పడియున్నాడు. అలాంటి వాడిని చంపకూడదు. గొప్ప అపరాధమును చేసినవాడే (గాఢ + అఘః + కర్మరుడు) అయిననూ భయముతో కూడిన వానిని ఉత్తములు చంపరని నీకు తెలుసు కదా. కొంచెం కోపము ఆపుకొనుము.

కం. అని శ్రీపతి యానతి యి
చ్చిన ముందల విడిచెనతని సిద్ధవిభుడువా
డును గులగులలై లా వగ
లిన మై విదిలించుకొనుచు లేచె గిదుకునన్ 4 - 297

గులగులలై = నలిగిపోయి

లావు + అగిలిన + మై = బలము చెడిన దేహము

కిదుకుచు = మూలుగుచు.

ఆ విధముగా విఠ్ఠలుడు ఆజ్ఞాపించగా కాలభైరవుడు గంధర్వుని విడిచిపెట్టాడు. దానితో అతడు శక్తి ఉడిగిన శరీరం కలవాడై మూలుగుతూ లేచినాడు.

ఉ. లేచి యతండు గాంచె కదళీ మృదులోరు యుగున్ హసన్ముఖున్
మేచక మేఘమూర్తి దినమిత్రసమాసమ రత్నభూషితున్
లోచన ధికృతాంబుజదళున్ శతకోటి సుధాకరాగ్ని రు
గ్వీచి పరంపరోపమ నవీనతనుప్రభు యాదవప్రభున్ 4 - 298

అలా లేచిన గంధర్వునికి స్వామి దర్శనమైనది. ఆ విట్ఠలుడు

1. అరటి బోదెలవంటి మృదువగు తొడలు కలిగి యుండెను (కదళీ మృదుల + ఊరు యుగుడు)

2. నగుమోముకలవాడు

3. నీలమేఘశ్యాముడు.

4. మధ్యాహ్న సూర్యునితో సమానమగు రత్నభూషణములతో అలంకరింప బడినవాడు

5. కన్నులచే తిరస్కరింపబడిన తామరరేకులు కలవాడు

6. శతకోటి చంద్రులు అగ్నుల కాంతిపరంపరలు (రుగ్వీచి పరంపర) సమమగు (ఉపమ) వింతదేహకాంతులు కలిగినవాడు (నవీన తనుప్రభు)

అయిన ఆ యాదవప్రభువు కనిపించాడు.

ఇట్లు సచ్చిదానంద కందంబగు సచ్చిందంబు దాల్చు ననల్పాద్భుత రసనిమగ్నుండై కనుంగొనుచు నవతీర్ణగర్వవిద్యాధరుండై యవ్విద్యాధరుండిట్లని వితర్కించు 4 - 299

ఇట్లు చిదానందమునకు మూలమగు ఆ శంఖము (చిందము) ధరించిన స్వామిని ఎనలేని అద్భుతరసమునందు మునిగి చూచుచు తొలగిన విద్యాగర్వము కలవాడై ఆ విద్యాధరుడు ఇలా ఆలోచింపదొడగెను.

శా. **ఈ పుంగ్రామణి యెవ్వడొక్కొ? హరి యిట్లొప్పొందె, సందేహ మే**
లా? పద్మాక్షుడె యంచు లోదెలిసి యో లక్ష్మీశ! యో ద్వన్ని వా
సోపర్యభ్రచరద్విమానగుడనై యుండుండి యిప్డొక్కయు
త్కోపోదగ్రుడు గూల్ప గ్రొవ్వరిగి కన్గొంటిన్ సురేశున్నినున్. 4 -300

పుంగ్రామణి = పురుష శ్రేష్ఠుడు

యేన్ = నేను

త్వం + నివాస + ఉపరి + అభ్రచరత్ + విమానగుడను + ఐ = నీయొక్క నివాసము పైన ఆకాశమునందు విమానములో చరించువాడనై

ఉత్ + కోప + ఉదగ్రుడు = గొప్ప కోపముచే భయంకరుడగువాడు.

తనకు కనిపించిన విట్ఠలుని గూర్చి ఆ విద్యాధరుడు ఇలా తలపోస్తున్నాడు. ఈ మహాపురుషు ఎవ్వరు? విష్ణువు వలె నున్నాడు. సందేహమెందులకు? సాక్షాత్తు పద్మాక్షుడైన విష్ణువే అని మనసులో తెలుసుకుని

ఓ లక్ష్మీపతీ! నేను మీ నివాసోపరి ఆకాశమునందు విమానములో విహరించుచుండునప్పుడు ఒక మహా కోపముతో భయంకరమగువాడు నన్ను కూల్చివేయగా గర్వము నశించి (క్రొవ్వరగి) సురేశుడవైన నిన్ను కనుగొంటిని.

కం. నిర్మదులకు దోచిన క్రియ
దుర్మదులకు దోపవీవెదుట ననుచు మనో
మురుర్మర దార్తిబడి మనుజ
ధర్మభటుడు తత్పద ద్వితయకృతమతియై 4 - 301

నిర్మదులు = అహంకార రహితులు

దుర్మదులు దురహంకారులు

అహంకారరహితులకు దర్శనమిచ్చినట్లు నీవు దురహంకారులకు కానరావు.

మనస్సను ఊకనింపి నిప్పుపెట్టిన గోతిలో దిగి అనగా తనమనస్సులో తాను కాలి శుద్ధమైనవాడనుట. అట్లు పరిశుద్ధుడైన ఆ కుబేరకింకరుడైన గంధర్వుడు ఆ హరిపదద్వయమున మనస్సు నిలిపినవాడై

స్రగ్ధర. పాపోహం! పాపకోప ప్రవణ మతిరహం! బాలిశోహం! సుధీ దు
ర్వ్యాపోహం! దుష్ట కష్ట ప్రకృతి రహమహం పామరాత్మాస్మి! నానా

రూప ద్రోహాపచారార్బుద నిహితధియం క్రోధినం మామవ త్వ
చ్ఛ్రీపాదాసక్తి యుక్తం శివకర యనుచున్ జిష్ణు గృష్ణున్ నుతించెన్
4 – 303

నేను పాపిని (పాపోహం)

నేను చెడ్డదైన కోపముతో కూడిన బుద్ధి గలవాడను (అహం పాపకోప ప్రవణమతిః)

నేను మూర్ఖుడను (అహం బాలిశః)

నేను విద్వాంసులకు పొందరానివాడను (అహం సుధీ దుష్ప్రాపః)

నేను దుష్టమైన కష్టమైన స్వభావము కలవాడను (అహం దుష్ట కష్ట ప్రకృతిః)

నేను అజ్ఞానిని (అహం పామర ఆత్మాస్మి)

నేను బహువిధములైన ద్రోహములు అపచారబుద్ధులయందు మగ్నమైనవాడను (నానా........నిహిత్ ధియం)

క్రోధాత్ముడను.

కానీ నీ పాదములయందు మక్కువతో కూడిన బుద్ధిగలవాడను. ఓ శుభములనొసగువాడా నన్ను రక్షింపుము (మామవ) అని ఆ శ్రీకృష్ణుని, జయశీలుని భజించెను.

అని మరియును 4– 303

చం. **యదుకులనాథ! యిప్పుడిత డాగ్రహవృత్తి నొనర్చు నిగ్రహం**
బిదియు ననుగ్రహంబయగు, నింద్రియ రాజికి బంటుసేయు శ్రీ
ముదము నణంచి నీయడుగు మానిసిగా ననుజేసె గాన; సం
పదగలగర్వి నిర్మముని మాడ్కి నినుంగని కొల్వ జాలునే 4 –304

ఓ యదుకులభూషణా! ఇప్పుడితడు కోపముతో వేసిన శిక్ష (నిగ్రహము)

నాకు అనుగ్రహమే ఐనది. ఇంద్రియములకు బానిసనై ధనమదము (శ్రీమదము) తోకూడిన నా మదము పోగొట్టి నీ పాదదాసునిగా (నీ అడుగుమానిసిగా) చేసినాడు. సంపదల వలన గర్వము పొందినవాడు దేనియందును మమతలేని నిస్సంగునివలె నిను కొలువజాలడు కదా.

కం. మూఢుడ ననుబ్రోవు! మహ
ద్రీఢకు నిక జొరక నామతి వెలయుత,దయా
గాఢ! త్వదాజ్ఞ విమానా
రూఢుడనై జగములన్ దిరుగువాడ హరీ! 4 - 305

మహత్ + రీఢ = గొప్పదగు తిరస్కారము

దయా గాఢత్వ + ఆజ్ఞ = దయతో కూడిన దృఢమైన ఆనతి.

స్వామీ! మూర్ఖుడను. నను కాపాడుము. ఇకపై పెద్దలపట్ల తిరస్కారమునకు నా మనసు చొరకుండునట్లు ఎక్కువ దయతో అనుజ్ఞ నిమ్ము. నేను నా విమానమున జగములందు ఎప్పటివలె తిరుగగా ఆజ్ఞనిమ్ము.

సురసదనంబు నందయిన క్షోణితలంబున యందునైన భీ
కర నిరయంబునందయిన గర్మవశంబున నుండు నామదిం
బొరయును గాత గాతరసముద్ధరణోచిత కార్యధుర్య! త్వ
చ్చరణ సరోరుహద్వితయ సంతత సంస్మరణానుసంగముల్ 4 - 306

సురసదనము = అమరావతి

క్షోణి = భూమి

నిరయము = నరకము

కాతర సముద్ధరణ + ఉచిత కార్యధుర్య = భయపడిన భీరుని రక్షించుటకు పూనుకొనిన వాడా

స్మరణ + అనుషంగము = స్మరణ యందలి తగులు.

భయపడిన నాబోటిని రక్షించుటకు పూనుకొన్న ఓ దేవా!

నేను స్వర్గమునందున్ననూ, భూమిపైనున్ననూ, ఘోర నరకమునందున్ననూ కర్మలకు తగిలియుండు నా మదిలో నీ పాదపద్మములను ఎల్లపుడూ అంటి స్మరించు భాగ్యము ప్రసాదింపుము.

కం. అని వలగొని యాయదునం
దను నిరుపమ దివ్యరూప దర్శనమునలో
దనియుచు జొక్కుచు మ్రొక్కుచు
జనియెన్ విద్యాధరుండు శతధృతితనయా 4 - 307

వలగొని = ప్రదక్షిణము జేసి

శతధృతి తనయా = బ్రహ్మకుమారుడవైన నారదా.

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. మధుమథను నాజ్ఞ నేవం
విధ మహిమ దలిర్చు క్షేత్రవిభు భైరవదే
వు ధరాధో భువన స్వ
ర్గధామ నుతుగాంచి పిదప గనదగు కృష్ణన్ 4 - 308

మధుమథనుడు = మధు అను రాక్షసుని చంపిన విష్ణువు.

ధర + అధోభువన స్వర్గధామనుతు = భూ పాతాళ స్వర్గలోకములలో నుతికెక్కినవాడు

విష్ణువు ఆజ్ఞానుసారము ఇట్టి మహిమాన్వితుడూ, ముల్లోకములందు నుతింపబడువాడునూ అగు భైరవదేవుని దర్శించిన తరువాత శ్రీకృష్ణదర్శనము చేయవలయును.

శా. సాహిత్యాపర కాళిదాస! హరిపూజా గౌరవ వ్యాస! గం
గా హల్లోహల వాగ్విలాస! రిపువర్గత్రా కృత్త్రాస! కాం

తా హర్షావహ దృగ్విలాస! శ్రుతిపద్యా! యోజితాభ్యాస! హే
మా హర్యోపమ ధైర్యధుర్య పదవిన్యాసా! విధేయౌరసా! 4 - 309

సాహిత్య + అపర కాళిదాస

సాహిత్య విద్యయందు రెండవ కాళిదాసు అయినవాడా

విష్ణుని పూజించు గొప్పతనమున వ్యాసునంతటి వాడా

గంగా ప్రవాహము వంటి మాటలనేర్పు కలవాడా!

రిపువర్గ త్రాసకృత్ + ప్రాస (ప్రాస = ఈటె వంటి ఆయుధము)

శత్రువులకు భయముగొల్పు ఆయుధము కలవాడా!

కాంతా హర్షావహ దృక్ + విలాస

స్త్రీలకు హర్షమొదవించు చూపుల విలాసము కలవాడా!

శ్రుతి పత్ + ఆయోజిత + అభ్యాస

వేదమార్గమున చేయబడిన అభ్యాసము కలవాడా!

హేమ హరి + ఉపమ + ధైర్య ధుర్య పదవిన్యాసా

మేరుపర్వతముతో సరియైన ధైర్యమున అడుగు ఉంచువాడా.... మేరు గిరితో పోలిన ధైర్యము కలవాడా!

విధేయ + ఔరసా

విధేయులైన కుమారులు కలవాడా!

ఇట్లు కృతిపతి యైన విరూరి వేదాద్రి మంత్రికి హెచ్చరికలు చేసి ఆశ్వాససమాప్తికి రామకృష్ణుడు సూచన చేస్తున్నాడు.

కం. షడ్దర్శన పారగ! కవి
రాద్ధత్తాను గ్రహాభిరమ్య! మదాంధ

ద్విడ్దంతిసింహా! మహిత
త్విడ్దశశతకిరణ! హృదయధృతహరిచరణా 4 - 310

షట్ + దర్శన పారగ

ఆరు దర్శనముల పారము చూచినవాడా ! (షడ్దర్శనములు = సాంఖ్యము, యోగము, న్యాయము, వైశేషికము, పూర్వమీమాంస, ఉత్తరమీమాంస)

కవిరాట్ + దత్త + అనుగ్రహ + అభిరమ్య

కవిరాజులకీయబడిన అనుగ్రహముచే మనోహరమైనవాడా!

మద + అంధ + ద్విట్ + దంతి సింహ

మదించిన శత్రువులను ఏనుగులకు సింహము వంటి వాడా!

మహిత ద్విట్ + దశ శత కిరణ

అధిక తేజస్సున సూర్యుడైనవాడా!

మనసులో ఉంచబడిన హరిపాదములు కలవాడా

అలం. రూపకము, అనుప్రాసము.

మాలిని. వినయనయసముద్రా! విస్తృతోల్లాసముద్రా!
జననుతగుణజాలా! శత్రు రాణ్మీలజాలా!
ధనదవదసమానా!ధన్య ధీభాసమానా!
ఘనవపురినరాగా! కావ్యదత్తానురాగా! 4 - 311

వినయమునకు సముద్రమువంటివాడా! అనంతమైన వినయము కలవాడనుట.

ఎక్కువయైన సంతోషము కలిగినవాడా!

ప్రజలు నుతించు గుణములు కలవాడా!

శత్రు రాట్ + మీనజాలా = శత్రురాజులు అను చేపలకు వలయైనవాడా!

ధనదవత్ + అసమానా = (సంపదలో) కుబేరుడు కూడా సాటికానివాడా!

గొప్పబుద్ధిచే ప్రకాశించువాడా!

ఘన వపుః + ఇన రాగా = సూర్యుని వంటి తేజస్సు గలవాడా!

కావ్యములందు ఇష్టము గలవాడా!

అలం. రూపకము, అనుప్రాసము

ఇది శ్రీమత్పరమపద నాథ నిరవధిక కృపాపరిపాక పరిచిత సరసకవితాసనాథ రామకృష్ణ కవినాథ ప్రణీతంబైన పాండురంగ మహాత్మ్యంబను పరమభాగవత చరిత్రంబునందు చతుర్థాశ్వాసము.

ఇది శ్రీ దేవగుప్తాపు కూటంరాజు, సూర్యవిజయలక్ష్మి పుణ్యదంపతుల కనిష్ఠ పుత్రునిగా కాట్రావులపల్లిలో జన్మించిన సూర్యగణపతిరావుచే శ్రీ బులుసు వేంకట రమణయ్యగారి లఘుటీక ననుసరించి పాండురంగ మహాత్మ్యము కావ్యమునకు సంతరింపబడిన పామర వ్యాఖ్యానమున చతుర్థాశ్వాసము.

పంచమాశ్వాసము

కం. **శ్రీ షణ్ముఖజననీ మహి**
భాషానిభ నిజవధూ శుభప్రదలీలా!
భూషిత కల్యాణోజ్జ్వల
వేషా! రామానుజేంద్ర వేదాద్రీశా! 5 -1

శ్రీషణ్ముఖుని యొక్క తల్లియన పార్వతీదేవి తోనూ, భూదేవి, సరస్వతీదేవి తోనూ (మహి, భాషా నిభ నిజవధూ) సరియైన ధర్మపత్నికి మేలొనర్చు విలాసము కలవాడా!

ధరింపబడిన శుభప్రదమగు వెలుగులీను వేషము కలవాడా

రామానుజుని కుమారుడవైన ఓ వేదాద్రిప్రభూ! అని సంబోధించి రామకృష్ణుడు హెచ్చరికతో ఐదవ అశ్వాసము ప్రారంభిస్తున్నాడు.

భవిష్యత్కధార్ధ సూచనము :

ఈ పద్యములో రాబోవు అయుతుని కథ సూచనప్రాయముగా ధ్వనించుచున్నది.

ఒక మునికి ఇరువురు కొడుకులు. అయుతుడూ, నియుతుడూ వారి పేళ్ళు.

అగస్త్యుడు తన ఇరువురు కన్యకలనూ వారికి వివాహము చేయదలంచును. నియుతుడు చేసికొనును. అయుతుడు బ్రహ్మచర్యము అవలంబించదలచి వివాహము నిరాకరించును. కొంత కథ నడచును.

అయుతుడు శాపవశమున కప్పయైపోవును. పౌండరీకమున కొలనులో కప్పగా జీవించును. ఆ కప్పకు రంగురంగుల చారలుండి అందముగా ఉండును.

ఆ దేశ రాజకుమారి చెలికత్తెలతో సహా శాప వశమున ఆడుకప్పలుగా

మారి ఆ కొలను చేరును.

ఈ ఆడు కప్పలు మగ కప్పయైన అయుతునితో సంసారము జేసి చివరికి ముక్తి పొందును.

భూషిత కల్యాణోజ్జ్వల వేషా – అను పదబంధము అందమైన చారలతో భూషితుడగు అయుతుడు ధ్వని మూలముగా సంభావింపబడుచున్నాడు. వాడు సంసారములో పడబోవుట' కల్యాణ' పదము సూచించును.

శ్రీ, షణ్ముఖజనని, మహి, భాషా యోషలు నలువురు వధువులనుట – రాజకుమారిక, ఆమె చెలికత్తెలనూ ధ్వనింపజేయును.

ఈ కథ మనము సవిస్తరముగా తరువాత పఠింపగలము.

వ. ఆకర్ణింపుము 5 –2

వినుము అని శివమహాదేవుడు ఆనినాడు.

ఈ ఆకర్ణింపుము అన్నమాట రామకృష్ణుడు వేదాద్రి మంత్రిని ఉద్దేశించి అనినట్లూ, కథ చెప్పుచున్న శివుడు నారదుని ఉద్దేశించి అన్నట్లూ కూడా అన్వయించవచ్చును.

కం. అని యాక్రియ నానతి యి
చ్చిన హెచ్చిన సంతసంబు చిత్తముతోడం
బెనగొన ననిమిషముని యి
ట్లను నజ్జగదేకనిధికి బ్రాంజలి యగుచున్ 5 – 3

అనిమిషముని = దేవముని నారదుడు

జగత్ + ఏకనిధి = ప్రపంచములకు ఒక్కడే నిధి యగువాడైన శివుడు.

అలా ఆకర్ణింపుము అని ఆనతినిచ్చిన శివునికి మదియంతా సంతోషము నిండగా ఆ నారదుడు అంజలించినవాడై.

పై పద్యముతో అన్వయము.

తే. క్షేత్ర మాహాత్మ్యమును మహాక్షేత్రపాల
దివ్య చరితంబు నందుండు దేవదేవు
గుణ కలాపంబు బుండరీకుని మహిమయు
వింటి భవబంధములు వీడుకొంటి దేవ 5- 4

తాత్పర్యము సుగమము.

తే. ఎన్ని ద్వారంబు లయ్యాయియెడ వసించు
ద్వారదేవత లెందరా స్థలములందు
బ్రబలు క్షేత్రాది పుణ్యవైభవము పేర
నొండు గలదేని యానతి యిండు మరియు 5 - 5

అయ్యాయియెడ = ఆయా స్థలములందు

ఈ క్షేత్ర విశేషాలు చాలామేర శివమహాదేవుడు నారదునికి ఈ పాటికే చెప్పియున్నాడు. అయినా తనివితీరక నారదుడు మళ్ళీ అడుగుతున్నాడు.

అందుకే "ఒండు గలదేని ఆనతిండు" అంటున్నాడు. ఇంకా యేమైనా మిగిలి ఉంటే చెప్పండి అని.

కం. అని నారదుండు ప్రార్థిం
చిన బద్మదళాయతాక్షు చిత్తాంభోజం
బున నిల్పి యతనిబలుకున్
మనసిజ మర్దనుడు మధుర మధురారభటిన్ 5- 6

అని నారదుడు ప్రార్థించిన ఆతని పలుకులకు శివుడు (మనసిజమర్దనుడు) తన చిత్తమను పద్మమునందున ఆ పద్మపత్రముల వంటి కన్నులు గలిగిన విష్ణువును నిలిపి మధుర గంభీర స్వరముతో బదులిచ్చెను.

కం. సుఖమాలికా తరంగిణి
సఖియై భీమరథి గూడి చనునెచ్చట స
త్సుఖకర మచ్చోటు చతు
ర్ముఖముఖసుత మాదితీర్థమునునై వెలయున్ 5 - 7

సుఖమాలిక అను నది భీమరథీ నదిని చెలికత్తెగా చేరి కలిసి పారు ప్రదేశము సుఖకరమై యుండి బ్రహ్మాదులచే కీర్తింపబడినది. అదియే అచట ప్రధానతీర్థమై యొప్పును.

కం. పూర్వద్వారం బగునది
దర్వీకరసార్వభౌమ తల్పు నగరికిన్
సర్వ సుపర్వార్చితపద
గీర్వనిత వసించు నచటగృష్ణుని యాజ్ఞన్ 5 - 8

దర్వీకరము = పాము

దర్వీకరసార్వభౌమ తల్పుడు = శేషుడు తల్పముగా కలవాడు = హరి

సుపర్వులు = దేవతలు

గీర్వనిత = సరస్వతీదేవి

ఆ సుఖమాలికా భీమరథీ సంగమము ఆ విష్ణునగరికి తూర్పువాకిలి. అచట సర్వదేవతలచే కొలువబడు సరస్వతీదేవి వసించును.

కం. శ్రీమహితము సిద్ధేశ్వర
నామాంక మపంకజలసనాథము లక్ష్మీ
కాముక నిహితము ఖచరా
లీ మాన్యమునైన శంభులింగము తోడన్ 5 - 9

ఖచర + ఆలి దేవతల సమూహము.

సంపదలతో నొప్పునది (శ్రీమాన్యము), సిద్ధేశ్వరము అను పేరుగలదీ

(సిద్ధేశ్వర నామాంకము),

కలుషితముకాని నీరుకలిగినదీ (అపంక జల సనాధము)

హరిచే నేర్పరుపబడినదీ (లక్ష్మీ కాముక నిహితము)

దేవతలకు మన్నింపదగినదీ (ఖచరాలీ మాన్యము)

అయినశంభుని లింగము కలిగియున్నది.

కం. తగు దక్షిణంపు వాకిలి
నగధరు నగరునకు భీమనందన పొందుం
దగిలినయది యచ్చోటన
యగమ్య పుష్పావతీ మహానది యనఘా! 5-10

నగధరు నగరు = గోవర్ధన మెత్తిన విష్ణుని నగరము

ఆ విష్ణుని నగరమునకు దక్షిణ దిక్కుగా సాటిలేని (అగమ్య) పుష్పావతీ మహానది భీమరధీ (భీమనందన) నదిలో కలియును.

కం. దానస్నానాది హృతా
జ్ఞానానలదాహమైన సంగమతీర్థం
బానెలవున విఖ్యాతం
బైనది; సురలుండుదురు శిలాకృతినందున్ 5- 11

దానము, స్నానము మొదలైనకర్మల చేత అజ్ఞానమను అనలమును నాశనము చేయు విఖ్యాతమైన సంగమతీర్థము అచటనే కలదు.

అచట దేవతలు శిలాస్వరూపములుగా ఉందురు

వ. అది భవదీయాశ్రమంబగుట నీవెరుంగుదు వదియుం గాక. 5 - 12

చం. కలదొక బోయ తన్నికట కాననభూమి నతండు విల్లున
మ్ములు ధరియించి కల్మష సమూహము లెత్తిన మేనువోలె బే

రలుక వహించెనేని హృదయంబు గలంగు ధరాధరస్థలీ
నిలయవసత్కరీంద్రులకు; నిక్కమ తక్కు మృగంబులోర్చునే! 5 - 13

నికటము = సమీపము

ధరాధరస్థలి = పర్వతప్రదేశము

ఆ సంగమ తీర్థమునకు సమీపమున గల అడవిలో ఒక బోయవాడుండెను. వాని శరీరము పాపసమూహములు కలిసి అవతారమెత్తెనా యనునట్లుండును. అనగా భయంకరస్వరూపమనుట.

వాడు విల్లు, అమ్ములు ధరించి కోపము వహించినచో ఆ పర్వతస్థలము లందుండు పెద్ద పెద్ద ఏనుగులకే గుండెలు దడదడలాడుననిన ఇక వేరే మృగముల సంగతి చెప్పనక్కరలేదు కదా.

అలం. ఉపమ, అర్థాపత్తి

చం. అడవికి వేటమైనరిగి యాతడొకానొకనా డొకింతయున్
మెడ మలగింపలేక, తన మే పొడలొండును రెండు నేకమై
పొడమగ బీదకన్ను వడి, బూడిదపండును బోలె బూదుపా
రెడు నొకదుప్పికిన్ గవియ, బ్రేలి భయజ్వర తప్తచిత్తమై 5 - 14

అతడు ఒకరోజు వేటకు వెళ్ళాడు. అడవిలో ఒక దుప్పిని చూచి దానిని వేటాడడానికి దాని పైకి దూకాడు (కవియన్). ఆ దుప్పికి కొన్ని విశేషణాలు వాడాడీ పద్యంలో.

1. అది మెడ కొంచెంకూడా తిప్పలేకుండా ఉన్నది. (బహుశా అంత బలిసి యున్నదనో లేక చిక్కి నిస్సత్తువగా యున్నదనో)

2. దాని ఒంటిపై పొడలు ఒకటొకటీ ఏకమై పెద్ద పొడలుగాఏర్పడ్డాయి (మేపొడ లొండును రెండు నేకమై పొడమగ) ఇది బహుశా ఆ దుప్పి వయసును సూచించునేమో

3. బెదురు చూపులు కలది (బీదకన్ను పడి). ఇది దుప్పికి సామాన్య లక్షణమనిపించును.

4. బూడిద పండువలె నున్నది. ఇదికూడ వయసును సూచించుననిపించు చున్నది.

వీడు దానిపై కురికినపుడు అది భయజ్వరమునకు (భయోద్వేగములనడమన్న మాట) లోనైనది

పై విశేషణములను గురించి వికిపీడియాలో కూడా పెద్ద సమాచారము దొరకలేదు. సభ్యులకు ఏవైనా వివరణలు తోచినయెడ తెలుపగలరు. మనపూర్వకవులకు ఎన్ని విషయములు తెలుసునో కదా. మొదటి ఆశ్వాసములో అశ్వశాస్త్రమునకు సంబంధించిన విషయములు కొన్ని చూచియున్నాము కదా.

తే. ఆచమూరువు యూథంబు ద్రోచి పరచె
వింటనమ్మేర్చి బోయ వెన్వెంట దరుమ
లోల హిహ్వాకరాళ విశాలముఖి త
మో విభీతేందు మృగశాబమో యనంగ 5 - 15

చమూరువు = దుప్పి

ఆబోయవాడు విల్లుక్కుపెట్టి వెనుక పరువెత్తుచున్నాడు. ఆ దుప్పి ముందు భయంతో పరువెత్తుచున్నది. ఆ దృశ్యమును ఉత్ప్రేక్షించుచున్నాడు.

వెనుక ఎక్కుపెట్టిన బాణములతో పరువెత్తు బోయ నాలుకలు చాచి విశామైన ముఖము (రాహువు) వలె నున్నాడు.

ముందు పరువెత్తు జింక భయముతో పరువెత్తుచున్న చంద్రునిలోని జింక పిల్లవలె (భీత + ఇందు మృగశాబమో) యున్నది.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష

ఉ. **ఆరురువీగతిన్ బరచి, యగ్రమహిన్బడి లేచి, వెండియున్**
భూరిరయంబునన్ జని, వపుర్వ్యథ సంగమతీర్థ తీర వి
స్ఫార లతా నికుంజములు బల్వడి దూరునెడన్ గిరాతుడున్
గ్రూర శిలీముఖంబు దొడి గుండియ గాడను నేసె నేసినన్ 5- 16

రురువు = దుప్పి

అగ్రమహి = ముందు ప్రదేశము

వపుః + వ్యథ = తనువు నందలి బాధ

శిలీముఖము = బాణము

గాడగ = నాటునట్లు

ఆ దుప్పి ఆవిధముగా ఆ బోయవాని ముందుప్రదేశమున పరువెత్తి పడుచు లేచుచు శరీరమునందలిమిక్కిలి బాధతో ఆ సంగమతీర్థము యొక్క తీరములో పరచుకొనియున్న తీగపొదలలోనికి దూరినది. ఆ కిరాతకుడు ఆ సమయముననే ఒక తీవ్రమైన అమ్మును (క్రూర శిలీముఖము) ఆ దుప్పి గుండెలలో దిగునట్లు వేసెను.

సీ. **ఆశరముఖనిభం బాశరమటుదాక**
బవనాభిహతి దూలు బంధుజీవ
కుంజంబు పువ్వుల గూలించు విధమున
నవనవక్షతజబిందువులు దొరగ
జేయుచు వివృతాస్యసీమ బ్రాణానిల
ప్రస్థాన పటహోగ్ర రవమనంగ
నార్తనాదము గ్రమ్మ నదియేటి తెలినీటి
తెమలున నురికి దేదీప్యమాన

తే. **హాటక విమానమెక్కి విద్యాధరేంద్రు**
డగుచు లావణ్య పుష్పాస్త్రుడగుచు చంద్ర

సాంద్ర తనుకాంతియగుచు నతీంద్రమహిమ
గగనమునకేగె తొలుమేను కానబడదు 5 - 17

ఆశర = అగ్ని

బంధుజీవకుంజము = మంకెన పొద

క్షతజము = రక్తము

పటహము = తప్పెట, డప్పు

అగ్నిముఖము వంటి ఆ బాణము అలా ఆ జింకకు తాకినది.

దాని శరీరమునుండి క్రొంగ్రొత్త రక్తబిందువులు - గాలితాకున మంకెనపొదనుండి జలజల రాలినట్లు రాలినవి.

ఆ జింక బాధతో బాగా తెరిచిన నోటినుండి (వివృత + ఆస్య సీమ) దాని ప్రాణవాయువులు మహాప్రస్థానము చెందుచ్చున్నపుడు మ్రోగించిన తప్పెట శబ్దములవలె ఒక ఆర్తనాదము వెలువడినది. (ప్రాణ + అనిల ప్రస్థాన పటహ + ఉగ్ర రవము)

ఇది జంతువును బలిఇచ్చునపుడు జరుపు క్రతువని కవిభావమనిపించు చున్నది. బలిపశువును వధించునపుడు దానిపై పూలుజల్లుట, తప్పెటలు మ్రోయించుట మొదలగునవి జానపదుల ఆచారములు.

ఆ జింక అట్లు ఆ యేటి తేట నీటి ప్రవాహములోనికి ఉరికినది.

అంతే .... చిత్రము మారిపోయినది.

అచటి నుండి ఒక బంగారు విమానమెక్కి ఒకగంధర్వుడు (విద్యాధరుడు) బయల్వడలినాడు. వాడు మన్మథుని వంటి లావణ్యము కలిగియున్నాడు. చంద్రుని వెన్నెల వంటి కాంతిమంతుడై యున్నాడు. ఇది ఇంద్రజాలమును మించిన మహిమవలె (అతీంద్రమహిమ) ఆ గంధర్వుడు గగనమున కెగసినాడు.

బోయకు అచట జింక కళేబరము మాత్రము కనబడలేదు.

అలం. ఉపమ

శా. చిత్తంబద్భుతమంద నమ్మృగవధాజీవుండు లోలోన ద
ద్వృత్తంబున్ బలుమారుమెచ్చి నిజ దుర్వృత్తిన్ విసర్జించుచున్
దత్తీరాంబువునాడి గ్రోలి విగతాతంకాత్ముడై శుద్ధి ద
ళ్యోత్తన్ ముక్తశరీరుడై కనియె దివ్యుల్ మెచ్చ నుచ్ఛస్థితిన్ 5 - 18

జింక విద్యాధరుడై విమానంలో ఆకాశానికి ఎగరడం చూచిన బోయవాని మనస్సు ఆశ్చర్యానికి గురియైనది. ఆ మృగవధ పై ఆధారపడిన (అ + మృగవధ + ఆజీవుడు) వాడు ఆ దృశ్యాన్ని పలుమార్లు తలుచుకుని మెచ్చుకున్నాడు. అపుడు వానిలో పరివర్తన కలిగింది. తన పాడు వృత్తిని (జంతువులను చంపు పనిని) విడిచుచు ఆ నీటిలోకి దిగి స్నానము చేసి, ఆ నీటిని త్రాగి ఆత్మలోని పాపములన్నియు నశింపగా (విగత + ఆతంక + ఆత్ముడు + ఐ)

దివ్యులు మెచ్చుచుండగా మోక్షము పొందెను.

కం. కావున దత్తీర్థంబున
నేవలన బరాసులగు విహీనమతులకున్
గైవల్యసిద్ధి యగునన
నీవలె నతిశుద్ధమతుల నేటికి నెన్నన్? 5 - 19

కాబట్టి ఓ నారదా! ఆ సంగమతీర్థమున దేనివలన దేహము విడిచినవానికైనా వాడెంతటి హీనమతియైనా కైవల్యము పొందుతాడు సుమా. కాబట్టి నీవంటి అతి శుద్ధమైన మనస్సుగలవారి మాట చెప్పడమెందుకు? అన్నాడు శివుడు

అలం. అర్థాపత్తి

ఒక విషయమును వివరించి చెప్పినపుడు మరియొక విషయము వివరించి చెప్పనవసరము లేకయే బోధపడినచో అది అర్థాపత్తి అలంకారమగును.

సీ. సంధ్యల మూట నిచ్చనివాళులిచ్చుచు
బిరుదాంక మాలికల్ పేరుకొనుచు
లోచూపు దివుటనాలోకించి చొక్కుచు
పులకాంక గాద్గద్యములు బొరయుచు
శ్రుతులెట్టు లట్ల సంస్తుతు లాచరించుచు
వీనుల దత్కథా వితతి వినుచు
గరతాళ గతుల జొక్కటముగానాడుచు
నావేశ మూర్ఛల నలత గనుచు

తే. విష్ణు సేవింతురచట నవ్విబుధ వల్ల
భాజనంబులు తత్కృపా భాజనంబు
లమ్మహా క్రీడనస్థలి నాచరించె
లంఘనా క్రీడనము దొల్లి లచ్చిమగడు. 5 - 20

బాలగోపాలుని లంఘనక్రీడా విశేషము

మహాదేవుడు సంగమతీర్ధ మహిమను ఇంకా ఇలా చెబుతున్నాడు.

ఇదివరకు (తొల్లి) లక్ష్మీపతి ఇక్కడ దేవతాస్త్రీలతోనూ (విబుధవల్లభాజనంబులు), ఆ విష్ణుని దయకు పాత్రములైన వారితోనూ (తత్కృపాభాజనంబులు), ఆ సంగమతీర్థ ప్రదేశములో "లంఘనక్రీడ" సలిపినాడు. అంటే గెంతులు వేసే ఆట అన్నమాట.

అందుచేత ఇచట భక్తులు మూడుసంధ్యలలోనూ సంధ్యావందనముచేస్తారు (నివాళు లిచ్చుచు)

భగవంతుని స్తోత్రమాలికలు (బిరుదాంక మాలికలు) చదువుకుంటారు.

అంతర్దృష్టితో పూనికతో (తివుటన్) విష్ణుని గాంచి పులకించి (చొక్కుచు) తనువున పులకాంకురములూ, గొంతులో గద్గదికా పొందుతారు.

వేదాలలో చెప్పినప్రకారము స్తుతిస్తారు

ఎప్పుడూ వీనులకు సత్కథాశ్రవణం చేయిస్తారు.

చేతితో తాళములు వేస్తూ చక్కగా నృత్యాలు చేస్తారు.

ఆవేశపూరితులై మూర్ఛిల్లి అలసిపోతారు.

ఇన్నివిధముల అందరూ ఇక్కడ విష్ణువును సేవిస్తారు.

మ. విను మున్ శౌరికినోడి సంగమ మరుద్విద్వేషి యెచ్చోటికో
చని వెండిం జనుదెంచి యచ్చట శిలా సంఛన్న దేహంబుతో
డ నిలాగర్భమునందు డాగ గని గాఢ క్రోధుడై దేవకీ
తనయుండాశిల గ్రొచ్చివైచి మెదిపెన్ దద్దైత్యు జూర్ణంబుగన్ 5 - 21

ఇంకా విను నారదా! అని మహాదేవుడు కొనసాగిస్తున్నాడు.

ఇదివరలో సంగముడు అను రాక్షసుడు (మరుత్ + విద్వేషి = దేవతలను ద్వేషించువాడు = రాక్షసుడు) విష్ణువు చేతిలో ఓడిపోయి ఎక్కడికో పారిపోయి మరలి వచ్చి ఇక్కడ రాతితో కప్పబడిన దేహముతో భూగర్భమునందు దాగినాడు. అది చూచి దేవకీసుతుడు మిక్కిలి కోపముతో ఆ శిలను తవ్వి పెకిలించి చూర్ణముచేసి ఆ ప్రదేశము పల్లము చేసివేసెను.

(గ్రొచ్చు = రాతిని తవ్వి పల్లము చేయుట)

కం. పువ్విలుతు తండ్రి యచ్చట
మువ్వంకమురువున మురళి మ్రోయించె మనం
బువ్విళ్ళూరగ శ్రుతులకు
నవ్విధము తదీయపదయుగాంకము తెలుపన్ 5 -22

మన్మథుని తండ్రి యగు విష్ణువు మువ్వంకగా నిలిచి చెవులకు ఉవ్విళ్ళూరునట్లు మోహనముగా మురళి మ్రోయించినాడు. ఆ సొగసు ఆపాదములు చూపించునట్లుగా నిలువబడినాడు.

విశేషాలు :

వర్ణిస్తున్నది కృష్ణుని మురళీవాదనము అను లీల. అది కడు మోహనమైనది. అందుచేతనే కృష్ణునికి "పువ్విలుతు తండ్రి" అని ఆ అందమునుధ్వనింపజేయు సాభిప్రాయ విశేషణమువాడినాడు. కనుక ఇచట పరికరాలంకారము కలదు.

మువ్వంక నిలచి – కృష్ణుని వేణుగాన చిత్రము కడు ప్రసిద్ధము. స్వామి మూడు ఒంపులతో మోహనాకారుడై నిలుచును. నడుము వద్ద, బాహువుల వద్ద, మెడవద్ద ఈ ఒయారములొలుకు ఒంపులుండును. దానికి పాదములు వ్యత్యస్థముగా నుంచుట అదనపు మెరుగు. కుడి పాదము ఎడమవైపునకూ, ఎడమ పాదము కుడివైపునకూ ఉంచి ఒకపాదమును వ్రేలి కొసలపై నిలిపి మురళి వాయించు మోహనమూర్తి యతడు.

ఈ వ్యత్యస్తపాదారవిందములకు ఒక అంతరార్థమున్నది. కృష్ణుడు జగద్గురువు. గురుపాదములకు నమస్కరించునపుడు కుడిపాదమును ఎడమచేత, ఎడమ పాదమును కుడిచేతతాకి ప్రణమిల్లవలెనని శాస్త్రము. భక్తుడు తనపాదములకు నమస్కరించునపుడు చేతులు అటునిటు మార్చుకొను కష్టముకూడ పడనీయకుండా ఆ "జగద్గురువు" తానే సిద్ధముగా వ్యత్యస్థ పాదారవిందుడై కరుణామూర్తియై నిలిచెనట.

కం. **మది నేవంవిధ చిత్రా**
వహమగు నద్దక్షిణంపు వాకిట మహిమల్
బహువిధముల వినుతింపగ
నహిపతియుం జాలదనిన నన్యులవశమే? 5 – 23

ఏవంవిధ చిత్రావహము = ఇట్టి విచిత్రములు కలిగించునది.

భూమిపై ఇట్టి విచిత్రములు కలిగించు ఆ దక్షిణపు వాకిలి వద్ద జరిగిన మహిమలను వర్ణించగా సాక్షాత్తు ఆ ఆదిశేషుడే సరిపోడనినచో ఇక ఇతరుల విషయము చెప్పగానేల?

అలం. అర్థాపత్తి

సీ. తన కటాక్షములు సంతాన చింతారత్న
    నిర్మాణ పరిమాణ నికరమనగ
దన విలాసంబు మద్వైరిశంబర నిషూ
    దన పాలిత పురఃపతాక యనగ
దన మనస్సరసి సంతత చిదానంద వై
    భవమరాళము కున్కిపట్టనంగ
దన ప్రసాదంబు భక్తవరేణ్య దుర్గతి
    క్షాళనోచిత చంద్రగోళి యనగ

తే. వెలయు నేదేవి నాదేవి విద్రుమద్రు
కద్రునిర్ణిద్ర తనుకాంతి భద్ర పరమ
మాయ భువనేశ్వరి వసింప మధువిరోధి
ధామమున గల్గు దక్షిణ ద్వారమమరు 5 - 24

చిక్కని చక్కని పద్యము

ఈ పద్యంలో పౌండరీక క్షేత్ర పశ్చిమద్వార దేవత యగు భువనేశ్వరీ దేవి వర్ణితమగుచున్నది. ఈ వర్ణన మహదేవుని నోట పలుకబడుచున్నది.

1. ఏదేవి యొక్క కటాక్షములు - సంతానము (కల్పవృక్షము), చింతారత్నము (చింతామణి యను వరములొసగు మణి) మొదలగువానిని నిర్మించు శక్తియో?

   అనగానేమి? కోరికలన్నన్నిటినీ ఈయగల కల్పతరువునూ, చింతామణినీ సృజింపగలిగిన ఆమె కటాక్షము ఆమె మెచ్చినవారి కోరికలు తీర్చుట ఏపాటి విషయము? అనుట.

2. ఏదేవి విలాసము - నా యొక్క శత్రువైన మాయతో జయముకోరుకొను వాని (ఇచట మన్మథుని మహాదేవుడు నామము పేర్కొనక మాయగాడని

ఈసడిస్తున్నాడన్నమాట) యొక్క ముందుభాగమున ఎగురు పతాకమో?

అనగానేమి? నేను భస్మీపటలంచేసెస్తే ఆమె కరుణ వలన మన్మధుడు బ్రతికి బట్టగట్టి కనరానిరూపంతో (దీన్ని మాయ అంటున్నాడు శంకరుడు) జెండా ఎగురవేసుకొన గలిగనవాడు మన్మధుడనీ; వానికి ఆ స్థితి కల్పించినది ఆమె విలాసమేననీ అనడం.

3. ఏ దేవి మానససరోవరము - చిదానందవైభవమను హంసమునకు ఆవాసమో

4. ఏదేవి ప్రసాదము - తనను నమ్మిన సద్భక్తుల దుర్గతులను కడిగివేయగల వెన్నెలయో?

5. ఏ దేవి పగడపుచెట్టు యొక్క (విద్రుమద్రు) పింగళము వంటి దేహకాంతి కలిగినదో

ఏదేవి పరమమాయా స్వరూపమో

ఆ దేవి భువనేశ్వరి ఆ విష్ణువు (మధువిరోధి) పట్టణమునకు (ధామమునకు) పశ్చిమద్వార దేవతగా నిలిచియుండును.

అలం. రూపకము, ఉదాత్తము.

ఉ. పోర్మహిషున్ నిజాంఘ్రిగల బొట్టనవేల్తుదమట్టి పట్టి మున్
బేర్మి దదంగమున్ మెదిపి పెట్టిన నెత్తురు బొట్టువోలె జ్యో
తిర్మయ వీక్షణం బలికదేశమునం గల దుర్గస్వర్గదన్
వార్మణిధారి యుత్తరపువాకిట నిల్పినవాడు కాపుగాన్ 5- 25

యుద్ధమునందు మహిషాసురుని తనకాలి బొట్టనవేలి తుదతో త్రొక్కి అణిచిపట్టి చాలా ప్రీతితో ఆ మహిషుని దేహమును నలిపి (మెదిపి = చూర్ణము చేసి) ధరించిన నెత్తురు బొట్టువలె నొప్పు జ్యోతి వంటి మూడవకన్ను నుదుటి పై కలిగిన ఆ స్వర్గము నిచ్చు (మోక్షము నిచ్చు) దుర్గను ఆ కవచము ధరించిన

(వార్మణధారి – వార్మణము = కవచము) తన ఉత్తర ద్వారమున నిలిపినాడు.

వార్మణిధారి = కౌస్తుభము ధరించినవాడు = విష్ణువు. .... అని బులుసువారు.

కం. తరణియు భైమియును బర
స్పర మచ్చుటగూడి నిగుడ బావనమగు త
త్సరిదంబువునం దాడిన
నరునకు నవ్వారి చరణ నఖమున వెడలున్ 5– 26

తరణి యను ప్రవాహమూ, భైమీ నదీ ఒకదానితో ఒకటి కలిసి ప్రవహించు ఆ నీటిలో స్నానము చేసిన మానవునకు ఆ ప్రవాహము వానికాలి గోటినుండి వెలువడును.

చిత్రమైన మాట. ఆ సంగమంలో స్నానము చేస్తే ఆ మానవుడి కాలిగోటినుండి ఆ నది పారుతుంది. అంటే ఆ మానవుడు ఆ స్నాన మహిమచే విష్ణువై పోతాడన్నమాట. అపుడు ఆ విష్ణు పాదము నుండి గంగ వెడలును కదా. ఆస్నాన ఫలము విష్ణు సారూప్య ముక్తి అని పిండితార్థము.

కం. ఎవ్వడు వ్యాధిగ్రస్తుం
డెవ్వడు భయవిహ్వలాత్ము డెవ్వండధనుం
డవ్వాడచ్చటి దుర్గం
బువ్వల బూజించి యిష్టభోగములొందున్ 5 – 27

వ్యాధిగ్రస్తుడనవాడు కానీ, భయముచే చలించిన మనస్సుగలిగినవాడు కానీ, నిరుపేద గానీ ఆచ్చట గల దుర్గకు నైవేద్యమిచ్చి (బువ్వలన్ + ఇడి) పూజించినచో వానికి కోరిన కోరికలు ఫలించును.

వ. ఇన్నాలుగు నంతర్ద్వారంబు లింక బహిర్ద్వారంబుల ప్రకారం బాకర్ణింపుమని గోకర్ణ కుండలుం డాకర్ణవశంవదాశయుండగు కుశేశయాసనసూతి కిట్లనియె.
5 – 28

గోకర్ణకుండలుడు = గోవు చెవి వంటి ఆకారముగల కుండలములు ధరించినవాడు = శివుడు

ఆకర్ణ వశంవద + ఆశయుడు = వినుటయందు ఆసక్తమైన మనసు కలవాడు

కుశేశయ + ఆసన సూతి = పద్మాసనుడైన బ్రహ్మ కుమారుడు = నారదుడు.

సీ. **కరకు రక్కసుని నొక్కరుని జిక్కగద్రొక్కి**
భద్రకాళిక యెందు బ్రస్ఫురించు
నిందుండు విధమున నెందునే వసియింతు
నరలేక కోటీశ్వరాహ్వయమున
బ్రవహించు నెందు నభ్రంకషోర్మల బుణ్య
జల యను జలధి యోషామతల్లి
నత జగత్రితయ శ్రీనారాయణీదేవి
వర్తించు నెందేని వార్తకెక్కి

తే. **యట్టి యట్టాల తోరణ హట్టకుట్టి**
మస్ఫురద్గోపురైదూక మణిమయోరు
హర్మ్య రమ్యంబు కరవీరమను పురంబు
పశ్చిమద్వారమగు జగత్పతి నగరికి 5 - 29

పౌండరీక క్షేత్రమునకు అంతర్ద్వారములను నిరూపించిన మహాదేవుడు ఇకపై బహిర్ద్వారములను ముచ్చటించుచున్నాడు.

పశ్చిమ బహిర్ద్వారము .. కరవీరపురము

1. క్రూరుడైన రాక్షసుని ఒకడిని చిక్కగా త్రొక్కిన భద్రకాళిక ఎచట ప్రకాశించునో
2. ఇక్కడ ఉన్న నారూపమునకు ఏ అంతరమూ లేనిరూపముతో నేను (అనగాశివుడు) కోటీశ్వరుడను పేర వసించి యుందునో

3. జలధి యోషామతల్లి = సముద్రునికి పత్నియైన నది. మతల్లి అనునది శ్రేష్ఠ వాచకము.

ఆకాశమునొరసుకొను అలలతో (అభ్రంకష + ఊర్ములు) పుణ్యజల యను నది ఎచట ప్రవహించునో

4. నత జగత్ + త్రితయ = ముల్లోకములూ తలవంచి మ్రొక్కు

ముల్లోకములూ తలలు వంచిమ్రొక్కు పార్వతీదేవి ఎచట ప్రసిద్ధికెక్కి యుండునో

5. అట్టాల = కోటబురుజులు

హట్టము = అంగడి

కుట్టిమము = రాతి కట్టు పరచిన నేల

ఏడూకము = మెత్తినగోడ

కోట బురుజులతో, తోరణములతో, అంగళ్ళతో, రాతిపనిచేసిన నేలలతో, ఎత్తైన గోపురములతో, మణులు తాపడము చేసిన గోడలతో కట్టిన మేడలతో సుందరమైన కరవీరపురము ఈ జగత్తును పాలించు ప్రభువైన విష్ణుని నగరమునకు పశ్చిమద్వారమై యొప్పును.

తే. **క్షోణి కృష్ణానదీతీర శుర్పలాఖ్య**
తీర్థ రాజాధివాసినై తీర్థ చరణ
థామమణి సౌధ దక్షిణ ద్వారమేను
జాగరూకత బాలింతు యోగివర్య 5 – 30

ఈ భూమిపై కృష్ణానదీ తీరమున నున్న శూర్పలము అను ప్రధాన పుణ్యక్షేత్రమున వసించువాడనై పాదములందు తీర్థము గలిగిన (పాదములందు గంగ కలిగినవాడు తీర్థ చరణుడు) ఆ విష్ణుని పుణ్యధామమునకు దక్షిణద్వారము కడ నేను కడు జాగరూకతతో మెలగుదును.

పౌండరీక క్షేత్రమునకు దక్షిణ బహిర్ద్వారము ... శూర్పలము అను శైవ క్షేత్రము.

శా. గర్వోద్రిక్త తరంగ సంఘముల వీకన్ బుష్కరిణ్యాపగా
వార్వేణుల్ దన యుత్తరంపుదెస బర్వంగా గదాపాణియై
సర్వాలంకృత శాలియై వెలయు గంసధ్వంసనాగార రా
ట్పూర్వద్వారమునం ద్రివిక్రముడు మై పొంగన్ బయోదచ్ఛవిన్ 5 – 31

వారి + వేణుల్ = నీటి ప్రవాహములు

కంసధ్వంస నాగారరాట్ + పూర్వ ద్వారము

కంసుని వధించిన, గరుత్మంతునికి ప్రభువైన కృష్ణుని యొక్క తూర్పు ద్వారము. ఇచట

"నాగారిరాట్" అనియుండవలెనా యనిసందేహము. "నాగార రాట్" యననేమో తెలియలేదు. పెద్దలుదృష్టి సారింతురు గాక!

పొంగిపొరలుచున్న తరంగముల విజృంభణముచే పుష్కరిణి యను నదియొక్క నీటి ప్రవాహములు ప్రవహించగా, సర్వ భూషణములచే అలంకరింపబడి గదధరించిన త్రివిక్రముడు కృష్ణుని రాజనగరికి తూర్పు ద్వారము కడ దేహముప్పొంగగా నిలిచియుండును.

కం. ఖరనఖర దళిత రక్షః
పరివృఢ వక్షోరుణాంబు పరిచిత దీప్తా
త్యురుకేసరి దోహదుడగు
నరకేసరి యుత్తరంబున గవని గాచున్ 5 – 32

రక్షః పరివృఢుడు = రాక్షస ప్రభువు (ఈ సందర్భమున హిరణ్యకసిపుడు)

దీప్త + అతి + ఉరు + కేసర = ప్రకాశించు మిక్కిలి పొడవైన జూలు (కేసరములు)

వాడి గోళ్ళచే చీల్చబడిన (ఖరనఖర దళిత)

హిరణ్యకశిపుని వక్షమునందలి ఎఱ్ఱనిద్రవముచే (వక్షః + అరుణ + అంబు) సంబంధముపొందిన (పరిచిత) ప్రకాశించు పొడవైన వెండ్రుకలు (జూలు)యొక్క ఎరుపుదనము (దోహదము) కలిగిన ఆ నృసింహుడు ఉత్తరద్వారమును కాచును.

కం. లోనాలుగు వెలినాలుగు
నైన మహాద్వారభూము లపవర్గశ్రీ
నీనగ నీనగరాట్ధరు
శ్రీనగరగణితవిభూతి జెందు మునీంద్రా! 5 - 33

అపవర్గశ్రీ = మోక్షసంపద

నగరాట్ + ధరుడు = కొండను ధరించినవాడు = కృష్ణుడు

ఓ నారద మునీంద్రా !

లోపల నాలుగు, బయట నాలుగు మహాద్వారములు కలిగి మోక్షసంపదల నిచ్చుచుండగా ఈ కృష్ణునియొక్క క్షేత్రము గొప్ప సంపదతో విరాజిల్లును.

వ. అని మరియు నక్కరియవేల్పుననల్పగుణ ప్రకటన పరుండై హరుండిట్లనియె. 5 - 34

నారదుడు పౌండరీక క్షేత్ర విశేషములు అడుగగా ఆ ఆలయ అంతర బాహిర ద్వారములు, అచట గల దేవతలూ, ఆ విశేషములు మహాదేవుడు వివరించడం నేటి అంశము. నిజానికిది చర్విత చర్వణమే. అయినా రామకృష్ణకవి పద్యములు అట్లనిపించనీయవు. మధ్యలో ఒక బోయకకథ మాత్రము క్రొత్తగ చెప్పినాడు

చం. అభిముఖతత్త్వశాలి సుకృతాఢ్యుడనౌ చతురాస్య మానస
ప్రభవుడు శిష్యసంఘము లపారము గొల్వగ తొల్లియొక్కనా

డిభపురనాధు గౌరవకులేశ్వరు ధర్మజు గానబోవ భూ
విభుడత డాతనిం దెలిచె వేయివిధంబుల సాధుపూజలన్ 5 - 35

చతురాస్య మానస ప్రభవుడు = బ్రహ్మ మానస పుత్రుడు (ఇచట సనందనుడు)

ఇభపురము = హస్తినాపురము

భగవత్తత్త్వముపై అవగాహన కలవాడూ (అభిముఖ తత్త్వశాలి), గొప్ప పుణ్యాత్ముడూ (సుకృతాఢ్యుడు) బ్రహ్మమానసపుత్రుడు అయిన సనందనుడు తనశిష్యులు కొలుచుచుండగా ఒకసారి హస్తినాపుర ప్రభువు, కౌరవకుల శ్రేష్ఠుడు అయిన ధర్మరాజును చూడబోయాడు. అంతట ఆ ధర్మరాజు ఆయనను వివిధ విధములైన సాధుపూజలతో సంతుష్టుని జేసెను (తెలచెన్).

కం. అహితాహిత కారణ వి
గ్రహులును సదనుగ్రహప్రగల్భులు నగునా
గహన గృహవాస చర్యా
మహిత తపోధనులసంగమముపొగడొందెన్ 5 - 36

ఆ ధర్మరాజు, సనందనుడూ కలిసిన సన్నివేశాన్ని వర్ణిస్తున్నాడు రామకృష్ణుడు. ఇక్కడ వాడిన పదబంధాలు చక్కని శ్లేష వలన ధర్మరాజుకూ, సనందనునకూ వర్తించడం విశేషం. పరిశీలిద్దాం.

1. అహితాహిత కారణ విగ్రహులు

శత్రువులకు (అహితులు) కూడా అహితము నొనరించుటకు ఒప్పనివాడు అని ధర్మరాజు పక్షమున

హితము కానిదానికి (అహితము) అహితము నొనర్చుటకు అవతరించినవారు. అనగా అహితమును నశింపజేయువారు. ఇది సనందనుని పక్షమున

2. సదనుగ్రహ ప్రగల్భులు

మంచివారిని ఏలుటలో ప్రతిభ కలవాడు. ఇది ధర్మరాజు పక్షమున.

గొప్ప అనుగ్రహము లేదా దయ గలిగినవాడు. ఇది సనందనుని పక్షమున.

3. గహనగృహ వాసాచార్యుడు

గృహమే గహనము (అడవి) అగునట్లు వర్తించువాడు. అనగా రాజయోగి. ఇది ధర్మజుని పక్షము.

ఆడవులయందు వాసము చేయువాడు. ఇది ముని పక్షము.

4. ఇట్లు ఈ మహిత తపోధనుల కలయిక (ఇరువురి పక్షమున) కీర్తింపబడినది (పొగడొందెన్)

అలం. శ్లేష, క్రమాలంకారము.

ఉ. **తమ్ములు దాను నప్పుడు పృథా ప్రథమాత్మజు దంతరంగమున్**
గ్రమ్మిన శోకవహ్ని హతి గందుచు కేలు మొగిడ్చి బ్రహ్మ చి
త్తమ్మున గల్గు సంయమి వతంసము బల్కు ఖరాంశుతాపత
ప్తమ్మగు తేనియం జినుకు తమ్ముల బోల సబాష్పనేత్రముల్ 5 – 37

పృథా ప్రథమాత్మజుడు = కుంతి పెద్దకొడుకు ధర్మరాజు

అప్పుడు కుంతి పెద్దకొడుకైన ధర్మరాజు తమ్ములతో కలిసి మనస్సులో క్రమ్ముకొన్న శోకమనెడు అగ్నిచే తపించుచు, చేతులు జోడించి, కన్నులలో నీరు నిండగా (సబాష్పనేత్రముల్) సూర్యుని తాపమువలన (ఖరాంశుతాపతప్తమ్ము) వాడిన తేనెలొలుకు (తేనియం జిలుకు) పద్మముల వలె నున్న కన్నులతో ఆ బ్రహ్మ మానస పుత్రుడైన (బ్రహ్మ చిత్తమ్మున గల్గు సంయమి వతంసము) సనందమునితో ఇట్లనెను.

అలం. ఉపమ

కం. ఏ భీరువునై వేడెద
నో భద్రప్రద! ప్రసాదమొసగుము నాకున్
మీ భావంబున బొడమని
దీభువనత్రయమునందు నింతయుగలదే? 5 - 38

నేను భయస్వభావుడనై (భీరువునై) మిమ్ము వేడుచున్నాను. ఓ శుభముల నొసగువాడా! (భద్రప్రద) ఈ మూడు భువనములలోనూ మీకు తెలియనిది (భావంబున బొడమనిది) ఇసుమంతైనా లేదుగదా.

శా. చింతాకంతయు వెన్కదియ్యక కురుక్షేత్రంబునన్ బాపసం
క్రాంతస్వాంతుడనై సుహృత్సుత పితృ భ్రాత్రాదులం జంపి య
త్యంత ద్రోహమొనర్చియుం దిరిగెదన్ బ్రాణంబుతో మత్సముం
డంతర్వాణివతంస! యెవ్వడు గలం డాహా వితర్కింపగన్. 5 - 39

సుహృత్ + సుత + పితృ + భ్రాతృ + ఆదులన్

= స్నేహితులనూ, కొడుకులనూ, తండ్రులనూ, అన్నదమ్ములు మొదలగు వారలను.

కురుక్షేత్ర సంగ్రామమున చింతాకంతైనా వెనుదియ్యకుండా పాపముచే ఆక్రమింపబడిన మనస్సు కలవాడినై (పాప సంక్రాంతస్వాంతుడనై) స్నేహితులు, సుతులు, తండ్రులు, సోదరాదులను చంపివేసితిని. ఇంత ద్రోహము చేసి కూడా ఇంకా ఇలా ప్రాణముతో తిరుగగలుగుతున్నాను. ఓ జ్ఞానిశ్రేష్ఠుడా! (అంతర్వాణి వతంస) ఆలోచింపగా (వితర్కింపగన్) నా వంటి వాడు ఇంకొకడుడునా? ఉండడనుట.

కం. వంగడపు వెదురు గోపపు
టింగలమున నేర్చి కనిన యాసిరి నిందా
సంగతి బొగచూరెను ద
ద్భంగుర మౌక్తికము దీన బసిమియు గలదే 5 - 40

చిన్న పద్యమే కాని గొప్ప పద్యము

ఇచట వంశము వద్ద శ్లేష కలదు. వంశమనగా జన్మించినవారి పరంపర (వంగడము) అనియూ వెదురు అనియూ రెండర్థములు. వెదురులో ముత్యములుండునని ప్రతీతి. (వెదురు, చెరుకు, ఏనుగుకుంభస్థలము, ఆది వరాహము కోర మొదలగువానిలో ముత్యములు ఉండునందురు). ఈ రెండు విషయాలూ చక్కగా సమన్వయం చేసి అందమైన పద్యంగా తీర్చాదు రామకృష్ణుడు.

నా వంశము (వంగడం) అనే వెదురును కోపము అనే అగ్నిలో (కోపపు టింగలమున) కాల్చి (ఏర్చి) ఈ రాజ్యలక్ష్మిని సంపాదించితిని. ఆ నిందచేత లేదా అపవాదుచేత పొగచూరిన ఆవెదురునుండి పుట్టిన (తద్భంగుర మౌక్తికము) ముత్యమిది. దీనికి మెరుపు (పసిమి) ఎలా ఉంటుంది? అని ధర్మరాజు తన బాధ వెళ్ళబోసు కున్నాడు.

అలం. రూపకము.

మ. అసిధారా దళితాత్మబంధు భుజమధ్య స్వైర నిర్యద్వసన్
మసటై పుట్టిన యిమ్మహాదురితమున్ మన్వెట్టియున్ వాజిమే
ధసమిద్ధానలభూతిచే నుసిమియున్ దప్పింపలేనైతి నీ
కసటెప్పాట దొలంగు? నెట్టులగుదున్ గల్యాణకల్యాత్ముడన్? 5 - 41

అసిధార = వాడియైన కత్తి అంచు

భుజమధ్య స్వైర నిర్యత్ + వస = భుజమధ్యములు అనగా వక్షములనుండి కారుచున్న క్రొవ్వు.

ధర్మరాజు ఇంకా ఇలా అంటున్నాడు.

వాడికత్తులతో నావాళ్ళగు బంధుజనులను (ఆత్మబంధు) సంహరింపగా (దళిత) వారి వక్షములనుండు స్వేచ్ఛగా కారుచున్న క్రొవ్వుచే మురికియై, మకిలియై (మసటై) పుట్టినదయ్యా యీ మహాపాపము. ఇచట రాజ్యలక్ష్మిని (సంపదను)

పాపమని సంబోధిస్తున్నాడు ధర్మజుడు. ఏమి వైరాగ్యము!

ఈ పాపాన్ని భూమిదానము చేసి కానీ (మన్వెట్టియు) అశ్వమేధయాగము (వాజిమేధ) చేసిన బూడిదతో రుద్దియు కానీ (నుమిసియున్) తప్పించలేక పోయినానయ్యా! బూడిద ఉపయోగించి తోమి వస్తువులకు మెరుపు తెప్పించుట సామాన్యమైన విషయమే. దానినే యేకముగా అశ్వమేధయాగంచేసి ఆ హెూమాగ్నికి పుట్టిన బూడిదతో ఈ రాజ్యసంపదను తోమినాడట ధర్మజుడు. ఏమిమాట?

ఈ మాలిన్యము ఏమిచేస్తే పోతుంది? (ఈ కసటెప్పాట తొలంగు?)

నేనీ వ్యధనుండి బయటపడి శుభములచే ఒప్పువాడనెట్లౌదును? (ఎట్టులగుదున్ కల్యాణకల్యాత్ముడన్?) అని ధర్మజుడు సనందనుని అడిగాడు

అలం. రూపకము, శ్లేష.

కం. కర్మము కర్మాంతరహృ
త్కర్మక మగుదాని బూనగానము నిరయాం
తర్మజ్జనాభిముఖు నీ
దుర్మదు బడనీక నిలువు ద్రుహిణప్రభవా! 5 - 42

ద్రుహిణప్రభవుడు = బ్రహ్మకుమారుడు

ఓ బ్రహ్మకుమారుడవైన సనందనా! కర్మమును నశింపజేయు (కర్మాంతర హృత్కర్మకము) సత్కర్మలను పూని చేయలేకున్నాము (పూనన్ గానము). నరకము నందు మునుకవేయుటకు సిద్ధముగా నున్న (నిరయ + అంతర మజ్జన + అభిముఖుడు) నన్ను దానిలో బడనీయకు ఉద్ధరించుము (నిలుపుము).

కం. మావంటి వారలకు బా
పావిల దృక్కులకు ధర్మమారయని యస
ద్భావులకు భవాదృశులగు
శ్రీవైష్ణవ వరులె దిక్కు చిత్పూర్ణమతీ! 5- 43

ఓ జ్ఞానము నిండిన బుద్ధి గలవాడా ! (చిత్పూర్ణమతీ)

పాపములతో కూడిన చూపులు గలవారలమూ, ధర్మమును చూచు సద్భావము లేనివారలమూ అగు మావంటి సదభిప్రాయరహితులకూ మీవంటి (భవాదృశులగు) శ్రీవిష్ణుభక్తులే దిక్కు.

సీ. అని యుధిష్ఠిరుడు పల్కిన సనందనుదాత్మ
నలరి యిట్లను నమ్మహాత్ముతోడ
నీపాల శాంబరీ గోపాలుడు గలాడు
పరమ వైష్ణవధర్మ పరత మెలగు
నీమోము గనుగొన్న నిఖిలాఘములువోవు
నెగదాకి యడగు తూనిగల లీల
యరిభక్తి యను గంగ కడ్డమే కలుషపు
టిసుకచే గట్టిన యసదుకట్ట

తే. దురితరాశి మునింగి శ్రీవరుని భటుడు
తోయ పద్మదళ చ్ఛాయ బూయబడదు
రేయు బవలు వృథాచింత సేయ నీవు
ప్రాకృతుండవె? భూలోక పాకవిమత? 5 - 44

ధర్మరాజు ఆర్తితో అన్న మాటలకు సనందనుడు జవాబిస్తున్నాడు

నీ పాల ఆ మాయావిగ్రహుడైన గోపాలుడు ఉన్నాడు .

నీ మోము పరమవైష్ణవ ధర్మాచరణముతో వెలుగుచున్నది. దానిని చూచిన చాలును. పాపములన్నియు సెగతాకి దాని వేడిమికి తట్టుకొనలేక ఎగిరిపోవు తూనీగలవలె ఎగిరిపోతాయి.

చిన్న పాపములు అను ఇసుకతో చిన్న అడ్డుకట్ట కట్టినారనుకొనుము. దానికి హరిభక్తి అను గంగాప్రవాహము ఆగిపోతుందా చెప్పు? ఆగిపోదు సరికదా దానిని తనప్రవాహముతో పటాపంచలుచేస్తుందని భావము. కనుక నీలో

హరియెడల భక్తి కలదు కనుక ఈ చిన్నచిన్న పాపములు నిన్నంటవని హితవు చెప్పినాడన్నమాట.

ఇంకొక ఉదాహరణ చెబుతున్నాడు. శ్రీహరి యొక్క భక్తుడు (శ్రీవరుని భటుడు) ఒకవేళ పాపకూపములో మునిగినాడనుకుందాం. వానికి తామరరేకుకు నీరు ఎలా అంటుకోదో (తోయదళచ్ఛాయ బూయబడదు) అలా వానికి ఆ పాపపంకిలము అంటుకొనదు

ఇలా రాత్రింబవళ్ళు విచారంలో మునగడానికి నీవేమైనా మూఢుడవా? కావుకదా! పైగా అతనెవరో జ్ఞాపకంచేస్తున్నాడు. భూలోకమునకు నీవు ఇంద్రునివంటివాడవు కదా. (భూలోక పాక వినుత)

ఉ. కర్తవు గావు హర్తవును గావభిరక్షివి గావు నీవు స
త్కీర్తిధురీణ! యింతకును కృష్ణుడె మూలముగాన పుణ్యవి
స్ఫూర్తియు బాపవైకృతము బూరుషు బొందునె? యస్వతంత్రతన్
వర్తిలుచున్కి; తెడ్డునకు వచ్చునె పాక గుణాగుణావలుల్? 5 - 45

సనందనుడు ఇంకా ఇలా చెబుతున్నాడు.

ఓధర్మరాజా! నీవు కర్తవు కావు (సృజించువాడవు కావు).

నాశకుడవు కావు (హర్తవు కావు)

రక్షకుడవూ కావు (అభిరక్షివి కావు)

నీవు కేవలము నిమిత్తమాత్రుడవు.

అన్నిటికి మూలము ఆ కృష్ణభగవానుడు.

కాబట్టి నీకు ఈ పుణ్య ప్రకాశము కానీ, పాప వికారము కానీ అంటవు. నీవు అస్వతంత్రుడవు. ఆడించువాడు పైవాడు.

వంటచేయునపుడు త్రిప్పిన తెడ్డు (గరిట)కు వంటయొక్క మంచిచెడులకు భాద్యత లేదుకదా. అవి వంటచేయువానికి చెందుతవి.

అలం. దృష్టాంతము.

కం. పరులకతంబున నేనియు
హరి నొకమరి దలప భద్రమగుఖలులకు ద
న్నిరత స్మరణాచరణ
స్ఫురణాఢ్యులు నిత్యపదవి బొందుట యరుదే? 5 - 46

ఎవరో చెప్పారని ఒకసారి హరిస్మరణ చేసిన పాపాత్ములకే శుభము చేకురుచున్నది కదా. మరి నీవంటి నిరతహరినామ స్మరణ పరాయణులకు మోక్షము (నిత్యపదవి) లభించడంలో ఆశ్చర్యమేమున్నదయ్యా!

అలం. అర్థాపత్తి

తే. ధారుణీ వల్లభులకంటె దక్కుచోట
నశ్వమేధంబు నిష్ఫలంబగు విధమున
నర్థవంతంబు గాదు సత్యాకళత్ర
సేవ కిల బూని సేయు పాచితముశతము 5 - 47

మరొక రకంగా ధర్మరాజుకు బోధ చేస్తున్నాడు సనందనుడు.

భూమి మీద ఒక్కడే రాజు ఉన్నాడనుకుందాం. వాడు ఒక అశ్వమేధయాగం చేస్తే లాభమేమిటి.వేరే రాజులు కూడా ఉండి ఆ అశ్వమును పట్టుకొని యుద్ధములో ఓడినప్పుడు కానీ; లేదా ఆ అశ్వమును పట్టుకొను శక్తి తమకు లేదని అంగీకరించినపుడు కానీ ఆ అశ్వమేధము సఫలమైనట్టు లెక్క. అంతేకాని వేరు రాజే లేనపుడు అశ్వమేధము ఫలించదు. ఒప్పుకుంటావు కదా.

అలాగే విష్ణుపదసేవ (సత్యాకళత్రుసేవ) మాత్రమే పూనికతో చేసేవాడికి యీ పాపప్రాయశ్చిత్తముల (పాచితశతము) చింత ఎందుకయ్యా! అవి నిరర్థకాలు. కాబట్టి నేను ఈ పాపాలు ఎలా పోగొట్టుకోవాలి? అన్న నీ ప్రశ్నయే వ్యర్థము అన్నాడు.

కం. భ్రాతృవధ పితృవధాదుల
పాతకములు రావు విష్ణుపద భక్తులకున్
దైతేయ సూనులిరువురు
నేతద్వ్యవహార సాక్షు లిభపురనాథా! 5 - 48

ఓ హస్తినాపుర నాథా (ఇభపురనాథా) -

విష్ణుపద సేవ చేయువారికి అన్నదమ్ములనూ, తండ్రులనూ చంపిన పాపములు చుట్టుకొనవు.

ఇద్దరు రాక్షసపుత్రులూ దానికి సాక్షి (విభీషణుడు - భ్రాతృవధ, ప్రహ్లాదుడు - పితృవధ) ఆ వ్యవహారం నీకు తెలుసు కదా.

శా. ఆ కంసారి ప్రశంస నీమది సుదీర్ణావిష్కృతిం దాల్ప బె
ల్లాకంపించి తొలంగుగాక, నిను డాయం నేర్చునే పాతకా
నీకంబుల్? రవి గప్పు చీకటుల నెందే గంటిమే? వింటిమే?
క్ష్మాకాంతాధిప! లోక సంగ్రహ మనీషం జేసి తీ ప్రశ్నమున్. 5 - 49

కంసారి = శ్రీకృష్ణుడు

ఉదీర్ణ + ఆవిష్కృతి = మిక్కిలి వెల్లడికాగా

పెల్లు + ఆకంపించి = ఎక్కువ వణకి

క్ష్మాకాంతాధిప = రాజరాజా

నీ మనస్సులో ఎల్లప్పుడూ ఆ కృష్ణ స్మరణము జరిగి వెల్లడియగుచుండగా పాపములు వణికి తొలగిపోవును. అవి నిన్ను చేరజాలవు (డాయన్నేర్చునే?). సూర్యుని కప్పు చీకటుల నెప్పుడైనా చూచితిమా? వింటిమా? లేదుకద. ఓ ధర్మజా! నిన్నుచూచి లోకులు నేర్వవలెనని ఇన్ని ప్రశ్నలు లేవదీసితిని.

అలం. దృష్టాంతము.

కం. అటులేనియు జెప్పెదనీ
పాటి పొటి తలపోతలెల్ల బోవనడువు మా
రట ముడుగు; నెమ్మనము సె
క్కటిగా నొనరించి గట్టిగా వినుమధిపా! 5 - 50

కాబట్టి ఇకనేను చెప్పుచున్నది వినుము. నీ కొంచెపుటాలోచనలను (పొటిపొటి తలపోతలు) పోగొట్టుకొనుము (పోనడువుము). కలత (ఆరటము) విడిచిపెట్టుము. మనస్సు చలింపనీయక నే చెప్పుచున్నట్టి మాట గట్టిగా (స్థిరముగా) వినుము.

సీ. తలపించు నేదేవుతనువునం దఖిలాండ
ములు పయోనిధి భంగ విలసనముల
నేదేవు మహిమకు నింతయు దంతి ప్ర
పదలగ్న తదితర పదసమాన
మేదేవు నిజమాయ నెవ్వాడు గడచన
నేరండు తనమేని నీడబోలె
నేదేవుడింతకు నింతయై యంతకు
నంతయై గురిలేక నతిశయిల్లు

తే. నా జగత్కర్త దుష్ట సంహరణబుద్ధి
విట్ఠలుండన ధరనుద్భవించె క్షేత్ర
పాలుండు బుండరీకుండు బలసికొలువ
నుండు తీర్థంబునకునేగు ముదయ కాంక్ష. 5 - 51

సనందనుడు ధర్మరాజుకు పౌండరీక క్షేత్రమునుగురించి తెలుపుతున్నాడు.

1. పయోనిధి భంగ విలసనముల = సముద్రములోని అలలవలె

ఏ దేవుని తనువునందు అన్ని బ్రహ్మాండములు సముద్రములోని అలలవోలె నొప్పారునో.....

2. ఏ దేవుని మహత్త్వములో ఈజగమంతయూ ఏనుగు పాదముద్రలో అణిగియుండు మిగిలిన చిన్నజంతువుల పాదముద్రలవలె అణగిపోవునో.

3. ఏ దేవుని యొక్క మాయను ఎవ్వడూ తననీడను తాను విడువలేనట్లు విడివడి మనలేడో....

4. ఏ దేవుడు చిన్నదానికంటె చిన్నగానూ (యింతకునింత) పెద్దదానికంటె పెద్దగానూ (అంతకు నంత) మేరలు లేక అతిశయిల్లునో (అణో రణీయాన్ మహతో మహీయాన్)

5. దుష్టులను శిక్షించు బుద్ధి గలిగిన ఆ మహనీయుడు విఠ్ఠలుడు అను పేర భూమిపై అవతరించినాడు. క్షేత్రపాలుడైన కాలభైరవుడూ, పుండరీకుడూ ఆయనను కొలుచుచుండు ఆ పౌండరీక క్షేత్రమునకు నీ అభ్యుదయార్థమై పొమ్ము.

అలం. ఉపమ, ఉదాత్తము.

కం. ఏగి మహానది వారిం
దోగి హరిం గొలువు నిఖిల దురితశ్రేణుల్
కాగిన యిను మామిషమని
మూగికొనిన మక్షికా సమూహంబులగున్ 5 - 52

నీవు పోయి (ఏగి) ఆపుణ్యనదియైన భైమి నీటిలో మునిగి (తోగి) విఠ్ఠలుని సేవింపుము. అపుడు నీ పాపములన్నియూ (నిఖిల దురిత శ్రేణుల్) కాలిన ఇనుమును మాంసమనుకొని (ఆమిషమని) దాని చుట్టూ మూగిన ఈగలు (మక్షికములు) నశించినట్లు నశించును.

అలం. నిదర్శనము.

తే. బ్రాహ్మణుని దల్లి దండ్రిని భ్రాత దాత
గురుజనంబుల హింసించు క్రూరుడైన

శీధు పానాభిరతుడు దుశ్శీలుడైన
బాండురంగాధిపతి గాంచి పరమునొందు 5 - 53

శీధు పాన + అభిరతుడు = మద్యపానమున ఆసక్తి కలవాడు (తాగుబోతు)

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. **నావిని ధౌమ్యాది మహీ**
దైవతములు దమ్ముగమియు దను గొలువగ శో
కావహమతి భవదగ్రజు
దీవనగొని చనియె నయ్యుధిష్ఠిరుడెలమిన్ 5 - 54

అని ధర్మజునికి సనందనుడు చెప్పినాడు. ఆ విషయము విని ధౌమ్యుడు మొదలగు బ్రాహ్మణులూ (మహీ దైవతములు) తన తమ్ములు (తమ్ముగములు = తమ్ముల గుంపు) తనను కొలుచుచుండగా విచారముతో కూడిన మనసుగల ధర్మరాజు ఓ నారదా! నీ అన్న (భవదగ్రజు - నారదుడు, సనక సనందన సనత్సుజాతాదులు బ్రహ్మమానస పుత్రులు అగుటచే అన్నదమ్ములు) యగు సనందనుని ఆశీసులు తీసుకొని ప్రీతితో వెళ్ళెను (ఎలమిన్ చనియె).

ఉ. **ఆ కుముదాప్తవంశవిభు డంత గనుంగొనియెన్ వసుంధరా**
నాకము నాకుపాకశుకనాసశుకాదిక సన్మునిస్తుత
శ్లోకము శోకకర్దమ విశోషణ లోకహిత ప్రభాసము
త్సేకము దాపవహ్నిజలశీకరసేకము బౌండరీకమున్ 5 - 55

కుముదాప్త వంశవిభుడు = చంద్రవంశపు రాజు = ధర్మరాజు

ఆ చంద్రవంశ ప్రభువైన ధర్మరాజు

భూలోక స్వర్గము (వసుంధరానాకము)

వాల్మీకి (నాకుపాక), శుకనాస, శుకుడు మొదలగు మునులచే స్తుతింపబడు కీర్తి కలిగినది

శోకము అను బురదను ఎండించు సూర్యకాంతిప్రభ యైనది

తాపాగ్ని నార్పు నీటి తుంపరలైనది

యగు పౌండరీక క్షేత్రమును కనుగొనెను.

లయగ్రాహి:

కంబువు నరాళ చికురంబులు గటీకృతక
రాంబురుహయుగ్మ మళికాంబకము నగ్న
త్వంబుబసిరొప్పువెదురుంబెరుగునుడ్డపొద
లుంబదములంబలు కుచుంబొదలుమువ్వ
ల్జంబుఫలజిద్రుచిభరంబు మకరాకృతిగ
రంబమరుగుండలము లుంబరగబంచా
బ్దంబులదలిర్చునిసువుం బతిభజించెద్రిజ
గంబులకురోహణనగంబగు నగణ్యున్ 5 - 56

కృష్ణ రూప వర్ణనము

ఆ ధర్మరాజు ....

శంఖము (కంబువు)

ఒంపుల్ తిరిగిన ముంగురులు (అరాళ చికురంబులు)

కటిపై యుంచిన కరపద్మముల జోడు (కటీకృత కరాంబురుహ యుగ్మకము)

నుదుటిపై కన్ను (అళికాంబకము)

దిగంబరత్వము (నగ్నత్వంబు)

పశువులను తోలు వెదురు కర్ర (పసిన్ రొప్పు వెదురు)

పెద్ద గచ్చకాయల సంచులు (పెరుగు నుడ్డపొడలు)

పాదములయందు సవ్వడిచేస్తూ ప్రకాసించు మువ్వలు (పదములం

బలుకుచుం బొౕదలు మువ్వల్)

నేరేడు పళ్ళ కాంతులను జయించు గొప్ప కాంతియు

మొసలి అకృతితో చక్కగా నమరు కుండలముల్ (మకరాకృతి కరం బమరు కుండలములు)

ఐదేండ్ల వయసుతో నొప్పు బాలకుని (పరగ పంచాబ్దంబుల దలిర్చు నిసువున్)

ముల్లోకములకు రత్నపర్వతమువలె నొప్పు గణింపశక్యముకాని వానిని (త్రిజగంబులకు రోహణనగంబగు నగణ్యున్)

భజించెను.

లయగ్రాహి లక్షణములు

నాలుగు పాదములు.

పాదమున “భజసనభజసనభయ” యను గణములు

యతి నియమము లేదు

2, 10, 18, 26 సాధనములలో ప్రాసము కూర్పవలెను.

కం. పుష్కరిణి దీర్థమాడియు
బుష్కరదళనయనుమూర్తి బూజించియు నా
విష్కృత శుభోన్నతియు నతి
నిష్కల్మష మతియునయ్యె నృపతి మునిపతీ! 5 –57

ఓ మునిపతి యైన నారదా!

ధర్మరాజు పుష్కరిణిలో స్నానము చేసెను.

తామరరేకులవంటి కన్నులు గల కృష్ణుని (పుష్కరదళ నయను) పూజించెను. గొప్ప శుభములను ఆవిష్కరించుకొనెను. ఆ ధర్మరాజు పాపములు పోగొట్టుకొనిన

బుద్ధి గలవాడయ్యెను.

కం. దానంబున బితృగురుసఖి
దానంబుననైన కీడు దలగి హరికృపా
దానంబునందె గురుపతి
దానం బునరుద్భవంబు దానం గలదే? 5 –58

ధర్మరాజు – దానము

పితృ గురు సఖ దానంబుననైన = తండ్రులను గురువులను స్నేహితులను చంపుటచే కలిగిన

హరికృపాదానంబు నందె = హరియొక్క దయను దానముగా గ్రహించెను.

దానన్ = దానివలన

కురుపతి యైన ధర్మజుడు అచట దానము చేసెను. దానివలన పితృ గురు సఖులను చంపిన కీడు తొలగినది. అతడి హరికృపను దానముగా గ్రహించెను. దానివలన మరుజన్మము అతనికి (దానికి – దానము చేసిన వానికి) కలదా? అనిన లేదని సమాధానము.

అలం. అనుప్రాసము, యమకము.

ఒకచిన్న విషయము. చివ్వరి "దానికి" అనుపదము మిగిలిన పద్యముతో సమన్వయించుచున్నదా? లేదా? (సమాధానము సమన్వయించుచున్నది మరియు లేదు. ఇది మీ ఊహలకు వదిలిపెట్టెదను).

తే. ఆ యతీంద్రుడు ఋత్విజుడయ్యె; వేది
యయ్యె శ్రీపుండరీక మహాస్థలంబు
పాప పశువుల విశసించి భక్తి చరువు
పాండురంగాగ్నిలో వ్రేల్చు పాండవునకు 5 – 59

ధర్మరాజు యజ్ఞము

ధర్మరాజు చేసిన పౌండరీకక్షేత్ర దర్శనమును రామకృష్ణుడీ పద్యములో యజ్ఞముగా నిరూపించుచున్నాడు.

సనందనుడు - ఋత్విజుడు

పౌండరీకక్షేత్రము - యజ్ఞవేది

పాపములు - బలిపశువులు

భక్తి - హవ్యము (చరువు)

పాండురంగడు - హెూమాగ్ని

యజమానుడు - పాండుకుమారుడు.

అలం. రూపకము.

చక్కని పద్యము

వ. ఇవ్విధంబున నవ్విధువంశ వతంసంబు కంసమర్దన సాక్షాత్కార దర్శనంబు నిజ దురిత కర్శనంబు నాపాదించుట గృతార్థుండై పౌండరీక వాస్తవ్యులగు పుండరీకాది విద్వత్పుండరీకంబుల నొండొండ గీర్తించుచుం బ్రవర్తించి కతిపయ దివస ప్రచారుండై యచ్చటనుండి నిజానుజ ద్విజ సనాథంబుగా గజపురంబునకుం జనుదెంచి సుఖంబుండె నట్లగుటంజేసి 5 - 60

ఈ విధముగా ఆచంద్రవంశశ్రేష్ఠుడు (అవ్విధు వంశ వతంసము) అగు ధర్మరాజు విట్ఠలుని దర్శనముచే తనపాపములను నశింపజేసుకుని అచటి విద్వాంసశ్రేష్ఠులను (విద్వత్పుండరీకంబులను - ఇచట పుండరీకములు శ్రేష్ఠవాచకము) కీర్తించుచు కొన్నిదినములు (కతిపయ దివసములు) ఉండి అచటినుండి సోదరులతోనూ బ్రాహ్మణులతోనూ హస్తినకు పోయి సుఖముగానుండెను.

కం. అదియె మహాఫలమని తన
హృదయంబున బౌండరీక మెవ్వడెరుగడా

మెదుక చను నిదియ ముక్తి
ప్రదమని పెరతీర్థమునకు బహునిగమనిధీ! 5 - 61

అనేక వేదములకు నిధివైన ఓ నారదా!

పౌండరీకము మహానిధియని హృదయమున నెరుగని మూర్ఖుడు (మెదుక) మాత్రమే ఇతరక్షేత్రములను ముక్తికొరకు ఆశ్రయించును.

కం. **వాలిన దప్పి వియజ్ఝర**
కూలంబున నుయ్యిద్రవ్వ కుమతి గలిగినన్
శ్రీలలనా విభుడుండని
నేలయు క్షేత్రమని యరుగునీచుడుగలుగున్ 5 - 62

వియత్ + ఝరము = గంగానది

కూలము = ఒడ్డు

అతిశయించిన దాహము కలిగినపుడు గంగానది ఒడ్డున నుయ్యిత్రవ్వుటకు ప్రయత్నించు మూర్ఖుని వంటివాడే ఆ లక్ష్మీపతి యుండని స్థలమును గొప్ప క్షేత్రమని నమ్మును సుమా.

చం. **మసనము నందునైన బురమార్గమునం బడియైన నింటనై**
న సకల గర్హితస్థలమునం బ్లవగేహము నందునైన నా
కసమున నీట నేలపయి గంకటి మీదను నైన మానవుం
దసువుల బాసి నిష్కలుషుడై హరి దానగు నమ్మహాస్థలిన్ 5 - 63

శ్మశానము నందు కానీ, నగర వీధిలోనైనా, ఇంట్లోనైనా, అందరిచే నిరసింపబడు స్థలములోనైనా, అంత్యజుని యింటనైనా (ప్లవగేహమునైన),ఆకాశం నీరు నేలలపై నైనా, మంచముమీదనైనా ఇలా ఎక్కడైనా సరే మానవుడు ఆ క్షేత్రమున ప్రాణములు విడిచినచో తాను సాక్షాత్తు విష్ణువైపోవును. అనగా విష్ణు సారూప్యముక్తి నొందును.

కం. విను పతితుడైన గానీ
చని తత్క్షేత్రంబునందు జానోచి పున
ర్జననంబు గనడు గావున
జనులకు నా స్థలమునందుజను దను వూద్వన్ 5 - 64

జానోచి = చావునకు నోచిన

విను నారదా! ఎంత పాపాత్ముడైనా ఆ క్షేత్రమున మరణమునకు నోచుకొన్నచో వానికిక పునర్జన్మము కలుగదు. అందుచే జనులకు అచట మరణించుటకు (అంత్యకాలమునకు అనుట) పోవుట ఉత్తమము.

ఉ. అద్రిభృదుత్తరాశ శతహస్తమితావని నున్నవాడు బో
ధిద్రుమ మూర్తియై నృహరి తీర్థనివాసుల గాచు పూన్కి నో
భద్రవిచార! యాభువనభర్తకు నుత్తర భాగమూది య
క్షుద్ర సుఖోన్నతిన్ వెలయు గుండలతీర్థము తీర్థరాజమై 5 - 65

అద్రిభృత్ + ఉత్తర + ఆశ = కొండనుదాల్చిన కృష్ణునికి ఉత్తర దిక్కున

బోధిద్రుమమూర్తి = బోధివృక్షరూపమున

ఊది = అంటి

అక్షుద్ర = చిన్నదికాని పెద్దదైన

ఆ గోవర్ధనధారి యగు కృష్ణునకు ఉత్తర దిక్కున ఒక నూరు జానల స్థలములో (శత హస్త మిత + అవని) తీర్థవాసులను కాచు పూనికతో రావిచెట్టు రూపములో ఆనృసింహుడు వెలసినాడు.

ఓ శుభప్రదుడవైన నారదా (భద్రవిచార) ఆ నృసింహునికి ఉత్తరభాగమున నంటి గొప్పదైన మేలి సుఖములతో కుండలతీర్థము తీర్థరాజమై వెలసినది.

కం. విందు తన తొడుగు మణిమయ
కుండలయుగ మచట దాచె గొండగొడుగుగా

నుండునతడనగ దద్గుణ
కుండల పరిపూర్ణకర్ణ కుహరుడనగుచున్ 5 - 66

కొండ గొడుగుగా నుండు కృష్ణుడు తాను ధరించు (తన తొడుగు) మణికుండలములను అచట (కుండలతీర్థమున) దాచినాడనుటను ఆవిష్ణుగుణములు అను కుండలములచే నిండిన చెవులుగలవాడనగుచు నేను (చెప్పుచున్న శివుడు) వినుచుందును.

సీ. ఆ కుండలాఖ్య తీర్థాంబుధారల నాడి
నరకేసరి భజించు నరుడు రాజ
సూయ ఫలంబొందుజూవె యావేలుపు
టేలిక చుట్టిరా నేను చేతు
ల వెడల్పు నేల వాలాయంబుగా గస
వూడ్చి యల్కి భజించుచున్న జనుల
చేత బూజలుగొను పూతనాభూత నా
రీహర్త బహుజనశ్రేణులందు

తే. వారు ముక్తులు ధర జీవవంతులయ్యు
వారి పితరులు తృప్తులై వరలువారు
వారు చరియించుచున్న యుర్వరయ తెల్ల
దీవి వారల పలుకులు దేవకథలు. 5 - 67

ఆ కుండలతీర్థము జలములలో స్నానము చేసి అచట నున్న నృసింహుని భజించు నరునకు రాజసూయ యాగము చేసిన ఫలితము పొందుతాడు సుమా.

ఆ వేలుపురాజైన నృసింహుని చుట్టూ ఐదు చేతుల వెడల్పు భూమిని కసవూడ్చి కడిగి సేవించు జనుల పూజలు ఆ పూతన అనురాక్షస స్త్రీని చంపిన శ్రీకృష్ణుడు స్వయముగా గ్రహించును.

అట్టి వారు జీవన్ముక్తులు. వారి పితృదేవతలు తృప్తి చెందుదురు. వారు

నడచు భూమియే శ్వేతద్వీపము. వారి పలుకులే దేవతాస్తుతులు.

తే. ఆనృకేసరి భజియింతు రమరకన్య
లెన్న బెక్కండ్రు హారతులిచ్చి యిచ్చి
వారి గొల్వక గర్వించువారు క్షేత్ర
మండలమున సుఖస్థితి నుండలేరు 5 - 68

తాత్పర్యము సుగమము.

ఉ. ఆ నరసింహు మ్రోల మృతులై కులకోటి సమన్వితంబుగా
మానవు లూర్ధ్వలోక సుఖమగ్నత జొక్కుదు రెల్ల కాలమున్
దానికి కప్పయైన ప్రయుత ప్రియపుత్రుడె సాక్షి యచ్చటన్
గాని తెరంగులన్ మెలగు కష్టమతుల్ నిరయైక సంగతుల్ 5 - 69

ఆ నృసింహుని సమీపమున తనువు చాలించినవారు అనేక తరములావారితో కూడి (కులకోటి) పైలోకములలో ఎల్లకాలము సుఖములను పొందెదరు.

దానికి కప్పయైన ప్రయుతముని పుత్రుడే ఉదాహరణ.

అచట చెడ్డదారులు పట్టిన దుర్బుద్ధులు నరకమును పొందుదురు.

ఉ. పంకజపత్రనేత్రునకు పశ్చిమదిక్కున నుండు నానమ
త్పంకరుహాసనాద్యమరపాల మలోలము పద్మతీర్థ మో
పంకవిదూర! కేలగల పద్మము నచ్చట దాచినాడు చ
క్రాంకుడు మున్ ద్రిదంష్ట్రమనుజాశన నాశన హేతుకంబు గాన్ 5–70

పంకజ పత్రనేత్రుడు = తామరరేకుల వంటి కన్నులు కలిగిన కృష్ణుడు.

ఆనమత్ + పంకరుహ + ఆసన + ఆది + అమర పాలము = నమ్రములగు బ్రహ్మాది దేవతలు.

మనుజ + అశనుడు = మానవులే ఆహారముగా గల వాడు = రాక్షసుడు.

ఆ కృష్ణునకు పశ్చిమ దిక్కున నమ్రులై బ్రహ్మాది దేవతలు స్థిరముగా (అలోలము = చలనము లేక) సేవించుచుందురు. ఓ పాపవిదూరుడవైన నారదా! తన చేతిలోని పద్మమును త్రిదంష్ట్రుడు అను రాక్షసుని చావునకు హేతువగునట్లు నారాయణుడు అచట పద్మ తీర్థములో దాచినాడు.

కం. **ఆ తీర్థ తనువునకు ల**
క్ష్మీతరుణీ వల్లభుండు జీవము వృజనో
పేతుడు ననవధి సవనో
ద్ఘాత ఫలంబందు నందు బొందివిడిచినన్ 5 -71

ఆ తీర్థమే ఆ దేవునితనువు. దానికి ఆ లక్ష్మీపతియే ప్రాణమునై యున్నాడు.

పాపములతో కూడినవాడు (వృజినోపేతుడు) ఎవడైనా అచట శరీరము విడిచిపెట్టినచో (బొంది విడిచినన్) అంతులేని (అనవధి) యాగములు చేసిన ఫలము (సవన + ఉద్ఘాత ఫలము) పొందును.

ఉ. **పాప దురాపరూపమగు పద్మసమాహ్వాయ తీర్థమౌళినీ**
రే పురుషుండు గ్రోలు నొకయించుక యెన్నడు నేని వానికిన్
బాపము లభ్రపుష్పములు బంధనముల్ శశశాబ శృంగముల్
తాప వికారముల్ మరుజలంబులు పుట్టువు లశ్మతైలముల్ 5 - 72

దురాప = పొందరానిది

సమాహ్వాయము = నామధేయము, పేరు

అభ్రపుష్పములు = గగనకుసుమములు

శశశాబశృంగముల్ = కుందేటిపిల్లకొమ్ములు

మరుజలంబులు = మరుభూమిలోని నీళ్ళు

అశ్మతైలముల్ = రాతి లోని నూనెలు.

పాపాత్ములచే పొందరాని రూపముపొందుచున్న ఆ పద్మతీర్థములోని నీరు

ఏ పురుషుడు కొంచెం ఎప్పుడైనా తాగినచో .....

ఇక్కడ తనలో మునిగినవారి పాపములన్నియూ తానుగ్రహించును కనుక అది పాపపంకిలమగుచున్నదని అనుటకు పాపాత్ములచే అది పొందరాని రూపము పొందుచున్నదని చెప్పబడినది.దాని నీరు సేవించిన వారికి.....

ఇచట చెప్పిన విశేషణములు అన్నియు అసాధ్యమైనవి. లోకములో లభించనివి. చూడండి....

పాపములు గగనకుసుమములు ... అనగా వానికి పాపములు అంటవు.

బంధనముల్ శశశాబశృంగములు.... కుందేటిపిల్లలకు కొమ్ములుండవు కావున వాడు ఎట్టి సంసారబంధములలోనూ తగులుకొనడు.

తాపములు వికారములు వానికి మరుజలంబులు. అనగా వానికి ఆ అవగుణములు అబ్బవు అనుట.

పునర్జన్మములు (పుట్టువులు) రాతిలోని నూనెలు (అశ్మతైలములు). అనగా వానికి పునర్జన్మము ఉండదు.

అలం. నిదర్శన

నిదర్శనాలంకారము

ఉపమాన ఉపమేయములకు అన్వయము కూడని ధర్మమునకు సారూప్యము ప్రతిపాదింపబడిన అది నిదర్శనాలంకారమగును.

ఇచట పాపములభ్రపుష్పములు అన్నాడు. పాపములు ఉపమేయము. అభ్రపుష్పములు ఉపమానము. వీటికి సారూప్యము కుదరదు. ఎందుచేత? గగనకుసుమములు ఉండవు కనుక. అట్లే వివిధ విషయములకు ఇట్టి ఉపమానములే యిచ్చి (శశశాబశృంగములు, మరుజలములు, అశ్మతైలములు) వీటికి సాదృశము నేర్పరుపబడినది. కనుక ఇది నిదర్శనాలంకారము.

కం. ఒకడు సుశర్మాఖుడు ఘా
తుకుడు గలడు; కల్లుద్రాగు; దునుము ధరామ
ర్త్యకులుల; నర దలచుం గురు
నకు, గనకము దొంగిలుం దినమునజపుత్రా 5 - 73

ఓ అజునకు పుత్రుడవైన నారదా!

సుశర్మ అను క్రూరుడు (ఘాతుకుడు) ఒకడుండెడివాడు. వాడు కల్లు త్రావును. వాడు బ్రాహ్మణులను (ధర + అమర్త్యకులులు) చంపును. గురువులకు ద్రోహము (అర) తలపెట్టును. పసిడి దొంగతనము చేయును. ఇవి అతని నిత్యకృత్యములు.

పేరు మాత్రము సుశర్మ నేతిబీరవలె.

కం. ఆ వృషలీపతి యావ
జ్జీవంబుగ నంతనంత జేసిన నానాం
హోవిసరంబులు పటమున
గోవలు వడ వ్రాసి చిత్రగుప్తుడు దాచెన్ 5 - 74

వృషలీపతి = శూద్ర స్త్రీ యొక్క భర్త.

నానా + ఆంహత్ + విసరంబులు (?)

పెక్కువిధములైన చెడు చైదములు

ఆ శూద్రస్త్రీభర్త యైన సుశర్మ జీవితమున అప్పుడపుడు చేసిన పెక్కు పాపములు చిత్రగుప్తుడు ఒక గుడ్డపటముపై కోవాలవంటి దస్తూరీతో వ్రాసి దాచినాడు.

కోవలు వడ... చక్కని ప్రయోగము. కోవ యనగా ముత్యము అని అర్థము. వాని వ్రాత ముత్యాలులవలె యుండుననుట సామాన్యము. మా గోదావరి జిల్లాల వారు మరియొక అడుగు ముందుకు వేసి "వాడి వ్రాత ముత్యాలకోవా

వలెయుండును” అనడం సర్వ సామాన్యము.

శా. ఆనీచుండొకనాడు వాడిమి చతుర్వ్యా ధాన్వితుండై పెనుం
గానం దెర్వులు గట్టియేగు ప్రజలం గట్టిండియైదోచి నీ
రానన్ రోయుచు నుండె దప్పిగొని మధ్యాహ్నాతపాపాతజ
గ్లానిం దత్సమయార్తకాసరము బోలంజాలు నల్దిక్కులన్ 5 - 75

చతుః + వ్యాధ + అన్వితుండు + ఐ = నలుగురు వేటకాండ్రతో కలిసినవాడై

పెనుంగానన్ = పెద్ద అడవిలో

తెర్వులు = దారులు

కట్టిండై = క్రూరుడై

రోయుచు = వెతుకుచు

మధ్యాహ్న + ఆతప + ఆపాతజ = మధ్యాహ్న సమయమున వేడి కిరణములు పడుటచేత

కాసరము = దున్నపోతు.

ఆ నీచుడు ఒకనాడు మరి నలుగురు వేటగాండ్రతో కూడి ఆ అడవిలో దారులు కాసి బాటసారులను నిర్దయుడై దోచుకొనినాడు. వాడు మధ్యాహ్నపు టెండవలన బడలి ఆసమయమున దప్పిగొన్న దున్నపోతువలె నలుదిక్కుల నీటికొరకు వెదకుచుండెను.

ఆ.వె. అంత పద్మతీర్థ మట వాడు గని యందు
జెమట వాయ మునిగి విమలవారి
గ్రోలి రావి మొదల గూర్చుండి యొకయింత
నిలిచి యింటికరిగె వలయు రీతి 5 - 76

అంతట వాడు పద్మతీర్థమును చూచెను. దానిలో చెమట పోగొట్టుకొనుటకు మునిగినాడు. దానిలోని నిర్మలమైన నీరు త్రాగినాడు. పైకి వచ్చి ఆ గట్టునగల

రావిచెట్టు మొదట్లో కూర్చున్నాడు. కొంచెం సేపటికి నిలబడి ఇంటికి పోయినాడు.

కం. ఆ విషము మేననూని త
దావిర్భవ దఘచయంబు నరుగగరాచెన్
బోవగ నల సంక్రాంతమ
హావిషధర విషము కలిలయము జేయు క్రియన్ 5 -77

విషమునకు నీరు అను అర్థమున్నదికదా. దానిపై శ్లేష.

ఆ నీరు (విషము) శరీరముపై నిలిచి ఆ మేనినుండి పుట్టిన పాపచయమును (తదావిర్భదఘచయంబు) తొలగించివేసెను.

నలునియందు ప్రవేశించిన కర్కోటక విషము నలుని యందు కలిని నశింపజేసినట్లుగా ఈ జలము వాని పాపములు తొలగించినది.

అలం. ఉపమ.

ఆ.వె. అంత గొంతకాల మరుగంగ మృత్యుగో
చరత నున్న యా సుశర్మకడకు
లిఖిత తత్కృతాఘ లిపియైన పటము దె
ప్పించి చిత్రగుప్తు డెంచిచూచి 5 - 78

కొంతకాలం గడిచింది. వానికి మరణమాసన్నమయినది. చిత్రగుప్తుడు వచ్చాడు. వీడు చేసిన పాపాల చిట్టా (తాను పటమునందు వ్రాసినది) తెప్పించి చూచాడు. ఈ పటమేమిటి? వీడు చేసిన పాపాలు చాలా ఉంటే వాటిని వర్గీకరించి “పట్టిక (టేబుల్)” వేసి మరీ రాసినాడన్నమాట చిత్రగుప్తుడు పాపం.

కం. దురిత శతకోటులం ద
క్షరమొకటియు గానలేక కంపవికృతి భం
గుర తాయుతుడై జముకడ
కరిగి తగంబలుకు నతడు ప్రాంజలి యగుచున్ 5 - 79

వందలకోట్ల పాపములలో (దురిత శతకోటి)

చితగుప్తునికి పట్టిక కాదుకదా... ఒక అక్షరమైనా కనబడలేదు. ఒంటిలో వణుకు పుట్టిందతనికి (కంప వికృతి భంగురతాయుతుడై). వెంటనే పై అధికారి యైన యమునిదగ్గరకు వెళ్ళాడు. వంగి నమస్కారం చేసి నిలబడ్డాడు.

పాపం చిత్రగుప్తుని అవస్థ దయనీయం. నువ్వు చిట్టా సరిగ్గా వ్రాయలేదంటాడేమో యముడు? వ్రాస్తే ఎలా పోయాయంటే తనవద్ద సమాధానం లేదాయె. Dereliction of duty / commission and omission / connivance with other party అంటే ఏమి గతి?

ఉ. దక్కగ వ్రాసితిన్ మును పటమ్మునయందు సుశర్మ పాపముల్
లెక్క యెరుంగరాదు లవలేశము, వానికి నట్టి వ్రాతయం
దక్కజమిప్పు డొక్కటియు నక్షరరూపము లేదు దేవ! నే
దక్కడితంబు గట్టి యిడినట్టుల యున్నది కప్పుదేరుచున్ 5 - 80

ఓ దేవా! సుశర్మ పాపములను పటమువేసి స్థిరముగా (దక్కగ – ఆధునిక భాషలో అయితే "పక్కాగా") వ్రాసినాను. అవి లెక్కపెట్టడానికి వీలులేనన్ని ఉన్నాయి (లెక్క యెరుంగరాదు లవలేశము) అలా వ్రాసిన వాటిలో (అట్టి వ్రాత యందు) ఇప్పుడు ఆశర్యముగా (అక్కజ మిప్పుడు) ఒక్క అక్షరము కూడా లేదు. నేను ఖాళీ గుడ్డ (ఆ + కడితము... కడితము అంటే అక్కౌంటు రాసే కవిలకట్ట. అది వ్రాసేకా చుట్టి కట్టిపెడతారట) కట్టి పెట్టినట్టులున్నది. కొత్తదా అన్నట్టు ఉన్నది (కప్పుదేరుచున్).

ఆ.వె. హత లతాంతమైన యారామమునుబోలె
విగత తారమైన విన్నుబోలె
గళిత వర్ణమైన కడితంబు దీనికి
మీరె దెలియవలయు కారణంబు 5 - 81

లతాంతము = పువ్వు

విన్ను = ఆకాశము

గళిత వర్ణము = జారిన అక్షరము

ఆ చిట్టా పుస్తకము

1. పూలు నశించిన తోటలాగా

2. తారలు లేని ఆకాశం లాగా

అక్షరాలు నశించిన గుడ్డకాగితము ఉన్నది.

దీనికి కారణం మీరే కనిపెట్టవలయును అన్నాడు చిత్రగుప్తుడు.

కం. అనిపల్కు నమ్మహామతి
గని జముడిట్లనియె "నీదు కవిలయ" నీవ్రా
సిన లిపి యున్నదొ లేదో
కనుగొను మీసారి లెస్సగా గణకవరా! 5 - 82

అపుడు యముడిలా అన్నాడు. ఓ గణకవరా! (ఓ గణించుటయందు శ్రేష్ఠుడా)

అది నీ చిట్టాయే (నీదు కవిలయ) నేవు వ్రాసిన వ్రాతే. అది ఉన్నదో లేదో ఒకసారి సరిగ్గా చూడు అన్నాడు.

దీనిలోని రెండు పదాలు గమనించదగ్గవి. మహామతి (Intelligent) గణకవరా (Excellent mathematician). తాను వ్రాసిన వ్రాత కనబడుట లేదనిన చిత్రగుప్తునిపై ఈ పదములలో చిన్ని వ్యంగ్యము కనిపించుచున్నది.

ఆ.వె. అనుడు నట్లకాక యని చిత్రగుప్తుండు
దండధరుని యాజ్ఞ వెండినేగి
పటము ప్రతి పుటంబు బరికించి యందునీ
క్షించె చక్రపాణి చేతివ్రాత! 5- 83

సరేనని మరల పోయి చిత్రగుప్తుడు చిట్టా అంతా పేజీ పేజీ తిరిగి చూచాడు. దానిలో ఒకచోట విష్ణునిచేతివ్రాత కనిపించించిందతనికి.

ఈతడు పద్మతీర్థమునకేగి యొకానొకనాడు తత్పయో
ధౌత నిజాంగుడై చనుకతంబున విప్ర వధాధి పాతక
వ్రాతము దొంటి పుట్టువుల బ్రాప్తములైన యఘంబులున్ మరు
ద్ధూత ఘనాఘనావలులతో సరియై సరిపోయెనన్నియున్ 5 - 84.

తత్ + పయోధౌత నిజాంగుడు = ఆ నీటిచే కడుగబడిన శరీరము కలవాడు

అఘములు = పాపములు

మరుత్ + ధూత ఘనాఘనావలులు = గాలిచే ఎగురగొట్టబడిన మేఘములు

ఆ కవిల కట్టలో విష్ణువు ఇట్లు వ్రాసెను.

ఇతడు పద్మతీర్థమునకు ఒకానొకనాడు పోయి స్నానముచేయుటచే బ్రహ్మహత్యాది (విప్రవధాది) పాపముల సమూహములూ, పూర్వజన్మలలో ఒనరించిన పాపములూ గాలితో ఎగురగొట్టబడిన మేఘపంక్తులకు సమానమై పూర్తిగా నశించెను

అలం. ఉపమ

కం. **అను నర్థంబులు గల లిపి**
గనిజని జముబల్కునతడు "గానబడదునే
మును వ్రాసినయది; యన్యము
కనుపట్టెడు యల్లిఖితమొకాని వినదగున్ 5 - 85

అది చూచి చిత్రగుప్తుడు తిరిగి యమునుకడకు వచ్చి ఇలా చెప్పాడు. ..

నేను ఇదివరకు వ్రాసినది చిట్టాలో లేదు. దానిబదులు ఎవరువ్రాసినదో కానీ వేరే వ్రాత కనబడుచున్నది. మీకు వినిపిస్తాను వినండి అన్నాడు.

విశేషం

ఆ వ్రాత విష్ణువుదని చిత్రగుప్తుడు పోల్చినాడో లేదో మనకు పై పద్యములలో స్పష్టముగా లేదు. ఎవరు వ్రాసేరో తెలియదన్నాడు. ఆ విషయం పై అధికారియైన యముని పరిధిలోనిదనీ, అది యముడు నిర్ధారిస్తేనేమంచిదనీ అనుకుని అలా చేసేనా?

ఉ. ఈతడు పద్మతీర్థమునకేగి యొకానొకనాడు తత్పయో
ధౌత నిజాంగుడై చనుకతంబున విప్ర వధాధి పాతక
వ్రాతము దొంటి పుట్టువుల బ్రాప్తములైన యఘంబులున్ మరు
ద్ధూత ఘనాఘనావలులతో సరియై సరిపోయెనన్నియున్ 5 - 86

ఈ పద్యము మరల యధాతథముగా వ్రాయబడినది. పద్యమునకు వివరణ పైన చూడండి.

తాను ఇదివరకు చూచిన వ్రాతను మరల యధాతథముగ యమునికడ చిత్రగుప్తుడు చదివెనని చెప్పుటకు మరల అదే పద్యము తిరిగి వ్రాసినాడు రామకృష్ణుడు. ఇది కథాకథన శిల్పమునకు సంబంధించిన అంశము.

పెద్దలు పిల్లలను పరీక్షించునపుడు పిల్లలు తాము చదివినది తుచ తప్పక చదివివినిపించునట్లు చిత్రగుప్తుడు ప్రభువు కడ ప్రవర్తించెను.

సీ. అని యొప్పు కౌతుక జనకాక్షర శ్రేణి
వీక్షించి వచ్చితి విద్వదింద్ర
యిది మీరలెరిగింపు దేనాట సకృదవ
గాహనంబున మహా కలుషరాశి
వలన బూరుషు జేరదలగు పుణ్యపు తీర్థ
యెన్నండు గనవిన నీమదుప్త
లిపిపంక్తి నేకవారపయో విమజ్జన
మాత్రచే నణచిన మహిమగలుగు

తే. దివ తీర్థంపు వైభవ మవ్యయ ప్ర
సాద మేదుర మానసౌజ్జ్వల్య కల్య
వచన రచనల వివరింప వలయు నప్ర
పన్న దైత్యలతాదాత్ర! భానుపుత్ర! 5 - 87

ఓ విద్వాంసులలో శ్రేష్ఠుడా! (విద్వత్ + ఇంద్ర)

శరణుపొందని రాక్షసులను తీగలకు కొడవలి వంటివాడా! (అప్రపన్న దైత్య లతాదాత్ర! ..... లతాలవిత్ర అని వాడుట సామాన్యము. ఇక్కడ కొడవలికి దాత్రశబ్దము వాడబడినది. ఇట్టి క్రొత్త సమాసములు చేయుట రామకృష్ణునికి సరదా)

సూర్యపుత్రుడవైన యమధర్మరాజా!

ఆ వేడుక కలిగించిన అక్షరములను పరిశీలించి వచ్చితిని. ఇప్పటి వరకూ ఒక్కసారి మునుగుట వలన (సకృదవగాహనంబున) మానవుని జేరదగు మహాపాపముల రాశిని ఒక పుణ్యతీర్థము తొలగించడము చూచితిమా?

నేను వ్రాసిన వ్రాత లోక నిమజ్జనముచే (ఏకవార నిమజ్జనముచే) చెరిపివేయుట (అణచిన మహిమ) గలుగు ఈ దివ్యతీర్థము యొక్క గొప్పదనము అతిశయించిన (మేదుర) తరగని (అవ్యయ) మానసప్రకాశమను నేర్పు (మానస + ఉజ్వల్య కల్య) మాటలపొందిక (వచనరచన) కలిగిన మీరే వివరింపవలయును అని చిత్రగుప్తుడు యముని ప్రార్థన చేసినాడు.

వ. అనిన నప్పద్మమిత్రపుత్రుండు చిత్రగుప్తున కిట్లనియె. 5 - 88

పద్మమిత్ర పుత్రుండు = సూర్యపుత్రుడైన యముడు.

శా. ప్రాశస్త్యంబు వహించు దండక మహారణ్యంబు పుణ్యార్థి పం
చాశత్కోటి విశాలభూమి ఖలదుష్ప్రాపప్రభావోదయ
శ్రీశుద్ధుల్ గను; దాన గౌతమి గుణోత్సేకంబుకల్మిన్ హృషీ
కేశావాసము పౌండరీకనిలయం బీరెంటి గెల్చుం దుదిన్ 5 - 89.

యముడు పద్మతీర్థ వైభవము చిత్రగుప్తునికి చెబుతున్నాడు.

పంచాశత్ = ఏబది

ఏబది కోట్ల జనులు నివశించు విశాలమైన ప్రదేశము దండకారణ్యము. అది పాపులకు పొందరానిది (ఖల దుష్ప్రాపము) అది పరిశుద్ధమై ప్రభావము చూపునది (ప్రభావోదయశ్రీ శుద్ధుల్ గను)

ఆ దండకారణ్యమున గౌతమీ నది గుణసంపాదన కలిగినది (గుణోత్సేకంబు)

ఇక అక్కడ విష్ణువు నివసించు (హేషీకేశావాసము) పౌండరీక నిలయము భాగ్యమున (కల్మిన్) ఈరెంటినీ (దండకారణ్యము, గౌతమి) తుదకు మించిపోవును.

సీ. అర్కుండు వెలుగుట యనిలుండు వీచుట
యింద్రుండు వర్షించుటిలజలముల
మునుగక తిరమౌటయు నెసంగునే విష్ణు
నాజ్ఞప్తిచే నెవ్వ దఖిల జగము
బ్రహ్మయై సృజియించు బద్మాక్షుడై ప్రోచు
మదనారియై త్రుంచు మత్ర్పభృతుల
లోకపాలకుల నే లోకేశు కరుణా క
టాక్షంబె యధికృతి యందు నిలుపు

తే. నా విభుండెందు నుండు మర్త్యమున బుట్టి
భూతకోటి ననుగ్రహంబున బెనుచుచు
నెందు గ్రుంకి సుశర్మయు జెందె ముక్తి
దాని కెనవచ్చు తీర్థమీ ధరణి గలదె? 5 – 90

సూర్యుడు వెలగడం, వాయువు వీచడం, ఇంద్రుడు వర్షములు కురిపించడం, భూమి నీటిలో మునిగిపోకుండా స్థిరంగా ఉండడం

అనేవి యే విష్ణువు యొక్క ఆజ్ఞతో జరుగుతున్నవో.......

ఏ విష్ణువు బ్రహ్మయై లోకములు సృజించునో, పద్మాక్షుడై ప్రోచునో, శివుడై లయము చేయునో ....

ఏ లోకేశుని కరుణ మముబోంట్లను (ఇచట చెప్పుచున్న యమాదులను) లోకపాలక అధికారము నందు నిలుపునో......

ఆ మహేశుడు భూతకోటి ననుగ్రహించుటకు భూలోకమున నెచట అవతరించెనో ......

దేనిలో మునిగి సుశర్మ ముక్తి పొందినాడో....

ఆ పద్మతీర్థమునకు ఈడైన తీర్థము ఎచటనైన నున్నదా? లేదనుట.

అలం. ఉదాత్తము.

వ. అని పద్మతీర్థంబు తీర్థచరణ విహరణ చరితార్థంబగు, దాని నానా గుణంబులు నగణిత ప్రభావంబులని కొనియాడి 5 - 91

తీర్థచరణుడు = నది పాదములందు కలవాడు = విష్ణువు.

ఆపద్మతీర్థము విష్ణువు సంచరించుటచే చరితార్థమైనది.

కం. **పెనుగృప సుశర్మ గనుగొని**
తనువు నిమిరి యాదరించిదండధరుడుచం
ద్రునిలీల జల్లనగు చం
దనభూషణ వసన మాల్యతర్పితు జేసెన్ 5 - 92

దండధరుడు = యముడు

యముడు దయతో సుశర్మను చూచి తనువు నిమిరి ఆదరించాడు. గంధ భూషణ మాల్యములిచ్చి నాడు.

కం. **ఈగతి గృతాంతు కృపగని**
సాగి చనియెనతడు గగనచరయానమునన్
నాగనరయక్షసుర పు
న్నాగానీకములు గొలువ నాకంబునకున్ 5 - 93

కృతాంతుడు = యముడు

గగనచరయానము = విమానము

తాత్పర్యము సుగమము.

మ. **అమరాధీశుడు గౌరవంబెసగ దన్నర్థాసనాసీను జే**
య మరుద్భోగములెల్ల గాంచి ధరయందగ్రాన్వయోద్భూతుడై
కమలావల్లభు బౌండరీకపతి సాక్షాద్బ్రహ్మముం గొల్చి ని
త్యము దన్మందిరరాడలంకృతియె చేయంజాలె నేలెన్ ధృతిన్ 5 - 94

అమరాధీశుడు = ఇంద్రుడు

అగ్ర + అన్వయ + ఉద్భూతుడై = బ్రాహ్మణుడై పుట్టి

మందిరరాట్ + అలంకృతి = మందిరరాజమును అలంకరించు

అలా స్వర్గానికేగిన సుశర్మకు ఇంద్రుడు అర్థాసనమిచ్చినాడు. అచట వాడు దేవతా భోగములనుభవించి తిరిగి భూలోకమున బ్రాహ్మణుడై జనించినాడు. భూమిపై పౌండరీకపతి యైన సాక్షాత్తు బ్రహ్మమైన విష్ణువును కొలిచి నిత్యమూ ఆ దైవమందిరరాజమును అలంకరించు భాగ్యము పొందినాడు

శా. **ఆపంచత్వము గాగనిట్లు హరిగేహక్షోణి సమ్మార్జనం**
బాపాదింప ఘటిల్లు పుణ్యమున జంద్రావాసముం జొచ్చి హ
ర్షాపూర్ణస్థితి బెక్కుభోగముల బెక్కబ్దావళుల్ గాంచి ధా
త్రీపాలోత్తముడై సుకీర్తి యన నుర్విం బెంపునం బుట్టుచున్ 5 - 95

ఆపంచత్వము = మరణించు వరకూ

సమ్మార్జనము = ఊడ్చుట

చంద్రావాసము = చంద్రలోకము

ఆ తరువాత ఆమరణాంతమూ విష్ణుదేవాలయభూమి నూడ్చి, ఆ పుణ్యము వలన చంద్రలోకమునకేగెను. అచట పెక్కేండ్లు పెక్కు భోగములు అనుభవించి సుకీర్తి అను రాజుగా భూమిపై జన్మించెను.

కం. అతడధిక భక్తితో నా
యత కీర్తి స్ఫూర్తి వర్తియై వెలసి జగ
త్పతి నుచిత పూజనంబుల
ప్రతి ఘస్రము దెలచు భక్తిపరతంత్రుండై 5 - 96

ప్రతి ఘస్రము = ప్రతి దినము

తెలచున్ = సేవించును.

అతడు గొప్పకీర్తితో ప్రకాశించుచూ భక్తితో ఆ జగన్నాయకుని ఉచితమైన పూజలతో భక్తితో సేవించెను.

ఆ.వె. అతడు సన్యసించె నఖిలభోగంబులు
నిండు వయసు నాడ యుండి యుండి
నందనందనాంఘ్రి నాళీకసేవోప
యోగరాగభోగ మొకటి దక్క 5 - 97

అంఘ్రినాళీకములు = పాదపద్మములు

ఆ సుకీర్తి సకలభోగములు అనుభవించి నిండు వయసున సన్యసించెను. నందనందనుని పాదపద్మముల సేవ మాత్రము విడనాడలేదు

సీ. నిలువున నొలిపించె విలువంగడమునెల్ల
శరముల యాయంబు బొరయుటుడిపె
దగశబ్దమాత్ర పాత్రముజేసె గుణలత

ద్రాకుల గట్టించె మౌలబలము
గంచుకివశము గావించె సేనానాథు
గమరించె సహచరు గటికి యెండ
బ్రతిపక్షభావ సంగతుడని హితుజూచె
వరకేతనము కీర్తిభరము దులిపె

తే. ధర్మ నిర్మల బుద్ధి సుశర్మ గదిసి
గెలువగా లేక చని కోపగించి మదను
దురక తనవారలతనికి నోడుమనిరె?
పతికి గీడౌట బంట్ల పాపంబు గాదె! 5 – 98

ఆ సుకీర్తి విరాగి. అతడు మన్మథుని దరిచేరనీయలేదు. మన్మథుని పరివారమును పరిపరి విధముల శిక్షించెను. ఈ విషయాలు ఎంత అందంగా చెప్పాడో చూడండి ఈ పద్యంలో

1. మన్మథుని విల్లు చెరకుగడకదా. ఆ చెరకుగడలను ఆ సుకీర్తి నిలువునా ఒలిపించెనట!. రాచరికములో చర్మము ఒలిపించడం ఒక శిక్ష. చెరుకులను ఒలిపించడం సామాన్యం. ఇక్కడ ఇంకొక విశేషముంది.ఒక చెరకు గడ మన్మథుని ఆయుధం అయితే దాని వంశానికి (వంగడమెల్ల) అంతటికీ శిక్ష పడినది. ఇదికూడా రాచరికములో సామాన్యమైన విషయమే.

2. మన్మథుని శరములు పువ్వులు. ఈ పువ్వులను కోసెస్తారు. దానితో వాటి ఆయుష్షులు చెల్లు. ఈ సుకీర్తి పూజల కోసం పూలు కోయించి వాటి ఆయుష్షు త్రుంచి వేసెనట! ఇంకొక విషయం. ఆయములు అనగా మర్మస్థానములు లేదా ఆయువుపట్లు. శరములతో వాటి ఆయువుపట్లపై కొట్టించెను అని మరియొక అర్థము. బాణములతో కొట్టి చంపడం రాచరికపు శిక్షలలో ఒకటి.

3. ఇక మన్మథుని వింటినారి (గుణము) తుమ్మెదల వరుస కదా. దానిని

కేవలము శబ్దమునకే పరిమితము చేసినాడట. అనగానేమి కనబడకుండా చేశేశాడన్నమాట. ఇప్పుడు లేనివాణ్ణి గురించి మనం మాటమాత్రంగా తలుచుకొంటాము కదా. వాడు శబ్దమాత్రుడై మిగిలాడంతే. రాజులు శత్రువులను నామరూపాలు లేకుండా చేసెస్తారు. వారి రాజ్యంలో ఆ శత్రువు మంచిచెడ్డలను మాటమాత్రంగా (శబ్దమాత్రము) గా తలుచుకుంటారు. ఇది రాచరికములో సామాన్యము.

తుమ్మెదల బారు శబ్దించును. కనుక ఈ ధ్వనిని కవిత్వధ్వని చేసినాడు రామకృష్ణుడు!

4. మౌలబలము అంటే మూలముగా నున్న సేన. మన్మధునికి శుకపికాదులే సేన. ఇవి చెట్లపై బ్రతుకును. అందుచేత ఈ సేనను మ్రాకులకు కట్టించినట్లు చెబుతున్నాడు . శత్రువులను చెట్లకు కట్టివేయుట రాచరికములో సాధారణము

5. మన్మధుని సేనాపతి మలయానిలుడు. ఇతనిని ఒక కంచుకికి అప్పజెప్పాడట సుకీర్తి. ఓహెూ ఏమి మాట. కంచుకి అను పదమునకు రెండర్థములు. ఒకటి కుబుసము ధరించునది పాము. అది గాలి మేయును. అనగా మలయానిలుని పాముకు అపజెప్పాడన్నమాట. రాచరికములో శత్రువును పాములచే కరిపించుట ఒకశిక్ష.

రెండవ అర్థము. కంచుకి అనగా భటుడు. పరుల సేనాధ్యక్షుని తన భటునికి అప్పజెప్పి శిక్షింప జేసినచో అది చాల అవమానకామైన శిక్ష కదా.

6. మన్మధునికి స్నేహితుడు (సహచరుడు) వసంతుడు. అతనిని మండుటెండలో నిలబెట్టినాడట ఈ సుకీర్తి మహారాజు. వసంతఋతువు గ్రీష్మఋతువు వచ్చిన అంతమగును. వసంతము గ్రీష్మము లోనికి నడచును. ఇది కాలగతి. వసంతుని ఎండలో నిలుపుట ఇది. శత్రువును మండుటెండలో నిలువబెట్టుట రాచరికములో ఒకశిక్ష.

7. మన్మథునకు హితుడు చంద్రుడు. ఈ చంద్రుని వీడు ప్రతిపక్ష భావములు కలిగినవాడని చూపుసారించెను. ఇది విచిత్రమైన మాట. రాజాస్థానములలో కొందరు అధికారులు ఒక్కొకప్పుడు పరపక్షమున మాట్లాడుదురు. వారిని రాజు ఉపేక్షింతురు. హితులయ్యును వారు తాత్కాలికముగా ఆ ఉదంతము మరుగు పడునంతవరకు అహితులగుదురు.

లేదా వారిని “watch list of suspicion” లోనుంచెదరు.

దీనికి వేరర్థము కలదు. చంద్రుడు ప్రతిపక్షము నందు భావము మార్చుకొనును. ఒక పక్షము వృద్ధి. ఒక పక్షము క్షయము. ఇది తాత్కాలికమైన “రాచరికపు” హితాహితములతో శ్లేషించినాడు రామకృష్ణుడు.

8. మన్మధుని కేతనముపై చేప ఉంటుంది గుర్తుగా. అందుకే వానిని మీనాంకుడు అంటారు. ఆ మీనమును తన కీర్తి అను వెల్లువలో కొట్టుకుపోవునట్లు చేసెనట సుకీర్తి. రాచరికములో కాలుసేతులు కట్టి ప్రవాహములోనికి త్రోయించుట ఒక శిక్ష.

చేపలు ప్రవాహమున బడి కొట్టుకొనిపోవుట సామాన్యము.

బులుసు వారు కీర్తికి బురద అను అర్థము చెప్పి మన్మథుని టెక్కెములోని మీనమును బురదలోనికి నెట్టెను అను అర్థము చెప్పినారు. అదియునూ ఉచితముగానే యున్నది. ఊబిలోనికి తోయించుట రాచరికపు కాలములో ఒక శిక్ష.

9. నిర్మలమైన ధర్మబుద్ధి కలిగిన సుశర్మను సమీపించి గెలువలేక వెనుదిరిగిపోయి కోపంతో ఊరికే తన సైన్యాన్ని ఆ సుశర్మ మీదికి ఉసిగొలిపి వారినందరినీ ఓడమని మన్మధునికి ఎవడైనా చెప్పాడా?

రాజు చెడ్డవాడైతే వాని వలన సైన్యం కూడా కీడు పొందుతుంది కదా!

అలం. శ్లేష, అర్థాంతరన్యాసము.

మన్మథుని, మన్మథ సేననూ తిట్టించుట ప్రబంధములలో సామాన్యమే. ఇవి విరహిణులగు కథానాయికల మన్మథోపాలంభములుగా పెక్కుసార్లు చదువుకున్నాము. కానీ రామకృష్ణుడు విరాగి యైన రాజుచే ఈ దూషణ కార్యక్రమము నడిపించినాడు. పైగా మన్మథసేనకు రాచరికపు శిక్షలు వేయించినాడు. ఇది రామకృష్ణుని గడుసుదనమూ, విలక్షణతా కూడా.

కం. ఆ రాజర్షి పదంపడి
క్షీరోదన్యాయమున విచిత్రగతిన్ ల
క్ష్మీరమణు గలసి యేకా
కారంబున నలరె ముజ్జగంబులు వొగడన్ 5 - 99

ఆ సుకీర్తియను రాజర్షి పిదప (పదంపడి) విష్ణుసాయుజ్యము పొంది పాలలో నీరు వలె విష్ణునిలో ముల్లోకముల వారూ పొగడుచుండగా కలిసిపోయెను.

కం. వినుమఖిల దురితకుల భం
జనమజ్జన మమృతనిధివశంబగుటకు గా
వున సర్వజనో పాస్యం
బనూన మత్తీర్థరాజ మనుపమ మనఘా! 5 -100

ఆ పద్మతీర్థ రాజము గొప్పది (అనూనము = తక్కువకానిది). సాటిలేనిది (అనుపమము)

అన్ని పాపములనూ పోగొట్టి (అఖిల దురితకుల భంజనము) దానిలో స్నానము చేసినవారికి అమృతము అను నిధిని వశము చేయును కావున అది సర్వజనులకూ ఉపాస్యమైనది.

ఉ. భూరి సుఖానుషంగములు బూరుషు బొందవు సోమపాన కై
దారజలోపయోగములు తత్కలనం బసరెక్కు నెత్తికిం
బేరు శిలాకృతుల్ జఠరపేటిక కత్తెవులేల? యందు నె
వ్వారికి బద్మతీర్థపతి వారికి జేరిన గల్గు సౌఖ్యముల్ 5 - 101

ఈ పద్యము దురవగాహముగా ఉన్నది. బులుసు వారి లఘుటీక చేసిన అన్వయము కూడ అంత సుకరముగా లేదు. దానినే మరల చెప్పెదను. గురువర్గము వారు దీనిపై దృష్టి సారింతురు గాక.

ఎక్కువగా సుఖములననుభవించుటలు (భూరి సుఖానుషంగములు) సుర త్రాగుట (సోమపాన), పొలమునకు పెట్టిన నీరు తానుపయోగించుకొనుట (కైదార జలోపయోగములు) పురుషునకు అంటవు.

ఆ పద్మతీర్థమున మునుగుట (తత్కలనన్) నెత్తికి జ్ఞానము కలుగును (పసరెక్కు నెత్తికిన్)

పెద్ద పెద్ద దేవవిగ్రహములు (పేరు శిలాకృతుల్) పెట్టెవంటి పొట్టకు (జఠరపేటికకు) అగుచున్నవనుట (ఉదర నిమిత్తముగా కల్పింపబడినవని భావము.

అత్తెవులు = అరోగము = అచికాకు (???)

ఎవ్వారికిన్ = ప్రతిజీవికిని

పద్మతీర్థపతివారికి = ఉత్తమమగు పద్మతీర్థపు జలమునకు.

బులుసు వారి లఘుటీక యధాతథముగా ఇచ్చినాను. అది కూడ అర్థము చేసికొనుట నా చిన్ని బుర్రకు చేతకాలేదు.

ముందునకు సాగుదము.

చం. కృతమున నేక దంష్ట్రుడయి క్రీడ యొనర్చుచు ద్రేత దంష్ట్రికా
ద్వితయముచే వెలుంగుచు మదించి త్రిదంష్ట్రలతోడ ద్వాపరం
బుతరి జరించునొక్క దితిపుత్రుడు; వృత్రుడు వానిబోల ద
ద్భుత జనకప్రతాపమున భూరిబలంబున మాయపెంపునన్ 5 - 102

దంష్ట్ర = కోర

కృతయుగమున నొక్క కోర (ఏకదంష్ట్రుడు) త్రేతాయుగమున రెండు కోరలు (దంష్ట్రికా ద్వితయము) కలిగి ద్వాపర యుగము లో మూడుకోరలతో చరించు

ఒక దైత్యుడు (దితిపుత్రుడు) ఉన్నాడు. ప్రతాపములో కానీ, గొప్ప బలములో కానీ, మాయలలో కానీ ఇతనికి ఆ వృత్రాసురుడు కూడా సాటిరాలేడు.

కం. ఆ హరిహయారి పార్ష్ణి
గ్రాహి యన హిరణ్యకశిపు గాదిలిసుతుడై
బాహాబలి శిఖిత్రిగజ
ద్దావం బొనరించె నేకదంష్ట్రయు దానున్ 5 - 103

హరిహయ + అరి = ఇంద్రునికి శత్రువు = రాక్షసుడు.

బాహాబల శిఖి = బాహుబలము అను అగ్ని

త్రిజగత్ + దావము = ముల్లోకములు దహించు

ఆ ఏకదంష్ట్రుడు అను రాక్షసుడు (ఏక దంష్ట్రయు తానున్ ... ఇది విశేష ప్రయోగము. ఏకదంష్ట్రుడు అను తాను అని దీనికి అర్థము. మామూలుగా పై పదబంధమును చూచినచో ఏకదంష్ట్రుడు మరియు తాను అను అర్థము వచ్చును. అపుడు వీరిరువురు వేరు వేరు అనిపించును. కానీ అట్లుకాదు. (ఇది ఆచార్య శ్రీపేరి రవికుమార్ గారితో చర్చించి నిర్ధారించుకున్నాను)

హిరణ్యకశిపునకు కూర్మి సుతుడై పార్ష్ణిగ్రాహి అను పేరు ధరించి తన బాహుబలముతో ముల్లోకములనూ దహించుచుండెను.

విశేషము :

పార్ష్ణిగ్రాహి అనునది వీనికి బిరుదనామమై యుండవచ్చును. ఏలననగా పార్ష్ణిగ్రాహి అనగా దండెత్తిపోవుచున్న శత్రువును వెనుకనుండి దాడిచేయు వాడు అని నిఘంటువు అర్థమిచ్చుచున్నది. బహుశా వీడిట్టి యుద్ధమున నిపుణుడై ఆపేరు గ్రహించెనని ఊహింపవలసి యున్నది.

హిరణ్యకశిపునికి ప్రహ్లాదునితో పాటు మరి ముగ్వురు కొడుకులున్నట్లు భాగవతము తెలుపును కానీ ఈ పేరిటి కొడుకు ఉన్నట్లు తెలియరాదు. ఈ కథ

ఎచ్చటిదో మరింత విచారింపవలసియున్నది.

కం. ఆ యొంటిపంటి వేలుపు
దాయం బొలియించె నృహరి దంభోళి కటు
చ్ఛాయల మాయల లూపున
ఖాయుధముల వరదు జీరు వ్యాఘ్రము బోలెన్ 5 - 104

వేలుపుదాయ = దేవతలకు శత్రువు = రాక్షసుడు

పొలియించె = చంపెను

దంభోళి కటుచ్ఛాయలు = వజ్రాయుధపు తీవ్ర కాంతులు

వరదు = నక్క

ఆ ఒంటిపంటి రాక్షసుని (ఏకదంష్ట్రుని) ఆ నృసింహస్వామి వజ్రాయుధపు కాంతులకెనయగు కాంతులతో వ్రేలాడుచున్న (ఊయలలూపు) వాడి గోళ్ళు అను ఆయుధములతో నక్కను పులి చీల్చి చంపినట్లు చీల్చి చంపివేసెను.

నృసింహుడు హిరణ్యకశిపునే కాక వాని కుమారుడైన ఈ ఏకదంష్ట్రుని కూడా అట్లే గోళ్ళతో చీల్చి చంపినాడని గ్రహింపవలెను.

అలం. ఉపమ

ఉ. వెండియు రావణాబ్ధి బ్రభవించె ద్రిలోక హలాహలాకృతిన్
మండుచు దంష్ట్రికాయుగమునం బెడగై యతికాయనామ మా
తండు ధరించి త్రేత; దల దర్వె దదుగ్ర నిశాటు బట్టి వి
ష్ణుం డని రాముడై విలయసూర్య కరోగ్ర శరాగ్ర ధారలన్ 5 - 105

రావణాబ్ధి = రావణుడు అను సముద్రము

మరల రావణాసురుడను సముద్రములో ముల్లోకములకూ హాలాహలాగ్ని వలె మండుచు రెండు కోరలతో ప్రకాశించుచు (బెడగై) అతికాయుడను పేరు ధరించి త్రేతాయుగములో పుట్టినాడు. అట్టి ఉగ్రుడైన అతికాయుని విష్ణువురాముడై

పుట్టి తన భయంకరమైన సూర్యకిరణములవంటి బాణములతో తల నరికి (తల దర్వె) చంపివేసెను.

కానీ రామాయణములో అతికాయుని లక్ష్మణుడు చంపెననికలదు.

ఉ. వ్యాపృత బద్ధవైరమతి నంతట బోవక వాడు వెండియున్
ద్వాపరవేళ నిద్దరం బ్రిదంష్ట్రుడునా నుదయించి యాదిల
క్ష్మీపతి బౌండరీక విభు జేరి కనుంగొని పల్కు మిక్కిలిన్
గోపము పర్వుటన్ గొలిమి గూడుల యీడున గన్నులుబ్బగన్ 5 – 106

వాడు అంతటితో విడువక (అంతటబోవక) విస్తారమైన వైరముతో (వ్యాపృత బద్ధవైరమతిన్) ద్వాపరయుగములో త్రిదంష్ట్రుడు అను పేర పుట్టి ఆ ఆదిలక్ష్మి పతియగు పౌండరీకపతిని చేరి మిక్కిలి కోపముతో కన్నులు నిప్పుకొలుములవలె ఎర్రబడి ఉబ్బగా....

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

ఉ. ఎక్కడి కేగుదెంచితి వహీన విహార! చికిత్స నీకునే
జక్క నొనర్చెదన్; బెలుచ జంపితి దొంగిలి మున్ మదీయులన్
రక్కసులన్ నినుం బొదివి ప్రాణము గొందు గడంగి సాదవై
త్రుక్కిడి యున్న బోవిడువ; దొల్లిటి త్రుళ్ళిట చెల్లదిచ్చుటన్ 5 – 107

ఆ ఎర్రని కన్నులలో కోపము చూపులతో ఆ త్రిదంష్ట్రుడు విష్ణువుతో ఇలా అంటున్నాడు.

అహీన విహార = ఎక్కువగా తిరుగువాడా

ఓ ద్రిమ్మరీ! ఓహో ఇక్కడికి వచ్చితివా? (ఎక్కడి కేగుదెంచితివి?) నీ రోగము నేను కుదురుస్తాను (చికిత్స నీకు నే జక్క నొనర్చెదన్). ఇదివరకు మా రాక్షసులను దొంగతనముగా చంపితివికదూ. నిన్ను పట్టుకుని ప్రాణము తీస్తాను. నువ్వు గర్వము కోల్పోయి (త్రుక్కిడి) సాధువుగా (సాదవై) మారినా సరే విడువను.

ఇదివరకటివలె నీ త్రుళ్ళింతలు ఇక్కడ చెల్లవు. అని తీవ్రంగా హెచ్చరించాడు హరిని.

మ. అని సింహంబున కల్గు నక్కక్రియ నిట్లాక్షేపముల్ బల్కి య
ద్దనుజుం డంతకదండ భీషణగదా దండంబునన్ వ్రేయ వం
చన దూలించె దదుగ్ర సాధనము గంసధ్వంసి తద్ఘోరతా
దన వేగంబున భగ్నమయ్యె తటి వేల్లత్ క్షుల్ల కాశిక్యమున్ 5 - 108

అంతక దండము = యమదండము

వంచన తూలించు = ఒంగి పడగొట్టు

కటి వేల్లత్ = మొలలో వ్రేలాడు

క్షుల్ల కాశిక్యము = చిన్న చిక్కపుసంచి

పైవిధముగా సింహము మీద అలిగిన నక్కలాగా ఆక్షేపణలు చేసి ఆ త్రిదంష్ట్రుడు యమదండం లాంటి భీకరమైన గదాదండం ఆ ఐదేండ్ల ప్రాయము వానివలె కనుపట్టుచున్న గోపబాలునిపైకి విసిరాడు. అపుడు ఆ బాలకృష్ణుడు కొంచెం ఒంగి దానిని తప్పించుకున్నాడు. కానీ ఘోరమైన వేగంతో వచ్చి తగిలిన ఆ గదతాకునకు మొలలో వ్రేలాడుతూన్న ఒక అల్పమైన గచ్చకాయలు వేసుకునే చిక్కపు సంచి చిరిగినది.

అలం. ఉపమ.

శా. అత్తార్క్ష్యధ్వజు డప్పుడాగ్రహ రస వ్యగ్రాత్ముడై దానవున్
మొత్తెన్ మెత్తని వీకదక్షిణకరాంభోజంబునన్ దాన న
మ్మత్తుండున్ గడతేరె నెత్తురులు గ్రమ్మన్ మక్కువన్ వాత బెన్
మొత్తంబుల్ కొని; ప్రస్తుతించి రమరుల్ మోదించి దామోదరున్5–109

తార్క్ష్య ధ్వజుడు = గరుడధ్వజుడు = విష్ణువు.

ఆ గరుడధ్వజుడైన విష్ణువు అప్పుడు ఆగ్రహము పొందిన మనస్సుతో ఆ

రాక్షసుని తన పద్మమువంటి కుడిచేతితో మొత్తినాడు. దానితో ఆ త్రిదంష్ట్రుడు నెత్తురు కక్కుకొని ప్రాణాలు విడిచిపెట్టినాడు. దేవతలు అదిచూచి ఆ దామోదరుని కీర్తించినారు.

రాక్షసుడు యమదండము వంటి గద మహావేగంగా విసిరితే ఆ పర్మాత్మకు ఏమీ కాలేదు. ఒక చిన్న చిక్కపుసంచి తెగినది / చిరిగినది/ క్రిందపడినది. మరి హరి తనమృదువైన కరాంభోజముతో రాక్షసుని ఒక “జెల్ల” కొట్టినంతనే వాడు నెత్తురు కక్కుకొని మరణించాడు. అందుచేతనే ముందు పద్యమున దానవుని నక్కతోనూ, హరిని నిజమైన హరితోనూ రామకృష్ణుడు పోల్చి భేదము కళ్ళకు కట్టించాడు.

హరిని గరుడధ్వజుడు అనుట సామాన్యము. కానీ రామకృష్ణుడు తార్క్ష్యధ్వజుడు అన్నాడు. ఇలా ప్రత్యాయపదములతో సమాసములు సృష్టించుట రామకృష్ణుని ప్రత్యేకతలలో ఒకటి. అందరూ అనుమాటనే ఈతడు క్రొత్తగా చెప్పును.

కం. ఆ యెడమ దిక్కు చిక్కం
బో యతివర! కానవచ్చి యున్నది భగ్నం
బై యిపుడు మంత్రవర్ణ
శ్రీయుత వక్షఃస్థలునకు జితదైత్యునకున్ 5 – 110

ఆ దానవారికి, వక్షమున లక్ష్మిని దాల్చిన హరికి ఎడమవైపు చిక్కము భగ్నమై నేటికీ సాక్షిగా కనబడుతున్నదయ్యా నారదా! అని మహాదేవుడు కొనసాగిస్తున్నాడు.

ఉ. ఆ కమలేక్షణుండు తన యక్కున దాల్చిన సిద్ధమంత్రమున్
నాకెరిగించినాడు మును నాయెడ గల్గిన కూర్మి పేర్మి; నే
లోకమునందు నెవ్వరికి లోబడనేరదు నాకె కాని త
ద్వ్యాకృతి నావుడుం బలుకు బ్రాంజలియై యత డిందుశేఖరున్.
5 – 111

మహాదేవుడు కొనసాగిస్తున్నాడు. ఆ కమలనేత్రుడైన విష్ణువు తన హృదయమున దాచిన (అక్కున దాల్చిన) సిద్ధమంత్రమును నాకుపదేశించినాడు. ఆయనకు నేననిన హృదయమున అంత ప్రేమ. ఆ మంత్రము యొక్క వివరములు (వ్యాకృతి) ఈ లోకములో నాకుదక్క ఎవ్వరికినీ తెలియదు.

అపుడు వింటున్న నారదుడు దోయిలి యొగ్గి నమస్కరించుచు ఆ శివమహాదేవునికి ఇట్లనెను.

పశుపతి! మమ్ముబోలిన ప్రపన్నులపై గృప చాలి యున్కి త్వా
దృశులకు నైజమౌట వసుదేవ తనూభవ దత్త మంత్రమున్
విశదము గాగ నాకొసగవే, నిను వేడెద; దానజేసి దుః
ఖశరధి ద్రెవ్వ నీదయ నఖండ సుఖ స్ఫురణంబు నొందెదన్ 5 -112

నారదుడు అంటున్నాడు.

ఓ పశుపతీ! మాబోటి శరణాగతులపై మీకు చాల దయగలిగి యుండుట మీవంటివారికి నైజగుణము. అందుచేత ఆ వసుదేవసుతుడిచ్చిన (వసుదేవ తనూభవ దత్త) మంత్రము తెలియచెప్పి నాకుపదేశము చేయవలసినదని మిమ్ము వేడుచున్నాను. అందువలన ఈ దుఃఖ సముద్రము (దుఃఖశరధి) అంతముజేసి నీదయ వలన అఖండ సుఖానుభవమును పొందెదను.

నావిని శూలి పల్కు మునినాయక! యీ మనువెందు గోప్యమై
తా విలసిల్లు; దీని దురిత ప్రవణాత్ములకున్ మురారి సే
వా విముఖ ప్రచారులకు వైష్ణవ మార్గము గాని హీనపుం
ద్రోవ జరించు సజ్జన విరోధులకున్ దగ దింత దెల్పగన్. 5 - 113

మనువు = మంత్రము

దురిత ప్రవణాత్ములు = పాపముఅ యందాసకమైన మనస్సు కలవారు.

మురారి సేవావిముఖ ప్రచారులు = విష్ణు సేవను నిరాకరించి ప్రచారము చేయువారు.

అలా నారదుడడగగా విని శంకరుడిలా అన్నాడు.

ఓ మునినాయకుడవైన నారదా! ఈ మంత్రము చాల గోప్యమైనది. దీనిని పాపాసక్త మనస్కులకు గానీ, విష్ణు సేవా నిరసనులకు గానీ, చెడు మార్గమున చరించు సజ్జనవిరోధులకు కానీ తెలియనీయకూడదు.

కం. **నీవు హరిభక్తి యుతుడవు**
గావున నాకెపుడు గూర్తు గావున విజ్ఞా
నావాస పూర్ణబుద్ధివి
గావున వినిపింతు వినుము కలుషవిదూరా 5 -114

నీవు హరిభక్తి కలిగిన వాడివి. నాకెపుడూ ఇష్టుడవు. విజ్ఞానమునకు నివాసమైన నిండు మనసు కలవాడవు. కనుక నీకు ఈ మంత్రమును ఉపదేశించెదను.

శ్లోకం **స్పర్శాద్యం సత్యనామాద్యం**
షష్ఠ షష్ఠం సదీర్ఘకం
షష్ఠం షష్ఠాది నత్యంతం
సమారం తం విదుర్బుధాః. 5 - 115

శ్రీకృష్ణ మంత్ర వివరణ

శివమహాదేవుడు ఆ కృష్ణమంత్రమును నారదునకు ఉపదేశించు చున్న ఈ సందర్భమున తెనాలి రామకృష్ణుడు ఒక అనుష్టుప్ శ్లోకము వ్రాసినాడు. మంత్రోపదేశము సంస్కృతమున జరిపించి సంప్రదాయము పాటించినాడు. మంత్రములోని అక్షరములను నేరుగా ఉచ్చరింపక సంకేతముల ద్వారా తెలిపినాడు. ఇట్లు మంత్ర గోపనీయతను పాటించినాడు.

మరల దీనిలో ఐదవ అక్షరము చెప్పక విడిచి పెట్టినాడు. దీనివలన అయోగ్యునికి దానిని ఉచ్చారణ ద్వారా అది చేరకుండ జాగ్రత్త పడినాడు. గురువు పూర్తిగా ఉచ్చరించి ఉపదేశించిననే అది ఉపదేశమనిపించుకొనును. ఆ లుప్త

పరుపబడిన ఐదవ అక్షరము ఎవ్వరికైననూ సులభగ్రాహ్యామే. అయిననూ దానిని ఇది యని చెప్పకపోవుట మంత్రోపదేశము నాటంకపరుచటకే యని గ్రహింపదగును.

ఇన్ని జాగ్రత్తలు చూచునపుడు ఆ మంత్రము విశిష్ఠత మనకవగతమగును.

మనము ఆ శ్లోకములోనికి ప్రవేశించి ఆ మంత్రాక్షరములకు ప్రణమిల్లుదము. అక్షరములను వరుసలో కూర్చుదము.

1. మొదటి అక్షరము:

స్పర్శాద్యం – స్పర్శములలో మొదటిది.

'క' నుండి 'మ' వరకూ గల అక్షరములను స్పర్శములు అందురు. వీనిలో మొదటిది 'క'కారము.

కాబట్టి మొదటి అక్షరము ..... 'క్'

2. రెండవ అక్షరము:

సత్యనామాద్యం ... సత్య నామమునకు ఆద్యమైనది. సాంకేతికముగా సత్యము అనిన ఋతము. అనగా 'ఋ'.

సత్యమ్ ఋతగ్ం .... ఇది మంత్ర వచనము.

కాబట్టి రెండవ అక్షరము .... ఋ

3. మూడవ అక్షరము:

షష్ఠ షష్ఠం – మొదటి షష్ఠ కు ఆరవ వర్గము అని అర్థం. హల్లులలో ఐదు వర్గములున్నవి. అవి వరుసగా కవర్గము, చవర్గము, టవర్గము, తవర్గము, పవర్గము. తరువాతి హల్లులు 'య' నుండి 'హ' వరకూ ఆరవ వర్గము.

రెండవ షష్ఠము ఆ ఆరవవర్గములోని ఆరవ అక్షరమును సూచించును.

యరలవశషశహ అను ఈ అక్షరములలో ఆరవది 'ష' కారము.

అందుచే మూడవ అక్షరము 'ష్' అయినది.

4. అక్షరము:

సదీర్ఘకం - అనగా ష్ + ఆ = షా అయినది.

5. అక్షరము: చెప్పబడలేదు. విడిచిపెట్టబడినది. చివరికి ఇది ఊహించుకొన వలెను.

6. ఆరవ అక్షరము:

షష్ఠం షష్ఠాది – మొదటి షష్టం అనగా ఆరవ అక్షరము. అదియేదియాగా 'షష్ఠాది'. ఆరవ వర్గముయొక్క మొదటిది. అనగా 'యరలవశషసహ' లలో మొదటిది. అనగా 'య'

అనగా ఆరవ అక్షరము 'య' కారము.

7. ఏడవ అక్షరము(లు):

నత్యంతం - నతి అంతము నందు కలది. సంస్కృత సంప్రదాయమున అంత్య నుతి 'నమః'

అందుచే తరువాతి అక్షరములు "నమః"

8. ఎనిమిదవ అక్షరము:

సమారం – ఇచట బులుసు వారు సమ + ఆరం అని విడదీసి సమమగు దళములు కల షట్దళ, అష్టదళ పద్మములతో కూడినది అని అర్థము చెప్పినారు. కానీ అటులైన మంత్రపరముగా ఏ అక్షరమూ సిద్ధించుట లేదు.

ఇచట ఆచార్య శ్రీ పేరి రవికుమార్ గారు రహస్యార్థమును వివరించినారు. ఈ వివరణ శ్రీమాన్ ఎక్కిరాల కృష్ణమాచార్యుల వారిదని పేరి రవికుమార్

గారు చెప్పినారు.

సమారం అనగా స + మారం. అనిన మరునితో కూడినది. అనగా మన్మథ బీజాక్షరము తో కూడినది. అది "క్లీం".

ఈ బీజాక్షరమును సర్వమంత్రబీజాద్యక్షరమైన "ఓం" తరువాత చేరుకొనవలెను. ఇది సంప్రదాయము. ఇచట చూడండి. మొదట చేర్చ వలసిన అక్షరమును చివరగా చెప్పి మరియొక మెలిక, మరియొక బిగింపు శ్లోకమున నిబంధించినాడు.

ఇపుడు మొదట పలుక వలసిన బీజాక్షరములు "ఓమ్ క్లీమ్" అయినవి

9. తరౌ దీనిని , విదుర్బుధాః = బుధులు తెలుసుకొందురు. (!). ఎంతో మంది దయాళువులైన బుధులు (సర్వశ్రీ బులుసు, ఎక్కిరాల, పేరి మొ।।గు అయ్యవార్లు) వివరిస్తే మనము తెలుసుకున్నాము.

ఇపుడు అక్షరముల వారీగా మంత్రము వ్రాసుకుందాము.

1	2	3	4	5	6	7
క్	ఋ	ష్	ఆ	–	య	నమః

= కృషాయ నమః

ఇపుడు ఆఖరున చెప్పిన బీజాక్షరములు ముందు వ్రాయుదము

ఓం క్లీం

కం. **కృష్ణుడు ఋషి గాగ మహా**
విష్ణుడు దేవతగ బొల్చి వేమారులు త
న్నిష్ణాతబుద్ధి బేర్కొను
వైష్ణవులకు నీ మనువు ధ్రువస్థితియొసగున్ 5 – 116

ధృవస్థితి = మోక్షము

తాత్పర్యము సుగమము.

ఉ. **ఎవ్వడు పౌండరీకమునకేగి మహానది దీర్థమాడి, తా**
నవ్విధులెల్ల దీర్చి, కమలాక్షునకున్ బ్రణమిల్లి, నూరుమా
ర్లివ్వరమంత్రమర్థి బఠియించు నతం డఖిలాఘ పంకముల్
దవ్వ సనన్ గనంగలడు తత్త్వమహత్త్వము సత్వరంబుగన్ 5- 117

పౌండరీక్షేత్రమునకు పోయి, భైమీనదిలో తీర్థమాడి, అచట చేయదగు విధులాచరించి, విఠ్ఠలునకు నమస్కరించి, నూరుసారులు నిష్ఠతో ఈ కృష్ణ మంత్రము పఠించినవానికి ఆతడు చేసిన పాపములు దూరమగుచున్నట్లు అనుభవమగును. భగవత్తత్త్వము కూడ సత్వరముగా గ్రహించగలుగును.

కం. **విధివంతంబుగ విధు స**
న్నిధి నిచ్చలునే బఠింతు నిఖిల భవతమో
వధ విధివిధువగు దీనిన్
విధినందన తత్ప్రసాద విభవాపేక్షన్ 5 - 118

ఓ నారదా! (విధినందనా), నియమానుసారముగా (విధివంతముగ) ఆ విష్ణువు సన్నిధి(విధు సన్నిధి) లో ఆయన అనుగ్రహము కొరకు (తత్ప్రసాదాపేక్షన్) అఖిల జన్మముల చీకట్లను నశింపజేయుటలో (నిఖిల భవ తమో వధవిధిన్) చంద్రుని వంటి (విధువగు) ఈ మంత్రమును నేను (ఇచట శివమహాదేవుడు) నిత్యమూ పఠింతును.

వ. సిద్ధేశ్వరాహ్వయంబున సిద్ధలింగంబవై యెందేని నీవుండుదు వా దక్షిణ ద్వారంబు నధిష్టించి యీ మంత్రంబు ననుష్టించు నిష్టాగరిష్టులకు నిష్టార్థసిద్ధి కరతలస్ఫటిక ఘుటిక యగుట నిగమార్థంబు! తొల్లి తీర్థయాత్రాచరణ నిపుణుండగు నీలాంబరుండు నిఖిల తీర్థంబులు దర్శించుచు వచ్చి వచ్చి పౌండరీకంబు సొత్తెంచి, యుత్తుంగ తరంగ డోలారూఢ కలహంసకుల కలకలారావ ఘుమఘుమిత బ్రహ్మాండ కుహారక్రోడంబగు భీమరథి నీరంబునన్ గృతస్నానుండై, యసమాన

మహిమాభిరామంబగు నా క్షేత్రంబునం గల విచిత్రంబుల నేత్రప్రీణనంబు నాచరించుచు, నచ్చోట సాక్షరుండగు పుండరీకాక్షు వీక్షించి వెరగంది తదక్షర లక్షణంబు లెరుంగ నేరక నూరకయుండె నుండియు నయ్యేకకుండలుండు, చలపకారితనంబున నవ్వర్ణంబులు నిర్ణయింప నుద్యుక్తుండై 5 - 119

సిద్ధేశ్వరలింగముండు ఆ దక్షిణ ద్వారము కడ ఈ మంత్రము జపించు నిష్ఠాగరిష్ఠులకు ఇష్టార్థసిద్ధి చేతిలోని పటికపూస వంటిది (సులభసాధ్యమనుట).

నీలాంబరుడైన బలరాముడు తీర్థములన్నీ దర్శించుచు ఈ పుండరీకమునకు వచ్చెను. ఇచటి తీర్థము యొక్క తరగలపై కలకలలాడు కలహంసశబ్దములచే ప్రతిధ్వనించు బ్రహ్మాండము కనుగొని ఈ తీర్థమున స్నానమాచరించెను. ఆయనకు అపుడు పుండరీకాక్షుడు అక్షర రూపమున దర్శనము నిచ్చెను. అపుడతడు ఆ యక్షరముల మర్మమెరుగక పట్టుదలతో వాటి స్వరూపములు నిర్ణయింపబూనెను.

విశేషం

తపమొనరించు వారికి ఉపాసనాదేవత సాక్షాత్కరించుట విందుము. ఈ సాక్షాత్కారము సర్వసాధారణముగా రూప సాక్షాత్కారమే. ఇచట బలరామునకు కృష్ణ సాక్షాత్కారము మంత్రాక్షర రూపమున జరుగుట విశేషము.

మ. కరముల్ మీదికి జాచి, యూరుపులు బిగ్గంబట్టి యంతన్ రిపూ
త్కరమున్ బోవనదల్చి, యట్టితరి పద్మంబట్లు మోమొప్పగా
జరణాంగుష్ఠ నఖావలంబనముతో జండాంశు కన్గొంచు, భా
స్వర నిష్ఠన్ దపమాచరించె నొక మాసం బన్నవర్జంబుగన్ 5 - 120

బలరాముని తపస్సు

కాలిబొట్టనవేలి గోరుపై ఆని నిలుచున్నాడు (చరణాంగుష్ఠ నఖ + అవలంబనము). చేతులు పైకి సాచినాడు. శ్వాస బిగబట్టినాడు. తరువాత అంఅశ్శత్రువులను పోనదల్చినాడు (రిపూత్కరమున్ బోవ నదల్చి). తలపైకెత్తి దృష్టి సూర్యునిపై నిల్పినాడు. ఆతని ముఖము అపుడు పద్మము వలెనొప్పినది.

అట్టి నిష్ఠతో ఒక నెలరోజులు (ఒక మాసం) ఉపవాసముతో (అన్నవర్జ్యంబుగన్) తపస్సు చేసినాడు.

తే. **దాన బ్రియమంది దానవధ్వంసి యొసగె**
గూర్మి యన్నకు ధర్మైకనిర్మలునకు
నమ్మహామంత్రమాతండు నంతనుండి
యదియ జపియింప దొరగె గాయత్రివోలె 5 - 121

ఆ తపస్సునకు ఆ దానవధ్వంసి యగు కృష్ణుడు ప్రీతినొంది తన అన్నయైన బలరామునికి ఆమంత్రరాజము నుపదేశించినాడు. ఆ బలరాముడు ఆ మంత్రమును గాయత్రిమంత్రమువలె జపించదొడగెను.

కం. **భూరి గుణరత్నరాశి గు**
మారు గనుంగొనగ దివురు మమకారములో
నారసి, యొసంగె మున్నా
నీరజనాభుండు రుక్మిణికి నామనువున్ 5 -122

అంతకు ముందు తనకు శ్రేష్ఠమైన గుణముల ప్రోవైన (భూరి గుణరత్నరాశిన్) పుత్రుని పొందు కాంక్ష గలిగిన రుక్మిణికి ఈ మంత్రమును కృష్ణుడు ఉపదేశించెను.

కం. **జపియించె నేను దివసము**
లుపవాస పురస్సరముగ నుగ్మలి నిష్ఠా
నిపుణ మతిన్, బతిచే నిటు
లుపదిష్టంబయిన మంత్రముత్సుక మొదవన్ 5- 123

ఏను దినములు = ఐదురోజులు

ఉగ్మలి = ఆడుది (ఇచట రుక్మిణి)

ఆ రుక్మిణి ఐదు దినములు ఉపవాసమాచరించుచు ఈ మంత్ర జపము చేసినది.

ఉ. **విన్ము మదీయనేత్ర శిఖివేగమునన్ జము గూడ జన్న య**
మ్మన్మథు, డిందిబింబి సుకుమారుడు, భోజ తనూజయందు బు
ట్టె న్మధువైరి దెల్పిన కడింది జపంబు నెపంబునన్, బున
ర్జన్మము నొందె రాగరససంపద పెంపు యువద్వయీమతిన్ 5 - 124

ఓ నారదా విను. నా నేత్రమున పుట్టిన అగ్ని వేగమున యముని సన్నిధానమునకు పోయిన ఆ మన్మథుడు (మదీయ నేత్రశిఖి వేగమునన్ జముగూడ జన్న యమ్మన్మథుడు), చందబింబము వంటి సుకుమారుడు, ఈ కృష్ణుడిచ్చిన మంత్ర మహిమచే రుక్మిణికి (భోజజతనూజ యందు) మరల జన్మించినాడు (పునర్జన్మము నందె). అనురాగసంపద వలన (రాగరస సంపదపెంపు) ఇద్దరు యువకులుగా అనగా ఇరువురు పుత్రకుల రూపమున (యువద్ద్వయీమతిన్) రుక్మిణికి పుట్టెను. మన్మధుడు ఈ మంత్రము జపించిన రుక్మిణికి ప్రద్యుమ్నుడు, సాంబుడు అను రెండురూపములతో జన్మించెనని గ్రహింపవలెను.

సీ. **బలభిదారామ సంభవ లతాంతశ్రేణి**
బన్నుము నాకొక్క చిన్నితేరు
కాళి కెంగేలి చిల్కలరాజు గొనితెచ్చి
నావెంట బడివాగె నడవ బనుపు
గగనచరద్రాశిగణవర్తి మకరంబు
బిరుదు టెక్కెముగ వేగిర మొనర్పు
మదన గోపాలుండు మాతండ్రిచే నాకు
జెరకుచే మలిపించు కరకు విల్లు

తే. **వనజహితువేడి తమ్మి తూపునకు దెమ్ము**
దివ్యముల గాని సాధింప దీరదీశు
నంబ! నీవంచు రుక్మిణి నట్టనిట్టు
దిగుచు శైశవచాపలార్దితుడు మరుడు 5 - 125

మరలి పుట్టిన మరుని (ప్రద్యుమ్నుడు) అల్లరి

చిన్ని ప్రద్యుమ్నుడు తనతల్లి యైన రుక్మిణి చుట్టూ తిరుగుతూ పెడుతున్న పేచీలు, కోరుతున్న కోరికలూ.......

1. బలభిదుడు = బలాసురుని జయించినవాడు = ఇంద్రుడు

ఇంద్రుని ఉద్యానవనములోని పూలు (లతాంతశ్రేణి) తెప్పించి నాకొక చిన్ని రథము తయారుచేయుము (పన్నుము).

2. బడివాగె = కళ్ళెము

కాళికాదేవి చేతిచిలుకను తెప్పించి కళ్ళెముకట్టి నావెంట పంపుము. (కళ్ళెము కట్టి రథాశ్వము చేయుమనుట)

3. ఆకాశమున సంచరించు (గగనచరత్) రాశులలోని మకరమును నాబిరుదు జెండాపై నిలిపింపుము.

4. నా తండ్రియైన మదనగోపాలస్వామిచే నాకు ఒక చెరకుతో కఠినమగు వింటిని చెక్కింపుము (మలిపింపు)

5. సూర్యుని (వనజహితుని) వేడి ఒక పద్మమును బాణముగా తెమ్ము.

ఓ అంబా! ఇటువంటి దివ్యములైన సంపత్తులచేత గాని ఆ ఈశుని సాధింప తీరదు. అంటూ రుక్మిణి చుట్టూ తిరుగుతున్నాడట ఈ శైశవ చాపల్యము కలిగిన 'నవ' మన్మథుడు.

ప్రద్యుమ్ననకు ఇంకా పూర్వజన్మవాసనలు వదలలేదన్నమాట.

పలుచని లేతకెంజిగురుబత్తళికం బెకలించి తేనియం
గొలిపిన తాసటంబుగల క్రొవ్విరితూపుల నిక్షుచాపుడే
గెలుపొనగూర్చె నా గెలుపు కృష్ణుని పట్టపుదేవి రుక్మిణీ
లలన జపించు మంత్రపుబలంబున నైనదిగా నెరుంగుమీ! 5 - 126

బత్తళిక = అమ్ముల పొది

తాసటము = మెరుగు

పలుచని లేతచిగుళ్ళతో చేసిన అమ్ములపొది లోని పువ్వుటమ్ములకు తేనె మెరుగు పెట్టి పదును చేసిన పుష్పాస్త్రములను చెరకు వింటివానికి గెలుపు తెచ్చిపెట్టినవి. ఆ గెలుపు ఓ నారదా! రుక్మిణీదేవి జపించిన కృష్ణమంత్ర జప ఫలితమని నేనీ వెరుగవలెను.

ఈ వృత్తాంతము మరుని వృత్తాంతము. కానీ ఇపుడు జరుగుచున్నది ప్రద్యుమ్నుని శైశవము. అప్పటి మరుని గెలుపు అంబ యొక్క కరుణ వలననేయని శివుని భావము కాబోలు.

కం. సరసిజభవ భవ! వాయు
స్ఫురితములై త్రిపురదహనములు త్రిజగముల్
బురికొని నీరసయవసాం
కురసఖముగ నేర్చె మున్నకుంఠిత శక్తిన్ 5 - 127

సరసిజభవ భవ = పద్మములో పుట్టిన బ్రహ్మకు పుట్టినవాడు = నారదుడు.

ఈ పద్యమునుండి భైమీనది ఉదంతము చెప్పబడుచున్నది.

ఓ నారదా! వాయువుచే విస్తరింపబడిన త్రిపురాగ్నులు మూడుజగములలో ప్రబలి ఎండుగడ్డి మంట వలె (నీరస యవసాంకుర సఖముగ) ఇదివరకు మిక్కిలి శక్తిచే దహించెను.

సీ. పెనుగంప తొడుగులీడ్చిన మొల్కనసి యయ్యే
గగనంబుతో రాయు కాననములు
కడు లావుమానిసి కాలరాచిన చీమ
చాలయ్యె పశ్వాది జంతుపంక్తి
బడిగండ్ల నొంటిమై బడిన విఘ్నేశ వా
హములయ్యె హరిదంత హస్తిపతులు

వనపాలురడుసులో జనగ్రుక్కు తాళీఫ
లాకృతులయ్యె గులాచలములు

తే. మృదుల గోమయపిండ సమ్మిళితకార
వేల్లఫల బీజసమమైరి వీళ్ళ ప్రజలు
కమలసంభవ వరదాన గర్వితాసు
రవణ పట్టణ నిర్భరాక్రమణ వికృతి. 5 - 128

బ్రహ్మగారిచ్చిన (కమలసంభవ వరదాన) వరములచే గర్వితులైన త్రిపురాసురులు (అసుర వరపట్టణ) గొప్ప ఆక్రమణ వేళ (నిర్భర + ఆక్రమణ వికృతి)

1. ఆకాశమునంటు అడవులు (గగనంబుతో రాయు కాననములు) పెద్ద కంపలతో కట్టిన చీపుళ్ళతో (పెను కంప తొడుగు) ఈడ్చివేయబడిన లేతపైరులైనవి. అనగా పెద్ద అడవులు ఆ అగ్నికి తుడిచిపెట్టుకొని పోయనవని భావము.

2. పెద్ద వస్తాదు (కడులావు మానిసి) కాలరాచిన చీమలవలె పశువులు, జంతువులు (పశ్వాది జంతుపంక్తి) నేలపాలైనవి.

3. పెద్దకంతలలో ఒంటరిగా పడిన (బడెగండ్ల నొంటిమై బడిన) ఎలుకలవలె (విఘ్నేశవాహనములవలె) దిగ్గజములు (హరిత్ + అంత హస్తి పతులు) దిక్కుతోచక పరువులెత్తినవి.

4. తోటమాలులు వర్షాకాలములో నడచునపుడు వారు తొక్కిన తాటిపండ్లు (తాళీఫలములు) వలె కులపర్వతములు అడుసులో కూరుకుపోయినవి.

5. మృదువైన ఆవుపేడ పిడకలకంటిన కాకర విత్తనములవలె ఆయా ఊళ్ళ జనములు మాడి నశించిరి.

అలం. ఉపమ, రూపకము, కావ్యలింగము.

కావ్యలింగాలంకారము :

సమర్థింప దగిన కార్యమును కారణ వాక్యముచేత సమర్థించుట కావ్యలింగమగును.

పైపద్యమున ప్రతి పాదమున ఒక కార్యము ఒక కారణము ఉన్నవి. ఉదాహరణమునకు మొదటి పాదము పరికించెదము.

పెనుకానములు తుడిచిపెట్టుక పోవుట కార్యము. (వానికి లేతపైరు ఉపమ)

త్రిపురాగ్ని వానిని దహించుట కారణము. (పెను కంపచీపురుతో ఊడ్చినటుల అనునది ఉపమ)

ఇట్లు ప్రతి పాదమున కారణ వాక్యముచే కార్యము సమర్థింపబడినది.

దానితో పాటు ఉపమారూపకములు కూడ నిర్వహింపబడినవి

కం. **ఈరీతి కొంతకాలము**
క్రూరగతిన్ సోకుమూక కుడిదలయూళుల్
గారింపగ నేనంతట
వారింపగ గణగితిన్ భువనహితబుద్ధిన్ 5 -129

ఉడిదల = ఆటపట్టు

ఈ విధముగా కొంతకాలము ఆ ఆకతాయిమూకలకాటపట్టైన యూళ్ళు (త్రిపురములు) జగత్తును బాధింపగా (కారింపగ) నేను వానిని వారింపగా భువనములను రక్షించుటకై పూనితిని.

చం. **అపుడు పినాకమున్ బవినిభాస్త్రములున్ గొని యేయబూని త**
త్త్రిపురము లొక్కటన్ నిటలదృష్టికి లక్ష్యము చేయుచోట మ
ద్వపురుదితంబులైన శ్రమవారిజలంబులు డిగ్గజారి యు
ర్వీపయి గడున్ వడిన్ దొరగి వెల్లువజూపి నదీత్వమొందుచున్. 5-130

పినాకము = శివుని విల్లు

పవి నిభ + అస్త్రములు = వజ్రాయుధము వంటి ఆయుధములు

మత్ + వపుః + ఉదితంబులు = నా శరీరము నుండి పుట్టిన.

అపుడు నేను పినాకము పట్టి, వజ్రాయుధములవంటి ఆయుధములు చేకొని, మూడవకంటి దృష్టిని ఆ త్రిపురములపై కేంద్రీకరించితిని. అపుడు నాకు శ్రమచే పొడమిన చెమట ధారలుకట్టి వేగముగా పారి వెల్లువయై నదీత్వమును పొందినది. అదియే భైమీనది.

కం. మున్నేను మేన నలదిన
ప్రన్నని భసితంబు నణచి శ్రమవారి కడున్
జెన్నెసగె మంచుమల మం
చున్నడించుకొని ప్రవహించు సురనది పగిదిన్ 5 -131

ప్రన్నని = మనోజ్ఞమైన

నేను ఒంటికి పూసుకొనిన భస్మముపై నుండి జారిన ఈ ఘర్మజల (చెమట) ధారలు మంచుకొండపై నుండి జారిన గంగా జలధారవలె మనోజ్ఞముగా నొప్పెను.

అలం. ఉపమ

కం. భీమాహ్వయమున వర్తిలు
నామేనం బుట్టువంది నదియై వెలసెన్
భూమిన్ భైమి యనందగి
భీమరథి యనంగ మారుపేరెసగంగన్ 5 - 132

పుట్టువు + అంది = పుట్టువంది (జన్మించి)

భీముడు అను పేరుగలుగు నామేన పుట్టి నదిగా వెలసిన ఈ ప్రవాహము భైమి యైనది. దీనికి భీమరథి నామాంతరమైనది.

ఉ. **మిక్కుటమైనపొంకమున మిన్నుల గర్భము గాగ పొంగి నే**
డొక్క మహాస్రవంతి యిదె యుత్తర దిక్కున క్షేత్రసీమపై
నిక్కె లయాబ్ధిబోలె నిట నిల్వగనోపము నాగహార! మే
మెక్కడి కేగువార? మికనెద్ది తెరంగిటు మీద? నావుడున్. 5 - 135

మిక్కుటమైన వేగముతో (పొంకమునన్) ఆకాశము ఉత్పత్తి స్థానమై (మిన్నుల గర్భము గాగ) అనగా నింగిలోనుండి ఒక మహా ప్రవాహము అటు ఉత్తరదిక్కున ఈ క్షేత్రసీమపైకి ముంచెత్తుచున్నది. అది ప్రళయకాల సముద్రము వలె యున్నది. ఓ నాగహారా! మేమెక్కడికి పోవలెను? ఇకపై మకేది విధి? అనివేడుకొనగా......

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

సీ. **కాళరాత్రి స్తనాగ్ర కృతావకాశమై**
యురము వెల్మిడిపూత యొపువెనుప
శిథిలత్వమొందిన చెంగావి జడముడి
చిలుకూడి నెలనవ్వు చెంపనంట
గంకాళమను బుద్ధి గరమున జందెంపు
జిలువ బట్టిన నది జలదరింప
నెచ్చట ప్రభవించె? నేరెద్ది యనిబల్కు
సరభసోక్తుల జగజ్జంతు లలుక

బాణి పుట శీధుపాత్రంబు పారవైచి
కురువుపై నున్న కిన్నెర నురుకద్రోచి
యతిరహఃకేళి నుండియు నరుగుదెంచి
భూరి జయగౌరవుడు కాలభైరవుండు 5 - 136

కాలభైరవుని వర్ణన

దేవతల మొర్ర విన్న కాలభైరవుడు.....

1. కాళరాత్రి = కాళికాదేవి

వెల్మిడి పూత = భస్మలేపనము.

ఆ కాళికా దేవిని భైరవుడు కౌగిలించుకొనగా ఆమె స్తనాగ్రములు సోకినచోట ఆతని రొమ్ముపై తప్ప మిగిలిన దేహమంతయూ దట్టమైన భస్మపు పూతచే యొప్పుచుండగా

2. ఎఱ్ఱని జడముడి విడివడి జారి దానిలో నలంకరించుకొన్న చంద్రుడను పువ్వు చెంపను తాకుచుండగా....

3. ఎముకల గూడు వంటి తనచేత జందెముగా ధరించిన పామును పట్టుకొనగా అది అదిరిపడగా.....

4. ఎక్కడ పుట్టింది? ఏది ఆ నది? అని సంభ్రమముగా గట్టిగా పలుకు పలుకులకు జగత్తులోని జంతుజాలము భయపడగా.....

5. చేతిలోని మధుపాత్రిక పక్కన పడవైచి

తొడమీద (కురువుపై) నున్న వీణ ప్రక్కకు త్రోసి

భార్యతో ఏకాంత విహారముననున్న జయగౌరవములు గల కాలభైరవుడు లేచెను.

అలం. భ్రాంతిమంతము, స్వభావోక్తి.

శా. ఆ భైమీనది విశ్వమున్ నిజకృపీటార్ద్రంబు గావించుచున్
శ్రీభామావిభు క్షేత్రమండలము డాసెన్ డాసినన్ వీచిరే
ఖాభీలంబగు దానిపెంపుగని మున్నం దుండు ప్రాణుల్ మహా
క్షోభోద్విగ్నమనస్కులై పెలుచ నాక్రోశించుచున్ పెంపరన్ 5 – 133

కృపీటము = నీరు

వీచి రేఖ + ఆభీలంబు = అలల సమూహముచే భయంకరమైనది

క్షోభ + ఉద్విగ్న మనస్కులై = ఎక్కువైన కలతపాటుచే భయపడిన మనసుకలవారై

ఆ భైమీనది విశ్వమును ముంచెత్తి తడిపి ఆ లక్ష్మీపతి (శ్రీ భామావిభు) క్షేత్రమును సమీపించెను. పెనుతరగలతోడి దాని భయంకరరూపముగని ఆ క్షేత్రవాసులు భయముతో కూడిన మనస్సులు కలవారై ఆక్రోశించుచు దైన్యమునొందిరి.

కం. భూరిభయార్దితులై చని
భైరవ మదరాగరుచికృపాపూరిత దృ
క్కైరవు బలుకుదు రమృతా
హారులు హరిబలుకు క్రియ కృతాంజలు లగుచున్ 5 –134

ఇట్లు గొప్పభయముచే పీడితులై (భూరి భయార్దితులై) అచటి దేవతలు (అమృతాహారులు) గర్వము, ప్రేమ, తేజస్సు, దయ అను గుణములతో నిండిన (మదరాగరుచికృపా పూరిత) కలువలవంటి కన్నులుగల (దృక్కైరవు) ఆ కాలభైరవుని వద్దకు పోయి నమస్కరించిరి.

ఆ.వె. అరుగుదెంచి యమ్మహానది వీక్షించి
చేతులెత్తి బిట్టు చిట్టమిడిచి
ఘోరకోపవేగ ధీరోక్తులులియంగ
బలుకునిట్లు క్షేత్రపాలకుండు. 5 - 137

చిట్టము + ఇడిచి = చిట్టమిడిచి = చిటికె వేసి

ఉలియగ = ధ్వనించగా

ఆ కాలభైరవుడు వచ్చి చేతులెత్తి చిటికలు వేయుచూ మిక్కిలి కోపముగా ఆవేశముతో ఆ క్షేత్రపాలకుడు ఇట్లు పలికెను.

నిలునిలు! తుంగభంగవగు నిన్ను కనుంగొని సాధ్వసాతి వి
హ్వాలమతులైరి క్షేత్రతలవాసులు దానికి కోపగించె నిన్

వలమురితాలు పింక నిట వచ్చుట మానుము మచ్చెకంటి నా
నిలిచి నుతించునన్నది వినిశ్చిత కార్య గతిన్ జగత్పతిన్ 5 - 138

తుంగభంగ = ఎత్తైన అలలు కలది

సాధ్వస + అతి విహ్వాలమతులు = భయముతో మిక్కిలి ఆందోళన కలవారు.

నిలు నిలు! పెద్దపెద్ద అలలు కలిగిన నిన్ను జూచి యీ క్షేత్రవాసులు మిక్కిలి భయపడి ఆందోళన చెందుచున్నారు. దానికి ఆ దక్షిణావర్తశంఖము దాల్చు విష్ణువు (వలమురితాలుపు) కు కోపము వచ్చినది. ఓ మచ్చెకంటీ! నీవిటు రావలదు అని కాలభైరవుడనగా (నాన్) విని ఆ నది నిలిచి నిశ్చయింపబడిన కార్య నిర్వాహకుని ఆ జగత్పతి ఐన విష్ణువును స్తుతించెను.

సీ. **జగదుద్భవ స్థితి క్షయహేతు వెవ్వడా**
దేవాదిదేవుండు దిక్కు నాకు
గ్రాహనిగ్రహమీగి కరిగాచెనెవ్వడా
త్రిభువనాధీశుండు దిక్కు నాకు
దుదిపదంబు నొసంగి ధ్రువుగాచె నెవ్వడా
ధృఢ దయామయమూర్తి దిక్కు నాకు
ద్రోవది బన్నంబు దొలగించె నెవ్వడా
దీనమందారుండు దిక్కు నాకు

తే. **నెవ్వని పదాబ్జమున జనియించు జలము**
మజ్జనకుడైన శివుడాత్మమౌళి నిలిపె
నమ్మహా విష్ణు డా కృష్ణు డా గుణాబ్ధి
దేవకీనందనుడె యెందు దిక్కు నాకు 5 - 139

భైమీనది విష్ణుప్రార్థనము

1. ఈ జగత్తు యొక్క పుట్టుకకు, మనుగడకు, క్షయమునకూ కారణమెవ్వడో

(జగత్ + ఉద్భవ, స్థితి, క్షయకారుడు)

2. మొసలి తోడి యుద్ధమును తొలగించి (గ్రాహ నిగ్రహము + ఈగి) ఏనుగును రక్షించిన వాడెవడో

3. మోక్షము (తుదిపదము) ను ఇచ్చి ధ్రువుని కాపాడిన వాడెవడో

4. ద్రౌపదికి భంగపాటు (బన్నము) ను తొలగించినవాడెవ్వడో

ఆ దేవాదిదేవుడు, ఆ త్రిభువనాధీశుడు, ఆ దృఢ దయామూర్తి, ఆ దీనమందారుడు అయిన విష్ణువే దిక్కు నాకు.

5. ఎవని పాదపద్మములయందు గంగ పుట్టెనో! ఆ గంగను మాతండ్రి శివుడు తన తలపై దాల్చెనో! ఆ మహావిష్ణువు, ఆ కృష్ణుడు, ఆ సద్గుణ సముద్రుడు, ఆ దేవకీ సుతుడు అయిన ఆతడే నాకు దిక్కు అని ప్రార్థించినది.

స్తుతిలో గీతిలోని అంశములు కీలకములు. తానెవరో దానిలో విష్ణువుకు విన్నవించినది. దానిలో ఇంకొక మర్మమున్నది. నీ పాదజలము నాతండ్రి తలదాల్చినాడు. ఆ శివుని దేహమునుండి ప్రభవించిన నన్ను నీ పాదముల చెంత చేరనిచ్చుట నీకు విధి అని ధ్వనిరూపముగా చెప్పినది.

నేను నదిని. నీవి గుణాబ్ధివి అన్నది. అనగా నీవు సద్గుణములకు "సముద్రుడవు" అను మాట సాభిప్రాయము. నది సముద్రమును చేరుట లోకసామాన్యమని మనవి. అందుచే ఇచ్చట పరికరాలంకారమున్నది.

తే. **శరణమవు గమ్ముభీమద్భయజ్వరము నుడుపు**
భగ్నమతినైతి గుర్కుర భర్త కతన
నింక నెయ్యది దిక్కు? చక్రాంక! నన్ను
బ్రోవుమని బల్క గృప బల్కుదేవుడేటి 5 - 140

స్వామీ! ఓ చక్రమును ధరించిన వాడా! (చక్రాంక!) శరణము నిమ్ము. నా భయోద్వేగము తొలగింపుము. ఆ కాలభైరవుని కనుగొని (కుర్కురభర్త = కుక్క

వాహనముగా కలవాడు = కాలభైరవుడు) మతిస్థిమితము కోలుపోయితిని (భగ్నమతినైతి). నన్ను కాపాడుము అని చెప్పుకొని ఆ భైమీనది శరణాగతి చేసినది. అపుడు విట్ఠలుడు దయతో ఆ నదితో నిట్లనెను. (దేవుడు + యేటిన్ కృపబల్కును)

ఉ. రమ్ము గరమ్ము ద్రోచి, మధుర ప్రియభాషిణి! నన్ను గన్నమీ
దమ్మరియున్ భయమ్ము గలదా? వలదాతురవృత్తిబీ మన్నియో
గమ్మున నీప్రదేశమున గ్రమ్మి నమజ్జన జన్మజాడ్య పా
శమ్ముల ద్రెంపు నింపు మనిశమ్ము శుభమ్ములు భూతకోటికిన్ 5-141

గరమ్ము = బెదురుపాటు (బులుసువారు)

ఓ మధురముగనూ ప్రియముగనూ మాట్లాడుదానా! బెదురుపాటు వదిలి రమ్ము. నన్ను చూచిన పిదప కూడా భయమున్నదా? (ఉండకూడదనుట). తొందరపాటు వద్దు. నా ఆజ్ఞానుసారము (మత్ + నియోగమ్మున) ఈ ప్రదేశమున ప్రవహించి నతులు చేయు జనముల (నమస్ + జన) భవరోగ పాశములను త్రెంచివేయుము. ఇచట గల జీవరాశికి ఎల్లపుడూ శుభముల గూర్చుము.

కం. అస్మత్ క్షేత్రస్థితి, భవ
భస్మాంగజ! గంగ కంటె పావనివగుచున్
భస్మీకరింపు లోకా
పస్మారప్రాయ దురిత బాధాశతమున్ 5 - 142

ఓ శివుని భస్మయుతమైన దేహమున పుట్టినదానా (భవభస్మాంగజ)!

నా యొక్క క్షేత్రమును చేరి, గంగ కంటె పవిత్రురాలవై ఈ లోకములకు మూర్ఛాప్రాయములైన పాపములను భస్మము జేయుము. భస్మదేహము నుండి పుట్టినది కనుక పాపములను భస్మము చేయుననుట.

అలం. పరికరము

చం. అని వనజాక్షుడీకరణి నానతి యిచ్చిన దత్కృపారసం
బను పెనువాన నుబ్బిన క్రియన్ రయమారగ దత్ప్రదేశమున్
ధనువున నారియై నిగిడె; దాని శరంబు గరంబు దాకినన్
దునుగు, జినుంగు, వ్రీలు, గడు దూలు జగజ్జన జన్మలక్ష్యముల్ 5-143

అని భగవంతుడు అనుజ్ఞ నిచ్చిన ఆ విష్ణువు యొక్క కృపారసము పెనువానవలె కురవగా మరింత పెరిగినట్లు ఆ వాహిని వేగముగా ఆ క్షేత్రము లోనికి ప్రవేశించినది. ఇచట ఒక మంచి రూపకాలంకారము చెప్పినాడు రామకృష్ణుడు.

ఆ క్షేత్రము అను ధనువునకు నావాహిని నారియైనది.

1. ఆ క్షేత్రము ధనుస్సు (విల్లు). ఆ వాహిని ఆ వింటినారి.

2. ధనువు అను పదమునకు విలుకాడు అను అర్థము కలదు. ఆ క్షేత్రము విలుకాడు ఆ వాహిని ఆతని భార్య (నారి = స్త్రీ)

దాని శరము తాకినచో ప్రపంచములోని ప్రజల జన్మలక్ష్యములు నశించును. ఇచట శరమునకు రెండర్థములు.(శరము = బాణము, నీరు)

1. పైన ఆ క్షేత్రము ధనువు. భైమి నారి. ఇపుడు ఆ భైమీనదిలోని నీరు శరము అనగా బాణము. ఆ బాణము తగిలినచో మానవులయొక్క జన్మపరంపరలు తునుగును. చినుగును. వ్రీలును. తూలును.

2. ఆ భైమి నీటిని స్పృశించినచో (శరము కరంబు దాకినన్) మానవులకు జన్మపరంపరా రాహిత్యము కలుగును

అలం. రూపకము.

కం. ఎందు ప్రవహించె నస్మ
న్నందన యత్తీర్థవిభువు నరసింహాఖ్యున్
జెంది యదునందనాత్మా
నందమగున్ బద్మగర్భనందన వింటే! 5 -144

తీర్థ విభువు = గొప్ప తీర్థము.

ఓ పద్మగర్భనందనా! నారదా!

నాయందు ప్రభవించిన ఈ వాహిని (భైమి) ఆ మహాతీర్థమును చేరినచోటు నరసింహాతీర్థము అని పేరు పొంది ఆ యదునందనునికి ఆత్మానందము కలిగించును

కం. అది మొదలుగా సరస్వతి
తుదగా గల తీర్థములకు దొరయై నడుమన్
బొదలు ఋషి వృషభ సేవిత
పదుడగు హరి మెచ్చు తీర్థపతి మౌనిపతీ! 5 - 145

తీర్థపతి = గొప్పతీర్థము

ఆ నృసింహాతీర్థము నుండి సరస్వతీ తీర్థము వరకూ గల తీర్థముల మధ్య ప్రభువైన మహాఋషి శ్రేష్ఠులచే పూజింపబడు పాదములు కలిగిన (ఋషి వృషభ సేవిత పదుడు. ఇచట వృషభ పదము (శ్రేష్ఠ వాచకము) ఆ శ్రీహరి మెచ్చుకొను తీర్థము ఈ భైమీతీర్థము.

కం. సాక్షాత్కరించి పద్మద
ళాక్షుడు వేంచేసియునికి నత్తీర్థకులా
ధ్యక్షము మసారతరళా
లక్షిత ముక్తావళీ లలంతిం బోలున్ 5 -146

మసారము = ఇంద్రనీలము

లలంతిక = వ్రేలాడు హారము.

ఆ పద్మముల వంటి కన్నులుగల విఠ్ఠలుడు సాక్షాత్తు వెలసిన తీర్థము కావున ఈ భైమీ తీర్థము - అచట గల తీర్థమాలిక యందు ఇంద్రనీలమణి (పతకము) వలె భాసించును.

కం. వెన్నుడు ప్రత్యక్షంబై
యున్న యెడకు దక్షిణాశ నొక పులినతలం
బున్నది; మిన్నది కడగను
నున్నతి గన్నది శుభంబు లొసగంబొసగన్ 5 - 147

ఆ విష్ణువు ప్రత్యక్షమై యున్నచోటికి దక్షిణ దిశగా (దక్షిణ + ఆశ = దక్షిణ దిక్కు) ఒక ఇసుక తిన్నె (పులినతలము) ఉన్నది.

అది ఆకాశము యొక్క చివరను (మిన్ను యొక్క కడన్ అది కనున్) చూచునను ఉన్నతిని కన్నది. అది శుభముల నిచ్చును.

ఆ.వె. ముందు నందగోపు మందయందు జరించు
రూపధన్య యొర్తు గోపకన్య
విష్ణుభక్త ముక్త కృష్ణుడచ్చట నున్కి
యెరిగి యేగుఎంచి ఎరుక మించి 5 - 148

మందయందు = గొల్లపల్లెలో

ఒకప్పుడు నాందవ్రజమునందు ఒక అందగత్తె (రూపధన్య) యగు గోపకన్య యుండెడిది. ఆమె జ్ఞానాధికయై (ఎరుక మించి) విష్ణుభక్తితో జీవన్ముక్తయై కృష్ణుడు అచట (పౌండరీకమున) కలడని తెలిసి అచటికి వచ్చెను.

కం. విప్రకులోచిత శుచివే
ష ప్రథిత శరీర యయ్యె జక్రస్తని సా
భిప్రాయ స్థితవికసిత
దీప్ర నిజకపోల యగుచు దేవుని మ్రోలన్ 5 - 149

ప్రథిత = ప్రసిద్ధి కెక్కిన

దీప్ర = ప్రకాశవంతమైన

ఆ చక్రస్తని యగు గోపకన్య బ్రాహ్మణకన్యకు తగిన వస్త్రధారణ/

అలంకరణములతో బ్రాహ్మణకన్య వలె యున్నది. ఆ దేవుని చెంత అనురాగముతో కూడిన మెరుపెక్కిన చెక్కిళ్ళ ప్రకాశముతో ఆమె ఒప్పెను.

సీ. జలధరశ్యామ కుంతల కలాపమునకు
బాటింపమియె నవ ప్రసవకలన
దళిత నీలోత్పల దళచంచదక్షుల
కామీలనంబె కాలాంజనంబు
కుంభికుంభస్థూల కుచమండలికి జ్ఞాన
ముద్రాకరమె ముత్తెములసరంబు
గగనసోదరవలగ్న ప్రదేశమున కో
డ్యాన బంధంబె యొడ్డాణమిడుట

గాగ తపమాచరించు నక్కలువకంటి
అంగతిలక నిరాకల్ప యయ్యు నలరె
శారదారంభ విమలాభ్ర సరణి కరణి
ప్రకృతి మధురంబులకు వేఢరచనలేల? 5 - 150

ముక్తకేశిని వర్ణన

ఈ ముక్తకేశినిని మొదటి ఆశ్వాసమున కొంత చర్చించి యున్నాము. కావలసిన వారు ఆ పద్యములు ఒకసారి పునఃపరిశీలింపవలసినదని మనవి.

ఆమె నిరలంకృత. దిగంబరి. కృష్ణపాదముల సౌందర్యమునకు ముగ్ధురాలైన ఆమె కేశపాశము విడివడిపోవును. వస్త్రములు జారిపోవును. వాటి రహస్య సంకేతములు ఇదివరకు చర్చించితిమి. ఇక ఈ వర్ణన చూచెదము గాక.

1. జలధరము = మేఘము

కుంతలకలాపము = కురుల విశేషము

ఆమె తన మేఘములవలె నల్లనైన కురులను పాటించదు. అనగా

ముడువదని అర్థము. అవి విరబోసుకొన్నది. ఇదియే ముక్తకేశిని యను పదమునకు అర్థము. అట్లు పాటింపకపోవుటయే క్రొత్తపువ్వులను తురుముకొన్న అందమును కలిగించుచున్నది.

విశేషం

ఇదివరకు చెప్పినదే మరల స్పృశించి విడిచెదను. మానవుని తలలో అనేక ఆలోచనలు ఉదయించును. వెంట్రుకలు తలలో నుండి పుట్టి పెరుగు ఆలోచనలకు ప్రతీక. మానవుడు వాటిని ముడులు వేయును. ఆ ఆలోచనలలోనే బంధింపబడును. ఇది కబరీబంధము. వీటినుండి విడివడుటయే జుట్టుముడి విడివడుట. వాటిని తొలగించుట కుదరని పని. అందుకే తలలు బోడులైన తలపులు బోడులా? అన్నది. వానిని పెరగనిండు. కానీ వానిని పట్టించకొనకుండు స్థితి సాధించవలె. అది ముక్తకేశిని వృత్తాంతములోని అంతరార్థము.

2. నీల ఉత్పల దళచంచత్ + అక్షులు = నల్లకలువరేకుల వలె చలించు కన్నులు.

వికసించిన నల్లకలువల రేకులవలె చలించు ఆమె కన్నులకు కొంచెము మూయుట (అరమూయు... ఆమీలనము) యే కాటుకపూతయట.

విశేషం

జీవుడు కనులు తెరచి బాహ్య జగత్తును వీక్షించి వీక్షించి దానిలో చిక్కుకొనును. కాని భగవంతుని తెలిసికొనుటకు లోచూపు అవసరము. దానికి బాహ్యప్రపంచమును త్యజించపనిలేదు. కొంచెము మూయుట అనగా కుచించుట. అనగా జాగ్రత్తగా చూచునపుడు మనము కనులు కుచించి ఒక వస్తువుపై దృష్టి నిలుపుదుము కదా. అట్లే బాహ్యప్రపంచమును “జాగరూకుడవై” పరికించినచో అన్నింట భగవంతుడు కనబడును. దానికి తోడు కొంతభక్తి జోడించినచో దృష్టికి సర్వమూ మాధవమయమై

కనిపించును. ఆ అంజనమే భక్తి. దానిని నేత్రములకు సంధించవలె. అయితే ఈమెకు ఆ అంజనమునకు అవసరములేదు. కొంచెము నేత్రములు ఆమీలపరచుటయే ఆమెకు అంజనము ధరించినదానితో సమమట.

3. కుంభి కుంభములు = ఏనుగు కుంభస్థలములు

ఏనుగు కుంభములవంటి ఆమె వక్షమునకు జ్ఞానముద్రయే ముత్యాలహారము. అనాగానేమి?

విశేషం

ఇది యొక యోగముద్రా విశేషము. కుడి చేతియొక్క బొటనవేలు, చిటికెనవేలు చాచి వాటి కొనలను వక్షమున నుంచుకొని, ఎడమ చేతిని మోకాలిచిప్పపై యుంచుట తపముచేయువారు పట్టెడి యోగముద్ర.

4. గగన సోదర వలగ్నము. గగనము = ఆకాశము. స + ఉదర = సోదర = ఉదరముతోకూడిన. వలగ్నము నడుము.

ఆమె ఆకాశమువంటి ఉదరము/ నడుము భాగములకు ఏ ఆభరణములూ లేవు. ఆమె దిగంబరి కనుక. కానీ ఆమె ఓఢ్యానబంధము వేయుటయే ఆమెనడుమునకు ఒడ్డాణము వలె నున్నది.

విశేషం

దీనికి కొంత యోగవివరణము అవసరము. క్లుప్తముగ చెప్పుకొందము. ప్రాణాయామము చేయుటకు అనేక పద్ధతులున్నవి.

కుడిచేతితో ఉంగులీ ముద్ర పట్టుదురు.(తర్జని, మధ్యవేలు ముడిచి - అంగుష్ఠ, అనామిక, కనిష్ఠములు నిలిపి యుంచుట ఉంగులీ ముద్ర)

అంగుష్ఠముతో కుడిముక్కు మూయుదురు.

ఎడమ ముక్కుతో గాలి పీల్చుదురు. అనామిక కనిష్ఠికలతో ఎడమముక్కు మూయుదురు.

గుదకండరములు బిగించి లోనికి లాగుదురు – ఇది మూలబంధము (Anal lock)

గాలి పీల్చి బిగబట్టుట వలన ఛాతీకి పొట్టకు మధ్య నడిమి ప్రదేశమున గల డయాఫ్రమ్ అను కండరముల పొర చాలా క్రిందికి జరిగి ఛాతీలో అతి ఎక్కువ గాలి నిలువ యుంచుటకు వీలగును. ఇట్లు డయాఫ్రమ్ ను బిగించి యుంచుటయే ఓఢ్యానబంధము. (Diaphragmatic lock)

తలక్రిందికి వంచి గెడ్డము ఛాతీకి తగులు నట్లు ఉంచదురు. ఇదియే జలంధరబంధము. (Chin lock)

అట్లు గాలిని బంధించుట కుంభకము

తరువాత క్రమముగా జలంధరబంధము సడలింతురు. అంగుష్టము సడలింతురు. గాలి కుడిముక్కుతో వదులుచు ఓఢ్యానబంధము సడలింతురు. చివరిగా మూలబంధము సడలింతురు. ఈ గాలి విడుచుటను రేచకము అందురు. ఇది ఒక ఆవృత్తము. ఇట్లు పలుమార్లు చేయుదురు. ఇపుడు గమనించినచో డయాఫ్రమ్ నడుమువైపుకు దించి బంధించి యుంచినది ఆమె. అది పూరకము కుంభకము చేసిన ఓఢ్యాన బంధము. అదియే ఆమె వడ్డాణముగా చెప్పబడినది.

ఇట్లు ఆమె శరీరమున యోగిక పరికరములు ఆభరణములుగా చెప్పబడినవి. ఆమె శరీరము ఏ ఆభరణములూ లేకపోయిననూ (నిరాకల్ప యయ్యు) శరత్కాలారంభమున గలుగు తెల్లని మేఘము వలె నిర్మలమైన కాంతితో ఒప్పినది. ప్రకృతి సిద్ధమైన మధురపదార్థములకు పైపై మెరుగులెందులకు? అక్కరలేదనుట.

తపస్వులు తలవిరబోసుకొనుట, కనులు మొగుడ్చుట, ముద్రాసనములు రచించుట, మొలనూలు ధరింపకుండుట సహజములు.

అలం. ఉపమ, విభావన, అర్థాంతరన్యాసము.

విభావనాలంకారము

కారణము లేకయే కార్యము ఘటిల్లునట్లు చెప్పుట విభావనాలంకారము.

ఈ పద్యమున పూలు పెట్టుకొనకయే పూలుధరించినట్లుండుట, కాటుక ధరింపకయే అదిధరించినట్లు కనబడుట, ముత్యాలసరము ధరింపకయే అది ధరించినట్లుండుట, నడుమున నేమియు ధరింపకయే వడ్డాణము ధరించినట్లు కనిపించుటలున్నవి. ఇవి కారణములు లేని కార్యములు. అందుచే విభావనాలంకారము.

మ. **లోకేశస్థిత లోక వాసకృతి సాలోక్యంబు నర్చింప, ల**
క్ష్మీకాంతాంఘ్రియుగంబు జేరుతమి సామీప్యంబు, సద్భక్త ర
క్షాకారిం దనరూపుగా నిలుపుటన్ సారూప్యమున్, బుద్ధి నా
కౌకశ్శేఖరు గూర్చి యున్కి సతి సాయుజ్యంబు నొందుందుదిన్5 – 151

ఈ పద్యమున ముక్తకేశిని చతుర్విధ మోక్షములు పొందినట్లు చెప్పబడుచున్నది.

1. సాలోక్య మోక్షము : ఆమె ఆ లోకేశుడున్న లోకములో నివసించుటే సాలోక్యము (లోకేశస్థిత లోకవాసక ృతి)
2. సామీప్యముక్తి: ఆ విట్ఠలుని అర్చించుటకు అతని పదముల జేరుట (లక్ష్మీకాంత అంఘ్రి యుగంబు చేరు తమి) సామీప్యము.
3. తనలోనికి ఆ విట్ఠలుని ఆవాహనము చేసి నిలుపుకొనుట సరూప్యము.
4. ఆ విట్ఠలుని బుద్ధియందు కూర్చుట సాయుజ్యముక్తి.

శా. **స్నానానుక్రమవాసితాచలఝురీ సాంద్రాంబువుల్ ధ్యానసం**
ధానాధీనవపుర్విలోకన నితాంత ప్రీత సారంగ సం
తానంబుల్ మృదుపాద పల్లవ తలోద్యత్కాంతి లాక్షారస
శ్రీనద్ధాచలతుంగశృంగములు మించెం దత్తపస్సంగముల్. 5 – 152

ఈ పద్యమున ముక్తకేశిని తపోవ్యాపనము చెప్పబడుచున్నది. దీనికొరకై

మూడు విశేషణములు వాడినాడు.

1. స్నానానుష్ఠానమునకు ప్రసిద్ధి పొందిన నదియొక్క నీటిని మించినదట ఆమె తపోవ్యాపనము. అనగానేమి? అచట భైమీనది కృష్ణుని పాదములవైపునకు పారుచున్నది. ఆనీటిని మించి ఈమె తపస్సు అచ్చోట వ్యాపించినదనుట.

2. ధ్యానసంధానము అను స్వరూపము చూచుచున్న (ధ్యానసంధానవపుర్వి లోకనము) చూపులు అను తుమ్మెదలగుంపును మించినది ఈమె తపోవ్యాపనము. నిరంతరధ్యానరూపియై తనచూపులను తుమ్మెదలను విష్ణుపదములను పద్మములవైపు పరిగిత్తించినదనుట.

3. తన మృదు పాదములకు రాసుకున్న లత్తుక యొక్కకాంతిచే (మృదుపల్లవ తలోద్యత్కాంతి లాక్షారస) కట్టబడిన పర్వతశిఖరములను (నద్ధ అచల శృంగములు) మించినది ఆమె తపోవ్యాపనము. కొంత క్లిష్టాన్వయము గల వాక్యము. అంత ఉన్నతమైన కాంతి శిఖరములకు చేరుకొన్నదనుట కాబోలు.

ఉ. ఆ భగవంతుడంత కరుణార్ద్రమతిన్ సతి మ్రోలనిల్చె న
భ్రాభమదభ్రమభ్రమ మనంతము శాంతము కాంతిమంత మ
క్షోభమలోభమప్రతిమ శోభన శోభియు నైన మేనునా
నాభరణంబులం గుసుమితామర భూజము నోజరాజిలన్. 5 - 153

ఆ భగవంతుడు ఆమె పట్ల కరుణచే ఆర్ద్రమైన మనసు కలవాడై తన రూపము ఆమె చెంత నిలిపెను. అనగా ఆమెకు దర్శనమొసగెను. అప్పటి విఠ్ఠలుని రూపము ఎట్లున్నదీ అనేక విశేషణములతో సూచించినాడు.

అభ్ర + అభము = మేఘము వలె నున్నది

అదభ్రము = అల్పము కానిది

అభ్రమము = భ్రాంతి లేనిది

అనంతము = అంతము లేనిది

శాంతము = ప్రశాంతమైనది

కాంతిమంతము = వెలుగు కలిగినది

అక్షోభము = కలత లేనిది

అలోభము = లోభము లేనిది

అప్రతిమము = సాటిలేనిది

శోభనశోభియు = చక్కదనముచే ప్రకాశించునది

కుసుమితామరభూజమునోజన్ = పుష్పించిన కల్పవృక్షపుకళతో రాజిల్లునదీ

ఇన్ని లక్షణములు గల ఆ విట్ఠలరూపము ఆమెకు దర్శనమునిచ్చెను

అలం. ఉదాత్తము, పరికరము

ఉ. **ఆశరదిందు బింబసదృశానన సూన శరాసకోటి సం**
కాశు రమేశు రాగరసకశ్మల గాత్రయు స్రస్తనేత్రయున్
బేశల గంధకైశికయు భీతి ముదశ్రునిపాత ముఖ్య చే
ష్టాశబలత్వసక్తతను శంపయునై కనుమ్రంపు దాల్చుచున్. 5 - 154.

ఆ శరత్కాలపు చంద్రునివంటి ముఖము గల ఆగోపిక ఆ కోటిమన్మధులతో సమానమైన అందగాడైన రమాపతిని చూచి

అనురాగరసముచే మలినమైన దేహముకలదియు (రాగరస కశ్మలగాత్ర)

జారిన వస్త్రము గలదియూ (స్రస్త నేత్ర... నేత్ర శబ్దమునకు పట్టువస్త్రము అను అర్థము కలదు)

విడివడుచున్న వదులైన కొప్పుగలదియు (పేశల బంధకైశిక)

భయభక్తులచే స్రవించు సంతోష బాష్పములు కదియు (భీతి ముద అశ్రు నిపాత ముఖ్య)

కలగలిసిన చేష్టల (భిన్నభావములు అనుట) వలన వణుకుచున్న/ మెరయుచున్న దేహము కలదియు (చేష్టా శబలత్వ సక్త తనుశంపయు)

అయి ఆమె పారవశ్యమున ద ృష్టిమాంద్యము (కనుమ్రంపు)నకు లోనయ్యెను.

తే. **పృథుల విజ్ఞాన రసపూర్ణ భృగు శుకాది**
భావనా దీర్ఘికలయందు బరిణమించు
జలజదళ నేత్రు పాదాంబుజములు గేల
భీత మృగపోతలోచన బిగియబట్టె 5 -155

అపుడామె ఆయన పాదములపై దృష్టి నిలిపినది. ఆ పాదములు ఎట్టివి?

గొప్ప విజ్ఞానము అను నీటియందు భృగువు శుకుడు మొదలగువారి మనసులు అను దిగుడుబావుల (దీర్ఘికలు) యందు వికసించు పద్మనేత్రుని యొక్క పాద పద్మములు! !

భయపడిన జింకపిల్ల చూపులవంటి చూపులు గల ఆమె (భీత మృగపోతలోచన – ఇది రా.కృ మార్కు సమాసము) తన చేతులతో ఆ పాదములను గట్టిగా పట్టుకొన్నది.

అలం. రూపకము.

కం. **కరకలిత నిజ పదాబ్జయు**
విరళతర త్రపయునైన విధుబింబముఖిన్
వరసంభావిత జేసెను
కరుణా గుణహారి శౌరి కన్నుల నగుచున్ 5 -156

కరుణాగుణ హారి = కారుణ్యమును ధరించినవాడు.

విరళతర త్రప = దూరమైన సిగ్గు గలిగినది.

సహజమగు సిగ్గు విడిచి చేతులతో తన పాదపద్మములను పట్టుకొనిన ఆ చంద్రముఖిని (విధుబింబ ముఖిన్) ఆ కరుణారసమూర్తి యగు విష్ణువు వరములనిచ్చి సంభావించెను.

సీ. తనుజూచి శిథిలబంధశిరోజ యగుట న
య్యతివకు ముక్తకేశాహ్వయంబు
దయచేసి తత్ప్రార్థితములైన వరముల
నొసగి యప్పసిగాపుటసద బుద్ధి
చిరుగుబ్బలాని తత్క్షేత్ర రాజమునకు
నీశాను దిక్కున నిరవు పరిచె
వెన్నుడు తనునది వ్రేపల్లెలో రాక
తర్కించు దౌష్ట్యంబు దలచి నగుచు

దాని కరములచే బీడితంబులైన
పాండురంగేశు శ్రీపాదపల్లవముల
నంగుళీమధ్య తనురేఖ లంటియుండు
గంగ బ్రవహించు నీటి డొంకలును బోలె 5 - 157

తనను చూచి జుట్టుముడి విడివడిన ఆమెకు కృష్ణుడు ముక్తకేశి అను పేరు నిచ్చెను.

ఆమెఅడిగిన వరముల నిచ్చెను.

ఆ పశువులను కాచుకొను అల్పజ్ఞానము గల ఆ చిన్నచనుల చిన్నదానికి (పసిగాపు టసదబుద్ధి, చిరుగుబ్బలాని) అనగా ప్రాయమున చిన్నదనుట - ఆ క్షేత్రరాజమునకు ఈశాన్యముగా నుండునట్లు చేసెను.

ఆమె విష్ణువు ఎపుడు గొల్లపల్లికి వచ్చునో యను (తనున్ అది వ్రేపల్లెలో రాకను) తర్కించు మొరటుదనము తలచుకొని విష్ణువు నవ్వుకొనెను. పాపము

నాజూకుదనము లెరుగని పల్లెపడుచు భావనను రా.కృ దౌష్ట్యమనినాడు. కల్లకపటమెరుగని పల్లెటూరి చేష్ట యనుట.

దాని కరములచే గట్టిగా పట్టుకొని పీడింపబడిన ఆ పాండురంగని చిగురు పాదములపై ఆమె వ్రేళ్ళ గుర్తులు ఇప్పటికీ గంగాప్రవాహపు నీటి అలలవలె (గంగ ప్రవహించు నీటిడొంకలు) కనిపించును

అలం. ఉపమ.

కం. ఆ ముక్తకేశ దర్శన
మో మునికుల సార్వభౌమ!యొసగుననేక
శ్రీమూర్తి దానఫలమా
భామిని శ్రీమూర్తిగాగ బాటింపదగున్ 5 - 158

శ్రీమూర్తి దానఫలము = లక్ష్మీ నారాయణుల ప్రతిమలను దానము చేసిన ఫలితము.

ఓ మునికుల సార్వభౌముడవైన నారదా! ఆ ముక్తకేశినిని దర్శించిన అనేక లక్ష్మీనారాయణ ప్రతిమలను దానము చేసిన ఫలితము వచ్చును. అసలు ఆ ముక్తకేశినే లక్ష్మీనారాయణునిగా భావింపదగును.

తే. అనుడు వేలుపు తాపసి యా సుశీల
పుత్రులే చందమున మోక్షమునకు జనిరి
ప్రయుత నందను డెవ్వ? దేపగిది నతడు
నృహరి కృప గాంచె? ననబల్కు నీలగళుడు 5 - 159

వేలుపు తాపసి = నారదుడు

నీలగళుడు = శివుడు

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. **మునివర విను మత్యద్భుత**
జనకచరితయైన జనని చనినపిదప ద
త్తనయులు మురభిత్పద ద
త్తనయులు గురువాక్యకరణ తత్పరబుద్ధిన్ 5- 160

తత్తనయులు = సుశీల కుమారులు

మురభిత్ + పద దత్త నయులు = మురారి (విష్ణువు) పాదములయందు శ్రద్ధ కలవారు

ఓ మునివరా! అత్యద్భుతమైన స్వభావము కలిగిన ఆ తల్లి సుశీల పోయినపిదప ఆమె తనయులు, విష్ణుపదాసక్తి కలిగినవారు పెద్దలు చెప్పిన విధముగా చేయు బుద్ధి కలిగిన వారై..... తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

అలం. యమకము,

శా. **భైమీ తీర్థనివాసు రాశకుశలున్ బద్మేక్షణున్ యాదవ**
స్వామిన్ సామజవత్సలుం గొలిచి యైశ్వర్యంబునం బొల్చి వా
రామీదన్ సకళత్రపుత్రముగ దీప్యన్మూర్తులై తత్తనూ
గ్రామం బెక్కిరి నావుడున్ మరియు నా బ్రహ్మర్షి పల్కున్ శివున్ 5-161

ఆ భైమీ తీర్థ నివాసుని, రాసక్రీడ యందు కుశలుడైనవాని, పద్మాక్షుని, యాదవస్వామిని, కరివరదుని సేవించి ఐశ్వర్యములనుభవించి ఆ సుశీల పుత్రులు ఆపై ప్రకాశించుచున్న దేహములతో ఆ హరి శరీరములో ఐక్యమైనారు. అపుడు ఆ నారదుడు శివునితో ఇట్లనెను.

ఇచట తత్తనూగ్రామంబు అను దానికి బులుసు వారు అర్థముచెప్పకుండా ప్రశ్నార్థకము వేసి వదిలి పెట్టినారు. గ్రామము అను శబ్దమునకు చోటు అను అర్థము కలదు. తత్తనువు అనునది హరిశరీరముని ఉద్దేశించి వాడినమాట. అందుచే వారు ఆ శ్రీహరి శరీరస్థానమునకెక్కిరి అని అర్థము పొసగుచున్నది. అనగా హరి సాయుజ్యము పొందినారని భావము.

ఇట్లర్థము చెప్పుటకు ముందు ముక్తకేశిని వృత్తాంతమున ఈ సాయుజ్య, సామీప్య, సాలోక్య, సామీప్య ముక్తుల గురించి ముచ్చటించబడినది. అంతకుముందు నిగమశర్మ, సుశర్మ మొదలగువారు హరి సారూప్యము పొందినారని చెప్పబడినది. అట్లే ఇచట ఆ హరి తనూస్థానమునకు ఈ సుశీల పుత్రులు చేరినారని చెప్పుట ఉచితమే. ఇది 163వ పద్యమున వాచ్యముగ ఇట్లు చెప్పబడినది. (సారసదళ నయను మేని సాయుజ్యంబున్)

ఉ. హాళి మనంబునన్ బెరుగ నాలయి బిడ్డయి బంటుబైదయై
మూలధనార్జనంబు నిలు ముంగిలియై గళ దఘ్న దర్పతన్
వాలిన వారికెట్టు లపవర్గము భర్గ! ముకుందుడిచ్చె నిం
కేల కలాస? మేల జడ? లేల కమండలు? వేల దండమున్? 5 - 162

హాళి = ఆసక్తి

బైద = ఇది ఉర్దూ పదము. దీనికి బానిస, దాసుడు అని అర్థములు. ఇది ఉబైద్ నుండి వచ్చియుండును (ఇంటర్నెట్ ఆంధ్రభారతి నిఘంటు సెర్చ్)

బంటు బైద = బంబుగానుండు పిల్లవాడు (?) అని అర్థము చెప్పినారు.

మనస్సులో ఆసక్తి పెంచుకొని పెరిగి వాడు పెండ్లమై, బిడ్డడై, బంటై, దాసుడై, ధనార్జనము చేసి యిల్లై, ముంగిలై పీకలోతు గర్వములో కూరుకొనిన వారికి విష్ణువు మోక్షములిచ్చుట ఏమిటి పరమశివా?!

ఇంక ఈ (జింక) తోలెందుకు? జడలెందుకు? కమండలములెందుకు? ఈ దండమెందుకు?

అనగా కళాసజటాకమండలదండములు చేకొని తపస్సుచేసేవానికి విష్ణువు మోక్షమివ్వవలె కాని, ఇట్లు సంసారమగ్నులైన ప్రతి గృహస్తుకూ మోక్షమొసగుట పాడి కాదని నారదుని అభిప్రాయము.

కం. వార లటుగాక కారణ
పూరుషులై యట్టి సతికి బుట్టుటనౌ తుదిన్

జేరిరి గృహస్థు లయ్యును
సారసదళ నయను మేని సాయుజ్యంబున్ 5 -163

వారలు (సుశీలపుత్రులు) నే పైన చెప్పిన లాంటివారు కాదు కాబోలు! కారణపురుషులై అటువంటి సాధ్వికి (సుశీలకు) పుట్టుటచే గృహస్తులయ్యునూ ఆ పద్మాక్షుని సాయుజ్యము పొందినారు కాబోలు అన్నాడు నారదుడు.

ఇచట నారదుని మాటలలో కించిత్ వ్యంగ్యము కలదని గమనింపగలరు.

అనిన నగి జగదీశ్వరుండు సురమునీశ్వరునితో వెండియు నిట్లనియె.
5 - 164

ఆ వ్యంగ్యోక్తికి శివుడు నవ్వి ఆ నారదునితో ఇట్లనెను.

ఉ. **హారివిచార! నీవనినయట్ల పురాకృత పుణ్యసంపదన్**
వారల కావహిల్లె మునివల్లభ దుర్లభ మయ్యు నయ్యమ
ర్త్యారి విదారి మేన గలయంగల పూనిక వార యేల? యె
వ్వారు గృహస్థధర్మ వశవర్తులు వారల సొమ్ము ముక్తియున్. 5 - 165

ఓ చక్కని ఆలోచన కలవాడా! (హారి విచార) నారదా! ఔను నీవనినట్లే పూర్వ పుణ్యసంపద వల్ల మునులకు కూడ దుర్లభమగు (మునివల్లభ దుర్లభమగు) ఆ మోక్షము వారికి దక్కినది. వారికే అననేల? ఆ విష్ణుసాయుజ్యము పూనిక గలిగినచో గృహస్థుడైన ప్రతివాడూ పొందవచ్చును.

ఇందు విష్ణువు అనుటకు రామకృష్ణుడు ప్రాససాధించుటకు ఒక విచిత్ర సమాసము చేసినాడు.

అమర్త్యారి విదారి

అమర్త్యులు = నరులు కానివారు (ఇచట దేవతలు)

అమర్త్యారి = దేవతలకు శత్రువులు = రాక్షసులు

అమర్త్యారి విదారి = రాక్షసులను దండించువాడు = విష్ణువు

అసావాదిత్యోబ్రహ్మ అనునట్లు చుట్టూ త్రిప్పి విష్ణువను అర్థము సాధించినాడు.

సీ. పరిణీత యగునింతి ప్రతికూల గాదేని
తనయుండు తనయాజ్ఞ దాటడేని
నిజసహోదరులు వినీతులై మనిరేని
కోడ లోరుపు దక్కి గొణగదేని
కూతురీలువు యందు కొదవచూపదయేని
ఋణమను పాతకం బెనయదేని
తేజోగరిమ పరాధీనత జెడదేని
నిందాంధకారంబు నెరయదేని

తే. న్యాయమున మొల్లముల పెల్లు దాయునేని
నతిథి సంతర్పణంబింట నమరు నేని
సముచితాచారమును నింట సాగునేని
కలదె గృహమేధి ధర్మంబు కంటె మేలు? 5 -166

నారదుడు పై పద్యములలో గృహస్తు ధర్మమును కొంత వేళాకోళము చేసినట్లు గమనించితిమి కదా. దానికి శివమహాదేవుడు గృహస్తధర్మము యొక్క గొప్పదనమునుగూర్చి ఈ పద్యంలో చెబుతున్నాడు.

పెండ్లిఆడినస్త్రీ (పరిణీత) ప్రతికూలత లేనిదైతే

కొడుకు తన ఆజ్ఞ దాటకపోతే

సోదరులు అణకువ గలవారైతే (వినీతులు)

కోడలు ఓర్పు కోలుపోయి గొణకకుండా ఉంటే

కూతురు సత్ప్రవర్తనలో (ఈలువున) కొదవ చూపకుండా ఉంటే

అప్పు అను పాపము చుట్టుకొనకుండా ఉంటే

స్వతేజస్సు పరుల అధీనమై చెడకుండా ఉంటే

నింద అను చీకటి వ్యాపించకుండా ఉంటే

న్యాయ మార్గమున ఎక్కువధనము (మొల్లముల పెల్లు) వచ్చిపడితే

ఇంట్లో అతిథి సంతర్పణ జరుగుతుంటే

సముచితమైన ఆచారము ఇంటియందు నడుస్తూంటే

గృహస్తు ధర్మంకంటె అసలు మేలైనదేమైనా ఉంటుందా? అన్నాడు శివమహాదేవుడు

పైన మహాదేవుడు చెప్పినట్లు గృహధర్మము ఆచరింపబడినయెడల హరిసాయుజ్యము తథ్యమని తెలియనగును.

కం. ఏనోహర మొక్క యుపా
ఖ్యానముగల దేతదర్థ మదియునువిని నన్
మౌనివర! నీ మనంబున
నూనిన జడనుడుగు ననుచు నుగ్రుడు పలుకున్. 5 - 167

ఏనః + హరము = ఏనోహరము = పాపములను హరించునది

ఉగ్రుడు = శివుడు.

శివమహాదేవుడు ఇంకా ఇలా అన్నాడు. పాపములను పరిహరించే మరొక చిన్నవృత్తాంతము (ఉపాఖ్యానము) దీనికొరకై (ఏతదర్థము) ఉంది. అదికూడా చెబుతాను విను నారదా!

నీ మనస్సులో గృహస్థధర్మము గురించిన సందేహము (జడను) పోతుంది.

తే. వింధ్య మమరాద్రి పోటికి వివిధ తార
కములు మొల పూసలుగ బెరుగ మది దలచె
నెన్నడటమున్ను కాశిలో నన్ను గొలిచి
ఘటజమగు తేజ మింపొందునుటజమునకు 5 -168

వింధ్య పర్వతము మేరుపర్వతము (అమరాద్రి)తో పోటీపడి ఎల్ల నక్షత్రములు తనకు మొలనూలుగ అమరునట్లు (వివిధ తారకలు మొలపూసలుగ బెరుగ) మనసులో ఆలోచనచేసినది.

కానీ ఆ వింధ్యము అచట (అటమున్ను) కాశీలో నన్నుకొలిచి అక్కడ పర్ణశాలలో (ఉటజమున) కుండనుండి పుట్టిన తేజము (ఘటజమగు తేజము) అనగా అగస్త్యుడు ఇంపొంది యుండెనని తెలియదు (ఎన్నడు)

వ. అస్తంభతపోనుభావవిజృంభితుండగు నక్కుంభసంభవునకు నజస్రశుశ్రూషా వికస్వర హృదయంబగు శిష్యసహస్రంబుగల, దందు బ్రయతుండను ముని తనయు లయుతనియతులను వార లప్పారికాంక్షికిం బ్రేమాస్పదంబులై యుండి, రంత నొక్క కాలంబున నమ్మునిలోక పాకశాసనుండు నిజాంతర్గతంబున నిట్లని వితర్కించు. 5 - 169

ఆ గొప్ప తపస్సంపన్నుడైన (అస్తంభ తపో అనుభావ విజృంభితుడు) అగస్త్యునకు ఎల్లపుడూ ఆతని బోధలువిని వికసించిన హృదయములు గల అసంఖ్యాకులగు శిష్యులు గలరు. వానిలో ప్రయతుడు అను మునిపుత్రులు గలరు. అయుతుడు, నియుతుడు అని వారిపేళ్ళు. వారు అగస్త్యమునికి (పారికాంక్షికి) ప్రేమాస్పదులు. కొంతకాలమునకు ఆ మునీంద్రుడు (మునిలోక పాకశాసనుడు) తన మనసులో ఇలా ఆలోచించు చున్నాడు. తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

శా. ఈనా శిష్యుల లోన వీరిరువురున్ హృద్యానవద్యోదయ
జ్ఞానానూనవిచారవాగ్విభవ తేజఃక్షాంతిశాంతిప్రధా
సానాధ్యంబున గానిపించెదరు; మత్సక్తాశయుల్; వీరి స
న్మానింపందగు బాణిపీడనవిధానశ్రీల వాలాయమున్. 5 - 170

ఈ నాశిష్యులలో ఈ అయుతనియుతు లిరువురూ

మనోహరమూ, లోపరహితమూ (హృద్య అనవద్య) నగు జ్ఞానోదయమున గొప్ప ఆలోచనలు కలిగి (అనూన విచార) మాటల వైభవమూ, తేజమూ, ఓరిమీ,

శంతమూ కూడినవారై (వాగ్విభవ తేజఃక్షాంతి శాంతిప్రధా సానాధ్యంబునన్) కనిపిస్తారు.

వీరు నాయందే లగ్నమైన మనస్సు కలవారు (మత్ + సక్త + ఆశయుల్). వీరిని వివాహసంపదచే (పాణిపీడనవిధానశ్రీలన్) సన్మానింపవలెను.

వీరికి వివాహము చేయవలయునని అగస్త్యుడు నిశ్చయించినాడనుట.

శా. వాసో నిగ్రహమెన్న; రాకలియు నీర్వట్టున్ గణింపర్; తలల్
మాసెంగా యన; రంగముల్ బడలినన్ బాటింప; రట్లుండనీ
యాసాయంబుగ నానిశాత్యయముగా నామ్నాయముల్ క్రోల్చుచో
నాసీన ప్రచలాయితం బయినలే దాహా! వితర్కింపగన్. 5 - 171

వాసః + నిగ్రహము = వాసోనిగ్రహము = వస్త్రముల లేమి

నీర్వట్టు = దప్పిక

ఆసాయంబుగ = సాయంతనము వరకూ

ఆనిశాత్యయముగా = ఉదయము వరకూ

ఆహా! వీరు వస్త్రమల లేమిని పట్టించుకొనరు. ఆకలిదప్పులను గణింపరు. అహెూరాత్రములూ ఎడతెరిపి లేక వేదములను వల్లించునపుడు (ఆమ్నాయముల్ క్రోల్చుచో) కదలకుండా కూర్చొనుటవలన కునికిపాటు (ఆశీన ప్రచలాయితంబు) కూడా పడరు

కం. వీరులకు తగిన మగువల
ధారుణి బొరయంగలేరు; ధాతృతనయ లు
న్నారట, సకరగ్రహణలు
కారట, కొనివత్తు వారి గమలజుచేతన్ 5 - 172

పొరయంగ = పొందగ

సకరగ్రహణలు = కరమును గ్రహించినవారు = పెండ్లి ఐనవారు.

వీరికి తగిన మగువలు భూమిపై లేరు. బ్రహ్మగారి కూతుళ్ళున్నారట. ఇంకా పెళ్ళిళ్ళు కానివారట. బ్రహ్మ నడిగి వారిని తీసుకొని వత్తును.

వ. అని నిశ్చయించి యాసత్యవ్రతుండు సత్య లోకంబున కరిగి. 5 – 173

సీ. శశిరేఖ గైకొన్న సౌవర్ణగిరి వోలె
మినుకు చేడియ గూడి మెరయువాని
నసురేజ్యు బాటించు హాటకాద్రియుబోలె
నంచ చెంగటనుండ నలరువాని
శారదాభ్రములంటు భూరిశైలమువోలె
దెలుపు గైసేతల వెలయువాని
కకుబిభంబుల మీది కాంచనాగమువోలె
వెలుదమ్మి గద్దియ వెలయువాని

తే. బొడవులన్నియు దనయంద బొడమువాని
మొదలు నడుమును గడలు నేర్పడనివాని
సచ్చిదానంద కందమై హెచ్చువాని
నలువ చులికిత పాదోధి తెలచె నుతుల 5 – 174

బ్రహ్మ వర్ణన

1. సౌవర్ణగిరి = మేరుపర్వతము

మినుకుచేడియ = సరస్వతి

ఆ బ్రహ్మ చంద్రరేఖను చేపట్టిన మేరుపర్వతము వలె సరస్వతిని (మినుకు చేడియ) కూడి మెరయుచుండెను.

2. అసుర + ఇజ్యుడు = అసురేజ్యుడు = రాక్షసుల గురువు = శుక్రుడు = వేగుచుక్క

హాటకాద్రి = బంగారుకొండ = మేరువు.

వేగుచుక్కతో కూడి ప్రకాశించు మేరు పర్వతము వలె హంసవాహనము సమీపమున నుండగా అలరుచున్నాడు.

3. శారద + అభ్రము = తెల్లని మేఘము

భూరి శైలము = పెద్దకొండ = ఇచట మేరువు.

తెల్లని శరత్కాల మేఘములు అంటుచున్న మేరుపర్వతము వలె తెల్లని ఆభరణములతో ఒప్పుచొందెను

4. కకుప్ + ఇభంబులు = కకుబిభంబులు = దిగ్గజములు

కాంచన + అగము = మేరుపర్వతము.

దిగ్గజములు మోయుచున్న మేరుపర్వతము వలె తెల్లని పద్మాసనముపై వెలసియున్నాడు.

5. రూపములన్నియు (ప్రాణులదేహములు) తనలోనే పుట్టువాడు – సృష్టికర్త యనుట.

ఆది మధ్యాంతరహితుడైనవాడు (మొదలు నడుము కడయు ఏర్పడనివాడట– చక్కనితెలుగు సమాసము)

సచ్చిదానందమునకు మూలమైనవాడు

అగు ఆబ్రహ్మను సముద్రమును ఆపోశన పట్టినవాడు (చుళుకిత పాదోధి) అయిన అగస్త్యుడు నుతులతో తృప్తి పరచెను (తెలచెన్)

అలం. ఉపమ, ఉదాత్తము.

కం. తెలచిన మొలచిన కృపకుం
గలచిన మదితోడ నతని గమలజుదగ్ర
స్థలిని నిలిపి పలుకులపస
ధళధళలు ముఖ ప్రఘాణతలముల బొలయన్ 5 – 175

అట్లు అగస్త్యుడు స్తుతితో సంతోషపెట్టగా (తెలచినన్) అంకురించిన కృపతో, అలించిన మనసుతో బ్రహ్మదేవుడు అగస్త్యుని సమీపమున నుంచి – పొందికగల మాటలయొక్క కాంతులు (ధళధళలు) ముఖముల తలవాకిటి గదుల యందు ఒప్పుగా ఇట్లనెను.

సీ. హుంకారములు లేవె యుపపురందరహఠో
త్పాటనంబునకు పాల్పడవుగాక
భ్రూభంగములు లేవె యాభీల వింధ్య గ
ర్వ స్తంభనమునకు రావుగాక
చులుకాకృతులులేవె జలరాశి నిశ్శేష
చూషణ క్రీడకు జొరవుగాక
జాఠరాగ్నులు లేవె జటితాపివాతాపి
తనుదాహమున నెదుర్కొనవుగాక

నిష్ఠ నీమాడ్కి లోకప్రతిష్ఠ గురిచి
దుష్ట నిగ్రహ శిష్ట సంతుష్టి హేతు
రోషభీషణ రేఖానిరూఢగాఢ
లీల గ్రీడించు ప్రోడలు లేరుగాక. 5 –176

బ్రహ్మదేవుడు పూర్వము అగస్త్యుడు చేసిన ఘనకార్యములు నెమరువేసుకొనుచూ అగస్త్యుని పలకరించుచున్నాడు.

1. ఓ అగస్త్యమహర్షీ! రెండవ ఇంద్రుని తొలగించునాటి (హఠోత్పాటనము = పెరికి పారవేయుట) హుంకారములు ఇపుడు చేయుట లేదుకదా. అనగా అట్టి అవసరము లేదుకదా అని.

పూర్వగాధ: నహుషుడు తపశ్శక్తితో ఇంద్రపదవి చేబట్టి శచీదేవివద్దకు ఆమె సూచించినట్లు సప్తర్షులు మోయుచున్న పల్లకిపై పోయెను. అపుడు నహుషుడు తొందరగా నడువమని కాలితో అగస్త్యుని తన్నినాడు. దానికి

కోపించి అగస్త్యుడు కొండచిలువ కమ్మని ఇంద్రుని శపించెను.

2. వింధ్య పర్వతము గర్వమునణచునాటి భ్రుకుటి ముడుల (భ్రూభంగములు) అవసరము వచ్చుటలేదు కదా.

పూర్వగాథ: మేరువుపై స్పర్థతో వింధ్య పెరిగి పోయెను. దానిని నిరోధించుటకు అగస్త్యుడు ఉత్తరమున కాశీ పట్టణము వదిలి దక్షిణముగా పయనించి ద్రాక్షారామలో స్థిరపడిన గాథ సుప్రసిద్ధము.

3. సముద్రమును ఆపోశనపట్టు చుళుకమునకు అవసరము లేదు కదా (నిశ్శేష చూషణ క్రీడ = మిగులకుండా ఆపోశనము పట్టు ఆట).

పూర్వగాథ: సముద్రమున దాగిన కాలకేయ రాక్షసులను బయల్పరుప దేవతల అభ్యర్థనపై సముద్రజలములు నిశ్శేషముగా అగస్త్యుడు ఆపోశన పట్టివైచెను.

4. మునులను బాధించు వాతాపి తనువును అరిగించుకొను నంతటి జఠరాగ్నితో ఇపుడు పనిపడదుగదా.

పూర్వగాథ : వాతాపి జీర్ణమని ఆ రాక్షసుని అగస్త్యుడు అరిగించుకున్న కథ ప్రసిద్ధమైనది

నిష్ఠతో లోకకల్యాణమునకై (లోకప్రతిష్ఠ గురిచి) దుష్టనిగ్రహము చేసి శిష్టసంతుష్టి కొరకు భీషణమైన కోపమును ప్రదర్శించు నీవంటి వారితో ఆటలాడు నేర్పరులు (ప్రోడలు) లేరుకదా.

అలం. ఉదాత్తము.

తే. **భువన సంభవదుపసర్గనిహవ శాంతి**
తన్ముఖంబున జన బెద్దతనముతోడ
నిందుధరుడన, హరియన, నేననంగ
బ్రోవు గంటిమి, మిత్రావరుణకుమార! 5 - 177

భువన సంభవత్ + ఉపసర్గ నివహము = లోకములయందు పుట్టు ఉత్పాతముల సమూహము

ఓ మిత్రావరుణుని సుతుడవైన అగస్త్యా!

ఈలోకమునందు పుట్టిన ఉపద్రవముల సమూహము (పై పద్యమున చెప్పబడినవి) ల యొక్క నివారణ నీవలన జరుగగా (త్వన్ముఖంబున జన) శివుడనగా (ఇందుధరుడన) నేననగా (ఇచట మాట్లాడుచున్న బ్రహ్మ), విష్ణువనగా అలా పెద్దతనము నిలబెట్టుకోగలిగితిమి. ఎంతటి పొగడ్త!

సీ. అనియాదరించి యమ్మునివచ్చుటకుబ్రయో
జనము దద్విశదోక్తిసరణి దెలిపి,
యీవర్థివగుటకు నిదియెంత?యని శతా
నందుండు మున్నొక్కనాడు, నిఖిల
యువతిసృష్టికి నెక్కుడవుగాక యనితన
యాత్మ నిర్మించి గాయత్రియనియు
సావిత్రియనియు బ్రశస్తనామములిడ్డ
కూతులనొసగ గైకొని యతండు

వారినటదెచ్చి తనకూర్చువారి గూర్చి
యయుతనియతులకెరిగింపనందునయతు
డొల్లదయ్యె నిజోద్యోగ మొల్లకున్న
నియతునకు బెండ్లిజేసె గన్నియల దోయి. 5 - 178

తత్ + విశద + ఉక్తి = ఆ వ్యక్తపరచిన మాటలు

అర్థివి + అగుటకు = కోరి అడుగుటకు

శతానందుడు = బ్రహ్మ

అని ఆదరవచనములతో ఆ అగస్త్యుని బ్రహ్మ ఆదరించెను. ఆతడు వచ్చిన పని అతని మాటలవల్ల తెలుసుకొనెను. నీవింతగా అడుగుటకు ఇది పెద్దకార్యము

ఏమీ కాదు. అని బ్రహ్మ అంతకుముందు తాను సృష్టించిన యువతులకన్న మిన్నయగునట్లు (నిఖిల యువతి సృష్టికి నెక్కుడవుగాక) సృజించి గాయత్రి, సావిత్రి అని అందమైన పేర్లు పెట్టిన కూతుళ్ళను అగస్త్యునకు ఇచ్చెను.

వారిని తీసుకొని వచ్చి తనకు ఇష్టులగు (కూర్చువారు) ఆ కన్యల గురించి అయుత నియుతులకు తెలిపెను. అపుడు అయుతుడు వివాహమునకు అంగీకరింపలేదు. ఆ యిరువురు కన్యకలనూ అగస్త్యుడు నియుతునకు వివాహముచేసెను.

కం. **తనయాజ్ఞగూడ శతధృతి**
తనయామణి గైకొనని హతనయాశునినిన్
మును చట్టు వెడలనడచెను
ముని, కనలి కఠోరవర్ణముగ బలుకొలయన్ 5 - 179

శతధృతి = బ్రహ్మ, ఇంద్రుడు, ప్రాచీనబర్హి భార్య. ఇచట బ్రహ్మ.

హత నయ + ఆశయుని = నీతి మార్గము తప్పిన వానిని.

చట్టు = శిష్యుడు, రాయి, కొండ. ఇచట శిష్యుడు.

వెడలనడిచెను = వెడలగొట్టెను.

తన యాజ్ఞ మీరి బ్రహ్మ కూతురును పెండ్లియాడుటకు నిరాకరించి ధర్మము తప్పిన ఆ అయుతుని ఆ అగస్త్యముని కోపముతో కఠోరమగు మాటలతో వెడలగొట్టెను.

అయుతుడు నీతితప్పెనా? అవును. గుర్వాజ్ఞ తిరస్కరించెను. అదియొకటి. మరియు బ్రహ్మచర్యాశ్రమము తరువాత గృహస్థాశ్రమము బ్రాహ్మణులకు విధింపబడినది. దానిని కాదనెను. ఇది రెండవది.

సీ. **కుటిలాలకములు చీకటిప్రోగులగు, నైన**
చిచ్చంద్రికాధ్యముల్ చిత్తగతులు,

మధురోష్ఠములు రాగమహితంబులగునైన
భావములు వైరాగ్యబంధురములు,
గురుకుచంబులు గర్వభరితంబులగు నైన
హతదుర్వికారంబు లాశయంబు,
లలవోక నడలుమాంద్యమయంబులగునైన
నంతరంగములు బోధాస్పదములు,

తే. **పొగరు చూపులు చపలంబులగున యైన**
నిండుమనములు మిక్కిలి నిశ్చలంబు,
లవుర! వీరల కననొప్పు నతివలందు
నిలిపె సమబుద్ధి ప్రియమూని నియతమౌని. 5 - 180

నియుతుని సంసారము

1. వంకరలు తిరిగిన ముంగురులు (కుటిల + అలకములు) చీకటిప్రోగులు పెట్టినట్లున్నవి. అయిననూ వారి మనస్సులో జ్ఞానమను వెన్నెలలు (చిచ్చంద్రికాఢ్యములు) నిండియున్నవి

2. ఆ యువతుల తీయని పెదవులు (మధురోష్ఠములు) ఎర్రనై రజోగుణపూరితములు. అయిననూ వారి మనసులు వైరాగ్యముతో భాసించుచున్నవి.

3. వారి పెద్దవైన కుచములు గర్వముగా విర్రవీగును. కాని వారి ఆశయములు చెడువికారములను నశింపజేయునవి

4. విలాసవంతమగు నడకలు (అలవోక నడకలు) మెల్లిగాసాగునవి . ఐననూ అంతరంగములు జ్ఞానయుతములు

5. ఆ యువతుల చూపులు పొగరుతో కూడి చంచలములైయున్నవి. కాని వారి నిండుమనసులులో నిశ్చలత్వము కలదు.

ఈ విధముగా అలరారు భార్యలయెడ నియుతముని ప్రీతితో సమబుద్ధిని ప్రదర్శించెను.

అలం. విరోధాభాసము.

కం. ఈతడిటులుండ, మునుపటి
యాతడు, హృల్లగ్న గురుకృతానాదరుడై
శీతనగ సవిధ వసుధకు
నేతెంచి మనోగతమున నిటులూహించెన్ 5- 181

ఈ నియుతుడు ఇటులుండగా ఆ మొదటివాడు (అయుతుడు) గురువు యొక్క అనాదరత హృదయమున నాటుకొన్నవాడై (హృత్ + లగ్న, గురుకృత్ + అనాదరుడు + ఐ) హిమాలయ ప్రాంతభూమికి పోయి ఇట్లనుకొనెను.

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

చం. చిలుకలు గమ్మతెమ్మెరలు శీతమయూఖుడు దేటులాదిగా
గల ననవిల్తు సాధన నికాయము వేలము పట్టులంగనా
కుల, మటుగాన దాని విడగొట్టక, తృట్టెక దొట్ట, వీతరా
గులమని విఱ్రవీగెదరు కొందరు బోదల నానగండలై 5 - 182

చిలుకలు, మలయానిలములు, చంద్రుడు, తుమ్మెదలు మొదలగు మన్మథుని సాధనములు అంగనామణుల మన్మథ శిబిరములో పనిముట్లు. వీనిని త్రోసివేయక (విడగొట్టక) సన్యాసులు (బోదలు) సిగ్గుమాలినవారై (నానగండలై) దప్పిక (తృట్టు) అధికము కాగా (ఎకదొట్ట) తాము రాగము లేనివారము (వీతరాగులము) అని విఱ్రవీగెదరు.

కం. జడలట చుట్టన్, గట్టన్
గడవసమట - మేన గప్పు గాషాయమటే!
యడవుల నవయు తపస్వికి
గడు సౌఖ్యమె కోరుసతికి గలయిక తగునే. 5 - 183

చుట్టు కొనుటకు జడలట (చుట్టం జడలట)

కట్టుకొనుటకు కృష్ణాజినమట (కట్టం కడవసమట), మేను కప్పు కొనుటకు కాషాయ వస్త్రమట. ఇది తపస్వుల వేషము కదా. వీరికి సౌఖ్యములు కోరు సతులతో సంధానము తగునా? తగదనుట.

సీ. ఉర్వీధరము లెక్కియురుకనే! కుచకుంభ
యుగమెల్ల గాక తానురుకుమనిన
వాడికైదువులపై వ్రాలనే! నిడుచూపు
డాలొల్ల గాక తా వ్రాలుమనిన
మున్నీట సుడివడి మునుగనే! నతనాభి
గననొల్లగాక తామునుగుమనిన
బెడగారు కాలాహి దొడుకనే! నూగారు
తొడుసొల్ల గాక తాదొడుకుమనిన

తే. జెప్పి గురుదేమి పనిచిన జేయలేనె!
కావె తనసొమ్ము మామక కాయకర్మ
గతులు మొఱొయనంగ లింగంబుగట్టు
జంగమన నంగనల గూర్చ జనదుగాక. 5 -184

నా గురుడైన అగస్త్యుడు నన్ను కొండలెక్కి (ఉర్వీధరములు) ఉరుకమన్నచో ఉరికెదను. నేను కుచగిరులను మాత్రము ఒల్లనంటిని. ఇచట ఉర్వీధరములకు, కుచగిరులకూ సామ్యము.

2. వాడి కత్తులపైకి వాలుదును (వాడి కైదువులు). కానీ మగువల నిడు వాలు చూపులపై వాలనంటిని. ఇచట వాడి కైదువులకూ నిడువాలు చూపులకూ సామ్యము.

3. సముద్రము నందు సుడి గుండములందు మునుగుదును. కానీ నతనాభులను కననొల్లనంటిని. ఇచట మున్నీటి సుడికీ, నతనాభికీ

సామ్యము.

4. గురుడు కోరినచో నల్లనిపామును (కాల + అహి) పట్టుకొననేర్తును కానీ స్త్రీలనూగారును స్పృశింపజాలను. ఇచట కాలాహికీ నూగారుకూ సామ్యము.

5. గురువు చెప్పిన ఏపని చేయలేను? నా శరీరము, కర్మములూ ఆయన సొమ్ములేకదా. లింగమును కట్టి జంగముగా చెయ్యి మొఱ్ఱో యన గురుడు అంగనల గట్టుట తగునా?

అలం. వ్యంగ్యోపమ.

ఆ.వె. నెయ్యు డిట్టి పనికి నియతుండ తగుగాక
గృహిత కంటె వేరు కీడు గలదె?
గురుహితంబు నూది యురిబడ నేనోప
ననుచు బ్రహ్మచర్య మయుతుడొంది. 5 -185

నెయ్యుడు = మిత్రుడు

గృహిత = గృహస్థు

ఇలాంటి పని (వివాహము) మిత్రుడైన నియుతునకే తగును. గృహస్థు అగుటకంటె కీడేమైనా ఉందా? గురువు గారి హితము ప్రకారం నేను ఉరివేసుకొనలేను. అని చింతించి అయుతుడు బ్రహ్మచర్యము ఎంచుకొనెను.

ఆయుతుని ఉగ్రతపము

మ. సుముఖాంతఃకరణంబు, మత్సరము నౌత్సుక్యంబునున్ బాసి ధౌ
త మణీదర్పణరీతి జెన్నుగ దదంతర్లగ్నమై యాదిత
త్త్వము దీపింప దపంబొనరించు జటిల వ్యాఘ్రంబనాఘ్రాతపు
ష్పము చందంబగు మేననూన నియమ భ్రాష్ట్రాగ్ని ద్రుంగించుచున్
5 - 186

జటిల వ్యాఘ్రము = ముని శ్రేష్ఠుడు.

సుముఖ + అంతఃకరణము = నిర్మలమైన మనస్సు.

మత్సరము = అసూయ

ఔత్సుక్యము = ఉత్కంఠ, తీవ్రమగు ఇచ్ఛ.

నియమ భ్రాష్ట్ర + అగ్ని = నియమము అను మంగలపు నిప్పు.

ఆతని నిర్మలమైన మనస్సు అసూయను, తీవ్ర వాంఛలను విడిచి (బాసి) తెల్లని మణిదర్పణమువలె దానిలోని (అతనిమనసులోని) లీనమైయున్న బ్రహ్మతత్త్వము దీపింపజేయుచుండెను. ఆ ముని శ్రేష్ఠుడు వాసనచూడబడని పుష్పమువలె (అస్ఖలిత బ్రహ్మచర్యమనుట) నొప్పు శరీరమున కఠిన నియమము అను కుండలోని అగ్నిని మండించుచుండెను.

శరీరమునకు కుండ, దానిలో కఠిన నియమమునకు అగ్ని ఉపమానములు.

అలం. రూపకము, ఉపమ

కం. సర్వాతిరిక్త ధృతియగు
నుర్వీసుర సార్వభౌము నుగ్రతపమునన్
బర్వె భయజ్వర దాహమ
ఖర్వోద్ధతి నిఖిలభువన గర్భములందున్ 5 - 187

సర్వ + అతిరిక్త ధృతి = అందరికన్ననూ ధైర్యము కలవాడు

ఉర్వీసుర సార్వభౌముడు = బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుడు.

అఖర్వ + ఉద్ధతి = విస్తారమైన ఆధిక్యత.

అందరికన్న ధైర్యవంతుడగుఆ బ్రాహ్మణ సార్వభౌముని ఉగ్ర తపము వలన సమస్త లోకములయందూ భయాందోళనలు విస్తారముగా చెలరేగెను.

కం. మినుమినుకు మినుకుమనియెన్
బెను మినుకుల బరణి ధరణి బిట్టూటాడెన్

వనవిధులు విరిసె గురిసెన్
గనగనగన మనుచు నిప్పుకలు గుప్పలుగన్ 5 - 188

మినుమినుకు = సూర్యుడు

పను మినుకుల బరణి = గొప్ప కాంతులకు నిధి

నిప్పుకలు = నిప్పురవ్వలు.

సూర్యుడు మినుకుమినుకు మనెను. గొప్ప కాంతులకు నిధియైన భూమి గజగజలాడెను. (ఊటాడెన్). సముద్రములు (వననిధులు) పొంగెను (విరిసెన్) నిప్పురవ్వలు గనగన కురిసెను.

విశేషం

కలు అనునది ఉప్పుతో చేర్చి ఉప్పుకలు అని వాడడం సామాన్యం. కలు అనగా రాయి. ఉప్పుకలు = ఉప్పురాళ్ళు (పూర్వం రాతిఉప్పు వాడుకలో ఉండేది). సన్నికలు నూరడానికి ఉపయోగించే రాయి. ఉప్పుకలు వలె రామకృష్ణుడు నిప్పుకలు అను పదము సృజించెను.

ఉ. **అత్తరి నిప్పుద్రొక్కినటు, లౌదల తేల్దినినట్టు లావ యు**
వ్వెత్తుగ ద్రావినట్లు, విభుదేశుడు మాణవకోగ్ర నిష్ఠకున్
జిత్తమునన్ దపించి, యతి శీఘ్రగతిన్ క్షితికేగుదెంచె, ద
ద్వృత్తము మానిపింతునని వృద్ధమహీసుర వేషధారియై 5 - 189

విబుధేశుడు = ఇంద్రుడు

మాణవక + ఉగ్రనిష్ఠ = బ్రహ్మచారి యొక్క ఉగ్ర తపము

ఆ అయుతుని ఉగ్రతపస్సు కనుగొని ఇందునికి నిప్పుత్రొక్కినట్లూ, తలపై తేలు కుట్టినట్లూ, ఆవ ఎక్కువగా త్రాగినట్లూ (?) అయింది. ఈ ఆవ త్రాగుట అనగానేమో సుబోధకముగా లేదు. తెలిసిన వారు వివరింపగలరు.

ఇంద్రుడు మనసులో కలతచెంది ఆ తపస్సు మానిపించెదనని వేగమే ఒక వృద్ధబ్రాహ్మణ వేషము ధరించి వచ్చెను.

సీ. **జీర్ణైణకృత్తి వేష్టిత శాస్త్రశబలికా**
సార పేటిక లొక్క చట్టుపూన
గంబళ కట బృసీ కాషాయ కరకంబు
లొక్క యంతేవాసి యుద్వహింప
నామ్లికాఫలసార యవసక్తు తండుల
సూపాదులొక్క శిష్యుండు మోవ
సమిదాజ్య పూర్ణ కీచక కుశ సృ క్స్రువ
చయమొక్క ఛాత్రుండు సంగ్రహింప

దలుగు దామెనబెనచిన గళము తోడ
జంట వెన్నాడు క్రేపుతో, జాల నలసి
నడచుధేనువు నొక చిన్న వడుగు రొప్ప
నయుతునాశ్రమ వాటమయ్యతిథి డాసి 5 - 190

వృద్ధ బ్రాహ్మణుని వేషమున ఇంద్రుని రాక

1. జీర్ణ + ఏణ కృత్తి = ప్రాత జింక చర్మము

వేష్టిత = చుట్టబడిన

జీర్ణమైన జింకచర్మములో కట్టబడిన శాస్త్రగ్రంథముల పెట్టెలను ఒక వటువు పట్టుకొనగా

2. కటప్రుసి = సివుడు, జంగముడు

కరకము = కమండలము

కంబళి, సన్యాసులు కట్టుకొను కాషాయములు, కమండలమూ ఒక శిష్యుడు పట్టుకొనగా (ఉద్వహింప)

3. ఆమ్లికాఫలము = చింతపండు

సార = కుశలు, దర్భలు

యవ = ఒక ధాన్యము.

సక్తు = పేలపిండి

తండుల = బియ్యము

సూప = పప్పులు

చింతపండు, కుశలు, ధాన్యం, బియ్యం, పేలపిండి, పప్పులు ఒకశిష్యుడు మోయగా

4. సమిత్ + ఆజ్యపూర్ణ కీచక = సమిధలు, నేయి నింపిన వెదురు పాత్ర.

స్రువ స్రుక్కు = యజ్ఞమున ఆజ్యము పోయు చెక్కగరిటెలు.

సమిధలు, కుశలు, నెయ్యి నింపిన వెదురుపాత్ర, స్రుక్కు స్రువము మొదలగునవి ఒక విద్యార్థి తీసుకునిరాగా

5. దలుగు దామెన = పలుపుత్రాడు

క్రేపు = ఆవుదూడ

మెడలో పలుపుత్రాడు కట్టిన ఆవు తనదూడతో పాటు అలసి నడుచుచున్న వానిని ఒక చిన్న బ్రహ్మచారి తోలుకొని రాగా (రొప్ప)

ఆ అతిథి (వృద్ధబ్రాహ్మణరూపముననున్న ఇంద్రుడు) అయుతుని ఆశ్రమము సమీపించెను.

అలం. స్వభావోక్తి.

కం. శిరసు వడంకగ దెల్లగ
నరసిన గృహమేధియును నడచె దదంగం

బిరవుకొని పట్టుచాలక
జర కొంత వినిర్గమించి చనుదెంచు క్రియన్ 5 - 191

గృహమేధిని = గృహిణి, ఇల్లాలు.

ఆ వృద్ధబ్రాహ్మణుని గృహిణి తెల్లబడిన వణుకుతున్న తలతో ఆయనతోపాటు వచ్చుచున్నది. ఆవిడ ఎలా ఉన్నదో చెబుతున్నాడు. ఆయన శరీరాన్ని ఆక్రమించి (ఇరవుకొని) ఇంకా జాగా చాలక ఆయనలోనుంచి బయటికి వచ్చి ఆయనతోపాటు నడచుచున్న ముసలితనము వలె ఉన్నది.

అలం. ఉత్రేక్ష.

వ. ఇట్లు కుహనాహితాగ్నియు దైర్ఘిక వేషాభినయ నిపుణుండు నగు నాఖండలుండు తపఃప్రాభవ తరంగితంబగు తదాశ్రమంబున బటకుటికామండప మధ్యంబున నధ్యాసించి మధ్యాహ్నిక క్రియాచరణానంతరంబునం బ్రాణాగ్నిహోత్ర ప్రీణనంబు ననుసంధించి యతిస్నిగ్ధవర్ణ ముగ్ధాకృతియు జతురపదవిన్యాస ధన్యాసికయునై సుకవితయుంబోలె నున్న హోమధేనువునకు బథశ్రమంబు నోసరించుచు నుచితగతి నొక్కింత తడవు విశ్రమించి సచ్ఛాత్రుండై మెత్తమెత్తన జని యెండకండక్రొవ్వు దరుగు నత్తరి సరిత్తీరంబునకు సాయంసంధ్యా సముపాసనార్థంబు నిర్గమింప నుద్యుక్తుండై ముక్తసమాధి యగు నయుతుంగడకుం జనుటయు నతం డతనికి నాతిథేయంబు ప్రియంబున నాచరించి సుఖాసీను గావించి యాగమనకారణం బడుగుటయు గృత్రిమముని ధాత్రీసురపుత్రున కిట్లనియె. 5 - 192

కుహన + ఆహితాగ్ని = కపట గృహస్థు

ఆఖండలుడు = ఇంద్రుడు

ఆ ముసలి బ్రాహ్మణుడు అయుతుని వద్దకు వచ్చాడు. అయుతుడు ఆతిథ్యం ఇచ్చాడు.

రెండు వాక్యాలు చూడదగినవి ఉన్నాయి పై వచనంలో.

నడక వలన అలసిన (పథశ్రమంబు) హోమధేనువుకు సుకవితకూ పోలిక తెచ్చాడిక్కడ.

అతి స్నిగ్ధవర్ణముగ్ధాకృతియై ఉన్నది

1. మిక్కిలి ఆకర్షణీయమగు రంగుతోడి దేహము కలదని ఆవు పక్షమున

2. మిక్కిలి సుకుమారములగు అక్షరములు కలిగినదని కవిత పక్షమున

చతురపదవిన్యాసధన్యాసిక

1. చక్కని నడకలతో ధన్యమగునది లేదా నాలుగు కాళ్ళతో ఒప్పునది యని ఆవు పక్షము.

2. చమత్కారమగు పదముల కూర్పుచే యొప్పునదని కవితాపక్షము.

అలం. శ్లేష.

అమృతభుగాస్పదంబు, విశదాప్సరమున్, నవపారిజాతము
ఖ్య మహిజరాజిరాజిత మనంత ఫలాయతనంబు, నిత్యర
మ్యమునగు నొక్క యాశ్రమము హైమ నగోపరి సీమ నుల్ల సి
ల్లు మదధివాసమై, మదము లోభము క్రోధము మొల్వవచ్చుటన్ 5-193

ఈ పద్యంలో ఇంద్రుడు తన నివాసం గురించి చెపుతున్నాడు. శ్లేషతో ముని ఆశ్రమంతో పాటు స్వర్గలోకం కూడా రూపు కట్టించబడింది.

అమృతభూగాస్పదంబు : దేవతలతో సందడించునది. ఇది ఆశ్రమానికీ, స్వర్గానికీ వర్తిస్తుంది.

విశద + అప్సరము: స్వచ్ఛమైన జలములతో కూడినది (ఆశ్రమం), అప్సరలతో కూడినది (స్వర్గం).

నవపారిజాతరాజిరాజితము: పారిజాత పుష్పములతో కూడినది

(ఆశ్రమము). పారిజాతమను కల్పవృక్షము కలది (స్వర్గము)

అనంత ఫలాయతనంబు: అంతము లేని ఫలసముదాయము కలది (ఆశ్రమము).

ఫలాయతనము అనాగా స్వర్గము అని అర్థం (బులుసువారు). అనంత ఫలములను ఇచ్చునది (స్వర్గము).

నిత్యరమ్యము నగుఒక ఆశ్రమము మేరుపర్వతం మీద (హైమనగోపరిసీమ) నాకు అవాసము.

అక్కడ కామ క్రోధ లోభములు అంకురించవు.

అలం. శ్లేష.

కం. శ్రీసఖులు సుగుణరత్నా
వాసులు సమవర్తనప్రవర్తులు నయ్యున్
నా సరివారలు గని మన
గా సుఖినైయేనొనర్తు గాపురమచటన్ 5 - 194

ఈ పద్యంలో తన ఆశ్రమవాసుల గురించి వివరిస్తున్నాడు ఇంద్రుడు. మరల శ్లేష గమనించాలి.

శ్రీసఖులు = సంపదకలవారు. .. కుబేరుడు (శ్లేష)

సుగుణ రత్నావాసులు = శ్రేష్ఠమైన గుణములకు నిధులు...... గుణసముద్రులు అనగా వరుణుడు శ్లేషలో సూచింపబడినాడు.

సమవర్తనప్రవర్తులు = నిష్పక్షపాతముగా నడచుకొనువారు....... యముడు (శ్లేష).

పైవారు నాకు సహవాసులు. నేనచట వీరుతో కలిసి సుఖముగా కాపురము చేయుదును.

అలం. శ్లేష.

తే. అఖిల ధర్మంబులందు గార్హస్థ్య మెన్న
నుత్కటంబని తన్నిష్ఠ నోర్పుగలిగి
జగతి దీర్ఘాచరణ బుద్ధి సంచరింతు
ధ్రువత పోగామి! యీమేను ధ్రువముగామి. 5 - 195

ఎంచి చూడగా అన్ని ధర్మములయందూ గృహస్థధర్మము (గార్హస్థ్యము) ఉత్తమమైనది. నాభార్యచాల ఓర్పుకలిగినది. కుటుంబముతో నేను తీర్థయాత్రలు చేయుచుందును. ఈ శరీరము శాశ్వతమైనది కాదుకదా ఓ మునీంద్రా!

ధ్రువ తపోగామి = స్థిరమైన తపోదీక్ష గలవాడా!

ఉ. కంచి భజించి, శేషగిరి గన్గొని, యాదిము రంగధాము గీ
ర్తించి, ప్రయాగ మాధవు నుతించి గయాప్రియు శ్రీగదాధరున్
గాంచి, కరిద్విషన్నగ శిఖామణికిం బ్రణమిల్లి, వార్ధినే
తెంచిన కొయ్యవేల్పు గని, దిక్కుల తీర్థము లెల్ల నాడుచున్. 5 - 196

ఆదిముడు = మూలపురుషుడు

కరిద్విషత్ + నగ శిఖామణి = (ఏనుగుకు శత్రువైన)సింహగిరిపై నుండు ఉత్తముడు = సింహాచల నృసింహుడు.

కాంచీ క్షేత్రమును సేవించినాను. శేషగిరి స్వామిని చూచినాను. మూలపురుషుడగు శ్రీరంగ పట్టణవాసుడగు రంగనాథుని కీర్తించి, ప్రయాగలో మాధవుని, గయలో గదాధరుని చూసి, సింహాచలేశుడగు నృసింహునకు ప్రణామములాచరించి, సముద్రమునుండి వచ్చిన (వార్ధిలో కొట్టుకుని వచ్చిన) కొయ్యవేల్పు జగన్నాథస్వామిని దర్శించి అన్ని తీర్థములలో స్నానము చేసితిని.

వచ్చి వచ్చి కల్వకచ్చు వంటి యొంటివాని గ
న్నిచ్చవచ్చు గ్రచ్చుకాయలెంచి యాడువాని మే

విచ్చు నచ్చకంటివాని వింటివెన్నమ్రుచ్చు న
పృచ్చవిల్తు గన్నతండ్రి బాండురంగ విట్ఠలున్ 5 - 197

కల్పకము = కల్పవృక్షము

కన్నిచ్చవచ్చు = కంటికి ఇంపగు

మేవిచ్చు నచ్చకంటివాని = ఒకపక విచ్చు అనగా అరవిచ్చు అందమైనకనుల వాని

అలా వస్తూ వస్తూ ఉంటే (వచ్చి వచ్చి) కల్పవృక్షము వలె ఒంటిగా నిలబడ్డవానిని (పక్కన లక్ష్మి లేకుండా అనుట)

కంటికింపైన గచ్చకాయలాట ఆడువానిని

అరవిచ్చిన కన్నులున్న అందగాడిని

వెన్న దొంగయైన వానిని (వెన్న మ్రుచ్చు)

ఆ పచ్చవిల్తుడైన మన్మధునికి కన్నతండ్రి యైన వానిని ఆ పాండురంగ విట్ఠలుని గూర్చి వింటిని (వింటిన్)

అలం. పరికరము.

ఇచట ఉత్సాహ వృత్తము వాడుటకూడ సాభి్రప్రయమే (సాభిప్రాయ విశేషణములు వాడుట పరికరాలంకారమగును.) ఆ విట్ఠలుని దర్శించుటకు ఆ వృద్ధ బాహ్మణుడు (ఇంద్రుడు) ఎంత ఉత్సాహ పడుచున్నాడో ఈ ఉత్సాహ వృత్తము సూచించును. ఇక రెండవది. విశేషవృత్తము రామక ృష్ణుడు ఎచట వాడిననూ కథలో ఒక మలుపు సూచించుట సామాన్యమని గుర్తించినాము కదా. ఈ విట్ఠలాలయ సమీపమున అయుతఋషి కప్పయై సంసారములో పడబోవుచున్నాడు. అది సూచించుటయూ ఈ ఉత్సాహవ ృత్తము వాడుటలో ఒక అంశమే.

సాభిప్రాయ విశేషణములు పద్యములో వాడుటయేగాక, సాభిప్రాయముగ

వృత్తము నెన్నుకొనుట రామకృష్ణుని క్రొత్త ఒరవడి. దీనిని సంపూర్ణ పరికరాలంకారము అని పిలుచుకొనవచ్చును.

ఇంకొక సూక్ష్మ అంశము కలదు ఉత్సాహ వృత్తములో మరల సుగంధి, విచికిలితము అని రెండు విధములున్నవి. ఉత్సాహ వృత్తమున 7 సూర్యగణములు + ఒక గురువు ఉండును. ఈ సూర్యగణములు హ, న గణముల మిశ్రమముగా ఉండును. సుగంధి యందు 7 హగణములు + గురువు ప్రతిపాదమున ఉండును విచికిలితము నందు 7 నగణములు + గురువు ఉండును. 5వ గణము మొదటి అక్షరము యతి పై వివరణ ప్రకారము పై పద్యము "సుగంధి" ఛందములోనున్నదని గ్రహించవలయును.

వ. విని యద్దేవాదిదేవు సేవింపంజను వాడనై పైజాడ సపరిచ్ఛదంబుగా నేగుదెంచితి నీవెవ్వడ? వెద్ది యభిలషించి భువన భయానకంబగు తపం బాచరించెదు? వాచంయమివంశకరీరంబ! యీ శరీర సాదంబునకు నాది కారణంబగు నీహృదయం బదయంబనియుచ్చరించుటన నోరు పొక్కుచున్నయది. యున్నది యున్నయట్ల నొడువుమనుడు నవ్వడువిట్లనియె. 5 -198

సపరిచ్ఛదంబుగా = సపరివారముగా

వాచంయమి వంశ కరీరంబ = ముని వంశమునకు అంకురమైనవాడా!

ఇట్లు శరీరమును క్షీణింపజేయుటకు

మూల కారణమైన నీ హృదయము దయలేనిదని (అదయంబని) చెప్పుటకు నా నోరు బాధపడుతున్నది అన్నాడు ఇంద్రుడు.

వాచంయమి వంశ కరీరంబ అను సంబోధన సాభిప్రాయమైనది (పరికరము). కరీరము అనగా అంకురము, మొలక అను అర్థము. ఈ అయుతుడు బ్రహ్మచర్య దీక్షకై గురువుతో విభేదించి తపమాచరించుచున్నవాడు. విరాగి. అతనిని ఇంద్రుడు మునివంశమునకు అంకురమా యని సంబోధించుట అయుతునికి వివాహమూ, వంశవృద్ధీ జరిగి తీరునని దేవేంద్రుని వాక్కు.

కం. ప్రయతుడను మునికుమారుడ
నయతుండనువాడ' నియుతు నగ్రజుడగత
స్మయ! విస్మయావహ తపో
నియతి వెలుగు కలశజన్మునికి శిష్యుండన్ 5 - 199

ఉన్నదున్నట్లు చెప్పమన్న ఇంద్రునికి అయుతుడు చెబుతున్నాడు.

నేను ప్రయుతుడు అను ముని యొక్క కుమారుడను. నా పేరు అయుతుడు. నియుతునకు అన్నగారిని.

ఓ గర్వములేనివాడా (గతస్మయ) నేను ఆశర్యకరమగు తపోనిష్ఠతో (విస్మయావహ తపోనియతి) వెలుగొందు అగస్త్యమహర్షికి శిష్యుడను.

కం. కులశిఖరి నిభులు తనకుం
గల శిష్యులలోన నెల్ల గారవమారం
గలశీసుతుండు కరుణా
కలశీతల దృష్టి బెరయగా మము జూచున్ 5 - 200

ఆ కులపర్వతముతో సమమగు శ్రేష్ఠుడైన అగస్త్యుడు (కలశీసుతుడు) తన శిష్యులందలోనూ మమ్ములను అత్యంత వాత్సల్యము తోనూ (గౌరవమారన్) కరుణతోనూ చల్లని చూపులతోనూ చూచును.

ఉ. దాతయు దైవముం గురుడు తల్లియు దండ్రియునై యభేద్య వి
ద్యాతిశయంబు రాజొనిపి యమ్ముని మున్నొకనాడు ధాతృ సం
జాతలసత్ స్మితాస్య జలజాతల జాతల తాంత సాయక
ద్యోతల నొక్కయిద్దరు తలోదరులన్మముజూచి యిట్లనున్ 5 - 201

ధాతృ సంజాతల = బ్రహ్మదేవుని కూతుళ్ళను

లసత్ + స్మిత + ఆస్య జలజాతలు = చిరునవ్వుతో కూడిన ముఖపద్మములు కలవారిని

జాత లతాంత సాయకద్యోతల = మన్మథుని బాణముల వలె కనబడువారిని

మా దాత, దైవము, గురుడు, తల్లి, తండ్రి అయి ఎదురులేని గొప్ప విద్యను అనుగ్రహించిన అగస్త్యుడు మున్నొకనాడు బ్రహ్మదేవుని కూతుళ్ళను, దరహాసము తోకూడిన పద్మముఖులను, మన్మధబాణ సదృశలను ఒక యిద్దరు అమ్మాయిలను మాకుచూపి ఇలా అన్నారు.

అలం. ధాతృ సంజాతల సత్స్మితాస్య జలజాతల జాత లతాంతసాయక..... అనుచో వృత్త్యానుప్రాసము, యమకము.

జలజాతల జాతలతాంత.... అనుచో ముక్తపదగ్రస్తము

అర్థములు పరికింప.... ఉపమ, రూపకము.

కం. మీకని కొని తెచ్చితినా
ళీకాసను వేడి యిన్నళిననయనల మీ
కోకుర్రలార! పాణి
స్వీకృతి జ్యేష్ఠానుపూర్వి జేకొనుడనుచున్ 5 - 202

నాళీకాసనుడు = పద్మము ఆసనముగా గలవాడు = బ్రహ్మ.

నళిననయనలు = పద్మముల వంటి కన్నులు కలవారు.

జ్యేష్ఠానుపూర్వి = జ్యేష్టానుక్రమమున (పెద్ద దానిని పెద్దవాడు, చిన్నదానిని చిన్నవాడు)

కం. అవగుణ గణ శేవధులగు
ధవళాక్షుల కీడు దలచి దారాదరణ
వ్యవహృతికి మారు మొగమిడి
యవుగాదని కొన్నిమాట లాడితినతనిన్. 5 - 203

అవగుణములకు నిధులు (అవగుణశేవధులు) అయిన ఆ స్త్రీలవలన కలుగు కీడు నూహించి భార్యలుగా ఆదరించు వ్యవహారమును కాదని (మారుమోమిడి)

ఆ అగస్త్యమునిని కొన్ని మాటలతో విమర్శించితిని (అవుకాదని = వ్యతిరేకముగా ననుట).

కం. ఆడిన గూడిన కినుకన్
వీడిన జడముడియు బొగలువెడలెడు చూపుల్
పోడిమి గొను నిట్టూర్పులు
వాడిన డెందమును మేన వడియు జెమరునై 5 -204

నేనట్లు అనిన (ఆడిన) ఆయన కోపముతో (కూడిన కినుకన్) జడముడి వీడగా, కన్నులు నిప్పులు గ్రక్కగా (పొగలు వెడలెడి చూపుల్), నిట్టూర్పులు ఒప్పగా, శరీరము వాడగా, మేను చమరింగా.... తరువాతపద్యంతో అన్వయము.

అలం. స్వభావోక్తి.

కం. శపియింపగ దలచియు న
త్తపసి యుడిగె గరువదలచి తానెయుడుగు పా
ముపగిది, శిఖ విడినంతనె
విపులామర విపులకోప విషముందిరుగున్ 5 - 205

అగస్త్యుడు ఇక అయుతుని శపించబోయి తమాయించుకున్నాడు. దానికి సరియైన ఉపమానం చెబుతున్నాడు. పడగ విప్పి కాటు వేయబోయిన పాము తానే ఆగిపోయినట్లున్నదట ఆదృశ్యం.

ఇంకొక మాట అంటున్నాడు. శిఖ విడివడగానే బ్రాహ్మణుని కోపమనే విషం అణిగిపోతుందట. ఇక్కడ రెండు పదాలు వాడినాడు రామకృష్ణుడు.

విపులామరుడు ... విపుల + అమరుడు (విపుల = భూమి) = భూసురుడు = బ్రాహ్మణుడు. ఇది రామకృష్ణుని మార్కు సమాసం.

విపుల కోపవిషము. ఇక్కడ విపుల = విస్తారమగు.

కం. నను వెడలనడిచి నాత
మ్మునికి వివాహం బొనర్చె ముని కనకవిభా
జనక తనుద్యుతి విభవల
వనరుహభవ మానసోద్భవల నా కవలన్ 2 - 206

నను తరిమివేసి (వెడలనడిచి) నా తమ్మునికి బంగారుదేహకాంతితో ప్రకాశించు వారిని, ఆ బ్రహ్మమానస పుత్రికలను, ఆ కవలలను ఆయన పెండ్లి చేసెను.

విభవల...ఉద్భవల...కవలన్ అన్నచోట అనుప్రాసము

కం. సలసలమను కలశజు వె
గ్గలపుం గినుకయను నెసట గలవడి వడినౌ
దలయంటి జూచుకొని యే
నిలువెడలితి నాక్షణంబ యెత్తిన భీతిన్ 5 - 207

అగస్త్యుని సలసలలాడే మిక్కిలి కోపమునకు భయపడి వెంటనే ఇల్లువదిలి వచ్చినాను. ఆకోపానికి ఏమయిందో అని ఒకసారి తన శరీరము అంటి చూసుకున్నాడట అయుతుడు

ఆ.వె. విషనిభంబులైన విషయాభిలాషంబు
లెల్ల జెల్లబెట్టి యేను బ్రహ్మ
చర్య ధుర్యవృత్తి చరియించుచున్నాడ
నుగ్రతపము మోక్షమొందు కోర్కి 5 - 208

విషనిభములు = విషతుల్యములు

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. అనుడు దరహాస రసమున
దన వదనజరద్విధుండు తారుణ్యము గై

కొన మందాందోళనమే
ళనమున శిరమమర మాయలాడిట్లనియెన్ 5 - 209

అనుడు = అనగా

వదన జరత్ + విధుడు = జర యనగా ముసలితనము. ముసలి చంద్రుని వంటి మోము కలవాడు. ముసలి బ్రాహ్మణుని మోము కనుక ముసలి చంద్రునితో పోల్చినాడు. ఇట్టి సమాసములు రామకృష్ణుడేచేయగలడు.

మంద + ఆందోళనము = మెల్లగా (తల) యూచుచు.

ఆమాట విని అతని ముసలిచంద్రుని వంటి మోమునకు దరహాస రసము అంటి కొంత యౌవనము పొంది ప్రకాశింపగా తల మెల్లగా యూచుచూ ఇట్లనెను.

అలం. రూపకము.

చం. ప్రయుతుడు మత్సఖుం డతని ప్రాభవముంభవమున్ సుధీజన
ప్రియజనకంబు, లా గుణగరిష్ఠుని జ్యేష్ఠ తనూజుడౌట మ
న్నయన యుగంబు హర్షసుధ నానె నినుం గనుగొన్న, సాధుబో
ధయుత! భవద్విరుద్ధ చరితంబు శ్రవఃపుట సూచియయ్యెడున్ 5 - 210

అయుతుని బ్రహ్మచర్య దీక్ష, తీవ్ర తపస్సు నివారించడానికి కపటబ్రాహ్మణుడు ప్రయత్నం మొదలుపెట్టినాడు.

ప్రయుతుడు నాకు స్నేహితుడు. అతని గొప్పదనమూ (ప్రాభవము), సంసారమూ (భవమున్) విద్వాంసులకు సంతోషదాయకములు (సుధీజన ప్రియజనకంబులు).

నిన్ను చూచి నారెండుకన్నులూ (మన్నయన యుగంబు) సంతోషామృతమును(హర్ష సుధ) పొందినవి.

ఓ ఉత్తమజ్ఞానము కలవాడా! కానీ నీ విపరీతస్వభావము (సంసారము వద్దనడం) చెవులకు సూదిపోటగుచున్నది. (శ్రవఃపుటసూచి).

మ. కులధర్మంబెడలించి, నీ గురునకుం కోపంబు పుట్టించి, మి
త్రుల సౌభ్రాత్ర నివాసదేశముల నీ తోబుట్టులం బాసి, ని
శ్చలతన్ వ్రేలెద వుట్టిగట్టుకొని, దుసాధ్యంబు సుమ్మీ స్మర
జ్వలనజ్వాలిక సోకనీక నిలుపన్ జ్ఞానామృతస్యందమున్. 5 -211

కులధర్మము విడిచిపెట్టి (యెడలించి) శ్రీగురు మూర్తికి కోపం తెప్పించి, మిత్రుల స్నేహం పోగొట్టుకొని, తోబుట్టువులను వదిలి నిశ్చలంగా ఉట్టికట్టుకుని వేలాడుతున్నావేమయ్యా!

ఈ జ్ఞానామృతధారలను (అమృతస్యందమున్)మదన జ్వరమను మంటలంటకుండా కాపాడుకోవడం సాధ్యము కాదుసుమీ

అలం రూపకము.

చం. చలనవిహీన వృత్తి సడిసన్న పరాశరు డాదియైన య
య్యల యలరాయివంటి హృదయంబులు నీరుగ జేయబోయ పూ
విలుతున కెంతదొడ్డపని? వెన్నెల బిర్రని కాసినంతలో
పలన కరంగి పొంగు పసిబాలుర చిత్తము మెత్త చేయగన్ 5 - 212

చలన విహీనవృత్తి = నిశ్చల దీక్ష

బోయ పూవిలుతుడు = వేటకాడైన మరుడు

సడిసన్న = పేరువడిన.

నిశ్చలమైన బ్రహ్మచారులని పేరుకెక్కిన పరాశరుడు మొదలైన వారి రాయిలాంటి హృదయాలను సైతం కరిగించివేసిన మన్మథుడను వేటగానికి ఇతరులను వంచడం ఏమైనా పెద్దపనియా? కొంచెం వెన్నెల కాసేటంతలో "పసివాళ్ళ" చిత్తాలు మెత్తనైపోతాయి సుమా.

అలం. అర్థాపత్తి.

మ. లలితాగార విహారులై మణిమయా లంకారులై, శీలవ
ల్లలనాలాలితులై, యమూల్య మృదుచేల ద్యోతితాకారులై
కలమాన్న ప్రియులై, సుగంధధరులై, కందర్పునింబోని భూ
తలనాథుల్ జనకాదులొందిరికదా తత్తాదృగానందముల్ 5 - 213

అందమైన భవనములలో నివసించినవారై (లలిత + ఆగార విహారులై), మణిమయాలంకారములు ధరించినవారై, సత్ప్రవర్తనగల భార్యలచే సేవింపబడినవారై (శీలవత్ + లలనా లాలితులై), విలువైన మెత్తని వస్త్రములు ధరించినవారై, మేలి వరి అన్నమును (కలమాన్నము) భుజించిన వారై, పరిమళ ద్రవ్యములు పూసుకొనినవారై, మన్మథుల వంటి రాజులు జనకుని వంటివారు సాటిలేని (తత్తాదృక్) సచ్చిదానందము పొందలేదా?

అలం. పరికరము.

మ. కలలో వార్తలు విప్పి చెప్పెడుక్రియన్ గాథా పురాణార్థముల్
దెలుపన్ నేర్తురుగాని నేరరు సుమీ! తీవ్రవ్రతాచార శ
ష్కులులై యుండెడు ముండధారులును ముక్తుల్ డాయగా చింతకా
యల కజ్జాయము తోయ మింత చదరంబా తత్పరిష్వంగముల్? 5-214

శష్కులులు = చక్కిలములు

కలలో వార్తలుకూడా విడమరిచి చెప్పునట్లు పురాణ గాథలలోని గూఢార్థములు చెప్పగలరీ తీవ్రమైన తపస్సుచేసి చక్కిలములవలె కృశించిన (తీవ్ర వ్రత + ఆచార శష్కులులు) ఈ సన్యాసులు (ముండధారులు).

కానీ వారు ముక్తికాంత యొక్క కౌగిలికి మాత్రం చేరలేరయ్యా! (ముక్తి అంత సులభము కాదు. ముక్తికాంత కౌగిలి అంత సులభమైనదా... చదరంబా తత్పరిష్వంగముల్?..... కాదనుట.)

ఒకమంచి ఉపమానంపట్టుకువచ్చాడిక్కడ

చింతకాయల రసంతో చేసే కజ్జాయము (ఒక మధురమైన భక్ష్యము) చెయ్యాలంటే ఎంతో కష్టపడాలి. అది అందరికీ చేతనయ్యే పనికాదోయ్. అందరూచెయ్యలేరు సుమా అన్నాడు.

ముక్కు మూసుకుని తపస్సు చెయ్యడం సులువే. పురాణాలు చెప్పడం సులువే. ముక్తి మాత్రం సులువు కాదు.

మ. వరసారస్వత పట్టభద్రులు కవుల్ వర్ణించి వర్ణించియున్
సరసావంతయు గానలేరు తుద యోషా విభ్రమాంబోధికి
న్విరసాంతఃకరణుండవై యెటులుగా నిందించెదో యయ్య! త
త్సర సాకారముదార మన్మథ కళా సర్వస్వ శృంగారమున్? 5 – 215

వాఙ్మయములో ఆరితేరినవారు (వరసారస్వత పట్టభద్రులు), కవులు ఎంత వర్ణించినా స్త్రీల యొక్క విలాసమనే సముద్రమునకు (యోషా విభ్రమాంబోధికిన్) హద్దు (సరస) ఆవంతైనా కనుగొనలేరు.

ఆ అందగత్తెల (తత్ సరసాకారల) గొప్ప మన్మథకళకు ఆలవాలమైన శృంగారరసమును అసలు చూడకుండా (విరసాకారుండవై = విముఖుడవై) ఎలా నిందిస్తున్నావు. ఏదైనా చూచి అభిప్రాయము ఏర్పరుచుకొనవలెనని హితబోధ.

సీ. కీలారముననుండి పాలింటికేతేర
బహుధాన్యములు చేల బండి యొరగ
నెడనెడ బెండ్లిండ్లు వడుగులు వొడమ గృ
తార్థులై యర్థించు యర్థు లలర
బరిచారికా కోటి పనిపాటు పాటింప
జుట్టంపు సందడి నెట్టుకొనగ
గ్రామమెంతయు నిజప్రాభవంబున మన
సత్య నిష్ఠకు దన్ను సాక్షి గోర

తే. **నిత్య నైమిత్తికములు నిర్ఛిద్రబుద్ధి**
నాచరించుచు హరిభుక్త మాత్మభార్య
భక్తినిడ భుక్తు గొనుచున్కి ముక్తి కాని
నిదుర వంటిది రాతి వంటిదియు గాదు. 5 - 216.

కీలారము = పసుల కొట్టం

గృహస్థు వైభవము వర్ణించి చెబుతున్నాడు కపటబ్రాహ్మణుడైన ఇంద్రుడు.

పసువుల కొట్టం నుండి పాలు రావడం, పొలాలలో పంటలు పండడం, అప్పుడప్పుడు ఇంట్లో వడుగులు పెళ్ళిళ్ళు అవ్వడం, అర్థులకు అడిగినవిచ్చి తృప్తి పరచడం, పనివాళ్ళు పనిపాట్లు చక్కబెట్టడం, వచ్చేపోయే చుట్టాల సందడి, అతిశయంగా (నెట్టుకొనంగన్) ఊరంతా మన వైభవం చెప్పుకోవడం, సత్యనిష్ఠకు ఫలానావాడు ఉదాహరరణమని మనని అందరూ మెచ్చుకోవడం, శ్రద్ధతో నిత్యకర్మలూ (నిత్యం చేసే సంధ్యావందనం, అతిథి పూజ వంటివి) నైమిత్తిక కర్మలూ (ఆ యా పర్వములలో చేసే వ్రతాలూ శ్రాద్ధములు వంటివి)చెయ్యడం, భార్య భక్తితో దేవుడికి నివేదించిన ఆహారం భుజించడం ...... ఇలా చేయడం ముక్తి కానీ ఏమీ పట్టకుండా నిద్దుర పోవడమూ, ఏమీ పట్టకుండా రాయిలా బ్రతికెయ్యడమూ ముక్తి కాదు నాయనా!

అలం. స్వభావోక్తి.

కం. **అని తను నీక్రియ బోధిం**
చిన జరఠతపస్వి పలుకు జిత్తాభోగం
బున బెనగనీక ప్రయతుని
తనయుడు తన యుందు బిగి వదల కిట్లనియెన్ 5 - 217

జరఠ తపస్వి = ముసలి ముని

ఇలా చెప్పిన ఆ ముసలిముని మాటలు తన మనసునకు చుట్టుకొననీయక (పెనగ నీయక) ఆ ప్రయుతుని కుమారుడు తన పట్టుదల విడువకుండా ఇలా

అన్నాడు. తరువాతి పద్యంతో అన్వయము.

ఉ. పుక్కిటి యోవరిం జదువు పుత్తడి హత్తిన పెద్దదైన మీ
రొక్కొక వేళ పాటవము నొందమి జెందిన జక్కబెట్టువా
రక్కట! యొక్కటన్ బెడకి యాడిన గీడన నెవ్వడోపు? బే
రుక్కున నేరు నిక్కి చన నొక్కడు వంకలు నొక్క శక్తుడే? 5 - 218

బ్రహ్మ అని చెప్పడానికి మొదటిపాదంలో ఒక సుదీర్ఘమైన తెలుగు సమాసం వేశాడు.

పుక్కిలి = బుగ్గలోపలిభాగం

ఓవరి = అంతఃపురము

చదువు పుత్తడి = చదువు అనెడి బంగారము = సరస్వతి

హత్తిన = కొలువున్న

నోటి అంతఃపురములో సరస్వతి కొలుఐయున్న పెద్ద = బ్రహ్మ!

బ్రహ్మగారైనా ఒక్కొక్కసారి దారితప్పినచో (పాటవము నొందమి) చక్కబెట్టగలిగన వారే అయ్యో (అక్కట) న్యాయము తప్పి మాటలాడిన (తప్పి యాడిన) యెడల ఇక అన్యాయమును ఎవ్వడాప గలడు?

మిక్కిలి ధాటిగా (పేరుక్కున) యేరు పారుచున్నపుడు ఒకడెవడైనా దాని దారి మరల్చగలడా? (వంకలు నొక్క శక్తుడే?) లేడనుట.

అలం. అర్థాంతరన్యాసము, దృష్టాంతము.

కం. నిష్కారణముగ దన్ను బ
హిష్కరణము నొందజేయు నిల్వలవైరిన్
శుష్కీభూత కరుణ హృ
త్పుష్కరుడితడనక నన్ను దూరందగునే? 5 - 219

నన్ను కారణము లేకుండా వెడలగొట్టిన అగస్త్యుని (ఇల్వలవైరిన్) హృదయపద్మము నందు కరుణ అడుగంటినవాడనకుండా (శుష్కీభూత కరుణహృత్పుష్కరుడిత డనక) నన్ను దూషించుట న్యాయమా?

కం. మమకారదూరునకు మి
త్రములు కళత్రములు నన్నదమ్ములునను బం
ధముల పరిష్వంగము ధ
ర్మమె? గైకొన మణుగు సగము మైలయు సగమే? 5- 220

మమకారము విడిచిపెట్టిన వానికి (ఇది నాది యను భావము మమకారము) మిత్రులనీ, భార్యలనీ, అన్నదమ్ములనీ బంధనములను కట్టుట ధర్మమా? దీనికి ఒక చక్కని ఉపమానంతో సమర్థన చెబుతున్నాడు.

సగం పరిశుభ్రమైన వస్త్రములూ (మణుగు/మడుగు), సగం మైల వస్త్రములూ తీసుకోవడమెలా కుదురుతుంది? పూర్తిగా మడుగులైనా తీసుకోవాలి. లేదా పూర్తిగా మైల వస్త్రాలైనాతీసుకోవాలి.

పూర్తిగా సన్యాసమైనా ఒప్పే, పూర్తిగా సంసారమైనా ఒప్పే అనుట. గృహస్థుగా యుంటూ ఋషిత్వం కుదరదని ఇతని భావం.

తే. గాఢ విజ్ఞానమయ మనోరూఢమైన
నిర్మముని ధైర్యమతనుండు నేరదు గొన
దానధారా కరాళ కాంతారదంతి
కుంభముక్తాహరణ మొనగూడు టెట్లు? 5 - 221

గొప్ప విజ్ఞానముమనసులో బాగుగా నాటుకొని యున్న (గాఢ విజ్ఞానమయ మనోరూఢమైన) మమకారములు లేని (నిర్మముని) ధైర్యవంతుని మన్మధుడు ఏమీ చేయలేడు (అతనుండు గొన నేరడు)

మదజల ప్రవాహముతో భయంకరమైన అడవి ఏనుగు కుంభస్థలములోని ముత్యములను గ్రహించుటకు ఎవడైనా సాహసించునా?

అలం. అర్థాంతరన్యాసము.

కం. అకుటిల గుణ వాసనతో
న కలిగి మరువంపులేగొనయు బోలిన శ్రీ
శుకు నెన్నరేమి? సారె జ
నకు నెంతురు పరముఖోపనతవిజ్ఞానున్? 5 - 222

ఏవంకరా లేని (అకుటిల) గుణములు కలిగి (వంకపెట్టరాని గుణములు అనిశుకుని పక్షమున, వంకరలేని నీటారుగా ఉన్న అని మరువపుతీగ పక్షమున అన్వయము)

మరువపు తీగ వంటి శుకమహర్షిని ఎందుకు ఉదహరింపరు?

ఎప్పుడూ ఇతరుల వల్ల సంపాదించిన విజ్ఞానము కలిగిన (పరముఖోపనత విజ్ఞానున్) జనక మహారాజు గురించే చెబుతారేమి?

అలం. శ్లిష్టోపమ.

చం. మునిజన భాగధేయమగు మోక్షము పక్షములేక పల్కి నీ
వనఘవిచార! సారె గొనియాడెదు బూడిదబొట్టువోని యా
చెనటి గృహస్థ ధర్మమది, చిమ్మెట సింగమె? గాజు రత్నమే?
కనక శలాటుకాధమము కల్పఫలంబె?చలంబు లేటికిన్? 5 - 223

నిర్మలమగు ఆలోచనలు కలిగినవాడా! (అనఘవిచార)

మునిజనుల సంపదయైన (మునిజన భాగదేయమగు) మోక్షము పక్షమున పలుకకుండా ఎప్పుడూ బూడిద బొట్టు వలె క్షణికమైన చెత్త గృహస్థధర్మమును కొనియాడతావేమయ్యా?

చిమ్మెట సింహమవుతుందా?

గాజుపూస రత్నమౌతుందా?

ఉమ్మెత్తకాయ కల్పవృక్ష ఫలమౌతుందా?

(కనక శలాటు = ఉమ్మెత్త కాయ)

పంతమెందుకు స్వామీ! (చలంబులేటికిన్)

అలం. ఉపమ, నిదర్శనము.

ఉ. **సంపదచేత గాని కొనసాగవు సువ్వె గృహస్త ధర్మముల్,**
సంపద పూర్వజన్మ వికసత్సుకృతంబున గాని చేర, దా
సంపద చేరియున్ మదవశంవదు జేయు మహాత్మునేనియున్,
జంపకు నన్ను గన్నుసిమి, చంపుదు ముంపుదు బోధగాధలన్. 5-224

సంపద వల్లగాని గృహస్థధర్మము కొనసాగదు. మరి ఆ సంపద పూర్వజన్మ సుకృతం వల్లగాని రాదు. పోనీ సంపద వచ్చిందే అనుకుందాం. ఆ సంపద మహాత్మునికి కూడ మదము పుట్టిస్తుంది.

ఈ ముంచివేయునట్టి బోధలూ గాధలూ (చంపుదు ముంపుదు బోధగాధలన్) నన్ను కనుగప్పి (మోసపుచ్చి) చంపవద్దు అని అయుతుడు చెప్పాడు.

అలం. కారణ మాల.

కారణమాలాలంకారము :

పూర్వము ఉత్తరోత్తరంబునకు కారణమైనచో కారణమాల అగును. మొదటి కారణము రెండవదానికీ, రెండవది మూడవదానికీ అలా వరుసగా కారణమైనచో కారణమాల అలంకారము అంటారు.

ఇచట గృహస్థధర్మమునకు సంపద కారణము. ఆ సంపదకు పూర్వజన్మ సుకృతము కారణము. ఆ సంపద మదమునకు కూడ కారణము. ఇట్లు చెప్పబడుటచే ఇందు కారణమాల అలంకారమున్నది.

శా. **కందర్పాస్త్రములంచు సంచిత తటిత్కాండంబులంచుంసుధా**
మందస్యందములంచు, గాంచన లతామత్తల్లులంచున్ సుధీ

బృందంబుల్ ధ్వనినిందలం దెగడు నీ బింబోష్ఠలందెల్లనా
నందాభాసమె కాక భాసిత చిదానందంబు పెంపొందునే? 5 - 225

స్త్రీలను విద్వాంసులు (సుధీబృందములు)

మన్మధబాణములు (కందర్పాస్త్రములు)

ఒప్పిదమైన మెరుపుల గుంపులు (సంచిత తటిత్ + కాండమ్ములు)

మెల్లగా పారు అమృత ప్రవాహములు (సుధ + అమంద స్యందములు)

శ్రేష్ఠమైన సంపంగి తీవలు (కాంచన లాతా మతల్లులు)

అని ధ్వనినిందలతో తెగడుదురు కదా.

నీవేమో సంసారము, దానికి కారణమగు స్త్రీలను పొగడుచున్న అర్ధము మాత్రమే ఎప్పుచున్నావు. పై మాటలలోని నిందనుగాని, నిందాత్మక ధ్వనిని గాని చూపుట లేదు. ఈ వాదమునకు అర్ధములు క్రింద నీయబడుచున్నవి.

1. కందర్పాస్త్రములు సుకుమారములు–స్తుతి. కాని అవి త్వరగా వాడిపోవును – నింద.

2. తటిత్కాండములు సొగసైనవి – స్తుతి

   అవి క్షణికములు – నింద.

3. సుధాస్యందములు మధురములు – స్తుతి

   చంద్రుని వలె అవి క్షీణించును– నింద

4. కాంచనలతలు ఇంపైనవి – స్తుతి.

   తీగలు వాడి ఎండి తెగును – నింద.

ఈ బింబాధరలందు ఆనందము లేదు ఆనందాభాస కలదు (ఆభాస = ఆనందము వలె కనబడుట. కాని ఆనందము కాదు)

ప్రకాశించు శాశ్వతమైన ఆనందము (భాసిత చిదానందంబు) వీరిలో ఎలా ఉంటుంది ? (పెంపొందునే?) ఉండదనుట.

అలం. ఉపమ, రూపకము.

చం. కురుల సిరుల్ మెరుంగు చనుగుబ్బల నిబ్బరముల్ మొగంబువి
స్ఫురణము లింద్రనీలమణి భూధరశృంగ కురంగ లాంఛనా
దరవశ దృష్టి జూచెదవు తాపసవంశవతంస తజ్జరా
భరమున వచ్చు తెల్పు, బడుపాటు వళీ వలనంబు నుండగన్ 5 – 226.

కుంతలముల అందములు (కురుల సిరుల్)

చనుల బిగువులు (చనుగుబ్బల నిబ్బరముల్) ముఖ ప్రకాశము (మొగంబు విస్ఫురణము) వీటిని

ఇంద్రనీలమణులతోనూ (కురుల సిరుల్)

భూధరశృంగములతోనూ (చనుగుబ్బలు)

కురంగలాంఛను డైన చంద్రునితోనూ (మోము విస్ఫురణము)

పోల్చి చూపుతావేలనయ్యా! ముసలితనము వచ్చిన పిదప (జరాభరమున) వచ్చే (కురులకు) పాలిపోయే గుణం, (చనులకు) వ్రేలబడే గుణం, (మోమునకు) ముడుతలుబడే గుణం కూడా ఉన్నాయి కదా!

అలం. క్రమాలంకారము, ఉపమ.

కం. కులమొల్ల గోత్రమొల్లన్
గలకంఠుల నొల్లనొల్ల గలుములు బాధా
నలహూత దుర్భవబాధా
నలమతినై కందు నొక ధనముచే ననుచున్ 5 – 227

కులమూ వద్దు, వంశమూ (గోత్రం) వద్దు. స్త్రీలూ వద్దు, ధనములూ

వద్దు. ఈ బాధలు (సంసారమని భావము) దహింపజేయు బుద్ధి కలవాడనై (బధానల మతినై) ఒక తపశ్శక్తిచే (ఒక ధనముచే) ఆ పరతత్త్వమును చూచెదను.

**కం.	ఒకటికి బదియు బదింటికి**
నొక నూరును గాగ తనదు యుక్తులకుజలిం
పక నొడువు వడువు ధృఢని
ష్ఠకు నలరియు బలుకు కపటసంయమి కినుకన్		5 - 228

ఒకటి చెబితే పది, పది చెబితే నూరు యుక్తులతోనూ తనయుక్తులకు బదులిస్తూన్న ఆ బ్రహ్మచారి చలించని నిష్ఠకు సంతోషిస్తూనే ఆ కపట వృద్ధుడు (ఇంద్రుడు) కోపం అభినయిస్తూ ఇలా అంటున్నాడు.

**సీ.	పందకు బోటు లోభగ్రస్తునకు నీగి**
బోయకు గరుణ, నపుంసకునకు
నంగనాసుఖము నెరిగించు తెరగయె
నాబుద్ధి నీయందు నాటకునికి
నెటులైన గమ్మనీ, నిదివోలు నిదివోల
దని తెల్ప దెలియునే యసదుబొడువ?
నిమ్నాభిముఖమైన నీటినెవాడోపు
ద్రిప్పి యొప్పుగుచోట దిరుగజేయ?

నలమి గుడి మ్రింగువానికి దలుపు లప్ప
డములు గాకుండునే! యగస్త్యముని పనుపు
మీరియూరకిగుర్పున మిన్నుముట్టు
నింత మేటికి నామాట యెంతపాటి?		5 -229

నేను చెప్పినవి నీలో నాటుకోవడం లేదు సరికదా - అవి పిరికివాడికి (పందకు) యుద్ధమూ(పోటు), లోభికి త్యాగమూ, కిరాతుడికి కరుణా, నపుంసకునికి స్త్రీ పొందువలని సుఖమూ చెప్పినట్లుగా పరిణమించినది.

సరే ఎలాఐతే అలాగే కానీ. దుష్టునకు ఇది సరియైనది ఇది సరియైనది కాదు అని చెబితే తెలుస్తుందా?

పల్లానికి పొాయే నీటిని మెరకవైపుకు ఎలా మళ్ళించగలము?

గుడి మింగేవాడికి తలుపులు అప్పడాలతో సమానం కదా! అగస్త్యుడు చెబితేనే వినని వాడవు. పసితనమునందే (ఇగుర్పునన్) ఆకాశమంత గొప్పవాడవైన (మేటికి ... వ్యంగ్యమని గమనింపవలెను) నీకు నా మాట ఏపాటిది?

అలం. లోకోక్తి. వ్యాజస్తుతి, నిదర్శన.

ఉ. వ్యాససుతాదులన్ దలచి వాసికి, మంగలకత్తి మ్రింగె! దా
సాసలనశ్రుచాచెదల యందని పంటికి బొందితోన కై
లాసము జేరజూచెదు! చలంబది యేమి ఫలంబటంచు నా
భూసురు డీసు వెంచి, ముని పుత్రకు బాసి తొలంగె వెండియున్.

5 - 230

వ్యాససుతుడు = శుకుడు

ఆసాసలు = పేరాసలు

శుకుని వంటి వారిని తలచి "మెప్పు కోసం మంగలి కత్తి మింగినావు" (ఇది ఒక లోకోక్తి. ఏదో వశము గానిది ఆశించి ఏదీ కాని పని చెయ్యడం అనే అర్థంలో వాడబడినది)

అందని ఫలానికి అశ్రులు చాస్తున్నావు. బొందెతో కైలాసము వెళ్ళాళనుకుంటున్నావు. ఇక ఆలస్యమెందుకు?

అంటూ ఆ వృద్ధబ్రాహ్మణుడు అయుతుని విడిచి కోపంతో వెళ్ళిపోతూ మరల.....

తరువాత పద్యంతో అన్వయము.

కామధేను ముఖంబున కార్యసిద్ధి
బడయ నూహించి మాయలు పన్నిచనియె
విను మునిశ్రేష్ఠ, తపము గావించువారి
గనిన దలయేర్చు గాదె యాఖండులునకు? 5 - 231

ఇక తనవల్ల కాని పనిని కామధేనువు ద్వారా తీర్చుకొనదలచినాడు ఇంద్రుడు. దానికి తగ్గ మాయ పన్ని వెడలిపోయాడు. ఓ నారదా!(మునిశ్రేష్ఠ) తపస్సు చేసే వారిని చూస్తే దేవేంద్రునికి ఎప్పుడూ తలనొప్పి పుట్టునుకదా! (తలయేర్చు = తలనొప్పి).

సీ. ఉద్యదుత్థాన సముద్యోగమాత్రావ
శిష్ట చేతస్సార, ద్రష్ట దర్భ,
క్షతికృదుగ్ర ధ్వాంక్షతతి నివారణ విధా
త్వరమాణ వాలాగ్ర, దంశ పిహిత,
నాద ృతాధశ్శయనారంభ విస్రంభ,
గళకంబళాభోగ, గాతరాక్షి,
నేక పార్శ్వస్థితి స్వీకార నిర్భగ్న
చరమోరు తరశల్య, సాంద్ర బాష్ప,

తే. దుగ్ధసేవా సమయబోధ ముగ్ధ వత్స
పీడితాపీన పర్యంత, బృధుల దామ
వేష్టిత గ్రీవ, నటచూచె విప్రుడొక్క
యర్ణుని నిజోటజప్రఘాణాంతరమున. 5 - 232

ఉద్యుత్ + ఉత్థాన, సముద్యత్ + ఉద్యోగ, మాత్ర + అవశిష్ఠ, చేతః + సార.

లేచుటకు ప్రయత్నముచేయుటకు మాత్రమే సరిపడు మనోబలము కలిగినదానిని..... ఆ గోవునకు లేచుటకు శక్తి లేదు. కేవలము లేచుటకు

సంకల్పించుకొనదగు మనోబలము మాత్రమే దానికి కలదు. కదలవలెననుకొన్ననూ కదలలేని స్థితి యనుట.

కొరకబడిన గడ్డి కలదానిని (ద్రష్ఠ దర్భన్). కొరికినది కానీ తినుటకు శక్తి లేదనుట.

క్షతికృత్ + ఉగ్రద్వాంక్షతతి నివారణవిధా + త్వరమాణ వాల + అగ్ర

ద్వాంక్షము = కాకి

గాయపరచుచున్న భయంకరమైన కాకులబాధను నివారించుటకు త్వరపడుచున్న తోక కలదానిని

అడవి ఈగలు ముసిరినదానిని (దంశపిహితన్)

ఆదృత అధః + శయన + ఆరంభ విస్రంభ గళ కంబళ + ఆభోగ

కంబళము = గంగడోలు

క్రింద పడుకొనుటకు చేయు ప్రయత్నమున బాగుగా చాచిన గంగడోలుచే ఒప్పిదమైనది

బెదురుకన్నులు కలిగినది (కాతరాక్షిన్)

ఏకపార్శ్వ స్థితి స్వీకార నిర్భగ్న చరమ + ఊరు కరశల్య :

ఒకప్రక్కకే పడుకొనుట వలన క్రింది తొడభాగమున నొప్పి కలిగియున్నదానిని

పాలుత్రాగుటకు సమయమైనదని తెలుపు లేగదూడచే పీడింపబడు పొదుగు కలదానినీ

పృధులదామ వేష్ఠిత గ్రీవ : పెద్ద త్రాటిచే కట్టబడిన మెడ గలదానినీ

తన పర్ణశాల ముంగిటిలో (ప్రఘాణాంతరమున) అయుతుడు చూచెను.

అలం. స్వభావోక్తి.

చూచి యిది యల్ల మొన్నటి
వాచంయము వేల్మిగిడ్డి వడువొందెడు, నీ
నై చికికి నెట్లొకో యీ
నీచత వాటిల్లె నిన్న నేటనె! యనుచున్ 5 - 233

వాచంయముడు = ముని

వేల్మిగిడ్డి = హెూమధేనువు

వడువు = వలె

నిన్ననేటనె = ఇంత తక్కువ సమయమున ననుట.

నైచికి = ఆవు

అలా తన ముంగిట నున్న ఆవును చూచి, ఇది అంతకు మున్ను వచ్చిన మునియొక్క హెూమధేనువుగా గుర్తించి, ఈ యావు ఇంతతొందరలో ఇలా పాడైపోయినదేమి? అని తలచి. తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

చం. **మతి గృపక్రమ్మ, బాడబకుమారశిఖామణి యుద్ధరించె, భూ**
పతిత దుస్విరోహిణి నపాయపరంపర బాచి సాకి యూ
ర్జిత బల యగా దలచి, శిష్టహితన్ గలికాల జాత దు
స్థత బడు ధర్మదేవత శతచ్ఛదలోచను డెత్తు కైవడిన్. 5 - 234

బాడబ కుమారశిఖామణి = మునికుమార శ్రేష్ఠుడు

తపస్వి రోహిణి = ముని ధేనువు

శతచ్ఛదలోచనుడు = పద్మములవంటి కన్నులు కలవాడు.

అలా దైన్యస్థితిలో యున్న ఆ మునిధేనువును చూచి జాలినొంది దానికి స్వస్థత చేకూర్చి సబలగా చేయుటకు పద్మాక్షుడైన విష్ణువు కలికాలమునందు కలిగిన

కష్టముతో పడిపోయిన ధర్మదేవతను ఎత్తినరీతిని ఉద్ధరించెను.

అలం. ఉపమ

పడబడ బారుచు గడగడ
వడకుచు మొదవింత నిలిచె వనజాక్షుడు మున్
వెడలింపగ జడనిధి వెలు
వడి యించుక దెలియు పుదమిపడతియు బోలెన్ 5 - 235

బడబడా పేడవేయుచూ (పడబడన్ పారుచు) వడకుచూ ఆవు అతని సహాయ్యమున నిలిచినది. ఆ ఆవు జలధి నుండి విష్ణువు పైకెత్తిన భూదేవివలె యున్నది.

అలం. ఉపమ.

చం. **పదముల కొంకువో బిసికి, ప్రక్కల స్రుక్కెడలించి, దంశవం**
శదమున వృత్తినింపొసగి, సొన్న నఖంబుల ద్రువ్వి, నెత్తురుల్
చిదికెడు గంట్ల భూరజము చిల్కి, ముఖస్త తృణంబు ద్రోచి, య
మ్మొదువు మృదుక్రియన్ నడిపి, ముంగిటి బందిటిరాట గట్టుచున్
5 -236

కొంకరలు పోవుచున్న ఆవు కాళ్ళను ఒత్తి సరిజేసినాడు (పదముల కొకువో బిసికి).

ప్రక్కల బడిన ముడత పోగొట్టినాడు (ప్రక్కల స్రుక్కెడలించి)

ఈగలను త్రోలి అశమనము కలిగించినాడు (దంశము = ఈగ - దంశవంశ దమనము)

గంగడోలు (సొన్న) గోళ్ళతో దువ్వినాడు.

రక్తము స్రవిస్తున్న గాయాలపై దుమ్ము చల్లినాడు.

నోటిలోని గడ్డి పరకలను లోనికి త్రోసినాడు.

ఆవును మెల్లగా నడిపించి ఇంటిముందు పందిరి రాటకు కట్టినాడు.

ఈ "కట్టుట" ఆతడు తనకు తాను తగిలించుకున్న తొలి "బంధనము".

కం. చేతోజ హయచ్ఛాయా
పాతాసహమైన మంచి పచ్చికయు, విని
ర్ధౌత కలధౌత దండ వి
భా తులిత జలంబులం దవసి ప్రియ మొసగన్ 5 - 237

చేతోజుడు = చిత్తము నందు పుట్టువాడు = మన్మథుడు. చేతోజ హయము = మన్మథుని గుఱ్ఱము = చిలుక.

మన్మథుని గుఱ్ఱమైన చిలుకయొక్క వర్ణమును సహింపనిది (చిలుకరంగును మించినదనుట) మంచి పచ్చని గడ్డిని వేసాడు ఆవుకు.

ధౌత = కడుగబడిన

కలధౌత = వెండి

కడుగ బడిన వెండిదండము రంగునకు సరివచ్చు స్వచ్ఛజలములు ఆ యావుకు ముని యిచ్చెను.

సీ. పడ బడనెత్త బాల్పడియున్కి నాసనా
భ్యాస నైపుణశక్తి పట్టు వదలె
నులపాంకురములేర్చి యులుపవట్టెడు పూన్కి
గుశవల్లవాహృతి గుంటు వడియె
సడలంగ మెదరజ్జు గడువడి నిడుతమి
నక్షసూత్రాసక్తి యవల జనియె
బొలయూడ్చి దినుటకు బొలయు పుల్గుల బోవ
నదలిచు హుంకృతి జెదెర మంత్ర

తే. **మాస లన్నియు మొదలంట గోసియున్న**
గోచికట్టు నటువంటి గొడవ గడవ
రాక మెడ జుట్టుకొనియె, నూరక యకార్య 5 - 238

అయుతుడు ఇంద్రుని మాయలో చిక్కుకున్నాడు. మనకు తెలియకుండా మనను కమ్మేసే మాయనే ఇంద్రజాలం అంటారు. నెమ్మదిగా అతని తపోస్వాధ్యాయం దెబ్బతిన్నది. ఆ విషయాలు ఈ పద్యంలో హృద్యంగా వర్ణించబడ్డాయి.

1. పడిపోగా (పడబడన్) ఎత్తడానికి పాల్పడుతూండడం వల్ల ఆసనాభ్యాసం లోని నిపుణత దెబ్బతిన్నది.

2. గడ్డిపోచలు (ఉలపాంకురములు) యేరి కాన్కగా తినిపిస్తూండడం (ఉలుప పెట్టెడు) పనిగా పెట్టుకోవడం వల్ల కుశలు, దర్భల సంగ్రహణ కార్యం (కుశపల్లవాహృతి) కుంటుపడ్డది.

3. మెడతాడు వదులైనపుడల్లా బిగించడం మొదలుపెట్టిన తరువాత అక్షమాల త్రిప్పే అలవాటుకు ఆటంకంకలిగింది.

4. ఆవు పుండుపొడిచి మాంసము (పొల) తినడానికి వచ్చే కాకులను అదిలించడాన్కి చేసే హుంకృతులతో మంత్రోచ్చారణం బెదరి పారిపోయింది!.

5. ఆశలూ, లంపటాలూ మొదటికే వదులుకున్న ఆ బ్రహ్మచారికి (గోచికట్టునకు) తన మానాన తానుండకుండా (అటువంటి గొడవ గడవరాక) ఈ లంపటం మెడచుట్టు కున్నది.

చెడ్డపని (అకార్యము) చెయ్యబూనిన వారికి (కరణశీలురకు) ఎక్కడైనా సుఖము ఉంటుందా?

జీవకారుణ్యము అకార్యము కాదు కాని, దానిని లంపటముగా

తగిలించుకొనుట తపస్వులకు అకార్యమని గ్రహింపవలె.

అలం. అర్థాంతరన్యాసము.

చం. విబుధ తపోధనేంద్ర! విను వేయువిధంబుల నాతడేద నే
చి బలవిభేది నైచికి విశృంఖలమై ఖలమైత్రి బోలె వే
గ బలహీనార్తయుతుడుగన్, గడు గ్రొవ్వున నివ్వటిల్లి, బీ
ద బలిసి బందికాడగు విధమ్మున ద్రిమ్మరు నమ్మహాటవిన్. 5 - 239

ఓ తపోధనుడవైన నారదా! విను అంటూ కొనసాగిస్తున్నాడు శివమహాదేవుడు.

వెయ్యి విధముల ఆ అయుతుడు పోషింపగా (ఏదన్) బలిసి (ఏచి) ఆ ఇంద్రునిగోవు (బలవిబేధి నైచికి) తన బలహీనత వదలిపోగా కొంచెం కొవ్వు పట్టి అదుపూ అడ్డూ లేకుండా (విశృంఖలమై) చెడ్డవాని స్నేహము వలె (ఖలమైత్రి వోలె) ఆ మహాటవిలో విజృంభించి తిరగసాగినది.

అలం. ఉపమ.

ఉ. గుండు వలెన్ బలీయమగు గోడియ తోడ జరింప, నారగా
బండిన బల్సువంటి పస భాసిలు మైసిరి చూడ్కి కెంతయున్
బండువొనర్ప, నల్పగతి పాల జనింప, సమాంసమీనకున్
వెండియు నిల్చె జూలు దధివీచి మణీఘృణి జొచ్చుచాడ్పునన్. 5 -240

ఇకనా యావు ఒక బలిసిన ఎద్దుతో (గుండు వలెన్ బలీయమగు గోడియ) తిరుగనారంభించింది. చూడడానికి దాని మేనికాంతి దోరగా పండిన బలుసాకులా చక్కగా ఉన్నది.

దాని నడక మందగించినది (అల్పగతి పాల జనింప). ప్రతీ యేటా యీనే ఆ గోవుకు (సమాంసమీనకున్) మరల చూలు నిలిచినది. మణులకాంతి సముద్రపుటలలో ప్రవేశించినట్టుగ (ఉదధివీచిన్ మణిఘృణి జొచ్చిన చాడ్పున) అది ఒప్పినది.

అల్పగతి పాల జనింప ... అనుదానికి తక్కువదనము కలుగగా (అని బులుసువారు)

ఆ.వె. వత్సయుతయు గర్భవతియునై మాహేయి
వ్రతి వ్రతంబునణవ వార్చియుండె
గంజగర్భ తర్ణకయు జరద్గర్భయు
నైన యసురజెరుపుటావు బోలె 5 -241

వత్సయుత = దూడతో కూడినది

మాహేయి = ఆవు

దూడతో కూడిన ఆ యావు ఆ ముని (వ్రతి) తపస్సును భంగపరుచుటకు (వ్రతంబు నణవ) ఎదురుచూచుచున్నది. అది శంఖమువంటు దూడను కడుపులో మోయుచు (కంబు గర్భ తర్ణక) నిండుచూలాలై (జరద్గర్భ) కామధేనువు (అసురు జెరుపుటావు) వలెనున్నది

కామధేనువును కామధేనువు వలెనున్నదనుచున్నాడు. అనగా దాని నిజస్వరూపము బయటపడుచున్నదని ధ్వని.

కం. లోచన వికృతి ముకురమున
గోచరమగు పగిది, కపట గోచరితము దన్
మోచిన, వాచంయమసుతు
డేచిన నెవ్వగల బొగిలి ఇట్లూహించెన్ 5 - 242

కనులలోని భావవికారము అద్దములో కనబడుతుంది కదా. అలాగ ఆమునికి ఆ కపట గోవు యొక్క నడవడి (కపట గో చరితము) తెలియవచ్చింది (తన్ మోచిన = తనకు నాటగా). అతడు చాలా నొచ్చుకొని (నెవ్వగల బొగిలి) ఇలా తనలో ఊహించెను.

సీ. వత నాభీ గంధవహమయ్యె నీయావు
పైగాలి నీవార పాకములకు

గఱిన కుద్దాల వక్త్రములయ్యె నీ జన్నె
మునిడెక్కలక్కందమూలములకు
చటుల దావానలచ్ఛటలయ్యె నీగిడ్డి
కటుజిహ్వ బర్హిర్నికాయములకు
నారాణోచ్చారణోద్ధతులయ్యె నీఱొఱ్ఱు
కంఠ హుంకృతులేణ గర్భిణులకు

తే. **నాకు మొగమోడి యోగాదనరు తపస్వు**
లేల యీ మైల వూయక దూల? దీని
వత్సయుతముగ నివ్వనీవాటమునకు
లాడి గావింతునంత దొలంగు దూరు 5 - 243

1. వత్సనాభీగంధవహము = వననాభి యను విషపుగాలి.

నీవారపాకములు = నివ్వరి పైరులకు

ఈ ఆవుపైగాలి ఇచటి నివ్వరిపైరుకు వననాభి వలె విషవాయవైనది. అనగా ఈ గోవు పంటపైరులను పాడొనరించుచున్నదనుట.

2. కుద్దాలవక్త్రము = గునపపు వాడిమొనలు

జన్నె = ఆవు

ఈ ఆవు ముందుకాళ్ళ డెక్కలు ఇచటి కందమూలములకు గునపముల మొనలయ్యెను. అనగా ఆవు కందమూలములని గిట్టలతో పెకలించి పాడుచేయుచున్నదనుట.

3. దవానలచ్ఛటలు = అగ్నిశిఖలు

గిడ్డి = ఆవు

బర్హి నికాయము = కుశల సమూహము.

ఈ అవు నాలుక కుశసమూహమునకు దావాగ్ని యైనది. ఆవు కుశలను కొరికి పాడొనరించుచున్నదనుట.

4. ఆరణ + ఉచ్చారణ = వేదపఠనము

తొౖరు = ఆవు

ఏణ గర్భిణులు = గర్భముతో నున్న లేళ్ళు.

ఈ యావు అరుపులు గర్భముతోనున్నలేళ్ళకు మంత్రోచ్చారణ దెబ్బల వలెనున్నవి. దీని అరుపులు గర్భము ధరించియున్న లేళ్ళకు గర్భపాతము కలిగించు మంత్రోచ్చారణముల దెబ్బలవలె యున్నవనుట.

5. నన్ను చూచి మొగమాటపడి మిగిలిన మునులు మారుమాటాడరు (ఔనుకాదనరు). నాకెందుకీ మురికి (మైల) దురద (దూల)? దీనిని దూడతోసహా అడవిపాలు జేసి ఈ నింద తొలగజేయుదును (తొలంగు దూరు).

అలం. రూపకము.

ఉ. దండమె దీని వాలధి? సుధానిభ వాఃకరకంబె దీని యా
కుండపొదుంగు? దీని ముకు గ్రోళులు భూమి బిలాంతరంబులే?
ఖండ పటంబె దీని మెడకంబళ? మంచు ద్యజించె రోసి య
క్కొండొక బ్రహ్మచారి మదిగూకులు వత్తులునై యసద్గతిన్ 5 - 244

దీని తోక దండము (మునులు ధరించు దండము) అగునా? .... కాదనుట.

దీని కుండవంటి పొదుగు అమృతవారి నింపిన కమండము (సుధావాఃకరకంబు) అగునా?..... కాదనుట.

దీని ముక్కు రంధ్రములు (మునులు తపమాచరించు) భూమి బిలసమానములా?..... కాదనుట.

దీని గంగడోలు (మెడకంబళ) గోచీ గుడ్డపీలికయా?...... కాదనుట.

ఇలా ఆలోచించి ఏవగించి ఆచెడ్డతనమును (అసద్గతిన్) మిక్కిలి కలతపడి (కూకులువత్తులునై) ఆబ్రహ్మచారి విడిచిపెట్టెను.

బ్రహ్మచారి చెడ్డతనముతో (అసద్గతిన్) ఆవును విడిచిపెట్టెను (అని బులుసువారు)

అలం. వక్రోక్తి.

వక్రోక్తి అలంకారము :

ఒక అభిప్రాయముతో పలికిన వాక్యము శ్లేషచే కానీ కాకుస్వరముచే కానీ వేరొక అభిప్రాయమును కలిగించిన వక్రోక్తి అనబడును.

ఇచట దండమె దీని వాలము? ఇత్యాది ప్రశ్నములలో కాకువుచే వ్యతిరిక్త భావము ధ్వనింపజేయబడుచున్నది. అందుచే ఇది వక్రోక్తి అలంకారమగును.

తే. **క్రేపు వాపోవబట్టి లంకియకు దార్చి**
తోలవియ గొట్టి మెడ నొక్క తుండుగట్టి
గిడ్డి వెడలించె దలత్రాడు కేలదొట్టి
మారి వెడలించు వడుపున మాణవకుడు. 5 - 246

దూడ అరుచుచుండగా (వాపోవ) ఆవుతో లంకె వేశాడు. మెడపై చర్మము ఊడునట్లు (అనగా బిగువుగా) మెడలో ఒక లావుపాటి కఱ్ఱ కట్టాడు. దుడుకుపోతు పశువులు వేగంగా పరిగెత్తకుండా వాటికి ముందు కాళ్ళలో అడ్డు పడేలా ఇలా ఒక దుడ్డు కట్టడం పరిపాటి. దీనిని గుదిబండ అంటారు. తలత్రాడు పట్టుకుని ఆ ఆవును చేతితో పట్టుకుని (కొంతదూరం తీసుకొనిపోయి) విడిచిపెట్టాడు. దయ్యం (మారి) వదిలించే విధంగా ఆ ఆవును బ్రహ్మచారి వెడలగొట్టెను.

మశూచిని తరిమివేయు రీతిని (మారి వెడలించు వడుపున) అని బులుసువారు.

కం. ఆ ధేనువు తత్కృత బహు
బాధల సక్రోధయగుచు బరతత్త్వసము
ద్బోధక బోధకలితుడగు
వాధూల మునీంద్రుడుండు వనమున బడియెన్.

ఆ గోవు లంకె, మెడలో గుదిబండ వలన కలుగు బాధలకు (తత్కృత బహుబాధల) కోపముతో కూడినదై పరమాత్మతత్త్వమును బోధించు జ్ఞానముతో ప్రకాశించు వాధూలమునీంద్రుడు నివసించు అటవీప్రాంతములో ప్రవేశించినది.

5 - 246.

కం. పులియున్న పొదరు మొసలికి
నెలవగు బలుమడువు ద్రాచు నిల్చినవల్మీ
బిలమన నమ్మునివన మె
వ్వలనం జొరజనదు వాసవప్రభృతులకున్ 5 - 247

పులి దాగియున్న పొద (పొదరు), మొసలి యున్న మడుగు, త్రాచు పామున్న పుట్ట ఏవిధముగా ప్రమాదమైనవో అట్లు ఆ ముని వాసము ఇంద్రాదులకైననూ జొరరానిది.

ఇంద్రాదులకైననూ అనుటలో ఒక విశేషమున్నది. ఇంద్రుడు మునులు చేయు తపస్సును భంగపరచుటకు యత్నించుట సామాన్యము. అతనికే చేరరానిదని చెప్పుటచే ఇక ఎవ్వరికినీ చొరరానిదని నొక్కి చెప్పడమన్నమాట.

శా. ఆమాయాగవి మట్టె నట్టడవిలో నత్యుద్ధతిన్ రేగి, మ
ధ్యేమార్గంబున, నభ్రగర్భిత సురాద్రిన్ బోలి, వల్మీకరే
ఖా మగ్నాకృతి నున్న యున్నత తపః కౌశల్య కల్యున్ గత
వ్యామోహున్, జిరంజీవి, దేవలితున్ వాధూల వాచంయమున్. 5-248

ఆ కపటపు గోవు దూకుడుగా విజృంభించి (అత్యుద్ధతిన్ రేగి) మార్గమధ్యములో మేఘములచే కప్పబడిన మేరుపర్వతము వలె (అభ్రగర్భిత

సురాద్రింబోలి) పుట్టతో కప్పబడిన (వాల్మీకరేఖా మగ్నాకృతి) తపస్సుజేయుటలో (తపఃకౌశల్య కల్యున్) ఆరితేరినవానిని, నశించిన అజ్ఞానము గలవానిని (గతవ్యామోహున్) దేవసమానుని, వాధూలమునిని త్రొక్కెను (మట్టెన్)

అలం. రూపకము. పరికరము.

ఉ. మట్టిన బిట్టు మిట్టిపడి మౌని సముత్థితుడయ్యె మేనిపై
బెట్టిన పుట్ట నెట్టవిసి బీటలువార, శ్రవశ్శకుంతముల్
చట్టువలెత్తు ముందరికి సాగదలంప, జటాచ్ఛటాచ్ఛవిన్
ద్రుట్టెలుగట్టి ద్రిలు మరుద్భుగధీశకులంబు మేల్కొనన్ 5 - 249

అట్లు ఆవు త్రొక్కిన ఆముని మిక్కిలి కోపముతో లేచినాడు (బిట్టు మిట్టిపడి మౌని సముత్థితుడయ్యె). పైన పెట్టిన పుట్టలు బీటలు వారినవి.

చెవులపై నివసించుచున్న పిట్టలు (శ్రవశ్శకుంతముల్) రెక్కలెత్తి (చట్టుపలెత్తి) ముందుకు ఎగిరినవి.

జటలగుంపులలో (జటాచ్ఛటాఛవిన్) చుట్టుకుని నిద్రించుచున్న పాముల గుంపు (మరుత్ + భుక్ + అధీశ కులంబు) మేల్కొన్నవి.

మ. కసవుందీవులు దావపావక శిఖౌఘంబున్ బ్రకాశింప వె
క్కసమై తోచిన కొండచందమున దీర్ఘశ్మశ్రు చంచజ్జటా
విసర క్రోధరసోగ్ర మూర్తియగుచున్, వృద్ధ వ్రతశ్రేష్ఠుదా
త్మ సమీపస్థితు హస్త ముక్త సురభిన్ తద్వర్ణినీక్షించుచున్ 5 - 250

గడ్డితీగలూ (కసవుందీవలు) కార్చిచ్చు యొక్క మంటల గుంపులూ (దావపావక శిఖ + ఓఘంబుల్) ప్రకాశింపగా పెద్ద కొండవలె పొడవైన మీసములు, గడ్డములతో (దీర్ఘ శ్మశ్రు) చలించు కాంతులతో క్రోధరసము రూపుదాల్చినటులున్న (క్రోధరస + ఉగ్రమూర్తి) ఆ వృద్ధ మునిశ్రేష్ఠుడు తనకు సమీపముననున్న (ఆత్మ సమీపస్థితు) చేతితో విడుచుచున్న గోవు కలవాడిని, ఆ బ్రహ్మచారిని (తద్వర్ణిన్) చూచుచూ.... తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

అలం. ఉపమ.

ఉ. ఓరి దురాత్మ! యోరి వినయోజిత! యోరి మదాంధ! యెందునే
వారికి జేరరాదు మనువారికి నావన మీవుజొచ్చి, జం
భారి కృతోపఘాత శతహార్యము గాని మదీయ ఘోర దు
ర్వార సమాధిగౌరవము వమ్ముగజేసితి వాసుర క్రియన్. 5 - 251

వినయోజిత = వినయము విడిచినవాడా

ఓ దురాత్మా! వినయము లేనివాడా! మదాంధుడా! బ్రతకదలచినవారికి (మనువారికి) ఈ అడవీప్రాంతము సమీపించ నసాధ్యము. నీవు ఇందు చొరబడినావు. చొరబడి ఇంద్రుని (జంభారి) చేత చేయబడు శతసంఖ్యాకమగు బాధలచేత కూడా నశింపజేయలేని (కృత + ఉపఘాత శతహార్యము కాని) నా యొక్క సమాధిస్థితిని రాక్షసుని వలె (ఆసురక్రియన్) నాశనము జేసితివి.

ఆయన సమాధి స్థితి స్వయముగా ఇంద్రుడే వచ్చి శతవిధముల ప్రయత్నించిననూ చెదరదనుట.

తే. వృద్ధు, బ్రణిధాన నిర్మగ్నబుద్ధి, బల వి
హీను నన్నిట్లు జేసితిగాన, నీవు
నిట్టి ప్రాయంబు నీరూపు నీవిధంబు
నదటు నుడివోయి భేకంబవగు! మనవుడు. 5 - 252

ప్రణిధాన నిర్మగ్నున్ = ధ్యాన యోగమున మునిగిన వానిని

అదటు = గర్వము

ఉడివోయి = పోయి

భేకము = కప్ప.

వృద్ధుని, ధ్యానమగ్నుని, బలహీనుని నన్ను ఇట్లు చేసితివి గాన నీవు యౌవనము, రూపము, గర్వము నశించి కప్పవు కమ్ము అని శపించాడు. అప్పుడు....

తరువాతి పద్యంతో అన్వయము.

శా. ఆ పృథ్వీసురసూతి తత్పద సరోజా నమ్రుడై యిట్లనున్
గోపాటోపమడంపు డీరలిగినన్ గొండల్ పడున్ వారిధుల్
రూపేదున్ ధర వ్రయ్యు మిన్నొరగు మద్రూపంబునానెంత? ని
ష్ఠా పద్మాసన! లెస్సగా దెలసి నన్ శాపాగ్నిచే గ్రాపవే? 5 -253

పృధ్వీసుర సూతి = బ్రాహ్మణ పుత్రుడు

తత్ + పదసరోజ + ఆనమ్రుడు + ఐ = ఆ పాదముల చెంత మిక్కిలి వంగినవాడై

ఈరు + అలిగినన్ = మీరు కోపిస్తే

నిష్ఠాపద్మాసన = నిష్ఠ యందు బ్రహ్మవంటి వాడా.

అపుడు ఆ బ్రహ్మణకుమారుడు ఆ ముని పాదములకు మిక్కిలి వినమ్రంగా వంగి (మ్రొక్కి) ఇలా అన్నాడు. విపరీతమైన మీ కోపము అణచుకొనుడు. మీరు కోపించినచో కొండలు పడిపోతాయి, సముద్రముల రూపము నశించును (రూపు + ఏదున్), భూమి బ్రద్దలగును, ఆకాశము ఒరగును. ఇక నా ఆకారమెంత? నిష్ఠ యందు బ్రహ్మసమానుడా! బాగుగా గ్రహించి నన్ను శాపాగ్నిచేత కాల్చుము (?) (క్రాపవే)

క్రాపు = వ్యాపించు. నన్ను శపాగ్ని నుండి రక్షింపుము అనవలెను కదా?! బాగుగా ఆలోచించి అపుడు నీకు ఉచితమనిపించినచో శాపాగ్నితో నన్నుకాల్చుము అని భావం.

కం. తరుగని లయశిఖివని నిను
నెరుగుదు వాధూల మునికులేశ నిజముగా
నెరిగి నెరిగి తనయౌదల
కొరివింగొని గోక దివురు కుమతియుగలడే? 254

లయశిఖి = ప్రళయాగ్ని

ఓ మునికులశ్రేష్ఠుడవగు వాధూలా! నీవు తరుగని ప్రళయాగ్నివని ఎరుగుదును. నిజముగా తెలిసి తెలిసి కొరివితో తల గోకుకొను బుద్ధిలేని వాడుంటాడా?

అలం. లోకోక్తి.

ఉ. **ఉద్ధతి దక్కి యొక్కయెడ నూరకయుండగ నీని కంధరా**
బద్ధ మహాహి నీ కపిలబాపదలంచితి, నొండు లేదు, దీ
నోద్ధరణాతి సాంద్రకరుణోదధివీచి సమృద్ధి యైన నీ
బుద్ధికి జేర్పగా దగునె భూరి దవానలకీల ఖేలమున్ ? 5 – 255

గర్వము విడిచి (ఉద్ధతి దక్కి) ఒకచోట కూర్చొననీని ఈ మెడకుచుట్టుకున్న పాము వంటి (కంధరాబద్ధ మహా + అహి) కపిలగోవును వదిలివేయ దలంచితిని. దీనులను రక్షించు నీ మిక్కిలి కరుణ యను సముద్రతరంగముల యందు (దీన జన + ఉద్ధరణ + అతి సాంద్ర కరుణ + ఉదధివీచి సమృద్ధి) ఇట్టి పెను దావానల జ్వాలల విలాసము చేర్చదగునా?

అలం. రూపకము.

వ. అని ముని తనయుండు, ధేన్వాగమనాది తదుచ్చాటనాంతమ్ముగా గల తన వృత్తాంతము విన్నవించుటయు, నూహించి నత్తెరంగు చిత్తంబున యదార్థంబుగా గనుంగొని 5 – 256

ధేను + ఆగమన + ఆది = ఆవు వచ్చుట మొదలగు.

తత్ + ఉచ్చాటన + అంతముగా = దానిని పారదోలు వరకూ

తాత్పర్యము సుగమము.

మ. **భ్రుకుటీ భీషణ ఫాలభాగుడు, దను ప్రోద్భూత ఘర్మాంబు బిం**
దుకుడున్, ప్రస్ఫురదోష్ఠ పల్లవుడు, జేతో భీతికృల్లోల తా

రక ఘూర్ణన్నయనుండు గాక, శమసార స్మేరుడయ్యెన్ దప
స్వికుల గ్రామణి, చిచ్చు చంద్రుపొడవై చెన్నొందు చందంబునన్.
5 -257

బొమముడితో భయంకరమైన నుదురు కలవాడు (భ్రుకుటీ భీషణ ఫాలభాగుడు)

శరీరముపై హెచ్చుగా పుట్టిన చెమట బిందువులు కలవాడు (తను ప్రోత + ఉద్భూత ఘర్మ + అంబు బిందుకుడు)

కదులుచున్న చిగురు వంటి పెదవి కలవాడు (ప్రస్ఫుటత్ + ఓష్ఠ పల్లవుడు)

మనసునకు బెదురు పుట్టించు చలించు కనుపాపలతోడి కనులవాడు (చేతః + భీతి కృత్ + ఉల్లోల తారకఘూర్ణత్ + నయనుడు)

అయిన మునిశ్రేష్ఠుడు మంట చంద్రుని వలె మారు చందమున శాంతి వహించి చిరునవ్వుకల ముఖము కలవాడయ్యెను.

కం. **సప్రణయుడగుచు మునిలో**
కప్రవరుండాదరించె గనికరమున న
వ్విప్రకుమారు, దృణాంచల
విప్రుశములు గావె యవని విబుధాగ్రహముల్? 5 - 258

ఆదరముతో కూడుకున్నవాడై (సప్రణయుడగుచు) ఆ మునిలోక శ్రేష్ఠుడైన వాధూలుడు కనికరముతో ఆ బ్రాహ్మణకుమారుని ఆదరించెను. భూమిపై బ్రాహ్మణుల కోపములు గడ్డి పోచల మొనల మీది నీటిబిందువులు కదా!

గడ్డి పోచ మొనపై నిలిచిన నీటి బిందువు ఎక్కువసేపు నిలువజాలని విధమున బుధుల కోపము కూడ తాత్కాలికమేననుట.

అలం. అర్థాంతరన్యాసము

ఉ. **ఆవసుధామరప్రవరు నమ్ముని యిట్లను, వత్స! విన్మ మ**
ద్భావ పథంబునన్ నిను నపాపునిగా గనుగొంటి, నాగ్రహ
వ్యావిల చిత్తవృత్తి నిటులాడితి మీదరయంగలేక, నా
యీ వచనంబు తప్పదని యింకెద, మూర్ఖత నన్నుమోచుటన్. 5-259

ఆ బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుడు (వసుధ + అమర ప్రభువు) ఆ మునికుమారునితో ఇలా అంటున్నాడు. వత్సా! నా అంతర్దృష్టితో నీ పట్ల దోషం లేదని తెలుసుకున్నాను (అపాపునిగా కనుగొంటి). మనస్సులో కోపము వలన మంచి చెడులను చూడక (మీదరయంగలేక) ఇలా శపించినాను. మనసులో ఎల్లపుడు కలుగు మూర్ఖత వలన ఇటు జరిగినది. అయినా నామాట తప్పదు నాయనా!

చం. **వగవకుమన్న! దైవగతి వచ్చిన కీడు దలంచి నెమ్మదిన్**
బొగలకుమన్న! కర్మముల పోకకు భోగమె హేతువన్న! వి
శ్వగురు గరీంద్రవత్సలు దివానిశముం దలపోయుమన్న! మే
లగు హరిభక్తియుక్తులకు నాపద రాదు గదన్న యెన్నడున్! 5 - 260

ముని అయితుని ఓదారుస్తున్నాడు.

బాధపడకు. దైవనిర్ణయం ప్రకారము వచ్చిన ఆపద యిది. మన అనుభవాన్ని అనుసరించి కర్మలు చేస్తాం. ఆ విశ్వమునకు గురువైన వానిని, కరిని గాచిన వానిని అహెూరాత్రాలూ స్మరించు. హరిభక్తులకు ఎప్పుడూ మేలే కాని కీడు జరుగదు.

సీ. **జలధరంబన నెద్ది పొలపంబు పుట్టించు**
నిల్లాలి మెరుగుల మొల్లములకు
మున్నీరనగ నెద్ది మొలుచుట కావాల
మాణిపూసలు వోని ఆత్మజులకు
నీడమ్రాకన నెద్ది నిలువనీడై తోచు
నాకట నెండు ద్విజావళులకు

దాపన నెద్ది యాధారమై దివిఁబ్రాకు
పితృవర్యులను కుంటి పిచ్చుకలకు

తే. నట్టి గృహమేధి ధర్మంబు నందు నీవు
కుత్స జేయుట నీరీతి కొదవయొదవె
నొప్పునది యొప్పదని పల్కునుద్ధతులకు
గసరి పైవచ్చు రాళ్ళపై గాలియైన! 5 - 261

ఈ పద్యమున గృహస్థధర్మము యొక్క విలక్షణత, దానిని నిరసించుటచే కలిగిన అనర్థము చెప్పబడుచున్నవి. వాధూలముని కొనసాగిస్తున్నాడు.

1 జలధరము = మేఘము

పొలపము = ప్రకాశము

మొల్లము = సమూహము

భార్య తళుకుల సమూహమునకు మేఘము వలె ప్రకాశము కలుగజేయునది యేదో .... ప్రతి పాదమునకు గృహస్థధర్మముతో అన్వయము.

2. మున్నీరు = సముద్రము

ఆత్మజులు = కుమారులు

మణిపూసల వంటి కుమారులు మొలుచు పాదునకు ఏది సముద్రమో?

3. ద్విజావళి = బ్రాహ్మణులు, పక్షులు

బ్రాహ్మణులకూ (పక్షులకూ) నిలుచుటకు నీడనిచ్చు వృక్షము (నీడమ్రాకు) ఏదో?

4. ఊర్ధ్వలోకములకేగు కుంటుపిచ్చుకల వంటి పితృదేవతలకు దాపు, అధారమూ యేదో?

5. అటువంటి గృహస్థధర్మమును నీవు నిందుంచుట వలన (కుత్ససేయుట)

ఇటువంటి అవస్థ కలిగినది. ధర్మమయిన దానిని (ఒప్పునది) ధర్మముకాదను దురహంకారులకు (ఉద్ధతులకు) రాళ్ళపైనుంచైనా సరే గాలివచ్చి తగిలినట్లు దెబ్బ తగిలితీరుతుంది.

రాళ్ళపై గాలియైన.... గాలి చెట్లవలన పుట్టును కాని రాళ్ళవలనకాదు. అధర్మవర్తనులకు దెబ్బకొట్టుటకు రాళ్లవల్లనైనా గాలిపుట్టి తగులుననుట. అనగా అసంభవము కూడ సంభవమగుననుట. దీనిని బులుసువారు ప్రశ్నార్థకముగ విడిచిపుచ్చినారు.

కం. **ఏనెంతవాడ నేనయి**
పూనుదునట యెద్ది కాకపోయెడు! నని సం
తాన ఫలమంద దీరదు
మానవులక కాదు, విను మమర్త్యులకైనన్ 5 - 262

నేను "యింతటి వాడను". నేను పూనినచో కానిదేది? అని విర్రవీగితే మానవులకే కాదు, దేవతలకైనా (అమర్త్యులకైన) కొంచెము కూడా ఫలితము పొందుట కుదరదు (అంద దీరదు).

సీ. **మునులనుష్టుభమున దనుగొల్వదగువాని**
బ్రహ్లాదు బ్రోవ బాల్పడిన వాని
ద్వాత్రింశదురు భుజా స్థంభాద్యుడగు వాని
నశ్వత్థమూర్తియై యలరువాని
జక్రంబుచే క్షేత్రజనము బ్రోచెడువాని
వివిధాయుధంబుల వెలయువాని
నలఘు దివ్యాకల్పముల జూడగలవాని
భీమరథ్యాపగా సీమవాని

ఆ.వె. **వివిధ కథలవాని, వివిధ రూపంబుల**
వాని, నిలిచి కొలుచువారి వాని

శ్రీనృసింహదేవు సేవింపు, భేకంబ
వై తదంఘ్రిమూల మధివసించి. 5- 263

1. అనుష్టుభము = అనుష్టుప్ అను ఛందస్సు

మునులు అనుష్టుప్ ఛందస్సులో ప్రార్థింపదగు వానిని

ప్రహ్లాద వరదుని

2. ద్వాత్రింశత్ = ముప్పదిరెండు

స్తంభములవంటి ముప్పదిరెండు బాహువులు కలిగినవానిని

రావిచెట్టు (అశ్వత్థవృక్షము) రూపు దాల్చిన వానిని

3. చక్రము చేత జనములను రక్షించు వానిని, వివిధ ఆయుధములు ధరించు వానిని

4. గొప్ప దేవకల్ప కాలమును చూడగలుగు వానిని, భీమనది ప్రవహించు సీమలో వెలసినవానిని

5. అనేక గాధలు అనేకరూపములు కలిగిన వానిని, ఎందరో అచట నిలిచికొలుచుకునే వాడైన ఆ నృసింహదేవుని పాదములచెంత కప్పవై వాసముండి సేవించుము.

తే. **దర్దురాంగన యందు సంతాన సిద్ధి**
నీకునగు కొంత కాలంబు నిర్గమింప,
దాన నీదు పతణంబు దలగు, శాప
మోక్ష సంప్రాప్తియును గల్గు నాక్షణంబ 5- 264

దర్దురాంగన = ఆడకప్ప

పితృ + ఋణము = పితౄణము

కొంత కాలమునకు నీకు ఒక ఆడకప్పయందు సంతానము కలుగును.

దానివలన నీ పితౄణము తీరి నీకు శాపవిమోచనమగును.

వ. అని ఇవ్విధంబున శాపావధి నొడివి యవ్వడువు నాశ్వాసించి విశ్వాద్భుత జనకంబుగ అంబురహప్రియమండలంబు భేదించుకొనుచుం జని అపవర్గ సామ్రాజ్య సింహాసీనుండయ్యె, నిచ్చట వియచ్చర ధేనువు నేలినవాని సఫలంబుజేసి ఫలోదయంబు నలంకరించె, ప్రయుతసుతుండును విఫల ప్రయత్నుండై యయత్నసంప్రాప్తంబగు నిజవ్యసనంబున నుసురుసురయ్యును సాయంసమయ కుముదంబు చందంబున కొంతకొంత తచ్ఛాంతి వచనంబుల వడదేరినవాడై, జగత్త్రితయ పవిత్రీకరణ ప్రవణంబగు పాండురంగ క్షేత్రంబునకుం జని.

5 - 265

అంబురుహ ప్రియమండలము = సూర్యమండలము.

అపవర్గ సామ్రాజ్యము = మోక్ష సామ్రాజ్యము.

వియచ్చరధేనువు = సురధేనువు

ఫలోదయము = స్వర్గము

ప్రవణము = సమర్థమైనది, ఆసక్తి గల

కం. భీమరథి దొట్టి తీర్థ
స్తోమంబల నెల్ల తనువు దోగించి ముని
గ్రామణి, కుహనాభీర శి
ఖామణి మణిసౌధరాజ గర్భాగతుడై. 5 -266

తొట్టి = మొదలుకొని

తోగించి = ముంచి

భీమరథి మొదలుకొని అన్ని తీర్థములందును మునిగి ఆమునిశ్రేష్ఠుడు (మునిగ్రామణి), కపట గోపశ్రేష్ఠుడగు (కుహనాభీర శిఖామణి) కృష్ణుని మణిసౌధమున మధ్యప్రదేశమునకు వచ్చి (గర్భాలయమునకు వచ్చి) .... తరువాతి

పద్యముతో అన్వయము.

సీ. సురతరు ప్రసవరింఛోళి మౌళి వినీల
జలదంబులోని క్రొందళుకులనగ,
మొగము వెన్నెలయేటి మొగదేలుమగమీల
గతి పక్ష్మలాక్షి యుగ్మకము మెరవ
గరియ నెమ్మేను చీకటిమాకు బ్రాకు బం
గరు తీగక్రియ దూల గద్రుశాటి
యుడు పథంబున జారు నుదురత్నతతి భాతి
మెడ హారముల పెన పుడమిదాక

తే. నచ్చరలు వీవనలు వీవ, నంగరాగ
వాసనలు భూషణార్చులు నేసరేగ
బిరిది దెసనున్న రమమీదనొరిగి ధవళ
చలదళచ్ఛాయనుండు విట్ఠలు నుతించు 5 - 267

అయుతుడు దర్శించుకొన్న కృష్ణుడు

1. ప్రసవము = పువ్వు

రింఛోళి = సమూహము

క్రొత్త + తళుకు = క్రొందళుకు = క్రొత్త కాంతి

కల్పవృక్షము యొక్క పూల సమూహమును తలలో ధరించినాడు స్వామి. అవి నీలమేఘము (నీల జలదము) లోని క్రొత్త కాంతులవలె తళుకులీనుచున్నవి.

2. పక్ష్మములు = కనురెప్పల వెంట్రుకలు.

అక్షి యుగ్మకము = కనుదోయి

స్వామి వారి మొగము కాంతులీనుచు “వెన్నెలయేరు” వలె నున్నది. ఆయన

వెంట్రుకలతో కూడిన రెప్పలు గల కనులు ఆ యేటిమొగలో తేలిన మగచేపల వలె యున్నవి. అద్భుతమైన యూహ. మోమును వెన్నెలయేటితో పోల్చుట ఇప్పటివరకు విననిది.

3. కద్రుశాటి = పీతాంబరము

ఆస్వామి మేను తమాలవృక్షము వలె నల్లగా ఉన్నది. కట్టుకొన్న పచ్చని వస్త్రము ఆ చీకటి మ్రాకుపైకి పాకిన బంగారు తీగవలె నున్నది.

4. ఉడుపథము = ఆకాశము

ఉడురత్నములు = తారకలను రత్నములు

స్వామి మేను ఆకాశమువలె నీలముగా ఉన్నది. మెడలోని హారములు నక్షత్రములప్రోవుల వలె (ఉడురత్నతతి భాతి) ఉన్నవి. ఇక్కడ ఒక గొప్ప ఉపమానం వేసినాడు. ఆహారములు పొడవుగా ఉండి క్రిందనేలను తాకుచున్నవి. అవిఎట్లు కనబడు చున్నవి? నీలాకాశము నుండి క్రిందికి నేలపైకి జార్చున్న నక్షత్రముల వలె నున్నవి. మనోహరమైన భావన.

5. ఏసరేగ = చెలరేగగా, విజృంభించగా

అచ్చరలు ఆయనకు వీవనలు వీస్తున్నారు. ఆ గాలికి స్వామి శరీరమున పూసుకున్న అంగరాగముల వాసనలూ, ఆగాలికి కదులుతున్న భూషణముల తళతళలూ కలిసి విజ ృంభిస్తున్నవి.

పిరిది = వెనుక

చలదళము = రావిచెట్టు

ఈ విధమైన విలాసముతో కొంచెం వెనుకగా నున్న లక్ష్మీదేవి వైపునకు ఒరిగి ఆ తెల్లరావి నీడలో నిలిచిన విట్ఠలుని స్తుతి చేసినాడు.

అలం. ఉపమ, రూపకము.

ఇచటి నుండి నాలుగు పద్యములలో శివుని, సరస్వతిని, లక్ష్మిని, బ్రహ్మనూ వర్ణించినాడు. ఈ పద్యములను అసమాపకముగా ముగించి 272 వ పద్యముతో అన్వయించి ముగించినాడు. పాఠకుల సౌకర్యార్థము ఆయా అన్వయములు యిట్టి కుండలీకరణములలో ప్రతి పద్యము చివరా సూచింపబడినవి.

ఫాలము చుక్క వంకనెలపై వెలుగొందెడు లోహితాంగునిన్
బోలగ గంబుగర్భమున బొల్పగు నీలము లీల గంధరా
కాళిమ యుల్లసిల్ల విధుఖండము కెంజెడ కెంపుదమ్మిలో
బాలమరాళ మట్లమర భాసిలు శూలి లలాట పట్టికన్. 5 - 268

నుదుటిపై గలబొట్టు (ఫాలము చుక్క) ప్రక్కన తలపై గల నెలవంకపై (వంకనెలపై) ప్రతిఫలించి అంగారకుని (లోహితాంగునిన్) వలె యనిపించగా....

మెడలోని నలుపు ఛాయ (కంధరా కాళిమ) శంఖము గర్భమున (కంబుగర్భమున) ప్రకాశించు (బొల్పగు) నీలమువలె కనుపట్టగా........

చంద్రఖండము (విధుఖండము) ఎర్రని జడయను ఎర్రని తామరపువ్వుపై (కెంపు + జడ కెంపుదమ్మిలో) పిల్లహంస వలె ఒప్పగా......

వెలుగొందు పరమశివుడు (శూలి)

నుదుటి పైనా (లలాట పట్టికన్) ముందునకు అన్వయము

(ఆశివుడు విట్ఠలుని ఫాలముపై యున్నాడనుట)

అలం. ఉపమ,

మ. **నలి నాసన్, నలినాసనానన పురాణ స్థానముల్ డాయకి**
మ్ముల బచ్ఛాయల బోరుతల్పుల ధరంబుల్ గెంపువాచూరులున్
గల విద్వద్వదనాంతరాళ నవరంగక్షోణి రాణించు ను
జ్జ్వల వజ్రవ్రజ శంఖసంఘనిభ భాషాయోష జిహ్వోస్థలిన్. 5 - 269

నలిన్ = తగిన

ఆసన్ = ఆశతో

పురాణ స్థానముల్ = పాత ప్రదేశములు

నలినాసనుడైన బ్రహ్మ మోములు (నలినాసన + ఆనన) పాతబడిన చోటులగుటచే అచట చేరక (డాయక)

ప్రీతితో పెద్దపెద్ద తలుపులను క్రిందిపెదవులూ (బల్ మాయల బోరుతల్పు లధరంబుల్... మాయలనగా ఆవరణము, నిడివి అను అర్థములు కూడకలవు. ఇచట ఆ అర్థములో వాడబడినదీ పదము)

ఎర్రను పైచూరుల వంటి పై పెదవులూ (కెంపు వాచూరులున్ గల 'వా' యనగా నోరు)

కల పండితుల నోళ్ళను క్రొత్త రంగస్థలముల యందు రాణించుచున్న (విద్వద్వదనాంతర నవ రంగక్షోణి రాణించు)

రవ్వల, శంఖముల సమూహపు కాంతితో (ఉజ్జ్వల వజ్ర ప్రజశంఖనిభ) ప్రకాశించు సరస్వతీదేవి (భాషాయోష)

నాలుకపైననూ... (జిహ్వాస్థలిన్)

(ముందు అన్వయము)

బ్రహ్మ ముఖములు ప్రాతబడ్డవని ఆ యిండ్లలో చొరక పండితుల నోళ్ళలో కొత్త రంగస్థలములపై చేరినదట సరస్వతి.

(అట్టి సరస్వతి ఆ విట్ఠలుని నాలుకపై యున్నదట.)

అలం. రూపకము.

నలినాస న్నలినాసనాసన..... అనునపుడు ముక్తపదగ్రస్తము, యమకము, అనుప్రాసము.

సీ. లలిత కుంతలశైవలము, ముఖైందవబింబ
మధరాధర ప్రవాళాంకురంబు
చపలస్వభావ లోచన మహామీనంబు
కమనీయ కంధరాకంబు
గర్వీత స్తన కనత్పర్వతాభోగంబు
విశద త్రివళిభంగ విలసనంబు
మధ్య వృత్తావర్త మహితంబు, కటితటీ
ద్వీపంబు, పృథులోరు దివిజకరటి

తే. కరము, పదకూర్మ పృథుకంబు, క్రమనఖర
మణికలాపంబునగుచు నేమగువరూపు
భూరి సౌభాగ్య సంపద బోలు దంఢ్రి
నా సుధాంబోధిపుత్రి బాహాంతరమున. 5 – 270

ఈ పద్యములో లక్ష్మీదేవి తన తండ్రియగు సముద్రుని బోలి యున్నదని నిరూపించుచున్నాడు రామకృష్ణుడు. ప్రతి వాక్యము లక్ష్మిపరముగనూ, సముద్రము పరముగనూ అన్వయమునకు వీలుండును. "ఆత్మావై పుత్రికా నామాసి" అనునట్లు పద్యము తీర్చిదిద్దినాడు.

1. లలిత కుంతల శైవలము
మృదువైన ముంగురులు పాచివలె నుండునది (లక్ష్మి పరముగ)
మృదువైన పాచి వెండ్రుకల వలె నుండునది (సముద్రము పరముగ).

2. ముఖైందవ బింబ
చంద్ర బింబము వంటి ముఖము కలది (లక్ష్మీదేవి పరముగ)
ముఖము వంటి చంద్రబింబము కలది (సముద్రముపరముగ)

3. మధురాధర ప్రవాళాంకురంబు
పగడపు మొలక వంటి తియ్యని పెదవి కలది (ల. ప)

మధురాధరము వంటి పగడపు మొలక గలది (స.ప)

4. చలన స్వభావ లోచన మహామీనంబు
పెద్ద చేపలవంటి చలించు కన్నులు కలది (ల.ప)
చలించు కన్నులవంటి పెద్ద చేపలు గలది (స.ప)

5. కమనీయ కంధరా కంబుకంబు
శంఖము వంటి చక్కని మెడకలది (ల.ప)
చక్కని మెడవంటి శంఖములు కలది (స.ప)

6. గర్విత స్తన కనత్ పర్వత ఆభోగంబు
పర్వతముల బోలు పొగరు చన్నులు కలది (ల.ప)
పొగరు చనులవలె ప్రకాశించు పర్వతముల పరిపూర్ణత కలది (స.ప)

7. విశద త్రివళి భంగ విలసనంబు
అలల వంటి వళుల విలాసము కలది (ల.ప)
త్రివళుల వంటి అలల విలాసము కలది (స.ప)

8. మధ్య వృత్త + ఆవర్త మహితంబు
సుడి వంటి నాభి కలది (ల.ప)
నాభి వంటి సుడి కలది (స.ప)

9. కటితటీ ద్వీపంబు
ద్వీపముల వంటి పిరుదులు గలది (ల.ప)
పిరుదుల వంటి ద్వీపములు కలది (స.ప)

10. పృథుల + ఊరు దివిజకరటి కరము
ఐరావతము యొక్క తొండము వంటి పెనుతొడలు కలది (ల.ప)
పెను తొడలవంటి ఐరావత హస్తము కలది (స.ప)

11. పదకూర్మ పృధుకంబు

తాబేటి పిల్లలవంటి పాదములు కలది (ల.ప)

పాదముల బోలు తాబేటి పిల్లలు కలది (స.ప)

12. గ్రమ్మ (క్రమ)నఖర మణికలాపంబు

మణుల గుంపు వంటి గోళ్ళు కలది (ల.ప)

నఖముల వంటి మణులగుంపు కలది (స.ప)

ఇలా ఏ మగువరూపు గొప్పదగు సౌభాగ్య సంపదలో తనతండ్రిని పోలుచున్నదో ఆ సముద్రుని యొక్కకూతురు (సుధాంబోధి పుత్రి)

బాహువుల మధ్యమున అనగా వక్షఃస్థలమున......

ముందు అన్వయము

(ఇచటలక్ష్మి ఆ విట్ఠలుని వక్షమున నున్నదనుట)

అలం ఉపమ, శ్లేష, ఉదాత్తము.

ఈపద్యము తెనాలి రామకృష్ణుడు రామరాజభూషణుని "జీవనమెల్ల సత్కవినిషేవితము" వంటి పద్యములను దృష్టిలో నుంచుకుని వ్రాసినాడనిపించును. అట్టి పట్టులందు రామరాజభూషణుడు శ్లేషకు పరకాష్ఠ లనదగు పద్యములు వ్రాసినాడు. అట్టి పద్యములందు స్వీయ ప్రతిభను మచ్చుకు చూపుట రామకృష్ణుని ఆశయమనిపించును.

భావములు తుల్యములే యైననూ రామకృష్ణుడు ప్రతి పదబంధము నందూ అటునిటు బహువ్రీహులు చెప్పగలుగునట్లు నిబంధించినాడు. ఎంతైనా వికటకవి కదా.

మ. సితకీర స్ఫటికాక్షమాలికలు గెంజేదోయి సంధించి భా
రతి వామాంకతలంబనన్ సతతమున్ రంజిల్ల గల్లోల సం
గత గంసోత్తమ ఫేనపంక్తి యగు గంగా వాహినిం దాల్పు దై
వత శైలంబన, దేజరిల్లు నల విశ్వస్రష్ట నాభిం దగన్ 5 - 271

గొప్ప పద్యం

ఈ పద్యంలో విశ్వస్రష్ట (బ్రహ్మ) విష్ణువు నాభిలో ఉన్నట్లు వర్ణిస్తున్నాడు. దానికి ఒక విశేషమైన కల్పన చేస్తున్నాడు.

తెల్లని చిలుక, స్పటిక అక్షమాలలు (సితకీర స్పటికాక్షమాలికలు) ఎఱ్ఱని చేతులలో (కెంపు + చేయి + దోయి) ధరించి బ్రహ్మ దేవుని ఎడమతొడపై (వామాంక తలంబున) కూర్చుని ప్రకాశించుచున్నది.

ఆ దృశ్యము ఎట్లున్నది?

కైలాసపర్వతము ఉధృతమైన అలలలో (కల్లోల సంగత) ఉత్తమమైన హంసను (హంసోత్తమ) తెల్లని నురుగును (ఫేనపంక్తి) కలిగిన గంగాప్రవాహమును దాల్చినట్లున్నది.

ఇచట బ్రహ్మ కైలాసపర్వతముతోనూ, సరస్వతి గంగాప్రవాహముతోనూ, తెల్లని చిలుక హంసతోనూ, అక్షమాల తెల్లనినురుగు తోనూ పోల్చబడెను.

అలం. ఉపమ

(అట్టి బ్రహ్మ నాభియందునూ ...... తరువాత అన్వయింపబడును. ఇచట బ్రహ్మ విష్ణువు బొడ్డు వద్ద యున్నట్లు చెప్పబడినది.)

తే. **రత్న సందర్భ గర్భ యీ రత్నగర్భ**
చరణ పీఠంబుగా నున్న సకల భువన
మయుని నినుగంటి దేవ! నాభయము లుడిగె
నని తపసి ప్రీతి గంసాభియాతి బొగడి. 5 -272

పై నాలుగు పద్యములూ ఈ పద్యముతో అన్వయించుకొనవలెను. ఇది యొక కవితా శిల్పము.

268 వ పద్యమున శివుని వర్ణించి ఆ శివుడు నుదుటియందూ ... (లలాటపట్టికన్)

అని ఆపినాడు.

269 వ పద్యమున సరస్వతిని వర్ణించి ఆ సరస్వతి జిహ్వాస్థలిన్... అని ఆపినాడు.

270వ పద్యమున లక్ష్మీదేవిని వర్ణించి ఆ లక్ష్మీదేవి బాహాంతరమునన్.... అని ఆపినాడు.

271వ పద్యమున బ్రహ్మను వర్ణించి ఆ బ్రహ్మ నాభిన్ తగన్..... అని ఆపినాడు.

ఇపుడు పద్యములోనికి పోవుదము.

శివుడు ఫాలమున, సరస్వతి నాలుక పైన, లక్ష్మీదేవి వక్షము పైన, బ్రహ్మ నాభి వద్ద కలిగి

రత్నములను గర్భమునందు కలిగి రత్నగర్భ అని పేరొందిన భూమి పాద పీఠముగా నుండి సకలభువనాత్మకుడవైన నిన్ను కంటిని దేవా! నా భయములన్నీ తొలగినవి. అని అయుతుడు కంసారిని స్తుతించెను.

విశేషము :

ఒక పద్యముల సమూహము ఒకే క్రియాపదముతో ముగిసినచో ఆ ప్రక్రియను కులకము అందురు.

268 – 271 పద్యములు ఈ పద్యమున “కంటి” అను సమాపక క్రియతో ముగిసినవి.

కం. **అటజని వటువుత్తర ది**
క్తటమున గనుగొనియె దరళతర తరుమూర్తిన్
బటు నఖరశైత్యమున నా
రటముడిపి సురాలినేలు రసికునృసింహున్ 5 – 273

అటుపై ఆ బ్రహ్మచారి ఉత్తరదిక్భాగమున ప్రకాశించు వృక్షస్వరూపుని (తరళతర తరు మూర్తిన్), వాడిగోళ్ళ తీక్ష్ణతచేత (పటు నఖర శైత్యమున) కష్టము పోగొట్టి ప్రహ్లాదుని (సురారి = రాక్షసుడు) ఏలుకొన్న కరుణా మూర్తియగు నృసింహుని కనుగొనెను.

కం. శాశ్వత కరుణాంబుధి న
వ్విశ్వవిభుం గనుటవోలె విప్రునిమది మౌ
నీశ్వర శాపవికారము
నశ్వర దుశ్చేష్టితాభినయ మొనరింపన్ 5 -274

ఆ శాశ్వత కరుణాసముద్రుని, విశ్వమనకు ప్రభువగువానిని చూచినది మొదలు (కనుట గోలెన్) అయుతునకు మునీశ్వరుడిచ్చిన శాపవికారముచేత కొన్ని స్థిరమగు (అనశ్వర) చెడు చేష్ఠితములు చేయుట సంభవించెను.

శా. నీరప్రాంగణ కర్కటీ బిరమునన్ నిద్రింప మ ృత్స్నామయా
హారంబున్ గబళింప, బెల్లరవ, నిట్టట్టున్ బ్లుతంబు గొనన్
దూరాయాస్యదహీంద్రభీతిహతి గొందుల్ దూరగోరున్ మదిన్
సారాపేత మనోబలంబగు భవిష్యద్భేక ముచ్చేకమై. 5- 275

ఈ పద్యమున ముని శాపవశమున అయుతునిలో కలిగిన భేకసంబంధమైన కోరికలు చెప్పబడినవి

సార + అపేత మనోబలము = మనోబల సారము తొలగినది.

ఉత్సేకము = అతిశయించిన

కర్కటి = ఎండ్రకాయ

మనోబలసారము తొలగి ఆతనిలో భవిష్యత్తులో కాబోయే కప్ప వికారములు అతనిలో అతిశయించసాగినవి.

నీటి ఒడ్డునగల ఎండ్రి బొరియలలో (నీర ప్రాంగణ కర్కటీబిలములు)

నిద్రింపగా కోరిక కలగసాగెను.

మట్టికి సంబంధించిన (మృత్స్నామయ) అహారము తినవలెననిపించసాగెను.

పెద్దగా అరవవలె (పెల్లు + అరవ) ననిపించెను.

ఇటునటు దాట్లు వేయ (ప్లుతంబుల్ గొన) వలెననిపించెను.

దూరంనుండి వచ్చుచున్న పాముల భీతి (దూర + ఆయాస్యత్ + అహి + ఇంద్ర భీతి) వలన సందులలో దూరవలెననిపించెను.

కం. ఈ వడుపున శాపవ్యస
నావేశము గదిరియును మహాధైర్యముతో
నా విప్రుడు, సుప్రతిభా
దేవేజ్యుడు ప్రస్తుతించు దితిసుతశత్రున్. 5 - 276

ఈ విధముగా శాపమునకు సంబంధించిన సూచనలు ముసిరిననూ ఆ బ్రాహ్మణుడు మహాధైర్యముతో బుద్ధిలో బృహస్పతియంతవాడు (సుప్రతిభా దేవ + ఇజ్యుడు) ఆ యసురవైరి యైన నృసింహుని స్తుతింపసాగెను.

ఆసభ నుక్కగంబమున నాక్రియ నుద్భవ మంది, యాసురా
గ్రేసర హృద్విదారణము కించి దుదంచిత హాస కృత్యమున్
గా సమకట్టియున్, బెనుపగా గతమేమి పునర్భవ స్పృహన్
నీ సటలెవ్వరే దెలియనేర్తురె! మర్త్య మృగాధినాయకా! 5 - 277

మర్త్యమృగాధినాయకా! ... ఇది సరికొత్త సమాసం. మర్త్య = మనుష్యుడు, మృగము = ఇచట సింహము. నరహరి అనుటకు ప్రత్యామ్నాయంగా మర్త్యమృగాధినాయకుడు అన్నాడు. ఇది రా.కృ. సరదా.

ఓ నృసింహదేవా!

ఆ (హిరణ్యకశిపుని) సభలో స్తంభములో ఆ విధముగా పుట్టి ఆ

అసురాగ్రేసరుని గుండె చీల్చివేయుట (అసురాగ్రేసర హృత్ + విదారణము) ఒక నవ్వులాట ఆటగా (కించిత్ + ఉదంచిత హాసకృత్యము) అనగా సునాయాసముగా పునర్భవస్పృహతో చేయుటకు కారణమేమి?

ఇచట పునర్భవస్పృహ అనగా రెండర్థములు.

1. మరల పుట్టవలెనను కోరికతో.... అనగా ఈ నృసింహావతారము ముగించి వామనునిగా జన్మించు వేడుకతో అని అంతరార్థము.

2. పునర్భవ శబ్దమునకు గోళ్ళు అని అర్థము వచ్చును. అవి మరల పుట్టునవి. హిరణ్యకశిపుని వక్షము గోళ్ళతో చీల్చితివి అని అర్థాంతరము.

అట్టి నీ లీలలు (సటలు) ఎవరెరుంగగలరు?

ఉ. మిమ్మటమైన వాడి బవిమిత్రములై వెలుగొందు నీ నఖా
గ్రమ్ములకున్ మృదుప్రకృతి గల్గుట క్రొత్త రమా కుచాద్రిపా
ర్శ్వమ్ములయందు బీ నందుగల సారగతుల్ నఖరాభిపాత సా
ధ్యమ్ములుగామి గావలయు నట్లగుటల్! దితిపుత్రశాత్రవా! 5 - 278

ఓ దితిపుత్రులైన రాక్షసులకు శత్రువైనవాడా!

అధికమైన వాడితో (మిమ్మటమైన వాడి) వజ్రాయుధ సమానములై (పవి మిత్రములై) వెలుగొందు నీ గోళ్ళ మొనలు (నఖాగ్రములు) మృదువుగా మారుట (మృదు ప్రకృతి గల్గుట) ఎప్పుడూ విననిది (క్రొత్త). అలా ఎందుకయిందో హేతువు చెబుతున్నాడు.

లక్ష్మీదేవి యొక్క కుచపార్శ్వముల యందు గల కాఠిన్యము వలన ఆ చోటులలో నఖక్షతములు చేయలేకపోవుటయే అందులకు కారణమగును.

అలం. ఆక్షేపము

ఆక్షేపాలంకారము

ఒక వాక్యంలో విశేషము చెబుతూ దానికి నిషేధాభాసము కూర్చితే అది ఆక్షేపాలంకారమౌతుంది.

ఇచట నృసింహుని గోళ్ళవాడితగ్గి మృదువైనవను విశేషము చెప్పుచున్నాడు. దానికి లక్ష్మీకుచపార్శ్వ కాఠిన్యము వలన నఖక్షతములొనర్పలేక పోవుట యను నిషేధాభాసము కారణముగా కల్పించబడినది. అందుచే ఇది ఆక్షేపము అయినది.

ఉ. **కోప వికారమంచు నొకకొందరు, కొందరు భక్తలోక ర**
క్షాపరతంత్రతా జనిత సాంద్రకృపాగుణ మంచు గొందరు
ద్దీపిత వీరసింధు విహృతిస్ఫుట ఖేద వికారమంచు, నీ
చూపుల రక్తిమన్ బొగడున్ నుతియింపుదు రీశ్వరేశ్వరా! 5 - 279

ఈశ్వరునకు ప్రభువవైన ఓ నృసింహా (ఈశ్వరేశ్వర)!

నీ చూపులలోని ఎర్రదనము (నీ చూపుల రక్తిమంబు) పొగడుతూ స్తుతిస్తారు. ఎవరి కారణం వారిది.

1. కొంతమంది అది (నీ చూపు రక్తిమ) కోపంవల్ల వచ్చినదంటారు.

2. కొందరు భక్తలోకమును రక్షించుటకై జనించిన చిక్కని దయాగుణము వలన వచ్చిందంటారు. (భక్తలోక రక్షాపరతంత్రతా జనిత సాంద్రకృపా గుణము)

3. మిక్కిలి ప్రకాశించు వీరుల సముద్రము నందు విహరించుటచే (ఉద్దీపిత వీర సింధు విహృతి) స్పష్టమైన డాలుకు మారురూపమంటారు (స్ఫుట ఖేట వికారము). అనగానేమి? శత్రు వీరులు స్వామి కన్నులలోని రక్తిమ చూచిననే పారిపోవుదురు. అనగా ఈ కనుల రక్తిమ స్వామికి రక్షయగు డాలు వలె పనిచేయుచున్నదనుట.

అలం. ఉల్లేఖము

ఉల్లేఖాలంకారము :

గ్రహించేవారి భేదమువలనఒక వస్తువు అనేక రూపములుగ గ్రహింపబడినచో అది ఉల్లేఖము అగును. ఇచట నృసింహుని కనులలోని రక్తిమ కొందరికి క్రోధముగనూ, కొదరికి కరుణ గానూ, కొందరికి ప్రతివీర రక్షాఖేటముగానూ కనిపించినది కనుక ఉల్లేఖమైనది

చం. హరికిరి దంష్ట్ర నాటువడి యైందవరేఖ దలిర్చు పూర్వభూ
ధర శిఖరంబనంగ నుతి దాల్చు కుచంబున బొల్చు భూసతిన్
బరిహాసనంబొనర్చు రమభావము సిగ్గున మ్రొగ్గజేయవే,
నరమృగరాజ! నీనఖము నాటినచో దదురోజ కుంభముల్. 5 - 280

వరాహ అవతారమూర్తి యొక్క కోర (హరికిరిదంష్ట్ర) భూమిని ఎత్తినపుడు ఆ కోరచేత గంటుపడిన తూర్పుకొండశిఖరమా (పూర్వభూధర శిఖరంబనంగ) అనునట్లు భూదేవి కుచముపై నీ నఖక్షతము అందగించినది.

దానిని (ఆ భూదేవి కుచమును) పరిహసించునట్లుగా లక్ష్మీదేవి రెండు కుచములపై నఖక్షతముల నుంచి లక్ష్మి మనసు (భావము) న సిగ్గుల మొగ్గలు వేయింపవే? వేయింతువనుట.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

సీ. పరిపూర్ణ చంద్రబింబము నడుచక్కిలో
గొనసాగు విద్రుమాంకురమనంగ
గన్నగేదగిరేకు కత్తుల బోనిలో
జిక్కిన యౌర్వాగ్ని శిఖి యనంగ
వెండికంబములతో వియ్యంబు జొత్తెత్తు
యమునా తరంగ సంఘములనంగ
బ్రాలేయ గిరివెన్క భారంబు వహియించు
పవన పారణకుల ప్రభువనంగ

తే. **మొగమునకు బిగిగావించు మిగులుగన్ను**
దంష్ట్రికాంతర జిహ్వయు దరచు గేల
నలుగులు బిరుంద వాలమ్ము గలుగునిన్ను
గొలుతు దితిపుత్రచేతఃదుకూలదహన! 5 - 281

ఈ పద్యంలో క్రమాలంకారం ఉంది. సీసము నాలుగు పాదాలకూ ఎత్తుగీతితో సమన్వయం చేసుకోవాలి.

1. నడుచక్కి = నడుమ భాగము

విద్రుమ + అంకురము = పగడపు మొలక

పూర్ణచంద్ర బింబం మధ్యలో అంకురించున పగడపు మొలకలా ముఖమునందు బిగిగా అమరిన మూడవకన్ను (మిగులుకన్ను) ఒప్పుచున్నది. సీసం మొదటిపాదముతో ఎత్తుగీతి మొదటి పాదం అన్వయం.

స్వామి ముఖము చంద్రుని వలె తెల్లగానూ, ఆయన మూడవకన్ను ఎర్రగానూ ఉన్నదని సారాంశం.

ఇచట నృసింహస్వామికి మూడవ కన్ను ఉన్నట్లు వర్ణించుట విశేషం.

2. గేదగిరేకు = మొగలిరేకు

ఔర్వాగ్ని = బడబాగ్ని

కన్నె గేదగిరేకుల కత్తులబోనులో చిక్కిన బడబాగ్ని శిఖ వలె కోరలమధ్య (దంష్ట్రికాంతర) ఎర్రని నాలుకతోనూ...

3. వెండి స్థంభములతో వియ్యమందుచున్న (సమ ఉజ్జీలే వియ్యమందుతారు కనుక) చేతులలోని కత్తులు/ ఆయుధములు యమునాతరంగ ధారలవలె యున్నవి. చేతులు వెండి స్థంభములు, ఆయుధములు యమునధారలూ

4. ప్రాలేయగిరి = మంచుకొండ

పవన పారణ కుల ప్రభువు = గాలిని తిను పాముల కులప్రభువు అనగా ఆదిశేషుడు

హిమాలయము వెనుక నిలిచి దాని భారము మోయుచున్న పాపకులప్రభువు వలె వెనుక వాలము అమరగా....

హిమాలయము స్వామి దేహము వెనుక వాలము పాములరేడు. ఈ పాదమునకు గీతిలోని "పిరుంద వాలముతో" అన్వయము.

ఇట్లు ఒప్పుచున్న ఓ దితిపుత్రుడైన హిరణ్యకశ్యపుని మనస్సును దహించువాడా! (దితిపుత్ర చేతఃదుకూల దహనా) ఓ నృసింహా! నిన్ను కొలిచెదను.

ఇది అయుతుని నృసింహ స్తుతిలో చివరి పద్యము.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష, క్రమము.

విశేషం

అయుతునికి వాధూలముని శాపం యిచ్చాడు. పౌండరీకమున "భేకంబవై తదంఘ్రిమూలము నధివసించి శ్రీనృసింహ దేవు సేవింపుము" అని చెప్పాడు కొంత ప్రసన్నుడైన తరువాత.

భైమికి ఉత్తరదిక్కున నృసింహుని చూచుటతోడనే అతనికి భవిషత్ భేక భావములు మనస్సులో పుట్టినట్టు చెప్పబడినవి (నీరప్రాంగణ కర్కటీ బిలమునన్.... 275 పద్యం చూడండి). దానితో అతనికి కప్పరూపు ఇక అనివార్యమని సూచన తెలిసినది. అయినా "శాపవ్యసనావేశము గదిరియును మహాధైర్యముతో" నృసింహుని స్తుతించుచున్నాడు. తరువాతి నాల్గు పద్యములలో స్తుతి సాగినది. ఇది ఐదవ పద్యము (అనగా పంచప్రాణములలో చివరిది) ఈ పద్యము ముగియు సరికి అతని ప్రాణసంఘము మరియొక రూపము ధరించునన్నమాట. అందుచే ఈ ఐదవపద్యమున ఆతడు కప్పరూపము ధరించుచున్నాడన్న ధ్వని రామకృష్ణుడు నిక్షేపించినాడు.

పద్యమును గమనించుదము.

మొదటి పాదమున ఎఱ్రని మూడవకన్ను దర్శించినాడు. నృసింహునకు సాధారణముగా మూడవకన్నున్నయట్లు కనబడదు. ఎక్కడైన అట్టి దర్శనము ఉండుచో యుండుగాక!. కప్పకు కళ్ళు పొడుచుకొని వచ్చినట్లుండును కదా. అట్లే ఆతడు భేకభావము మదినలముకొనుచుండుట వలన న ృసింహునకు నుదుట పొడుచుకువచ్చిన ఎఱ్రని మూడవ కన్ను దర్శనమైనదని ఊహింపదగును.బిగి శబ్దము ఈ పొడుచుకొని వచ్చు గుణమును సూచించును.

రెండవ పాదమున కోరలకత్తుల బోనులో చిక్కిన ఔర్వాగ్నిశిఖ వంటి జిహ్వా దర్శనమైనది. కప్పకు జీవనమునకు నాలుకయే ఆధారము. అది ఆహారమును నాలుక విసిరి గ్రహించును. ఇదియు అతని హృదయాంతర్గత భేకభావమే. అందుచే స్వామి మోమున అతనికి నాలుక స్ఫుటముగా కనబడినది.

మూడవపాదమున వెండిస్థంభముల వంటి చేతులూ, వానియందు యమునా తరంగముల వంటి కత్తులూ.... ఇదియేమి? ఆయుధములను నీటిధారలతో ఉపమించుటెట్లు అట్టి ఉపమోత్ప్రేక్షలు లేకపోలేదు కాని అవి ఒక సంపూర్ణ చిత్రముననుసరించి కూర్పబడియుండును. ఇచట చేతుల మెరుపూ, వాని నుండి జాలువారు నీటి ధారలూ తటాలున పైకిలేచిన కప్ప చేతులనుండి కారుచున్న నీటిధారలుగా గ్రహింపనగును.

తరువాత నృసింహునికి గల తోకను వర్ణించినాడు. నృసింహమూర్తిని ముందు భాగమునుండి దర్శించువారికి వాలము కన్పట్టదు. కాని భేకభావము పొందుచున్న ఆ భూసురునికి ఆవాలము కనబడినది. కప్పకు తొలిదశయందు చిన్న తోక ఉండును. తరువాత పోవును.

కావున పై విషయములను గమనించినచో తాను భేకముగా మారుచూ ఆ భేకభావము మదినాక్రమించుటచే ఎదుటి నృసింహస్వామి ఒక పెద్ద కప్పవలె ఆబ్రాహ్మణ కుమారునికి కనిపించినాడని రామకృష్ణుడు సూచించుచున్నాడు ఇది

మనోవైజ్ఞానికాంశము.

తే. **అని నృహర్యక్షవర్యు నర్యమ సహస్ర**
దివ్య తేజఃప్రభావు గీర్తించి యతడు
తత్పదద్వంద్వమునకు వందనమొనర్చి
తపసి తిట్టున బ్లవమయ్యె దక్షణంబ. 5 - 282

నృహర్యక్షవర్యుడు = నరసింహశ్రేష్ఠుడు

అర్యముడు = సూర్యుడు

అపుడు అతడిట్లు నృసింహదేవుని, సహస్రసూర్య తేజుని కీర్తించి ముని శాపప్రభావమున ఆ క్షణమందే కప్పయయ్యెను.

కం. **ఆ శమము నావివేకం**
బాశుద్ధియు నా తపంబు లాబహునిగమ
ప్రాశస్త్యము నటులయ్యె ము
నీశునకును దైవఘటనలిట్టివి తలపన్ 5 - 283

ఆ శాంతి (శమము), ఆ వివేకం, ఆ శుద్ధి, ఆ తపస్సు, ఆ వేద విజ్ఞానం - ఆఖరుకు పాపం ఇలా ఐనవి. దైవఘటన అనగా యిది కదా!

ఆ.వె. **అస్మదాది మానసావాల వలయ ప్ర**
కాశ భక్తియుక్తి కల్పలతకు
మూలమనగ నొప్పు నాలోకవిభు నంఘ్రి
మూలమాశ్రయించి జాలిమాలి 5 - 284

నావంటివారి మనస్సులలో నెలకొని యున్న భక్తిలతకు వేరు అనదగిన ఆ లోకపాలకుని (విష్ణుని) పాదములనాశ్రయించి (ఆ అయుతుడు/కప్ప) దుఃఖము విడిచి (జాలిమాలి).....

తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

ఉ. ముత్తియముల్ ప్రవాళ దళముల్ గమనాకృతి గూడినట్టులై
క్రొత్తగు నౌర! వీని యపురూపపు రూపిది యంచు విస్మయో
దాత్త మనస్కులై సకలతైర్థికులున్ గొనియాడ భేకలో
కోత్తమ మొప్పు జిత్రవపురుజ్జ్వలమై జలజాసనోద్భవా! 5 - 285

ఓ నారదా (జలజాసన ఉద్భవా) !

ముత్యాలూ పగడపుటాకులూ (ప్రవాళదళముల్) చక్కటి ఆకృతిలో కూడినట్లుగా ఉన్న ఆ కప్పయొక్క రూపము చూసి ఆశ్చర్యమనస్కులై ఆ తీర్థమున చరించు జనులెల్లరూ మెచ్చుకుంటూండేవారు. అంతటి కాంతికలిగిన దేహముతో (వపుః + ఉజ్జ్వలము) ఆ కప్ప ఒప్పినది

సీ. కమలాప్తుదుదయింపకయ మున్న బుటుకున
మునుగు సంగమతీర్థమునకు నేగి
విను సైకతనిషణ్ణమునివేద నినదంబు
తగుచోట నుండి లేబగటి దాక
మధ్యాహ్న వేళ సంప్రాశించు బలిపీఠ
గత పులాకంబులు మితముగాగ
సందె ప్రొద్దుననుండి సవరేయి గడసన
సమ్ముఖమ్మున గొల్చి సంవసించు

శ్రీనృసింహుడు పెనుబాపసెజ్జ మేను
చేర్ప దద్దివ్య చరణరాజీవ మూల
భూబిలంబున నధ్యాత్మ పూర్ణబుద్ధి
జాగరము సేయు శాలూర చక్రవర్తి! 5 - 286

1. కమలాప్తుడు = సూర్యుడు

సూర్యోదయమునకు ముందే సంగమతీర్థములో ఆ కప్ప మునిగి స్నానమాడెడిది.

2. సైకత = ఇసుకతిన్నె

నిషణ్ణ = కూర్చొనిన

లేత + పగలు = ఉదయము వరకూ

ఆ యిసుకతిన్నెలపై కూర్చున్న మునులు చదువు వేదము తగుచోట కూర్చుని కొంత ప్రొద్దెక్కువరకూ వినెడిది (లేబగలు = మధ్యాహ్నం 12 గంటలవరకు అని బులుసువారు)

3. మధ్యాహ్నపు వేళ ఆదేవుని బలిపీఠము వద్ద వేసిన అన్నము మొదలగునవి (పులాకములు = పులగములు?) మితముగా భుజించెడిది.

4. సందెవాలినప్పటి నుండి అర్థరాత్రి వరకు (సవరేయి అనగా రాత్రిలో మొదటి పావు అని నా యూహ. అనగా సుమారు సాయంత్రం 6 నుండి 9 గం. ప్రాంతము వరకు. ఈ సవా పదము ఉర్దూజన్యమై యుండును. సేరు, అర్థసేరు, సవాసేరు అని తెలంగాణా ప్రాంతంలో కొలుస్తారు) ఆ నరసింహుని సన్నిధిలో గడుపును.

5. శ్రీ నృసింహుడు పెద్దశేషశయ్య మీద (పెను పాపసెజ్జ) మీద విశ్రాంతికోసం మేనువాల్చగానే ఆయన పదరాజీవముల మూలలో యున్న బిలములో పరిపూర్ణమైన ఆధ్యాత్మచింతనతో ఆ కప్పరాజు (శాలూర చక్రవర్తి) జాగరణము చేయును.

ఇదీ ఆ కప్ప దినచర్య. కప్పను శాలూరచక్రవర్తి అని రామకృష్ణుడుమాత్రమే అనగలడేమో!

ఆ.వె. రత్నరంగవల్లి రచనకు దనమేను
పువ్వుగుత్తి కరణి పొలుపు నిలుప
నంబుచరము ప్రాతరారంభ వేళల
నృహరి యగ్రవీధి నిలుచు ననఘ 5 -287

అగ్రవీధి = సమీపము

తెల్లవారుఝామున ఆ నరసింహుని ముంగిట వేయు ముగ్గుల వద్ద తన శరీరము రంగులుగలిగి పువ్వుగుత్తివలె నిలుచును.

కం. హరిదాసమనుచు దనునె
ల్లరు పేరిడి పిలువ గలిగి ప్లవపతి గడిపెన్
జిరకాలము పూర్వజనన
చరితజ్ఞం బగుచు మోక్షసౌఖ్యాపేక్షన్ 5 - 288

చూచిన వారందరూ ఆ కప్పను 'హరిదాసము' అని పిలిచేవారు. అలా చాలాకాలము పూర్వజన్మ వృత్తాంతము నెరిగిన (పూర్వజన్మ చరితజ్ఞంబగుచు) దై మోక్షసౌఖ్యము నపేక్షించి కాలము గడిపెను.

ఆ.వె. ఇటులు కొన్ని యేడు లేగంగ నొకనాడు
పౌండరీకు నాథు పర్వమునకు
కన్యకుబ్జ విభుని కన్యాశిరోమణి
ప్రాణసఖులు గొల్వ నరుగుదెంచె! 5 - 289

తాత్పర్యము సుగమము.

తే. ఆత్మవాహనముల నుండి యవతరించి
నారసింహాఖ్య తీర్థంబునకు గురగట
భైమి చెంగట విడిసిరి పద్మముఖులు
విరహిహ ృద్గాములగు మారుశరములనగ 5 - 290

తమతమ రథములు దిగి (ఆత్మవాహనముల నుండి అవతరించి) ఆ నృసింహతీర్థము నకు సమీపమున (కురగట) విరహులగు వారి మనస్సులలో నాటిన మరుని శరములో యనగా ఆ పద్మముఖులు విడిదిచేసిరి.

ఆ.వె. మార్గఖేదశిథిలమతు లంగనలు చొచ్చి
భీమరథి గలంచు టేమి క్రొత్త?

వారి గోరువెచ్చ వక్షోజముల కాంతి
లవమ ముజ్జగముల దవిలి కలుప. 5 - 291

మార్గమున ప్రయాణించిన బడలికతో కూడిన బుద్ధి కలవారైన (మార్గ ఖేద శిధిల మతులు) ఆ యంగనామణులు భైమీ నదిలోనికి దిగి నీటిని కలచినారు. అది యేమీ పెద్ద వింత కాదు. వారి వక్షోజముల గోరువెచ్చని కాంతిలవమే మూడుజగములనూ కలచివైచినట్లుండెను.

సీ. గంధవాహముల కాగారంబు లివియంచు
వీజనంబుల జూచి వెగటు గదిరి
మరుబాణముల సహోదర వర్గమిదియంచు
నలరు మొగ్గలజూచి యలతనొంది
కమలారి నామంబు గైకొన్న వివియంచు
బుల్లతీగల జూచి పుల్లసిల్లి
శుకయుగంబులు దాము నొకచాయవివి
యంచు నవశుకంబుల జూచి నయముదరగి

తే. కన్యకుబ్జేశకన్యపై గలుగు చెలువు
భావముల పెంపు నొరపులు మోవజేయ
బలిమి నిజధైర్యములు చిక్కబట్టియున్న
ముసు లొనర్పుదు రొకరీతి ముఖ్యవిధులు. 5 - 292

అచట తపస్సు జేయు మునులు ఈ కన్యకామణులను చూచి కొంత విభ్రమమునకు లోనైరి. వారి నిత్య కర్మములు వారికి కొత్తగా తోచినవి వాటిని వారు మనసు చిక్కబట్టుకుని నిర్వర్తింపవలసి వచ్చినది. ఆ మునుల పాట్లు ఈ పద్యమున వర్ణితములైనవి.

1. వారు రోజూ విసరుకొను విసనకర్రలు (వీజనంబులు) ఇవి సువాసనలు కలుగు గాలికి (గంధవాహమునకు) నివాసములు (ఆవాసములు) అని

యోజించి వెగటు పడిరి. ఇచట గంధవాహము అనగా సామాన్యముగ గాలి అని అర్థము చెప్పుదుము. కానీ ఈ పదము సాభిప్రాయముగ (గంధమును మోసుకొని వచ్చునది) వాడబడెను. ఈ సుగంధము ఆ వచ్చిన కన్యకుబ్జరాకుమారి/ఆమె చెలికత్తెల వల్ల వచ్చినది.

2. రోజూ పూజకు కోయు మొగ్గలు వారికి మన్మధబాణములకు సహోదరుల వలె కనబడి శ్రమకలిగించినవి.

3. సోమతీగలు చూచి వారికి అవి చంద్రనామము గైకొన్నవాటిగా కనిపించి (చంద్రునకు సోమడను నామము కలదు) వెలవెలబారిరి (పుల్లసిల్లి)

4. చిగురుటాకులను (పూజాపత్రి అన్నమాట) చూచి వీటి రంగు చిలుకరంగులో నున్నదని మనోమృదులత కోల్పోయి

5. ఆ కన్యాకుబ్జ రాజకన్యకను చూచి మనసులు చలించి ఆఅందములకు తమ ధైర్యము సడలుటచే నిత్యకర్మలు మనసు చిక్కబట్టుకొని ముఖ్యవిధులు నిర్వర్తించినామనిపించిరి.

తే. **వనజనాభుని యభిషేకమునకె గాని**
కనకగర్భాదులకు వాడుకొనగరాని
తీర్థకుండాంబు నికరంబు తెరవపిండు
గబ్బి చను జక్కవలచేత గలపబడియె 5 - 293

వనజనాభుడు = పద్మము బొడ్డులో కలవాడు విష్ణువు.

కనక గర్భుడు = బంగారము కడుపులో కలవాడు = బ్రహ్మ.

తెరవపిండు = స్త్రీల సమూహము

ఆ భైమీ తీర్థములోని నీరు విష్ణువును అభిషేకించుటకేకాని వేరుపనులకు వాడరు. బ్రహ్మగారు కూడా వాటిని వాడుకొనుటకు వెరచెదరు. అట్టి నీటిలోనికి దిగిన అంగనామణుల చనుజక్కవపిట్టలచే ఆ నీరు కలుపబడెను.

తే. జారు నలరుల తేనియ గారయిచ్చి
గాడ్పు సంధించు నయకాని యీడ్పు వెరచు
నెందు నయ్యాంకవిరితోట నిందుముఖుల
నగవు ననుమంచు సొనవోలె నయము దరుగ. 5 - 294

గార = పూత

నయకాడు = అందగాడు, సుకుమారుడు

కవిరితోట = తాంబూలములో ఉపయోగించు సుగంధద్రవ్యముల మొక్కలు గలిగిన తోట.

అది సుగంధద్రవ్యాల మొక్కలుపెంచు తోట. అది విట్టలునిది. దానిలో పూదేనియలపూతపై వాయుదేవుడు (గాడ్పుసంధించు నయకాడు)కూడా ఊపిరి తీయుటకు (ఊడ్పు) భయపడతాడు (వెరచు). స్వయముగా వాయుదేవుడే అచట ఊపిరితీసుకుని ఆ విష్ణుతాంబూలద్రవ్యములను వాసనచూడ వెరచుననుట.

ఆ కవిరితోటలో ఆయిందుముఖులు నవ్వుల నునుమంచుతో కొంత అపచారము కావించినారు. యధేచ్ఛగా దానిలో విహరించినారనుట.

అలం. ఉపమ

ఆ.వె. అవసరంబు గాచి యల్లంత దవ్వుల
నుండి సురులు దనకు దండములిడ
నొప్పు ముక్కునందు నూరుపు గలవేల్పు
గొమ్మలంటి రాట బొమ్మవోలె 5 - 295

ఎవరిని చూచి భయపడి అల్లంతదూరంలో నిలబడి (అల్లంత దవ్వుల) సందర్భం చూసుకొని (అవసరంబు గాచి) దూరం నుంచే దేవతలు దండములు పెడతారో – ఆ ముక్కు మీద కోపము గలిగిన కాలభైరవుని (ముక్కు నందు నూరుపు గలవేల్పు) ఆ పడతులు (కొమ్మలు) ఆటబొమ్మవలె తాకిరి.

అలం. ఉపమ.

మత్తకోకిల

జాలిదక్కి మఠాంతరాళ విశాలవేదుల యందుగో
ణాలగొంది దపంబుసల్పు జనంబు తాల్ములు దూలు ద
ద్బాలికాకుల నిస్తుల స్తనపాలికా మృగనాభివా
తూలికాహతి బక్వశాల్మలి తూలికా శకలాకృతిన్. 5 - 296

శంక లేకుండా (జాలిదక్కి) ఆ మఠములోపలి (మఠాంతరాళ) విశాలమైన యిసుకతిన్నెలపై ఇరుకు సందులలో (కోణాల గొంది) తపస్సు చేసుకుంటున్న మునులయొక్క ధైర్యము జారిపోవునట్లు (తాల్ములు దూలు) ఆ బాలికలగుంపు యొక్క (బాలికాకుల) తులలేని స్తనముల నుండి వెలువడు కస్తూరి వాసనలదెబ్బ (స్తనపాలికా మృగనాభికా వాతూలికా హతి) పండిన బూరుగుదూది పింజలవలె (పక్వ శాల్మల తూలికా శకలాకృతిన్) ఎగురగొట్టెను.

కోణాలగొందిన్ (కృష్ణుని గూర్చి అని బులుసువారు. కానీ కోణాలగొంది = ఇరుకు మూలలు అని రవ్వా శ్రీహరిగారి నిఘంటు. ఉదాహరణగా ఈ పద్యమే ఇచ్చినారు.

విశేష వృత్తము మత్తకోకిల వాడినాడు. ఇది కథలో రాబోవు మలుపునకు సూచన.

శా. **డోలారోహణ సాహసోద్యమము జాటు ప్రౌఢనర్మోక్తి వి**
ద్యాలాలిత్యము బుష్పసాయక సపర్యా చర్యయున్ మున్నుగా
హాలాపాన విహారము న్నడపిరుద్యత్ప్రీతి బద్మేక్షణల్
పోలుంబోలములింత యెన్నక మహాబోధిద్రుమచ్ఛాయలన్ 5 - 297

ఆ పద్మాక్షులు (పద్మేక్షణలు) కార్యకార్యములు కొంచెముకూడా (పోలుంబోలుములింత) యెంచక ఆగొప్ప రావిచెట్టు నీడలలో (మాఅబోధి ద్రుమచ్ఛాయలన్) ముందుగా మధుపానము చేసి తిరిగి ఉయ్యాల లూగుటయూ

(డోలారోహణ) ప్రౌఢమైన నర్మోక్తులాడుటయూ, మన్మధపూజయూ (పుష్పసాయక సపర్యాచర్య) మొదలగు సాహస కృత్యములు చేసిరి.

ఆ.వె. జవ్వనంపు మదము సౌందర్య మదమును
ధనమదంబు మనసు బెనుగుదుళ్ళ
బొదలనంత శీధుమదము దోడ్తో బ్రోది
యగుచ నిగిడె నమ్మృగాక్షులందు 5 - 298

ఆ జింకచూపులు గల స్త్రీలయందు యౌవన మదము, సౌందర్య మదమూ, ధనమదమూ మనసులోపల నాటుకొనుటయే గాక తోడుగా మద్యపానమదము కూడా వృద్ధిపొందెను.

సీ. దామోదరుడు యశోదాస్తన్యమానెడు
నని మ్రొక్కు విరిగుత్తి నళిభ్రమింప
బ్రొద్దులుసొచ్చె గద్రూదేవి కిపుడని
ప్రియమందు వేరు గర్భిణి గురించి
పావనిగద నొచ్చె ఫణికేతు తొడలని
యడలు నేనుగుచేత నరటులొరుగ
బడబాగ్ని జడధి వెల్వడియెడునని చూపు
గాన బూచిన కింశుకము చెలులకు

తే. శేషవృత మేరుశిఖర మనీష బొగడు
నంచ కౌగిట నున్న హేమాంబుజంబు
పూర్వమగు విన్కి మదివెడ వొడముదేర
మధుమద క్షిబయగు నొక్క విధునిభాస్య. 5 - 299

మధుమదక్షీబ = మద్యముమత్తులో ఒడలు తెలియనిది

ఇందునిభాస్య = చంద్రముఖి

మద్యము మత్తులో ఒడలు తెలియని ఒక చంద్రముఖి ఇదివరకు విన్న

విషయములు (పూర్వమగు విన్కి) లీలగా గుర్తురాగా (వెడవొడమ) ప్రేలాపనలు మొదలు పెట్టింది.

1. విరి గుత్తిచుట్టూ తుమ్మెద (అళి) తిరుగుతూండడాన్ని చూచి కృష్ణుడు యశోదాదేవి స్తన్యము తాగుచున్నాడనినది.

2. ముత్యములతో నిండిన వెదురును (వేణు గర్భిణిని) చూచి అది బలిసిన పామువలె నుండుటచే ఆ పాముకు (కద్రూదేవికి) నెలలు నిండినవన్నది.

3. ఏనుగు అరటి చెట్లను విరుచుటచూచి భీమునిగద వలన పాము జెండాగా కలిగిన దుర్యోధనుని తొడలకు నొప్పి కలిగెనని బాధపడెను.

4. పూచిన మంకెనను చెలులకు చూపి అవి ఎర్రగాయుండుటచే సముద్రము నుండి బడబాగ్ని వెలువడెననినది

5. ఎర్రతామరను చుట్టిన హంసనుచూచి శేషుడు చుట్టుకొన్న మేరుపర్వతమని చూపించి పొగడును.

అలం. భ్రాంతిమంతము, కావ్యలింగము.

భ్రాంతిమంతాలంకారము :

కవికృత సాదృశ్యమువలన ఉపమేయము దాగియుండి ఉపమానము యొక్క అనుభవము గోచరించినచో అది భ్రాంతిమంతము అగును.

పద్యములో మొదటి పాదమును గమనించుదము. విరిగుత్తి, తుమ్మెదలు ఇచట ఉపమేయములు. యశోద, స్తన్యమాను కృష్ణుడు ఉపమానములు. కవిచెప్పుచున్నదానిని బట్టి యశోదాస్తన్యమాను కృష్ణుడు (ఉపమానములు) ఆ పద్మాక్షికి గోచరించినవి కనుక ఇది భ్రాంతిమంతము

ఇట్లే మిగిలిన పాదములు అన్వయించుకొనవలెను.

సీ. సుధయొల్కు నెరివేణి సోమార్థమునుబోలి
చెమరించె దుర్గ లేజెమరు నొసలు

కుర్కురభర్త దృగ్గోళంబు శీధు సం
　　సేవనంబున బోలె జేవురించె
విష్ణు నన్యాసక్తు వీక్షించుటను బోలె
　　ముక్తకేశికి బొమముడి జనించె
ద్వరిత నిశ్శ్వాస వేదనబోలె గంపించె
　　విజయుని వదనారవింద దళము

తే. పరమ పావనమైన తత్పౌండరీక
పుణ్యతీర్థావకాశ మపూర్వ శుద్ధి
బెనుచు నృపకన్యకా సఖీజనుల వివిధ
విలసనంబున జనియించు నలుకననఘ! 5 - 300

ఆ పరమపావనమైన పౌండరీకతీర్థము యొక్క అపూర్వమైన శుద్ధతత్త్వమును (అపూర్వశుద్ధిన్) ఆ నృపాలకన్యకామణులు ఈ విధముగా వృద్ధి చేయుండుట (పెనుచు – ఇచట ఇది వ్యంగ్యవాచకముగా వాడబడినది. వారు శుద్ధతత్త్వమును వృద్ధిచేయుటలేదు. కించపరచుచున్నారు కదా.) చూచిన ఆ క్షేత్రమున గల ఉపదేవతా సమూహమునకు కోపము గలిగినది.

1. చక్కనిజడ (నెరివేణి) యందలి నెలవంక (సోమలిఅర్థము) నుండి స్రవించు అమృతము వలె దుర్గ యొక్కమోము చెమరించెను. దుర్గ మోము నెలవంక. అమృతము స్వేదముతోనూ ఉపమింపబడినవి.

2. మద్యపానము చేయుటవలన ఎరుపెక్కినట్లుగా కాలభైరవస్వామి (కుర్కురభర్త) కనులు ఎరుపెక్కెను.

3. విట్ఠలుడు తనను గాక వేరుయువతిని వీక్షించుచుండ (అన్యాసక్తు) ముడిపడినట్లు ముక్తకేశికి బొమముడి యొప్పెను.

4. త్వరితముగా ఊపిరి తీసుకొనుట వలననా యనునట్లు శివునకు (విజయుడు) వదనారవిందము కంపించెను.

అలం. ఉపమ, ఉత్ప్రేక్ష, కావ్యలింగము.

కావ్యలింగాలంకారము :

సమర్థింపదగిన కార్యమును కారణవాక్యముచే సమర్థించుటను కావ్యలింగమందురు

పద్యమున మొదటిపాదము చూచెదము.

దుర్గాదేవి నుదుట ఆ నృపాంగనలు చేయు అల్లరికి కోపముతో స్వేదము ఉద్భవించెను. ఇది జరిగిన కార్యము.

అయితే దీనికి అన్యసమర్థన వాక్యము చెప్పుచున్నాడు. దుర్గమోము చంద్రరేఖవలె నున్నది. చంద్రునిలోని సుధ ఆనుదుటిపై స్వేదమనిపించుచున్నది. ఇట్లు అసలు కార్యము అన్య సమర్థనవాక్యముచే సమన్వయించబడినది కనుక ఇది కావ్యలింగము అయినది.

కం. పొడగనిరి పడతులయ్యెడ
బొడలపొడల యొడలి తపసిపుట్టువు గప్పన్
జడభరత నిభము, నరహరు
యడుగుబుడమి సరియ వెడలి యటు చనుదేరన్. 5 - 301

ఆ స్త్రీలు అపుడు నృసింహుని పాదముల చెంత గల బిలమునుండి వెలికి వచ్చిన (పుడమి సరియ వెలువడి) ఆ రంగురంగుల దేహముగల (పొడల పొడల యొడలి) ముని (తపసిపుట్టువు) కప్పను, జడభరతుడను మునితో సమానముగా దానిని చూచిరి (పొడగనిరి)

చం. కనకపువేరొ, రోహణనగంబొ, సుధాంబు నిధాన గర్భమో,
యనిమిష కార్ముకం బుదయమయ్యెడు నయ్యెడ నొక్కొ, దీని పు
ట్టనకడ, యంచు విస్మయము డింపక చంపక పుష్పనాసికల్
చొనిపిరి వాలుజూపు వల చుట్టున దర్దుర పట్టభద్రునిన్. 5 - 302

బంగారు పేరుగల రత్నశిఖరమో (రోహణనగమో), పాలసముద్రము గర్భమో (సుధ + అంబు నిధాన గర్భమో), ఇంద్రధనుస్సు (అనిమిష కార్ముకమ్ము) పుట్టినచోటో దీని పుట్టినిల్లై యుండును లేకపోతే యిన్ని వన్నెల అందమెట్లు వచ్చెననుట. అని ఆశ్చర్యమునొంది ఆ సంపెగమొగ్గల వంటి ముక్కులు గల (సంపెగనాశికల్) తమ చూపులను వలలను ఆ కప్పచుట్టూ పరచిరి.

కప్పను "దర్దుర పట్టభద్రుడు" అన్నాడు రామకృష్ణుడు. ఆహా! ఏమి మాట. ఈమాటకు రాజు, ప్రభువు, పట్టమును పొందినవాడు అని అర్థములు. పూర్వపు భాషలోనైన ఇతడు రాజు గనుక ఈ అంగనలు రాణులు కాగలరని ధ్వని. ఆధునిక భాషలో పట్టభద్రుడనిన డిగ్రీ (చదువులో) సాధించినవాడని అర్థము. కనుక ఇతడు eligible bachelor. అందుచే ఈ వనితలు అతనికి భార్యలు కాగలరని ధ్వని.

అలం. సందేహము, రూపకము.

సందేహాలంకారము :

కవి ప్రతిభచేత ఉపమానోపమేయములు సాదృశమై సందేహింపబడినచో అది సందేహాలంకారము అందురు.

ఇది మరల శుద్ధసందేహము, నిశ్చయగర్భ సందేహము, నిశ్చయాంత సందేహము అని మూడు విధములు.

ఇచట హరిదాసమను కప్పయొక్క పుట్టినచోటు – ఉపమేయము.

రోహణశైలము, సుధాబ్ధి గర్భము, ఇంద్రధనుస్సు పుట్టినిల్లు అనునవి ఉపమానములుగా చెప్పబడుచూ సందేహింపబడినవి. కనుక ఇది సందేహాలంకారము

తే. **కందుకము గాదు, కేళీ సుకంబు గాదు**
పల్కు వీణియ గాదు, దర్పణము గాదు
వర్ష పిశునంబు బట్ట బల్వురుసజనిరి
చంచలాక్షులు చపలప్రచారలెందు! 5 –303

చూడడమేమిటి? ఆ కప్పను పట్టుకోవడానికి ఆ వనితలు ఎగబడ్డారు. అది బంతి (కందుకము) కాదు. ఆటలాడు చిలుక కాదు. అద్దము (దర్పణము) కాదు. ఇవన్నీ యౌవనమునందున్న వనితలకు ఆకాలమున వలసినవన్నమాట. అది ఒక కప్ప (వర్షపిశునంబు = వర్షమునకు కారణమగునది = కప్ప. కప్పలు అరిస్తే వర్షాలు పడతాయని ఒక నమ్మకం.) దానిని పట్టుకోవడానికి దిగినారు వీరు. చంచలాక్షులకు కొంచెం చపలత్వము ఉంటుంది కదా.

అలం అర్థాంతరన్యాసము.

తే. **యువజనంబుల తన యురి దవులుపరచు**
కీలు గలిగిన యొక నీలనీలవేణి
తురుము ఎరిదండయురి వారిచరముజిక్కు
వరుపనేరక మది జిక్కుబడియె దాన! 5 - 304

వారిలో ఒక అందమైనకొప్పున్న నీలవేణి – యువజనులకు వలవేసి పట్టగల కీలకము బాగా తెలిసినది (కీలు గలిగిన) తన కొప్పులోని దండతో (తురుము విరిదండ యురిన్) హరిదాసమును పట్టుకొన యత్నించినది. హరిదాసము చిక్కుపడలేదు కాని అది దొరకకుండుటచే ఆమ తనలో తానే చిక్కుపడినది. అనగా తికమకపడినదనుట.

అలం. విషమము.

విషమాలకారము :

కార్యము, కారణములకు విరుద్ధమగుట, ప్రయత్నము విఫలమగుట, ప్రయత్నము వలన కీడు గలుగుట విషమాలంకారమగును.

కప్పను పట్టు ప్రయత్నము విఫలమైనది. తాను మనస్సున తికమకపడినది. కావున ఇది విషమాలంకారము

తే. **చొచ్చిచని పట్టుటకు నొక్క మచ్చెకంటి**
మ్రోల బరిచిన చేల దర్దురము దాటె

దొంటి పుట్టున దనయంటుసంటు వారి
మీది మమకారనది ద్రెవ్వనీదు కరణి 5 -305

మచ్చెకంటి = చేపల వంటి కన్నులు కలది.

దర్దురము = కప్ప

ఒక మీనాక్షి ఆ హరిదాసమును పట్టుకొనుటకు బట్టను (చేల) పరచినది. ఆబట్టలో చిక్కకుండా దానిపైనుంచి గెంతి దాటిపోయింది హరిదాసము (దాటెన్).

అ దాటు ఎట్లున్నది? తన గతజన్మమున (తొంటి పుట్టువు) తన "వారి" పై మమకారము అను నదిని యీది తరించినట్లున్నది. చక్కని ఉపమానం.

అలం. ఉపమ.

కం. **ఆవర్షాభూవిభునకు**
హావళి దరచయ్యె బిసరుహాక్షుల చేతన్,
రావణునకు వైకుంఠపు
రావాస స్త్రీలజేత నలజడి వోలెన్. 5 - 306

వర్షాభూవిభుడు = కప్పలరేడు.

హావళి = ఉపద్రవము

బిసరుహాక్షులు = పద్మాక్షులు.

ఆ కప్పలరేనికి ఆ పద్మాక్షులవల్ల ఉపద్రవము ఎక్కువైనది (తరచయ్యె). అది రావణునికి పూర్వము వైకుంఠమునందలి వనితలచేత కలిగిన అలజడివలె యొప్పినది.

రావణుని వైకుంఠపురవాసినులైన వనితలు ఒక పదితలల పురువుగా నెంచి ఆటపట్టించిరని ఒక ఐతిహ్యాము.

అలం. ఉపమ

ఆ.వె. పూర్వజన్మ కుంభభూ శిష్యముఖ్యుండు
భేక రూప కూప బింబితుండు
ప్రియత సుతుడు దవులు పడడయ్యె భూపాల
తనయ సఖుల చేత, ధాతృతనయ! 5 - 307

ధాతృతనయ = బ్రహ్మ కుమారుడవైన నారదా!

కుంభభూ శిష్య ముఖ్యుండు = కుంభ భవుడైన అగస్త్యుని శిష్యుడు.

ప్రయుత సుతుడు = ప్రయుతుని కుమారుడు

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. నరనాథపుత్రి యత్తరి
నురుకుచకచ జఘనభారయుతయయ్యు, మదిన్
ధరియించె గార్యభరమున్
గిర గహనద్వీపసహిత క్షితిధృతిలోనన్ 5 - 308

అప్పుడు ఆ కన్యాకుబ్జ రాజకుమారి యిక తానే స్వయముగా ఆ కప్పను పట్టదలచుకుని రంగములోనికి దిగింది.

ఆమె యురుకుచ,కచ, జఘన భారయుత (పెద్ద వక్షము, పెనుకొప్పు, విరివియగు పిరుదుల భారము కలది). ఆమె పర్వతములు, అడవులు, ద్వీపములు (వరుసగా కుచ, కచ, జఘనములకు అన్వయము) కలిగిన భూదేవి యొక్క ధైర్యము వలె నున్నది (ధృతి బోలెన్)

అలం. ఉపమ, క్రమము

ఉ. పన్నిదమెద్దియేనిడుడు, పట్టెద జూడుండు దీనినంచునా
కన్నియ చిన్ననవ్వొలయగా చెలికత్తియలం దదుద్యమ
చ్ఛన్న మనస్కలం దెగడి, చంచల కాంచి కలాప వాగురిన్
సన్నహనంబునన్ సలిలజంతులలామము బట్టెనుబ్బుచున్ 5 - 309

పందెం ఏదైనా సరే వేయండి (పన్నిదమెద్దియే నిడుదు). దీనిని పట్టి తీరుతానంటూ చిరునవ్వుతో ఆ కన్య దానిని పట్టదలచి విఫలురైన (తదుద్యచ్ఛన్నమనస్కలన్) చెలికత్తెలను పరిహసించి కదులుతున్న మొలతాడు యను వలతో (చంచల కాంచికలాప వాగురి) ఆ జలజంతుశ్రేష్ఠుని (సలిలజంతు లలామము) గర్వముతో పట్టెను (పట్టెనుబ్బునన్)

తే. **సర్వతీర్థప్రదేశ ప్రశస్థమతికి**
గాంచి దవులుట దనకర్హమంచు నొక్కొ!
తవులు పడియుండె వరుణదంతావళంబు
పడతి యురిజేసి మెడచుట్టు పసిడిరశన. 5 - 310

వరుణదంతావళంబు = నీటియేనుగు = ఇచట బలిసిన కప్ప.

పసిడి రశన = బంగారు మొలనూలు

ఆ కప్ప సకల తీర్థములయొక్క ప్రాశస్త్యము తెలిసినదట (సకల తీర్థ ప్రశస్థ మతి). అన్ని తీర్థములందునూ కాంచీపురము శ్రేష్ఠమైనదని అనిపించినది కాబోలు. అది ఆమె కాంచి (మొలనూలు, కాంచీపురము అని ద్వంద్వార్థములు) కి తవులుపడినది.

ఆ పడతి ఆకప్ప మెడకు తన పసిడికాంచిని చుట్టి బంధించెను.

అలం. ఉత్ప్రేక్ష. “కాంచి” యనుచో శ్లేష.

సీ. **పులుగునాడించు చొప్పునమించునాడించు**
మించున సకిన నాడించినట్లు
లారామ చిత్రశాలూరంబు మదహాస
కౌముదీ పరిషిక్త గండఫలక
యగుచు నించుకవడి యాడించి కప్పకు
వెరచిన యొకవృద్ధ విప్రుమీద

వైచి తచ్చాపంబువలన సఖీజనం
బును తాను దద్భేకమునకు భార్య

ఆ.వె. లైరి, యిట్లుతనకు ననురూప తనురూప
శీలముల దలిర్చు నాలిపిండు
గలుగుటయును నయుతుడలఘు సంసారాబ్ధి
నీదు దొంటి యీత యినుమడింప 5 - 311

ఆ కన్య (ఆ రామ) ఆ చిత్రమైన కప్పను (చిత్రశాలూరంబు) తన మదముతోకూడిన చిరునవ్వు వెన్నెల గండఫలకముపై ప్రతిఫలించగా (మదహాస కౌముదీ పరిషిక్త గండఫలక) కొంచెము సేపు పక్షిని (పులుగు) ఆడించినట్టూ, మెరుపు (మించు)నాడించినట్టూ, బొమ్మను (సకిన) ఆడించినట్టూ ఆడించి వినోదించి

కప్పను చూచి భయపడు ఒక వృద్ధ బ్రాహ్మణునిపై పడవేసింది.

అతని శాపమ వలన ఆ రాకుమారి, చెలికత్తెలూ కప్పలై ఆ హరిదాసమునకు భార్యలయ్యారు.

ఇలా తనరూపమునకు తగినరూపమూ, శీలమూ కలిగిన భార్యలు అయుతునకు కలిగినారు. ఇదివరకు కప్పయై యుండుట వలన నదీజలములలో ఈదెడివాడు. ఇప్పుడు సంసారజలధిలో రెట్టింపుగా ఈదుట ఆతనికి అలవడెను!

తే. అధిపతనయకు మును బహిఃప్రాణములగు
చామ లెవ్వారు వారెల్ల సతికి దాయ
లైరి మండూకసార్వభౌమార్ధ తనువు
లైన దినముల, సాపత్న్యమెంత కీడు?! 5 - 312

ఆ రాజకుమారికి (అధిపతనయకు) ఇదివరకు చెలికత్తెలైన బహిఃప్రాణముగా నుండినవారు ఆ పడతి మండూక సార్వభౌమునికి పత్ని కాగానే సవతులైనారు! సాపత్న్యత ఎంత కీడో కదా!

ఉ. నున్నని మోము, మీసముల నూగును జెన్నటిగాకమున్న మా
యన్నవుగా! గృహస్థులకు నగ్రణివై మనుమంచు మున్ను వే
గన్నులవేల్పు తెల్ప నదిగాదని వాదము సేయు ధైర్య సం
పన్నుడు దేర్పగా దొణకె బాదనతిం గుపితప్రియాతతిన్ 5 - 313

ఆ నున్నని మోము, సన్నని నూగు మీసములు నశింపక మునుపు (చెన్నటి కాకమున్న) అనగా ఆతడు నూత్న యౌవనమున నున్న దినములలో ఆ దేవేంద్రుడే వచ్చి మా అన్నవుగదా! (ఈ మాట బతిమాలుటను సూచించును) గృహస్థాశ్రమము చేపట్టి అందు అగ్రగణ్యుడవై యుండుమని చెప్పినప్పుడు - కాదని వాదించిన ధైర్యవంతుడు ఎలా అయిపోయినాడో చూడండి. ఆ కప్పసతులు అలిగితే (కుపిత ప్రియాతతిన్) వారి పాదములకు నమస్కరించి వేడుకుని (పాదనతిన్) మరీ వాటిని ప్రసన్నం చేసుకుంటున్నాడట.

తే. విషమశరు డేయు తూపుల్ వేట్లనెన్ను
వాడు వాధూలముని శాప వర్ణతతుల
రాతికొడుకైన యిల్వలారాతిచట్టు
మనసు గరగించి మమతల బెనగెగాన! 5 - 314

రాతి కొడుకు = కప్ప

ఇల్వలారాతి చట్టు = ఇల్వలునకు శత్రువైన అగస్త్యుని శిష్యుడు

వాధూలముని శాపవర్ణములచే కప్పయై పోయిన అగస్త్యుని శిష్యుడు (అయుతుడు)

మనసును కరిగించి ప్రేమలో పడి (మమతల బెనగసాగె) మన్మధుడు వేసే బాణముల దెబ్బలు (విషమశరుడేయు తూపుల వేట్లు) లెక్కపెట్టుకొనసాగెను.

జైలు పాలైనవాడు ఊచలులెక్కపడతాడు. సంసారమను జైలులో చిక్కినవాడు మన్మథబాణముల దెబ్బలు లెక్కబెడతాడు.

తే. **స్వాతి మేఘంపు చినుకులు వనధి శుక్తి**
వితతి ముయ్యాడునై మౌక్తికత వహించు
కరణి నయుతుని ప్రేమ తత్కాంతలందు
నిలిచె పర్యాయపాత్రతా నియమసరణి. 5 - 315

స్వాతి చినుకులు సముద్రమున గల ఆలిచిప్పలలో పడి ముత్యములైనయట్లు ఆ అయుతుని ప్రేమ చినుకులు ఆకాంతలయందు వరుసక్రమము ననుసరించిన పద్ధతిని (పర్యాయ పాత్రతా నియమసరణి) నిలిచెను.

అలం. ఉపమ

కం. **మునిపతికి రాజసుతకును**
దనయుడు జన్మించె, నంత దచ్ఛాపపుటీ
ర్లును విరిసె, జ్ఞానచంద్రుడు
గనుపట్టెన్: విష్ణుపదము గానగవచ్చెన్. 5 -316

ఆ క్రమమున రాజకుమార్తెకు, అయుతమునికీ ఒక తనయుడు పుట్టినాడు.

దానితో ఆ శాపపు చీకటులు (తత్ + శాపము + ఇరులు) తొలగినవి (విరిసెన్)

జ్ఞానచంద్రోదయమైనది. మోక్షపదము (విష్ణుపదము) గోచరించినది.

వ. నలసితుండగుట మందపాలసమశీలుండగు ప్రయతనందను చరిత్రం బద్భుత రసైకపాత్రంబయ్యె నిట్లు. 5 - 317

అలపితుండగుట = మాటలు వచ్చిన వాడగుటచే ... కప్పరూపున నున్ననూ పూర్వజన్మ జ్ఞానయుతుడనుట.

మందపాల సమశీలుడు = పూర్వము మందపాలుడను వాడు బ్రహ్మచర్యమున నతి నిష్ఠతో వేలయేండ్లు తపమాచరించియూ సంతానహీనుడగుటచే పుణ్యలోకములు పొందలేక సంతాన వాంఛచే పక్షియై తజ్జాతిస్త్రీ యగు జరిత

యందు నలుగురు పుత్రులను బడసి పుణ్యలోకమును పొందెనని ఒక ఇతిహ్యాము కలదు. ఇచట అయుతుడు అతనితో సమమైన శీలము కలవానిగా చెప్పబడెను.

కం. గృహమేధి ధర్మ మర్మా
సహమతియగు కుమతి యయుతు చందమున, సుదు
స్సహ దుఃఖ గ్రాహానన
గుహ బడునని వింటి మును ముకుందుని చేతన్. 5 - 318

గృహస్థధర్మము (గృహమేధి) అను ధర్మ కవచమును ఒల్లని చెడుబుద్ధిగలవాడు (ధర్మ వర్మ + అసహమతి యగు కుమతి) మిక్కిలి సహింపరానిదగు (సుదుస్సహ) మొసలి నోటివంటి దుఃఖమను గుహలో (గ్రాహ + ఆనన గుహ) పడుననిఇదివరకు విష్ణువు చెప్పగా వింటిని ... అని శివుడు నారదునకు చెప్పుచున్నాడు.

ఆ.వె. విష్ణు భక్తులై, వివేకులై, తృష్ణా వి
దూరులై, స్వకుక్షి పూరణంబు
సమయ సంభృతార్థి సంతృప్తిగా గొని
నడచువారు భవము గడచు వారు. 5 - 319

విష్ణుభక్తులై, వివేకము కలిగినవారై, ఆశ లేనివారై, సమయానుకూలముగా దొరుకు వస్తువులచే సంతృప్తితో ఉదరపోషణము కావించుకొనువారు ఈ భవమును తరింపగలుగుదురు.

సీ. అని పార్వతీనాథు డమరసంయమి జూచి
పరమ భాగవత ప్రపత్తి గలుగు
నీవిట్లు ప్రార్థింప నిఖిలోన్నతములగు
దైవత క్షేత్రతీర్థముల మేళ
నం బెరింగించితి నానాకథా నిధా
నంబగుదాని, నెన్నడును దీని
వైష్ణవ ధర్మ ప్రవర్తనంబెడలిన
యసదుల కెరుక సేయకయ నీవు

తే. **గుప్తముగ జేయమనుడు, భర్గునకు మ్రొక్కి**
ముని 'మునిధ్యేయ! నీకతంబున దురావ
రూప తత్ క్షేత్రరాజ స్వరూప మెరుగ
గంటి, గరిగంటి గాని సౌఖ్యములు గంటి!' 5 -320

గరిగంటి = తరుగులేని

ఈ విధముగా శివమహాదేవుడు ఆ అమరముని యైన నారదుని చూచి

నారదా! నీవు ప్రార్థించుటచే ఇంతటి ఉన్నతమైన, పరమభాగవత శరణాగతి పాత్రమైన దైవతము, క్షేత్రము, తీర్థము ఒకచో కూడిన విశేషము నీకు చెప్పితిని.

దీనియందు అనేక పుణ్యగాధలు కలవు. దీనిని నీవి విష్ణుభక్తిలేని అల్పులకు (అసదులకు) తెలియనివ్వక గుప్తపరుచుము అని ఆనతిచ్చెను.

అపుడు నారదుడు ఓ మునిధ్యేయా! నీ వలన అట్టి క్షేత్రరాజముయొక్క స్వరూపము తెలుసుకొంటిని. తరుగని సౌఖ్యమును చేకొంటిని అన్నాడు.

చం. **భయము నదల్చి, దుఃఖముల బాచి, సుఖంబుల బ్రోదిజేసి, త**
ద్దయు దిలకించు నీ యడుగుదమ్ముల నిమ్ముల గొల్చి, నిత్యసం
శ్రయమొనరించు నాకిక నసాధ్యములే, దది యట్లయౌన, ని
ర్ణయ భవసాగరోత్తరణ నావికులాదిమ వైష్ణవాశ్రితుల్. 5 - 321

భయము పోగొట్టి, దుఃఖముల పోద్రోలి (పాచి), సుఖములను మూటగట్టు నీ పాదపద్మములను ఎల్లపుడు (తద్దయు) కొలిచి నిన్నాశ్రయించిన నాకు అసాధ్యమనునది లేదు. అట్ల యగుగాక!

ఈ కల్మషమగు భవసాగరమును దాటింపగలిగిన నావికులు కదా ఈ ప్రధాన విష్ణుభక్తులు.

కం. **అని పౌనఃపున్యంబుగ**
వనజాసనసూతి మ్రొక్కి వలగొని హరు వీ

డ్గాని పౌండరీకమునకున్
జని ఖైమిందీర్థమాడి చక్రి భజించెన్ 5 - 322

పౌనఃపున్యంబుగ = మాటిమాటికిని

వనజాసనసూతి = పద్మాసనుడైన బ్రహ్మ పుత్రుడు.

తాత్పర్యము సుగమము.

కం. **భజియించి తత్ప్రసాద**
వ్యజనానిల శమితతాపుడై యిప్పుడు న
బ్జజసూతి దక్షిణద్వా
రజగతి నున్నాడు సుస్థిరప్రమదమునన్ 5 -323

తత్ + ప్రసాద వ్యజన + అనిల శమితతాపుడు = ఆ దేవుని అనుగ్రహము అను వీవనల గాలివలన శమించిన తాపముగలవాడు.

ఇట్లు భజించి, ఆ మహాదేవుని అనుగ్రహపాత్రుడై, శమించిన తాపము గలవాడై ఇపుడు ఆ నారదుడు (అబ్జజసూతి) ఆ పౌండరీకమునకు దక్షిణ ద్వారము వద్ద స్థిరమగు సంతోషముతో నున్నాడు.

కం. **అని కథకుడు శౌనకముఖ**
మునులకు హరిదివ్యచరితములు దురిత తమో
దినకర కిరణాయితములు
వినిపించె గళావళీశ! వేదాద్రీశా! 5 - 324

ఓ కళలకు ప్రభువవగు వేదాద్రీశ్వరా!

ఇట్లు కథలకు కాణాచియైన సూతుడు శౌనకాది మునలకు పాపములను చీకట్లను పోగొట్టు దినకరకిరణముల వంటి హరికథలను వినిపించెను.

శా. **దిగ్దంతావళ కర్ణచాలన సముద్వేల్లన్మరు త్పల్లవ**
స్రగ్దీప్తి ప్రకట ప్రతాపశిఖి సంఛన్నాఖిలా శాంత! స

మృగ్దానధరితామరద్రుమ! రమా ప్రాణేశ భక్తప్రియా!
ప్రాగ్దిక్కేసరి పీఠికాధిప సభాపద్మాకరా హస్కరా! 5 - 325

దిక్ + దంతావళ, కర్ణచాలన, సముద్వేల్లత్ + మరుత్ + పల్లవ, స్రక్ + దీప్తి ప్రకట ప్రతాపశిఖి సంఛన్న + అఖిల + ఆశా + అంత.

దిగ్గజముల యొక్క చెవుల కదిలికచే యెక్కువగా వీచుచున్న పిల్లగాలుల గుంపుల ప్రౌఢిమ వలన ప్రకటమైన ప్రతాపము అను అగ్నిచేత కప్పబడిన దిక్కుల చివరిభాగములు కలవాడా!

దిగ్గజముల చెవులూగుటచే రాజుకొనిన ప్రతాపాగ్ని దిగంతములవరకు వ్యాపించినదనుట.

2. సమ్యక్ + దాన + అధరిత + అమరద్రుమ

విశేషమైన దానములచేత క్రిందుపరప బడిన కల్పవృక్షము అయినవాడా! ఇచ్చుటలో కల్పవృక్షము కన్న మిన్నయనుట.

3. రమాదేవికి పాణేశుడైన విష్ణుభక్తులకు ప్రియమైనవాడా!

4. ప్రాక్ దిక్ + కేసరి పీఠికఅధిప సభా పద్మ + ఆకరా హస్కరా!

తూర్పు దిక్కునందలి సింహాసనాధిపతుల (రాజుల) సభలను తామరకొలనులకు సూర్యుడైనవాడా!

కం. విద్వత్కుముద నిశాకర!
విద్వేషి వరూధినాథవేశాంత మదాం
ధద్విరద!కీర్తిసంవృత,
సద్వ్రప! దిలీపభూప సదృశాటోపా! 5- 326

విద్వత్ + కుముద నిశాకర. నిశాకరుడు = చంద్రుడు. కుముదము = కలువ.

పండితులను కలువలకు చంద్రుడా!

విద్వేషి...... ద్విరద

విద్వేషి = శత్రువు, వరూధిని = సేన, వేశంత = బురదనేల, ద్విరదము = ఏనుగు.

శత్రుసేనాపతులను బురదనేలకు మదించిన ఏనుగు వంటివాడా!

కీర్తి వ్యాపించిన భూతలము కలవాడా!

దిలీప మహారాజుకు దీటైన ఆడంబరము గలవాడా !

మాలిని

సరసగుణ రతీశా! షట్సహస్రాన్వయేశా!
నిరవధిక గుణాబ్ధీ! నిత్యసత్యోపలబ్ధీ!
హరిహయ సమభోగా!యాచమానానురాగా
కరగత నిగమాళీ! కావ్యకృత్పద్మహేళీ! 5 - 327

సరసగుణ రతీశా = శృంగార గుణమునకు మన్మథుడా!

షట్ సహస్ర (ఆరువేల) వంశమునకు (అన్వయ) ఈశా! ఆరువేల నియోగి వంశమునకు శ్రేష్ఠుడా!

అంతులేని మంచిగుణములకు సముద్రము వంటివాడా!

నితసత్య్రవతుడా!

ఇంద్రభోగమునకు సరియగు భోగము కలవాడా! (హరిహయుడు = ఇంద్రుడు)

యాచకులకు అనురాగము పంచువాడా!

అవగతములైన సకల వేదములూ కలవాడా! (కరగత నిగమ + అళీ)

కవులను కమలములకు సూర్యుడా! (కావ్యకృత్ + పద్మ హేళి)

అలం. రూపకము.

గద్యము.

ఇది శ్రీమత్పరమపదనాథ నిరవధిక కృపా పరిపాక పరిచిత సరసకవితాసనాథ రామకృష్ణ కవినాథ ప్రణీతంబైన పాండురంగ మాహాత్మ్యం బను పరమభాగవత చరిత్రంబు నందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము

ఇది వైకుంఠవాసుడైన విష్ణువు యొక్క ఎడతెగని కృపా విశేషము పరిచితమైనవాడూ, సరసమైన కవితకు ప్రభువూ అయిన రామక ృష్ణకవిచే వ్రాయబడిన పాండురంగమహాత్మ్యము అను విష్ణుభక్తుల చరిత్రము పంచమాశ్వాసము, సర్వమూ సంపూర్ణం.

ఇది శ్రీ దేవగుప్తాపు కూటంరాజు, సూర్యవిజయలక్ష్మి పుణ్యదంపతుల కనిష్ఠ పుత్రునిగా కాత్రావులపల్లిలో జన్మించిన సూర్యగణపతిరావుచే శ్రీ బులుసు వేంకట రమణయ్యగారి లఘుటీక ననుసరించి పాండురంగ మహాత్మ్యము కావ్యమునకు సంతరింపబడిన పామర వ్యాఖ్యానమున ఐదవ ఆశ్వాసము సర్వమూ సంపూర్ణము.

ప్రతులకు
డా. డి.యస్. గణపతిరావు
వైట్ల వేంటేజ్, ఫ్లాట్ నెం. 202
పెదవాల్తేరు జంక్షన్
విజయనగర పేలస్ లే అవుట్
విశాఖపట్నం - 530 017.
ఫోన్ : 0891-2539917

డా. డి.యస్. గణపతిరావు

జననీ జనకులు:
దేవగుప్తాపు సూర్యవిజయలక్ష్మి కూటంరాజు గార్లు

జననము :
14-07-1961

స్వగ్రామము :
కాట్రావులపల్లి, తూర్పుగోదావరి జిల్లా

విద్య :
MBBS కాకినాడ రంగరాయ వైద్యకళాశాల
M.D. (Radiology) PGI, చండీఘర్

ఉద్యోగము :
కన్సల్టెంట్ రేడియోలజిస్ట్, విజయ మెడికల్ సెంటర్, విశాఖపట్నం.

ఇతర గ్రంథములు :

త్రివేణి
అలమేల్మంగ, శివ, శారదాంబ శతకములు.

దివ్యలోచన శతకములు
రవి, చందమామ శతకములు

మకుటం లేని మహారాజులు
అద్దిరభన్న శతకము, మకుటంలేని మహారాజులు

చిరుజల్లు
ఖండకావ్యం.

పద్మవ్యూహం
దశావతార బంధ ప్రబంధము